

VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

18-19 Ekim 2019
Bakü- Azerbaycan

Çocuk Müziği ve Çocuk Şarkıları

Ninniler

Sayışmacalar

Çocuk Müzikalleri

Ritimli ve Ezgili Çocuk Oyunları

ÇOCUK VE GENÇLİK
EDEBİYATI
YAZARLARI
BİRLİĞİ

AZERBAIJAN
MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ
NİZAMİ GENCEVİ
EDEBİYAT ENSTİTÜSÜ

AZERBAIJAN MİLLİ
İLİMLER AKADEMİSİ
MİMARLIK VE GÜZEL
SANATLAR ENSTİTÜSÜ

AZERBAIJAN
MİLLİ
KONSERVATUVARI

AZERBAIJAN
MİLLİ İLİMLER
AKADEMİSİ

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
EGİTİM, BİLİM VE KÜLTÜR KURUMU
UNESCO TÜRKİYE
MİLLİ KOMİSYONU

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği

VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

ÇOCUK VE GENÇLİK
EDEBİYATI
YAZARLARI
BİRLİĞİ

AZERBAIJAN MİLLİ
İLİMLER AKADEMİSİ
NİZAMİ GENCEVİ
EDEBİYAT ENSTİTÜSÜ

AZERBAIJAN MİLLİ
İLİMLER AKADEMİSİ
MİMARLIK VE GÜZEL
SANATLAR ENSTİTÜSÜ

AZERBAIJAN
MİLLİ
KONSERVATUVARI

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
EĞİTİM, BİLİM VE
KÜLTÜR KURUMU
UNESCO TÜRKİYE
MİLLİ KOMİSYONU

18-19 Ekim 2019
BAKÜ / AZERBAIJAN

VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPZYUMU BİLDİRİLERİ

Editör

Bican Veysel YILDIZ

BAKÜ/AZERBAIJAN 2019

**VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER**

Editör

Bican Veysel YILDIZ

Kapak Tasarımı

Sultan GÜNER

BASIM TARİHİ

Aralık 2019

ISBN: 978-605-67557-8-1

BASIM YERİ

Akademi Ajans Matbaa
Davutpaşa Mahallesi Güven İş Merkezi No: 230 Topkapı/İstanbul

VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

Sempozyumu Düzenleyen:

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği

Sempozyumun Paydaşları:

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü

Azerbaycan Milli Konservatuvarı

Sempozyum Tarihi:

18-19 Ekim 2019

Yer:

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Merkezi İlim Kütüphanesi Salonları

Bakü / Azerbaycan

Sempozyumun ile Eş Zamanlı Yapılan Etkinlikler:

Azerbaycan Milli Konservatuvarı Gençlik Korosu Çocuk Şarkıları Konseri

Azerbaycan Devlet Çocuk Flarmoni Orkestrası Çocuk Şarkıları Konseri (Şef Dr. Terane YUSUFOVA Yönetiminde)

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Çocuk Resimleri Sergisi
Bakü Gezisi

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Düzenleme Kurulu	13
Sempozyum Bilim Kurulu	15
Takdim	17
Doç.Dr. Ülker TALİBZADE Azerbaycan Çocuk Şarkı Folkloru	21
Doç.Dr. Semengül GAFAROVA Uşak Nağmeleri	27
Harun KOMAN Çocuk Müziği ve Ninni Bağlamında Tamburi Cemil Bey	35
Doç.Dr. Nazile ABDULLAZADE Çocukların Ahlaki-Manevi Terbiyesinde ve Vatanserverlik Ruhunda Yetişmelerinde Şarkı-Marşların Psikolojik Rolü	41
Doç.Dr. Terane HEŞİMOVA Azerbaycan ve Özbek Şiirinde Vatan Konusunda Enlemler; Ulusal Marşların Kimlik Bilincinin Gelişmesinde Rolü	47
Doç.Dr. M. Abdullah ARSLAN Marşlarımızda Çocuk ve Gençler	53
Uygar ÖNALAN Bican Veysel Yıldız'ın Çocuklar İçin Bestelenmiş Eserlerinde Vatan ve Karabağ Sevgisinin İşlenişi ve Çocuklara Acıyı Hissettirme	67
Prof.Dr. Ali Fuat ARICI - Öğr.Gör. Yusuf GÜNAYDIN TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabında Kavramlar Dünyası	97
Lamiye NECEFOVA Üvey Annenin Laylasındaki Şefkat ve Bilgelik ("Üvey Anne" Filmindeki Şarkılara Dayanarak)	103
Dr.Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY Sosyal ve Kültürel Değerlerin Bir Aktarıcısı Olarak Çizgi Film Müzikleri	107
Zeynep Sati YALÇIN Cennetin Rengi Filminde Göstergesel İmge ve Değerler	123
Dr.Öğr. Üyesi Dilshoda MUBARAKOVA Özbekistan'da Çocuk Folkloru-Şarkılar	133
Prof.Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA Modern Çocuk Şiirimizin Ritmi ve Ahengi ("Leyla'nın Türküleri" Çocuk Şiirleri Esasında)	137
Doç.Dr. Fidan QASIMOVA Çocuk Oyunları ve Şarkılarının Eğitimsel Önemi	143
Prof.Dr. Lale HÜSEYNOVA Oktay Zulfuqarov'un Çocuk Şarkı ve Şiirleri	149

Doç.Dr. Terane YUSİFOVA Oktay Kazım'ın Çocuk ve Öğrenci Şarkıları	155
Dr. Saadet AĞAKİŞİYEVA Hanımana Alibeyli'nin Şiirlerine Bestelenmiş Şarkılar	161
Gülay SORMAGEÇ Türkülerde Çocuk Duyarlılığı	167
Nevin Nesrin SOYSAL Türkiye'de Çocuk İlahi Gruplarının Gelişimi ve Eserlerinin Eğitsel İletiler Açısından İncelenmesi	173
Prof.Dr. Ramil ALİYEYEV Çocuk Masallarının Sanatsal Dil Özellikleri	193
Doç.Dr. Pervane MEMMEDLİ Samed Behrengi'nin Öykü ve Masallarında Toplumsal Duyarlılık, Kültür ve Değer Algısı	197
Doç.Dr. Hazar ZEYNALOV Azerbaycan Halk Masalları İçin Çizilmiş İllüstrasyonların Çocukların Sanatsal ve Estetik Dünya Görüşlerine ve Psikolojik Gelişimine Etkisi	205
Doç.Dr. Meleyke MEMMEDOVA Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Masal Tekerlemeleri	211
Büşra İNAL Ninniler ve Dil Gelişimi	219
Prof.Dr. Hanife Dilek BATİSLAM Mir 'atü'l-beyt'te Çocuk ve Bir Ninni Örneği	223
Doç.Dr. Zakire ALİYEVA Şiirlere Dönüşen Laylalar-Ninniler	231
Dr. İlham AĞAZADE Çocuk Şiirinde Ninni	237
Çağatay Ege ŞAHİN-Prof.Dr. Feyzan Göher VURAL Türk ve Japon Ninnilerinin Sözel ve Müzikal Analizi	245
Prof.Dr. İlseyar ZAKİROVA Tatar Türklerinde Bişek Cırları (Ninniler)	261
Dr.Öğr. Üyesi Mustafa Said KIYMAZ Balkanlarda Türk Çocuk Edebiyatının Sembol İsmi Necati Zekeriya'nın Ninniler Adlı Kitabı Üzerine Bir Araştırma	267
Doç.Dr. Şehla HÜSEYNLİ Menzer Niyarlı'nın "İkizler ve Onların Fındıkburun Bacıları" Povestinde Folklor Motifleri	279
Arş.Gör. Yerkegöl ARYKKARA Gülay Sormageç'in Eserleri ve Türk Halklarının Edebiyatındaki Yeri	283
Prof.Dr. Merziyye NECEFOVA Gülay Sormageç'in Çocuk Şiirlerinde Yurtseverlik Motifleri	289
Dr. Leyla ALLAHVERDİYEVA Bağımsızlık Devri Çocuk Şiirinde Vatanseverlik Konusu	295
Doç.Dr. Atıf AKGÜN Ahmet Cevat'ın Çocuk Şiirlerine Yansıyan Millî Hassasiyeti	301

Doç.Dr. Günay GARAYEVA Geşem İsabeyli'nin Sanatsal Tarzı	313
Doç.Dr. Aynur HALİLOVA Teymur Elçin'in Eserlerinin İdeolojik İçeriğinin Temel Yönleri	319
Doç.Dr. Aygün BAĞIRLI Azerbaycan Çocuk Şiirinde Haydar Aliyev	325
Prof.Dr. Mahire QULUYEVA Rafiq Yusifoğlu'nun Yaratıcılığında Çocuk Şiirleri	331
Neva ABDURAHMANOVA Geşem Necefzade'nin Çocuk Şiirlerinde Konu Rengarenkliği	335
Doç.Dr. Solmaz HAYATOVA Tofig Mahmud'un Çocuk Şiiri	341
Dr. Ruhengiz ALİYEVA Hanımana Elibeyli'nin Çocuk Şiirlerinde Farklı Özellikler	349
Prof.Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN Muallim Naci'nin Bir Ninnisi Üzerine	355
Dr. Azer TURAN Ali Bey Hüseyinzade'nin Çocuk Edebiyatının İdeoloji Yönünün Belirlenmesinde Rolü	361
Dr. Gülnar QEMBEROVA Çağdaş Çocuk Şiiri: Konu ve Fikir Arama	365
Reşide CEFİYEVA Edebi Eserlerin Toplum Duyarlılığı ve Değerleri Açısından İncelenmesi ve Karşılaştırılması	371
Prof.Dr. Elnare AKİMOVA Çocuk Edebiyatı – Mefkûre Kaynağımız	377
Doç.Dr. Abdul Fareed BROHİ Çocukların Şiirsel Çalışmalarında İnsan-Doğa İlişkisi ve Çevre Bilinci: Pakistan Bakış Açısı	381
Doç.Dr. Esmira FUAD Güney Azerbaycan'da Çocuk Edebiyatının Gelişimi Yazınsal Sürecin Temel Önceliklerindedir	395
Doç.Dr. Nezaket İSMAYİLOVA Nahçıvan'da Çocuk Edebiyatı ve Bedii Hususları	413
Öğr. Üyesi Aynur NOVRUZOVA Ömer Seyfettin'in Çocuk Hikayelerinde Milli ve Manevi Değerlerin Sanatsal Yansıması	419
Doç.Dr. Aytac ABBASOVA Kırgız Nesrinde Çocuk Kahramanların Mitoloji Dünyası	425
Arif Şevket METE- Doç.Dr. Yasin Mahmut YAKAR Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Sonuncusu: "Çocuk Yıldızı"	431
Doç.Dr. Seba NAMAZOVA Çocuk Basın Organları ve Sanatsal Yayıncılık	441
Esra KAN- Bican Veysel YILDIZ Çocuk Süreli Yayıncılığında Milli ve Manevi Değerlerin Çocuk Müziği, Çocuk Şarkıları, Ninniler, Sayışmacalar ve Şiirlerde İşleniş: Milli Çocuk Örneklemi	447

Doç.Dr. Şerebani MEMMEDOVA Çocuk Edebiyatının Öğrenilmesi ve Avantajında Kütüphanelerin Görevleri	491
Prof.Dr. Leila MİNGAZOVA Şair Kişiliğinin Çeviriye Yansıması (R. Minnullin'in Edebi Eserlerinin Çevirileri Örneğinde)	495
Doç.Dr. Arzu Ahmed HACIYEVA Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Tarihinde Abdulla Şaik	505
Doç.Dr. Seadet BAYRAMOVA 20. Yüzyılın İlk Yarısında Sanatsal Edebiyatta Çocuk Edebiyatının Yeri	511
Doç.Dr. Samira ABDULLAYEVA- Dr. Ferid KERİMOV Fiziksel Engelli Çocuklar ve Mimari	515
Doç.Dr. Rahibe ALİYEVA Bakü'de Çocuk Parkları	521
Doç.Dr. Necdet TOZLU Türkiye'de Geleneksel Çocuk Oyunlarından "Aşık" Oyunu ve Bu Oyunun Türk Dünyasındaki Genetik Kodu Üzerine	525
Zeliha SERTTAŞ - Doç.Dr. Oğuzhan YILMAZ Çocuk Kitaplarında Çocuk Karakterler Aracılığıyla Sunulan Meslekler ve Ortaokul Öğrencilerinin Bu Mesleklere İlişkin Algıları	531
Doç.Dr. Eşgane BABAYEVA Cumhuriyetin Başlangıcı Türk Romanında Çocuk Karakteri	545
VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Programı	549

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Bican Veysel Yıldız (ÇOGEYB Yönetim Kurulu Başkanı)

Prof.Dr. İsa Habıbbeyli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Müdürü)

Prof.Dr. Siyavuş Kerimli (Azerbaycan Milli Konservatuarı Başkanı)

Prof.Dr. Ertegin Salamzade (AMİA Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü)

Dr. Melike Günyüz (ÇOGEYB Yönetim Kurulu / İbn Haldun Üniversitesi)

Dr.Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek (ÇOGEYB Akademik Kurul Başkanı / Atatürk Üniversitesi)

Prof.Dr. Ali Fuat Arıcı (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof.Dr. Işıl Altun (Kocaeli Üniversitesi)

Doç.Dr. Aygün Bağırılı (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü)

Prof.Dr. Merziyye Necefova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Prof.Dr. Zhanna Yusha (Rusya Bilimler Akademisi)

Doç.Dr. Abdul Fareed Brohi (Pakistan, Uluslararası İslam Üniversitesi Çocuk Edebiyatı Bölüm Başkanı)

Dr. Mihman Hasanlı (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü)

Gülşay Sormageç (Çocuk Şarkıları Söz Yazarı)

Esra Kan (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Reşat Gasımov (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

- Prof.Dr. Aktan Ago (Makedonya Az. Kiril ve Metodiy Üniversitesi)
- Prof.Dr. Alev Sınar (Uludağ Üniversitesi)
- Prof.Dr. Ali Fuat Arıcı (Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Prof.Dr. Ali Gültekin (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
- Prof.Dr. Azer Dadaşov (Bestekar)
- Prof.Dr. Dilare Aliyeva (Azerbaycan Devlet Çocuk Flarmoni Orkestrası)
- Prof.Dr. Elnare Akimova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Şubesi)
- Prof.Dr. Elzade Esgerli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
- Prof.Dr. Feyzan Göher Vural (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Prof.Dr. Gıyasettin Aytaş (Gazi Üniversitesi)
- Prof.Dr. Gülçin Yahya Kaçar (Gazi Üniversitesi)
- Prof.Dr. Gülin Öğüt Eker (Hacettepe Üniversitesi)
- Prof.Dr. Hanife Dilek Batıslam (Çukurova Üniversitesi)
- Prof.Dr. Işıl Altun (Kocaeli Üniversitesi)
- Prof.Dr. İrade Köçerli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü)
- Prof.Dr. Jovanka Denkova (Makedonya İştıp Gotse Delçev Üniversitesi)
- Prof.Dr. Lale Hüseynova (Azerbaycan Milli Konservatuarı Başkan Yardımcısı)
- Prof.Dr. Leila Mingazova (Kazan Volga Region Federal Üniversitesi)
- Prof.Dr. Mahmut Çelik (Makedonya İştıp Gotse Delçev Üniversitesi)
- Prof.Dr. Mehdi Hejvanî (İran, Azad-i İslami Üniversitesi)
- Prof.Dr. Merziyye Necefova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
- Prof.Dr. Muhtar Kazımoğlu (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
- Prof.Dr. Nerin Yayın (Ege Üniversitesi /Emekli)
- Prof.Dr. Suat Ungan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof.Dr. Tülin Arseven (Akdeniz Üniversitesi)
- Prof.Dr. Zahid Halil (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi)
- Prof.Dr. Zenfira Seferova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü)
- Prof.Dr. Zhanna Yusha (Rusya, Novabirsk Bilimler Akademisi Sibirya Şubesi)
- Doç.Dr. Abdul Fareed Brohi (Pakistan, Uluslararası İslam Üniversitesi Çocuk Edebiyatı Bölüm Başkanı)
- Doç.Dr. Aliye Memmedova (Bakü Musiki Akademisi)
- Doç.Dr. Atif Akgün (Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü)
- Doç.Dr. Aynur Halilova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Doç.Dr. Fatima Hocin (Makedonya Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi)
Doç.Dr. Fidan Qasimova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü)
Doç.Dr. Günay Garayeva (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç.Dr. Hazar Zeynalov (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü)
Doç.Dr. M. Abdullah Arslan (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç.Dr. Neslihan Karakuş (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç.Dr. Nezaket İsmayilova (Nahçıvan Devlet Üniversitesi)
Doç.Dr. Oğuzhan Yılmaz (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç.Dr. Raşit Koç (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç.Dr. Sibel Turhan Tuna (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç.Dr. Tahir Kahhar (Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi)
Doç.Dr. Tahir Zorkul (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç.Dr. Yasin Mahmut Yakar (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Dr. Enise Abibullayeva (Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Çiğdem Akyüz Öztokmak (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Erhan Solmaz (Uşak Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Hülya Yolasiğmazoğlu (Giresun Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi İsmail Abalı (Iğdır Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Kevser Tozduman Yaralı (Kırklareli Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Lilya Memetova (Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi/Kırım)
Dr.Öğr. Üyesi Melike Günyüz (İbni Haldun Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Mustafa Said Kıymaz (Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü)
Dr.Öğr. Üyesi Şakire Balıkcı (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek (ÇOGEYB Akademik Kurul Başkanı / Atatürk Üniversitesi)
Dr. Nilay Yılmaz
Ali Hakkoymaz (Şair-Yazar)
Ayşe Kasap (Çocuk Edebiyatı Araştırmacısı)
Bestami Yazgan (Şair-Yazar)
Bican Veysel Yıldız (ÇOGEYB Yönetim Kurulu Başkanı)
Emine Usein (Kırım/Ukrayna Yazarlar Birliği)
Erdoğan Ergin (Eğitimci, Şair, Yazar)
Esra Coşkun (Amerika, Illinois Üniversitesi)
Geşem Necefzade (Azerbaycan Yazarlar Birliği Çocuk Edebiyatı Şubesi)
Harun Koman (Müziyen)
Mehmet Akpınar (Eğitimci, Şair, Yazar)
Nevin Soysal Aydın (Çocuk Şarkıları Söz Yazarı)
Niloufar Bagherzadeh Akbari (İran Yazarlar Birliği)
Nuran Turan (Yazar)
Reyhana Salimova (İstanbul Üniversitesi)
Seher Keçe Türker (Yazar)

Uygar Önalın (Müzik Öğretmeni)
Vural Eyikan (Çocuk Şarkıları Bestekarı)

TAKDİM

Bican Veysel YILDIZ
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği
Yönetim Kurulu Başkanı

Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında ülkemizde her yıl aynı tarihte düzenli olarak yapılan tek uluslararası sempozyum çalışması olan Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nun altıncısını yapmış olmanın gururuyla bu eseri ilim ve sanat dünyasına takdim ediyoruz.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği 2014 yılından beri her yıl ekim ayının üçüncü haftasında düzenli olarak Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu düzenliyor. İki günlük sempozyumun ardından bir günlük çalıştay yapılıyor. Ana teması "Çocuk Müziği, Çocuk Şarkıları, Ninniler ve Bestelenmiş Çocuk Şiirleri" olan VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu ve V. Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı 18-19-20 Ekim 2019 tarihlerinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Merkezi Kütüphane Salonlarında yapıldı.

Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'na bazı yıllarda çocuk ve gençlik edebiyatı alanında çalışmaları olan kurum ve kuruluşlar da paydaş olarak katkı sunmaktadır. Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği tarafından düzenlenen VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'na Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü, Azerbaycan Milli Konservatuarı da paydaş olarak destek verdi.

Sempozyuma Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Kıbrıs, Irak, Kazakistan, Pakistan, Özbekistan, Makedonya, Tataristan, Kırım/Ukrayna, Nahçıvan'ın da aralarında bulunduğu birçok ülkeden akademisyen, şair, yazar, gazeteci, editör, yayıncı ve müzisyenler, bestekârlar katıldı. Türk ve İslâm Dünyası başta olmak üzere dünyanın dört bir yanından çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eserler veren yazar, şair, bestekâr, müzisyen ve akademisyenler tarafından çocuk müziği, çocuk şarkıları, ninniler ve bestelenmiş çocuk şiirlerini konu alan bildiriler sunuldu. İki gün boyunca eş zamanlı olarak dört ayrı salonda beş oturumla toplam 20 oturum düzenlendi. Sempozyumda 12 ülkeden toplam 97 katılımcı tarafından 83 bildiri sunuldu.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği'nin, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü, Azerbaycan Milli Konservatuarı işbirliği ile düzenlediği VI. Uluslararası Çocuk Edebiyatı Sempozyumu 18 Ekim 2018 Cuma günü saat 10.00'da yapılan açılış töreni ile başladı. Açılışta sempozyum ile eş zamanlı yapılan etkinlikler çerçevesinde Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel

Sanatlar Enstitüsü Çocuk Resimleri Sergisi ile Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Çocuk Kitapları Sergisi'nin açılışı yapıp sempozyum katılımcıları ve konuklar tarafından sergiler gezildikten sonra Şef Dr. Terane YUSUFOVA yönetiminde Azerbaycan Milli Konservatuvarı Gençlik Korosu Çocuk Şarkıları Konseri düzenlendi. Konserin ardından protokol konuşmaları yapıldı. Daha sonra oturumlara geçildi. Eş zamanlı olarak dört ayrı salonda beşer oturumla toplam 20 oturum düzenlendi.

Sempozyumun ikinci gününde Azerbaycan Milli Konservatuvarı salonunda Şef Dr. Terane YUSUFOVA Yönetiminde Azerbaycan Devlet Çocuk Flarmoni Orkestrası Çocuk Şarkıları Konseri yapıldı. Konser programında Türkiye'den katılan müzik öğretmenleri Harun KOMAN ve Uygur ÖNALAN tarafından Tanburî Cemil Bey'in Çeçen Kızı adlı bestesi ile Sözleri Bican Veysel YILDIZ'a, bestesi Uygur ÖNALAN'a ait Karabağ'da Yasemen adlı çocuk şarkısını seslendirdiler.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği tarafından ilki 25 Ekim 2015 tarihinde düzenlenen ve her yıl ekim ayında yapılan Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı'nın beşincisi 20 Ekim 2019 Pazar günü yapıldı. Çalıştayda 1. Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı'ndan bugüne Türk ve İslâm dünyası tanımlaması içerisinde yer alan Türkiye ile Yurt Dışı Türkler, Akraba Topluluklar ve İslâm ülkelerinin çocuk ve gençlik edebiyatı alanındaki mevcut durumlarına ve sorunlarına yönelik yapılan çalışmalarda tespit edilen ortak sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik yöntem ve çalışmalar belirlendi. Kısa, orta ve uzun vadeli ortak çalışmalar gözden geçirildi. Bu alanlarda işbirliği yapılan çalışmalar hakkında raporlar gözden geçirilerek yeni yapılacak çalışmalar için görev dağılımları yapıldı.

Türk ve İslam Dünyası Çocuk Edebiyatçıları İletişim ve İşbirliği Projesi ile Türk ve İslâm Dünyası genelinde çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eser veren şair, yazar, çizer, editör, bestekâr ve müzisyenler ile bu alanda çalışmalar yapan akademisyenlerin iletişim bilgilerinin yer aldığı bir iletişim rehberi hazırlama çalışmalarında gelinen aşama gözden geçirildi.

Çalıştay çalışmaları kapsamında Türk ve İslam Dünyası Çocuk Edebiyatı Tarihi Yazma Projesi, dernek yönetim kurulunun denetim ve düzenlemesi ile her ülke ve topluluk için belirlenen uzmanlarla sürdürülüyor. V. Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı'nda çocuk edebiyatı tarihi yazma çalışması daha önce başlatılmış ülkelerde yapılan çalışmalar gözden geçirilerek hazırlanan kitaplar incelendi. Çocuk ve gençlik edebiyatı tarihi yazma çalışmalarında izlenecek usul ve yöntemler tartışıldı. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında ortak antolojiler vb. yayınların hazırlanması ve bu yayınların basılması için hazırlıklar yapılarak hazırlanan eserlerin incelemeleri yapıldı. Bu çalışmalar kapsamında Prof.Dr. Leila MINGAZOVA tarafından yazılan ve baskıya hazırlanan Tatar Çocuk Edebiyatı Tarihi isimli kitabın incelemesi yapıldı. Çalışmaya yeni başlanacak bazı ülkeler için de çalışmayı yürütecek uzmanlar belirlendi.

Başta Türkiye olmak üzere tüm paydaş ülkelerde çocuk ve gençlik edebiyatının akademik alanda bağımsız bir disiplin olarak kabulüne zemin hazırlanması için yürütülen çalışmalar da gözden geçirildi. Bağımsız bir Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Enstitüsü kurmak için ön hazırlıklarını sürdüren Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Bican Veysel YILDIZ, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Enstitüsü kurmak için atılacak yeni adımların ne olacağı hakkında bilgilendirme yaptı.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı alanında uluslararası nitelikte ortak bir ödüllendirme sisteminin ödül alanları ile ödüllendirme kural ve yöntemlerinin belirlenmesi çalışmaları gözden geçirilerek ödüllendirmenin bütçe kaynakları üzerinde çalışmalar yapıldı.

Sempozyum ve çalıştayların temel hedeflerinden biri de Türkiye ile “Türk ve İslâm Dünyası” tanımlaması içerisinde yer alan ülkelerin aydınları, yazarları, akademisyenleri ve çocukları arasında kültür ve gönül bağı oluşturmaktır. Altı yıllık çalışmalarımızla çalıştay üyesi yazar, şair ve akademisyenler arasında muazzam bir dostluk oluştu. Her geçen gün çocuk edebiyatı merkezli sevgi halkamız genişliyor. Ortak kültür ve medeniyet değerlerimizin çocukluktan başlayarak tanıtılmasının ve yetişecek nesillere sanat ve edebiyat zevkinin erken yaşlarda verilmesinin gerekliliğine dair farkındalık oluşturuyoruz. Bu farkındalık her geçen gün paydaş toplumların tümünde tabana yayılmaya devam edecektir. Kardeş ülke Azerbaycan’ın başkenti Bakü ile başlattığımız Türkiye dışında sempozyum ve çalıştaylarımızı bundan böyle her yıl bir başka ülkede sürdürmeye gayret edeceğiz.

VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu ve V. Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştay’ına katkı sunan Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Müdürü Sayın Prof.Dr. İsa Habıbbeyli, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Sayın Prof.Dr. Öcal Oğuz, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Üyesi Sayın Prof.Dr. Gülin Öğüt Eker, Azerbaycan Milli Konservatuvarı Başkanı Sayın Prof.Dr. Siyavuş Kerimli, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü Sayın Prof.Dr. Ertegin Salamzade, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Azerbaycan Temsilcisi Sayın Prof.Dr. Merziyye Necefova, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sayın Prof.Dr. Ali Fuat Arıcı, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Şubesi Müdürü Sayın Prof.Dr. Elnare Akimova, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Müdür Yardımcısı Sayın Doç.Dr. Aygün Bağırılı, Azerbaycan Milli Konservatuvarı Başkan Yardımcısı Prof.Dr. Lale Hüseynova, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Öğretim Üyesi Sayın Doç.Dr. Fidan Qasimova, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Genel Sekreteri Sayın Dr. Mihman Hasanlı, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Mali İşler Müdürü Reşat Gasimov, Edebiyat Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Sayın Azer Turan, Azerbaycan Milli Konservatuvarı Çocuk ve Gençlik Korosu Şefi Sayın Dr. Terane Yusufova ve burada adını yazamadığımız başta sempozyumun tüm katılımcıları olmak üzere katkı sunan herkese teşekkür ederiz.

AZERBAJYCAN ÇOCUK ŞARKI FOLKLORU

Doç.Dr. Ülker TALİBZADE*

Özet

Makale Azerbaycan çocuk şarkı folklorunun tetkikine ithaf edilmiştir. Araştırma sırasında tespit edilmiştir ki, çocuk şarkı folkloru kendisinde büyüklerin çocuklar için eserleri ve çocukların kendi yaratıcılıklarını birleştiriyor. Bunların karşılıklı ilişkisi makalede biçim, tarz, konu, metin ve müzik materyali açısından açılıyor. Aynı zamanda çocuk folklor şarkılarının tür sınıflandırması sunulmuş, analiz edilmiş şarkılar 4 tür grubuna ait edilmiştir. Çocuk şarkı folklorunun araştırmaları temelinde elde edilen sonuçlar folklorun bu alanının halk yaratıcılığının bağımsız kolu olduğunu düşünmeye mümkün kılıyor.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, folklor, çocuk şarkıları, janr, halk yaratıcılığı.

AZERBAIJANI FOLK SONGS FOR CHILDREN

Abstract

The article explores Azerbaijani folk songs for children. Research shows that children's folk music combines in itself both music made for children by adults and songs created by children themselves. The article exposes their interconnection through form, genre, theme, lyrics and music. Furthermore, it looks at genre classification of children's folk songs, identifying four types of genre for songs analyzed in the article. The outcomes generated by the research of children's folk songs allow the reader to conclude that this type of folk music constitutes an independent part of Azerbaijani folklore.

Keywords: Azerbaijan, folklore, children's songs, genre, folk muzik.

GİRİŞ

Azərbaycan uşaq mahnı folkloru xalq musiqisinin mühüm tərkib hissələrindən biridir. Xalq həyatı və təfəkkürü insan ömrünün bütün mərhələləri ilə bağlı olduğu üçün onun şifahi bədii yaratıcılığı da bu mərhələləri bütünlükdə əhatə edir.

Uşaqlara həmişə öz ümidi, sabahı və gələcəyi kimi baxan insanlar üçün uşağın hərtərəfli inkişafı, onun yeni cəmiyyət üçün, gələcək üçün yetişdirilməsi, tərbiyəsi çox məsuliyyətli bir işdir. Təsadüfi deyil ki, xalq pedaqogikası müəyyən mənada uşaq folklorunun nəzəri əsaslarını təşkil edir.

Uşaq mahnı folkloru uzun əsrlər boyu xalq yaratıcılığının tərkib hissəsi kimi onun digər sahələri və janrları ilə qarşılıqlı əlaqədə olub. Bunu biz bir tərəfdən xalq musiqisinin ayrı-ayrı janrlarının uşaq mahnılarına göstərdiyi təsirdə, digər tərəfdən isə uşaq folklorunun özünün müxtəlif xalq mahnılarının, rəqs musiqisinin yaranmasında fəal iştirakında görürük. Uşaq xalq mahnıları ümumilikdə xalq musiqisinə aid olan müxtəlif xüsusiyyətlər və qanunauyğunluqlarla aşılıb. Eyni zamanda uşaq

* Doç. Dr. Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Azərbaycan Müzik Tarihi ve Teorisi Alanı ulkar_talibzadeh@yahoo.com

folkloru təkcə uşaqlara mənsub olmayıb, böyüklərin də uşaqlar üçün yaradıcılığını əhatə edir. Uşaq anadan olduğu gündən musiqi onu müşayiət edir, ana beşik başında ona laylay deyir, müxtəlif mahnılar oxuyur, övladı ilə bağlı arzu və istəklərini musiqi vasitəsilə ifadə edir. Körpə anasının həzin səsinin, bəzən isə, hətta özünün yaratdığı mahnının sədaları altında yuxuya gedir. İllər ötür, körpə dil açır, özü mahnı oxumağa, şeir deməyə can atır. Ananın musiqi qoşmağa, söz deməyə olan meyili, onun yaddaşında qoruduğu, oxuduğu mahnılar uşağa keçir. O, anasından öyrəndiyi müxtəlif düzgünləri, tapmacaları, yanılmacları deməyə başlayır. Folklorun bu janrları kiçik yaşlı uşağın dilinin formalaşmasına, nitqinin səlisiyinə, danışığının təkmilləşməsinə kömək edir. Uşaq bir qədər böyüdükdən sonra o daha melodik, gah lirik, gah məzhəkəli mahnılar oxumağa başlayır. Mahnı onun həyatının, məişətinin ayrılmaz mənəvi qidasına çevrilir.

Özündə həm böyüklərin, həm də uşaqların yaradıcılığını birləşdirən xalq yaradıcılığının ayrılmaz hissəsi olan uşaq mahnıları, eyni zamanda, məhz onun özünə xas olan xüsusiyyətlərə də malikdir. Bu da mahnılarda parlaq ifadə olunmuş pedaqoji mahiyyət, uşaqların maraq dairəsi və onların ifa imkanları ilə sıx əlaqədardır. Xalq yaradıcılığının digər sahələri kimi uşaq mahnı folkloru da onun poetik mətni, uşaq məişəti, xüsusilə də uşaq oyunları ilə sıx bağlıdır. Görkəmli folklorşünas Q.S.Vinoqradovun dediyinə görə, uşaq həyatı ayrı-ayrı hissələrin birləşməsi deyil, canlı tam varlıqdır. Bu tamlığı pozmadan mahnını oyundan, oyunu yazılmamış (“adi”) qanun normalarından ayırmaq mümkün deyil. Uşaq məişətinin tam öyrənilməsi vacibdir (Vinoqradov Q.S.: 1978, s.168). Uşaq mahnılarından danışarkən oyunları xüsusi qeyd etmək lazımdır. Çünki hər bir uşağın formalaşmasında, zehninin, zövqünün, mənəvi dünyasının təşəkkülündə, fiziki inkişafında, bir sözlə həyatında müxtəlif oyunlar çox böyük və əhəmiyyətli rol oynayır. Uşaq əyləncə tələb edir, oynamaq istəyir, ətraf mühiti hər şeydən əvvəl oyun zamanı, oyunla dərk edir. Oyunlar zamanı uşaqlar oyunla bağlı gözəl mahnılar oxuyur, şənlənir, bu minvanla mahnı janrı insanı bütün yaş mərhələlərində – uşaqlıqdan ta ömrünün axırınadək müşayiət edir.

Uşaq Mahnılarının Klassifikasiyası

Uşaq mahnı folklorunun bir-biriylə bağlı iki klassifikasiya prinsipi mövcuddur. Birinci - uşaq xalq yaradıcılığının bütövlükdə Azərbaycan xalq yaradıcılığı ilə qarşılıqlı əlaqəsi baxımından irəli gələn klassifikasiyadır ki, ona əsasən uşaq folklor mahnıları beş qrupa bölünür.

Birinci qrupu böyüklərin yaratdığı və onların özləri tərəfindən uşaqlar üçün ifa etdiyi mahnılar – laylalar, oxşamalar təşkil edir. Laylalar və oxşamalar analar – böyüklər tərəfindən oxunduğu üçün uşaq folklorunun bəzi spesifik xüsusiyyətləri onlarda özünü biruzə vermir. Belə ki, laylaların melodiyası mürəkkəb olub, müxtəlif melodik bəzəklərlə, geniş nəfəsli inkişafı aşılana bilər. Lakin onların məhz körpələrə ünvanlanması, körpənin rahat yatmasını, tez yuxuya getməsinə təmin etmək məqsədi ilə oxunması, laylaların mətnlərinin körpə ilə, ananın balasına olan hissələrinin, onunla əlaqədar arzu və istəklərinin ifadəsi ilə əlaqədar olması bu nümunələrin uşaq mahnı folkloruna aid edilməsinə əsas verir.

İkinci qrupu yenə də böyüklərin tərbiyəvi məqsədlə yaratdıqları, lakin uşaqların özlərinin ifa etdikləri yanılmaclar daxildir. Yanılmaclar uşaqların nitqlərinin inkişafına kömək edir. Onlar zəngin səs tərkibinə - çoxlu təkrarlara, daxili qafiyələrə və s. malikdirlər.

Bundan başqa ikinci qrupa məktəb müəllimlərinin uşaqlar üçün qoşduqları tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyan mahnılar daxildir ki, onlar digər folklor mahnılarına nisbətən daha müasir olub, XX əsrin əvvəllərinə aiddirlər. Məlum olduğu kimi, o dövrdə hələ təcrübəli və ixtisaslı nəğmə müəllimləri yox idi, dəqiq musiqi dərsi proqramları tərtib olunmamışdı. Buna görə də musiqi təhsili olmayan məktəb müəllimləri müxtəlif Azərbaycan şairlərinin mətnlərinə xalq mahnıları ruhunda nəğmələr bəstələyirdilər ki, bunlar da musiqi məşğələlərinin əsasını təşkil edirdi. Belə mahnılara misal biz məşhur Azərbaycan bəstəkarı Asəf Zeynallı tərəfindən nota köçürülən, Azərbaycan ədəbiyyatının klassiki Abdulla Şaiq'in sözləri ilə oxunan “Bənövşə” mahnısını nümunə götürə bilərik. Asəf Zeynallı bu mahnı ilə əlaqədar belə bir mülahizə irəli sürüb: “Məktəbli uşaqlar nəğməsi”, “xalq mahnısı” adını daşıyan bu nəğmə, ola bilsin ki, orta təhsil məktəblərində, “şərqi müəllimi” vəzifəsində olan

“savadsızlar”ın əsərlərindən biridir”. (Burada mahnının melodiyası və melodiyanın müəllifi, musiqi savadı olmayan nəغمə müəllimi nəzərdə tutulur. Ü.T.).

Üçüncü yarımqrupa aid olan mahnılar həm böyükklərin, həm də uşaqların ifasında səslənir. Uşaqlar məişətdə daim böyükklərin mahnıları ilə qarşılaşırlar və xoşladıklarını yaradıcı şəkildə dəyişərək, öz imkanları və tələblərinə uyğun şəkildə sadələşdirib oxumağa başlayırlar.

Bəzən də kiçiklər sanki mahnıların melodialarını öz obrazları ilə, onlara daha yaxın olan başqa mətnlərlə oxuyurlar. Məsələn, M.Ə.Sabirin “Gəl, gəl, a yaz günləri” şeirini uşaqlar böyükklərin folklorunda olan “Alma” xalq mahnısının melodiyası ilə ifa edirdilər. Sabir şeirinin fərdi xüsusiyyətləri və uşaq ifa imkanları ilə əlaqədar mahnının musiqisi bir qədər dəyişilib, melodiya və forma cəhətdən sadələşdirilib. Bu yarımqrupa aid olan mahnılar həm böyükklərin, həm də uşaqların repertuarında yer alıb.

Bunlardan bir qədər fərqli olaraq **dördüncü yarımqrupa** aid olan uşaq mahnıları böyükklərin repertuarından düşərək dəyişilmiş halda həmişəlik uşaqlara keçir. Məsələn, Azərbaycan peşəkar bəstəkarlıq məktəbinin yaradıcısı Üzeyir Hacıbəylinin böyükklərin mahnıları kimi nota saldığı “Zəhmətin işığı”, “İş başına”, “Şəfəq sökülərkən” kimi əmək mahnıları 20-30-cu illərdə məktəblərdə şagirdlərin ifasında səslənməyə başlayıb və tədricən uşaqların repertuarına keçib.

Sonuncu, **beşinci yarımqrupun** mahnılarını isə uşaqların məhz özlərinin müstəqil yaradıcılığı təşkil edir. Müxtəlif oyunlar, gəzintilər zamanı uşaqlar sanamalar, düzgülər, mahnılar qoşmağa meyil edirlər. Bu zaman artıq sif müstəqil uşaq yaradıcılığından danışmaq olar. Uşaq yaradıcılığının məhsulu olan bu mahnıların melodiyası və forması özlərinin sadəliyi ilə fərqlənir.

Uşaq xalq mahnıları janr baxımından dörd qrupa ayrılırlar: 1) **əmək mahnıları**, 2) **oyun mahnıları**, 3) təbiət və heyvanlar aləmi ilə bağlı olan **məişət mahnıları**, 4) **laylalar**. Hər janr qrupunun xidmət etdiyi müxtəlif estetik funksiya ilə əlaqədar bir sıra spesifik ideya-bədii və forma xüsusiyyətləri mövcuddur.

Uşaq mahnı folklorunun janrlarından biri olan **əmək mahnıları** keçmişdə uşaqların keçirdiyi həyat tərzilə bağlı yaranıb. Keçmiş zamanlarda uşaqlar bir az böyüyən kimi evdə, təsərrüfat işlərində valideynlərinə kömək etməyə başlayırdılar. Çöldə, çəməndə heyvan otararkən, evdə valideynlərinə kömək məqsədilə müxtəlif işlər görərkən mahnılar oxuyurdular. Uşaq əmək mahnılarının bir qismi də XX əsrin 20-30-cu illərində yaranıb ki, bunları da uşaqlar məktəblərdə, bağçalarda oxuyub öyrənirdilər. Buna misal biz “İş Başına”, “Zəhmətin İşığı”, “Şəfəq Sökülərkən” mahnılarını göstərə bilərik.

Uşaq əmək mahnılarında lirika mühüm rol oynayır. Çobanların, əkinçilərin, biçinçilərin, ümumiyyətlə, təbiət qoynunda, çöldə, tarlada, dağda çalışanların mahnılarında biz çox zaman təbiət obrazlarıyla rastlaşırıq. Çoban dağda, düzdə qoyunları otararkən gözəl təbiət mənzərələrindən ruhlanaraq özünün həzin mahnılarını oxuyur. Böyük qardaşlarına, atalarına kömək edərkən uşaqlar onların oxuduğu mahnılara qulaq asır və onlara oxşamağa çalışaraq həmin mahnıları ifa edirdilər. Çobanın mahnıları təbiətlə əlaqədar olduğu üçün lirik xarakter daşıyır. Sakit, aramlı dalğavari hərəkətə əsaslanan melodiya lirik təbiət obrazının yaranmasında mühüm rol oynayır.

Uşaq musiqi folklorunda sif təbiət obrazları ilə bağlı olan məişət uşaq mahnıları mühüm yer tutur. Təbiət mənzərələrini, təbiət hadisələrini əks etdirdiklərindən, həmin mahnılarda lirik qol üstünlük təşkil edir. Bu onların həm mətnlərində, həm musiqisində, həm də ümumi əhval-ruhiyyəsində nəzərə çarpır. Lakin uşaq mahnılarında olan lirika uşağın psixologiyası ilə əlaqədar olaraq məsumluğu, saflığı ilə seçilir. Uşağın hər hansı bir təbiət mənzərəsi, heyvan obrazından aldığı təəssüratı, onda yaranan özünəməxsus lirik hisslər mahnılarda öz ifadəsini tapır. Yaz fəsli ilə bağlı olan mahnılarda - “Yağdı yağışlar”, “Gəl-gəl a yaz günləri”, “Yaz olanda”- yaz fəsli təsvir olunur, təbiət qış yuxusundan oyanır, yazın insanlara bəxş etdiyi nemətlərdən söhbət açılır. Yaz fəslinin təsviri, təbiət obrazları ilə əlaqədar olduğundan mahnıların melodiyası sakit, işıqlı, axıcıdır.

Laylalar uşaq folklorunun xüsusi qolunu təşkil edir. Laylalar, oxşamalar, ovutmalar, başqa sözlə “ana poeziyası” xalq pedaqogikasının irəli sürdüüyü tələblərə cavab verərək özündə yüksək səviyyəli bədii əsərləri birləşdirir. Laylanın əsas funksiyası körpənin dərin yuxuya getməsinə kömək etməkdir. Beşik

başında oxuyan ana öz daxili duyğusu ilə başa düşür ki, uşağa məhz aydın, sakit, sadə mahnılar lazımdır. Layla ilə ana öz hiss və arzularını ifadə edir ki, bunlar da laylaların məzmununu müəyyənləşdirir. Laylalar məzmununa görə müxtəlifdir. Burada həm tək-cə “lay-lay de, lay-lay” sözləri ilə oxunanlara, həm də dərin məzmunla aşılana havalara rast gəlmək olur.

Laylaların poetik mətni hər misrası yeddi hecadan ibarət olan dörd və ya altı misralı lirik şeir parçalarıdır. Onlarda bəndin sonuna iki misralı nəqarət və “balam laylay, a lay lay”, “gülüm laylay, a lay lay” kimi sözlər əlavə olunur. Laylada ifadə olunan incə, zərif məhəbbət hissləri tək-cə mətndə yox, musiqidə də verilir. Yeknəsəq olmağına baxmayaraq çox həzin, axıcı, sakit xarakterli bu melodiyalar körpənin eşitdiyi ilk musiqi nümunələridir.

Laylaların melodiyası oxunma üslubuna görə bir sıra özünəməxsus əlamətlərə malikdir. Ana beşiyi aramla yelləyərək oxuduğu zaman ritm sanki həmin aramlı hərəkətdən doğur. Bilavasitə uşağın yuxulması prosesi ilə bağlı olan laylanın melodiyası yavaş tempdə gedir, aramlı, pilləvari hərəkətə əsaslanır. Laylaları oxuyan ana ifa zamanı balasını oxşadığından onun melodiyasına “oxşama”, “əzizləmə” danışq intonasiyaları üzvi şəkildə daxil olur. Musiqidə özünün ümumiləşmiş şəklini alan bu intonasiyalar, məhz onlara xas olan saitlərin uzanması, mülayim səslənmə, sözlərin axıcı işlənməsi kimi ifadə vasitələrinin köməkliyi ilə verilir. Laylanın melodiyası bir-birinə axıb tökülən danışq intonasiyalarının bir-birilə sarmaşması nəticəsində yaranır.

Uşaq folklorunun digər zəngin janr qrupunu uşaq **oyun mahnıları** təşkil edir. Oyunlar zamanı istifadə edilən müxtəlif poetik mətnlər, musiqi nümunələri, qısa, mənalı ifadələr əsrlər boyu xalqımız tərəfindən yaranaraq, işlənilib, dəyişmiş şəkildə müasir dövrümüzdə gəlib çatıb. Oyunlarda böyükklərlə uşaqların yaradıcılıqlarının qovuşması prosesinə rast gəlirik. Alimlər sübut ediblər ki, hazırda mövcud olan uşaq oyunlarının çoxu keçmişdə böyükklər arasında yaranan oyunlardan ibarətdir. Qədimdə Azərbaycan'da mövsüm mərasimləri ilə, əkinçiliklə, əməklə bağlı oyunlar zaman keçdikcə, bəzən bir qədər dəyişərək sadələşmiş şəkildə uşaqlara keçirdi. Belə oyunlardan “Günəş”, “Çalağan çardağı”, “Qodu-Qodu”(Bağırov İ.: 1969.) oyunlarını göstərmək olar. Bütün bu oyunlar zamanı müxtəlif mahnılar oxunur ki, onlar da uşaq mahnı folklorunun xüsusi qolunu təşkil edir. Bu oyun mahnıları müxtəlif dövrlərin, mərasimlərin məhsuludur. Mövsüm mərasimi ilə əlaqədar olaraq yaranan oyun mahnılarından biri “Qələndər ay Qələndər”dir . Müasir dövrdə isə “Futbol”, “Tar çalır” və digər oyun mahnıları var.

Oyun mahnıları müxtəlifdir: sanamalar, düzgülər, acıtmalar, tapmacalar və bilavasitə oyun zamanı oxunan mahnılar. Oyunlar uşaqların müxtəlif yaş dövrləri ilə bağlıdır. Oyun zamanı ifa edilən mahnılar oyunun gedişatına kömək edir, onu poetikləşdirir, daha maraqlı edir (“Bir quşum var bu boyda”, “Bənövşə” və s.). Oyun mahnıları bir növ köməkçi vasitə olduğu üçün onlarda dərin musiqi xarakteri yaranmır. Onlar oyun zamanı uşağın ovqatını, onun müxtəlif emosional hallarını əks etdirir. Oyun mahnıları oyunun müəyyən hərəkətləri, ya da qaydaları ilə bağlı olduğu üçün onların bəzilərinə bir çox heç bir mənə daşımayan köməkçi sözlər işlənilir. Məsələn:

Səhər, səhər dururam,
Hop, hop, hopbadam.
Əl üzümü yuyuram.
Hop, hop, hopbadam.

Bu sözlər çox zaman qafiyənin düz gəlməsi üçün, oyunda olan hərəkətlərin nəbzini tutmaq üçün oyunun emosional tərəfinə uyğun olaraq deyilir.

Oyun mahnılarının içərisində xüsusi yeri **sanamalar** tutur ki, bunlar da uşaqlar tərəfindən ən çox sevilən musiqi folkloru nümunələrindəndir. Sanamalarda çox zaman yalnız yaxşı səslənən müəyyən qafiyə və ya ritmik düzümə malik olan, xüsusi ahəngdarlıqla ifadə edilən sözlər işlənilir. Müxtəlif sanamaları əzbərləmək uşaqların yaddaşını inkişaf etdirir. Uşaq xalq mahnılarının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri onların tərbiyəvi əhəmiyyət daşımasıdır. Bu mahnılar uşaqlara musiqiyə məhəbbət aşılayır, onlarda ritm hissini tərbiyə edir.

Uşaq Mahnılarının Melodiya və Ritm Özəllikləri

Uşaq mahnılarının melodiyaları sadə olur, adətən x 4, x 5 intervallarını əhatə edən kiçik diapazonla malik olur və bəzən diapazonları seksta və oktavaya qədər genişlənir. Əsasən pilləvari hamar hərəkətə əsaslanan melodiya böyük intervallara sıçrayışlar qeyd edilmir. Bir çox mahnılarda kvarta intervalına sıçrayış vardır ki, bu da bəzi hallarda lad boyaları ilə, bəzən də müxtəlif xasiyyətli intonasiyalar ilə (məsələn “çağırış” intonasiyası) əlaqədardır. Mahnıların melodiyasında geniş inkişaf dalğası yoxdur, kiçik frazaların, motivlərin qovuşması melodiyanın əsasını təşkil edir.

“Bənövşə” mahnısını təhlil edərkən, bu xüsusiyyətlərin şahidi oluruq. Burada zərif, tər bənövşə gülü obrazı lirik mülayim musiqi vasitəsilə təsvir edilir. Mahnının melodiyası sadə və rahatdır, aramlı pilləvari hərəkətə əsaslanır, böyük intervallara sıçrayışlar yoxdur. Şurda gedən melodiya məqamın iki pərdəsi “fa” və “re” ətrafında gəzişmə və onlara istinad özünü göstərir. Melodiyanın inkişafında sekvensiya mühüm rol oynayır. Azərbaycan xalq musiqisinə xas olan sekvensiya zəncirlərinin aşağı istiqamətdə hərəkəti qeyd edilir.

Uşaq mahnılarının bir çoxunda təqlid məqamı böyük rol oynayır. Bu da uşağın ilk dəfə eşitdiyi hər bir səsə olan marağı, həmin səsi yamsılamağa olan həvəsi ilə əlaqədardır. Belə ki, mahnılarda xoruzun banlamasına (“Xoruz”), çəkməçinin çəkicinin səsinin (“Çəkməçi baba”), hər hansı musiqi alətinin təqlidinə (“Yağdı yağışlar”) rast gəlirik.

Məsələn, “Xoruz” mahnısının aydın, işıqlı, oynaq xarakterinin yaranmasında Rast məqamının boyaları xüsusi rol oynayır. Melodiyanın oktava diapazonuna uşaq mahnılarında az rast gəlinir. Burada melodiyanın oktava diapazonu mahnıda olan təqlid məqamı ilə, xoruzun banlamasının təqlidi ilə bağlıdır. Xoruzun zildə banlamasını təqlid edərkən uşaq səsinə ikinci oktavaya qədər qaldırır. 6/8 metrində gedən “Xoruz” mahnısının ritmi üç təzadlı ritmik şəklə növbələşməsi nəticəsində yaranır ki, bu da melodiya bir qədər rəqsvarilik verir.

Uşaq mahnılarında ritm, demək olar ki, birinci dərəcəli rol oynayır. Hətta çox zaman uşaq mahnı oxuyarkən ritmi melodiya daha tez qavrayır, daha düzgün göstərir. Bununla əlaqədar olaraq bir çox uşaq mahnılarının melodiyası eyni səsin təkrarına əsaslanaraq, müxtəlif ritmik qruplaşmalardan ibarət olur. Burada uşaqlar mahnılarda sanki danışdığı imitasiya edirlər. Danışiq intonasiyasını musiqidə verərkən melodiya əsas rolunu məhz ritm oynayır. Ritm mahnının mətnindən, onun vəznindən, şeirin ritmindən doğur. Kiçik yaşlı uşaqlar isə deyildiyi kimi, mahnı oxuyarkən onun ritminin daha tez qavrayıb, onu daha dəqiq ifadə edə bilirlər. Buna görə də uşaq mahnılarında, özəlliklə də oyun mahnılarında ritm mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Oyun mahnılarının ritmi oyun zamanı edilən hərəkətlərlə də bağlı olur. “Musiqi ritminin müstəqil ifadə imkanları danışiq intonasiyaları ilə birlikdə müxtəlif hərəkətlərlə də (insan bədəninin hərəkətləri, qaçış, hoppanma) bağlıdır ki, ritm onların da xarakterini böyük dəqiqliklə verə bilər” (Mazel L.: 1952, s. 136)

Uşaq mahnılarında rəqs ritmləri, rəqs musiqisi böyük yer tutur. Bu da, hər şeydən əvvəl, uşağın təbiətindən irəli gəlib, onun ritmik əsası tez qavraması ilə əlaqədardır. Rəqslərin zəngin, mobil ritmi, ümumiyyətlə rəqsvari musiqi uşağın daim hərəkətdə olması, atılıb-düşməsi ilə əlaqədar olaraq onu müşayiət edir.

Uşaq mahnı folkloru Azərbaycan xalq musiqisinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, eyni zamanda xalq yaradıcılığının müstəqil sahəsidir. Buna görə də, uşaq mahnıları daim xüsusi mənəvi dünyası, daxili aləmi olan uşaq psixologiyası, uşaq həyatı, uşaq oyunları və əyləncələri ilə bağlı olublar. Bu isə onların bir çox fərqli ideya-bədii keyfiyyətlərini şərtləndirib.

SONUÇ

Uşaq folklor mahnılarının tədqiqi bir sıra nəticələrə gəlməyə imkan verir. Belə ki, uşaq mahnılarının hər janr qrupunun özəl xüsusiyyətləri var. Məsələn, laylaların melodiyasının əsasını “oxşama” intonasiyası təşkil edir. Bu intonasiya melodik dönmələr vasitəsilə oxunaraq laylaların melodiyasını yaranmasında fəal şəkildə iştirak edir. Laylaların melodiyasında həmçinin “təkrar” əhəmiyyətli rol oynayır, beşiyin yeknəsəq hərəkətini imitasiya edir. Laylaların ritmində təzad məqamı qeyd edilir ki,

bu da yeknəsəqliklə melodiyanın inkişafını təmin edən bir sıra ritmik qruplaşmaların bir araya gəlməsi nəticəsində yaranır.

Uşaq folklor mahnılarının əsasına qoyulan poetik mətnlər də özünəməxsus keyfiyyətlərə məxsusdurlar. Məhz bu mətnlərdə uşaqların dünyagörüşü, onları əhatə edən müxtəlif hadisələr, bu hadisələrə olan münasibət, onların təbiət mənzərələri və heyvanlara qarşı olan hissləri, uşaq psixologiyasının özəllikləri ifadə edilir. Uşaq folklor mahnılarının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri də onların tərbiyəvi əhəmiyyət daşımalarıdır. Uşaqların bir çox insani keyfiyyətləri məhz bu mahnılar vasitəsilə formalaşır. Mahnılarda olan bir çox ibrətəməz ifadələr, atalar sözləri, tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyan sözlər həmişəlik uşağın yaddaşına həkk olunur. Oxuduqları mahnılar uşaqlara musiqiyə qarşı məhəbbət hissi aşılayır, onlarda ritm hissini tərbiyə edir. Beləliklə, musiqi ən qüdrətli, ən güclü tərbiyə vasitələrindən biri kimi əsrlər boyunca yaşayır.

KAYNAKÇA

Türkçe Kaynaklar:

Babayev İ., Əfəndiyev P. Şifahi Xalq Ədəbiyyatı. – Bakı, 1975.

Bağirov İ. Xalq Oyunları // “Şərq Qapısı” Qəzeti. – 1969, 14 Avqust.

Насибəyli Ü. Azərbaycan Xalq Musiqisinin Əsasları. – Bakı, 2010.

İsmayılov M.S. Azərbaycan Xalq Musiqisinin Janrları. – Bakı, 1960.

Sarabski H. Köhnə Bakı. – Bakı, 1958.

Təhməsis M.H. Xalq Ədəbiyyatında Mərasim Və Mövsüm Nəğmələri / Namizədlilik Dissertasiyası. - Bakı, 1945

Rusça Kaynaklar:

Виноградов Г.С. Детский Фольклор // Из Истории Русской Фольклористики. – Л., 1978, Стр.168.

Мельников М.Н. Русский Детский Фольклор Сибири. – Новосибирск, 1970.

Мазель Л. О Мелодии. – Москва, 1952.

AZƏRBAYCAN ÇOCUK FOLKLORU

Doç.Dr. Semengül GAFAROVA*

Özet

Azərbaycan uşaq folkloru şifahi xalq yaradıcılığının mühüm bir hissəsini təşkil edir. Bəzi ədəbiyyatlarda «folklorun kiçik, xırda janrları» kimi qeyd olunan laylalar, oxşamalar, dilaçmalar, öyrətmələr, sanamalar, düzgülər, yanıltmaclar, çağırışlar, müraciətlər bütün zamanlarda xalq pedaqogikasının tələblərini ödəmiş və uşaq dünyasının bütün cəhətlərini şirinliyi, duzluluğu ilə əks etdirmişdir.

Folklor təbiətdə baş verən hadisələrin sirrini öyrənməkdə, gördükləri şeylərin əlamət, keyfiyyət və mahiyyəti haqqında məlumat toplamaqda, heyvan və quşların xasiyyətindəki qəribəlikləri başa düşməkdə, böyükləri düzgün anlamaqda və söz ehtiyatlarını artırmaqda uşaqlara kömək edir. Folklor həm də onların hərtərəfli inkişafına və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşmasına təsir göstərir. Yüksək ideyalıq, bədiilik və xəlqlilik Azərbaycan uşaq folklorunun da əsas əlamətidir.

Beləliklə, uşaq folkloru dedikdə, hər şeydən əvvəl, şifahi xalq yaradıcılığının böyüklər və uşaqlar tərəfindən yaradılan elə nümunələri nəzərdə tutulur ki, uşaqların məişətini, oyunlarını, əyləncəsini, istirahətini, məşğuliyyətlərini, istəklərini, arzularını ifadə etsin və əhatə etdiyi mövzuları, ideyaları, forması, məzmunu, üslubu, hətta sözlərin seçilib-düzülməsi, ifadə tərzini körpələrin zövqünə, biliyinə, dünyabaxışına, yaş səviyyəsinə, psixikasına uyğunlaşdırılsın. Uşaq folkloru iki istiqamətdə - həm böyüklərin (nağıllar, tapmacalar, laylalar, oxşamalar və s.), həm də uşaqların yaradıcılığı (dolamalar, acıtmalar, öcəşmələr, oyun nəğmələri və s.) hesabına zənginləşir.

Uşaqların öz oyun və əyləncələrində istifadə etdikləri şeirlər uşaq nəğmələri (düzgülər, sanamalar, dolamalar, acıtmalar, öcəşmələr və s.) adlanır. Bu nəğmələrin yaranmasında həm böyüklər, həm də uşaqlar iştirak etmişlər. Lakin bu nəğmələrin müəllifi əsasən uşaqlardır. Çünki nəğmələrin əksəriyyəti müxtəlif əyləncələrlə əlaqədar düzəldilmişdir. Fikirlər, qırıq-kəsik ifadələr uşaq təxəyyülünün məhsuludur. Get-gedə natamam poetik parçalar uşaqların dilində səlisləşib bütöv nəğmə şəklində düşür. Uşaqlar arasında geniş yayılmış bir neçə variantlı "A teşti" nəğməsi məhz belə yaranmışdır. Onun variantlarından birinin mətni belədir:

A teşti, teşti,
Vurdum Gilanı keşdi.
İki xoruz dalaşdı,
Biri qana bulaşdı.

* Doç.Dr., Bakü Slavyan Universiteti, ilhama1968@mail.ru.

Qan getdi çaya düşdü,
Çaydan göyərçin uşdu.
Göyərçin, alabaxta,
Yuvası qəlbi, taxta.
Görüm onu kim vursa,
Qan qussun laxta-laxta.

Anahtar Kelimələr: Uşaq folkloru, laylalar, stil, ibtidai, ritm, harmoniya.

AZERBAIJANI CHILD FOLKLORE

Summary

Having rich, meaningful, national-style, with distinctive examples Azerbaijanian child folklore is always educative.

Child folklore is created in 3 ways:

1. Created for the children themselves.
2. Created by adults for children.
3. Created for adults themselves.

The child folklore plays a great role in the upbringing of the children.

Key words: children's folklore lullabies, stiles, similarities, rhythm, harmony.

GİRİŞ

Zəngin və dərin məzmunlu, milli adət-ənənələrə bağlı bütün türk dünyasının malik olduğu, amma özünəxas, fərqli folklor nümunələrinə malik Azərbaycan uşaq folklorunun əsas qollarından birini də uşaq folkloru təşkil edir. Tarixi çox qədimlərə gedən, xalqın müxtəlif dövrlərdə adət-ənənəsini, etnoqrafiyasını özündə yaşadan, ən əski inamlara bağlanan, insan cəmiyyətinin ilkin formalaşma dövrünün bədii təfəkkür məhsulu olan, mifik dünyagörüşümüzün ən parlaq güzgüsü olan şifahi xalq ədəbiyyatıdır. Şifahi xalq ədəbiyyatının, uşaq tədqiqatçılarının baxış bucağından istifadə edərək uşaq folkloruna bir nəzər salsaq, daha mükəmməl fikir araya-ərsəyə gətirmək mümkündür. Uşaq folklorunda əsasən, uşaqların yaşı, psixologiyasına aid nümunələrin seçilməsi nəzərdə tutulur, uşaq folklorunun yaradıcıları həm özləri, digər tərəfdən isə böyüklər olmuşdur. Uşaq folklorunun inkişaf yolunu əsasən üç hissəyə ayırırlar:

1. Uşaqların özləri üçün yaratdıqları;
2. Böyüklərin uşaqlar üçün yaratdıqları;
3. Böyüklərin özləri üçün yaratsalarda, zaman keçdikcə uşaq folkloruna çevrilən nümunələr. Bu nümunələr öz ilkinliyini itirir, uşaqların fiziki, əqli, mənəvi inkişafını şərtləndirən nümunələr kimi dildə qalır.

Müdrək, uzaqgörən ata-babalarımız uşaqların gələcəyi, sağlam, düzgün təfəkkürü, nitq inkişafı mühüm məsələlərə xüsusi diqqət ayırmış, sadə, şirin mətnlərlə uşaqların hərtərəfli, dürüst inkişafı üçün gözəl örnəklər yaratmışlar. Hər zaman olduğu kimi bu gündə folklor xəzinəmizin qiymətli fondunu təşkil edir. Xalq yaradıcılığı nümunələri bütövlükdə xalqın istək, arzu və ideallarını həyatda (qarşıyaçıxan çətinlikləri və pislikləri) dünyaya baxış müstəvisində xeyir və şər, yaxşılıq və pislik, nifrət və sevgi, gözəllik və eybəcərliklə bağlı düşüncələrini əks etdirir. Bütün bunlarla bərabər onu desək yerinə düşər ki, hər bir folklor nümunəsi estetik zövqün inkişaf etdirilməsinə xidmət göstərir. Folklorlarda estetiklik xüsusi kateqoriyadır. Estetik zövqün inkişaf etdirilməsində uşaq folkloru da önəmli yerlərdən birini tutur. Estetika həm də tərbiyə ilə bağlıdır. Uşaq folklorunun uşaqların həyatında, tərbiyəsində rolunun müəyyənliyi, təsirliliyi onun estetik gücündən, dərəcəsiindən asılıdır. Uşaq folklorunun özünəməxsus

özəllikləri, obyektiv mövzusu vardır. Yəni uşaq folkloru janrları ilə folklor janrları arasında qarşılıqlı əlaqə də mövcuddur. Uşaq folkloru janrlarına iri janrların tərkibində rast gəlmək mümkündür. Məsələn, nağılların içərisində rast gəlinən laylalar, oxşamalar, nəğmələr fikrimizi təsdiq edir. Bu da nağılın içində və ya başqa bir janrın tərkibində sabitləşən uşaq folkloru daha arxaik ibtidai təfəkkürü əks etdirdiyindən onun nağıldan ayrılaraq müstəqil janr kimi formalaşmasını və böyüklər tərəfindən yaranıb sonradan uşaq düşüncəsinə ötürüldüyünü güman etmək olar. “Uşaq folklorunun janr sistemi göstərir ki, ümumiyyətlə, xalq yaradıcılığının janrlar sistemində bir törəmə qanunauyğunluğu mövcuddur”. Azad Nəbiyev.

Azərbaycan uşaq folklorunun spesifikliyini aydınlaşdırmaq, uşaq aləminin qəribəliklərinə baş vurmaq, istək və arzularından söz açmaq maraqlı olduğu qədər də çətindir. İstənilən nəticəni əldə etmək üçün ilk növbədə bədii yaradıcılıq hadisəsinin vasitəçiləri (yaradıcıları və yaşadıcıları) müəyyənləşdirilib onların dünya baxışı, ideali, tələbləri nəzərə alınmalıdır. Bu mənada uşaq folklorunu meydana gətirənlər həm böyükler, həm də uşaqlardır. Söyləyiciləri və ifaçıları da onlardır. Lakin folklorun ancaq uşaqların öz aləminə güzgü tutan və mənəvi tələbatını ödəyən nümunələri uşaq folkloru sayılır. Şifahi xalq yaradıcılığını ümmana bənzətsək, dəryadan uşağın xoşladığı balığı tutmaq çətin olduğu qədər uşaq folklorunun da rəngarəng poetik parçalarını seçib araşdırmaq da o qədər çətindir. Uşaqlar bütün məsələlərə öz pəncələrindən baxırlar. Oradan hər şey başqa rəngdə görsənir. Hər şey hərəkətdə, bir-biri ilə ünsiyyətdə, münasibətdə təsvirə gətirir. Uşaqlar möcüzələri adi hal kimi qəbul edir. Gerçəklik uşaqlar üçün fəvqəltəbiiyin, qeyri-adiliyin içərisindən keçib gəlir. Onların rastlaşdığı şeyləri qeyri-adi şəkllə sala bildiyi bədii yaradıcılıq nümunələri uşağa məxsus hesab edilir. O.İ.Kapitsanın qənaətlərinə görə uşaq folkloru nümunələri iki yaş dövrü üzrə qruplaşdırılır: a) Körpəlik çağlarını əhatə edən birinci yaş dövrü. Bura aiddir: beşik mahnıları, bəsləmələr, əyləndirmələr; b) İkinci yaş dövrünə isə uşaq və yeniyetməlik çağları. Bura aiddir mövsüm, mərasim folkloru; çağırışlar, müraciətlər, inamlar, acıtmalar, öcəşmələr, dolamalar, sual-cavablar və s.

Hər yaş dövrünün xalq yaradıcılığı nümunələrinə öz münasibəti vardır. Uşaq folkloruna yanaşmaya əsasən uşaqlığı iki mərhələyə ayırırlar:

1) Anadan olan gündən 3 yaşadək: (çağalığ, körpəlik)

2) 3 yaşdan 15 yaşadək:

Hər zaman birinci yaş dövründə böyüklerin yaradıcılığından mənəvi baxımdan qidalanırlar, öyrənirlər, onlardan eşitdikləri nəğmələrinə əl-qol hərəkətləri, sevincli hıçqırtıları ilə cavab verirlər, eşitdikləri sözləri qaytarmağa çalışırlar. Bu yaş dövrünün əsas xüsusiyyəti odur ki, folklor inciləri oyunlarla əlaqədar olunur, böyükler tərəfindən uşaqlara verilir. Bu prosesdə məzmun rol oynamır. Ritm, ahəng, metodiklik körpələrdə bədii zövq formalaşdırır. Elə uşaq nəğmələrinin də bünövrəsi bu roldan başlayır.

İkinci yaş dövründə isə artıq nitqi inkişaf etmiş, gördüklərini, eşitdiklərini sərbəst ifadə edən, qaytara bilən, çoxlu şeir əzbərlik qabiliyyətinin yaranmasına geniş meydan açılır. Öyrəndiklərini “özününkü” etməyə çalışırlar, bədii parçaları dəyişdirir, söz artırır və ya yeni misra əlavə edirlər. Burada böyüklərdən uşaqlara, bir qrup uşaqdan başqa qrup uşağa keçir. Beləliklə, uşaqlar nəğmələrin yaradıcısı, yaşadıcısı, yayıcısı olurlar.

Azərbaycan uşaq folklorunun tarixi kökləri ən qədim inamlara bağlıdır. Milli folklorşünaslığımızda meydana gələn bəzi tədqiqatlarda Azərbaycan uşaq folklorunun janrlarını təsnif etməyə, sərhədlərini müəyyən etməyə, ayrı-ayrı nümunələrin ideya-bədii xüsusiyyətlərini açmağa təşəbbüs göstərilmiş, məsələyə müxtəlif aspektdən yanaşılmış, əsərlərin həcmi, uşaqların yaş xüsusiyyətləri əsas amil, kriteriya kimi götürülmüş və sistemləşdirilmişdir. Lakin folklor elə mənəvi qidadır ki, yaşa baxmır, kişikdən böyüyə hamının zövqünü oxşayır, ürəyinə yol tapır. Bu bir səhədir ki, onun sehrinə düşməyən, möcüzəsindən sehlənməyən yoxdur. Bu baxımdan uşaq aləminə gedən yoldan keçirsə, sırf uşaq folklorudur. Yəni, laylalar, oxşamalar, mövsüm və mərasim nəğmələri, sınımalar, düzgülər, dolamalar, öcəşmələr, çaşdırmalar və s. Bunlar uşaq nəğmələri adlanır.

Uşaq təfəkkürü oynaqdır. Onlar müəyyən bir şey haqqında uzun düşünmək iqtidarında deyillər. Düşüncələrini tez-tez dəyişmək, müxtəlif aspektlərdən yanaşmaq adi haldır. Belə halları psixoloq dəqiqliyi ilə müşayiət edən S.Vurğun yazırdı: “Uşaq xəyalı səyyardır. O, şıltaq bir ulduz kimi daim

süzüb oynar. O, güldən-gülə, çiçəkdən-çiçəyə qonan bir kəpənəyə bənzər. Daim hərəkət uşaq hərəkətinin hüsnüdür”. (Vurgun S. Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq. - əsərləri, VI cildə. Bakı, Elm, 1972, Vs. səh.39)

Söylədiyimiz kimi, uşağın həyatında müəyyən rolunu oynayan folklor nümunələri uşaq folklorudur. Bu baxımdan layla da uşaq folklorunun – uşaq nəğməsi ilkin növlərindən sayılır. Laylanı həm də beşik nəğməsi adlandırırlar. Laylanın ritm, ahəng və melodiyası uşaqlar arasında dünyaya həssas münasibətin ilk közərtilərini yaradır, duyum hissini qüvvətləndirir. Burada milli düşüncənin ilkin notları vardır. Bu nidalar altında tərbiyələnməyə körpələr hələ gözünü açmamış, qəhrəmanlıq, saflıq, doğruluq, düzgünlük kimi dəyərlər sisteminin sədaları altında böyüyür. Bu səslər sistemi uşaq xarakterini formalaşdırmaqda ən gözəl vasitədir.

Laylaların ifası zamanı təkrar-təkrar səslənən nəqəratlar, uşaqda dünyaya həssas münasibətin ilk közərtilərini yaradır, onun duyum hissini qüvvətləndirir. K.Çukovski qeyd edirdi ki, “Uşaqlar şzlərinin ilk şeir təəssüratlarını anaların onlara beşik nəğmələri və başqa bu cür nəğmələri oxuduğu zaman – südəmər yaş dövründə alırlar” (Чуковский К. Стихи и сказки. От двух до пяти. – Москва «Детская литература», 1961.)

Azərbaycan xalqının tükənməyən məişət nəğmələrindən biri olan beşik nəğmələrinin – ana laylalarının sədası ilə böyüyən körpələrin hamısında yüksək əxlaqi keyfiyyətlər, nəci b hissələr üstünlük təşkil edir. Ana öz laylasında bu keyfiyyətləri aşılaraq duyğularını verir. Laylalar beşik başında oxunan həzin nəğmələrdir. Bu həzin nəğmələr o qədər emosional təsirə malik olur ki, bu nəvazişin, musiqili ahəngin təsiri altında uyuyur. Uşaq folklorunda ən vacib janrlardan biri, bəlkə də birincisi laylalardır. Laylaların konkret məkan və zaman daxilində oxunması yuxunun fizioloji proses kimi baş verməsində mühüm amildir. Günün istənilən saatında oxunan layla körpəyə yuxu gətirir. Bu nəvazişli sözlərin, musiqinin görünməz bağları ilə ana və baba arasında bir doğmalığ, yaxınlıq yaranır. Körpə anasına arxayın olaraq yuxuya gedir. Burada məqsəd körpəsini rahatlatmaq, öz məhəbbətini, hiss və duyğularını ifadə edəcək bu nəğmənin köməyi ilə onun xoşbəxtliyini, gələcəyinin xoş olmasını arzulayır. Bəzən onu yad gözlərdən qısqanır, bəzən də onun hamının tanıyacağı bir adam olmasını arzulayır. Bu laylanın içində əzizləmə, bəsləmə, bayatı, oxşamada öz ifadəsini tapır. Bu laylalar heç də uşaqların həyatında ana südümdən az rol oynamamışdır.

Oxşamalar – laylalar kimi eyni məqsədə xidmət, eyni amalı tərənnüm edən, ana ilə körpənin ilk ünsiyyətidir. Əgər layla oxuyaraq, layla çalaraq rahatlıq, yuxu yaradırdısa, indi də onu yeriməyə, iməkləməyə, danışmağa, əl çalmağa, söz deməyə və s. hərəkətləri öyrətmək məqsədilə ürəyinin yağın əridən Ananın ən gözəl bəstəsi, əzizləməsi, oxşamasıdır. Ana uşağını bəzən atıb-tutur, bəzən onu yeritmək istəyir, iməkləməyə sövq edir. Arzular bəstələyir, oxuyur:

Balam qurban inəklər,

Balam nə vaxt iməklər.

Balama qurban ilanlar

Balam nə vaxt dil anlar. (Azərbaycan uşaq folkloru: nəğmələr, düzgülər, öcəşmələr. Bakı, 1981)

Fikirlərimizi Əfəndiyev P. aşağıdakı fikri ilə təsdiqlənmiş oluruq: “Oxşama janra verilən ümumi addır. Ancaq bunların içərisində məzmununa görə bir-birindən seçilən nümunələr var ki, onları arzulamalar, bəsləmələr, əyləndirmələr, əzizləmələr və s. adlandırmaq daha gözəl, düzgün olardı” (Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı. Maarif.1981).

Oxşamalar anaların gələcək arzularının, istəklərinin mexaniki riyaziyyatıdır. O, öz ülvə dolu arzularının həm şairi, həm də bəstəkarıdır:

Dan yeri gözü,

Günəşin özü,

Çobanda quzu

Bu balama qurban.

Ellərin düzü,

Günün gündüzü,

Qızların yüzü,

Bu balama qurban.

Ellərin düzü,

Günün gündüzü,

Gülləri üzək,

Sözləri çözək

Qızların yüzü
Sən balama qurban.

Hamıdan ürkək
Sən balama qurban.

(Azərbaycan uşaqfolkloru: nəğmələr, düzgülər, öcəşmələr. Bakı, 1981)

Uşaq folklorunun diqqət çəkən janrlarından biri də sınımadır. Əgər laylay, oxşama yaradıcısı, bəstəçisi anadırsa, sınımaların yaradıcısı da, yaşadıcısı da, bəstəkarı da uşaqdır. İlk təfəkkürün məhsulu olan və uşaq nəğməsinin də özünəxas xüsusiyyətləri var. Sınama vasitəsilə mal-qaranı, heyvanları xüsusi simvollarla sayan əcdadlarımız ifadə etdikləri nümunələrin köməyi ilə uşaqlar arasında diqqətli olmağı, yaddaşın möhkəmlənməsini təmin edir. Bədii təfəkkürün imkanlarından istifadə edərək rastlaşdığı hər şeydə barmaqlarından istifadə etmişdir. Sayların poetikləşdirilməsi ritual xarakterli oyunlarda istifadə etmişdir. Sayların poetikləşdirilməsi ritual xarakterli oyunlarda istifadə olunmuşdur. Xalq yaradıcılığının elə bir forması yoxdur ki, orada həm də elmi məlumat verilməsin, yeni bir biliyin əsası yaranmasın: Bu vurdu (çixma və ya xana), bu tutdu (vurma və ya çixma), bu yedi (bölmə və ya bölünmə), balacaya qalmaq (0:0)-sıfır. Burada riyazi əməlin poetik misralarla həlli öz əksini tapmışdır. Bəzən də el arasında mal-qarasını, varını gözdən, nəfsdən qorumaq üçün də belə bir sanamalardan istifadə etmişlər: doxsan bir – torpaqdır,

doxsan iki – yapraqdır,
doxsan üç – addır,
doxsan dörd – oddur,
doxsan beş – baladır,
doxsan altı – bələdir,
doxsan yeddi – dünyadır,
doxsan səkkiz – royadır,
doxsan doqquz səsdır,

yüz – bəsdır. (Azərbaycan uşaq folkloru: nəğmələr, düzgülər, öcəşmələr. Bakı, 1981)

Əsasən, sanamalarda uşaqlar yoldaşlarından birini uzaqlaşdırmağa çalışan zamanda istifadə etmişlər.

Düzgülər – uşaq təbiətinə yaxınlığına görə seçilən janrlardan biridir. Burada əsas əlamət ritm, alliterasiya və ahəngdir. Bu mətnlərdə məna etibarını ilə yalanla həqiqət qarşılaşdırılır, ziddiyyət təşkil edir. Konkret məna olmasa da, təbiətə münasibət, ilkin əmək prosesinin xüsusiyyətlərini müşahidə edirik. Bəzən rabitəsizlik, heca vəzninin pozulması da müşahidə olunur. Poetiklik çox güclüdür, burada məharət, söz düzmək istedad tələb edir. Həm də məntiqi güclü olan insanlar düzgülərin yaranmasında uşaqlara örnək olaraq çıxış etmişlər. Məsələnin həllini onlara buraxmışlar. A.Nəbiyev nağılın əvvəlində söylənən ifadələri də düzgü adlandırmışdı (Nəbiyev A).

Düzgülərdə əyləncəli, məzəli əhvalatlar, epizodlar öz əksini tapmışdır. Düzgülər əyləncəli, məzəli əhvalatların qəlbə yatımlı, qulağa xoş nümunələri verilir. Düzgülərdə həm də məzmun sadəliyi, məişət detallarının yumor çərçivəsində təənnümü də mövcuddur. Ümumiyyətlə, düzgü sözləri müəyyən ahəng çərçivəsində düzmək, ardıcılığa, uzlaşmaya əməl etməklə öz daxili musiqisi ilə meydana gələn uşaq nəğmələrindən biridir. Düzgülər bəzi hallarda ciddi, siyasi məfkurəyə, əxlaqi sifətlərin təənnümünə, yaradıcı xəyalın qırılmasına, bədiiliyin, axıcılığın yaranmasına da gətirib çıxarır.

Düzgülər nağıllarında əvvəllərdə işlənməklə sanki nağıl personajlarının xarakterik xüsusiyyətlərini, əlamətlərini açmaqla onları gözəlləşdirməyə çalışır, maraqlı edir:

Tülkü, tülkü, tünbəki,
Quyruq üstə lümbəki
Ayı axmaq
Donuz toxmaq
Qurd ulavuş,
Çaqqal çavuş
İlan qamçı,
Xoruz bançı.

Xalanın qızı Zöhrə,

Zöhrə əlində dəhrə
Zöhrənin oğlu Xıdır,
Xıdır qoyuna gedir.

(Azərbaycan uşaq folkloru: nəğmələr, düzgülər, öcəşmələr. Bakı, 1981)

Düzgüldə ardıcılığın, sıralanmağın ahəng baxımında poetikliyi, məzmun dəyişikliyinə olmasına baxmayaraq, yüksək bədii zövq verir, forma gözəlliyini təmin edir. Bəzən hətta adicə söz oyunlarından ibarət olsa da, onları həvəsləndirir, şirnikləndirib zövq mənbəyinə çevrilir: Düzgüldə oynaqlıq, hərəkətlik, çeviklik, şənlik kiçik uşaqların qaynar təbiətinə uyğun olan, onlara mənəvi zövq verən bədii vasitələrdir. Uşaqlar tərəfindən tez əzbərlənir.

Azərbaycan folklorunda nəğmə tipləri bitib tükənməzdir. Xalqımızın uşaq folklorunda nəğmə formalarından başqa ümumi səciyyəli mövsim-mərasim və məişət mərasim nəğmələri də mövcuddur. Bu nəğmələrin də özünəxas xüsusiyyətləri, estetik, psixoloji, mənəvi dəyərləri vardır. Mövsüm mərasim nəğmələri də mənə baxımdan iki yerə bölünür:

1) Ayrı-ayrı təbiət hadisələri və etiqadlarla bağlı yaranan nəğmələr.

2) İlin müəyyən fəsillərində xalqın birgə əməyini yekunlaşdıran nəğmələr.

Qədim insanların şüurunda əks-səda verən ilkin inancları əks etdirir. Bu nəğmələr ayrı-ayrı təbiət hadisələri və etiqadlarla bağlı hadisələr insanlaşdırılır, insana aid keyfiyyətlər, əlamətlər onların üzərinə köçürülür. Onlar nəğmələrin köməyi ilə təbiətə təsir etməyin mümkünlüyünə inanmışlar. Və düşünmüşlər ki, bu nəğmələr vasitəsilə daha tez köməyimizə yetişər. Bu nəğmələrdə həm də şüurlarında əks-səda verən ilkin inancları əks etdirməyə çalışmışlar. Məsələn: günəşi çağıran günəşi öz atı ilə dəvət edirlər. Belə təsvir edirlər ki, bu islahı mənşəli atdır. Günəş onunla gələndə hər tərəfə istilik gətirir, hər yer canlanır. Bununla onların təbiətdən arzuladıqları istəkləri həyata keçirir. Bir başqa nəğmə də küləyi obrazlaşdırırlar. Küləyə Yel baba deyirlər. Bəzən onun əsməsini arzulayırlar. Çünki buğdanı zamandan ayırmaq üçün küləyin əsməsinə ehtiyac olur. Amma tarlalara toxum səpildəndə isə küləyin dayanmasına, az əsməsinə görə yalvarış xarakterli nəğmələr oxuyurlar. Çünki güclü əsən külək dənin bərabər səviyyədə səpilməsinə mane olur.

Mövsüm nəğmələrinin içərisində yağışlada bağlı mərasimlərə də rast gəlmək olur. Burada həm yağışın kəsməsilə bağlı ayınlar, həm də yağışların yağması ilə bağlı deyimlər həyata keçirirlər. Aramsız yağın yağışın qarşısına almaq üçün düşünülmüş, hazırlanmış bir ritual hadisəsi kimi günəşin şərəfinə oxuyurlar:

Qodu-qodunu gördünmü?
Qoduya salam verdinmi.
Qırmızı günü gördünmü?
Qoduya qaymaq gərək,
Qablara qoymaq gərək
Qodu gün çıxarmasa,
Gözlərin oymaq gərək.

(Azərbaycan Uşaq Folkloru: Nəğmələr, Düzgülər, Öcəşmələr. Bakı, 1981)

Başqa bir nəğmədə də küləyin çağırmaqla dumanı qovurlar “duman qaç” ifadəsi ilə öz arzularını bildirməyə çalışmışlar. Çünki duman qaçsa günəş öz rübəndini çəkər, gün çıxar və yel əsər. Bu da onların mövsümlə bağlı çətinliklərinin aradan qaldırılmasına yardımçı olar. Mövsüm nəğmələri təbiətdə fəsillərin yerdəyişməsində, yeniləşməsində xalq düşüncəsinin lirik hissələridir. Bu nəğmələrdə günəş, külək, yağış, duman və s. ibtidai insanların mistik inamı, lirik duyğularının ən vacib personajlarıdır. Amma ifaçılar uşaqlardır. Çünki bu kiçik, günahsız insanların yalvarış xarakterli ifa etdikləri nəğmələrdən doğan arzu və istəklərin yerinə yetirilməsi daha tez başa gələrdi.

“İlin müəyyən fəsillərində xalqın birgə əməyini yekunlaşdıran, yeni əmək mövsümünün başladığını tərənnüm edən nəğmələr” növü də xalq arasında özünəxas xarakterik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Qədim zamanlarda Novruzun gəlişini və payızın sonundakı mənzil bayramını təmtəraqla qeyd etmişlər. Burada məqsəd insanın həyat tərzinin maraqlı səhnələrinə bir yürüş etməkdir. Çünki torpağın oyanışı, məhsulun əkilməsi, məhsulun yığılması bir bayrama çevrilirdi.

Mifoloji şüurdan tarixi şüura keçid zamanı bu nəğmələrdə yaxşılığa doğru dəyişikliklər baş verir. Bu həm də bədii şüurun yaratdığı ilkin nümunələrdən olan nəğmələr idi. Tarixin inkişaf mərhələlərində müşahidə olunan bu mətnlərdə bədii şüurun üstünlüyü və əxlaq normaları çərçivəsində ibtidai cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edən mətnlərin yaranması müşahidə olunur. Məsələn: Novruzla bağlı keçirilən şənliklərdə çoxlu nəğmələr diqqətimizi cəlb edir:

Novruz, novruz, bahara,
Güllər, güllər nahara
Bağçamızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun.

Ritual dar bir çərçivədə yaranan belə nəğmə tipləri manipulyativ hərəkətlə müşahidə olunur. Mərasim zamanı bu nəğmələr artaraq cəmiyyətin müəyyən təbəqəsini əhatə edir. Mərasimin ən yüksək forması bayramlardır. Bu bayramlar adətən cəmiyyətin bütün təbəqələrini əhatə edir.

Ritual və mərasim nəğmələri, lirik üslubun yaratdığı ən qədim şeir növlərindən biridir. Ritual və mərasim nəğmələrində struktur baxımından mürəkkəbliyə baş verir. Əkin-bişinlə bağlı olan nəğmə mərasim nəğməsidir.

Şifahi ənənədə obrazlar iki qismə bölünür:

- 1) Konkret subyektləri bildirən, sitayiş nəticəsində yaranan nəğmələr;
- 2) Mifoloji şüurda canlı təsvir olunan maddi obrazlara həsr olunan nəğmələr. Təsnifat nəticəsində hər iki bölümün obrazlarını göstərə bilirik; Yel baba, su əyəsi, günəş, ay ilahələri, yağış tanrısı, dağ tanrısı və s. Xızır obrazı da bu sıraya əlavə oluna bilər. Xızıra həsr olunmuş nəğmələri də mərasim nəğmələri adlandırırıq.

Azərbaycan folkloru, türk xalqlarının milli folklorları içərisində ən zənginidir. Biz bunu paleolit dövründə yaranması fərz edilən nəğmələrə əsaslanaraq söyləyə bilirik. İlkin janrların ibtidai formalarının bu günümüzdə gəlib çatması fikrinizi təsdiqləyir.

Şifahi xalq yaradıcılığımızın əfsun, fal, and, alqış, qarğış, layla, oxşama və s. ilkin əmək nəğmələri sayılır.

Nə qədər xalqımız var, yaşayır, o qədər də nəğmə yaranacaq.

KAYNAKÇA

1. Vurğun S. Balalarımız Üçün Gözəl Əsərlər Yaradaq. - Əsərləri, VI Cild. Bakı, Elm, 1972, V C Səh.39
2. Чуковский К. Стихи И Сказки. От Двух От Пяти. - Москва «Детская Литература», 1961.
- 3.Əfəndiyev P. Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı. Bakı, Maarif.1981.
4. Nəbiyev A. Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı. Bakı, Elm. 2006.
5. Abdullayev A. Azərbaycan Dilinin Tədrisi Tarixindən. Bakı, Maarif, 1966, 331 S.
6. Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi. VI Cild. I Cild. "Uşaq Folkloru" Oçerki. A
7. Əfəndiyev P. Azərbaycan Folklorşünaslığı (1920-Ci İlə Qədər). Bakı, ADPU-Nun Nəşri, 2006
8. Əliyev Ramil "Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı". Bakı, 2014.
9. Namazov Qara "Uşaq Ədəbiyyatı". Bakı, 2007.
10. Azərbaycan Uşaq Folkloru: Nəğmələr, Düzgünlər, Öcəşmələr. Bakı, 1981

ÇOCUK MÜZİĞİ VE NİNNİ BAĞLAMINDA “TANBÛRÎ CEMİL BEY”

Harun KOMAN*

Özet

Tanbûri Cemil Bey merhum virtüöz ve Türk Mûsikisi tarihinde yeni bir devir açan büyük sanatkârdır. Ninni olarak plaktaki icrasında Anne ile Bebeğinin masum diyaloglarını ve Çoban Taksimiyle Çoban Köpeği ile çocuk bir çobanı Klâsik Kemançe ve Yaylı Tanbûr ile insan sesine çok yakın tınılarla resmetmiş ve adeta konuşarak taklit etmiştir. Ayrıca “Çeçen Kızı” adlı bestesi çocuk müziğine örnek gösterilebilir.

Kültürümüzün derinliği anne karnında başlar. Bebeğin daha anne karnında iken çevredeki musikiyi duyması ve doğumunda kulağına okunan Ezan ve Kâmet.

Bildiride, Geleneksel Kültürümüzde “Çocuk Müziğinin” yeri, tarihi gelişimi bağlamında Cemil Beyin “Ninni” formunu üstün virtüözlüğü ile yenilik katmasını Sanatsal, Tarihsel ve Bilimsel yönden irdeleyip sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Tanbûri Cemil, çocuk müziği, çocuk, ninni, şarkı.

GİRİŞ

Maddi durumu sıkıntıda olmasına rağmen plak şirketinin yüklü miktar para teklifine “*Musiki insanın gizli ruh dünyasının sırlarıdır. Plaklara yansımaları pek doğru olmaz*” diyerek kibarca geri çeviren Tanbûri Cemil Bey, temsil ettiği sanatın ne kadar ulvî bir sanat olduğunun hiç şüphesiz farkında idi. Daha çocuk yaşlarda ruh dünyasını bu sırlar ile doldurmuş ve süslemişti. Aslında her çocuk bu denli özel ruh dünyasına sahiptir. Büyüklerin dünyasından kaçır ve kendi çocuk dünyasına sığınır. Her çocuğun içerisinde taşıdığı mücevheri çıkartmak aileye, topluma, çevreye ve olgulara bağlıdır.

Cemilin ruh dünyasını süsleyen o değerli sırlarda muhakkak ki çocukken işittiği sesler, tınılar ve ezgilerdi. Çünkü o ileride içindeki mücevheri işleyecek, bir çok çalgı aletini ustaca icra edecek, çeşitli Türk müziği formlarında eserler besteleyecek, dergide makaleler yazacak, kitap çıkaracaktı.

Geleneksel kültürümüzde çocuk musiki ile anne karnında başlayan süreçte sonrasında evde tanışır. Adet olduğu üzere yeni doğan çocuğun kulağına ezan ve kamet nağmeleriyle birlikte ismi okunur. Çocuk, ilk zamanlarda günün çoğunu geçirdiği uykuya da ninnilerle dalar. Evlerde yapılan musikili toplantılar, mevlidli törenler de çocuğun ilk karşılaştığı musiki faaliyetlerindedir. Çocuğun yaşadığı mekânı çevreleyen sokak ve mahallede de musiki türlü hallerde karşısına çıkar. Çocuğun musiki hayatının bu bölümde incelenecek olan yöne sistemli bir eğitimden çok, gayri ihtiyari edinilen müzik zevki ve bilgisine bir başka deyişle kulağının dolmasına işaret etmektedir.

Ev, sokak, mahalle gibi doğal ortamlara çocuk kulak terbiyesinden geçerken, devrin musiki zevkini ve repertuarını edinebilmekte idi.

Evde ninniler ve ev halkının diline doladığı şarkı ve türkülerin yanı sıra günde beş vakit duyduğu ezanlar, temcit ve salâlar, şarkılı çocuk oyunları, tekerlemeler, sokak satıcısının nağmeleri, şahit olduğu âmin alayı, sünnet ve düğün merâsimleri, cülûs şenliği ve benzeri şenlikler,

* Müzik Öğretmeni, harunkoman@gmail.com

özellikle Ramazan ayında toplumun her kesiminin katıldığı ibadet ve eğlencelerle benzeri her türlü faaliyet bu tabii eğitimin zeminini oluşturmaktadır.

Çocuklara yönelik musiki ise geleneksel kültürümüzde yaygın eğitim yoluyla öğrenilen ninni, mektep ilahileri, tekerlemeler, marşlar, ve halk türküleri çerçevesinde iken 1800’lü yılların sonlarından itibaren “çocuk şarkıları” bu gruba dahil olmuştur.

1869 yılında yürürlüğe giren Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi çerçevesinde yapılan yeni düzenlemeler içinde, önce kız ortaokulları ile kız öğretmen okulları programlarında, sonra bazı ilkokulların ders dışı faaliyetlerinde, 1910’lu yıllarda da erkek öğretmen okulunun ders dağıtım çizelgelerinde müzik dersine yer verilmesiyle musiki örgün eğitim programlarına dahil edilmiştir.(Salih Akkaş, “Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Müziğinin Türk Müzik Eğitimindeki yeri”, 4. İstanbul Türk Müziği Günleri, Türk Müziğinde Eğitim Sempozyumu, Ankara1998,s.116-117.)

Musiki eğitimi Musiki ve gınâ adlarıyla mekteplerin resmi müfredatında yer almaya başladıktan sonra bu alanda eser veren bestekârlar çoğalmış; mekteplerde ve genel olarak çocuğun eğitiminde musikinin rolü ve önemi, çeşitli yayın ve konferanslar çerçevesinde tartışılmaya başlanmıştır.(Türkiye’de Orta Öğretim, Ankara 1994.)

1916 yılında, “Muallim” dergisinde yayınlanan “Musiki ve Mekteplerimiz” adlı makalesinde Mehmed Emin Bey bu konudaki tartışmaları değerlendirmiş ve kendi fikirlerini şöyle dile getirmiştir:

“Mektebler”, içtimâi meselerlere lakayd kalamayacağı gibi musiki meselesinde de kendilerini alâkasız addedemezler. Çünkü bir taraftan musiki tedrisatının musikimizin alacağı şekille alakası vardır, diğer cihetten musiki milli, hatta dini terbiye vasıtasıdır. Mekteplerde milli ve dini terbiye ile gençlere verilmek istenen mefkûreyi tayin ettikten sonra bunu telkin vasıtalarından biri hiç şüphe yok ki musikidir.(Mehmed Emin,” Musiki ve Mekteplerimiz”, Muallim, 1332,sy.15,s.539-543

Çocuk dergilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte musiki bu yayın organlarında yer almaya başlamış, pek çok musikişinas çocuklara yönelik musiki dersleri ve şarkı örneklerini bu vasıta ile yayınlamışlardır.

Mesela İzzeddin Hümayi Bey “Mektebli” mecmuasında çocuklara yönelik musiki dersleri kaleme almıştır.(İzzeddin Hümayi, “Tiyatro ve Musiki”, Mektepli,1331, sy.2,s.31-32;sy.3 s.43; sy.4 s.61-63,sy.5, s.80-81.

Daha sonraki devirlerde çocuk musikisiyle alakalı kitaplar ve şarkı örnekleriyle beraber çocuklara yönelik nota yayıncılığı da başlamıştır.

Her ne kadar çocuk müziği eğitimi ve bu alanda çalışmalar 1800’lü yılların sonuna doğru resmîyette başlamış olarak görülsede kültürümüzde bu çalışmaları XII. yy a kadar dayandırabiliriz.

Tekke ve dergahlar, yüzyıllar boyunca Türk musikisinin ayakta kalmasına ve beslenmesine yardımcı olmuş; nazariyatının tespitinde ve repertuarın intikalinde öncü bir rol üstlenmiştir.

Özellikle Mevlevîye, Uşşakiye, Kâdiriye, Rıfâiye, Bedeviye, Şâzeliye,Bâyramiye, Devrâniye, Gülşeniye,Bektâşiye, Halvetiye,Celvetiye gibi cehri tarikatler özel olarak dini genel olarak lâdini musiki yi bünyesinde barındıran müesseselerdir.(M.Nazmi Özalp, A.g.e., I, s.111.)

XII. yy da Konya da kurulan Mevlevilik, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ve Osmanlı Medeniyetinin yapısında önemli bir unsur olarak giderek gelişmiş, bir ilim ve irfan yuvası olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere Gelibolu, Edirne, Kütahya, İzmir, Eskişehir,Tokat, Urfa, Anadolu’nun başka şehirleri ileRumeli’nin önemli merkezlerinde, Şam, Kahire, Halep gibi yerlerde tekkeler açılmış, pek çok sanatkarın yetişmesine zemin hazırlamıştır.

Tekke efradının, meşayihin ve dervişlerin çocukları da buralarda ilk musiki eğitimini aldıkları gibi, ehl-i tarik olmayanların çocukları da bu eğitim merkezlerinden istifade edebiliyorlardı. Hatta yapılan araştırmalar, bilhassa musiki sahasında gayrimüslimlerle karşılıklı gerçekleştirilen öğrenim ve öğretim faaliyetlerini de ispat etmektedir.

Tarihi çerçevede Geleneksel Türk Kültürümüzün çocuk müziğine nazarını kavradıktan sonra bu bildirinin özü olan Tanburi Cemil Beye dönebiliriz.

Cemil Bey, aslına bakacak olursak çocuk müziği bestekârı veya güftekârı değildir. Onu bu konuya giriftar kılan ardında bıraktığı Gramofon plağında bulunan “*Ninni, Yanık Ninni ve Çoban Taksimi*” icralarıdır. O icralarda bir annenin bebeğine “*eee eee eee eee*” diyerek ve tınılardan cümleler kurarak uyutmasını çalgı aletiyle taklit edip adeta insan sesi gibi konuşturmuş olmasıdır. “Çoban Taksiminde” çocuk bir çobanla köpeğinin diyalogunu müzik ile nakşetmiştir.

Hatta o kadar ileriye gitmiştir ki mahallede çıkan yangını oradaki Fatma hanımı İtfaiyenin siren sesini ve o durumda bebeğin ağlamasını üstün musiki kabiliyeti ile ruhundan plaklara işlemiştir. Cemil Bey ruh dünyasını kompozisyon şeklinde yay ve teller vasıtası ile Kemeçe ve Yaylı Tanburla müzikal şekilde anlatmıştır.

Tanburi Cemil Bey 9 Mayıs 1873 de İstanbul Molla Gürani’de doğdu. Babası Mehmet Tevfik Bey, Annesi Zihniyar Hanımdır. Babasını erken yaşta kaybetmiş ve amcası Refik Bey gözetiminde yetiştirilmiştir. İlk ve orta eğitimi sırasında Fransızca öğrenmiş, daha sonra başladığı Mekteb-i Mülkiyeyi Şahaneye bir yıl devam edip bırakmıştır. Bundan sonra tamamen musikiye yönelen Cemil Bey Kemani Aleksandan Hamparsum ve Batı notasını öğrenmiştir. Tanbur icrasına yenilik getirmiştir.

Tanburi Cemil Bey Türk musikisi tarihinde yeni bir devir açan büyük bir sanatkârdır. Cemil daha on yaşına gelmemiş bir çocuk iken sahip bulunduğu harikulade musiki istidadının emarelerini göstermeye başlamış, bu zamandaki bütün çocukça oyunları ve eğlencesi eve gelen misafirlerin çekme potinlerinden çıkardığı lastiklerle yahut içine derece derece su doldurulmuş bardaklarla çalgı çalmaya başlamasıydı.

Tanbur, yaylı tanbur, kemeçe, lavta, viyolonsel ve rebabda gerçek virtüöz olan Cemil, tar(Azeri sazı), bağlama, cura, divan sazı, bozuk, tanbura, zurna gibi halk sazlarını da çok iyi derecede çalmıştır. Diğer çaldığı sazlar kanun, keman,viyola, klarnet,mandolindir. Umumiyetle eline aldığı sazı bir müddet sonra çalabilmesiyle tanınmıştır.

Büyük şairlerimizden Yahya Kemal Beyatlı’nın Cemil Bey için yazdığı bu şiir de onu çok güzel anlatıyor.

KAR MÛSİKÎLERİ

Varşova 1927

Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu.

Bin yıl sürecek zannedilen kar sesidir bu.

Bir kuytu manastırda duâlar gibi gamlı,

Yüzlerce ağızdan koro hâlinde devamlı,

Bir erganun âhengi yayılmakta derinden...

Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden.

Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,

Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski plâkta.

Birdenbire mes'ûdum işitmek hevesiyle

Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle.

*Sandım ki uzaklaştı yağan kar ve karanlık,
Uykumda bütün bir gece Körfez'deyim artık!*

SONUÇ

Çocukluğundan başlayarak gittikçe gelişen ve müzikalitenin son perdesine erişen Cemil, Türk musikisinin birçok formunda eserler vermiş taksim formunu adeta ihya etmiş, ona müstakil bir hüviyet kazandırmıştır. Ninnileri de bu taksimlerin yani irticalen yapılan bir eserin ürünüdür.

Ninni formunda yenilik yaptığı kayıtlar dünya üzerinde belki hiçbir icracının yapmadığı seslendirmelerdir. Bu yüzden bu Sempozyumun konusu ile özdeşleşmiş “*Çocuk Müziği ve Ninni*” için kayda değer bir durumdur. Çalgı aletini insan sesi gibi kullanıp ona ninniler söyletmek heyecan vericidir.

Son olarak anlamlı bir söz ile bitirmek gerekirse kelâmı:

Musiki; “Âlimin ilmini, aşığın aşkını, fasığın fiskını artırır.” denilmektedir.

Bu sözden yola çıkarak geleceğimiz olan çocukları Aşkla, İlimle ve Eğitimle,onları ninnilerle büyütüp çocuk şarkıları ile eğitirsek daha aydınlık geleceklerimiz olacaktır. İşte o zaman bu çalışmaların değeri ve gücü dünyayı iyi yönde değiştirmeye muktedir olur.

KAYNAKÇA

- Yılmaz Öztuna, “Tanburi Cemil Bey”, Türk Musikisi Ansiklopedisi, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969
Ahmet Şahin Ak “Türk Musikisi Tarihi”
Selma Hacıosmanoğlu “Osmanlı’da Çocuk Musikisi” İstanbul, 2014
Kalan Müzik “Tanburi Cemil Bey Külliyyatı” İstanbul, 2016

HÜSEYİNİ OYUN HAVASI (ÇEÇEN KIZI)

USÛLÜ: NİM SOFYAN

TANBÛRİ CEMİL BEY'DEN

♩ = 96

The musical score is written on a single treble clef staff with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of 11 staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp, and a 2/4 time signature. The music is a single melodic line. The score includes a repeat sign (double bar line with two dots) at the beginning of the sixth staff and a fermata (a curved line with a dot) at the end of the eleventh staff. The tempo is indicated as ♩ = 96.

ÇOCUKLARIN AHLAKİ-MANEVİ TERBİYESİNDE VE VATANSEVERLİK RUHUNDA YETİŞMELERİNDE ŞARKI-MARŞLARIN PSİKOLOJİK ROLÜ

Doç.Dr. Nazile ABDULLAZADE*

Uşaqqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, böyüdəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi bundan asılıdır.
Haydar Aliyev

Özet

Her şiirsel örneğin müzikle eşliği onu edebiyata ve kelimelere bağlar. Müziğin sözle uyumu ve harmoniyası daha etkili, daha yürekohşayan olur. Bu anlamda Azerbaycan çocuk edebiyatı dedikde, çocuklar için yazılmış şiirler ve hikayeler, çocuk oyunları, sözel örnekler değil, çocuk nağmeleri, şarkıları ve marşları da anlaşılmaktadır.

Azerbaycan çocuk şiirinin müziğe katkısının kökleri tarihin derinliklerine gider. Beşikte okunan laylalar, nazlamalar, düzgüler, okşamalar özel müzikle, melodi ile okunmuş, çocukların anlaya bileceği bir dil ile birlikte, kulaklarını okşayan bir avazda bu günümüze gelib çatmıştır. Bir ipucu olmadan yaratılmış bu müzik eserleri çocuk dünyasına köprü salmış, geçmiş ile gelecek arasındaki doğaüstü hislerin bir çevirisi olmuştur.

Ünlü Azerbaycan şairleri M.A.Sabir, A.Şaik, A.Sahat, H.Cavid, S.Vurğun və b. şiirleri bestecilerin dikkatini çekmiş, onlara müzik bestelenerek şarkılarda ahlaki ve estetik içerik taşımışlardır.

Besteci çocuk şarkıları içinde ilgiçekici yerlerden birini de marşlar tutuyor. Çocukların xorla zevkle okudukları bu türün yaratıcısı türk halkı olmuştur. Savaşa giren türkler coşku yaratmak, düşmanı korkutmak için marş okuyardılar. Özellikle erkek çocuklar bu tür şarkıları daha çok sever, onları hemen ezberleyip birlikte gerçekleştirirler.

Marş – kendi temposuna ve melodik tonuna sahip bir müzik türüdür. Tenteneli marş her çocuğun kalbinde ve ruhunda vatana, yurta sevgi aşıyor. Gelecek neslin vatansever bir ruhta yetiştirilmesinde anahtar faktörlerden biri de harbi vatanseverlik ruhlu marşlar olmuştur. 1918-1920-ci yıllar Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemi, 1941-45-ci yıllar Büyük Vatan Savaşı dönemi, 20 Ocak 1990-cı yıl olaylarından sonra oluşan vatansever ruhlu şarkılar – marşlar sadece vatanını savunan askerlerin değil, aynı zamanda çocukların hafızasına dönüştürülmüş, farklı karakter oyunlar zamanı, derslerde, ders dışı etkinliklerde zevkle oynanılmıştır.

Azerbaycan edebiyatı ve müziğindeki ilk marşın yaranma tarihi Demokratik Cumhuriyet dönemine rastlar. Yazarı ve bestecisi Üzeyir Hacıbeyov olan "Milli marş" yurtseverlik ruhunda himn karakterikli bir şarkıdır. "Mili marş"tan az sonra kelimeleri Ahmad Cavat'a ait "Azerbaycan Yürüyüşü" ve "Karadeniz" şarkıları oluştu.

Bu eserlerin uzun zamandır kayıp olarak kabul edilmesine rağmen, Türkiye'de popülerleşmiş ve basılmıştır. Yalnız 1980 yılında U.Hacıbeyov'un anma ev müzesi personeli tarafından bulundu ve restore edildi.

Azerbaycanlı bestecilerden U.Hacıbeyov tarafından "Savaşçılar", A.Dadashov'un "Teyyareçiler, Zafer", C.Guliyev'in "Asker", E.Sabitoğlu'nun "Azerbaycan Askeri", A.Cavanshirovun "Gençlik", R.Mirişlinin "Azeri türkləri", S.Alasgarovun "Yürüyüşler", "Gençlik", Ş.Alizamanlı'nın "Sayın Teğmen", "Vatandan Tasarruf", "Yemin Ediyoruz", "Tanrı Türke Var Olsun", "Cesur Asker, Sert Dur" şarkı-marşları çocukların ahlaki-manevi terbiyesinde, vatanseverlik ruhuyla yetişmelerinde psikolojik bir faktör olarak önemli rol oynar.

*Doç.Dr., Azerbaycan Devlet Pedaqoji Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Edebiyat Tedrisi Teknolojisi Bölümü,
nazile.s.m.d@mail.ru

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, müzik, şarkı-marş, psikolojik faktör.

MAIN ROLE OF SONGS AND MARSH - MUSICS AS PSYCHOLOGICAL FACTORS IN MORAL AND CULTURAL UPBRINGING OF CHILDREN

Assoc.Dr.Prof. Nazile ABDULLAZADE

Abstract

Every poetic illustration which accompanying with music directly connects it to literature and words. Words cohesion and harmony make it more effective and heartbreaking in music. According to these – Azerbaijani children' literature is not only poems and stories written for children, children's plays, verbal examples, but also children' songs, marsh-music. Azerbaijani children' poetry of music contributed their root to history.

Nowadays ullaby which singing on the cradle, whims, events that were sung under the special music with the voice of feelings were reached. These musical works became the bridge to the world of the child which created without musical notes and became spiritual feelings between the past and the future.

Poems of famous Azerbaijani poets such as – M.A.Sabir, A.Shaik, A.Sakhat, H.Javid, S.Vurgun and others. attracted the attention of composers, composing music for them and these music conceived moral and esthetic content in songs.

Marsh-music – is the music which take attention to the child marsh music. Turkish people were the creator of the genre of children' choir, which children sing with pleasure. Turkish, who went to the battle under the marsh-music – they inspired the spirit and scared the enemy. Especially, the boys love these songs and immediately remember them and sing together.

Marsh – the genre of music which has the own tempo and melodic intonation. A solemn march will instill love to the native land in the soul and heart of every child. One of the important factors in the patriotic upbringing of the future generation was the military-patriotic march. The Democratic Republic of Azerbaijan in 1918-1920, the Great Patriotic War of 1941-45 and the events of January 20, 1990 – patriotic songs that appeared after the events of these periods – the march was performed not only by marching soldiers, but also by children who performed in some games – during lessons, extracurricular activities with great pleasure.

The history of the first march in Azerbaijani literature and music dates back to the Democratic Republic. The “State March” – which author and composer is Uzeyir Hajibeyov – is the song in the character of an anthem in the spirit of patriotism. After that, the songs of Ahmad Javad, “Azerbaijan Marsh” and “Black Sea – was shaken” were written. Although, these works were considered long lost, they were popular and printed in Turkey. Only in the 1980s were found and restored by the staff of the memorial house-museum of U.Hajibeyov.

Songs of Azerbaijani composers: “Warriors” U.Hajibeyov, “Airplane” by A.Dadashov, “Victory”, “Soldier” by J.Guliyev, “Azerbaijani Soldier” by E.Sabitoglu, “Youth” by A.Javanshirova, “Azerbaijan Turks” by R.Mirishli, “Marsh”, “Youth”, “Comrade Lieutenant”, “Entrusted to the homeland”, “We swear”, “God bless turkish”, “Brave soilder, stand brave” by S.Alizamanli, play a big role in upbringing and in the spirit of patriotism as a psychological factor of children.

Keywords: Children's literature, music, song and anthem, psychological factor.

Çocukların Ahlaki-Manevi Terbiyesinde ve Vatanseverlik Ruhuyla Yetişmelerinde

Şarkı-Marşların Psikolojik Rolü

Ahlaki ve manevi terbiyenin önemli parçalarından biri de vatanseverliktir. Halkın vatana, doğma memlekete bağlılığı kendi bağlantılarını folklor örneklerinden, büyük söz ustalarının eserlerinden, devlet adamları ve komutanlarının, kahramanlarının örneklerinden alır. Söz dünyasının korifeyleri – Haqani, Nizami, Tusi, M.Avhadı, A.Tabrizi, Xatayı, M.Füzuli, A.Bakihanov, M.F.Axundov, A.Sahhat, S.Vurğun ve diğerleri vatani, onun güzelliğini vasıf etmiş, gençleri vatan toprağının

değerini bilmeye, göz bebeği gibi korumağa çağırılmışlar. Çünkü “insani duyular içinde en kutsal, belki de kalıtsal, doğuştan insanı ilerleme, gelişme, yaratıcılık için motive eden vatan sevgisidir, vatanseverliktir. Vatan muhabbetli, toprağa bağlı olan Azerbaycan oğlu ve kızı savaş meydanında yorulmur, odlar, alevler içerisinden geçerek vatan toprağının geleceği, halkının şeref ve şanı, namus ve qeyreti namine mücadele ediyor. Vatan uğruna mücadele halkın manevi varlığı ve birliği uğruna mücadele, kahramanlık, cesaret okutulur.

Her bir çocuğun kalbinde henüz bebeklik döneminden anne sütü, ninelerin ninni ve bayatıları, babaların masal, revayet ve destanları, okul döneminde tedris edilen şair ve yazarların eserleri, müzisyenlerin bestelerinden ruhuna, hiss ve duygularına vatanseverlik ruhu nüfuz eder. Özellikle kahramanlık şarkıları, harbi vatanseverlik ruhlu şarkılar iyi bir vatandaş gibi formalaşmakta önemli rol oynar. Böyle şarkılar oğlan çocuklarında asker olmak, savaşa gitmek isteyi oyatır, zafer kazanma kararlılığını güçlendirir, onların vatansever ruhta yetişmesinde önemli rol kesp ediyor.

Azerbaycan halkının antik tarihi eseri olan "Kitabi-Dede Korqut" destanında, “Koroğlu” eposunda tüşmana nefret yaratan, savaşa, mücadeleye sesleyen motifler, şarkılar yeterince. “KDK”-nin “Salur Qazanın evinin yağmalanması” boyunda tüşmanla karşılaşan Karaca çobanın ona meydan okuması doğma toprağa sevgi, yurta muhabbetden ortaya çıkırdı:

Boşuna konuşma, köpeğim kafir!
Köpeğimle yalaktan yal içen nankör bir inançsız,
Altındaki alaca atın nə ögersen?
Ala başlı keçimce hiç gelmez bana!
Kafandaki debilqeni ne ögersen, ay kafir?
Altmış tutam nizeni nə ögersen, murdar kafir?
Kırmızı deyeneyimcə görünmez bana!
Kılıncını ne ögersen, mere kafir?
Eğri başlı çövkanımca görünmez bana!
Belində doxsan okunu nə ögersən, ay kafir?
Uzakdasan, yakındasan, beri gel!
Yigitlerin darbesini gör, sonra get!

“Kitabi-Dede Korqut”da kopuzçalanların ön sırada gitmesi, onların mert, cesur gençlerden seçilmesi halkın toprak uğrunda yazılmamış kanunlarından sayılırdı.

XVII-XVIII yüzyıl Jalaliler isyanının liderlerinden biri olmuş Koroğlu saz ile okuduğu koşmalarda delilerini kavğa gününde birliye, meydan günü meydanda kafa oynatmağa çağırır. O, nere ile söylediği şarkılarda “benim” diyen kesleri savaşa girmeye, mert-merdane at binmeye çağırıyor. Yabancı istilacılara ve yerli qesbkarlara karşı mücadelede Koroğlunun savaş şarkıları harbi marş, himn gibi sesleniyor:

Arkadaşlar, bu gün savaş günüdür,
Hazırlaşın, Tanrı size yar olsun!
Qeyrət ahli kızıl kana bulaşsın,
Qeyretsizi koy ter bassın, xar olsun!

Hazret Ali gibi nereler çeken,
Yigitlerin bağrın, öfkəsin söken,
Eyri kılınc çeken, kızıl kan töken,
Esirgəme, vur, ellərin var olsun!

Yigit odur kendisini kaydada,
Meydan günü meydanda baş oynada.
Namusu, qeyreti vermiye bada,
Meydandan kaçana namus ar olsun!

Hâlâ yazılı edebiyat veya notların kopyalanmadığı bir zamanda bu tür şiirler çocuklara dostu tüşmandan ayırmak, birliğ, mücadele, savaş ruhu aşılırdı. “Koroğlu” destanında eksini bulan ceng

türküleri silsilesi sanatsal estetik bir tarz olarak aşug melodisine dayanmaktadır. Sözlü edebiyatda ceng nağmeleri gibi tanınan kahramanlık şarkıları zaman geçdikçe şair ve besteçilerin yaratıcılıklarında himne, marşa çevriliyor.

Bir tür müzik olarak askeri müzik sayılan marş ister Avrupa'da, isterse de Doğu'da geniş yayılmıştır. XIV yüzyılda Osmanlı harbi hisseleri içinde popüler olan yeniçeri ordusunun kendi orkestrası vardı. Bu orkestra üyelerinin ve müzik aletlerinin sayısı orkestranın kime sorumlu olduğuna bağlı idi. Orkestra sultanı eşliğinde saray kurallarına göre tüm törenlere katılır, namazların zamanını bele haber verirdi. Yeniçeri orkestrası Avrupa'da müzikin, özellikle harbi müzikin gelişmesine güçlü bir tekan verdi. XVIII yüzyılda tüm konşu hıristiyan devletleri türklere kıskanıb onlar için hayranlıklarını gizlemediler. İş o yere ulaşıyor ki, Rusya, Polonya, Avusturya ve Prusya kralları da yakın zamanda kendi saraylarını yeniçeri orkestrası ile sağlarlar. Türk müziği Avrupa müzikini davullu aletlerle yanaşı, tören marşı, mücadele ruhu, mücadele, savaş ruhu ile zenginleştirir.

Bir tür savaş şarkısına benzeyen marşlar karakterine göre törensel, yürüyüş, misafirperver ve yas marşlarına bölünür. Bu müzikler savaş ordusunun personelinin ruhunun formallaşmasına ve askerin psikolojisine duygusal etkilemekle kendi ihtişamını, icazkar gücünü saklamaktadır. Savaşlar sırasında saldırılar ve bazen karşı saldırılarda duyguları marşlar dillendirip, askeri marşlar heyecanlandırıp, onun ruhuna dönüp.

XX yüzyılın başında “Keşköl” dergisinde yayınlanan çeşitli tür eserler sırasında şarkı-marşlar da yayınlanırdı. İlk şarkı-marşların bir kısmı M.A.Sabire, H.Zerdabiye, digerleri az tanınmış şairlere ait idi. Bu marşlar genellikle Ü.Hacibeyovun operalarından ünlü melodiler temelinde okunurdu. Besteçinin “Kızıl asker” şarkısı (sözleri M.S.Ordubadinindir) 20-ci yıllarda sık-sık okunan şarkılardan idi. Şarkının sözleri ile birlikte, melodisinin dinamizmi, liderliyi onu tenteneli eden özelliklerden id.

Besteçi T.Guliyevin H.Natiqin sözlerine bestelediği “Savunma yürüyüşü” Ü.Hacibeyov geleneklerinin devamı olarak, vatanın savunmasına hasr edilmiş şarkı-marşdır.

Esasen vatanseverlik ruhunda olsa da, çocuklar için yazılmış şarkı-marşlar içerige göre rengarenkdir. 1941-45-ci yıllar Büyük Cahan Savaşının ilk günlerinde Zeynal Halilin “Eyerleyin atları” (melodisi M.İsrafilzadenindir) şarkı-marşında kahramanın yigitliyi ile beraber, atların şecaati, kahramana sadakati yansıtılır.

Ünlü “Bizim Cebiş müellim” Azerbaycan sinemasında Makedon isimli 14-15-yaşında çocuğun dilinden söylenen “Çağırsa eller, giderim davaya, Ol bana dilber, giderim davaya” misralı şiir (meyhana) gibi savaş dönemi çocuklarının döyüşkenliğini, gönüllü cepheye gitmek arzusunu, tüşmana karşı nifretini belirten, unutulmaz, oynak ritimli şarkı-marş iller keçenden sonra da filminden diller ezberi olmuştur:

Turna gibi katarına konmusan,
Karib-karib bin hayale dalmısın,
Makedonu derdi-qeme salmısın,
Çağırsa eller, giderem davaya,
Ol bana dilber, giderem davaya.

Vurulmuşum, sensen dinim-imanım,
Hiç yarına yoktu benim gümanım,
Bir de gördün geldi çatdı zamanı,
Çağırsa eller giderem davaya,
Ol bana dilber, giderem davaya.

1950-60-cı yıllarda ülkede çeşitli festivallar düzenlenirdi; spor, müzik, resim festivallarına 5 müttefik cümhuriyetten katılımçılar katılırdı. Çocuklarda, gençlerde seferberlik, birlik duygusu şekillendirmek, çeşitli spor nevlerine ilgiyi artırmak amacı ile şarkılar, marşlar yaranır. X.Efendiyevin “Genç sporçuların şarkısı” (melodisi M.Mirzoyevin), H.Abaszadenin”Sporçular”, “Yürüyüş” şarkıları (melodisi Q.Hüseynlinin), T.Ayyubovun “Genç dağçılar”, A.Lyubyanitskinin “Festival” marşı, “Festivala yürüyüş” şarkısı, E.Mehdiyevin “Gençlik marşı” şarkı-marşları çocukların ahlaki-manevi terbiyesinde büyük rol oynamıştır. Özellikle önemli ve gerekli olan, anaokulu çocukların ülke için

sevgi ruhunda yetiştirilmesidir. Küçükyaşlı çocuklara vatanseverlik ruhlu şarkı-marşların öğretilmesi onlara psikoloji etkiliyor.

Marşların içeriğini bir amal birleştirir: Vatan. “Şahinler” harbi pilotlarımıza, “Asker, Vatan emaneti” siperlerde ayakta duran, topraklarımızı koruyan askerlerimize, “Çağırıyor Vatan” geçşlere, çağırışçılara, “Bay teğmen” memurlara ithaf edilmiştir. Hepsinin gayesi vatan-severliktir: ister şiir olarak, isterse de marş olarak. Böyle şarkılar Vatan sevgisinin derinleşmesinde, çocukların, gençlerin harbi vatanseverlik terbiyesinin şekillenmesinde önemli rol oynuyor.

Müziği Cavanşir Quliyeye ait olan “Azerbaycan askeri” şarkı-marşı yarandığı gündün çocukların dilinin ezberine döndü. Marşın müzikinin, sözlerinin, ritminin harmonisi o kadar ahengdarlık teşkil ediyor ki, anaokulda, okulda, eğitim kurumlarında onu kalpten bilmeyen, okumayan yok idi. Şarkı-marşda yastık - vatan daşı, yorgan - pəmbə kardır. Yurt aşkı ile için-için yanan asker için vatan yolunda ölmek büyük saadettir.

Vatan beni büyütüb
Bu ellere yolladı.
Bu topraka kurban deyib
Allaha ismarladı.
“Boşta oturma, çalış”, -dedi,
Hizmet eyle vatana.
Sütüm sene helal olmaz,
Sen baş eysen tüşmana”.
Marş, ireli! Marş, ireli!
Azerbaycan askeri!
Dönmez geri, dönmez geri,
Azerbaycan askeri!

Bugün çocuk şarkı-marşların orta okul programına düşürülmesi, müzik, harbi eğitim, tarih, edebiyat derslerinde onların gerçekleştirilmesinin ideolojik önemi büyüktür. Modern günümüzde – bilgi ve iletişim araçlarının mütalaanı üstelediği, Avrupa çizgi filimlerini gölgeye koyduğu bir zamanda şarkı-marşların aile, ebeveyn terbiyesi, toplumun adaptasyonu üzerinde büyük etkisi var. Çocukluktan anne-babaya, vatana saygı ve sevgi duygusu aşılırsa, bu duygu çocuk büyütükte vatanın korunması, oan hizmet itmek gibi kutsal bir duyguya dönecek. Topraklarımızın 20 %-den çokunun tüşman pencesinin altında olduğu, vatanın mert, korkmaz, deyanetli yigitlere ihtiyacı olduğu bir zamanda Zelimhan Yakub’un “Ordum Yoksa, Yurdum Yok” şiiri askeri hizmete giden her bir gencin dilinde unutulmaz olmalıdır:

Tüşmanın yuvasını elimle yıkmalıyım,
Barikatı tırnağımla, tişimle kazmalıyım,
Tarihi kalemle yok, kanımla yazmalıyım!
Ordum varsa, yurtum var,
Ordum yoksa, yurdum yok!
İnamsız bir kartalın kanatları gerilmez,
Savaşız özgürlüğün meyvesi koparılmaz,
Şehitsi bir milletin Vatan ruhu dirilmez.
Oğullar oal-ola nece diyim mertim yok.
Ordum varsa, yurtum var,
Ordum yoksa, yurtum yok!

Bu gün çocuklarda, gençlerde vatanseverlik duygusu, vatan taleğine saygı tüm duygulardan üstün olmalıdır. Bu kutsal duyguyu anne-baba, öğretmen kendi örneği ile beraber, şarkılarımız, masallarımız, rivayetlerimiz, ata sözlerimizle her bir çocuğun ruhuna, kanına su gibi, hava gibi yeritmelidir.

KAYNAKÇA

1. Ağayev, Ajdar (2000). Pedagojik Düşünce: Dün, Bugün. Bakı,
2. Ahundov, Soltanselim, Hasanov Ağahuseyn (1991). Ailede Çocukların Ahlak Terbiyesi. Bakı, 278 S.
3. Fataloyev, Halil (1996). Ailede Milli Terbiye. Bakı, Azərbaycan Devlet Pedaqoji Üniversitesi, 187 S.
4. Gasimova, Lazifa (2004). Mekteblilerin Milli-Manevi Degerlere Dayalı Terbiyesi Tecrübesinden. Bakı, Nurlan, 220 s.

AZERBAJCAN VE ÖZBEK ŞİİRİNDE VATAN KONUSUNDA ENLEMLER; ULUSAL VE VATAN MARŞLARININ KİMLİK BİLİNÇİNİN GELİŞMESİNDE ROLÜ

Doç.Dr. Terane HEŞİMOVA*

Özet

Ortak sosyal politik durumları paylaşan Azerbaycan ve Özbekistan halklarının edebiyatında ortak gelişim özellikleri, enlemler ve konu ve ideya benzerlikleri mevcuttur. Bu enlemler tüm dönemlerde ve birçok konularda vardır. Her iki ulusun edebiyatında vatan konulu şiirler, özellikle, marşlar özel bir yere sahiptir.

Hem Azerbaycan'da hem de Özbek şiirinde 1980'lerden bu yana estetik bilinçlenme eğilimi vardır. Ulusal kimlik bilinçinin gelişmesi için yurtseverlik, vatan konularının yeni bakış açısından yaklaşmaya başlayan şairlerin kaleme aldıkları vatan konulu şiirler, yanısıra marşlar çocuklar kadar büyükleride etkileyen şiir türüne dönüştü. Şairler Vatan imgesinin çocukluk zihniyetinin temel taşına çizmek için daha estetik biçimlerden, yanısıra tarih ve çağdaşlığın bağlantısında oluşan marş biçiminden yola çıktılar. Bu şiir türünü özellikle, Azerbaycan şiirinde belirgin bir şekilde görebiliriz. Çağdaş Azerbaycan şiirinin en ünlü temsilcisi olan Bahtiyar Vahabzade, Anavatan imgesini, tarih ile çağdaşlık arasındaki birlik yoluyla çocuklara aktarıyor.

Ey vatan oğlu, düşün, bil ki, senindir bu Vatan,
Sabahın, hem bu günün, hem dünendir bu Vatan.
Senin öz devletin, öz milletin, öz ceddin var
Vatan uğruna ölenler ölümünden doğar (Çocuklar için marş).

Bu marşda şair, "Anavatan" ın sanatsal tanımını sağlamıştır. Küçük okuyucusuna, anavatanının değerli ve kutsal olduğunu açıklar. Onu korumak, yükseltmek ve sürdürmek için yüksek bilimsel bilgi ve eğitime sahip olmanın önemini öğretir. Özbek şairi Samil Maşrak "Başkasına keşif diye sunacağın bir şeyi, önce kendin için keşifetmen gerekir. Aksi taktirde bu şekilcilik ve saf bir kafiyecilikden başka birşey değildir" diyor. Azerbaycan ve Özbek şairleri, vatan sevgisini damarlarında hiseden şairler kaleme aldıkları vatan konulu şiir ve marşlarda kafiyecilik değil, gerçek vatan sevgisini betimlendirirler.

Azerbaycan ve Özbek edebiyatında Millî Marşlar halklarımızın kültüründe, tarihinde, kaderinde büyük önem arz etmektedir. Türkiye ile ilişkileri yakın olan ve Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli hizmetleri olan ünlü isim Ahmet Cevat'tır. Azerbaycan millî marşının da yazarı olan Cevat, Türkiye'de öğrenim görmüş, Balkan Savaşlarında gönüllü olarak orduya katılmıştır. Özbek millî marşının yazarı Abdulla Aripovda Vatani için yaşamıyla, kalemiyle mücadele veren şairdi:

Oltin bu vodilar-con özbekiston
Acdodlar mardona ruhi senga yor,
Uluq xalq kudrati cuş urqan zamon,
Olamni mahliyo aylaqan diyor.

Bağri kenq uezbekning, uçmas imoni,
Erkin yoş avlodlar senqa zur kanot,
İstiklol maşali tinjlik posboni,
Xaksevar ona-yurt manqqu bul obod.

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Doğubilimcilik Enstitüsü, tarana_nur@yahoo.com.tr

Bildiri metininde Azerbaycan ve Özbek şiirinde vatan konusu ve milli marşlardan yola çıkarak, Ahmet Cevat, Abdulla Aripov, Bahtiyar Vahabzade sanatında konuyla ilgili içerik ve ideya, biçim ve üslup benzerliklerinden, yanısıra ulusal marşların çocukların terbiyesinde rolünden bahs olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan şiiri, Özbekistan şiiri, kimlik bilinci, marş, vatan sevgisi.

PARALLELS IN THE HOMELAND SUBJECT IN AZERBAIJAN AND UZBEK POETRY; THE ROLE OF NATIONAL MARCHES IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CONSCIOUSNESS

Assoc.Dr.Prof. Tarana HASHİMOVA

Summary

The literature of Azerbaijan and Uzbek people, who share similar social and political situations, has general developmental features, parallels, subject and idea similarities. Poems on homeland subject and marches in the poetry of the two peoples have a special place.

Both the Azerbaijani and Uzbek poetry have an aesthetic enlightenment trend since 1980. The poems about homeland, the marches, written by poets with the new point of views to development the new national consciousness of the country, influenced the elders as much as children. Poets wrote marches in the direction of history and modernity to create the basis of the motherland image in children's minds. We can see this poem genre especially in Azerbaijani literature. The most famous representative of modern Azerbaijani poetry Bakhtiyar Vahabzadeh creates a homeland image for our children in connection with our great history and glorious today.

Ey Vatan oğlu, düşün, bil ki, senindir bu Vatan,
Sabahın, hem bu günün, hem dünendir bu Vatan.
Senin öz devletin, öz milletin, öz ceddin var
Vatan uğruna ölenler ölümünden doğar (Çocuklar için marş).

In this march, poet teaches his little reader the sanctity of the country. It teaches the importance of having high scientific thinking and education to protect and uphold it.

National marches in Azerbaijani and Uzbek literature play a big role in the culture, history and destiny of our peoples. The author of the national anthem of Azerbaijan, Ahmet Javad, has studied in Turkey and has joined the volunteer army in the Balkan wars. The author of the Uzbek national anthem is Abdulla Aripov, who fought with his life and pen.

Oltin bu vodilar-con özbekiston
Acdodlar mardona ruhi senga yor,
Uluq xalq kudrati cuş urqan zamon,
Olamni mahliyo aylaqan diyor.

Bağri kenq uzbekning, uçmas imoni,
Erkin yoş avlodlar senqa zur kanot,
İstiklol maşali tinjlik posboni,
Xaksevar ona-yurt manqqu bul obod.

The article will focus on the homeland subject and national anthems in Azerbaijan and Uzbek poetry, content and idea, shape and style similarities in the art of Ahmed Javad, Abdulla Aripov, Bakhtiyar Vahabzade, role of national anthems in the upbringing of children.

GİRİŞ

Ortak sosyal politik durumları paylaşan Azerbaycan ve Özbekistan halklarının edebiyatında ortak gelişim özellikleri, enlemler ve konu ve ideya benzerlikleri mevcuttur. Bu enlemler tüm dönemlerde ve birçok konularda vardır. Her iki ulusun edebiyatında vatan konulu şiirler, özellikle, marşlar özel bir yere sahiptir. Azerbaycan ve Özbek edebiyatında Millî Marşlar halklarımızın

kültüründe, tarihinde, kaderinde büyük önem arzetmektedir. Büyük devletçiliğimizin, tarihlerimizdeki önemli olayların coşkusundan çıkan ve milletletimizin maneviyatını güçlendiren millî marşlar duygusallıktan çok, iç gücümüzü, manevi gücümüzü, cesaretimizi, millî azmımızı güçlendirmeğe hizmet ediyor. Türk milletinin kocaman tarihe, coğrafiyaya malik Azerbaycan ve Özbek halklarının milli bilinçinin şekillenmesinde millî ve vatan marşlarının yeri ve rolü müstesnadır.

1. Azerbaycan Halkının Millî ve Vatan Marşları Tarih ve Çağdaşlık Bağlamında

Bilindiği gibi, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli hizmetleri olan ünlü isimlerden biri Ahmet Cevat'tır. Azerbaycan millî marşının da yazarı olan Cevat, Türkiye'de öğrenim görmüş, Balkan Savaşlarında gönüllü olarak orduya katılmıştır. Türk etnomüzikolog, organolog (çalgı bilimci), koleksiyoner ve araştırmacı-yazar Ethem Üngörün (1922-2009) «Türk Marşları» kitabının 194-cü sahifesinde Üzeyir Hacıbeylinin, ikinci «Azerbaycan Marşı» eserinin notu ve sözleri verilmiştir. Azerbaycan Marşının Sovyet döneminin 70 yılı erzinde bir kere de olsa adı dile getirilmedi(2). 23 ocak 1918-den «İnternasional» 1 ocak 1944-e gibi Sovyetler Birliyinin Devlet Himni gibi kabul edildi de Sovyetler Birliyinin yeni devlet himni kabul edildi, İnternasional ise proletar himni olarak okundu. Görüldüğü gibi, bu olayda tek amaç, halkı millî kimliğinden koparmak, yetişen kuşakların tarihinden, coğrafisinden, millî duygulardan, vatanseverlik hislerinden uzak yetişmesi idi.

Hem Azerbaycan'da hem de Özbek şiirinde 1980'lerden bu yana estetik bilinçlenme eğilimi vardır. Ulusal kimlik bilinçinin gelişmesi için yurtseverlik, vatan konularına yeni bakış açısından yaklaşılmaya başlayan şairlerin kaleme aldıkları vatan konulu şiirler, yanısıra marşlar çocuklar kadar büyükleride etkileyen şiir türüne dönüştü. Şairler Vatan imgesinin çocukluk zihniyetinin temel taşı çizmek için daha estetik biçimlerden, yanısıra tarih ve çağdaşlığın bağlantısında oluşan marş biçiminden

yola çıktılar. Bu şiir türünü özellikle, Azerbaycan şiirinde belirgin bir şekilde görebiliriz. Çağdaş Azerbaycan şiirinin en ünlü temsilcisi olan Bahtiyar Vahabzade (1925-2009), Anavatan imgesini, tarih ile çağdaşlık arasındaki birlik yoluyla çocuklara aktarıyor.

Ey Vatan oğlu, düşün, bil ki, senindir bu Vatan,
Sabahın, hem bu günün, hem dünendir bu Vatan.
Senin öz devletin, öz milletin, öz ceddin var
Vatan uğruna ölenler ölümünden doğar (4).

Bu marşda şair, "Anavatan" ın sanatsal tanımını sağlamıştır. Küçük okuyucusuna, anavatanının değerli ve kutsal olduğunu açıklar. Onu korumak, yükseltmek ve sürdürmek için yüksek bilimsel bilgi ve eğitime sahip olmanın önemini öğretir. Şair kendisini ve diğer Vatan evlatlarını Vatanın Mecnunu diye betimler. Mecnun kendi sevdasından dönmediği gibi, sevdası uğruna öldüyü gibi Vatan için ölmeği şeref sanıyor ulusal şairimiz. Aynı zamanda şehid olmanın şerefini canlandırıyor. "Vatan uğruna ölsek, dirilerden diriyiz"- söyleyerek şehidliğin ölmez kahramanlık, en yüce zirve olduğunu şiir diliyle ifade eder:

Biz Vatan mecnunu, el aşığı, sülh asgeriyiz
Biz Vatan uğruna ölsek, dirilerden diriyiz(4).

Ulusal bayrağımızın güzelliğinin, değerinin sözde resmini çeken Vahabzade tarihle çağdaşlığı şiirinde birleştirir. Ulusal bayrağı güle benzeterek teşbih yapan şair, bayrağının gölgesinin cennet olduğunu yazarak, bayrağının gölgesini cennetle kıyaslar. Dikkat edelim:

Benim öz yıldızımı bağrına basmış hilalim,
Dedi önder: "Yönü bayrakdaki üç renkden alım"
Sen bu gül bayrağın altında meramınca yaşa,
Koyma düşmen nefesinden ona çirkab bulaşa.
Senin öz bayrağının gölgesi cennetdi sana,
Güneş her gün doğur ancak içimizden Vatana(4).

Tarihe hitab eden ulusal şairimiz Dede Korkut'tan, "Oğuznameler"den bahsediyor. Ulusal kimliğimizin tarihe dayandığını betimler. Şiirde içerik itibarile dikkat çeken mısralardan biri

“Beşerin derdini kendi derdi sanıb milletimiz.
Bizim öz niyetimizden doğub hürriyyetimiz”

mısralardır. Na kadar içten, na kadar doğru kaleme alınmıştır. Bu bir gerçek ki, milletimiz şovonizm düşüncelerinden uzak, insanlığın dertlerine yanan, bu dertlerle kaygılanan bir millettir. Ne güzel ki, niyetimizin güzelliğinden, beşeri değerinden doğan duygular hürriyetimizi şekillendirmiştir. Bunu değerli şairimiz çok içten ve güzel anlata bilmiş, yetişen kuşaklar için tarihimizin, ruhumuzun, ulusal değerlerimizin haritasını şiir diliyle oluşturmuştur.

Tüm dönemlerde, 20 yüzyılın ayrı ayrı dönemlerinde ermenilerin topraklarımıza, ulusal miraslarımıza saldırısı 1988 yılından itibaren daha keskin bir şekil aldığında halkımızın millî mükavimet azmı bir daha yükseldi. Topraklarımızı savunmaya kalkan asgerlerimize manevi destek için, halkın mukavimet azmını yükseltmek için ruhumuzda seslenen ulusal marşımızın devamı olarak Vatan marşları kaleme alındı ki, sözleri Ali Kaminin, bestesi Cavanşir Kuliyeva ait “Asker Marşı” büyük değer arz etmektedir. Ulusal marşımızla yanı sıra “Asker Marşı”nı bilmeyen ve okumayan çocuk, yetişkin yoktur, desek, yanılmayız. Dillere destan olan bu marş ana okullarda, ilk okullarda çocuklara öğretilen ve çocukların büyük sevgiyle öğrendikleri vatan marşıdır. Tanık olduğum kadar bu marşla çocuğuna ninni söyleyen annelerde vardır:

Yastığımız vatan taşı,
Yorganımız kar olsun.
Biz bu yoldan dönmüş olsag,
Namus bize ar olsun!
Ne güzeldir ölmek bize
Sevgili Vatan için,
Yanar yürek yurt aşkıyla
Daima için-için.

Marş ileri! Marş ileri!
Azerbaycan asgeri!
Dönmez geri, dönmez geri
Azerbaycan asgeri!

2. Özbek Halkının Milli Marşında Özbek Millî Kimliği

Özbek şairi Samil Maşrak “Başkasına keşif diye sunacağın bir şeyi, önce kendin için keşifetmen gerekir. Aksi taktirde bu şekilcilik ve saf bir kafiyecilikten başka birsey değildir” diyor. Görüldüğü gibi, Azerbaycan ve Özbek şairleri, vatan sevgisini damarlarında hiseden şairler kaleme aldıkları vatan konulu şiir ve marşlarda kafiyecilik değil, gerçek vatan sevgisini betimlendirmişler. Özbekistan’da “Millî marş olarak —Güneşli, hür ülkem adlı şarkı ifaolunmaktadır. Söz konusu şarkı, yukarıda da belirtildiği üzere, daha Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan’ın millî marşı olarak kullanılmıştır. Ancak 10 Aralık 1992 yılında Özbekistan Cumhuriyeti Millî Meclisinin 11. oturumunda—Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Marşı Üzerine adlı özel bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasaya göre söz konusu marşın eski müziği aynen muhafaza olunmuş, metni ise kelimeleri değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde Özbekistan Millî Meclisine diğer millî marş örnekleri de sunulmuş, ama yenidüzenlenmiş varyantıyla eskisi kabul görmüştür”(8). 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Özbekistanın millî marşı, Mutal Burhanov tarafından bestelenen, eski Özbek SSR marşı melodi, Abdulla Oripov tarafından yazılmış yeni şarkı ile muhafaza edilmiştir. Özbek millî marşının yazarı Abdulla Aripovda (1941-2016) Vatani için yaşamıyla, kalemiyle mücadele veren şairdi.

Oltin bu vodilar-con özbekiston
Acdodlar mardona ruhi senga yor,
Uluq xalq kudrati cuş urqan zamon,
Olamni mahliyo aylaqan diyor.

Bağri kenq uzbekning, uçmas imoni,

Erkin yoş avlodlar senqa zur kanot,
İstiklol maşali tinjlik posboni,
Xaksevar ona-yurt manqqu bul obod(6).

“Abdulla Oripov’un Şiirlerinde Özbek Kimliği ve Özbekistan ” başlıklı makalesinde Türkiyeli araştırmacı Fatma Açık yazıyor: -“ Abdulla Aripov Özbekistan’ın zenginliğinin coğrafyayla bütünleştirilerek anlatıyor. Bu, şairin Özbekistan’ı bir ,medeniyet ve diriliş’ unsuru olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Oripov ilim, fen ve parlak bir geçmişle temellendirdiği düşüncelerini millî marşta ifade eder”. Doğunun geçmişinin, başarılarla dolu olduğunun altını çizmeyi bir görev addeden şair, bu coğrafyanın bünyesinde taşıdığına inandığı ,diriliş’ imkânının mümkün olduğunu, hiçbir milletten eksikleri olmadığını ,O’zbekman’ adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir: O’zbekman inshoolloh, iymonim butun Tilim qisiq emas bashariyatdan. Kingadir tengdirman, kimdandır ustun Zuvalam qorilgan samimiyatdan (1)

Görüldüğü gibi, millî marşları kaleme alan şairlerimiz öncelikle, vatanın tarihinden, ulusun millî kimliğinden bahsediyor, bununla dinleyen insanda ülkenin tarihi ve coğrafisi hakkında izlenim oluşturur. Dikkat edelim, Bahtiyar Vahabzade kaleme aldığı marşda hürriyetinin niyetinden doğduğunu kaleme alır, Abdulla Aripov ise “Bağrı kenq uzbekninq”, yahut, “Ajdodlar mardona ruhi senga yor!” diyor. Bu mısralar genel olarak Türk milletinin düşüne el uzatan, kalbi, niyeti kocaman olduğunu, en güzel manevi değerleri maneviyatında ihtiva eden koca kalbli, yiğit ve comert, marhemetli millet olduğunu betimlendirirler.

Tarihindir bin asırlar
İçinde gizli Özbeğim,
Sana yaşittir Pamir ve
Aksaçlı Tiyaşan, Özbeğim.

Söylesin Âfrâsiyâb ile
Söylesin Orhun yazısı,
Eski tarih halkasında
Bir tane inci, Özbeğim(5).

Erkin Vahidov şu mısralarıyla Özbek halkının manevi haritasını oluşturdu, manevi işkallere meydan okudu. Bu açıdan “Özbeğim” kasidesi Özbek halkının milli-manevi kalkınmasında özel yere sahiptir. Kaç kuşak Özbek çocukları bu halkın marşına dönüşmüş kasidenin etkisinde yetiştiler ve yetişmektedirler. Diğer bir vatan şiirini, “Vatan erki yolimdir kim, Ölarman bu yolda bir kün, Bu şundayin ölimlar kim, Bundan şirin ölim bolmas” söyleyen Usman Kuçkar kalame almıştır. Şair halk dilinde kaleme aldığı bu şiirinde vatan için ölmekten onur duyduğunu dile getirmiştir.

Görüldüğü gibi, Azerbaycan ve Özbek şiirinde vatan konusu ve millî marşlar halklarımızın geçmişini, bu gününü, ulusal kültürünü, manevi gücünü yansıtır. Edebiyatın, şiirin gücü ruhumuzun azmını, direncini şekillendirir. Halkın, milletin ruhu ölerse herşey bitmiştir sayılır. Milletin ruhu varsa, ruhumuz ayaktaysa gelecekler aydıdır, ışıklıdır. Ruhumuzu var eden, millî azmımızı yükselten, çocukların Vatan sevgisiyle büyümesinde ve doğru terbiyeyle yetişmesinde ulusal ve Vatan marşlarımızın rolü müstesnadır. Ahmet Cevat, Abdulla Aripov, Bahtiyar Vahabzade, Erkin Vahidov, Usman Kuçkar, Ali Kamin ve diğer vatansever şairlerin sanatında ulusal marşların yeri müstesnadır, millî azmın yükselmesinde, çocukların vatan sevdalısına dönüşmesinde büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Açık Fatma, Abdulla Oripov’un Şiirlerinde Özbek Kimliği ve Özbekistan, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/76828> 30.09.2019
2. Abbas İlham, Himmimizin müellifi, İlim ve Tehsil, 2015, 100 s.
3. Ethem Üngör. Türk Marşları, Ankara, 1966, s.193. “Üzeyir Hacıbeyovun İki Marşı”. «Edebiyat Ve İncesenet» Gazetesi, 1989, 14 İyul, «Ulduz» Jurnalı, 1989, Sayı 7.
4. Vahabzade Bahtiyar, Seçilmiş Eserleri, 2 Cilt, Bakü: Önder, 2004.- C.I.- 328 s

5. Vahidov Erkin, Seçme Şiirler, Kültür Bakanlığı, 1991, Ankara
6. Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşları: Açıklamalar, Metinler, Aktarmalar veTercümele
https://www.academia.edu/11195506/türk_cumhuriyetlerinin_millî_marşları_açıklamalar_metinler_aktarmalar_ve_tercümele_birinci_makale_national_anthems_of_turkish_republics_explanations_texts_interpretat
7. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zbekistan_Cumhuriyeti_Ulusal_Mar%C5%9F%C4%B1 10.09.2019
8. <https://www.academia.edu/11195506/>, 20.08.2019

MARŞLARIMIZDA ÇOCUK VE GENÇLER

Doç.Dr. M. Abdullah ARSLAN*

Özet

Marşlar, önce tarihi ve milli kültürümüzü yansıtan en önemli şiirlerimizdir, sonra zamanımıza kadar gelen ve coşku ile söylenen okul marşlarımız söz konusudur. Bu marşlarımız, çocuklarımızın, Atatürk'ün inkılap ve ilkeleri ışığında kişilikleri oluşmuş, toplumsal yaşayışta başarılı, milli ve evrensel müzik sanatına yönelerek bilim, teknik ve müzikle çağdaş uygarlığın yaşayıcı, uygulayıcı ve yaratıcı bir ortağı durumuna gelmiş olmasına yardımcı olmaktadır. Bu açıdan marşlarda çocuklar ve gençlerin nasıl işlendiği ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü marşlar insanların eğitiminden tutun da hayvanların, bitkilerin, çiçeklerin bile müziğin dilinden anladığı inkar edilemeyen dünyamızda önemlidir. Tarih boyunca yaşamış bütün toplumlar müziğin eğitici gücüne inanmışlar onu eğitimde, iş hayatında, tarlada, hastaların tedavisinde, sevinç ve kederlerinde kullanmışlardır. Bu açıdan hayatımızın bir parçası olan müzik ve marşların çocuklarda karakterlerin oluşumunda da ne denli etkili olduğu bir gerçektir. Müzik kişiyi dar görüşlü olmaktan kurtarır. Güzellik, iyilik, doğruluk kavramlarını bilinçlendirir, yeniliklere atılacak adımları sağlaştıırır, milli birliğin oluşmasını kuvvetlenmesini sağlar, milletler arasında yakınlık ve dostluk kurulmasına sebep olur. Bir toplumda müzik ve sanat eğitimi yapılıyorsa bilim ve tekniğin gelişmesine, bilim teknik ve sanat eğitimi ilerlemişse uygar bir millet olunmasına ve milli kültürün uluslararası bir seviyeye çıkmasına, evrenselliğe ulaşılmasına hizmet eder.

Bu araştırmada, doküman incelemesi yoluyla marşlarımızda çocuk ve gençler incelenecektir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan ve Etem R. Üngör tarafından 244 kaynaktaki 750 marştan hazırlanan "Türk Marşları" (1966) adlı eserdeki 100 marş ile MEB Öğretmen yazarlar dizisinden Leyla Deliorman tarafından bir araya getirilip yayınlanan "Marşlarımız" (1990) adlı kitapta bulunan 89 marşımız ve bu eserlerde bulunmayan bazı diğer marşlarımız da internetteki ilgili sitelerden hareketle okunup incelenmiştir. Bu doküman incelemesi sonucunda, Cumhuriyet öncesi ve sonrası şeklinde iki dönemde oluşan marşlarımızda çocukların çok geçmediğini ve gençlerin de genelde asker olarak konu edildiğini; daha çok cesaret, kahramanlık, vatan sevgisi gibi özelliklerin öne çıktığını tespit ettik.

Anahtar kelimeler: Çocuklar, gençler, milli marşlarımız.

CHILDREN AND YOUNG GENERATION IN OUR ANTHEMS

Assoc.Dr.Prof. M. Abdullah ARSLAN*

Abstract

One of the main aims of the Turkish national education is "Adopting, protecting and developing the national, moral, human, spiritual and cultural values of the Turkish nation, loving and always glorifying his family, country, nation, based on human rights and basic principles at the beginning of the constitution, democratic, secular and social state of law who know their duties and responsibilities towards the Republic of Turkey is to educate citizens and brought them into behavior. Another one is "balanced, well developed in terms of body, mind, health, morality, spirit and emotion ,they are raised as constructive, creative and productive individuals with a personality and character, free and scientific thinking power, respect for human rights, value of personality initiative, responsibility to society. The most important of its basic principles is that "National moral and national culture should be protected

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mabdullaharslan@hotmail.com.tr

* Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, mabdullaharslan@hotmail.com.tr

and taught in our own form and universal culture without deterioration and degeneration. So, because of this, our anthems included particular importance in terms of our youth. The anthems are our most important poems reflecting our historical and national culture, and then our school anthems that come to our time and sung with enthusiasm. These anthems help our children to become a living, practicing and creative partner of modern civilization with science, technique and music by turning to the personality of Atatürk's revolutions and principles, successful in social life, national and universal music art. In this respect, how the children and young people are processed in anthems have a particular importance. Because anthems are important in our undeniable world, where people understand the language of music, even animals, plants and flowers. All societies that lived throughout history believed in the educational power of music and used it in education, business, field, treatment of patients, joy and sorrow. That's why, it is a fact that music and anthems, which are a part of our lives, are also effective in the formation of characters in children. Music saves the person from being narrow-minded. It raises awareness of the concepts of beauty, goodness, righteousness, strengthens the steps to be taken for innovations, strengthens the formation of national unity, and establishes closeness and friendship among nations. If music and art education is done in a society, it serves to the development of science and technique, to become a civilized nation if science, technical and art education has advanced and to increase the national culture to an international level and to reach universality.

In this research, children and young people will be examined in our anthems through document review and the 100 anthems in "Turkish Anthems" (1966) which was prepared by Etem R. Üngör and published by the Turkish Culture Research Institute from 750 sources to 244 sources and the 89 anthems in the book "Our Anthems" (1990), which were brought together and published by Leyla Deliorman from MEB Teacher Writers' Series, were read and examined. At the end of this examination, we found that in our anthems, which were formed in two periods, before and after the Republic, children were not much included in and young people were generally considered as soldiers.

Key words: Children, young generation, Turkish Anthems.

GİRİŞ

Türk milli eğitiminin temel amaçlarından biri de "Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar yetiştirmek"tir. Bir diğeri de "beden, zihin, sağlık, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve en iyi şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik teşebbüsüne değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetişmeleri"dir. Temel ilkelerinden en önemlisi "Milli ahlak ve milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ve evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verilmesidir." Bu açılardan marşlarımız özellikle gençlerimiz açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Marşlar yürüyüş esnasında çalınmak ve söylenmek için bestelenen eserlerdir. Fransızcada kelime anlamı "yürüyüş"tür. Tahta çıkış töreni, asker, yürüyüş, bayrak, cenaze, bayram, okul, gençlik, opera, düğün, yas ve konser için yazılan çeşitleri vardır. Bunlar sözlü veya sözsüz olabilir (Deliorman, 1990; Üngör, 1965).

Marşlar, müzikte değişik ölçülerde yazılabildiği gibi değişik ses değerleriyle söylenir ve çalınır. Marşlar, yürüyüş temposunda, canlı, milli hisleri coşturan eserlerdir. Milli marşlar ve cenaze marşlarının temposu daha ağır olur (Deliorman, 1990).

Türklerde ilk askeri Musiki Göktürk kitabeleri(730-735)nden hareketle olduğu anlaşılmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügatit-Türk (1077) adlı eserinde de Türklerin savaşlarda kullandıkları davullar ve borular çaldıkları yazmaktadır. Selçuklularda askeri musikinin teşkilatlandığı (1258-1324) görülmektedir. Evliya Çelebi (1611-1683) ve Peçevi tarihi 16. yüzyıl ve 17. yüzyılda kösler çalınım çeng-i harbilerin bulunduğunu askerimiz içinde belirtmektedirler. Kanuni devrinde Saray mehterhanesi söz konusudur. Mehter Musikisi, Osmanlı ordusunun bütün savaşlarda yararlandığı bir durumdur. II. Mahmut, 1826'da Yeniçerilikle birlikte Avrupalı Mozart (1756-1827) ve Beethoven

(1770-1827) gibi müzisyenlere de etki eden Mehter teşkilatını da kaldırmış, “Askeri Bando”yu kurmuştur (Üngör, 1965: 10).

Bizde icracılığımız gibi besteciliğimiz de eşit yürümemiştir. En eski marşımız olarak kabul edilen “Yeniçeri Marşı”nı 1738’de İstanbul’a gelen Blanville notaya aktarmıştır. Bir diğer Türk marşı olarak Kırım’ın 1783 Rus istilasından önceki hanlık devrinde milli marş olarak kullandığı Borlu Marşı elimizdedir. II. Mahmut’un, Türk ve Batı musikilerini ihtiva eden ve şefliğini Donizetti Paşa’nın yaptığı (1827) Müzika-i Hümayun’un kuruluşundan iki yıl önce 1825’te bestelenen Asakir-i Mansure-i Muhammediye Marşı da en eski marşlarımızdandır (s.11-31-39).

Bizde marş formu, Türk musikisi bestekarları arasında ilk olarak İsmail Dede’nin torunu Rıfat Bey ile talebesi Zekai Dede tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Üngör, 1965: 41). Bizim en popüler marşlarımız Mehter Marşı, Tekbir ve Cenk Marşı ile Yürüyelim Marşı ve Ordu Marşı’dır. Batı üslubunda marşlar bizde Müzika-i Humayun 1827 yılında kurulmasıyla başlar. Dolayısıyla marşlarımızı iki devreye ayırmamız mümkündür:

Cumhuriyet’ten önce (1738/1827-1923) ve Cumhuriyet’ten sonra (1923-..).

Cumhuriyet’ten önceki marşlarımızda çoğunluk asker marşlarıdır; okul marşları ve gençlik marşları çok azdır. Konser, Opera, Düğün ve Cenaze marşları hiç yoktur.

Cumhuriyet sonrasında ise ilk 40 yılda 200 civarında marş göze çarpmaktadır. (60’ı Üngör’ün, 89’u da Deliorman’ın kitabında-tekrarları çıkardığımızda toplam 111 marş-) Bunlarda da çoğunluk okul ve gençlik marşlarındadır. Bu kez de askeri marşlar azdır; konser, opera marşı yine yoktur; iki cenaze marşı yapılmıştır (s.41).

Bulgular ve Yorumlar

Türk Marşları kitabı yazarı Ethem Ruhi Üngör 244 yazarın eserinden hareketle Cumhuriyet öncesi ve sonrasına ait toplamda 750 marşımızı derlemiştir (Ankara, 1966), bunların 22’si okul marşı olmak üzere 100 tanesini kitabında yayınlamıştır. Çalışmasında dış Türklerin (Kırım, Azerbaycan, Kıbrıs) marşlarına da yer vermeye çalışmanın yanında 14 tane yabancı bestekârı da zikretmiştir (s.9). Leyla Deliorman tarafından bir araya getirilip yayınlanan “Marşlarımız” (1990) adlı kitapta da Cumhuriyet sonrasına ait 89 marşımız bulunmaktadır. Bu çalışmada bu eserlerdeki ve bu eserlerde bulunmayan diğer bazı marşlarımızın güfte/sözleri ele alınıp nitel veri analizi doküman incelemesine tabi tutulmuştur.

12 Mart 1921’e gelinceye kadar bazı marşlarımızın söz konusu olduğunu yukarıda söylemiştik. **Millî Marşımız** bu tarihte kabul edilmiş ve Ali Rıfat Çağatay başta olmak üzere çeşitli besteciler tarafından bestelenmiştir; Marşımızın ritmi prozodi hataları nedeniyle adeta ölü doğurtulmuş, Türk temlerini de ifade etmediği ve “Karmen Silva” isimli bir operetten alındığı da iddia edilmiştir (Üngör, 1966: 73-74). Halen marşımızın “yürükçe bir tempo ile çalınıp söylenmesi”ni belirten Osman Zeki Üngör bestesiyle icra edilmektedir (Üngör, 1966:165).

Mesela 5. kıta “Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın,

Siper et gövdeni dursun bu hayasızca akın.” şeklinde devam eder. Buradaki arkadaş gençlerdir. Hemen sonraki dörtlükte:

“Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı,

Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı.” denmektedir. Buradaki “şehit oğlu” söz grubu gençlere nispettir. Diğer mısralarda “Ruhumun senden ilahi şudur ancak emeli:

Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.” derken ülkeyi savunan genç askerin kendisinden sonrakinden bir isteği söz konusudur. Bunlar da ülke savunmasında yer alan gençlerdir.

İstiklâl Marşı’mızda gençlerle ilgili özellikle vatan savunmasında ve kalkınmasında önemli görevler üstlenen gençlere rastlıyoruz.

A. Cumhuriyet Öncesi (1738/1827-1923) Marşlarımızdaki Durum:

En eski marşımız olma özelliğini taşıyan **Yeniçeri Marşı** 1738'de notaya alınmıştı; bu marşımız Blanville tarafından Musiki Tarihi adlı eserde 1767 yılında Paris'te yayınlanmıştır. Bu marşta: Ey Yusufü sâni, ey mah-i Kenani" şeklinde bir mısradaki asker, ikinci Yusuf'a ve Kenan diyarının ayına benzetilmektedir. Dolayısıyla burada da genç bir askere sesleniş söz konusudur.

Sivastopol Marşı'nda yine vatan savunmasında yer alan askerlerin (1855) sılada nişanlıların kendilerine duacı olduğu ve kendilerinden ölümüne zafer beklediği her 6'lığın son üç mısrası olarak zikredilmektedir. İlerleyen mısralarda "Vadesi yetişmeden ölen yiğitler" ya da "Sılasına kavuşmaz aslan yiğitler/ Aman da padişahım izin ver bize,

İzin vermez isen dök bizi denize,

Sıla'da nişanım âh eder size." şeklinde hem askerlerin durumu, istekli oluşları, hem de sılada bekleyen nişanlıların da vatan savunmasında yiğitlerin yer almasını şiddetle istedikleri görülmektedir. Bazı mısralarında "Vatan evlatlarıyla iftihar eyler" şeklinde ibareler geçmektedir.

Alay Marşı'nda ise "Annem beni yetiştirdi, bu ellere yolladı." şeklinde yine Türk askeri ve onun durumu gözler önüne serilmiştir. Genç askerimiz çok isteklidir: "Türk askeri dönmez geri, Arş ileri, marş ileri!" şeklinde söylemlerle karşılaşırız; çünkü bu güzel vatana feda olmak için kışladadırlar; yoksa "Namus bize ar olsun."demektedirler.

Muharebe Marşı'nda da "Ey vatan evladı, sadık kahraman unvanlılar." şeklinde mısra görürüz. Burada da vatan savunmasında yer alan, canını vatana feda etmeye hazır Osmanlı askerleri söz konusudur.

Cihad-ı Ekber Marşı'nda "Türk oğluyuz, Türk oğluyuz/ Unvanlı, namlı, şanlıyız." şeklinde mısralar yine gençlerin seslenişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar da "Allah deyip harp edenler"dendir.

Plevne Marşı'nda (1877-Tokatlı Gazi Osman Paşa: Osmanlı-Rus Savaşı sonrası)

"Olur mu, böyle olur mu?

Evlat babayı vurur mu?

Sizi millet hainleri

Bu dünya size kalır mı?" şeklinde bir dördlük bulunmaktadır. Bu dördlük ve marşın bazı bölümleri 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde gençlik tarafından o günün havasına uydurularak değiştirilip söylenmiştir.

Ahmet Muhtar Paşa'ya ait **Mehter Marşı** (Mehterhane-i Hakani Harp Marşı)'nda son dördlükte: "Allah yoluna cenk edelim, şan alalım şan

Kur'an'da zafer vaad ediyor Hazreti Yezdan" şeklinde mısralar bulunmaktadır. Buradaki birinci çoğul ekleri -"edelim, alalım" kelimelerindeki- "dünyaları fethedeyen ecdad"ın torunları gençler tarafından Mehter Marşı'nın söylendiğini göstermektedir.

Eski Ordu Marşı'nda ise

"Ceddin deden, neslin baban

Hep kahraman Türk milleti

Orduların pek çok zaman

Vermiştiler dünyaya şan."

derken yine bir askere sesleniş söz konusudur. Dolayısıyla gençlerden söz edilmektedir.

Çanakkale Marşı'nda "Çanakkale içinde aynalı çarşı

Anne ben gidiyorum düşmana karşı" derken "Anne ben gidiyorum" söz grubunu veya cümlesini kuran veda makamında olan genç askerdir. Nitekim ilerleyen mısralarda da binbaşılardan "aşk ile milliyetini sevmesi" ve "vatan düşmanını da kahretmesi" şeklinde asker öğütlediği söylenmektedir.

Yürüyelim Marşı'nda "Annem bana yürü dedi

Ben dönemem yolundan” şeklinde mısralar bize burada da “yatağı taştan”, yorganı yapraktan” olsa da “vatandan vazgeçme”yen gençlerin söz konusu olduğunu hatırlatmaktadır.

Şehzade Süleyman Marşı'nda “İleri, ileri, haydi ileri! Alalım düşmandan eski yerleri” derken yine genç askerler Rumeli’de kaybedilen yerlerle ilgili olarak kendilerine seslenmektedir ve bu mısra her üçlüğün son mısrası olarak tekrar edilmektedir.

Ordu Marşı'nda

“Sancağımız şanımlarımız
Şanlı Türk/Osmanlı unvanımız
Vatan bizim canımız
Feda olsun kanımız”

derken aynı şekilde

“Tarihleri dolduran,
Düşmanları yıldırın,
Dünyaya karşı duran
Şanlı Türk ordusudur.”

derken “canı vatan olan, hürriyet şehitleri” gençler gündeme gelmektedir.

Tekbir ve Cenk Marşı'nda ilk dörtlük

“Ey şanlı ordu, ey şanlı asker!
Haydin gazanfer umman-ı safter
Bir elde kalkan, bir elde hançer
Serhadde doğru ey şanlı asker!”

derken “dillerde tekbir” gençler söz konusudur.

Fehime Nüzhet’e ait **Neşide-i Zafer Marşı**'nda

“Enver’le Niyazi unutulmaz bu isimler
..Yaşa vatan çok yaşa, yaşa millet çok yaşa
Yaşasın Osmanlılar, yaşasın şanlı ordu.”

mısralarından da anlaşıldığı gibi 1908 yılında İkinci Meşrutiyet’in II. Abdulhamit tarafından mecburen ilanı ve Hareket Ordusunun hürriyet için İstanbul’a yürümesi anlatılmaktadır. Burada Ali Ulvi Elöve’nin “Biz Osmanlı evladıyız, hürriyeti koruruz.” dizelerinin de bulunduğu **Hareket Ordusu Marşı** da hatırlanmalıdır.

Kırım millî (Ant Etkemen) marşı olan **Borlu Marşı**'nın da İzmir Marşı gibi güftesi/sözleri yoktur, sadece çalınır.

Azerbaycan Millî Marşı'nda:

“Vurulur meydanda sinc-ü tebl,
Dizilin askerler sef be sef
Giriniz meydana sanki şiir
Dilinizde olsun bu zikir:
Ya Allah, Ya Allah, Ya Allah

Medede yet (Hüve kebir) şeklinde mısralar bulunmaktadır. Burada da gençlere/askerlere sesleniş söz konusudur. Azerbaycan gazetesinde 14 Kasım 1919'da yayınlanmıştır.

Yine bestesi Üzeyir Hacıbeyli’ye ait olan **Azerbaycan Marşı**'nda

“Azerbaycan Azerbaycan
Ey kahraman evladın şanlı vatani
Senden ötrü can vermeye cümle hazırız,
Senden ötürü kan dökmeye cümle hazırız
Üç renkli bayrağınla mesut yaşa
Binlerce can kurban oldu sinen harbe meydan oldu

Hukukundan geçen asker, here bir kahraman oldu.” şeklinde mısralarda yine vatan uğruna can vermeye ve kan dökmeye hazır kahraman genç askerlerden bahsedilmektedir.

Daha sonraları “İzmir'in Dağlarında” yahut “İnönü Dağlarında” şeklinde de değiştirilerek söylenen **Kafkasya Marşı**'nın ilk 5'liği şöyledir:

Kafkasya Dağlarında çiçekler açar
Altın güneş orda sirmalar saçar
Bozulmuş düşmanlar hep yel gibi kaçar
Kader böyle imiş ey garip ana
Kanım helal olsun güzel vatana.

4. 5'likte:

Türk oğluyum ben ölmek isterim
Toprak diken olsa yatağım yerim
Allah'ından utansın dönenler geri
Kader böyle imiş ey garip ana
Kanım feda olsun güzel vatana.”

şeklinde dizeler bulunmaktadır. Yine kahraman genç askerın güzel vatani uğruna kanı pahasına düşmanı yel gibi kaçırmayı işlenmiştir. Bu marşın bestekârı İzzettin Hümayı Elçioğlu'nun da katıldığı 1914 yılının Ekim ve Aralık ayları Enver Paşa komutasındaki Kafkas cephesinde bulunan askerlerimiz için bir trajedidir ve buraları bu marş anlatmaktadır.

Hürriyet Marşı'nda,

“Şanlıdır devletimiz
Canlıdır Türk gençliği
Yaşasın Yiğit Türkler
Yaşasın milletimiz!”

veya eski şekli ile

“Şanlıdır devletimiz
Canlıdır savletimiz
Yaşasın Osmanlılık
Yaşasın milletimiz!”

şeklinde mısralar bulunmaktadır. Bu ve diğer mısralarda Türk gençlerinin hürriyet/özgürlük yoluna kanlarının feda olmasını istedikleri görülmektedir. Çünkü hürriyet onlar için canlarını verecek kadar önemlidir.

Bir diğer marşımız **Zafer Marşı**'nda

“Muzaffersin ey Türk genci zafer senin
Kurtuldun sen esaretten hürsün bugün
Helâl olsun hep o kanlar ki döktüğün”

ya da “Muzaffersin ey Türk genci zafer senin

Durma, yürü ey Türk oğlu ileri arş!” yine bu mısraların ilerleyen kısımlarda tekrar ettiği görülmektedir. Hürriyet, zaferle anılmaktadır. Bu uğurda dökülen kanlar helâldir ki İstiklâl Marşı'mızın son beşliğindeki “Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.” dizesini hatırlatmaktadır.

Gençlik Marşı bizde Selim Sırrı Tarcan vasıtasıyla yurda getirilmiş (1909) ve Ali Ulvi Elöve tarafından uyarlanmış (1916) bir marştır. İsveç ormancıları ve Orman Fakültesi öğrencileri tarafından esas sözleri yazılmıştır ve “Jamtland'lı üç şarkıcı kız” anlamındaki bir şarkıya uyarlanmıştır. Daha sonra bu marş 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramlarında (1938) söylenmeye başlamıştır. “Gençlik ve Spor Marşı” veya “Dağ Başını Duman Almış Marşı” şeklinde karşımıza çıkar. Bize uyarlanan şekliyle:

Dağ başını duman almış
Gümüş dere durmaz akar
Güneş ufuktan şimdi doğar

Yürüyelim arkadaşlar!”
buradaki “arkadaşlar”, “gençler”dir ve her dördlüğün sonunda bu mısra tekrar edilmektedir. “Her geceyi güneş boğar.” dizesinde gençlere geleceklerinin bu yiğitlikleri sayesinde parlak olduğu vurgulanmaktadır.

Bir diğer marşımız **Karadeniz Marşı**:

Karadeniz, Karadeniz! Gelen düşman değil, biziz.
Yarım asır beklediğin Barbaros'un hafıdiyiz,
Onun sana selâmı var, diyor: Düşmanın ne canı var!
Kovsun onu sularından, orada Türk sancağı var.

Evet, Türk sancağının gençler açısından ne kadar önemli olduğu bizim karasularımızda dile getirilmektedir. Bu marşın son mısrasında “Bu millet namus uğrunda ölecek ve yaşayacak!” şeklinde bir durum söz konusudur ki bunu da gençler kendilerine söylemektedir. Çünkü Türk genci, sancağı ve namusu için, şerefi için, milleti için yaşamaktadır.

Akdeniz Marşı'nda ya da diğer ismi ile Gelibolu Marşı

“Yaslı gittim, şen geldim
Aç koynunu ben geldim
Bana bir yudum su ver
Çok uzak yoldan geldim.”

Çünkü bu genç kişi gazidir, göğsünde “Gazilik beratı” vardır. Göğsünde al yazılı ve genç askerdir bu.

Sakarya Marşı'nın ilk dördlüğünde

“Hürmet sana ey şan dolu sancağım
Baştan başa arza hakim ol şahım
Türk ordusu, Türk ordusu sayende
Sakarya'da kurtuldu şan otağım.” (1921)

denmektedir. Buradaki Türk ordusu yine genç askerlerimizdir. Bu “mert” genç askerlere göre bu savaşta “müşir ve gazilik” beratı alan M. Kemal (Atatürk)'ün “mah cemali dünyalara bedeldir.”

Türk'üz Marşı'nda

“Türk'üz yaşarız namusumuzla
Yurt sevgisi dolu kanımızda.”

derken gençlerin “Türklük”, “yurt sevgisi” ve “namus” konusunda hassas oldukları dile getirilmektedir. Bu marş “Vatan İçin” filminde de kullanılmıştır.

Yine Ahmet Muhtar Paşa'ya ait **Türk Kavminin Marşı**'nda da

“Türk oğlunun anayurdu, gönül bağı, bucağı
Pek şanlıyız, pek şanlıyız, pek şanlı
Hak gözcüsü, yurt bekçisi Türk oğlu pek şanlı.”

mısralarında Türk oğlunun, gençlerinin şanlı oldukları ve ana yurtlarını korumada, bucaklarını savunmada “Hak gözcüsü” oldukları, yurt bekçisi oldukları şanlı bir şekilde dile getirilmiştir.

Sandılar ki Marşı'nda bağımsızlık uğruna al kanlara boyanan gençlerimiz şöyle dile getirilir:

Sandılar ki Türk uyurdu, Ata cenge buyurdu
Türk'ün aslan olduğunu dünyalara duyurdu
Gün doğdu hep uyandık, siperlere dayandık
İstiklâlin uğruna al kanlara boyandık.

Kazım Karabekir'e ait **Türk Yılmaz Marşı**'nda

“Türk hiç yılar mı? Türk hiç yılar mı?
Türk yılmaz! Türk yılmaz!
Cihan yıkılsa, Türk yılmaz!”

şeklindeki üçlük her bölümün sonunda tekrarlanmaktadır. Burada da yine Türk gençlerinin yılmadan düşmanla mücadeleye devam ettikleri dile getirilmektedir.

Yürüyelim/İntibah Marşı ve Aka Gündüz'ün "her bahtı karanın görmek istediği"nin anlatıldığı **Ankara Marşı**'nda "şanlarını bombalar patlatarak yayan" genç askerler söz konusudur.

B. Cumhuriyet Sonrası Marşlarımızdaki Durum:

Cumhuriyet Marşı'nda yine azimle koruyup yücelttikleri vatanın kendilerine, gazi olan askere yadigâr olduğu "Ya ölüm, ya hürriyet." şeklinde bu Cumhuriyet'e azimle sahip çık alacağı şanlı Türk askeri tarafından dile getirilmiştir. Celal Emrem'e ait bir diğer **Cumhuriyet Marşı**'nda "Ey genç karanlıklar

Savaşı var atıl ileri
Türk'ten yok ulu bir millet
Türk'e açıktır şan yolu
Hayat yolu Cumhuriyet"

ve

"Tarih gördü yine
Hür doğar ve hür yaşar Türkiye"

mısralarında da Türk askerinin hür doğup hür yaşadığı, hürriyeti için yaşadığı dile getirilmiştir.

Akıncılar Marşı'nda (Yahya Kemal Beyatlı'ya ait),

"Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik
Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı, ilerle
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle."

Bu ilk iki mısra son iki mısra olarak da tekrarlanmaktadır. Burada da "çocuklar gibi şen" olan ve "dev gibi orduyu yenen" genç askerlerimizdir.

Necdet R. Efe'den başka Cemal R. Rey'in bestelediği ve sözleri Faruk Nafiz Çamlıbel ve Behçet Kemal Çağlar'a ait **Onuncu Yıl Marşı** (1933) en çok söylenen marş olmuştur.

Çıktık açık alınla on yılda her savaştan;
On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan;
Başta bütün dünyanın saydığı başkumandan,
Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan.

Türk'üz: Cumhuriyet'in göğsümüz tunç siperi;
Türk'e durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri!
Bir hızda kötülüğü, geriliği boğarız,
Karanlığın üstüne güneş gibi doğarız.

Cumhuriyet'in 10. Yılı'nda Büyük Kumandan'ın önderliğinde ülke olarak herkesin gençleşerek çalışması sonucu ulaştığımız ileri durum anlatılmaktadır.

İtrî'nin tekbirini tem olarak kullanarak Nedim V. Otyam, **Türk Cenaze Marşı**'nı bestelemiştir. Bunun da **İzmir Marşı**, **Borlu Marşı**, **Kavak Marşı-Karadeniz Boğazı**, **Tukay Marşı**, Mozart, Beethoven, Donizetti, C. Saint-Saens'in bestelediği **Türk Marşı** gibi sözleri yoktur.

Kemal Kaya'nın **Gençlik Marşı**'nda

"Bizler demir bilekli Türk genciyiz..
Türk gencinin kesilmez hiç gür sesi.."

derken göğsü vatan aşkıyla dolu gençlerimizin çelik sesiyle ufuk titremektedir.

Bir diğer **Gençlik Marşı**'nda (Noyan Ertez'e ait) da

“Türk genciyiz öğünelim kanımızla
Ünümüze inanımızla..
Ülkümüze koşacağız
En öndedir genç Türkiye..

Türk genciyiz bu ülkümüz..” Tekrarlarla Türk gencinin kendilerine seslenişi, durumları ve hedefleri belirtilmektedir.

Bozkurt Marşı’nda

“Türkler bugün Cumhuriyet temeli kurdular
O temelin çamurunu kan ile yoğurdular
Hem düşmanları boğdular, hem sultanları koğdular..”

derken bozkurt gençleri karanlıktan nasıl kurtulup aydınlığa geçtiklerini anlatmaktadırlar.

Güftesi Aka Gündüz’e ait Çocuk Marşı’nda

“Türk çocukları, Türk çocukları
Gözler ileri, başlar yukarı
Yarınki hayat, yurt ufukları
Her şey sizindir Türk çocukları
Çocuklar aziz vatan malıdır
Ulu ağacın birer dalıdır
Yardım görmeli, bakılmalıdır

Özü ateşli Türk çocukları” Atatürk’ün emriyle Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan bu marşta büyüklerin Türk çocuklarına seslenişi, yarının gururla ve her şeyiyle kendilerinin olduğu; kendilerinin de aziz vatan malı oldukları, bu yüzden de bakım görmeleri gerektiği işlenmiştir.

İzci Marşı: Burada da “Haydi izciler, yurdun erleri” derken “gençleri” şeklinde çocuklar söylenmektedir ve onlara emir verilmektedir.

“Marş söyleyerek, yürü ileri!” devamında da
“Ey mert Türk genci zorlukla savaş
Gülbüz, şen izci, aş, dağları aş!”

denmektedir. Dolayısıyla mert Türk gencinden engelleri aşip zorluğa karşı savaşması istenmektedir.

Ali Ertan’a ait **19 Mayıs Marşı’nda** şöyle bir mısra var:

Diz çökmez inanımız heyecan ümit dolu
Atamız ülküsünü işledi kalbimize
Bugün milli gücün Gençlik Bayramı
And olsun varlığım feda yurda”

dizeleri

“Açıldı Türk oğluna Samsun'da zafer yolu
Mukaddes paroladır 19 Mayıs bize
Bugün milli gücün Gençlik Bayramı
And olsun varlığım feda yurda!”

şeklinde devam eder. Burada da gençlerin heyecan ve ümit dolu bir şekilde yurda varlığının feda olması hususundaki yemin seslenişini görürüz.

B. Kemal Çağlar’ın Adımız Andımızdır Marşı’nda şöyle bir mısra söz konusudur:

“Adımız andımızdır, yoluna can koyarız
Türk olmayı en büyük şeref sayarız.”

Burada da görüldüğü gibi, Türk gençleri tarafından Türk olmak, şerefle yaşamak ve onun yoluna can koymakla birlikte zikredilir.

Evet, Hulusi Gürses’e ait **Ne Mutlu Türk Yaratıldım** adlı marşta

“Ne mutlu Türk yaratıldım

Türk demek cesaret, doğruluk demek
Tarihe ün saldı adım
Türk doğdum, hür doğdum zafer bana gerek”

denmektedir. Burada da cesaret, doğruluk, hür doğmak, bağımsız olmak ve zaferle birlikte eşdeğer tutulmak Türk gençleri tarafından gündeme getirilmiştir. Devamında kalbinin sevgi ile dolu olduğu ve Cumhuriyet’in kendisine emanet edildiği ve bu konuda da vatanın kendisine güven duyması gerektiği devamla dile getirilmiştir.

Çocuk Bayramımız olan **23 Nisan Marşı**'nda, ki bunun güftesi de M. Faruk Gürtunca'ya aittir.

“En yüce gün bugündür geldi 23 Nisan
Çocuklara düğündür geldi 23 Nisan
Çocuklar gülün, koşun kalplerinizden coşun
Bayramınız şen olsun geldi 23 Nisan”

derken çocukların seslenişi değil de çocuklara sesleniş söz konusudur. Kendi bayramlarının düğün olduğu ve bugün de koşmaları gerektiği dile getirilmiştir.

Atatürk Marşı'nda

“Babasından önce onun adını
Öğretiyor oğluna Türk kadını
Ondan aldık yaşamanın tadını
Bahtiyarız, bahtiyarsa Atatürk”

mısraları geçer ve Türk kadınının oğluna babasından önce yaşamanın tadını aldığımız Atatürk'ün adını öğrettiği işlenmektedir.

Sözleri Nuri Bey'e ait **Hürriyet** bir diğer adıyla **Vatan Marşı** (Devr-i istibdatta bir feryadı ahrarane)'ndaki şu mısraları inceleyelim:

Doğru özlü erleriz meydandadır ef'alimiz
Fikri istibdadı mahve münhasır ahvalimiz
Ye'se düçar olmayız elbet gelir ikbalimiz
Avdet-i şan-ı vatandır akadem-i âmalimiz.”

Bu mısralarda da doğru sözlü genç erlerden ve yaptıklarının ortada olduğundan bahsedilir ve hiçbir zaman da gelecekle ilgili ümitsizliğe düşmedikleri (Türk gençleri) söz konusu edilmiştir.

Hasan F. Süerdem'in **Bayrak Marşı** şöyle başlar:

Al renginle süslenir, güzel yurdum toprağım
Ay yıldızın nur verir ey sevgili sancağım
Yükseklerde dalgalan anlı şanlı bayrağım.”

derken bu seslenmeyi bayrağa yapanın genç askerler olduğunu söyleyebiliriz.

Yine, **Asker Şarkısı**'nda

“Biz askeriz, Osmanlılarız
İhya-yı vatan uğruna her lâhza fedayız.”

derken Osmanlı askerlerinin vatan/sancak yaşatılması uğruna kendilerini cesaretle feda ettikleri belirtilmektedir.

İ. Alaattin Gövsa'nın **Bayrak Marşı**'nda “Görünce dalgalanmanı

Coşar içimde Türk kanı.” diyen gencimizdir.

Bestesi Yekta Madran'a ait **Bayrak Marşı**'nda da “Bana anne gibisin, bayrağım selâm sana

Göklerde ebedisin, bayrağım selâm sana

Renk aldın sen kanımdan, can aldın sen canımdan.” mısraları şöyle izah edilebilir: Askerin, gençlerin bayrağa seslenişi, onun uğruna şehit ya da gazi olmaları sonucunda kanlarından renk aldığı, dolayısıyla göklerde sonsuza dek dalgalanacağı dile getirilmektedir. Bu son dizeler her dördünlüğün sonunda tekrar edilmektedir.

H. Fehmi Süerdem'e ait **Vatan Marşı**'nda "yeryüzünde eşi olmayan ve her şeyden üstün olan vatan kahramanlar diyarıdır. Bu kahramanlar da Atatürk'ün izindedirler.

Güftesi Tevfik Fikret'in olan **Vatan Şarkısı (Marş)**'nda (1328/1912) şu mısralar dikkati çeker:

Bir fedayî milletiz, merd oğlu merd Osmanlıyız
Bir vatan, bir hak tanır ahrarız, aslan canlıyız
Kanla, şanla, ey vatan teyidine peymanlıyız
Müşfik evladın bulur koynunda her gün, her zaman."

derken yine Osmanlı evladının sertliğinden, güçlülüğünden ve hak tanır olmasından, vatanla ilgili aslan kesilmesinden bahsedilmektedir.

Hasan Fehmi'ye ait İstanbul Marşı'ndaki

"Ey hürriyet diyarı şanlı yurdun zineti
Sensin büyük milletin hazinesi serveti" mısralarında "dünyanın cenneti"ne sahip milletten bahsedilirken elbette ki bu milletin içindeki çocuk ve gençler de anıştırılmaktadır.

Denizci, Toprak, Çiftçi, Ziraat, İktisat, Ekonomi marşlarının da bulunduğu bölümdeki **Köycülük Marşı**, güftesi Reşat Türkeş ait, "Seferberiz bu yolda ana, baba, oğul, kız

Yarınların köyünü kurmak davasındayız." Yine son mısralar olarak da bu tekrarlanır. Dolayısıyla köyde yaşayanların "ana, baba, oğul, kız oldukları" söylenirken çocuklardan ve gençlerden bahsedilmektedir.

Güftesi Avni Ozan'a ait **Sanat Marşı**'nda da gençlere ya da çocuklara bir nebze rastlarız. Şöyle ki: "Tarih boyunca gider Türk oğlunun şöhreti

Türkler yorulmak bilmez çalışır genç, ihtiyar." Türklerin yorulmak bilmeden çalışmalarının anlatıldığı bu marşın ardından Güftesi F. Fuat Çelen'e ait **Yeşilay Gençlik Marşı**'nda da "Arkadaş varlığını, iki şey doldurmalı

Bunlar vatan sevgisi, ülkü bağı olmalı." denmektedir. Genç arkadaştan vatanını sevmesi ve diğer arkadaşlarla aynı ülkü etrafında birleşmeleri söylenmektedir.

Bundan sonraki bölümde okul marşları söz konusudur. Dolayısıyla Sabahattin Tok'un **Tıbbiyeli Marşı**'nda (Sözleri Sabahattin toka ait) şöyle bir mısralar dikkatlerden kaçmaz: Tıp fakültelerinin fedakar Türk gençleri

Çalışalım durmadan aşalım engelleri" Dolayısıyla bu Tıbbiyeli Marş'ında görüldüğü gibi fedakar ve durmadan çalışan Türk gençlerinden bahsedilmektedir.

İ. Hikmet Ertaylan'ın **Öğretmen Marşı**'na baktığımızda: Alnımızda bilgilerden bir çelenk

Nura doğru can atan Türk oğluyuz" yani evlatlarıyız;

devamında "Candan açtık cehle karşı bir savaş

Ey bu yolda and içen genç arkadaş" burada da genç öğretmene sesleniş söz konusudur ve ondan bazı istekler vardır: Öğren, öğret hakkı halka, gürle, coş..

Yurdum seni yüceltmeye andlar olsun!" derken de cevabı verilmektedir. Öğretmen Marş'ında hem genç öğretmenlerden beklentiler, sonunda da genç öğretmenin emeği, yurdu yüceltme konusundaki duruşu dile getirilmektedir.

Galatasaray Lisesi/**Mektebi Sultanî Marşı**'nda (1910) da (ki güftesi Tevfik Fikret ait) şöyle bir nakarat geçer: Ey mader-i irfan-ı beşer dâye-i sahir

Nimet senin, evlat da senin, şan da senindir." derken yine okulda okuyan çocuklara sesleniş, onlarla ilgili durum gündeme getirilmektedir ve Galatasaray Lisesinin öğrencileri arasında Müslüman, Ermeni, Musevi, Bulgar.. çeşitli ırk ve dinlerden öğrenciler vardır.

Vefa Lisesi Marşı'nda

"Biz Vefa Lisesi öğrencileri

bilgi ordusunun gönülleri
Kalbimizde bu hür mukaddes toprak
Elimizde ecdat ruhu al bayrak..
Senin için ilim, irfan, şeref, şan
Senin için her şey, ey güzel vatan!”

şeklinde mısralarda Vefa Lisesi öğrencilerinin, gençlerinin, çocuklarının bilgi ordusunu gönüllü olarak oluşturdukları, bunu da ellerinde atalarının ruhu al bayrak olduğu hâlde güzel vatan için yaptıkları dile getirilmektedir.

Harp Okulu Marşı'nda (Güfte: Hüsnü Öncü)

Kanla, irfanla kurduk biz bu Cumhuriyet'i ..
Şahikalar üstünde meydan okur bu erler
Yaklaşacak düşmana mezar olur bu yerler.”

şeklinde son dörtlükteki mısralar dikkati çeker. Erler, gençlerle birlikte düşünülür. Dolayısıyla en üst seviyede bu gençlerin düşmana karşı duracağı ve onların üstesinden geleceği anlatılmaktadır.

Tayyareci Adımız Marşı (Hava Harp Okulu Marşı) orada da yine nakaratta şöyle bir mısra var:

Kalbimizde korku yok çelikten kanadımız
Tayfunlardan yılmayan Hava Harp Okuluyuz” derken bu mısraların gençlerin ağzından söylendiği anlaşılır. Nitekim devamında da

“Ölüme bin şekilde alıştı gözlerimiz ..
Yemin ettik göklerde akacaktır kanımız
Bir Türk oğlu Türk olan böyle ölür nam salar
Üzülmeysin bu yolda şehit veren analar.”

şeklinde devam eder ki annelerine bu genç havacıların seslenişi, vatan için göklerde şehit olacaklarına dair yeminleri dile getirilir. Bu durum **Kuleli Marşı'nda** da hissedilir. Şöyle ki nakarat bölümünde “Ey şerefli, şanlı yuva Kuleli

Hedefindir bütün cihan ileri!” derken gençlere hedefinin ne olduğu ve onların şanlı, şerefli bir şekilde bunu düşünerek ileri gitmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

Abdülkadir Karahan Hoca'nın Yedek Subay Okulu Marşı'na bakıyoruz. Şu mısralar dikkat çekici

“Türk ordusu yenilmez mertlik denemesinde
Her eri bir yıldırım düşmanın tepesinde
Yurdu, Cumhuriyeti korumaktır azmimiz
Coşar istiklâl aşkı gençliğin gür sesinde.”

Bağımsızlık aşkının gençlikte dolu olduğu, dolayısıyla mertlik konusunda düşmanların Türk ordusunu denememesi gerektiği, çünkü asker için “en aziz sevgili vatani” olduğu dile getirilmektedir. Nakarat bölümünde de “Türklüğün öz cevheri taşar temiz kanından
Yedek subay ölür de dönmez er meydanından.” genç asker yedek subay ölümüne meydandadır.

Güfte ve bestesi Serdar Öztürk'ün **Selimiye Marşı'nda** “tarihe her bakışla and içen genç nesiller nakarat bölümünde “Hürriyete can feda, kanla yoğrulsa vatan!
Hürriyet ordusuyuz inkılâplar yaratan.” demektedirler.

Darüşşafaka Marşı (Güfte ve bestesi Tahir Sevenay'a ait)

“Darüşşafakalıyız biz
Yurda nur saçar bilgimiz
İlmin yolunda rehber olacak
Bu yuva evladınız.”

Dolayısıyla yine çocukların bu yuvada ilim rehberliği ile yurda hizmet edecekleri gündeme getirilmiştir.

Aynı durum diğer lise marşlarında da vardır. **Şişli Terakki Lisesi Marşı'nda** terakkinin gençlerin şerefle, şanlı hedefleri olduğu dile getirilir. Hulusi Kuzucu'ya ait **Kabataş Erkek Lisesi Marşı'nda** da

aynı şekilde millete hizmet için can veren gençlerin hocasıyla bilgi yolunda koştukları anlatılmaktadır. **Çamlıca Kız Lisesi Marşı**'nda da "yurt sevgisi, bağımsızlık ve Atatürk'ün izinde olmak" ile ilgili Çamlıcalı gençlerin bilgi ile donanarak tahsilleri anlatılmaktadır. Engin Özergin'in **İstanbul Kız Lisesi Marşı**'nda da "Yalnız ilimde değil insanlık mefkûremiz" diye gençlerin bir ifadesi söz konusudur. Devamında "Gençliğin hür nefesi milletin ümit sesi

İstanbul Kız Lisesi, İstanbul Kız Lisesi." denmektedir ki böylece gen kızlarımızın özgür nefesinin milletin ümit sesi olduğu anlatılmıştır. Süleyman Sıddık'ın **İzmir Erkek (Atatürk) Lisesi Marşı**'nda "Bugün tuttuğumuz yol inkılâbın yoludur

Yarının ümitleri genç nesil derler bize." mısraları da bu anlamda dikkat çeker. Yine F. Nafiz Çamlıbel'in **Kız Lisesi Marşı**'nda da "İnkılâbın güneşi parlıyor alnımızda

Biz yarının fecrini bildiren yıldızlarız." şeklinde gençlerin nitelemesi, özellikleri sayılmaktadır. "Bize iman veriyor hür vatanın hür sesi

Yaşasın genç Türkiye, Yaşasın Kız Lisesi!" şeklinde ifadelerle "özgür vatan"dan, "genç Türkiye"den ve Kız Lisesinden bahsedilmektedir. **Gazi Lisesi Marşı**'nda "Bize yol gösteriyor Ulu Gazi'nin sesi

Dünyalar yaşadıkça yaşa Gazi Lisesi." derken gençlerin Yüce Atatürk ekseninde seslenişi söz konusudur. H. Nusret Zorlutuna'ya ait **Ankara Atatürk Lisesi Marşı**'nda (1949) "Türk çocuğu Atatürk çocuğuyuz her zaman,

Her zaman parlayacak alnımızda ay yıldız" mısralarında çocuk ya da öğrenci gençler gündeme getirilmiştir. Niyazi Çitakoğlu'nun **Haydarpaşa Lisesi Marşı**'nda

"Çok yücesin çok ulusun imanlı Türk gençliği
Amaç yaptın sen kendine cesaret ve mertliği.
Haydarpaşa Lisesi bu gençlere kucak açar
Medeniyet dünyasına nurlu ışıklar saçar"

denirken yine gençlerin, cesaret ve mertlikle aydınlığa doğru ilerledikleri anlatılmaktadır.

27 Mayıs Marşı, 1960 İhtilali'nden sonra yazılan marşlardan birisidir. Burada da Türk gençliği şöyle der:

"Selâm selâm gençliğe
Selâm bütün halkıma
Selâm güzel yurduma
Kardeşliğe bin selâm." derken bir barışçıl söylem gündeme gelmektedir.

Kıbrıs Marşı'na bakıyoruz ve son mısrası "Kavgada şehadetle bütün kâm alırız biz." bu seslenen genç askerlerimizdir. 1964 yılı sonlarındaki Kıbrıs olayları sırasında bestelenmiştir, güftesi Namık Kemal'e aittir.

Sözleri Bekir Sıtkı Erdoğan'a ait **50. Yıl Marşı**'nda,

..Yılları bir çığ gibi aşarak hafta hafta
Koşuyoruz durmadan kadın-erkek bir safta
Elimizde meşale, ilke ilke Atatürk
Işıklarla donattık ülkeyi her tarafta."

Özgürlük, insanca varlık yolu, Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık yolu" olan Cumhuriyetimizi yılları aşarak getiren ve daha nice yıllara taşıyacak olan ve parolası "Yurtta barış" ilk hedef, "Cihanda sulh" olan kadın-erkeğin içinde çocuk ve gençlerimiz de vardır.

75. Yıl Marşı için sipariş üzerine Kültür Bakanlığına şiir gönderen şair ve yazarlar (Fazıl Hüsnü Dağlarca, Bekir Sıtkı Erdoğan, Halim Yağcıoğlu, Feyzi Halıcı, Dinçer Sümer)ın eserlerinden seçici kurul 16- Nisan 1998 günü Bakan İstemihan Talay'a uygun eser seçilemediğini bildirir. Kimin seçtiği belli olmayan TRT'nin yayınlattığı ve Kültür Bakanlığının sayfasında yayınlanan Prof.Dr. İhsan Özkaynak'a ait marşta " Selâm yüce milletim

Selâm kahraman ordum selâm selâm"
"Ebedi yurdun" "şanlı bayrağı"nın "millet" ve "kahraman ordu"suna selâm verilmektedir. Buradaki millet ve ordunun içinde çocuklar ve özellikle genç askerler de bulunmaktadır. Cumhuriyetimizin 75.

yılında Atatürk'ün eseri Hürriyet ve Cumhuriyeti binlerce yıl daha bu millet yaşatacağına dair söz vermektedir.

SONUÇ

Zeynep Alan, Sevil Güven'e göre "Neden Cumhuriyet ve hatta başka ulusal bayramlar ille de askeri literatüre uygun marşlar ve bando mızıkla eşliğinde kutlanıyor? Neden insanlar karnaval havasında, mesela sürrealist bir baloya gider gibi rengârenk giysiler, palyaço makyajları ve canlı müzikler eşliğinde sokaklarda dans etmiyor da, sadece fener alaylarına katılıyorlar? Neden Cumhuriyet kutlaması deyince Vatan Caddesi'ne kurulan taklar önünden tören yürüyüşü ile geçen askerler, motosiklet gösterisi yapan polisler akla geliyor ve uygulama böyle sürüyor da; insanlara Cumhuriyet içinde de özgür olamayacakları mesajı inadına inadına verilip sonra da değişimleri, özgürleşmeleri, bireyleşmeleri isteniyor?"

Cumhuriyet'ten önceki (1738/1828-1923) marşlarımızın çoğu asker marşlarıdır. Bunlar arasında okul marşları ve gençlik marşları çok azdır. Konser, Opera, Düğün ve Cenaze marşları hiç yoktur.

Cumhuriyet sonrasında ise (toplam 111 marşta) çoğunluk gençlik ve okul marşlarındadır. Bu kez de askeri marşlar azdır; konser, opera marşı yine yoktur; iki de cenaze marşımız vardır. Bazı marşların sözleri yoktur.

Marşların çoğunun sözlerinde çoğunlukla **savaş, düşman, kan dökme, yiğitlik, kahramanlık; vatan aşkı, vatan uğruna can feda etme, hürriyet, bağımsızlık, ülkü, Ata'ya bağlılık, ilerleme..** öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Alan, Zeynep -Sevil Güven "Marşlarımız ve Bilincaltı" <https://www.derki.com/ruhsallik/marşlar-ve-bilincaltimiz/>

Deliorman, Leyla (1990) "Marşlarımız". MEB Öğretmen yazarlar dizisi Y. Ankara.

Üngör, Etem R. (1966) Türk Marşları. Türk Kültürünü Arşt. Enst. Y. Ankara

https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/08144011_KANUN.pdf

<https://www.frmtr.com/ilkogretim/3664419-istiklal-marsi-10-yil-marsi-10-yil-nutku-50-yil-marsi-75-yil-marsi.html>

<https://www.ktb.gov.tr/TR-96295/50-yil-marsi.html>

<https://www.ktb.gov.tr/TR-96296/75-yil-marsi.html>

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/39728/001522531006.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

<https://www.haberturk.com/andimiz-nedir-iste-andimiz-sozleri-turkum-dogruyum-caliskanim-ogrenci-andi-2189455>

<https://www.google.com/search?q=and%20C4%B1m%20C4%B1z+s%20C3%B6zleri&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwiL7NWP8ZHIAhUjmYsKHS0ADvkQsAR6BAgGEAE&biw=1366&bih=625>

<https://www.derki.com/ruhsallik/marşlar-ve-bilincaltimiz/>

ANDIMIZ

Türk'üm, doğruyum, çalışkanım,

Yasam: Küçüklerimi sevmek, büyüklerimi saymaktır. Yurdumu, milletimi özümden çok sevmektir.

Ülküm: Yükselmek, ileri gitmektir.

Ey Ulu Önder Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin amaçta hiç durmadan yürüyeceğime ant içerim. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.

Ne mutlu Türk'üm diyene!

Yazarı: Reşit Galip

BİCAN VEYSEL YILDIZ'IN ÇOCUKLAR İÇİN BESTELENMİŞ ESERLERİNDE VATAN VE KARABAĞ SEVGİSİNİN İŞLENİŞİ VE ÇOCUKLARA ACIYI HİSSETTİRME

Uygar ÖNALAN*

Özet

Bican Veysel Yıldız'ın eserlerini incelerken onun iki özelliğine dikkat etmek gerekir: Birincisi dava adamı kimlik ve kişiliği. İkincisi ise sevgi anlayışı. "Ben küçük sevmeleri bilmem." sözleriyle kendisinin bütün sevgileri çok derinden ve büyük bir içtenlikle yaşadığını ifade eden şairin eserlerini de bu büyük sevmelerin dışı yansıması, içindeki büyük sevgilerin kaleme kâğıda dökülmesi olarak görmek gerekir. Karabağ, Çanakkale, Kandahar, Kırım, Kerkük, Hocalı, Doğu Türkistan, Myanmar, Filistin veya bir başka zulüm gören yer onun için fark etmez. Başta Türk ve İslam coğrafyası olmak üzere dünyada zulüm gören her yer onun için anlatılmaya, dile getirilmeye, özgürlüğüne kavuşsun ve zulümden kurtulsun diye savaşmaya değer. Dünyanın her neresinde olursa olsun çocuklar ağlıyorsa, kan ve gözyaşı varsa, çocukların yaşadığı yerde kan ve barut kokusu varsa orası için Bican Veysel Yıldız'ın omuzlarına düşen bir yük var demektir.

Yürekçe adlı şiirinde din, dil, ırk ayrımı yapmadan bütün çocukları sevdiğini, bütün çocukları önemseydiğini, çocukların dertlerine acılarına ortak olduğunu anlatır. Dünyanın başka milletlerden, başka dinlerden, başka dillerden, farklı coğrafyalardan bütün çocuklarıyla "Yürekçe" diye adlandırdığı "gönül dili" ile iletişim kurup dertleşebileceğini, onların acılarına ortak olacağını ifade etmektedir.

Damlalar isimli ilk kitabındaki bazı şiirlerinde de onun insana ve insanlığa, çocuklara dair endişelerini görmek mümkündür. Henüz 21 yaşındayken yayınladığı bu ilk kitabında Afganistan, Filistin, Irak ve benzeri işgal gören, işgal edilmeye çalışılan topraklara dair endişelerini dile getiren, buralardaki çocukların ve insanların acısını dile getirmek için yazılmış şiirleri yer almaktadır. Çocukluğundan ve ilk gençlik döneminden itibaren insana, insanlığa, vatana, millete dair, ümmete dair endişeler taşımış ve bu endişelerle eserler vermiş olan şairin aşk şiirlerinde dahi vatan, millet, ümmet, öksüz ve yetim çocuklar, savaş mağduru çocuklar, insan ve insanlık adına duyduğu endişeleri, yaşadığı acıları görmek mümkündür. Dünyanın neresinde ve hangi milletten olursa olsun her çocuk, Bican Veysel Yıldız için sevmeye, korunup kollanmaya layıktır. Bu yüzden silahlarla dünyayı kana bulayanlara karşı yazı ile kalem ile vereceği mücadeleyi hayatının başat görevi ve amacı sayan Bican Veysel Yıldız'ın çocuklar için bestelenmiş eserlerinde vatan ve Karabağ sevgisinin işleniş ve çocuklara acıyı hissettirme üslubu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, şarkı, vatan, Karabağ, acıyı hissettirme.

THE PROCESS OF HOMELAND AND KARABAKH LOVE AND FEELING CHILDREN IN CHILDREN'S COMPOSED WORKS OF BİCAN VEYSEL YILDIZ

Uygar ÖNALAN

Abstract

When examining the works of Bican Veysel Yıldız, it is necessary to pay attention to two features of his: first, the case identity and personality. The second is the understanding of love. The words of the poet,

* MEB Müzik Öğretmeni, uygaronalan@hotmail.com

who said that "I do not know little lovers", said that he lived all his love very deeply and with great sincerity, and the great love of his poet was reflected on his works, Karabağ, Çanakkale, Kandahar, Crimea, Kirkuk, Khojaly, East Turkestan, Myanmar, Palestine. or another persecuted place is for him the difference. It is worth to fight, it is worth to be expressed in war, to fight for freedom and to get rid of the persecution. There is a load falling on the shoulders of Bican Veysel Yıldız.

In his poem titled Yurekçe, he tells that all children love, care about all children, and share their suffering with their suffering, regardless of religion, language and race. To communicate with all the children of other nations, religions, languages and different geographies of the world with the so-called "heart language",

It is possible to see her concerns about human and humanity. In his first book, which he published at the age of 21, there are poems of Afghanistan, Palestine, Iraq and other poems that are used to express concerns about the lands that are living and trying to occupy, and to express the pain of the people and their characteristics. Even in the love poetry of the poet, who has been worried about human, humanity, homeland, nation, and ummah since his childhood and his first youth, he has been living with love, homeland, nation, orphan and orphan users, war victim users, human and humanity. It is possible to see the pain. Bican Veysel Yıldız is worthy of being loved, protected and cared for. For Bican Veysel Yıldız's children, you make the Karabakh love process and the style of making children feel pain.

Key Words: Children's literature, song, homeland, Karabakh, making the pain feel.

1. GİRİŞ

*Ne söyleme arzusu,
Ne sanat hevesidir
Söz, lügatin ötesi
Şiir; yürek sesidir.*

Dizeleri ile şiiri "yürek sesi" olarak tanımlayan Bican Veysel Yıldız'ın eserlerini incelerken onun iki özelliğine dikkat etmek gerekir: Birincisi dava adamı kimlik ve kişiliği. İkincisi ise sevgi anlayışı. "Ben küçük sevmeleri bilmem." sözleriyle kendisinin bütün sevgileri çok derinden ve büyük bir içtenlikle yaşadığını bildiğimiz şairin eserlerini de bu büyük sevmelerin dışı yansıması, içindeki büyük sevgilerin kaleme kâğıda dökülmesi olarak görmek gerekir. Karabağ, Çanakkale, Kandahar, Kırım, Kerkük, Hocalı, Doğu Türkistan, Myanmar, Filistin veya bir başka zulüm gören yer onun için fark etmez. Başta Türk ve İslam coğrafyası olmak üzere dünyada zulüm gören her yer onun için anlatılmaya, dile getirilmeye, özgürlüğüne kavuşsun ve zulümden kurtulsun diye savaşmaya değer. Dünyanın her neresinde olursa olsun kan ve gözyaşı varsa, dul kalmış anneler, yetim ve öksüz kalmış çocuklar varsa; çocukların yaşadığı yerler kan ve barut kokuyorsa, dünyanın herhangi bir yerinde çocuklar ağlıyorsa orası için Bican Veysel Yıldız'ın omuzlarına düşen bir yük var demektir.

Çocuklar için yazdığı eserlerinde çocuğa görelilik ilkesine uygun temalar seçen ve çocuğa has duyarlılığı yakalayan, bu anlayışla eserler kaleme alan ve çocuklara dil zevki ile birlikte çocuğun gelecekte iyi bir insan olabilmesi için çocukluktan kazanmış olması gereken bazı duygu ve düşünceleri, -Yıldız'ın kendi ifadesi ile "çocuksu bilinç"-i ve estetik zevkleri çocuğa kazandırmaya çalışan şairi daha yakından tanıyarak eserlerini irdelemek için Bican Veysel Yıldız'ın biyografisini de incelemek gerekir.

1. Bican Veysel Yıldız'ın Hayatı

Bican Veysel Yıldız, 30 Ocak 1963'te Kars'ın Kağızman ilçesinde doğar. Babası Muhlis Bey, annesi Naime Hanım'dır. Beş çocuklu ailenin dördüncü çocuğudur.

İlkokul ve liseyi Kağızman'da okur. 1981 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yükseköğrenime başlar. 1985 yılında İlahiyat Fakültesi son sınıftayken yeniden üniversite sınavına girer ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'ne kayıt yaptırır. 1990 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olur. 1990-1995 yılları

arasında Erzurum ve İstanbul'da Edebiyat Öğretmenliği yapar. 1995 yılında devlet okullarındaki öğretmenlik görevinden istifa ederek kurucusu olduğu Cemre Dershanesi'nde kurucu müdür olarak çalışır. 2003 yılında yeniden Milli Eğitim Bakanlığı'nda resmi öğretmenlik görevine döner. 2017 yılında öğretmenlikten ayrılarak kendi memleketi Kağızman'da belediye başkan yardımcısı olarak göreve başlar. Halen aynı göreve devam etmektedir.

İlkokul üçüncü sınıftayken ilk şiirini yazar. Düzenli yazı çalışmalarına ise lise yıllarında başlar. Değişik dergi ve gazetelerde yazar, yayın yönetmeni ve sanat danışmanı olarak görev alır. Mina, Aktif Test ve Aktif Eğitim dergilerinin kuruculuğunu ve genel yayın yönetmenliğini yapar. 03 Eylül 2014'te internet üzerinden yayın yapan Çocuk ve Genç isimli uluslararası çocuk ve gençlik edebiyatı gazetesini kurar. Kağızman Postası gazetesinin kuruculuğunu yapar. Bu gazetenin çıkarılmasında ve yürütülmesinde aktif rol alır. Ayrıca Hayat Mektebi ve İlk Kitap yayınevlerinin kurucusudur.

Çocuk edebiyatı, halk edebiyatı, şiir, biyografi, antoloji, dil öğretimi ve eğitim planlaması dallarında kitapları yayımlanır. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında birçok etkinliğe ve esere imza atar.

Amatör fotoğraf sergileri açar. İstanbul'da ve Anadolu'da altmışa yakın okula kitaplık ve kütüphane kurar. Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli televizyon ve radyo programlarına; konferans, seminer ve panele konuşmacı olarak katılır. Almanya'nın Hamburg kentinde düzenlenen Hamburg Sanat ve Edebiyat Festivali'nde Türk Çocuk Edebiyatı'nı temsil eder.

Kurucusu olduğu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği'nin Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini kurulduğu 2013 yılından beri yürütmektedir. Çocuk edebiyatı alanında yürüttüğü çalışmaların neredeyse tamamını bu birliğin çatısı altında yürütmektedir. Eğitimciler Platformu'nun da kurucusudur. Kağızmanlılar Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanlığı'nı on altı yıldır sürdürmektedir(Göl, 2017).

2. Bican Veysel Yıldız'ın Kimlik ve Kişiliği

a) Ufku Açık Bir Yazar ve Eğitimci Olarak Bican Veysel Yıldız

Bican Veysel Yıldız'ın kimlik ve kişiliği üzerine çalışma yaparken onun geleceği görebilen, sorunları tespit etmekle yetinmeyip çözüm önerileri sunan ve bu önerilerin hayata geçmesi için aktif rol alan bir uygulayıcı olduğuna vurgu yapmak gerekir. Ufku açık bir yazar ve eğitimci olarak Bican Veysel Yıldız, kendisine hayat gayesi gibi gördüğü başta Türk ve İslam Dünyası olmak üzere dünyanın geneli için çocuk edebiyatı alanındaki sorunların çözümüne katkı sunma çalışmalarını yürütürken sadece tezler üreten bir teorisyen rolü üstlenmez. Tespit ettiği her sorun için çözüm önerileri sunan, sunduğu çözüm önerilerinin sahada nasıl uygulanacağına dair pratikler geliştiren ve bizzat bunları sahada uygulamaya çalışan bir uygulayıcı rolünü de üstlenir. Bu yüzden İsmail Gaspıralı'dan günümüze kadar dilde, fikirde, işte birlik için ortaya atılmış tezlerin belki de en önemlisi Yıldız'ın "*Dilde, fikirde, işte birlik için işe çocuk edebiyatından başlanması gerekir.*" görüşüdür. Aslında Gaspıralı da işe çocuktan başlanması gerektiğini doğrudan doğruya söylemese de çocukla ilgili çalışmaların bu ideal için önemli olduğu inancındadır. Tercüman gazetesine ek olarak yayınladığı "Alem-i Sıbyan" adlı dergiden dolayı biliyoruz ki İsmail Gaspıralı dilde, fikirde, işte birlik için mutlaka çocuk edebiyatının imkânlarından yararlanmak gerektiğinin farkındadır. Yıldız ise, çocuk edebiyatı alanında yapılacak uzun vadeli, planlı, programlı çalışmaları bu idealin gerçekleşmesi için başat iş olarak görmektedir. Bu nedenle başlangıçta halk edebiyatı alanı ile daha çok ilgilenen bir edebiyatçı olmasına rağmen özellikle 2013 yılından itibaren neredeyse tüm emek ve gayretini çocuk ve gençlik edebiyatı alanındaki çalışmalara harcamaya özen göstermiştir.

Bican Veysel Yıldız; çocuk, çocuk sorunsalı ve çocuk edebiyatı alanında farklı projeler yürütmektedir. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumları, Türk ve İslam Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı, Avrasya Çocuk Şiirleri Şöleni gibi uluslararası projeleri yürüten Yıldız, yürüttüğü bu çalışmalarla çocuk edebiyatına dönük sorunların evrensel olduğunu, bu sorunların çözümünü "*Şehirlerin insanı makineleştirdiği, siyasi kavgaların ve çıkar savaşlarının insanı ölüm makinesine çevirdiği bir çağda, içindeki çocuğu, çocuk saflığında duyguları korumak ve yaşatmakla*" (Şimşek ve Yıldız, 2015: 8) mümkün olabileceğini ifade etmiştir (Göl, 2017).

2013 yılında Tacettin Şimşek, Mehmet Akpınar, Nehir Aydın Gökdoğan, Hilmi Alıcı, Mehmet Zeki Aydın ve Mehmet Solmaz ile birlikte Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği'ni kurar. Kurucusu olduğu derneğin Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini kurulduğundan beri yürütmekte ve çocuk edebiyatı alanındaki çalışmalarının neredeyse tamamını bu birliğin çatısı altında sürdürmektedir. Derneğin kuruluşunda hedeflenen çalışmaların birçoğu daha önce bu alanda kurulmuş sivil toplum örgütlerinin hedeflediği çalışmalardan daha geniş bir alanı kapsamakta ve daha uzun vadeli çalışmaları amaçlamaktadır. Ayrıca çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eserler veren yazarlar, şairler, çizerler ve diğer sanatçılar ile öğretmenler, öğrenciler, veliler dâhil çocuk ve gençlik edebiyatı alanının neredeyse tüm paydaşlarına ve tüm taraflarına hitap etmektedir.

Yıldız, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği'ni neden kurduklarını ve neleri yapmayı amaçladıklarını şu şekilde özetler: "*Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eserler veren yazarların, şairlerin, çizerlerin ve diğer sanatçıların ortak amaçlarına hizmet eden bir dernektir. Kuruluşumuzun en önemli amaçları şunlardır:*

Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eserler veren yazar, şair, çizer ve diğer sanatçıların edebiyat ve sanat çalışmalarını desteklemek. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eserler veren yazar, şair, çizer ve diğer sanatçılar arasında birlik oluşturmak; iletişim ve görüş alışverişi sağlamak. Çocuk ve gençlik edebiyatının tanınmasına, bu alanda verilen eserlerin kalitesinin artırılmasına katkı sağlamak. Çocuk ve genç okurların düzenli okuyucu seviyesinde okuma alışkanlığı ve okuma kültürü edinmesine yönelik çalışmalar yapmak, yapılan çalışmalara rehberlik etmek ve destek olmak. Yeni yazarların, şairlerin ve diğer sanatçıların yetişmesine yönelik projeler hazırlamak, bu alanda yapılan çalışmalara rehberlik etmek ve katkı sağlamak. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında eserler veren yazar, şair, çizer ve diğer sanatçıların telif haklarının güvence altına alınması, sosyal güvence edinmelerinin sağlanması vb. haklarının korunmasına yönelik çalışmaları desteklemek. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında verilen eserlerin dil, sanat, estetik ve etik açıdan çocuk ve gençlerin kişiliklerinin gelişmesine yarar sağlayacak nitelikte olması için disiplin oluşturmak; bu konuda çalışmalar yapan kişi, kurum ve kuruluşlara destek vermek. Çocuk ve gençlik edebiyatının gelişimine katkı sağlamak amacıyla yurt içinde ve yurt dışında yapılan akademik çalışmalara katkı sağlamak. Çocuk ve gençlik edebiyatının gelişimine katkı sağlamak amacıyla yurt içinde ve yurt dışında festival, sempozyum, panel, konferans, seminer, sergi vb. çalışmaları yapmak; başka kurum ve kuruluşlarca yapılan bu tür çalışmalara katkı sağlamaktır(<http://www.cogeyb.org/cogeyb-dernegi/baskanimizin-mesaji/>, Erişim 20.09.2019)

2014 yılından itibaren Türkiye'de ilk kez her yıl düzenli olarak aynı tarihlerde gerçekleştirilen çocuk ve gençlik edebiyatının sorunlarına çözüm önerilerinin sunulduğu Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'na öncülük eder, bu projenin uygulanması ve yürütülmesinin her aşamasında ve her alanında aktif rol üstlenir. Bu sempozyumlar ile hem alandaki sorunların tespiti yapıp çözüm önerileri ortaya konmuş hem ülkemizdeki edebiyatçı ve akademisyenler ile diğer ülkelerin çocuk edebiyatçıları arasında iletişim hattı ve köprü görevi üstlenilmiştir.

2015 yılından itibaren her yıl Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu ile eş zamanlı düzenlenen Türk ve İslam Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştay'ının toplanmasına öncülük eder. Çalıştayın dönem başkanlığını yapar ve çalıştayda kararlaştırılan çalışmaların süreç yönetimini bizzat yürütür. 2015-2019 yılları arasında bu çalıştaylarda belirlenen çalışmalar kapsamında Türk ve İslam Dünyası'nın birçok ülke ve bölgesinin çocuk ve gençlik edebiyatı alanında çalışmalar yapan şair, yazar ve akademisyenlerinin iletişim bilgilerinin derlenip fihrist oluşturulmasını, biyografilerinin yazılmasını sağlamıştır. Aynı ülke ve bölgelerin çocuk edebiyatı tarihinin yazılması çalışmalarını da bizzat Yıldız'ın kendisi yürütmektedir. Otuzdan fazla ülke ve bölgede yürütülen, uzun bir zamanda tamamlanabilecek ve uzun vadeli planlara, ideallere hizmet edecek çok geniş kapsamlı bu çalışma ortak dil, ortak alfabe, ortak kültür ve dilde, fikirde, işte birlik idealinin gerçekleşmesi için önemli bir adım olacaktır.

03 Eylül 2014'te internet üzerinden www.cocukvegenec.net adresinden yayın yapan Çocuk ve Genç isimli uluslararası çocuk ve gençlik edebiyatı gazetesini kurar. Dünyanın değişik ülkelerinden ünlü çocuk ve gençlik edebiyatı şair ve yazarlarının, akademisyenlerin yazılarının yayımlandığı gazetede çocuk ve genç yazarların yazılarına da yer verilmektedir. Çocuk yazarların eserlerinin eleştirilerinin bizzat çocuk yazarlara ileildiği bu gazetede bir yandan çocuk edebiyatına dair bilgiler paylaşılırken

bir yandan geleceğin yeni yazarları ve gazetecileri için bir atölye çalışmasını yürütmektedir. Değişik ülkelerde ve birçok şehirde temsilcileri bulunan gazetenin matbu olarak yayınlanması planlanmaktadır.

Yıldız'ın çocuk ve gençlik edebiyatının etki alanı üzerine görüşleri bütüncüdür. Çocuk edebiyatı ile resmin, çizginin, animasyonun, çocuk müziğinin, çocuk sinemasının, çizgi filmlerin, folklorun, çocuk oyunlarının ve diğer birçok konunun ilişkisi üzerine çalışmalar yapması, akademik alanda bu konuları tartışmaya açması onun ileri görüşlü bir aydın olmasının neticeleri olarak görülmelidir. Türkiye'den Almanya'ya göçen ailelerin üçüncü ve dördüncü kuşak çocukları için Almanya'nın farklı eyaletlerinde ve farklı şehirlerinde çalışmalar yürüten, Kırım ve benzeri işgal yaşayan bölgelere Türkçe'nin eserlerinin ulaşmasının mücadelesini veren; Amerika'dan Tuva'ya, Pakistan'dan Azerbaycan'a, Uzakdoğu'dan Balkanlara uzanan bir coğrafyadan birçok çocuk edebiyatçısını bir araya getirip ortak çalışmalar yapılmasına öncülük eden bir aydın kimliği sergiler. Yukarıda örneklerini verdiğimiz uzun vadeli planlama, birçok taraf arasında iletişim ağı kurarak organizasyon sağlama ve yorulmadan çalışma gerektiren, daha önce başkaları tarafından düşünülmemiş, düşünülse de bu derece planlı programlı olarak yapıp sonuçlandırılmaya çalışılmamış konularda hedefler belirleyen; planlayıp projelendiren Yıldız, ufku açık bir yazar ve eğitimci olarak dikkat çeker.

3. Ufuk Açan Bir Yazar ve Eğitimci Olarak Bican Veysel Yıldız

Bir önceki başlık altında örneklerle anlattığımız ufku açık kişiliğin bir yansıması olarak Yıldız'ın uzun vadeli çalışmalarda sadece bir teorisyen olarak kalmadığını uygulayıcı olarak her projenin içinde var olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte ufuk açan bir yazar ve eğitimci olarak beslediği her ideal için kendisine yol arkadaşları edinip uzun soluklu çalışmaları yürüttüğünü, hedeflediği her çalışma için adeta kendisi ölürse planladığı çalışmaları sürdürecektir, kendisinden bayrağı devralacak mirasçılar bırakmaya gayret ederek yeni yazarlar, şairler yetiştirdiğini görmekteyiz.

Çocuk edebiyatının bir boyutunun kodlama olduğunu dile getiren Yıldız, başka kültür ve medeniyetlerin kodları ile yetişen çocukların zihin kodlamasının da yabancılaştığına inanır. Kendi sanat ve edebiyat kodlarını vahyin kültürü ile birleştiremeyen edebiyatın toplumun değer yargılarından uzaklaştığını ve bu tür bir edebiyatla beslenen kişilerin bireyselleştığını dile getirir. Kendi medeniyet kodları ile yetişen neslin toplumun ahlaki ve manevi değerlerini tanıyacağını, bununla özüne sadık, yerli düşünen birey olacağına inanır. Kendi medeniyet kodlarımızın çocuğa aktarılmadığı durumlarda geleceğimizi emanet edeceğimiz kalitede bireyler yetişmediğini, ortaya defolu bir ürünün çıktığını vurgular. Çocuk edebiyatı açısından bu durumun çok büyük bir sıkıntı olduğu görüşündedir. Çocuklarımızı eğitirken eğitimcilerimizin, şair ve yazarlarımızın, medya mensuplarının çocuklarımıza verilmesi gereken medeniyet kodlarımızdan haberdar olmayışını da çocuk edebiyatı açısından bir eksiklik olarak görür.

Yıldız, "*Neredeyse her televizyonda istisnasız her gün beslenme ile ilgili, gıda ile ilgili programlar var. İster gıdanın lezzet bakımından ele alındığı gurmelerin katıldığı programları düşünün, isterseniz diyetisyenlerin katıldığı veya gıda uzmanlarının katıldığı şeyleri... Şimdi çocuğun vücudu için veya insanın vücudu için, onun vücudunu besleyecek gıda için bu kadar çok şey konuşuluyor. Ama onun ruhunu, gönlünü, bilgi birikimini etkileyecek; onun yüreğinin gıdası üzerine, çocuk edebiyatı üzerine konuşmuyoruz. Bu çok büyük bir eksiklik.*" (<https://www.youtube.com/watch?v=hCC5aRMVFqw> Erişim: 25.12.2016) sözleri ile toplumda çocuk edebiyatının aksayan yanını ortaya koyar ve bu durumu eleştirir(Göl, 2017). Bu tür eksikliklerin giderilmesi için yeni yazarların yetişmesine çok önem verir, bu konuda sistem geliştirmeye yönelik kitaplar yazar, uygulama çalışmaları yürütür.

Yıldız; çocuk edebiyatında bir şey yapılacaksa kalkıp yapmak gerektiğini, birilerine yapılacak şeyleri önermenin kolaycılık olduğunu düşünür. Asıl önemli olanın ürün ortaya koymak olduğunu dile getirir. Çocuk edebiyatında teoriyle uğraşanların çok olduğunu dile getiren Yıldız, esas olanın çocuklara somut bir şeyler üretmek olduğuna inanır: "*Şimdi çocuklara somut bir şey vermemiz gerekiyor: Sen yaptın, ürettin. Mesela bu Yazarlığa İlk Adım Projesi'ni bu açıdan önemsiyoruz. Çocuğun elinde kendi eseri olmalı, "evet ben yazdım, bu oldu" demesi lazım. Onun için çocuğa üretmek lazım. Bunu eğitimciler önemsemeli.*"(Göl, 2017) diye düşünür ve eğitimci kişiliği ile çocuk ve gençlere, onları

yetiştirecek eğitimcilere ufuk açar, yol gösterir, uygulamalar ile onların pratik geliştirmesine destek olur.

Yıldız'ın 2013-2015 yıllarında Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği ile İstanbul, Ankara, Kars müftülüklerinin ortak çalışması olarak hazırladığı "Çağı Yetiştirenlerle Çağın Yetiştirdikleri Buluşuyor Projesi" ile üç yılda toplam 30.000 yaz kursu öğrencisi ile yazar buluşmaları sağlanmıştır. Bu buluşmalarda yazma yeteneği olduğu tespit edilen öğrencilerle yazı ve yayın çalışmaları da yapılmıştır.

Ufuk açan bir yazar ve eğitimci, idealleri için her türlü mücadeleyi hayatının başat işi sayan bir dava adamı kimliğiyle ideallerine yürürken kendisine yol arkadaşı, planladığı çalışmalarını sürdürmek üzere kendisinden bayrağı devralacak mirasçılar bırakmaya gayret eden Yıldız'ın yeni yazarların yetişmesine çok büyük önem verdiğini biliyoruz. Bu amaçla çocuklar, gençler ve yetişkinler için birçok yazı atölyesi ve yazarlık okulu çalışması yapmış, öğretmenler için ülkemizin farklı şehirlerinde, ayrıca Almanya'da yazma ve yazdırma teknikleri ile ilgili seminerler ve atölye çalışmaları yapmıştır.

Yıldız'a göre çocuk edebiyatı alanındaki bir başka eksiklik de çizerler ile ilgilidir. Yıldız, bunu şöyle açıklar: "*Bizim çocuk edebiyatı alanındaki sıkıntılarımızdan biri Türkiye'de iyi çizer bulmak zor. Çizerlerimizin bir kısmı iyi seviyede çizmiyor, bir kısmı tembel, bir kısmının da ekonomik sıkıntıları farklı.*". Bunu çok önemseyen Yıldız, genç çizerlerin yetişmesi için ciddi bir gayret gösterir: "*Çocuk edebiyatında biz iyi bir noktaya gelmek istiyorsak mutlaka iyi çizebilen çocukları hatta animasyon yapma konusunda teknolojik olarak bilgisayarda resim, fotoğraf çalışması yapabilen çocukları da yetiştirmeyi en az o kadar önemsememiz lazım.*"(Göl, 2017). Bu nedenle yeni çizerlerin yetiştirilmesine dair ufuk açarak bir yandan çizerleri çocuk edebiyatının akademik alanına ve diğer paydaşlarla işbirliğine çağırırken bir yandan yetenekli çocuk ve gençleri çizerlik için yönlendirmeye gayret eder. Yağmur Hatıraları adlı kitabı, İstanbul Maltepe Dumlupınar Ortaokulu'ndaki öğrencilerinin katılımıyla yapılan bir atölye çalışmasının ürünüdür. Yazarlık atölyelerinin kitaplaşmış ilk eseri olan ve bugüne kadar yedi baskı yapan bu eser, Yıldız'ın Ebemkuşağı adlı bir hikâyesi ile 38 öğrencinin yazmış olduğu hikâyelerden oluşmaktadır. Çocuk edebiyatı açısından Yıldız'ın önemle vurguladığı bir başka nokta olan çocuk edebiyatı eserlerini resimleyecek ressam yetiştirme açısından da bu eserde önemli bir ufuk açma söz konusudur. Hikâyelerin resimleme çalışmasını ortaokul 6. sınıf öğrencisi olan Berfin Eylül Koç'a yaptırmıştır. Berfin Eylül Koç tarafından kitaptaki hikâyeler için 21 resim çizilmiştir. Çizgi roman çalışması olan Ebemkuşağı, Yıldız tarafından yazılmış, kitabın resimleme çalışmasını Vuslat Gül Karadeniz adlı öğrencisi yapmıştır. Çocukları onurlandırmak için kitabın son sayfalarında hikâyeye yazan her öğrencinin fotoğrafına yer vermiştir.

Hızla değişen günümüz dünyasında teknoloji ile gelişen sanat dallarının çocuk edebiyatına olan katkıları yadsınamaz. Özellikle fotoğrafçılığın ve sinemanın görsel ve işitsel yönünün çocuk edebiyatına olan katkısı çok fazladır. Bu anlamda Yıldız, "*Fotoğraf çeken çocukların fotoğraflarını yayınlıyoruz. Kitaplarda fotoğraflamayı becerebilecek çocuklar varsa onlara bu kitap çalışmalarında, yazı atölyesi çalışmalarında destek oluyoruz.*" sözleriyle bu işe verdikleri önemi anlatmaktadır (Göl, 2017). Birçok okul ve kursta öğrencilerle fanzin çalışması yapar. Çalışmalara katılan çocukların çalışmalarının her aşamasını izleyerek onların yeteneklerini tespit eder ve her öğrenciye kendi yeteneğine uygun görevler verir. Yazı yeteneği gelişmemiş olmasına rağmen yayın çalışmalarına katılmak isteyen öğrencileri yönlendirir ve onları kendi ilgi ve yeteneklerine göre yayın çalışmalarında Görsel yanı gelişmiş veya geliştirilebilecek olanlara görsel tasarım, klavyeyi hızlı kullananlara dizgi, iletişim becerisi gelişmiş/geliştirilmesi gerekenlere dağıtım ve diğer iletişim işleri, süreç yönetimi ve iş takibi yeteneği olanlara editörlük görevlerini verir. Her fanzin çalışmasını süreli yayın disiplini ile yönetmeye, bu çalışmalara katılan çocuk ve gençlere yayıncılığı sevdirmeye çalışır. Onlara geleceğin yayıncıları olma yolunda yeni ufuklar açar.

Türkiye'den Almanya'ya göçen ailelerin üçüncü ve dördüncü kuşak çocukları için Almanya'nın farklı eyaletlerinde yardımcı ders kitabı olarak okutulmak üzere yazdığı Okuma Günlüğü adlı kitabıyla Avrupa'da yaşayan çocuklarımızın da ufkunu açma gayretinde olduğunu görüyoruz. Kırim, Bulgaristan, Doğu Türkistan gibi şu anda işgal yaşayan veya daha önce işgal yaşamış olan yurtlarımıza Türkçenin, Türk ve İslam kültürünün ulaşması için zaman zaman açıktan, zaman zaman oralardan bulunduğu dostlarının yardımıyla sessiz sedasız birçok çalışmayı yürütür. Sovyetler Birliği'nin

dağılma sürecinde Erzurum'dan bir grup öğretmen arkadaşı ile Sovyet işgali yaşamış bölgelere binlerce kitap ulaştırmayı başarmıştır. Son yıllarda ise Kırım'da çocuk yetiştirmeye yönelik sivil girişimlere destek çalışmalarını artırmıştır.

Önemli görülen bir başka nokta ise çocukların özgüven ve öze güven duymalarıdır. Özgüveni olan her çocuk kendi edebiyatında yeni ürünler ortaya koyabilir. Kendi özüne güven duyan çocuklar da kendi öz kaynaklarını daha iyi tanır ve bundan beslenir. Yıldız'a göre, çocuk edebiyatındaki bir başka sıkıntı da öze güven duygusunun ihmal edilmiş olmasıdır: "*Bizde çocuklara bir şey öğretirken özgüven vermeye çalışıyoruz. Ama öze güven vermiyoruz. Bu çok büyük bir eksikliktir. Yani çocuk bir kültür ve medeniyetin parçası olduğunu ve o kültür ve medeniyetin önemli bir alt yapısı olduğunu hissetmeli.*" (Göl, 2017).

Çocuk ve gençlerin din eğitimi alırken dil eğitimi almalarına, din bilinci edinirken dil bilinci edinmelerine hizmet etmek amacıyla 2007 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı yaz Kur'an kurslarına devam eden öğrenciler ile Türkçe konuşulan ülkelerin çocukları için Yaz Kurslarında Bilgiyi Bilince Dönüştürme Etkinlikleri Seti'ni hazırlamıştır. Set iki defada 20.000 baskı yapmıştır. Başta İstanbul, Iğdır, Kars, Erzincan, Hakkâri, Bursa, Bolvadin olmak üzere Türkiye'deki birçok il ve ilçedeki kurslarda kullanılmıştır. Ayrıca Bulgaristan, Irak, Almanya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi ülkelere de ulaştırılmıştır (Göl, 2017).

Yazarlar Köylerde/Anadolu Aydınlarla Buluşuyor, Yazarlar Okullarda Çalışmaları, Türk Müziğinin Farklı Türlerinde Çocuk Şarkıları Çalışmaları, Çağı Yetiştirenlerle Çağın Yetiştirdikleri Buluşuyor gibi çalışmaları ile Yıldız çocuk ile yetişkini, aydın ile köylüyü, yazar ile öğrencileri bir araya getirerek toplumdaki kopukluğun yaralarını sarmaya çalışır (Göl, 2017).

4. Bican Veysel Yıldız'ın Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı Anlayışı

Yıldız, katıldığı bir televizyon programında çocuk edebiyatı hakkındaki düşüncelerini ve çocuk edebiyatının ne kadar önemli olduğuna dair görüşleri sorulunca çocuk edebiyatının önemini şu cümlelerle ifade eder: "*Çocuk edebiyatı, çocuk ne kadar önemli ise o kadar önemli. Çocuğa vermek istediğimiz medeniyet kodları ne kadar önemli ise çocuk edebiyatı o kadar önemli. Bir milletin, bir ümmetin, bir devletin, bir toplumun geleceği ne kadar önemli ise çocuk edebiyatı o kadar önemli.*" (<https://www.youtube.com/watch?v=fz0yCo1X578> Erişim: 25.07.2019).

Yıldız, çocuk edebiyatı alanında uğraş vermesini birkaç nedene bağlar. Birincisi insan olarak insana ve insanlığa karşı vazifeli olduklarını düşündükleri için; ikincisi bu toplumun bireyi olarak bu toplumdaki yanlışlıkların ortadan kaldırılması, bu yanlışların düzelmesi, azalması için herkesin kendi alanında bir şeyler yapması gerektiğine inandığı için; Alak Suresi'nin ilk ayetlerinden itibaren Allah'ın yazmaya vurgu yaptığı bir dine, kalem üzerine yemin eden bir Rabbe, âlimin mürekkebinin, yazan adamın mürekkebinin şehidin kanından üstün tutan bir peygambere inandığı için; bu coğrafyayı mürekkeple sulamadıkları zaman başkalarının kan ve gözyaşı ile sulamamaları için yazmayı ve yazdırmayı önemsediklerini dile getirir (Göl 2016).

Çocuk edebiyatının ülkenin geleceğinde aldığı rolün önemine şöyle dikkat çeker: "*Çocuklarımız ve torunlarımız için güzel bir dünya istiyorsak onlar için çocuk edebiyatı alanında mücadele etmek gerekiyor. Bunu ihmal ettiğimiz sürece bu toplum gerçek anlamda ne huzurlu, ne mutlu, ne de müreffeh olacak. Onun için bunu yapmak gerekiyor diye düşünüyorum.*" (Göl, 2017).

Günümüzde toplumsal birçok sorunun çözülmesi yerine sorunların daha da derinleştirildiğinden yakınan Yıldız, kronikleşen toplumsal sorunların çözülmesi gerektiğine inanır. Bu noktada çocuk edebiyatı alanında uğraş vermesinin önemine şöyle vurgu yapar: "*Çocuk edebiyatı ortak değerlerimizi, ortak kültürümüzü ortaya çıkarma noktasında, birlik ve beraberliği sağlama noktasında bizim belki de en acil el atmamız gereken alan. Onun için çocuk edebiyatı ile uğraşmak gerekiyor.*" (Göl, 2017).

Edebiyat insandaki özlemleri, arzuları, hayalleri tatmin eden bir sanattır. Genel anlamda insanın manevi ihtiyaçlarına cevap veren bir sanattır (Göl, 2017). Bican Veysel Yıldız, edebiyatın mesaj veren yanının bir değerinin olmadığını/olamayacağını, sloganlaşmış mesajın önemli olmadığını; önemli olanın edebiyatın ilham veren yanının olduğunu, bu sayede çocuğun zihin altyapısında, bilinçaltında iz

birakacağını (https://www.youtube.com/watch?v=fz0yCo1X578 Erişim: 25.12.2016)
vurgulamaktadır.

"Çocuk doldurulacak kap değil, ateşlenecek ocaktır" anlayışıyla Yıldız; edebiyatın ilham veren yanına dikkat edilmesi gerektiğini, böyle olmadığı durumda çocuklara faydalı eserlerin okutulamayacağını, zararlı eserin de tespit edilemeyeceğini dile getirir. Edebiyatı seruma benzeten Yıldız, edebiyatın insana yaptığı etkiyi açıklar ve edebiyatın tanımını yapar: "*Edebiyat serumdur. Damardan verirsiniz. Onun içindeki hiçbir şeyi o damardan verdiğiniz kişi de ne görür, ne de bilir. Bu sizin bardağınız renkli. Ama bunu siz bir serum gibi düşünün, su gibi düşünün. İçindeki hiçbir şeyi sizin onu damardan verdiğiniz kişi görmez ve siz onu damardan verirsiniz. Onun bütün açlığını da giderirsiniz, susuzluğunu da giderirsiniz. Ama onun içerisinde o ne besini görür, ne bir şey görür. Edebiyat budur.*" (Göl, 2017).

20. yüzyılda edebiyat dünyasına girmiş olan çocuk edebiyatı kavramını birçok yazar ve akademisyen değişik biçimlerde tanımlar. Çocuk edebiyatı alanının önde gelen isimlerden Tacettin Şimşek, çocuk edebiyatını şöyle tanımlar: "*Gelişme çağındaki çocukların duygu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenen edebiyata çocuk edebiyatı denir.*" (Şimşek, 2014). Bican Veysel Yıldız'ın çocuklar için yazılmış şiirleri ve bu şiirlerden çocuklar için bestelenmiş olanlarının tümünde "*çocukların duygu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenen*" çocuklara bir takım duyguları hissettirmeyi ve çocukların bilinçlenmesine katkı sunmayı hedefleyen bir yan vardır.

Mustafa Ruhi Şirin ise çocuk edebiyatını şöyle tanımlar: "*Çocuk edebiyatı, temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan; ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında edebiyat, sanat ve estetik yönden gelişmesine katkı sağlayan, çocuğu duyarlı bir biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatıdır*" (Şirin, 2007: 16). Şirin'in tanımındaki "*çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan; ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren;*" çocuk edebiyatı eseri özelliklerini Bican Veysel Yıldız'ın çocuklar için yazılmış eserlerinin tümünde ve çocuk edebiyatı alanında yazmayı düşünenlere rehberlik edecek yazma ve yazdırma eğitimi alanındaki eserlerinde yazar adaylarına kazandırmaya çalıştığı hassasiyetler arasında da görebiliyoruz.

Bican Veysel Yıldız'ın çocuğa, yazıya ve çocuk edebiyatına bakışını, çocuk edebiyatı alanındaki yetkinliğini en iyi ifade eden metinlerden biri çocuklara ve çocuklar için yazmayı düşünen yetişkinlere yazarlık eğitimi vermek amacıyla yazmış olduğu Yazarlığa İlk Adım adlı eserinin önsözüdür. Yıldız, Yazarlığa İlk Adım adlı eserinin önsözünde şunları söylüyor: "*Birçok bilim adamının aksine ben, yazının ilk insanla birlikte var olduğuna inanıyorum. Biçimi farklı olabilir: Resim yazısı, damga yazısı, çivi yazısı... Yazının biçimi, yazma teknikleri, yazı türleri insanlık tarihi boyunca değişti. Fakat değişmeyen bir şey vardı; insanlar yazmadan yaşayamadılar. İnsan yaşayacaksa, insanlık yaşayacaksa yazı ile yaşayacak. Hatta insanca yaşanacaksa da yazı ile yaşanacak. Dilimiz, dinimiz, ırkımız ne olursa olsun biz insanlar, her zaman güzel şeyleri yazarak yaşatmak istedik. Güzellikleri yaşamak ve yaşatmak için yazmak gerektiğine inandık. İnsanlık adına güzel olan ne varsa hayatın bir yerine not düşmemiz gerekiyor. İnsan yazmazsa yaşayamaz.*

Biz insanlar, insanlık tarihi boyunca yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen dünyanın yarın daha güzel olacağına dair inancımızı da hiçbir zaman yitirmedik. İnsanı diri ve dingin tutan iki önemli unsurdan biri yazı, diğeri ümittir. Bu yüzden biz de ülkemizin ve dünyanın ümidi olan çocuklarımızın ve gençlerimizin yazması için gayret ediyoruz. Yarına ümidimiz olan çocuklarımızla onları yarına taşıyacak olan yazma yeteneklerini ve kalemlerini birlikte büyütmek istiyoruz.

Yazarlar ve eğitimciler, aydın olmanın ötesinde bir kimliği, "aydın yetiştiren adam" rolünü üstlendiğimizin farkında olmalıyız. Bu rolü üstlenmek, geleceğin mimarlığını görev edinmektir. Kendimizi buna göre yetiştirmek mecburiyetimiz var. İnsanlığın tekâmülünü sağlamak ve toplumsal ilerlemeyi gerçekleştirmek için çocukları kendimizden daha donanımlı bireyler olarak yetiştirmek zorundayız.

İnsanlığın geleceğine yön verecek aydınları yetiştirirken "aydın yetiştiren adam" olmanın günümüz dünyasında bize yüklediği ilk sorumluluğun okuyan, okuduğunu irdeleyen, hem objektif hem bir o

kadar eleştirel düşünen, okuduğunu anlamlandıran, eli kalem tutan; yani tek kelimeyle ifade edecek olursak "yazabilen" adam yetiştirmek olduğunu göreceğiz. Kalemin kılıçtan keskin olduğunu yüzyıllar öncesinden bize haber veren atalarımızın çağları delerek gelen mesajını iyi algılamak zorundayız. Dün öyleydi, bugün böyle, yarın da öyle olacak: Dünyaya kılıçlar değil, kalemler yön verecek."(Yıldız, 2016).*

A. Ferhan Oğuzkan'ın çocuk edebiyatını *"Usta yazarlar tarafından özellikle çocuklar için yazılmış olan ve üstün sanat nitelikleri taşıyan eserler..."* (2001; 3) tanımına uygun usta yazar tarafından çocuklar için yazılmış eser özelliklerini de Bican Veysel Yıldız'ın eserlerinde görüyoruz.

Sedat Sever çocuk edebiyatının tanımını yaparken *"Erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adı"* (Sever, 2007: 9) ifadelerini kullanır. Yıldız, çocuklara ister genel anlamda vatan sevgisini hissettirirken ister Karabağ ve benzeri vatanın özel bir parçasına dair sevgiyi hissettirirken *"çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren"* bir yaklaşım sergiler. Çocuk edebiyatı eserlerinde özellikle sanat ve dil alanında estetiğin çok önemli olduğuna inanan Bican Veysel Yıldız, Alev Sınar'ın çocuk edebiyatına dair verdiği *"Çocuk edebiyatı iki yaştan başlayarak ergenlik dönemine kadar geçen süreçte çocukların hayat tecrübeleri, ilgi, ihtiyaç ve algılama düzeylerine uygun bütün nitelikleri kapsar"* (Sınar, 2006: 175) ayrımına da uygun bir anlayışla çocuğu geleceğe hazırlayacak, yarının büyük insanının donanımında bulunması gerektiğine inandığı tüm değerleri çocuğa göre, çocuğun yaşına uygun biçimde çocuğa hissettirmeye özen gösterir.

Bican Veysel Yıldız, çocuk edebiyatının sadece çocuklara yönelik olmadığını, yetişkinler tarafından da zevkle okunması gerektiğini düşünür. Bu düşüncesinin yansımalarını tüm eserlerinde görmekteyiz. Onun çocuk ve gençler için yazılmış eserlerinin tümünün yetişkine bakan bir yanı, çocuklarla birlikte yetişkinlere fisıldayan bir mesajı da vardır.

Gerçek anlamda başarılı sayılabilecek nitelikte bir çocuk edebiyatı eserinden yetişkinlerin de zevk alması gerekir. Yetişkinlerin zevk almadığı, beğenmediği eserlerin tam anlamıyla başarılı olmadığına inanan Yıldız'ın bu bakışının eserlerini kaleme alışıdaki temel yaklaşımlardan biri olduğunu onun çocuklar için bestelenmiş şiirlerinde de görmekteyiz. Çocuk edebiyatı ürünlerindeki doğal duyarlılık, sade ve güzel bir dil, çocuğa ve çocukla birlikte genel olarak insana uygun seçilmiş konu, insanı kendine merakla bağlayan çekici bir kurgu, kurgusu sağlam örülmüş metin ve canlı bir anlatım, çocuk edebiyatı ürünü bir eseri okuyan yetişkinlere de mutlaka yetişkin edebiyatı eserlerinin yaşatacağı zevki yaşatacaktır. Şiire canlı bir ses hâkimse şiirde, şiir bestelenmişse o şiirin bestelenmiş biçimindeki şarkıda canlı bir ritim yakalanmışsa çocuk şiiri de, çocuklar için bestelenmiş şarkılar da büyüklerin beğenisini kazanacak, çocuklarla birlikte büyüklere de sanat ve edebiyat zevkini yaşatacaktır. Bu anlayışla eserler kaleme alan ve çocuklara dil zevki ile birlikte diğer estetik zevkleri ve çocuğun gelecekte iyi bir insan olabilmesi için çocukluktan kazanılmış olması gereken bazı duygu ve düşünceleri çocuğa kazandırmaya çalışır.

Çocukların ürettikleri, çocukların yazdıkları ürünlerin çocuk edebiyatı içerisinde düşünülmesi gerektiğini savunan Yıldız, çocuk edebiyatı için şu ifadeleri kullanır: *"İster çocuk tarafından üretilmiş olsun, ister yetişkin tarafından üretilmiş olsun çocuğa görelilik ilkesi üzerinden çocuğun gönül dünyasını, çocuğun duygu ve düşüncelerini etkileyen her edebiyat ürününü çocuk edebiyatı içerisinde düşünmek gerekir."* (Göl, 2017).

Çocuk edebiyatının önemli eksikliklerinden birisi de insanların çocuk edebiyatını "çocukça edebiyat" olarak algıladıklarını, piyasada çocuk kitabı diye satılan kitapların alıp incelendiğinde estetiğin olmadığını, dile dair bir endişenin olmadığını, çocuğa verilen mesajlar açısından, satır arası mesajlar açısından, ana düşünce açısından, çocuğun hayal dünyasını ve gönül dünyasını etkileyecek mesajlar açısından kaliteli eserlerin üretilmediğini dile getirir (Göl, 2017).

* Yıldız, Bican Veysel (2016). Yazarlığa İlk Adım. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları, s. 9-10

Çocuk edebiyatındaki bir başka soruna değinen Yıldız; çocuk edebiyatı alanında eser üreten yazarların samimi olmaları gerektiğini, yazılan çocuk edebiyatı eserlerinde mesajın çok hassas bir biçimde verilmesi gerektiğini şöyle açıklar: "Bizim çocuk edebiyatı adına bir şeyler öğrettiğini düşünen insanlarımızın birçoğunun samimiyeti eksik. Onların ihlâsı olmadığı için onların mesajının bir değeri yok. Birincisi bunu çözmemiz lazım. Bu işi kendine dert etmiş insanların yolunu açmak, onları desteklemek lazım. Biri bu. İkincisi çocuk edebiyatı ile ilgili mesaj verme kaygısından çıkmamız lazım. Yani sesinizi yükseltmenizin bir anlamı yoktur. Sözüünüzü yükselteceksiniz. Edebiyat sözü yükseltmektir, sesi yükseltmek değildir. Bizde çocuk edebiyatı adına birçok insan bağıyor. Sloganlaşmış cümleler kullanıyorlar. Efendim adam çocuk hikâyesi yazıyor. Hikâyenin içerisine hadis yazıyor, ayet yazıyor. İşte Allah böyle dedi, Peygamber böyle buyurdu falan. Değil o. Sen o ayeti, o hadisi metne yedirebiliyor musun? Mesaj öyle verilir." (<https://www.youtube.com/watch?v=fz0yCo1X578> Erişim: 25.07.2019).

Çocuğun siyasi araç görülmemesi, çocuk edebiyatının basit siyasi söylemlere indirgenmemesi gerektiğini savunan Yıldız, bu durumu çocuk edebiyatının bir başka çıkmazı olarak görmekte. "Çocuğu siyasi araç gören Türkiye'nin siyasi yelpazenin sağında duranı da solunda duranı da ortasında duranı da çocuğu siyasi mesajların hedef tahtası olarak görmüşlerdir. Hatta bizde çocuk edebiyatının başlangıcı sayılacak bazı eserlerde, başlangıcı sayılacak bazı yazarlarda da şunu görüyoruz. Teyfik Fikret yetişkine bir şey anlatamadığını düşündüğü yerde, yetişkinden umudunu kestiği yerde dönmüş çocuğa edebiyat üretmeyi denemiştir. Bu aynı şey, Ziya Gökalp için de böyledir. Birçok bizdeki ünlü yazar hayatının sonuna doğru çocuk edebiyatına yönelmiştir. Yetişkine bir şey anlatamadığını düşündüğü yerde, büyükten umudunu kestiğinde çocuğa dönmüştür." (<https://www.youtube.com/watch?v=fz0yCo1X578> Erişim: 25.12.2016).

Yıldız'a göre çocuk edebiyatımızın önemli çıkmazlarından birisi de edebiyatın -cı, -ci ekleri olarak belli bir gruba, partiye, sivil toplum kuruluşuna veya devletin herhangi bir kurumuna aitmiş gibi alanının sınırlandırılmasıdır. "Biz bir edebiyat üreteceksek bizim ürettiğimiz edebiyatın bu küçülten ekleri, -cı/-ci eklerini, almaması gerekiyor. Bunu aldığımız yerde edebiyat biter. ... Biz, bunların hepsinden uzak durmaya gayret ediyoruz. Neden? Çünkü edebiyata bu -cı / -ci ekini bulaştırdığımız mı olmuyor. Türkiye'de çocuk edebiyatının çıkmazlarından biri budur." (<https://www.youtube.com/watch?v=fz0yCo1X578> Erişim: 25.07.2019).

Yıldız, çocuk edebiyatı alanında yazan yazar ile kitap çıkararak kişinin ayırt edilmediğini, bu durumun sorun olduğunu, eser üreten kişinin yazar olması gerektiğini, bunun iyi tespit edilmesi gerektiğini dile getirir (Göl, 2017).

Çocuk edebiyatı ile yetişkin edebiyatı arasındaki çizginin iyi belirlenmesi, eserlerin buna göre tespit edilmesi ve sınıflandırılması gerektiğini savunan Yıldız, bu durumun Türkiye'de ve dünyada tam anlamıyla oturmadığını şöyle dile getirir: "Çocuk edebiyatıyla yetişkin edebiyatı arasındaki çizgiyi belirleyemedik. Yani bugün şu yanlışlığı da yaşıyoruz bazen. Şark edebiyatının birçok ürününü çocuk edebiyatı ürünü sayıyor bizde birileri. Oysa bunlar diyelim ki tasavvufi hikâyelerin bir kısmını, yetişkinler için yazılmış kitapları biz çocuk edebiyatı olarak değerlendiriyoruz. Mesnevi'yi Beydeba'yı... Şimdi dünya edebiyatında da böyledir. Yani dünya edebiyatında çocuk edebiyatı ürünü zannettiğimiz birçok ürün yetişkin için yazılmıştır." (<https://www.youtube.com/watch?v=1jaBY5I5ATw> Erişim: 25.12.2016). Çocuk edebiyatının sözlü edebiyatından beslendiği kaynaklar ile ilgili bir başka yanlış anlayışı da şöyle açıklar: "Biz kendi edebiyatımızın sözlü ürünlerini araya çizgi koymadan mesela adam bizde konuşurken Bin Bir Gece Masallarını da çocuk masalları gibi söylüyor. Hâlbuki çocuğun mahallesinden geçmemesi gereken masallar var onların içerisinde. Bir kere o sınırı belirlemek lazım." (Göl, 2017).

Çocuk edebiyatı alanında bütün olumsuzluklara rağmen bir iyiye gidişin söz konusu olduğunu dile getiren Yıldız, yaptıkları sempozyumlara katılan akademisyen, öğretmen, yazar, yayıncı, çizer vb. bütün tarafların çocuk edebiyatı için bir araya gelip bu alanda kafa yorduklarını; öğretmen, genç ve çocuklara hatta ana sınıfına giden çocuklara yönelik yazı atölyesi çalışmalarına farklı kesimlerin yoğun ilgi gösterdiklerini, binlerce öğrenciye ulaşıldığını; seminer, söyleşi, kukla gösterileri gibi farklı etkinlikler yaptıklarını, Türkiye'de kitapların baskı kalitesinin her geçen gün arttığını, ilk öncelik olarak işe ticari anlayışla yaklaşmayan yayıncıların yetiştiğini ifade etmektedir (Göl, 2017).

5. Bican Veysel Yıldız'ın Çocuk Anlayışı

Yıldız, çocuğu toplumların ve dünyanın geleceği olarak görür. Özellikle yazma yeteneği olan çocukların, toplumların ve dünyanın geleceğinin mimarları olacağını düşünür. 06 Temmuz 2015 tarihinde Ankara, Çankaya'da "Din eğitimi alan öğrencide dil bilinci, estetik anlayışı ve düşünme becerisi gelişimi oluşturmanın gerekliliği" konularındaki görüşlerini anlattığı bir konferansta konuşmasına başlarken dinleyicilere yönelttiği soru, Yıldız'ın çocuğa bakışının bir ifadesidir: "*Lider yetiştirdiğinizin farkında mısınız?*" Yıldız, yazma yeteneği gelişmiş bireylerin toplumları ardından sürükleyecek liderler olabileceğine inanır. Toplumların sosyal tarihlerindeki gelişmeleri edebiyat tarihinin belirlediğini düşünür. "Çağı Yetiştirenlerle Çağın Yetiştirdikleri Buluşuyor" projesinin adındaki "Çağı Yetiştirenler" ifadesi ile toplumlara öncülük eden ve toplumların kendilerinden sonraki kuşaklarını ve gelecek çağlarını yazar ve şairlerin şekillendirdiği inancını ortaya koyar. Yıldız'a göre, büyük yazarlar ve düşünce adamları, kendilerinden sonraki çağları yetiştiren kişilerdir. Bu yüzden iyi yazarlar, siyasi liderler dâhil, toplumun bütününe çağlar boyu etkileyecek liderlerdir. Bu yüzden de yazma yeteneği olan ve yazma yeteneği geliştirilebilecek yetenekteki her çocuk, içinde yaşadığı toplumu iyiye, güzele, doğruya yöneltebilecek, toplumun kendisinden sonraki bütün kuşaklarını etkileyebilecek lider adayıdır. Çocuğa değer verilirken ve çocuklar yetiştirilirken buna göre yetiştirilmelidir (Göl, 2017).

Yürekçe adlı şiirinde

*Sen Türkçe bilmesen de olur çocuk.
Ben sana yürekçe anlatırım sevgimi.
Oturur göz göze bakışır, hâllaşırız
Biz seninle yürekçe anlaşırız çocuk.*

dizeleri ile din, dil, ırk ayrımı yapmadan bütün çocukları sevdiğini, bütün çocukları önemseydiğini, çocukların dertlerine ve acılarına ortak olduğunu, çocuklarla iletişimini "yürekçe" diye tanımladığı yürek dili ile kurduğunu ifade etmektedir. Ona göre dünyanın bütün çocukları hem yarının güzel dünyasını kurabilecek potansiyele, hem yarının dünyasını kana bulayacak potansiyele sahiptir. Anne ve babalar, eğitimciler ve çocuk edebiyatçıları, çocukların içerisindeki lider kişiliği ve iyilik tohumlarını besleyip yetiştirmenin mücadelesini vermelidir.

Ben Bir Öğretmenim adlı şiirinde eğitimci gözüyle hem öğretmene hem çocuğa bakışını ortaya koyar:

*Ben bir öğretmenim,
Yol bilmezliğime bakmayın bulvarlarda
Anaforunda yittiğim şehirlerin ilk mimarı benim;
İlk ben taşıdım alfabeyi Hakkâri'de bir köye
Ve şu karanlık köylerin ışığı bendim ufuklarında.*

*Ben bir öğretmenim,
Uzak köylerde boncuk gözlü çocukların
Bahtı kadar soğuk ellerini ısıtırken ellerimde
Hayalleri kadar büyürüm gözlerinde
Ve yoğrulur eşref-i mahlûkatın ruhu avuçlarımda.*

*Ben bir öğretmenim,
Ne bir şöhret bulmuşum,
Ne bir gün dört dörtlük mesut olmuşum
Hep derdimi sevmişim, çilemlerle yoğrulmuşum
Yüreğim en ağır sevdalara hamal
Ve taşınmaz bir yük, dünya omuzlarımda.*

*Ben bir öğretmenim,
Tebeşir tozlu parmaklarım aydınlatır geceyi
Büyür umutlarım,*

*Büyür çocuklarım
Ve gün olur ben doğarım ülkemin yarınlarına.*

Aydını, şairi, yazar ve eğitimciyi “şehirlerin ilk mimarı” eğitimi ve güzellikleri en ücra yerlere taşıyarak “karanlık köylerin ufuklarında ışılan” aydınlığın meşalesi kabul eder. Aydınlar, yazarlar, eğitimciler “Yoğrulur eşref-i mahlûkatın ruhu avuçlarımda” dizesinde ifade ettiği gibi insan ruhunu yoğuran ustalardır. Onların yüreği “en ağır sevdalara hamal”dır “Ve taşınmaz bir yük, dünya omuzlarımda” diyebilecek derecede dünyanın yükünü omuzlayan insanlardır. Onlar “Büyür umutlarım, / Büyür çocuklarım / Ve gün olur ben doğarım ülkemin yarınlarına” duygu ve düşünceleri ile yorulmadan, ümitsizliğe düşmeden savaşırlar. Yetiştirdikleri güzel düşünen çocuklarla yarının dünyasını kurmanın mücadelesini verirler. Yıldız’a göre çocuklar, geleceğin mimarı olan aydınların ve eğitimcilerin kurmayı hayal ettikleri güzel dünyanın yapı taşlarıdır. Bu yüzden bütün toplumlar ve toplumların öncüsü olan aydınlar, eğitimciler, özellikle çocuk edebiyatı alanında yazarlar, kendilerinin, milletlerinin ve dünyanın geleceğini ne kadar çok önemsiyorlarsa çocukları da o kadar önemsemek zorundadırlar. Çocukların içindeki hem iyiye ve güzele, hem kötüye ve çirkine elverişli tohumun iyiye ve güzele yatkın tarafını besleyip büyütmelelidir.

6. Bican Veysel Yıldız’ın Yazı Anlayışı

Bican Veysel Yıldız’ın hayatını ve çalışmalarını incelerken iki kız, dört oğlan çocuğuna sahip altı çocuklu bir baba. “Ekonomik durumu iyi olmayan okullarda” görev yapmayı gönüllü olarak isteyen, stajyer öğretmen olarak göreve başladığı ilk günkü heyecanını yitirmeyen 26 yıllık bir öğretmen. Kendisi ile evinde ve çalışma ofisinde yaptığımız görüşmelerdeki gözlemlerimizde edindiğimiz intibadan da kendi konuşmalarından da anladığımız kadarıyla kirada oturan, arabası ve evi olmayan, tek maaşlı bir öğretmenin hayat şartlarında yaşadığını gösteriyor. Ayrıca 2006 yılından beri sürekli tedavi gören akromegali hastası olduğunu da biliyoruz. Buna rağmen yurt içinde ve yurt dışında birçok çalışmanın içinde olan bir yazar kimliğini görüyoruz. Yıldız’ın yazma ve başkalarına yazı yazdırma adına sürekli hareket halinde olmasını, büyük bir gayretle, azimle, heyecanla koşuşturmasını doğru anlamak için yazıya bakışını irdelemek, yazıyı hayatın neresine yerleştirdiğine dikkat etmek zorundayız. Bican Veysel Yıldız, yazı yazmayı insan hayatındaki en erdemli iş olarak, hatta önemli bir ibadet olarak görmektedir. 27 Mart 2016 Pazar günü İstanbul Arnavutköy, Cemal Reşit Rey İlkokulu Konferans Salonu’nda yapılan konferansta yazmanın önemini şu ifadelerle anlatır: “*Yazmak o kadar önemli bir iştir ki ilk yazan bizzat Allah’ın kendisidir. Yazmak o kadar önemli bir iştir ki Allah, kendisinin yazdığını Kur’an-ı Kerim’de defalarca zikretmektedir. Kalem suresi: 1 ‘Kaleme ant olsun ki.’, Alak Suresi 4: ‘O, kalem ile öğretendir.’, Ra’d Suresi 39: ‘Ummul kitap onun katındadır.’, En’am 38, 59; Fâtır 11, Yasîn 12, Hadîd 22. dikkatle bakın bu ayetlere. Yazmak o kadar önemli bir iştir ki Kur’an, senarist bir peygamberin hikâyesini ‘en güzel hikâye’ olarak tanımlar. Unutmayalım ki kardeşlerinin Mısır’dan ayrılışında Bünyamin’in kendi yanında tutulmasını, anne ve babasının Mısır’a gelmesini sağlayan kurgu, Yusuf Peygamber’in kendisine ait bir kurgu idi. Ve Yusuf iyi bir senaristti. Çok özeldi. ‘Bir şair ne kadar büyük bir onur yaşayabilir?’ ya da ‘Yazmak adama ne kazandırabilir?’ diye soranlara cevabımız: Ka’b bin Züheyr’in Kaside-i Bürde’den dolayı Hırka-i Şerif ile ödüllendirilmesini hatırlatırız. Fahri doktora unvanını temsil eden akademisyen cüppesi giydirilen devlet ve hükümet başkanlarının nasıl kasılarak o cüppeleri giydiklerini hepimiz izliyoruz. Bir de bir onur düşünün ki Hz. Muhammed size hırka giydiriyor, onun hırkasını giyiyorsunuz. Peygamber’in kendi hırkasını sırtından çıkarıp bir adama giydirmesinden daha büyük bir onur düşünebiliyor musunuz? Bir yazar, bir şair daha ne kadar büyük bir onur yaşayabilir ki? ‘Büyük din dediğimiz semavi dinler, kitabı olan dinler değil midir? Dinleri bile yücelten, üstün kılan, büyüten yazı kendisini yazan her insanı büyütür, yükseltir ve ona değer katar.’” (Göl, 2017)*

Yıldız’a göre, güzellikleri yaşamak ve yaşatmak için yazmak gereklidir ve insan yazmazsa yaşayamaz. Bu bağlamda toplumdaki çarpıklıkların giderilmesi, insanlığın soluk alıp insanca yaşaması yazmaya bağlıdır. Toplumsal ilerlemeyi sağlamak ve insanlığın tekâmülünü gerçekleştirmek için 'aydın yetiştiren adam' rolünü üstlenerek gençleri ve çocukları daha donanımlı hale getirmek için çalışmanın zorunlu olduğuna inanır.

Yazarlığa İlk Adım adlı kitabının önsözünde kaleme aldığı yazıya dair düşüncelerini aktararak kendi cümleleri ile onun yazı anlayışını özetlemiş olalım: “Birçok bilim adamının aksine ben, yazının ilk insanla birlikte var olduğuna inanıyorum. Biçimi farklı olabilir: Resim yazısı, damga yazısı, çivi yazısı... Yazının biçimi, yazma teknikleri, yazı türleri insanlık tarihi boyunca değişti. Fakat değişmeyen bir şey vardı; insanlar yazmadan yaşayamadılar. İnsan yaşayacaksa, insanlık yaşayacaksa yazı ile yaşayacak. Hatta insanca yaşanacaksa da yazı ile yaşanacak. Dilimiz, dinimiz, ırkımız ne olursa olsun biz insanlar, her zaman güzel şeyleri yazarak yaşatmak istedik. Güzellikleri yaşamak ve yaşatmak için yazmak gerektiğine inandık. İnsanlık adına güzel olan ne varsa hayatın bir yerine not düşmemiz gerekiyor. İnsan yazmazsa yaşayamaz.

Biz insanlar, İnsanlık tarihi boyunca yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen dünyanın yarın daha güzel olacağına dair inancımızı da hiçbir zaman yitirmedik. İnsanı diri ve dingin tutan iki önemli unsurdan biri yazı, diğeri ümittir. Bu yüzden biz de ülkemizin ve dünyanın ümidi olan çocuklarımızın ve gençlerimizin yazması için gayret ediyoruz. Yarına ümidimiz olan çocuklarımızla onları yarına taşıyacak olan yazma yeteneklerini ve kalemlerini birlikte büyütme istiyoruz.

Yazarlar ve eğitimciler, aydın olmanın ötesinde bir kimliği, “aydın yetiştiren adam” rolünü üstlendiğimizin farkında olmalıyız. Bu rolü üstlenmek, geleceğin mimarlığını görev edinmektir. Kendimizi buna göre yetiştirmek mecburiyetimiz var. İnsanlığın tekâmülünü sağlamak ve toplumsal ilerlemeyi gerçekleştirmek için çocukları kendimizden daha donanımlı bireyler olarak yetiştirmek zorundayız.

İnsanlığın geleceğine yön verecek aydınları yetiştirirken “aydın yetiştiren adam” olmanın günümüz dünyasında bize yüklediği ilk sorumluluğun okuyan, okuduğunu irdeleyen, hem objektif hem bir o kadar eleştirel düşünen, okuduğunu anlamlandıran, eli kalem tutan; yani tek kelimeyle ifade edecek olursak “yazabilen” adam yetiştirmek olduğunu göreceğiz. Kalemin kılıçtan keskin olduğunu yüzyıllar öncesinden bize haber veren atalarımızın çağları delerek gelen mesajını iyi algılamak zorundayız. Dün öyleydi, bugün böyle, yarın da öyle olacak: Dünyaya kılıçlar değil, kalemler yön verecek.”

Yazıya bakışını bu sözlerle ifade eden Yıldız’ın hayalindeki dünya, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği’nin sloganında tanımladığı “kitabın gölgesinde, kalem eksensiz bir dünya”dır. Ona göre “Biz kendi topraklarımızı mürekkeple sulamadıkça birileri bizim topraklarımızı bizim kan ve gözyaşımız ile sulamaya devam edecektir. Topraklarımızın kan ve gözyaşı ile sulanmaması ve dünyanın kan ve barut kokmaması için yazmak ve topraklarımızı mürekkeple sulamak zorundayız. Ortadoğu’da ve bütün dünyada kalıcı barışın sağlanmasının yegâne yolu yazmaktır. Yazarak bilinçlenmek ve bilinçlendirmektir.”

7. Bican Veysel Yıldız’ın Eserlerinde Barış Eğitimi

Çocuk edebiyatı çocuklara iyi vakit geçirmelerini sağladığı gibi iyiyi, güzeli, özleneni de vermeye çalışır. Bu bağlamda çocuk edebiyatının bir başka işlevi de eğitimde değer aktarımı sağlamasıdır. Çocuk edebiyatı alanında birçok yazar, çizer, şair, editör, yayıncı edebiyatımıza katkı sunmuştur. Bu alanda uğraş vermeyi "hayatının birincil işi olarak gören" Bican Veysel Yıldız, çocuk edebiyatı alanında yazdığı eserler ile yaptığı projeler, uluslararası sempozyumlar, çalıştaylar, okuma ve yazma üzerine yürüttüğü çalışmalar ile bu alanda önemli bir yere sahiptir. Çocuk edebiyatının aksayan yanlarını tespit eden ve buna göre çözümler üreten Yıldız, kan ve gözyaşının sulamadığı barış ve huzur dolu bir dünya için okuma ve yazma etkinliğine çok önem vermektedir. Toplum olarak okuma ve okuma alışkanlığı kazanmada zayıfız. Okuma yazma ilişkisini iyi analiz eden Yıldız, okumanın etkin bir biçimde gerçekleşmesinin yazma etkinliğine bağlı olduğunu dile getirerek toplumun yazmaya özendirilmesi yoluyla okuma alışkanlığının kazanılabileceğini vurgulamaktadır. Bu sayede silah yerine kalemlerin konuşacağı bir toplum olma yolunda ciddi bir yol alınmış olacağı inancındadır (Göl, 2017).

Eserlerinin neredeyse tamamında sevgi, saygı, hoşgörü, nezaket vb. barışçı bir karakteri oluşturup besleyecek, barışçı bir karakteri yaşatacak duygu ve düşünceleri kazandırmaya yönelik yaklaşımları görebiliyoruz. Barışı son derece önemseyen şair, dünyada ve bölgemizde kalıcı barışın sağlanması ve yaşatılması için çocuk edebiyatının çok önemli bir fonksiyon üstlenebileceği inancındadır.

"Dünyaya kılıçlar değil, kalemler yön versin" (Yıldız, 2015c: 10) diye mücadele eden Yıldız; okuyan, okuduğunu irdeleyen, hem objektif hem bir o kadar eleştirel düşünen, okuduğunu anlamlandıran, eli kalem tutan; yani tek kelime ile yazabilen adam yetiştirmek (2015c: 10) için mücadele eder (Göl, 2017).

Hayatını "...çocuklarımızın daha iyi bir dünyada yaşamasına" adayan ve bunun için "...gecemizi gündüzümüze katıp çalışmak" gerekir düşüncesinde bir kişiliğe sahiptir. Yılmadan yorulmadan yıllardan beri aynı gaye için yürüttüğü çalışmaları mecburiyet olarak kabul eder. "Her geçen gün üçüncü bir dünya savaşına adım adım yaklaşılan bir çağda biz yazarlar, şairler, akademisyenler, aydınlar olarak silah tüccarlarından daha çok çalışmak, savaş isteyenlerden daha gözü kara olmak zorundayız." (<http://www.cogeyb.org/projelerimiz/cagi-yetistirenlerle-cagin-yetistirdikleri-bulusuyor/> Erişim Tarihi: 11.12.2015) sözleri ile ne kadar kararlı ve istekli bir biçimde çalışmak istediğini ortaya koyar. Aynı kararlılığı çocuklar adına da dillendirir: "Büyüklerin kan ve gözyaşı ile suladığı, barut kokusuyla kirlettiği bir dünyayı kabullenmeden yürüyeceğiz. Dünyamızı kan ve gözyaşı ile sulayan, barut kokutan büyüklere inat, biz bu küçük ve kirletilmemiş yüreklerle, dünyayı mürekkeple sulamak için yürüyeceğiz." (Yıldız, 2015 c: 14).

Yıldız'a göre, güzellikleri yaşamak ve yaşatmak için yazmak gereklidir ve insan yazmazsa yaşayamaz. Bu bağlamda toplumdaki çarpıklıkların giderilmesi, insanlığın soluk alıp insanca yaşaması yazmaya bağlıdır. Toplumsal ilerlemeyi sağlamak ve insanlığın tekâmülünü gerçekleştirmek için 'aydın yetiştiren adam' rolünü üstlenerek gençleri ve çocukları daha donanımlı hale getirmek için çalışmanın zorunlu olduğuna inanır.

Bican Veysel Yıldız'ın hayatını incelerken ve çalışmalarını irdelerken belki de en çok üzerinde durmamız gereken şey, onun sanat anlayışı ve sanatçıya yüklediği toplumsal fonksiyonlar ve bunun gerektirdiği eylemler ile ilgili beklentileridir. Yıldız, bu konudaki görüşlerini Yıldız Teknik Üniversitesi'nde verdiği Ortadoğu'da Kalıcı Barış İçin Çocuk Edebiyatı başlıklı konferansında şu ifadelerle dile getirir: "Bizim edebiyatçılarımızın, sanatçılarımızın, aydın geçinenlerimizin birçoğu ağıtçıdır. Çözümüne dair bir önerileri, bir gayretleri, çabaları yoktur. Sadece ağıt yakarlar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da dengbejler nasıl yası diri tutarak kan davalarını körükler, barışı ve ilerlemeyi kösteklerse bizim aydın sandıklarımız da aynı şeyi yapar. Sadece eleştirirler, hem de yerme ve ötekileştirme anlamında eleştirirler. Olumlu şeyleri de söylemezler. Oysa çevremiz zaten ne olduğunu bilenlerle ve söyleyenlerle dolu. Ne yapılması gerektiğini söyleyenler de en az bir o kadar çoğunluktalar. Oysa yapılması gerekeni söyleyenlere değil, yapılması gerekenleri yapacaklara ihtiyacımız var. İşte sanatçının ve edebiyatçının, bilim adamının durması gereken yer budur." (<http://www.felahkitap.com/2016/05/ortadoguda-kalici-baris-icin-cocuk-edebiyati-2/#more-1436> Erişim Tarihi: 14.09.2016). Bu anlayış ile Yıldız, yapılması gerektiğine inandıklarını söylemekle yetinmez. Yapılması gerekeni yapmaya gayret eder, öncülük eder. Taşın altına elini sokar. Omuzlarına yük alır (Göl, 2017).

Toplumda her bireyin ahlaklı, erdemli olması o toplumun benimsediği ahlaki değerlerin benimsemesi ile mümkündür. Bu çerçevede Yıldız, eserlerinde ahlaki değerlerin bireylere aktarılmasında gereken hassasiyeti göstermiştir. ... Toplum tarafından da çokça takdir edilen kahramanlık - yiğitlik değeri Yıldız'ın eserlerinde yer verdiği bir değerdir. Kahramanlıklar, yapılan ciddi mücadelelerin sonunda muvaffak olma durumudur. ... Yıldız'ın eserlerinde kahramanlık değerini çokça öne çıkarmadığı görülmektedir. Savaşın olmadığı bir dünya hayali kuran Yıldız için bu durumun gerçekleşmesi sevgi değerinin bireysel ve toplumsal anlamda toplumda yer edinmesi ile mümkün olacaktır. Bu bakımdan Yıldız, sevgi değerini çok işlemiştir. ... Sosyal bir varlık olan insan yaşadığı toplumdaki kendisini soyutlayamaz. Yaşadığı topluma karşı görev ve sorumlulukları vardır. Bu anlamda yeni nesillerin toplumla barışık ve iç içe yaşamaları; onların gereken hassasiyet ve önemi göstermeleri için Yıldız, toplumsal değerleri eserlerinde çok sık işlemiştir (Göl, 2017).

Evrensel değerlerin tümünü, özellikle barışı çok önemseyen şair, barışın sağlanması ve yaşatılması için gerekli olan en temel şeylerden birinin de kişinin kendi kültür ve medeniyetinin kodlarını alarak yetişmesi, kendi değerlerini tanıması, bu değerleri benimsemesi, bunlara aidiyet duygusu taşıması, kendi vatanının ve milletinin bağımsızlığını önemsemesi olarak görür. Kendi değerlerini benimseyip onları önemsemeyen bireylerin barışa katkı sunamayacağına ve barışı yaşatamayacağına inanır. Bu

açından onun vatan, millet, dil, din, kendi kültür ve medeniyetine sevgisi temelde barışa hizmet eder. Bölünmeye, ötekileşmeye ve ötekileştirmeye hizmet etmez.

21-22 Ekim 2016 tarihinde düzenlenen III. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nun ana teması "Göç, Göçmenlik, Mültecilik, Savaş" olarak belirlenmiştir. Bu sempozyumda ve sempozyumun ardından düzenlenen Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı'nda barışın önemine vurgu yapılmış ve barışı kalıcı kılabacak yaklaşımlar ortaya konmuştur. Yıldız, sempozyum açış konuşmasında çocuk edebiyatı çalışmalarının barışa katkıları ve barışı sağlayacak nesiller yetiştirmeye dair görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"Türk ve İslâm Dünyası Çocuk Edebiyatı Çalıştayı ile çocuk edebiyatı alanında köklü ve sürekli işbirlikleri yaparak; sahip olduğu kültürel derinlik ve tarihsel hafızayla insanlık tarihinin en önemli medeniyetinin paydaşı olan Türk ve İslâm Dünyası'nın yazarları, akademisyenleri ve çocukları arasında ortak bir kültür ve gönül bağı oluşturulmasına katkı sağlamanın ilk adımı atıldı. Bu adımın uzun vadeli, uzun soluklu, büyük emek ve gayret gerektiren bir yolculuğun ilk adımı olduğunu bilerek yola çıktık. Çocuk ve gençlik edebiyatının Türk ve İslâm Dünyası'nın dilde, fikirde, işte birlik olması için, son yıllarda çok ağır faturalar ödeyerek yaşadığı sorunlarının çözümünde en evvel ele alınması gereken konu olduğu inancındayız. Günden güne giderek artan sorunlarımızın çözümü için çocuk ve gençlik edebiyatı alanındaki sorunların çözümüne çok ciddi bir şekilde kafa yormamız, bu yolda atılacak adımların stratejik planını yapmamız gerekiyor.

Hepimiz biliyoruz ki dünya tarihi boyunca siyasal tarih, edebiyat tarihinin izinden giden olaylar silsilesinden oluşur. Her ne kadar görünüşte dünyayı siyasetçilerin, liderlerin, komutanların yönettiği düşünülse de liderleri ve komutanları yetiştiren ve yönelttenlerin edebiyatçılar olduğunu biliyoruz. Dünyayı siyasetçiler ve komutanlar yönetir; siyasetçileri ve komutanları edebiyatçılar yöneltir. Yani aslında bu, tüm zamanlar için değişmez bir kuraldır: Çağı edebiyatçılar yetiştirir. Gelecek çağların yetiştiricisi olan bizler, medeniyetimizin etki alanında daha doğru düşünen, daha iyi yaşayan, insanlığın ortak mirasına katkı sağlayan, dışarıdan yönetilemeyen kuşakların yetişmesi için çocuk ve gençlik edebiyatının hayata ilham veren yanının bilincinde; aynı şeyleri dert edinmiş, aynı konulara kafa yoran, aynı alanda çalışmalar yürüten insanlar olarak bu çalıştaylarla bir yandan mevcut sorunların çözümüne katkı sunmak, bir yandan yaşanabilecek sorunları önleyecek bilinçte bir geleceğin inşası için önlemler almak istiyoruz.

Türk ve İslâm Dünyası'nın dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin sağlam temellere oturtulması, edebiyatçıların ortak zeminde buluşması, ortak hedeflere yürümesi, Türkçemizin güzel bir deyiminde özetlendiği gibi "ağız birliği etmesi" ile daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Türk ve İslâm Dünyası'nın çocuk edebiyatı tarihinde dönüm noktası olacak bir takım ortak çalışmaları hayata geçirmek istiyorduk. Çok şükür, çocuklarımızı başkalarının kalemiyle yazılmış, başkalarının gözünden hayata bakan bir çocuk edebiyatını okuyup meselelere yanlış açılardan bakma hatasından koruma yolunda bu çok umut verici ilk adımları attık."

Bican Veysel Yıldız'a göre barış eğitimi için öncelikle "dışarıdan yönetilemeyen kuşakların yetişmesi" gerekir. Bunun için de çocuk edebiyatçıların "çocuklarımızı başkalarının kalemiyle yazılmış, başkalarının gözünden hayata bakan bir çocuk edebiyatını okuyup meselelere yanlış açılardan bakma hatasından koruma yolunda" çalışmalar yapması ve eserlerinde bu hassasiyete dikkat etmesi gerekir. Milli ve manevi değerleri verirken çocukların evrensel değerlerden kopmamasına ve evrensel değerleri önemsemesine de dikkat edilmelidir.

Yıldız, çocuklarında çocuk edebiyatı şair ve yazarlarının da dünya ile barışık olması gerektiğine inanır. Barışın evrensel olması gerektiğine inanır. Evrensel bir barışın sağlanması için her milletin çocuklarının kendi milli ve manevi değerlerini bilmesi gerektiğini düşünür. Aidiyeti olmayan bireylerin ve toplumların düşmanlar tarafından çok kolay aldatılacağına, değişik yollarla ekonomik savaş ve kültürel savaşın da cephe savaşlarının da figüranı olacağından dolayı aslında savaşa zemin hazırlayan, savaşı kolaylaştıran bir unsur olacağını savunur. Kimlik ve kişiliği gelişmiş bireylerin ve toplumların savaş için caydırıcı özelliklerinin olacağı kanaatinde. Bu yüzden çocuk edebiyatı sanatçılarının kendi kimliklerini bilmelerinin ve dünyayı da tanımlarının gerektiği görüşündedir. Kasım 2016'da Ersin Göl ile yaptığı kişisel görüşmede bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirir: "Siz kendi kültürünüzü, kendi medeniyetinizi ne kadar biliyorsanız bilin dünyaya gözünüzü açmak, dünyaya

bakmak zorundasınız ve dünyada olup biteni de bilmelisiniz. Çünkü çocuk edebiyatı milli kültürün, ulusal değerlerin yine kendi medeniyet çevrenizin hatta kendi coğrafi bölgenizin, kendi kıtanızın sorunlarını bilmekle, onların kültürünü tanımakla, onlara ait değerleri anlatmakla tam anlamıyla ifade edilmiş ve amacına ulaşmış olmuyor. Evrensel değerleri de bilmek zorundasınız, dünyadaki gelişmelerden de haberdar olmak zorundasınız. Dünyada yazılanları takip etmek zorundasınız.” (Göl, 2017).

8. Bican Veysel Yıldız’ın Çocuklar İçin Bestelenmiş Eserlerinde Vatan ve Karabağ Sevgisinin İşlenişi ve Çocuklara Acıyı Hissettirme

Yıldız, bütün eserlerinde barışı öğütler, savaşa karşı bir kişidir. Dünyada ve kendi coğrafyamızda gerçek anlamda kalıcı bir barışın sağlanması için kendi kimliğini inşa etmiş bir kuşağın yetişmesi gerektiğine inanır. Bu yüzden çocuk ve gençlerin çok sağlam bir vatan sevgisinin olması gerekir. Vatan sevgisi ve vatanını koruma bilinci olmayan nesiller düşmanın iştahını kabartacak ve savaşa davetiye çıkaracaktır. Barış yanlısı olmak ile düşmana karşı bilinçlenmek çelişki değildir. Tam aksine düşmana karşı bilinç ve vatan sevgisi savaşa karşı olmanın, barış yanlısı olmanın bir gereğidir. Tarih bilgisi ve tarih bilinci bize göstermiştir ki dünya tarihi boyunca düşmanını tanımak ve düşmana karşı bilinçlenmek savaş için, savaş isteyenler için en caydırıcı önlemdir. Barış yanlısı olmak, işgale, zulme, savaşa duyarsız olmayı gerektirmez. Savaştan söz etmeden, savaşı yok sayarak çocuk yetiştirmek, çocukları adeta bir akvaryumda yetiştiriyor gibi hayattan soyutlayarak yetiştirmek onları hayata ve yarına hazırlama adına yapılacak en büyük hata ve çocuklar için aslında büyük bir kötülüktür, onlara yapılmış ihanettir. Çocukların üzüntüden, acıdan tamamen soyutlanmış bir biçimde yetiştirilmesini doğru bulmaz. Bu yüzden çocuklar için yazdığı marşlarda çocukların vatana dair bazı acıları, bazı üzüntüleri yaşamasının gerektiğine inanır. Eğer gelecekte çocuklarımız daha mutlu, daha huzurlu, daha özgür bir dünyada yaşasın istiyorsak mutlaka onlara vatana dair sevgiyi verirken, özgürlük bilinci verirken az da olsa onların bazı acıları yaşamasına da göz yummamız gerekir.

Çocuklar için bestelenmiş eserlerinde vatan ve Karabağ sevgisinin işlenişi ve çocuklara acıyı hissettirme üslubunu incelerken şu notu düşmemiz gerekir; Yıldız için vatan, Allah ve Peygamber’den sonra en büyük sevgilidir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Yıldız için vatan sadece Türkiye topraklarından ibaret değildir. Onun gözünde Türk ve İslam coğrafyasının her karışı vatandır.

1990’lı yılların başında Balkanlarda yaşanan savaşlar ve Bosna’da Sırpların uyguladığı soykırımdan duyduğu üzüntüyü dile getirdiği Marşlara Aşına Toprakların Ağıtı adlı şiirinde

*“Gorajde kardeş toprağı
Babamın en son yurdu
Kör olaydı gözlerim
Seni böyle görmesem, görmesem ne olurdu?”*

Dizeleriyle o toprakları kendisi için vatan olarak gördüğünü ifade eder. İlk şiir kitabı Damlalar’da yer alan bir başka şiirinde dünyanın birçok bölgesinde yaşanan acıları ve oraları kendi vatanı olarak gördüğünü şöyle ifade eder:

*Filistin bir yara kanar içimde
Kamboçya ızdırap başka biçimde
Hama yüreğime saplanmış diken
Assam yüz karası ey kâfir düzen
(...)
Afganistan üstü kara bulutlar
Suriye’de bitti bütün umutlar
İşkence kalbimden aşkı soyutlar
Kefenimi parçalar acıkmiş kurtlar.” (Damlalar, İslam Âlemi: 61).*

Bu yüzden Müslüman kardeşi sıkıntıdaysa, açsa, susuzsa Yıldız için hiçbir gün bayram olamaz:

Madem Eritre’de aç susuz yetimler biziz

*Afganistan'da biz sahipsiz mücahitlerimiz
İran Irak'ta tetikte bizim ellerimiz
Kırım'da zincire vurulan yine bizleriz
Ve Filistin'de kan çanağıdır gözlerimiz
Öyleyse bugün bize bayram olamaz dostum." (Damlalar, Bayramlık: 58).*

Sevgili için canını feda edeceğini dile getirdiği şiirleri, yazıları ve sözleri varken vatani ya da vatanın çıkarlarını hiçbir sevgi veya hiçbir değer için feda edebileceğine dair tek kelime sarf etmemiştir. Vatan için sevgiliyi ardında bırakabileceğini hem sözleri ile söyler, hem yaşantısında bunu uygular, sadece sözde bırakmaz. Damlalar isimli ilk kitabında geçen Elveda Hatıralar Şehri Erzurum adlı şiirde de onun vatana, insana ve insanlığa dair endişelerini görmek mümkündür. Henüz 21 yaşındayken yayınladığı bu ilk kitabında Afganistan, Filistin, Irak ve benzeri işgal gören, işgal edilmeye çalışılan topraklara dair endişelerini ve buralardaki çocukların, insanların acısını dile getirmek için yazılmış şiirleri yer almaktadır. Çocukluğundan, ilk gençlik döneminden itibaren insana, insanlığa, vatana, millete dair, ümmete dair endişeler taşımış ve bu endişelerle eserler vermiş olan şairin aşk şiirlerinde dahi vatan, millet, ümmet, insan ve insanlık adına duyduğu endişeleri, yaşadığı acıları görmek mümkündür. Damlalar isimli eserinde geçen Elveda Erzurum isimli şiirinde ilk sevgilisini ardında bırakıp Afganistan'a savaşmaya giden bir genç aşkın endişelerini görüyoruz. Kendisiyle özel sohbetlerimizden bu şiiri yazdığı gece birkaç arkadaşı ile birlikte Afganistan'a Kandahar bölgesine savaşmaya gitmek için Erzurum'dan ayrılacaklarını biliyoruz. Daha sonra çıkan bazı aksiliklerden dolayı bu hayalini gerçekleştiremeyen şair, Afganistanlı çocuklar için silahlı savaşmaya gidemese de dünyanın bütün çocukları için kalemlerle savaşmayı sürdürmüştür. Afganistan'a gitme hayali ile ilgili bu hatıralarını anlatırken silah kullanmayı bilmediği için kendisini cepheye götürmeyen Afganlı mücahidin sözlerinden sonra kalem ile vereceği mücadeleyi hayatının başat görevi ve amacı saymaya başladığını anlatır.

Türkülerle Vurdular Beni isimli şiirinde ileri yaşlarda olgun bir âşık olarak sevgilisine aşkı dile getirirken yine vatana, millete, insana, insanlığa dair endişelerini dile getirir. Onun hayatında bütün sevgiler iç içedir. Sevgiliye duyulan aşk ile vatana duyulan aşk, insanlığa duyulan aşk her zaman birbirleriyle iç içe yaşanan duygulardır. Hayatının hiçbir alanında yaşadığı sevgiyi hayatının diğer alanlarında yaşadığı sevgilerden ayrı, onlardan bağımsız ve onlardan soyutlanmış olarak yaşamaz. Onun hayatında bütün sevgiler birbirini etkileyecek, bir biriyle birlikte yaşanacak duygulardır. Vatan ve sevgili birbirlerinden ayrı düşünülmez. Vatani sevmeyen, insana ve insanlığa dair endişeler taşımayan bir güzelin onun hayatına sevgili olarak girmesine imkân yoktur. Ne vatani sevgiliden ayrı düşünür ne sevgiliyi vatandan ayrı düşünür. Vatani sevmeyen hiçbir kişiye sevgi duymaz, vatan sevgisi güçlü olmayan biri onun için sevgili olamaz.

Bican Veysel Yıldız'ın hayatına sevgili olarak girecek kişide arayacağı en temel özelliklerden biri sevgilinin de kendisi gibi vatana sevdalı olmasıdır. Hatta onun gönül dünyasına girecek sevgilinin hem kendisinin canını vatana adayacak şuurda olması gerekir, hem o sevgilinin bir gün gerekirse vatan için adanabileceğini bilmesi, bunu göze alması gerekir. Vatani nasıl seviyorsa, vatana dair endişeler onun uykularını nasıl bölüyorsa, vatana dair hasret onun içini nasıl kavuruyorsa onun seveceği güzel de onun gönlünde vatan sevdası gibi bir yer tutar. Şöyle de diyebiliriz o, vatani sevmeyeni sevemez. Yüreğinde vatana yer açmamış bir güzelin onun gönlüne girmesinin imkânı yoktur. Onun gönül dünyasında yer etmek için bir güzelin mutlaka vatana, millete, insana ve insanlığa dair endişeler taşıması gerekir. Vatana, insana, insanlığa dair endişeler taşımayan, gönlünde bunlara yer açmayan hiç kimseye Yıldız gönlünde yer açmaz. İsterse dünya güzeli olsun, o öyle bir güzele güzel diye dönüp bakmaz.

“Prematüre aşklar mezarlığı” diye tanımladığı kalbi için koyduğu en önemli şart, en önemli ölçü; vatana, millete, insana, insanlığa, İslamlağa duyarlılıktır. Bu yüzden gönlünü çelebilecek şekilde dikkatini çeken fakat yakından tanıyınca onun kendi nazarında bir kadının sevgili olmayı hak etmesi için en önemli şart olan vatana, millete, insana duyarlılık ölçülerini taşımadığını, istediği ölçüde duyarlı olmadığını fark ettiği için gönül kapılarını kapattığı gençlik hevesleri için “prematüre aşklar” ifadesini kullanır. Ona göre bir dava adamı gerektiğinde yardım, gerektiğinde serden vazgeçmeyi bilmek zorundadır. İşte o kendisinden vazgeçilmiş yar veya yar adayı sevgilileri gömdüğü kalbini

“prematüre aşklar mezarlığı” diye adlandırdığı bir mezarlığa benzetir ve o aşkları da daha doğmadan ölen çocuklara benzetir.

Sen, Ben ve Yusuf’un Üç Gömleği adlı şiirinde sevgiliye seslenirken “Ümmetin çocukları adına / Ümmetin öksüz ve yetim çocukları adına” dizelerinde sevgiliden destek isterken bunu çocuklar için yaptığını ifade eder. Birinci bölümde “Bir muştı gibi bekleyen var bizleri / ... Azığımı al da gel, sen de katıl akınımıza” dizelerinde, ikinci bölümde “Biraz ana, biraz yar, biraz yoldaşım ol” dizesinde, yine şiirin son bölümünde “Yüreğini yüreğime yasla, kavga çiçeğim” dizesinde sevgiliyi bir dava arkadaşı, bir yol arkadaşı olarak gördüğünü, onunla aynı sevdaya dair mücadele vermek istediğini ifade eder.

Şiirin birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerine “Ey yar, / Kaç Züleyha ardımda bırakıp sana geldim bilmiyorum / Sırtımda lime lime gömleğim” dizeleri ile başlar. “Kaç Züleyha ardımda bırakıp sana geldim bilmiyorum” dizesinden ve son bölümdeki “Sana geldim ardımda bırakıp / Ellerini doğramış kaç Leyla’yı” dizelerinden şairin birçok güzel kadına sırtını dönerek sevgiliye geldiğini, ardında bıraktığı sevgililerin ya da kendisini sevenlerin kendisini anlamadıklarını, kendisinin bu kadınlar tarafından anlaşılmadığını anlıyoruz. Özellikle “Kınanmadan ağlamak istiyorum” dizesi ve daha önceki dizelerden sevgilide en çok aradığı özelliğin insana, insanlığa, çocuklara dair mücadelesinin anlaşılması olduğunu anlıyoruz. Sevdikleri tarafından ya da kendisini sevenler tarafından anlaşılmadığını bu yüzden kendisine kendisini kınamadan kendisi ile aynı mücadeleyi verecek bir yoldaş aradığını ve bu yoldaşa sığınıp ağlamak istediğini ifade ediyor.

Sevgilinin güzelliğine neredeyse hiçbir vurgu yapmadığı halde sevgiliye gelirken “Sana geldim ardımda bırakıp / Ellerini doğramış kaç Leyla’yı” dizelerinde birçok güzeli ardında bıraktığına vurgu yapıyor. Buradan sevgilinin şairin duygu, düşünce ve davranışlarını anlamasının ve şairle aynı endişeleri taşıyor olmasının şairin sevgiliyi tercih etmesinin temel sebebi olduğunu anlıyoruz. Şiirin hiçbir yerinde şair, sevgilinin fiziksel güzelliğine dair bir ifade kullanmıyor. Sevgilinin güzel olduğunu söylemiyor. Buna rağmen şiirin bütününden sevgilinin hayatının bundan önceki dönemlerinde görmüş olduğu bütün kadınlardan daha güzel olduğunu, fiziksel olarak kendisinden daha güzel olan kadınlar var olmuş olsa da onların hepsine tercih edilmiş olduğunu anlıyoruz. Sevgilinin fiziksel güzelliğine değil, onun düşünce güzelliğine önem verdiğini ve bu özelliğinden dolayı onu hayatının bundan önceki dönemde tanıdığı bütün güzellerden üstün tuttuğunu anlıyoruz. Bican Veysel Yıldız’ın şiirlerini ve sevgili anlayışını yakından bilen herkesin bu şiirden çıkaracağı ortak bir yargı vardır: Bu başat sevgili, Yıldız’ın hayatında karşılaştığı ona sevgili olabilecek kadınlar arasında en vatansever kadındır. Hatta “Eskimez yenim; hakikatim, değişmez gerçeğim / Yüreğini yüreğime yasla kavga çiçeğim” dizelerinden sevgilinin yeni tanınmış olmasına rağmen şair için ilk ve tek gerçek sevgili olduğunu anlayabiliriz. Özellikle “Eskimez yenim; hakikatim, değişmez gerçeğim” ifadelerinden sevgilinin şairin hayatı boyunca tasavvur ettiği, ideal sevgili olduğu yargısına varmak zor olmaz. “Eskimez yenim” ifadesinde sevgilinin hem yeni olduğuna hem eskimez olduğuna vurgu yaparak kendisiyle tanışmanın yeni olmasına rağmen kendisinin hayal edilen, beklenen, ideal olarak zihninde zaten eskiden beri var olan bir sevgili olduğunu anlayabiliyoruz.

“Ümmetin çocukları adına” dizesinin tekrardan sevgiliyi düşünmeye, çok duygusal davranmamaya çağırdığını anlıyoruz. Sevgilinin de başka hususları dikkate almaktan çok kendisiyle aynı endişeleri paylaşmasını, aynı savaşı vermesini, aynı dertlerle dertlenmesini istiyor. Sevgiliye kavuşmanın idealleri için verdiği mücadeleye çok büyük katkı sağlayacağını sezdiriyor. Sevgilinin de aslında kendisiyle birlikte olmasının, onunla birlikte savaşmasının sevgilinin kendisi için de hayatının verimliliğini artıracaklarını anlatıyor. Kimlik ve kişilik bakımından benzer yanlarına vurgu yaparak kavuşmalarını sadece kendileri için değil uğruna mücadele edecekleri çocuklar için de çok önemli olduğunu vurguluyor.

“Öpülesi ayaklarını yüreğime basa basa” dizesinde şairin daha önceki hiçbir şiirinde görülmeyen çok abartılı bir saygı ve değer verme ifadesi ile karşılaşıyoruz. Bu saygı ifadesinde de vatan toprağı ile gönül toprağını sevgilinin ayaklarının altında aynı gördüğünü hissettiriyor.

“Bir şehit vatan toprağına düşer gibi sana sarılmak istiyorum” dizesinde sevgiliye uğruna ölecek kadar bir sevgi duyulduğu ama bu sevginin kutsal bir yanının olduğu, sevginin hem sevgiliye değer katan hem seveni değerli kılp yükselttiği anlamı var şehitlik benzetmesinde. Sevgiliyi sahiplenme, sevgiliyi ölümsüzleştirerek yaşatma var sevgiliye kavuşma ile şehitlerin ölümsüzlüğü açısından

bakıldığında. Sevgiliye kavuşma ile hem sevgili yaşatmakta koruyup kollamakta hem âşık kendisini ölümsüz kılmaktadır şehitlik benzetmesiyle. Sevgiliye kavuşma aslında hem seven hem sevilen açısından yeni bir değer kazanma ve ölümsüzleşmenin başlangıcıdır.

Yıldız, sevgiliyi ve eş adayını “aynı yastığa baş koyacak” kişi olarak değil “aynı yola baş koyacak” kişi olarak arar. Sevgili, her şeyden önce onun gönül dünyasında kendisine dert ettiği, kendisi için hedef seçtiği mücadelede ona yoldaş olabilmeli.

Azerbaycan Güzeli adlı şiirinde sevgili ile vatan arasında bir ilişki kurar ve sevgiliyi Karabağ’a benzetir:

*Azerbaycan güzeli, Nahçıvan kızı
İçimde bir sırdır, bu ince sızı
Bir çift kara göze gönül vermişim
Karabağ’ı sever gibi sevmişim*

Yıldız’ın bazı şiirleri İbrahim Erdem, Vural Eyikan, Binali Bulut, Mehmet Çalmaşur, Uygur Önalın, Mustafa Aydın, Mustafa Aladağ tarafından; bazı şiirleri ise kendisi tarafından bestelenmiştir. Bestelenen eserlerden yetişkinler için olanlar da vardır, çocuklar için olanlar da vardır. Kendisi tarafından bestelenmiş olan Dolunayda Bir Gece, Ellerim Kelepçeli Ayaklarım Prangalı ve Çırpın Minik Kuşum adlı üç şarkı, Dönüp Sana Geldim Ya Rab adlı ilahi, askerde yazdığı Tovcu Marşı; kendisi tarafından bestelenip Mehmet Çalmaşur tarafından düzenlemesi yapılan Şükran Sultan’a (Ana Kurban Uyandırma Güzeli), Binali Bulut tarafından bestelenen Gözlerin, Mustafa Aydın tarafından bestelenmiş olan Sorun ve Elinde Kısa Bağlama isimli türküler yetişkinlere yönelik eserler olduğu için incelememizin dışında tutulmuştur.

Çocuklar için bestelenmiş eserlerinde ninni, marş ve şarkı türlerini görmekteyiz. Bestelenmiş eserlerinin tamamında çocuğa duyulan sevgiyi ve çocukla ilgili endişelerini, dilek ve temennilerini dile getirir. Bununla birlikte çocuğun bilinçaltı belleğine yerleşmesi gerektiğine inandığı bazı bilgileri, bazı düşünceleri de dile getirir. Çünkü Yıldız, çocukları doğru olmayan, zararlı olan, onları yanıltacak bilinçaltı bellek ile ilgili mesajlara karşı uyararak ve bilinçlendirmek gerektiğini düşünür. VI: Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu açış konuşmasında bilinçaltı bellek ve bu belleğe çocuk edebiyatçıların nasıl bakması gerektiği ile ilgili şu görüş ve tespitlerini dile getirir:

“Bilinçaltı bellek çocuğun gelecekteki bütün davranışlarını ve kararlarını etkiler. İnsan beyninin, insan ruhunun, insan yüreğinin en büyüğü alanı bilinçaltı bellektir. Bu büyüğü alan çocuğun kendisine bırakılamayacak kadar büyüğü ve bir o kadar değerli bir alandır. Biz özellikle son iki yüzyılda çocuklarımızın bu büyüğü alanını başka inançların, başka değerlerin, başka milletlerin büyücülerine ve onların büyülerine terk ettik. Bu yüzden birçok kuşaktaki çocuk ve gençlerimiz büyülenmiş gibi bizim dışımızdakiler tarafından yönlendiriliyor, yönetiliyor, başkalarının istediği tarafa çekilebiliyorlar. Çocuk ve gençlik edebiyatı alanında ürünler veren şair yazar ve çizerler, bu alanda çalışma yürüten akademisyenler, bilim adamları bugün bu milletin geleceğine dair en önemli savaşı en önemli mücadeleyi çocuklarımızın bu en değerli alanlarında, bilinçaltı bellek dediğimiz bu büyüğü alanlarında, vermek zorundadırlar. Çocuklarımızın bilinçaltı bellekleri kimler tarafından fethedilirse iyi bilin ki bizim topraklarımızın gelecekteki fatihi onlar olacaktır. Kalkın silkinin, üzerinizdeki ölü toprağını atın bizim verdiğimiz mücadele hiçbir cephede verilmiş mücadeleden küçük bir mücadele değildir. Kalemlerinizi kaldırın dün Çanakkale’de Seyit Çavuş 276 kiloluk top mermisini hangi imanla kaldırdıysa hangi yürekle o top mermisini sırtladıysa siz de aynı imanla, aynı gayretle, aynı heyecanla kalemlerinizi kaldırın! Bugün kan ve gözyaşıyla sulanan, yer yer barut kokan kendi coğrafyamızı gerçek anlamda özgür kılmak istiyorsak önce bilinçaltı belleği özgürleştirilmiş kuşaklar yetiştirmek zorundayız. Çocuklarımızın bilinçaltı belleklerinde bir fetih gerçekleştirmedikçe biz ne özgür bir Filistin görebileceğiz ne özgür bir Karabağ. Benim içim kanyon Nahçıvan’dan girip Bakü’ye gelmek istediğimde kendi topraklarımdan geçemeyip kendi vatanıma gelemiyorum. Yarın işgalden kurtulmuş, gerçek azatlığı yaşamış bir Karabağ görmek istiyorum. Arkadaşlar Lâçin koridorunun işgalden kurtulması için önce çocuklarımızın gözlerinin, kulaklarının, beyinlerinin bilinçaltı belleğe giden koridorlarını işgalden kurtarmamız lazım. Görülmesin diye değil, özellikle görülsün diye, saklanmış görüntülere dikkat etmek gerekiyor.” (Yıldız, 2020).

Bu nedenle çocukların bilinçaltı belleğine dostu düşmanı tanımaya yarayacak mesajların verilmesine özen gösterir.

1. Kızıma Ninni:

Yıldız, bu ninniye ilk çocuğu olan büyük kızı Merve ve üniversiteden sınıf arkadaşı olan Gülistan Sarıkaya için yazmıştır. Şiir ilk üç dördlüğü daha önce, son dördlüğü sonradan kaleme alınmış, iki farklı zamanda yazılmıştır. Kızı Merve'nin teşhis konulamayan rahatsızlık sonucu ateşli havale geçirdiği bir günde çocuğu acil olarak doktora yetiştirmeye çalıştığı bir günde yazdığı şiirin son dördlüğü ile ilk üç dördlükteki duygusal yaklaşımın farkı buradan kaynaklanmaktadır. Son dördlükte çocuğunun rahatsızlığı karşısında yaşadığı çaresizlik, hissettiği çocuğunu kaybetme korkusu ve bu korkunun yaşattığı hüznün şiirin ezgisini etkiler. Bu yüzden anonim ağıt nitelikli bir ninni olan “Bebeğin beşiği çamdan” ninnisinin ezgisi üzerinde çok küçük değişiklikler yaparak seslendirir. Bu şiirinin bestesini kendisi yapmıştır denilemese de ezgi düzenlemesini kendisi yapmıştır denilebilir.

KIZIMA NİNNİ

*Saçların bir başka güzel
Gözlerin bir başka masum
Yarınma umudumsun
Ninni ninni uyu yavrurum.*

*Saçlarını ipek ipek
Dizlerime sermek gerek
Gel göğsüme küçük melek
Ninni ninni uyu yavrurum.*

*Atıp dünya telaşını
Gel göğsüme koy başını
Ağlarsan silem yaşını
Ninni ninni uyu yavrurum.*

*Yürek yandı köz köz oldu
Yaralarım göz göz oldu
Bu ne garip kem söz oldu
Ninni ninni uyu yavrurum.*

Şiirin ilk dördlüğünde kızına olan sevgisini, kızının güzellik ve masumiyetini, kızının kendisi için yarın olduğunu, çocuğun fiziksel güzellikleri ile çocuk masumiyetinden kaynaklanan ruh güzelliğini dile getirir, çocuğun masumiyetine vurgu yapar. Ardından çocuğu yarına, geleceğe umut olarak gördüğünü ifade eder. “Yarınma umudumsun” dizesi ile çocuğun bilinçaltı belleğine onun babanın, ailenin, dolayısı ile milletin geleceği, yarını olduğu mesajını fısıldar.

İkinci dördlükte kızına sevgisi ile birlikte onun saçlarını okşama, onu bağrına basarak, başını göğsüne alarak sevme isteğini dillendirir. Üçüncü ve dördüncü dördlüklerde “dünya telaşı, ağlamak, gözyaşı, yürek yangını, yaraların göz göz olması, kem söz” kavramlarıyla çocuğa acıyı hissettirir. İkinci ve üçüncü dördlükte çocuğuna sevgisini, onu koruyup kollama, bağrına basma, onun acılarını paylaşma, gözyaşını silme, dertlerine ortak olma isteğini anlatır. Aynı zamanda kendi hissettiği acıları dile getirirken çocuğa da bu acı fark ettirilmiş olur.

Son dördlükte ise kızının rahatsızlığı karşısında duyduğu büyük acı ile birlikte bu durum karşısında bir baba olarak içine düştüğü çaresizliği, acizliği ifade eder. İlk dördlükten son dördlüğe doğru adeta her dördlükte hem kendi hissettiği üzüntüyü, acıyı giderek artan biçimde anlatır, hem çocuğa bu acıları giderek artan bir biçimde fark ettirir, hissettirir.

2. Annem Şarkısı:

Yıldız'ın kendisi dışında bir bestekar tarafından bestelenmiş ilk eseri olan bu şarkı, 1985 yılında İbrahim Erdem tarafından nihavent makamında bestelenmiştir. İbrahim Erdem'in bu besteyi yaptığı dönemlerde ortaokul müzik öğretmeni olarak görev yapıyor olması besteye çocuk hassasiyetinin yansımaya yol açmıştır. Yetişkin zevkine uygun bir makam olan nihavent ile bestelenmiş olmasına rağmen çocukların da zevkle dinleyebileceği tınıya sahip bir beste yapılmıştır.

ANNEM

*Anasın, en sadık yarsın
Evladınla bahtiyarsın
Kim demiş ki ihtiyarsın
Meleklerden güzel Annem*

*Gayemiz duanı almak;
Ayağında cennet bulmak,
Sana layık evlat olmak
O en büyük emel Annem*

*Sevgi ile güler yüzün
Yüzünde rengi var gülün
Gül yüzünde tebessümün
Bir cihana bedel Annem.*

İlk dörtlükte “Ana gibi yar olmaz.” atasözüne telmih yapılarak annenin en önemli dost olduğuna, bütün sevgililerden üstün olma değerine vurgu yapılmıştır. Çocuklar için annelerin ihtiyarlamayarak daima genç kalacağı ifade edilmiştir. Bu şiirin de içinde yer aldığı Anne Şiirleri Güldestesi adlı kitabının kapak yazısında anneler için “yaşlı dünyamızın yaşlanmaz çiçeği” ifadesini kullanan şair, annelerin ihtiyarlıkla anılamayacağını anlatır. Burada annelerin “ihtiyar” sıfatıyla anılmaktan alınacağını da hissettirir. Bunu hissettiren özellikle çocuk okurların zihin altyapısına annelerin yaşlı, ihtiyar ve benzeri sıfatlarla anılmamaları gerektiğini fısıldarken bir yandan da annelerinin ihtiyarlayacağını, var olan fiziksel güzelliklerini yitireceklerini fısıldayarak biraz acı hissettirir.

İkinci dörtlükte Peygamber'in “Cennet anaların ayakları altındadır.” hadisine telmih yaparak çocukların annelerinin duasıyla ve onların ayaklarının altında cenneti bulacağını vurgular.

*Sana layık evlat olmak
O en büyük emel Annem*

dizelerinde çocuklara ve bütün evlatlara annelere layık olmayı, dolaylı olarak Peygamber'in emrine uymayı en büyük emel, en önemli bir gaye olarak hedef gösterir.

3. Gürbüz Çocuklar Ordusu Marşı:

Yıldız'ın çocuklara vatan sevgisini işleyişinin ve çocuklara acıyı hissettirme üslubunun en önemli örneklerinden biri olan bu marşın bestesi Vural Eyikan'a aittir. Kalıp olarak mehter marşı biçiminde yapılan beste, Yıldız'ın hazırladığı Türk Müziğinin Farklı Türlerinde Çocuk Şarkıları Çalışmaları Projesi kapsamında yapılan bestelerdendir. Şiirin bazı dizelerinde Vural Eyikan tarafından söze müdahale anlamında küçük değişiklikler yapılmıştır. Bican Veysel Yıldız ile Vural Eyikan'ın ortak çalışması olan Çanakkale Kukla Tiyatrosu'nun senaryosu içerisinde bu marşa da yer verilmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir'in en önemli özelliği, sıradan bir ordu komutanının ötesinde çok özel bir entelektüel ve eşi görülmemiş bir eğitimci olmasıdır. Savaş şartlarına rağmen eğitim adına o dönemde eşi görülmemiş oldukça önemli işlere imza atan ve savaşın kazanılmasında önemli rol oynayan Karabekir, aynı zamanda büyük savaşlardan çıkararak neredeyse tamamı yıkılmış olan bir ülkenin yetim kalan çocuklarıyla özel olarak ilgilenip onların kazanılması ve eğitilmesi için farklı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda Erzurum, Kars, Bayburt, Sarıkamış çevresinden sahipsiz kalmış 4000 erkek, 2000 kız çocuğu toplanarak Sarıkamış'ta bir çocuk kasabası kuruldu. Toplanan yetim çocuklara temsili olarak Gürbüz Çocuklar Ordusu adı verildi. Bu çocuklara

çok değişik dallarda sanat eğitimleri ile birlikte üretime yönelik zanaat eğitimleri verildi ve Gürbüz Çocuklar Ordusu özellikle cephe gerisi hizmetlerde orduya büyük yararlar sağladı. Askerlerin potinlerinin üretilmesi için ayakkabıcılık, o günün koşullarında sinemacılık, şimendifer, buhar makinesi tamiri, sıhhiye eğitimleri dahi veriliyordu. Hatta sıhhiye eğitimi alan çocuklardan bazıları acil hastalarda küçük çaplı ameliyat yapabilecek duruma gelmişti. Orduya potin, kıyafet dikerek de yarar sağlıyorlardı. Bugün bile yaygın olmayan spor dallarında eğitim alıyorlardı. Daha sonra bazıları askeri okullara alınarak yüksek rütbeli subaylık görevlerine de gelmiştir. Bu çocukların orduya katkısını, ülkemize hizmetlerini, yaşlarının üstünde gayretlerini ve Kazım Karabekir'in örnek çalışmasını günümüz çocuklarına anlatmak, onlara Gürbüz Çocuklar Ordusu'nun isimsiz kahramanlarını örnek göstermek için yazılan marşta bilerek şiir gerçekliğine ters düşmeyecek şekilde On Beşliler olarak bilinen Çanakkale Savaşı'nın küçük kahramanlarına ve bütün diğer isimsiz küçük kahramanlara gönderme yapılmıştır.

Çanakkale mahşerinde binlerce genci yitirdiğimiz dönemde “Çanakkale Cephesi'nde meydana gelen boşlukları doldurmak için diğer cephelerden asker getirilemediğinden en yakın çevreden başlayarak 15 yaşın üstünde eli silah tutan gençlerin gönüllü olup olmadığına bakılmaksızın Çanakkale'ye sevk edilmeleri alışılmış bir hadise haline gelmişti. Nisan 1915'ten itibaren İtilaf Devletlerinin kara çıkartmasına başlamasıyla birlikte cephede takviye kuvvetlere ihtiyaç olunca Sultan V. Mehmed Reşad 27 Mayıs 1915'te bir emir yayımlayarak, Askeri Mükellefiyet Kanunu'nda değişiklik yapmak ve lise talebelerini de cepheye çağırarak zorunda kalmıştı. Harbiye Nezareti de bir tebliğ yayımlayarak, 1314 (1896) doğumluların (yani 19 yaşındakilerin) henüz askerlik hizmetine çağrılmamışları ile 1315 (1897) doğumluların bedenleri gelişmiş, harbe elverişli ve silah kullanmaya kabiliyetli olanlarından müsait bulunanların da kıtalara teslim olmalarını istemişti. Padişahın bu çağrısı üzerine liseli öğrenciler ve hayatlarının henüz başındaki gençler vatanın kendilerinden beklediği yüce görevi hakkıyla ifa etmek azim ve inancıyla silahlıya çıktı. Ekseriyeti 15 ila 19 yaşında olan bu gençlerin cepheye katılımları anısına yakılan meşhur “Hey On beşli On beşli” adlı türküde de söz konusu durum çok acı ve dramatik bir dille anlatılmıştır. Burada sözü edilen “15'liler” 1315 doğumlulardır. Yani 1 Haziran 1897 ile 22 Mayıs 1898 arasında doğan ve henüz tam 18 yaşını doldurmuş olan gençlerdi.”(<https://www.memleket.com.tr/hey-onbesli-turkusunun-hazin-hikayesi-94494h.htm>)

Yıldız, Kazım Karabekir'in Gürbüz Çocuklar Ordusu'na mensup çocukların cephede savaşıarak şehit olmadıklarını bilmektedir. Şiire “Gürbüz Çocuklar Ordusu” adını vermiş olmasına rağmen sadece Kazım Karabekir'in kurduğu Gürbüz Çocuklar Ordusu'nun çocuklarını değil, başta küçük yaşta şehadet makamına ulaşan şehit çocuklar olmak üzere tüm çocuk kahramanları anlatmaktadır. Yıldız'ın şiire ad olarak kullandığı “Gürbüz Çocuklar Ordusu” tüm çocuk kahramanları içine alan bir kavramdır demek daha doğru olacaktır. Marşın sözlerinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de cephede aktif olarak savaşmış olan çocuk kahramanlar kadar cephe gerisindeki çalışmalarlarıyla cepheye destek olanların, cephede savaşanlar kadar kurtuluşa hizmet edenlerin de öne çıkarılmasıdır. Kendisi ile görüşmemizde bu yaklaşımını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bu tür şiirlerde en önemli hedef çocuklarımıza herkesin kendi imkânları ölçüsünde vatana dair bir şeyler yapabileceğini anlatmak ve onlara vatan sevgisini, vatana duyarlılığı hissettirmektir. Mevcut bir cephe savaşının içinde değiliz, olmayız da inşallah. Cephede savaşmak durumunda olmayan çocuklarımıza kendilerinin de vatan için bir şeyler yapabileceğini anlatmalıyız. Cephe gerisi ile cephenin aynı değerinde olduğu mesajını vermemiz gerekiyor. Vatan ve vatanın çıkarları her zaman cephede savunulmaz, bu vatanın çıkarlarını korumak adına yere düşen çöpü kaldırmak da vatana hizmettir, geri dönüşüme kazandırılabilir bir ürünü çöpe atmamak da vatana hizmettir. Bu yüzden çocuk kahramanlarımızı anlatırken Gürbüz Çocuklar Ordusu'nu öne çıkarmaya çalıştık. Burada itiraf etmem gerekir ki eğitimci yanım da ağır bastı; Karabekir Paşa'nın bu muazzam projesinin de öne çıkmasını istedim. Çocuklarımızın hem Gürbüz Çocuklar Ordusu'nu hem Karabekir'i örnek alması gerekiyor. Eğitimcilerimizin de böyle bir eğitim dehasını tanıması, örnek alması şart.*”

GÜRBÜZ ÇOCUKLAR ORDUSU

Düşman yurda kurmuş pusu

*Durur mu Türk'ün yavrusu
Gürbüz Çocuklar Ordusu
Düşer yollara yollara*

*Gider, gelir şehit kınalı kuzular
Duyar, yanar, yüreğimin içi sızlar*

*Değişir kara yazılar
Özgürdür şehit kullar
Gürbüz Çocuklar Ordusu
Düşer toprağa toprağa*

*Gider, gelir şehit kınalı kuzular
Duyar, yanar, yüreğimin içi sızlar*

*Olamadık oyunlarda
Savaştık biz çocuk yaşta
Bir destan kaldı sana
Biz çocuklardan vatana*

*Gider, gelir şehit kınalı kuzular
Duyar, yanar, yüreğimin içi sızlar*

*Kurtuldu bak vatan işte
Biz çocuklardan hediye
Kuruldu ülkem Türkiye
Yazdık dağlara dağlara*

*Gider, gelir şehit kınalı kuzular
Duyar, yanar, yüreğimin içi sızlar*

Birinci dörtlüğün hemen başından itibaren çocukların vatan duyarlılıklarına vurgu ile çocuklara vatan tehlikeye girdiğinde mutlaka onların da yapabilecekleri bir şeylerin olacağını ve böyle bir durumda vatanın yaşayacağı sıkıntılar karşısında kayıtsız kalmamalarını, boş durmamalarını telkin eden mesaj verilmiştir. Birinci ve ikinci dörtlüklerin son dizelerinde tümleçleri tekrarlanarak anlamları pekiştirilen “*Düşer yollara yollara*”, “*Düşer toprağa toprağa*”, dizelerindeki “*düşer*” fillerinde de zahmetli bir işe katlanmanın, vatan için sıkıntı çekmenin yorgunluğu ile birlikte ölümü göze alarak toprağa düşmenin acısı hissettirilir. Bununla birlikte dördüncü dörtlüğün sonunda “*Yazdık dağlara dağlara*” dizesiyle, örtülü olarak, çekilen bütün acıları unutturacak bir sonun yaşandığı, çekilen sıkıntıların ve katlanılan acıların nihai zaferi, büyük bir başarıyı getirdiği anlatılıyor. Burada zaferin dağlara yazılması, dağların zihinde oluşturduğu büyüklük, yücelik, erişilmezlik, kalıcılık, yıkılmazlık imajlarından da yararlanarak zaferin büyüklüğünü anlatır. Çekilen zahmet ve zorluk çoktur, katlanılan acılar büyüktür. Bununla beraber kazanılan zafer de çok büyüktür.

Bugünün çocuklarının yaşadığı özgürlük, refah ve mutluluk, dün çocukluğunu yaşayamayan çocukların gelecek kuşaklara armağanıdır. Kendi hayatlarını adayarak geleceğe sundukları armağandır vatan ve onun üzerinde yaşanan özgürlük. Bu yüzden vatanın ve özgürlüğün kıymeti bilinmelidir. Bu kıymetli değerleri bize armağan olarak bırakanlara saygı duyulmalı, onlara duyulan saygının en iyi ifadesi olarak vatan ve özgürlük korunmalıdır.

Nakarat olarak kullanılan

*Gider, gelir şehit kınalı kuzular
Duyar, yanar, yüreğimin içi sızlar*

dizelerinde cepheye giden kınalı kuzuların şehit olarak geldiklerini, kendisinin bu durum karşısında yüreğinde yangın ve sızı duyduğunu ifade eder. Bu ifadelerde kendi hissettiği acıyı dile getirmenin yanında çocuklara da bu acıyı hissettirme söz konusudur.

Uzun yıllar boyunca ilköğretim okullarında ve ortaokullarda öğretmenlik yapan Yıldız, öğretmenliğinde edindiği çocuk ve ergenlere bir konuyu öğretirken tekrar ederek öğretme tecrübesini şiire yansıtır. Bu amaçla şiirde asıl vurgulamak istediği mesajı, asıl anlatmak istediği düşüncüyü, asıl hissettirmek istediği duyguyu nakarat olarak tekrarlar. Kınalı kuzuların cepheye sağ gidip şehit olarak döndüklerini nakaratın birinci dizesiyle tekrar tekrar söyleyerek çocuk okurlar ve çocuk dinleyiciler tarafından kurtuluşun ve ülkenin manevi mimarı çocuk kahramanların hayatlarını hiçe sayarak ölüme gitmiş olduklarının anlaşılmasını, onların vatan sevgilerinin ve kahramanlıklarının örnek alınmasını ister. Burada nakarat olarak seçilen sözlerin birinci dizesi bilgiye, ikinci dizesi bilince yöneliktir. Nakaratın ikinci dizesinde bu durum karşısında kendisinin yüreğinin yandığını, yüreğinin başının sızladığını tekrar tekrar söyleyerek çocuk kahramanların hayatlarının baharında tattıkları ölüm acısını ve bu fidanların, bu filizlerin, bu tomurcukların toprağa düşmesinin kendisine hissettirdiği acıyı çocuk okurlar ve çocuk dinleyicilerin de hissetmelerini ister.

Şiirde kullanılan zamana da dikkat etmek gerekir. Şiirdeki cümleleri zaman kipleri bakımından incelediğimizde şairin verdiği mesajlara, hissettirmek istediği duygulara göre “şimdiki zaman, geniş zaman, geçmiş zaman” kiplerini kullandığını görmekteyiz. Bazı dizelerde ise “gelecek zaman” kipi kullanılmadığı halde fiillerin gelecek zaman hissi verecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

Birinci dördlüğün ilk dizesinde tarihi bir durumu aktardığı için “*Düşman yurda kurmuş pusu*” cümlesinin yüklemine duyulan/öğrenilen geçmiş zaman kipini kullanır. İkinci dizede “*Durur mu Türk’ün yavrusu*” sözüyle durup durmayacağını sormamaktadır. “Durmaz” anlamını vermek için soru biçiminde ifade etmektedir. Bu yolla bir yandan daha önceki kahraman çocukların durmadığını ifade ederken bir yandan şimdiki çocukların ve gelecekteki tüm çocukların da böyle bir durumda durmaması gerektiğini öğütlemektedir. Hatta bütün Türk çocuklarının milli kimliklerinin vatana pusu kurulduğunda zaten eli kolu bağlı durmaya müsait olmadığını, onların da vatanın zora düştüğü durumlarda durmayacaklarını, duramayacaklarını her türlü zorluğu göze alıp yollara düşeceklerini vurgulamaktadır. Bunun her zaman böyle olacağını hissettirmek için de bu dizelerde geniş zaman kipi kullanılmıştır.

*Gider, gelir şehit kınalı kuzular
Duyar, yanar, yüreğimin içi sızlar*

Nakarat dizelerindeki fiillerin tümünde geniş zaman kipi kullanılarak bilemediğimiz geçmişte, bildiğimiz geçmişte, bugünde, gelecekte de vatan zora düştüğünde o gün hayatta olan kınalı kuzuların cepheye gideceği, aralarından bazılarının şehit olarak döneceği, bunun milletin diğer kişilerinde yürek yangınlarına, büyük acılara, sızılara sebep olmaya devam edeceği anlatılmaya çalışılmıştır.

*Değişir kara yazılar
Özgürdür şehit kullar
Gürbüz Çocuklar Ordusu
Düşer toprağa toprağa*

İkinci dördlükte verilen kara yazıların değişmesi, şehitlerin özgür olması, vatanını seven çocukların vatan için toprağa düşmesi değişmez kurallar, dünya durdukça tekrarlanacak ve yaşanacak fiiller olarak görüldüğünden bu dördlükteki yüklemelerin tümü geniş zaman kipinde kullanılmıştır.

Marşın sözleri içerisinde sadece üçüncü ve dördüncü dördlüklerde bilinen/görülen geçmiş zaman kipi kullanılmıştır.

*Olamadık oyunlarda
Savaşık biz çocuk yaşta
Bir destan kaldı sana
Biz çocuklardan vatana*

Nakarat

Kurtuldu bak vatan işte

*Biz çocuklardan hediye
Kuruldu ÷lkem Türkiye
Yazdık dağlara dağlara*

Marşın öznesi konumundaki çocukların ağızından birinci çoğul şahıs öznenin ifadesi olarak söylenen bu iki dörtlükte yaşananların bizzat çocuklar tarafından yaşandığını, çocukların bu durumların tümüne şahit olduklarını hissettirmek için bilinen/gör÷len geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Oyun yaşında olmalarına rağmen oyunlarda olamayıp savaşlarda olan bu çocuklar bugün÷n çocuklarına unutulmaz hatıra olarak bırakılan destanın gerçek özneleridir. Olayları bire bir yaşamışlardır ve vatanın kurtulmasına, Türkiye'nin kurulmasına, bu kutlu destanın dağa taşa yazılmasına bilerek, yaşayarak, görerek şahit olmuşlardır. Bütün bu şahit olma işinin içerisinde hem şehit olan çocukların hem gazi olan çocukların özne olması durumu ile şehitlerin ölümsüzlüğünü ifade eden Bakara suresinin 154. ayeti olan “Allah yolunda öldür÷lenlere ‘öl÷ler’ demeyiniz. Bilâkis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.” ayetine telmih yapılmıştır.

Marşın bütününe anlam, verilen mesaj ve hissettirilen duygular açısından bakıldığında Yıldız'ın çocuklara vatan sevgisi, özgürlük coşkusu ile birlikte acıyı da hissettirme gayretinde olduğu gör÷lür.

4. Karabağ' da Yasamen Türküsü:

Karabağ' da Yasamen türküsü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Öğretim Üyesi Prof.Dr. Merziyye Necefova'nın yazmış olduğu kısa hikâyeden ilham alınarak yazılmıştır. İşgal öncesi Karabağ' da yaşayan iki âşık aşklarının sembolü olarak kızın evinin önüne yasemin fidanı dikerler. Fidanın büyüyüp serpilmesini aşklarının büyüklüğü olarak gör÷rler. Yaseminin iyice büyüyüp serpildiği, çokça çiçek açtığı bir dönemde Karabağ işgal olur. Âşık delikanlı savaşa katılır ve şehit düşer. Kız ise ailesinin ısrarı üzerine işgal edilen Karabağ'dan göçerek Azerbaycan içlerine taşınır. Yıldız, Merziyye Necefova'nın yazmış olduğu kısa hikâyeyi ilk okuduğunda bunun gerçek olduğunu ve Merziyye Necefova tarafından yaşandığını zanneder. Bu hikâyeden etkilenerek Karabağ' da Yasamen şiirini yazar ve besteler.

Şiirde ilk göze çarpan şey dilin Azerbaycan Türkçesine yakınlığıdır. Yasemin çiçeğinin adının Azerbaycan Türkçesinde “yasamen” olarak telaffuz edilmesinden dolayı şiirin adında ve şiirin içerisinde çiçeğin adı “yasamen” olarak geçer. Seçilen ezgide de Azerbaycan müziğine ait ezgilere benzer bir beste tercih edilmiştir. Bestenin ilk taslağı Bican Veysel Yıldız tarafından amatörce yapılmış, daha sonra Uygur Önalın tarafından yeniden beste yapılırken bir anlamda Yıldız'ın bestesi aranje edilmiş sayılacak değişiklikler yapılmıştır. Şiirde Bican Veysel Yıldız'ın şiirlerinde rastlanmayan bir ölçü kusuru yapılmıştır. Her iki dörtlüğün de tüm dizeleri 7 heceden oluşurken üçüncü dizeler 8 hecelidir.

KARABAĞ'DA YASAMEN

*Karabağ' da yasamen
Düştim büyük yasa men
Yurdum yuvam işgal oldu
Bir de kaldın orda sen*

*Karabağ' da talan var
Ardımızda kalan var
Hain düşmanın dilinde
Bin bir türlü yalan var*

Birinci dörtlükte

*Karabağ' da yasamen
Düştim büyük yasa men
Yurdum yuvam işgal oldu
Bir de kaldın orda sen*

Dizeleri ile Karabağ'da yaşanan büyük aşkın sembolü olan ve şehit düşen sevgili gibi sevgili ile birlikte Karabağ'da kalan yasemin ağacına telmih yapılır. Şehit düşen sevgilinin yası, işgal edilen vatan topraklarının yası ile Karabağ hasretinin birleşerek genç kızı çok büyük bir yasa düşürdüğüne vurgu yapılır. İşgal olan yurt ve yuvayı ardında bırakarak göçmek zorunda kalan sevgilinin acısını büyüten bir unsur daha vardır. Şair, sevgilinin dilinden, birinci tekil öznenin ağzıyla bu büyük acıyı da yansıtır dizelere. “*Yurdum yuvam işgal oldu*” bu yetmezmiş gibi “*Bir de kaldın orda sen*”. Şimdi ben Karabağ'dan, evimden, yasemin ağacından ve senin mezarından uzaklarda yaşamaya mecbur edildim. Tarifsiz acılar içinde büyük bir yas yaşıyorum.

İkinci dörtlükte adeta sevgilinin işgal edilen vatan topraklarına, yurduna yuvasına, yasemin ağacına ve ölümü göze alarak vatan toprağını ardında bırakıp kaçmayan, yiğitçe savaşmış şehit düşen ve bir mezarla dahi olsa vatan toprağında kalıp orayı bekleyen sevgilisini ardında bırakmış olmaktan duyduğu acının sebeplerini anlatır. Adeta sevgilisine kendisini bu acıları yaşamaya mecbur eden şartları anlatır, mazeret bildirerek acısını dindirmeye, yasını hafifletmeye çalışır.

İkinci dörtlükte sevgili, şairin ağzından şiir diliyle şunları anlatır: Evet ben de biliyorum ki “*Karabağ'da talan var*” ve ne yazık ki biz oraları terk edip gelmiş olsak da yasemin ağacı gibi yurduna yuvasına, ahdine vefa gösterip oralarda yaşamaya devam edenler ve sevgilim gibi ölse de vatan toprağını terk etmeyip orada bizim “*Ardımızda kalan var*” ben gelmek zorunda kaldım. Çünkü beni oradan gelmeye mecbur bırakıldım. “*Yurdum yuvam işgal oldu*” beni ve ailemi göçe mecbur bıraktılar. Karabağ'da normal bir savaş ya da iç kargaşa yok. Tarih boyunca Türk ile her savaşında savaş kurallarını hiçe sayarak büyük zulümler yapan, savaşın en iğrenç yanını sergileyen Ermeniler tarafından yağmalanan “*Karabağ'da talan var*”. Yakın tarihte defalarca zulümüne, ahlak dışı tutum ve davranışına, işkencesine, tecavüzüne şahit olduğumuz savaş kurallarını, insan onurunu, ahlakı, namusu, her türlü insani değeri hiçe saymış olan Ermenilerin bu sefer Karabağ'da da aynı vahşeti sergilemesinden dolayı bir genç kız olarak oraları terk etmeye mecbur kaldım. Ne vatana, ne yasemin ağacına, ne de sevgiliye vefasızlık edecek biri değildim. Ne var ki karşımızda tarihin kara leke sayacağı savaşlarla tanıştığımız “*Hain düşmanın dilinde / Bin bir türlü yalan var*”. Tarih boyunca hainlikle, ihanetle, ahlsızlıkla tanınmış bir düşmanın yalanlarla başlattığı işgalden namusumuzu ve onurumuzu kurtarmak için kaçmak, vatanımdan göçmek zorunda kaldım.

Şairin “*Hain düşmanın dilinde / Bin bir türlü yalan var*” dizelerinde ifade ettiği “yalan var” sözünde tevriye sanatı yapılmıştır. “*Hain düşmanın dilinde / Bin bir türlü yalan var*” dizelerinde şair iki farklı konuya vurgu yapmaktadır. Birincisi bir önceki paragrafta ifade ettiğimiz sevgilinin ağzından söylenen düşmanın savaşın başlarında sergilediği ikiyüzlü tutumla ortaya koyduğu tavırlarla ve sözlerle söylediği yalanlardır. Fakat şairin burada kendi düşünme biçimi ile asıl vurgulamak istediği, çocuklara ve gençlere anlatmak istediği işin edebiyat boyutudur. Her fırsatta edebiyatın ilham veren yanına, bilinçaltı belleğe gönderdiklerine vurgu yapan Bican Veysel Yıldız, bu dizelerde ikinci bir mesaj vermekte ve Ermeni diasporasının ve uluslararası güçlerin Karabağ konusunda bütün dünyayı yanıltacak bir kamuoyu oluşturmalarını ve kendi zulümlerini gizleyecek sanatsal etkinlikler yapmalarını kast etmektedir. Yıldız, sanatın hem kendi haklılığımızı, kendi mücadelemizi, hem karşı tarafın zulmünü anlatmak için en önemli yol olduğuna inanır. Ona göre bir toplumun kendi çocuklarını aydınlatmada ve kendisini dünyaya anlatmada kullanması gereken en etkili yol sanattır. Çocuk edebiyatı alanında verdiği mücadeleyi de bu inançla yürütmekte ve hayatının varoluş gayesi saymaktadır.

Şiirin bütününe baktığımızda Yıldız'ın hazin bir aşk hikâyesinin insan ruhunda açtığı yarayı anlatmanın ötesinde vatana, düşmana, bilinçli yaşamaya, çocuk ve gençlere dostu düşmanı tanıtmaya dair endişeleri şiire hâkimdir. İki genç aşkın hikâyesi üzerinden Karabağ sorununa vurgu yapmakta, işgalin düşmana inanmakla, düşmanı yok saymakla, tarih bilincinden mahrum yaşamakla, milli hafızayı devre dışı bırakmakla, düşmanı masum görüp onun hilelerini algılamayıp düşmana güvenmekle doğru orantılı ilişkisinden, düşmanın dünyayı nasıl yanılttığına kadar birçok konuya dikkat çekmeye çalıştığını görebiliyoruz.

Karabağ'da Yasemin türküsü, Yıldız'ın Türkiye toprakları ile sınırlı olmayan kendi ifadesi ile “gönül coğrafyamız” dediği bütün toprakları kapsadığını, onun bu toprakları ne kadar içtenlikle vatan olarak

benimsediğini, o topraklarda yaşanan her sıkıntıyı bizzat kendi derdi olarak algıladığını, vatana dair konularda ne kadar geniş açılı bir bakış açısına sahip olduğunu gösteren bir eserdir.

"Suyun ve düşmanın uyumadığı bir dünyada bizim uyumaya ve işlerimizi ertelemeye hakkımız yok. Düşman, bayramda da Filistin'de, Irak'ta, Suriye'de başımıza bomba yağdırıyor. Savaşlarla savaşmak için bayramlarda da çalışacağız, gece de gündüz de çalışacağız." anlayışıyla çocuk edebiyatına bakışını ve bu alanla ilgili çalışmalarının temel mantığını ortaya koyan Bican Veysel Yıldız, çocuk ve gençlere vatan duyarlılığını hissettiren vatanın dertleri ile dertlenmeyi öğretilenler, düşmanı tanıyanlar diye "yasa düşmek, yurdu yuvası işgal olmak, talan edilmek, ardında kalanları bırakmak, düşmanın hainliği, düşman dili, savaşın içinde sadece silahlarla değil yanlış bilgilendirmeye, bin bir türlü yalanla, algı yönetimi ile zarar verme" kavramları ile bir bilinç kazandırılmaya çalışmıştır. Hayata hazır olsunlar, dostu düşmanı tanıyanlar diye Karabağlı iki genç sevgilinin acısıyla birlikte işgalin, vatan hasretinin, düşmanın hilelerine aldanmanın acısını hissettirmiştir.

SONUÇ

Bican Veysel Yıldız, çocuk edebiyatı sorunlarını tespit etmekle kalmaz buna yönelik çözüm önerilerini de ortaya koyar. Yaptığımız incelemelerin sonucunda ortaya koyacağımız görüşleri belki de en iyi yine Yıldız'ın kendi sözleriyle özetleyebiliriz. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Verdiği Ortadoğu'da Kalıcı Barış İçin Çocuk Edebiyatı başlıklı konferansında bu konu ile ilgili görüşlerini şöyle açıklar: "Ülkemizde, ülkemizin çevresinde, genel anlamda dünyada ve Ortadoğu'da kalıcı barış istiyorsak çocuk edebiyatına gereken önemi vermek zorundayız. Sanat ve edebiyat zevki almış, okuma ve yazma kültürü edinmiş bireyler yetiştirmenin en temel şartı yerli, kendi kültür ve medeniyetinizin kodlarını taşıyan; evrensel değerlere önem veren, uluslararası alanda ses getirecek yetkinlikte bir çocuk edebiyatı oluşturmaktır.

Masallar, süreçte ne yaşanırsa yaşansın sonuçta iyilerin kazanacağını anlatır. Çocuğun ve gencin zihin altyapısına, bilinçaltına bu mesajı kazır. İyiye değerli kılmak, doğruyu üstün tutmak insanlık için en önemli ortak paydadır. En önemli evrensel değerdir. Bu ilkeleri hayat prensibi edinmiş bir nesil yetiştirmek gerekir. Evet, biricik çıkış yolu budur. Ülkelerimize, daha kötüsü zihinlerimize düşman eliyle, düşmanın kalemiyle çizilmiş sunî sınırlar, Ortadoğu'daki kavgaları, çekişmeleri tetikliyor. Kardeş kalemlerle yazılmış edebiyat sayesinde çocuklarımızın zihin ve gönül dünyasından dikenli telleri ve mayın tarlalarını kaldırabiliriz. Bunları aşabiliriz. Şiirler, ninniler, masallar, şarkılar, türküler dikenli tellere takılmaz, mayın tarlalarına aldırılmaz. Düşman eliyle, düşmanın kalemiyle çizilmiş sunî sınırları dünya haritasından kaldıramasak da zihin ve gönül haritalarımızdan kaldırabiliriz. Sanatta, edebiyatta, dilde birlik sağladığımızda emin olun ki ilde birlik de dirlik de sağlanır. Dilde birlik olmadıkça ilde birlik olmaz. Çocuk ve gençlik edebiyatında köklü başarı, yerli düşünce, doğru mesaj! Çocuk ve gençlik edebiyatıyla iyi yetişmiş bir neslin bu toprakları yeniden mürekkeple sulaması gerekiyor. Biz bu toprakları mürekkeple sulayabilirsek birileri dünyanın öbür ucundan gelip bizim topraklarımızı bizim kan ve gözyaşımızla sulayamaz. Biz bunu başarmadıkça, birileri bizim topraklarımızı bizim kan ve gözyaşımız ile sulamaya devam edecektir. Bugün yangın yerine dönen Ortadoğu, masalsız büyüyen çocukların cehennemidir. Yaşanan savaş ve terör olayları; masalsız büyüyen çocukların savaşlarıdır. Başta masallar olmak üzere birçok türde kültür mirasımızın ve medeniyetimizin ortağı olan milletlerden kahramanlara yer verilmeli. Olaylar için kullanılan mekânlar da suni sınırlarına aldırılmadan bu coğrafyanın mekânlarından seçilmeli. İstanbul'dan çıkan bir kervan Şam'a, Kerkük'e, Halep'e, Tebriz'e uğramalı. Buhara'dan uçan bir halı, Saraybosna'ya, Taşkent'e şehzade taşıyabilmeli. Afganlı bir çocuğu zehirlemek isteyen yılanı Yemenli çocuk öldürmeli. Keşmirliyle musallat olan ejderhayı Kudüslü bir yiğit yere sermeli. Ortak kültürel değerler anlatılmalı, yaşatılmalı. Dillerimizdeki ortak kelimeler eserlerimizde özellikle kullanılmalı. Dildeki ortak kelimelerin ortak tarihin ve ortak kültürlerin bir eseri olduğu hissettirilmeli.

Sizler, yarının aydınları değil, aydın yetiştiren adamları olacaksınız. Bu şuuru taşımak ve yaymak gibi bir göreviniz var. Dünya görüşünüz ne olursa olsun. Siyasi yelpazenin neresinde duruyor olursanız olun. Yerli bir bakışa sahip, evrensel değerlere uyan, dünyayla yarışan bir çocuk edebiyatının oluşumuna, yaşamasına, yaşatılmasına katkı sunmak durumundasınız." (<https://www.haberler.com/ortadoğu-da-kalici-baris-icin-cocuk-edebiyati-8389104-haberi/>)

Score

KARABAĞ'DA YASEMEN

Söz : Bican Veysel YILDIZ

Müzik: Uygur ÖNALAN

♩ = 90

Flute

6

Fl.

Ka rabağ da ya semen düş tüm bü yük
Ka rabağ da ta lanvar ar dımız da

12

Fl.

ya sa men Ka ra bağ da ya semen düş tüm bü yük ya sa men
ka lan var Ka ra bağ da ta lanvar ar dı mız da ka lan var

17

Fl.

Yur dımyu vam iş galol du bir de kal dın or dasen yur dımyuvam iş galol du
Ha in düş ma nın di lin de bin bir tür lü ya lanvar ha in düş ma nın di lin de

23

Fl.

bir de kal dın or da sen
bin bir tür lü ya lan var

KAYNAKÇA

- 1- *Bizim Dünyamız*. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 2- Fındık Yazarlar, (2016). İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 3- Göl, Ersin. *Bican Veysel Yıldız'ın Çocuk Edebiyatımızdaki Yeri ve Eserlerindeki Değerler Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2017.
- 4- Karahan, F. B. (2015, Aralık). Bican Veysel Yıldız ile Söyleşi. *Aile (Diyanet Aylık Derginin Ücretsiz Eki)*, s.27, 28, 29.
- 5- Oğuzkan, A. F. (2001). *Çocuk Edebiyatı*, (Yedinci baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- 6- Poyraz, H. (2004). Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004 , İstanbul, Türkiye: DEM Yayınları. Sever, Sedat (2007). *Çocuk ve edebiyat*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- 7- *Sevgiye Dair Masallar*. Pendik Kale Koleji Öğrencileri. (2016). İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 8- Sınar, A. (2006). Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları. *Türkiye Literatür Dergisi*, 4, (7), 175-225.
- 9- Şimşek, T. (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Rengârenk Yayınları.
- 10- Şimşek, T. Yıldız, B., V., Y. (2015). *II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*. KBN Dijital Baskı Tesisleri, İstanbul, Türkiye.
- 11- Şimşek, Tacettin. (2014, Aralık), Çocuk Edebiyatı Tarihine Ön Söz. *Türk Dili Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 756, 15-37.

- 12- Şirin, M.R. (2007). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış: Çocuk Edebiyatı Nedir, Ne Değildir?* Ankara: Kök Yayıncılık.
- 13- Yıldız, B.V. *Aile Şiirleri*. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 14- Yıldız, B. V. (1984). *Damlalar*. Erzurum: Kağızman Neşriyat.
- 15- Yıldız, B. V. (2012). Yeni Bir Başlangıcın Adı Su. *Su Dumlupınar İlköğretim Okulu Dergisi*, 1, 3.
- 16- Yıldız, B. V. (2015b). *Yağmur Hatıraları*. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 17- Yıldız, B. V. (2016). *İçimdeki Haylaz Çocuk*. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 18- Yıldız, B.V. (2015a). *Anne Şiirleri Güldestesi*. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 19- Yıldız, Bican Veysel (2016). *Yazarlığa İlk Adım*. İstanbul: Hayat Mektebi Yayınları.
- 20- <http://www.cogeyb.org/cogeyb-dernegi/baskanimizin-mesaji/>, Erişim Tarihi: 20.09.2019)
- Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği "Çağı Yetiştirenlerle Çağın Yetiştirdikleri Buluşuyor Projesi" Ankara Çankaya Programı. Diyanet TV Haber (23 Ağustos 2013) <https://www.youtube.com/watch?v=fmPh3SBKBzc> Erişim Tarihi: 15.08.2019)
- 21- (<http://www.felahkitap.com/2016/05/ortadoguda-kalici-baris-icin-cocuk-edebiyati-2/#more-1436> Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- 22- <https://www.memleket.com.tr/hey-onbesli-turkusunun-hazin-hikayesi-94494h.htm> Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- 23- (<https://www.haberler.com/ortadogu-da-kalici-baris-icin-cocuk-edebiyati-8389104-haberi/>) Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- 24- <http://www.bicanveysel.com/projeler/kutuphane-kurma-calismalari/>: Erişim Tarihi: 11.09.2019.
- 25- <http://www.bicanveysel.com/projeler/yazarlar-koylerde/>: Erişim Tarihi: 14.09.2019.
- 26- <http://www.cocukvegenc.net/cocuk-ve-genclik-edebiyati-yazarlari-birligi-calistay-bildirisi-yayinladi/>: Erişim Tarihi: 06.09.2019.
- 27- <http://www.cogeyb.org/projelerimiz/cagi-yetistirenlerle-cagin-yetistirdikleri-bulusuyor/>: Erişim Tarihi: 11.08.2019.
- 28- <http://www.cogeyb.org/sempozyum/>: Erişim Tarihi: 08.09.2019.
- 29- <http://www.cogeyb.org/calistay/calistay/>: Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- 30- <http://www.felahkitap.com/2016/05/ortadoguda-kalici-baris-icin-cocuk-edebiyati-2/#more-1436>: Erişim Tarihi: 14.09.2019.
- 31- <http://www.gazetehamburg.com/makale/bir-anadolu-hikayesi/>: Erişim Tarihi: 15.09.2019.
- 32- <https://www.haberler.com/ortadogu-da-kalici-baris-icin-cocuk-edebiyati-8389104-haberi/>: Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- 33- <http://www.trthaber.com/haber/egitim/yazarliga-ilk-adim-projesi-230784.html>: Erişim Tarihi: 21.09.2019.
- 34- <http://www.turkiyehaberajansi.com/kuran-kurslarinda-ve-camilerde-imza-gunu/63982/>: Erişim Tarihi: 11.09.2019.
- 35- <http://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/cocuk-edebiyati-camiye-girdi-559588>: Erişim Tarihi: 10.08.2019.
- 36- <https://www.youtube.com/watch?v=1jaBY5I5ATw>: Erişim Tarihi: 25.12.2019.
- 37- <https://www.youtube.com/watch?v=fz0yCo1X578>: Erişim Tarihi: 25.12.2019.
- 38- <https://www.youtube.com/watch?v=hCC5aRMVFqw>: Erişim Tarihi: 25.12.2019.

TRT ÇOCUK ŞARKILARI REPERTUAR KİTABINDA KAVRAMLAR DÜNYASI

Prof.Dr. Ali Fuat ARICI*

Öğr.Gör. Yusuf GÜNAYDIN**

Özet

Çocuk edebiyatı ve müzik türlerinden biri olan çocuk şarkıları, çocuklar üzerinde hem istenilen davranışların kazandırılmasında hem de sanatsal zevkin, edebî hazzın ve ana dili sevgisinin aşılmasında önemli bir rol üstlenir. Ancak bu rolün etkili bir biçimde ortaya çıkabilmesi çocuk şarkılarının diline ve konusuna bağlıdır. Bu şarkıların, belirlenen hedefler doğrultusunda işlevsel bir boyut kazanması, çocuk gerçekliğine göre hem fiziksel(harfler, cümleler, resimler...) açıdan hem de içerik(kelime, konu, tema...) ve müzik(ezgi, ritim...) açılarından bütünlük arz etmesi ile doğru orantılıdır. Şarkılarda yer alan kelimeler

* Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi, aricialifuat@gmail.com

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yusuf.gunaydin@hotmail.com

ve onların çağrışım alanları özellikle üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biridir. Çünkü kelimeler, insan zihninde, birbirinden bağımsız bir şekilde ayrı ayrı ya da sözlükteki kelimeler gibi alfabetik bir sıra şeklinde değil, birbiriyle anlamsal ilişkileri olan, çağrışımsal yapıya sahip bütünler hâlinindedir. Dolayısıyla her sözcük, bir ilgiyle bağlandığı bir sözcük kümesinin mensubudur ve kelimeler arasındaki bu ilişkiler ağı onların anlamının da belirleyicisidir. Bu çalışmada "TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı" metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık kavramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk şarkıları, çocuk edebiyatı, metinsellik, bağdaşıklık, TRT.

THE WORLD OF CONCEPTS IN TRT CHILDREN SONGS REPERTORY BOOK

Abstract

Children's songs, which are one of the genres of music and children's literature, play an important role both in acquiring desired behaviors on children and in instilling artistic pleasure, literary pleasure and love of mother tongue. However, the effectiveness of this role depends on the language and subject of children's songs. These songs gain a functional dimension in line with the determined goals, and they are correct in terms of both physical (letters, pictures ...) and content (words, themes, themes tema) and music (melody, rhythm göre) according to child reality. It is proportional, the words in the songs and their fields of association are one of the most important issues that need to be emphasized. Because words are not in the human mind, independently of each other or in alphabetical order like the words in the dictionary, but in the form of associative structure with semantic relations with each other. Thus, each word is a member of a set of words to which it is connected with interest, and this network of relationships between words is also decisive for their meaning. In this study, T TRT Children's Songs Repertoire Book "is discussed within the framework of the concept of cohesion which is one of the textual criteria.

Key words: Children's songs, children's Literature, textuality, cohesion, TRT.

GİRİŞ

TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı, TRT Çocuk Korosu'nda ses eğitimi alan ilköğretim seviyesindeki çocukların koroda seslendirdikleri çocuk şarkılarının toplandığı bir kitaptır. Bu kitapta 96 adet şarkı hem söz hem de besteleriyle yer almaktadır. Kitapta yer alan şarkıların bir kısmı çocuk şiiri olarak bir kısmı şarkı sözü olarak kaleme alınmış metinlerdir. Az bir kısmı da anonim metinlerdir.

Çocuk edebiyatı ve müzik türlerinden biri olan çocuk şarkıları, çocuklar üzerinde hem istenilen davranışların kazandırılmasında hem de sanatsal zevkin, edebî hazzın ve ana dili sevgisinin aşılmasında önemli bir rol üstlenir. Bunun içindir ki çocuk şarkılarının toplandığı kitaplar da diğer türleri içeren kitaplar kadar ehemmiyetli ve kayda değerdir.

Bir dilin daha zengin ve daha kalıcı olabilmesi, çocuk edebiyatı ürünlerine bağlıdır. Bu ürünler çocukların dil gelişimine katkıda bulunurken onların maddi ve manevi değerleri edinmelerinde de başrol oynar. Ninniler gibi çocuk edebiyatı ürünlerinden biri olarak değerlendirebileceğimiz çocuk şarkıları, diğer türlerden farklı olarak çocukların dil gelişimlerine, ortak değerleri edinmelerine, müzik becerilerinin ve yaratıcılıklarının gelişimine katkıda bulunur.

Ninni, türkü, mani, bilmece, tekerleme ve halk şarkıları, çocukları anadilin söz varlığıyla tanıştırır. Bu edebî ürünler, duyu-motor dönemde başlayarak, işlem öncesi dönemlerinde çocuğun ana dili Türkçeyi yetkin bir şekilde kullanmasına katkı sağlamaktadır. Dil eğitimi ayrıca bir kültür aktarımı olarak da çocuklarda dil bilinci ve ulus bilincini güçlendirir (Kabadayı, 2009).

Çocuk şarkıları, müzik sevgisini aşıl原因 ve müzik becerisini geliştiren, aynı zamanda toplumsal kuralları, millî değerleri öğreten, kişisel gelişime katkıda bulunan, oyunlara eşlik eden, çocuklara mutluluk veren, bireyler arası iletişimi sağlayan, özellikle ilk çocukluk yıllarında bilişsel gelişime, dil gelişimine katkıda bulunan bir unsurdur (Göher ve Feyzan, 2003).

Müzik, çocuğun günlük yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Evde, okulda, sokakta, parkta dolayısıyla her yerde ve günün her saatinde müzik, onun için hem bir amaç hem de bir araçtır. Müzikle oynar,

müzik yoluyla kendini ifade eder, duygularını anlatır; böylece beden, zihin, dil, duygu gelişimini sürdürür (Yıldız, 2002).

Çocuk şarkıları genel olarak incelendiğinde dört ana yapının varlığı görülebilir. Birinci yapı, çocuklarda müzikal bir estetik ve sanatsal duyarlılık kazandırmayı amaçlayan müzikal-ezgisel yapıdır. İkinci yapı müzikal-ezgisel yapıyla hiçbir zaman ayrı düşünülmemeyen, ancak çocuk şarkılarının yapısal analizinde ayrı bir önem taşıyan ritimsel yapıdır. Üçüncü yapı ezgilerin çocukların belleklerinde kalmasını sağlayarak yine eğitim öğretim süreci içerisinde kurgulanmış çeşitli iletiler taşıyan, bununla birlikte edebî bir estetik ve sanatsal duyarlılık kazandırmayı amaçlayan sözel-dilsel yapıdır. Dördüncü yapı ise diğer üç yapıyı bütünleyen ses ve söz uyumunu sağlayan prozodi yapısıdır (Satır, 2008).

Sözel-dilsel yapıda, şarkılarda yer alan kelimeler ve onların çağrışım alanları özellikle üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biridir. Çünkü metin içerisinde kelimeler, sözlükteki kullanımlarından başka bir hüviyete bürünür. Metni oluşturan her birim, ancak içinde buldukları yapı içerisinde, metin de onu oluşturan unsurların tamamı düşünüldüğünde anlaşılır.

Metin

İnsanlar iletişimlerini belli bir sistematik üzerinde kurar. Bu durum alelade sözcüklerle veya cümlelerle değil, birbirleriyle bağı olan, çok yönlü münasebeti olan sözcük veya cümlelerle vücut bulur ve bu durum her zaman bilinçli, kasıtlı veya uzun bir uğraşın neticesinde şekillenmez. Birbirleriyle bağı olan sözcük ve cümleler de metni oluşturur ve bu metinler sayesinde insanlar hem iletişimlerini sağlar hem de bilgi, birikim ve kültürlerini hem çağdaşlarına hem de gelecek nesillere aktarma fırsatı elde ederler.

Metin, belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütününe verilen addır (Günay,2013). Türkçe sözlükte metin “1. Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, 2. Basılı veya elyazması parça.” (TDK, 2011) olarak tanımlanmıştır.

Genel manasıyla metin; kültürel değişim sürecinde herhangi bir konu veya olayın, bilginin, yazılı ya da sözlü olarak, dil aracılığıyla oluşturulması sonucunda ortaya çıkan söz bütünüdür. Dil açısından metin, başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan, ardışık, sıralı ve anlamlı bütünlük oluşturan tümceler dizisidir (Torusdağ ve Aydın, 2017).

Dilde bildirişim cümlelerle değil metinlerle tesis edilir ve metin, cümlelerin birbiri ardına sıralandığı alelade bir yapı değildir. Cümleleri birbirine bağlayan, sürekliliği ve anlamsal birlikteliği sağlayan gramatik ve anlamsal birtakım bağlar vardır. Böyle bir yapı da yazarla okuru (anlatıcı ile dinleyici) arasında iletişim kuran bir iletidir (Akerson,2010).

Bir dil dizgesinin “metin” olup olmaması “metinsellik ya da metin olma” ölçütleri şeklinde değerlendirilir. Metinsellik, bir metni metin olmayan cümle ya da kelime topluluğundan ayırmak için başvurulan ölçütler ya da bir metnin oluşması için gerekli koşullar olarak düşünülür (Toklu, 2009). Kısaca bir metnin, metin olarak değerlendirilebilmesi metinsellik ölçütlerine bağlıdır. Metinsellik, bir metni, metin olmayan diğer dil birimlerinden ayıran ölçütler ya da bir metnin inşasında gerekli olan koşullardır.

METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİ

Bir tümce dizisinin metin olabilmesi için metni oluşturan tümce dizilerinin birbirlerine bağlaşıklık, bağdaşıklık, ölçütleriyle bağlanarak bir anlam bütünü oluşturması, belli bir amaç için üretilmiş olması, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık gibi ölçütlere sahip olması, başı ve sonu kesin çizgilerle belirlenmiş yazılı ya da sözlü bir dilsel ürün olması gerekir. Metin, bu yedi ölçütünü içeren iletişimsel bir oluşumdur. Bu ölçütlerden birinin yeterince karşılanamaması durumunda metin oluşmayacak, dolayısıyla da amaçlanan iletişimsel işlev gerçekleştirilemeyecektir (Beaugrande ve Dressler'den akt. Torusdağ ve Aydın, 2017).

Bağdaşıklık ve bağlaşıklık metin içi ölçütken amaç ve kabul edilebilirlik, bilgisellik, duruma uygunluk, metinlerarasılık alıcıya yönelik ölçütlerdir.

Bağdaşıklık

İyi kurulmuş bir metinde metni oluşturan unsurları birbirlerine sınımsıkı bağlayan, “bir yazının metin olmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümü”ne bağdaşıklık adı verilir (Günay, 2013). Bir metinde bağdaşıklık tesis edilmemişse anlatıcı ile okur arasında iletişim gerçekleşmez, yazar okuyucuya mesajını ulaştıramaz.

Bağdaşıklık Unsurları

Gönderim

İsimler, sıfatlar, zamirler ve bazı ekler gönderim işlevi üstlenmektedir. Gönderim bir diğer anlamda yineleme demektir. Metindeki bir unsurun diğer unsurlarla ilişki içinde olmasını sağlar.

TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı’nda birçok gönderim örneğine rastlamak mümkündür:

Türk’ü ölümden

Odur kurtaran

Odur yeniden

Türklüğü kuran.

Ulus, yurdu

Odur kurtaran.

Cumhuriyet güneşi Türkün sönmez ateşi.

Parlar bu yurdun üstünde yoktur onun bir eşi

Metnin bütünlüğüne hizmet eden unsurlardan biri gönderimdir. Gönderim metinde şahıs zamiri, işaret zamiri, işaret sıfatı gibi gönderim öğeleri ile gerçekleştirilir. Böylece metni oluşturan cümle ve paragraflar arasında biçim ve anlamca bir ilişki tesis edilmiş olur. Metni bütünlük içerisinde ileriye taşıyan budur. Bu metinde “odur”, “onun”, “Cumhuriyet güneşi” “Türkün sönmez ateşi” kelime ve kelime grupları bir gönderim unsurudur ve metnin bütünlüğüne hizmet etmişlerdir.

Eksilti

Daha önce metinsel yapı içinde yer alan bir ögenini yinelemeden kaçınmak için metin düzeyinden çıkarılmasıdır. Örneğin; “Yarın okula gidecek misin?” cümlesine verilen “Evet” yanıtı, “Yarın okula gideceğim.” cümlesini karşılar. TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı’ndan bir eksilti örneği aşağıda örneklenmiştir:

Ah anneciğim sen gördün mü bez bebeğim nerede?

Hem salona bahçeye baktım yok ki görünürde.

İkinci mısırda “bez bebeğim” kelime grubu tekrar edilmemiş en az emek yarası gereği cümleden düşürülmüştür. Okuyucu zihnen ve dil bilimsel kurallar gereği eksiltilebilir unsuru tamamlayabilmektedir.

Değiştirim

Metinde önceden belirtilmiş bir sözün bir başka sözcükle karşılanmasıdır. Yani metinde geçen bir ögenin yerini başka bir ögenin almasıyla oluşur. Değiştirim için “aynı” “böyle” “öyle” gibi sözcükler kullanılır. TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı’ndan bir değiştirim örneğine rastlanmamıştır.

Bağlaçlar, Bağlantı öğeleri

Bağlaç türü sözcüklerle bağlaç işlevli sözcükler metinlerde bağdaşıklık unsuru olarak karşımıza çıkar:

Sanki her tarafta var bir düğün.

Çünkü en şerefli en mutlu gün.

Bugün yirmi üç Nisan,

Hep neşeyle doluyor insan.

Gel bize katıl bize hem oyuna hem söze

Türkü söyleyip oy oy oynayalım loy loy

Okut, öğret ve nihayet yurda yarar bir insan et.

Sözcüksel Bağdaşıklık

Metinleri oluşturan kelimeler bir amaç doğrultusunda bir araya getirilir. Hem gramatik hem de bağlamdan hareketle anlamsal görevleri ile bir araya getirilen kelimeler, İnsan zihninde, birbirinden bağımsız bir şekilde ayrı ayrı ya da sözlükteki kelimeler gibi alfabetik bir sıra şeklinde değil, birbiriyle anlamsal ilişkileri olan, çağrışımsal yapıya sahip bütünlük hâlinindedir. Bu yüzden kelimeler sözcüksel anlamlarıyla değil bağlam içerisindeki çağrışım alanlarıyla da ön plana çıkar. Dolayısıyla her sözcük, bir ilgiyle bağlandığı bir sözcük kümesinin mensubudur ve kelimeler arasındaki bu ilişkiler ağı onların anlamının da belirleyicisidir (Uzun ve Coşar, 2016).

Metinde sözcüksel bağdaşıklık, bir ögenin yorumunun, başka bir ögeye bağlı olduğu durumlarda ortaya çıkar. Yani kelime bağdaşıklığı, metnin bölümlerini bir arada tutmayı sağlayan, metindeki anlam birliğini ve ilişkilerini düzenleyen yapısal unsurdur. En basit tanımıyla sözcüksel bağdaşıklık “Her tümcenin yorumunun diğer tümcelerin yorumlarıyla ilişkilendirilerek yapılması üzerine dayanan, söylemin anlamsal bir özelliğidir (Dilidüzgün, 2008).

Sözcüksel Bağdaşıklık Tasnifi

Tekrarlar

Metin boyunca aynı bağlam içerisinde bazı kelimelerin olduğu gibi tekrar etmesiyle oluşan bağdaşıklık unsurudur. Metinde geçen şahıs adları, yer adları gibi unsurlar, metin içinde sürekliliği ve birliği oluşturan her tekrar metnin bütünlüğüne katkı sağlar:

Güle Güle Git, Güle Güle Gel

Sağlıcakla Git, Sağlıcakla Gel

Öğretmenim canım benim canım benim seni ben pek çok pek çok severim

Eş Anlamlı veya Yakın Anlamlı Kelimelerin Kullanılması

Yazılışları ve okunuşları farklı olmasına rağmen aynı anlamı taşıyan kelimelere eş anlamlı kelimeler denir. Yazılışı ve okunuşu farklı olan ancak birbirinin yerini tutabilen, aralarında anlam ilgisi bulunan kelimelere ise yakın anlamlı kelimeler denir.

Örneğin; şefkat-merhamet, ışık-aydınlık, asker-komutan, ordu-asker, millî-ulusal, önder-lider, vatan-yurt, millet-ulus, ülkü-ideal, harp-savaş, vb...

Karşıt Anlamlı Kelimelerin Kullanılması

Bir diğer bağdaşıklık unsuru ise karşıt anlamlı kelimelerin metinde birlikte kullanılmasıdır. Karşıt anlamlı kelimeler metinde birbirlerini çağrıştırır ve bu bir anlam ilgisine neden olur. Aynı metnin içinde yer aldıklarında bir bağdaşıklık unsuru olan bu kelimeler bağımsız olarak kullanıldıklarında bağdaşıklığa bir katkı sağlamazlar.

Örneğin; aydınlık-karanlık, savaş-barış, düşman-dost, yeni-eski vb...

Aynı Kökten Türemiş Kelimelerin Kullanılması

İsim veya fiillere yapım ekleri getirilerek farklı kelimeler türetilir. Aynı kökten türemiş kelimelerin bir metin’de birlikte kullanılması metin içinde bütünlüğün ve sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olur.

Örneğin; sevgi-sevgili, dost-dostluk, çalış-çalışmak-çalışkan, sev-, sevgi-sevgili vb...

Aynı Kavram Alanından Kelimelerin Kullanılması

Kelimeler, zihinde ayrı ayrı, birbirinden bağımsız şekilde bulunmazlar. Her kelimenin, onu başka bir kelimeyle bağlayan veya birbirinden ayıran yönleri vardır. Bu ortak veya farklı yanlar kelimenin ayırt edilmesini ve anlaşılmasını sağlarken onu kendiyle ilişkili kelimeler kümesinin bir üyesi yapar. Birbiriyle anlam bağı ve çağrışımsal ilişkiler kuran kelimeler, ilgiyle bağlandığı kelime kümesinin mensubudur.

Örneğin; yağmur-ilkbahar, çalışmak-zafer, savaş-düşman, kardeşlik-dostluk-sevgi-bağlılık, azim-başarı, bayrak-özgürlük, güvercin-barış, ay-ışık-yol bulmak, Rize-çay, Giresun-fındık, İzmir-incir, Karadeniz-balık-taka, bahar-çiçek-koku-bülbül-gül vb...

SONUÇ

Dil bilgisel, mantıksal ve anlamsal açıdan tutarlılık arz eden dil birliğine metin denir. Çocuk şarkılarında bağdaşıklık unsurları ile metin içi bütünlük tesis edilirken aynı zamanda metni ören kelimeler ağı ve bu kelimelerin çağrışım alanlarından hareketle çocukların kavram dünyaları zenginleştirilir. Çocukların sanatsal bir zevk almaları, estetik bir yaşantı vücuda getirmeleri çocuk edebiyatının ve güzel sanatların en önemli hedefleri arasında zikredilebilir. Çocuk şarkıları, günlük hayatın her evresinde çocukların kullanabildiği bir tür olması hasebiyle çocuklar açısından büyük önem arz etmektedir. TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı'nda yer alan şarkı metinlerinde metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklığı merkeze alan bu araştırmanın sonuçlarına göre, adı geçen kitapta hem dil bilgisel hem de sözcüksel bağdaşıklık unsurlarına yer verilmiştir. Dilbilgisel bağdaşıklık; gönderim, eksiltme, değiştirme ve bağlaçlar vasıtasıyla yapılırken sözcüksel bağdaşıklık; tekrarlar, eş, yakın ve zıt anlamlı kelimeler, aynı kökten türemiş kelimeler ve aynı kavram alanından seçilmiş kelimelerle gerçekleştirilmiştir. Dilbilgisel bağdaşıklık unsurları, çocuğun ana dilinin kurallarını sezmesi açısından; sözcüksel bağdaşıklık unsurları ise kelime hazinesinin ve çağrışım güçlerinin gelişmesi açısından dikkate değerdir. Küçük yaşlardan itibaren çocukların şarkı gibi sanatsal uyaranlarla buluşması hem estetik gelişim hem de dilsel gelişim bakımından önem arz etmektedir. Son olarak, TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabı'nın metinsellik ölçütleri açısından güçlü bir görünüm sergilediği ifade edilebilir. Aynı zamanda ortaya çıkan Atatürk, millî değerler, sevgi, saygı, hoşgörü, barış, tabiat sevgisi, yurt sevgisi, aile, kardeşlik, hayvan sevgisi gibi kavramların bu eserde merkezî bir rol oynadığı ifade edilmelidir. Bu eserde vatan, millet, millîlik, egemenlik, aile, dostluk, doğa gibi kavramları ön plana çıkaran şarkılar hâkimdir. Savaş gibi zihinlerde olumsuz bir anlam uyandıran sözcüklerle de aslında sevgi, barış ve dostluk çağrışımı yapılarak bu değerlerin önemini ve güzelliğini vurgulamak hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Erkman-Akerson, F. (2010). Edebiyat ve Kuramlar, İstanbul: İthaki Yayınları
- Göher, F. M. (2003). Toplumsal Değerler Ve Çocuk Şarkılarının Konuları, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1
- Günay, D. (2013). Metin Bilgisi, İstanbul: Papatya Yayıncılık
- Dilidüzgün Ş. (2008). Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi
- Satır, Ö. C. (2008). İlköğretim Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Çocuk Şarkılarının Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu Açısından İncelenmesi, Ankara Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi
- Kabadayı, A. (2009). Ninnilerin çocuğun gelişim alanlarına katkılarının içerik açıdan incelenmesi: Konya örneği: Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:1
- TDK. (2005). Türkçe Sözlük, TDK Yayınları: Ankara
- Toklu, O. (2009). Dilbilimine Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları
- Torusdağ, G ve Aydın, İ. (2017). Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri, Ankara: Pegem Akademi
- Uzun M. Ve Coşar, A. M. (2016). Muhacirlik Bağlamında “Yol’a Dair Çağrışım Alanlarının İnşası: Nar Ağacı, Trabzon: İşgal, Göç Ve Muhacirlik
- Yıldız, N. (2005). Çocuk Şarkıları Üzerine Bir İnceleme, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı 20

ÜVEY ANNENİN LAYLASINDAKİ ŞEFKAT VE BİLGELİK
("Üvey Anne" Filmindeki Şarkılara Dayanarak)

Lamiye NECEFOVA*

Özet

Anne kucagının sıcaklığını, şefkat dolu nefesini, sevgisini tüm dünya halklarının folklorunda izlemek mümkündür. Ninni, insanlara göre, çocukluğun bir arkadaştır. En eski folklor türlerinden biri olarak, dünyadaki tüm halkların halk sanatının hazinesinin değerli bir parçasını oluşturur. İçinde çağın ruhu özel bir şekilde aktarılır. Ninni, çocukların karakterleri üzerinde faydalı bir etkiye sahiptir, güvenlik hissine neden olur, psikolojik rahatlık yaratır.

* F. Kocharlı Adına Cumhuriyet Çocuk Kütüphanesi, Genç Araştırmacı, Kütüphaneci, lamija.n@mail.ru.

Tüm ulusların ninnilerinin temel lütfü okşama, sevgi, barış ve bakımdır. Birçoğu bebeği rüyalar dünyasına götürerek özel bir hipnotik atmosfer yaratır. Ek olarak, tüm dünyadaki kadınlar aynı tonda ninnileri aynı tonda, düşük tonda, benzer tonlamaları kullanarak söylüyorlar. Neredeyse tüm ulusların bir daire içinde sürekli tekrarlanan sadece birkaç kelime içeren çok basit şarkıları var. Tüm laylaların bebeklere, çevreye ve zamana göre ortak ve kısmi farklılıkları vardır. Bu anlamda, Azerbaycan laylalaları istisna değildir. Ama laylalarımız arasında ayrıca konuşmamız gereken bir layla daha var. "Üvey anne" filmindeki "Ay bakır" adında bir üvey annenin laylasıdır.

Pek çok sanatçının Azerbaycan Ulusal Sineması ve tiyatro sanatının gelişiminde istisnai hizmetleri var. En zor zamanlarda ve en zor koşullarda bile, bu sanatın gelişimi için ellerinden geleni yaptılar. Bu açıdan Azerbaycan filmlerinde oldukça akılda kalıcı görüntüler, karakterler var.

Bu karakterlerin arasında, önde gelen aktrisimiz, aynı zamanda yaşamında üvey anne olmuş, filmdeki rolü de üvey anne olan Naciba Malikova hakkında örnek olacak özel bir hikaye söylemek mümkün.

Film, bir üvey annenin nasıl olduğunu ve onu annesi olmasını istemeyen küçük İsmail'in hikayesini anlatır. nezaketiyle nasıl baş edebileceğini anlatıyor. Üvey annenin, İsmail'in kırılğan kalbini sevgi ve şefkatle nasıl idare edebileceği, başa çıkabileceği sorusu izlenir.

Necibe Malikova sinemada başarılı bir roller oynadı. Bunların arasında "Üvey anne" deki Dilara, "Aygün" de Aygun, "Arşin mal alan" da Cahan teyze ve "Ahmed nerede?" de Nargiz rolleri yer alıyor. "Üvey ann" filminin 60. yıldönümü anıtı, 2018'de filmin çekildiği İsmayilli bölgesindeki Qalacık-İstisukendi köyünde yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Üvey anne, laylalar, ninniler, Necibe Melikova, Azerbaycan.

THE COMPASSION AND WISDOM OF HER STEPMOTHER'S LULLABY (BASED ON SONGS IN "STEMOTHER")

Lamiya NAJAFOVA*

Abstract

The basic grace of the lullabies of all nations is caress, love, peace and care. Many take the baby to the world of dreams, creating a special hypnotic atmosphere. In addition, women all over the world say the same tone lullabies use the same tone, low-tone, similar toning. Nearly all nations have very simple songs that contain only a few words that are constantly repeated within a circle. All layouts have common and partial differences with respect to babies, environment and time. In this sense, Azerbaijan is not an exception. But we also have a little more to talk about. This is the result of a stepmother named "The Moon Watches" in Teyfig Guliyev's musical composition "The Stepmother", our well-known composer. The film tells the story of a stepmother and little Ismail, who does not want her to be her mother. The question is how the stepmother can handle Ismail's fragile heart with love and compassion.

The success of the film continues to this day. After the screening of the film, letters of gratitude came from all regions of the former USSR and even from Bulgaria, Hungary and Romania. Dilara, whose personal life, we look back, was more dramatic than Dilara's life in her "stepchild". The family, founded on mutual love, leads to a divorce and the fact that the wife is always in the eyes of women, leading to another divorce and another new family. Despite all this, not only his son Sakiba but also his wife's son, Fuad, succeeded as a worthy mother. This mission, fulfilled in honor, is the continuation of communication among children of different marriages. Necibe Malikova played a successful role in cinema.

Key Words: Stepmother, laylas, lullabies, Necibe Melikova, Azerbaijan

Anne kucağının sıcaklığını, şefkat dolu nefesini, sevgisini tüm dünya halklarının folklorunda izlemek mümkündür. Ninni, insanlara göre, çocukluğun bir arkadaştır. En eski folklor türlerinden biri olarak, dünyadaki tüm halkların halk sanatının hazinesinin değerli bir parçasını oluşturur. İçinde çağın

* Republican Children's Library on Behalf of F. Kocharli, Young Researcher, Librarian, lamija.n@mail.ru.

ruhu özel bir şekilde aktarılır. Ninni, çocukların karakterleri üzerinde faydalı bir etkiye sahiptir, güvenlik hissine neden olur, psikolojik rahatlık yaratır.

Tüm ulusların ninnilerinin temel lütfü okşama, sevgi, barış ve bakımdır. Birçoğu bebeği rüyalar dünyasına götürerek özel bir hipnotik atmosfer yaratır. Ek olarak, tüm dünyadaki kadınlar aynı tonda ninnileri aynı tonda, düşük tonda, benzer tonlamaları kullanarak söylüyorlar. Neredeyse tüm ulusların bir daire içinde sürekli tekrarlanan sadece birkaç kelime içeren çok basit şarkıları var. Tüm laylaların bebeklere, çevreye ve zamana göre ortak ve kısmi farklılıkları vardır. Bu anlamda, Azerbaycan laylalaları istisna değildir. Ama laylalarımız arasında ayrıca konuşmamız gereken bir layla daha var. "Üvey anne" filmindeki...

1958'de ilk kez, "Üvey anne" gerçek bir sanat etkinliği idi. Kısa sürede yirmi bir milyondan fazla insan filmi izledi. Ukrayna, Kiev'deki 1959 All-Union Film Festivali'nde filme ödül verildi.

Bu, tanınmış bestecimiz Toyfig Guliyevin müzik bestesi olan "Üvey anne" filmindeki "Ay bakar" ("Ay izliyor") adında bir üvey annenin laylasıdır. Bu müziğin tüm inceliklerini anlamak için, 1958'de çekilen filmin arsasını ve yaratılışın nedenlerini bilmeniz gerekir.

Göy(k)də(e)n ay bax(k)ır, lay-lay,
Gözlə(e)rin axır (k), lay-lay,
Nə(e) olar bir yol mə(e)nə(e)
Ana de çağır, lay-lay ...

Ya da başka bir layla gibi seslenen şarkı ruhu, kalpleri fethetir:

Mə(e)nim şirindil oğlum,
Gözyaşını sil, oğlum
Gə(e)l sarılım boynuna,
Mə(e)ni anan bil oğlum...

Dikkatle dinlerken, bu şarkı ve layla melodik, şiirsel bir öyküdür. Bu layla ve şarkı ruhu hayata döndürür garip bir saflık, bir dayanıklılık duygusu ile insanlığı insanlığa kavuşturur.

Pek çok sanatçının Azerbaycan Ulusal Sineması ve tiyatro sanatının gelişiminde istisnai hizmetleri var. En zor zamanlarda ve en zor koşullarda bile, bu sanatın gelişimi için ellerinden geleni yaptılar. Bu açıdan Azerbaycan filmlerinde oldukça akılda kalıcı görüntüler, karakterler var.

"Üvey anne" filmi aynı anda birden fazla kaderi içeriyor. Ceyhun Mirzayev'in bir yetimhanesi ve üvey annesi vardı ve başrolü oynayan Najiba Malikova'nın kaderi filme yansdı. Bu karakterlerin arasında, önde gelen aktrisimiz, aynı zamanda yaşamında üvey anne olmuş, filmdeki rolü de üvey anne olan Naciba Malikova ve İsmail'in filmdeki rolünü oynayan ve daha sonra kaderini "Faryad" filmiyle ilişkilendiren Ceyhun Mirzayev hakkında örnek olacak özel hikayeler söylemek mümkün.

"Üvey anne" filminin kahramanı İsmayil (Ceyhun Mirzayev) büyümüş ve bir ailesi vardır. Bu filmde İsmail Hüseyinov zaten bir tabur komutanı. Vatan'ın Ermeni işgalinden serbest bırakılması için cesurca savaşır ve yakalanır ... "Feryat" filmi Karabağ savaşına adanmıştır. Kahramanı bir prototip ve burada açıklanan olaylar gerçeklere dayanmaktadır.

Gelek üvey anne Najiba Hashim kızı Melikovaya... 25 Ekim 1921'de Bakü'deki Buzovna köyünde doğdu. İlk eğitimini köyde ve Bakü'de tamamladı. 1940-1943 yılları arasında Bakü Tiyatro Okulu'nda Halk Sanatçısı Fatma Kadir'in dersinden mezun oldu. Gönüllü olarak Gence Devlet Dram Tiyatrosu'nda çalışmaya başladı. Çeşitli performanslarda sahne aldıktan sonra Bakü'ye döndü ve yeni kurulan Azerbaycan Devlet Tiyatro Enstitüsüne girdi. 1951 yılında liseden mezun oldu. Teknik Kolejde yaptığı çalışmalarda Ulusal Drama Tiyatrosu'nda bölümlerini çalan aktris, 1952'den bu yana bu tiyatrodaki çalışıyor (çekimlerle ilgili). Najiba Melikova, Azerbaycan oyun yazarı, dünya yazarları ve bazı komedilerin dramatik eserlerinde rol oynadı.

Özel hayatı, geriye baktığımız Dilara, "Üvey anne" deki Dilara'nın hayatından daha dramatikti. Karşılıklı sevgi üzerine kurulan aile, aşamalı anneliği ve eşinin her zaman kadınların gözünde olduğu gerçeği, başka bir boşanmaya ve başka bir yeni aileye yol açar ... Başka bir deyişle, yaşamın armağanlarıyla darbeleri eşit olarak kaderinde kutsanmıştır. Kocasını Nasreddin bey bir zamanlar evliydi

ve bir oğlu Fuad vardı. Bir oğlu Sagib, Najiba Khanum'da doğdu. Tüm bunlara rağmen, sadece kendi oğlu Sakiba'da değil, aynı zamanda eşinin oğlu Fuad da, değerli bir anne olarak başarılı oldu. Bu onurlu bir şekilde yerine getirilmiş olan bu misyon, farklı evliliklerin çocukları arasında iletişimin devam etmesidir. Aşkına sadık kaldı - bir daha asla evlenmedi.

Film, bir üvey annenin (Naciba Malikova) nasıl olduğunu ve onu annesi olmasını istemeyen küçük İsmail'in hikayesini anlatır. nezaketiyle nasıl baş edebileceğini anlatıyor. Üvey annenin, İsmail'in kırılğan kalbini sevgi ve şefkatle nasıl idare edebileceği, başa çıkabileceği sorusu izlenir.

Oğlu Fuad Asadov'un hatıralarına göre, çekim sırasında Najiba Khanum birçok değişiklik yaptı: "İşin içinde, her detayını detaylandırdı ve filmde yarattı. Film daha çok seviliyor çünkü her şey gerçek hayata dayanıyor. Yönetmen hayattaki korkularımı tam olarak yansıtamadı. Çünkü hayatta çok tembeldim. Çağımızda, çocukların en büyük dürtüsü mahalleye girmektir. Ben de bu alanda profesyoneldim. Geceleri komşumuzun bahçesine gittik ve kayısı yedik." Mesume Atamova, Pioner Sarayındayken tanınmış bir besteci olan Tofiq Guliyev'den öğretmeninden Afsar Javanshirov'dan çocuğun sesini bulmasını istedi. Javanshirov, Atamova'nın en iyi seçenek olduğunu söyledi. Böylece, 7 yaşındaki kız çocuğu, "Uvey Anner" filminde "Kəndimiz" ("Köyümüz", Kelime: Zeynal Cabbarzade, Muş: T.Guliyev) şarkısını ifa etmişti.

Yurdum, yuvam, ey əziz kəndimiz,
Azad, abad, ay gözəl kəndimiz.
Gözəl olur səndə yay, qış, bahar...

Yaşıl meşəli, ömrüm nəşəli
Sevirəm səni, gözəl kəndimiz...

Quşlar-quşlar nə gözəl oxuyur,
Bəh - bəh , bəh - bəh nə gözəl oxuyur
Yaşıl, əlvən , sarı çiçəklərin...

Qarlı dağların, barlı bağların,
Sevirəm səni, gözəl kəndimiz...

Filmin başarısı bu güne kadar devam ediyor. Film gösteriminin ardından eski SSCB'nin tüm bölgelerinden, hatta Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'dan şükran mektupları geldi.

Necibe Malikova sinemada başarılı bir roller oynadı. Bunların arasında "Üvey anne" deki Dilara, "Aygün" de Aygun, "Arshin mal alan" da Cahan teyze ve "Ahmed nerede?" de Nargiz rolleri yer alıyor. Oyuncu, 10 Haziran 1959'da Azerbaycan Cumhuriyeti Onursal Sanatçısı ve 1 Haziran 1974'te Halk Sanatçısı adı ile ödüllendirildi. "Üvey ann" filminin 60. yıldönümü anıtı, 2018'de filmin çekildiği İsmayilli bölgesindeki Qalacık-İstisukendi köyünde yapıldı.

"Ögey ana" filmindəki ana laylası indi də Qarabağ müharibəsində, Xocalıda qətlə yetirilmiş uşaqların başı üstündə səslənən ağrıya çevrilmişdir. Anaların beşiyi boş qalmamalı, laylaları ağrı olmamalı, dünyamız buna möhtacdır.

Göy(k)də(e)n ay bax(k)ır, lay-lay,
Gözlə(e)rin axır (k), lay-lay,
Nə(e) olar bir yol mə(e)nə(e)
Ana de çağır, lay-lay ...

KAYNAKÇA

1- Günay Rəsul qızı. Gerçək həyatını filmdə də oynayan ögey ana - Oğulluğunun Nəcibə Məlikova haqqında XATİRƏLƏRİ 06.06.2018...<https://modern.az/az/news/167635>

2- Hətəm Əsgərov. Ana rollarının mahir ifaçısı // Respublika, 27 noyabr, 2018

3- Təranə Məhərrəmov. "Ögey ana"nı dünyaya sevdiren aktrisa // Kaspi, 26 iyul, 2017.

4- Samirə Behbud qızı. Nəcibə Məlikova - aktrisa, həmkar, həyat yoldaşı, ana və qayınana kimi... 15 Sentyabr 2017....<https://news.milli.az/culture/580536.html>

SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞERLERİN BİR AKTARICISI OLARAK ÇİZGİ FİLM MÜZİKLERİ

Dr.Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY*

Özet

Araştırmada çizgi film müzikleri, işlevsel açıdan incelenmiş; bu müziklerin toplumsal bakımdan hangi bağlamlarda sosyal ve kültürel bir aktarıcı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Müzik, içinde bulunduğu toplumsal yapının tüm özelliklerini içeren bir gelişim gösterir. Müzik ve kültür ayrılmaz bir parçadır ve toplumun gelişimine paralel bir ilerleme sergiler. Müzik, mensubu olduğu

* Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü,
zga@cumhuriyet.edu.tr

kültürün özelliklerini yansıtanın yanı sıra, kaynağını aldığı kültürden hem etkilenir hem de bu kültürü etkiler. Ayrıca, nesilden nesile kültür aktarımını da sağlar.

Müzik pek çok alanla birlikte iç içedir. Bu alanlardan biri de film endüstrisidir. Görüntüyle eşleştirilen müzik bu endüstri için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Çizgilerle bir anlatım yaratmaya çalışan yapımcılar da müzikten sonuna kadar faydalanmıştır. Yapımcılar toplumsal, kültürel, psikolojik açıdan değerlerin aktarımında ve inşasında müziğe başvurur. Çünkü çizgi filmler, diğer türlerden farklı olarak gelecek nesilleri oluşturan çocuklar için üretilir. Çocuklar için üretilen filmlerde aktarılacak her değer toplumu şekillendirme özelliğine sahiptir. Müzik ise bu hususta iyi bir aktarıcı konumdadır.

Buradan hareketle çizgi film müziklerinin hangi açılardan kültürel ve sosyal değerlerin aktarıcısı olabileceğini ortaya koymak bu çalışmanın konusudur. Çizgi film müziklerinin kullanım biçimlerinin ve işlevlerinin ne olduğunu açıklamak ise çalışmanın amacını oluşturur. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

Müziğin çizgi filmlerdeki işlevleri nelerdir?

Ülkenin kültürel değerlerinin aktarılmasında müziğin işlevi nedir?

Kültürel değerlerin aktarımında çizgi film müzikleri hangi unsurları kullanmaktadır?

Araştırma TRT Çocuk kanalını kapsamaktadır. Bu kanalda yayınlanan 9-11 yaş aralığına hitap eden çocuk programları ve bu programlardan sadece çizgi filmler çalışmanın sınırlılıklarıdır. Bu sınırlılıktan dolayı yarışmalar, yarı canlandırmalar ve tanıtımlar vb. araştırmaya dâhil edilmemiştir. 9-11 yaş programları içinde bulunan tüm yerli yapım çizgi filmler araştırma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda Pak ile Pırpır, Maysa ve Bulut, Cille, Keloğlan Masalları, Barbaros, 64 Kare Ülkesi ve Dede Korkut Hikayeleri çalışmanın örneklemi oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Müzik, çizgi film, çizgi film müzikleri, TRT çocuk, yerli çizgi film müzikleri.

CARTOON MUSIC AS A TRANSMITTER OF SOCIAL AND CULTURAL VALUES

Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY**

Abstract

In the research, cartoon music was examined in terms of its function; it was tried to determine in which contexts these music were socially and culturally transmitter.

Music shows a development that includes all the features of the social structure in which it belongs. Music and culture are inseparable and show progress in parallel to the development of society. In addition to reflecting the characteristics of the culture, it is affected by the culture it originates, and it has an influence on the culture. It also provides culture transfer from generation to generation.

Music is intertwined with many areas. One of these areas is the film industry. Music paired with the scene has become an indispensable tool for this industry. Moreover, the filmmakers, who tried to create a narrative through the lines, benefited from music until the end. Producers use the music in order to transfer and construct social, cultural and psychological values. Cartoons are produced for children who make up future generations, unlike other target groups. Every value to be conveyed in children films has the characteristic of shaping society. Music is a good transmitter in this regard.

From this point of view, it is the subject of this study to reveal in which angles the cartoon music can transmit cultural and social values. The purpose of the study is to explain the use and function of music in cartoons. For this purpose, the following questions are asked:

What are the functions of music in cartoons?

What is the function of music in conveying the cultural values of the country?

What elements do the cartoon music use in the transfer of cultural values?

The children's programs from TRT Children's channel were used in this study. Only the cartoons were analyzed from the programs for children between 9 to 11 years of age. Due to this limitation,

** Dr., Assistant Professor, Sivas Cumhuriyet University Faculty of Communication, Department of Radio Television and Cinema, zga@cumhuriyet.edu.tr

competitions, semi-animations and promotions etc. not included in the study. All locally produce cartoons within the 9-11 age programs were included in the study. In this context, Pak and Pırpır, Maysa and Bulut, Cille, Keloğlan Tales, Barbaros, 64 Square Country and Dede Korkut Stories were the samples of the study.

Key Words: Music, cartoon, cartoon music, TRT cocuk, local cartoon music

Müzik Tartışmaları

Müziğin ne olduğu ve ne işe yaradığı konusunda birçok düşünür farklı açıklamalar yapmıştır. Müziği sözle anlatılmayana anlatma sanatı olarak tanımlayan yaklaşıma göre, müzik, toplumun ve bireyin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüş ve bireyin doğduğu andan ölümüne kadar yaşamının içerisinde yer alan önemli bir ihtiyaç olduğu her fırsatta vurgulanmıştır. Yine bu yaklaşıma göre, müzik; duygu, düşünce, izlenim ve tasarımları ve başka gerçeklerin de katkısıyla belli durum, olgu ve olayları, belli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilerek, biçimlendirilmiş seslerle işleyerek anlatan estetik bir bütündür. Herkesin anlayabildiği ve anlayabileceği yegâne dildir (İmik, 2011: 6, 8). Ünal İmik (2011: 8) bu yaklaşımın müzik anlayışını şu şekilde açıklamıştır: “Müzik kişisel, sosyal ve kültürel anlamlandırmalardan oluşan ve diğer iletişim biçimlerinden farklı bir karışımdır. Müzik, yaşamdaki duygusal gidip-gelmeleri, zayıflıkları, yenilgileri, kutlamaları ve çatışmaları özel olarak yaşanabilen ya da diğer insanlarla paylaşılabilen etkileyici tempolara dönüştürmektedir. Kendini oluşturan kişilere de, dinleyenlere de farklı deneyimler yaşatmaktadır”.

Müziği bir ideolojik dizge gören yaklaşım ise, müziği iktidarla ilişkilendirilerek açıklamaktadır. Bu yaklaşımın önde isimlerinden Jacques Attali’ye (2001: 14-16) göre müzik, “bir ayna, bir kristal küre, insanoğlunun yaptıklarını kaydeden bir yüzey, bir eksikliğin işareti, bir ütopya parçası, her dinleyicinin kendi duygularını kaydettiği hususi bir bellek, düzenin ve soyağaçlarının ortak hafızasıdır; ne özerk bir etkinlik ne de ekonomik altyapının bir ürünüdür. O, halkların ve sanatçıların, insanların ve tanrıların, şenliklerin ve duaların ürünüdür. Bu durumda müzik artık sadece, insana insanın eserinden bahseden, onun içinde bulunduğu durumu, işlenmemiş yaratıcılığının büyüklüğünü duymak ve duyurmak için kullandığı dolambaçlı bir yoldur. Her müzik, her ses düzenlemesi bir topluluğu belirleyerek, bir iktidarın bireyleriyle ilişkisini, bu iktidarın herhangi bir niteliğini yaratmak veya pekiştirmek için bir imkân oluşturur. Müzik, en az lisan kadar eski bir buluştur. Büyük imparatorluklar dönemine kadar, insanlara ait bütün diğer faaliyetler gibi dinsel uygulamaların bir parçası olarak kullanılmıştır. Sonraları daha önemsiz ve ‘aksesuar’ görünüşlü, hassas ve belirsiz bir sanat halini alarak kendini soyutlamış, bu şekliyle önce kendisi için inşa edilen mekanlarda var olup, sonra da seri imalat ürünleri, anlaşılması güç avuntular, kazanç kaynakları, iktidarı ele geçirme umutları, pek çok insanın gerçekten dinlemeden putlaştırdığı ve gerçekten duymadan satın aldığı fon gürültüleriyle dünyayı istila etmiştir”. Müziğin, dünyasallaşmanın en uç noktası haline gelmiş durumda olduğunu Theodor Adorno da onaylamaktadır. Adorno (akt, Oskay, 1982) müziği toplumsal değişime etkide bulunabilecek bir kültürel alan olarak düşünmektedir. Ona göre müzik, diğer metalarla değiş-tokuş edildiği bugünkü yaşamda, acıları ortadan kaldıran değil, bu acıların hissedilmesini azaltan bir aldanma aracı olmaktadır. Attali (2001) için müziğin iktidar biçimi; unutturmak, inandırmak ve susturmaktır. Müzik, korkuyu ve şiddeti unutturmak söz konusu olduğunda kutsal; düzene ve ahenge inandırmak söz konusu olduğunda gösterici; itiraz edenleri susturmak gerektiğinde ise tekrarcıdır. Barış Kılıçbay da (2004: 67) bu görüşlere katılarak nerede müzik varsa, orada para vardır demektedir. Bir meta haline gelmiş olan haz sağlayıcı müzik, maddi olmayanın da satıldığı bir simgeler toplumunun ürünüdür. Müzik, kültürel anlamlandırma pratiklerinin bir parçası olarak sözlerin ve kimi zaman görüntülerine eksik bir biçimde ifade ettiğini tamamlamaya ve anlam haritasına bir bütünlük kazandırmaya yaramaktadır. Evrensel bir simge olarak görüntünün daha anlamlı biçimde aktarılması için bir başka dile, yani müzik diline ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın hissedildiği alanlardan biri de film dilidir.

Film Müziği

İlk olarak, “sinemanın bulunduğu yıllarda, gürültülü film makinelerinin seslerini örtmek amacıyla kullanılan film müziği, zaman içinde sinemanın ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiş, günümüzde ise neredeyse sinemadan ayrı bir sektör halini almıştır. 1900’lerin ilk yıllarında sessiz filmlere, izleyicinin sıkılmaması için piyanoyla rasgele çalınan klasik eserler eşlik etmiş, 1930’larla birlikte sesli film dönemine gelindiğinde ise filmin tarzı ve karakterini belli eden müzikler bestelenmeye başlamış, hatta ‘film müziği besteciliği’ ciddi ün ve gelir getiren bir meslek halini almıştır. Bu dönemden sonra, müziğin filmdeki öneminin anlaşılmasıyla birlikte gözlenen hızlı değişimle ‘müzikal film’, ‘operet’ gibi türler ortaya çıkmıştır. 1940’lara gelindiğinde bestecilerin, müziği filmde de öne çıkaran başarılı çalışmalarıyla birlikte birçok film, müzikleriyle birlikte anılmaya başlamıştır. Bu gelişme ‘film müziği albümü’, kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Artık beğenilen filmlerin müzikleri, müzik listelerine ön sıralardan girmeye başlamıştır. O dönemlerden günümüze kadar birçok film müziği albümü, en çok satılan albümler arasında yerlerini almışlardır. Film müziklerinin sektörel anlamda ayrılmaya başladığı yıllar 1990’lı yılların başıdır. Film müzikleri olgusu bu yıllarda ‘soundtrack’ kelimesi ile dilimize girerek, kendisine sinemadan farklı bir alan yaratmayı başarmış ve ekonomik alanda da film yapımcılarına yeni bir sektör oluşturmuştur. Artık filmlerin gösterime girmesiyle birlikte film için bestelenmiş veya filmde çalan müziklerin içinde bulunduğu ‘soundtrack’ albümleri piyasaya çıkmaya başlamıştır. Tüm bu toplumsal ve ekonomik sonuçları doğuran film müziklerinin, söz konusu filmlerin izlenmesindeki payı; bu payının duygusal, psikolojik ve hatta biyolojik sebepleri birer tartışma ve merak konusudur” (Doğan, 2009: 14-15). Televizyon yayınlarının ortaya çıkması sinemayla birlikte çalışan müzik endüstrisinin bu alana kaymasını sağlamıştır. Televizyon yayıncılığında yaşanan hızlı gelişmelerle müzik endüstrisinin gelişimi arasındaki ilişki, bu alanların gerek teknolojik gerekse içerik düzeyinde şekillenmesine etkide bulunmuştur. Televizyon yayıncılığının kablo, uydu ve dijital televizyon sistemleri aracılığı ile genişlemesi, müziğin gittikçe artan bir şekilde, bu kanalların yayın akışının önemli bir parçası haline gelmesine neden olmuştur (İmik, 2005:107).

Televizyon ve Müzik

Televizyon, görsel ve işitsel açıdan ortaklığı olduğu için sinema ile ilişkilendirilmiştir. Sinemanın yaşadığı değişimlerden televizyon da etkilenmiş hatta ondan faydalanmıştır. Bu konuda ses ve müzik önemli açılımlar sağlamıştır. Sinema ve televizyonun görüntü sunma, diyaog, ses efektleri ve müziği aynı anda izleyiciyle paylaşma özelliği olduğu doğru olsa da, iki alanda yapılan araştırmalar, gelenek olarak farklı disiplinlerden beslenmiştir. Sinema daha çok edebiyat ve tarihten beslenirken televizyon iletişim ve medya çalışmalarından beslenmiştir. Bu ikili ayrım önemlidir çünkü sinema anlatı sanatı olarak kabul edilirken televizyon iletişim aracı olarak kabul edilmiştir. Hatta televizyon daha çok aynı anda aynı kitleye mal ve hizmet satarken, bilgi ve eğlenceyi de kitlelere yayan araç olarak tanımlanmıştır. Bu ayrım televizyonda belirgin şekilde postmodern bir söylem yaratmıştır: TV’nin elektronik pazarda (en azından Amerikan televizyonunun hemen hemen tüm alanlarında) gerçek olayları, kurgusal anlatımları ve bir takas reklam sistemi içeren metinlerarasılık yaratmıştır. Sinema filmleri hareketli görüntülerin ve seslerin gösterilmesinde sanatsal özgünlük için uğraşmış, geniş bir ekranda sosyal konuları ifade etmiştir. Diğer taraftan, televizyonda, ses ve görüntü, izleyici demografisi veya ticari sponsorluk ekonomisine indirgenmiştir (Rodman, 2014: 526). Sinemanın işleyişinde estetik veya ideolojik olma durumu tartışılırken televizyonda sosyolojik veya pazarlama durumu tartışılmıştır.

Tıpkı sinema çalışmalarında olduğu gibi televizyon çalışmalarında da televizyon görüntü ilişkisi baskın olarak ele alınmış ses ise ‘görünmeyen’ olarak kalmıştır. Televizyon çalışmalarında müzik çok yakın zamanda başlamıştır ve iki koldan ilerlemiştir. İlki televizyon müziklerinin müzikolojisine yoğunlaşmış ve müziğin bestecisi, üretim pratikleri ve tarihi açıdan ilişkilendirmeleri yapılmıştır. Bu kampta, bugüne kadar televizyon müziği üzerine pek çok yazı, televizyon tema müziğinin nostaljik bir bakışı, besteci röportajlarının koleksiyonları ve televizyon programları nasıl yazılır kılavuzları hazırlanmıştır. İkinci yaklaşım ise göstergebilim ve kültür teorisini kullanarak televizyon müziğini açıklamaya çalışmıştır. Bu yaklaşım daha çok televizyon müziğinin hikâye ve anlatıları nasıl aktardığını, izleyicisine zaman ve mekân duygusunu müzikle nasıl sağladığını yani izleyicinin etkileşim kurmasında müziğin nasıl işlevleri olduğunu incelemiştir (Rodman, 2014: 527).

Doğası gereği yapımlarında müziği en yoğun kullanan televizyonda müzik neredeyse her program türünde çeşitli şekillerde ve işlevlerde kullanılmıştır. Televizyon, Jeremy Butler'ın (akt, Kılıçbay, 2004: 55) deyişiyle, “sessiz olmayan bir araçtır; konuşma bir yana, gerisinde müzik duymadığımız çok az an ve diyalog vardır. Televizyonun kendisini bir anlatı olarak gören Raymond Williams'ın klasikleşmiş kuramına göre ise televizyon daimi bir akış içerisinde bölümlere ayrılmıştır, bu sebeple sinemanın tersine, başlayıp biten bir dramadan ya da anlatıdan çok, dramatik anların bir araya gelmesidir. Böylece devamlılığı sağlayacak uzun müzik bölümlerinin yerine bazı anların altını çizecek, önemsizleştirecek ve estetize edecek, bazen de anlar arasında geçişi sağlayacak müziklere ihtiyaç duyulmaktadır. Endüstrinin, tecimsel kanallarda müziği pazarlama aracı olarak kullanmaya başlamasıyla gelişen müzik ile televizyon ilişkisinin bir sonucu olarak yeni müzik kültürleri doğmuştur” (Kılıçbay, 2004: 55). Eda Doğan'ın da (2009: 55) belirttiği gibi, televizyon içinde birçok seçeneği barındıran ve izleyicinin istediği anda tercihini değiştirebileceği bir yapıya sahiptir. Bir kanaldan sıkılan izleyici elindeki kumanda aleti sayesinde o anda başka bir kanala geçebilmekte, bu da televizyon kanalları ve dolayısıyla televizyon yapımları arasında rekabeti arttırmaktadır. Bu durum televizyon yapımcılarını daha hareketli, duygulara hitap eden ve dikkati canlı tutan yapımlara, dolayısıyla akılda kalıcı müzikleri yoğun bir şekilde kullanmaya itmektedir. Zamanın kısıtlı olması sebebiyle de kullanılan müzikler o yapımlara özgü besteler olmamaktadır.

Televizyonun çoğunlukla aydınlık bir odada duruyor ve seyrediliyor olması, yine çoğunlukla anonim bireylerin değil, hane halkının bir arada yaşadığı bir ortamın içinde bulunuyor olması ve boyutlarının küçüklüğü yayınındaki sesin sinemadakinden çok daha farklı olmasına neden olur. Bu yüzden televizyon izleyicisinin sinema izleyicisi kadar konsantre olmaya gereksinim duymaz. Böylelikle ses, televizyon için varoluşunun en önemli parçalarından biri haline gelmektedir. Sinema perdesine büyük bir dikkatle bakan seyircinin tersine televizyon ekranına şöyle bir bakan izleyiciyi ekran başında tutabilmek için müzik televizyonda sinemadan çok gösterişli biçimde kullanılmaktadır (Kılıçbay, 2004: 60). Televizyonda müzik eğlendirme amacının yanında gerçeklik yanılışmasının içine çekmek, toplumsal düzenin normalleştirilmiş duygu örüntüleriyle donatılma ve egemen değerlerin verilmesi için de kullanılmaktadır.

Ronal Rodman'a göre (2014) Raymond Williams'ın akış tanımı, müzikle de ilişkilendirilebilir çünkü hane halkının kültürel akışını sağlayan şeylerden biri de müziktir. İzleyicilerin yaşam alanlarının geliş ve gidişleri hane halkı akışıdır. Çok gelişmiş yayın sistemleri, izleyiciler için rekabetin keskin olduğu ve televizyon gelirlerinin artan izleyici sayısı ile arttığı kapitalist toplumlarda yerleşiktir. Televizyon kanalları izleyiciler için sadece birbirleriyle değil, aynı zamanda evdeki dikkat dağıtıcılarla da rekabet etmek zorunda kaldıklarından, televizyon sesi iki ana yolla çalışır: Ekrandaki görüntüleri tanımlamak (etiketlemek) ve ekrandaki önemli olaylara dikkat çekmek (italikleştirmek). Ses anlamlandırmasını tanımlayan, akustik bir ses kaynağıdır. Ekrandaki bir karakter veya olayın yeri, müzikle etiketlenmektedir. İzleyiciyi ekrana çekme potansiyeline sahip, favori bir oyuncunun sesi, italikleştirici bir araçtır. Ses ilerlemesi, gelecekteki önemli olaylara işaret eder, örneğin alkış bir italikleştirme biçimidir. Televizyondaki sesin işlevi şu şekilde de belirtilebilir: 1. İzleyicinin dikkatini yakalamak, 2. Görüntüdeki anlamı değiştirmek, 3. Televizyon akışını devam ettirmek, 4. Bireysel sahneler arasında sürekliliği sağlamak. Müzik, dürtü, arzu, irade ve çaba gösterme gibi eylem veya değişime yol açan bir uyarıcıdır. Müzik, programların başlangıcını açıklayarak izleyiciyi çağırır ve ürünleri satın almasını sağlar. Televizyon müziğinin bir başka işlevi de izleyiciyi küçük ekrana çekmesidir. Programlar devam ettikçe, anlatının özelliklerini, ortamın karakterlerini ve duygularını, programın havasını ve benzerlerini iletme için müzik kullanılır.

Televizyon Çizgi Filmlerinde Müzik

Çizgi film üretiminden kısa bir süre sonra Hollywood'da Max Steiner ve Erich Wolfgang ile çizgi film müziği popülerleşmiştir. Bu iki besteciden sonra filmlerde melodik temalar ve kombinasyonlardan oluşan müzikler yaygınlaşmıştır (Goldmark ve Taylor, 2002: xiii). Diğer film formlarında olduğu gibi animasyon da zaman içinde farklı formlar üretilmiştir. Hollywood çizgi filmleri, ilk üretildikleri yıllarda sadece çocuklara değil aynı zamanda yetişkinlere de üretilmiştir. Bu nedenle de çizgi filmler daha tiyatral olmuşlardır. Amerika'da 1950'lerde televizyonun insanların yaşamına girmesi, animasyon üretiminde ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir. Çocuklar artık televizyon çizgi

filmlerinin birincil hedefi haline gelmiştir. Bu durum, hikâye, karakter, arkaplan, ses, müzik ve ses efektlerinin de değişimini kaçınılmaz kılmıştır. Pek çok yapımcı çocuk izleyiciler için müziğin çizgi filminden ayrılmaz bir unsur olduğunu düşünmüştür. Önceden müzikler filmin çekilmesi ve tamamlanmasından sonra düzenlenirken, televizyon için üretilen çizgi filmlerde yönetmen besteciyle eş zamanlı çalışarak filmi tamamlamaya başlamıştır (Goldmark, 2014: 229-230). Televizyon çizgi film müzikleri esas olarak 90'ların ortasından sonra hızla görünür hale gelmiştir. Bunun ardında hızla yayılan kablo, uydu ve platform yayıncılığının katkısı söz konusudur (Nye, 2011: 279). Yayıncılığın bu sistemler aracılığıyla genişlemesi, müziğin gittikçe, kanalların yayın akışında önemli bir parça haline gelmesine neden olmuştur. Televizyonun çoktan beridir tescillenmiş eğlence misyonu ile uyumlu bu gelişme, televizyon yayıncılığını ve kanallarını eğlendirme amacına uygun olarak dönüştürmüştür (Çelenk, 2000: 169) ve tematik kanalların ortaya çıkmasında da rol oynamıştır. Bu süreçte çocuk kanalları ve çizgi filmler de tüm dünyada hızla artmıştır (Nye, 2011: 279). Hatta sadece çocuklara yönelik yirmi dört saat yayın yapan kanallar ortaya çıkmış, bu kanalların sayısı artmış ve programların içerikleri renkli, dikkat çekici hale gelmiştir.

Sinemaya göre, televizyon çizgi filmlerinin kısa olması nedeniyle bestecilerin büyük orkestralarla uzun eserler bestelemesine gerek kalmamış ve kısa, çoğunlukla hareketli müzikler besteleyerek televizyon endüstrisinde yeni bir sektörün oluşumuna neden olmuşlardır (Goldmark, 2014: 238). Her ne kadar yeni bir sektör doğmuş olsa da çizgi film müziklerinde farklı yönlere hareket eden, hızlı, ani, sert kesmeler olan ve Warner Bros'un görüntü ve sesi eşleştirdiği *Mickey Mousing* uygulaması da kullanılmıştır (Corbet, 2002: 281).

İlk dönemlerde, duyulmayan melodiler olarak isimlendirilen çoğu çizgi film müziğinde, müziğin kendi başına anlamı olmamış daha çok görselin anlamını güçlendirme, belirsiz durumları anlatma, durum ve duyguları güçlendirme ve şekillendirme için kullanılmıştır. Genelde bu dönemde, çizgi film müziklerinden görüntü çıkarıldığında müzikler atomize olmuş, kompozisyon çerçevesini kapsayan eksiklikler, doğrusal algı eksikliği olarak ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde ise, metinlerarasılık pek çok yerde olduğu gibi çizgi film müziklerinde de karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Bunun yanında eklettizm (biraz jazz, biraz hiphop, biraz reggae karışımı vb.), postmodernizm çizgi film müziğinin son kırk senede büyümesine olanak sağlamıştır (Corbet, 2002: 280, 284). Kimi zaman da televizyon çizgi film müzikleri, geleneksel film müziklerini tekno dans müzikleriyle sentezlemiştir. Kullanılan ses efektleri ise artık çizgi filmlerin kendi mizah anlayışlarını oluşturmuş ve giderek sinema çizgi filminden ayrılmıştır (Goldmark, 2014: 239).

Bir çizgi filmle eşlenen müziğin, çizgi filmin başarısında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirten Metin Karkın ve Ünal İmik'e göre (2013: 15) "çizgi film yapımcıları, müziği her zaman güçlü bir anlatım aracı olarak görmüştür. Çizgi filmin izleyici üzerindeki etkisi, film müziği sayesinde artmakta ve film adeta müzikle gerçek kimliğine kavuşmaktadır. Film müziğinin görüntülerle birliği, görüntülere uyan ve filmin ritmini değerlendiren bir müzikle gerçekleşmektedir. Bunun kullanım yeri ve zamanı çizgi film içerisindeki dinamiklere göre değişim sergilemektedir".

Analiz

Çocuklara yönelik hazırlanan televizyon çizgi filmlerinin, çocukları eğlendirmenin yanında, bilgilendirme ve eğitime işlevlerini de gerçekleştirmesi oldukça önemlidir. Müziğin işlevlerinin insan yaşamındaki yeri ve önemi düşünüldüğünde bu zaman dilimi içinde dinlenen müziklerin, çocuklar için çok önemli bir eğitim aracı olabileceğini söylemek mümkündür. Pek çok duyuya hitap eden televizyon sözle görüntüyü birleştirerek çocuğu kolay etkiler ve yaşamında daha kalıcı izler bırakabilir (Sager vd., 2014: 326). Örneğin herhangi bir yerde ve zamanda *Hayalet Avcıları* (1986), *Pembe Panter* (1969), *Lucky Luke* (1983), *Aslan Kral* (1995) ve pek çok çizgi filmin müziği duyulduğunda çocuklukta yaşanan deneyimler hatırlanmaktadır. Çizgi film müziklerinin bu etkisi fark edilerek sıkıcı ve zorlu bir uğraş olan eğitim süreci eğlenceyle özdeşleştirerek daha etkili bir hale getirilebilmiş ve böylelikle televizyonun sahip olduğu bu gücü de olumlu yönlerde kullanılmıştır.

Çizgi film müzikleri ile de hiç gitmeden dünyanın farklı yerlerinde yaşayan farklı insanların yaşamları, kültürleri, tarihleri, coğrafyaları, hayvanları ve bitkileri hakkında bilgi edinilebilmiş, çocuklara olumlu bireysel ve toplumsal iletiler verilmiştir. Bu sayede de çocukların fiziksel, sosyal, kültürel, bilişsel gelişimlerini etkileyerek onların davranışlarına, konuşma becerilerine, okuma alışkanlıklarına,

kişilik gelişimlerine ve hayal güçlerinin gelişimine önemli katkılar sağlanmıştır (Sager vd., 2014). Çocuklar için üretilen filmlerde aktarılabilecek her değer toplumu şekillendirme özelliğine sahiptir. Müzik ise bu hususta iyi bir aktarıcı konumdadır. Çizgi film müziklerinin olumlu bu durumunun dışında şu da gözden kaçırılmamalıdır ki müzik, diğer metalarla değiş-tokuş edildiği bugünkü yaşamda, acıları ortadan kaldıran değil, bu acıların hissedilmesini azaltan bir aldanma aracı olmaktadır. Müzik iktidar için, unutturma, inandırma ve susturmayı sağlayabilir. Attali'nin (2001) de belirttiği gibi, müzik, korkuyu ve şiddeti unutturmak söz konusu olduğunda kutsal; düzene ve ahenge inandırmak söz konusu olduğunda gösterici; itiraz edenleri susturmak gerektiğinde ise tekrarcıdır.

Buradan hareketle çizgi film müziklerinin hangi açılardan kültürel ve sosyal değerlerin aktarıcısı olabileceğini ortaya koymak bu çalışmanın konusudur. Çizgi film müziklerinin kullanım biçimlerinin ve işlevlerinin ne olduğunu açıklamak ise çalışmanın amacını oluşturur. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

Müziğin çizgi filmlerdeki işlevleri nelerdir?

Ülkenin kültürel değerlerinin aktarılmasında müziğin işlevi nedir?

Kültürel değerlerin aktarımında çizgi film müzikleri hangi unsurları kullanmaktadır?

Araştırma TRT Çocuk kanalını kapsamaktadır. Bu kanalda yayınlanan 9-11 yaş aralığına hitap eden çocuk programları ve bu programlardan sadece çizgi filmler çalışmanın sınırlılıklarıdır. Bu sınırlılıktan dolayı yarışmalar, yarı canlandırmalar ve tanıtımlar vb. araştırmaya dâhil edilmemiştir. 9-11 yaş programları içinde bulunan tüm yerli yapım çizgi filmler araştırma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda *Pak ile Pırpır*, *Maysa ve Bulut*, *Cille*, *Keloğlan Masalları*, *Barbaros*, *64 Kare Ülkesi* ve *Dede Korkut Hikayeleri* çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Bulgular

Bulgulara değinmeden önce çalışmaya konu edilen çizgi filmlerin konularından bahsetmekte yarar var. Konularının bilinmesi incelemeye konu edilen müziklerin de konuyu ne anlamda anlattığını ortaya koyamaya yarayacaktır.

Maysa ve Bulut

Göçebe yaşam tarzının işlendiği bu çizgi filmde küçük Yörük kızı Maysa ile yakın arkadaşı Bulut, Yörük obası Akçaoba'da yaşamaktadırlar. İki arkadaşın gözünden, obada yaşayan Yörük ailelerin yaşantıları ve gelenekleri anlatılmaktadır. Her bölümde farklı olaylarla karşılaşmakta ve bu olaylar kimi zaman dedelerinin, kimi zaman babalarının, kimi zaman da arkadaşlarının sayesinde çözülmektedir. Dede bilgeliği yönüyle, nine masalcı yönüyle öne çıkmaktadır. Anne ve diğer genç kızlar yoğurt mayalamakta, süt sağmaktadır. Yörük çadırlarının kurulması ve toplanmasının işlendiği bölümde zamanı geldiğinde göç etmenin nasıl olacağı gösterilirken, sürüyü bir kurdun takip ettiği bölümde doğal hayatın karşısında nasıl durulacağı hikâyeleştirilmekte; genel anlamda ise Toroslarda süren hayat anlatılmaktadır (Karakuş, 2016: 140). Film Resimli Film şirketi tarafından yapılmış, ortalama on bir dakikadır. Filmin müziklerini Gökhan Tamir bestelemiştir.

Cille

Adını, misket oyununa Bursa yöresinde verilen isimden alan Cille'de, efsaneye göre hava, su, toprak ve ateşten yapılmış özel güçlere sahip 12 cille vardır. Kayra ve arkadaşları tesadüfen cillelerden bir kaçını bulur ve heyecan dolu serüven başlar.

Filmin senaristi Arif Sağlam'ın da (akt, Yılmaz, 2011: 121-126) belirttiği gibi Cille'de; Türk tarihindeki, mimarisindeki ve mitolojisindeki öğeleri, çocukken oynanan misket (cille) oyununa, fantastik bir bakış açısıyla yedirerek, dinamik, hareketli, kültüre ait, yani Türk malı bir macera çizgi dizisi yaratılmıştır. Sağlam'a göre, "son zamanlarda iyice unutulmaya yüz tutmuş görkemli tarihten, motiflerden, inanılmaz zengin mitolojiden beslenen, günümüzü yakalayan bir çizgi film". Film Cordoba şirketi tarafından yapılmış, ortalama yirmi bir dakikadır. Filmin müziklerini Barış Kırımşelioğlu, Mehmet Yaranona ve Onur Teker bestelemiştir.

Barbaros

Barbaros Hayreddin Paşa'nın hikâyesini anlatan çizgi filmde Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak döneminde yaşanan sürükleyici hikâyeler anlatılmakta. Oruç ve Hızır isiminde iki kardeşin Barbaros ile tanışması ve sonrasında onun gemisinde yaşadıklarının anlatıldığı çizgi filmde Osmanlı dönemine ışık tutulmaktadır. Film Animax şirketi tarafından yapılmış, ortalama on beş dakikadır. Filmin müziklerini 2002 yılında Eurovision'a katılan Cenk Yeles bestelemiştir.

Dede Korkut

Masalçı bilge dede Dede Korkut'un hikâyelerinin anlatıldığı çizgi filmde, Basat, Bamsi Beyrek, Uruz, Tepegöz, Deli Dumrul ve diğerlerinin öyküleri anlatılmaktadır. Film Mavi Rüya şirketi tarafından yapılmış, ortalama on beş dakikadır. Filmin müziklerini Flört grubu bestelemiştir.

64 Kare Ülkesi

Satranç oyununu anlatan filmde 64 kare ülkesinde satranç taşlarının çikolata ve süt padişahı, ülkeyi kimin yöneteceğine karar vermek için satranç oynamaya karar verirler. İlk bölümlerinde taşların işlevleri öğretilirken ilerleyen bölümlerde çeşitli hamleler anlatılmaktadır. Film CGI Studio Animation and Visual Effect şirketi tarafından yapılmış, ortalama on dakikadır. Filmin müziklerini Efe Demir bestelemiştir.

Keloğlan Masalları

Anadolu'nun masal dolu diyarında geçen hikâyelerden oluşan Keloğlan her bölümünde Keloğlan ve arkadaşları farklı macera yaşamaktadır. Her bölümde devler diyarından, köyün geleneksel domates festivaline, peri nehrindeki altın balığın peşinde geçen maceradan, Bilgecan Dede'nin yaptığı saçsakal otuna kadar eğlendirici hikâyeler anlatılmaktadır. Filmin yapımcısı Barış İslamoğlu'na göre (2015: 49), çocukların yerli kahramanlara olan ilgisi en az dünyada popülerleşmiş kahramanlar kadardır. Bize ait olanı görmek elbette çocukların ilgisini çekmiştir. Bizim olanı, bizden olanı benimsemekte hiç sıkıntı yaşanmamış, bilakis daha çok sahiplenilmiştir". Film Animax şirketi tarafından yapılmış, ortalama yirmi iki dakikadır. Filmin müziklerini Selçuk Ergen, H. Soner Şeker, H. Hüsnü Haznedaroğlu, Nihan Uç bestelemiştir.

Pak ile Pırpır

Çevre korumayı görev edinen Pak ile uçak arkadaşı Pırpır'ın maceraları konu edilmektedir. Her bölümde farklı bir çevre sorununa değinilen çizgi filmde güneş, patlamaları, çöp temizliği, buzulların erimesi, suların kirlenmesi, erozyon gibi konular anlatılmaktadır. Film, Mia yapım tarafından yapılmış ve süresi de 12 dakika civarındadır. Filmin Müziklerini ise, Ömür Öztürk ve Murat Yücel bestelemiştir.

Çizgi filmlerde kullanılan müzik biçimsel ve içerik olarak iki şekilde değerlendirilebilir. Bu çalışmada ilk olarak biçimsel açıdan müzikler ele alınacak ardından içerik açısından çizgi film müzikleri değerlendirilecektir.

Biçimsel Açıdan Çizgi Film Müzikleri

Mahmut Tali Öngören (akt. Doğan, 2009) müziği; dinleti için müzik, başlangıç müziği, dip müziği olarak gruplandırılmaktadır. *Dinleti için müzik* kavramıyla müziğin müzikaller ve şarkılı filmlerdeki kullanımını, *başlangıç müziği* ile jenerik müziğini, *dip müziği* ile de fon müziğini kastetmektedir. Ancak televizyon çizgi filmlerinde, Öngören'in ayrıştırmamasından çok daha fazla müzik biçimi kullanılmaktadır. Bu bölümde öncelikle müzik biçimleri tanıtılacak ardından bunların işlevlerine değinilecektir.

Tema Müzik

Temayı anlatan müziklerdir. Bu müzik türünün kökü Weber'e, Hector Belioz'a ve Richard Wagner'e dayanan *Leitmotiv* tekniğidir. Kelime olarak kılavuz motif anlamına gelmektedir. Özellikle Wagner'in

operalarında çok kullanılan bir yöntemdir. Filmdeki karakterler, kavramlar ve hatta nesnelere için ufak melodiler yazılır ve melodiler, perdede temsil etmekte olduğu görüntüler gözüktüğünde müzik içinde belirirler. Filmde *leitmotiv* tekniği en başta perdede görülen kişilerin nasıl kişiler olduklarını verir. Filmdeki kahramanlar, kötü adamlar, sempatik kişiler, vamp kadınlar vb. *leitmotiv* tekniğiyle seyircinin kulağına fısıldanır. Kötü adam filmin başında iyi gibi gözükse bile seyirci kötü adam teması yüzünden onu en başta tanır. Bunun dışında temanın üzerinde daha önce bahsedilen müzik tekniklerinin kullanılmasıyla seyirci müzikten filmdeki karakterin üzüntülü mü, sevinçli mi, kederli mi yoksa kızgın mı olduğunu çıkartır (Konuralp, 2004: 96-97). *Leitmotiflerle* karakterlerin temaları da anlatılır. Bu müziklerin tekrarlanmasıyla geçmiş olaylar hatırlatılır, gelecekteki olaylar tahmin edilebilir. Sahneden sahneye, mekândan bir yere, düşünceden düşünceye geçişi sağlamak, öznel bir karakterin iç düşüncelerini, duygularını ve anlamlarını göstermek için kullanılmaktadır (Rodman, 2014: 537). Televizyon müziği, bir şekilde, duygusal olarak veya bir kültürdeki diğer benzer metinlerle ilişkilendirir.

Çizgi filmler tıpkı masallar gibidir. Karakter ya iyidir ya da kötüdür. Araştırmaya konu edilen filmlerdeki karakter de bu şekildedir. *Leitmotiv* müzik, çizgi filmlerde karakterlerin bu ikili yapısını net şekilde vermektedir. Çoğunlukla müzikler yumuşak, hafif tonlarda ise iyi karakterleri anlatmakta, sert, hızlı ritimler söz konusuysa kötülere temsil etmektedir. Bu müziğin farklı ritimlerle çalınması ile karakterlerin iç dünyası, düşünceleri, duyguları anlatılmaya çalışılmaktadır. *Dede Korkut*, *Barbaros*, *Cille*, *Keloğlan* gibi filmlerde bu müzikle karşılaşmak mümkündür. *Keloğlan Masalları*'nda karakterlerin özelliklerini anlatan tema müzikler kullanılmıştır. Örneğin bebek için ninni ezgileri kullanırken, cadı için kasvetli, yüksek ritimli ezgiler kullanılmıştır. *Dede Korkut Hikayeleri*'nde arka planda Orta Asya ezgileri hâkimken ön planda tema olarak mücadele ve tedirginliği anlatan hızlı ritimler ve bilgeliği, sükuneti anlatan hafif ritimler ağır basmaktadır. Tema müzik, kuş sesleri, at koşusu gibi ses efektleri ile desteklenmekte bu sayede de anlatım güçlendirilmektedir. *Barbaros*'ta ise karakterler için ayrı ayrı müzikler olmamakla birlikte kimi zaman onların eylemleri, özellikleri ve duygu durumları için fon ve jenerikten ayrı müzikler kullanılmıştır. Örneğin filmde Yunan veya İtalyan karakterleri yer aldığında lirli veya mandorali ritimler söz konusu olur. Mekân anlatılarında denizde geçen sahneler için sert ve hızlı ritimler kullanılırken, köy sahnesinde bağlama ezgileri kullanılmaktadır. *Cille*'de tema müzik karakterleri, mekânı ve olayı anlatmak için kullanılmaktadır. Mücadele, müsabaka ve kötü karakterler için sert ve hızlı ritimler kullanılırken, başarı, mutluluk, mizah için daha sakin ritimler tercih edilmektedir. Kalabalık sesi, rüzgâr sesi gibi sesler ise tema müziği güçlendirmek için kullanılan ses efektleridir.

Fon Müzik (Dip Müzik)

Fon müzik ile anlaşılması gereken ise, olay esnasında çalınan müziktir örneğin, bir balo sahnesinde kadın ve erkek aralarında konuşurlarken arkada duyulan dans müziği gibi (Konuralp, 2004: 16). Mahmut Tali Öngören (akt. Doğan 2009) ise fon müziğini şöyle betimlemektedir: “bilgi verme, durumu ya da sonucu belirtme, kişilik belirtme, ruhbilimsel yapıyı aktarma, dramatik havayı belirtme, vurgulama ve noktalama, heyecanı destekleme, coğrafya ve dönemi yansıtmaya, geçişi sağlama, boşluğu doldurma, karşılıklı konuşmanın yerini alma, ses efektinin yerini tutma, kurgu ile eşleşme”.

Araştırmadaki yedi çizgi filmde karşılaşılan en belirgin müzik türüdür. Çizgi filmin temasına göre fonda çalınana müziğin ritimleri değişmektedir. Örneğin *Cille*'de mücadele, heyecan durumları rock ritimleriyle verilirken, sükûnet, rahatlama senfonik ritimlerle anlatılmıştır. Bu filmde iki fon müziğinin kullanıldığından bahsetmek mümkündür. *Barbaros*'ta ise, Osmanlı dönemi müzikleri andıran ezgiler vardır. Yani filmin konusuna uygun müzik fonda çalınmaktadır. *Dede Korkut*'da fon müzik ezgileri daha çok Orta Asya'ya dairedir. *64 Kare Ülkesi*'nde fon müzik hafif tonludur. Çocuklara satranç anlatımını kolaylaştırıcı etkidir. Fon müziğini destekleyen kuş sesi, su sesi gibi ses efektleri kullanılmıştır. *Keloğlan Masalları*'nda fon müzik karakterlerin yaşadıkları olayları destekler niteliktedir. Kimi zaman gerilimli, heyecanlı, gizemli kimi zamanda dram, mutluluk gibi durumları anlatır. Daha çok halk müziği ezgileri elektronik hale getirilmiştir. Karakterler için farklı fon müzikleri kullanılmıştır. *Pak ile Pırpır*'da elektronik bir fon müzik hâkimdir çoğunlukla tek tiptedir. Olaylar ve karakterleri vurgulamak yerine arka fonda destekleyici niteliktedir. *Maysa ve Bulut*'da ise fon müzik diğer çizgi filmlerde olmadığı kadar kendisini duyurmaktadır. Yörüklerle vurgu yapan müzik modern

formla sunulmaktadır. *Barbaros*'ta Osmanlı dönemini anımsatacak mehteranı andıran müzikler fonda kullanılmaktadır. *Cille*'de konuya uygun çok sesli bir müzik fon müziğidir.

Jenerik Müzik

Televizyona ilk zamanlar radyonun bir uzantısı biçiminde bakıldığından, televizyon filmlerinde radyo oyunları tekniklerinin yer almasında bir sakınca görülmemiştir. Radyolarda program başının ve sonunun belirlenmesi için kullanılan sinyal müziği televizyonlarda kendisini jenerik olarak göstermiştir. Hatta bir aralar jenerik müzikleri, sinyal müziklerinin tıpatıp kopyası olmuştur. Radyodan geçme bir başka alışkanlık da, kendisini uzun süre jenerikte göstermiştir: Ses. Radyonun kulağa hitap etmesi, her tür olayın ses ile yorumlanmasını gerektirmiştir. Oysa televizyonda görsel engel ortadan kalkmış olduğundan, ses ve müzik, görüntüye göre abartılı kalmıştır. Örneğin televizyon jeneriklerinde filmin/programın adı ekranda gözükse bile bir anlatıcı ses yine de programı/filmi tanıtmış hatta oyuncuların adları bile okunmuştur. Zamanla tanıtıcı ses kaldırılmış ama eski alışkanlıkları bırakmak kolay olmadığından bu sefer de jenerik müzikleri şarkılı olmaya başlamıştır. Özellikle programın/filmin adının geçtiği mısraların şarkıda en sık tekrarlanan kısımlarda olmasına dikkat edilmiştir. Şarkılı jenerikler bir süre sonra çizgi filmlere kaymıştır çünkü yapımcılar şarkıların çocuklar üzerinde daha etkili olduğunu gözlemlemiştir. Şarkının benimsenmesi aynı zamanda dizinin de beğenilmesi anlamına gelmiştir. Şarkılar fazla melodik değildir ve radyo reklamlarında çalınan jingle tarzı şarkılar daha başarılı olmuştur. Bu biçimde jenerik müzikleri, radyo etkisinden kurtulmuş ama bu sefer reklam yönü ağır basmıştır. Başlangıç ve bitiş jenerikleri bir programın/filmin en can alıcı kısımlarıdır. Amaç yalnızca programda/filmde kimlerin oynadığını sergilemek değildir. Amaç ürünü en dikkat çekici hale getirmek olduğundan programın/filmin jenerik müziği ve pilot bölümleri genelde televizyon piyasasının en profesyonel sayılan bestecilerine yaptırılır. Bu müzikler elektronik aletlerle hazırlanıyorsa bu durumda bütün bölümlerin müzikleri tek bir kişinin eseri olabilmektedir (Konuralp, 2004: 140-143).

Maysa ve Bulut'da jenerik müzik aynı zamanda fon ve tema müziktir. Her bölümde işlenen konulara göre bu müziğe bazı eklemeler yapılmakta ya da yine bu müziği andıran farklı müzikler çalınmaktadır. *Pak ile Pırpır* çizgi filminde de jenerik müzik aynı zamanda fon müziktir. İşlenen konulara göre müzikten ayrışan noktalar olsa da temelde tek müzik tüm çizgi filmin müziğidir. *Keloğlan Masalları*'nda jenerik müzik filmin başında ve sonunda sunulmakta daha çok halk müziği ezgilerinin elektronik formu hakimdir. Bunun yanında jenerik müzik, *Keloğlan Masalları*'nda filmin nasıl olduğunu anlatmaya çalışır ve çocukların ilgisini çekebilmek amacıyla filmin çarpıcı sahnelerinden görüntüler jenerikte kullanılmıştır. Mümkün olduğu kadar ritmik biçimlerden, gür ve kimi zaman çok tiz kalitede seslerden oluşan müzik, çocukların hatta filmin yapımcısının da belirttiği üzere yetişkinlerin ilgisini ister istemez televizyon ekranına yöneltilmektedir. Jenerik müzikte geleneksel enstrümanlarla elektronik müzik kullanılırken ses efektleriyle (horoz ötüşü vb.) de desteklenmiştir. *64 Kare Ülkesi*'nin jenerik müziği neşeli, hareketlidir çoğunlukla piyano tuşları duyulmaktadır. *Dede Korkut Hikayeleri*'nde Orta Asya ezgilerinin yer aldığı elektronik müzik vardır. Jenerik müzik aynı zamanda fon ve tema olarak da kullanılmaktadır. *Barbaros*'ta Jenerik müzik, Osmanlı dönemi müziklerini andırmaktadır. *Cille*'de jenerik aynı zamanda fon ve tema müzik için de kullanılmaktadır. İçinde darbuka, ney gibi geleneksel enstrümanlara da yer veren, Rock müzik ezgilerini barındıran yüksek tempolu elektronik müzik jenerik müziğe hakimdir

Stok Müzik

Televizyonda sıklıkla müzik kullanılır hale geldiği ve yeni müzikler besteletmek mümkün olamayacağı için herkesin aşına olduğu ve belli duyguları uyandırdığı, belli temalara uygun olduğu düşünülen ve bu amaçlarla kullanılmış müzikler birçok yapımda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Kimi stok müzikler, önceden, herhangi bir programda kullanılmak için bestelendiyse de, stok müziklerin büyük bir kısmı televizyon için bestelenmemiş, birçok kişinin bildiği müziklerden seçilmiştir. Bazı durumlarda ise belli bir programda, kendisi için özel olarak bestelenmiş bir müziği olsa da, müzik bölümlerinin durmaksızın çalınması ve birbirinden farklı durumlarda yeniden karşımıza çıkması, müziğin hafızamıza kazınmasıyla sonuçlanmıştır. Kimi zaman müzik temaları, temposu ya da

orkestrasyonu değişmiş bir biçimde birçok sahnede kullanılmıştır. Her dizinin, kendisini hatırlatıcı bir temasının olması artık gelenek haline gelmiş bulunmaktadır (Kılıçbay, 2004: 58). Araştırmada incelenen yedi çizgi filmin müzikleri özgün bestelerdir. Ancak Kılıçbay'ın belirttiği gibi tek bir müzik farklı tempolarda çalınarak pek çok sahnede kullanılmaktadır. Bu noktada çizgi filmlerde tamamen stok müzik vardır demek mümkün değildir ancak kimi özellikleriyle örtüşmektedir.

Mickey Mousing

Sadi Konuralp'in (2004) 'paralel müzik' olarak çevirdiği/tanımladığı *Mickey Mousing*, müziğin ritmi genelde filmin ritmiyle uyum içindedir. Kovalamaca sahneleri hızlı tempolarla, durgun sahneler ağır tempolarla verilir. Ritmin hipnotik bir etkisi vardır. Kalp atışı ve nefes alıp vermeler, çalınmakta olan müziğin ritimlerinden etkilenir ve ritme bağlı olarak bunlarda artış veya azalma görülür. Bu psikolojik etki ve perdede görülen görüntü sayesinde, seyirci filmin akış hızına kendisini daha iyi ayarlayabilmektedir. Paralel müzik, karakterlerin ruh halini ve o anda yapılan hareketleri seyirciye aktarma çabasıdır. Müzik mümkün olduğunca, perdede olan her şeyi taklit etmeye çalışır. Bir aktör müziğin yardımı olmadan kaşını bile kaldıramaz. Aktör yürümeyi kestiğinde müzik de durur, tekrar yürümeye başladığında müzik de başlar. Araştırmada incelenen yedi filmde sadece üç tanesinde bu tekniğe yakın müziklerle karşılaşmaktadır. *64 Kare Ülkesi*'nde çocukların dikkatini filme çekmek için bu tekniğe yakın müzik kullanılmıştır. Her bir karakter için kısa ve ritmik müzikler kullanılmıştır. Örneğin, kale için darbuka kullanılmış ve onun her hareketinde darbuka çalarken kale durduğunda darbuka da durmuştur. *Cille*'de ise mizah ve komedi durumlarında karakterlerin eylemlerini vurgulamak ve desteklemek için bu müzik kullanılmıştır. *Barbaros*'ta piyano tuşları karakterlerin hareketlerini belirtmek için kullanılmıştır.

Act-out, Act-in ve Köprü

Televizyonda hızlı akan görüntüleri desteklemek için kullanılan başka müzikler de vardır. Örneğin on saniyeyi geçmeyen özel müzik parçaları yazılır. Televizyon dünyasında *Act-out* olarak anılan müzik parçaları çoğunlukla kreşendo¹ içerir, uzatılmış seslerle biter. Bu esnada görüntüde filmdeki karakterlerden biri uzunca gösterilirken karartma yapılır. *Act-in* adı verilen diğer müzik parçası ise görüntünün açılmasıyla başlar. *Act-in* için fazla bir sorun yoktur ancak kısa süreli *Act-out*'lar filmde fazla sırtır. Bundan ötürü mümkün olduğunda müziğin daha geriden başlamasına yani parçanın daha uzun süreli olarak bestelenmesine dikkat edilir. Televizyon çizgi filmlerinde (ortalama 15-30 dakikadrlar) zaman kısıtlaması olduğu için olayların hızlı bir biçimde gelişmesi gerektirmektedir. Bu nedenle mekânlar beş dakikada bir değişir. Seyircinin bu koşturmadan rahatsız olmaması için geçişler müzikle yumuşatılmaktadır. Bu amaç için bestelenen müzikler kısa sürelidir. Bunlara köprü (bridge) müzik adı verilmektedir (Konuralp, 2004: 146-147). Araştırmaya konu edilen çizgi filmlerde *Act-out* ve *Act-in* genelde jenerik sonrasında ve öncesinde kullanılmaktadır. *Cille*'de bölümler arası geçiş için kreşendo yapılarak *act-out* kullanılır. *Dede Korkut*'da ise sahne değişimi ve mekan değişikliğinde müziklere ses efektleri de destek olmaktadır.

Köprü ise hemen her çizgi filmde karşılaşılan bir müziktir. *Cille*'de keman olaylar arasında geçişi sağlamak için kullanılmıştır. *Pak ile Pırpır*'da elektronik müzik kısaca verilerek bir başka sahneye geçiş yapılır. *Keloğlan Masalları*'nda fon müziğin kısa bir bölümü köprü için kullanılır, izleyici çalınan notaları anlayabilecek durumdadır. *64 Kare Ülkesi*'nde ise piyano ile köprü müzik sağlanır. *Dede Korkut* da ise fon müzik kısa bir şekilde çalınır. Çizgi filmlerin pek çoğunda *act-out/act-in* ve köprü müzik, fon olarak kullanılan müzikle yapılmaktadır.

Araştırmaya konu edilen çizgi filmlerde biçimsel açıdan çizgi film müzikleri tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Biçimsel Açıdan Çizgi Film Müzikleri

	Cille	Barbaros	Dede Korkut Hikayeleri	64 Kare Ülkesi	Keloğlan Masalları	Pak ile Pırpır	Maysa ile Bulut
Tema Müzik	√	√	√	√	√	√	√

¹ Kreşendo bir müzik eserinde gerçek anlamda seslerin daha da veya gittikçe güçleneceğini belirten harekettir.

Fon Müzik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Jenerik Müzik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Stok Müzik	✓	-	-	✓	-	✓	-
Mickey Mousing	✓	✓	-	✓	-	-	-
Act-in ve Act-out	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Köprü	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Müziğin İçerik Açısından İşlevleri

Çizgi filmlerde müziğin çok çeşitli işlevleri de vardır. Televizyonda müzik daha çok eğlenceyle özdeşleştirilmiştir. Bunun sebebi, müziğin televizyonu, televizyonun müziği kullanmasından daha gösterişli bir biçimde kullanmasıdır (Doğan, 2009: 56-57). Temel olarak televizyonda müziğin kullanılmasını Eda Doğan (2009) şöyle özetlemektedir:

- İlgi çekme ve eğlendirme: İyi seçilmiş müziğin amacı, reklamı daha ilgi çekici hale getirerek etkisini arttırmaktır. Kullanılan müzik parçasının satılan ürün ile benzeşmesi şart değildir, çünkü ilgiyi çekmek ön plandadır.
- Yapı ve süreklilik: Müziğin en önemli görevi bir seri görüntüyü, dramatik parçayı ve verilecek mesajı bağlayarak kısa sürede çok şey anlatılmasını sağlamaktır.
- Akılda kalıcılık: İnsan beyninin ilginç özelliklerinden biri de müziğin beyni işgal etme şeklidir. Ayrıca müziği algılanması çoğu zaman istem dışı olmaktadır. İyi seçilmiş bir müzik parçası, çizgi film bittikten sonra da zihinde kalır.
- Müziksel Dil: Müzikle söylenen sözler, konuşularak söylenen basmakalıp sözlerden daha fazla ilgi çeker. Bu sebeple mesaj konuşma ile duygusal ve destekleyici öğeler ise müzikle iletmeye çalışılır.
- Hedef Kitle: Müzik türleri ve stilleri uzun süredir belli toplumsal kesimler ile özdeşleşmiştir. Bu nedenle müzik, hedef kitleye ulaşmak için iyi bir araçtır.
- Otorite Kurulması: Müziğin bir başka yardımı da inandırıcılığın artırılması ve bu yolla otorite kurulmasıdır.

Konuralp (2004), müziğin filmdeki işlevlerini ortamın atmosferini vermek, bir karakterin kafasındaki düşünceleri yansıtmak, bir duyguyu güçlendirmek, aksiyonun ilerlemesini kolaylaştırmak olarak sıralamaktadır. Sinemanın doğuşundan beri müziğin en önemli işlevi izleyiciyi yatıştırmak ve filmin sürekliliğini sağlamaktır. Bu işlev sessiz film döneminde daha da önemli olmuştur. Müzik gerektiğinde hafif, tatlı bir melodiyile izleyicinin ruhunu okşar, rahatlatır; gerektiğinde hızlanarak, sertleşerek izleyiciye gerilimi aşılar. İzleyici filmdeki bir kovalamaca sahnesinde heyecanlanmasını, filmdeki heyecanlı koşuya yorarken, aslında onu heyecanlandıran şey varlığının farkına bile varmadığı müziktir. Müziğin sadece destekleyici, yorumlayıcı değil, aynı zamanda anlatıcı, betimleyici rolü de vardır. Müzik sahneler arası geçişleri sağlamanın yanında, diyalog ve hareketlere ihtiyaç duymaksızın tek başına izleyiciye bir karakteri tanıtabilmektedir. Bununla birlikte filmde müzikle birlikte anlam yaratılmaktadır. Filmlerde izleyiciyle duygusal bir iletişim kurulabilmesi, izleyicinin heyecanlandırılması ve eğlendirilebilmesi için müzik önemli bir araçtır. İyi seçilmiş bir müzik filmi daha ilgi çekici ve etkileyici hale getirecek, bu yolla izleyiciyi ekran (veya perde) karşısında tutmak daha kolay hale gelecektir (Doğan, 2009: 123-128).

Araştırmaya konu edilen çizgi film müziklerinin üstlendiği rolleri Eda Doğan'ın (2009: 133-135) betimlemelerinden yola çıkarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Coğrafya belirtici: Filmde; olayın geçtiği ülke, bölge, yöreye ait müzikler kullanılır. Örneğin *Maysa ve Bulut* Yörük yaşamını anlattığı için, Keloğlan Anadolu'yu anlattığı için bu mekanlara uygun müzikler kullanılmıştır.

b. Anlamı destekleyici: Bir diyalog sırasında kişinin karşısındakinin söylediğinden ne anladığı, hatta bazen hiçbir şey anlamadığı müzikle anlatılabilir. Bazen bir diyalog sırasında kişi konuşmaya devam ederken kamera dinleyenin ifadesiz suratına odaklanır, konuşan kişinin sesinin yerini tamamıyla müzik alır. İzleyici müziğin renginden o kişiye acı, sevinçli vb. bir haber verildiğini anlayabilir.

c. Atmosfer belirtir: Olayın geçtiği yerdeki ve andaki atmosferi belirtmek için genelde o coğrafyaya uygun olmasının yanı sıra, o döneme de uygun müzik kullanılır. Örneğin *Barbaros* çizgi filminde 15. yüzyılda yaşamış olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatı anlatılmaktadır. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürdüğü için filmde vurmali çalgılar ve ney ağırlıklı geleneksel Osmanlı müziğine yakın bir tarz yakalanmıştır. Benzer şekilde *Maysa ve Bulut*'da da Yörük müziklerine yakın müzikler kullanılmış, *Keloğlan*'da halk müziği ezgileri ve *Dede Korkut* da ise Orta Asya ezgilerine yer verilmiştir.

d. Duyguyu destekleyici: Müziğin, izleyicinin neşe, hüznün, heyecan gibi duygularını yaratan ya da arttıran rolü vardır. İncelenen çizgi filmlerde, gerilim, sıkıntı, kavga gibi durumları sert müzikler anlatırken, daha sakin durumlar için yumuşak ritimli müzikler tercih edilmiştir.

e. Vurgulayıcı: Filmde çoğu zaman bir sahneye, bir yere, bir kişiye vurgu yapmak için müzik kullanılır. Köy yerine vurgu yapılmak istendiğinde bağlama gibi geleneksel enstrümanların kullanılırken, Osmanlı Saray'ını anlatmak için mehteran gibi müziklerin kullanılması söz konusudur.

f. Doldurucu: Filmlerde müziğin en sık üstlendiği görevdir. Birçok sahnede sessizliği bozmak, anlatımdaki boşluğu doldurmak, akışı sağlamak ve sahnedeki monotonluğun izleyiciyi sıkıkmaması için dolgu müziği kullanılır.

h. Canlılığı vurgulayıcı: Filmi hareketlendirmek için yine hareketli olan bir müzik kullanılır. Kalabalık ortamlardaki canlılık, hareket duygusunu güçlendirmek için kullanılır. Bu tarz müziğin kullanıldığı sahnelerde ortam olduğundan daha kalabalık ve hareketli algılanır.

i. Kurguyla eşleştirilmiş: Bazen müzik hareketle eşleştiği gibi kurguyla da birebir eşleşebilir. Müziğin bu görevi genelde hızlı kurgu-hareketli müzik eşleşmesi şeklinde görülebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi paralel müzik bu görevi yapmaktadır.

j. Gerilim hissettiren: Filmde sahnenin gerilimli ruh hali, görüntüden çok müzikle verilir. Müziğin görüntüye uyum sağlamasını en çok gerektiren rollerinden biridir. Filmdeki gerilim keman, davul gibi çalgılarla sağlanabilirken; bazen bir ıslık, bir çocuk şarkısı bile gerilimi katlayabilmektedir.

k. Doğallık hissi veren: Genelde çevre sesi olarak kullanılan müzik doğallık hissi verir. Bir barda, kafeteryada çalan müzik izleyicinin o ortamı daha doğal ve gerçekçi algılamasını sağlar.

l. Zamanın geçtiği duygusu veren: Müzik bu rolü çeşitli şekillerde üstlenebilir. incelenen çizgi filmlerde zamanın geçtiği duygusu için ses efektleri de kullanılmıştır.

m. Kültürü yansıtır: Filmdeki bir oyuncunun, bir nesnenin farklı bir kültürden olduğunu belirtmek için kullanılan türde müziktir. Örneğin *Barbaros*'ta Yunan için mandora, İtalyan için Lir, Osmanlı için mehteran tercih edilmiştir. Yukarıda belirtilenler ışığında ele alınan çizgi film müziklerinin üstlendiği roller şu şekilde tablolştırılabilir:

Tablo 2 : Çizgi Filmlerde Müziğin Üstlendiği Roller

	Cille	Barbaros	Dede Korkut	64 Kare Ülkesi	Keloğlan Masalları	Pak ile Pırpır	Maysa ve Bulut
Coğrafya Belirticisi	-	✓	✓	-	✓	-	✓

Anlamı Destekleyici	√	√	√	√	√	√	√
Atmosfer Belirtici	√	√	√	-	√	√	√
Duyguyu Destekleyici	√	√	√	-	√	-	√
Vurgulayıcı	√	√	√	√	√	√	√
Doldurucu	√	√	√	√	√	√	√
Geçiş Sağlayıcı	√	√	√	√	√	√	√
Canlılığı Vurgulayıcı	√	√	√	-	√	-	-
Kurguyla Eşleştirme	√	√	-	√	-	-	-
Gerilim Hissettirme	√	√	√	√	√	√	√
Doğallık Hissi Verme	-	√	√	-	√	-	√
Zaman Geçışı	√	√	√	√	√	√	√
Kültürü Yansıtır	-	√	√	-	√	-	√

Çizgi film müziklerinin de çeşitli değerlerin aktarıcılığını yaptığı ya da buna destek olduğu önceki bölümlerde belirtilmişti. Müziklerin değer aktarımını görselleştirirken Pınar Özgökbel Bilis ve Ali Emre Bilis'in (2012) çalışmasından yola çıkılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 3: Müziklerin Değer Aktarımı için Kullanımı

	Cille	Barbaros	Dede Korkut	64 Kare Ülkesi	Keloğlan Masalları	Pak ile Pırpır	Maysa ve Bulut
Toplumsal Yaşamı Sağlayan Değerler	-	√	√	√	√	√	√
Toplumun Devamlılığını Güvence Altına Alan Değerler	-	√	√	√	√	√	√
Hedonist Değerler	√	-	-	-	√	-	-
Bireysel Gelişim Değerleri	-	-	-	√	√	√	√
Hegemonya Değerleri	√	√	√	-	√	-	√
Ulusal Değerler	-	√	√	-	√	-	√
Soyut Evrensel Değerler	-	-	-	√	√	√	√

Özgökbel Bilis ve Bilis'e (2012: 3-4) göre yukarıdaki tabloda verilen değerlerin içerikleri şu şekildedir: "Toplumsal Yaşamı Sağlayan Değerler (dürüstlük, gerçeği söyleme, empati, arkadaşlık, barış, sevecenlik, özenlilik, dikkatlilik, yardımseverlik, nezaket, incelik, kibarlık, iletişim becerileri, ekip çalışması, katılımcılık, hoşgörü, sadakat, affedicilik). Toplumun Devamlılığını Güvence Altına Alan Değerler (uyum sağlama, mütevazılık, tevazu gösterme, adalet, eşitlik, işine bağlılık, temizlik,

özdenetim, güven duyma, sorumluluk). Hedonist Değerler (macera, değişkenlik, heyecan, haz alma, zevklenme, güzellik) Bireysel Gelişim Değerleri (özerklik, otoriteden kurtulma, özgürlük, bilgi, akıl, yaratıcılık/ fikir zenginliği, kendiliğindenlik, başarı, cesaret, öz-saygınlık, kendini kanıtlama). Hegemonya Değerleri (mücadele, rekabet, egemenlik, güç, saygı, takdir, bağlılık). Ulusal Değerler (millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, ulusal marş, ulusal anıtlar, ulusal bayram, bayrak, kahramanlık, dil, gelenek ve görenekler). Soyut- Evrensel Değerler (yaşam, hayat, mutluluk, memnurluk, aile, sağlık, aşk, mal, mülk, kültür, kültürel bir edinim olarak teknolojik bilgi, tabiat).

Cille'de haz alma, mücadele, rekabet, güç temel vurgu yapılan konulardır. *Barbaros*'ta arkadaşlık, yardımseverlik gibi toplumsal yaşamı sağlayan değerler verilmektedir. Bunun yanında Tevazu gösterme, eşitlik, adalet, işine bağlılık gibi toplumun devamlılığını güvence altına değerler de vurgulanmaktadır. Deniz üzerinde Osmanlı'nın egemenliğini korumaya çalışan Kaptan-ı Derya'nın hayat hikâyesi başlı başına hegemonya değerlerini de taşımaktadır. Bu anlamda altı çizilen ise Osmanlı İmparatorluğu ile İslam dinidir. *Dede Korkut*'ta ise dürüstlük, gerçeği söyleme, arkadaşlık, ekip çalışması gibi konulara değinilmiştir. Toplumun devamlılığını güvence altına alan değerlere de vurgu yapılmıştır. Kahramanlık, geleneğin devamı gibi ulusal değerler ise çizgi filmin temel konularındandır. *64 Kare Ülkesi*'nde ise ekip çalışması, hoşgörü gibi değerler vardır. Sorumluluk, eşitlik gibi değerlere yer verilmenin yanında bireysel gelişim değerlerine de vurgu yapılmıştır. Akli kullanma, başarı, cesaret, kendini kanıtlama gibi değerler satranç oyunu ile vurgulanmaktadır. Yine bu çizgi filmde soyut evrensel değerlerden yaşam, mutluluk, bilgi konular işlemektedir. *Keloğlan Masalları* diğer çizgi filmlerden tüm değer başlıklarını taşımasıyla ayrılmaktadır. Buna göre yukarıda sıralanan yedi değer başlığının içindeki pek çok unsuru taşımaktadır. *Pak ile Pırpır* çizgi filminin konusu gereği özellikle; toplumsal yaşamı sağlayan değerler, bireysel gelişim değerleri ve soyut evrensel değerler ön plandadır. *Maysa ve Bulut*'ta ise hedonist değerlerin dışındaki tüm değerler bulunmaktadır. Bu değerler anlatılırken daha önce de tartışıldığı gibi müzik destekleyici unsurdur. Çocukların dikkatini sürekli tutabilmek bu sırada da değerleri anlatabilmek için müzik vazgeçilmez bir unsur olarak tüm çizgi filmlerde kullanılmıştır.

SONUÇ

Müziğin ne olduğu ve ne işe yaradığı konusunda çok çeşitli görüşler ortaya koyulmuştur. Kimileri müziğin toplumun gelişimine paralel bir ilerleme gösterdiğini tartışırken kimi tartışmalara göre ise müzik, ideolojik bir izge olarak, iktidarın bireyleriyle ilişkisini, bu iktidarın herhangi bir niteliğini yaratmak veya pekiştirmek için bir imkân oluşturur. Her ne şekilde düşünülürse düşünülün müziğin görüntüyle ilişkisi vazgeçilmez bir yapıdadır. Film endüstrisinin ilk yıllarından itibaren, görüntünün anlamını pekiştirmek, anlamı yeniden üretmek, duygu durumu yaratmak, atmosferi betimlemek vb. pek çok anlam yaratımı için müzik, film sektöründe göz ardı edilemez bir hal almıştır. Müziğin izleyici üzerinde yarattığı etkinin göz ardı edilemeyecek bir hal alması bu alanda yeni bir endüstrinin oluşumunu da sağlamıştır. Bu noktadan sonra film müzikleri de başlı başına birer ürün haline gelmiştir. Öyle ki yayıncılığın ilk gününden itibaren müzik endüstrisi bu alanda her nokta söz sahibi olmuştur.

Televizyon dünyasının, sinemaya göre hızlı bir akışının olması, müziklerin kullanımında da bu durumu yaratmıştır. Bu nedenle hızla akan televizyon dünyasına uygun jenerik müzik, köprü müzik gibi yeni müzik biçimleri de yaratılmıştır. Önemli tüketici olan çocuklar da televizyon dünyasında yerlerini almışlardır. Önce televizyon için üretilen çizgi filmler ortaya çıkmış daha sonra sadece çocuklar için yayın akışı olan kanallar kurulmuştur. Bu sayede yirmi dört saat yayın kanallarda, televizyon için üretilmiş çizgi filmler yayınlanmıştır. Bu çizgi filmler, sinema çizgi filmlerinden hem içerik hem konuyu ele alış hem de müzik açısından ayrılmıştır. Araştırmanın sorularından bir olan, müziğin çizgi filmlerdeki işlevinin ne olduğu sorusunun da cevabı bu sayede ortaya çıkmıştır. Bu durumda incelenen yedi çizgi filmde müziklerin biçimsel işlevleri şu şekilde sıralanabilir: Tema müzik, fon müzik, jenerik müzik, stok müzik, paralel müzik, köprü müzik.

Biçimsel olarak sıralanan bu müziklerin, incelen çizgi filmlerde, coğrafyayı belirtmek, anlamı desteklemek, atmosferi belirtmek, duyguyu desteklemek, vurgu yapmak, dolgu olarak kullanılmak,

geçişini sağlamak, canlılığı vurgulamak, kurguyla eşleştirmek, gerilim hissettirmek, doğallık hissi vermek, zaman geçişini anlatmak, kültürü yansıtmak için kullanıldığını söylemek mümkündür.

Araştırmaya konu edilen yedi çizgi film müzikleri; toplumsal yaşamı sağlayan değerler, toplumu devamlılığını güvence altına alan değerler, hedonist değerler, bireysel gelişim değerleri, hegemonya değerleri, ulusal değerler, soyut evrensel değerler olarak sıralanabilir. Bu değerler müziklerin ritimleri, kullanılan enstrümanların farklılığı, konu ve dönemine göre anlatım farklılığı özelliklerle sunulmaktadır.

Türkiye’de film müziği ile ilgili sayısı az da olsa yapılan araştırmalar, televizyon müzikleri için çok azdır, televizyon çizgi film müzikleri ile ilgili ise yok denecek kadar azdır. Sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek olan bu çalışmaların bir kısmı müzikoloji üzerinden, bir kısmı da eğitim bilimleri açısından ele alınmıştır. Bu noktada iletişim bilimleri ve özelinde televizyon ve çocuk araştırmaları açısından bu konunun daha kapsamlı ele alınmasına ihtiyacın kaçınılmaz olduğunu vurgulamak gerekir. Çalışma, bu öneriye bir başlangıç ve katkı yaptığını ümit etmektedir.

KAYNAKÇA

Attali, Jacques (2001) *Gürültüden Müziğe Müziğin Ekonomi Politikası Üzerine*, Çev. Gülüş Gülcügil Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Corbet, John (2002) A Very Visual Kind of Music The Cartoon Soundtrack Beyond The Screen içinde (edt.Daniel Goldmark ve Yuval Taylor) *The Cartoon Music Book*, Illinois: A Cappella Books, s.279-288.

Çelenk, Sevilay (2000) Cep Telefonlu Bir Baudelaire: Müzik ve Televizyon İlişkisi Üzerine Düşünceler, *İletişim*, Bahar 5: 169-176.

Doğan, Eda (2009) *Sinema Filmlerinde İzleyicinin Etkilenmesinde Önemli Rol Oynayan Öğelerden Biri Olarak Film Müziği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Goldmark, Daniel ve Yuval Taylor (2002) Introduction, içinde (edt.Daniel Goldmark ve Yuval Taylor) *The Cartoon Music Book*, Illinois: A Cappella Books, s.xiii-xvi.

İmik, Ünal (2011) *Çizgi Film Müziklerinin Yapısal Olarak İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı Müzik Bilimleri ve Teknolojisi Bilim dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

İmik, Nural (2006) *2000-2005 Arası Türkiye’de Televizyon Dizilerinde Kullanılan Müziğin Genç İzleyicilere Etkileri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-TV ve Sinema Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Karakuş, Neslihan (2016) *Maysa ve Bulut İsimli Animasyon Çizgi Filmin Kültürel Öğeler Açısından İncelenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34 (13): 134-149.

Karkın, A. Metin ve Ünal İmik (2013) Sosyo-Kültürel Yönüyle Çizgi Film Müziği, *Sanat Dergisi*, (24): 1-16.

Kılıçbay, Barış (2004) Televizyonun Müziği: Bir Eklemlenme Öyküsü, *Görüntünün Müziği Müziğin Görüntüsü*, içinde (der. Cem Pekman ve Barış Kılıçbay), İstanbul: Pan Yayıncılık, s. 53-69.

Konuralp, Sadi (2004) Animate Müzik, *Görüntünün Müziği Müziğin Görüntüsü*, içinde (der. Cem Pekman ve Barış Kılıçbay), İstanbul: Pan Yayıncılık, s. 111-118.

Nye, Sean (2011) From Punk to the Musical South Park, Music, and the Cartoon Format, içinde (edt. James Deaville), *Music in Television: Channels of Listening*, UK: Routledge, s. 278- 321.

Oskay, Ünsal (1982) *Müzik ve Yabancılaşma Aristo, Huizinga ve Adorno Açısından Bir Önçalışma*, Ankara: Dost Yayınevi.

Özgökbel Bilis, Pınar ve Ali Emre Bilis (2012) TRT Çocuk Kanalı’nda Yayımlanan Yerli Çizgi Film Yapımlarında Toplumsal Değerlerin Aktarımı, *1. Uluslararası Dil ve İletişim Sempozyumu*, İzmir Üniversitesi, s.1-13.

Rodman, Ronald (2014) Auteurship And Agency In Television Music, içinde (Edt. David Neumeyer) *The Oxford Handbook Of Film Music Studies*, Oxford: Oxford University Press, S. 526-555.

Sager, Turan, Ünal İmik ve Perçin Demirkol (2014) Televizyon Çocuk Programı Müziklerinin İlköğretim Müzik Dersine Katkılarına Yönelik Görüşler, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (17): 321- 354.

Yılmaz, Betül Havva (2011) Misketle Kültür Söylemek: Cille, Cordoba Animasyon Ekini ile Söyleşi, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11 (1): 121-126.

İnternet Kaynakları:

www.trtcocuk.net.tr/cille

www.trtcocuk.net.tr/barbaros

www.trtcocuk.net.tr/dedekorkut

www.trtcocuk.net.tr/64kareulkesi

www.trtcocuk.net.tr/keloglanmasallari

www.trtcocuk.net.tr/pakilepirpir

www.trtcocuk.net.tr/maysavebulut

CENNETİN RENKLERİ FİLMİNDE EVRENSEL DEĞERLERİN GÖSTERGELERİ

Zeynep Sati YALÇIN*

Özet

İnsanlar dünyada din, dil, ırk, gibi farklılıklarıyla yer aldıkları gibi bedensel farklılıklarıyla da yer alırlar. Bu farklılıkların kabulü ve bir arada yaşaması insan olarak hepimizin ortak arzusu olsa da her zaman mümkün olmamaktadır. En küçük bir toplumsal oluşumda bile farklı olan dışlanabilmekte, ötekileştirilebilmekte, insanî olmayan davranışlara ve hak etmediği tepkilere maruz kalabilmektedir. Oysa insanın eksik bir yönüne mukabil çok güçlü olan yönleri de vardır. İnsanın güçlü olan yönlerinin geliştirilmesine destek olmak; hem hayatı ve kendisini sevmesini hem de toplum için faydalı olmasını sağlayacaktır. İnsan; düşünen, anlayan, anlatabilen, değişebilen, gelişebilen bir canlıdır. Farklılıklarla bir arada yaşamak, kendisine benzemeyeni anlamak, onun hissettiğini hissetmek, eksik bulunan yönlerin karşılıklı takviyesine destek olmak, eğitimle kazandırılacak davranışlardır.

Sinemanın günümüz insanı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri yadsınamaz. Sinema sırlarla dolu bir dünyadır, düşselin gerçekçi anlatımı veya gerçeğin düşsel anlatımı diyebileceğimiz imgelerle yüklüdür. Bir film; evrensel boyuttaki gerçekliği yakalayabilen bir üsluba sahipse, izleyicileri için öğreteceği değerler ve kalbinde dokunacağı yerler vardır. Majid Majidi'nin Cennetin Rengi adlı filminde görme engelli bir çocuk olan Muhammed'in çocuksu trajedisi anlatılır. Muhammed, babası tarafından ceza olarak algılanır, ondan uzaklaşmanın yollarını arar. Babaannesini, öğretmeni ve ustası tarafından verilen gerçek sevgi ve anlamlı destekle Muhammed, sesler ve nesnelere üzerinden hayatı, dünyayı, diğer varlıkları, Allah'ı anlamaya çalışır. Artık hayat onun için yük olmaktan çıkar, keyif aldığı bir yolculuk hâlini alır.

Bu çalışmada; eğitim ve sinema konularına değinilecek, Majid Majidi'nin Cennetin Rengi adlı filmi eğitim materyali olarak incelenecek, filmdeki göstergelerin ve kültürel kodların okunması eşliğinde, filmin iletmeye çalıştığı mesajlar belirlenecektir.

Anahtar kelimeler: Cennetin Rengi, Majidi, sinema, eğitim, kültür, engel.

INDICATIVE IMAGES AND VALUES IN “THE COLOR OF PARADISE”

Abstract

People take place in the world with differences such as religion, language, race, as well as physical differences. Acceptance and coexistence of these differences are not always possible even if we all have a common desire as human beings. The different can be excluded, marginalized, subjected to inhuman behavior and undeserved reactions even in the smallest social formation. However, there are very strong aspects of human beings against a missing aspect. To support the development of human strengths; it will not only make people love themselves and love life, but also make them beneficial to society. Human; is a creature that can think, understand, tell, change, develop. Living together with differences, understanding what is not like it, feeling what others feel, supporting mutual reinforcement of missing aspects are behaviors that can be gained through education.

The positive and negative effects of cinema on today's people cannot be ignored. Cinema is a world full of secrets, full of images that we can call realistic expression of imagination or imaginary expression of reality. A movie; if it has a style that can capture the reality of universal dimension, it has values to teach

* Ankara Altındağ Şehit Hüseyin Gültekin Bilim ve Sanat Merkezi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni,
zeynepsatiyalcn@gmail.com

for its audience and places to touch in their hearts. The Color of Paradise tells the story of the childhood tragedy of Muhammad, a visually impaired child. Muhammad is perceived as punishment by his father and his father seeks ways to get away from him. Muhammad tries to understand life, the world, other beings, God through sounds and objects with genuine love and meaningful support given by his grandmother, teacher and master. Life is no longer a burden for him, it becomes a journey of pleasure.

In this study; education and cinema will be discussed, Majid Majidi's The Color of Paradise will be examined as educational material, the messages the film tries to convey will be determined along with reading the signs and cultural codes in the film.

Key words: The Color of Paradise, Majidi, cinema, education, culture, obstacle.

GİRİŞ

Eğitim, bireyde davranış değişikliği meydana getiren her türlü öğrenmedir. İnsanın doğumuyla beraber aile içinde başlar, okulda ve sosyal çevresinde devam ederek ölümüne kadar sürer. Bireyin iki farklı ortamda bilinçli veya bilinçsiz olarak aldığı eğitimi formel ve enformel eğitim olarak ikiye ayırabiliriz. Formel eğitim devletin vatandaşlarına sağladığı, kalıpları çizilmiş, amacı hedefi ve araçları planlı olan eğitimidir. Enformel eğitim ise insanın ailesiyle ve çevresiyle olan iletişimde plansız, programsız kendiliğinden gelişen eğitimidir. Bu iki eğitim türü, birbirinden net çizgilerle ayrılamasa da her ikisi için de geçerli olan amaç; çağdaş ve kültürel değerlerine bağlı iyi insan yetiştirmektir. Kültürel değerler, insanın yaşadığı toplumdaki mevcut inanç ve geleneklerle oluşturulmuş ve yaşanan çağa kadar çağın ihtiyaçlarına binaen evrilerek devam ettirilmiş kavramlar ve davranışlar bütünüdür. Kültürün, milli nitelikleriyle beraber evrensel boyutları da vardır. Yaratılan her canlıyı sevmek, diğer insanlara saygı duymak, insan dışındaki canlıların da yaşama hakkına saygı duymak, çocuklar arasında ayrımcılık yapmamak, farklı olanı dışlamamak gibi insani prensipler bütün toplumlarda istenen kabul gören anlayışlardandır.

Bütün toplumlar için çocuklar ve gençler, o toplumun en önemli yapı taşlarıdır. Geçmişten aldığı inanç, duygu, tutum ve davranışları kendisinde mevcut kabiliyetle yoğuran insanlar, çocuklara bu his, tutum ve davranışları aktarır. Çocuğun toplumla uyumlu yaşaması için, o toplumca kabul görmüş tutum ve davranışları sergilemesi beklenir. Okulda ve ailede planlı veya plansız olarak yapılan eğitimle, olumlu veya olumsuz her türlü söz ve davranış neticesinde çocuk mutlaka bir şeyler öğrenir. Gördüğü davranış kalıbını benimseyerek uyumlu olabileceği gibi, bu kalıbı reddederek uyumsuz bir yetişkin de olabilir. Çocuğun reşit olana kadar gördüğü bu davranışların iyi veya kötü etkisi kolay kolay geçmez, uzun yıllar boyunca devam eder. İyi bir toplumun temeli çocuklara ve gençlere her şeyden önce sevgi, saygı göstererek ve ellerinde olmayan farklılıklarına doğru bir yaklaşım geliştirilerek oluşturulabilir.

Çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitiminde kullanılacak birçok materyal geliştirilmiştir. Günümüzün modern eğitim anlayışında, teknolojik ve dijital eğitim araçları da başvurulan kaynaklardan olmuştur. Sinema da ilk keşfedildiğinden bu yana etkili eğitim araçlarından biri olmuştur. *“Lumière Kardeşler’in 1895’de film makinesini bulmalarından kısa bir süre sonra; 1907’de filmler eğitim amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Sinema; resmi, müziği, dansı, oyunculuğu, edebiyatı, tiyatroyu, mimariyi birleştirerek daha zengin, işlek ve popüler bir dil yaratmıştır. Bu bakımdan da eğitimde kullanılacak en etkili araçlardan biridir (Yakar, 2013: 22).”* Sinema, görsel ve işitsel malzemeyi bir arada sunmasıyla insan muhayyilesinde büyümlü bir dünya oluşturur. Tek yönlü değil çok yönlü bir anlatımı bir arada sunar. Sinemanın bu özelliğinden yararlanmak için sanatsal anlatımı arka plana atmadan eğitimde kullanılması da düşünülmüş ve eğitici sinema yoluyla bireyde davranış değişikliği oluşturulması hedeflenmiştir. Çünkü izleyici konumundaki çocuk, büyüme döneminde kendisine rol model arayışı içinde olduğundan kendisini kahramanla özdeşleştirmekte ve izlediklerini hayal dünyasında çoğaltarak yaşamına uyarlamaya çalışmaktadır. Sadece çocuklar değil, gençler ve yetişkinler de sinemanın sunduğu çoklu dilden muhakkak etkilenip bilinçli ve bilinçsiz olarak bir şeyler öğrenmektedir.

Toplumun kendi yapısına uygun değerlerinin, ilkelerinin ve kurullarla kanunlarının kavratılması sinema diliyle yapılabilir. Bedensel engeller, adaletsizliğin sonuçları, ekonomik ve cinsel eşitsizlikler,

din, dil, ırk gibi ayrımcılıkların neden olduğu aksaklıklar anlatılarak empati duygusunun gelişmesi sağlanabilir. Farklılıkların zenginlik olduğu duygusu işlenerek çok kültürlü ortamlarda ötekileştirmeden, ortak kanunlar, kurallar, değerler doğrultusunda barış içinde yaşanmasının imkânları sunulabilir. Bunların yanında insan, hayvan, doğa sevgisi, empatinin, ailenin, aşkın, inancın önemi de sinema yoluyla çoklu göstergeler eşliğinde daha kolay anlatılabilir. Soyut kavramların sinemadaki göstergeler yoluyla somutlaştırılması kolaylaşır ve toplumu etkileyen kimi sorunlara, sinema ile çözüm önerileri getirilebilir.

Sinema; günümüzdeki bilim, sanat ve eğitim imkânını barındıran en önemli araçlardan biridir. Çağın sunduğu imkânlardan, bilimsel ve sanatsal anlayışlardan uzak kalmak çağın gerisinde olmaktır, zayıf ve iradesiz kalmaktır, saldırı ve sömürüye açık hâle gelmektir. Bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi, ülkemizde de film makinesi, haberdar olduğu andan başlayarak askerî, ziraî, tıbbî, edebî vb. çeşitli konularda eğitim aracı olarak kullanılmıştır. *“Ülkemize 1910 yılında film makinesi gelmiş ancak okullarda filmle öğretim birkaç uygulama dışında gelişme gösterememiştir. 1916 yılından itibaren orduda askeri eğitim amaçlı olarak filmle öğretimden yararlanılmıştır. 1950’li yıllarda filmle öğretim dikkat çeken bir yöntem olmuştur. 1951 yılında Öğretici Film Merkezi kurulmuş, 1960 yılından itibaren filmler üretmeye ve seslendirmeye başlanmıştır (Yakar, 2013: 32).”*

Sinema, zaman içinde amacından sapmış, ticari kaygılarla popülerite adına yanlış ve suç olan, değerleri inciten konuları işleyen bir saha olarak da görülmüş ve kullanılmıştır. Televizyonla beraber sadece ticari boyutu için sinemadan faydalanılır olmuştur. Çocukların ve gençlerin olumsuz etkilendiği, değerlerin küçümsendiği, güce paraya şiddete özendiren dizilerin, çizgi filmlerin, sinema filmlerinin, reklamların oynatıldığı bir sektör halini almıştır. Arada zorunlu olarak yayınlanan kamu spotu gösteriler, eskiden düşünülen eğitici amacını bir nebze canlı tutmak için zorunlu olarak devam ettirilmektedir. *“Eğitici filmlerin temel amacı insanları filmlerde aktarılan fikirler doğrultusunda bilgilendirmek, biçimlendirmek, yönlendirmek, dönüştürmek ve nihayet, siyasal iktidarların karar ve eylemlerinde ihtiyaç duyduğu toplumsal desteğin yaratılmasına katkıda bulunmaktır (Adadağ, 2012: 48).”* Sinemanın olumsuz örnekleriyle de bireyi kötü yönde etkileyebileceği bilindiği için eğitimde kullanılacak filmler, eğitime gönül verenlerce özenle çekilmeli ve izletenler tarafından özenle seçilmelidir. Hangi malzeme olursa olsun, iyi amaçlı veya kötü amaçlı kullanmak bizim elimizdedir. Çocuklarına gençlerine değer veren, ticari kaygıyı ön planda tutmayan sinemacıların çektiği insanî değerleri aktarmayı amaç edinmiş kaliteli filmler, eğitim materyali olarak kullanılmış ve olumlu neticeler elde edilmiştir.

Sinema artık dünyanın her yerindedir, zengin yoksul, kadın erkek, çocuk genç yaşlı hemen herkesin ulaşabildiği ve etkilendiği büyük bir sektördür. Sinemanın masalsı dünyasının insan üzerindeki etkisi sanıldan çok daha büyüktür. Böylesine etkili bir alanın eğitim amaçlı kullanılmasından daha doğal bir şey olamaz. Gerçeği anlatan belgeseller dışında, hikâyesi olan kurgusal eserler yoluyla da sinemada kültürel değerlerin aktarımını yapmak ve çocuklarda olumlu tutum ve davranışlar oluşmasını sağlamak mümkündür. *“Eğitici sinemanın hedef kitlesi ise sadece okul çağındaki çocuk ve gençler değil, toplumun tüm yaş gruplarının, kültürel, sınıfsal, bölgesel vs. herhangi bir fark gözetilmeksizin dâhil edildiği ulusun tamamıdır. (Adadağ, 2012: 56).* Eğitici amaçla yapılmış filmler çocuklara ve büyüklere izlettirilerek beklenen etki sağlanabilir. Günümüz sinemasına damgasını vuran, Hollywood sinemasına alternatif olarak hatta ona bir tepki olarak doğan Yeniçağ gerçekçilik akımı, gerçeği yansıtmakla kalmayıp izleyiciye estetik haz vermeyi de amaçlamaktadır.

Yeniçağ gerçekçilik akımına kısaca değinmek gerekir: Yeniçağ gerçekçiliği doğal dış mekânda, profesyonel olmayan gerçek oyuncular eşliğinde, şiirsel bir dil oluşturarak toplumsal veya bireysel sorunları belgesele yakın öyküleyerek sinemaya aktarmaktır. Tarihi, mitolojik, geleneksel ve çağdaş unsurları da içeren bir yapıya sahiptir. Yeniçağ gerçekçilik akımı, gerçek ortamlarda ve gerçek kişilerden seçilen oyuncularla izleyiciyi de kendi öyküsünün içine çekmeyi başarır.

Majidi’nin sinemaları da bireysel üzerinden toplumsala oradan evrensele ulaşan bir nitelik taşır. Cennetin Rengi filmi; İslami bakışla gerçekçiliği temel alırken evrensel olarak da bütün din ve inançlardaki “Tanrı’yı arama” ve “canlı cansız bütün varlıklara karşı sevgi ve saygı içinde olma” inancına varılabileceğine dâir varoluşsal bir tez taşır. Sanatla vicdana dokunmak, insanı, duygularını ve yaşamı anlamlı kılmak bu filmin ana temasıdır. *“Gerçekçilik, sanat yapıtı yoluyla, sonunda sanatın*

alımlayıcısı olan kişilerin duygu ve düşüncelerini de biçimlendirmeye, onları etkilemeye, toplumsal yaşama etkin ve bilinçli bir biçimde katılıma yani, pratik-değiştirici etkinlikte bulunmaya yöneltilir. Bunun için de gerçekçi sanatta sanatın işlevi ile sanatın amacı arasında olduğu kadar, sanatın dili ile sanatı alımlayıcı kişiler arasındaki bağ da büyük bir önem taşır. Ama gerçekçi etkileme, yalnızca estetiksel haz verdirmeye sınırlı değildir; alımlayıcı kişide bilinçlendirici ve kişilik oluşturuvcu etkileme olanaklarını da harekete geçirir... Sanat bu yolla insansal ve toplumsal ilişkilerde barınan gelişim olanaklarının bilincine varılmasını sağlar (Önbayrak, 189).”

İranlı yönetmen Majid Majidi tarafından sinemada Yeniçağ gerçekçiliği adıyla anılan akımın etkisiyle çekilen Cennet’in Rengi adlı film, göstergelerindeki imgelerle ve vermek istediği mesajlar bakımından incelenmiş ve bu bağlamda elde edilen veriler sıralanmıştır.

Filmin Özeti

Muhammet, görme engelli çok zeki, terbiyeli, duyarlı ve duygusal bir çocuktur. Kendisi gibi engelli olan arkadaşlarıyla beraber yatılı okulda kalmaktadır. Sene sonu gelip yaz tatiline girerken bütün aileler çocuklarını almaya gelir ama Muhammed’in babası gelmez. Öğretmenin telefon etmesi üzerine gelir, fakat görme engelli olduğu için Muhammed’i yük gibi görmektedir, eve götürmek istemez, okulda kalması için ısrar eder, durumum yok diyerek yalan söyler. Okul müdürünün “Burası çocuk esirgeme kurumu değil, tatilde kimse kalmıyor.” Demesi üzerine oğlunu götürmek zorunda kalır. Baba Haşimi’nin karısı ölmüştür. Köyde annesi Aziz, kızları Haney ve Bahari ile birlikte yaşamaktadırlar. Babaanne Aziz, torunu Muhammed’i çok sevmekte ve ona büyük bir sevgi ve şefkat göstermektedir. Kız kardeşleri de onu çok severler. Sadece babası Muhammed’i kabullenemez, film boyunca ondan kurtulmanın yollarını arar.

Haşimi, Yakın köylerden bir kızla evlenmek üzere, kilim satarak başlık parası biriktirmiş, geline takılar almıştır. Eski evinin yanına yeni bir ev yapmaktadır. Kızın ailesine, annesinin ve kızlarının her işe yardımcı olacağını söylemiş ama Muhammed’den hiç bahsetmemiştir, o yokmuş gibi davranmıştır.

Muhammet, babasıyla beraber köye geldiğinde büyük bir coşku ve özlemle doludur. En başta babaannesini arar. Kız kardeşleri ve babaannesiyile köyü, tarlalarını, kırları gezerler, çiçek toplarlar. Babaanneyi, kız kardeşleri ve Muhammed’i ekmek yaparken, tarlada çalışırken, tavuklarla ilgilenirken, yün ipleri doğal bitkilerle boya yapıp boyarken, görürüz. Hep mutlu ve neşelidirler, Muhammed’in sorduğu her soruya babaanne onun anlayacağı cevaplar verir, okuyup meslek sahibi olması yönünde onu yüreklendirir.

Köyün okulu henüz tatil olmamıştır ve Muhammed de kız kardeşleriyle okula gitmek ister. Öğretmenin kızacağını düşünerek Aziz izin vermese de Muhammed’in ağlamasına dayanamaz götürür. Müdür ve öğretmen sorunsuz kabul ederler sınıfa, herkes yanında oturmasını ister. Sınıfta okudukları parçayı Braille alfabesiyle basılmış kitabından okur, herkesi hayret ve hayranlık içinde bırakır. Babası geldiğinde Muhammed’in okula götürülmesine çok kızar, diğer çocukların onunla alay edeceklerini, köydeki kahvehanedeki erkeklerin kendisini küçük gördüklerini söyler, oysa filmde böyle bir sahne ve buna bir işaret yoktur. Bunlar sadece babanın kendi kendine kafasında kurduğu gerçekliğidir.

Birgün babası Muhammed’i görme engelli bir marangozun yanına çırak olarak verir. Marangoz ona çok iyi davranır, mesleği öğretmeye çalışırken canlı güvercine dokunurlar önce, sonra ağaçtan güvercine. Testereyi tutmayı, kesmeyi, dokunarak ağaçların cinsini anlamayı öğretir.

Muhammed’in verilmesine dayanamayan babaanne evi terk eder, Haşimi annesini yolda geri çevirip eve döndürür, ama yaşlı kadın soğuktan yağmurdan ve üzüntüden hastalanmıştır. Muhammed’i yine de getirmez babası. Bir süre sonra da yaşlı kadın ölür, gelinin ailesi bunu uğursuzluk sayarak nişanı bozarlar. Haşimi çok üzülüp ağlasa da artık yapacak tek şey gidip Muhammed’i almaktır. Köye dönerlerken geçtikleri köprü yıkılır ve atla beraber Muhammed nehre düşerek sürüklenir. Babası kısa bir tereddüitten sonra suya atlar. Nehir ikisini de deniz kıyısına atmıştır, baba kendine gelir ve Muhammed’i kucaklayarak ağlar.

Bu son sahnede Muhammet'in parmakları kırırdar ve el rengi ışığımsı bir hâl alır, yaşıyor mu yoksa el, Tanrısal imge mi yüklenmiştir, cennet rengine mi dönüşmüştür belirsiz ama izleyiciye yorum alanı bırakan bir sonla film biter.

Filmdeki her farklı mekânda mutlaka bir kuş ve kuş sesi vardır. Muhammed, bu seslere özellikle ağaçkakanın vuruşlarına okulda öğrendiği Braille alfabesindeki vuruşlarda olduğu gibi anlam vermeye çalışır. Buğday başağındaki taneler, çiçeklerin yaprakları, sapları, denizdeki kumlar, neredeyse her şey dokunarak alfabeledi anlamını bulmaya çalıştığı nesnelere. Babasının ve babaannesinin ellerinin bile anlamı vardır onun için. Bütün mekânlardaki kuş sesleri rahatlatıcı, huzur veren kuş sesleridir, ama birkaç mekândaki babanın duyduğu kuş sesi ürpertici, huzursuzluk veren pek duyulmamış bir kuş sesidir.

Cennetin Rengi'nde Gösterge ve Mesajlar

Filmin, "Sen hem her yerdesin hem de görünmezsin, bir sığınak bulup yalnızca senden saklanmayacağım, senin adından başka kimsenin adını anmayacağım..." Cümlesiyle başlaması filmin odağında Allah'ı arama çabasının olduğunu gösterir. Kültürel kodlara baktığımız zaman İran'da Musevilik, Hıristiyanlık, Mecusilik ve Müslümanlık olmak üzere farklı din ve inançlara sahip insanlar bir arada yaşamaktadır, fakat hâkim inanç İslamiyet olduğu için ve Majidi Müslüman olduğu için Kur'anî yaklaşımın etkisi daha fazladır. Bütün toplumlarda, bütün din ve inançlarda insanın dünyaya gelişinin bir amacı vardır, bu amaç da insanın kendi biricik hayat yolculuğu içinde farklı yollarla Yaraticısını araması, O'nun yarattığı her şeyde Tanrı'yı bulma çabasıdır. İslami inanişta Allah görünmezdir, ama her şeyi görendir. En'am Suresi 103. ayetinin "Gözler O'nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder. O, latif olandır, haberdar olandır." mealinde işaret edildiği gibi her şeyi gören bir yaratıcı vardır, her şeyden haberdardır, yaratılan her canlı O'nun kuludur, O'na ancak iyiler kavuşabilir. Allah'ın yapılan her şeyden haberdar olduğu inancına vurgu yapmak için hâkim bakışı gösteren, yukarıdan çekilmiş birçok sahne vardır.

Filmin Rang-e Khoda olan orijinal adının Türkçeye çevirisi Tanrı'nın Rengi'dir, ancak Tanrı anlayışındaki farklı bakış açısının tartışmalara mahal vermemesi için çevirmen tarafından Cennetin Rengi olarak çevrilmesi uygun görülmüş olmalı. Bakara suresinin 138. Ayetinin Diyanet ve tanınmış mealciler tarafından yapılan ortak mealî şöyledir: "Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz." Allah'ın kulunda tezahür eden özellikleridir sıbgatullah. Allah'ın istediği ahlak ile donanan kimse Allah'ın boyası ile boyanmış demektir. "Türkçe karşılığı "boya" ve "renk" anlamlarına gelen "Sıbga" sözcüğü Arapça bir kelimedir. Ancak bu sözcük daha farklı anlamlar da ihtiva etmektedir. Örneğin; her hangi bir nesneye "renk verme" eylemine veya "koruma amaçlı olarak uygulanan kaplama" işine de "sıbga" denilmektedir. Yani "renk vermek ve dış etkilerden korumak" anlamına gelmektedir. Renk aynı zamanda "nitelik" olarak tanımlanmaktadır (Koral, 2014). Halk arasında iyi insanların kalbinin yüzüne aksettiği söylenir ve "nur yüzlü" tabiri kullanılır. Nur aydınlığı, temizliği, güzel huyları temsil eder, beyaz renkle somutlaşır. Filmde gösterge olarak renk konusunda bir metafor oluşturularak birkaç sahnede renge vurgu yapılmaktadır. Muhammet, babaanesi Aziz'in eli tutar ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

- Ellerin niye bu kadar beyaz nine?
- Öyle olduğunu kim söylüyor?
- Kendim anladım. Ellerin bembeyaz.
- Oğlum, ömrüm boyunca tarlada çalıştığım için kapkara ve nasırlılar.
- Hayır, ellerin yumuşacık ve güzel.

Gözleri görmese bile Muhammet'in Aziz'in ellerini bütün yıpranmışlığına, nasırlarına rağmen bembeyaz olarak ifade etmesi sıbgatullahın somutlaşmasıdır. Masum bir çocuk kalbinin iyiliği somut olarak görmese de dokunarak hissetmesinin göstergesidir.

Kilimleri dokuyacak ipleri boyamak için babaannesi ve kız kardeşleri kendi topladıkları çiçekleri suya atarak doğal boya yapmaya çalışırlar. Göz alıcı canlılıktaki renkleriyle suya atılan çiçekler, suyu kendi rengine döndürür. Ardından boyanacak yünleri bu suyun içine attıklarında yünler de o renge bürünür. Burada da insanın kendi seçimleriyle kendi rengini belirlediğine işaret edilmiştir. Renkleri elde etmek de bir çaba ister, bu işi bir eğlenceye dönüştürerek el birliği içinde yaparlar. Filmin hemen bütün sahnelerinde yemyeşil muhteşem bir doğa manzarası vardır. Yeşil, İslamiyet'te cennet rengi olarak kabul edilir. Muhammed'in babası Haşim de yeni evleneceği eşiyle yaşamak için bir ev yaparken duvarın dökülen eskiyen sıvasını söker ve yeni sıva ile kaplar duvarları. Sonra da neşe içinde kızlarıyla duvarları boyarlar. Çocukların aile ile birlikte yapılan işlerde yer almaları, onlar için eğlenceye dönüşür hem de kendilerini değerli hissederler, yardım ederken öğrenirler, eğlenirler, güven içinde olduklarını hissederler. Fakat burada görebilen kızların işe dâhil edilirken göremeyen Muhammed'in dâhil edilmeyip dışlanması, babanın kendisi açısından özellikle küçük kızlarına kötü örnek olması açısından yanlış bir davranış olarak yerini alır. Sonradan vicdani bir yaraya dönüşecek bu dışlama davranışlarını baba Haşim sürekli devam ettirir.

Filmin başlangıcında karanlık bir sahne vardır. Bu süreçte sadece sesler vardır. Öğretmen, görme engelli çocukların kasetlerini dinleterek sahiplerini bulmaktadır. Böyle bir sahnenin başta olmasındaki amaç, yönetmenin ilk sahneden başlayarak izleyicide görme engellilerle bir empati kurulmasını istemesidir. Sadece seslerden oluşan karanlık bir dünyadır onların dünyası. İşterek ve dokunarak tanırlar nesnelere, bitkileri, hayvanları ve insanları. Braille alfabesiyle okumayı ve yazmayı öğrenmişlerdir.

Sınıfta öğretmenin okuduğu ders kitabında güneş anlatılmaktadır. Çocuklar da bunu yazmaktadır. İlk başta güneşin özellikleri, güneşli bir günün güzelliği anlatılırken insanın aklına onu yazan bu çocukların güneşi göremediği bunun ters bir durum olduğu, neden böyle bir bilgi verildiği sorusu takılıyor, sonra devamında verilen bilgiler güneşi görmese de hissederek anladıklarını bize göstermiş oluyor. "Güneşli günler sıcak günlerdir ve o günlerde hava açık ve berrak olur." Cümlesinde havanın açık ve berrak olduğunu göremese de sıcaklığını hissederek anlayacaktır. Burada bir metafor da vardır, güneş üzerinden kurulmuş metaforla faydalı olan iyilikle dolu olan insanların güneş gibi oldukları, aydınlatıp ısıttıkları, enerji verdikleri dile getirilir. Bu bilgi, görme engelli olanın görme engelli olmayanlarla iletişiminde de yardımcı olacaktır. Engelli olan engelli olmayı anlayabilecektir. Tek yanlı değil, karşılıklı bir empatidir önerilen. Okulda verilen bütün bilgiler için aynı düşünceyi geliştirebiliriz. Muhammet, köydeki okula gittiğinde engelsiz çocukların da aynı metni okuduğunu görüyoruz, Braille alfabesiyle yazılmış olan kendi ders kitabından metni takip edebiliyor, herkesi şaşırtarak metni okuyor ve ortama dâhil olabiliyor. Öğrenme yöntemleri farklı olsa da çocukların aynı eğitimi almış olması, aynı ortamda birbirini anlayışla kabul etmesi eğitimde eşitlik sağlanması açısından anlamlı bir mesaj içermektedir. Yaşamlarının ne kadar zor olduğu ama eğitim yoluyla birçok şeyin kolaylaşabileceğini okulda işledikleri metinde de görmek mümkündür.

Duymak ve dokunmak yoluyla dünyayı tanımaya ve anlamaya çalışan görme engelliler, sadece nesnelere ve olayları değil, tıpkı engelsiz diğer insanlar gibi hayatın anlamını hatta Allah'ı da ararlar. Babası tarafından kendisi gibi görme engelli bir marangozun yanına çırak olarak verilen Muhammet ile ustası arasında geçen diyalogda Allah'ı arayışını, öğretmeninden aldığı cevabı, çocuksu sorgulamalarını, yaşadıklarıyla öğrendikleri arasındaki çatışmayı görürüz:

"Beni kör olduğum için istemiyorlar. Kör olmasaydım kasabadaki okula devam edebilirdim. Benden başka bütün çocuklar oradaki okulda okuyor; bense uzakta, körler okulunda okuyorum. Öğretmenimiz Allah'ın körleri sevdiğini söyler. Ben de bir keresinde 'Madem seviyor neden bizi kör etti, neden kendisini görmemize izin vermedi?' diye sormuştum; öğretmen de Allah'ın görünmez olduğunu söylemişti, ama onu her an her yerde hissedebilirdik. Ellerimizi uzatarsak ona ulaşabileceğimizi söylemişti. O günden beri de her yerde Allah'ı arıyorum, ellerimi uzatıp ona ulaşmayı bekliyorum."

Muhammet'in sırf engelinden dolayı babası tarafından dışlanmasının yol açtığı acıyı dile getiren bir sahnedir bu konuşmalar. Allah'ın görünmez oluşu odak noktasını oluşturur. Gören insanların da O'nu göremediklerini, yaratılan her varlıkta Allah'ın gizlendiğini, ancak iyi insan olarak iyilik ve güzelliği arayarak Allah'a ulaşabileceği duygusu verilmeye çalışılır.

Marangozun öğretme yöntemi çok güzeldir, Muhammet'e varlıklara dokunarak öğrenmenin inceliklerini anlatırken ağaçtan güvercin ile canlı güvercini kullanır. Kanadını, gagasını, başını, kuyruğunu tek tek dokunup hissediyorlar birlikte. Dokunarak ağaçların cinsini bile öğrenebilmektedirler. "Kalbinle, hislerinle gör tamam mı?" diyor, Marangozluk mesleğinin inceliklerinin görmeden de öğrenilip uygulanabileceğini görmekteyiz.

Aziz ile Muhammet arasındaki sevgi bağı muhteşemdir. Zorunluluktan gösterilen ilginin değil gerçek sevginin gerçek ilgiye dönüşmesinin, hayatın ancak bu gerçek sevgiyle anlamlı oluşunun en somut göstergesi bu nine torun ilişkisinde vurgulanır. Enformel eğitim açısından kesinlikle değerlendirilmesi gereken sahnelerdir. Ninenin Muhammet'e moral destek oluşu, her sorusuna onun anlayabileceği cevaplar vermesi, yaptığı işlerde gözleri gören kız torunlarından ayırmadan onun da yardım etmesini istemesi, Muhammet'i hayata dâhil etme çabasıdır. Birlikte geçirdikleri zamanların çok kaliteli bir ilişkiyle devam ettiğini görüyoruz. Muhammet için güneş köyüdür, ailesidir en çok da Ninesi Aziz'dir. Allah'ın boyasını da en çok Aziz'in ellerinde hissetmiştir.

Cehaletin en büyük engel oluşunu okumamış bir kadının Aziz'in dilinden duyuyoruz. Cehaletin kötü insanda şekil bulduğunu, bedensel engellerin iyi insan olmaya da meslek sahibi olmaya da engel olamayacağını bu güzel nineden öğreniyoruz. Onun fedakârlığında, ârifliğinde, çocuk sevgisinde, sabrında sadece İslami kültürün oluşturduğu anneyi değil; evrensel bakışla bütün dünya annelerini görmemiz mümkündür. "Benim oğlum okuyup büyük adam olacak, diploman olursa istediğin her şey olabilirsin, ister öğretmen ister mühendis, istersen ziraatçı, senin durumunda meslek sahibi olmuş pek çok insan var, tek engel cehalettir, bunu unutma emi oğlum benim..." Babaanne Aziz'in şahsında saf sevginin somutlaşmış hâlini, gerçek insan örneğini izleriz. Yeri geldiğinde oğlu Haşim'i uyarır, kırmadan bağırıp çağırmadan konuşur, ona karşı çıkıp itiraz ettiği tek konu vicdansızca Muhammet'i evden uzaklaştırma çabasıdır. Muhammet'e sevgisi öyle çoktur ki, bu mazlum ve masum çocuğa yapılan haksızlığa tahammül edemez, vicdanı yara alır, oğlunu görmek istemediğinden evi terk eder. Yolda şiddetli yağmur sırasında düşer, ıslanır, hastalanır, zorla eve döner ama bir türlü iyileşemez ve kısa süre sonra hayatını kaybeder. Aziz son anlarını yaşarken de hep Muhammed'i düşünür. Karanlık pencereye doğru bakarak Muhammet'i gerçekten yaşadığı ortamın içinde gerçek hâliyle oradaymış gibi görür, ona gülümser, Muhammed'in duyduğu güzel kuş sesini aynı anda ninesi de duyar. Doğru kültüründe ve masallarında yer bulan farklı mekânlardaki sevdiğini çok uzaktan görme sekansı verilir. Her yanı sis kaplar, Aziz ölmüştür.

Filmde, üç ana kahraman olan babaanne Aziz, baba Haşim, oğul Muhammed'in insan dışındaki canlılara el uzatması, hayatını kurtarması üzerine kurulmuş sahneler vardır. İnsan duyarlılığını, vicdanın rengini ortaya koyan sahnelerden ilki Muhammed'in okul bahçesinde babasını beklerken sesini duyduğu yuvadan düşmüş yavru kuştur. Sesi takip ederek, yaprakların arasını elleriyle yoklayarak yavru kuşu buluyor. Öncesinde miyavlayarak yaklaşan kedinin yavru kuşu alacağını düşünerek sese doğru taş atıp kediyi uzaklaştırıyor ve ağaca çıkıp kuş yavrusunu yuvaya bırakıyor. Görme engelli olması onun duyarlı olmasına engel değildir, çocuk olmasına rağmen ona nasıl yardım edebileceğini düşünüyor ve yardımı gerçekleştiriyor. Çünkü her can, yaşamayı el uzatılmayı hak eder. Majidi bu sahnede Muhammed'in yaz tatilinde bile yatılı okulda kalması için müdüre ricada bulunan babanın duyarsızlığını işler. Muhammed ile yuvadan düşen yavru kuş arasında bir benzerlik vardır. İkisi de küçüktür, ailesine hasrettir, bakıma, sevgiye ve şefkate muhtaçtır. Muhammed tereddüt bile etmeden hayatını tehlikeye atarak bu iyiliği yapar. Vicdanının rengini ortaya koyar. İkinci sahnede babaanne Muhammed'i getirmediği için oğluna kızar ve küçük bir bohçayla evi terk eder. Yolda gölden sıçrayıp sığ bir çamurun içine düşmüş balığı gören Aziz, onu görmezden gelip yoluna devam etmiyor, balığı sığ sudaki çamurun içinden alıp göle derin ve temiz suya atıyor ve vicdanının beyaz rengini ortaya koyuyor. Son olarak Muhammed'in babası yolda giderken iki taş arasına sıkışıp ters dönmüş bir kaplumbağanın yanından geçiyor ama onu çevirip düzeltmeyi aklından bile geçirmiyor, yoluna ederek vicdanının kara rengini gösteriyor. Diğer canlılarla olan imtihanını da kaybediyor. Köprü yıkılıp Muhammed atla beraber nehre düştüğünde de hemen arkasından atlamıyor onu kurtarmak için, bir müddet düşünüyor ondan sonra atlıyor suya.

Hayatın kendisine sunduklarına razı olmayan, zorluklar karşısında kendini ezik ve haksızlığa uğramış hisseden baba Allah'a isyan ediyor. "Allah bana bunları neden verdi, genç yaşta karımı aldı, gözleri görmeyen bir çocuk verdi, beş yıldır onunla uğraşıyorum..." diyerek güçsüz bulunduğu fayda

göremeyeceğini düşündüğü Muhammed'i dışlayarak rahatlamaya onu yok sayarak hayat kurmaya çalışıyor ve gücü tersine dönerek kaybeden oluyor. Aziz'in ölümünü düğün öncesi uğursuzluk sayan kızın ailesi tarafından nişan da bozuluyor. Baba Muhammed'i o hâliyle kabul etseydi hayat hepsi için daha anlamlı ve daha yaşanır olabilirdi. Çalışmaya gittiğinde Muhammed'i yanında götürebilir, ona görev verebilirdi. Aziz'in ekmek yaparken, boya hazırlarken, tarlada çalışırken yaptığı gibi baba da Muhammed'den yardım isteyebilir onunla sohbet ederek öğretebilir, birlikte hayatı paylaşabilirdi. Aziz ve kız kardeşleriyle mutlu olan Muhammed, Muhammed'le mutlu olan Aziz ve kız kardeşlerine baba da katılabilir zor sandığı hayat kolaylaşabilirdi. Ama o hırsıyla ötekileştirmeyi, evladı bile olsa engeli yüzünden bir çocuğu dışlamayı seçerek kaybeden oldu. Allah'ın boyasıyla boyananlardan olamadı.

Muhammed'in duyarlılığı çok yüksektir. O yaşta sevdiklerini mutlu etmeyi düşünecek kadar hassastır. Kız kardeşlerine ve babaannesi Aziz'e saç tokası, kolye, tarak ve kart postal gibi hediyeler alıyor. Bu incelikleri düşünmek için gözlerin görmesine gerek yoktur, insanın yüreğiyle de görebileceğinin göstergesidir bu sahne. Saç tokasını babaannesine hediye ettiğinde, toka takacak kadar saçları olmamasına rağmen babaannesi tokayı yakasına hamaylının yanına takıyor. Hediye için işe yaraması değildir onu değerli kılan, düşünülmüş olmanın sevginin nezaketin taşınmasıdır. Babasına bir hediye almayı dikkat çekici... Sevilmemesinin, hediye olsa da mutlu edemeyeceğinin farkındadır.

Yatakhane öğretmeni çocuklara kurabiye dağıtırken Muhammed'e "Bakıyorum yatağının altını doldurmuşsun, bu ıvır zıvır da ne böyle?" dediğinde "Bunlar ıvır zıvır değil efendim, hediye." diyor. Değer vermenin, ince düşünmenin, sevdiklerini sevindirecek olmanın tebessümü var Muhammed'in yüzünde. Öğretmenin yorumuna saygıyla cevap verebilmesi hem kendisini doğru ifade ettiğinin hem de ona okulda bu saygınlık duygusunun verilmiş olduğunun göstergesidir ve sevindiricidir.

Köydeki okulda babaannenin ricasıyla okula Muhammed'in misafir olarak katılmasına izin veren müdürün tavrı da örnek alınacak bir tavidir. Derse kabul ediyor, hitap ederken de büyüklere seslenir gibi Bay Ramazani diye sesleniyor. Çocuğa saygın davranmak saygılı olmayı, sevgi göstermek sevgi dolu olmayı öğretir. "*Çocuk, hayatı için değişmez dinamik bir kanunu benimsedikten sonra, onun gelecekteki hayatının serbest yapıcı gücü ilk çocukluğunun serbest yapıcı gücüne bağlı kalır. (...) Yaratılışın veya insanın değiştirdiği yetenekleri, çevrenin ve eğitimin etkisini, çocuğun yapıcı sanatıyla meydana getirdiği hayat stiline öğeleri gibi düşünmek gerekir. (...) Çocuklukta ortaya çıkan hayat stili, sarsıntı geçirmeden, ancak iyi bir şekilde var olduğu takdirde hayatla boy ölçüşebilir (Adler, 2018).* Sınıfta da Muhammed'in kendilerinden farklı olmadığını, göremese de okuyabildiğini derse katıldığını gören çocuklar Muhammed'in başarısını görerek daha kolay kabulleniyorlar. Belki de başından beri babanın onunla alay edeceklerini sanıp utanması oğlunu uzaklaştırması boşunaydı. Böyle bir dışlama yaşanmış olsa bile, Muhammed'i aralarına katarak onlara anlatıp öğretmek kısa bir zamanda sorun atlatılabilirdi.

Filmde üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da seslerdir. Neredeyse hemen her mekanda her ortamda farklı kuş sesleri vardır. Ağaçkakan, martı, puhu, serçe, karga, güvercin, ördek, saka veya bülbül, tarla kuşu gibi kuşların ötüşleri duyulur. Muhammed de onların ötüşlerine bir anlam vermeye çalışmaktadır. Aslında o dokunduğu her nesnede olduğu gibi duyduğu her seste de Allah'ı aramaktadır. Braille alfabesindeki harfleri duyduğu seslere uyarlayarak bir anlam aramaktadır. Duyduğu bütün kuş sesleri çok güzeldir. Ses üzerinden de Majidi bir metafor oluşturmuştur. Muhammed'in, kız kardeşleriyle ve babaannesine duyduğu sesler muhteşemdir, sadece baba Haşim'in duyduğu sesler ürperticidir. O da gittiği yerlerde korkunç bir ses duyar ama bu diğerlerinin duyduğu muhteşem ses değil, tersine ürktüren korku veren bir sestir. Bu sesi dere kıyısında tıraş olurken duyduğunda ürkmüş ve aynasını düşürmüş, yüzünü kesmiştir. Aynayı aldığı parçalanmış aynada parçalı ve kanlı yüzünü görüp aynayı suya atmıştır. Muhammed için ne zaman haksız bir davranış yapsa bu ürktürücü sesi duymaktadır. Muhammed'le giderken de bu sesi, Muhammed duymaz sadece baba duyar, çünkü bu ses aslında babanın kendi vicdanının ürktürücü sesidir. Muhammed duysaydı diğer kuş seslerine anlam vermeye çalıştığı gibi, bu korkunç sese de anlam vermeye ne dediğini anlamaya çalışırdı.

SONUÇ

Eğitim insanın doğumundan ölümüne dek süren ve insanda istendik davranış değişikliği oluşturan süreçtir. Okullarda, ailede, yaşanan çevrede planlı veya plansız gerçekleşen öğrenmelerin tümünü kapsamaktadır. Eğitimin niteliğinin artırılması için birçok yol denenmiş ve denenmeye de devam edilmektedir. Kitaplar, teknolojiyle gelişen yaygınlaşan bütün imkânlar eğitim materyali olarak kullanılmaktadır. Sinema, ilk ortaya çıktığı günden bu yana eğitim amaçlı olarak da kullanılmıştır. Sinemanın müzik, resim, tiyatro, edebiyat gibi çoklu bir dili vardır, hepsini bir arada sunması yönüyle büyümlü bir dünya oluşturur. Sinemanın bu gizemli büyümlü etkisinden eğitim amaçlı faydalanmak mümkündür. Manevi, milli ve evrensel değerlerin çocuklara gençlere yetişkinlere aktarılması, olumlu duygu ve davranış değişikliği oluşturması için sinema etkili eğitim araçlarından biridir.

Majid Majidi'nin Cennetin Rengi adlı filmi, ilk sahnesinden başlayarak eğitim açısından önemli mesajlar içeren bir filmidir. Sadece çocukların değil, gençlerin ve her yaştan yetişkinin izleyebileceği nitelikleri taşımaktadır. Bulduğumuz coğrafya itibarıyla İslam inancından hareket edilerek "Allah'ı aramak" filmin merkezine alınmıştır. Oradan evrensel bir varlık problemi olan insanın hayat yolculuğunun amacını araması fikri işlenmiştir. Engelli bir çocuğun yaşadığı dışlanma, karşılaştığı sorunlar ve onun duygusal dünyasından hayata güneş gibi yönelen sevgi dolu bakışı somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Filmde üç ana karakter izlemekteyiz: Babaanne Aziz, baba Haşim ve görme engelli çocuk Muhammed. Babaanne Aziz; Allah'ın boyası ile boyanmış, temiz vicdanı temsil eden, sevgi dolu, sabırlı fedakâr ve takdire rıza gösteren insanı simgeler. Baba Haşim; kendini geliştirmemiş, cehaletini yenememiş, engelli çocuğundan utanan onu bir yük gibi görüp kurtulmaya çalışan, vicdanı zayıf insanı simgeliyor. Bütünüyle kötü değildir Haşim, bir canavar olarak da sunulmaz filmde. Sadece farklı olan Muhammed'i dışlayarak kendisine sunulana isyan eden bir zavallı olarak gösterilir. Muhammed ise saf, masum, mazlum, meraklı, düşünen, öğrenen, hisseden bir insanı, büyüklere emanet olan bir çocuğu simgeler. Dil, din, ırk, cinsiyet, bedensel engel gibi insanın elinde olmayan farklılıkların hayatın renkleri olduğu ve bir arada yaşamanın mümkün olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır.

İkincil karakterler olarak yatılı okuldaki öğretmenin Muhammed'le olan sevgi dolu diyalogu, babasını beklerken Muhammed'i üzmeden bekleme zamanını kolaylaştıracak çözüm üretmesi, öğretmenlerde bulunması gereken sabrı ve fedakâr davranışları gösterirken, köy okulundaki öğretmenin anlayışlı ve takdir eden tavırları da yine bir öğretilerde olması gereken bütün çocuklar değerlidir fikrinin somutlaşmış göstergesidir.

Muhammed'in buğday başağının tanelerinde, çiçeklerin dallarında ve yapraklarında, kuşların ötüşünde, sudaki taşlarda dokunarak bir anlam araması; insanın hayata anlam verme çabasının somutlaşmış hâlidir. İnsan, yaşanan zorluklar içinde fitratı gereği sığınacak bir kucak aramaktadır. Sığınılacak tek yerin Allah olduğu fikrine ulaşmak, Allah'ın saf sevgi, iyilik ve şefkat olduğunu anlamak dünyayı güzelleştirir, cennete çevirir. Sevgisizlik ise hırsı, doyumsuzluğu, bencilliği, duyarsızlığı doğurur ve bu da dünyayı ürkünçleştirir, cehenneme çevirir.

Cennetin Rengi filmi, bütün varlıklara karşı duyulan sevgi ve şefkatin, okulda veya okul dışı eğitimin, farklılıkları kabulün, empatinin, aile sıcaklığının ve güvenin film üzerinden hissettirilerek anlatılabileceği bir nitelik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Adadağ, Özgür, "Ulus Eğıtmek: İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Eğitici Sinema" <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/download/article-file/82679> , 24.08.2019

Adler, Alfred, Modern Psikoloji, Dorlion Yayınları, Çev. Murat Uhrayoğlu, 2018, Eskişehir, s.126

Cennetin Rengi, <https://www.seyredelim.com/video/4005/cennetin-rengi-turkce-dublaj-izle/> 20.08.2019

Koral, Hazım, "Sıbgatullah" (Allah'ın Boyası) <http://intizar.web.tr/inanc-ve-dusunce/haber/758/sibgatullah----allahin----boyasi#.XXP0cGzbIU> 07.09.2019

Önbayrak, Nilay Ulusoy, "Sanatta Gerçeklik İçerisinde İtalyan Yeni Gerçekçiliği",

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/2960>, 28.08.2019

<http://kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=138> 30.08.2019

Yakar, Halide Gamze İnce, “Sinema Filmlerinin Eğitim Amaçlı Kullanımı: Tarihsel Bir Değerlendirme” Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 19 (2013-1) 21-36

ÖZBEKİSTAN'DA ÇOCUK FOLKLORU - ŞARKILAR

Dr.Öğr. Üyesi Dilshoda MUBARAKOVA*

Özet

Çocuk şarkıları da, toplumun sosyokültürel yapısının bir aynası olarak bilinmektedir. Dolayısıyla ritimleri, melodileri, kullanılan dizileri de toplumun genel müzik kültürünün yansımasıdır. Çocuk şarkılarında ele alınan konu, çocuğun yaşına, zevkine uygun olmalı, melodik yapısı ise çocuğa doğru mesajları vermelidir. Çocuklar için yetişkinler tarafından veya çocukların kendisi tarafından yaratılan sözlü edebiyat örnekleri çocuk folkloru diye adlanır. Çocuk folkloru sınırları çok geniş olup, onun örnekleriyle halk biliminin tüm şekillerinde karşılaşmak mümkün. Bunlar türküler, masallar, tekerlemeler, oyun şarkıları, bilmeceler vs.

Şarkı, sözlü folklorun en yaygın ve popüler türlerinden biridir. Şarkıların çocuk yetiştirmesindeki rolü büyüktür. Bazen şarkıya dans da eşlik eder. Yani şarkı olması için şiir ve melodilere ihtiyaç var. Özellikle, bebeğin ilk duyacağı şarkı da annesinin ona söylediği ninnisidir ve böylece insan şarkılar dünyasına girer.

Doğal olarak, çocuklar giyinme tarzı, beslenme gibi davranışlarını yetişkinlerden öğrenmeye çalışırlar. Çalışma esnasında söylenen şarkılar da çocuklar tarafından öğrenilip, üzerinde değişimler yapıp yeni o şarkıya benzer çocuk şarkısı yapılmıştır. Çocuk şarkıları arasında mevsim ve etkinliklere yönelik yaratılan ve söylenen mevsim şarkıları da çoktur. Çocuklar şarkılarında güneş, ay, bulutlar, doğa olayları; yağmur, kar ve diğerler çocuk dilinden anlatılıyor. Halk arasında su hakkında sayısız efsaneler, şarkılar, masallar, hikayeler oluşturulmuştur. Özbek Türklerinin en güzel hayâları su ile bağlıdır. Çocuklar da bu ruhtan uzak kalmadılar. Onların oyun ve şarkılarında da su, doğa olayları konusu yer almıştır. Hayvanlar, kuş ve çiçekler hakkında şarkılar da çocuklar arasında yaygındır. Özellikle, kırlangıcın ve leylek hakkında çok sayıda şarkı vardır. Çocuk hayatı şarkı, oyun, eğlenceden bir dakika olsun ayrılmaz. Çocukların şarkıları da kendileri gibi çok renkli ve çeşitlidir. Bu makalede Özbek çocuk folkloru ve çocuk şarkıları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Çocuk folkloru, çalışma şarkıları, mevsim ve etkinlikler şarkısı, çocuk seçme şarkılar

GİRİŞ

Şarkı çocuk yetiştirmede büyük rol oynar. Şarkı, liriğin en eski türlerinden biridir ve şarkı söylemeye adanmış birkaç şiirden oluşur. sözlerin Şarkılar müzik ve ritimle söylenir. Bazen bir şarkı bir oyun ile çalınır. Yani bir şarkı için şiir ve müziğe ihtiyacımız var. Şarkı, folklorun en popüler ve önemli türlerinden biridir. Paul Lafarg, 'Düğün Şarkıları ve Gümrükleri' adlı kitabında şunları yazıyor: "Zor zamanlarda yaşayan eski insanların hayatlarında olan her şeyde şiir ve doğaçlama var.

* Dr.Öğr. Üyesi, Özbekistan Taşkent Devlet Doğu Bilimleri (Şarkşunaslık) Üniversitesi, dilim_12@yahoo.com

İster düğünde ister cenazede olsun, köylerde dini festivaller, düğünlerde ticaret, uzun kış geceleri ve birkaç kişinin olduğu her yerde dönemin etkinliklerini söyleyen şairler olacaktır ".¹

Şarkılardan özellikle, "Alla" 'Ninni' şarkısı insanlar arasında çok yaygındır. Beşik şarkısı-ninnilerde bebeğin ilk gülümsemesi, ilk defa elini ayağını hareket etmesi ve jestleri anlatılır. Anne, yeni doğan bebeğinden neşe ve mutlulukla şarkı söyler. Anne bebek onun söylediği ninninin sözlerini anlamasa da ona ninni söyler. Anne ninnisinde etrafındaki dünyayı ve onun etkisini anlatarak hisle söyler. Bütün gece iyi uyuması gerektiğini, uyuyup büyümesi gerektiğini de belirtir:

Yot, bolam, uxla, qo'zim,/Uyu, yavrum, uyu, kuzum,
Uylarda o'chdi chiroq./ Evlerde sondu ıfık.
Uxlar asalarilar,/ Uyur balarıları,
Uxlar baliqlar tinchroq./ Uyur balıklar sakın.
Ko'kda oy yarqiraydi,/ Gökte ay ıfık saçar,
Derazadan qaraydi./ Pencereden bakar.
Ko'zlaring yumgin, qo'zim,/ Gözlerin kapat kuzum,
Yot, quvonchim, qunduzim!/ Yat, kıvancım, kunduzum!
Alla, alla,/ Ninni, ninni
Suv sepganday, uylar tinch.../ Her yer sakın su serpmiş gibi...
Qorong'i hujralar tinch.../ Karanlık odalar sakın
Hech darvoza tiq etmas./ Hiç kapıda ses yok
Ko'zlaringni yum, qo'zim,/ gözlerin kapat, kuzum,
Ovunchog'im, qunduzim!/ Canım benim kunduzum!
Alla, alla,/ Ninni, ninni
Qushcham g'amsiz yashaydi,/ Kuşum gamsız yaşar,
Uning har dam vaqti chog'./ Onun her zaman keyfi yerinde.
Shirinliklar mo'l-u ko'l,/ Tatlılar çok çok
Ko'pdır qiziq o'yinchoq./ Çoktur ilginç oyuncak.
Bari sengadir, qo'zim!/ Hepsi sana kuzum!
Yig'lama, quvonchim, qunduzim!/ Ağlma, kuvancım, kunduzum!
Alla, alla,/ Ninni, ninni
Alla, alla, alla-yo. Ninni, ninni
Uxla qo'zim, alla-yo./ Uyu kuzum, ninni
Yum ko'zingni, yulduzim,/ Kapat gözünü yıldızım,
Yum-yum ko'zingni, qunduzim./ Kapat gözünü kunduzum.

Anne için çocuğun sakinleşmesi, gülümsemesi çok önemli. Çocuk yüzündeki tebessüm anne için en güzel bayram, onun bütün bedenini nurlara sarar.

Dilimdagi himmatim, alla,/ Kalbimdeki himmetim, ninni,
Og'zimdagi novvotim, alla./ Ağzımdaki kandım, ninni.
Daryo suvga to'layotir, alla./ Derya suya dolar, ninni,
O'g'lim menga kulayotir, alla./ Oğlum bana gülüyor, ninni.
O'g'lim menga qarab kulsa, alla./ Oğlum bana gülerse, ninni,
Ko'nglim nurga to'layotir, alla./ Gönlüm nura dolar, ninni.

Sakinleştiren-ninni herkes- anneler, dedeler, neneler tarafından söyler. Ninni böylece yavaş yavaş herkesin şarkısına dönüşür. İlk deva çocuğu beşiğe yatırırken ilk önce beşik hakkında şarkı söylenir. Beşiğin ne kadar yumuşak ve rahat olduğunu, çocuğun begeneceğini güzel bir şekilde söylenir:

Beshigi taxta,/ Beşiği ağaç,
Orqasi paxta./ ortası pamuk.

¹ Madayev O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. Toshkent 1999.

Egasi keldi,/ Sahibi geldi,
Kuchugi qoch./ Köpeği kaç.
Ichida yotganning/ İçinde yatanın
Bahrini och/ Rahatını ver

Çocuk beşikte uyuyup uyandıktan sonra beşikten çıkarılırken söylenen şarkı da çok önemlidir. Allah'ın beşikteki yavruya rahatlık verdiğini, bu yüzden hiçbir düşmanın onun rahatını bozmadığını belirten ninni söylenir:

Taqa-tuqi gavora bo'lsin,/ Tak-tuk def olsun,
Dushmani ovora bo'lsin./ Düşmanı yok olsun.
Uyqusi beshikda qolsin,/ Uykusu beşikte kalsın,
Dushmani eshikda qolsin./ düşmanı kapıda kalsın.

Halk şarkıları çok çeşitlidir. Hepsi mükemmel. Hepsi gerekli. Örneğin, ilk defa bir kızın saçını örülürken söylenen şarkılarda, saçın uzunluğu, kalınlığı ve kabarıklığı övülür. Bazı şarkılarda saçın tanımı ay ve güneş ile ilişkilendirir. Güçlü ve uzun saçlar, ay ve güneşe uzanır diye söylenir:

Oyda – quloch,/ Ayda kulaç
Kunda – tutam./ Günde tutam.
Senga – kuyov,/ Sana damat
Menga – palov./ Bana pilav

Böylece, beşik şarkıları genç neslin gelişiminde ve terbiyesinde özel rol oynamaktadır. Çocuklar ebeveynleri ve büyükanne ve büyükbabalarının güzel, etkili şarkılarını ve ninnilerini dinleyerek büyür, konuşkan, sağlıklı ve zeki olarak büyürler ve hayatlarını şarkıların kanatları üzerinde sürdürmeye çalışırlar. Bu tür şarkılardan bir örneği Çittigül. Çittigül'daki konu çok renkli ve çok ilginç:

Oq sholiga ko'k sholi,/ Ak pirince
Oq sholini oqlaylik,/ Ak pirinci aklayalım,
Ko'k sholini ko'klaylik,/ yeşil pirinci yeşil yapalım,
Yaxshi kunga saqlaylik,/ İyi güne saklayalım,
Ha-yu, chittigul,/ Hey hey çittigül,
Ha-yu, chittigul/ Hey hey çittigül

Bu gibi mısralarla pirinç hasadının iyi olduğunu; bu hasadı ziyan etmeden kullanmayı çocuklara güzel sunmuştur. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, şarkılar çocuklara yaşama ve çalışmaya tutkuyla bakmayı, vatanseverlik, dostluk ve hümanizm ile yaşamayı öğretir. Bu tür şarkıların ve folklor örneklerinin özü insani iyiliğe, çevresindeki güzellikleri bulmaya ve bu güzelliği korumaya davet bile vardır.

KAYNAKÇA:

- 1.Özbek Folklori. II Kitob, Toshkent,1941.-B.8.
- 2 Jahongirov G. Bolalar Ertaklari. -T.: Cholpon, 1972.-B. 120.
3. Alaviya M. Özbek Xalq Qoshiqlari.Toshkent,1959.
5. Madayev O. Özbek Halk Oğzaki Poetik İcodi. Toshkent 1999.
6. Sarimsoqov B. Sovet Davri O'zbek Folklorini O'Rganish Masalalari //«O'zbek Tili Va Adabiyoti» Jurnalı 1-Son, 1987.
7. Sarimsoqov B. O'zbek Folklorining Janrlar Sostavi. O'zbek Folklori Ocherklari. Uch Tomlik, 1-Tom, Toshkent, 1988.
8. Safarov O.O'zbek Bolalar Poetik Folklori. Toshkent, 1985.
9. Safarov O. Alla-Yo Alla. Toshkent,1999.

MODERN ÇOCUK ŞEİRİMİZİN RİTMİ VE AHENGİ (*"Leyla'nın Türküleri" Çocuk Şiirleri Esasında*)

Prof.Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA*

Özet

Çocuk şiirleri sade, okunaklı, eklem, basit kelime oynatmaları ile daha unutulmaz olur. Onların diline yatimli olduğu gibi, ruhlarına da sığal çekmelidir, yani onların ruhunu oxşamalı. Bir okunuşta şiiri ezberlemeseler de, anlamı, içeriği, şiirde yaşanan olaylar onların dikkatini çekmeli, düşündürmeli, göz hafızasına hopmalıdır.

Örneğin, doğayla ilgili olaylar - kelimelerin ahengi, ritmi, eklem deyiliş tarzı çocukları daha çok eğlendiriyor:

Gün battı, yağmur yağdı
Sokakları suladı.
Gün çıktı, kuşağını
beline doladı.

Doğayı yaratan, canlandıran ne varsa, hepsinin - görüp tanıdığı kuşların, hayvanların, ağaçların, yaprakların, Alabaşın, Güneşin, gökte şimşeğin, derelerde selin, kaynayan çeşmelerin karakterini kendi dillerinde-sesinde şiirin ritmine düzüyor, ahengdarlığa uygun tarzda kafiyeleştirir ve kulağa şarkı gibi akıyor. Bununla da şiirin rengine çalar kattığı gibi, hayatın da renklerini müzik gibi sanki notlarla naxışlayır:

Göklerde şimşek çakıyor,
Derelerden sel akar,
Kuşlar şarkı söylüyor
Çiçek halı dokuyor,
Yapraklar pıçıl다şır,
Kaynayıp, çeşme taşıyor,
Keklikler qaqqıldayır,

* Prof.Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan Edebi İlişkiler Bölüm Başkanı, almazulvi1960@mail.ru

Dallar şaqqıldayır,
Kargalar qarıldayır,
Kurbğa quruldayır,
Serçeler cikkildəyir,
Alabaş çınlıyor,
Dağda kuzu meleyir,
Güneş şafak eleyir,
Hayat devam ediyor.

Bu satırlardaki ahengin eşitliği mısraların boyut (vezn) taleplerine de cevap veriyor. Demek, şiirde hem ahenk, hem vezn, hem ritim, hem uyak yerindeyse, çocukların tanıdığı, sevdiği, el uzatıp dokunmak istedikleri, sevdikleri karakterlerin, hatta isimlerini çekmesen bile sesinin renginden, ritminden tanırılar. O yüzden de bu şiir çocukların ruhuna doğmadır, kulaklarına müzik gibi geliyor.

Ses oynatmaları: "Almadı" şiirine dikkat edelim:

Arzu bala göyçekdi,
Elə bil ki, çiçekdi.
... Yanakları elmadi,
Elma verdim, almadı.

Yahut da "Babamın bağı"ndaki olayları anlatırken kelimelerin çokmanalılığından kullansa da, orada bir ahenk yaratır:

Baldan şirindi üzüm,
Dedim: - Baba, ne olur?
Üzümü, koy ben üzüm.

Genç şaire Nahide Xaqaniqızının "Leyla'nın Türküleri" çocuk şiirleri kitabında bu tür poetik örnekler çoktur.

Modern dönem çocuk şiirimizin ritmini yaratabilecek, ahengine renk katacak yeni bir cıgır görünüyor. Bu cıgır dünyanın her semtinde nota gibi çocukların ruhuna dolacak, hafızalarına hopacak.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, çocuk şiiri, tabiat, aheng, ritm, modern çocuk şiirleri.

THE RHYTHM AND HARMONY OF OUR MODERN CHILDREN POETRY (BASED ON CHILDREN'S POEMS "LEYLA'S FOLK SONGS")

Abstract

Children's poems become more memorable with their simple, legible, joint and simple word play. It must also be shallow in his souls, as it is inclined to their tongue, that is, it must oxyfy their soul. Even if they do not memorize poetry in reading, the meaning, content, events in the poetry should attract their attention, make them think, keep in their memory.

For example, nature-related events - the harmony of the words, the rhythm, the articulation style entertain children more:

It sank, it rained
Watered the streets.
The day has come
wrapped around her waist.

It puts the character of whatever creates and revives nature, the birds, animals, trees, leaves, Alabash, the sun, the lightning in the sky, the floods in the creeks, the fountains boiling in the rythm of their poems in their own language, rhymes with harmony and sounds like a song. With this, it embroideres the colors of life with notes like music, as well as, adding color to poetry:

Lightning flashes in the skies,
Flood flows from streams,
Birds are singing
Flower carpet weaving,

The leaves shine,
Boiling, carrying a fountain,
Thymes are sounding,
Branches are making a sound,
Crows taking charge,
The frog growing,
Sparrows chicking,
Alabash barking,
Lamb on the mountain
Sun is shining,
Life goes on.

The equality of harmony in these lines also responds to the verses' demands for dimension. So, if harmony, poetry, rhythm, and rhyme are in the right place in the poem, the children recognize loved personages, that they want to touch, even it doesn't tell their names, the children recognize them from the colour of the voice, from the rythm. That is why this poem is native to children's soul, it sounds like music to their ears.

Audio replays: Let's pay attention to the poem "Didn't take":

Baby Arzu is beautiful,
As if she is a flower.
Her cheeks are like apples,
I gave her an apple, she didn't take.

Or, although it uses polysemous words when describing events in the "Father's garden", but creates harmony there:

Grapes are sweeter than honey
I said: - Dad, please!!!
Let me pick up the grapes.

There are a lot of poetic examples "Leyla's folk songs" children's poetry book by young poet Nahide Xaqaniqızı. A new era seems to create the rhythm of our modern children's poetry and add color to its harmony. This epoch will fill the souls of children like notes in every side of the world and will keep on their memories.

Key Words: Azerbaijan, children's poetry, nature, harmony, rhythm, modern children's poems

GİRİŞ

Nahidə Xaqaniqızı uşaq ədəbiyyatımızın yeni nəslini - gənclik nəslini təmsil edir. Uşaqların psixologiyasını dərinlən bilməsinin, anlamasının əsas səbəblərindən biri də onun daim uşaqlarla ünsiyyətdə, onlarla birgə olmasındadır. O, pedaqoqdur, dil-ədəbiyyat müəllimidir. Müəllimlik peşəsi gənc şairənin yaradıcılığında təbii ki, böyük rol oynayır. Uşaqların ruh dünyasına yaxınlığı pedaqoqluğundan irəli gəlsə, şeir texnikasına bələdçiliyini isə ədəbiyyatçı olması ilə düşünürük. Bunlarla bərabər yaradıcı şəxsin fitrətən fazilliyi üst qatdadır.

“Arzular, arzular”, “Ümidlər”, “Leylalı nəğmələr” adlı kitablarında Nahidə Xaqaniqızının biri-birindən gözəl, dilə-ruha yatımlı uşaq şeir və hekayələri vardır.

Onun hekayələri həcmcə kiçik, lakonik məzmununda, uşaq düşüncələrinə cavab verə biləcək maraqlı süjet xəttinə malikdir. “Xeyirxah mələk”, “Gəlincik”, “Mədinənin dərsi”, “Ana torpaq”, “Birinci qar”, “Payız bülbülü”, “Sarı quşların yuvası”, “Qəhrəman babalar”, “Tənbəl qarışqa”, “Arıquşu”, “Yağış ətri”, “Bildirçin”, “Mən qışı qucaqlayıram” və sair onlarla hekayələrində uşaqların maraq dairəsi, diqqətini çəkə biləcək hadisələr və əhvalatlar, onların hər addımbaşı verdikləri suallara cavab notları süjet xəttidir. Bir nümunə: “Mədinə “Ana” sözü yazmaq öyrənib. Hələ şəkil də çəkir və çəkdiyi şəkillərdə həmişə anasını təsvir eləyir” və ya “Ata, mən günəş şəkli çəkərəm” (*Əhmədova, 2019: 81*). Göründüyü kimi, sadə və yığcam cümlələrdə ana məhəbbəti, təbiət eskizi.

Bu tədqiqatımızda Nahidə Xaqaniqızının şeirlərinə nəzər salmışıq.

Bildiyimiz kimi, uşaq şeirləri sadə, oxunaqlı, oynaq, sadə söz oynatmaları ilə daha yaddaqalan olur. Onların dilinə yatımlı olduğu kimi, ruhlarına da sığal çəkməlidir, yəni onların ruhunu oxşamalır. Bir oxunuşda şeiri əzbərləməsələr də, mənası, məzmunu, şeirdə baş verən hadisələr onların diqqətini çəkməli, düşündürməli, göz yaddaşına hopmalıdır.

Məsələn, təbiətlə bağlı hadisələr - sözlərin ahəngi, ritmi, oynaq deyiliş tərzii uşaqları daha çox əyləndirir. “Göyqurşağı”nın adını və özünü onlara misralarla şəklini çəkir :

*Gün batdı, yağış yağdı
Küçələri suladı.
Gün çıxdı, qurşağını
belinə doladı. (Əhmədova, 2019: 71)*

Təbiəti yaradan, canlandıran nə varsa, hamısının – görüb-tanıdıqları quşların, heyvanların, ağacların, yarpaqların, Alabaşın, Günəşin, göydə şimşəyin, dərələrdə şirin, qaynayan bulaqların xarakterini onların öz dilində şeirin ritminə salır, ahəngə uyğun tərzde qafiyələndirir və qulağa nəğmə kimi axır. Bununla da şeirin rənginə çalar qatdığı kimi, həyatın da rənglərini musiqi kimi sanki notlarla naxışlayır:

*Göylərdə şimşək çaxır,
Dərələrdən sel axır,
Quşlar nəğmə oxuyur,
Çiçək xalı toxuyur,
Yarpaqlar pıçıldadır,
Qaynayıb, bulaq daşır,
Kəkliklər qaqqıldadır,
Budaqlar şaqıldadır,
Qarğalar qarıldadır,
Qurbağa qurıldadır,
Sərçələr cikkildəyir,
Alabaş zingildəyir,
Çöldə quzu mələyir,
Günəş şafəq ələyir,
Həyat davam eləyir. (Əhmədova, 2019: 19)*

Bu sətirlərdəki ahəngin bərabərliyi misraların ölçü (vəzn) tələblərinə də cavab verir. Demək, şeirdə ahəng, vəzn, ritm, qafiyə yerindədirsə, uşaqların tanıdığı, sevdiyi, əl uzadıb toxunmaq istədikləri, sevdiklər personajları, hətta adlarını çəkməsən belə səsinin rəngindən, ritmindən tanıyrlar. Ona görə də bu şeir uşaqların ruhuna doğmadır, qulaqlarında musiqi kimi səslənir.

Səs Oynatmaları:

“Almadı” şeirinə diqqət edək:

*Arzu bala göyçəkdi,
Elə bil ki, çiçəkdi.
... Yanaqları almadı,
Alma verdim, almadı. (Əhmədova, 2019: 16)*

Yaxud da “Babamın bağı”ndakı hadisələri təsvir edərkən sözlərin çoxmənalılığına üstünlük versə də, orada bir ahəng yaradır:

*Baldan şirindi üzüm,
Dedim: - Baba, nə olar,
Üzüümü, qoy mən üzüm. (Əhmədova, 2019: 15)*

Gənc şairə Nahidə Xaqaniqızının “Leylanın nəğmələri” uşaq şeirləri kitabında belə poetik nümunələr çoxdur. Müasir dövr uşaq şeirimizin ritmini tuta və yarada biləcək, ahənginə rəng qatacaq yeni bir cığır görünür. Bu cığır dünyanın hər səmtində musiqi notları kimi uşaqların ruhunu oxşaya biləcək.

Bu yazıda – tədqiqatda heç bir nəzəriyyə kitabına əl uzatmadan elə Nahidə Xaqaniqızının öz misraları, sətirləri, beyt və bəndləri ilə fikir və düşüncələrimizi bölüşmək istədik.

Nahidə Xaqaniqızının poeziyasında harmoniya olduğundan şeirin estetik görüntüsü ilə yanaşı, mənə gözəlliyi, məzmun ahəngdarlığı da şeiri gözəlləşdirir. Buna misal olaraq, şairənin “Yağış yağacaq” şeirini bütünlüklə təqdim edirik: bu poetik nümunədə Nahidə Xaqaniqızının sözlə canlı təbiət tablosu çəkmişdir. Uşaqların gördüyü, bildiyi, hər dəfə gördükcə heyretlə tamaşa etdikləri təbiətin bir parçasını şeirin dili ilə oxuyur və hiss edir:

*Yenə dağlarda,
Duman sürünür,
Göylərin üzü
Qəmə bürünür.
Dəli şimşəklər
Rəqs edir, baxın,
Qaçıb gizlənib
Çoxdan böcəklər.
Boz sərçələr də
Kəsib səsini,
Bülbül oxumur
Öz nəğməsini.
Qara buludlar
Sıxır gözünü.
Toyuqlar hinə
Verib özünü,
Yağış yağacaq
Torpaq güləcəkdir,
Göylərdən yerə
Nur töküləcəkdir.*

Oxuduqca səslərin ahəngi də ruha dinclik gətirir, bəlkə ilk oxunuşda əzbərlənə biləcək təəssüratı da yaradır. İlk əvvəl, təbiətin cızdığı lirik etüdlərə nəzər yetirək: dağlara duman gəlişiyə göylərin üzü qəmə bükülsə də, hadisənin doğurduğu mənzərə şimşəkləri dəli edir, gurultu- şaqqıltıyla biri-birilərinə çırpılır. Səs-küydən həyəcanlanan canlılar həyəcan içində qalırlar: böcəklər gizlənir, sərçələr cik-ciklərini, bülbül nəvasını kəsir, toyuqlar hinə çəkilir, bu qarmaqarışıqlığa buludlar gözlərini yumub yağış kimi yerə tökülür. Bu zaman göy üzü açılır, Günəş yerə nur səpələyir, yağış gəlişiyə çaylara, torpağa bərəkət gətirir.

Dumanın gəlişiyə nə təbiət, nə də insan darıxmır, çünki aydınlığın gələcəyi ilk andaca bəlli olur - hər obrazın xarakteri, obrazların hadisələrə təbii, instintik münasibəti özü müşahidə əyləncəsi olduğu qədər də, təbiət sirrinin gözəllik məhəbbətinə dolursan.

Sözün və səslərin, təbiət və canlıların üzvü bağlılığı, səslərin harmoniyası uşaqları əyləndirir, bu şeiri oxuduqca onları darıxdırmır, çünki çoxlu təbiət hadisələrinə şahid olurlar və öyrənirlər. Bu cür təbiət əyləncələri uşaqların marağını, diqqətini özünə çəkir. Oxunaqlılığı ilə yaddaşlarına tez hopur. Qafiyələr yerinə tam oturduğu üçün şirin səslənir, uyumlu poetik cizgilərin müşayiəti ilə təbiət və cəmiyyəti öyrənirlər.

Hər quşun öz səsi, öz nəğməsi haqqında bilgi əldə edirlər: bülbül “civ-civ”- deyə nəğmə oxuyur, qarğa qarılıdayır, sərçə cik-cik edir, qartal qayalarda qıy vurur, toyuqlar qığıldayır, xoruz banlayır, qoyun-quzu mələyir, it hürür, oymaqla oynayan pişik miyo-miyo edir, qış gəlincə ayı dərin yuxulara dalır və s.

Təbiətin rəsmi çəkmək üçün etüdlər edir və bu etüdlərdə harmoniyayı izləyir: dan üzü şəh çökür, buludlar yağışla boşalırlar, ulduzlar gecənin qaranlığında çiçək kimi açılır, çəmənlərdə çiçək, bağda bar-meyvə olur, xallı kəpənək çiçəkdən çiçəyə qonur, zəmidə sünbül açır və s.

Nahidə Xaqaniqızının fəsillərin sözlə rəsmi çəkir, hər fəslin özəlliyini sadə və qabarıq verir: yazda təbiət oyanır, sanki həyatın – dünyanın başlanğıcı, –

*Yaz nəfəsindən
Torpaq isinir. (Əhmədova, 2019: 55)*

Yay gəlinçə -

*Tanrıdan pay işığı,
Dünyaya yay işığı. (Əhmədova, 2019: 34)*

Payız bolluq, bərəkət timsalıdır –

*Əncir, heyva, üzüm nar,
Hər nə desən bağda var. (Əhmədova, 2019: 15)*

Qış uşaqların sevincidir –

*Gecə səhərə kimi
Bu qar nə göyçək yağıb (Əhmədova, 2019: 12)*

Təbiət hadisələri, ata-anaların sevinci və körpələrin hərəkətləri, heyvanların həyat tərzi və xarakterik xüsusiyyətləri uşaqların sevdikləri mənzərələrdir.

Nahidə Xaqaniqızı baba-nənə qayğısı, ata-ana sevgisi böyüyən uşaqlara elə öz psixologiyalarına uyğun tərzdə qarşılıqlı məhəbbət nəğməsi yazır – ahəngi, rəngi və ritmi bir-birinə uyumlu şəkildə:

*Şəfəq saçır, nur saçır,
Nənəsinə oxşayır. (Əhmədova, 2019: 20)*

Və ya

*Nağıllarla doludur
Bil nənəmin sinəsi. (Əhmədova, 2019: 64)*

Və ya

*Babanın nəfəsisən,
Sevinci həvəsisən.
Ananın öz nəğməsi,
Atanın haqq səsisən. (Əhmədova, 2019: 32)*

*Ata-ananın sevincidi o,
Evdə də, məktəbdə də birincidi o. (Əhmədova, 2019: 60)*

Baba-nənə, ata-ana qədər müqəddəs bir də Vətən var. Ana südü qədər şirin Vətən. Nahidə Xaqaniqızı “Şəhidlər” şeiri ilə uşaqlara Qarabağ adı öyrədir, yaralı Qarabağ dərđini, bu dərddən can qurban edən Şəhid adı anladır:

*Can Qarabağda,
Can qoydular, can.
Çox şəhid verdi,
Can Azərbaycan! (Əhmədova, 2019: 46)*

Nahidə Xaqaniqızının poeziyasında uşaqların tez qavrayacağı şeir texnikası ilə yanaşı axıcılıq da yerindədir. Bu fikrimizi onun şeirlərindəki layla həzinliyi olan şeirlərə diqqət edək. Bu həzinlik sanki xalq musiqisi ilə müşayiət olunur. Şeir kimi oxunmur, layla zümzüməsi var.

*Qurban olum gözünə,
El qızınar közünə.
Arzu qızım oxşayır
Göydə Ayın özünə.
Gül balam, çiçək balam!
Çiçəkdən göyçək balam! (Əhmədova, 2019: 34)*

*Zəmidə sünbül açar,
Bir gün körpəm dil açar. (Əhmədova, 2019: 34)*

*Qurbanam hər sözünə,
Sənin qara gözünə. (Əhmədova, 2019: 35)*

SONUÇ

Uşaq ədəbiyyatı nə qədər sadə, lakonik və ahəngdar görünə də, onları yazmaq o qədər də çətindir. Çünki burada tək cəşir və hekayələrin texnikasından söhbət getmir, eyni zamanda uşaq psixologiyası, uşaq dünyasının marağını özünə cəlb edən elementlər, hadisələr, əhvalatların təsviri də önəmli rol oynayır. Nahidə Xaqaniqızı təbiəti gözəl tanıyır, Vətən nədir fəlsəfəsini dərinədən dərk edir, nəhayət, ata-ana sevgisinin ilahi eşqlə tamamlandığını bildiyi üçün onun şeirləri uşaqların döşünə yatır. Təbiət ahəngini düzgün müşahidə edə bilir. Ona görə onun yaradıcılığında ritm, ahəng, rənglər, səslər eyni biçimdə, eyni ruhdadır, yaddaqalandır, düşündürəndir, öyrədəndir və şirin nəğmə zümzüməsindədir:

*Dəniz könlüm ləpələndi,
Hər tərəfə səpələndi,
Həyatıma nur ələndi,
Tale verən şirin paydı,
Leyla Günəş, Arzu Aydı. (Əhmədova, 2019: 8)*

KAYNAKÇA

- Əhmədova N. (2018). Ümidlər (Hekayələr), Bakı, Müəllim Neşriyatı.
Əhmədova N. (2018). Arzular, Arzular (Şeirlər), Bakı, Maarif Neşriyatı.
Əhmədova N. (2019). Leylahı Nəğmələr (Şeir və Hekayələr), Bakı, Maarif Neşriyatı.

ÇOCUK OYUNLARI VE ŞARKILARININ EĞİTİMSEL ÖNEMİ

Doç.Dr. Fidan QASIMOVA *

Özet

Çocuk oyunları ve şarkıları her zaman araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Bu oyun ve şarkılar çocuklara hem estetik zevk verir, hem de onları serbestliğe öğretilir, pratik harekete geçiriyor. Çocuğun mantığı da oyun sırasında gelişir. Bunu da ifade edelim ki, oyun aracılığıyla çocuk dünyayı idrak etmeli ve kimlik gibi formalara bilmelidir. Çocuk oyunları sanki onu gelecek hayata hazırlıyor. Oyun çocuğa kendi kimliğini geliştirmesine yardımcı olur. Ona kolektifde çalışmak, başka insanların arzu ve isteklerini dikkate almak yeteneği aşıyor. Çocuğun beyininde çeşitli çocuk oyunları sırasında ona okulda öğretilen konularına ulaşabilmek açısından daha iyi yardımcı olacak ilişkiler oluşur. Ayrıca, oyun çocuğun davranış ve terbiyesinde en etkili yöntemdir.

Oyunla beraber çocuk şarkıları da büyüyen neslin eğitiminde önemli rol oynuyor. Ancak unutmamak gerekir ki, her şarkı faydalı değildir. Bazı şarkılar sadece zararlıdır, bu nedenle ebeveynler çocuk şarkılarını dikkatle seçmeyi başarmalıdır. Nitekim onlar çocuklarda hangi özellikleri eğitmek, onlara hangi alışkanlıkları vermek isteklerine bağlı olarak seçim yapmak zorundadırlar.

Bildiride çocukların eğitiminde oyun ve şarkıların ne gibi rol oynadığı araştırılacak, onların öneminden bahs edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, folklor, oyun, şarkı, eğitim.

EDUCATIONAL IMPORTANCE OF CHILDREN GAMES AND SONGS

Summary

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, gasimovafidan@yahoo.com

Researchers have always focused on children games and songs. These games and songs both give aesthetic pleasure to children and teach them freedom, and also encourage them to be active. The child's logic improves within the play as well. It is important to emphasize that, a child should understand the world and should be formed as a person through play. It seems, children games prepare them for the future. Game helps a child to improve his or her own identity. It helps them work in a team, and creates an ability of taking into account other people's wishes and dreams. During playing various children games, a child's brain develops relations that will be helpful for him or her to reach educational points at school. Furthermore, a game is the most effective method in a child's behavior and culture.

Along with the play, children songs also play an important role in the education of the next generation. However, it is important to remember that not every song is useful. Some songs are just harmful, so parents should be able to choose children's songs carefully. Thus, they are obliged to make a choice related with which characters to develop in children and what habits to give them.

The paper will explore the role of plays and songs in the education of children and discuss their importance.

Key Words: Child, folklore, play, song, education.

GİRİŞ

Halk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan çocuk folkloru gelecek neslin yetişmesinde büyük rol oynuyor. Nitekim o, çocukların düşüncesinin gelişmesinde, konuşmasının zenginleşmesinde önemli araçlardan biridir. Sözlü halk edebiyatı aracılığıyla çocukların folklorla ilgisi daha da artır, onların sözlüğü zenginleşiyor, aynı zamanda aklı, duyguları oluşuyor. Hatta uzmanlar tavsiye ediyorlar ki, çocuklara folkloru henüz çocukken sevdirmek gerekir. Bu nedenle annenin yavrusunu yatırdığı zaman, oynattığında, okşadığında vs. okuduğu türküler çocuğun folklorla ilk tanışmasıdır. Bu tanışma onun psikolojisine büyük etki gösteriyor. Bu nedenle de halk edebiyatının çocuklara olumlu yönde etkisi inkar edilemez bir gerçektir.

Her bir halkın geleceğini, umutlarını bağladığı çocukların sağlam ruhta büyümesi, mükemmel eğitim alması, vatani, halkı için değerli bir evlat olması onun doğru şekilde eğitiminden asılıdır. Bu yönden de çocuk folkloru büyük destek sağlar. Çocuk folkloru çocukların arzu ve isteklerini, oyun ve eğlencelerini yansıtır. Bu folklor örnekleri masallar, bilmeceler, ninniler, okşamalar, yanılmaclar, sanamalar, oyunlar, şarkılar vb. içerir. Bunların her birinin çocukların doğru yönde gelişmesinde büyük rolü vardır. Çocuk oyun ve şarkılarının da bu gelişimi tam olarak hayata geçirmekte müstesna rolü inkar edilemez.

Çocuk Oyunlarının Eğitimsel Önemi

Milli kültürün ayrılmaz parçası olan çocuk oyunları en arkaik folklor örnekleridir (Qasimov, 2006: 158). Bunlar, eskiliği ve çağdaşlığı ile her zaman ilgi odağı olmuştur. Belirtmek isteriz ki, bu oyunlar bir yandan çocuklara estetik zevk verir, diğer yandan onlar serbestliğe öğrenir, pratik harekete geçiyor. Çocuğun entelektüeli de oyun sırasında gelişir. Ancak oyun öyle olmalıdır ki, bunun aracılığıyla o, dünyayı idrak etsin ve kimlik gibi formalaşa bilsin. Çocuk oyunları sanki onu gelecek hayata hazırlar. Oyun bebeğe kendi kimliğini geliştirmesine yardımcı olur. Ona kollektivde çalışmak, başka insanların arzu ve isteklerini dikkate almak yeteneği aşılar. Çocuğun beyinde çeşitli çocuk oyunları sırasında ona okulda öğretilen predmetlere ulaşabilmek açısından daha çok yardımcı olacak ilişkiler oluşur. Ayrıca, oyun çocuğun davranış ve terbiyesinde en etkili yöntemdir.

Oyun sırasında çocukların oynadığı oyuncaklar da çocuğun gelişiminde büyük bir önem taşıyor. Oyuncaklar çocuklara gelecekte meslek seçimi hususunda da yardımcı olur. Genel olarak, oyuncaklar çocukların hayatında önemli bir rol oynar. Öyle ki, onların kişiliğinin şekillenmesinde, becerilerinin oluşmasında önem taşıyan oyuncaklar çocukları hayata hazırlıyor.

Örneğin, Azerbaycan'da çocuklar arasında, özellikle de küçük ve orta yaşlı kız çocukları arasında yaygın olarak oynanan eski oyunlardan biri "Evcik-evcik" oyunudur. Bu oyunun özellikleri onun uzak geçmişlere ait olduğunu gösterir. Henüz Azerbaycan'da XVIII ve XIX yüzyıllarda çocuk oyuncakları üretimi olunmadığı veya zayıf üretildiği bir dönemde bu oyunu oynamak için kızlar "yorgan-döşek seti" gibi başka ev eşyaları dikerlerdi. Çubuklardan, düğmeden (pilden) ve küçük kumaş artıklarından, (kırıntılarından) çeşitli iplerden kukla hazırlıyorlardı. "Evcik-evcik" oyunu ilginç oyunlardan biri olmanın yanı sıra, kutsal aile meşeti törenlerinin kalıntısı olup, sonradan oyuna dönüşmüştür. Her dönemin ihtiyaçlarına göre değişen bu oyunun modern ailenin ev ve kültüründe eğitici önemi büyüktür. Oyun sırasında Azerbaycan halkının aile meşetine (misafirperverlik, ailecanlılık vb.) uygun şekilde ailede yaşanan olaylar çocuklar tarafından oyun şeklinde oynanmaktadır (yamsılanır, icra edilir). Oyun sırasında oyuncularla birlikte çeşitli mutfak eşyaları da kullanılırdı (<http://az.wikipedia.org/wiki/Evcik-evcik>).

Oyun çocuklar için bir tür küçüklüğünü rahat yaşamasıdır. Çocukluk zamanını oyunsuz düşünmek olmaz. Oyun sırasında çocuk büyük bir sevinç yaşıyor. Oyunda çocuklar kendi fikirlerini, his, arzu, bağımsızlığını, yaratıcılık yeteneklerini, fantezisini göstermektedir. Çocuk oynamayı bilmelidir. Bu arada da yardıma çocuk folkloru gelir. Çocuk folkloru çocuğun yaratıcılık tezahürlerini canlandırıyor, fantezisini uyandırır, yaratıcı kişiliğini zenginleştiriyor, çocuğun hayatı daha ilginç ve anlamlı olur. Çocuk folklorunu kullanarak biz çocuklara çeşitli halk gelenekleri hakkında bilgi veriyoruz.

Çocuk oyunlarının eğitici önemi budur ki, çocuk oynayarak, davranışın belirli etik kurallarını tamamen bilinçli olarak yerine getiriyor. Birçok oyunlar çocukların bakış açısının genişlemesine, zihin süreçlerinin - hafıza, düşünce, dikkat, algılama, hayal, konuşmanın iyileştirilmesine olanak sağlıyor. Oyun sürecinde çocuklar kendi aralarında iletişim kurmaya, karşılıklı hizmetlere, çıkarların karşılıklı korunmasına alışıyorlar. Böylece oyunlar büyük eğitici öneme sahiptir.

Folklordaki oyunlar çocuklara vatanseverlik, doğma vatani sevmek, onun kültürü ve mirasına saygıyla yaklaşmak duyguları aşıyor, onların estetik terbiyesinin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Başka halkların oyunları ile tanışlık çocukların beynelmil ruhta terbiyesinin bir parçasıdır.

Paşa Efendiyev "Azerbaycan sözlü halk edebiyatı" adlı kitabında yazıyor ki, küçük çocukların çeşitli oyunları ile ilgili çoklu folklor örnekleri oluşturulmuştur. Bunlar çocukların en çok sevdiği ve ifa ettiği eserlerdendir. Buraya yanılmaclar, sanamalar, düzgüler, acıtmalar vb. dahil edilebilir. "İğne-iğne", "Motal-motal", "Üşüdüş ha üşüdüm", "Elimi bıçak kesibdi", "Beşdi-Beşdi, ha Beşdi" vb. örnek olabilir (Əfəndiyev, 1981: 164).

Genelde çocuk oyunları oldukça çeşitlidir. Folklore bakıldığında çocuklar için ilginç olacak eski tarihe sahip oyunlarla karşılaşırız. Bu oyunlar arasında çeşitli eşyalarla oynanan oyunlar var. Örneğin, "Mendili ver", "Sultan", "Hendeğe düşme" vs. Bir kısmı ise eşyalar olmadan oynanılır: "Menekşe", "Şenlik", "Enzeli", "El üstüne kimin eli" vs. Başka oyunlar da var ki, bunlar daha sonraki dönemin ürünüdür. Bunlar ise sadece söz aracılığıyla oynanılır. Bu tipte oyunların temelini bilmece, tekerlemeler oluşturuyor (Qafarlı, 2013: 506-507).

Sözle oynanan oyunlardan olan tekerlemeler çocuğun konuşmasını geliştiriyor, kusurlu konuşması olanların dilinin iyi hale getirebilmek için önemli araçtır, aynı zamanda hızlı konuşma alışkanlığı aşılacak amacıyla da kullanılır. Tekerlemeler benzer ses ve söz kompleksleri oluşturuyor. Örneğin, "Ağ balkabak, boz balkabak, boz balkabak, ağ balkabak"; "Aşpaz Abbas aş asmış, asmışsa da az asmış", "Gül güllükde, kül küllükde, kül küllükde, gül güllükde" vs. (Azərbaycan folkloru, 2005: 200-203)

Bilmece ise sadece oyun değil, aynı zamanda terbiye, eğitim yöntemi, çocukların düşünme yeteneğini, kanıtlamak becerisini geliştirmek yöntemidir. Bulmacalar çeşitli içerikli olur: doğa ve doğa olayları, gök cisimleri, bitkiler alemi, hayvanlarla ilgili, insan, ev ve çiftlik eşyaları ve silahlar, yemekler, müzik aletleri vs. Örneğin, "Baş üste durar, Bakıb göz vurar (Yıldızlar)" (Tapmacalar, 2004: 29), "Aldım bir tane, Açtım bin tane (Nar)" (Tapmacalar, 2004: 54), "Altı bulag içerler, Üstü zemi biçerler (Koyun)" (Tapmacalar, 2004: 70), "Ay gedir adamıla, Bir honça badamıla, Ne dili var, ne ağzı, Danışır adamıla (Kitab)" (Tapmacalar, 2004: 158) ve diğerleri.

Çocuk oyunları içerisinde sanamalar da dikkate değerdir. Sanamalar esasen say sistemini öğrenmek veya çocuğa öğretmek amacıyla kurulmuştur. Sanamalar bir zamanlar ibtidai tefekkürün yarattığı, ilk insanların doğadaki farklı nesnelere sayısını, dizisini, rengini, alametini vs. kesinleştirme dönemini daha çok hatırlatan şiirsel parçalardır. Sanamalar sayesinde çocuklarda hafıza ve ritim duygusu gelişiyor. Çocuklara her türlü sanamalar ezberleterek, onlarda hafızanı çalıştırmak ve çocuklarda ritim duygusunu geliştirmek mümkündür.

Sanamaları çoğu zaman çocuklar kendileri düşünüyor ve bu yüzden onların keşifi sonsuzdur. Ama bazen qafiyeleştirilmiş sanamaları profesyonel çocuk şairleri yazıyor. Ayrıca müellifliyi kaybetmiş ve halkın malı olmuş sanamalar da mevcuttur.

Sanamalara dair bazı örnekler:

Bir-iki,
Bizimki,
Üç, dörd,
Qapını ört.
Beş, altı,
Daşaltı...

Baş barmak,
Başala barmak.
Uzun hacı
Kıl turacı,
Hırdaca bacı.
Bu vurdu,
Bu tutdu
Bu bişirdi,
Bu yedi
Vay, bebeye kalmadı (Azərbaycan folkloru, 2005: 24-26).

Gruplara bölünmekle oynanan tüm oyunlar halay kurmakla başlar. Fakat bir çok oyunlarımız gruplara bölünmeden oynanmaktadır. "Enzeli", "Yedi ağaç" vb. buna örnek olabilir. Bu oyunları başlarken, "başkan", "lider" veya "işçi" seçmek için sanama da kullanılır. Bunun için kura yoluyla yahut müştereken (oyunda veya çocuklar arasında belirli özellikleri ile farklılık gösteren) bir üye seçilir. O, tüm oyuncuları sıraya diziyor. Sanama yolu ile oyuncuları birer birer takımdan ayırıyor. Sona kalan oyuncu "başkan" ("lider" veya "işçi") seçilmiş olur. Sanamayı yapmak için çeşitli sanamalar kullanılır. "İğne-iğne", "Ekil-bekil", "Motal-motal", "Amcamın oğlu" vb. bu gibi sanamalar çocukların sevimli nağmeleridir.

İğne-iğne

İğne-iğne,
Ucu düğme
Bal ballica,
Ballı keçi,
Şam ağacı,
Şatır keçi.
Göz ağacı,
Gotur keçi.
Hoppan-hoppan,
Yarıl-yırtıl,
Su iç kurtul ([http://az.wikipedia.org/wiki/Sanama_\(oyun\)](http://az.wikipedia.org/wiki/Sanama_(oyun))).

Ekil-Bekil

Ekil-Bekil kuş idi,
Ağaca konmuş idi.

Getdim onu tutmağa,
O beni tutmuş idi.
Meydana salmış idi
Meydanın ağaçları,
Den getirir kuşları.
Çeper çekdim, yol açdım,
Gızılgülle dolaşdım.
Bir deste gül dermemiş
Ninesi geldi, ben kaçtım (Əfəndiyev, 1981: 165).

Günümüzde çocuklar internet kaynaklarından istifade ile de oyunlar oynuyor. Ancak bu ebeveynlerin en büyük hatasıdır. Çünkü çocukları bir nevi kendilerinden uzaklaştırmak için onun eline henüz daha minicikken telefon veya tablet veriyorlar ki, kafası karışsın sesi çıkmassın. Fakat kendi bebeklerine ne kadar zarar verdiklerinin farkında bile olmuyorlar. Çünkü bu gibi eşyaların çocukların sağlığına, psikolojisine olumsuz etkisinden habersizdirler. Şunu da unutmamak gerekir ki, çocukların henüz bebek yaşlarından telefonla, internetle tanışması öncelikle onun sağlığına etki eder (vücudu ışın kabul eder, gözü zayıflıyor, omurgası eğilir vs), onda yalnız kendi ile olmak, iletişimden kaçınmak gibi durumlar yaratıyor, kısacası, sosyal ortamla ilişkisi kesilir. Bu da ileride çocuğun hem sağlığı, hem de gelecek hayatı için çok büyük tehlikedir. Çocukların sağlıklı büyümesi, doğru eğitilmesi, günlerini eğlenceli geçirebilmesi için çok sayıda çocuk oyun ve şarkıları vardır. Bunları ebeveynler çocuklara sevdirmelidirler. Onların gelişiminde resim boyama, çeşitli pazıllar kurma da büyük rol oynuyor.

Çocuk Şarkılarının Eğitimsel Etkisi

Çocuk şarkılarının da oyunlar gibi onların eğitiminde rolü büyüktür. Genel olarak çocuk şarkıları geniş bir kavramdır. Buraya çocukların günlük yaşamında ve kullanımında, eğlence ve oyunlarında, emek faaliyetlerinde kullandıkları manzum parçalar dahildir (Qafarlı, 2013: 203-205). Çocuklara şarkıları bir nevi ebeveyn sevdirebilir söylesek yanılmayız. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, çocuğun duyduğu ilk türkü anne ninnisidir. Evladına olan sonsuz sevginin tezahürü olarak terennüm ettiği bu şarkının bebeğin psikolojisine etkisi artık onaylanmıştır. Ardından başka şarkılarla tanışma zamanı artık bebek kendisi tercih etmeyi başarır. Hangi şarkı söylendiği zaman onun sakinleştiği, dinlediği belli oluyor. Ancak bebek sadece dinliyor. O, içeriğinden habersiz şarkı seçimi ediyor. Bu noktada ebeveyn şarkının sözlerine dikkat etmeli ve onun hangi his ve duyguları aşıladığını dikkate almalıdır. Çünkü çocuk hem de dinlediği şarkının sözleriyle büyür. Şarkının sözlerini dinleyen çocuğun gözünde bir alem canlanıyor ve bu alemden o yeni şeyler öğreniyor. Bazen hayvanlar hakkında bilgi, bazen doğa olayları, renkler, ebeveyn sevgisi, vatan sevgisi, hayır ve şer, dostluk, sevgi gibi duygular vs. işte bu şarkıların özünü oluşturuyor. Çocuklar da bunları dinleyerek büyüyor, gelişiyor. Bunu sadece anne baba değil, anaokul öğretmeni, daha sonra ortaokul öğretmeni de dikkate almalıdır. Ancak çocuk şarkılarının hepsi sıraladığımız bu olumlu özellikleri yansıtıyormu? Hepsinde eğitici özellikler var mıydı? Tabii ki hayır! Bu nedenle anne baba evladına şarkı seçiminde de yardımda bulunmalıdır. Ebeveynin çocuklarına şarkı seçimi sırasında onların yaş kategorilerini de dikkate almaları önemli koşullardan biridir. Eğer kendisi bunu tek başına yapamazsa bu alanın uzmanlarından da yardım alabilir. Çocuğun ebeveyni, anaokul öğretmeni ve ortaokul öğretmeni çocuk üzerinde her zaman bağlantılı şekilde çalışsalar daha iyi bir sonuç elde edilebilir.

Çocuk doktorları, psikologlar da kendi araştırmalarında çocuklara şarkının eğitici öneminden bahsediyorlar. Belirtiliyor ki, hem müzik, hem de onun okunması çocuklarda kulak dikkatinin ve algının gelişmesine katkıda bulunuyor, bu da telaffuz edilmiş sözün, ifadenin anlaşılmasını sağlamak için önemlidir. Melodinin ritmini ve taktı dinlerken çocuk zamanında kelimeleri telaffuz etmeyi başarır, müziğin temposuna uygun olarak okumayı öğreniyor. Dolayısıyla okumaya basit bir şarkı ile başlamak tavsiye ediliyor. Eğer çocuk küçükse, şarkıya da daha az öge dahil edilmelidir (<https://www.ekidz.eu/ru/penie-kak-sredstvo-razvitiya-rechi/>).

Çocuk şarkını büyüklerle birlikte okursa daha çabuk aklında tutar. Çünkü ister istemez öğrendiği şarkının sözlerini sonradan kendisi sık sık tekrarlamaya başlar. Yani çocuklar tekrarladıkları

sözleri öğrendiklerini anlamadan onu tekrar tekrar söylerler. Şarkının sözlerini öğrenmek onların hafızasını geliştirir, bu da gelecek eğitim için son derece önemlidir. Bu bakımdan kelimelerin sayını giderek artırmak gerekiyor. İşte bunun içindir ki, çocuk şarkılarının çoğu basit, sık sık tekrarlanan, tek heceli sözlerden oluşur (<https://www.ekidz.eu/ru/penie-kak-sredstvo-razvitiya-rechi/>).

Okuma, genelde ses ve sözlerin daha net artikulyasiya'sını gerektirdiği için doğru ses telaffuzunun güçlenmesine yardım ediyor. Aksi halde dinleyiciler hiçbir şey anlamayacaklar. Bu yüzden çocuklar tüm sesleri düzgün telaffuz etmeye, sözlerin sonlarını, ünlere okumaya mecbur olurlar. Şarkılar eğlenceli ve metinlerde var olan kafiye nedeniyle ifa ediliyorlar. Kafiye hissetmek becerisi konuşma sorunları olan çocuklar için önemli bir alışkanlıktır. Kafiye sözlü konuşmanın temelini oluşturuyor ve dolayısıyla oku becerisinin benimsenmesine etkiliyor, çünkü dilin ritmik yapısını anlamaya yardım ediyor, şöyle ki, çocuklar bilinçsiz olarak belli heceleri kafiyelendirirler. Onlar hangi hecelerin, kelimelerin kafiyelenmesini tespit edebilir, onları sözün sesleri ve tonla ayırt edebilirler. Yeni şarkıların öğrenilmesi sürecinde çocuğun sözlüğü genişliyor, yeni kelimelerin anlamı ile tanışıyor. Bu evde, ferdi veya küçük gruplarda, okuldaki eğitim sürecinde gerçekleşebilir. Şarkılar ayrıca sözlü yaratıcılık için gereken obrazlı tefekkürün gelişmesine katkıda bulunuyor (<https://www.ekidz.eu/ru/penie-kak-sredstvo-razvitiya-rechi/>).

SONUÇ

Son olarak söyleyebiliriz ki, yukarıda ayrı ayrılıkta çocuk eğitiminde oyun ve şarkıların rolünü belirtsek de, araştırmanın konusundan da her ikisinin bağlantılı şekilde etkisini görmek zor değildir. Öyle ki, çocuk oyun ve şarkıları bağlantılı şekilde çocuğun terbiyesinde, eğitiminde büyük rol oynuyor. Çünkü şarkıların çoğunluğu çocuklar tarafından oyun sırasında okunuyor. Oyun, aynı zamanda da şarkılar çocuk eğitiminde başlıca rola malikdirler. Onlar çocuğun konuşma, müzikal işitme, ritim duygusu, hafıza ve dikkat gelişimi için çok önemlidirler. Bunun için de çocuk eğitimi zamanı oyun ve şarkıları dikkatlice seçmek gerekir. Çünkü hayat verdiğimiz çocukların doğru eğitiminde de katkımız büyüktür. Bizim ve vatanımızın geleceği ise onların eğitiminden asılıdır.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Folkloru. (2005). Bakı: Şərq-Qərb
2. Əfəndiyev P. (1981). Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı. Bakı: Maarif
3. Qafarlı R. (2013). Uşaq Folklorunun Janr Sistemi və Poetikası. Bakı: Elm və Təhsil
4. Qasimov Ə.Y. (2006). Azərbaycan Xalq Oyunları. Bakı Universiteti Nəşriyyatı
5. Tapmacalar. (2004). Bakı: Şərq-Qərb
6. <http://az.wikipedia.org/wiki/evcik-evcik> - Erişim tarihi 1 Haziran 2019
7. [http://az.wikipedia.org/wiki/sanama_\(oyun\)](http://az.wikipedia.org/wiki/sanama_(oyun)) - Erişim tarihi 1 Haziran 2019
8. <https://www.ekidz.eu/ru/penie-kak-sredstvo-razvitiya-rechi/> - Erişim tarihi 15 Haziran 2019

OKTAY ZÜLFÜKAROV'UN UŞAKLAR İÇİN YARATICILIĞININ HUSUSİYETLERİ

Prof.Dr. Lale HÜSEYNOVA*

Özet

Oktay Zülfükarov (1929 -2016) Azərbaycan'da uşaqlar üçün musiqi sahəsində ən fəal və məhsuldar çalışan bəstəkarlardan olmuşdur. 65 illik yaradıcılıq dövründə o, 30-yaxın uşaq mahnı məcmuəsini ərsəyə gətirmişdir. Bu mahnıların şeir mətnlərini Abdulla Şaiq, Teymur Elcin, Mirmehdi Seyidzadə, Tofiq Mütəllibov, Xanımana Əlibəyli, İlyas Tapdıq kimi məşhur şairlər yazmışlar. Eyni zamanda Oktay Zülfükarov özü də şeir yazmış və bir çox mahnılarını öz sözlərinə bəstələmişdir. O, uşaq operası janrına da müraciət etmiş və ərsəyə gətirdiyi "Tumurcuq" teatrı ilə Azərbaycan'da uşaq musiqili teatrının əsasını qoymuşdur.

Anahtar kelimələr: Oktay Zülfükarov, uşaq mahnıları, uşaq şeirleri, uşaq teatrı, "Tumurcuq" teatrı.

Abstract

Oktay Zulfugarov (1929 -2016) was one of the most active and productive composers in the field of music for children in Azerbaijan. During his 65 years of creativity he has created about 30 children's songbooks. Famous poets such as Abdulla Shaig, Teymur Elcin, Mirmehdi Seyidzadeh, Tofiq Mutallibov, Khanimana Alibeyli and Ilyas Tapdig wrote poetry texts of these songs. At the same time O.Zulfugarov himself wrote poetry and composed many songs on his lyrics. He also applied to the children's opera

*Prof.Dr., Azərbaycan Milli Konservatuarı Başkan Yardımcısı, lala-abi@mail.ru

genre and laid the foundation of the children's musical theatre in Azerbaijan with the "Tumurjug" (Tumurcuq) Theatre.

GİRİŞ

XX əsrin 50-ci illərində Azərbaycan'da müstəqil yaradıcılıq yoluna qədəm qoymuş bəstəkarlar sırasında Respublikanın xalq artisti Oktay Zülfükarov'un özünəməxsus yeri vardır. Dahi bəstəkar Qara Qarayev məktəbinin yetirməsi kimi onun yaradıcılığında simfonik musiqi, kamera-vokal və instrumental əsərlər layiqli yer tutur. Bəstəkarın BSO üçün "Şənlən, mənim xalqım" üvertürəsi, piano Triosu akademik milli musiqi xəzinəmizin qiymətli nümunələridir və bu əsərlərin musiqi üslubunda keçən əsrin 40-50-ci illərində Q. Qarayev, C.Hacıyev yaradıcılığında formalaşmış yeni intonasiya-melodik lüğətin səciyyəvi cizgiləri özünü aydın büruzə verir. Lakin Oktay Zülfükarov'un adı gələndə ilk növbədə uşaqlar üçün yazılmış musiqi əsərləri təsəvvürə gəlir. Məhz bu mühüm sahəyə bəstəkar həyat və yaradıcılığının böyük və əhəmiyyətli hissəsini həsr etmiş, mahnıdan tutmuş uşaq teatrına kimi yaratdığı hər bir işdə uğurla və məhsuldar fəaliyyət göstərmişdir.

Uşaqlar üçün əsərlər Oktay Zülfükarov yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Bu da təsadüfi deyil. Təbiətən nikbin, şux, həyatsevər bir insan kimi yaddaşlarda qalmış Oktay Zülfükarov uşaqları çox sevirdi və onlarla işləməyi bacarırdı. Bu baxımdan onun çoxşaxəli irsi və fəaliyyəti Azərbaycan bəstəkarlıq musiqisi tarixində müstəsna bir yerə malikdir. Təbii ki, bu sahədə respublikamızda bəstəkarın böyük sələfləri və istedadlı müasirləri olmuşdur. Uşaqlar üçün milli musiqi repertuarının yaranmasında Ü. Hacıbəyli, A. Zeynallı, S.Rüstəmov, Q. Qarayev, F.Əmirov kimi ustad sənətkarlar böyük xidmətlər göstərmişlər. Lakin məhz O. Zülfükarov öz sələfləri və müasirləri arasında yeganə bəstəkardır ki, uşaqlar üçün musiqi sahəsində bütün istiqamətlərdə - mahnıdan tutmuş uşaq operasına kimi, habelə kiçik kollektivlərdən başlamış uşaq teatrının yaradılmasına qədər davamlı, səmərəli və çoxşaxəli fəaliyyət göstərmiş, ömrünün sonuna kimi məhz bu sahəni özünün əsas, birincidərəcəli işi hesab etmişdir.

Oktay Zülfükarov'un Uşaqlar İçin Mahnıları

Oktay Zülfükarov uşaqlar üçün ilk mahnılarını hələ musiqi texnikumunda oxuduğu dövrdə yazır. 1949-50 - ci illərdə qələmə alınmış ilk mahnıları isə dövrünün ideya-məzmun tendensiyalarına uyğun olaraq SSRİ-nin o dövrdəki rəhbəri İ.Stalinə və pioner hərəkətinə həsr olunmuşdu. Sovet kütləvi mahnı üslubunda bəstələnmiş "Yaşa rəhbər" və "Dəstə rəhbəri" mahnıları hətta müsabiqələrə təqdim edilərək yüksək yerlər də tutmuşdu. Bəstəkarın melodik istedadı, şeirlə işləmək, musiqi fikrini lakonik ifadə etmək qabiliyyəti, bitkin forma duyumu mahnı janrında uğurla çalışmaq üçün yaxşı zəmin yaradırdı. Eyni zamanda bəstəkar yaxşı anlayırdı ki, mahnı janrında işləmək üçün xalq mahnı yaradıcılığının qayda-qanunlarına dərinlən yiyələnmək, eləcə də 20-30-cu illərdə bəstəkar yaradıcılığında meydana gəlmiş kütləvi mahnı janrının dil-üslub keyfiyyətlərini yaxşı mənimsəmək lazımdır. Bu tərz yaradıcılıq məsələlərini həll etmək üçün o, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlıq şöbəsində oxuyarkən akademik musiqi janrlarında işləməklə yanaşı, mahnı janrında, ələlxüsus da uşaq musiqisi istiqamətində axtarışlar aparır və bir sıra maraqlı nəticələr əldə edir. Artıq bu illərdə şair həmkarı Teymur Elçin'in sözlərinə bəstələnmiş "Xoruz", "Sayıram onacan", "lay-lay", "Can nənə", Abdulla Şaiq'in sözlərinə "Oynayaq top-top" mahnıları uşaq musiqi mühitində geniş yayılır. Məhz bu dövrdən başlayaraq bəstəkarın uşaqlarla birbaşa təmasa, canlı ünsiyyətə əsaslanan mühüm iş prinsipi qərarlaşır. Professor Şəhla Həsənovanın yazdığı kimi "...Oktay Zülfükarov'un fikrini cəmləşdirmək, düşünüb-daşınmaq üçün tənha bir yerə, iş otağına çəkilməsini təsəvvürə gətirmək çətindir. Çünki onu həmişə cəmiyyətdə, xalq içərisində, öz məsləkdaşları, sənət dostları, şagirdləri və onu sevən dinləyiciləri arasında görməyə alışmışıq. Əslində, bu, həyatını da, yaradıcılığını da dinləyicisiz, xüsusən tələbkar, şıltaq, hər adamla açıqlaşmayan, ipə-sapa yatmayan uşaq auditoriyası ilə ünsiyyətsiz xəyalına belə gətirməyən bəstəkarı səciyyələndirən ən maraqlı cəhətlərdəndir." (Mahmudova, 1996: 109) Oktay Zülfükarov uşaq baxçalarının, uşaq müəssisələrinin daimi və sevimli qonağına çevrilir. Onu tez-tez Azərbaycan'ın, keçmiş SSRİ-nin müxtəlif bölgələrinə, şəhər və rayonlarına uşaq auditoriyası ilə görüşlərə ezam edirlər. Görüşlərin birini bəstəkar belə xatırlayırdı: "1957-ci ilin oktyabr ayı idi. O zaman respublikamızda və İttifaq miqyasında çox böyük hörmət

qazanan, hər yerdə sevilən, tanınmış bəstəkarımız Qəmbər Hüseynli ilə məni Bakının Artyom adasında (hazırkı Pirallahı adası – L.H.) yaşayan sakinlərin və neftçilərin görüşünə dəvət etmişdilər. Görüşdə Qəmbər müəllimin bir sıra lirik mahnıları ifa olundu, alqışlarla qarşılandı. Bundan sonra balaca Zabitə Məmmədova mənim “Sərçə” mahnımı çox mülayim, obrazlı şəkildə ifa etdi. Açıqımı deyim ki, mahnının tamaşaçılar tərəfindən belə sürəkli alqışlarla qarşılanacağını təsəvvür etmirdim. Mahnımı ikinci dəfə oxutdurdular. Bu mənzərəni seyr edən Qəmbər müəllim məni səmimi qəlbədən təbrik etdi və əlini çiyinə qoyub dedi: - Deyəsən sənin “Sərçə”n mənim cüclərimi yeyəcək. Mən də zarafatımdan qalmadım və belə cavab verdim:- Nə danışsınız, ustad, sənin cüclərimi heç qartal da yeyə bilməz.” (Xəlilov,1996: 28-29) Bu cür faktlar Oktay Zülfükarov’un yaradıcılıq həyatının yaddaqalan anları olmaqla bərabər, həm də o dövrdə uşaqların estetik tərbiyəsinə xüsusi münasibətdən və qayğıdan, habelə ciddi, düşünülmüş dövlət siyasətinin olmasından xəbər verir. İncəsənət adamları, o cümlədən bəstəkar və şairlər zamanın tələbinə və konkret göstərişlərə uyğun olaraq bu istiqamətdə fəal şəkildə yazıb-yaradır, sifarişləri yerinə yetirir, bütövlükdə isə Azərbaycan’da uşaq musiqisinin inkişafını təmin edirdilər. Musiqi tariximizdə 30-50-ci illər bu sahədə ayrıca bir mərhələ kimi səciyyələndirilir və məlumdur ki, Ü.Hacıbəylinin ardınca A.Zeynallı, S.Rüstəmov, Q.Qarayev, F.Əmirov, Q.Hüseynli, A.Rzayeva, S.Hacıbəyov, S.Ələsgərov, M.Əhmədov müxtəlif yaşlı uşaqlar üçün mahnı janrında, habelə piano musiqisi sahəsində gözəl nümunələr yaratmışlar. Onların ardınca gələn bəstəkarların yeni nəsli bu ənənəni artıq dövrün yeniləşən abuhavası, musiqi təmayülləri fəvqündə davam etdirir və Oktay Zülfükarov öz həmkarları arasında bu sahəyə davamlı marağı və sədaqəti ilə seçilməyə başlayır. Bu özünü Azərbaycan uşaq musiqisində yenilik olan vokal silsilələrinin yaranmasında bariz büruzə verir. Özü də bu silsilələr müxtəlif yaş qrupları üçün nəzərdə tutulmuşdu. Məktəbəqədər uşaqlar üçün bəstəkar “İlk nəğmələrim”, “Telefon”, “Do, re, mi, fa, sol, lya, si”, “Uşaq mahnıları” silsilələrini yaradır. Bu silsilələr uşaq psixologiyasına, onların maraq dairəsinə dərin bələdlilik nümayiş etdirir. Azərbaycan mahnı janrının tədqiqatçısı prof. İ. Ədəndiyeva bu barədə belə yazır: “Oktay Zülfükarov’un mahnı yaradıcılığında uşaq həyatının psixologiyası iki aspektdə təcəssüm olunub: bir tərəfdən bəstəkar incə bədii zövqlə uşaqların ətraf obraz mühitini təsvir edir, digər tərəfdən uşağın daxili aləmini üzə çıxarır. Oktay Zülfükarov’un mahnı silsilələrinin başlıca fərqləndirici cəhəti – süjet xəttinin olmasıdır. Bu mahnı silsilələrini uşaqların eşitmə aparatının inkişafı üçün özünəməxsus “etüdlər” də adlandırmaq olar və bu maraqlı məsələni bəstəkar cəsarətlə, parlaq və məxsusi şəkildə həll edib.” (Efəndiyeva, 1974: 47-48)

Oktay Zülfükarov’un uşaq mahnıları sahəsində uğurlarında bu sahədə uzun illər bəhəm çalışdığı istedadlı şair Teymur Elçin’in rolu da xüsusi vurğulanmalıdır. Bəstəkarın “İlk nəğmələrim” adlı 20 mahnıdan ibarət birinci silsiləsində elə ilk məşhur “*Xoruz*” mahnısının şeiri T.Elçinə məxsusdur. Uzun illər məhz bu mahnı eyniadlı uşaq radioverilişinin parlaq musiqi girişi idi. Belə fikir də var ki, xalq artisti Hüseynağa Sadıqovun aparıcısı olduğu və uşaqların çox sevdiyi bu verilişin yaranması fikri də da məhz bu mahnıdan qaynaqlanıb. (Xəlilov, 1997: 33) Mahnıda bəstəkar lakonik, qabarıq ştrixlərlə sübh tezdən banlayan xoruzun obrazını yaratmışdır. Artıq piano partiyasında bunun şahidi oluruq:

Ойнаг ва чэлд. Игриво и скоро

Муסיғиш Октај Зүлфугаровундур
Музыка Октая Зульфугарова

Ф-но

f rubato

f

p

a tempo

p

Bu sayaq təsviri-görümlü anlar silsilənin digər nümunəsi – “*Oynayaq top-top*” mahnısında da özünü göstərir. Qarşımızda həvəslə top-top oynayan uşağın obrazı canlanır. Piano girişində geniş diapazonda “tullanan” səslər və “si” notunda qəfil dayanma sanki atılan topun zərblə yerə düşməsini təsvir edir :

Tez, oynaq.

Sözləri: Abdulla Şaiq
musiqisi: Oqtay Zulfugarov

F - no

f

Əgər mahnıların piano müşayiəti müasir üslub və faktura üsulları, yeri gəldikcə dissonans səslənmələrlə əsas musiqi obrazını yaradırsa, vokal partiyaların oxumaq üçün rahat olan diapazonu (adətən kvinta çərçivəsində), sadə melodik və ritmik quruluşları bilavasitə uşaq ifasına ünvanlanıb:

Sərçə

Oxumaq.

Sözləri: Teymur Elçin
musiqisi: Oqtay Zulfugarov

Sə - hər sə - hər, bağ - ça - da, bir sər - çə dən ye - yir - di,

hər - dən ba - xıb ü - zü - mə, çik - çik, çik - çik, de - yir - di.

Oktay Zülfükarov'un ilk uşaq mahnı silsiləsi böyük uğur qazanır. *"İlk nəğmələrim"* silsiləsi hətta 1962-ci ildə Moskvada gənc bəstəkarların yaradıcılığına Ümumittifaq baxışında bəstəkara laureat adını gətirir.

İlk böyük uğurdan təkanlanan Oktay Zülfükarov sonrakı illərdə bir-birinin ardınca uşaq musiqi repertuarına üzvi daxil olmuş müxtəlif mahnı silsilələri və məcmuələri bəstələyir. Burada uşaqları maraqlandıran ən müxtəlif mövzular – Azərbaycan'ın gözəl guşələrinə, təbiət hadisələrinə, bayram ənənələrinə, habelə müxtəlif ev heyvanlarına, sevimli oyuncaqlara, ev əşyalarına həsr olunmuş mahnılar vardır.

Bu toplularda bəstəkar həm də öz şairlik istedadını da üzə çıxarmışdır. Xüsusilə yaradıcılığının son dövrlərində o, öz şeir mətnlərinə üstünlük vermişdir. Bu zaman o, nəinki uşaqlar üçün, ümumiyyətlə cəmiyyətimiz üçün aktual olan bir sıra məsələləri də dilə gətirmişdir. Məsələn, *"Haralıyam deməyin"* mahnısında belə sözlərlə qarşılaşırıq: Dost olaq, dostluq edək, Can deyək, can eşidək. Axı birdir qanımız, Ürəyimiz, canımız. Haralısan deməyin, Elimizi bölməyin. Uşaqlarda vətəni qorumaq hissini artıran *"Əsgərliyə gedirəm"* mahnısında isə sadə bir tərzdə əsl vətəndaş qayəsi – orduda xidmətin hər kəsin müqəddəs borcu olması fikri əks olunub.

1964-cü ildə ərsəyə gəlmiş *"Telefon" məcmuəsi* şair Mirmehdi Seyidzadənin sözlərinə eyniadlı məşhur mahnı ilə başlayır. Mahnı tez bir zamanda geniş yayılır, müxtəlif dillərə tərcümə olunur. Silsilədəki digər mahnılar T.Elçin, T.Mütəllibov, X.Əlibəyli, İ.Tapdıq kimi uşaqlar üçün həvəslə yazıb-yaratmış məşhur şairlərimizin şeirlərinə bəstələnmişdir. Beləliklə, keçən əsrin 60-cı illərindən etibarən uşaqlar üçün musiqi repertuarının yaradılmasında istedadlı və peşəkar şair-bəstəkar tandemləri çalışmağa başlayır ki, Oktay Zülfükarov bu sahənin ilhamverici qüvvəsinə çevrilir. Bəstəkarın bir-birinin ardınca çıxan uşaqlar üçün mahnı, habelə piano üçün məcmuələri bunu aydın sübut edir: *"Do, re, mi, fa, sol, la, si"* (1966), *"Uşaq mahnıları"* (1972), *"Uşaq pyesləri və ansambları"* (1974), *"Tumurcuq uşaq mahnıları məcmuəsi"* (1974), *"Tumurcuq-82"* (1982), *"Fortepiano variasiyaları"* (1987), *"Səslən, nəğməm"* mahnı məcmuəsi (1988), *"Mahnı çaləngi"* məcmuəsi (1996), *"Piano üçün 24 pyes"* (2009) və s.

Oktay Zülfükarov'un Uşaqlarla İş Prinsipləri və Uşaq Tamaşaları

Qeyd etmək lazımdır ki, Oktay Zülfükarov uşaqlar üçün yalnız mahnı və pyes məcmuələri yazmaqla kifayətlənməyib. O, bəstələdiyi mahnılarının ifası üçün istedadlı uşaqları da özü arayıb-axtarır, onlarla şövlə işləyirdi. Bu mahnıların ilk və məşhur balaca ifaçıları olmuş bəzi uşaqlar isə, məsələn Zabitə Məmmədova və Hicran Məmmədova (Hacızadə) sonralar musiqini özlərinə əsas peşə seçərək Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında bəstəkar və musiqişünas təhsili aldılar.

Oktay Zülfükarov'un uşaq musiqisi sahəsində nəcib və çoxşaxəli fəaliyyəti tədricən mədəniyyət evlərində uşaq bağçalarının yetirmələrindən və ibtidai sinif şagirdlərindən ibarət uşaq xoru və ansamblının, 1972-ci ildə isə *"Tumurcuq" teatrının* yaranması ilə nəticələndi. Bu, 2 yaşından başlayaraq böyük bir uşaq auditoriyasını əhatə etməyə qadir olan unikal teatr idi. Onun ilk çıxışı Respublika Mədəniyyət işçiləri evində olmuşdur. Teatrın tez bir zamanda qazandığı populyarlıq 1974-cü ildə Azərbaycan Televiziyasında eyniadlı uşaq verilişinin açılmasını şərtləndirdi. Uzun illər efirə gedən bu veriliş Oktay Zülfükarov'un bu münasibətlə xüsusi yazdığı *"Tumurcuq" mahnısı* (söz. Səttar Zərdablı) ilə açılırdı. Verilişin və onun bədii rəhbəri Oktay Zülfükarov'un ünvanına Respublikanın ən müxtəlif şəhər, rayon və kəndlərindən saysız-hesabsız məktublar gəlir, teatrda çıxış etmək istəyən uşaqların sayı isə günbəgün artırdı. *"Tumurcuq"*un fəaliyyəti, iş metodları haqqında keçmiş SSRİ-n ən mötəbər mətbuat orqanlarında – «Правда», «Комсомольская правда», «Советская культура» qəzetlərində məqalələr, Oktay Zülfükarov'la müsahibələr dərc olunurdu. Bunun nəticəsidir ki, 1986-cı ildə SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının VI qurultayında onun sədri Tixon Xrennikov öz hesabat məruzəsində uşaqların musiqi-estetik tərbiyəsi sahəsində vəziyyətdən danışarkən uşaq teatri yaratmış Oktay Zülfükarov'un fəaliyyətini xüsusi önə çəkmişdi (*"Советская культура"* qəzeti, 3 aprel, 1986). O, nümunə kimi bu teatrın təcrübəsindən Estoniya və Ukraynada istifadə edildiyini qeyd etmiş və onun böyük əhəmiyyətini vurğulamışdı (Əliyeva, 2014: 34). *"Tumurcuq"* teatrının ənənələrini Oktay Zülfükarov'un 1983-cü ildə yaratdığı *"Aysel"* uşaq teatri

davam etdirmişdi. Bu teatr üçün də bəstəkar çoxlu sayda mahnılar bəstələmiş, 3 məcmuə (2004, 2007, 2019) dərc etdirmişdi.

Bilavasitə uşaq auditoriyası ilə daim işləyən və bağçalarda hər mahnısı bir səhnəcik kimi qoyulan bəstəkar artıq 1963-cü ildə “Pişik və Sərçə” adlı birpərdəli uşaq opera-nağılı (libretto- T.Elçin) ərsəyə gətirir. Əsər 1964-cü ildə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet teatrının solistləri və orkestrinin ifasında (dirijor – Pamiz Mustafayev) respublika radiosunda səsləndirilir, 1965-ci ildə nəşr edilir və Azərbaycan’da ilk uşaq radio-operası kimi musiqi tariximizə düşür. Əsərin librettosunu şair Teymur Elçin moldav xalq nağılı əsasında qələmə alıb. Burada ağıllı Sərçənin təkəbbürlü Pişiyi aldaraq canını xilas etməsindən bəhs olunur. Bəstəkar bu əsərdə həm də Azərbaycan’ın azyaşlı uşaq auditoriyasını simfonik orkestrin alətləri ilə tanış etmək məqsədini qoyur. Musiqi tarixində bu əsərin sələfi rolunda Serqey Prokofyevin 1936-cı ildə uşaq teatri üçün yazdığı “Petya və Canavar” simfonik nağılı çıxış edir. Oktay Zülfükarov’un əsərində iki vokalçını simfonik orkestrin müxtəlif alətlər qrupundan bir neçə alətdən ibarət ansambl müşayiət edir: simli alətlər qrupundan violin və violonçel, ağac nəfəs alətlərindən fleyta və faqot, mis nəfəs alətlərindən isə trompet və valtorna. Kamera tərkibli bu ansamblın bəzi alətləri nağıl obrazlarının açılmasında leytembr rolunu oynayır: bəstəkar Pişiyi faqotun tembri ilə, Sərçə obrazını isə fleyta və simlilər vasitəsilə diqqətə çatdırır. Beləliklə uşaqlar radioda həm nağıla qulaq asır, həm də müxtəlif musiqi alətlərinin tembri ilə tanış olurdular.

Bu əsərdən sonra bəstəkar 1965-ci ildə yenə də Teymur Elçin’in librettosu əsasında uşaqlar üçün “Ulduz-qız” opera-baletini yazır ki, burada nağıl formasında uşaqların kosmosa uçmaq arzusundan bəhs edilir (əsər tamaşaya qoyulmayıb). 1972-cü ildə “Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm” xalq nağılı əsasında (libretto- Ramiz Heydər) eyniadlı uşaq operettası bəstələnir və bəstəkar nağıla yeni obrazlar - Dövsən, Tülkü, Çaqqal, Qarğa, Şiri daxil etməklə süjeti uşaqlar üçün daha cazibədar edir. Əsər rus dilinə “Озорные козлята» adı ilə tərcümə olunmuş və 1974-cü ildə tamaşaya qoyulmuşdur.

1993-cü ildən ömrünün son dövrünə qədər Oktay Zülfükarov Dövlət Uşaq filarmoniyasının bədii rəhbəri kimi çalışmışdır. Yaratdığı uşaq teatrının fəal üzvləri sırasında mahnılarının ən gözəl ifaçılarından və təbliğatçılarından biri olmuş istedadlı qızı Leyla Zülfükarova da var idi. Uzun illər (10 ildən artıq) bu gözəl ata-övlad tandemi respublikada keçirilən müxtəlif rəsmi tədbirlərin, televiziya hazırlanan möhtəşəm bayram konsertləri və gecələrinin bəzəyi idi və onların sorağı SSRİ-nin ən müxtəlif şəhərlərindən gəlirdi. 1971-ci ildə Tbilisidə keçirilən ənənəvi “Zaqafqaziya baharı” festivalında çıxış edən Oktay və Leyla Zülfükarov’lar haqqında “Вечерний Тбилиси» qəzetində musiqişünas Mira Piçxadze yazırdı: “Dünənki konsertin ən parlaq təəssüratı – öz atasının mahnılarını ifa edən balaca, qabiliyyətli müğənni Leyla Zülfükarovanın çıxışı idi.”(Xəlilov, 1997: 59) Oktay Zülfükarov yaradıcılığının bu maraqlı və önəmli səhifələri “Azərbaycantelefilm” tərəfindən çəkilmiş “Leyla və onun dostları” (1972), daha sonra isə Moskva Mərkəzi Televiziyasının lentə aldığı “Salam, Leyla” (1973) filmlərində öz əksini tapmışdır.

SONUÇ

Oktay Zülfükarov Azərbaycan’da uşaq musiqisi sahəsində həm yaratdığı çoxsaylı əsərlərlə, həm də uşaqlarla bilavasitə işləmək prinsipləri ilə böyük bir məktəb yaratmışdır. Onun təşəbbüsü ilə əsas qoyulan uşaq musiqi teatrları, habelə Dövlət Uşaq Filarmoniyası bir çox nəsillə uşaqların musiqi tərbiyəsində əvəzsis rol oynamışdır. Bəstəkarın bu sahəyə gətirdiyi yeniliklər və möhkəm ənənələr indi də yaşayır, gənc nəsillərin musiqi zövqünün formalaşmasına öz töhfəsini verir.

KAYNAKÇA

- 1- Mahmudova (Həsənova) Şəhla. Bahar rayihəli nəğmələr müəllifi // “Musiqi dünyası” jurn. №1 – 1999.
- 2- Xəlilov V. C. Bəstəkar Oktay Zülfükarov. Bakı, Şur, 1997, 190 s.
- 3- Эфендиева И.М. Новое в азербайджанской песне (1958-1972), Баку, 1974, 54 s.

4- Əliyeva L. Maestro Oktay Zülfükarov. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2014, 95 s.

5- Hüseynova L.Ş. VII fəsil. Oktay Zülfükarov. Azərbaycan Musiqi Tarixi, cild IV, səh. 156-174.

OKTAY KAZIM'IN ÇOCUK VE ÖĞRENCİ ŞARKILARI

Özet

Makale Oktay Kazım'ın çocuk yaradıcılığı ile ilişkilendirilmiştir. Şarkı janrı bestecinin yaradıcılığında aparıcı rol oynayır. Makalede yazar bestecinin bir kaç çocuk şarkısını incelemiştir. Bu şarkılar Azərbaycan folklor müziyinin intonasiyalarına esaslanır.

Anahtar Sözlər: Uşaq, mahnı, analiz, mövzu, yaradıcılıq, bəstəkar

Summary

The paper is dedicated to kids creativity O.Kazimi. In this article, the author analyses the composer Oktay Kazimi's some kids song. Genre of these songs is based on intonation roots of Azerbaijan national music.

Oktay Kazım'ın mahnı yaradıcılığında hələ ətraflı təhlilini almayan uşaq və məktəbli mahnıları da mövcuddur. Adətən uşaq mahnılarından bəhs edərkən ilk növbədə, Oqtay Zülfüqarov və Rəşid Şəfəqin yaradıcılığı nəzərdə tutulur. Oqtay Kazımının şəxsi arxivindən bəstəkarın uşaqlar və məktəblilər üçün nəzərdə tutduğu ilk mahnı məcmuəsinin əlyazmasını əldə etmişik.

Oktay Kazım'ın uşaqlar üçün nəzərdə tutulan 2000-ci ildə yazdığı "Uşaq mahnıları" məcmuəsi nəvələri Çinarə, Oqtay və Ülviyə həsr edilmişdir. Bu məcmuə tanınmış uşaq şairi Teymur Elçin'in sözlərinədir. Teymur Elçin'in poeziyası həmişə Azərbaycan bəstəkarlarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Şairin sözlərinə uşaq mahnıları janrında çox məhsuldar işləyən O.Zülfüqarovla yanaşı, Ağabacı Rzayeva, Asya Sultanova, Fikrət Əmirov, Rəşid Şəfəq, Ramiz Mirişli və bir sıra başqa bəstəkarlar gözəl, unudulmaz mahnılar bəstələmişlər.

Azərbaycan bəstəkarlarının mahnı yaradıcılığında Teymur Elçin'in poeziyasına müraciət ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq bu günə kimi davam etməkdədir. Çünki bu şairin misraları daim tərəvətli və təzədir. Oqtay Kazımını Teymur Elçin'in poeziyasında cəlb edən başlıca cəhət bu xüsusiyyət idi. Eyni zamanda, şairin şeirlərində olan səmimiyyət və təzə nəfəs, dilimizin şirinliyi bəstəkarın musiqi üslubuna çox yaxındır. Teymur Elçin'in poeziyasına xas olan misraların bir-birilə ünsiyyət bağlaması, onların yaddaşda çox asan qalması, bəstəkarların mahnı janrında bu şairin yaradıcılığına müntəzəm müraciət etməsinə zəmin yaradır.

Oktay Kazım'ın Teymur Elçin'in sözlərinə "Uşaq mahnıları" məcmuəsi səs və fortepiano üçün nəzərdə tutularaq, 5 mahnıdan ibarətdir:

1. "Din-dan" (saat)
2. "Qış Nəğməsi"
3. "Gəl, Bahar"
4. "Sərçəcik"
5. "Uç, Kəpənək"

Məcmuənin ilk mahnısı "Din-dan" dörd xanəli qısa fortepiano girişi ilə açılır. Yuxarı registrdə səslənən melodiya saatın səsinə təsvir edir. Mahnı çox yığcam, lakonikdir, üç kupletdən ibarətdir. Hər misradan sonra nəqərat xarakterli təkrar olunan "din-dan" sözləri ifa edilir. Mahnının sonundakı dörd xanəli fortepiano tamamlayıcısı saatın zəng səsinə fasiləsiz onaltılıqlar üzərində əsk VII₆₄^{b5} harmoniyası üzərində təqlid edir. Mahnının obraz məzmununu fortepiano müşayiətində təsviri vasitələrlə açılır. Melodiyanın diapazonu çox məhdud olub, xalis kvinta intervalını əhatə edir (as-es). Saatın zəng

* Azərbaycan Milli Konservatuarı, Musiqi Tarihi və Nazariyesi Fakültesi Dirijorluk Kafedrası, Xor Fenni, teranekons@gmail.com

səsi aşağı enən kvartalarla təqlid edilir. Melodiya şur ladına əsaslanır. Burada ladın məhdud bir parçası tətbiq olunmuşdur (si^b - şur tonallığında).

Məcmuənin ikinci mahnısı – “Qış Nəğməsi” adlanır. Mahnı çox yığcamdır. Poetik mətn uşağın dilindən nəql edilir. Şeirdə günəşə müraciət edən uşaq qışda üşüdüyündən və günəşi arzuladığından bəhs edir. Mahnı dörd xanəli kiçik girişlə açılır. Yuxarı registrdə fortepianoda səslənən soyuq akkordlar, sanki qışı təsvir edir. Mahnı sadə, üçhissəli formadadır: A+A₁+A

Melodiya şur ladındadır, dipazonu çox məhdud olub, böyük seksta intervalını əhatə edir. Mahnının fortepiano müşayiəti eyni harmoniyaların təkrarı üzərində qurulur. Bu, bir növ qış fəslinə xas olan donma təəssüratı yaradır. Bəstəkar, sekunda, kvarta quruluşlu akkordlardan geniş istifadə edir. Müşayiətdə bu akkordların rəvan sinxron hərəkətlərlə sinkopa ritmi üzrə paylaşması, sanki qış fəslində göydən enən qar dənələrinin hərəkəti ilə assosiasiya yaradır.

Məcmuənin üçüncü mahnısı “Gəl, Bahar” tamamilə təzadlı obrazlar dairəsini təmsil edir. Mahnı, səkkiz xanəli fortepiano girişi ilə başlanır. Mahnı sadə üçhissəli formadadır: A+A₁+A. Hər hissə iki cümlədən ibarət kvadrat quruluşlu period formasındadır. Koda melodiyasız, reçitativ şəkildə ifa edilir. Mahnı, fortepiano tamamlayıcısı ilə bitir. Bu tamamlayıcı mahnı fortepiano girişinin motivləri əsasında qurulur. Giriş və tamamlayıcıda aşiq musiqisinin melodik, intonasiya və harmonik xüsusiyyətləri özünü büruzə verir. Mahnının melodiyasının diapazonu çox kiçik olub, kiçik seksta intervalını əhatə edir. Melodiya ritmik baxımdan da çox sadə olub, segah ladına əsaslanır.

Məcmuənin dördüncü mahnısı “Sərçəcik” balaca quşun obrazını canlandıran kiçik bir hekayət şəkildə verilir. Bu, şən və oynaq mahnı rəqsvari ritmin üzərində qurulur. Mahnı şux ruhda fortepiano girişi ilə başlanır. 6/8 ölçülü bu giriş tipik rəqs ritmik formuluna əsaslanır. Əvvəlki mahnılarla müqayisədə bu mahnının melodik diapazonu daha genişdir (detsima intervalı çərçivəsində).

Mahnı sadə ikihissəli formada – dörd kuplet və nəqəratdan ibarətdir. Sonda kiçik koda əlavə edilmişdir. Mahnının poetik mətndən irəli gələn özünəməxsus sujeti vardır. Burada bala sərçənin ətrafdakılara olan münasibəti, keçirdiyi sevinc, təlaş hissləri və nəhayət, qanad açaraq göyə uçması təsvir olunur. “Sərçəcik” mahnısı bu baxımdan, kiçik bir tamaşanı xatırladır. Kuplet və nəqərat dörd cümlədən ibarət kvadrat quruluşlu, mürəkkəb period formasındadır. Çox maraqlıdır ki, bəstəkar poetik mətnin xüsusiyyətlərini üzvi şəkildə melodiyanın sintaktik quruluşu ilə əlaqələndirə bilmişdir. Şeirin misralarındakı beş hecalılıq frazalarla dəqiq tərzdə uyğunlaşdırılır. Melodiya rast ladına əsaslanır. Müşayiətin harmonik üslubu çox sadə olub, diatonik, plaqal və avtentik dönmələrdən qurulur. Melodiyanın ritmik şəkli oynaq və rəqsvaridir.

Məcmuənin son mahnısı “Uç, Kəpənək” təbiət obrazları ilə bağlıdır. “Uç, kəpənək” əvvəlki “Sərçəcik” mahnısının obrazlar dairəsini davam etdirir. Hətta melodik, lad-intonasiya, ritmik xüsusiyyətlər və harmonik üslub baxımından, bu mahnı “Sərçəcik” mahnısına yaxındır.

Silsilənin əvvəlki mahnılarında olduğu kimi, (“Qış Nəğməsi”, “Gəl, Bahar”) burada da sadə üçhissəli formanın əlamətləri nəzərə çarpır: A+A₁+A. Mahnının hər bir hissəsi iki cümlədən ibarət sadə period formasındadır. Forteplano müşayiəti yuxarı registrdə sanki kəpənəyin uçuşunu təsvir edir.

Melodiyanın diapazonu məhdud olub, böyük seksta intervalını əhatə edir, rast ladı üzərindədir. Melodiya oynaq və şəndir, rəqs ritmi üzərində qurulub. Forteplano müşayiətində aşiq musiqisinə xas olan harmoniyalar nəzərə çarpır (sekundakkord, kvarta-kvinta quruluşlu akkordlar).

Bütövlükdə, silsilənin mahnılarının musiqi üslubu özünəməxsus olub, Oqtay Kazımının vokal musiqisində tamamilə yeni bir şaxəni təmsil edir. Bəstəkar, uşaq poeziyasının incəliklərini çox gözəl şəkildə duyaraq, onu sadə musiqi dili və koloritli harmoniyalarla əks etdirə bilmişdir. Silsilənin hər mahnısı kiçik bir səhnəcik kimi şərh olunur. Melodik üslub çox sadədir, ritmik xüsusiyyətlər xalq musiqisindən - əsasən xalq rəqsləri və aşiq musiqisindən bəhrələnir. Bəzi mahnılarda quruluş baxımından, ənənəvi sadə ikihissəli forma, kuplet, nəqərat əvəzinə sadə üçhissəli formanın elementləri nəzərə çarpır. Burada sadə üçhissəli formanın orta hissəsi çox təzadlı olmayıb, demək olar ki, birinci hissənin yeni variantıdır: A+A₁+A. Yəni burada orta hissə bilavasitə birinci hissənin tematik materialının inkişafının davamı kimi qavranılır, tonallıq dəyişmir. Repriza – yenidən birinci kupletin qayıtması kimi dərk olunur. Bəstəkarın uşaq mahnılarında belə formaya müraciət etməsi poetik

məzmandan irəli gəlir. Yəni, şeirin poetik mətnində başlanğıc misraların təkrarı, belə qayıdışı tələb edir. “Qış Nəğməsi”ndə “Harada qaldın, günəş sən”, “Gəl, Bahar” mahnısında “Gözəl bahar, gözəl bahar” misrasının təkrarı nəticəsində melodiya üçhissəli quruluşa malik olur. Bəstəkarın Teymur Elçin’in sözlərinə bəstələdiyi uşaq mahnıları onun yaradıcılığının maraqlı səhifələrindən biridir. Lirik estrada mahnılarının müəllifi Oqtay Kazımı uşaqlar və məktəblilər üçün yazdığı mahnıları ilə Azərbaycan’da uşaq mahnısı janrına öz dəst-xəttini əlavə etmişdir.

Digər məcmuə “Məktəblilər Üçün Silsilə Mahnılar” adlanır. Bu məcmuədə bəstəkarın müxtəlif şairlərin sözlərinə müxtəlif illərdə bəstələdiyi mahnılar toplanmışdır.

1. “Gənclik Valsı” – Sözləri R.Zəbioğlu
2. “Qanadlan Ey Nəğməmiz” – Sözləri Ə.Cəmil
3. “Məşəl” – Sözləri Y. Həsənbəy
4. “Yeni İl Mahnısı” – Sözləri Y. Həsənbəy
5. “Qar Qızın Mahnısı” – Sözləri F.Məmmədov
6. “Şaxta Babanın Mahnısı” – Sözləri F.Məmmədov
7. “Cəsur Uşaqlar” Mahnısı – Sözləri R. Heydər
8. “Dünyada Yaxşı Qalar” – Sözləri R. Heydər
9. “Bəxtəvər Uşaqlar” – Sözləri İ.Soltan
10. “Vətən Nəğməsi” – Sözləri Ə.Cəmil

Qeyd etməliyik ki “Bəxtəvər uşaqlar” mahnısı bəstəkarın hələ yaradıcılığa qədəm basdığı ilk dövrdə yaranan birinci qələm təcrübəsidir.

Məcmuədə müraciət edilən şairlərin poeziyası (R.Heydər, Ə.Cəmil, Y.Həsənbəy) həmişə Oqtay Kazım’ın yaradıcılığında aparıcı mövqə tutmuşdur. Bu poetik nümunələrin sadə anlaşılın dili və üslubu Oqtay Kazım’ın melodik üslubu ilə sıx vəhdət təşkil edir. Məcmuədəki mahnılar uşaqların, məktəblilərin daxili aləmini, arzularını, sevinc duyğularını tərənnüm edir. Buradakı bəzi mahnılar solist, bəziləri isə solist və xor üçün nəzərdə tutulmuşdur. Solist və xor üçün nəzərdə tutulan mahnılar bunlardır:

1. “Gənclik Valsı”
2. “Qanadlan Ey Nəğməmiz”
3. “Məşəl”
4. “Yeni İl Mahnısı”
5. “Bəxtəvər Uşaqlar” (Üçsəsli Xor Üçün)

Bəstəkar öz dəst-xətti ilə “Məktəblilər Üçün Silsilə Mahnılar”ın ön vərəqində on mahnının adını qeyd etsə də, əlyazmada yalnız doqquz mahnının notu ilə rastlaşırıq. “Qar qızın mahnısı” və “Şaxta babanın mahnısı” isə sırf solistin ifası üçün nəzərdə tutulmuşdur. Çox maraqlı bir faktı da qeyd etmək istərdik. Məktəblilər üçün silsilə mahnıların bəzilərinin əlyazmasının üst vərəqində bəstəkar, bu mahnıların tədrisin müəyyən pilləsinə uyğun olduğunu qeyd etmişdir. Belə ki, “Qanadlan Ey Nəğməmiz”, “Məşəl” mahnıları VI, VII, VIII siniflər üçün, “Yeni İl Mahnısı” IV, V, VI, “Qar Qızın Mahnısı” I, II, III, “Şaxta babanın mahnısı” və “Bəxtəvər uşaqlar” isə II və III siniflər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin “Bəxtəvər Uşaqlar” mahnısında II, III siniflər sözünün yanında bəstəkarın özü sual işarəsini qeyd etmişdir. Bu, ola bilsin ki, həmin mahnının aşağı siniflər üçün nəzərdə tutulan digər mahnılarla müqayisədə daha mürəkkəb olması, burada nəqəratın xor üçün nəzərdə tutulmasından irəli gəlir.

Tədrisin aşağı pilləsi üçün nəzərdə tutulan mahnılar melodik üslub, faktura baxımından daha sadə olduğu üçün, öncə, həmin mahnıların təhlilini vermək qərarına gəldik.

Bu mahnılar əsasən Yeni il tematikası, uşaqların çox sevdiyi bu bayramın əsas personajları olan Şaxta baba və Qar qızın obrazları ilə bağlıdır.

F.Məmmədovun sözlərinə yazdığı “Qar Qızın Mahnısı” (I, II, III siniflər) çox sadə və yadda qalandır. Onun kupleti cəmi iki, nəqərat isə üç yığcam misradan ibarətdir.

Mən qar qızam, qar qızam

Gülər üz lü bir qızam

Nəqərat:

Paltar geymişəm

Qar kimi dümağ

Gəlin çalaq, oynayaq

Mahnı kiçik, cəmi dörd xanədən ibarət fortepiano girişi ilə açılır. Bu kiçik giriş cingiltili yuxarı registrdə səslənərək, sanki qar dənəciklərinin havada hərlənməsini təsvir edir. Mahnının melodiyasının fortepiano müşayiətində də təsviri xüsusiyyət saxlanılır. Mahnı üç cümlədən ibarət, sadə period formasındadır. Melodiya bir çox uşaq mahnılarında olduğu kimi, rast ladına əsaslanır, ritmik baxımdan çox sadədir. Melodiyanın sadəliyinə baxmayaraq, harmonik dil çox rəngarəngdir. Burada ikili dominanta, yönəlmələr, alterasiyalı harmoniyalar tətbiq olunmuşdur. Mahnının cəmi dörd xanədən ibarət olan kiçik kodası tonika, orqan punktu üzərində qurulur. Burada melodiya “la” hecası üzərində ifa edilir. Mahnının melodik və harmonik dili incə və nəfis gözəl Qar qızın obrazını yaradır.

“Şaxta babanın mahnısı” sadə ikihissəli formada qurulmuşdur. Kuplet iki cümlədən ibarət sadə period formasındadır. Eləcə də, nəqərat sadə period formasındadır. Sonda kiçik bir cümlə ilə tamamlanma verilir. Mahnı segah ladındadır. Melodiyanın diapazonu çox məhdud olub, kiçik seksta intervalını əhatə edir. Müşayiətdə alterasiyalı harmoniyalara (II^b, VI^{b1 b3 b7}) üstünlük verilir. Mahnı segah ladına əsaslanır.

Bəstəkarın “Yeni il” mahnısı əvvəlki iki mahnıdan fərqli olaraq, tədrisin orta mərhələsi üçün (IV, V, VI siniflər) nəzərdə tutulmuşdur. Mahnının poetik mətni heca quruluşu baxımından, əvvəlki iki mahnı ilə müqayisədə bir qədər mürəkkəbdir. “Qar qızın mahnısı”nda 7 və 5 hecalı misralar, “Şaxta babanın mahnısı”nda isə 8 və 7 hecalı misralar növbələşirdi. “Yeni il” mahnısı isə 11 hecalı (kuplet) və 10-9 hecalı misraların (nəqərat) növbələşməsinə əsaslanır. Mahnı solist və xor üçün nəzərdə tutulmuşdur. Xor nəqəratın ikinci yarısında (“Gəl,gəl”) çıxış edir. Mahnı beş xanəli kiçik fortepiano girişi ilə açılır. Giriş və mahnı çox şən, oynaq və rəqsvaridir. Mahnının fortepiano müşayiəti tipik rəqs formuluna əsaslanır. Kuplet kvadrat, təkrar quruluşlu dörd cümlədən ibarət mürəkkəb period formasındadır. Melodiya rast ladı üzərindədir. Nəqərat dörd cümlədən ibarət kvadrat quruluşlu mürəkkəb period formasındadır. Nəqəratın təkrar olunan üçüncü və dördüncü cümlələrini xor ifa edir. Xorun partiyası paralel sekstalarla hərəkətə əsaslanır.

Məcmuənin ilk mahnısı “Gənclik Valsı” şux ovqat daşıyır. Mahnı, adından məlum olduğu kimi, vals ritmi üzərində qurulub, on iki xanəli fortepiano girişi ilə başlanır. Kuplet, iki cümlədən ibarət period formasındadır. Nəqərat da eyni quruluşa malikdir, lakin burada perioda əlavə verilir. Bu əlavəni xor paralel sekstalarla ifa edir (8 xanə). Koda da əlavənin tematik materialı üzərində qurulur, xor tərəfindən ifa edilir. Harmonik dil sadə, diatonik harmoniyalara əsaslanır. Melodiya bayatı-şiraz ladındadır.

Ə.Cəmilin sözlərinə “Qanadlan ey nəğməmiz” mahnısında Xəzəri fəth edən insanların rəşadəti və arzuları tərənnüm edilir. Vaxtilə çox aktual olan dəniz neftçilərinin obrazı demək olar ki, əksər mahnı bəstəkarlarının yaradıcılığında öz əksini tapmışdır. Oktay Kazım’ın bu mahnısında melodiya sadəliyi ilə fərqlənir. Nəqərat ikisəsli-duet şəklində ifa edilir. Bu duet ifası çox sadə olub, paralel tersiyalarla hərəkətə əsaslanır. Melodiya rast ladındadır, Nəqəratda “Rast”ın “Vilayəti” şöbəsinin intonasiyaları nəzərə çarpır. Mahnının fortepiano müşayiəti sadə olsa da, maraqlıdır. Mahnının girişi çağırış, fanfar xarakteri daşıyır. Melodiyanın müşayiəti vahid ritmik formulun üzərində qurulur.

Əhməd Cəmil'in sözlərinə "Vətən Nəğməsi" Vətənə olan məhəbbəti əks etdirən mahnılara aiddir. "Vətən Nəğməsi" – adından məlum olduğu kimi, vətənpərvərlik mövzusunda olub, doğma diyarın gözəlliklərini tərənnüm edir. Azərbaycan təbiətinin tərənnümü ilə başlayan mahnı "Sevirəm bayrağını, öpürəm torpağını" misrası ilə tamamlanır. "Vətən nəğməsi" altı xanəli fortepiano girişi ilə başlanır. Mahnı, sadə ikihissəli reprizli formadadır. Kuplet dörd cümlədən ibarət mürəkkəb period formasındadır (a a b b₁). Nəqərat da həmçinin dörd cümlədən ibarət mürəkkəb perioddur (a b b b₁). Mahnı şur ladındadır. Kupletin melodiyası şur ladının mayəsinin kvintasına istinad edərək, sonda mayəyə enir.

Nəqərat "Şur"un "Şur-Şahnaz" şöbəsinin intonasiyaları üzərində qurulur. Burada həmin şöbə üçün səciyyəvi olan VIII pillənin bəmləşməsi və IX pillənin zilləşməsi alterasiyası (si^b və do[#]) verilir. Sonra melodiya yenə mayəyə enir. Kuplet sadə diatonik, nəqərat isə alterasiyalı harmoniyalardan qurulmuşdur.

Oktay Kazım'ın ilk qələm təcrübəsi olan "Bəxtəvər uşaqlar" mahnısı (İsmayıl Soltanıdır) xor üçün nəzərdə tutulmuşdur. Sadə ikihissəli reprizli formada olan (kuplet – nəqərat şəklində) bu mahnının poetik mətni 11 hecalı misralardan qurulur. Nikbin məzmunlu "Bəxtəvər uşaqlar" mahnısı vətəni, xoşbəxt və qayğısız uşaqların şən həyatını tərənnüm edir.

Mahnı dörd xanəli girişlə başlanır. Üçsəslə xor üçün nəzərdə tutulan bu mahnıda tersiya ikiləşmələri, səsaltı polifoniya elementləri (təqlid üsulu) nəzərə çarpır. Melodiya alterasiyalı segah ladına əsaslanır (VII^b · VIII[#]), ona kvadratlıq xasdır.

Oktay Kazım'ın "Məktəblilər Üçün Silsilə Mahnılar" toplusu tematika rəngarəngliyi və musiqi dilinin müxtəlifliyi baxımından fərqlənir. Tədris repertuarı kimi nəzərdə tutulan bu topluda mahnılar sadə və mürəkkəb üslubdadır. Aşağı siniflər üçün nəzərdə tutulan mahnıların ("Qar qızın mahnısı", "Şaxta babanın mahnısı") musiqi dili sadə, tədrisin sonrakı mərhələləri üçün mahnıların musiqi üslubu, fakturası daha mürəkkəbdir.

Bununla yanaşı, bütün mahnılar milli qaynaqlardan bəhrələnir. Burada xalq musiqisinin lad-intonasiya, ritmik xüsusiyyətləri öz əksini tapır. Bastəkar rast, şur, bayatı-şiraz, segah ladlarına geniş müraciət edir.

KAYNAKÇA

1. C.Mahmudova. "Oqtay Kazımının Mahnılarının Bəzi Mətn Xüsusiyyətləri Haqqında" – "Musiqi Dünyası" – №1-2/27 – 2006
2. S.Hidayətqızı. "Hər Şeirin Öz Yaddaşı, Hər Mahnının Öz Xatirəsi" (O.Kazımı ilə Müsahibə) – "Yaddaş" Qəzeti - 22 Fevral, 2007-Ci İl
3. Əfəndiyeva İ. "Müasir Mərhələdə Azərbaycan Mahnıları" – "Qobustan" Jurnalı №3, 1981

HANIMANA ALİBEYLİ’NİN ŞİİRLERİNE BESTELENMİŞ ŞARKILAR

Dr. Saadet AĞAKİŞİYEVA*

Özet

Çocuk psikolojisinin doğru şekillenmesinde, manevi ve ahlaki değerlerinin oluşumunda müzik eşsiz bir yere sahiptir.

Azerbaycan çocuk edebiyatının en değerli temsilcilerinden biri olan Hanımana Alibeyli tüm hayatının çocuklara adamıştır. Bir doktor olarak çocukların fiziksel gelişimine, sağlığa dikkat etmiş, bir şair olarak çocukların manevi ve estetik sağlığına önem vermiştir.

Çocukların sevdiği Hanımana Alibeyli çocuklar için yüzlerce bir birinden ilginç şiirler, uzun şiir ve piyesler yazmıştır. Hanımana Alibeyli'nin başvurduğu konular günümüz çocukları ve ergenlerin hem vatansever, hem de manevi ve insani açıdan kapsamlı bir insan olarak gelişiminde doğru yol gösteren fener gibidir.

Hanımana Alibeyli edebi kişiliğinin temel amacı ilk önce çocuklarda vatana, toprağa bağlılık, ebeveyn sevgisi, öğretmenlere, genellikle kendisinden büyük olan her insana saygı, mesleğe, sanata, işe, çalışmaya bağlılık, yalan, haram, hırsızlık, korsanlık, hainlik gibi kötü huylara çocukluk döneminden ve çocuk düşüncesine uygun nefret duygusu uyatmaktır.

Şairin bir çok şiirlerine değerli bestecilerimiz müzik yazmış ve bu müzikler çocukların en değerli şarkıları olmuştur. Değer bestecilerimiz Ş. Ahundova, O. Zülfügarov, H. Nacefova ve T. Hacıyev Hanımana Alibeyli şiirlerine çok sayıda muracaat etmişlerdi. Onun “Güneş Olurum Ben de”, “Teze Yılı”, “Misafirlik (Gonaglıg)”, “Noğul (Şeker)”, “Kedi (Pişik)”, “Armut”, “Hediye” şiirlerine yazılan müzikler herkes tarafından sevilmektedir.

Aynı zamanda Hanımana ALİBEYLİ piyeslerinde de çocuk müziklerine de yer verilmiş, bazen ulusal müziklerimizin de ismi anılmıştır. Eserdeki karakterler ve şahsiyetler aracılığıyla ulusal müziğimiz, milli ve manevi değerlerimiz çocuklara öğretilmektedir. “Tavşanın doğum günü” piyesinde Keçimemesi milli dansı, “Tavşan”, “Kuzu” nağmesi okunmaktadır.

“Misafirlik (Gonaglıg)” şarkısı çocuklarda arkadaşlık, bölüşmek, misafirperverlik gibi milli değerlerin şekillenmesinde, onlarda bölüşmek duygusunun oluşumunda büyük önem arz ediyor. Şarkının yüksek morali, ritmik melodisi bir anda her kesi – büyük-küçük farkı olmaksızın kendi büyüüne alıyor.

Hanımana Alibeyli kendi eserleri, şiirlerinin yanısıra şarkıları ile de çocukların dünya görüşünü, manevi dünyasını zenginleştirmiş ve günümüzde buna devam ediyor.

Anahtar Kelimeler: Manevi değerler, çocuk şarkıları, “Misafirlik (Gonaglıg)”, bölüşmek, arkadaşlık, misafirperverlik, dünya görüşü.

CHILDREN’S SONGS COMPOSED FOR KHANIMANA ALIBAYLI’S POEMS

Abstract

Music plays an irreplaceable role in the proper development of child psychology, and their spiritual-moral upbringing.

Khanimana Alibayli, one of the most respected representatives of Azerbaijani children's literature, dedicated her life to children.

* Gence Devlet Üniversitesi, agakishiyeva.s@gmail.com

While as a physician she cared the physical development children and their health, she has controbuted in their cared moral and aesthetic health as a poet as well.

Children's favorite, Khanimana Alibeyli had written hundreds of interesting poetry, dozens of poems and plays for children. The topics addressed by Khanimana Alibayli is like a lighthouse that provide right path for today's children and adolescents' development as a patriotic, as well as universal human from the moral and human point of view.

The main purpose of Khanimana Alibayli works is primarily to develop loyalty for children to their country, their lands, love to their parents, respect for teachers, and everyone who is older than them, loyalty for profession, art, labor, hard work, to stimulate a sense of hatred for negative features such as lie, haram (prohibited), theft, robbery, treachery from childhood and appropriate for their mind.

Our valuable composers have composed music for many poems of the poet, and these music have become children's favorite songs.

Our valuable composers Sh.Akhundova, O.Zulfugarov, H.Najafova and T.Hajiyev had used Khanimana Alibayli poems much more.

Music composed to her poems such as "Gunash olaram man da", "Taza il", "gonaglig", "Noghul", "Pishik", "Armut", "Hadiyya" is a byword.

Besides Kh.Alibayli's plays had also included children's music, as well as, our national music had been mentioned in those plays. Our national music and moral values are also instilled in children through national characters and personages in the work. In "Dovshanin ad gunu" play "Kechimamasi" national dance, "Dovshan", "Guzu" songs are sang.

"Gonaglig" song plays an important role in the formation of moral values such as friendship, sharing, hospitality and particularly feeling of sharing in children. The cheerful mood of the song, the rhythmic melody instantly surrounds everyone with its magic - irrespective of their age.

Khanimana Alibayli enriched and still continues to enrich children's outlook, spiritual world with her songs, along with her works, poems.

Key Words: Moral values, children's songs, "Gonaglig", sharing, friendship, hospitality, worldview.

GİRİŞ

En eski sanat biçimlerinden biri olan müzik, insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Müziğin sınırları ya da etnik kökenleri yoktur. Herkese aynı özen ve dikkatle, ayırım yapmadan davranıyor. Müziksiz hayatımızı hayal edemiyoruz. İnsan ruhuna benzeyen her müzik sayesinde çocuklar kendi duyularına taşınır ve asil nitelikleri ortaya çıkar. Çocukların dünyaya doğduktan sonra ilk duydukları müzik, müzik annesinin kendilerine söylediği "laylalar" (ninniler) idi. Annelerin bebekleriyle konuştuğu bu şarkılar bilinçlerini etkiler ve sağlıklı bir ruh oluşturmalarına yardımcı olur. Müziğin, çocuk psikolojisinin doğru oluşumunda ve çocukların ahlaki ve ahlaki gelişiminde rolü vazgeçilmezdir.

Çocuk müziği en yaygın Azerbaycan müziğinden biridir. Azerbaycan müziği tarihinde ilk kez A. Zeynalli, "Çocuk Elbisesi" adlı çalışmasıyla çocukların müzik provasının temellerini attı ve daha sonra birçok Azerbaycan bestecisinin çocukluk konusunu ele aldı.

Tanınmış birçok Azerbaycanlı besteci, Hanuman Alibeyli'nin eserine müracaat etmiştir. Bunların arasında "Ak-sada" (Kelime: Hanımana Alibeyli, mk: Hüküme Najafova), "Armut" (Kelime: Hanımana Alibeyli, müzik: Shafıga Akhundova), "Ben Güneş'im". , "Misafir" (Kelime: Hanımana Alibeyli, mus: Oktay Zulfugarov) ve diğerleri.

Azerbaycan'da çocuk edebiyatının en değerli temsilcilerinden biri olan Hanımana Alibeyli, yaşamını çocuklara adanmıştır. Bir doktor olarak, çocukların fiziksel gelişimine ve sağlığına kaydoldu.

1927'de Maxim Gorky'ye gönderilen bir mektupta, çocuklar için klasik eserlerin yazarı Samuil Marşak şöyle yazmıştı: İyi örnekler, genç okurların gelecekteki gelişiminde, çocukların anlamasını genişletebilecek ve çocuklarına çalışmalarını yorumlamaları ve yansıtmaları için fırsatlar sunabilecek, özgün ve anlaşılır gerçek bir edebiyat oluşturmaları için gerekli olduğunu yinelemektedir. Bu

durumda, çalışmayı daha canlı, daha dikkatli ve daha aktif bir şekilde okurlar; bu, sanatsal tadını geliştirmek ve genç okuyucuları düşünmek için bir önkoşuldur.

Genel olarak, çocuk edebiyatının asıl amacı öncelikle vatan, toprak, ebeveynlere sevgi, öğretmenlere saygı ve genel olarak herkes, meslek, sanat, iş, çalışkanlık, yalan, haram, hırsızlık, soygun ve zina gibi olumsuz özelliklerdir. Bir çocuğun düşündüğü şekilde nefret uyandırmak.

Hanımana Alibeyli'nin yaratıcılığı, çeşitliliği ve modernliği ile dikkati çeker. Hanımana Alibeyli'nin seçtiği konular her zaman günümüzde güncel olmuştur. Onun ister şiirleri, isterse de diğer eserlerinin konusu hem milli-manevi, hem de kültürel ve insani değerlerin yayılmasında büyük öneme sahiptir.

Hanımana Alibeyli'nin ele aldığı konular, günümüz çocuklarını ve gençlerini vatan sevgisi, ahlaki ve insani bir düşünce tarzıyla yetiştirilmesinde doğru yol gösteren bir fener gibidir.

Hüküme Necefova X. Alibeyli'nin şiirleriyle müziği besteler ve ölümsüz bir sanat eseri yaratır. Necefova, Uzeyir beyin en sevdiği öğrencilerden biriydi. Uzeyir Hajibeyov, Bayan Necefova'nın yeteneklerini, kompozisyonlarını ve performanslarını çok takdir ediyor ve kültürümüzün gelişimine olan bağlılığını ve sosyal faaliyetlerini takdir ediyor. Hüküme Necefova, Azerbaycan'daki ilk kadın bestecilerden sadece biri değildi, aynı zamanda ilk kadındı.

Şarkısı "Güneş olarım ben de" bir dil şaheseridir. Bugün, Azerbaycan'ın en popüler çocuk şarkıları listesindeki liderlerden biridir. Neşeli melodileri ve ritmik temposu dinleyen herkese gülümsüyor. Khalida Badalova'nın tatlı sesi, şarkıya özel bir renk katar. Onun kız çocuğunun büyüdüğünü ve performansında güneş ışığı olmaya çalıştığını görüyoruz. Hanımana Alibeyli'nin çok çeşitli konularda şiirleri vardır. İlkbahar ve yaz şiirleri hakimdir. İlkbaharda doğa uyanır, ağaçlar ve çiçekler açar, bahçe ve plaj mevsimi başlar. Daha güneşli günler var ve bu da çocukların güneşe olan sevgisini artırıyor.

*Qışda şaxtada, buzda,
Günəş çimir hovuzda.
Qoy gətirim ləyəni,
Su tök, yuyundur məni.
Ay ana, böyüyəndə
Günəş olaram mən də.
Qışda şaxtada, buzda,
Günəş çimir hovuzda.
Lap istisində yayın
Qoy gətirim ləyəni,
Su tök, yuyundur məni.
Ay ana, böyüyəndə
Günəş olaram mən də.(Nəcəfova.1991, 85)*

Alibeyli'nin kış hakkında bazı ilginç şiirleri vardır. Kışları çok soğuk, sert ve soğuktur ve pek çok insan bundan hoşlanmaz. Ancak çocuklar için, kış başka bir anlamdır. Kış ve karla ilgili çeşitli eğlenceleri var: kışın karda oynamak, soğuk ısırmayı düzeltmek, kayak yapmak ve daha fazlası var.

"Yeni yıl" şarkısı, Yılbaşı partisine gelen çocukların pistte bağırarak sevinçlerini yansıtıyor.

*Döşündə ağ qərənfil,
Sən gələndə, təzə il,
Xoş gəlmisən, təzə il.
Ağ gül açır elə bil;
Yolkamıza qar ələ,
Yolkamıza qar ələ,
Gəl, oynayaq əl-ələ.
Gəl, oynayaq əl-ələ.
Çöllərdə fırfıra tək
Hərlədir qarı külək.
Yolkamıza qar ələ,
Gəl, oynayaq əl-ələ.(Nəcəfova.1991, 82)*

"Aks-sada" adlı bir şarkıda dağda sesiyle eğlenen küçük bir çocuk görüyoruz. Burada başka biri olduğunu düşünüyor ve çocuğu aramaya gidiyor. Tepeden aşağıya yürür, sohbet eder ve sesiyle eğlenir. Ama kimseyi bulamıyor.

*Mən onu səsləyərək
Dağ boyu gəzirəm tək.
Əks-səda danışır,
Lap tutur məni gülmək.
Çağurdım tez gəl bura,
Dağlar boyanıb nura.
O sevinib şad oldu,
Çağırdı ura... u-ra... a...
Hey dağları dolaşdım,
Çoxlu təpələr aşdım.
Mən onu axtararaq
Bir qayaya yanaşdım.
Çağurdım tez gəl bura.
Dağlar boyanıb nura.
O sevinib şad oldu.
Çağırdı ura-ura... a... .(Nəcəfova.1991, 87)*

Sevgili bestecimiz Şafiqə Akhundova, 1961'de "Çocuk Şarkıları" adlı kitabında Hanımana Alibeyli'nin ("Bu nasıl kardeş ?", "Sfotofor", "Hediye") üç şiirinden müzik besteledi. Üç eserin de piyano derslerimde müzik okullarında çalması amaçlandı.

Cehalet, ikiyüzlülük, aldatma, ikiyüzlülük, edepsizlik, tembellik gibi olumsuz kişilikler hem yetişkinler hem de küçük çocuklar ve gençler için insanlığı kirletebilecek davranışlardır. Etik ve didaktik temalarla ilgili şiirlerinde bu konuya değindi. Bir çocuk doktoru olarak uzun süredir çalışması ve öncü kamplarda çocuklarla sürekli teması, onu farklı özellikleri, davranışları ve tutumları olan çocukları tanımasına yönlendirmiştir. Çocukları aldatmaya, bu sıkıcı ve tekrarlayıcı yoldan kaçınmaya niyetli değildi.. Bu özellikler, çocuklara konuşma ve davranışlarıyla çocuklara ve çeşitli hayvanlara aktarılarak gösterilmiştir. Çocuklar bu davranışları gördüklerinde, dışarıdan gözlemleyerek, nasıl görüldüğünü anlar ve onlardan uzak durmaya çalışırlar.

"Bu nasıl kardeş?" Ya da "Armut" şarkısında kıskançlık ve açgözlülüğün olumsuz özellikleri ortaya çıkıyor. Her ne kadar "Armut" komik bir şarkı olsa da, çocuklara kızgınlık duygusu verir ve paylaşmaya teşvik eder.

*Görürsüzmü Mahmud'u,
Necə yeyir armudu?
Qardaşı ona baxır,
Ağzının suyu axır.
Bıçaq verir Mahmud'a,
Yalvarır: - Mənə də kəs.
Mahmud'sa uda-uda
Gözlərini bərəldir.
Deyir: - Sən bilmirsən bəs
Armut cana zərərdir? (Axundova, 1968,3)*

Oktay Zulfugarov hayatının 60 yılını çocuk şarkıları yazmaya ve Azerbaycan kültürünü geliştirmeye adanmış. Her zaman çocuklara meraklı olan ve onlar için harika bir mizah anlayışı geliştiren bir öğretmen olan Oktay, birçok nesiller için bu şarkılarla büyüdü. Şarkıları "Misafir" ve "Noğul" Hanımana Alibeyli'nin şiirleri tarafından derlenmektedir. "Şarkı Çelengi" adlı kitabını X Alibeyli'ye yazarken şöyle yazdı: "Azerbaycanın güzel kızı, çocukların sevgisi, aziz kardeşim X. Alibeyli'ye Oktay Zulfugarov'dan en yüce dileklerle".

Arkadaşlık, işbirliği ve paylaşım duyguları, kişiyi şiirlerinde, çocukların anlayabileceği veya kendi dillerinde mutlu etmesini sağlamıştır. Çocuklar bu şiirlerde dostluk ve arkadaşlığın önemini daha iyi hissederler.

"Misafir" şarkısı neşeli ruh hali ve hızlı temposu ile bilinir. Şarkı, çocukları Azerbaycan halkına özgü misafirperverliğin olumlu özelliklerini benimsemeye teşvik ediyor. Küçük kız çeşitli oyuncaklarını toplar ve onları eğlendirir ve onlar için en lezzetli yemeği pişirir. Şeker kamışı ve baklava ulusal tatlılarımızdır ve tanıtımları özel bir öneme sahiptir. Aynı zamanda, ulusal müzik enstrümanımızın güzelliğinin ve insanların dans tarzının güzel bir yansımasıdır. Leyla Zulfugarova'nın performansı daima hafızasında kalacak ve dinleyicilerine ahlaki bir zevk verecek.

*Yığışdı bizim evə
Dovşan, keçi, qaz, dəvə.
Qızıl xoruz çaldı saz,
Nəğmə oxudu Naznaz.
Gətirdim iki tava
Şəkərbura, paxlava.
Yeyin, oyunçaqlarım,
Ay əziz qonaqlarım.
Axşamaçan qaldılar,
Oynadılar, çaldılar.
Çox sevinə-sevinə,
Hərə ketdi evinə! (Zülfüqarov.1996,55-56)*

Azerbaycan'ın en değerli bestecilerinden biri olan Telman Hajiyev, H.Alibeyli'nin "Roket" ve "Anavatan Sevgisi" şiirlerinin müziklerini besteledi.

Hanımana Alibeyli'nin şiirlerinin derlediği şarkılar çoğunlukla okul öncesi ve gençler içindir. Ölümsüz sanatçıların eserleri, sadece çocukların değil gençlerin de favori şarkıları haline geldi. Bu şarkılar her zaman çocukların yaşamlarına ışık tutar ve parlar.

KAYNAKÇA

- 1- Axundova. Ş (1968) Çocuk Şarkıları. Bakı, Azerbaycan Devlet Musiqi Neşriyyatı
- 2- Necefova. H(1991) Ana Yurdum. [Notlar]: Fortepiano Eşliyiinde. Bakı: Işık
- 3- Zülfüqarov. O(1996) Şarkı Çelengi. Bakı, Tebriz
- 4- http://mk.musigi-dunya.az/mahni_h_nacafova.html

TÜRKÜLERLE ÖĞRETİM

Gülay SORMAGEÇ*

Özet

Türküler halkın yaşadığı iyi kötü olayları, hasret, gurbet, ölüm gibi durumlarda hislerini ifade ettikleri ve kısacası kendilerinden sonraki nesillere bir tecrübe olarak bırakmak istediklerini dile getirdikleri türlerden biridir (Argunşah, 1993, s.33).

Türküler kalıcı ve verimli öğretim için en etkili materyallerdendir. Şiirsel ve müziksel estetiğin zirvesinde ifadeler içermektedir. Kültürümüzün çeşitliliğini ve özgünlüğünü sürdürebilmesi, genç kuşaklara doğru ve kalıcı olarak aktarılmasına bağlıdır. Genç kuşakların kültürel mirası doğru ve sağlam bir biçimde öğrenip geleceğe yönelmelerini ve ait oldukları kültürü tanımalarını sağlamak Türk Millî Eğitiminin temel amaçlarından. Sosyal bilgiler dersi de kültürel temellerin yeni nesillere aktarılmasında önemli bir katkı sağlamaktadır. Millî hafızamızın ve tarihsel hassasiyetlerimizin yeni nesillere etkili bir şekilde aktırılması şiir ve müzikle kolaylaştırılmış ve devam ettirilmiş olacaktır. Bunun yolu da türkülerden geçmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkü, çocuk duyarlılığı, sosyal bilgilerde etkili öğretim için türküler.

CHILD SENSITIVITY IN FOLK SONGSS

Summary

The folk songs are one of the species in which they want to leave the feelings of good or bad events, longing, expatriation and death to the next generations as an experience (Argunşah, 1993, p.33)

Folk songs are one of the most effective materials for permanent and efficient teaching. It includes expressions at the peak of poetic and musical aesthetics. The sustainability and diversity of our culture depends on the correct and permanent transfer to the younger generations. It is one of the main objectives of Turkish National Education to ensure that young generations learn the cultural heritage correctly and soundly and to turn to the future to recognize the culture to which they belong. Social studies course also contributes to the transfer of cultural foundations to new generations. The effective transfer of our national memory and historical sensitivities to new generations will be facilitated and maintained with poems and music. This way passes through folk songs.

Key words: Folk songs, Children's sensitivity, Folk songs for effective teaching in social studies.

GİRİŞ

Türkü Nedir

Türkü en yalın tanımıyla, ezgi ile söylenen Türk halk şiirleridir. Türkü, kendine özgü çeşitli ezgilerle söylenen, anonim halk edebiyatı nazım biçimi ve türüdür. Halk edebiyatı nazım türleri, anonim halk şiirleri ve âşık şiirleri olmak üzere ikiye ayrılır. Anonim halk şiirlerinin sahibi bilinmez. Türkü, anonim halk şiirlerini içerdiği gibi, söyleneni bilinen halk şiiri biçimine de dâhildir. Bu nedenle, Türk Halk Edebiyatının en zengin alanıdır. (Uğurlu, 2009: 887)

* Şair ve Yazar, gulaysormagec@hotmail.com

Türkler acılarını, sevinçlerini, sevgilerini türkülerle ifade etmiştir(Odabaşı, 1999: 73). Türküler, ömür boyu yoldaş olmuştur Türk ulusuna. Beşikte ninni, çocuklukta oyun, askerde yâren, sevdalıya tercüman, düğünde neşe, tasada ortak, mezarda ağıt olmuştur.

Binlerce yıllık süreçte oluşan, sade ama alımlı, damıtılmış, rafine, insani her duygu ve düşünceyi en kısa ve anlamlı olarak anlatır Türküler. Farklı duygu ve durumları, tarihsel olayları, sosyo- ekonomik şartları, kültürel değişimleri ve toplumsal yönelimleri de yansıtır (Göher, 2010:173).

Türküler içerdikleri beşeri temalarla bütün insanların duygularını yansıtsalar da pek çok özellikleri bakımından mahalli ve millidirler. Kökleri oluştukları toplumun içindedir (Gökçe, 1982: 13).

Türküler, Anadolu'daki Türk dili kadar kendine özgü ve köklü bir yapıya sahiptir (Gazimihal, 2006: 125). Türkülerdeki dil, zengin, büyük ve saygın bir uygarlığın dilidir. Bu anlamlı dil binlerce yıllık kökene sahip Türk halk ezgileriyle seslenir.

Türkülerde İşlenen Ana Temalar

Sevgi, nefret, ümit, korku, yiğitlik, kıskançlık, özlem, hoşgörü, kin, bağışlama, bağnazlık, hayal, gerçeklik, kahramanlık, baş kaldırma, düzene bağlanma gibi insana ait her duygu ve durumu konu edinmiştir.

Eğitim ve Türküler

Eğitim; kısaca bir eylemdir ve çevrede olan değişimleri karşılayabilecek nitelikte, insana yeni davranışlar kazandırmakla yükümlüdür. Bir insanı, toplum yaşamına uydurmak, bazı yeteneklerini geliştirmek ve bazı değerlere saygı duymaya yöneltmek için uygulanan yöntemlerin tümü olan eğitim, bireyin aile, eğitimci ya da çevre ile eğitilmesi ile oluşur. Davranışları değiştirebildiği ve hayata olumlu yansıdığı ölçüde eğitimin gerçeklik kazanması söz konusudur. Eğitimin amacı genel olarak, ruhsal, düşünsel ve bedensel gelişimi sağlıklı bireyler yetiştirip, bireyi topluma kazandırmaktır.

Eğitimin niteliğini oluşturan dört unsur:

- 1- Eğitim, eğitilen kişide istenilen davranışı oluşturma işidir.
- 2- İnsan bir yaşayışı ancak yaşayarak kazanabilmektedir.
- 3- Eğitilende oluşturulacak davranış önceden belirlenen eğitim amaçlarına uygun olmak zorundadır
- 4- İnsanda davranışın oluşturulabilmesi, planlanmış bir eğitim sürecinden geçmesine bağlıdır (Başaran, 1989. 17).

Müzikle Eğitim

Eady ve Wilson (2007) müziğin evrensel bir dil olduğunu ve bu yüzden de öğrenilmeye değer her konuya entegre edilerek öğrenme zevkinin artırılabilirliğini belirtmektedirler. Onlara göre müzik matematik, sosyal bilgiler, dil eğitimi, fen bilgisi, tarih ve benzeri derslerde özellikle motivasyonu artırıcı bir etken olarak kullanılabilir. Cooper (1998) şarkıların eğitimde kullanılmasının son derece yararlı olacağı kanısındadır. Ona göre şarkılar elbette ki eğitim materyali olarak üretilmemiştir; ancak her şarkı içinde bulunduğu dönemle ilgili bilgi kıyıları içermekte, bir görüşü yansıtmakta ve dikkatlice bir çalışmayla döneminin yeniden inşa edilmesine fırsat verme potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla sadece sosyal bilgiler veya tarih derslerinde değil birçok derste şarkılardan yararlanmak mümkündür (Sidekli ve Coşkun, 2014).

Müzik, bütün insanları çepeçevre kuşatan bir ortamdır. Bu yüzden eğitim öğretimde böylesine etkin bir ortamdan yararlanılmalıdır. Rideout, Foehr, ve Roberts (2010) yaptıkları bir çalışmada 8-18 yaş arası gençlerin müzik alışkanlıkları ile ilgi olarak ilginç sonuçlara varmıştır. Buna göre tipik bir günde müzik için ayrılan zaman ortalama 2 saat 31 dakikadır. 2004 yılında bu zamanın 1 saat 44 dakika olduğu belirtilmektedir. Beş yılda meydana gelen artış 47 dakikadır. 8-10 yaşlarında bir günde ortalama 1 saat 8 dakika müzik dinlenirken bu durum 11-14 yaşlarında 2 saat 22 dakika, 15-18 yaşlarında ise 3 saat 3 dakikaya ulaşmaktadır. MP3 çalıcıların ve iPodların yaygın kullanımının gençlerin müzik dinlemeye ayırdıkları ortalama zamanın artmasına yol açtığı belirtilmektedir. Müziğe

ayrılan zaman ilgili olarak Türkiye’de yapılmış ayrıntılı bir çalışma araştırmacılar tarafından bulunamamıştır. Ancak daha düşük ortalamalarla da olsa benzer rakamların Türkiye için de geçerli olabileceği düşünülmektedir (Sidekli ve Coşkun, 2014).

Sabri Sidekli ve İbrahim Coşkun, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler konularını öğrenmede “Türkü” destekli öğretimin ve öğrenmenin etkisini belirlemek amacıyla 2012-2013 Eğitim-Öğretim yılı bahar döneminde Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı bir merkez ilkokulunda 4. Sınıf öğrencileri ile bir çalışma yapmışlardır. “Türkü: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım” başlıklı araştırmaya toplam 67 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 34’ü deney grubu, 33’ü ise kontrol grubudur. Araştırmada 4 seçenekli çoktan seçmeli 20 maddeden oluşan akademik başarı testi kullanılmıştır. Araştırmada uygulama süreci 4 hafta ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler dersinde türkü destekli etkinliklerle öğretim yapılan deney grubundaki öğrencilerin lehine kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre deney grubundaki öğrencilerin daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Türküler halkın yaşadığı iyi veya kötü hadiseleri, hasret, gurbet, ölüm gibi durumlar karşısındaki hislerini kısacası kendilerinden sonraki nesillere bir tecrübe olarak bırakmak istediklerini dile getirdikleri türlerden biridir (Argunşah, 1993, s.33).

Türküler Türk milletinin tüm yaşanmışlıklarını, değer yargılarını ve ortak hafızasını sözlü edebiyatın en tesirli ürünleri olarak günümüze aktarırlar. Sonradan yazıya ve notaya aktararak yazılı edebiyat hazinemize dahil edilmiş ve tarihsel olay ve olguları bünyesinde barındırmıştır. Türküler aracılığıyla geçmişteki tecrübelerin ve bu tecrübeleri yaşayan insanların hissiyatını yaşatabiliriz. Bu da öğretimde empatik düşünebilmenin önünü açar, canlı ve kalıcı örnekler sunar. Şiirsel ve müziksel estetiğin zirvesinde ifadeler içeren türküler kalıcı ve verimli öğretim için en etkili materyallerin başında gelir. Bu şekilde milli hafızamızın ve tarihsel hassasiyetlerimizin yeni nesillere etkili bir şekilde aktırılması kolaylaştırılmış ve devam ettirilmiş olacaktır (Bölücek, 2010).

Kültür hazinemizin en önemli ve edebi unsurlarından biri olan türkülerimiz geçmişi aydınlatarak millete ait geleneği geleceğe aktarırlar. Türküler bizi biz yapan, bizi başkalarından ayıran en kıymetli değerlerimizdendir. Türkülerin her bir kelimesinde asıl özümüz saklıdır. İnsan hassasiyetinin derinliklerinden çıkarak bir kimliğe bürünen türküler zamanla milletin kimliği olurlar. Bu sebeple bir milleti tanımak, o millet hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsak öncelikle, o milletin kültür değerlerine bakmamız gerekir. Bütün kültür değerlerini özellikle bu kültür unsurlarından biri olan türkülerini unutan bir millet özünü, geçmişini unutmuş, kimliğini yitirmiş, yabancılaşmaya, başkalaşmaya, mahkûm olmuş demektir (Çetindağ, 2005, s. XV). Türküler; müziği ve sözleriyle bireyin davranışını kendi yaşantısı yoluyla bilinçli ve bir amaca yönelik değiştirmesi ve geliştirmesinin aracı olarak kullanılabilir. Kitaplar okuyarak yahut anlatılarak eğitime katkı sağlar. Türkü ise duyarlılığı harekete geçirir ve artırır. O yüzden eğitimde kullanılmalıdır.

Duyarlı olmak; şefkat hissine sahip olmaktır. Duyarlılık, bir anlamda yaratılan her varlığa sevgi ve şefkatle yaklaşma sorumluluğudur. Duyarlı olmak, size ait olduğu için değil, olağanüstü güzelliklerin farkında olduğunuz için insanlara, kuşlara, çiçeklere, ağaçlara karşı bir şeyler hissetmektir. Karşılık beklemeden bu olağanüstü şefkat hissine sahip olmaktır. “İnsanlara eziyet verecek bir taş yoldan kaldırmak imanın gereğidir” buyuran Hz. Muhammed’in işaret ettiği duyarlılık, insan olmanın bir gereğidir. Türküler işte bu duyarlılığı besleyecek güzellikleri, değerleri içinde barındıran eğitim araçları olarak görülmelidir.

Türkülerin her yaşta insanın gönlüne dokunan yanından yararlanarak türkülerini eğitim aracı olarak kullanmak mümkündür. Kolay ezberlenebilir, uzun zaman akılda kalabilir, ezgisi ile hafızada kalıcı yer edinebilir olmaları, ezgilerindeki ritmin sözlerini dile pelesenk edecek kadar milli zevke uygunluğu nedeniyle kişiye kendilerini neredeyse istem dışı tekrar ettiren yanlarını göz önünde bulundurduğumuzda göreceğimiz ki türküler eşi bulunmaz öğrenme ve öğretme araçlarıdır. Türkiye’de İstiklâl Marşı’ndan sonra en çok bilinen ezgi olduğunu düşündüğüm Yemen Türküsü’nün insana anlatacağı savaş yıllarını ve savaş şartlarını hangi kitap anlatabilir. Yemen Türküsü’nün daha çocuk yaşlarda hepimize tattırdığı o yoğun duyguyu hangimiz kalbimizin hafızasından silebildik? Türkülerin insana hissettireceği duygu, duygusal zeka diye tanımladığımız zekayı da harekete geçirir. Daniel Goleman’ın 1995 yılında yayınlanan “Duygusal Zeka” adlı kitabında “Kişinin kendi duygularını

anlaması, başkalarının duygularına empati beslemesi ve duygularını yaşamı zenginleştirecek biçimde düzenleyebilme yetisi” olarak tanımladığı duygusal zekanın gelişmesi çocuk ve gençlerin kendi hayatlarını güzelleştirmesine de katkı sunacaktır. Bu yüzden öğretim aracı olarak türkülerin kullanmanın öğrenmeye katkısı kadar eğitime ve daha kaliteli bir hayata da katkısı yadsınmaz (Yıldız, Bican Veysel, Eğitim ve Öğretim Aracı Olarak Türküler, Çocuk ve Genç Gazetesi).

"Ne ağlarsın benim zülfü siyahım" ya da "Uzun ince bir yoldayım" gibi müzikal olarak sade, ancak kültürel temsil açısından yeterli, söz bakımından ise anlamlı ve öğretici en az 20 türküyü ilköğretim bitmeden Türk gençlerine ezberletmemiz gerekir (Özdemir, 2019). İnsan küçük yaşlarda öğrendiği o anlamlı halk türkülerini ve milli marşlardan çok etkileniyor (Göktürk, 2019). Çocukların duygularına türküler yolu ile kültür öğelerimize sevgi aşılanabilir. Kültür unsurlarının öğretilmesinde türkülerden yararlanmak, çocuk ve gençlere öğrenmeyi kolaylaştırmada yarar sağlayacağı gibi onların aidiyet duygularını da geliştirecektir.

Birçok dersin öğretiminde türkülerden yararlanmak mümkündür. Özellikle müzik, beden eğitimi, tarih ve sosyal bilgiler derslerinde türkülerden yararlanma imkanları çok daha geniştir. Sosyal bilgiler öğretimi, bir toplumun milli değerlere sahip, üretken ve katılımcı niteliklerle donanmış bireylerden oluşup oluşmaması konusunda belirleyici bir alan haline gelmiştir. Sosyal bilgiler derslerinin bu misyonunu yerine getirebilmesi pek çok farklı faktöre bağlıdır. Öncelikle, donanımlı ve yetkin eğitimciler, yeterli materyal ve uygun eğitim teknolojisi, ders programının amaç ve içerik açısından çağdaş kriterlere uygun olması gereklidir.

Sosyal Bilgiler dersleri, içerik olarak bireylerin sosyal ve kültürel yaşantılar edinmeleri, bu konularda birikim ve deneyim sahibi olmaları için de en uygun derstir. Çünkü bu derste öğrenciler, bir yandan da diğer toplumlar hakkında bilgi edinirler. Böylesine kapsamlı bir içerik, onlara, insanlığın yüzyıllardan oluşturduğu zengin sosyal ve kültürel deneyimi tanıma fırsatı verir. Bu konuda sözlü ve yazılı ürünler önemli bir işleve sahiptir. Örneğin, türküler aracılığı ile bir toplumun farklı zamanlarda, elemlili ya da mutlu günlerinde neler hissettiğini ve bunları nasıl dile getirdiğini görür. Öğrenciye dolaylı yaşantılar edinme olanağı sağlar ve önemli bir alt yapıyı güçlendirerek, öğrencilerde düşünce gelişimine katkıda bulunmuş olur (Öztürk – Otluoğlu, 2002, s. 40). Öğrencilere daha geniş ve çok yönlü bir bakış açısı kazandırılmasını hedefleyen bir eğitim anlayışında mutlaka müziğin imkanlarından, özellikle türkülerden yararlanılmalıdır.

Burcu Bölücek’in Sosyal Bilgiler Öğretiminde Türkülerin Yeri ve Önemi başlıklı çalışmasında dile getirdiği araştırma sonuçları, her türlü bilgiden yararlanan ve bu bilgiler doğrultusunda kendini geliştiren bir disiplin olan sosyal bilgilerin türkülerden yararlanarak öğretilmesi hem öğrenmeyi kolaylaştırmış, hem bilgiyi daha kalıcı kılmıştır. Öğretmenlerin uygun üniteleri türkülerle birlikte yürütmesinin, öğrencilerin dersini daha kolay anlamalarına olanak sağladığı görülmüştür. Sözlü ve yazılı ürünlerinin en önemlilerinden olan türküler bu disipline önemli katkılarda bulunacaktır. Öğrencilere sosyal bilgiler dersinde tarihsel olay ve olguları öğretirken konu dâhilinde anlatımı güçlendirecek türkülerden yararlanılması öğretimi daha verimli hale getirir. Türk tarihinde önemli yer tutan Çanakkale savaşlarının “Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı” türküsüyle anlatılması, konuyu hızlı öğrenmeye, savaşın çocuk kahramanlarıyla empati kurmaya, öğrenileni unutmamaya destek olur.

Hürriyet gazetesinin 01.08.2004 tarihinde yayınlanan haberinde; öğrencilerin kalıcı bilgiye sahip olması için belli başlı konuların MEB’in seçtiği 80 şarkı ve türkülerle işleneceği, türkülerle eğitim modelinin programlarda yer alacağı duyurulmuştur. Ermeni sorunu “Arpa Ektim Biçemedim” türküsüyle, ‘birey ve kimlik’ konusu ise “Benzemez Kimse Sana, Tavrına Hayran Olayım” şarkısı, Türkiye’nin en uzun nehri olan Kızılırmak, “Aşık Veysel’in ‘Kızılırmak’” türküsü; Çanakkale Savaşı “Hey Onbeşli” türküsü ile öğretileceğini örnek olarak vermektedir (webarsiv.hurriyet.com.tr). Ne yazık ki türkülerle eğitim modeli gerçekleştirilememiştir. Ancak ileride bu projenin gerçekleşmesi için çalışmaların desteklenerek uygulanması, öğrencilerin tarihi olay ve konular hakkında araştırma yapmasını ve kalıcı bilgiye sahip olmasını sağlayacaktır.

Türküler ile kalıcı ve etkin bir öğretim gerçekleşir. Türkülerin kullanılması öğrencilerin empatik düşünme alışkanlığı kazanmalarına ve derse karşı motive olmalarına yardımcı olur. Böylece sosyal bilgiler öğretmeni sadece öğretimini zenginleştirme fırsatını tamamlamış olmakla kalmayıp öğrenciye kültürel miraslarının önemli safhası hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmemiş olur. Müzik bilgisi ve

kabiliyeti olsun veya olmasın her öğretmen öğretimin bu cephesini teşvik edebilir. Öğretmen tarihi kıymeti olan şarkı ve müzik parçalarından oluşmuş hususi bir program hazırlamalıdır. Hatta müzik dersi öğretmenleri ile işbirliği yaparak her eserin alakalı olduğu tarihi devre göre ona önem verilmelidir (Moffatt, 1957, s. 162).

SONUÇ

Türkiye’den ve dünyadan incelediğimiz çalışmalar, genelde müziğin özelde türkülerin öğretimde çok etkili bir yöntem olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Burada sözü neredeyse bizimle aynı duygu ve düşünceleri paylaşarak duygularımıza tercüman olan Bican Veysel Yıldız’a bırakıyoruz:

Türküler öğrencilerin hayal güçlerini ve ilgilerini aktif tutmada birçok öğretim yönteminden daha etkili olabilir. Türkülerin sözleri ve ezgileri sayesinde öğrencilerin ilgisi uyanık tutulabilir. Türküleri ortaya çıkaran hikayeleri, içlerinde geçen sosyal olaylara dair bilgiler, söz ve ezgileri ile uyandıracakları duygusal atmosfer, türkülerin öğrenmeyi kolaylaştırmasına destek olabilir. Her yaşta insanın, özellikle çocuk ve gençlerin müziğe, ritmik seslere olan ilgisi nedeniyle türkülerle öğretim bir öğretim yöntemi ve kültürel değerleri aktarmaya ve yaşatmaya yarayacak bir eğitim stratejisi olarak kullanılabilir. Türkülerin derslerde farklı bakış açılarının kazandırılmasına ve farklı yaklaşımların kullanılmasına da olumlu katkı sunacağı düşünülebilir. Bu sayede öğrenciler daha yüksek düzeyde düşünme ve sorgulama yapabilirler. Farklı dersler için iyi planlanmış ve hedef kitlesinin ilgi, bilgi, görgü ve algı seviyesine uygun olarak ön hazırlıkları yapılmış müzik destekli etkinliklerle işlenen dersler öğrenciler için çok daha eğlenceli olacağından monotonluğu gidererek derse motivasyonu artıracak gibi dersin sevilmesine de zemin hazırlayacaktır. Türkülerle ders işleme ve konuları türkülerle ilişkilendirerek anlatma öğrencilerin derslerdeki akademik başarılarını artırmakla birlikte onların kendi kültürlerini tanımalarına ve aidiyet duygularının güçlenmesine de katkı sağlayacaktır. Bu aynı zamanda sanat ve edebiyat zevkinin gelişmesinin yolunu da açacaktır. Türkülerin yüzyıllar boyu nesilden nesile aktarılacak gelmesini sağlayan en önemli sır, onların milli zevkin, milli hassasiyetlerin, milli duyarlılığın, milli hafızanın imbikten geçmiş biçimi olmalarıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar, “Türk insanının yazılmayan romanı türkülerde saklıdır”, “Anadolu’nun gerçek romanını yazmak isteyenler muhteva yüklü türkülerle eğilmelidir” sözleri ile bir anlamda türkülerin milli varlığın DNA’sı oluşuna, milli hafıza oluşuna vurgu yapar. İşte bu milli kodların çocuklara aktarılıp tanıtılması ve yüzyıllar boyu yaşatılması için de türküler derslerde öğrenme ögesi olarak kullanılmalıdır. Dünden yarına yolumuzu aydınlatabilecek söz varlığına, milli tecrübeye sahip türküler ile öğretim yöntemi, öğrenciye sadece dersi değil, biz’i de öğretecektir (Yıldız, Bican Veysel, Eğitim ve Öğretim Aracı Olarak Türküler, Çocuk ve Genç Gazetesi).

KAYNAKÇA

- Argunşah, Hülya. (1993). Gagauz Türküleriyle Anadolu Halk Türkülerinin Ortak Motifleri. *Milli Folklor Dergisi*.3 (18) 33-37.
- Bölücek, Burcu. (2008). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Türkülerden Yararlanmanın Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eady, I. L. ve Wilson, J. D. (2007). Restructuring music’s role in the middle school curriculum. *College Student Journal*, 41(1), 239-241.
- Öztürk, C., Otluoğlu, R. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Prof.Dr. Erdem Özdemir (Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuarı)
- Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29 Haziran 2014 Cilt 16 Sayı 1 (27-38)
- TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu). Müzik Dairesi Başkanlığı.(2000). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1-2*. Ankara
- Yıldız, Bican Veysel, Eğitim ve Öğretim Aracı Olarak Türküler, Çocuk ve Genç Gazetesi. Hürriyet Gazetesi, 01.08.2004 <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/08/01/498805.asp>

ÇOCUK MÜZİĞİ ESERLERİNDE EĞİTSEL İLETİLER TÜRKİYE'DE ÇOCUK İLAHİ GRUPLARININ GELİŞİMİ VE ESERLERİNİN EĞİTSEL İLETİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Nevin Nesrin SOYSAL*

Özet

90lı yılların Türkiye'sinde post modern darbe tehdidi altında olan müslüman kesimin, çocuklarına din eğitimi vermek için buldukları çözüm yollarından birisi de müziği bir eğitim aracı olarak kullanmak oldu. Amaç eğitim olunca, dindar kişiler tarafından kurulan özel eğitim kurumları ya da eğitimci kimliği olan kişiler, dini içerikli çocuk müziğinin gelişimine öncülük ettiler. Bilimsel araştırmalar, çocuklara çocuklar tarafından verilen mesajların daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dini çocuk müziğinin amacı da din eğitimi vermek olduğu için, çocuk grupları dini çocuk müziğinde yetişkinler tarafından yapılan çalışmaların önüne geçmiş, mesaj verme açısından tercih edilmiştir. Dini çocuk müziğindeki eğitim verme kaygısı, bazen söz ve müzik kalitesinin önüne geçebilmiş, hedef çocuk kitlesinin tercih etmediği türden müziklerin, yaşlarına uygun olmayan, pedagojik hassasiyet gözetilmeden hazırlanmış şarkıların, büyükler tarafından çocuklara dayatılmasına yol açabilmiştir.

Gelişen internet kullanımı nedeniyle artık cd satışlarından gelir elde edilememesi, müzik sektörünün şekil değiştirmesine yol açmıştır. Günümüzde çocuk dini müziği, okullar ve belediyelerin açmış olduğu bilgi merkezleri bünyesinde yapılan ve internet üzerinden yürütülen lokal mahiyetteki çalışmalarla yoluna devam etmektedir.

Bu tebliğin amacı, bir döneme damgasını vuran çocuk ilahi gruplarının eserlerinin, döküman araştırması yoluyla eğitsel iletiler açısından incelenmesi, eserlerde ön plana çıkan iletilerin tespit edilmesi ve Çocuk İlahi Grupları konusunda çocuk edebiyatı tarihine not düşülmesidir.

Anahtar Kelimeler: Dini çocuk Müziği-Eğitsel İletiler-Çocuk İlahi Grupları-Çocuk Müzik Albümleri – Eğitim aracı olarak müzik.

THE DEVELOPMENT OF RELIGIOUS MUSIC BANDS OF CHILDREN AND THE EDUCATIONAL ANALYSIS OF THE RELATED WORK

Nevin Nesrin SOYSAL

Abstract

During the 90's Turkey, Muslim parents who wishes to have a religious education for their children, but were under the threat of postmodern coup have found the solution in music: an instrument for religious education of their children. The aim was education of high quality. Therefore, private educational institutions established by people of religious drives pave the way for development of music for children with religious content. Scientific studies show that children are more receptive to the messages given by children than given by adults. Since the purpose of the songs for children is giving a message, children's ensembles and bands were more preferable than adult bands. Though, the concern of giving a message in children music have sometimes surpassed the concern for the quality of the music. Therefore music tunes that children do not

* Eğitimci-Yazar-Besteci, nevinnesrinsoysal@gmail.com

prefer and songs that are composed without a consideration of children's age and their pedagogic needs have been imposed by the adults to children.

By the expansion of internet use, music tapes and CDs were not profitable and this led to a shift in music industry. Today, religious children music genre stands on the work of schools, study centres of municipalities, and local efforts of people conducted through internet.

The aim of this paper is the inquiry of religious children bands and their work in the context of educational purposes, and to identify their role and place in the history of children literature.

Key words: Child, crime, school, scientist, apathy, warning

GİRİŞ

Müzik, çocuğun vazgeçilmezidir. Anne karnında ilk gelişen duyu organı kulaktır ve çocuk daha doğmadan seslerle bağlantı kurmaya, çevresindeki sesleri ayırt etmeye başlar. Yüksek sesler, anne karnındaki bebeği korkutur. Yumuşak sesler ona kendisini güvende hissettirir. Yani çocuğun müzik yeteneği doğuştandır ve bu yetenekten onu eğitmek için faydalanılabilir. Hatta diyebiliriz ki, müzik çocuk eğitiminde kullanılabilecek en etkili yollardan birisidir.

Ninniler, çocuk oyunlarına bağlı şarkılar, türküler, tekerleme, bilmece, sayışma, maniler, halk şiiri ve türkülerini sayesinde her çocuk bulunduğu ortamın kültür özelliklerine göre dilini geliştirir ve de doğal olarak dile bağlı değer ve davranış geliştirir.

Eğitimde verilmesi hedeflenen değerler, öğrenciye çeşitli yollarla verilebilir. Bu yollardan biri de çocuk müziğidir. Çocuklar için özel olarak bestelenmiş, pedagojik açıdan doğru sözler içeren ve çocuğun yaşam coşkusunu besleyecek ritimde çocuk müziği eserleri, hedeflenen eğitsel iletilerin aktarılması konusunda önemli bir çocuk edebiyatı aracıdır. Şarkılarda aktarılan iletiler, çocuklara toplumsal bir miras olarak kültür aktarımı yapar, şahsiyetinin olumlu yönde gelişimini sağlar, toplumun bir bireyi olmasına katkıda bulunur.

Bu tebliğden amacımız, Türk toplumunun, çocuklarının din eğitimine katkıda bulunmak için ihtiyaç hissederek bir dönem oluşturdukları çocuk ilahî gruplarının şarkı sözlerindeki eğitsel iletileri tespit etmektir.

ÇOCUK İLAHİ GRUPLARININ GELİŞİMİNDE TARİHİ SÜREÇ

Tevhid-i Tedrisat Kanunları sonrası yapılan düzenlemeler sonucu, ilkokullarda din eğitimi zaman içerisinde ortadan kalkmıştı. 1949'da isteğe bağlı olarak 4 ve 5. sınıflara yeniden konulmuş, 1974-75 yıllarında ise haftada 1 saat ahlak dersi mecburi ders olarak müfredata girmişti. 80 darbesi sonrası ise ilkokul 4. Sınıftan, lise sona kadar "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi" zorunlu dersler arasına alındı (Köylü & Altaş, 2016: 202).

Devlet alanında bu değişimler olurken, halk da kendi içinde din eğitimi boşluğunu dolduracak arayışlar içerisine girmişti. İnsanlar evlatlarını dindar, ahlaklı bireyler olarak yetiştirmek için büyük bir arzu duyuyorlardı. 28 Şubat sürecinde çocuklarına vermek istedikleri dini ve ahlaki eğitimin postmodern darbe tehdidi altında olduğu Türkiyeli Müslümanlar, 90lı yıllarda çağa uygun yeni yöntemler arayışı içerisindeyken, çocuklarına din eğitimi vermek için buldukları çözüm yollarından birisi de, din eğitiminde müziği kullanmak olmuştur.

Amaç eğitim olunca doğal olarak dindar kişiler tarafından kurulan eğitim kurumları ya da eğitimci kimliği olan kişiler, dini çocuk müziğinin gelişimine öncülük etmişlerdir. Her ne kadar Adem Kesik ismini örnek olarak verebileceğimiz yetişkin sanatçılar tarafından seslendirilen, çocuklara yönelik dini içerikli şarkılar tek tük mevcut olsa da, dini çocuk müziğinde esas ilgi gören, çocukların seslendirdiği albümler olmuştur. Dini çocuk müziğinin amacı mesaj vermek olduğu için, çocuk grupları yetişkinler tarafından yapılan çalışmaların önüne geçmiş, mesaj verme açısından tercih edilmiştir. Mesaj verme kaygısı, bazen müzik kalitesinin önüne geçebilmiş, hedef çocuk kitlesinin tercih etmediği türden müziklerin, yaşlarına uygun olmayan, pedagojik hassasiyet gözetilmeden hazırlanmış şarkıların çocuklara dayatılmasına yol açabilmiştir. Dini konuların hassasiyet gerektirdiği gerekçesi ile çocuğun

hareketli yapısına uygun olmayan, tek özelliği çocuklar tarafından söylenmesi olan bazı ağır tempolu şarkıların “çocuk müziği” adı altında sunulduğuna çokça rastlanmıştır.

90lı yılların sonunda Öncü Eğitim Kurumları tarafından çıkarılan “Gökyüzü Bahçesi” albümünün dini içerikli çocuk müziği alanında bir ilk olduğunu söylemek mümkündür. Bu albüm ve sonrasında çıkarılan “Yemeği Beğenmeyen Çocuk” albümü, çocuk pedagojisi ve çocukların müzik tercihi gözetilerek oluşturulmuş başarılı eserler olmasına rağmen, o zaman ki iletişim şartları gereğince tanıtımı okul çevresinde sınırlı kalmış, daha geniş kitlelere ulaşması, internet geliştikten sonra gerçekleşmiştir.

Çocuk dini müziği alanında bir diğer ilk, özel bir din eğitimi çalışmasından gelmiştir. 12 yıl boyunca Kuran kursu yöneten, çocuklara yönelik özgün din eğitimi çalışmaları yapan Nevin Nesrin Soysal tarafından söz yazarı-besteci-koro ve klip yönetmeni olduğu “Minik Kalpler Korosu” kurulmuştur. 2003 yılında, zamanın en büyük dağıtım şirketi tarafından, usta bir aranjörün yönetimiyle, canlı enstrümanlarla çalınarak, profesyonel bir şekilde çıkarılan “Evimizde Cennet Var” albümü, beğeni ile karşılanmış, zamanın şartlarında iyi bir satış rakamına ulaşmıştır. Albüm bir başka firma tarafından satın alınıp tüm şarkılara klip çekilerek Türkiye’nin ilk çocuk klipleri VCDsi oluşturulmuştur. Bu albümü sanatçının 2007 yılında çıkardığı “Yoluna Güller Döksem” albümü takip etmiştir. Her iki albüm uzun yıllar boyunca ana okulları ve dini eğitim veren merkezlerde sürekli kullanılmış, büyük bir boşluğu doldurmuş ve büyük bir ihtiyacı karşılamıştır.

Evimizde Cennet Var albümünün ardından ses sanatçısı Ertuğrul Erkişi ve müzisyen Hakan Aykut tarafından gerçekleştirilen “Teşekkür Ederim Allahım” albümü bir cemaatin de desteği ile yurt içi, hatta yurt dışında geniş kitlelere ulaşmış, Türkçe Olimpiyatlarında yer almış, çok satan plak ödülleri almıştır. Bu profesyonel çalışmayı aynı cemaatin müzik firmaları tarafından oluşturulan “Peygamberin Gülleri”, “Samanyolu Yıldızları” “Kır Çiçekleri” ve “Beyaz Güvercinler” grubu takip etmiştir.

Daha küçük yaş grubuna hitap eden ve din eğitimi veren anaokullarının ihtiyaçlarını karşılayan bir diğer başarılı çalışma, dini bir gruba bağlı bir anaokulundan çıkmış, Neslihan Nur Ertürk’ün söz yazarı ve bestecisi olduğu, onun tarafından yönetilen “Minik Eller” grubunun “Ellerim Küçük Daha” albümü, İslamın şartları ve farzları ile ilgili bilgileri çocukların kolaylıkla ve keyifle öğrenmesini sağlamıştır.

Bir diğer çocuk grubu olan Grup 571, din dersi öğretmeni olan sanatçı İsmail Uslu tarafından kurulmuştur. Uslu, öğrencilerinden oluşan gruplarını sürekli yenileyerek çalışmalarını yakın zamana kadar devam ettirmiştir.

Gelişen internet kullanımı nedeniyle artık cd satışlarından gelir elde edilememesi , müzik sektörünün boyut değiştirmesine yol açmıştır. Müzisyenlerin içinde bulunduğu sorunlar, doğal olarak çocuk gruplarını da etkilemiştir ve günümüzde 2000li yıllarda olduğu kadar yoğun bir üretim gerçekleşmemektedir. Günümüzde çocuk dini müziği, okullar ve belediyelerin açmış olduğu bazı eğitim kurumları bünyesinde yapılan münferit çalışmalarla yoluna devam etse de tüm Türkiye’ye hitap eden, TV programlarında yer alan müzik gruplarına günümüzde verebileceğimiz tek örnek, Asfa Eğitim Kurumları bünyesinde müzik çalışmaları yapan “Temiz Kalpler Korosu”dur.

MÜZİKAL ZEKA

Psikolog Howard Gardner’in geliştirmiş olduğu “Çoklu Zeka” kuramında yer alan 8 zeka çeşidinden birisi de “Müzikal Zeka”dır. Müzikal zeka sesler, notalar, ritimlerle düşünme, farklı sesleri tanıma, yeni sesler, ritimler üretme becerisidir. Ritmik ve tonal kavramları tanıma ve kullanma, çevreden gelen seslere ve müzik aletlerine karşı duyarlılık kapasitelerini içerir. (Er, 2010: 21)

Müzikle uğraşanlarda müzikal zekanın ön planda olduğunu söyleyebilmekle beraber, her insanda az ya da çok müziğe karşı bir ilgi vardır. İşitme yoluyla öğrenme, en etkili öğrenme yollarından birisidir. Diğer taraftan bilimsel araştırmalar, çocuklara çocuklar tarafından verilen mesajların daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN EĞİTSEL İLETİLER

İslamda ilim öğrenmenin amacı, insanlara yararlı olmaktır. İlim, din ve dünya saadeti içindir. Hz. Peygambere göre herkes kendi ailesinin eğitiminden sorumludur. İslamda eğitim “ıslah”ı hedefler:

1. *Bireyin ıslahı*
2. *Ailenin ıslahı*
3. *Toplumun ıslahı*
4. *Neslin ıslahı*
5. *Tabiatın ıslahı*
6. *Alemin ıslahı* (Er, 2010: 4-30)

Günümüzde eğitimden istenen daha çok iyi vatandaş, mesleğinde uzman olmak, iyi para kazanmaktır. Eğitim hedeflerinde sosyal ve ekonomik etkiler egemendir. İslam eğitiminin amacı ise insanın terbiye edilmesidir. Bu olduğu zaman diğer amaçlar kendiliğinden peşi sıra gelecektir. İyi terbiye edilmiş insan dürüst, güvenilir, çalışkan ve verimli olacağı için dünyevi sonuçlara da ulaşacaktır.

İslamın eğitim metotlarından şöyle bahsedebiliriz:

Tebliğ: Doğru ve iyi olanı duyurma, bildirme, anlatma

İrşat: Doğru yolu göstermek, anlatmak: kötü yoldan sakındırmak.

Hidayet: Doğru yolu göstermek, rehberlik yapmak.

Cihat: çalışmak, uğraşmak, çabalamak (Er, 2010:37).

Bu açıdan baktığımızda eğitsel iletilerin dini açıdan doğru ve iyi olanı duyurma anlamında “Tebliğ” kapsamına girdiğini söylemek mümkündür. Tebliğ yapmak ise her müslümanın üzerine düşen bir görev ve ibadettir.

ÇOCUK EDEBİYATI VE DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN EĞİTSEL İLETİLER

“Değerler, davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallardır. Eylem ve davranışlarımızın yerindeliğini, etkililiğini, güzelliğini, ahlakiliğini belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlardır” (Hökekleli, 2011: 285).

Değerler eğitimi, davranışlarımıza yön verme ve topluma uyum sağlama hususunda bizi aydınlatır. Aslan’a göre, edebi eserler; “Bir his, duygu coşmasının, bir vecd, yahut bir sevincin, coşkunun verdiği ilhamın eseri olmak dolayısıyla değerler ve maneviyat alanına kategori olarak daha yakındır. Bu bakımdan edebi eserler, değerleri anlatma ve hissettirmede pek çok imkân sunmaktadır” (2010: 49).

Edebî eserlerin yazılış amaçlarından en önemlisi ileti (mesaj) aktarmaktır. “Çocuk edebiyatı ürünleri, genellikle çocuğa doğru davranış kalıplarını ve toplum içinde uyulması gerekli kuralları öğretmek; sevgi, saygı, iyilik, dürüstlük, yardımlaşma gibi bir takım değerleri kazandırmak; özetle çocuğu hayata karşı hazırlamak amacı gütmektedir. Bu amaç doğrultusunda yazılan her çocuk edebiyatı ürünü farklı mesajlar içermekte ve çocuğun dünyasında bir yer edinmeye çalışmaktadır” (Arseven, 2005: 53).

Babacan’a göre iletişimin amacı, “Zihinler arasında ortak bir algı oluşturmaktır. Her iletişim etkinliğinin bir amacı, iletilmek istenen bir mesajı ve vermek istenen bir hedef kitlesi vardır” (2007: 12).

İletişim süreci gönderilen mesajın alıcıya anlaşılır biçimde ulaştırma işlemidir. “İletişim sürecini başlatan kişiye kaynak; kaynaktan alıcıya gönderilen uyarıcılara mesaj; mesajın alıcıya iletilmesini sağlayan araç, yöntem ve tekniklere kanal; gönderilen mesaja hedef olan kişiye alıcı; alıcının kaynak tarafından gönderilen uyarıcılara verdiği tepkiye dönüt denir” (Ergin & Birol, 2005: 27).

Konumuz olan müzik aracılığı ile iletişimde kaynak söz yazarı ve besteci, mesaj eğitsel iletiler, kanal besteler ve bestelerin dinleyiciye ulaştığı platformlar, alıcı da dinleyicilerdir. Mesaj, besteci ve söz yazarının dinleyiciye vermek istediği ana düşünce ve duygudur. Özdemir mesajı “Yazarı yazmaya iten başka bir deyişle okuyucusuna vermek istediği ana düşünce, ana duygu” olarak tanımlamıştır (Özdemir, 1983: 16).

Sever öğretici metinlerle edebiyat yapıtlarındaki iletinin farklı anlamlar taşıdığını belirtmiştir. “Öğretici metinlerde, yazarın savunduğu, vermek istediği düşünce biçimi; edebiyat yapıtlarındaki ise sanatçının okurlarında yaratmak ya da oluşturmak istediği duygu ve düşünce ortaklığı akla gelmelidir” (2013: 140).

ÇOCUKLARA YÖNELİK İLETİLERDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

*İletiler çocuğun bilişsel, duyuşsal gelişim özelliklerine uygun olmalı, çocuğun söz konusu gelişim boyutlarına olumlu katkılarda bulunmalıdır. (Cesur& Baş, 2015: 67):

*İletiler ile konu-tema arasında yakın bir ilişkinin olmasına dikkat edilmeli.

* İletilerin aktarımında önemli bir araç olan konu, dil ve anlatım gibi özellikler, kendi içlerinde bir uyumu barındırmalıdır.

*İletilerin aktarımında anlatılan metnin özelliği de dikkate alınarak, elden geldiğince zengin bir yola başvurulmalıdır. Yani sadece örtük iletiler şeklinde değil, yerine göre doğrudan, dolaylı ve soru şeklindeki iletilerin de metnin içine yedirilmiş olmalıdır.

* İletiler tıpkı tema/ ana fikir gibi eserin yazılma nedeni haline gelebileceği için en az tema/ ana fikir kadar üzerinde ciddi bir biçimde durulmalıdır” (Demirel, Geçen, 2011: 58-59).

İleti kavramı ile ilgili diğer önemli husus da iletilerin okuyucuya nasıl aktarılacağıdır. Sever, öğretme maksatlı bir kitapla yazınsal nitelikli bir kitabın ileti aktarımının birbirinden farklı olduklarını şöyle ifade etmiştir: “Öğretme amacıyla hazırlanan bir çocuk kitabında temel amaç, çocuklara, öncelikle bilgi aktarmak, onların doğrudan bilgilenmelerini sağlamak; yazınsal nitelikte bir kitabın amacı ise çocukların, sezme, duyma düşünme yetilerini geliştirmek, onlara insana özgü duyarlılıklar kazandırmaktır” (2013: 140). Özdemir de, iletilerin veriliş biçiminin yazı ve yaratılara göre değişiklik göstereceğini şöyle aktarmıştır: “Öğretici boyutlu gazete ve dergi yazılarında ileti önceden saptanmıştır. Konu bu iletiyi somutlayıp yansıtmak için bir araçtır yalnızca. Yazınsal metinlerdeki ileti kesin bir yargıya dönüştürülerek aktarılamaz. Örtük ileti, gizli bir anlam gizli bir öz yükler” (1983: 16).

Biz burada çocuk ilahi gruplarının eserlerini tebliğimizin konusu olan “eğitsel iletiler” açısından inceleyecek ve bu incelemeyi kronolojik bir sıraya göre yapacağız.

YÖNTEM

Bu çalışmada çocuk ilahi gruplarının şarkılarındaki eğitsel iletiler, doküman incelemesi yolu ile tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Çeşitli nedenlerle değerlendirmeye alınmayan eserlerin ismi ve nedeni, ilgili yerlerde belirtilmiştir. Albümlerin çıktığı firmalara listede yer verilmiştir. Albümdeki şarkılara cd olarak veya internetten ulaşılmıştır. Araştırmanın verilerini şarkılar oluşturmaktadır.

Bu bildiri, çocuk ilahi grubu şarkılarındaki eğitsel iletileri saptama amacına yöneliktir. Şarkılar içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, “araştırmacı tarafından tanımlanmış araştırma sorusu açısından önem arz eden anlam içerikleri üzerinde odaklaşan bir arama ve tarama stratejisidir” (Gökçe, 2006: 17).

Verilerin analizinde içerik analizi tekniklerinden kategorisel içerik analizi kullanılmıştır. Verilerin kodlanmasında, “Verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama” esas alınmıştır. “Bu tür araştırmalarda araştırmacı, verileri satır satır okur ve araştırmanın amacı çerçevesinde önemli olan boyutları saptamaya çalışır. Ortaya çıkan anlama göre araştırmacı, belirli kodlar üretir ya da doğrudan verilerden yola çıkarak kodlar oluşturur (Şimşek & Yıldırım, 2013: 264).

Tespit edilen tüm ilahi çocuklarına ait albümlerde yer alan 118 şarkı doküman incelemesine tabi tutulmuş ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çocuk ilahi gruplarının eserlerindeki dini değer ve kavramlarla ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - A. Allah ile ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - B. Peygamber ile ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - C. Dini kavramlarla ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - D. İbadetlerle ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - E. İslami şahsiyetlerle ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - F. Kutsal mekanlarla ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
2. Çocuk ilahi gruplarının eserlerindeki aile ile ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - A. Anne baba sevgisi ve hakkı ile ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
 - B. Geniş aile ile ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
3. Çocuk ilahi gruplarının eserlerindeki güzel ahlak özellikleri ile ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
4. Çocuk ilahi gruplarının eserlerindeki milli değerlerle ilgili eğitsel iletiler nelerdir?
5. Çocuk ilahi gruplarının eserlerindeki evrensel değerlerle ilgili iletiler nelerdir?

ÇOCUK İLAHİ GRUPLARI VE ESERLERİ

ÖNCÜ ÇOCUK KOROSU

Gökyüzü Bahçesi albümü, 90'lı yıllarda büyük umutlarla ve özlenen nesili oluşturma gayesiyle kurulan Öncü Eğitim Kurumları tarafından, okul müdürü ve kendisi de şair ve yazar olan Zekeriya Erdim'in öncülüğünde, özellikle kendi öğrencilerinin manevi gelişimine katkıda bulunmak amacıyla çıkarılmış bir albümdür. Canlı enstrümanlar olmaksızın, müzik öğretmenlerinin çaldığı enstrümanlarla, okul korusu tarafından seslendirilmiş olmasına rağmen, eğitsel iletileri çocuğa sanatsal bir şekilde verme ve çocukluk dönemine hitap etme açısından en başarılı örneklerden birini oluşturduğunu söyleyebiliriz. İletiler, basit görünen, çocukça ifadelerin arasına ustalıkla yerleştirilmiştir ve özellikle ilkokul 1. Kademe'ye hitap etmektedir. Çıktığı dönemde büyük bir boşluğu dolduran, büyük bir ihtiyacı karşılayan "Gökyüzü Bahçesi" ve ardından gelen, devamı mahiyetindeki "Yemeği Beğenmeyen Çocuk"un etki alanı, o dönemin iletişim şartları gereği ne yazık ki okul çevresi ile sınırlı kalmıştır. Ancak internetin gelişmesi ile birkaç yıl önce şarkıların tamamı çocuk müziği içeren sitelere yüklenmiş ve çocukların faydalanmasına sunulmuştur. Her iki albüm de güçlü eğitsel iletiler taşımaya rağmen, şarkı sözleri gayet şiirsel metinlerden oluşmakta olup, özellikle Gökyüzü Bahçesinin yazınsal çocuk edebiyatı eseri özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür.

Gökyüzü Bahçesi Albümü Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 10 şarkı
Allahtır İlk Sözüme
Cennet Bahçesi
Gel Bana
Gökyüzü Bahçesi
Gül Çocuk
Mini Çocuk
Sen Duyarsın Allah'ım
Vakıf Olup Vakfetmeli
Yüce Kitabım
March Of The Pioneer/ Öncü Marşı:

Yemeği Beğenmeyen Çocuk Albümü Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 10 şarkı
Allah Görüyor Seni
At Baba
Çocuğun Ellerde
Dedeciğim
Evvel Zaman İçinde.

Kuşum
Tevhid
Yalancının Mumu
Yemeği Beğenmeyen Çocuk
Yüce Allah

MİNİK KALPLER KOROSU

Minik Kalpler Korosu çocuklara yönelik hafta sonu Kuran okulu ve yaz Kuran okulu çalışmaları yapan ve öğrencilerine dini konuları sevdirmek amacıyla şarkılar besteleyen Nevin Nesrin Soysal'ın, Ali Rıza Demircan hocanın çocuk müziği alanına katkısı olabilecek herkesi göreve çağırmasıyla sorumluluk hissederek, bestelerini albüm yapmaya karar vermesi ile ortaya çıkan bir çocuk grubudur. Dönemin en iyi dağıtım firması olan Azim Dağıtım tarafından çıkarılan, İslami camianın önde gelen müzisyenlerinden Taner Yüncüoğlu tarafından aranjesi yapılan, canlı enstrümanlarla seslendirilen Evimizde Cennet Var albümü oldukça geniş çevrelere ulaşarak, o zamanın şartlarında iyi bir satış rakamına ulaşmıştır. Daha sonra Adım Prodüksiyon tarafından satın alınan albümün tüm şarkılarına klip çekilerek Türkiye'nin ilk çocuk klipleri VCDsi oluşturulmuştur. Bazı eserler ilköğretim 1. Kademeye yönelik olmakla birlikte, eserlerin daha çok ilköğretim 2. Kademeye hitap ettiğini söylemek mümkündür.

5. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumunda eğitimci yazar Esmâ Budak ve editör Sevinç Şahin tarafından sunulan “Nevin Nesrin Soysal’ın Çocuk Müziği ve Çocuk Edebiyatı Eserleri” isimli tebliğde şu satırlar yer almaktadır: “Çocuk şarkılarının niteliği dört ana başlık ile özdeşleşerek incelenebilir; Müzikal-Ezgisel Yapı, Ritimsel Yapı, Sözel-Dilsel Yapı, Prozodi (Söz ve Ses Uyumu) Nevin Nesrin Soysal Hanım’ın çocuk şarkıları incelendiğinde şarkılarının nitelik olarak bu dört ana başlığa oturduğu görülmektedir. Dil, estetik ve ritmik gelişime katkı sağlayan yapısının yanında yöresel ezgi formlarını günümüz çocuklarının zevk alacağı şekilde düzenlenen çeşitli şarkıları bulunmaktadır. Bu şarkılara örnek olarak Karadeniz horonu ile düzenlenmiş ‘Melekler’”Rabbin İsteği”, rap ve mehter formları ile süslü ‘Çağın Fatihleri Marşı’”nı verebiliriz. Çocukların gelişimine uygun ifadelerle, estetik bir şekilde dini bilgilerin, aile, ahlaki değerler, Allah ve Peygamber sevgisi gibi olguların çocuğun anlayacağı ve içselleştirebileceği şekilde aktarıldığı bu çalışmalar, dini çocuk müziği alanında eğitim kurumlarının yıllardan beri kullandığı öncü eserler olmuştur.”

Evimizde Cennet Var Albümü Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 12 şarkı
Cd: Azim Dağıtım 2003
Vcd Adım Prodüksiyon 2005
Sevgini Hissediyorum
Peygamberim
Evimizde Cennet Var
Yuvayı Kurar Anne
Cennetten Bir Köşe
Biz Bir Aileyiz
Abdest Işıltıları
Çocuğun Namazı
Melekler
Çabuk Gel Babacığım
Kardeşim
Annelerin Kalbi

Yoluna Güller Döksem Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 12 şarkı

Söz Yazarı-Besteci-Yönetmen: Nevin Nesrin Soysal
Aranjör: Taner Yüncüoğlu
Çıkış Tarihi: Mayıs 2007 Firma: Medya Ofis
Yoluna Güller Döksem.
Çağın Fatihleri Marşı
I Feel Your Love My Allah
Bir Yetim Ağlıyor
Rabbin İsteği
Yağmur Meleğinin Duası
Oku
Sihirli Sözcükler
Sadece Bir Gün
Yağmur
Minik Kalpler Marşı
Türkiyem

ERTUĞRUL ERKİŞİ VE MİNİK DUALAR GRUBU

Öncülüğünü eğitimcilerin yaptığı ilk iki çocuk korosundan sonra, mesleği müzisyenlik olan kişiler tarafından oluşturulan ilk grup Minik Dualar Grubu olmuştur. Söz ve besteleri Tasavvuf müziği sanatçısı Ertuğrul Erkişi'ye ait olan, Hilal Nalçacı'ya ait şiirlerin yer aldığı, aranjörlüğü İslami camianın önde gelen müzisyenlerinden Hakan Aykut tarafından yapılan Minik Dualar grubu, kendilerini destekleyen cemaatin de katkıları ile çocuk müziğini geniş kitlelere ulaştırmayı başarmıştır. Aynı cemaatin Türkçe Olimpiyatları organizasyonunda sahne alan, cemaatin okullarında şarkıları öğretilen grup, Orta Asyadan, Amerika'da yaşayan Türklere kadar geniş bir kesimde adını duyurmuş, grubun her iki albümünün VCDsi oluşturulmuştur. İlk albümleri ile mistik müzik dalında "Yılın şarkısı", ikinci albümleri ile "platin plak" ödülünü almış, Türkiye'de ve yurt dışında konserler vermişlerdir. Hem albümün seslendirilmesinde, hem konserlerde Ertuğrul Erkişi'nin kendisi de yer almış, Erkişi ve Minik Dualar Grubunun adı, bir bütün olarak anılmıştır.

"Çocuklar için bestelenmiş dualar"dan oluşan şarkılar, Türk sanat ve tasavvuf müziği formunda olup, birkaç şarkı oldukça hareketli olmasına rağmen, genelde ağır ritimli şarkılardan oluşmaktadır. Şarkıların daha çok ilköğretim 2. Kademeye hitap ettiğini ve içerik açısından öğretme amaçlı eğitsel metin kapsamında olduğunu söylemek mümkündür.

Teşekkür Ederim Allah'ım Albümü Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 10 şarkı
CD: Şirin Çocuk Müzik Yapım, 2005
VCD: Yenikapı Müzik 2007
Yemek Duası
Teşekkür Ederim Allahım
Sevgili Peygamberim
Uyku Duası
Ehl-İ Beyt Duası
Tesbihat-1
Anne-Baba Duası
Hasta Duası
Yağmur Duası
Tesbihat-2

Teşekkür Ederim Allahım 2 Albümü Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 10 şarkı
Yenikapı Müzik, 2007
Oruç Duası

Anneme Dua
Birlik Duası
Şehit Duası
Namaz Duası.
Hac Duası
Dört Güzeller Duası
Doğuşun Bayramımız
Teşekkür Ederim Allahım
Hayvanlara Dua

İSMAİL USLU VE GRUP 571

Truva Müzik, 2007

Minik Kalpler Korosunun örneği, Ertuğrul Erkişi ve Minik Dualar Grubunun satış başarısından sonra, sırada bir solist ve din dersi öğretmeni olan İsmail Uslu'nun yönetiminde kurulan, şarkılarda kendisinin de yer aldığı "İsmail Uslu ve Grup 571" yer aldı ve 3 numaralı çocuk grubunu oluşturdu. Uslu'nun hem eğitimci hem sanatçı oluşu, bu grubun uzun ömürlü olmasında etkili oldu. Grubun Diyanet İşleri Başkanlığının bazı projelerinde yer almasına, bu projeler kapsamında çok sayıda konserler vermesine ve grupta yer alan çocuklar büyüdükçe gruba yenileri dahil edilerek yakın zamanlara kadar varlığını devam ettirmesine olanak sağladı.

Grup 571'in milli ve manevi değerleri yeni nesillere öğretebilmek, çocukların diliyle çocuklara ve tüm kitlelere ulaşabilmek amacıyla yola çıkmış bir müzik grubu olduğu, bir amaçlarının da eski ilahileri çocukların gündemine yeniden getirebilmek olduğu, grup tarafından web sitelerinde ifade edilmektedir. Bu nedenle albümlerinde anonim pek çok ilahi de yer almaktadır. Anonim ilahiler bu çalışmanın kapsamına girmediğinden değerlendirmeye alınmamışlardır.

(<http://www.grup571.com./index.php/hakkimizda/18.9.2019> tarihinde kayıt alınmıştır)

Grup 571 Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 3 şarkı
571'de Bir Güneş Doğdu
Taleal Bedru: Anonim
Namaz
Peygamberler
Allahu Allah: Anonim
Ya İlahi: Anonim
Can Allah Canan Allah: Anonim
Sevdim Seni: Anonim
Veysel Karani: Anonim
Ya Allah: Anonim

PEYGAMBERİN GÜLLERİ GRUBU

Minik Dualar Grubunun satış başarısı üzerine, cemaate bağlı bir müzik firması olan Tuna Prodüksiyon tarafından Peygamberin Gülleri grubu oluşturularak aynı isimli albüm piyasaya çıkarıldı. Çok iyi bir zamanlama ile bir Kutlu Doğum TV programında "Yetim Kız" isimli parçalarıyla gündeme gelen grubu meşhur eden bu parçaları olmuştur. Grubun parçalarında ana tema Hz. Peygamberdir. Ancak albümün tümü ele alındığında sorunlu bir peygamber algısının yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan bazı besteler, çocuk müziği kapsamına giremeyecek ölçüde ağır ritimli arabesk müzik tarzındadır. Bazı şarkıların sözleri ise çocuk psikolojisine uygun olmadığı gibi, zarar verme potansiyeline sahiptir. Grubun, sözleri şair Yusuf Dursun'a ait olan şarkılarının dışındakiler, çocuk ve çocukluk dünyasına hitap etmeyip, ne eğitsel ne yazınsal açıdan çocuk edebiyatına bir katkısının olduğunu söyleyemeyiz.

Peygamberin teri ile ilgili pek çok iletinin mevcut olup, çocukların hayatlarında örnek alabilecekleri yönlerine yer verilmemiş olması, bunun da ötesinde şifreli gibi görünen örtülü iletilerin yer alması, cemaatin eğitim çalışmalarının hamasi bir şekilde övülmüş olması, bu çalışmanın farklı amaçlarla yapıldığı, çocuk ve çocukluk dünyasının alet olarak kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir.

Peygamberin Gülleri 1 Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 10 şarkı
Tuna Prodüksiyon, 2008
Biz Dünya Çocukları.
Yetim Kız
Neler Vermezdim
Nur Yüzlüm
Efendim Benim
Anne
Efendim
Doymadım Bu Oyuna
Sevgili Peygamberim
Annem

Peygamberin Gülleri 2 Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 5 şarkı
Tuna Prodüksiyon
Bitsin Bu Savaşlar
Taleal Bedru Aleyna
Dün Yoluna Kurbanım: Bir çocuk şarkısı olmadığı ve şifreli mesajlar içerdiği için değerlendirmeye alınmamıştır.
Ya Şehri Ramazan
Tek Rahmana Sarıl: Çocukluk dönemine ve çocuk dünyasına uygun olmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır.
Sevginin Sultanları
Öğretmenim: Manipasyon mahiyetinde sözler içerdiği için değerlendirmeye alınmamıştır.
Yakarış: Yetişkinlere yönelik olduğundan değerlendirmeye alınmamıştır.
Sokak Çocuğu

BEYAZ GÜVERCİNLER GRUBU

Değerlendirmeye alınan toplam 11 şarkı

Nil Production tarafından çıkarılan Beyaz Güvercinler albümünün şarkıları ilkokul 1. kademeye daha uygun, sürekli “meli, malı, yapmalı, etmeli” gibi ifadelerin geçtiği, dini kavramları didaktik diyebileceğimiz veren tarzda eserlerdir ve öğretme amaçlı edebiyat türünde oldukça iyi bir örnek ortaya koymaktadır. Şarkılar çocuk ritimlerine uygun, kısa ve sade, çocuk din eğitiminde başarı ile kullanılabilir parçalardır.

Allah’ım Seni Seviyoruz
Beyaz Kedicik
Çok Teşekkür Ederiz
Cömert Olmalı
Güzel Gökyüzü
İslamın Şartı Beştir
Namazdan Önce Abdest
Namazın Farzları

Renk Renk Çiçekler
Sevgili Peygamberim
Temiz Çocuk

ELLERİM KÜÇÜK DAHA MİNİK ELLER GRUBU

Ellerim küçük daha albümü, Nevin Nesrin Soysal'dan sonra çocuk müziği alanında çalışan ikinci hanım olan Neslihan Nur Ertürk tarafından, yine çocuk din eğitimi çalışmaları sırasında, sahada oluşturulan eserlerdir. Okul öncesine hitap eden tek albüm ve tek çocuk grubudur. Ertürk'ün eserleri anaokullarının din eğitimi programını destekler mahiyette olduğu için hedef kitle okul öncesi yaş grubudur. Diğer gruplarla kıyaslandığında tamamı kız olan, en küçük yaştaki çocuklar tarafından seslendirilen albümdür. Yazınsal edebiyat grubuna dahil edebileceğimiz özelliklere sahip olmasa da, ritmik yapısı, kliplerindeki sevimli koreografi, küçük çocuklardan oluşması, dini kavramları ve 32 farzı çocuklara çoklu zekaya hitap edebilecek şekilde anlatması, bolca tekrara yer vererek ezberlemeyi kolaylaştırması gibi özellikleriyle İslami camiada severek kullanılan, amacına ulaşan başarılı bir çalışma olmuştur. Ertürk sonrasında Gülberenk Değerler Eğitimi Derneğini kurmuş ve Gülberenk isimli, yine ilk çocukluk dönemini hedefleyen bir değerler eğitimi müzik albümü çıkarmıştır.

Ellerim Küçük Daha Albümü Şarkı Listesi

Değerlendirmeye alınan toplam 7 şarkı
Altınoluk Prodüksiyon
Ben Müslümanım
İslamın Şartı,
İmanın Şartı
Abdest Şarkısı
Gusül Şarkısı
Allahın Sıfatları.
Ellerim Küçük Daha

SAMANYOLU YILDIZLARI GRUBU

Değerlendirmeye alınan toplam 7 şarkı

Nil Production

Bu grup da Beyaz Güvercinler ile aynı firma tarafından çıkarılmıştır. Ancak Peygamberin Gülleri grubunun albümlerinde görülen olumsuz özelliklere sahiptir. Cemaat liderine özlem ve vatana dönüş çağrıları yapan şarkılar içermekte, cemaat liderinden hakkını helal etmesi istenmektedir. Albümde çocuk şarkısı kategorisine sokulması mümkün olmayan, sözleri şifreli olduğu şeklinde intiba bırakan şarkılar bulunmaktadır. Zaman zaman çocuklara eşlik eden erkek vokaller, grubu çocuk grubu olma özelliğinden uzaklaştırmaktadır. Sadece “Ceplerimi yıldızla doldur “şarkısını başarılı bir çocuk şarkısına olarak örnek olarak verebiliriz.

Rüyamda Sizi Gördüm
Neredesin Öğretmenim: Cemaat liderine yazıldığı için değerlendirmeye alınmamıştır.
Güzel Adın
Değerini Bilmek Lazım
Gül Efendim
Samanyolu Yıldızları: Cemaat liderine yazıldığı için değerlendirmeye alınmamıştır.
Can Ahmet
Esmâ
Ceplerimi Yıldızla Doldur
Bahar geldi: Çocuk şarkısı olmadığı ve örtülü mesajlar içerdiği için değerlendirmeye alınmamıştır.
Gül Efendim Akustik

KIR ÇİÇEKLERİ GRUBU

Değerlendirmeye alınan toplam 8 parça

Nil Production

Grubun göze çarpan özelliği, gruptaki çocukların kliplerde enstrüman çalıyor olmasıdır. Firmanın diğer çalışmalarında olduğu gibi çocuklara zaman zaman yine bir erkek vokal eşlik etmektedir. Diğer gruplarla kıyaslandığında, en yüksek yaştaki çocuklardan oluşan bir grup olduğunu söylemek mümkündür. Peygamberin Gülleri ve Samanyolu Yıldızları Grubunda olduğu gibi bu albümde de cemaat lideri için bestelenmiş şarkılar mevcuttur. Hz. Peygamber pasif bir model olarak aktarılmakta ve cemaat lideri ön plana çıkarılmaktadır. Grubun “Al çocuğum bu gülü” şarkısı ise grubun yazınsal edebiyat kapsamına sokabileceğimiz başarılı bir parçasıdır.

Dua

Kaside-i Bürde: Arapça

Peygamberim Can Ahmedim

Gurbet: Cemaat liderine yazıldığı için değerlendirmeye alınmamıştır.

Sultanım

Rabbim Sana Çok Şükür

Güller Derdim

İşte Geldi Ramazan

Çiçek Duası

Al Çocuğum Bu Gülü

ASFA TEMİZ KALPLER KOROSU

Asfa Eğitim kurulları bünyesinde “sosyal sorumluluk projesi” kapsamında oluşturulan Temiz Kalpler Korosu 2010lu yıllarda ortaya çıkıp Türkiye çapında dikkat çekmeyi başarmış tek çocuk grubudur. Koronun oluşumuna Asfa İlköğretim okulunun çok uzun yıllar boyunca müzik öğretmenliğini yapan Süreyya Tezeren tarafından öncülük edilmiştir. Tezeren, gruba anaokulu yaşlarından itibaren yeteneğini keşfedip takip ettiği 9 çocuğu dahil etmiştir. Eserleri tasavvuf müziği tarzındadır. Temiz kalpler Korosuna tanınmış sanatçılar Ahmet Özhan, Mustafa Demirci ve Sami Savni Özer eşlik ederek çocuklarla düet yapmışlardır. “Tertemiz” isimli albümleri 2014 yılında, ikinci albümleri 2017 yılında çıkmıştır. Cumhurbaşkanının da yer aldığı sahne ve TV programlarında yer almışlardır. Temiz Kalpler Korosunu son derece profesyonel hazırlanmış şarkıları, büyük emek ve titizlikle ortaya konan sunumlarından dolayı eğitim amaçlı çocuk edebiyatına başarılı bir örnek olarak verebiliriz. Ortaya konan çalışma, tasavvuf müziğini çocuklara hatırlatmak, özgün eserlerle gündemlerine sokmak açısından kayda değer ve takdire şayandır. Tertemiz1 albümüne bazı telif problemleri nedeniyle ulaşamadığı için sadece Tertemiz 2 albümü değerlendirmeye alınmıştır.

Tertemiz 2 Şarkı Listesi

2016 yılında çıkan albüme, tasavvuf müziği sanatçısı Fatih Koca eşlik etmiştir.

Değerlendirmeye alınan toplam 3 şarkı

Sevdim Seni: Anonim

Cürmüm ile Geldim Sana: Anonim

Oruç İlahisi

Hu Zikri: Anonim

Ma Lana Mawlan Siwallah: Arapça ilahi

Birsin Allah'ım

Dur Etme Namazına: Anonim

Kabenin Yolları: Anonim

Cuş'a Gelir Dağ İle Taş: Anonim

Esmâ Zikri: Anonim

En Büyük Kim? Allah: Adem Kesik'e ait parçanın yeniden seslendirilmesi. Değerlendirmeye alınmıştır.

SONUÇLARIN ANALİZİ

Değerlendirmeye aşağıda ismi verilen gruplardan belirtilen sayıda eser esas alınmıştır:

Minik Kalpler Korosu	24
Minik Dualar grubu	20
Öncü Çocuk Korosu	20
Peygamberin gülleri	15
Beyaz Güvercinler	11
Kır Çiçekleri	8
Minik Eller grubu	7
Samanyolu yıldızları	7
Grup 571	3
Temiz Kalpler Korosu	3
Toplam:	118

EĞİTSEL İLETİLERİN KATEGORİLERE GÖRE DAĞILIMI

- A. Dini değer ve kavramlarla ilgili iletiler: 166
1. Allah 24
 2. Peygamber 47
 3. İslami kavramlar 61
 4. İbadetler 18
 5. İslami şahsiyetler 13
 6. İslami mekanlar 3
- B. Aile ile ilgili iletiler 34
1. Anne baba önem ve sevgisi 23
 2. Diğer aile bireyleri 11
- C. Ahlaki değerler ile ilgili iletiler 41
- D. Milli değerlerle ilgili iletiler 5
- E. Evrensel değerlerle ilgili iletiler 11

TOPLAM 257

KATEGORİ A:

DİNİ DEĞER VE KAVRAMLARLA İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER: Toplam 166

1. ALLAH'LA İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER: 24

- A11 Allah sevgisi 8
- A12 Allah'ın her şeyi işitmesi 1
- A13 Allah'ın her şeyi görmesi 1
- A14 Allah ve çocuk ilişkisi 1
- A15 Allah'ın yüceliği 3

- A16 Allah'ın adını yüceltmek 1
A17 Allah'ın isimleri 3
A18 Varlıkların Allah'ı anlatması 5
A19 Allah'ın sıfatları 1

2. PEYGAMBERLE İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 47

- A21 Peygamberin rehberliği 5
A22 Peygamberin yetimliği 4
A23 Peygamberin ahlakı 5
A24 Peygamber sevgisi 8
A25 Çocuğun Peygamberi görme arzusu 3
A26 Yetim çocuğun peygamber özlemi 3
A27 Çiçeklerin peygamberi zikretmesi 1
A28 Peygamberin gönülleri sevgiyle fethetmesi 1
A29 peygamberin çocuk sevgisi 3
A30 peygamberin isimleri 3
A211 Ehli Beyt 1
A212 Peygamberin torun sevgisi 2
A213 Peygamberin terinin gül kokması, gül bahçesi, gül teması 8

3. İBADETLERLE İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 18

- A31 Abdest 2
A32 Namaz 3
A33 Dua 4
A34 Hac 1
A35 Gusül 1
A36 İslam'ın şartları 1
A37 İslam'ın mutluluk verisi 1
A38 İmanın şartları 2
A39 Oruç ibadeti ve duası 3

4. İSLAMİ KAVRAMLARLA İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 61

- A41 Besmele 6
A42 Besmele ile güç kazanmak 1
A43 Cennet 5
A44 Tekbir 1
A45 Sevap 1
A46 Salavat 3
A47 Elhamdulillah 1

- A48 Tevhid 4
A49 İlim 3
A411 irfan 1
A412 Melekler 3
A413 Kuramı Kerim 1
A414 Şükür 6
A415 Tesbihat 2
A416 Şehitlik 1
A417 Müslümanların birliği 1
A418 Misafir 1
A419 Yağmur (Rahmet) 4
A419 İftar 2
A420 Kaside-i Bürde 1
A421 Sahur 1
A422 Ahiret 1
A423 Secde 1
A424 Kible 1
A425 islam dini 2
A426 Taleal Bedru 2
A427 Vahyin gelişi 1
A428 Oku emri 1
A429 Öğretmen figürü 3

5. İSLAMİ ŞAHSİYETLERLE İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 13

- A51 Hz Ali 2
A52 Hz. Fatıma 1
A53 Hz. Hasan 2
A54 Hz. Hüseyin 2
A55 Hz. Ebu Bekir 1
A56 Hz. Ömer 1
A57 Hz. Osman 1
A58 Hz. İbrahim 2
A59 Kuranda adı geçen peygamber isimleri 1

6. İSLAMİ MEKANLARLA İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 3

- A61 Medine 1
A62 Kabe-Beytullah 1

A63 Hira dağı 1

KATEGORİ B

AİLE İLE İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 34

B1 Anne-Baba 23

B11 Baba sevgisi 3

B12 Çocuğun baba ile oyun ihtiyacı 1

B13Baba ile anne arasındaki sevgi 1

B14 Anne babaya dua 4

B15 Anne babası olmayanlara dua 1

B16Annenin çocuklarına sevgisi 3

B17 Anneliğin kutsallığı 4

B18 Kimsesiz çocuğun anne özlemi 1

B19 Anne hakkı 2

B20 Anne babanın çocuk eğitimindeki yeri 3

B2 Diğer aile figürleri 11

B21Dede 4

B22 Teyze 1

B23 Hala 1

B24 Amca 1

B25 Dayı 1

B26 Sılayı rahim 1

B27 Kardeş sevgisi ve kardeşin önemi 2

KATEGORİ C

GÜZEL AHLAKLA İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 41

C1 Ümitvar olmak 2

C2 Dürüstlük 3

C3 Okuma sevgisi, ilim tahsili 2

C4Çalışmak, başarmak, yılmamak 1

C5 Para biriktirip ihtiyaç sahipleri için harcamak 1

C6 Hayvan sevgisi 3

C7 Çocukluğa övgü, çocukluğun saflık ve temizliği 6

C8 Paylaşma yardımlaşma 2

C9 Haksızlığa karşı mücadele 1

C10 Şefkat ve merhamet 2

C11 Sevgi dolu olmak 3

- C12 Kulluk bilinci 1
C13 Hayatın amacını bulmak 1
C14 Temiz olmak 1
C15 Cömertlik 1
C16 Gelecek nesillerle ilgili ideal ve hayaller 6
C17Tüm ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmak 1
C18 Dünya yetim ve mazlumlarıyla dayanışma 4

KATEGORİ D:

MİLLİ DEĞERLERLE İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 5

- D1Türkiye sevgisi 1
D2 Şanlı Tarih 1
D3Türkiye'nin doğal güzellikleri 1
D4Çocukların ülkenin geleceği olması1
D5Anadoludan Hz. Peygambere selam 1

KATEGORİ E

EVRENSEL DEĞERLERLE İLGİLİ EĞİTSEL İLETİLER 11

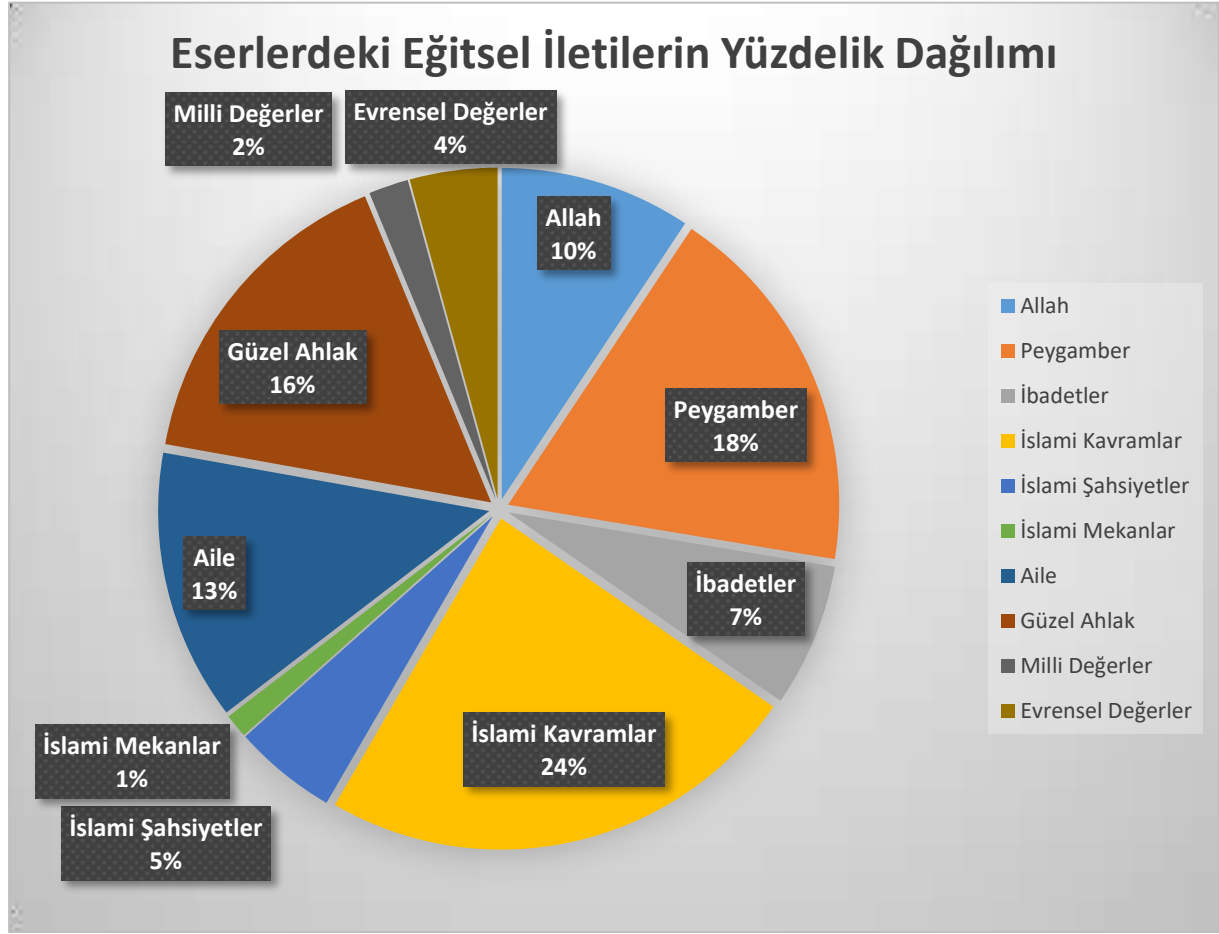
- E1Barışa özlem 3
E2Çocukların dünyaya sahip çıkması 1
E3Kalbini tüm dünyaya açmak 1
E4İnsanların eşitliği ve kardeşliği3
E5Savaşların durması, çocukların ölmemesi 3

YÜZDELİK ORANLAR

Yukarıdaki bilgilerin yüzdelik oranı tespit edildiğinde ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır:

Dini değer ve kavramlarla ilgili iletiler:	166	Yüzde 64.59
Allah	24	Yüzde 9.33
Peygamber	47	18.28
İslami kavramlar	61	23.73
İbadetler	18	7
İslami şahsiyetler	13	5.05
İslami mekanlar	3	1.16
Aile ile ilgili iletiler	34	Yüzde 13.22
Anne baba önem ve sevgisi	23	8.94
Diğer aile bireyleri	11	4.28
Ahlaki değerler ile ilgili iletiler	41	Yüzde 15.95
Milli değerlerle ilgili iletiler	5	1.94

TOPLAM 257

SONUÇLAR

Çocuk ilahi gruplarının şarkı sözlerindeki eğitsel iletilerin tespit edilip ortaya konduğu tabloda 166 ileti ile dini kavram ve değerlerin başı çekmesi ve tüm iletilerin %64.50'sini oluşturması, çocuk ilahi gruplarının amaçlarının din eğitimi olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aile ve ailevi değerlerin %13 gibi bir oran oluşturmasının, Türk toplumunun aileye verdiği değere ve bunun dini ve ahlaki bir görev olarak görüldüğüne işaret ettiğini söylemek mümkündür. Ahlaki değerlerin ileti sıklığı açısından %16 gibi bir orana sahip olması ise, değerler eğitimine verilen önemin azlığı açısından şaşırtıcı olarak nitelendirilebilir.

Diğer taraftan eğitsel iletilerin veriliş şekillerine baktığımızda, çocukların duygularına değil de zihinlerine hitap etmeyi, ezberletmeyi hedefleyen didaktik parçaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Hayal gücünü harekete geçiren, duygulara hitap eden, düş ve devinim gücü uyandıran, ele aldığı konuyu sevdiren nitelikte aktaran eserlerin sayısı sınırlı kalmıştır. Şarkıları ritimleri açısından ele alacak olursak çocuklara hitap eden ritmik çocuk şarkıların tanınır bilinirlik açısından geri planda kalıp, ritim ve sözleriyle büyüklere hitap eden şarkıların daha popüler olduğunu, daha çok tanındığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan çocuk müziği alanını, büyük ölçüde yetişkinlerin müzik tercihlerinin belirlediğini söylemek yanlış olmaz.

Bir başka öne çıkan müzik türü ise çocuk grupları tarafından seslendirilen anonim ilahilerdir. Bu ilahiler çocuk edebiyatına çok fazla hizmet etmese de, eski ilahilerin çocuklar tarafından dinlenmesine vesile olması itibarıyla çocuk ilahi gruplarının kuruluş amaçlarına uygundur. Farklı amaçlarla oluşturulan bazı şarkıları saymazsak, ister öğretme amaçlı, ister yazınsal amaçlı eserler veren tüm

çocuk grupları, kendi dönemlerinde Türk toplumunun çocuk din eğitimindeki bazı boşlukları tamamlamışlar, toplumun geneli tarafından ilgi ve sevgi ile karşılanmış ve görevlerini yapmışlardır.

ÖNERİLER

Türk toplumunun, çocuklarına dini ve ahlaki değerleri öğretecek müzik eserlerine olan ihtiyacı devam etmekte, ancak müzik sektörünün şekil değiştirmesi, yeni çocuk gruplarının oluşturularak yeni müzik albümlerinin piyasaya çıkmasını engellemektedir. O yüzden yeni yapılacak çalışmaların maddi olarak desteklenmesi çok önemli ve gereklidir.. Yeni yapılacak çalışmaların, günümüz çocuğuna hitap edecek özellikleri taşıması, bir diğer önemli husustur. Çocuğun müzik zevkini göz ardı ederek, ona büyüklerin hoşuna giden müzik türlerinde eserler yapmak, çocukları din adına arabesk müziğe, çocuğun yapısına uygun olmayan, hareket ihtiyacını karşılamayan ağır ritimli şarkılara mahkum etmek, dini çocuk müziğini başarısızlığa mahkum etmek anlamına gelecektir. Dini çocuk müziği alanında hem öğretme amaçlı, didaktik eserlere, hem de ezber kalıplarından çıkılarak söylemini dolaylı yoldan anlatan, mesajını fark ettirmeden veren, öğreten değil sevdiren türde yazınsal edebiyat kapsamına giren eserlere çok büyük ihtiyaç vardır. Çocuklarımızın dillerine düşecek, seyerek söyleyecekleri, islami kavramları ağızlarına yerleştirecek şarkılara ihtiyacımız günümüzde de devam etmektedir. Bunu başarmak, üzerimize düşen bir vazife ve gelecek nesillere karşı sorumluluğumuzdur. Bu noktada eğitimcilere, şairlere, bestecilere, onlara kaynak sağlama gücü olan kişi ve kurumlara büyük iş düşmektedir. Başarılı çalışmalar, ancak hepsinin ortak çabasıyla gerçekleştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Arseven, T. (2018, Şubat, 2. Baskı). Mesaj Açısından Çocuk Kitapları. Hece Dergisi, 51-62.
- Aslan, Z. (2010). Değerler Eğitiminde bir Yöntem Önerisi: Edebiyat Metinlerinden Yararlanma. Değerler Eğitimi Konferans Bildirileri (pp. 47-55). İstanbul: Damla Yayınevi.
- Babacan, M. (2007). Yazılı ve Sözlü Anlatım. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Cesur, E., & Baş, B. (2015). Mavisel Yener'in Çocuklara Yönelik Öykülerindeki Eğitsel İletiler Üzerine Bir Araştırma. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 3(3), 64-67.
- Demirel, Ş., Uludağ, M., Tozlu, N., Seven, S., & Çeçen, M. (2011). Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı. Ankara: Pegem Akademi.
- Er, İ. (2010). Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu. Ankara: ÖĞ-DER Yayınları.
- Ergin, A., & Birol, C. (2005). Eğitimde İletişim. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Hökelekli, H. (2011). Değerler Psikolojisi ve Eğitimi - Ailede, Okulda, Toplumda . İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köylü, M., & Altaş, N. (2016). Din Eğitimi. Ensar Neşriyat.
- Özdemir, E. (1983). Yazı ve Yazınsal Türler. İstanbul : Varlık Yayınları.
- Sever, S. (2013). Çocuk ve Edebiyat. Ankara: Tudem Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek , H. (Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri). 2013. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇOCUK MASALLARININ SANATSAL DİL ÖZELLİKLERİ

Prof.Dr. Ramil ALİYEV*

Özet

Çocuk masallarını estetik açıdan güzelleştiren hem de onun sanatsal dil malzemesine sahip olmasıdır. Masalın oluşturulmasında onun sanatsal dil özelliklerinden ne ölçüde kullanması dikkat çekiyor. Bu sorun aynı zamanda hikayenin sanatsal şiirselliğine ait bir konudur. Masal şiirselliğinde litotadan, mübalağadan, şahıslandırmadan, metafordan, teşbihden, metonimiyadan, kinayeden, antitezden, tekrirden ve diğer sanatsal dil unsurlarından kullanılır. Masal şiirselliğine aynı zamanda onun şiir dilinde edebi tasvir araçlarının ifade formlarının özgünlüğü de dahildir. Masallarda nesir dili ve şiir dilindeki poetiklik sanatsal ifade araçlarının kullanım şekline göre birbirinden farklıdır. Örneğin, masalın nesir dilindeki karşılaştırma, kinaye avantaj teşkil ediyor. Masalın şiir dilinde ise tekrarlar, benzetmeler, metaforlar vs. avantaj teşkil ediyor. Kalan sanatsal dil unsurları nesir ve şiir dilinde eşit şekilde kullanılıyor. Makalede bu söylediklerimiz "Cik-cik hanım", "Nar kız", "Üç prens", "Meslek peşinde", "Cırttan", "Haknezer" masalları temelinde kendi tahlilini bulur.

Anahtar Kelimeler: Litota, mübalağa, metafor, teşbih, metonimiya, kinaye.

ARTISTIC LANGUAGE SPECIFICATIONS OF CHILD TALES

Abstract

One of the peculiarities esthetically improving child tales is the artistic language of a tale. Artistic languages peculiarities of a tale can be used to various extents in the formation of the tale. This issue also relates to artistic poetry of the tale. The poetics of the tale uses litotes, exaggeration, personification, metaphor, comparison, metonymy, irony, antithesis and other elements of the artistic language. Poetics of the tale is characterized with originality of expression forms of artistic description in the poetic language. Poetry of prosaic and poetic languages in tales differ from each other by the forms of usage of artistic description means. For example, prosaic language is dominated by irony and contraposition whilst poetry language prevailed by comparisons, imitations, metaphors etc. Other elements of artistic language are used equally in prosaic and poetic languages. The article gives analysis of the abovesaid in the context of such tales as "Jik-Jik khanum", "A pomegranate girl", "Three princes", "For profession", "Jirtan" and "Hagnazar".

Key words: Litotes, exaggeration, metaphor, comparison, metonymy, irony.

GİRİŞ

Sanatsal biçimini oluşturan öğelerden biri de sanatsal tasvir araçlarıdır. Sanatsal biçim ile sanatsal tasvir araçları arasında ilişki direktir. Yani sanatsal tasvir aracı masalın şeklinde ortak içeriğe

* Prof.Dr., Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü, ramill.aliyev@gmail.com

hizmet ediyor ve içeriğin düşüncesine, fikrin çeşitliliğine olanak sağlıyor. Makalede de her sanatsal tasvir aracının taşıdığı fonksiyon ayrıca gözden geçiriliyor.

Çalışmanın amacı masalda sanatsal şekil ve tasvir araçları arasındaki ilişkiyi bulmaktır. Bu, çocuk masallarının her birine ait olsa da, masaldan masala ilişkinin kendilik oluşturduğunu görüyoruz. Yani çocuk masalının birinde abartma avantaj teşkil ediyorsa, diğerinde karşılaştırma rol oynuyor. Bu, çocuk masallarını bir birinden ayıran farklılıktır. Bu farklılıkları ortak çocuk masalı kavramı altında araştırmaya cazip ettik.

Sanatsal ifade araçları formun tezahür özelliğini oluşturuyor. Çocuk masallarında sanatsal ifade araçlarının özgün tasvirine rastlıyoruz. Bu sanatsal ifade araçları bütünüyle masal dilinin mecazlar sistemini oluşturuyor. Masal dilinin mecazlar sistemini incelerken onun ifade ettiği sözün ve onun sanatsal etkisinin derecesinden konuşmak gerekir. Sanatsal sözün insan düşüncesinin ürünü olması, onun insanın duyu ve heyecanlarının dilde ifadesi fikrin özgünlüğünü oluşturuyor. Sanatsal söz doğrudan şifahi konuşmada oluşuyor ve dilin kanuna uyumlarına uymaktadır. Tehkiyede atasözleri, deyimler ve frazeolojik ifadeler kullanılır, bu birimlerin işlenmesi aynı zamanda zarurete dönüşüyor. Fikri kompakt etme özelliği taşıyan bu ifadeler masal diline akıcılık da getirir, düşüncenin anlam ve anlatımına yönelir. "Masal dili yürek olur", "Senden oğul dağı gitmez, benden kuyruk yarası" gibi masal ifadeleri, "Az gitti, yüz gitti, dere - tepe düz gitti, geldi bir çimene yetiştii" gibi geçiş içerikli cümleler kullanılır. Bu gibi ifadeler dilin sanatsal özelliği olup, masal dilinde de avantaj teşkil ediyor. Bu ifadelerin temel özelliği dilde etkili anlatım oluşturmaktır. Küçük yaşlı çocuk masallarında ise şöyle ifadeler ve geçiş içerikli cümlelerden kullanılmasına ya hiç rastlamıyoruz, ya da rastlantı olarak görebiliriz. Bu ise çocuk masallarının kompakt içeriğe sahip olmasının sonucudur. Bunun tersi olarak çocuk masallarında işlenen metafor, mecaz yaratmak, şahıslandırma, sembol, kinaye, litota, antitez gibi yöntemlerden kullanılıyor. Bunlar aynı zamanda çocuk masallarının tür özelliklerinden birini oluşturuyor. Çocuk masallarında onların işletme özelliklerine dikkat edelim.

Litota - eşyanın, varlığın, konun defalarca küçültülmesine denir. Burada karşılaştırma ve kıyastan kullanılır. Litotanın olduğu çocuk masalında taraflar arasında çelişki olabilir de olmayabilir de. "Cüce" masalında Cüce Devle kıyaslandığında çok küçük görünüyor. Bu karşılaştırma Cücenin zaferinin ihtişamına hizmet ediyor. Bu hikaye nispeten büyük yaşta olan çocukların dünya görüşüne uygun olduğu için litotanın çelişkili biçiminden kullanılmıştır. "Cik-cik serçe" masalında ise serçe yavrusu litotanın talebi doğrultusunda defalarca küçültülmüştür. Masalda bu karakterle başka karakterler arasında çelişki yoktur. Buna rağmen serçe yavrusunun küçüklüğünü göstermek için karşılaştırma yöntemi ancak üstü kapalı şekilde dikkati çekiyor.

Mübalğa - mecazın bir türü olarak çocuk masallarında rastlanan sanatsal yöntemdir. Çocuk masallarında mübalğa aşırı abartılı şekilde eşyaya, olaya, konuya has özelliktir. Mübalğanın sanatsal form olarak oluşmasının sebebi doğa olaylarının idraki sırasında eski atalarımızın düşüncesinde korkunun, heyecanın, şaşkınlığın gayri - sıradan, abartılı şekilde izah edilmesidir. Bu abartma fantazi niteliği taşıyıp mit yaratıcılığında sonradan kullanılmıştır. Çocuk masallarında devlerin çok dev tasvir edilmesi mübalğadır. Mübalğa kıyas yoluyla idrak ediliyor. "Haknezer", "Cüce" masallarındaki devlerin Haknezer ve Cüceyle kıyaslanması yoluyla mübalğaya yol verilmiştir.

Şahıslandırma - doğa olaylarının, doğadaki nesne ve eşyaların, unsurların insan olarak tasavvur edilmesi sonucunda oluşuyor. Şahıslandırma sırasında doğa olaylarının, canlı ve cansız nesnelere, varlıkların insana özgü özelliklerle canlı tasavvur edilmesi süreci gidiyor. Bu süreç alegoriye yakındır. Alegoride eşyanın, konun şahıslandırılması süreci ilerlemiyor ya da dolaylı yolla ilerliyor, sadece insana ait özellikler karşı tarafın üzerine aktarılır. Şahıslandırma sürecinde ise bu süreç doğrudan yolla icra ediliyor. Örneğin, atın, köpeğin, aslanın, tilkinin, kurdun insan diliyle konuşması alegori, şahıslandırmaya ait değil. Şahıslandırma karakterin hayvan cildinden çıkarak insan haline gelmesi veya düşünülmesidir. Çocuk masallarında hiçbir hayvan şahıslandırma sürecine maruz kalmıyor. Ama alametin taşıyıcısı olarak herhangi bir masal kahramanı şahıslandırmaya maruz kalıyor. Korkaklık, tembellik gibi özellikler alametin sembol olarak şahıslandırılmasına yardım ediyor. Tembel Ahmet, korkak Naknezer sembolik karakterler, "Bulut" masalında Bulut karakteri ise İbrahim'in iyilik edip bıraktığı balığın doğrudan şahıslandırılmış biçimidir. Demek ki, sembol dolayısıyla şahıslandırmada kullanımetse de, direkt yolla dönüşen karakterlerin şahıslandırılmasında

yer almıyor. İkinci yöntemde sembol isimle kaynayıp dolmuştur. Çocuk masallarındaki Yel dede de şahıslandırılmış karakterdir. Çocuk masallarında dört unsurun hepsi şahıslandırılabilir. "Güneş" masalında Güneş inciyip uyuyan zaman onun yanına birçok kuşlar, arılar gidiyor, ama Güneş uykudan uyanmak istemiyor. Sadece insanın isteği ile kendi nurunu yerden esirgemiyor. Çoğu zaman masallarımızda Güneş kız olarak tasavvur edilir. "Nar kız" masalında da Nar kız şahıslandırılmış karakterdir. Masalda Nar kız narın içinden çıkan şahıslandırılmış karakterdir (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 107).

Metafor - mecazın yaygın, anlamlığı, etkisi arttıran bir türüdür. Metafor masalın sanatsal dilinin temel göstergelerinden biridir. Metaforun karakteristik özelliği bir alameti, bir adı, benzerliği başkasının üzerine aktarmaktır. Bu sırada metaforda kıyaslanan kavramlardan birisi kısaltma olunur, onun ancak özelliği saklanıyor. Metafor sanatsal tasvirde canlılık, açıklık ve doğruluk yaratıyor, tasvirdeki poetikliyi güçlendiriyor. O, benzetme tefekkürün ürünüdür. O, varlığın sanatsal şekilde idrak edilmesi sırasında duygularla mantığı algın diyalektik birleşiminden oluşuyor (Hacıyev, A (2010). Edebiyat bilimin temelleri. Bakü: 187).

Pınar Girmen metaforun üç türünü gösterir: Diziliş metaforları, yönelim metaforları ve ontolojik metaforlar (Girmen, P (2008). Çocuk dergilerindeki metaforların değerlendirilmesi./ Türk halkları edebiyatı (I) Uluslararası çocuk edebiyatı kongresi malzemeleri. 2'ci kitap. Bakü: 554). Masallarda da metafor fikrin, anlamın kuvvetlendirilmesine hizmet ediyor. Bu sırada özel seçilmiş ifadeler kullanılıyor. "Üç prens" masalında:

"Öyle bir kızdır, öyle bir kız ki, yeme - içme, hatti - puanına, gül cemaline oyun seyret. Kız ne kız, huri melek, biçimdekinden beş kat güzel" (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 271). Tasvirin ardı benzetmedir ve metaforu kuvvetlendiriyor: "Şehla gözlü, tatlı sözlü, hilal kaşlı, yastık göğüslü, fındık burunlu, açık alınlı, su yolu eteği, dili bal peteği, dişleri fare dişleri, daha ne söyleyeyim, gel beni gör derdimden öl" (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 271).

A. Hacıyev teşbihi sanatsal tefekkürün en basit, en ilkel, ama yaygın, sözlü ve yazılı edebiyatta çok kullanılan türü olarak adlandırıyor (Hacıyev, A (2010). Edebiyat bilimin temelleri. Bakü: 191). Teşbihin bir adı da benzetmedir. Mecazın bu türü fikri kuvvetlendirmek, güzellik yaratmak için kullanılır. Burada benzetilen nesne, eşya ve benzeyen karakter karşılaştırılıyor. Örneğin, şehla gözlü, hilal kaşlı, dişleri fare dişi gibi vs. "Hoşgedem" masalında benzeyen ve benzetilen nesne, varlık tefekkürde bile karaktere dönüştürülür:

"Dudaklar yazın baharı gibi, yanaklar yakutun kenarı gibi, dişler inci mercan gibi" (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 189).

Metonimiya - masallarda hadise ve olayın, aidiyetin ortama ve duruma uygun olarak onların etkisini arttırmak için kullanılır. Metonimiya da mecazın türlerinden biridir. O, fikrin ve sanatsallığın talebi ile oluşur, her zaman düşünce-estetik yük, işlev taşıyor (Hacıyev, A (2010). Edebiyat bilimin temelleri. Bakü: 189).

Metonimiya Yunan kelimesidir, anlamı "ad değiştirmek" demektir. Masalda da ad mecazi anlam taşıyarak, gerçek içeriğin tayinine dönüşüyor. "Devranın hükmü" masalında metonimiya olayın duruma uygun değişmesi, zaman ve mekan, ilişki ve maneviyat ilişkileri temelinde sanatsal görüşün kuvvetlenmesine yardım ediyor. Masalda "isim değiştirmek" içeriği mecazileşir ve zamana tabi olur: "Alimerdan erkek, bana altın da hediye de gerekmez. Git bunların hepsini götür yavrularına. Sen bana yalvarma. Ben seni suçlamıyorum. Suç devrandadır. Onda kurt devranı idi, herkes bir birinin elindeki kapıyordu, sen de benim payımı yedin. Ondan sonra kılıç - kalkan zamanı geldi. Adamlar bir birinin etini didikle. Sen de kılıcbazlık ettin beni yaraladın. Şimdi insanlık zamanı geldi, hiçkimsenin hakkı yeyilmiyor. Sen de devranın hükmü ile huyunu değiştirdin. Git, altınların hepsi anne sütü gibi helalın olsun" (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 26).

Şiir dilinden farklı olarak, bu masal dilinde metonimiya sanatsal anlamda değil, masal yaratıcılığının talepleri (karşılaştırma) ile oluşturuluyor. Bu yüzden metonimiya masal yaratıcılığı için sanatsal özellik taşıyor.

Kinaye - söylenen ifadenin alt içeriğinde eşyanın, olayın, varlığın uygun olmayan şekilde söylenmemesine işarettir. Kinaye - sözü dolayısıyla demenin bir yöntemidir. Kinayede eleştiri nesnesi anormal görünen bir hareketi normal olarak lanse edenlerdir.

"Beceriksiz Çocuk" masalında tüccar vasiyet ediyor ki, onun oğluna sanat öğrenmesinler, zaten ona fazla mal bıraktı. Masalcı padişah kızı Hildaisin oğlanın var- devletini tavlada yutup almasına alay ediyor. Kinaye masalda içeriğe uygun olarak sanatsal yöntem olarak oluşturuluyor (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 156). Demek ki, burada kinaye sosyal içerik kazanıyor. Gerçek anlamda kinayeye "Meslek ardından" masalında tesadüf ediyoruz. Masalda meslek öğrenmek isteyen padişaha Mirdamad diyor:

- Padişah sağ olsun, sen o mesleğini öğrene leri. Sen padişahsın, senin mesleğin padişahlıktır. Onu öğrenmek isteyen gerek padişahlıktan vazgeçsin (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 158).

Antitez - tezat oluşturmak için kullanılır. "Bu şiirsel tasvir aracı karakterlerin konuşmasında, sanatsal ortam ve durumlarda duyguların, duygu ve düşüncelerin, dilek, eğilim, girişim, levha ve manzaraların tezatlı mukayesesi, karşı karşıya bırakılması yoluyla oluşturuluyor" (Hacıyev, A (2010). Edebiyat biliminin temelleri. Bakü: 201). Antitezin fikrin, karakterlerin, olayların karşı karşıya bırakılması sonucunda masalarda yaratıldığını görüyoruz. Bu yolla oluşan antiteze masal yaratıcılığında çok rastlanıyor. Örneğin, kardeşlerin kıskançlığı temelinde küçük kardeşle diğerleri arasındaki durum antitez oluşturur ve sonunda antitezin küçük kardeşin lehine ortadan kaldırılmasını görüyoruz.

Tekrir (anafora) - masalların genellikle şiir parçalarında anlamının kuvvetlendirilmesi için mantıksal vurgunu, melodikliyi artırmak yoluyla oluşturuluyor. Anafora masalın şiirsel etkisini artıran sanatsal ifade aracıdır.

"Cik-cik hanım" masalında serçe yavrusunun okuduğu şarkıda hem mısra, hem de ifade tekrar ediliyor.

Diken verdim, ekmek aldım
Sazım dınqır, dınqır, dınqır.
Ekmek verdim, koyun aldım
Sazım dınqır, dınqır, dınqır.
Koyun verdim, gelin aldım
Sazım dınqır, dınqır, dınqır.
Gelin verdim, saz aldım,
Sazım dınqır, dınqır, dınqır. (Azerbaycan masalları (2005). 1 c. Bakü: 291)

Çocuk masallarının tür özellikleri hakkında çok şeyler anlatmak mümkün. Fakat bilimsel düşüncüyü okuyucu düşüncesine uyumlaştırmak amacıyla araştırmayı zorlaştırmak istemiyoruz.

SONUÇ

Çocuk masallarındaki sanatsal tasvir yöntemleri tehkiyede özel rol oynuyor. Bu tasvir yöntemleri aynı zamanda sanatsal kelimenin, kavramın işaretidir (Veyselli, F (2010). Gösterge bilim. Bakü: 126). Edebiyat bilminde onları litota, mübalağa, şahıslandırma, metafor, metonimiya, tekrar, kinaye vs. adlandırıyorlar. Makalede onların katıldıkları masallar üzere araştırma yapılmıştır.

Çocuk masalları belli zaman içinde oluşup, çocuk düşüncesinin yaygınlaşmasına etkiliyor. Bu çalışmada sanatsal tasvir yöntemleri de katılıyor. Çocuk masalının şiirseliği olarak adlandırabileceğimiz poetiklik onlarla beraber masal öyküsünü oluşturuyor.

Masallarda bu konuya ilk kez vurulduğundan alınan sonuçların çocuk masalları ile ilgili araştırmalarda kullanılmasına ihtiyaç vardır. Özellikle eğitim sürecinde ondan bu konuya ait derslerde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Masalları (2005). 5 ciltte. 1 c. Bakü: Doğu-Batı.

Girmen, P (2008). Çocuk dergilerindeki metaforların değerlendirilmesi./ Türk halkları edebiyatı (I) Uluslararası çocuk edebiyatı kongresi malzemeleri. 2'de kitap. Bakü.

Hacıyev, A (2010). Edebiyat bilimin temelleri. Üniversitelerin filoloji fakülteleri için derslik. Bakü: ADPU.

Veyselli, F (2010). Gösterge bilim. Bakü: Mütercim.

SAMET BEHRENGİ'NİN ÖYGÜ VE NAĞILLARINDA TOPLUMSAL DUYARLILIK, KÜLTÜR VE DEĞER ALGISI

Doç.Dr. Pervane MEMMEDLİ*

Özet

Tüm zamanların çocuk edebiyatı geleceğe yöneliktir. Dünya edebiyatında en ilginç olanlar çocukların hayal gücü, duygusallığı ve inancı ile toplandı ve çarpıldı.

Behrengi'nin çocuklar için dile getirdiği figüratif ve tutkulu masalları ona dünya çapında ün kazandırdı.

Behrengi' keskin bir komplo, orijinal karakterler, canlı, duygusal peri masallarını uyumlu bir şekilde birleştirerek, etkin ve etkili bir prensibi övmek, belirleyici eylemlere hitap etmek, çocuklar kolayca ve neşeyle kendi cehalet ve tembellikleriyle başa çıkmaya başlarlar.

Çocuklar şakacı ve açgözlülük, kendi kendine zevk ve aptallığın üstesinden gelmek için oynamayı öğrenir. Behrengi, İranda çocukların dünya görüşünün özgünlüğünü ve inceliklerini, adalet mücadelesine katılma istekliliğini ve mucizeler için susuzluğunu hassas bir şekilde takdir eden ve hisseden ilk literatürçülerden biriydi.

Anahtar Kelimeler: Samet Behrengi, öygüler, nağıllar, toplumsal duyarlılık, kültür, değer algısı.

RESEARCH AND COMPARİSON OF THE CHILDREN'S BOOKS BY SAMAD BEHRANGİ

Abstract

In all the periods of the time children's literature are meant for future.

The most interesting pearls of the world literature are distinguished with the feelings, imaginations of the children.

Behrangi's rich characters, his tales that arose excitement brought him fame.

His tales are distinguished with their sharp plot, original personages, emotionalism. Those tales encouraged the children to take decisive steps. The heroes of his works struggle easily against their laziness and ignorance.

Behrangi is one of the first writers who felt that the children in İran had their own specific features, they loved justice alongside believing in the miracles.

Key Words: Behrangi, Samad Behrengi, stories, narrations, social sensitivity, culture, value perception.

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, mamedli_ph@yahoo.com

GİRİŞ

Çocuklar, her türlü kinden uzak, art niyetsiz, peşin hükümsüz ve tarafsızdır. Kalpleri iyiliklerle döyünen bütün çocuklar, altın birer yürek taşırlar. Çocuklar iyiler, düşkünler, mazlumlar ve ailelerden yanadırlar. Diğer taraftan çocukluk ise, insanoglunun en unutamadığı en güzel evresidir.

Çocuğa güç verdiğimizizi sanırken çocuğunasıl güç kaynağımız olduğunu düşünmeye başlarız. Doğuştan çocuklarda güzellik duygusu vardır. Güzel olan ne varsa, ister bir oyuncak, güzel bir ezgi, ya da güzel bir yüz ya da doğaya ait güzel bir görünüş çocuğun ilgisini çeker. Doğuştan var olan bu duygunun geliştirilmesi ve ileriki yaşlara taşınması gerekir. Edebiyat da müzik, dans, resim, heykel gibi sanat dallarından biri olarak çocukta güzellik duygusunu geliştirir. Edebî metin, önce taşıdığı ses veritimi çocuğu kendine çeker. "Çocuklar, sözcüklerin anlamından önce sesine ilgi duyar. Masal tekerlemelerini bir şarkı gibi dinler. Çocukların ana sınıfından itibaren şiirden hoşlanmaları dikkat çekicidir. Öyleyse çocuğun duygusal dünyasına hitap eden bir güzellik taşıyıcısı olarak edebiyat doğal bir ihtiyaçtır." (Şimşek, 2002: 37)

Samad Behrangi, çocukların iç dünyalarının duygularını, arzularına ayna tutub yazan yazarlarından biridir. O, İranlı ve Güney Azerbaycanlı çocuk edebiyatı mühendisi sayılır.

Toplam 29 yıl yaşayan S. Behrangi ömrünün son 8 yılını öğretmen olarak çalıştı ve sanatsal ve bilimsel faaliyetle uğraşmıştır. Kısa sürede onlarca değerli eser yarattı. Ona ün getiren şah eseri ise "Küçük Kara Balık" dır. Bu eseri siyasi manifest adlandırılır.

Azerbaycan'ın üçgar köy okullarında öyretmenlik yapan S. Behrangi hep Azerbaycan Türkçesinde söz ettiği gibi, eserlerinde hepsini ana dilinde yazmıştır. Folklor örnekleri toplamaqla (Behruz Dehqani ile birlikte) ve edebi eserlerle birlikte eğitime, pedagojikaya ait makaleler, denemeler yazıyor, tercüme ile meşgul olmuştur.

Samet Behrangi 1939 yılı Haziran ayının 29-da Tebriz Çerendab mahallesinde yoksul bir ailede doğdu. Babası İzzet bin bir zahmete qatlaşıb su taşıyıp satıyordu, ailesini dolandırırđı. Annesi Sara ev kadını idi. Sametin babası beş çocuğundan ikisini Samet dahil, çok zorlukla da olsa ohuda bilmişti. Samet akıl ve becerisi olması ile yaşlılarından seçilirdi. Esmer olduğundan babası onu "Karabala" çağırırdı. Sametin kardeşi Esad Behrangi kardeşinin çocukluğunu hatırlayıp yazıyordu ki, her gün sabah erkenden mahalle sakinleri başmaqlarını qoltuğuna vurup hızla kaçan bir erkek çocuğunu görür ve birbirinden onun kim olduğunu soruyorlardı:

"Neden hep kaçıyor?" Neden çıplak ayaklarını çarpıyor? Sonraları anlaşıldı ki, bu çocuklar onların mahallesinde yaşayan işçi İzzetin oğludur. Okuduğu okul uzakta olduğundan koşuyor ki, gec kalmasın. Ayakkabılarını da qoltuğuna ona göre vurup ki, fitik, kaçmağına engeller ... Çocuğun ismi Sametdi ". (Behrangi, 1967:495)

Samet ilk ve orta öğrenimini Tebrizdeki "Debristani-Terbiyet ve Daneşserayi" okulunda alır. Maddi durumları ağır olduğu için Samet de ağabeyi Esad gibi eğitimine devam edip Tebriz Pedagoji tekniki okuluna girer.

O yıllarda Samet Behrangi birkaç arkadaşı ile "Hande" ("Gülüş") adlı haftalık duvar gazetesi buradır. Satirik içerikli ilk yazıları da o yıllarda görünmeye başlar. Teknikumu bitirdikten sonra Tebriz ve Tufarqan arasında yer alan ve kendisinin söylediği gibi, Tanrı'nın bile unuttuğu Mamakan köyündeki okula işlemeğe gönderilir.

Yaşamının son on yılı boyunca Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde, Mamakan, Gogan ve Ahircan gibi köy okullarında öğretmenlik yapmıştır.

Mamakanda ders verdiği yıllarda Samet eğitimini sürdürüyor. Öğretmenlik yaptığı dönemde Tebriz Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde gece derslerine katılır. Aynı yıllarda Azerbaycan halk edebiyatına yönelmiş, folklordan masallar, bilmeceler ve daha birçok halk bilgisi ürünü derlemiş ve bunları yayınlamıştır.

Çalıştığı yerlerde köylülerin hayatı ile yakından tanışma Sametde yazıp-yaratmak, görüp tanık olduklarını kaleme almak hevesi oyatmıştı. O, Tebriz üniversitesini bitirip, pek değerli eserler yazandan sonra bir yazar olarak tanınmaya başladı.

Behrengi gönüllü olarak köy öğretmenliğini seçti. Sabahı aydın görmek isteyi ile hep de çocuklara kitap paylayırdı.

Samet köye ders vermeye yollanan günden İran eğitim sisteminin eksikliklerinin şahidi oldu.Kör körüne Amerikan eğitim standartlarını eğitime, ders kitaplarına uygulatan Eğitim Bakanlığı ömründe kar görmeyen mazandaranlı çocukları, ve Noel bayramını geçirmeyen köylü yavrularını ve bu gibi durumları dikkate almamıştı.

Çocuklar genelde kitapta verilen yabancı kelimeleri kavraya bilmirdi. Samet bunları dikkate alıp yeni bir kılavuz hazırladı. O kitapta Farsça ve Türkçe işlenen konuşma dilinde yaygın ortak kelimeleri seçip veriyordu. Tahran'a yollanıp hazırladığı kitabı Bakanlığa sunmak istemişti.Kitap bakıldıqdan sonra böyle bir şart kesildi ki, kitap veliehdin ve eşinin resimleri ile başlamalıdır.Ş harf bölümünün ise birinci sözü "şah" olmalı. Kardeşi Esed sonralar yazdığı hatırasında bu hususu not edip yazıyordu ki: "Men imzamı kavmin zihnine saçmalık veren birçok yazar gibi kitabın üstüne yazamam. Men ömrümdede bir defa olsun" Ş "harfini çocuklara" Şah "kelimesi ile öğretmemişem." Şahbanu "ve "Veliht" sözlerinin üstünden fırlayıp geçmişim. Men kitabımın birinci sayfasını onlara nasıl özel yapabilirim? Qoy evimizin çatısı düşsün. Men "Ş" harfini "Şah", "Şahbanu" sözleriyle, "v" harfini "Veliht" kelimesiyle öğrete bilmerim. Evet, kardeşim, onlar bana bunu teklif ediyorlardı. Söylesene, ne yapmalıyım? Tüm gerçekleri ve şerefimi bu kitabın yolunda mı koyayım? Öyleyse öğrencilerime, çocuklara ne cevap vereyim? " (Behrengi, 1378:346)

Sametin tüm bunlardan kalbi sıkılmış, her şeyi orada bırakıp, özlediği çocukların yanına, köye koşmuştu. Kardeşi Esed yazdığı gibi, o zamanlar geçim çok zordu, zor günleri sona vurudular. Samete yüksek para ödülü ve gelecekte yüksek makam vaat olunurdu.Amma o mesleği adına bunlardan vaz geçebildi.

Samet Behrengi çok güzel eğitimci idi.O ücra, kendisinin dediği gibi Allah'ın bile unuttuğu bakımsız köylerde ders geçmeyi seçmişti.Onu ders odasının nerede yerleşmesi ilgilendirmiyordu. Tavlada, mezarlıkda, çatısı yağmurdan daman uçuk komada da ders öğretirdi, teki çocuklar dersten kalmassınlar.

Ders verdiği ve kaldığı köylerin arasında mesafeler çok uzak idi. Köy sakinlerinin söylediğine göre kışın defalarca canavarlarla üzleşerek, yaka paça olup canını zorla qurtarıbmış.

Saedi dostu S Behrengi hakkında yazıyordu: "O, boş zamanlarında saatlerce kitap mağazalarının önüne kestirir, kitap seçmeye gelen erişkinlere bilgiler verirdi. Ders verdiği okulda öğrencilerle el ele verip güzel kitap evi yapmıştı "(Saedi, 1347/1968:15) .

Henüz Mamakanda ders vermeye başladığında Samet Behrengi anladı ki, Batı metodolojisinin pedoqoji prensipleri ile gerçek hayat arasında çok büyük fark vardır. Öncelikle dünya çapında okul yerine, toplam-cümletani bir odalı ve hiçbir ortamı olmayan komadan oluşan okulla üzlebeüz kalmıştı. Heyetinde de Hacı Kulu kimileri pusuda durmuştu ki, okuldan kaçan çocukları halı fabrikasına çeksin.

Önceler kendboyu dolaşır, halk içinde düğünde-mağarda, camide sık sık görünen Samet duyduklarını, bildiklerini, hem hayatta, hem de ders deneyinde artırmak için etse de, daha sonra meslektaş ve öğrencilik arkadaşı Behruz Dehqani ile birlikte bu işi yapmağa başladılar. Sonralar bu işlerin içinde Folklor toplamaları, sanatsal-masallar, hikayeler, tahliller yer almaya başladı.Onlar Türkçe söylenildiği için öyle bu dilde de kaleme alınırdı.Nazirliye sonra baskı için takdim edince yayınına imkan vermediler. Mecbur oldular ki, onu farscaya çevirsinler.Onun sadece "Telhun" eseri gözden yayına bilip Türkçe basıldı.

Samet Behrengi ilk yazılarında eğitim sisteminin eksikliklerini eleştiriyordu, giderek toplumun diğer katlarına baş vurur. Çocuk edebiyatına ilişkin bir makalesinde o, toplumun pasif ve faydasız ahlak yasalarını eleştirerek yazıyordu: "Çocuk edebiyatını propaganda ve nesihetçilik ile mehdudlaşdırmağın süresi doldu. Elleri, yüzü, bedeni temiz tutmak, ebeveynlere itaat göstermek, büyüklerin sözünü dinlemek, konuk önünde konuşmamak, birinin başarısı erkenden durmaktadır, senin gülüşünle dünya

gölüyor, fakirlere sadaka el tutmak vb. örneklerle nasihat etmeyi öğretmeyin sonucu bu olur ki, çocukları toplumun önemli gerekli sorunlarından ve yaşam koşullarına uzaklaştırmış oluyoruz.

Neden gerek çocuğu faydasız, sevinç ve mutluluk ümidiyle torda saklayalım. Madem, ağabeyinin yetkisi yok izinsiz nefes çeke, kalp sözünü diye. Ayet, çocuğun hakkı yok ki, temizkarlıktan, itaatten, öğretmeni dinlemek ve ahlak dersi öğrenmekten başka bir şeyler öğrensin? Hangi öğretmenin sözüne kulak assın? Hangi ahlak sahiplerinin ahlakını öğrensin "o ahlak sahipleri ki, rahat yaşayarak kendi tabakasını himaye ve teşvik ediyor. Çocukların bunlardan başka ayrı şeylere ihtiyacı var. (Behrengi, 1968:123)

S. Behrengi sonra devam ederek yazıyordu: "neden balalarımıza demeyelim ki, bizim bu memlekette çocuklar var ki, etin rengin görmemişler, hatta peynirin adını duyup, ama dillerine vurmuyblar.

Ondan dolayı ki, toplumun az bir tabakası vardır ki, masalarını dolu yemekle görmek istiyorlar. Neden çocuklarımıza demeyelim ki, aclar dünyanın yarısından çohdu ve neden aç sahlanıblar? Ve nasıl bu açlığı gidermek olur? Neden biz çocuklarımıza tarihi, gelişimi ve insan evrimini öğretmeyek? "(Behrengi, 1968:124). Samet Behrengi kendi makalesini şöyle bitirir:" müreffeh yaşayan insanların hayattan bahsetmeyi, onların sevgisinden, ahlaktan konuşmasının bir parça kuru ekmeğe muhtaç insanlara kesinlikle faydası yok. (Behrengi, 1968:125)

Samad'ın ilk masalı"Yıldız ve Kargalar" idi. O, halkın dilinde dolaşan nağil ve mifleri toplayıp tertip etti, onlara sanatsal yön verip yeniden yazdı. Bunları toplamakla birlikte çocuk hikayelerini de yazdı. İlk hikayeleri "Adet", "Adsız" 1959 yılında yayımlandı. Bundan sonra "Çuğundursatan oğlan", "Küçük siyah balık" ve s. hikaye ve masallarını yazıp (1967-1969). Samet bir süre gazetelerde makaleleri yapıldı, o zaman Tebriz'de yayınlanan "Mehdi Azadi" ve "Adine" qazetlerinde de yazdı. Sonra makalelerini "Mecmueyi meqaleha" (Makaleler mecmuası) adile kitap olarak yayımlandı.

O, Azerbaycan folkloru ve İran'ın eğitim sistemi üzerinde çalışmış ve sorunları tespit edip bu sorunlara çözümler önermiştir. Çeşitlitakma adlar ile gazete ve dergilerde yazmış, gazete çıkarmayı da denemiştir.

Edibin bu temalı kalem ürünleri sonraları döneminin bazı tanınmış gazete ve dergilerinde "S.Qaranquş", "Çingiz", "Adıbatmış", "Babek", "Daryuş", "Nevvab Merağı", "Behreng", "S.Adam", "Solma" vb.takma isimleini kullandı.

Behrengî, eserlerini çocuklar için yazmış,yoksul çocukların sorunlarına çözümler üretmeyi hedeflemiştir. Onun eserlerinde çocuk soran, sorgulayan, araştıran, üreten, cevap isteyen, cesur, yola çıkmaya hazır,korkularının üzerine giden ve hayal gücü yüksek bir çocuk tipidir. Yazdığı öykülerde masal türünün işlev özelliklerine uygun bir şekilde çocuklara çeşitli mesajlar iletilir.Onların önüne tıpkı masallardaki gibi engeller çıkar ve çocuk, bu engelleri aşip kendini geliştirir. "Behrengî'nin masal ve hikâyelerinde çocuk gelişimine yönelik olarak çalışmak, araştırmak, merak etmek, çabalamak, öğrenmek, kendini geliştirmek, yanlış giden herhangi bir durum ve olaya karşı akılcı çözümler bulmak,tedbirli olmak, harama el uzatmamak, cesur olmak, korkularla yüzleşmek, haksızlığıakarşı durub haklının yanında yer almak, kendi yolunu çizmek, yılmamak,yaşananlardan ders çıkarmak, hareket hâlinde ve aktif olmak, doğru ve yanlış gibikavramları sorgulamak, eşitlikçi olmak, özgürlükçü olmak, vatansever olmak vehayal gücü sahibi olmak gibi iletiler vardır."(Sarpkaya, 2002:22)

Yaşadığı döneminin sorunlarıyla ve mensup olduğu halkın sıkıntılarıyla yakından ilgilenen ve bu problemler hakkında bilgi sahibi olan Behrengî, Türk çocuklarını doğru şekilde yetiştirmenin ve onlara doğru mesajlar iletmenin önemini fark etmiş ve eserlerini çocuklara hitap edecek şekilde masal olarak ve ya masal formunda kaleme almıştır. Dâhil olduğu topluluğun sorunlarına uzak kalmayan bir aydın olarak Behrengî; çocuklara, onları hayata hazırlayacak ve mevcut sorunları hem yaşadıkları dönemde çözecek hem de geleceğe dönük çözümleri onlara sağlayacak mesajları eserleri yoluyla iletmeye çalışmış, didaktik bir yöntemin başarılı olamayacağını düşünüp bu iletim işlemini bir edebi estetikmesafe ile örtük yoldan yapmayı hedeflemiştir.

S.Behrenginin toplamaları içerisinde masallar özel bir yere sahiptir. Meslektaşları Behruz Dehqani ile topladığı masallar uzun yıllar dikkatten kenarda kalmıştır. Sadece 25 yıl sonra fedakar folklorşünas Memmedeli Ferzane bu masalları Azerbaycan dilindeki orijinal versiyonunu ortaya koymuştur.

M.Ferzane yazıyordu ki, Samet ana dillerine duyduğu güveni 1342 yılında ilk eseri sayılan ve özü demişken, onu "talifat sahibi" eleyen "Pare-pare" ile gösterdi. Bu yakışıklı ve kompakt esere genel bir bakış bile onu toplayanın kendi ana dilinde ders okuyabilir bilmediğine rağmen, bu dilde çağlayan şiirin en derinliklerine varmasına canlı sübutdur. (Güney Azerbaycan folkloru, 2014:8).

O, bu mecmuada dikkate aldığı ve dokunduğu o tay-bu tay şairlerinin en güzel ve içerikli şiirlerini yüzden fazla halk bayatısı ile yerleştirmiştir. Bu ilk eserin baskısı Samete pahalıya mal oldu, mahkemeye çağrıldı. Kitapta "Azerbaycan" şiirine yer verdiği için töhmetlendi. (Güney Azerbaycan folkloru, 2014:8)

Böylece kitap yasak edildi ve Pehlevi rejiminde onun bir daha baskı edilmeyip ortadan götürüldü. Ve bu kitap meneviyyatsız ve despot rejim tarafından adı gibi "pare-pare" yapıldı.

M. Ferzane yazıyordu: "Menle bu iki emekdaşın arasında birbirimizi görmeden canlanan huzuru dostluk ve yakınlık da bu kitapla başladı

Onlar kitap çantası omuzlarında, kağızda-kalem ellerinde, halka ve vatana besledikleri duygular kalplerinde birinci okul öğretmeni olarak görev Azerbaycan köylerine yol ac dılar, canlarında alışan alevi çocuklara aşılardılar, onlarla qay- nayıb karıştılar. Çocuklar için ağa, öğretmen yok, belki "Samet amca", "Behruz amca" oldular. Tebriz Üniversitesini bitirdikleri için orta okulda ders vermeye haklı olsalar da, birinci okulda ders vermeyi daha değerli sandılar. Azerbaycan folklor örneklerini de aynı okullarında, ders verdikleri köylerden ve halk içerisinden toplamaya başladılar. Ağızlardan çok masal, bayatı, bulmaca, qoşmaca ve el sözleri topladılar. Bazı köylerin monoqrafisini yazdılar. (Güney Azerbaycan folkloru, 2014:11)

Sametle Behruz'un Azerbaycan masallarından oluşan mecmuası Güney Azerbaycan'da bugüne kadar birikmiş en değerli dergilerden birisidir. İlginç burasıdır ki, bu derginin de ele onu toplayanların kendisi gibi garip kaderi olmuştur. Onlar el içinden biriktirdikleri bu masalları Azerbaycan dilinde yayın ettirmeye imkan bula bilmedikleri için çaresiz farscaya çevirmiş, onun birinci ciltini Tebriz'de ve ikinci ciltini de Tahran'da yayınlamışlardır.

Elbette, edibin araya-erseye getirdikleri "Bayatılar", "Çocuk edebiyatının önemi", "İran'ın doğası mesaininde araştırma", "Pare-pare", "Azerbaycan efsaneleri", "Azerbaycan çocukları için farsî alfabe", "Tapmacalar, Qoşmacalar", "Azerbaycan ve inkılap ", " Folklor ve şiir ", " Makaleler gibi kitapları sırasında şimdiye kadar basılmamış bu "Alfabe" kitabı da vardır. "Millî kültürün uyanık vicdanı", "Güney Azerbaycan köylülerinin canlı dili" olmayı başaran Samet Behrengi İngilizce ve Farsça olan bazı edebiyat örneklerini Türkçeye çevirmekle de uğraşır.

Aynı zamanda Mehdi Ehevan Salis, Ahmed Şamlu, Nima Yuşic, Foruğ Foruhzad ve başka şairlerin şiirlerinden seçmeleri Azerbaycan Türkçesinin Tebriz şivesine çevirerek soydaşlarına örnek getirir.

"Kar tanecikleri" hikayesinde Kar tanesinin akıbetini vermekle büyük devletlerin kontrolünde eriyip yok olmak tehlikesi ile karşı karşıya kalan halkların kaderini görür, bu kaderden koşman çıkış yollarını düşünüyordu ...(Nebioğlu, 2009:45)

"Alışkanlık" hikayesinde Samet Behrenginin sonraki eleştiri hedefi eğitimsiz, okulda gününü öğrencilere bilgi yerine, anlamsız, saçma, tatalım ki, camın rengi nedir? - gibi sorular sorarak tüm ders boyunca cevabını beklemekle vaktini öldüren, şagirdlerse olmayan doğru cevabı takdirde, tüm sınıfı düşük düzey anlamına geleceğini müdüre şikayet eden ve kendini bilgili gösteren diplomlu şarlatanlar gösterilir. Samet derinden teessüflenir böyle yaşayışa alışmış seviyesizler de öğretmen adını taşıyor, ömrünü çocuklara cefengiyat konuşmaq la başa vurur. Halkın kasıbcılıkla, bir karın aç, bir karın tok büyüttüğü ve okula getirip ona itibar ettiği yavrularını mânen sakat ediyorlar: "Böyle işlere ve sözlere öğretmen alıştı: "Ahın masalı" ailesini seven, üç kızının bakımını kalan ve onların isteklerini yerine getiren dertli bir babanın akıllı, ferasetli küçük kızının nefsinin kulu olan habis insanların mutsuzluğa sürüklediği nice insanı büyü ve efsunun yardımıyla önceki mutlu hayatına qaytardığından bahsediyor. Yazar "Telhun" povestinde bu konuyu daha da genişler ve bu kez tüccar babanın yedi kızının arzusunu nasıl gerçekleştirmesinden söz ediyor. Küçük kız Telhunun babasından "Bir kalp, bir ciğer" isteği folklorla söykek çok derin anlamları içerir.

Samet bu istekle çocuklar ve gençlere yürekli, cesur olmak, akciğer, korkak olmamak ve mücadelelerde yutmak, yiğit bir kez, korkaqlarsa günde kaç kez ölüp dirilir, mesajını yollaydı ...

"Adsız" hikayesinde insanın belli bir isimle çağırılmasının gerekliliyi, kendisinin de taşıdığı adına layık olması meselesini temel alan Samet Behrengi cahillik girdabında çabalayan soydaşlarını terbiye etmek, onların gözünü açmak ve gerçekleri göstermek yolunu tutmuştur. Karısı tarafından başka birisi ile aldatılan kişinin cahilliğine acıyan telif gülecek ona gerçekleri anlatmak istiyor ve eserin sonunda kendi evinin kapısını çalan "Adsız" ın karısının "De görüm adın nedir?

İsmini demesen seni içeri bırakan değilim "sorusu karşısında düşündükleri onun ne derecede cahil ve mutsuz olduğunu gösteriyor:" (Behrengi, 1967:34)Gerçekten de adı ne idi. Bunu daha okumamıştı. İsmi unutmuştu. Belki de doğuluşdan ismi yoktu. Keşke bu tür olurdu, o anda ovunardı, kendi - özüne derdi: bizim eşşeyimizin qoduqluqdan kuyruğu yoktu. Ama biliyordu ki, ne vaqıtsa ismi varmış ... "(Behrengi, 1967:34)

"Küçük Kara Balık" hikayesinde "Lütfen beni rencide etmeyin! Benim adım Karaca balıktır. Siz de adınızı söylersiniz tanış oluruz "fikri de insanın veya her canlının doğuluşdan belli bir adı taşınmalı, nerede olursa olsun, aynı adla çağırılmalı olduğunun tesdiqidir ...

Bakü'de ilk kez 1987 yılında "Aşk Hikayesi" adıyla seçilmiş eserleri toplusu yayımlanmış. Ve İran devriminin manifestosu olarak kabul edilir.

Onun "Küçük Kara Balık" eseri 1968 yılında İtalya'nın Bolonya şehrinde düzenlenen Çocuk Kitapları Yarışması'nda altın madalya kazandı. Birinci yeri tuttuğuna göre kitapları İtalyan, Fransız, İngiliz, Türk dillerinde basıldı.

1980 yılında Türkiye'de generallerin ünlü ihtilalinden sonra rejime karşı muhalefete kalkan gençlerin çoğunluğunun evlerinden Samet Behrenginin kitapları bulunmuş ve ülkede Sametin eserlerinin yayımı yasaklanmıştır.

Sametin eserlerini araştıran yazar Qulamhüseyn Fernud 1970 yılında İstanbul'da "Arkadaş» yayınevinde ünlü Türk yazarı ve yayınevi Müdürü Erzal Öz ile sohbet ediyormuş.Genç bir erkek ve kız içeri girmiş ve Sametin kitaplarından 50 cilt verilmesini rica ettiler. Sohbetlerinden anlaşılmiş ki, düğünde Sametin kitaplarını bir demet gül ile orada yer alan gençlere hediye vermek istiyorlar...(Fernud, 1347/1968:51)

Samet Behrengi'nin ismi henüz sağlığında Güney Azerbaycan'ın ayrı ayrı bölgelerinde diller ezberine çevrilmişti. Nakam ölümünden sonra eserlerinin neşri ister Güney Azerbaycan'da ve İran'da, gerekse dünyanın değişik ülkelerinde büyük ilgi uyandırdı.

Samet kendi yaratıcılığında öyle derin insani ilişkilerden konuşmuş ve onları öyle basit bir dille aksi yaptırmıştı ki, hem köyde hem şehirde yaşayan halk kitleleri kendi ortak dertlerini ve seslerini onun yazılarında gördüler ve duydular. Samet'in ölüm günü arkadaşı Celal Al Ahmet yazıyordu: " şimdi ben nasıl inanayım Samet ölübdür. O, kendi halkına, geçmişine, evine bağlı idi. "Alfabe" kitabını hazırlayıp baskı yaptırmak istiyordu. Ancak onun başına ne kadar oyun açtılar. Samet'in ölümüne nasıl inanayım? Olmaya "Küçük Kara Balık" yeniden doğmak için Aras nehri ile Hazar'a kavuşup? Bir geleneğin, bir dilin, bir ulusun ortağı olan nehirde boğuldu Samet. Medine Müslümanlar için nasıl kutsal idiyse, Araz da Samet için o kadar kutsal idi " (Varlıq, 1979:6,73).

1968 yılı 30 Ağustos İran'da Humarlı yerleşim birimi yakınlarında Araz çayında muğlak ortamda boğulmuştur. İran şahı tarafından öldürüldüğü tahmin edilir O çocuklar için yazdığı masallarda ülkedeki adaletsizlik, yoksulluk meselelerine dokunduğu şah rejimi onların çağına imkan vermiyordu.

Onun vasiyetini adeta Küçük Kara Balığın ağzından duyuyoruz. Kendisi mekalelerinden birinde (Behrengi,2536/1977:33) yazıyordu ki,ölüm her zaman asanlıqnan bana yanaşa, ama ne kadar bacarırsam ben yaşayacağım, ölüme doğru getmeyeceğim. Eğer bir zaman olumnen yüz yüze gelsem farkı yok. En önemlisi odur ki, benim yaradıcılığım, hayatım, hatta ölümüm başkalarının hayatında ne iz bırakabilir ...

SONUÇ

Yazar aslında kendini, yaşamını - başına gelen, getirilen olayları yazıyor, varlığıyla övündüğü ve sevdiği insanları, gurur duyduğu kimlikleri, hayranı olduğu doğma doğa güzelliklerini, birlikte ömür sürdüğü ortamı tavsif ediyor, şairler ise tüm bu özelliklerden vecde gelerek onları şiirsel vüsetle nazma çekiyor ... İç dünyasının saklanclarının, yaşadığı dönemde karşılaştığı olayların yankısı olmayan eserler okuyucuyu ikna bilmiyor. Sametin de yaşamının anlamı, eserlerinin ilham kaynağı bu özellikler, en çok da her gün temasta olduğu çocuklardı.

O, sadece karnından koptuğu halkın kaderini düşünüyordu. Bu kaderi yarının büyükleri olacak küçükler çözüm edeceğinden onun hoş geleceğe kavuşması için yaşamın ağrı-acılarını işte balacaların gözleri önünde canlandırır, hayatın sırlarını anlamakta onlara yardımcı oluyordu. Bu yönlü düşüncelerinin yer aldığı ilk kalem tecrübeleri - "Adet" ve " Adsız" hikâyeleri 1959 yılında yayınlanıyor ... "Küçük Kara Balık" hikayesini ise 1960'ların başlarında beyaz kâğıtlara aktarıyor ... Bu hikaye Samete büyük başarı getirir, yaşamının manifestine döner, adımı çeşitli dünya ülkelerinde tanıtıyor Öyle ki, eser 1965 yılında İtalya'nın Bologna şehrinde düzenlenen Çocuk Edebiyatı Uluslararası Festivalin kazanır ve altın madalyaya layık görülüyor. Birinci yeri tuttuğuna göre "Küçük Kara Balık" hikayesine, ayrıca Güney Azerbaycan edebiyatına ve halkına dünya halklarının merakı artıyor, eser İtalyan, Fransız, İngiliz ve Türk dillerine çevrilerek geniş tirajla yayın yapılıyor.

Halkı arasında onu "Azerbaycan köylülerinin canlı dili" (Celal Al Ahmet), "Milli kültürün uyanık vicdani", Heyderbabaya Selam "ın satırları arasında dünyaya ayak açıp, Savalana, halhal taraf yönelen gezergi bir öğretmen", "Halka yönelen", "Seyyar öğretmen" adlandırıyor.

Samet Behrengi H. Rüşdiyeninin, M.Ferzanenin,M.Zehtabinin yolunu devam ederek Azerbaycan dilinin eğitimi için kitaplar yazdı. O çok zorluklara ve Pehlevi rejiminin baskılarına rağmen bir hikayesinde yazdı ki ışık ne kadar az olsa da, karanlıkta görünür. Samet bir yıldızdan bin yıldızlar yarattı, küçük ışığı her yeri tuttu.

KAYNAKÇA

- Tacettin Şimşek (2002). Çocuk Edebiyatı, Ankara: Rengârenk Yayınları
- Samed Behrengi (1967). "Mehebbet Nağılı". Tercümeçiden.Bakü , Azereşr.
- Behrengi Esed (1378). Qardaşım Samed Behrengi. Tebriz. "Behrengi" Neşriyyatı.
- Saedi Qulamhüseyn (1347/1968). Gecedir, Bak Gecedir "Areş" Dergisi" №5,
- Behrengi Samed (1968). Meqaleler Toplusı, İkinci Neşri, Tehran, Fanus Neşriyyatı
- Seçkin Sarpkaya (2002). Samed Behrenginin Eserlerinde Çocuk
- Güney Azerbaycan Folkloru. (2014).Iii Cilt, Bakü
- Sabir Nebioğlu (2009). Samed Behrengi. Bakü.
- C. Amir Haşimi (1994)"Güney Azerbaycan" Dergisi, № 1, Bakü
- Fernud Q. (1347/1968). .Xalq Müellimi."Areş" Dergisi" №18,
- Varlıq 1358 (1979), Sayı: 6
- "Kıssêhâ-yi Behreng" (Behreng Masalları) 1356/1977) 3. Baskı, Tahran

AZƏRBAYCAN HALK MASALLARI İÇİN ÇİZİLMİŞ İLLÜSTRASYONLARIN ÇOCUKLARIN SANATSAL VE ESTETİK DÜNYA GÖRÜŞLERİNƏ VE PSİKOLOJİK GELİŞİMİNƏ ETKİSİ: AZƏRBAYCAN HALK RESSAMI ALEKSANDR VLASOV'UN YARATICILIĞI ÖRNEKLEMİ

Doç.Dr. Hazar ZEYNALOV*

Özet

Azərbaycan xalqı zəngin folklorla, şifahi xalq ədəbiyyatına malikdir. Bunların içində nağılların xüsusi yeri vardır. Nağıllar daha çox uşaqlar üçün, onların düzgün tərbiyələnməsi, cəsur, ədalətli, çalışqan olması üçün çox vacibdir.

XX əsrin 50-60-cı illərində Azərbaycan nağılları toplanaraq bir neçə dəfə Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilmişdir. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, bu işdə vaxtilə AMEA-da çalışmış görkəmli alimlərin, filoloq və folklorçuların böyük xidməti olmuşdur.

Nağıl kitablarının cəlbedici, maraqlı olması onların bədii tərtibatından çox asılıdır. Uşaqlar rəngli, şəkilli kitablara daha çox meyl göstərir, öz sevimli nağıl qəhrəmanlarının şəkillərinə tamaşa edir, böyüyəndə onlar kimi cəsur, qəhrəman olmaq istəyirlər. Ona görə də nağıl kitablarının bədii tərtibatında illüstrasiya sənətinin böyük əhəmiyyəti var.

Ötən əsrin 50-60-cı illərində Bakı'da fəaliyyət göstərən kitab rəssamları arasında istedadlı fırça ustası Mixail Vlasovun xüsusi xidmətləri olmuşdur. O, 1898-ci ildə o zaman Rusiyanın paytaxtı olan Sankt-Peterburq şəhərində anadan olmuş, Rəssamlıq Akademiyasında oxumuşdur. 1920-ci ildə M.Vlasov Bakıya gəlmiş, bütün qalan ömrünü Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına həsr etmiş, əsasən kitab qrafikası sahəsində fəaliyyət göstərmişdir. M.Vlasovun nağıllara çəkdiyi illüstrasiyalar diqqəti xüsusilə cəlb edir. Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətini, folklorunu, adət-ənənəsini dərinlən mənimsəmiş rəssam bir çox maraqlı, emosional, milli xarakteri dolğun əks etdirən illüstrasiyalar çəkmişdir. Azərbaycan təsviri sənətindəki xidmətlərinə görə ona 1964-cü ildə Xalq rəssamı fəxri adı verilmişdir. Rəssamın dünyadan köçməsinə çox illər ötməsinə baxmayaraq onun bədii irsi nə Rusiyada, nə də ikinci vətəni olmuş Azərbaycan'da hələlik layiqincə öyrənilməyib. Hazırkı məqalədə rəssamın yaradıcılığı Azərbaycan xalq nağıllarına çəkdiyi illüstrasiyalar əsasında təhlil edilir.

Anahtar kelimələr: Azərbaycan nağılları, Azərbaycan təsviri sənəti, kitab qrafikası, illüstrasiya, rəssam Mixail Vlasov.

* Doç.Dr., Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü İlmî İşler Direktor Muavini, khazar.zeynalov@yandex.com

**INFLUENCE OF ILLUSTRATIONS DRAWN FOR AZERBAIJAN FOLK TALES
ON CHILDREN'S ARTISTIC-AESTHETIC OUTLOOK AND
PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT**

**(IN TERMS OF AZERBAIJAN PEOPLE'S ARTIST MIKHAIL VLASOV'S
CREATIVE WORK)**

Assoc.Dr.Prof. Khazar ZEYNALOV**

Summary

Azerbaijani people have rich folklore and oral folk literature. Fairy tales occupy a special place among them. Fairy tales are very important for children, their proper upbringing and to be brave, just and hard-working.

Azerbaijan fairy tales were collected and published in Azerbaijani and Russian several times during the 50-60s of the 20th century. It should be noted that the notable scientists, philologists and folklorists, who worked in ANAS once, had a great role in this work.

Attractiveness and colorfulness of books of fairy tales depend more on their artistic design. Children express more interest in colorful, illustrated books, look at the pictures of their lovable fairy tale heroes and want to be as brave and heroic as them when they grow up. Therefore, illustration is of great importance in the artistic design of fairy tale books.

There was a special service of talented brush master Mikhail Vlasov among the book artists worked in Baku during the 50-60s of the last century. He was born in St.Petersburg, which was the capital of Russia at that time, in 1898 and studied at Academy of Art. M.Vlasov moved to Baku in 1920 and devoted the rest of his life to the development of Azerbaijani culture, mainly worked in the field of book graphics. Illustrations drawn by M.Vlasov for fairy tales are especially interesting. The artist, who mastered thoroughly the national culture, folklore, traditions of Azerbaijani people, drew a number of interesting, emotional illustrations with national character. He was given "People's Artist" honorary title in 1964 for his works in Azerbaijani art. Although the artist died many years ago, his artistic heritage has not been properly studied yet in Russia and in his second homeland – Azerbaijan. The artist's creative work is analysed according to the illustrations drawn for Azerbaijani folk tales in this article.

Keywords: Azerbaijani fairy tales, Azerbaijani fine art, book graphics, illustration, artist Mikhail Vlasov.

Azərbaycan'da kitab qrafikası XX əsrin əvvəllərindən etibarən inkişaf etmişdir. Hələ 1920-ci ilə qədər Əzim Əzimzadə, İosif Rotter, Oskar Şmerlinq və başqaları satirik jurnallarla əməkdaşlıq edir,

** PhD in Art study, Associate Professor Deputy Director for Scientific Affairs of ANAS Institute of Architecture and Art, khazar.zeynalov@yandex.com

karikatura və illüstrasiyalar çəkirdilər. Onların yaradıcılığı azərbaycan kitab qrafikasının təməlini qoymuşdur.

20-ci illərdən etibarən Azərbaycan'da kitab çapı sürətləndi. Nəşr olunan kitablar arasında bədii ədəbiyyat nümunələri çox idi. Klassik Azərbaycan yazıçı və şairlərinin əsərləri, milli folklor nümunələri toplanaraq nəşr edilirdi. Kitablarda daha maraqlı təsir bağışlaması üçün onların bədii tərtibatına xüsusi fikir verilirdi. 20-ci illərin sonu – 30-cu illərdə Ə.Əzimzadə ilə yanaşı, kitab tərtibatı sahəsində Qəzənfər Xalıqov, İsmayıl Axundov, Sadıq Şərifzadə, Əmir Hacıyev və başqaları məşğul olmağa başladılar.

Həmin dövrdə kitab qrafikası, teatr-dekorasiya sənəti kimi sahələrdə milli kadrlar azlıq edirdi. O zaman Bakı'da Rəssamlıq məktəbi hələ yeni açılmışdı, kadr çatışmazlığı hiss olunurdu. Ona görə də Rusiyadan, başlıca olaraq Moskva və Leninqraddan rəssamlar Bakıya ezam olunur, respublikada incəsənət işlərinin, kitab qrafikasının inkişafına kömək edirdilər. İstedadlı boyakar Fyodor Modorov, görkəmli heykəltəraşlar Stepan Erzya, Yakov Keylixis, Pyotr Sabsay, teatr rəssamı Sergey Yefimenko, incəsənət tarixçisi Nadejda Miklaşevskaya və başqaları belələrləndən idilər. Onların bir çoxu ömürlərini Azərbaycan'a həsr etdilər və öz sənətləri ilə milli incəsənəti inkişaf etdirdilər. Belə sənətkarlardan biri də sonralar Azərbaycan'ın Xalq rəssamı olmuş Mixail Vlasov idi.

Mixail Vlasov 1915-16-cı illərdə Peterburq'da tanınmış rəssam-pedaqoq Nikolskinin yanında rəssamlıqla məşğul olmuşdu. 1917-18-ci illərdə o, Rəssamlıq Akademiyasında İ.Drozdovdan dərs almışdı. Lakin gənc rəssam təhsilini başa vura bilmədi. Rusiya'da baş vermiş 1917-ci il fevral inqilabı, daha sonra noyabr çevrilişi ictimai-siyasi həyatı son dərəcə mürəkkəbləşdirmişdi. Bir yandan aclıq və səfalət, digər tərəfdən vətəndaş müharibəsi bir çoxları kimi onun da arzularını ürəyində qoydu. Bununla belə M.Vlasov rəssamlıq sənətindən üz çevirmədi, imkan düşdükcə öz sevimli işi ilə məşğul olmağa başladı.

M.Vlasov'un Bakı'ya gəlişi 1920-ci ilə təsadüf edir. O zaman Bakı'da ictimai-siyasi durum mürəkkəb olsa da, qrafik-rəssam üçün iş az deyildi. Kitab nəşri tədricən qaydasına düşür, təşviqat xarakterli plakatlar üçün sifarişlər artır, teatr rəssamlarına tələbat çoxalır. "Vlasovun yaradıcılığının çiçəklənməsi Azərbaycan'da nəşriyyat işinin sürətli inkişaf dövrü ilə üst-üstə düşmüşdür. Savadlılığın ləğvi, yeni tipli məktəblərin yaradılması, ali təhsil məktəblərinin açılması – bütün bunlar nəşr olunan kitabların sayının artmasına səbəb oldu ki, onların arasında xeyli sayda ədəbi və bədii əsərlər də var idi. Vlasov kitab qrafikası sahəsində çalışan az saylı rəssamlardan biri idi" [2, 12]. Qısa müddətdə Bakı mühitinə alışı gənc rəssam yaradıcı taleyini həmişəlik olaraq bu şəhərlə bağladı. Vlasov 1926-28-ci illərdə Azərdövlət kinonun rəssamı kimi fəaliyyət göstərmiş, A.Plaskinlə birlikdə "Müxtəlif sahələrdə" filminin rəssamı olmuşdur [4]. O, 1928-ci ildən əsasən kitab tərtibatı sahəsində çalışmışdır. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinə çəkdiyi illüstrasiyalar səlis, aydın cizgiləri, ekspressivliyi, bəzi hallarda (mövzudan asılı olaraq) lirik-romantik dəst-xətti ilə seçilir. Nizaminin "Leyli və Məcnun" (1942), Sabirin "Şeyrlər" (1949) və başqa kitablara çəkdiyi illüstrasiyalar Vlasovun kitab qrafikası sahəsində ən uğurlu işlərindəndir. "Nizaminin "Leyli və Məcnun" poemasına Vlasov tərəfindən 1940-cı ilin əvvəllərində çəkilmiş, on bir rəsmdən ibarət illüstrasiya seriyası artıq müharibə başa çatdıqdan sonra nəşr olundu" [3, 35]. Göründüyü kimi, Vlasov Azərbaycan klassik ədəbiyyatı üçün xeyli sayda illüstrasiya işləmişdir. Lakin zənnimizcə, onun yaradıcılığında Azərbaycan nağıllarına çəkilmiş illüstrasiyalar daha əhəmiyyətli yer tutur.

Təəssüf ki, bu istedadlı rəssam barədə elmi-tədqiqat işləri yazılmayıb, haqqında məlumatlar da azdır. Onun həyat və yaradıcılığını təhlil etmək üçün əsas mənbə rəssamın öz yaradıcılıq irsidir. Bu gün respublikanın müxtəlif kitabxanalarında Vlasovun rəssamı olduğu köhnə kitablar saxlanılır. Bu kitabları vərəqlədikcə, onların bədii tərtibat xüsusiyyətlərinə diqqət yetirdikcə, rəssamın dəst-xətti, üslubu, dünyagörüşü barədə kifayət qədər ətraflı məlumat toplamaq olar. Onun qrafik əsərlərinin bir qismi (illüstrasiyaların orijinalları) hazırda R.Mustafayev adına Milli İncəsənət muzeyində saxlanılır. Lakin rəssamın əsərlərinin xeyli qismi, xüsusən 20-ci illərdə işlənmiş plakatlar və təşviqat vərəqləri, təəssüf ki, itmişdir.

50-ci illərin birinci yarısı Azərbaycan nağıllarının bir neçə dəfə nəşr edildiyi dövrdür. Həmin dövr Vlasovun da bir rəssam kimi fəaliyyətinin yetkin və məhsuldar dövrü idi. 1951-55-ci illərdə nağıllar Elmlər Akademiyası tərəfindən Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilmişdi. Bu nəşrlər yüksək

bədii tərtibat xüsusiyyətləri ilə seçilirdi. Vlasov nağıllar üçün tək-cə illüstrasiyalar işləməmiş, həm də kitabların ümumi bədii tərtibatını vermişdir. Həmin illərdə kitabların üz qabığı və titul vərəqi adətən rəngli (məhdud sayda rəngdən istifadə etməklə), illüstrasiyalar isə ağ-qara olurdu. Vlasovun müəllifi olduğu bədii tərtibat nümunələri məhz belədir.

Bir rəssam kimi Vlasov'un əsas üstünlüklərindən biri qrafika sənətinin incəliklərini dərinlən bilməsidir. Qrafika sənətinin ştrix, nöqtə, ləkə kimi texniki vasitələrini yaxşı mənimsəyən rəssam Azərbaycan nağıllarına çəkdiyi illüstrasiyalarda onlardan məharətlə yararlanmışdır.

Rəssamın başqa bir üstünlüyü Azərbaycan məişətini, adət-ənənəsini, milli xarakterini dərinlən bilməsi və bunu illüstrasiyalarda əks etdirməsidir. Vlasov'un qəlbən Azərbaycan'a bağlı olması həmin cəhətlərin daha qabarıq ifadə edilməsinə təsir göstərirdi. Yaxşı aktyor ifa etdiyi rolun daxilinə nüfuz etdiyi kimi, Vlasov da çəkdiyi illüstrasiyaların, yaratdığı milli obrazların daxili aləminə nəzər salmağı, özünü onlarla eyniləşdirməyi bacarırdı. Bu cəhət rəssamın yaratdığı müsbət nağıl qəhrəmanlarının canlı, inandırıcı alınmasını şərtləndirir. Əlbəttə, Vlasovun əsas üstünlüyü milli xarakteri düzgün və dolğun ifadə edə bilməsidir. Onun qəhrəmanları əksər hallarda aydın ifadə olunmuş zahiri milli cizgiləri ilə diqqəti cəlb edir.

Düşünmək olmaz ki, rəssamın yaradıcılığı yalnız müsbət cəhətlərə malikdir. Bir rəssam kimi Vlasovun illüstrasiyalarında müəyyən çatışmazlıqlar da müşahidə etmək olar. Zənnimizcə, əsas çatışmazlıq rəssamın bəzi hallarda Azərbaycan realıqlarına ümumşərq stereotipi müstəvisində nəzər salmasıdır. Bir tərəfdən o, yaratdığı obrazlarda milli xarakterli qabarıq ifadə etməyə çalışır və əsasən buna nail olur. Lakin digər tərəfdən rəssam bəzən stereotip xarakterli detalları (əsasən geyim və interyer həllində) kompozisiyaya daxil edir, bununla da Azərbaycan milli məişətini təhrif olunmuş halda göstərir. Zənnimizcə, bu cəhət rəssamın nağıllara verdiyi illüstrasiyaların əsas çatışmazlığıdır. Lakin milli surətlərin əsasən düzgün, inandırıcı təsir bağışlaması, yüksək texniki kamillik, kompozisiyanın dinamikliyi Vlasovun yaradıcılığının əsas müsbət xüsusiyyətlərindəndir.

Rəssamın "Məlik Məmməd'in Nağılı"na çəkdiyi illüstrasiyalar maraqlı doğurur. Ümumiyyətlə, Vlasovun nağıl illüstrasiyalarının xarakterik cəhətlərindən biri interyerin həddən artıq "dolu" olmasıdır. Müxtəlif sütunlar, sandıqlar, pərdələr, bardaqlar, oturmaqçılar və s. bu kompozisiyaların xarakterik elementləridir. Bu elementlər kompozisiyanı "yükləyir", həm də tipik Azərbaycan məişətinə adətən uyğun gəlir. Bununla da rəsmdə yad, qeyri-xarakterik bədii elementlərin sayı çoxalır. Eyni zamanda rəssamın yaratdığı obrazlar milli xarakterin qüvvətli bədii ifadəsi ilə seçilir.

İllüstrasiyalardan birinə diqqət yetirək. Burada göz önündə zəngin interyer canlanır. İnteryer özlüyündə düzgün quruluş həllinə, çoxsaylı detallara malikdir. Lakin buradakı əşyalar, memarlıq elementləri Azərbaycanlı məişətinə o qədər də uyğun gəlir. Məsələn üçün, rəssamın ön planda təsvir etdiyi iki nazik, burma sütun Azərbaycan memarlığı üçün xarakterik deyil. Belə sütunlar (və digər elementlər) "Min Bir Gecə" nağılları üçün daha xarakterikdir. Aydın görünür ki, Vlasov bu illüstrasiyanı işlərkən stereotip təsəvvürlərə üstünlük vermişdir. Doğrudur, rəssam əsərin, süjetin ümumi qayəsini düzgün əks etdirib, lakin illüstrasiyada lüzumsuz və yad elementlər də nəzərə çarpır.

İllüstrasiya ümumilikdə yaxşı təsir bağışlayır. Kompozisiyanın mərkəzində gözəl bir qız təsvir olunub. Qara qaşlı, qara gözlü qız aşkar nəzərə çarpan milli cizgilərə malikdir. Eyni zamanda onun üzündən ağıllı, tədbirli, həm də cəsur olduğu aydın görünür. Beləliklə, rəssam qızı milli xarakterə uyğun tərzdə əks etdirmiş, həm də onun zahiri görünüşünü, xasiyyətini və qabiliyyətini üz ifadəsi vasitəsilə məharətlə təcəssüm etdirə bilmişdir [şəkil 1]. Kompozisiyadakı digər bədii elementlər qızın ətrafında qruplaşdırılıb.

Vlasovun başqa bir illüstrasiyası "Təlimli pişik" nağılına çəkilib. İllüstrasiya bundan əvvəlki rəsmlə müqayisədə nisbətən yığcam kompozisiya həllinə malikdir. Burada iki nəfər (padşah və onun həbs etdirdiyi tacirin kişi paltarları geymiş arvadı) üz-büz əyləşərək nərd oynayırlar. Vlasov bu surətləri vərəqə paralel yox, köndələn perspektiv xətti üzərində yerləşdirməklə kompozisiyanın daha ifadəli, baxımlı alınmasına nail olmuşdur. Arxa plan yaxın məsafədə yerləşdiyindən burada rəsme ağırlıq gətirəcək əlavə elementlər azdır. Bununla belə kompozisiya hər halda detalların nisbi çoxluğu (Vlasovun sevdiyi formadır) ilə fərqlənir.

Rəsmdəki padşah surəti zəngin geyim həllinə malikdir. Onun əynində bahalı xalat, qollarında daş-qaşla bəzədilmiş qolçaqlar, başında mürəkkəb formalı iri tac var. O, sol qolunu mütəkkəyə söykəmiş, sağ əli ilə özünə arxayın, saymazyana tərzdə nərtdaxta üzərində daşların yerini dəyişir. Yaxın planda işlənmiş qadın surəti isə daha qabarıq milli xarakterə malikdir. Rəssam bu surəti əslində arxadan işləyib, lakin o, döndüyündən üzü kifayət qədər yaxşı görünür. Qadın maraqla boylanaraq onun yanında dayanmış, quyruğunda yeddi çıraqlı saxlayan pişiyə baxır, onun çıraqları yerə salaraq siçan ardınca qaçacağını (nağlın süjeti belədir) səbirsizliklə gözləyir. Qadının geyim həlli padşahla müqayisədə daha çox milli cizgilərə malikdir. Maraqlıdır ki, onun başındakı başlıq Molla Pənah Vaqifin şəkillərdən bizə yaxşı tanış olan dolaqlı papağına bənzəyir. Qadının geyimi isə Məhsəti Gəncəvinin geyimini xatırladır [şəkil 2].

Vlasovun Azərbaycan xalq nağıllarına çoxlu sayda illüstrasiya çəkmişdir. Rəssam zalım, eyni zamanda kütbeyin padşahları, heç nədən qorxmayan qəhrəmanları, tədbirli, öz aqlının gücü ilə qalib gəlməyi bacaran fərasətli insanları məharətlə, realist boyalarla təsvir etmişdir. Mövzudan asılı olaraq bu illüstrasiyalarda gah sakit, lirik-romantik əhvali-ruhiyyə, gah də coşqunluq, emosionallıq xüsusiyyətləri görmək mümkündür. İllüstrasiyalardan birində xalq qəhrəmanının zalım hökmdara qalib gəlməsi səhnəsi təsvir edilib. Əsərdə coşqun emosionallıq, gərginlik hökm sürür. At belində olan qəhrəman iki əli ilə tutduğu qılıncını qaldıraraq onu var gücü ilə mənfur düşməyə - zalım padşaha endirməyə hazırlaşır. O, atın belində oturaraq aşağı əyilmiş, qalxanı qabağa vermişdir. Gərgin, dramatik kompozisiya, atların kişnəməsi, silahların parıltısı rəsmdəki emosionallığı, ekspressivliyi bir qədər də artırır [şəkil 3].

Xalq rəssamı fəxri adına malik olmasına baxmayaraq Mixail Vlasovun yaradıcılığı heç zaman ayrıca tədqiqat mövzusu olmayıb. Halbuki bu rəssam milli təsviri sənətin, o cümlədən kitab qrafikasının inkişafı üçün xeyli iş görüb. Onun yaratdığı illüstrasiyalar bu gün də yüksək işləmə texnikası, bədii dəyəri ilə diqqəti cəlb edir. Hazırkı yazı Azərbaycan xalq nağıllarına çəkilmiş illüstrasiyalar müstəvisində Xalq rəssamı Mixail Vlasovun bu gün bizə az bəlli olan yaradıcılığını müəyyən qədər işıqlandırmağa imkan verir.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. II- cild. Bakı, 1978.
2. Зейналов Х. О русских художниках, работавших в Баку в начале XX века // Znanstvena misel, 2017, № 10, с. 9-16.
3. Искусство Советского Азербайджана. Москва, «Советский художник», 1970.
4. [https://az.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCxt%C9%99lif_sahill%C9%99rd%C9%99_\(film,_1926\)](https://az.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCxt%C9%99lif_sahill%C9%99rd%C9%99_(film,_1926))

Şekil 1

Şekil 2

Şekil 3

AZERBAIJAN VE ANADOLU FOLKLORUNDA MASAL TEKERLEMELERİ

Doç.Dr. Meleyke MEMMEDOVA *

Özet

Çocuk folkloru içinde masallar önemli yere sahiptir. Çocukların zeka ve hayal dünyasının gelişiminde önemli rolü olan masallar çocuklar tarafından en çok sevilen ve dinlenen folklor türüdür. Olağanüstü olaylar, yarı gerçek, yarı uyduruk olan ilginç masallar çocukların dikkatini çektiği gibi masal tekerlemeleri de bir o kadar ilgi çekicidir.

Masalların ve halk hikayelerinin başında, ortasında ve sonunda söylenen, yarı anlamlı, yarı anlamsız, kafiyeli, şablon kelimeler olan masal tekerlemeleri dinleyicinin dikkatini toparlamasına ve ilgisinin oluşumuna yardımcı olduğu kadar, eğlendirmek, hoş vakit geçirmek gibi fonksiyonları da yerine yetirmektedir. Masal tekerlemeleri anlatılacak masalın uyduruk, gerçekten uzak, hayal ürünü olduğunu göstermektedir. Dinleyenin masala olan ilgisini ve heyecanını artırmak amacıyla söylenen masal tekerlemeleri genellikle masalların başında, ortasında ve sonunda yer alır.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, mmeleyke@gmail.com

Makalede bu tür masal tekerlemelerinin Azerbaycan ve Anadolu varyantları karşılıklı şekilde mukayese edilerek örneklerle gösterilmiştir.

Anahtar kelime: Azerbaycan, Anadolu, folklor, masal, tekerleme.

TALE TONGUE TWISTERS IN AZERBAIJAN AND ANATOLIA FOLKLORE

Ph.Dr. Meleyke MAMMADOVA**

Abstract

Tales take an important place in child folklore. Playing an important role on children' mind and development of their dream world tales are the most liked and listened folklore kinds by children. Not only unusual events and interesting dream tales but also tale tongue twisters attract the attention of children.

Being temple words, meaningless or meaningful, rhymed or not rhymed tale tongue twisters take a part at the head, in the middle and at the end of the stories and folk tales and help listeners to concentrate their mind and do the functions like to entertain or having a good time. Tale tongue twisters show that these told stories are not real they are only imagination. Tale tongue twisters usually take part at the head, in the middle and at the end of the stories by the purpose of to increase the interest of the listener to the story. In the article it is said that Azerbaijan and Anatolia versions of tale tongue twisters have compared mutually with samples.

Key Words: Azerbaijan, Anatolia, folklore, tale, tongue twister

GİRİŞ

Milletlerin hafızasındaki kelime varlığının zenginliği onun düşünce tarzının zenginliğinden haber vermektedir. Bu zenginliğin en belirgin örneklerinden biri de tekerlemelerdir. Tekerlemeler eğlenceli olduğu kadar, çocukların eğitiminde, hayata hazırlanmasında oyunlar kadar önem arz etmektedir. Bir insanın hayat felsefesinde çocukluk dönemleri büyük rol oynadığı için, sağlam çocukluk dönemi geçiren insanlar toplumda maddi ve manevi ruh sağlığı yerinde olan bireyler gibi yetişirler. Bu bakımdan çocuk folkloru örnekleri bireylerin şahsiyet gibi yetişmesinde, eğitiminde önemli bir araçtır.

Bilindiği gibi, bir dilin öğrenilmesinde esasen dört organ – kulak, dil, göz ve el kullanılır. Okuma ve yazma bilmeyen 0-6 yaş grubu çocuklarda ise esasen iki organ, yani kulak ve dil kullanılarak dil öğrenimi gerçekleştirilir. Küçük çocuklar ister kendi ana dili olsun, isterse de yabancı bir dili duyarak ve tekrarlayarak daha çabuk öğreniyorlar. Dinleme becerisinin gelişimi için kullanılan mentlerde ses ve hece benzerliklerine çok dikkat edilmektedir. Aynı zamanda bunu, çocukların sıkılmaması için daha eğlenceli hale getirmek de daha çok önem arz etmektedir. Bütün bu özellikleri kendinde birleştiren tekerlemeleri çocuklar duyarak ve sesleri, kelimeleri, cümleleri doğru telafuz ederek söylemeğe çalışması dilin inceliklerini ve zenginliklerini daha çabuk benimsemesine yardımcı oluyor.

Tekerleme “ağızda diyirilen, anlamsız ve benzer sesli kelimeler”den oluşan şiirler, cümlelerdir. Tekerlemeler “bir dilin özelliklerinden olan, hoş, şaşırtıcı, şablon söyleyiş”tir (Ayverdi, 2006: 3088-3089). Tekerleme eski Türkçede “halka, yuvarlak bir şeyin dış tarafı” anlamında olan “tegre” kelimesinin şimdiki şekli “teker”den üretilerek “teker-le-me”, “diyirilenme” anlamına gelmektedir. Doğan Kaya “Anonim Halk Şiiri” adlı eserinde tekerlemeni, “vezin, kafiye, seci veya aliterasyonları kullanarak duyguların, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, acayıplık, gariplik, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanım yahut çağrışımlar yoluyla oluşturulan manzum özellikli şablon kelimelerdir” (Kaya, 1999: 546) şeklinde tanımını vermektedir. Pertev Naili Boratav “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde tarifini vermenin zor olduğunu belirterek, tekerlemenin baş uyaklar

** ANAS Institute of Folklore, Baku-Azerbaijan, mmeleyke@gmail.com

(kafiyeler) ve uyaklarla elde edilen ses oyunları olduğunu ve çağrışımlarla birbirine bağlandığını, belli bir şiir kalıbına uydurulmuş, birbirini tutmaz bazı hayallerle düşüncelerin sıralanmasından ortaya çıktığını belirtmiştir (Boratav, 1992: 165). Bildiğimiz gibi, masal, hikaye, bulmaca, halk oyun ve temaşaları, merasimler, çocuk oyunları ve bu gibi edebi türler içinde veya bağımsız olarak söylenen vezneli, kafiyeli sözler olan tekerlemeler çocuk oyun ve masallarında eğlenmek, güzel vakit geçirmek, diksiyonu geliştirmek, ebe ve gruba oyuncu seçmek, oyuna çağırarak ve dikkat çekmek, rakip oyuncuları kızdırmak vb. için söylenmektedir.

Masal, hikaye, bulmaca, halk teması, merasim ve oyun tekerlemsi gibi adlarla gruplaştırılan tekerlemeler daha çok çocuk oyunlarında, masalların baş, orta ve sonunda söylenerek, Anadolu'da bölgelere göre, oranlama, tenme, sayışma, sayışmaca, deyişat, deyişet, döşeme gibi farklı adlarla ifade edilmektedir. Aynı zamanda Anadolu'da "Karagöz" ve "Ortaoyun"da kullanılan hoş, şaşırtıcı ve güldürücü söyleyiş olan muhavere, çocuk oyunlarında ebe seçiminde söylenen sayışmalar, Azerbaycan'da sanama, düzgü, yanılmac, acıtmalar ve b. çeşitli halk edebiyatı, özellikle çocuk folkloru türleri tekerleme çeşitleridir ve çoğu vakit oyun tekerlemeleri foksiyonunu yerine yetirmektedir.

Masal tekerlemeleri ile yanılmaç tekerlemeler esasen nesr, merasim ve oyun tekerlemeleri ise nazım şeklindedir. Bildiğimiz gibi, ilk tekerleme örneklerine XI.asırdan itibaren Türk edebiyatında, özellikle "Divan-i lugat'it-Türk"te karşılaşılmaktadır. Sözkonusu tekerleme örneklerden biri şöyledir: "Şu yoğurdu sarımsaklasak da mı saklasak, sarımsaklamasak da mı saklasak?". Azerbaycan'da yanılmaç olarak bilinen bu tekerlemenin benzeri "Gatığı sarımsaglasag da olar, sarımsaglamasag da"dır (Memmedova, 2019: 13).

Saz şairleri arasında yarışma, deyişme mahiyetinde karşılıklı şiir söyleme olan tekerleme, aşıklar arasında tekellüm olarak da adlandırılmaktadır. Bu tür şiirler ya söylemesi zor kelimelerden meydana getirilmektedir, ya da darayak biçimindedir. Ayak daraldıkça kafiye bulmak zorlaşıyor. Aşıklardan biri fasıl (bölme) aralarında tekerlemeye başlıyor ve yeni bir ayak açıyor (Ayverdi, 2006: 3089).

Eskiden ceza çeşidi gibi kullanılan "tekerleme" de vardır. Bildiğimiz gibi, ister Hammurapi kanunlarında, isterse de Roma hukukunda veya İslam adliyesinde cinayetlerin karşısını almak ve kısıtlamak için çeşitli ölüm cezaları uygulanmıştır. Bu çeşit idam cezalarından biri de tekerlemedir. Tekereleme cezası uygulandığı zaman cellat demir çubukla tekere bağlanmış mahkumu kamçılıyarak diyirledermiş (www.lent.az).

Tekerleme masal, hikaye, bulmaca, halk tiyatrosu, merasim ve çocuk oyunları içinde yer alan, aynı zamanda tek başlarına da bağımsız olarak kullanılan kafiyeli kelimelerden oluşan şiirlerdir. Folklorun epik türüne girse de söyleme biçim ve yerine göre lirik türün de özelliklerini taşımaktadır. Tekerelemeler Anadolu folklorunda adeten dört çeşit olarak gruplandırılmaktadır. Petev Naili Boratav "100 Soruda Halk Edebiyatı" adlı eserinde tekerlemeleri aşağıdaki gibi tasnif etmiştir:

- 1.Çocuk oyun tekerlemeleri
- 2.Masal tekerlemeleri
- 3.Tören tekerlemeleri
- 4.Bağımsız söz cambazlığına dayanan tekerlemeler – Yanılmaçlar (Boratav, 1992: 166).

Azerbaycan folklorunda ise Anadolu folklorundan farklı olarak her bir tür ayrılıkta kendi isimleri ile kullanılmaktadır, yani "tekerleme" adı altında genelleştirilmemektedir. Bazı bölgelerde tekerleme kullanılsa da tekerleme çeşitlerinin bir çoğu "çocuk folkloru" adı altında bir yere toplanarak, her bir tür örnekleriyle ayrı olarak gösterilmektedir. Örneğin; çocuk folkloru içinde masal, bulmaca, ninni, okşama, azizleme gibi türlerden başka tekerleme dediğimiz sanama, düzgü, acıtma, yanılmac ve bu gibi türler de bağımsız olarak ayrıca verilmektedir. Her iki bölgenin ayrı ayrılıkta ister çocuk folkloru, isterse de büyükler için olan merasim folklor örneklerini incelediğimiz zaman karşılaştığımız sonuç böyledir; her iki bölgenin folklor örnekleri ve türleri denebilir ki, aynıdır, farklılık sadece adlandırılmalarda görülmektedir. Bazen ise aynı isimle adlandırılmışlar. Ya da Azerbaycan'da ayrı - ayrı türler gibi verilen örnekler Anadolu folklorunda tekerleme adı altında ancak fonksiyonuna, kullanım yerine ve konularına göre ise tekerleme kelimesinin önüne eklenen yeni bir kelime ile farklı

isimler almıştır; masal tekerlemeleri, çocuk tekerlemeleri vb. gibi. Hatta yukarıda gösterdiğimiz dört grup tekerlemeler bazen farklı konular altında da değerlendirilmektedir. Şöyle ki, tekerlemelerin yerine yetirdiği fonksiyonu dikkate alınarak çocuk tekerlemeleri, diksiyon tekerlemeleri, eğitici tekerlemeler, şaşdıracı tekerlemeler, masal tekerlemeleri, oyun tekerlemeleri, sayılı tekerlemeler, sayışmaca tekerlemeler, merasim tekerlemeleri vb. gibi de adlandırılmaktadır. Fakat bütün bunların hepsi esasen dört grupta (çocuk oyun tekerlemeleri, masal tekerlemeleri, merasim tekerlemeleri, yanılmaçlar) toplanmaktadır. Bazen bu şekilde gruplaştırma da kesinlik kazanmıyor. Şöyle ki, dördüncü grupta bilinen “bağımsız söz oyunlarına dayanan tekerlemeler”, yani “yanılmaçlar” çoğu zaman mustakil şekilde söylenmeğine ve çocuklar tarafından oyun şeklinde gerçekleştirilmesine rağmen bazen her hangi bir oyunun içinde “oyun içi tekerlemeleri” gibi de görev almaktadır.

Azerbaycan folklorunda “Çocuk folkloru türleri” içinde verilen sanama, düzgü, acıtma, öçeşme, sicilleme örnekleri de çocuk oyun tekerlemeleri gibi kendi fonksiyonunu yerine yetirmektedir. Sanamalar bazen oyun içi tekerlemeleri gibi kullanılsa da, esasen oyun başında söylenen, ebe ve oyuncu seçimi tekerlemeleri gibi karşımıza çıkar.

Masal Tekerlemeleri

Çocuk folkloru içinde masallar özel öneme sahiptir. Çocukların zeka ve hayal dünyasının gelişiminde önemli rolü olan masallar, çocuklar tarafından en çok sevilen ve dinlenen folklor türüdür. Olağanüstü olaylar, yarı gerçek, yarı uydurma olan ilginç masallar çocukların dikkatini çektiği kadar masal tekerlemeleri de bir o kadar ilgi uyandırıcıdır.

Masalların ve halk hikayelerinin başında, ortasında ve sonunda söylenen, yarı anlamlı, yarı anlamsız, kafiyeli, şablon sözler olan masal tekerlemeleri dinleyicinin dikkatini toparlamasına ve ilgisinin uyanmasına yardımcı olduğu kadar, eğlendirmek, keyiflendirmek gibi fonksiyonları da yerine yetirmektedir. Masal tekerlemeleri anlatılacak masal ve hikayenin uydurma, gerçekten uzak, hayal ürünü olduğunu göstermektedir. Dinleyicinin masala olan ilgisini ve heyecanını artırmak amacıyla söylenen masal tekerlemeleri esasen masalların başında, ortasında ve sonunda bulunmaktadır. Bu çeşit masal tekerlemelerine örnek olarak Azerbaycan ve Anadoludaki benzer varyantlar seçilerek aşağıdaki gibi alt alta sırayla verilmiştir:

Masalın başında söylenen giriş tekerlemeleri: “*Biri varmış biri yokmuş, Allahın kulu pek çokmuş, çok demesi günahmış...*” (Anadolu varyantı)

“*Biri varmış, biri yohmuş, Allahın bendesi çoh imiş...*” (Azerbaycan varyantı) (Memmedova, 2014: 155).

Bazen masalların başında söylenen nazım şeklinde olan tekerlemelerle de karşılaşmaktayız. Çeşitli versiyonları olan bu tekerlemelerin Azerbaycan ve Anadolu varyantlarına örnek olarak aşağıdakileri gösterebiliriz:

Azerbaycan varyantı:

*Evvel zaman içinde,
Helbir saman içinde.
Deve delleklik eyler,
Köhne hamam içinde (Memmedova, 2014: 155).*

Yahut:

*Hamam hamam içinde,
Helbir saman içinde.
Deve delleklik eyler,
Köhne hamam içinde.
Hamamçının tası yoh,
Baltaçının baltası yoh.
Orda bir tazı gördüm,
Onun da haltası yoh.
Nağıl-mağıl bilmerem,*

*Bilsem de söylemerem.
Handan gelmiş nökerem,
Dinme böyrünü sökerem (İsgenderova, 2014: 18).*

Anadolu varyantı:

*Evvel zaman içinde,
Kalbur saman içinde.
Cinler top oynarken,
Eski hamam içinde (Memmedova, 2014: 155).*

Yahut:

*Evvel zaman içinde,
Kalbur saman içinde,
Develer tella iken,
Pireler berber iken...
Ben bağda üzüm bekler,
Derede odun yükler iken,
Bir varmış, bir yokmuş...
Masalın yalanı mı olurmuş?
O yalan bu yalan,
Fili yuttu bir yılan...
Bu da mı yalan?
Derken; sabahleyin erken,
Keçiler koyunları tıraş ederken,
Tahta kurusu saz çalar,
Sıçan cirit atar iken,
Çıkmış bir kocakarı ortaya...
En sonunda açmış ağzını,
Yummuş gözünü.
Bir lafetmiş,
Bir lafetmiş...
Bakalım ne laflar etmiş... (Memmedova, 2019: 15-16).*

Bu masal tekerlemesinin başı aynı olup orta ve son kısımları farklı olan bir diğer örnek ise şöyledir:

*Evvel zaman içinde,
Kalbur saman içinde,
Develer tellal,
Pireler berber iken,
Ben anamın beşiğini
Tingır-mingır salları iken,
Az gittim, uz gittim,
Dere tepe düz gittim.
Çayır çimen geçerek,
Lale sümbül biçerek,
Ayla ayla bir güz gittim.
Bir de dönüp ardıma baktım ki, ne göreyim?
Gide-gide bir arpa boyu gitmemiş miyim?
Natal-matal martaval,
İşte size duyulmadık bir masal (Memmedova, 2019: 16).*

Masalların ortasında söylenen tekerlemeler: Masalların başında söylenen tekerlemeler olduğu gibi ortasında da söylenen ve masalı daha da dikkatçekici ve ilginç, masalımsı eden tekerlemeler söylenilir; “Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, altı ay bir güz gitmiş, dönüp bir de arkasına bakmış ki bir arpa boyu yol gitmiş” (Anadolu varyantı).

“Az getmiş, uz getmiş, dere tepe düz getmiş, derelerden sel kimi, tepelerden yel kimi, badiyi-serser kimi...” (Azerbaycan varyantı).

“Az getdi, çoh getdi, dere-tepe düz getdi...”//“Az getdiler, üz getdiler, dere-tepe düz getdiler...” (Azerbaycan varyantı) (Memmedova, 2014: 155).

Masal sonu tekerlemeleri: Halk edebiyatı, folklor türlerinin çoğunda olduğu gibi masalların da kendine has sonda söylenen kalıplaşmış kelimeleri, sonlukları, tekerlemeleri vardır; “Göyden üç alma düştü, biri benim, biri nağıl söyleyenin, biri de nağıla gulag asanın”//“Göyden üç alma düştü, biri benim, biri özümün, biri de nağıl söyleyenin” (Azerbaycan varyantı).

“Derken gökten üç elma düşmüş. Biri meleğe, biri şehzadeye, biri de görüp duyduklarını anlatana”//“Sonunda mavi gökten yere üç altın elma düşmüş, biri anlatana, biri masalciya, birisi de derleyiciye”//“Gökten üç elma düştü; biri bana, biri dinleyenlere, diğeri de bütün iyi insanlara olsun” (Anadolu varyantı) (Memmedova, 2019: 17).

Masal sonu tekerlemelerinin hem Azerbaycan, hem Anadolu varyantlarında, özellikle elma ile ilgili olanların ufak tefek farklılıklarla çok sayıda versiyonları bulunmaktadır: “Gökten üç elma düştü, birini yedim ben, birini yedi masalci, üçüncüyü yedi dinleyenler”// “Gökten üç elma düşmüş, birisi bana, ikisi de dinleyenlere, burda da masal bitmiş”// “Gökten üç elma düşmüş, biri bu masalı dizip koşana, biri okuyup dinleyene, biri de okudum üfledim, insan çocuğumun ruhuna bağışladım” (Anadolu varyantı).

Azerbaycan varyantlarında da çok sayıda elma ilgili tekerlemeler vardır; “Göyden üç alma düştü, biri benim, biri özümün, biri de nağıl deyenin, tap görüm almalar kime galdı”// Göyden üç alma düştü, biri benim, biri nağıl deyenin, biri de özümün, sen sağ men salamat, sen yüz yaşa, men iki yüz elli, hansı çohdu onu sen özün götür” (İsgenderova, 2014: 112).

Azerbaycan Türkiye epik geleneğinde elma kutsal bir meyva kabul edildiği için masal sonlarında da elmanın tekerlemelerde yer alması ile elma aracılığıyla arzuların gerçekleştirildiğinin şahiti oluyoruz. “Bacı ve Kardeş” isimli Azerbaycan masalında masal sonu tekerlemesinde elma yerine yemiştin, yani kavudan bahsedildiği görülmektedir; “Tağda üç yemiş yetişdi, biri sizin, biri bizim, biri onların, onlar yediler o yana getdiler, biz yedik bu yana geldik” (İsgenderova, 2014: 113).

Tekerlemelerin yaranmasıyla ilgili çeşitli fikirler vardır. Çocuk oyunları eski rituelların çocuklar tarafından taklit edilerek günümüze kadar gelip çıkmasının sonucunda oluştuğunu vurgulayan alimler tekerlemeleri de bu rituellar ve inançlarla bağlamaktadırlar. Bütün çocuk oyunlarının kökünün rituellara dayandığını söylemek doğru olmadığı gibi, tekerlemeler için de aynıını söylemek doğru değil. Daha çok çocukların hayal mahsulu olan tekerlemeler mantık ilişkisi olmayan, bazen de anlamsız sözlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Çocukların yeni gördükleri bir şey, hayatlarında etkili olan bir olay, her hangi bir eşya veya bir insan yeni tekerlemeler için konu olabilir. Çocukların dil, konuşma, diksiyon, muzik, sevgi, saygı ve bu gibi anlayışlarının gelişimine yardımcı olan, masal, oyun, merasim ve yanıltmaç tekerlemeleri gibi dört başlıkta gruplaştırılan tekerlemeler konu bakımından da oldukça zengindir. İnsanlık tarihi kadar kadim olan tekerlemelerin eski zamanlardan bugüne kadar meşakatli yol katederek, çeşitli değişikliklere uğratılarak bölgelere göre çeşitli varyantları yaranmıştır. Her dönemin, her zamanın nabzına uygun yaranan tekerlemeler konu bakımından zengin olduğu kadar yerine yetirdiği fonksiyonlar bakımından da önemlidir. Bu fonksiyonlara aşağıdakiler aittir:

1. Tekerlemeler dilin gelişimine olumlu etki etmektedir. Şöyle ki, tekerleme söyleyen onu doğru ve hatasız söylemek zorundadır, bunun için gösterdiği gayret günlük konuşmasına, diksiyonuna yansiyarak doğru ve hatasız konuşmasına yardım ediyor. Örneğin; yanıltmaç tekerlemeleri bu özelliklerine göre konservatuar ile üniversitelerin tiyatro bölmelerinde işlenen diksiyon derslerinde sık sık kullanılmaktadır.

2. Çocuklar oynarken hatasız olarak söyledikleri tekerlemeler onlarda kendine güven ve inam duygusu oluşturmaktadır. Aynı zamanda çocuklar zeka yönünden sağlam geliyor, toplum karşısında heyecanlanmadan konuşabiliyor, rahat bir şekilde mühakime yürütmek becerisini kazanmış oluyor.

3. Oyunlardaki bir çok tekerlemeler belli bir ritimle, melodiyle söyleniliyor. Bu özelliği ile tekerlemeler çocuklarda kelimeye uygun ritimler yaratma becerisinin gelişimine etki ettiği gibi, muzik zevkinin gelişimine yardımcı oluyor.
4. İnsanların ergenlik dönemlerinde yapıcı ve üretici kalitesinin gelişiminde, çocukluk zamanında bildikleri tekerlemelerin yapısına uygun yeni bir şeyler ortaya koyma, üretim gücü kazanmasından kaynaklanıyor.
5. “Bir, iki, bizimki...” gibi rakamlarla söylenen tekerlemeler çocuklarda sayma becerisini geliştiriyor, say anlayışlarını öğretiyor. “Baş barmak başara barmak...” gibi tekerlemeler çocuklarda vücuttaki organları, yer, şehir, devlet adamı, sinema vb. isimlerle ilgili tekerlemeler ise sözkonusu isim ve anlayışların öğrenip tanımalarına yardımcı oluyor.
6. Tekerlemeler çocuk oyun ve masallarında zaman birimi olarak kullanıldıkları için zaman anlayışının öğrenilmesine de katkı sağlıyor. Örneğin: Azerbaycan`da “Gizlenpaç”, Anadolu`da “Saklambaç” adıyla bilinen oyunlarda oyuncuların saklanmalarına fırsat verecek şekilde, ebe önceden belirlenmiş bir sayıya (10`na veya 20`ye) kadar saydıktan sonra Azerbaycan`da “geldim kaç, gizlenpaç”, Anadolu`da ise “önüm, arkam, sağım, solum sobe” diyerek oyuncuları aramaya başlar. Sözkonusu vakit, geçen zaman diliminde çocukların ne kadar süre içinde saklanabileceklerini tahmin ve hesap etmelerine yardımcı oluyor. Hem Azerbaycan`da, hem de Anadolu`da aynı şekilde oynanılan “Yerde ne var” oyununda bir oyuncunun tekerleme bitene kadar diğer oyuncunu sırtında tutması, masallarda sıkça kullanılan “az gittiler, çok gittiler” ve bu gibi örnekler zaman anlayışları ile ilgilidir.
8. Tekerlemeler uzunluk, mesafe anlayışlarının öğrenilmesinde de etkilidir. Azerbaycan ve Anadolu`da benzer şeklide ağaçla, topla, taşla vb. eşyalarla oynanılan oyunlarda vurulan eşyanın gittiği yer ile önceki yerin arasında tekerlemenin her kelimesinde bir adım atılarak ölçülmesi tekerlemenin sözkonusu foksiyonuna örnek verilebilir.
9. Tekerlemeler milli folklor kaynağı olarak çocukların milli ruhda eğitilmesi ve yetiştirilmesi için çok önemli bir kaynaktır. Genel olarak tekerlemeler çocukların kelime dağarcığının oluşumu, doğru telafuz kurallarını benimsemesi, hazırcevaplığı, zihni gelişiminin biçimlenmesinde önemli rol oynadığı gibi, milli karakterinin güçlenmesinde, Vatanına, halkına bağlı sağlam düşünceli nesil olarak yetişmesinde büyük öneme sahiptir.

SONUÇ

Azerbaycan ve Anadolu folklorunda olan masal tekerlemelerinin esasen benzer ve aynı mantık, amaç çevresinde birleşmesi, benzerliklerin farklılıklardan daha çok olması, aynı zamanda zengin tekerleme örneklerinin çeşitli versiyon ve varyantlarının olması bizim genetik kodlarımızdan gelen, Türk milleti olarak aynı düşünce, aynı dünya görüşüne sahip olduğumuzun bir göstergisidir.

KAYNAKÇA

- 1- Ayverdi İ. Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 3 ciltte, III c. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006
- 2- Boratav P.N. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992, 225 s.
- 3- İsgenderova V. Enenevi Nağıl Formulları (Azerbaycan ve Türkiye örnekleri esasında). Bakı: Elm ve Tehsil, 2014, s.202
- 4- Kaya D. Anonim Halk Şiiri. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- 5- Memmedova M. Azerbaycan və Anadolu Folklorunda Oyun ve Tamaşalar. Bakı: Elm ve Tehsil. 2014, 208 s.
- 6- Memmedova M. Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Tekerlemeler. Bakı: Elm ve Tehsil. 2014, 208 s.
- 7- www.lent.az

8- <http://www.tekerlemelerimiz.com/Masal-Tekerlemeleri>

NİNNİLER VE DİL GELİŞİMİ

Büşra İNAL*

Özet

Yaklaşık 4000 yıllık bir tarihe sahip olan ninniler müzikal yapısının yanı sıra çocukların gelişimine katkılarından dolayı çok önemli bir yere sahiptir(Kaya; Özkut, 2016; 784). Dil gelişimi biyolojik etmenlerin yanı sıra çevresel etmenlerden de etkilenmektedir. Bu etkilenmenin olumlu yönde ilerlemesi için öncelikli olarak anne-bebek etkileşimine olanak verilmelidir. Annenin yahut çocuğa bakım veren birinci dereceden kişinin çocuğa sevgi ve şefkat göstermesinin onunla karşılıklı

* Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Mehmet Akif Ersoy Göğüs Kalp ve Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, busrainal94@gmail.com

iletişim kurmasının güvenli bağlanmanın temelini oluşturduğu araştırmalarca kanıtlanmıştır. Bu iletişim için kolay zahmetsiz içten bir yol olan ninniler çocukların öncelikle beyin gelişimine, sosyal duygusal gelişimine ve dil gelişimine etki etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ocuk gelişimi, ninniler, dil gelişimi.

LULLABIESAND LANGUAGE DEVELOPMENT

Summary

Lullabies, which have a history of about 4000 years, have a musical structure as well as the development of children. It has a very important place because of its contributions. Language development is affected environmental factors as well as biological factors. In order to improve this affection to progress positively, the mother-baby interaction should be allowed. It has been proven by researches that the mother or the first-degree person caring for the child showing love and compassion to the child constitute the basis of secure connection. It is an easy effortless sincere way to communicate lullabies primarily affect children's brain development, social emotional development and language development.

Key Words: Child Development, Lullabies, Language development.

GİRİŞ

Dil, yutkunmaya, tat almaya, sesleri boğumlamaya yardımcı olan etli, uzun, hareket eden bir organ olarak tanımlanırken; duygu ve düşünceleri yazılı, sözlü yahut işaretlerle ifade etmeye yarayan lisan, zeban olarak da farklı açıdan açıklanmaktadır(www.tdk.gov.tr). Kuşku yok ki insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli araçlardan biridir dil. İnsanların günlük yaşantılarına yön vererek kişiler arası iletişimi sağlayan toplumsallaşmanın temelini oluşturan zihinsel kurallar sistemidir(Metin, 2017; 125-126).

Bebekler anlaşılır kelimelerle konuşmadan önce dikkat çekmek kendini ifade etmek için farklı sesler çıkarırlar. Doğumla birlikte başlayan “ağlama” yaklaşık 2-4 aylık iken gırtlacın arka tarafında yaptıkları “civildama” ve 6 aydan itibaren de ünlü-ünsüz sesleri bir araya getirerek yaptıkları “babildama” sesleridir. İlerleyen aylarda seslerine bir de *jestler* eklenmektedir.(Santrock, 2012; 167).

Dilbilimciler, konuşulan dilin kavranmasını “alıcı dil”, dilin aktarılmasını “ifade edici dil” şeklinde açıklamaktadırlar. Alıcı dil ifade edici dilden önce gelişir. Bu nedenle bebekleri konuşmaya başlamadan önce ne kadar çok kelime uyarısına maruz bırakırsak alıcı dildeki kelime haznesi o derece geniş olur.

Çocukların dil gelişimlerinde çevrenin etkisinin olduğunu bu çevrenin de ilk yıllarda anne ve baba olduğunu söyleyen araştırmalar bu yıllarda çocuklara sunulan sevgi ve şefkatin tüm gelişim alanlarını olumlu etkilediğini de söylemektedirler. 13. yüzyılda Holy Roman İmparatoru Frederick II, bebeklerin ilk çıkardıkları kelimeleri görmek için yeni doğmuş bebekleri annelerinden alıp bakıcılar verir. Ancak bakıcılara bebeklerle hiç konuşmamalarını sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamalarını söyler. Bir süre sonra bebeklerin ilgisizlikten öldüklerini görür. Bir diğer araştırma Kanadalı biyolog Michael Meaney ve ekibi(2007) tarafından yapılmış. Annelerin davranışlarının yavrular üzerindeki etkilerini gözlemlemek için 2 anne fare ile yavrularını deneye almışlar. Annelerden biri yavrularının her biriyle onar dakika oynayıp ilgi gösterirken diğer anne fare yavrularıyla çok ilgilenmemiş sadece üçer dakika oynayıp bırakıyormuş. Daha sonra bu yavrular gürültü ile uyarılıyorlar ve görölüyor ki annesinden yeterli ilgiyi gören yavru fareler uyarıldıktan kısa bir süre sonra içlerine devam ediyorlar ancak yeterli ilgiyi göremeyen fareler kitleniyorlar ve uzun bir süre sonra kendilerine geliyorlar(Ungan, 2009; 21-29). Bu araştırmayla anne dokunuşunun ilgisinin çocukların sosyal hayata hazırlanmasında ve stresle başa çıkma becerilerinin gelişmesinde muhteşem bir etkisinin olduğu kanıtlanmıştır.

Annenin sevgisini, şefkatini aktaracağı nice yol vardır. Ninni bunların en basit ancak en işlevselidir. İçerisinde söz, müzik, ritim, duygu, düşünce, öğüt barındıran bu yapı çocuklar için ilaç

niteliğindedir. Annenin çocuğunu uyutmak için o anki ruh halinin yansıması olan kelimelere ek ezgiyle söylenen şiirler olarak tanımlanan ninni 4000 yıllık bir tarihe sahiptir(Kabadayı, 2009; 280 ,Kaya; Özkut, 2016; 784). Çelebioğlu'na göre, Divanu Lügat-it Türk'deninni sözcüğü "balubalu" şeklinde, Karacaoğlu'nun bir dördlüğünde "nen eylemek" şeklinde ifade edilmektedir(Ayrancı, 2017; 267).Değişik Türk boylarında farklı isimler almıştır; Azeri Türkleri "laylay", Türkmenler "hövdü", Özbekler "allo", Kazanlılar ise "bişik cırı: beşik türküsü" (Yardımcı, 1998; 2).

Tarihte bilinen ve yakın doğuda benzeri bulunmayan ilk yazılı ninni Kral Şulgi'nin eşi tarafından hasta çocuğuna söylediği ninnidir.

*Oğlum, uyku seni sarıyor,
Uyku üzerine çökmek üzere.*

*Gel uyku, gel uyku,
Gel oğulumun olduğu yere,
Acele (?) uyku, oğlumun olduğu yere.
Duraksız gözlerini uyut,
Elini renkli gözlerine koy,*

*Ve ağulayan dili ile
Uykusunu bozdurma... (<http://www.medeniyetufku.com>)*

Bir kısmı yukarıdaki gibi olan ninni annenin bebeği ile konuşmasının ezgili bir halidir. Günlük konuşma dilinin kullanıldığı ninniler annenin çocuğuna ilişkin dileklerinin, sevincinin, üzüntüsünün öğütlerinin bazen de annenin kendi yaşamıyla alakalı sıkıntılarının, mutluluklarının, korkularının dile getirilme şeklidir. Zaman geçtikçe çalışmacılar ninnileri belirli şekillerde tasnif etmişlerdir. Kaya (1999), da ninnileri; "Yapılarına göre ninniler, İhtiva ettiği konulara göre ninniler, Söylenilen kişilere göre ninniler, Söylenme zamanına ve ortamına göre ninniler" şeklinde tasnif etmiştir(Ungan, 2009; 10).

26 yıl boyunca Türk ninnilerini araştırıp kitap haline getiren Türk Dili ve Türk Kültürü araştırmacısı Gazi Üniversitesi Öğretim Görevlisi Ordu'nun Ulubey ilçesinden Prof.Dr. Necati Demir, ninnilerin beşikte eğitim olduğunu söylemektedir. Her ne kadar çocukları uyutmak için söylene de aslında ninnilerin eğitim aracı olduğunu vurgulamaktadır. Başaklardan kundağın/Bağ bahçe solun sağın/Yıldızlar oyuncağın/Ağlama güzel çocuk/Ağlama uyu bebek/Nenni nenni/ şeklindeki ninni dizelerini buna örnek göstermektedir. Türk milletinin ninnilerle evreni, çocuğunun beynine düzenli bir şekilde yerleştirdiğini çocuğun kucasına yıldızların bile oyuncak olarak verildiğini ve bunun da çocuğun ufkunu genişlettiğini söylemektedir.Toplumsal yapıda kız ve erkek çocuklarının cinsiyetlerine özgü özelliklerinin olduğunun ninnilere de aksettirildiğini söyleyen Prof. Demir düşüncesini şu ninniler ile ispatlama yoluna gitmiştir;*Kızım kızım inciyim, Güzellikte birinciyim, Adımı sorarsanız, Annemin kızıyım, Babamın gözüyüm - Ay böyle tek tek doğar, Gün böyle tek tek doğar, Senin gibi oğlanlar, Anadan tek tek doğar. Eeepişpişee ...Ancak ninnilerde asla kız erkek ayrımının yapılmadığının altını da çizmektedir(<http://www.necatidemir.net/>).*

Ninniler müzikal bir yapıya sahiptir. Belirli ezgileri vardır. Ancak ezgisi, ritmi ne olursa olsun ninniler, çocuğa; "annenin yanındasın, emin yerdesin, rahat uyu" mesajını verir böylece anne ile bebek arasındaki güveni, uyumu sağlar(Şimşek, 2016; 38). Özyacıoğlu ve Polat'ın 2005 yılında Erzurumdaki 10 sağlık ocağına kayıtlı 12 aylık çocuğu olan 320 anne ile yaptığı araştırmada; annelerin %14,9 unun çocuklarını uyutmak için ayaklarında sallayarak ninni söyledikleri bulunmuştur. Annelerin bu yöntemi, çocukların ahenkli ve biteviye seslerle sakinleşip uykuya kolay dalınmasını sağlamasından dolayı doğru kabul edilmektedir.

Çocukların daha güçlü kişiliğe sahip olabilmeleri ve sosyal açıdan uyumlu olabilmeleri için bebeklikte ninnilerle uyutulmaları, sakinleştirilmeleri önemlidir. Kendilerini güvende hissetmeleri, çevreyle iyi ilişkiler kurmaları açısından ninniler önemli yer tutuyor(Gelişli ve Yazıcı, 2011). Ninniler söyleniş amaçlarına göre farklı mesajlar içermektedir. Bu mesajlarla aslında çocuklarının yollarını çizmektedir ninni söyleyicileri. Kabadayı'nın 2009 yılında Konya Ilgın, Ereğli merkez ve köylerinde yaşları 12-68 olan 32 kişiden oluşan bir araştırma grubunda ninnilerin ne amaçlarla söylendiği araştırılmış. 62 yöresel ninniden %27 'si Övgü ve (yergi) niteliğindeki ninniler (Dandini oğlum

dandini / Çukur caminin kandili / İmamların asası / Küçük kürkün yakası / Bakkalların kasası / Babacının kesesi / Ninni oğlum ninni oğlum), %23 ‘ü Dilek ve temenni niteliğindeki ninniler(Beyoğlu gaynın olsun Bin koyun tayının olsun Uyusun da büyüsün ninni Tıpış tıpış yürüsün ninni), %21 ‘i ise Sevgi ve şefkat içerikli ninnilerdir (Biner atın iyisine Düşer yolun kıyısına Haber verin dayısına Şeker alsın kuzusuna Ninni bebek ninni bebek).

Çocukların algılama yeteneklerinin gelişmesine, konsantre olabilmelerine yardım eden ninniler çocuğu sosyal-duygusal yönden etkilerken dil gelişimi açısından da etkilemektedir. Dil gelişiminin temeli dinleme ile atılmaktadır. Anne karnından itibaren anne ve babasının sesiyle gelişen bebek doğumdan itibaren çevreden gelen uyarıcılarla birlikte beyindeki dil ile ilgili alanlarda bağlantılar oluşturmaya başlıyor. Kuhl’un (2007) araştırmasında bebeklere teybe alınmış sesler dinletiliyor ve fark ediliyor ki 6. Ayından sonra bebekler kendi anadillerindeki sesleri daha uzun dinliyor ve dikkat kesilmeye çalışıyor(Santroek, 2012; 166). Bu da anne babanın konuştuğu dili çocuğa uyarıcı olarakne kadar sunarsa dil gelişiminin etkili ve hızlı bir süreç izlediğini gösteriyor. Skinner’ın (1957) “davranışçı yaklaşım”ı da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Çocuklar dil öğrenirken çevreden gelen uyaranlara tepki verirler ve böylece önceleri çevre dil öğretiminde aktif rol alırken ilerleyen zamanlarda çocuk çevreyi taklit ederek aktif rol oynar(Metin, 2017; 130-131).

Çocuklara söylenen ninniler, şarkılar sesleri, heceleri ve kelimeleri öğrenmelerine, konuşma için hazırlık yapmaya ve bu becerileri ömür boyu kullanmalarını sağlamaktadır(Güneş, 2010; 34). Bebeklikte çocukla iletişim kurmanın beyin ve dil gelişimi açısından ne denli önemli olduğu araştırmalarla da kanıtlanmıştır. Bu iletişimi annenin müzikal sesi, bol kelime kullanımı etkileşime dönüştürüyor. Annesinin sözlerini, sesini, ritmini taklit etmeye başlayan bebek için dil gelişimde hız kazanıyor. Dil üzerine kurulu kuramların ilkleri ya öğrenme kuramına ya da çocukların taklit yoluyla öğrendiği şeklindeki kaniya dayanmaktadır. İlk yürümeye başlayan bebek büyüklerini taklit ederek yürüyebiliyorsa neden ilk sözcüklerini aynı taklit yoluyla öğrenemesin ki şeklindeki ispat arayışı kaniyi desteklemektedir(BeeandBoyd, 2009; 456).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm bu bilgiler ışığında; çocukların dil gelişiminin doğumdan sonra değil ana rahminde iken başladığının, çocuğa bakım veren kişinin sevgisinin ve şefkatinin çocuğa yaklaşımındaki ses tonunun da çocuğun dil gelişimini etkilediğinin, dil gelişiminin paralelinde beyin gelişimini, sosyal duygusal gelişimini de etkilediği ve en önemlisi anne çocuk arasındaki bağlanmanın güvenli olmasını ve yabancı olduğu hayata karşı stres düzeyinin normal seviyelerde seyretmesine yardımcı olduğunun kanıtlarını elde ediyoruz. Bu bağlamda çocuklara ninni okumanın birçok açıdan yararlı olduğunu yukarıda sayılan gelişim alanlarının hepsine etki eden basit, içten bir yol olduğu görülmektedir. Ancak ninniler her ne kadar annenin ruh halini yansıtan çocuğu ile paylaşım sağlayan bir iş olsa da kullanılan kelimeler ifadeler ses tonu çocuğu rahatlatan şekilde olmalıdır. Çocuğa ağıt şeklinde yahut içinde kin nefret ifadeleri bulunan bir ninni söylemek güzellik içeren ninnilerin yaptığı etkinin tersine neden olup çocuğun sosyal duygusal gelişiminde olumsuz ruh hali yaratacaktır.

KAYNAKÇA

1. AYRANCI, Y. D. (2017). Ninnilerin öğretici yönleri ve Türkçe eğitimindeki yeri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 59 :267.
2. BEE, H.,BOYD, D.(2009). Dil Gelişimi: Çocuk Gelişim Psikolojisi, 456. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
3. GELİŞLİ, Y., YAZICI, E. (2011). Ninniler ve Çocuk Eğitimindeki Önemi .Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1:2.
4. GÜNEŞ, F. (2010). Ninnilerin çocukların dil ve zihinsel gelişimine etkisi . Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 2, No. 3 :28-36.
5. KABADAYI, A. (2009). Ninnilerin çocuğun gelişim alanlarına katkılarının içerik açıdan incelenmesi: Konya örneği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6 Sayı:1 :279-286.
6. KAYA, S. Ö., BOZKUT, Ö. (2016). The influence of developing tehcnology and mother's songs; lullabies. International Journal of Human Sciences, Vol.13, Issue.1 :784.

7. METİN, E. N. ed.(2017). İletişim Ve Dil Gelişimi: Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi, 125-126 ; 130-131. Ankara: Pegem Akademi.
8. ÖZYAĞCIOĞLU, N., POLAT, S.(2005) 12 Aylık Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Bakımına İlişkin Başvurdıkları Geleneksel Uygulamalar. Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt:8, Sayı: 1.
9. ŞİMŞEK, P. D. (2016). Anonim halk şiiri içerisinde ninnilerin yeri . AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, s.8 :38.
10. UNGAN, D. S. (2009). İşlevsel Yönleriyle Ninniler , 21-29. Ankara: Pegem Akademi.
11. YARDIMCI, M. (1998). Kıbrıs ve diğer Türk ülkelerinde ortak ninni ve tekerlemeler. II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 2. KKTC.
12. (2018, Nisan 3).
Medeniyetufku.com :<http://www.medeniyetufku.com/kitap-ozeti-tarih-sumerle-baslar-kramer-2-bolum> adresinden alınmıştır.
13. (2018, Nisan 3).
Necatidemir.net: http://www.necatidemir.net/images/demir/bkosem/ninnilerin_dili.pdf adresinden alınmıştır.
14. (2018, Mart 8).
Tdk.gov.tr:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ac2b2a82e0c4.80887245 adresinden alınmıştır.

MİR'ATÜ'L-BEYT'TE ÇOCUK VE BİR NİNNİ ÖRNEĞİ

Prof.Dr. Hanife Dilek BATİSLAM*

Özet

Mir'atü'l-beyt (Hanımlara Yadigâr)adlı eser, İstanbul'da Âlem Matbaası'nda 1308 (1891)'de basılmıştır. Resimli ve 284 sayfadır. Yazarı Doktor Hüseyin Remzi Bey'dir. Hüseyin Remzi Bey, İstanbul'da 27 Mart 1839'da doğmuştur. Evliya Hoca olarak da bilinir. Bir Osmanlı hekimi olan Hüseyin Remzi; mikrobiyoloji alanında çalışmalar yapmış, kuduz aşısını ülkeye getirmiştir. Yazar, eserini kadınları eğitmek amacıyla yazmıştır. Arap harfleriyle basılmış kitapta mukaddimeyi

* Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Adana, batislam@cu.edu.tr.

izleyen kısım başlıklı üç bölümle bir lahika (ek) vardır. Birinci kısımda daha çok aile ve aile hayatına; ikinci kısımda ev işleri, temizlik ve yemeğe; üçüncü kısımda ise sağlık, hastalık ve sağlığın korunmasına dair bilgilere yer vermiştir. Lahikada da genç kızlara ve hanımlara kimi konularda nasihat edilerek yol gösterilmeye çalışılmıştır. Kitap, yazıldığı dönemde toplumun kadına ve kadının eğitime bakışı konusunda içerdiği bilgiler nedeniyle de dikkate değerdir.

Bildirimizde, kısaca Mir'atü'l-beyt'i ve yazarını tanıttıktan sonra eserde çocuklara ayrılan bölümde verilen çeşitli bilgileri genel olarak değerlendirerek bu bölümde yer alan bir ninni metni ve özellikleri üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Mir'atü'l-beyt, çocuk, ninni, Hüseyin Remzi.

THE CHILD AND A LULLABY AT MIRATUL-BEYT

Abstract

Miratül-beyt (gift to the ladies), which was published in the printing house of Alem in Istanbul in 1308 (1891). Illustrated and 284 pages. The author is Doctor Hüseyin Remzi Bey. Hüseyin Remzi Bey was born on March 27, 1839 in Istanbul. He is also known as Evliya Hodja. Hüseyin Remzi, an Ottoman physician; microbiology studies, rabies vaccine has been brought to the country. The author has written his work to educate women. The book, which was printed in Arabic letters, contains three chapters and an appendix. In the first part, more family and family life; in the second part, housework, cleaning and food; In the third part, information on health, disease and health protection is given. In the appendix, girls and women were tried to be guided through some issues. The book is also remarkable because of the information it contains about the society's view of women and women's education at the time of writing.

In our paper, after briefly introducing Miratül-beyt and its author, we will generally evaluate the various information given in the section devoted to children in the work and focus on a lullaby text and its features.

Key Words: Miratül-beyt, child, lullaby, Hüseyin Remzi.

GİRİŞ

Hüseyin Remzi

Hüseyin Remzi'nin yazdığı Mir'atü'l-beyt'in bu çalışmamızda yararlandığımız baskısı ilk baskı olup 22 Mart 1306 tarihlidir. İstanbul'da Âlem Matbaası'nda basılmıştır. 284 sayfadır ve resimlidir. Eserin 2. baskısı da yine İstanbul'da 1316'da Arakel Matbaası'nda yapılmıştır (Özege, 1975: 1164).

Kastamonulu Emir Mustafa'nın oğlu olan Mir'atü'l-beyt'in yazarı Hüseyin Remzi; Kasımpaşa Ortaokulu'nu, Askerî Tıp Okulu'nu bitirmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'den 1865'te mezun olmuş, askerî hastanelerde doktorluk ve askerî okullarda öğretmenlik yapmıştır. 1876'dan sonra çeşitli okullarda tarih-i tabii (doğa tarihi) dersleri vermiştir. Darüşşafaka'da bir doğa tarihi müzesi kurmuştur. 1884'te Profesör Zorias Paşa ile kuduz hastalığının tedavisini öğrenmek için Paris'e gitmiştir. Pasteur Enstitüsü'nde incelemeler yapmıştır. İstanbul'a döndükten sonra bakteriyoloji alanındaki yenilikleri uygulamak ve yaymak için büyük çaba harcamıştır. 1892'de Hüseyin Remzi'nin girişimleriyle İstanbul'da Telkikhâne-i Şahâne adıyla bir aşı merkezi açılmıştır. Şark bilginleri cemiyetine üye olmuştur. Mirliva(Tuğgeneral) rütbesindeyken 18 Aralık 1896'da İstanbul'da vefat etmiştir.

Hüseyin Remzi'nin yirmiden fazla eseri vardır. Bunların büyük bir bölümü tıbbı ve hayvanata aittir. Ayrıca, yazarın dil ve edebiyatla ilgili eserleri arasında Münşeâtü'l-ettâl (1871), İlâveli

Müntehâbat-ı Lügat-ı Osmaniye (1878), Lügat-ı Remzî (1889), Dürer-i Esdâf (Sadef İncileri), Müntehabât-ı Hüseyin Remzi (Hüseyin Remzi'den Seçmeler), İhtiyâr-ı Erbâb-ı Kemal (Olgunluk Sahipleri), Rehber-i Hakikat (Gerçek Kılavuzu) adlı eserleri vardır (ML, 1971: 94; TDEA, 1981: 302; AB, 1988: 319).

Mir'atü'l-Beyt

Mir'atü'l-beyt'in özellikle yazımıza konu olan çocukla ilgili bazı bilgilerin verildiği birinci bölümündeki konu başlıklarını şöyle sıralayabiliriz: Aile, aile içinde kadın, aile içinde zevc (eş), peder ve vâlide (baba ve anne), büyük baba, büyük vâlide (büyük anne), karındaşlar (kardeşler), aile içinde kız çocuğu, kitaplar, idare-i beyt (ev idaresi), tuvâlet (süslenme, kadının giyimi), bir hânenin harâbî, kanâ'at, bahl ve hisset (cimrilik ve tamahkârlık), mürüvvet ve sehâvet (iyilikseverlik ve cömertlik), sefâhat (zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlük), hizmetçiler, tahâret (temizlik), fantaziye ve hüsn-i idâre (gösteriş ve evin iyi idare edilmesi), emniyet sandığı, bebeklere ninni, bir vâlidenin yeni doğmuş çocuğuna hitabı, çocukların rezâ' ve tedâbir-i sâ'iresi (çocukların süt emmesi ve diğer tedbirler), tıfl-ı nevzâd hakkında ba'zı tedâbir-i mühimme (yeni doğmuş çocukla ilgili alınması gereken bazı önemli tedbirler), fitâmı müte'akib etfâli beslemenin tarîki (sütten kesilen bebeğin beslenmesi)dir. Başlıklardan da anlaşılacağı gibi bu bölümde daha çok aile ve aile hayatı; aile fertlerinin aile içindeki yeri; ev idaresi ve bebeklerin bakımı, beslenmesi vb. gibi bazı konularda bilgi verilmektedir.

Kitabın ikinci kısmında; el işleri ve ev işlerinin yapılışı, çamaşır yıkama, leke çıkarma, evin temizliği, düzenlenmesi, yiyeceklerin hazırlanması ve saklanması, mutfak ve kilerin temizliği, ziyaretler ve ziyaretler sırasında dikkat edilmesi gereken kurallara dair bilgiler öne çıkmaktadır. Üçüncü kısımda ağırlıklı olarak sağlık ve hastalıkla ilgili konularda gerekli olabilecek önemli kimi bilgiler verilmiştir. Bölüm sonunda sağlık dışında bağ bahçe işleriyle uğraşma, şehir ve köy hayatı, evde yapılması gereken küçük tamir işleri vb. gibi konular üzerinde durulmuştur. Eklerden oluşan dördüncü bölümde Duhter-i Pâke Nasihat (Temiz genç kıza öğüt) başlıklı bir şiirin ardından Fransız hanım edebiyatçılarından bir matmazel ile dört madamın kadınlıkla ilgili yol gösterici sözleri "Hikemiyât" başlığı altında ayrı ayrı sıralanmış, "Şebân" bölümünde gençlikle ilgili düşünceler dile getirilmiştir. "Sadaka" başlığı altındaki bölümde de Victor Hugo'nun görüşleri yer alır. "Beşik ile yuva, çiçekleri seviniz, tuvalet hakkında bir vâlidenin kızına hitabı" başlıklı küçük okuma parçası bölümlerinin ardından eser tamamlanmıştır³.

Mir'atü'l-Beyt'te Çocuk

Kitabın ilk bölümünde doğrudan çocuklara yönelik başlıklar altında verilen bilgiler; çocukların süt emmesi, yeni doğmuş çocukla ilgili alınması gereken bazı önemli tedbirler ve sütten kesilen bebeğin beslenmesiyle ilgilidir. Yazar; 27 madde sıralayarak yeni doğmuş çocuğun emzirilmesi, beslenmesi, bakımı, ek gıdaların ne zaman ve nasıl verilmesi gerektiği, giyimi, hastalıkları, yıkanması, hangi ayda hangi durumda olacağı, sokağa çıkarılması, sütten kesilen çocuğun bakımı ve beslenmesinde nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda dönemin bilgi birikimi doğrultusunda olabildiğince ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Bu bölümdeki dikkati çeken başlıklardan biri de bir annenin ağzından yeni doğmuş çocuğuna yönelik düşüncelerinin açıklandığı ve dönemin çocuğa bakışını gösteren 23. başlıktır. Söz konusu "Bir vâlidenin yeni doğmuş olan çocuğuna hitabı" başlıklı kısmın çevirisi aşağıda verilmiştir:

"Kemhâ ve satenlere sarılmış, uykuya dalmış, henüz dünyaya kadem basmış olan ey sevimli çocuk! Sadef-i muhabbet içinde parlayan sen gibi bir incünün yatmış olduğu yatağa herkes titreyerek koşuyor. Dudağını veyahut yanağının dantelâsını yarım açarak uykuya dalmış olan vücûdunu, metânetsiz kolunu, küçücük ellerini, gül renginde olan ayaklarını görmek ve öpmek için herkes can atıyor.

Yeni kopmuş çiçekler gibi rayiha-i tabiyeni neşr etmekte iken uyanıp ağladığın zaman seni susdurmağa koşuluyor. Ne de çabuk susuyorsun! Uyanur isen bir püsesini handân, uyuduğun zaman hâsil eylediğin tebessüm-i melekâne insânî hayrân ediyor!

³Eser ve içeriği hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. H.Dilek Batıslam, "Meşrutiyet Döneminde Kadınları Eğitmek İçin Yazılmış Bir Eser: Mir'atü'l-Beyt", *KADIN/WOMAN 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi*, Kıbrıs, 2002, S 3(1), s.165-179.

Ey tıfl-ı dil-ârâ! Senin ‘âlem-i lâhûtda geçen hengâm-ı melekânen ne kadar sa‘adetlidir! Bu nâsûtî ‘âleme geldiğine ‘acebâ pişman mısın?

Hayır! Hayır! Senin şimdi hiçbir şeyden haberin yokdur. Senin lisânını meleklerden başkası anlamadığı cihetle kıymet-i hakikiyyeni kimse takdîr idemez!...” (Hüseyin Remzi, 1306: 71-72). Metinden anlaşılacağı gibi yazar; yeni doğan bir çocuğun saflığına, güzelliğine, çaresizliğine, masumiyetine, her şeyden habersizliğine, aile içindeki yerine, sevgisine ve kıymetine işaret etmektedir.

Hüseyin Remzi, genel olarak çocuk bakımıyla ilgili bazı tavsiye ve bilgilere yer verdiği bu bölümden başka;“Aile İçinde Kız Çocuk” başlıklı bölümde de kız çocuklarının erkek çocuklarla bir tutulmamaları gerektiğini, kızlarda bulunan karakter özellikleriyle erkeklerde bulunan karakter özelliklerinin birbirinden farklı olduğunu belirtir. Bir ailenin kız çocuğunu okutup okutmaması konusundaki görüşlerini açıklar. Kız çocuklarının da mutlaka eğitim görmesinden yana olduğunu dile getiren yazar, eğitim görmemiş insandan hiçbir yarar beklememek gerektiğini söyler. Ailenin korunması için kadının bilgili olmasının şart olduğunu ifade eder. Ancak kız çocuklarının öğrendikleri bilgileri doğru bir biçimde, yerli yerinde kullanmayı bilmelerinin de önemli olduğuna dikkat çeker. Kızlar, geleceğin anneleri olacaklarını unutmamalıdır. Yazar, “Bilgi gösteriş için değil daha iyi, daha mutlu bir yaşam sürmek için kullanılmalıdır.” der (Hüseyin Remzi, 1306: 27-33).

Mir‘atü’l-beyt’te Hüseyin Remzi, “Kız Mektepleri” başlıklı bölümde kızlara eğitim görecekları okullarda neler öğretilmesi gerektiği üzerinde durur. Fransa’da bulunan kız okullarını örnek verir. İnas Mektepleri’nde öğretilen derslerin ve el işlerinin yeterli olmayacağını söyleyerek kız okullarında ev idaresi konusunda da bilgi verilmesinin yararlı olacağını belirtir (Hüseyin Remzi, 1306: 96-98).

Lahikada genç kızlara öğüt vermek için yazdığı şiirde de Hüseyin Remzi; önce kızların yaradılışlarından getirdikleri özellikleri sıralar, kızların dünyadaki yeri ve rolüyle ilgili düşüncelerini anlatır. Dünyanın kızlar olmadan çorak bir yer olacağını ve insanlığın devamının kızların varlığına bağlı olduğunu belirtir. Şiirin sonraki beyitlerinde, özellikle güzel ahlaklı olmanın gerekleri ve yararı üzerinde durur. Nasihatler, güzel ahlaka yönelik davranışlara yoğunlaşır. Genç kızlar daima hayır ve iyilikten yana olmalı; öfke, kin, gurur, hiddet, haset gibi kötü huylardan kurtulmaya ve uzak olmaya çalışmalıdır. Onlardan beklenen güzel davranışlar ise cömertlik, hastalara iyi davranma, anneye itaat etme, aileye saygı gösterme, yumuşaklık, başkalarını incitmeme, iyi huylu ve saygıdeğer bir kişi olma vb. gibi davranışlardır. Bu tür davranışlar toplumca onaylanır, kişilerin sevgi ve saygı kazanmasını sağlar. Kötü davranışları bulunanlar hiç kimse tarafından sevilmezler. Çeşitli düşünceler dile getirildikten sonra ayrıca genç kızlara okumuş, bilgi sahibi kimseler olmaları da tavsiye edilir. Hüseyin Remzi’nin nasihat içerikli şiirinde olduğu gibi dönemin diğer sanatçılarının eserlerinde de benzer yaklaşımlar bulunmaktadır (Batislam, 2002: 170).

Hüseyin Remzi, II. Abdülhamit devrinde eğitimin yaygınlaşmasının önemli olduğunun farkına varılarak kadınların eğitilmesi amacıyla okullar açıldığını söyler. Bunun gerekliliğinin ortada olduğunu söyleyen yazar: “Çocukların ilk eğitimlerini veren kişiler annelerdir, annelerin bilgili olmaları şarttır.” der. Kötü terbiyenin çocuğun, toplumun ve ailenin gelecekteki hayatında ne kadar ciddi sorunlara yol açabileceği üzerinde durur. Eğitilmiş bir annenin çocuğunu iyi eğiteceğini, çocuğun da gelecekte aldığı terbiye dolayısıyla kendi çocuğunu yetiştirmek konusunda başarılı olacağını söyleyen yazar; sağlıklı ve iyi eğitilmiş bir toplum meydana getirmenin kadının eğitiminden geçtiğine olan inancını dile getirir. Bir annenin çocuğunun eğitimini ve terbiyesini sağlıklı bir biçimde sürdürecektik kadar bilgiye sahip olmasının önemine değinir (Hüseyin Remzi, 1306: 3-7).

Mir‘atü’l-Beyt’te Ninni

Mir‘atü’l-beyt’te çocuk, kız çocuk ve kadının eğitimi gibi konular üzerinde durulduktan sonra, 22 numaralı bölümde “Bebeklere Ninni” başlığı altında;

Etfâle kıblegâh analar kucağıdır
Zira o bir vefâ ve mürüvvet ocağıdır
Korkar çocuk dâhil olur âgûş-ı mâdere

Ninni terânesiyle uyur gussa dağdır (M. Ekrem)⁴ (Hüseyin Remzi, 1306: 69) dizeleri verilmiştir.

Bu dizelerden sonra; “Makamı Hicâz” ve “Usûlü Sûfiyân” küçük başlıklarını takip eden ve sonraki sayfada tam metni verilen ninni örneğinin ilk bölümünün notaya alınmış hâli bulunmaktadır. Kitapta ninni metninin tamamı dört dörtlük olarak yer alır. Son dizeler nakarat olarak tekrarlanmıştır. Ninni metninin Latin harflerine çevirisini aşağıda veriyoruz⁵:

Uyu! Ey tıfl-ı dil-ârâ
Sensin ancak bana dünya
Düşdü gönlüm sana zîrâ
Uyu! Mahsûl-i hayâtım ninni

Yanağın sâf ve münevver
Dudağın gül gibi ahmer
Sana gül gıbtalar eyler
Uyu! Mahsûl-i hayâtım ninni

Büyüyüp kâmil olursun
‘İlm ile ‘âmil olursun
Şübhesiz fâzıl olursun
Uyu! Mahsûl-i hayâtım ninni

Eyleyüp millete hıdmet
Eyleme kimseye minnet
‘Âşık olsun sana gayret
Uyu! Mahsûl-i hayâtım ninni (Hüseyin Remzi, 1306: 70).

Bu ninninin son iki dörtlüğü;
“Eyleyüp millete hıdmet
Eyleme kimseye minnet
Âşık olsun sana gayret
Uyu mahsûl-i hayâtım ninni”

“Okuyup âlim olursun
Şübhesiz kâmil olursun
İlmin ile ‘âmil olursun

Uyu mahsûl-i hayâtım ninni” şeklinde birkaç küçük değişiklikle Ignác Kúnos’un derlediği Türkçe Ninniler kitabında da vardır (Kúnos, 2013: 76-77).

Biçim açısından ninni metninin özelliklerine bakıldığında metnin dört dörtlükten oluştuğu, son dizelerinin nakarat olarak tekrar edildiği görülmektedir. Nakarat dizeleri dışındaki dizeler her dörtlükte kendi içinde kafiyelidir. Ninnilerin çoğunda olduğu gibi dörtlüklerin son dizeleri hariç diğer dizeler sekiz hecelidir. Tekrarlanan dizelerde “uyu” hitabının eklenmesiyle hece sayısı ona çıkmıştır. Ninninin yazarı belli değildir. Muhtemelen döneme özgü anonim bir ninnidir. Kúnos’un Türkçe Ninniler derlemesi içinde eksik bir varyantının bulunması bu duruma işaret eder görünmektedir.

Ninni metni içerik olarak değerlendirildiğinde, ilk iki dörtlükte çocuğa duyulan sevgi ve onun güzelliği dile getirilirken sonraki iki dörtlükte ise çocuğun sahip olması istenen olumlu vasıflar ve davranışlar üzerinde durulmuştur. Ninni aracılığıyla çocuğa, topluma ait belirli değerlerin öğretilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

⁴Recâizâde Mahmut Ekrem’e ait aynı metin, yazarın “Mürüvvet” dergisinde bulunan “Vâlidelerimiz” adlı makalesinin başında da yer almaktadır. Bu konuda; “Neslihan Kılıç, *Osmanlı Dergilerine Bir Örnek: Mürüvvet*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 117.” vd. adlı çalışmaya bakılabilir.

⁵ Latin harflerine çevirisi verilen bu metinlerin aslının tarayıcıdan geçirilmiş şekli bildirinin sonuna eklenmiştir.

Hüseyin Remzi Bey'in ninni metninin ardından gelenve ninniye dair düşüncelerini anlattığı bölümün çeviri metnini dikkat çekici yönleri nedeniyle aşağıda veriyoruz:

“Kızım! Misâl olmak üzere yukarıki ‘ninni’yi derc eyledim. Buna mümâsil çocuğun hissiyâtını tâ küçük yaşından berü teheyyüc idebilecek derecede ninnilerle ve hikemiyâne sözlerle çocuğu büyütmelisin; çocuk ister erkek, ister kız olsun anı korkak alışdırma! Esâsını sorar isen bu gibi ninnilere hâcet bile yokdur â! Çünkü çocuk bunlara alışdığı gibi nazlı büyür, nazlı büyümesi ma‘aza’llah bi’lâhare meşakkate dayanamamağı intâcider; halbuki insân merd-i kâmil olup her cefâya tahammül itmeli, zîrâ hayat dinilen cidden bir mübâreze, bir muhârebe dimekdir. Muhârebede kimse ninniye kulak asmaz. Felâkete göğüs germeli, şimdi ninnilere pek de o kadar lüzûm kalmadığını sen de i‘tirâf idiyorsun yâ! Ma‘amâfih mâdâmki ‘âdât-ı miliyyedendir, ninni söyleyebilirsin. Fakat ‘karga seni tutarım, kanadını yolarım’ yollu ninnilerden vaz geçüp çocuğuna olan hüsn-i niyetini mu‘lin ninniler söylemeği ve onun hissiyâtını teheyyüc iderek tâ çocukluğunda güzel fikirlere alışdırmalısın!” (Hüseyin Remzi, 1306: 70-71).

Yazar, ninni hakkındaki düşüncelerini açıklarken çocuğun yetişmesinde ve duygu dünyasında ninninin öneminden söz etmiş, verdiği örnek ninniye dair bazı değerlendirmeler yapmıştır. Çocuğu iyi yetiştirmek için her ne kadar ninnilere çok ihtiyaç olmasa da millî bir gelenek olduğu için çocuğa ninni söylenebileceğini belirtmiştir. Ancak seçilecek ninninin annenin ve çocuğun duygularına uygun ve çocuğu güzel fikirlere yönlendirecek nitelikte olması gerektiğine dikkat edilmesini de tavsiye etmiştir. Çünkü ninnilerin günümüzde yapılan araştırmalarda da ortaya konulduğu gibi çocuk, anne, aile ve toplum yaşamı üzerinde çeşitli etkileri, işlevleri vardır⁶. Bu işlevlerin göz ardı edilmemesi gerekir. Çocuk ninniler aracılığıyla çok küçük yaşlarda, farkında olmadan kişisel ve toplumsal anlamda gelişimine katkıda bulunacak bazı değerleri öğrenmeye başlamaktadır. Gelecekteki hayatında örnek alacağı davranışların, eğitimin temelleri bir anlamda ninnilerle çocuğun zihninde canlanacaktır. Dolayısıyla ninnilerde söylenenler, ninninin içeriğine bağlı olarak belirli bir zaman içinde işlevsel hâle gelecektir.

SONUÇ

Sonuç olarak; Dr. Hüseyin Remzi hanımları eğitmek, onlara bazı konularda-özellikle de ev ve aile hayatı hakkında- bilgiler vermek amacıyla Mir‘atü’l-beyt adlı eseri yazmıştır. Yazarın bu eseri yazıldığı dönemin kadına, kadın eğitimine, kadının aile içindeki yerine, görev ve sorumluluklarına ilişkin bilgiler vermesi; çocuğun ailedeki durumunu anlatması bakımından dikkate değer bir eserdir. Eserde, çocuğun aile içindeki yeri ve önemini vurgulayan bazı küçük metin parçalarının yanı sıra bebek ve çocuk bakımına dair bir annenin ihtiyacı olan yol gösterici tavsiye ve kurallar üzerinde de durulmuştur. Ayrıca çocuk eğitimindeki katkısı ve işlevi dolayısıyla çocukla ilgili bölümde bir ninni örneği de sunulmuştur. Yazar, kız çocuklarının eğitimini de ayrı bir bölümde ele almış; bu konuyla ilgili görüş ve önerilerini de açıklamıştır.

Kısacası; Mir‘atü’l-beyt yazarının ve yazıldığı dönemin kadına, çocuğa ve kız çocuklarının eğitimine, çocuk yetiştirmede yararlanılacak bilgilere ve ninninin çocuğun hayatındaki etkisine değinmesi nedeniyle değerli bir eserdir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Ana Britannica (AB) (1988). “Hüseyin Remzi Bey” maddesi, C 11, İstanbul: Ana Yayıncılık, s. 319.

Batıslam, H. Dilek (2002). “Meşrutiyet Döneminde Kadımları Eğitmek İçin Yazılmış Bir Eser: Mir‘atü’l-Beyt”, *KADIN/WOMAN 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi*, Kıbrıs, S 3(1), s. 165-179.

Çıblak, Nilgün Coşkun (2013). “Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Spring, Volume 8/4, Ankara, s. 499-513.

⁶ Konuyla ilgili olarak; “Nilgün Çıblak Coşkun, ‘Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım’, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Spring, Volume 8/4, Ankara, 2013, s. 499-513.” adlı çalışmaya bakılabilir.

Hüseyin Remzi (1306). *Mir'atü'l-beyt (Hanımlara Yadigâr)*, İstanbul: Âlem Matbaası.

Kılıç, Neslihan (2014). *Osmanlı Dergilerine Bir Örnek: Mürüvvet*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kúnos, Ignác (2013). *Türkçe Ninniler*, Yay. Haz. Nilgün Çıblak Coşkun, Ankara: Otorite Yayınları.

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi (ML) (1971). "Hüseyin Remzi" maddesi, C 6, İstanbul: Meydan Yayınevi, s. 94.

Özege, M. Seyfettin (1975). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, C 3, İstanbul: Fatih Kitabevi Matbaası.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA) (1981). "Hüseyin Remzi Paşa" maddesi, C 4, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 302.

— ۲۲ —

« بیکره نئی »

اطفاله قبله انار قوم باغبیر
 زیرا او بر وفا و مردت او باغبیر
 قورقار جو جوی و ذلیل اولور آغوسه ماره
 نئی ترانه سید او بور غصه داغبیر
 م . ا کرم

اصولی صوفیان

مقامی حجاز

ن دل آ آ ای فضل بو او

نکا اجنه سین ی ن

ی ن ن و بنا

ن را زی کلم کو دی دریس

ی ن

اربو! ای طفل دلارا
 سنسك آنجور بگا دنیا
 درندی کو کلم سگا زبرا
 اربو! محصول میانم نئی

بناغك صاف رمنور
 درداغك كل كبی امر
 سگا كل غبطار ایله
 اربو! محصول میانم نئی

بیویوب لامل اولورسك
 علم ایله عامل اولورسك
 شهره سز فاضل اولورسك
 اربو! محصول میانم نئی

ایلیوب مله خدمت
 ایلمر کسبه منت
 عاشور اولسوره - سگا غیرت

اربو! محصول میانم نئی

قیزم! مثال اولمق اوزره یوقاریکی «تی» بی درج ایلمم.
 بوکا مائل، چوجغك حسیاتی تا کوچك یاشندن برو تهیج

ŞİİRLERE DÖNÜŞEN LAYLALAR-NİNNİLER

Zakire ALİYEVA*

Özet

Laylalar-ninniler, ana ruhunun duygularını ifade etmenin aracıdır. Laylalar- ayrıca sadece hayal etmek için değil, aynı zamanda yaşamı eğitmek ve geliştirmek için de bir rol oynamaktadır. Laylaların şiirselinde birçok resim ve motif, günlük yaşamın tanımı ve anne ve bebekler arasındaki iletişimin bir ifadesi olarak gelecekle ilgili düşünceler bulunur. Rahatsız dünyamızışiirleşen laylalar, ninnileri insanlık ışıltılı edebi çeşit olmakla her milletin, ulusun anadillerinde ana duygularının bir ifadesi haline gelmiştir. Ayrıca, tüm ulusların çocuk laylaları, ninnileri benzer bir işlevi yerine getirmektedir - eğitim. Bebeğe yeni kelimeler, cümleler, tonlamaları, imgeleri ile ve resimlerle tanıtır. Bu şarkılarla bebeğin ilk kez halkının kültür ve geleneklerine daldırılması gerçekleşir. Ünlü avar şair, yazar Rasul Hamzatov, annenin şarkısını çocuğun ruhuna yerleştirilmiş bir şiir kaynağı olarak adlandırır. Bildiride Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin "Edebiyat Gazetesi", "Azerbaycan" dergisinin sayfalarında yer almış tanınmış şairlerin ve diğer yabancı yazarların layla-ninni kokulu şiirleri hakkında konuşacağız.Ünlü Gürcü şairi Akagi Seretelinin "Gülüm laylay", Letonya şairi Elkene Ariyanın "Şair laylası", çuvaş yazar Huzangay Pederin "Laylay", vietnamlı Çang Hiu Thunqun "Layla" ve b. yüzlerle dünya yazarının şiirlerinde laylalar, ninniler seslenir, halkların kendi dillerinde.

Anahtar kelimeler: Laylalar, ninniler, dünya yazarları, çocuk edebiyatı, çocuk şiirleri.

LULLABIES OF POETS TURNING INTO POEMS

Zakire ALİYEVA**

Summary

Laylalar-lullabies are the means of expressing the feelings of the main soul. They also play a role not only to imagine, but also to educate and develop life. There are many paintings and motifs in the poetry of the Lynas, the definition of daily life, and ideas about the future as an expression of communication between mothers and babies.

A woman who tells and even tells the story of the day or future plans finds inner peace - affecting everything under control. This emotional state goes to the baby, because the mother doesn't worry, she believes that the great world around you is in harmony and that you can sleep peacefully. At some point, all humanity needs this peace. What kind of music do you listen to to change your emotional state? In depressive situations, people do not perceive joyful music and feel comfortable listening to rhythmic melodies similar to elegant lullabies. Recently, scientists from the University of Göttingen in Germany conducted an experiment: A group of volunteers examined the effects of various drugs and names on sleep quality. The melodies seemed much more effective than drugs: the subjects were asleep and deep after hearing them. Music is the best psychotherapist. When a person sleeps under soft melodies, they have beautiful dreams all night long. We will talk about the fragrant poems of well-known poets and other foreign writers who are on the pages of the Azerbaijan Writers Union's "Literary Newspaper", "Azerbaijan"

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, zakiraalieva@rambler.ru

** Philology Doctor, Azerbaijan National Academy of Sciences Nizami Gencevi Literature Institute, zakiraalieva@rambler.ru

magazine. The famous Georgian poet Akagi Seretelinin u Gülüm Laylay lı, the poet of the Latvian poet Elkene Ariyan, "Laylay", the Chuvash writer Huzangay Peder "Ar Laylay"i, Chang Huu Thunqun et "Layla2 air and b. In the poems of the world writer with faces, the lullabies are called, in the peoples' own language.

Key words: Laylalar-lullabies, childrens literary, childrens historyı, world writer.

ŞİİRLERE DÖNÜŞEN LAYLALAR-NİNNİLER

Laylalar - ana ruhun duygularını ifade etmenin aracıdır. Laylalar- ayrıca sadece hayal etmek için değil, aynı zamanda yaşamı eğitmek ve geliştirmek için de bir rol oynamaktadır. Laylaların şiirselinde birçok resim ve motif, günlük yaşamın tanımı ve anne ve bebekler arasındaki iletişimin bir ifadesi olarak gelecekle ilgili düşünceler bulunur. Bildirimizde Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin "Edebiyat Gazetesi", "Azerbaycan" dergisinin sayfalarında yer almış tanınmış şairlerin - Ahmed Cemilin "Laylay", Nabi Hazrinin "Layla", Ali Kerimin "Laylay", Ramiz Mammadın "Cezayirli annenin laylası", Eyvaz Borçalının, "Bana layla çalanlar", Nasib Davuun, "Ata laylası" ve diğer tanınmış şairlerin, ve diğer yabancı yazarların layla kokulu şiirleri hakkında konuşacağız.

Günün veya gelecekteki planlarının hikayesini anlatan ve hatta söyleyen bir kadın, iç huzuru bulur - kontrol altındaki her şeyi etkiler. Bu duygusal durum bebeğe gider, çünkü anne endişelenmez, etrafınızdaki büyük dünyanın uyum içinde olduğuna ve huzur içinde uyuyabileceğine inanır. Bir noktada, tüm insanlığın bu huzura ihtiyacı var. Duygusal halinizi değiştirmek için ne tür müzik dinlersiniz? Depresif durumlarda, insanlar sevinçli müziği algılamıyor, zarif laylalara benzer ritmik melodilerini dinlemekle rahat hissediyorlar.

Son zamanlarda, Almanya'daki Göttingen Üniversitesi'nden bilim adamları bir deneme yaptı: Bir grup gönüllü, çeşitli ilaçların ve isimlerin uyku kalitesi üzerindeki etkilerini inceledi. Melodiler ilaçlardan çok daha etkili görünüyordu: onları dinledikten sonra denekler uykuda ve derindi. Müzik en iyi psikoterapisttir. Bir kişi yumuşak melodilerin altında uyuduğunda, bütün gece boyunca güzel rüyalar görür.

Konularını inceleyen Alman doktorlar şunları söyledi: Ameliyattan önce şarkı söylenirse, anestezi dozu yarıya düşer. Bir anneye dadıyı söyleme, sakinleşme, çocuklarda rahatlatma ve uyuma, daha sonra bir yetişkinin dinlemesi için aynı mekanizmaları harekete geçirme mekanizması içerir. Bu yüzden günümüzün laylalar şarkıları yetişkinlerin şiirinde yaşamaya devam ediyor ve dikkate alınırsa, bu şiirsel çizgiler annelerin bebeklerine ettikleri barış, sevgi, şefkat sorusunda yürüyor:

*Qəlbimiz narahatdır,
Əsrimiz narahatdır,
Dəniz, layla çal mənə
Yerin altı da oddur,
Yerin üstüdə oddur,
Od içində yaşayır,
Yerə, göyə bağlular,
Dəniz, layla çal mənə...
Kürəmiş kəpənəkdir,
Qovur, qovurlar onu,
Dəniz, layla çal mənə,
Qorxuram məhv edələr
bu qovhaqovla onu,
Bu vurhavurla onu... (Azəri)*

*Kalbimiz sıkıntılı
Yüzyulumuz endişeli
Deniz, ninni çal bana
Dünya altı ateştir,
Dünya üstü ateşdir.*

*Yere, göke bağlılar
Yaşar ateş içinde
Deniz, ninni çal bana
Dünyamız kelebektir,
Kovur, kovurlar onu,
Deniz, ninni çal bana
korkuyorum yıkalar
şu kovhakovla onu,
şu vurhavural onu
Deniz, ninni çal bana...(Türkçe) (Ağasəfa: “Dəniz Layla çal mənə)*

Rahatsız dünyamızın şiirleşen laylalar, ninnileri insanlık ışıltılı edebi çeşit olmakla her milletin, ulusun anadillerinde ana duygularının bir ifadesi haline gelmiştir. Ayrıca, tüm ulusların çocuk laylaları, ninnileri benzer bir işlevi yerine getirmektedir - eğitim. Bebeğe yeni kelimeler, cümleler, tonlamaları, imgeleri ile ve resimlerle tanıtır. Bu şarkılarla bebeğin ilk kez halkının kültür ve geleneklerine daldırılması gerçekleşir. Bu nedenle, farklı ulusların laylalarını, ninnilerini öğretilerini inceleyen bilim adamları bu şarkıların geleneklerinin tüm ülkelerde güçlü olduğu konusunda hemfikirdirler. Çeşitli ulusların annelerinin ağzından çıkan laylalaların ortak bir yanı vardır. Pek çok benzerlik var: sadece sıcaklık ve şefkat sağlamak, sakinleşmek için değil, aynı zamanda kendi ana dillerini ve geleneklerini anlatıyor. Şair Teymur Elçin'in “Analar ve laylalar” şiirinde yazdığı “ gibi:

*Hər balaya öz laylası.
Gecələrin yuxusu var,
Gecələrin qorxusu var,
Gecələri oyaq qalır,
layla çalır analar.
Hər biri öz dilində
Nə deyir laylasında...(Azəri)*

*Her balanın kendi laylası var.
Gecelerin rüyası var
Gecelerin korkusu var.
Geceler uyanık kalır.
Layla çalıyor anneler.
Her biri kendi dilinde
Ne söyler laylasında...(Türkçe)*

Ünlü Gürcü şairi Akagi Seretelinin “Gülüm laylay”, Letonya şairi Elkene Ariyanın “ Şair Laylası”, Çuvaş yazar Huzangay Pederin “Laylay”, vyetnamlı Çang Hıu Thunqun “Layla” ve b. yüzlerle dünya yazarının şiirlerinde laylalar, ninniler seslenir, halkların kendi dillerinde.

Viyetnamlı yazar Чанг Ныу Thунг da “Layla” adlı şiirinde annesinin sesi Vatanının sesine döndü ve bebeğine şöyle dedi:

*Sakit gecə nurlu ay
Laylay balam a laylay!
Yat, diksinmə, qorxma sən
Küçələrdə yüksələn xalqın ayaq səsidir,
Rahat yatır sənintək
Çöl-çəmənli Vyetnam
Bir də heç vaxt, heç zaman
Müharibə, ölüm qan
Görməyəcək ellərim... (Azəri)*

*Korucu tek dayanmış
Sessiz gece lambası ay
Laylay bebeğim, laylay!*

*Yat, korkma
Sokaklarda yükselen kalabalığ
Halkın ayak sesidir,
Rahat uyyor şimdi
Çöl-çayırılı Vietnam.
Ve asla, asla hiç zaman
Savaş, ölüm kanı
Görmeyecek illerim...(Türkçe)*

Ünlü avar şair, yazar Rasul Hamzatov, annenin şarkısını çocuğun ruhuna yerleştirilmiş bir şiir kaynağı olarak adlandırır: “Anne şarkısı, dünyadaki ana şarkıdır. Onun için olmasaydı, bir ninni, dünyada başka şarkı olmazdı. Belki daha az neşe, daha az mutluluk, daha az şiir olurdu”

Bazı Sibiryalı halklarının bir geleneği vardır: Hamileliğin başlangıcından beri, anne çocuğuna özel bir ninni şarkısı besteler ve söyler - özellikle onun için yaratılmış benzersiz bir şarkı! Ve böyle bir ninni vey a layla, nesilden nesile geçen hayatının geri kalanında bir adam için tılsım olur. Laylaların şiirleşen sıcaklığı, şirinliği, bazen de soğukluğu, acısı hayat boyu insanı fikirlerinin beşiğinde yığılar:

*Məktəbə yollanmışam
Altı-yeddi yaşamdən
Laylamı məktəb çalib...
Yatmışam əldə kitab
Sürüşüb gözüüm üstə
Laylamı kitab çalib
Bəzən də min bir əzab
Çıxıbdır yolum üstə
Laylamı əzab çalib...
Üstümdən zaman keçib.
Laylamı zaman çalib...
Mənə layla çalanlar
Həyatım olub mənim,
Laylamı həyat çalib...(Azəri)*

*Okula gittim
Altı yedi yaşımda
Laylamı okul çaldı ...
Uyudum elde kitab
Gözlerim üste enmiş
Laylamı kitab çaldı
Bazen bin acı
Çektim hayat yolumda
Laylamı acı çaldı...
Üstümden zaman geçti
Laylamı zaman çaldı.
Bana layla çalanlar
Benim hayatım oldu
Laylamı hayat çaldı...(Türkçe)*

Çocuklar, özellikle kuşların ve hayvanların karakterlerinin bulunduğu laylaları, ninnileri severler. Bu laylalarda, ninnilerde genellikle kuşların ve hayvanlara hitap ediler. Belli ki, insanlar onu bir uyku taşıyıcısı olarak algılamaya başlamışlardı. Türk halklarında “Dandini dandini destana,danalar girmiş bostana...”, “ rus halklarında “Bayu-bayushki-bayu, Ne lozhisya na krayu - Pridot seren'kiy volchok, Tebya skhvatit za bochok” Kənarda yatma boz qurd gələr, bögründən tutar) və s.

*Layla çalırım sənə,
Gülə seh düşəndə yat!
Yuxun niyə çin olub?*

*Ləpələr çin-çin olub
Bir ağ göyərçin olub,
Ayla öpüşəndə yat! (Azəri)*

*Layla çalarım sana,
Çiçək çiğ olduğunda!
Neden uykun çin olub ?
Dalgalar çin-çin olub,
Beyaz güvercin olub,
Ayla öpüşüb uyu! (Türkçe)*

Günümüz savaş ve terörizm dünyasında, soykırım, şiddet, baskı ve şiddet, kişiliğin ahenkli gelişimi, ahlaki ve ahlaki terbiye konularıyla ilgili kalmaktadır. Hepimiz topluma aittir ve yaşadığımız toplumda hümanizme, hayırseverliğe ve hümanizme hükmederiz, her şeyden önce unutmayalım, Dünya annelerin merhametine, annelerin de dünya merhametine ihtiyacı var. Toplumu binlerce yaşında yaşlı ağaçlara benzeden insanlar yanılmıyorlar. Bu ağaç, her topluluğu besleyen ve besleyen kökler ve kaynaklar, hayatta kalmasını ve gelişmesini sağlar. Modern dünyanın her toplumunun beşiğinde yaşayan niniler tarihin bir mirası olan milli ve manevi değerlerimiz olarak şiirlere de taşındı.

Melodik, felsefi ve şiirsel ruhu olan laylaların-ninilerin korunması ve hayatta kalması çok önemlidir. Bu durumda, laylaların-ninilerin sadece sözlü halk edebiyatının örnekleri olarak kitap sayfalarında kalmamalı insanlardan insana, toplumdan topluma merhamet, hümanizmin bir göstergesi olmalıdır. İçinde yaşadığımız dünya karşılıklı anlayışa ihtiyaç duyuyor. Barışa ek olarak, dostane ve kibar bir diyalog içinde yaşamak için, komşuyu iyi tanımak, nasıl yaşadığını, milli-ahlaki değerlerini, dini, etik görüşlerini, geleneklerini ve yaşam deneyimlerini bilmek önemlidir. Bu alanda, iyi bir yönlendirme, zengin bilgi ve eğitim sağlayan sanatsal edebiyatı düşünmenin başka bir yolu yoktur. Modern dünyamızdaki hoşgörü atmosferini edebi yüzyıllarla karşılıklı değişim ve okuma ile sağlamak insanlığın görevidir. Dini aşırılıkçılık, işgal, çevresel bozulma, mültecilik, vb. bu gibi sorunlara çözüm bulmak için, bu şiisel sanat örneklerinden gerçekçi ve güzel cevaplar alabilirsiniz.

KAYNAKÇA:

- 1- Abbasov Şəmsəddin.Laylay // Ədəbiyyat qəzeti, 1943, 21 oktyabr.
- 2- Adil. B. Layla // Ədəbiyyat qəzeti, 1946, 9 yanvar.
- 3- Ağasəfa. Dəniz layla çal mənə //Ədəbiyyat qəzeti, 1984, №11, s.47-50
- 4- Çang Hiu Thung. Layla /çeviren: Qabil // Ədəbiyyat qəzeti, 1958, №9, s. 75-76.
- 5- Dərbənd folkloru: Laylalar // Ədəbiyyat qəzeti, 1989, 14 aprel.
- 6- Elçin Teymur. Analar və laylalar //Azərbaycan, 1968, №12, s.71-75
- 7- Elkene Ariya. Şair laylası /T.e. V.Səmədöğlü // Ədəbiyyat qəzeti,1974,28 sentyabr
- 8- Eyvaz Borçalı. Mənə layla çalanlar //Azərbaycan,1963, №6, s.104-105
- 9- Əhməd Cəmil. Laylay // Ədəbiyyat qəzeti, 1943, 3 iyun.
- 10- Əli Kərim. Laylay // Ədəbiyyat qəzeti, 1959, 3 oktyabr.
- 11- Xuzanqay Peder.Laylay. T.e. Q.Böyükəğa //Azərbaycan, 1957, №2, s.172
- 12- Mirvari Dilbazi. Layla //Azərbaycan, 1968, №8, s.28-30
- 13- Narodni pesni, Kolibelnie ... https://studopedia.net/1_17475_narodnie-pesni-kolibelnaya-pesnya-poeziya-rannego-vozrasta.html
- 14- Nəbi Xəzri. Layla // Azərbaycan, 1956, №9, s.42-44
- 15- Nəsim Davud. Ata laylası //Ədəbiyyat qəzeti, 1981, 11 dekabr.
- 16- Ramiz Məmməd. Əlcəzairli ananın laylası // Ədəbiyyat qəzeti, 1961, 24 iyun.

- 17- Sereteli. Glm laylay /T.e.: M.Rzaquluzad//dbiyyat qzeti, 1940, 22 iyun.
- 18- Teymur Elin. Analar v laylalalr //dbiyyat qzeti, 1968, №12, s.71-75

ÇOCUK ŞİİRİNDE NİNNİ

Dr. İlhamə AĞAZADE*

Özet

Folklor, sözlü edebiyat başından beri yazılı edebiyatın tükenmez kaynağı olmuştur. Edebiyatın ayrılmaz terkip kısmı olan çocuk edebiyatı da, konu ve muhteva, tür bakımından sözlü edebiyattan kaynaklanmıştır. Bildiğimiz gibi, anonim halk edebiyatının türlerinden olan ninnilerin hem yaratıcısı, hem de bestecisi annelerdir. Çocuklarda müziğe, edebiyata ilgi uyandıran, onun estetik zevkini oluşturan bu ninnilerde annenin sevgisi, çocuğu yolunda yaptığı fedakarlıkları, geleceğine duyduğu umutları vs. kendini belirtir. Azerbaycan`da Çocuk edebiyatı oluşmağa başladığı dönemden itibaren, şairlerin bazılarının eserlerinde ninni tarzda yazılmış şiirlere rastlıyoruz. Bu şiirlerde anonim halk edebiyatında olduğu gibi anne baba sevgisi, şefkati ele alınmakta, annenin evladına duyduğu arzu ve umutları yansıtılmakta, vatan, millet, ana diline saygı ve sevgi ruhunu çağrıştırmaktadır. Ninni şiirler – çocuklara hayatı daha derinden anlamakta, dostu düşmenden ayırmakta yardımcı olmakta, şiir ve müzik zevkini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu şiirler Azerbaycan dilinin, müziğinin öğretilmesi görevini üstlenmektedir. Şunu kaydetmemiz gerekir ki, bu şiirlerin bazılarının bestesi yapılmıştır.

Makalede, yazılı edebiyatta ninni tarzında yazılmış şiirler, anonim halk edebiyatının ninnileri ile kıyaslamalı olarak incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Çocuk edebiyatı, sözlü ve yazılı edebiyat, ninni, şiir, müzik.

LULLABIES IN CHILDREN'S POETRY

Ilhama AGHAZADEH**

Abstract

Folklore and the oral tradition of writing have always been an inexhaustible source of written literature, and always will be. Children's literature, which is an integral part of literature, also uses the subject and ideas of the folklore genre. The authors, composers of lullabies, which are the lyrical type of folklore, are mothers. These songs, which awaken in children the love to music and literature, shape their artistic taste, reflect motherly love, care, her work on upbringing, mother's hopes for a bright future for the child, etc. From the very beginning of the formation of children's literature in Azerbaijan, poems in the style of lullabies begin to appear in the works of many poets. In these verses, as well as in folklore, the main attention is attracted by such features as the love of parents, their good wishes to the child, the formation in them of excellent moral qualities, love of the Motherland and mother tongue. Such poems-lullabies help children to better understand life, shape their world view, help to distinguish friends from enemies, develop artistic and aesthetic taste, and also introduce them to the richness of the Azerbaijani language and music.

In this article, poems written in the form of a lullaby in written literature will be examined in comparison with the lullabies of anonymous folk literature.

Key words: Children's literature, oral and written literature, lullaby, verse, music.

*Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Şubesi, iahmadova@inbox.ru

** Institute of Literature named after Nizami Gandjavi of ANAS, Ph.D. in Philology, iahmadova@inbox.ru

**Öz xalqına mənsub olmayan
bəşəriyyətə də mənsub ola bilməz.
V. Q. Belinski**

Laylalar-beşik mahnıları folklorun çox yayılmış bir növü hesab olunur. Folklorşünaslıqda körpəsinin beşiyi başında özünəməxsus avazla layla çalan ana və nənələri bu nəğmələrin ilk yaradıcısı və bəstəçisi hesab edirlər. Hüseyn Arif “Analar” şeirində bu fikri poetik şəkildə vurğulayıb: “Elə ki, balalar gəlir dünyaya, // O gündən hey ölçüb biçir analar. // Mahnı da oxuyur, şeir də deyir, // Bəstəkar analar şair analar.” (15, 10) Hər bir ana sevgisini, hüsn-rəğbətini öz övladına bir cür bildirir. Hər layla öz istiqamətini bir mənəbdən götürür. Gözəl səsle, böyük məhəbbətlə oxunan belə sözlər uşaqda ən ülvi hisslər yaradır. Bu mahnılarda övlada məhəbbət, onun yolunda çəkilən zəhmət, gələcəyinə bəslənən ümidlər, xalq həyatı və məişəti, anaların dünyagörüşü, uşaqlara təlqin etdikləri nəcib əxlaqi sifətlər və s. öz əksini tapır. Aparılan tədqiqatlardan da belə aydınlaşır ki, ilk yaşlarda hər bir körpənin tərbiyəsində iki mühüm amil əvəzsiz rol oynayır: körpəni beşikdə yırğalamaq, ona beşiyin ahənginə uyğun avazla layla oxumaq. Körpə avazla deyilmiş “Lay-lay-lay” kəlməsini dinləyərək yatır. Lakin uşaq bir neçə aylıq olandan sonra ana onun nəsə başa düşdüyünü yəqinləşdirir və laylasına mənası olan sözlər əlavə edir. Şübhəsiz, bu sözləri ədəbiyyat hesab etmək olmaz. Elmi qənaətlər, həm də çoxəsrlik təcrübə sübut edir ki, bu cür nəğmələrin analar tərəfindən oxunması çox vacibdir.

Laylay balam, gül balam,
Gül balam, bülbül balam,
Mən sevindim sənənlə,
Sən də sevin, gül, balam(5, 7)

Bu günə qədər istər Azərbaycan ədəbiyyatında, istərsə də türk dünyasında laylalar, onların özəllikləri, inkişaf qanunauyğunluğu, mövzusu və bədii dəyəri haqqında çox bəhs edilib, laylaların digər janrlarla əlaqəsini araşdıran qiymətli tədqiqatlar mövcuddur. Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri, folklorşünas Məhərrəm Qasımlının laylalarla əlaqəli fikirləri orijinallığı ilə seçilir: “Ana laylası musiqili, melodik, poetik mətnidir. Ana südü və ana laylası uşaqda ana arasında ilk rabitə yaradan vasitədir. Uşaq öz anasına, çevrəsinə, ana dilinə, mühitə laylalarla uyğunlaşır, adaptasiya olur. Laylalar uşaqların rahat yatmasını və gələcəkdə uğurlu bir həyat sahibi olmasını təbliğ edir. Analar laylalar vasitəsilə övladının yolunda çəkdiyi əziyyətlərin ona xoş olduğunu sərgiləyir. Laylalar vasitəsilə analar həm də ürəklərindəki arzuları dilə gətirilər. Bu mənada laylalar təkcə uşağı yatırtmaq vasitəsi deyil, içərisində böyük ideya, estetik mənə kəsb edən mətnlərdir ki, orda xalqımızın ruhu, psixologiyası, mənəvi varlığı yaşayır”. (26)

Şifahi söz sənəti əzəldən yazılı ədəbiyyatın tükənməz yaradıcılıq qaynağı olmuşdur. Uşaq poeziyası da bu ədəbiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi, folklorun gələn janrlardan, onların mövzu və ideyalarından bəhrələnmişdir. Belinski uşaq ədəbiyyatını folklorun davamı, böyüklər üçün yaranan söz sənətinin başlanğıcı adlandırmışdır. Azərbaycan uşaq poeziyasının keçdiyi yola nəzər yetirdiyimiz zaman aydın olur ki, beşik mahnıları-laylalar əksər qələm sahiblərinin, uşaq yazarlarının qəlbini rıqqətə gətirmiş, bunun da nəticəsində çoxlu gözəl layla-şeyrlər meydana gəlmişdir. Uşaqların sevimli yazıçısı Zahid Xəlil yazır ki: “Laylalar xalqın lirik nəğmələrinin bir növ sərbəst şəkli. Burada digər janrlara xas olan məhdudiyət yoxdur. Laylaların bir sıra xüsusiyyətləri yazılı ədəbiyyatımıza da keçmişdir. Layla janrı bir sıra şairlərin yaradıcılığında müəyyən yer tutmuş, yazılı uşaq poeziyasında maraqlı bir inkişaf yolu keçmişdir. (25, 32)

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycan ziyalıları dərslərdə uşaqların yaşına, ruhuna uyğun, onların anlama biləcəyi milli dildə əsərlər yaratmaqdan ötrü bütün qüvvələrini səfərbər etmişdilər. Folklorun, onun müxtəlif növ və janrlarından istifadə geniş vüsət almışdı. Əsərlərin əksəriyyətində, o cümlədən də o dövrdə yaranmış layla-şeyrlərdə elmə, məktəb və maarif çağırış ruhu üstünlük təşkil edirdi. Bu layla-şeyrlərin hamısını olmasa da, bir qismini uşaq ədəbiyyatının klassik nümunələri saymaq olar. Ötən əsrin əvvəllərində yaşamış maarifçilərdən olmuş Mir Seyfəddin Seyidov Şirvani əsərlərində tərbiyə məsələlərinə böyük önəm vermişdir. Tərbiyənin insan həyatını formalaşdıran həlledici amil olması fikri müəllifin şeyrlərində, tərcümələrində mühüm yer tutur. Onun “Ninni mahnısı”(1902) şeiri bu baxımdan səciyyəvidir:

Quzum, yat, ağlama, dinçəl,
Balam, lay-lay, lalam, lay-lay
Cahanı sanma sən məhməl,
Quzum, lay-lay, lalam, lay-lay.
Oxu, eylə ədəb hasil,
Danam, lay-lay, lalam, lay-lay.
Ədəbsizlər olur cahil,
Xanım, lay-lay, lalam, lay-lay. (4, 85)

Şair uşaqlara yaxşı oxumağı, ədəbli olmağı vətənpərvərlik borcu kimi tövsiyyə edir.

Azərbaycan uşaq poeziyası, nəsr və dramaturgiyasında özünəməxsus xidmətləri olan Abdulla Şaiq'in (1881-1956) ilk mətbu şeiri "Laylay" adlanır. 1906-cı ildə yazılmış layla-şeyrdə məktəbə çağırış, elm, bilik öyrənməyə həvəs aşılanaşdır:

Sən də çalış elm ilə şöhrət qazan,
Qalma cəhalətdə, olarsan yaman;
Elmlə abad olubdur cahan;
Layla quzum, layla gözüm, yatgilən.
Rahat olub bir azca boy atgilən. (1, 7)

Abdulla Şaiq'in yaradıcılığında ikinci layla-şeyr 1909-cu ildə qələmə alınmışdır. Eyni adlı ikinci şeyrdə övladının mənəvi-əxlaqi tərbiyəsi və sağlamlığının qayğısına qalan ana ona xoş gələcək diləyir:

Layla, mələgim, körpə balam, sevdiciyim, yat!
Bir də ələ düşməz bu uşaqıq dəmi, heyhat!
Türk oğlusən, əcdadın ulu, şanlı, sərəfraz,
Doğma vətənidir başı qovqalı bu Qafqaz.
Yat körpə ikən öz beşiyində hələ rahat,
Almış yenə ətrafı duman, fırtına, zülmət.
Bayquşlar ötər, ölkəmin hər guşəsi inlər.
Yum gözlərini, yat, səni oğlum, səhər erkən
Al-telli şafəqlər öpəcəkdir oyanırkən. (2, 21)

Göründüyü kimi, şeyrdə "bayquşlar"ın-düşmənlərin əlindən inləyən vətən torpağına bir sabah al şafəqlər saçaçağı, ulu, şanlı əcdada malik türk oğlunun yenə qələbə qazanacağı ümidü çox güclüdür. Şeyr vətəni sevdirməyin, onun şanlı tarixini uşaqlara öyrətməyin gözəl nümunələrindəndir.

R.Əfəndizadənin (1863-1942) "Ananın lay-lay sədasi"(1912) şeyrinində övladın yolunda hər bir məhrumiyyətlərə mətanətlə dözən yorğun bir ananın körpəsini yatırarkən onunla bağlı gələcək arzularını, ondan bəkləntilərini, layla şəklində qulağına pıçıldadığı xoş sədasi eşidirik:

Balama çalsa lay-lay bülbüllər,
Balama bəsləsə qızılğüllər,
Göydən enmiş mələk gəlib yanına,
Balama söyləsə şirin dillər:
"Qoy, anan da yazıqdı, yatsın, gül,
Yat balam, yat, quzum, bir az dincəl.
Aqıl ol, çat kamala, ey oğlum!
Alim ol, elmi-halə, ey oğlum!
Mərifət məktəbində xoşbəxt ol,
Uğrama heç zavalə, ey oğlum!" (4, 74)

"Bu şeirlər vəzn, ölçü, forma dil, məzmun və təsvir üsulu cəhətdən əsl laylalardan ağır və poetik səviyyəyə zəif olsalar da, onlar uşaq poeziyasında folklor motivlərindən istifadə edilməsi sahəsində ilk nümunələr kimi əhəmiyyətlidir." (95) Əli Mirzəyev

1920-ci ilə qədərki uşaq ədəbiyyatımızın çoxsaylı nümunələri içərisində rast gəldiyimiz "Ninni" (Rəbiə) və "Beşikbaşı" (Arifə) şeirlərində folklorlardan gələn ünsürlər əsas yer tutur. (4) Hər iki

layla-şeyirlərdə balacalara gözəl hisslər, yüksək əməllər, böyük arzular aşılır. Bu kiçik parçalar mövzu, məzmun, ideya və bədii keyfiyyətlərinə görə çağdaş dövrümüzün kiçik yaşlı oxucuları üçün də maraqlıdır. Prof.Dr. Erman Artun folklorun yazılı ədəbiyyata təsirindən bəhs edərkən bildirmişdir ki, “Çocuk edebiyatıyla ilgili eserler yazılırken kaynak olarak yüzyıllarca halkın zevkine uygun türetilmiş, işlenerek benimsenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmış bir çok kültürel özelliği içinde barındıran halk edebiyatı ürünlerinden yararlanılmalıdır.” (19, 2)

Uşaqlarda musiqiyə, ədəbiyyata həvəs oyadan, onun bədii zövqünü oxşayan layla-şeyirlərdə ana nəvəsi, övlada məhəbbət, onun yolunda çəkilən zəhmət, onların gələcəyinə bəslənən ümidlər və s. əks olunmuşdur. Uşaq poeziyasını zənginləşdirən belə şeyirlər içərisində Süleyman Rüstəmin (1906-1989) "Layla"sı daha çox diqqəti cəkir:

Yuxu bilməz gözlərim,
Durmuşam keşiyində.
Mənim ürək sözlərim
Səslənir beşiyində.
Laylay həyatım, laylay,
Qolum, qanadım, laylay. (27)

Folklorlarda olduğu kimi S.Rüstəmin laylası da yeddi hecalı, altı misralıdır, son iki misra hər üç bənddə təkrar olunur. Bu laylada ananın böyük sevgisi ilə yanaşı çəkdiyi əziyyətlər də öz əksini tapır. Uşaq hiss edir ki, anası onu çox sevir, bütün əzablara dözüür, onun yolunda çəkdiyi çətinlikdən mənəvi zövq alır. Şeyir poetik strukturuna görə layla janrının elementləri ilə birləşərək uşaq təxəyyülünü zənginləşdirməyə, onlara yüksək estetik zövq aşılamağa xidmət edir. Musiqisi Şəfiqə Axundovaya məxsus olan laylanı 1959-cu ildə ilk dəfə Fatma Mehrəliyevə ifa etmişdir.

Əhməd Cəmil (1913-1977) 1943-cü ildə qələmə aldığı “Laylay” şeyirində müharibə illərinin acı-ağrılarını, düşmənə nifrətini ifadə etmişdir:

Yer üzündən silinməsə qan izi,
Gülməyəcək körpələrin gül üzü!
Atan bizə kağız yazmır bir ildir...
Yox, heç belə unutmazdı o bizi!
Laylay, gülüm, gözlərindən öpsün ay;
Laylay, quzum, laylay, balam, a laylay! (10, 42)

Cəbhədən heç bir xəbər almayan ana sabaha inamla baxır, bütün ümidini oğlunun gələcək həyatına bağlayır. Burada əsas məqsəd kiçik yaşlı oxucuda humanizm, insanpərvərlik, vətənə sədaqət və sevgi motivləri təlqin etməkdən ibarətdir. Xalq şairi B.Vahabzadə “Ana dili” şeyirində belə deyir: “İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə// İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.” (7, 8) Təbii ki, uşağın bu cür şeyirlərdən aldığı tərbiyə, estetik hiss çox güclü olur, sanki bu hiss anasının südü və ilk nəğmələri kimi qətrə-qətrə onun qəlbinə dolur.

Rəsul Rzanın (1910-1981) "Beşik nəğməsi" şeyirində ana sevgisi, bədii sözün ahəngdarlığı, folklorlardan gələn şirinlik uşağın ruhunu, onun mənəvi aləmini oxşayır, bədii-estetik yaddaşının əsasını qoyur:

Sən ömrümün gülüsən,
Bağcamın sünbülüsən,
Gül dodağın güləndə,
Neyləyirsən gülü, sən?
Layla gülüm, a layla!
Şirin dilim, a layla. (21, 85)

1966-cı ildə kərkişli Əbdül Vahid Kuzəçi oğlu bu şeyirə musiqi bəstələmiş və ifa etmişdir. Rəsul Rza laylarımızın yad, bayağı sözlərlə, musiqilərlə əvəzləyənlərə qarşı çıxır, 1959-cu ildə yazdığı “Bu gecə yuxu gördüm” şeyirində vətəndaş harayı qoparıq, ana laylasının, ana dilinin unudulmasına etirazını bildirir. Burada şair oxucuya qulaqlarını didən, qəlbinə göynədən, sözü, bəstəsi yad olan “laylalardan” qaçmağı, uzaqlaşmağı tövsiyyə edir:

Mənə qorxulu bir şey xəbər verirdi
onun qəm dolu gözləri.
Elə bil soruşurdu:
oğul!
Hanı mənim laylam, hanı?
Səsim gəldikcə qışqırdım:
Ana! Ana!
Yox, yox!
Unutmamışam sənin laylanı.
Hələ də çırpınır qəlbim. (21, 116)

Şairin böyük ürək hərarəti ilə dediyi fikirlər uşaqlarda mənsub olduğu xalqın ruhunu, düşüncəsini, zövqünü formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu misraları oxuyarkən laylanın psixoloji təsir gücünün necə böyük olması bir daha aydın görünür.

Laylanın gözəl bir nümunəsinə də Əli Kərim (1931-1969) poeziyasında rast gəlinir. İçdən deyilmiş bu misralar sirli-sehirli uşaq dünyasını ovsunlayır, sakitləşdirir, onun duyğusuna, düşüncəsinə estetik və əqli tərbiyəsinə təsir göstərir:

Gün də indi yatır ki,
Səhər tez çıxa bilsin.
Gəlib pəncərəmizdən
Körpəmə baxa bilsin.
Gün inciyər, dinmə ha,
Gözlərini yum daha.
Günəşim, canım, laylay!
Körpə şeytanım, laylay! (11, 288)

“Dərin hiss və səmimiyyətdən, təbii və xəlqi dildən məhrum şeir çətin ki, uşaq qəlbinə yol tapa.” (22, 181)

Fikri sadə şəkildə ifadə etmək, uşaqların qəlbinə, şüuruna təsir edə biləcək əsərlər yazmaq Əli Kərimin uşaq şeirləri üçün xarakterik keyfiyyətlərdəndir. Onun uşaqlar üçün yazdığı şeirlərdə bədiilik, qafiyələrin oynaqlığı, sözün mənaya uyğunluğu, mövzunun inandırıcı, təbii səslənməsi başlıca keyfiyyət kimi diqqəti çəkir.

Uşaq şeirinin əsas xüsusiyyətlərindən olan yığcamlıq Fikrət Qocanın da (1935) xalq yaradıcılığı nümunələrinə yaxın ruhda yazılmış “Laylay” (Mus. Tofiq Quliyev) şeiri üçün əsas cəhət kimi diqqəti çəkir:

Laylay, ulduzlar baxır,
Çaylar yuxudur, axır,
Yarpaqların yuxusu
Pıçıltı olub yağır.
Laylay, gülüm, a laylay,
Elim-günüm, a laylay. (13, 14)

Uzun şeirlər balacaları yorur, darıxdırır, onların estetik zövqünü oxşaya bilmir. Şair bu cəhətə böyük həssaslıqla yanaşmışdır. Müəllifin əsas qayəsi uşağın qavraya biləcəyi ölçüdə təbiətin sirrini onlara öyrətmək, onu sevdirməkdir. Laylaların verdiyi poetik imkanlardan səmərəli istifadə etmiş F.Qocanın təbiət lövhələri uşaqların qəlbində dərin iz buraxa bilir.

Azərbaycan'ın ilk qadın Xalq şairi Mirvarid Dilbazinin (1912-2001) də layla janrında ürək oxşayan şeirləri vardır:

Yat ömrümün çiçəyi
Gecə keçdi, ay batdı.
Sən hələ də oyaqsan.
Yat, canım, gözüm, layla
Qurbanın özüm, layla! (6, 140)

Yaradıcılığının böyük bir qismini uşaqlara, onların mənəvi-tərbiyəsinin formalaşmasına həsr etmiş şairə xalq yaradıcılığından gələn şirinliyi, axıcılığı qoruyub saxlamağa çalışmış, sadə, psixoloji təsir gücü böyük olan layla ərsəyə gətirmişdir.

Mədinə Gülgünün (1926-1991) “Beşik başında” şeirində ana məhəbbəti, övladla bağlı duyğular, mehriban nənə nəvəsi və qayğıları bədii inikasını tapıb:

Laylay çalırım,
Laylayımda çiçəklərin zərifliyi,
Şəkərin, qəndin şirinliyi vardır.
Laylay çalırım,
Saçlarımda gəzsə də
Payız küləkləri,
Ürəyimdə solmayan bahardır. (17, 159)

Layla vasitəsilə ana uşağına insani keyfiyyətlər aşılayır, onun sevimli, əziz varlıq olduğunu bildirir. Hər bir uşağa sevildiyini hiss etdirmək onu xoşbəxt edə bilər.

Uşaq ədəbiyyatında böyük xidmətləri olan Teymur Elçin (1924-1992) gecələri oyaq qalıb balasına layla deyən analara silsilə şeirlər həsr etmişdir. “Analar və laylalar” adlanan bu əsər “Delfinin laylası”, “Turacın laylası”, “Canavarın laylası”, “Qurbağanın laylası” kimi bölgülərdən ibarətdir. Ana ceyran körpə ahuya, turac cücələrinə, canavar, kirpilər, qurbağalar, qurdlar, quşlar hər biri balasına öz laylasını deyir. Uşaq dilində, uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə qurulmuş laylalarla şair balacaların ecazkar dünyasına nüfuz etməyi bacarmışdır. Burada laylay janrı bir qədər də fərqli şəkildə, yeni formada təzahür etmişdir. Laylalarla nağılların sintezindən ibarət bu şeirlərdə söz və ifadələr məqsədə uyğun şəkildə seçilmişdir. Ritmə, intonasiyaya uyğun olaraq şair şeirin sərbəst formasından istifadə etməsinə baxmayaraq, anaların laylasını heca vəzninə uyğun şəkildə qurmuşdur:

-Bəs mənim laylam, ana?!
-Öz laylan var sənin də.
Çaylar dolu su gəlsin.
Elin arzusu gəlsin.
Layla dedim balama,
Yatsın, yuxusu gəlsin.
Yat, dincəl, balam.
A dəcəl balam. (6, 175)

Bu laylalar uşaqların ruhuna, zövqünə uyğun olmaqdan əlavə, həm onları əyləndirə bilir, həm də bir insan kimi mənəvi tərbiyəsini təmin edir.

M.Seyidzadə, Z.Cabbarzadə, İ.Tapdıq və s. şairlərin də “Laylay” adlı şeirlərini misal göstərə bilərək ki, laylalardan qaynaqlanmış bu şeirlərdə də valideyn məhəbbəti bədii sözün ahəngdarlığı ilə birləşib, uşağın ruhunu oxşayır, onun mənəvi dünyasını zənginləşdirir, bədii-estetik yaddaşının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Müəlliflərin oğlum, qızım deyən mürəciəti layla-şeirlərdə bütün uşaqlara ünvanlanıb, onlar hər bir uşağı öz övladı kimi sevir, xoşbəxt, bəxtiyar olmasını arzulayırlar. Laylanın Azərbaycan uşaq poeziyasındakı inkişaf yolunu gözdən keçirdiyimiz zaman aydın oldu ki, burada forma əsas deyil, əsas olan laylanın daşdığı poetik yüküdür, uşaq və gənclərin həyatına işıq tuta biləcək dəyərli fikirlərdir, anaya, ana dilinə, vətənə, doğma yurda bağlılıq hissidir. Uşağın eşitdiyi həyat həqiqətləri onun gələcək tərbiyəsi üçün təməl qoyur.

“Laylalar bəzi bölgələrdə həm də yas mərasimlərində ifa edilir. Ölənin yaxınları (bu ana, nənə də ola bilər, övlad, bacı, xala və digər qohum da) mərhuma ağı çəkərək layla deyirlər. Belə laylaların avazı kədərə büründüyü üçün fərqlidir. Əvvəl ağı səslənir, son iki misra laylada olduğu kimi deyilir. Məsələn: Əzizinəm, vay dərdim, Vay dərmanım, vay dərdim. El gül əkdi, gül dərdi, Mən gül əkdim, vay dərdim. İgid qardaşım, laylay, Gözəl qardaşım, laylay. (3, 159) Daha sonra Almaz Həsəngızı yazır ki, bəzi araşdırmalarda laylaların uşaq folkloru kimi tədqiminin doğru olmadığı da ortaya çıxır. Həmçinin onların yalnız beşik nəğmələri kimi adlanması da bu nəğmələrin istifadə məqamlarını tam əhatə etmir”. (3, 159)

Prof.Dr. Esmə Şimşək, anonim halk şiiri içərisində ninnilerin yerindən bəhs edərkən bildirir ki, “Ninni” terimi, mecəzi anlamda “ağıt” yerinə də istifadə edilir. Çünki yaxınının ölümünü kabulleneməyən ağıtçı, ölümü uzun bir uykü kimi düşünərək, uyküya dalan sevdigine ağıt yerinə ninni söylemeyi tercih eder. (8, 34) Ağı-laylalar xalq yaradıcılığı, layla-elegiyalar isə yazılı ədəbiyyatın nümunələrindəndir. Layla-elegiyalar müxtəlif ədəbi-bədii gecələrdə, anım mərasimlərində ifa olunur, qəhrəmanların şərəfinə və yaxud bir elin, yurdun tarixi faciəsi ilə bağlı olaraq yaradılır. 20 Yanvar və Qarabağ müharibəsi şəhidlərinə, Xocalı soyqırımına həsr olunmuş layla-elegiya nümunələri bu qəbildəndir. Xocalı dəhşətlərinin əks olunduğu “Layla, Xocalım layla” elegiyasında laylalarda olduğu kimi əzizləmə mənası olsa da, burada daha çox kədər, dərd ünsürləri əsas yer alır. Xalqımızın qəlbinə vurulmuş vətən dərdi, övlad acısının təzahürü layla-elegiyada bir qədər də üsyankarcasına verilmişdir:

Daş üstə daşmı qaldı,
Salamat başmı qaldı,
Gözümdə yaşmı qaldı,
Layla, Xocalım layla. (24, 87)

Şəhərə layla deməklə böyük bir yurdun faciəsini, kədərini əks etdirən Xalq şairi Zəlimxan Yaqub insanla yer arasında əlaqə yaradır, şəhəri şəxsləşdirir, bütün bu keyfiyyətlər şeirin bədii təsir gücünü, emosionallığını daha da artırır.

Xalq şairi Fikrət Qocanın ana haqqında yazdığı “Laylay”ı layla-eligiyanın təsirli nümunələrindəndir. Bu layla-eligiya həzin bir müsiqi bəstələmiş Sevil Əliyeva onu anası akademik Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsinə ithaf etmiş, dünya şöhrətli Müslüm Moqaməyev isə təkrarsız ifası ilə yaddaşlarda həmişəlik həkk etmişdir.

Bu yazıda kiçik folklor janrlarından olan laylaların uşaq ədəbiyyatına təsirini və bəzi xarakterik cəhətlərini nəzərdən keçirməyə, bu cəhətlərin uşaq ədəbiyyatımızın formalaşmasında oynadığı rolunu aydınlaşdırmağa çalışdıq.

KAYNAKÇA

1. Abdulla Şaiq. Layla. “Seçilmiş Əsərləri” Üç cildə. III cild. Bakı. “Avrasiya Press”, 2005, 536 səh
2. Abdulla Şaiq. Seçilmiş Əsərləri: Üç Cildə Bakı: Avrasiya Press, 2005.- C.II
3. Almaz Həsənqızı. Folklorşünaslığa Giriş (Dərs Vəsaiti), Bakı, “Elm və Təhsil”, 2015, 260 səh.
4. Azərbaycan Klassik Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. Bakı. Elm. 1998. 300 səh
5. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. I Cild. Bakı, “Renessans-A”, 2016.səh 436
6. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. II Cild. Bakı, “Renessans-A”, 2016.səh 420
7. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş Əsərləri. İki Cildə. I Cild (Şeirlər). Bakı, "Öndər Nəşriyyat", 2004, 328 səh.
8. Esmə Şimşək. Anonim Halk Şiiri İçərisində Ninnilerin Yeri. Akra Kültür Sanat Və Edebiyat Dergisi (S. 8) 33-64
9. Əfəndiyev Paşa. “Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı”. Bakı. Maarif. 1981. 404 səh
10. Əhməd Cəmil. Əsərləri. Bakı: Azərnəşr, 1988, 336 səh
11. Əli Kərim. Seçilmiş Əsərləri. Bakı. Lider Nəşriyyatı. 2004, 306 səh
12. Feyzan Göher Vural Series: Konya-Turkey Türk Kültürünün Aynası: Türkümler.
13. Fikrət Qoca. Seçilmiş Əsərləri. VII Cild. Bakı, UniPrint, 2015
14. Hacıyev Aydın. “Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Tarixi”. Bakı. Təhsil. 2004, 248 səh
15. Hüseyn Arif-80. AMEA N.Gəncəvi Adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. BakıNəşr. 2004. 66 səh
16. Xanım Mustafayeva. “Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı”. Bakı. Elm. 2011. 292 səh
17. Mədinə Gülgün. Mən Bu Ömrü Yaşadım, Bakı, Nurlan, 2010, 208 səh

18. Mirzəyev Əli. "Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı". (Uşaq Poeziyası Materialları Əsasında) Bakı. Mütərcim. 1999. 164 səh
19. Prof.Dr. Erman Artun Ortaq Türk Kültürü Ürünlərinin Çocuk Edebiyatına Katkıları.
20. Ramazan Qafarlı. Uşaq Folklorunun Janr Sistemi və Poetikası. Bakı. «Elm və Təhsil», 2013, 540 səh.
21. Rəsul Rıza. Seçilmiş Əsərləri. Beş Cildə. I Cild. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2005, 304 səh.
22. Şirindil Alışanlı "Sözün Estetik Yaddaşı". Bakı.Elm. 1994. 228 səh
23. Yusifoğlu Rafiq. "Uşaq Ədəbiyyatı" (Ali və Orta İxtisas Məktəblərinin Tələbələri Üçün Dərslik). Bakı. Şirvanəşr. 2006. 268 səh
24. Zəlimxan Yaqub. Seçilmiş Əsərləri. İki Cildə. II Cild. Bakı. Şərq-Qərb. 2006. 288 səh
25. Zahid Xəlil, Füzuli Əsgərli. Uşaq Ədəbiyyatı. Ali və Orta İxtisas Məktəblərinin Tələbələri Üçün Dərslik. ADPU-Nun Nəşriyyatı. 2007-Ci İl, 490 səhifə.
26. "Uşağın Eşitdiyi İlk Nəğmə-Unudulmuş Adətlər"Də Ana Laylası. 27 Fevral 2013. Modern.Az İnformasiya Agentliyi
27. <https://www.youtube.com/watch?v=nlCoHos9Bz4> (Süleyman Rüstəm. Layla)

TÜRK VE JAPON NİNNİLERİNİN SÖZEL VE MÜZİKAL ANALİZİ

Çağatay Ege ŞAHİN*
Feyzan Göher VURAL**

Özet

Çocukları uyutmak, sakinleştirmek için söylenen ninniler, aslında içinden çıktıkları toplum ve söyleyen kişi hakkında önemli ipuçları barındıran kültürel değerlerdir. Betimsel karakterli bu çalışmada, 50 Türk ninnisi ile 50 Japon ninnisi arasında sözel analiz yapılmıştır. Ninnilerde yer alan renk, sayı vb. kelimeler ile motifleşmiş sözler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca ninnilerde değinilen konular (aşk, özlem gibi) vurgulanmıştır. Çalışmanın devamında amaçlı örneklem kapsamında seçilmiş 5 Türk ninnisi ile 5 Japon ninnisi arasında ses alanı, kullanılan seslerin dağılımı, ritmik ve melodik yapı bakımından analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sonucunda, ninnilerin genel yapısı gereği, sözel ve müzikal açıdan sadelik, Türk ve Japon ninnilerinin ortak özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kullanılan motifler, hitap şekilleri bakımından toplumsal farklılıklar saptanmıştır. Ninniye söyleyen kişilerin ruhsal durumu ve değindikleri konular açısından da dikkat çekici farklılıklar belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk Ninnileri, Japon Ninnileri, Karşılaştırmalı Analiz.

LYRICAL AND MUSICAL ANALYSIS OF TURKISH AND JAPANESE LULLABIES

Abstract

Lullabies sung to calm and calm children are cultural values that contain important clues about the society and the person who sing them. In this descriptive study, lyrical analysis was conducted between 50 Turkish lullabies and 50 Japanese lullabies. Words such as color, number and motifs in lullabies have been examined comparatively. In addition, the topics mentioned in lullabies (love, longing, etc.) have been emphasized. In the continuation of the study, analyzes have been made between 5 Turkish lullabies and 5 Japanese lullabies in terms of tessitura, distribution of sounds used, rhythmic and melodic structure.

As a result of the study, due to the general structure of lullabies, verbal and musical simplicity emerged as a common feature of Turkish and Japanese lullabies. However, social differences have been determined in terms of the motifs and the ways of addressing. Significant differences were also determined in terms of the mental state of the people who sing the lullaby and the issues they talked about.

Key words: Turkish Lullabies, Japanese Lullabies, Comparative Analysis.

GİRİŞ

Ninniler, genellikle küçük formlu yapıda olmalarına karşın, ait oldukları milletin özellikleri hakkında önemli ipuçları barındırabilirler. Temelde, bebekleri uyutma amacıyla söylenen bu sözlü

* Japonya Kagoşima Üniversitesi, cagatay.e.sahin@gmail.com

** Prof.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü, feyzan_goher@yahoo.com

ezgiler, söyleyen kişinin umutlarını, özlemlerini, beklentilerini, şikayetlerini, hatta toplumsal olayları yansıtan birer halk edebiyatı ürünüdürler.

Ninni, Genel Türkçe Sözlükte, “Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen türkü” olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr). Dünyanın pek çok kültüründe ninniler, çocukları sakinleştirmek ve uyutmak için söylenen manzum ya da mensur sözlerdir. Kendilerine özgü bir besteye söylenen bu halk kültürü ürünleri, yalnızca bebekleri uyutmak için değil, onları eğlendirmek, sevmek için de söylenir (Uğurlu 2014: 44). Bununla birlikte ninniler, söyleyen kişi için de bir terapi niteliği taşır.

Ninniye söyleyen kişi, bebek ile ninni aracılığıyla iletişim kurar. Genellikle annenin söylediği ninniler, söyleyenin iç dünyasını yansıtır. Bazen o anki mutluluklarını ve dertlerini paylaşır, bazen de çocuğa ya da kendi hayatına yönelik beklentileri ve şikayetleri ninnilerde yer alır. Bu nedenle ninniler, söyleyenin bulunduğu dünyaya yönelik önemli bilgiler sunar. O zamanki ve yerdeki adetler, giyim tarzı, dil, düşünüş biçimi ve daha nice önemli veriyi ninniler aracılığı ile elde etmek mümkündür. Yaratıldıkları kültür hakkında fikir sahibi olunmasına fırsat veren ninnilerden yemek, giyim kuşam, meslek tercihi, ev bark düzeni, inanç, davranış kabulleri hakkında tespitler yapılabilmektedir (Uğurlu 2014: 44). .

Ninniler aynı zamanda bebeğin eğitimi için de önemli bir yere sahiptir. Temel dil becerilerinin kazandırılıp geliştirilmesinde ninni, ilk kullanılan pedagojik malzemedir. Ninniler yumuşak bir ezgiyle söylendiğinden bebeği rahatlatıcı etkiye sahiptir. Çocuk için ninni, uykuya hazırlanma sesidir. Bu ses stresi azaltmakta ve nefes alıp vermeyi düzenlemektedir. Rahatlama neticesinde çocuk, anne ya da kendisine bakan kişiye karşı temel güven duygusu da kazanmaktadır (Gelişli ve Yazıcı 2016: 3).

Ninniler genellikle sade bir dil ile söylenir. Bu özelliği ile ninniler, bebeğin anadil eğitiminin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Dil eğitiminin yanında ninniler, çocuğa temel dersleri vermeyi de amaçlar. Bazı ninnilerde dik durmayı, bazılarında ise adil olmayı öğreten ninniler, çocuğun gelişimi için büyük önem taşır.

Çalışmanın Yöntemine İlişkin

Türk ve Japon ninnilerinde yer alan kelime, duygu ve durumların benzerlik ya da farklılıklarını ortaya koymak; melodik ve ritmik özellikleri açısından bilgiler sunmak bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışma, literatür taramasına dayalı olan betimsel karakterli bir yapıdadır. Betimsel araştırmalar, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en temel özelliği, mevcut halihazır durumu, kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi çalışmaktadır (Sönmez ve Alacapınar 2011, s.14). Nitel karakterli bu çalışmada karşılaştırmalı analiz yöntemi izlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve İşlenmesi

Araştırmada veriler, kütüphane, kişisel arşivler ve İnternette tarama yolu ile elde edilmiştir. Ninnilerin seçilmesinde ülkelerin farklı bölgelerinden olması esasına göz önünde tutulmuş; bu bölgelerdeki ninniler rastgele (random) yöntemi ile seçilmiştir. Çalışmanın melodik ve ritmik kısmında ise amaçlı örneklem kapsamında, seçilmiş beşer ninni üzerinden ses alanı, ritmik yapı, melodik özellikler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Amaçlı örneklemin tespit edilmesi sırasında, ninni kaynaklarında ortak olan ve en çok bilindiği ifade edilen ninnilerin seçimi yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırma örnekleminde yer alan 50 Türk ve 50 Japon ninnisinde yer alan, farklı alt başlıklardaki kelimeler her ninnide bir kez olmak şartı ile sayılmıştır. Diğer bir ifade ile bir ninnide, aynı anlamda birden fazla kullanılan kelime, sadece bir kez kayda alınmıştır. Veriler, frekans (kullanım sıklığı) durumlarına göre sıralanarak, yorumlanmaya çalışılmıştır.

Türk Kültüründe Ninni

Ninniler, pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Kullanılan dilin yalınlığı ve konularının hayali değil, doğrudan hayattan geliyor olması, bu ninnileri halk edebiyatının önemli bir parçası haline getirmiştir.

Türk kültüründe ninniye ilişkin bilinen ilk yazılı tanımlama, Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan Divânu Lügati't-Türk'te görmek mümkündür. Burada ninni için “Kadınlarbeşkite çocuğu uyutmak için söylerler” denmektedir (Atalay 1986: 231). Daha sonraki dönemlerde de ninniler hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlarda çocuğun uyutulması esas kabul edilmekle birlikte, ninniye söyleyen kişinin de ruh halinin ninnilere yansıdığı düşüncesi de görülmektedir.

Türk ninnilerinde Türklere ait temel özellikleri görmek mümkündür. Türkler hareketli bir millet olduğu için Türkçede fiiller önemlidir. Ninnilerde fiillerin çokluğu dikkat çekecek derecededir. İlk göze çarpan zıt anlamlı fiillerdir. Beşikteki bebeğe ve evdeki çocuğa öğretilen fiillerin bazıları şöyledir: acıkmak-doymak, ağlamak-gülmek, almak-bırakmak, almak-vermek, artırmak-eksiltmek, atmak-tutmak, azalmak-çoğalmak, bağlamak-çözmek, batmak-çıkarmak, belemek-çözmek, bulmak-kaybetmek, büyütmek-küçültmek, doğmak-ölmek vb. (Demir 2007: 10). Örnekleri arttırmak mümkündür.

Türk ninnilerinde başta hayvanlar olmak üzere doğa unsurlarından sıklıkla bahsedilir. Koyunlar, kuzular, atlar, kuşlar, çiçekler ve çeşitli ağaçlar birçok ninnide karşımıza çıkar. Bu durumun oluşmasında Türk insanının hayvanlarla çok iç içe olması ile birlikte, hayvanlar ve çıkardıkları seslerin sevimli bulunması, çocuğun hoşuna gidecek hayvan sesi taklitlerinin yapılması olmalıdır. Buna bir örnek aşağıda sunulmuştur:

Dam üstünde kediler
Murnav murnav dediler
Kızını yiyeceğiz dediler
Uyusun da büyüsün ninni
Tıpış tıpış büyüsün ninni (Eskişehir)

Geleneksel Türk halk kültürü ile yetişmiş bir anne. çocuğunu beşikte ya da kucakta avutup uyutacağı zaman bir yandan onu ritmik hareketlerle sallarken, bir yandan da bu ritme uygun özel bir ezgiyle ninni söyler. Bu şekilde ninni dinleyerek büyüyen çocuklar, ana diliyle birlikte, bir "tempo tutma" ve "ahenk yaratma" melekesini de geliştirirler (Kıraç, 1997, 38). Bu tempo genellikle kafiye ile sağlanır. Türk ninnilerinde kafiye genellikle “aaba” ya da “aaab” şeklindedir.

“aaba” kafiyesinde bir ninni:

Bahçelerde sümbül yavrum,
Gül dalında bülbül yavrum,
Hemen ağlayıp durma,
Anan yüzün güldür yavrum. (Bafra)

“aaab” kafiyesinde bir ninni:

Dandin dandin dasdana,
Danalar girmiş bostana,
Benim yavrum uyuya da uslana,
Ninni yavrum ninni! (Konya)

Japon Kültüründe Ninni

Japonca “ninni” sözcüğü 子守唄 (komoriuta) sözcüğüne karşılık gelir. Bu sözcük, “çocuk koruma şarkısı” olarak çevrilebilir. Japon ninnilerinin gözlemlenebilir tarihçesi Edo Dönemi'ne (1603-1867) kadar gider. Tarihsel süreç içerisinde ninniler de hem dil hem de konu olarak değişim geçirmiştir. Köyden şehre göçün, Japonya'nın batılı devletler ile yoğun ilişkiler içerisinde girmesinin ve sanayileşmenin izleri, Japon ninnilerinde kendini göstermiştir.

“Japon ninnisi” denildiğinde en bilindik ninnilerden birisi “Edo Ninnisi” (江戸の子守唄 Edo no Komoriuta)'dir. Bu ninni Edo'da (Günümüzde Tokyo) ortaya çıkmış ve diğer bölgelere yayılmıştır. Bu ninninin, Japon ninnilerinin kökünü oluşturduğu söylenir (Ogiwara 1985: 56). Birçok ninni gibi anonim olan bu ninni, yakın tarihte de etkisini göstermiş, çeşitli ses sanatçıları tarafından farklı melodiler ile seslendirilmiştir.

Geleneksel Japon müziği ve batı etkisinin birleşimi olarak kabul edilebilecek “enka” müziğinde de Japon ninnilerinin izleri görülebilir. Teması memleket özlemi olan Shimabara Ninnisi (島原の子守唄 Shimara no Komoriuta) de farklı sözler ile birçok sanatçı tarafından seslendirilmiştir.

Japon ninnilerinde dikkat çeken özelliklerden biri, bu ninnilerin önemli bir kısmının çocuk bakıcıları tarafından yazılmış olmasıdır. Japonya'nın feodal dönemlerindeki bebek bakıcılığı geleneği, küçük yaşta evinden kopararak zengin ailelerin evinde zorla çalıştırılan çocuklar ile şekillenir. Zor şartlar altında çalışan çocuk yaşta bu bakıcıların ağzından çıkmış ninniler de genellikle mutluluğu değil, kendisinin sıkıntılarını dile getirir (Wells, 1997: 251). Neredeyse bütün Japonların kulak aşinalığının olduğunun söylenebileceği İtsuki Ninnisi (五木の子守唄 Itsuki no Komoriuta) de bunlardan biridir. En bilinen versiyonu şu şekildedir:

İtsuki Ninnisi

İşim Bon Festivali'ne kadar.
Eğer Bon Festivali erken gelirse eve erken dönebilirim.
Ben ölsem bile,
Kim benim için ağlar ki?
Yalnızca dağın arkasındaki ağustos böcekleri.
Kimse ağlamaz.
Öldüğümde,
Lütfen beni yolun kenarına gömün.
Yoldaki insanlar bana çiçek bırakır.
Çiçek de kamelya olsun.
Gök de bana yağmur versin.

Bebek bakıcıları genellikle 5 ile 12 yaş arasındaki kızlardan seçilmekteydi. Japonya'daki bebek bakıcılarının zor durumu, arsa sahibine kiranın bir kısmını ödemek için çalışmaya giden Masuda Sayo'nun çocukluğu hakkındaki sözlerinden anlaşılabilir:

“Gündüz vakti dahi soğuktu. Bebeği sırtımda taşırken sırtım soğuk değildi ama ayaklarım donuyordu ve yılın en soğuk vakti bile çorap vermiyorlardı. Tek ayağım üstünde dururken diğer ayağımı, bacağımın arasına sokup ısınmaya çalışmaya alışmıştım. Zaman zaman ayak değiştiriyordum. Tek ayak üstünde durma şeklim yüzünden bana “Turna” diyorlardı.” (Masuda 1959: 139).

Resimler. Japon Bebek Bakıcısı Çocuklar (Komori Nursemaid- .meijishowa.com)

Çocuk yaştaki Japon bebek bakıcılarına ilişkin görseller, eski Japon kartpostallarına da konu olmuştur. Bebek bakıcılarının yazdığı ninniler, doğal olarak annelerin yazdığı ninnilerden daha farklı içeriklere sahiptir. Bu ninnilerde bebeğin geleceğine yönelik beklentilerden çok kendi hayatı veya çocuğun artık ağlamaması isteği ön plandadır.

Türk ve Japon Ninnilerinin Sözel Analizi

Araştırmanın bu bölümünde sözel analiz sonucu elde edilen bulgular sergilenmiştir.

Tablo 1. Türk ve Japon Ninnilerinde Renkler

Renkler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Ak / Beyaz	3	1
Kırmızı	-	3
Kara	3	-
Ala	1	-
Kızıl	-	1
Sarı	1	1
Toplam	4 renk, 8 kez kullanılmıştır	4 renk, 6 kez kullanılmıştır

Tabloda görüldüğü üzere, Türk ve Japon ninnilerinde toplam 6 renk kullanılmıştır. Türk ninnilerinde en fazla ak ve kara kelimeleri saptanmıştır. Japon ninnilerinde ise en fazla kırmızı renk yer almaktadır.

Türk Halk Edebiyatında ak ve kara, sık sık motifsel anlamlara yüklü olarak karşımıza çıkarlar. Türklerde temizliğin, arılığın, olgunluğun, ışığın, masumiyetin, adaletin simgesi olan beyaz (ak)⁷, Türk Halk edebiyatında pek çok kez güzelliğin motifleştirildiği bir unsur olarak karşımıza çıkar⁸. Kara da Türk Halk Edebiyatında çok kullanılmaktadır. Bu renge pek çok yan anlam yüklenmiştir. Kara, Türk mitolojisinde de önemli bir yere sahiptir. Siyah renk, Türk destan ve halk edebiyatında sık sık yer alır. Siyah, Türklerde kuzeyin ve toprağın simgesi⁹; şiddet ve güç timsali olarak kabul görmüştür¹⁰. Bunlarla birlikte siyah renk, kötü olayların da simgesidir. Kara, Türk toplumunda kötü kader, kötü şans gibi (kara bahtım vb.) anlamlara sahiptir. İncelenen 50 Türk ninnisinde ak kelimesi, kese, kale ve koyun kelimelerini nitelerken kullanılmıştır. Bu kullanımlar, gerçek anlamındadır ve motifsel bir özellik görülmemektedir. Kara ise kuş, koyun ve balık kelimelerini nitelemiştir. Bu kullanımlardan kara balık, içinde bulunulan kötü bir durumu nitelerken: “Kara balık yuttu beni” ifadesi içinde yer alır. Bu da Türk kültüründe kara renge yüklenen olumsuz ifadeyi yansıtmaktadır.

Japon kültüründe kırmızı renk genellikle “aka” (赤) ile ifade edilir. Japon kültüründe kırmızı renk güç, tutku, fedakarlık ve kan gibi birçok anlama sahiptir. Ayrıca birçok kültürün aksine güneş, sarı değil kırmızı renk ile ifade edilir. Kıyafetlerden yemeklere, festivallerden kullanılan tabirlere kadar kırmızının pekçok kullanım alanı vardır. Yoğun duygular da hep kırmızı ile ifade edilmiştir. Japon ninnilerinden birinde kırmızı renk, havlayan köpek için kullanılmıştır.

Beyaz renk ise Japon kültüründe, çoğu kültürde olduğu gibi saflığı ve temizliği yansıtır. Dürüstlük anlamına da gelen beyazın bunun yanında ölüm anlamı da vardır. Cenazelerle özdeşleştirilen beyaz renk, özellikle de kimonun obisinin rengi ise cenazeyi belirtir. Bunun yanında kimonosu beyaz ama obisi renkli ise düğüne gidiyor olması olasıdır.

⁷ Ögel, a.g.e., s.377; Çoruhlu, a.g.e., s.190.

⁸ Ali Osman Öztürk, *Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretileme ve Simgeler. Pertev Naili Borotav'a Armağan*. Ankara 1998, s.263.

⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1984, s.444.

¹⁰ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul 2002, s.183.

Kırmızı ve beyaz renklerin kendi başlarına kullanılmalarının yanı sıra ikili olarak kullanıldığı durumlar da çoktur. Japonya'nın iki temel rengi olan kırmızı ve beyaz, genellikle mutluluğu ifade eder ve önemli törenlerde kullanılır (Washio, 56).

Daha az kullanıma sahip olan renklere bakıldığında, Türk ninnilerinde ala keçi, sarı altın tamlamaları; Japon ninnilerinde ise beyaz kedi, sarı ay, kızıl ruj tamlamaları yer alır.

Çalışmanın devamında, incelenen 100 ninnide yer alan çiçek isimlerine yönelik bulgular sunulmuştur:

Tablo 2. Türk ve Japon Ninnilerinde Çiçekler ve Güzel Kokulu Bitkiler

Çiçekler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Gül	3	-
Sümbül	2	-
Reyhan	1	-
Kiraz çiçeği	-	1
Kamelya	-	1
Nilüfer	-	1
“Çiçek”	1	2
Toplam	4 çiçek adı, 7 ninnide kullanılmıştır	4 çiçek adı, 5 ninnide kullanılmıştır

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Türk ve Japon ninnilerinde kullanılan çiçek isimleri, coğrafi farklılığı net şekilde gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte kültürel olarak çiçeklere yüklenen özel anlam farklılıkları da dikkat çekmektedir. Bu kültürel farklılığı net şekilde ortaya koyan çiçeklerin başında gül gelmektedir.

Gül, Türk Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı’nda tartışmasız şekilde öne çıkan çiçektir. Sevgi ve aşk duygusu ile ilintili olarak kullanılabilen gül, güzelliğin simgesi, sevgilinin yüzü gibi anlamalarda da görülebilmektedir. Gençlik çağı, gül goncası ile; olgunluk ise açılmış gül ile simgeleştirilmiştir¹¹. Gül Tasavvufta peygamberin simgesi olarak da kabul edilir. Dolayısıyla türkü sözleri, şiirler ile birlikte ninnilerde de geniş bir kullanım alanına sahiptir. İncelenen 50 Türk ninnisinin üçünde gül kelimesi saptanırken; Japon ninnilerinin hiç birinde gül kelimesine rastlanmamıştır.

Tablo incelendiğinde Türk ninnilerinde saptanan çiçeklerin hiç birinin Japon ninnilerinde yer almadığı; aynı şekilde Japon ninnilerinde tespit edilen hiçbir çiçeğin de Türk ninnilerinde saptanmadığı görülmektedir. Türk ninnilerinde sümbül ve reyhan (güzel kokulu bitki) yer alırken; Japon ninnilerinde motifleşmiş bir çiçek olan kiraz çiçeği ile kamelya ve nilüfer çiçekleri saptanmıştır. Bu durum coğrafi farklılık ile kültürel anlam yükleme farklılığını da yansıtmaktadır.

Japon toplumu için “sakura” yani kiraz çiçeği çok büyük önem taşır. Faniliğin, hayatın geçiciliğinin ve yeniden doğuşun sembolü olan sakura, yalnızca kadınsı bir güzelliği değil, Japon savaşçıların da sembolü olmuş, Zen Budizm’inin Japonya’daki imgelerinden biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı zamanında da milliyetçi duyguları harekete geçirmek için kullanılmıştır (Ohnuki Tierney, 2002: 9-10). Japon kültürü için böylesine önemli olan bir imge, ninnilerde de yerini bulmuştur. İncelemiş olduğumuz ninnilerden birinde “sakura”nın, bebeğin suratının pembeliği için kullanıldığı saptanmıştır.

Japon kültüründe yeri geçen bir diğer önemli çiçek ise kamelya (椿 tsubaki)’dır. Japonya’nın ilk yazılı kaynaklarından “Nihonshoki” (日本書紀)’de ve Japon klasik edebiyatının başlıca eserlerinden biri olan “Genji’nin Hikayesi” (源氏物語)’nde adı geçen kamelya, alçakgönüllülüğün ve takdirin sembolü

¹¹ Öztürk, a.g.e., s.268-269.

olmuş ve genellikle sevgiliye verilmiştir. Ancak, hassas oldukları ve ağaçtan düştükleri için hastalara verilmez. İncelenen 50 Japon ninnisinde kamelya saptanmışken Türk ninnilerinde karşılaşılmamıştır.

Türk ve Japon ninnilerinde yer saptanan hayvan isimleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 3. Türk ve Japon Ninnilerinde Hayvan Adları

Hayvanlar	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Koyun	5	-
At	3	2
Kedi	1	2
Kuzu	1	-
Domuz	-	1
Deve	1	-
Köpek	-	1
Tilki	-	1
Bülbül	1	-
Ağustos böceği	-	1
Böcek	-	1
Sincap	-	1
Toplam	7 hayvan, 13 kez kullanılmıştır	7 hayvan, 9 kez kullanılmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere incelenen 50 Türk ninnisinde 6 farklı hayvan ismi 12 ninnide kullanılırken; 50 Japon ninnisinde 7 farklı hayvan adı 9 ninnide saptanmıştır. Her iki grupta da 3 hayvan hariç saptanan tüm hayvanlar birbirinden farklıdır.

Türk ninnilerinde en fazla kullanılan hayvan adı koyundur. Koyun Türk ninnilerinde ve türkülerinde sık sık anılır. Kara koyun, ak koyun gibi tamlamalar içinde görülen koyun, ninnilerde koyun – kuzu kelimeleri ile anne ve çocuğu kastederek yer alabilmektedir. İkinci kullanım sıklığına sahip olan at ise her iki kültürün ninnilerinde de görülmüştür. At, Türk Halk Edebiyatında en fazla ismi geçen hayvanlar içinde gelir. Bu durum, yakın zamana kadar atın binek hayvanı olarak ve taşımada etkin rol alması; Türkler için binlerce yıldır kutsal ve değerli kabul edilmesi ile yakından ilişkilidir. At, Japon kültüründe de yüzyıllarca Japon toplumunun bir parçası olmuştur. Antikiteden beri atın Japon kültürü için manevi bir önemi vardır. Shinto inancına göre kutsal ruhlar insan dünyasında at üstünde belirir ve bazen de atlar sunaklarda adak olarak kurban edilirdi. Atın Japonlar tarafından ehlileştirilmesi M.S. 4. yüzyıl sonlarını bulmuştur. At, hem yük taşıma, hem savaş aracı hem de yarış amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca attan yapılan tahta oyuncaklar bugün bile tüm Japonya’da meşhurdur.

Japon ninnilerinde at ile aynı kullanım sıklığına sahip olan bir diğer hayvan ise kedidir. Kedi, Türk ninnilerinde ise bir kez kullanılmıştır.

Japon kültürü için kediler sembolik bir önem taşır. Japonya’da kedi kültürü denilince akla ilk gelen, “Maneki Neko” yani “İyi şans kedisi”dir. Genellikle oturan ve tek elini kaldırmış olarak betimlenen bu kedi figürü, bugün de Japonya’da pek çok iş yerinde ve evde bereket getirdiği inancıyla kullanılır. Ayrıca kedilere yönelik Shinto tapınakları da bulunmaktadır.

Japon kültüründe önemli bir yere sahip hayvanlardan biri de tilkidir. Japonca “kitsune” (狐) olan tilki, birçok Japon hikayesinde oldukça zeki hayvanlar olarak resmedilmiştir. Ayrıca çoğu hikayede tilkilerin doğa üstü güçlere sahip olduğu görülebilir. Öyle ki bazı eski inanışlara göre bütün tilkiler insan formuna bürünebilirler. Halk edebiyatında bazen tilkilerin bu özelliği, etrafındakileri kandırmak için var olduğu betimlense de bazen de insanların fedakar korumaları, arkadaşları ve hatta sevgili ve eşleri olarak karşımıza çıkar. Ayrıca bir tilkinin ne kadar çok kuyruğu varsa -ki dokuz kuyruğa kadar çıkabilir- o kadar yaşlı, bilge ve güçlü olduğuna inanılır. Tilki zeki ve nüfuzlu olduklarına inanç, onların tanrısal oldukları inancına ve adaklar adanmasına neden olmuştur. Japon tilki mitleri kökenini Çin mitolojisinden alır (Gubler, 1974: 121) .

Türk ninnilerinde birer kez saptanan deve, köpek, bülbül kelimeleri Japon ninnilerinde hiç görülmezken; Japon ninnilerinde görülen tilki, ağustos böceği, böcek ve sincap da Türk ninnilerinde saptanmamıştır.

Bülbül, Türk edebiyatının gözde kuşlarından birisidir. Edebiyatımızda bazen dertli ötüşüyle, bazen gülün sevgilisi oluşuyla, bazen de tasavvufta bir simge olarak karşımıza çıkar (Selvi, 2008:8). Türkü ve ninnilerde de bülbül ve gül ilişkisini görmek mümkündür.

Türk ve Japon ninnilerinde hayvanların kimi zaman renk sıfatları ile nitelendirildiğini görmek mümkündür. Ak at, ak koyun, kara koyun; kırmızı köpek, beyaz kedi gibi.

Türk ve Japon ninnilerinde yer alan meyve isimleri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 4. Türk ve Japon Ninnilerinde Meyve Adları

Meyveler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Armut	2	-
Kavun	1	-
Ayva	1	-
Yenidünya meyvesi	-	1
Balmumu meyvesi	-	1
Elma	-	2
Toplam	3 meyve, 4 ninnide kullanılmıştır	3 meyve, 4 ninnide kullanılmıştır

Tablo 4, Türk ve Japon ninnilerindeki coğrafi farklılığı gözler önüne net şekilde seren bir görünüme sahiptir. Her iki grupta da 3 farklı meyve adı dörder ninnide işlenmiş olsa da, bu meyvelerin hiç birisi aynı değildir.

Türk ninnilerinde iki kez armut, birer kez kavun ve ayva kelimeleri yer alırken; Japon ninnilerinde yenidünya, balmumu ve elma meyveleri işlenmiştir.

Kıyafet ve aksesuarlar, ait olunan kültüre ilişkin önemli ipuçları barındırabilirler. Bu amaçla 100 ninnide kıyafet ve aksesuarlara yönelik de bir inceleme yapılmıştır. Buna ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. Türk ve Japon Ninnilerinde Kıyafet ve Aksesuarlar

Kıyafetler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Çarık	1	-
Kuşak (obi)	-	3
Kimono	-	1
Jojo (terlik)	-	1

Türk ve Japon ninnilerinde sınırlı sayıda kıyafet / aksesuar adı saptanabilmektedir. Türk ninnilerinde bir kez çarık; Japon ninnilerinde ise bir kez ayağa giyilen jojo terliği, üç kez kuşak ve bir kez kimono adları yer almaktadır. Saptanan az sayıda kelime bile kültürel farklılıkları gözler önüne sermektedir.

Kimono özel bir kıyafetin adı olabileceği gibi Japoncada “kıyafet” ya da “giyilen şey” anlamına gelir. “T” şeklinde uzunca bir giysi olan kimono, ayak bileklerine kadar iner. Cenazeler dışında her daim sol yakası sağ yakasının üstüne gelecek şekilde giyilen kimono, “obi” denilen kuşak ile sıkılaştırılır. Kimono, genellikle geleneksel terlik olan “zōri” ya da “geta” ile giyilir.

Türk ve Japon ninnilerinde yer alan yiyecek ve içecekler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. Türk ve Japon Ninnilerinde Yiyecek ve İçecekler

Yiyecek-içecekler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Çay	-	3
Et	1	1
Onigiri	-	2
Halka şeker	1	-
Şekerli lokum	1	-
Badem	1	-
Toplam	4 besin, 4 ninnide kullanılmıştır	2 besin, 5 ninnide kullanılmıştır.

Türk ve Japon ninnilerinde yer alan yiyecek ve içecek isimleri de coğrafi ve kültürel farklılığı yansıtmaktadır. Türklerin beslenmelerinde çok önemli bir yer tutan et ve çocukları uyuturken onları eylemek için söylenen tatlı besinler halka şeker, şekerli lokum ile badem Türk ninnilerinde yer almıştır. Türk kültüründe de önemli olmakla birlikte çay, Türk ninnilerinde yer almamış; bununla birlikte Japon kültüründe törensel bir uygulamaya da sahip olan çay, 3 ninnide geçmiştir. Ayrıca, üçgen şekline getirilen ve genellikle nori adı verilen deniz yosununa sarılmış bir Japon yemeği olan onigiri de iki Japon ninnisinde saptanmıştır. Onigiri, Japon kültüründe önemli bir yere sahiptir (Masaharu 1989: 266). Japon edebiyatının önemli eserlerinden 11. yüzyılda yazılmış Murasaki Shikibu'nun Günlüğü'nde (紫式部日記 Murasaki Shikibu Nikki) insanların “pirinç topları” yediği anlatılır (Takagi, 1966: 455). Bu, onigirinin çok eski zamanlardan beri Japon toplumunda yer edindiğini göstermektedir.

Japon ninnilerinde karşılığın içecek ise “çay” olmuştur.

Türk ve Japon ninnilerinde yer alan mekân isimleri aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 7. Türk ve Japon Ninnilerinde Mekânlar

Mekânlar	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Dağ	-	3
Ev	4	3
Göl	1	1
Konak	1	-
Toplam	3 mekan adı, 6 ninnide kullanılmıştır	3 mekan adı, 7 ninnide kullanılmıştır

Tabloda görüldüğü üzere Türk ninnilerinde 4 kez ev, birer kez göl ve konak isimleri; Japon ninnilerinde ise 3 kez dağ, 3 kez ev ve 1 kez göl kelimesi kullanılmıştır. Japon toplumu için dağ, çok önemli bir yere sahiptir. Ülkenin sembolü olan Fuji Dağı her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turist çekmektedir. Japon kültüründe çok önemli bir yere sahip olan Fuji Dağı, Shinto inancına göre de toprak tanrısının doğduğu yerdir. Bunun yanında Japonya'daki birçok bölge, ismini yakınlardaki bir dağdan alır.

Ninnilerde saptanan duygusal durumlara geçmeden evvel, saptanan diğer nesnelere ilişkin tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 8. Türk ve Japon Ninnilerinde Çeşitli Nesnelere

Nesneler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Davul	1	4
Sho flütü	-	3
Beşik	3	1

Türk ve Japon müziğinde son derece önemli bir yere sahip olan davul, 1 Türk ninnisinde ve 4 Japon ninnisinde yer almıştır. Her iki kültürde de dini ve askeri müzik ile birlikte geleneksel müziklerde davulun önemli bir yeri vardır. Bu durum, ninnilere de yansımıştır. Japon çalgısı sho flütü 3 ninnide yer alırken; beşik 3 Türk ninnisinde ve 1 Japon ninnisinde saptanmıştır.

Sho flütü, Nara dönemi (710-794) yıllarında Çin'den Japonya'ya gelmiş bir üflemeli enstrümandır. Atasının Çin enstrümanı "sheng" olduğu söylenir fakat sho boyut olarak daha küçüktür (The Metropolitan Museum 2017: 1).

Sho flütü, Japon ninnileri içerisinde en ünlülerden "Edo Ninnisi"nde de geçmektedir.

Giriş kısmında da belirtildiği üzere, ninnilerde ninni söyleyen kişinin kendisine ya da bebeğe ilişkin çeşitli temenniler yer alabilir. Tablo 9'da buna ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 9. Türk ve Japon Ninnilerinde Temenniler

Temenniler	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)	Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Uyusun	13	6
Ağlamasın	7	6
Büyüsün	6	1

Dua	2	-
Asker olsun, askere gitsin	2	-
Mekteplere gitsin	1	-
Cebi parayla dolsun	1	-
Annesine baksın	1	-
Devleti kurtarsın	1	-
Et olsun (et ver)	1	-
Temiz yürekli olsun	1	-
Beddua	5	-

Giriş kısmında belirtildiği gibi, ninniler çoğu zaman söyleyenin bebek için ya da kendisi için istediği şeyler ve yakınmaları dile getirmek için kullandığı bir araç olmuştur. İncelemiş olduğumuz ninniler arasında da bebeğin çabucak uyumasına ve büyümesine yönelik temennilere sıkça karşılaşılmıştır. Ayrıca çocuğun ağlamaması sıkça dile getirilmiştir. Bunun yanında Türk ninnilerinde ninni aracılığıyla tanrıdan bir şeyler dileme, dua ya da beddua etme durumları da saptanmıştır. Çocuğun uyuması temennisine Türk ninnilerinde 13 kez, büyümesine dair temenniye ise 6 kez karşılaşılmıştır.

Tablo 9 incelendiğinde, Türk ninnilerinde çocuğun geleceğine yönelik ifadelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Gelecekte edineceği meslek, büyüüp annesine bakması gibi istek ve dilekler Türk ninnilerinde görülürken; çocuğun uyuması ve büyümesi her iki kültürde de işlenmiştir. Bu farklılığın oluşmasında Japon ninnilerinin önemli bir kısmının bebek bakıcıları tarafından yazılmış olması gösterilebilir. Çünkü o, kendi işini yapmaktadır ve kan bağı bulunmayan çocuğun gelecekte edineceği meslek onun için önemli bir durum değildir. Bununla birlikte Türk aile yapısında, çocukların her kararında ailenin etkin rol oynaması da etken olmuş olabilir.

Türk ninnilerinde görülen beddua ise çocuğa yönelik değil; daha çok kayınvalide ve uzakta bulunan kocaya yöneliktir. Bazen de çocuğuna karşı olan tehditlere beddua edilir.

Tablo 10. Türk ve Japon Ninnilerinde Aile Üyeleri

Aile Üyeleri	Türk Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)		Japon Ninnilerinde Kullanım Sıklığı (f)
Ana / Anne	Ana	6	7
	Anne	1	
Bakıcı	-	-	13
Baba	14	-	2
Dayı	4	-	-
Amca	1	-	-
Dede	1	-	-
Üvey Anne	1	-	-
Kayınvalide / Kaynana	1	-	-
Toplam	8 aile üyesi, 29 ninnide yer almıştır		3 aile üyesi, 19 ninnide yer almıştır

Çalışmanın Giriş kısmında da söz edildiği üzere, Japon ninnileri ile Türk ninnileri arasındaki en önemli farklılıkların başında, ninnileri yakan yani ilk kez söyleyen kişiler gelmektedir. İfadelerden anlaşıldığı kadarıyla Türk ninnilerinin hemen hemen hepsini anneler söylerken; Japon ninnilerinin önemli bir kısmını bebek bakıcıları söylemiştir. Bu durum, incelenen 100 ninnide de ortaya çıkmıştır. Türk ninnilerinde ninniye söyleyen kişi olan anne, 6 kez ana, 1 kez anne kelimeleri ile zikredilirken; annenin özlediği ya da şikayetlendiği baba 14 farklı ninnide saptanmıştır. Oysa Japon ninnilerinde baba sözü 2 farklı ninnide yer almıştır. Japon ninnilerinde bakıcı, kendinden 13 ninnide söz etmiştir. Türk ninnilerinde anne, özlediği erkek kardeşinden söz etmektedir. Bu nedenle Türk ninnilerinde dayı kelimesi de sık görülen karakterlerden biridir. Türk ninnilerinde yakınılan bir kişi olarak üvey anne de dikkat çekmektedir.

Tablonun Toplam kısmı, önemli farkı göstermektedir. Türk ninnilerinde 8 aile üyesi 29 ninnide yer alırken; Japon ninnilerinde 3 aile üyesi 19 ninnide yer almıştır. Ancak bunlardan birisi aslında aile ile kan bağı olmayan bakıcıdır. Bakıcı kendisinden 13 ninnide söz etmiştir. Bu durumda aslında 2 aile üyesinin 6 ninnide söz edildiğinden de bahsetmek mümkündür.

Müzikal Analiz

Türk Ninnilerinin Analizi

Türk ninnileri içinde belki de en bilindik olanı ve en geniş coğrafyada söylenileni “Uyusun da Büyüsün” bir diğer adıyla “Dandini” adlı ninnidir. Bu ninni, hicaz makamındadır. Okunduğu yere göre değişiklik göstermekle birlikte donanımda si bemol ve do diyez seslerini alır ve bu hali ile la (dügah) kararlıdır. Ninni, sol (rast) ile la (muhayyer) perdeleri arasında 13’lü bir aralığa sahiptir. Bununla birlikte la-mi arasındaki beşli aralık, yoğun kullanılan ses bölgesidir. Sekizlik, dörtlük, onaltılık notalar ve noktalı sekizlik ihtiva eden ninni, ritmik açıdan sadelik gösterir. Süsleme yapılan bir yerde altmışdörtlük nota yer alır.

Adana Yöresinde yaygın olarak söylenen Nenni ise serbest ritimle yazılmıştır. Eser ağıt formundadır. İnci karakterli olan eser, donanımında değiştirici işaret bulundurmaz ve mi kararlıdır. Eserde dörtlük, sekizlik, onaltılık notalar, noktalı notalar ve üçlemeler vardır. Ritmik açıdan orta zorluktadır. Mi-mi arasında bir oktavlık alana yayılmış olan eserde si-re arasındaki üçlü aralık en sık kullanılan ses bölgesidir. Küçük ve büyük ikili aralıklar sık kullanılmıştır.

Ankara’dan derlenmiş olan Nenni Yavrım Nenni adlı türküde donanımda si bemol yer alır. 4/4’lük ölçü anahtarı ile yazılmıştır. Karar sesi olan sol (rast) nile re (neva) arasında beşli aralıkta yazılan eser, dar ses alınma rağmen oldukça fazla süsleme içeren ritmik yapısı ile dikkat çeker. Bu süslemeler, altmışdörtlüğe varan küçük süre değerlerinin bulunmasına neden olmuştur. Bu süslemeler genellikle küçük ve büyük ikili inen ve çıkan ezgiler içinde yer alır. Tek hece üzerinde pek çok notanın yer aldığı melizmatik yapı görülür.

Yaygın görülen bir diğer ninni, farklı bölgelerden benzer şekilleri derlenmiş olan !Bebeğin Beşiği Çandan” adlı ağıt ninnidir. 2/4 ölçü anahtarı ile yazılan eserde si 2 koma bemol vardır. La kararlı olan eser, incici özellik gösterir. Yazıldığı yeri esas alırsak –ki okunduğu yer değişebilir- la (dügah) ile la (muhayyer) arasında bir oktavlık ses genişliğine sahiptir. Donanımda olmasa da, geçici olarak fa diyez sesi 9 kez geliyor. Diğer Türk ninnileri gibi yakın ses hareketleri dikkat çekiyor. Karar sesi la (dügah) 26 kez tekrar edilmekle birlikte, do (tizçargah)26, re 46, mi 26 ses tekrarı ile tessitura (yoğun kullanılan ses bölgesi) yı oluşturuyor.

“Nennen Diyen de Beleyim” adlı türkü Uşak yöresinden derlenmiştir. 5/8’lik aksak ritme sahiptir. 2+3 düzümü ile yazılmıştır. Donanımında fa diyez yer almaktadır. İnci karakterlidir. Ninnide onaltılık, sekizlik, noktalı sekizlik ve dörtlük nota değerleri vardır. Yazıldığı yer do – sol arasında beşli aralıkta yazılmış olmakla birlikte, melizmatik yapı sergiler ve tek hece ile çok sayıda notanın işlendiği görülür. Süslemeler içinde otuzikiliğe varan kısa ses değerleri vardır.

Japon Ninnilerinin Analizi

Edo Ninnisi, anonim bir ninnidir. 4/4 lük ölçü anahtarı ile yazılmıştır. Re kararlıdır. Re-do arasında yedili ses alanına sahiptir. Sol sesinde geçici bir karar yapar. Ninni geleneksel Japon müziği ile paralel şekilde pentatoniktir. Bir diğer ifade ile eserde yarım ses aralıkları kullanılmamıştır. Re sesi 4, mi 3, fa 0, sol 5, la 6, si 0, do 2 kez kullanılmıştır. Görülüşü üzere mi'den fa sesine ya da si'den do sesine geçiş, yani küçük ikili kullanımı bulunmaz. Oysa Türk ninnilerinde küçük ve büyük ikili aralıklar oldukça sık yer alır. Eserde sekizlik, dörtlük, iki dörtlük ve noktalı ikidörtlük süre değerler vardır. Sade bir ritmik yapıdan söz edilebilir. Eser silabik özellik gösterir. Yani bir heceye karşı bir nota görülür.

Takeda ninnisi, sebare ölçü içinde yazılmıştır. Donanımında si bemol vardır. Re minöre yakın özellikler gösterir. Önce çıkıcı, ardından inici yapıdadır. Do ile la arasında 13'lü ses alanına sahiptir. Ninnide Türk ninnilerinde görülmeyen hızlı yükselişler görülür. Örneğin ninnin üçüncü ölçüsünde re sesinden 12 ses üzerindeki la sesine sıra ve atlamalı seslerle ani bir çıkış vardır. Bunun, geleneksel Japon müziğinde sevilen bir müzikal motif olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ninnide yer alan mordan (bir sesin üst sesi ile süslenmesi) yine geleneksel Japon müziğinden izler taşır. Ninnide onaltılık, sekizlik, dörtlük ve noktalı ikidörtlük süreler tespit edilmiştir. Pentatonik özelliği ile de geleneksel Japon müziğini yansıtır.

Nennee ko, isimli ninni de diğerleri gibi anonimdir. Donanımında iki diyez bulunur ve do kararlıdır. Kalın ve ince si arasında bir oktavlık ses genişliğine sahiptir. Melodik yapı içinde küçük ve büyük üçlü atlamalar sık yer alır. Pentatonik tımlar yer alsa da, eser incelediğimiz ilk iki ninni gibi tamamen pentatonik değildir. Bir diğer ifade ile yarım ses kullanımları içerir. Sekizlik, dörtlük, noktalı dörtlük, ikidörtlük, noktalı iki dörtlük süre değerleri içinde sade bir ritmik yapı vardır. Eser silabik özelliktedir.

Itsuki ninnisi, donanımda tek diyeze sahiptir. Mi minöre yakın bir yapıdadır. Mi kararlıdır. Si ve mi arasında 11'li ses alanına yayılmıştır. Onaltılık, sekizlik, dörtlük ve noktalı ikidörtlük süre değerleri olan ninni genel itibarıyla sade bir ritmik karakter taşır.

Japonya'da çok yaygın bir ninni olan Şimabara, donanımında iki bemol barındırır. Sol minöre yakın görünüm çizer. Sol-sol arasında bir oktava sahip olsa da si-mi arası yoğun kullanılan ses bölgesidir. İnce re sesinde geçici kalış yapar. Sekizlik, dörtlük ve iki dörtlük notalardan oluşan sade bir ritmik yapısı vardır. Küçük üçlü ve büyük üçlü atlamalar görülür. Eser, diğer Japon ninnileri gibi silabik özellik taşır.

SONUÇ

İncelenen 50 Türk ninnisinde 4 farklı renk, 8 ninnide yer alırken; incelenen 50 Japon ninnisinde 4 farklı renk 6 ninnide saptanmıştır. Türk kültüründe temizliğin, güzelliğin sembolü olan ak ile genellikle kötü olaylarla ilişkilendirilen kara sıfatları en fazla kullanılan kelimeler iken; Japon kültüründe gücü simgeleyen kırmızı Japon ninnilerinde en çok adı geçen renk olmuştur.

Ninnilerde yer alan çiçek adları, coğrafi ve kültürel farklılığı gözler önüne sermiştir. İncelenen 50 Türk ninnisinde 4 farklı çiçek ismi 7 kez; 50 Japon ninnisinde ise 4 farklı çiçek ismi 5 ninnide saptanmıştır. Ancak Türk ve Japon ninnilerinde kullanılan çiçek adlarının hiç birisi ortak değildir. Türk kültüründe bülbül ile ilişkilendirilen gül ile sümbül gibi isimler görülmüştür. Japon kültüründe önemli bir simgesel anlama sahip olan kiraz çiçeği ile nilüfer ve kamelya çiçekleri ninnilerde saptanmıştır.

İncelenen ninnilerde saptanan hayvan isimleri de farklılık göstermektedir. Türk ninnilerinde 7 farklı hayvan adı 13 ninnide yer alırken; Japon ninnilerinde 7 farklı hayvan adı 9 ninnide görülmüştür. Türk ninnilerinde saptanan koyun, kuzu, deve, bülbül gibi hayvanlar Japon ninnilerinde yer almazken; Japon ninnilerinde görülen domuz, ağustos böceği, sincap gibi hayvanlar da Türk ninnilerinde saptanmamıştır. Bu durumda coğrafi ve kültürel farklılık etkili olmuş olmalıdır. At, kedi ise her iki kültüre ait ninnilerde de yer almıştır.

Türk ve Japon ninnilerinde yer alan meyve isimler, tıpkı çiçek adları gibi birbirlerinden tamamen farklıdır. Her iki kültürde de 3 farklı meyve adı dörder ninnide saptansa da bunlarında hepsi

farklıdır. Türk ninnilerinde armut, kavun, ayva; Japon ninnilerinde ise yenedünya, balmumu meyvesi ve elma yer almaktadır.

Kıyafet ve aksesuarların incelenmesi sonucunda, çok sayıda kıyafet unsuruna rastlanmamakla birlikte, yöresel kıyafetlerin öne çıktığı söylenebilir. Türk ninnilerinde çarık; Japon ninnilerinde ise kimono, kuşak ve bir çeşit terlik olan jojo yer almıştır.

Yiyecek ve içecekler sınıfında coğrafi farklılık dikkat çekmiştir. Japon ninnilerinde çay ve onigiri öne çıkarken; Türk ninnilerinde genellikle şekerli besinler saptanmıştır.

Mekanlar benzerlik göstermekle birlikte, Japon ninnilerinde dağ öne çıkmıştır.

Çeşitli nesnelere arasında Türk ninnilerinde beşik ve davul; Japon ninnilerinde davul, sho flütü ve beşik saptanmıştır.

Temenniler alt başlığında, bebeğe yönelik uyusun, büyüsün, ağlamasın kelimeleri her iki kültürde de saptanmıştır. Bununla birlikte Türk ninnilerinde bebeğin gelecekteki mesleği gibi, bebeğin iyi bir kişi olması gibi istekler yer almıştır. Bu durum, Japon ninnilerinin genellikle bebek bakıcıları tarafından söylenmesi; Türk ninnilerinin ise anneler tarafından söylenmesi neden olmuş olmalıdır.

Ninnilerde yer alan aile fertleri arasında önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Türk ninnilerinde annenin ağzından baba kelimesi en çok tekrar edilirken, Japon ninnilerinde ninni söyleyen bebek bakıcısının kendisinden söz etmesi öne çıkmıştır. Türk ninnilerinde 7 farklı aile ferdi, Japon ninnilerinde ise 3 farklı aile ferdi yer almıştır.

Türk ve Japon ninnileri arasında coğrafi ve kültürel farklılıkların üst düzeyde olduğu; ninnileri söyleyen kişilerin (anne/bebek bakıcısı vb.) olması gibi durumların ifade farklılığına neden olduğu; bebeğin uyuması isteği, yumuşak ifadeler gibi konularda ortaklıklar bulunduğu görülmüştür.

Melodik ve ritmik açıdan Türk ve Japon ninnilerinin önemli farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Türk ninnilerinde başta hüseyini ve hicaz olmak üzere geleneksel Türk makamları tespit edilirken, Japon ninnilerinde geleneksel Japon müziğinde görüldüğü gibi pentatonik diziler sık kullanılmıştır.

Ritmik açıdan Türk ninnileri oldukça karmaşık bir görünüm çizer. Bu durum, süsleme seslerin çokluğu ile ilgilidir. Buna karşın Japon ninnilerinde ritmik yapı daha sadedir.

Türk ninnileri melizmatik –bir heceye karşı çok sayıda nota- özellik çizerken, Japon ninnileri silabik –bir heceye karşı bir nota- özelliği gösterir. Bu durum, incelenen 10 ninnide de aynıdır. Geleneksel Türk müziğinde melizmatik nota kullanımı çok yaygındır. Bu durum ninnilere de yansımıştır.

Ölçü anahtarları açısından Japon ninnileri eşit zamanlı 2/4, 4/4 gibi ritmik özellikler gösterirken, Türk ninnileri hem eşit zamanlı hem de 5/8 gibi aksak ölçü tiplerinde de yazılabilmektedir. Bununla birlikte ağıt tipindeki bir ninni ise serbest zamanlıdır.

Ses alanı incelenen iki Türk, bir Japon ninnisinde beşli aralıkta iken, diğer ninnilerde oktav ya da oktavı aşan geniş ses bölgelerine ulaşmıştır.

Türk ninnilerinde sıklıkla küçük ve büyük ikili ses hareketleri yoğunudur. Bu durum, Türk müziğinin genel özellikleri arasındadır. Bununla birlikte Japon ninnilerinde çok daha fazla büyük ve küçük üçlü aralıklar ile ses atlamaları görülür.

KAYNAKÇA

Atalay Besim, *Divanü Lügati't Türk Tercümesi*, C.3., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

Çelebioğlu Amil, *Türk Ninniler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

Demir Necati, "Türk Ninnilerinin Dili", http://www.necatidemir.net/images/demir/bkosem/ninnilerin_dili.pdf, 2007, s.1-15.

- Gelişli Yücel ve Elçin Yazıcı, “Ninniler ve Çocuk Eğitimindeki Önemi”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 01/01, 2016, s.1-7.
- Gubler Greg, “Kitsune: The Remarkable Japanese Fox”, *Southern Folklore Quarterly*”, 38/2, s.121-134.
- Hockley Allen, “Women: Real&Imagined”, *Globetrotter’ Japan People*,
[https://ocw.mit.edu/ans7870/21f/21f.027/gt_japan people/ga1_essay04.html](https://ocw.mit.edu/ans7870/21f/21f.027/gt_japan%20people/ga1_essay04.html) (Erişim Tarihi: 12.05.2018)
- Ikeda Kikan, Sei Shonagon, Ken Akiyama, Shinji Kishigami, *Makura no Soshi*, Iwanami 1958.
- Kıraç Ekrem, “Türk Halk Şiirinde Ritm, Ezgi ve Ninni Söyleme Geleneğinin Rolü”, *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, 1997, s.38-40.
- Masaharu Hasegawa, *Shoku Nihongi (Shin Nihon Koten Bungaku Taikei) (Japanese Edition)*, Iwanami Shoten, Japonya 1989.
- Masuda Sayo, “Geisha”, *Gendai Kyoyo Zenshu: Nihon no Jyosei (Japanese Women)*, vol. 11, Tokyo 1959, s. 138-219.
- Nishidate Yoshiko, 子守唄のえほん—親子でうたい継ぐ CD付, Yayımcı firma: チャイルド本社; 愛蔵版
Düzenleyen: 日本子守唄協会 (Japonya Ninni Derneği) 2016/2.
- Ogiwara Miyoko, “「江戸子守歌」についての一考察”, *The Bulletin of Musashino Junior College (白梅学園大学・短期大学紀要)*, vol2, 1985, s.51-60.
- Ohnuki-Tierney Emiko, *Kamikaze, Cherry Blossoms and Nationalisms*, 2002.
- Ögel Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI.*, Kültür ve Turizm Yayınları, Ankara 1984.
- Selvi İnan, *Türk Halk Edebiyatında Turna Motifli Türküler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi. 2008
- Sönmez Veysel ve Alacapınar Füsün G., *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2011.
- Takagi Ichinosuke, Iwanami Shoten, *Nihon Koten Bungaku Taikei*, Tokyo 1966.
- The Metropolitan Museum of Art, “Sho-Japanese-Early Tahugawa Period”,
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/503052>, Yükleme Tarihi: 26.08.2017; Erişim Tarihi: 02.04.2018.
- Uğurlu K. Emine, “Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni”, *Milli Folklor*, 26/12, 2004, s.43-52.
- Washio Noriyoshi, 中国と日本における色彩語の対, <http://www.cgu.ac.jp/Portals/0/12-library/kiyou/n31-3.pdf>, s.51-66.
- Wells, Keiko, *Japanese Folksongs Created by Child Nursemaids*”, Ritsumeikan University, 1997.
- 唄いつぐ-親から子へ CD付, Yayımcı firma: 産経新聞社 Düzenleyen: 日本子守唄協会 (Japonya Ninni Derneği) 2007/7
<http://www.komoriuta.jp/cover.html>
<http://muza-chan.net/japan/index.php/blog/japanese-lullaby.;>

TATAR TÜRKLERİNDE BİŞEK CİRLARI (NİNNİLER)

Prof.Dr. İlseyar ZAKİROVA *

Özet

Amacımız Tatar halk ninnileri, Tatar şairlerinin yazdığı ninniler ile tanıştırmak, bu ninnilerin içerik ve muhteva bakımından özelliklerini açıklamaktır. Ninniler halkın dünyaya bakışını, dünyayı kavrayışını öğrenmek için de önemli kaynak durumundadır. Konunun güncelliği günümüzde bu türün unutulmaya başlaması ve onu tekrar canlandırmanın önemi ile de ilgilidir.

Tatar ninnileri, nesilden nesle aktararak günümüze ulaşan eserlerdir. Bunlar sayı bakımından çok fazla değildir, fakat halkın nerede yaşadığına bakılmaksızın bütün bölgelere yayılmıştır. Folklor araştırması gezisi sırasında Tomsk, Omsk, Tümen, İrkutsk, Perm, Penza gibi bölgelerde derlenen metinler temelde aynı melodiler ile okunmakta, bir ninninin birkaç varyantı bulunmaktadır.

Ninniler çocuk beşikte sallanıp uyutulurken söylenmektedir. Hususi bir melodi eşliğinde ana dilde seslendirilen ezgiler çocuğun gönlünü rahatlatıcıyı etki yaratmaktadır.

Ninnilerin daha bir önemi vardır. Bunlar üzerinden çocuk anadilini; anadilinin güzel ahengini duyar. Dolayısıyla ninniler çocuğun anadilde konuşmaya başlamasına da teşvik etmektedir.

Tatar halkının ninnilerinin içeriği temelde çocuk için istekte bulunma üzerine kurulmuştur. Bu metinlerde çocuğun geleceği kurgulanmaktadır. Beşik sallarken anne çocuğuna söyleyecek sözlerini, isteklerini bildirir. Mesela; çocuğun okumasını, eğitim görmesini, eğitilmiş, bilgili kişi olmasını diler. Bu motif birçok ninnide tekrarlanmaktadır.

Tatar ninnileri şairlerin dikkatinden de kaçmamıştır. Şairlerin kaleme aldığı ninnilerin ilk örneği olarak Dermend'in Bellü adlı eserini zikretmek mümkündür. A. Tukay'ın da halk yaratıcılığına saygısı büyüktür. Onun derlediği folklor örnekleri arasında ninniler de vardır. Şair, folklordan etkilenip Avıl Hatınının Bala Tirbetkende Ömidleri (Köy Kadınının Çocuk Sallarkenki Ümitleri) adlı şiir yazar.

* Prof.Dr., Tataristan İlimler Akademisi Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Folklor Bölümü, Tataristan-Rusya, ilzakirova@mail.ru

Günümüzde Tatar şairlerinin kaleme aldığı ninniler bestelenip profesyonel şarkıcılar tarafından da seslendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tatar Türkleri, çocuk folkloru, beşik, ninniler.

TATAR LULLABIES

Abstract

Our aim is to introduce Tatar folk lullabies and the lullabies written by Tatar poets and to explain the content and features of these lullabies. Lullabies are also the source for learning how people view the world and comprehend the world. The relevance of the topic is due to the fact that at present this genre is being forgotten, the preservation and revival of the genre is relevant.

Tatar lullabies are works that have been passed from generation to generation. They are not many in number, but they have spread to all regions regardless of where the people live. The texts were collected in Tomsk, Omsk, Tyumen, Irkutsk, Perm and Penza during the folklore research tour and generally they are read with the same melodies and the variants of a lullaby are frequently encountered.

The lullabies were sung while the child was sleeping in the cradle. Smooth melody and sounds of the native language have a calming effect on the human soul. The function of the lullaby is calming the child with a slow rhythm and a lingering melody.

Another meaning of lullabies is that through them the child hears the mother's tongue and gets used to them. These songs gave an impulse to the preservation of the language; the child gets used to communicate in his mother tongue.

During its appearance, lullaby texts had the form of a spell. For example, a mother would like her child to be educated and become an educated person. This motif is repeated in many lullabies.

Tatar poets also paid attention to Tatar folk lullabies. It is possible to mention Derdmend's "Bellü" as the first example of lullabies written by a poet. G. Tukay had a great respect for folk art. Among the folklore samples collected by him there also were lullabies. The poet was influenced by folklore and wrote the poem called "Hopes of rural women..".

Today lullabies written by Tatar poets are performed by composers and professional singers.

Key Words: Tatar songs, children's folklore, cradle, lullabies.

Anonim halk şiiri kapsamında değerlendirilen beşik cırları yani ninniler, çocukluğun bir hatırası olarak, her insana hayatı boyunca yolculuk eden önemli bir nazım türüdür. Ninniler anne, ana dil ve doğduğu toprak gibi kutsal kavramlarla ilişkilendirilir ve her milletin, halkın yaşam kodları olarak algılanır. Zira en kutsal değerler kuşaktan kuşağa bebekken annelerin ve ninelerin söylediği ninniler aracılığıyla aktarılmaya başlar. Çocuk ninni sayesinde anne ile ilk temasını kurar, onunla manevi bağlarını güçlendirir, diğer taraftan da kendisini kuşatan dış dünyayı tanımaya başlar. Ana dil, ilk kez beşik sallarken söylenen ezgiler yoluyla iletilir, çocuk ana dilinin ahengini ninniler aracılığıyla algılar ve kabul eder. Ana dilde söylenen ezgiler çocuğun konuşma dilinin açılmasında büyük rol oynar. Ninniler ile ana dil arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurarak, şair Abdullah Tukay Tatar halkının milli marşına dönüşen "Ana Dil" şiirinde "Her şeyden önce bu dille ninni söyleyerek annem beşikte sallamış», (Tukay, 2011: 69) diye yazmıştır.

Tatar Türklerinin ninnilerinden parçalar sunmak, bu ezgilerin konu ve yapı bakımından özellikleriyle tanıtmak, çalışmamızın ana hedefini oluşturur. Pek çok anonim türler gibi, günümüzde kaybolmaya yüz tutan bu mensur eserleri derlemek, incelemek ve halk kültüründe yaşatılmalarını sağlamak, halk edebiyatçılarıyla birlikte annelerin de önemli vazifelerinden biri sayılır. Ninniler belli bir toplumun dünya bakışını, yaşam tablosunu incelemede ciddi kaynaklardan birini oluşturur.

Tatar Türkçesinde bu ezgiler "beşik cırları" yani beşik ezgileri olarak adlandırılır. Ve böyle adlandırılmasının belli bir anlamı vardır. "Beşikteki bebek, bir neslin – daha fazlası bir milletin-devamını ve ailedeki huzuru simgeler." (Zaripova Çetin, 2018: 426). Dolayısıyla Tatar Türkleri yeni

dünyaya gelen bebeği her zaman beşiğe yatırmış, beşik, dünyaya yeni ses veren çocuğun mikro dünyası olmuş, burada onu sallamışlar, burada uyutmuşlardır. Dolayısıyla her baba (bazı bölgelerde diğer yakınları) çocuğuna kendi eliyle beşik hazırlamış ve bebeği ilk kez beşiğe yatırırken beşik toyu, beşik birnesi (çeyizi) vs. gibi ayınlar gerçekleştirilmiş. Esnek olmasından dolayı daha çok söğüt, üvez gibi ağaçlardan yapılan beşikler, genelde evin başköşesinde seki üzerine tavana asılmıştır. Böylece bebek seki üzerinde iş yapan anneye yakın bulunmuş ve yukarıda asılı kaldığından soğuktan korunmuştur.

Ninniler, her halkta olduğu gibi, bebeği beşikte sallayarak uyuturken söylenir. Ninnilerin asıl amacı, çocuğu sakinleştirmek, çabuk ve kolay uyumasını sağlamaktan ibarettir. Hususi bir beste ile söylenen ezgiler, ana dilin ahenkli sesi her çocuğu olumlu etkiler. Konuşmasını bilmeseyse, sözleri anlamasa bile rahatlatıcı ezgili sözler etkisinde çocuklar derin uykuya dalar. Yani belli bir melodiyel söylenen ninniler çocuğun psikolojik ve biyolojik gelişmesine katkı sağlar.

Tatar Türklerinin ninnileri, kuşaktan kuşağa aktarılarak, günümüze kadar ulaşan çok eski halk edebiyatı ürünleridir. Bilim adamlarının tespitine göre, ninniler kabilecilik döneminde ortaya çıkmış ve bu olay sözün sihri gücüne inanmaktan, söz yardımıyla çocuğun gelecek hayatına olumlu etki yaratmaya çalışmaktan ibarettir. Halk edebiyatı bilminde uzun süre ninniler basit konu içeren, ilim yönünden fazla değeri olmayan anonim bir tür olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenlerden dolayı beşik ezgilerini inceleme çabası geç başlamıştır. Tatar folklorunda ninnileri ve tamamen çocuk folklorunu araştırma işi ilk olarak ünlü halk edebiyatçısı Nekiy İsenbet tarafından başlatılır. Ondan sonraki yıllarda bu alanda Tatar çocuk folkloru üzerinde çalışmalarıyla tanınan Reşit Yağafarov değerli sonuçlara ulaşır. Çok ciltten oluşan “Tatar Halk Edebiyatı” serisinin “Çocuk Folkloru” isimli cildinde 88 tane ninni metni yer alır. Bildiğimiz üzere, ninniler genelde bir-iki kıtadan oluşan küçük hacimli eserlerdir. Halkın konuşma diline dayanır, biçimsel yapısı da basittir. Ninni söyleyenin yeteneğine bağlı olarak, ayrı mısraları isteğe ve duruma göre bir birine bağlayarak arttırmak mümkündür, böylece daha hacimli ezgiler ortaya çıkabilir. 6-8 mısralı ninniler karşımıza seyrek çıkar. Hacimli metinlerde çocuğa anlaşılabilen olaylar tasvir edilir. Örneğin; baba güzel oyuncak getirir, nine bal, dede tereyağı getirir gibi. Kısaca beşik ezgilerinde düşünce çocuğun algılaya bildiği seviyede sade, içten söylenir, çocuğa tanıdık imajlar kullanılır.

Tatar ninnilerinde de kalıplaşmış ifadeler karşımıza çıkar. Örneğin; pek çok ninni “Elli belli”, “Elli belli bev”, “Bellü bev” gibi kalıp ifadelerle başlar. Bu ifadeler türkünün beşik ezgisi olduğunun göstergesidir ve bu yansımalar çocuğu sakinleştirme, rahatlama gücüne hâkimdir. Ninnilerde çocuğa hitap eden insan (annesi, ninesi, teyzesi vs.) çeşitli güzel kelimeler kullanır ve bu tür kelime hazinesi ninnilere ayrı bir sıcaklık katar. Diğer taraftan, sevgi dolu sözler çocuğun ailesi için en değerli ve her kes tarafından en sevilen insan olduğunu bilinçaltına yerleştirir. Tatar ninnilerinde daha çok balam (yavrum), balakayım (yavrucuğum), bebkem, canım, canıkayım, gülkeyim, gülüm, elmam, bagalmam, ziyetim, kaderlem (değerlim), yıldızım, yürek parçam, göz nurum, yüreğimin üzege (merkezi), yuancım (teselliyim), satlığım (sevincim), karlığaçım (kırlangıcım), sandugaçım (bülbulüm) gibi hitaplara rastlanır. Bu tür sözcüklerde küçültme ve iyelik ekinin kullanımı büyükler için çocuğun ne kadar değerli ve yakın olduğunun kanıtıdır. Kalıplaşmış ifadelerle birlikte ninnilerde ses tekrarlaması da önemli özelliklerden sayılır.

Tatar ninnileri konu ve muhteva bakımından zengin olmakla birlikte, onları birkaç başlığa ayırmak mümkündür.

Tatar ninnilerinin temelini genelde çocuğa iyi dilekte bulunma isteği oluşturur. Bu metinlerde çocuğun geleceği kurgulanır. Beşik sallarken anne, çocuğunun geleceğini göz önünde bulundurarak, yavrusuna en güzel dileklerini, hayallerini ezgiye dönüştürerek söyler. Olumlu sözler ve kalpten gelen dileklerle çocuğuna mutlu bir gelecek yaratmada etkili olmak ister. Pek çok ninnide çocuğa mutlu hayat, bol şans ve sağlıklı uzun ömür temenni etme motifi geçer.

Elli-belli, bev, bev,
İ yomrım, yomrım,
Sav selamet bul, balam,
Ozin bulsin gomeren

Ninni, ninni, ninni
Ey, yavrum, yavrum,
Sağlıklı ol, çocuğum,
Uzun olsun ömrün.

Veya,

Elli-belli itsen bu, Ninni, ninni desin o,
Ak bişekte yatsın bu, Beyaz beşikte yatsın o,
Ballar aşap, maylar aşap, Ballar yiyip, yağlar yiyip,
Rehet gömer itsen bu. Mutlu hayat sürsün o.

Anne çocuğunun ömrünü korumak için Allah'tan ve meleklerden yardım ister. "Bazı ninnilerde anne, bebeğine zor kaderinden şikâyet eder, yavrusunun kendisinden daha şanslı, daha mutlu olmasını diler. Aynı zamanda bebeğine etraftaki hayatı, insanları, diğer canlıları ve doğayı da tanıtarak onlara sevgi aşılar." (Zaripova Çetin, 2009:72).

Diğer bir çeşit ninniler çocuğun eğitimi, meslek sahibi olmasını temenni eden dilekleri içerir. Cinsiyet ayrımı yapmadan, bu motif pek çok ninninin temelini oluşturur. Zira Tatar Türklerinde çok eskilerden itibaren eğitimi olmak, en zaruri hasiyetlerden sayılmıştır. X. yüzyılda İdil boyu Bulgar devleti (XI-XII y.y.) döneminden beri erkek ve kız çocuklarına ayrı medreselerde eğitim verildiği malumdur. Yüzyıllar devamında halkın tahsile verdiği önem, toplumda eğitimi insanlara ve âlimlere duyulan saygı gibi olaylar bu konunun ninnilerde işlenmesinde neden olmuştur. Gelecekte kendi çocuğuna da toplumda saygı gösterilmesini isteyen anneler, beşik sallarken bu dileklerini ezgiler aracılığıyla dile getirir:

Elli-belli iter bu, Ninni-ninni eder bu,
Medresege kiter bu. Medreseye gider bu,
Tırışıp sabak ukıgaç, Gayret edip ders görünce
Galim bulıp çiter bu. Âlim olup gider bu.

Tatar Türkleri sadece Kazan ve İdil-Ural bölgesinde bulunan eğitim merkezlerinde tahsil görmemiş, çok sayıda aydınlarımız epey uzaklarda bulunan ünlü kurumlarda kendisini geliştirmiştir. Örneğin; Tatar halkının tanınmış imam hatipleri Buhara medreselerinde eğitim görmüştür. Onların arasından tüm Türk ve Müslüman dünyasına kendi çalışmalarıyla ün salan din âlimi Şihabetdin Mercani de bulunur. Bu tür şahısların yetiştiği kurumlar Tatar ninnilerinde de yer alır. Örneğin;

Elli-belli iter bu, Ninni-ninni eder bu,
Boharaga kiter bu, Buhara'ya gider bu,
Boharadan kaytkaçtın Buhara'dan dönünce
Galim bulıp kiter bu. Âlim olup gider bu.

Ondan sonraki dönemlerde yazılan ninnilerde eğitim merkezi olarak Kazan medreseleri de yer almaya başlar.

Tarihi gelişim sürecinde ninnilerin de içeriği değişir. Örneğin; Sovyet hâkimiyeti döneminde yazılan ninnilerde din ile ilgili kavramlar çıkarılır, mesela, medrese kelimesi yerine mektep sözü kullanılmaya başlar. Bu dönemde söylenen ninnilerde de annenin çocuğunun azimli ve çalışkan olma, iyi bir eğitim alma dileği tekrarlanır:

Mekteplerde ukır bu, Mekteplerde okur bu,
Zirek bala bulır bu, Zeki çocuk olur bu,
Ukuda hem yazuda Okumada ve yazıda
İn aldınğı bulır bu. En başarılı olur bu.

Bu konuyu içeren ninnilerde çocuğun âlim olup, ülkesine ve halkına hayırlı işler yapan biri olması temenni edilir:

Elli eder bu bala, Ninni eder bu çocuk,
Belli eder bu bala, Ninni eder bu çocuk,
İlebezge tırışıp Ülkemize gayretle
Hezmet iter bu bala. Hizmet eder bu çocuk.

Erkek çocuğa hitap edilen ninnilerde onun güçlü ve cesur, Vatanını koruyan biri olarak yetişmesi söz konusudur. Kız çocuğuna hitaben yazılan ninnilerde ise; büyüdükten sonra evlenip mutlu bir yuva kurmanın önemli vazife olduğu, aile ocağının mutluluğu kadınlara bağlı olduğu dile getirilir.

Daha sonraki dönemlerde icra edilen ninnilerde sözün sihri gücü yardımıyla çocuğun geleceğine etkileme arzusu azalmaya başlar. O dönem ninnilerinde daha çok günlük hayat olayları tasvir edilir, örneğin; çocuğa aile fertleri hakkında bilgi aktarılır. Aile fertleri hepsi çocuğun huzuru için bir şeylerle uğraşır: annesi beşik sallar, babası koyun keser vs.:

Yılama, balam, yılama,	Ağlama, yavrum, ağlama,
Yokın kilgen, ozama,	Uykun gelmiş, uzama,
Atan kaytır – kuy suyar,	Baban gelir – koyun keser,
Ber botın sina kuyar.	Bir budunu sana verir.
Baban kaytır – bal birer,	Deden gelir – bal verir,
Anan kaytır – may birer,	Annen gelir – yağ verir,
Agan kaytır – tay birer,	Amcan gelir – tay verir,
Şul taylarga menersen,	O taylara binersin,
Dönyalarını gizersen.	Dünyaları gezersin.

Pek çok ninnilerde çocukların sevdiği ev hayvanlarından kedi, tavşan, keçi yer alır.

Çocuk yetiştirmede büyük önem taşıyan ninniler, Tatar şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Bu alanda en güzel örnek olarak XX. yüzyıl başı (1901-1917) şairi Derdmend'in kaleme aldığı "Bellü" (Ninni) adındaki şiiri gösterilebilir. Derdmend, sanat, sanat içindir kavramını savunan ve dili sanatkârane bir şekilde kullanan şairlerdendir. Kendisine özgü tasvir üslubu ve ninni türüne uygun kelime seçimi onun "Ninni" adındaki eserinde de kendisini gösterir. Çocuğa güzel sözlerle hitap şeklinde yazılan ninnide 14 tane çeşitli sevgi sözcüğü kullanılmıştır: kıygaç kaşım (hilal kaşım), asıl taşım (mücevherim), irke (nazlı), bebke (yavru) huplar hubı (iyilerin iyisi), alma tubı (elma topu), almakayım (elmacığım), appagım (bembeyazım), gülkeyim (küçük gülüm), sümbülkeyim (küçük sümbülüm), kolıncayım (taycığım), cankayım (canım ciğerim), bödrekey (kıvırcığım), fereştekey (meleğim).

Kıygaç kaşım,	Hilal kaşım,
Asıl taşım!	Mücevherim!
Yoklayık ikev!	Uyuyalım birlikte!
Yokla, irke,	Uyu, nazlı,
Yokla, bebke,	Uyu, yavru,
Bevkey, bellü-bev!	Ninni –ninni, ninni! (Derdmend, 48).

Diğer şairimiz Abdullah Tukay'ın yaratıcılığında da halk edebiyatı ayrı bir yer tutar. Halkın sözlü mirasının derlenmesinde ve incelenmesinde ilk adımları atan ve bu işte büyük katkı sağlayan Tukay, folklor etkisinde kendisi de ninniler yazmıştır. Örneğin; onun "Köy kadınının çocuk sallarken ümitleri" isimli eserinde çocuğun Buhara'da güzel eğitim alma ve büyük bir bilim adamı olma ile ilgili istek yatmaktadır.

İrşatname alır bu,	Mezuniyet belgesi alır bu,
Zenger yortlar salır bu,	Mavi evler yapar bu,
Min ülgeçten, dogaçı	Ben ölünce sadece duacı
Bulıp kına kalır bu.	Olarak kalır bu.
Gızzetem bu, kadrem bu,	İhtiramım bu, değerlim bu,
Minem yörek begrem bu,	Benim can ciğerim bu,
Kuançım, şatlığım	Sevincim, mutluluğum -
Bu, bu minem bu, bu, bu.	Bu, bu benim bu, bu, bu.

Günümüzde de ninni yazma geleneği devam ettirilir. Son yıllarda meydana gelen ninni metinlerinin pek çoğu bestelenip, sanatçılar tarafından seslendirilir. Dolayısıyla her şair, çocukluğunun bir hatırası olan beşik ezgilerinin yaşatılmasında katkı sağlamaya çalışır.

Sonuç olarak, ninnilerin günümüze kadar koruna gelmesi ve halk kültüründe hala güncelliğini kaybetmemesi, sevinçli bir durumdur. Rusya'nın farklı bölgelerinde hayat sürdüren Tatar Türklerinin halk edebiyatını derleme amacıyla düzenlenen teknik gezilerimiz esnasında çeşitli ninnileri duyma ve tanıma fırsatı karşımıza çıktı. Burada edindiğimi gözlemler neticesinde yavaş ve sakinleştirici bir melodiyle söylenen beşik ezgilerinin temelini ortak dilek ve niyetlerde birleştiğini görmekteyiz.

Bunlar genelde çocuğu kötölüklerden korumak için Allah'a yalvarma, güzel söz yardımıyla çocuğa mutlu bir gelecek temenni etme ve çocuğa hitap ederken halk dilinin en güzel kelimelerini kullanmak gibi. Beşiklerde bebekler oldukça, ninnileri icra etme devam edecektir.

KAYNAKÇA

Dermend (Zakir Remiyev). Saylanma Eserler.-Kazan:Tatar.Kitap Neşr., 1959.-125 B.

İsenbet, Nekiy. Balalar Folkloru.- Kazan:Tatar.Kitap Neşr., 1984.-486 B.

Tatar Halık İcatı. Balalar Folkloru. - Kazan:Tatar.Kitap Neşr., 1993. – 336 B.

Tukay, Gabdulla. Eserler.- Kazan:Tatar.Kitap Neşr., 2011. – 703 B.

Yagafarov, Raşit. Tatarskiy Detskiy Folklor.- Kazan, 2007.– 172 S.

Zaripova Çetin, Çulpan (2018), Tatar Türklerinde Beşik Kültürü, Turkish Studies International Congress On Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds) Volume 13/15, Spring 2018, P. 419-429 Ankara-Turkey

Zaripova Çetin, Çulpan (2009), Tatar Türklerinin Gelenek Ve Göreneklere, Karadeniz Dergisi Yayınları.

BALKANLARDA TÜRK ÇOCUK EDEBİYATININ SEMBOL İSMİ NECATİ ZEKERİYA’NIN NİNNİLER ADLI KİTABI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr.Öğr. Üyesi Mustafa Said KIYMAZ *

Özet

Bu çalışmada Üsküp doğumlu şair, yazar, araştırmacı ve gazeteci Necati Zekeriya’nın kaleme almış olduğu Ninniler adlı kitap incelenmiştir. 1944 yılından itibaren Yugoslavya Cumhuriyeti’nde Tito önderliğinde azınlıklara bazı haklar tanınmıştır. Türkçe de anılan bu tarihten itibaren edebiyat, radyo, gazete ve tiyatro yolu ile varlığını ortaya koyma fırsatı bulmuştur. İçinde Necati Zekeriya’nın da bulunduğu ilk kuşak sanatçılar eliyle yeni dönemin ilk edebî ürünleri yazılmıştır. Sanat hayatına yetişkinler için yazdığı eserler ile başlayan Necati Zekeriya, yönünü çocuk edebiyatına çevirmiş ve bu alana sadık kalan ender kalan sanatçılardan olmuştur. Okul Çanı (1952) ile başlayan çocuklar için yazma serüveni onun ölümünden sonra yayımlanan eserleri ile devam etmiştir. Ailesinden edinilen bilgilere göre sanatçının hala yayımlanmamış çocuk kitapları bulunmaktadır. İlk olarak 1964 yılında yayımlanan Ninniler, ikinci olarak 1973’te basılmıştır. Yayımlandığı dönemde bu şiir kitabı ayrıca beşinci sınıf öğrencileri için yardımcı ders kitabı olarak lektür listesine alınmıştır. Kitabın ismine bakıldığında klasik ninni formunda şiir metinleri ile karşılaşılacağı zannedilse de kitaptaki şiirler serbest ölçü uygulanarak yazılan ve konu olarak özgün olan şiirlerdir. Bu şiirler bir annenin çocuğu için iyi dileklerini, çocukluğunu hatırlayan ve her şeyi yerli yerinde bulan bir yetişkini, rüzgâr ile çocukların oynadığı oyunlar gibi yer yer hayalle karışık konuları işlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Necati Zekeriya, Çocuk Edebiyatı, Ninniler.

* Dr.Öğr.Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, mustafasaid_65@hotmail.com

THE STUDY OF THE WORK NAMED “NİNNİLER” WRITTEN BY NECATİ ZEKERİYA THE SYMBOL OF TURKISH CHILDREN LITERATURE IN BALKANS

Abstract

In this study, the book called “Ninniler” written by Necati Zekeriya, a poet, writer, researcher and journalist born in Skopje was examined. Since 1944 under the leadership of Tito in the Republic of Yugoslavia, minorities have been granted certain rights. From this date mentioned in Turkish literature, radio, newspapers and the theater has had the opportunity to reveal its existence through. First literary works of the new era were written by the first generation of artists including Necati Zekeriya. Necati Zekeriya, who started his art life with works for adults, turned his direction to children's literature and became one of the rare artists who remained loyal to this field. The adventure of writing for children starting with the “Okul Çanı” (1952) continued with his works published after his death. According to information from his family, the artist still has unpublished children's books. “Ninniler” were first published in 1964 and secondly in 1973. At the time of publication, this poetry book was also included in the list of lectures as an mandatory textbook for fifth grade students. Although the title of the book is thought to be encountered in the form of classical lullaby poetry texts, the poems in the book are original poems written by applying free measure and subject matter. These poems deal with a mother's wishes for her child, an adult who remembers her childhood and finds everything in place, and in some places mixed with imagination, such as games played in the wind with children.

Key Words: Necati Zekeriya, children's literature, lullabies.

1. GİRİŞ

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki Türklerin Balkanlar'daki varlığı Osmanlılar Devri'nden çok öncelerine kadar uzanmaktadır. Balkanlar'da Osmanlı öncesi Türk varlığı ilk olarak Hunlar'ın 378'de bölgeye gelmesiyle başlamıştır (Ağanoğlu,2017: 24). Kuzeyli Türk kavimlerden olan Peçenekler, Üsküp ve civarına kadar gelmiş ve buranın yerli halkı ile kaynaşmıştır. Bu dönemden günümüze bazı harabeler ve birkaç Türkçe isim (Vardar, Şar vb.) kalmıştır.

Osmanlı fetihlerinden önce, Sarı Saltuk başta olmak üzere bazı dervişler Balkanlar'a gelmişlerdir. İnsanı yücelten tavırları ve yardımsever davranışları ile bölge halkının sempatisini kazanan bu Türk dervişleri, 1380'li tarihlerden itibaren Osmanlı idaresine giren bölgelerde yeni düzenin tesis edilmesinde kolaylaştırıcı bir işlev icra etmişlerdir.

Üsküp, önceleri bir uç bölgesi daha sonra ise Anadolu'dan göçen Türk nüfus ile sancak olarak bölgenin idari merkezi haline gelmiştir. Balkan Savaşları sonucu elden çıkana kadar beş yüz yıldan fazla Türk yönetiminde kalan Üsküp'te birçok han, hamam, cami ve tekke günümüze kadar ayakta kalmayı sürdürmüştür.

Balkan Savaşları sonrasında dahi Türk nüfus bölgede çoğunluğu oluşturmaktadır. Anılan bu tarihten sonra göç olgusu Üsküp ve civarı için günümüze kadar uzanan trajik bir durumu anlatmaktadır. Ağanoğlu'nun (2017) ilgili eserinde anlattığı gibi bazı tarihlerde hızlanarak, bazı tarihlerde yavaşlayarak ama hiç durmadan göç veren bu topraklarda kalan az sayıdaki Türk, kültürlerini yaşatmak uğruna ciddi sıkıntılarla boğuşmuştur. Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında genç Türk aydınları tarafından kurulan Yücel Teşkilatı mensuplarının idam ve sürgünlerle cezalandırılması göçü hızlandıran sebepler arasındadır (Ağanoğlu, 2017: 382-384).

1912'den 1944'e kadar Üsküp ve civarında Türk kültürü ve Türkçe adına ciddi bir kıpırdanmaya rastlanmamaktadır. 1944'te Tito önderliğinde kurulan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti, çok uluslu yapısı sebebi ile farklı kültürlerle karşı düşman olmayan bir anlayış kurma zorunluluğu içine girmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yeni devletin kendi güdümünde bir azınlık kültürüne müsaade etmiş olmasıdır.

Yukarıdaki kısımda anılan Yücel Teşkilatı, yeni kurulan Yugoslavya devletinin Türklere ve Türkçeye bakışını ortaya koyması açısından hazin bir tablodur. Türk kültürünü yaymak ve Türklerin bu topraklardan silinip gitmesine mani olmak isteyen çoğu öğretmen olan aydın gençler tarafından

kurulan ve toplantılar yolu ile etkisini arttıran Yücel Teşkilatı, rejim tarafından içinden çökertilerek etkisiz hale getirilmiştir. Mensuplarından bir kısmı idam edilmiş bir kısmı da ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır. Türklere gözdağı vermek amacı ile Türk mahallelerine hoparlörler kurulmuş ve yargılamalar canlı olarak halka dinletilmiştir. Günümüzde dahi kendi kültürüne hizmet etme amacı ile kurulan bu topluluğu kimin ihbar ettiği ortaya çıkarılamamıştır.

Üsküp'teki Türk varlığının önemli aydın ve devlet adamlarından Fahri Kaya, ilgili eserinde, Balkanlar'daki Türk kültürünün etkisini ve kalıcılığını şu cümlelerle anlatmaktadır:

Türk kültürü Balkanlar'a Anadolu Türkleri tarafından getirildi ve beş yüz yıl boyunca gelişti, zenginleşti, yaşadı. Son yüz yıldır ise bölgede yaşamaya kararlı Türkler, kültürlerini yok olmaktan kurtarmaya, savunmaya ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bu bölgede günümüzde Türkler yaşamasaydı dahi Balkanlar'da Türk kültürünün izleri kolay kolay silinemeyecek kadar büyük ve derindir (Kaya, Tarihsiz: 8).

Yukarıdaki alıntıda bahsedilen “son yüz yıl” ifadesi ile Balkan Savaşları sonrasında yeniden 1944'den itibaren gösterilen çabalar anlatılmaktadır. *Birlik Gazetesi* ile başlayan bu çabalar giderek genişlemiş ve farklı yayınlar ile kendini göstermiştir. Öğretmen kökenli yazarlar eliyle hızlı bir şekilde güçlenen bu çaba Özcan'a göre (2015: 46) tesadüf değildir. Bu durum, bir geçmişin/geleneğin varlığı ile izah edilebilir. Osmanlı'nın son dönemlerinde “idealist” öğretmenlerin, aydınların üzerinde durduğu, çocukları en iyi şekilde eğitmek için gösterilmesi gereken gayretler, Türkçenin eğitim dili olarak tekrar kullanılmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Makedonya'da o günün “idealist öğretmenleri” ve aydınları tarafından hiç kesintiye uğratılmadan ve çağın şartlarına uygun olarak devam ettirilmiştir.

Bahsedilen bu dönemin önde gelen sanatçılarından ilki Necati Zekeriya'dır. Kendisi kısa süre de olsa öğretmenlik yapmıştır. 1949'da yayımlanan ortak bir kitap ile eser vermeye başlayan sanatçı, ömrünün son demleri de dâhil olmak üzere sürekli üreten bir çaba içinde olmuş ve Makedonya Türk halkının dil ve kültür ile ilgili birçok sorunu üzerine düşünmüş ve fikir üretmiştir. Ani ölümü ile birçok kitabı ve araştırması da yarım kalan Necati Zekeriya, günümüz Makedonya Türk azınlığı tarafından bile yeteri kadar tanınmamış ve anlaşılmamıştır.

Necati Zekeriya'nın sanat hayatı boyunca kaleme aldığı kıymetli eserlerine bugün ulaşmak oldukça zorlaşmıştır. Türkiye'de çeşitli yayınevleri tarafından basılan kitaplarına sahaflar aracılığı ile ulaşmak nispeten mümkün olsa da özellikle 1949'dan itibaren Üsküp'te Destka Radost, Nova Makedoniya gibi yayınevleri tarafından basılan kitapları oldukça nadirdir. Bahsi edilen bu eserler, Üsküp'teki kütüphanelerde dahi bulunmamaktadır.

1.1. Necati Zekeriya'nın Hayatı ve Müzikle İlişkisi

Necati Zekeriya, 1928 Üsküp doğumludur. Hayatının sonuna kadar, kısa Priştine devresi hariç Üsküp'te yaşamıştır. Onun müzikle ilişkisi, mensubu olduğu aile sayesinde erken başlamıştır. *Türk Edebiyatı* dergisi için verdiği bir mülakatta kısa hayat hikâyesini anlatılmasını istendiğinde ailesinin müzikle olan ilişkisi özellikle üzerinde durduğu ve vurgulama ihtiyacı hissettiği bir konu olmuştur.

Üsküp'te doğdum. 1928'de çalgı çalman, türkü yakılan bir ailede büyüdüm. Babam keman çalardı, kardeşlerim de ud ve kanun. Ben türkü söyledim, sesim berbattı ama annem yüreklendirir, “bülbul gibi sesin var” der dururdu (İsen, 2009: 192).

Necati Zekeriya'nın yetiştiği aile dinine ve milli geleneklere, örf ve adetlere saygılı insanlardan oluşmaktadır. Babası Türk halk türkülerini icra eden ve keman çalan bir müzisyen, annesi ise ninelerinden duyduğu halk hikâye ve masallarını çok iyi bilen ve anlatan Kumanovalı bir avukattır (Kaya, 2009: 108). Sanatçının eserlerinde yer alan halk kültürüne ait unsurları, tekerleme, sayışmaca, bilmece, türkü gibi sözlü kültür temelli zenginliği, ailesinin müziğe olan ilgisiyle açıklamak mümkündür.

Mustafa Ruhi Şirin'in aktardığına göre (Şirin, 2019: 10) Necati Zekeriya'nın, eşi Muazzez Hanım, kızları Ten ve Gülşen ile sabah kahvaltılarında Yunus Emre Divanı'ndan bölümler okudukları bilinmektedir. Şiir ve müzik ile olan ilgisini kendi ailesine de aktaran sanatçı, hem eserlerinde hem de günlük hayatında şiirle iç içedir.

Kaya'ya göre (1994: 14) Necati Zekeriya'nın *Şiirler* (1950) adıyla yayımladığı ilk şiir kitabındaki şiirler konu ve biçim bakımından yaşayan anlayış ve görüşlerin dışına pek çıkmamıştır. Konularını tarihi ve günlük toplumsal-siyasi olaylardan alan ve slogan şiirleri olarak adlandırılabilir bu kitaptaki şiirlerin çoğu, ölçsüz ve uyaksız, kırık dizeler halinde yazılmıştır. Kaya'nın yaptığı bu tespitler yukarıda açıklanan sosyalist rejim ve azınlık hakları çerçevesinde düşünülmelidir. Dönemin şartları gereği, bu türlü şiirler kaleme almak, hemen hemen devrin tüm şairlerinin izlemek zorunda olduğu bir yoldur.

Necati Zekeriya'nın hayatına etki eden önemli olaylardan biri çocukluk yıllarında yaşadığı savaştır. Nazi işgali altındaki Üsküp'te eğitimi kesintiye uğrayan sanatçı, bunalmış bu yıllarını *Eski Sokağın Çocukları* adlı eserinde kahramanlar üzerinden anlatmaktadır.

Sanatçının eserlerinde, özellikle hikâyelerinde müzikle ilişkilendirilebilecek birçok unsur bulunmaktadır. Canlı bir gözlem yeteneğini kendi çocukluk hatıraları ile birleştiren yazar, çocukluk çağında sıkça görülen kız-erkek ya da büyük-küçük rekabetini güçlü bir şekilde yansıtmak için tekerlemelerden ve söz oyunlarından yararlanmaktadır. Anılan bu duruma en iyi örnek *Bizim Sokağın Çocukları* adlı hikâyedir. Bu hikâyeye, ayrıca yazarın kitaplarının birine de ad olmuştur.

Bizim Sokağın Çocukları

Gün bizim sokağa indi

Gün bizim sokağın kapılarını açtı.

Gün bizim sokağın çocuklarını içine aldı.

Gün bizim sokağa renk getirdi, oyun getirdi.

Sepetli çocuk başladı oynamaya: “*Yağ satarım, bal satarım, kimse bilmez ne satarım.*” O susunca sarışın çocuk aldı işi eline: “*Ali ağa dum dum, beş para buldum, çarşıya gittim, çarşı yok, eve geldim ev yok, tarana taşı, kaşık yok, çocuk ağlar, beşik yok.*”

Birer birer, hep küçükler, bir araya geldiler.

-Haydi uçu uçu oynayalım dedi en küçüğü.

Bu teklife hepsi razı oldular. Tam ortada bir dairecik yaptılar... En büyüğü başladı saymaya: “*Edinene, bedinene duda biner kadinnine, entüm bentüm, talih tilki, dum bam pis...*”

-Pis değilim ben, dedi ilk defa oyuna katılan şişman çocuk. Pis sensin, sen, sen...

-Bu oyundur be, oyunda dargınlık olmaz, dedi büyüğü.

Anlaşıncaya kadar azıcık kavga da yaptılar.

-Uçtu, uçtu, ne uçtu?

-Leylek uçtu.

Başladılar: “*Leylek leylek havada, yumurtası tavada, çağırılım ot yesin, ot yemezse et yesin.*”

-Uçtu uçtu, ne uçtu?

-Karga uçtu, dedi biri, sonra şöyle devam etti: *Karga karga gak dedi, çık şu dala bak dedi...*”

Sözü aldı başka biri:

-*Çıktım baktım o dala, şu karga ne budala. Karga fındık getirdi, fare yedi bitirdi, onu tuttu bir kedi, miyav dedi, av dedi.*”

Bir ara çocuklar, öteye beriye dağıldılar. Biri bir kömür aldı, duvara elleri açık bir çocuk resmi çizdi. Biri komşu evin eriğine tırmandı, kimseye sormadan erik kopardı. Başka biri kıskançlıktan usturayla arkadaşının uçurtmasının ipini kesti. Biri gene, eve getirmekte olduğu yoğurdun kaymağını köşe başında kimse görmeden yedi. Başka biri çiviyle yeni arabanın üstüne adını kazdı.

Güneş aldı avuçlarına sokağı. Çocuklar bir ara gölgeye çekildiler. Ansızın yağmurun destisi kırıldı, yağmur yağdı. Çocuklar evlere kaçtılar. Yağmur durunca, gene sokağa çıktılar, gene oynamaya başladılar. Oyunda kızlar da vardı. Kızların en güzeli berber kızıydı. İyi ama çocuklardan biri başlamasın mı saymaya: “*Eveleme, develeme, deve kuşu kovalama, bazı bazı, çok aptaldır, berber kızı.*”

-Aptal sensin, sen, sen dedi berber kızı.

-Sizin için iyi demişler, saç uzun akli kısa, dedi çocuk.

Berber kızı aldı eline nalını:

-Bak koca kafayı! Dedi.

İş büyüdü. Kızlar bir yandan: “*Salı salata, çocuklara falaka.*” dediler, çocuklar da öte yandan: “*Cuma cumruk, kızlara yumruk*” diye dizdiler de dizdiler. Gece bizim sokağa inmeseydi, iş kim bilir nereye kadar çıkacaktı?

Gece bizim sokağa indi.

Gece bizim sokağı yuttu.

Gece bizim sokağın kapılarına kilit vurdu.

Gece bizim sokağın çocuklarını yataklara gönderdi.
Şimdi sokağımızın en küçüğü Orhan da yatakta artık.
İşte bizim sokakta, bizim çocuklar, inanın günleri, böyle sayarlar. (Zekeriya, 1988: 7-8).

Yukarıya alınan metinde eğik harflerle gösterilen bölümler, sanatçının sözlü halk kültürüne ait unsurları nasıl ustaca ele aldığını gösteren örneklerdir. Ayrıca yukarıdaki hikâyede çocuk-oyun ilişkisi de işlenmektedir. Doğası gereği oyuna, müziğe ve ritimli sözlere yatkın olan çocukların tüm bu özellikleri bu hikâyede bir araya getirilmiştir.

Necati Zekeriya, uzun yıllar *Sevinç* ve *Tomurcuk* çocuk dergilerini yönettikten sonra *Birlik Gazetesi*'nin sorumlu yazarı olmuş ve gazeteyi idare etmiştir. Bir müddet bu görevde bulunduktan sonra Priştine'ye geçmiş ve oradaki *Tan* gazetesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Ömrünün son yıllarındaki görevi ise *Tan* gazetesinin Üsküp muhabirliğidir. Erken sayılabilecek bir yaşta hayata veda eden yazar, ömrünün son yıllarında kalp rahatsızlığı ile mücadele etmiştir. Üsküp'te başlayan hayatı, Sırbistan'daki bir kalp hastanesindeki ameliyat masasında son bulmuştur. Geriye baskıya hazır birçok eser, yayımlanmayı bekleyen birçok dosya ve yarım kalmış birçok çalışma bırakmıştır.

Necati Zekeriya 1969 Yılında Yayın Yönetmeni Olduğu Birlik Gazetesinin 25. Yılı İçin Yapılan Etkinlikte Konuşurken
Fotoğraf: Mustafa Ruhi Şirin Arşivi

1.2. Çocuk Şiirleri ve Ninniler

Necati Zekeriya, hem yetişkinler hem de çocuklar için eserler yazmıştır. Onu devrinin diğer Türk yazarlarından ayıran temel özelliği çocuk edebiyatına sadık kalıp asıl uğraşı alanı olarak çocuk edebiyatını benimsemesidir. Onun basılı çocuk edebiyatı eserleri üç ana başlık altında değerlendirilebilir. Çocuk şiiri, çocuk hikâyesi ve çocuk edebiyatı güldesteleri (antolojileri).

Makedonya'da Türkçeyi yaşatmaya çalışan sanatçıların önde gelenlerinden olan Necati Zekeriya, süreli yayınlar yolu ile de çocuk edebiyatı faaliyetlerinde bulunmuştur. *Sevinç* ve *Tomurcuk* çocuk dergilerini uzun yıllar yöneten Necati Zekeriya, birçok genç yazara dergi sayfalarını açarak yeni yazarların yetişmesine katkı sağlamıştır. Birlik Gazetesi bünyesindeki *Çocuklara* sayfası, *Öğrencilere* sayfası ve *Çocuk Bahçesi* eki, sanatçının katkıda bulunduğu yayınlardandır. Ömrünün son yıllarında bir süre Priştine'ye geçen sanatçı, orada da *Kuş* adlı çocuk dergisini çıkarmıştır.

Necati Zekeriya, yazmış olduğu şiirleri ilk olarak çocuk dergilerinde yayımlamıştır. Daha sonraları ise bu şiirleri bir araya getirerek kitap halinde bastırmıştır. Özellikle *Sevinç* ve *Tomurcuk* dergilerini çıkardığı dönemde bu alandaki eksikliği giderme ve diğer sanatçılara cesaret verme adına birçok çocuk şiiri yazmıştır.

Sanatçının çocuk edebiyatı alanındaki çalışmaları Yugoslavya'nın en saygın ödüllerinden Yovan Yovanoviç Zmay ödülüne layık görülmüştür. Çok uluslu bir devlet özelliği gösteren Yugoslavya'da özellikle antolojiler yolu ile Yugoslav çocuk edebiyatının tanıtımına katkı sunan Necati Zekeriya, bu ödülü de özel olarak bu çabasının bir sonucu olarak almıştır.

Necati Zekeriya'nın Türkçe yayımlanan on adet çocuk şiiri kitabı bulunmaktadır. Bunlar yayım tarihine göre şöyle sıralanmaktadır: *Okul Çanı* (1952), *Silahşör Tavşan* (1953), *Gelincik* (1954), *Kırmızı Kúpeler* (1958), *Ninniler* (1964), *Damlalar* (1967), *Yeşil Nerde* (1975), *Ağaçlar Dile Gelse* (1986), *Harfler Ne Yer* (1987), *Ablama Sevda Şiirleri* (1995). Bu eserler dışında çocuk şiiri olarak Tuka Ziveat Pesni adıyla bir şiir kitabı daha basılmıştır; fakat bu eserin Türkçe çevirisi bulunmamaktadır.

Kaya'ya göre (2008: 268) Necati Zekeriya, Orhan adlı çocuk kahramanı üzerine inşa ettiği ve kısa hikâye türünde kendisini üne kavuşturan metinlerinde sıkça kullandığı halk edebiyatı örneklerini Silahşör Tavşan (1953) adlı kitabında ilk defa kullanır. Bu kitaptaki şiirlerinde yararlandığı, masalların başında yer alan türden uyaklı sözler ve tekerlemeler, sanatçının müzikle olan ilişkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Necati Zekeriya hakkında yazdığı ayrıntılı yazısında Kaya (2008) sanatçının 1964 yılında yayımladığı bu eser ile çocuk şiirinde en yüksek aşamaya vardığını söylemektedir. Ona göre bu kitaptaki şiirler, onun sadece şiir alanındaki yaratıcılığında değil, genel olarak o döneme kadar çocuklar için yazılan şiir kitapları arasında da saygın bir yeri vardır.

Eserin başlığına bakarak, bu kitaptaki şiirlerin bilinen anlamıyla çocukları avutmak ya da uyutmak amacıyla söylenen ölçü ve kafiye esaslı dizeler olduğu düşünülebilir. Bu eserdeki şiirler sanılanın aksine klasik ninni formunda yazılmamışlardır. Büyük oranda serbest ölçü ile yazılan bu şiirler, konu ve biçim bakımından halk edebiyatı türü olan ninnilerden ayrılmaktadır.

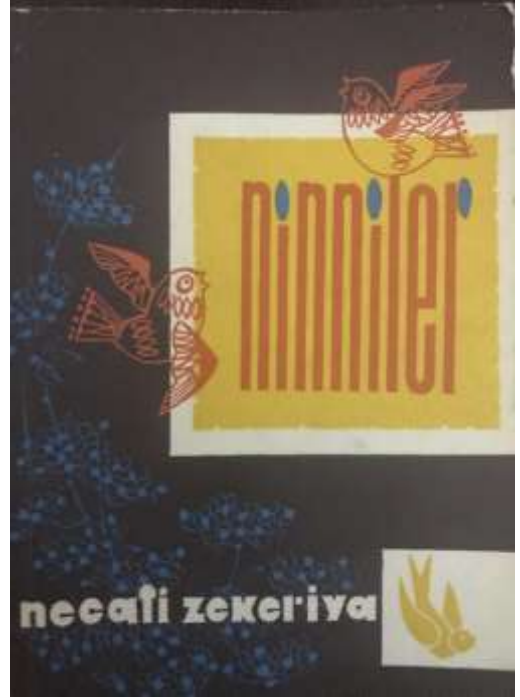
Ninniler adlı kitabın ikinci baskısında muhtemelen sorumlu yazar olarak adı geçen Hasan Mercan tarafından eserle ilgili bazı bilgiler okuyucu ile paylaşılmıştır. Kitabın içinde yer alan Güneşe Sevinelim adlı şiirin Azerbaycan'da yayımlanan kitap için "Güneşe Sevinek" olarak isim olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Türkiye'de bir dönem uygulanan 100 Temel Eser benzeri bir uygulama olan lektür listelerinde de bu esere yer verildiği aktarılmıştır. Ek olarak, Ninniler adlı eser, sanatçının önceki şiir kitaplarıyla (Okul Çanı, Silahşör Tavşan, Gelincik, Kırmızı Kúpeler) kıyaslanmakta ve bu kitapta farklı bir deyiş ve biçim olduğu vurgulanmaktadır.

Ninniler adlı kitabında farklı bir deyiş ve biçim vardır. İkinci kez yayımlanan bu kitaba, yazar son on yıl içinde yazdığı birkaç şiirini eklemiştir. Kitaptaki şiirlerin bazıları birçok Yugoslav dergilerinde yayımlanmış, ayrı ayrı dillere çevrilmiş, 1969 yılında da Sovyetler Birliği'nde (Azerbaycan'da) bütün olarak "Güneşe Sevinek" başlığı altında yayımlanmıştır. Ninniler adlı şiir kitabı, en yeni ders programının lektür listesine de V. sınıf öğrencilerine yardımcı kitap olarak tavsiye edilmiştir (Zekeriya, 1973: 38).

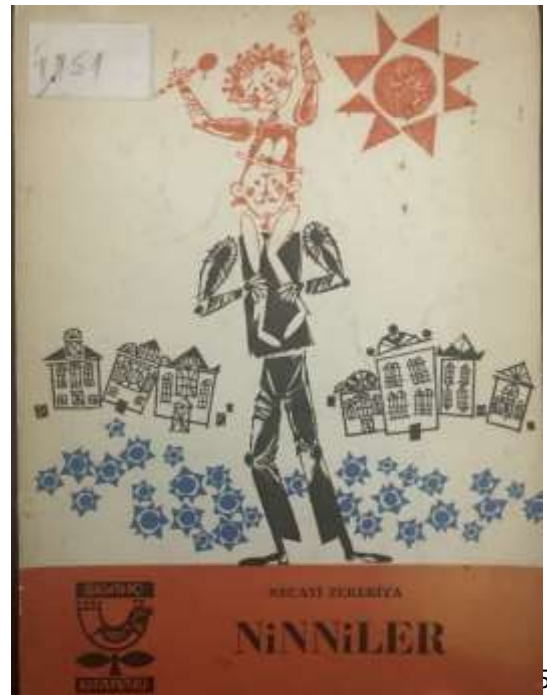
Yine 1973 baskılı kitabın arka kapağında eserle ilgili başka bazı bilgiler ve yorumlar da yer almaktadır. Okurlara seslenen bu kısımda, ilk ve ikinci baskılar arasındaki farklar açıklanmakta ve şiirlerin hem çocuklara hem de yetişkinlere hitap ettiği vurgulanmaktadır.

Necati Zekeriya'nın "Ninniler" adlı çocuk şiirleri kitabı tam on yıl önceleri yayımlandı. Kitap kısa zamanda tükendi. İkinci baskısını yaparken, ozan bu dönemde yazdığı daha beş şiirini ekledi, ilk baskısından birkaçını çıkardı. Ninniler ozana özgü bir dil ve deyişle yazılmış şiirlerdir. Yediden yetmiş dek okunacak bu şiirleri beğeneceksiniz. Çünkü bu şiirlerde sizi çevreleyen acunlar ve düşler var. Kitapta yer alan şiirler birbirine çok beziyorsa da her şiir kendi başına bir bütündür. "Ninniler" yardımcı ders kitabı olarak yeni lektür listesine alınmıştır.

VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu

Ninniler Kitabının 1964 Tarihli İlk Baskısına Ait Kapak

Ninniler Kitabının 1973 Tarihli İkinci Baskısına Ait Kapak Resmi

Kitap yayımlandıktan sonra *Birlik Gazetesi*'nde 1965 yılında çıkan bir değerlendirme yazısında (Karahasan, 1995: 103) *Ninniler* adlı eser süslü cümlelerle övülmekte ve Necati Zekeriya'nın bu eser vesilesiyle tüm dünyaya tanıtılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir.

Hayber, ilgili kitabında (2001: 170) *Ninniler* adlı eserde, sanatçının tüm çocuklara seslenmiş olmasını önemli görmektedir. Ona göre bu eserinde sanatçı, duygu ve düşünce anlamında dar düşünce ve kalıplardan sıyrılmıştır.

Eserde yer alan bir şiir olan ve iki baskıda da yerini koruyan “Şiirler Kimin Malıdır?” adlı şiir hakkındaki değerlendirmesinde Şirin (2019) Necati Zekeriya'yı eleştirmektedir. Ona göre “malıdır” kelimesi şiiri incitmiştir.

Bunun yerine “Ninniler Kimindir?” denilmesi yeterlidir.

1.3. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Makedonya sınırları içinde yer alan Üsküp'te doğup yaşayan ve yazdığı eserlerle günümüzde dahi etki sahası geniş olan Necati Zekeriya'nın *Ninniler* adlı eserini tematik olarak incelemektir. Bu inceleme ile Makedonya Türk edebiyatının ilk kuşak sanatçıları arasında sayılan Necati Zekeriya'nın sanatını oluşturan bakış açılarına ulaşmak da amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. İçerik analizi ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde tümdengelimci bir yol takip edilmektedir. İçerik analizinde araştırmacı öncelikli olarak araştırma konusu ile ilgili kategoriler geliştirmektedir (Özdemir, 2010: 335).

Araştırmada ilk olarak Necati Zekeriya tarafından kaleme alınan *Ninniler* adlı kitabın 1964 ve 1973 tarihlerinde yayımlanan iki ayrı baskısı incelenmiştir. İnceleme sonucunda iki baskı arasındaki farklı metinler tespit edilmiş ve çalışma alanı olarak her iki baskıda yer alan tüm şiir metinleri kapsam dâhiline alınmıştır. Bu şekilde toplam şiir sayısı 31 olarak tespit edilmiştir. Tüm şiirlerin araştırmacı tarafından okunması sonucunda temalar oluşturulmuş ve yapılan değerlendirmelerde bu temalar altında işlenen konular esas alınmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Ninniler adlı kitap 1964 ve 1973 tarihlerinde olmak üzere iki defa basılmıştır. Sanatçı ilk kitapta yer alan bazı şiirleri ikinci baskıya almamıştır. Bununla birlikte eski baskıda bulunmayan bazı şiirleri yeni baskıya dâhil etmiştir. Bahsedilen durum aşağıda tablolar yardımıyla somutlaştırılmıştır.

Tablo 1. Her İki Baskıda Yer Alan Şiirler

1. Ninniler Kimin Malıdır (1964) (1973)
2. Nasıl Doğar Ninniler (1964) (1973)
3. Geceyle Düşlerin Ortak Ninnisi (1964) (1973)
4. Gökkuşağının Ninnisi (1964) (1973)
5. Nasıl Olur Bayramlar (1964) (1973)
6. Rüzgâr ile Çocuklar (1964) (1973)

7. Neden Ağlar Söğütler (1964) (1973)
8. Mevsime Göre Düşler Değişir (1964) (1973)
9. Renkler Benim Sevdiğim (1964) (1973)
10. Nasıl (1964) (1973)
11. Yolu Açık Olsun (1964) (1973)
12. Dönüş (1964) (1973)
13. Tatilde Ben (1964) (1973)
14. Pazarlar Ah Pazarlar (1964) (1973)
15. Gün Ne Vakit Güzeldir (1964) (1973)
16. Çamaşırlar (1964) (1973)
17. Yeni Yıl Ninnisi (1964) (1973)
18. Bu Köyde Çok Gelincik Var (1964) (1973)
19. Kim Nereden Hürriyeti Satın Alır (1964) (1973)

Tablo 2. Sadece Kendi Baskısında Bulunan Şiirler

<i>Yalnız 1964 Tarihli İlk Baskıda Yer Alan Şiirler</i>	<i>Yalnız 1973 tarihli İkinci Baskıda Yer Alan Şiirler</i>
1. En Güzel Düş (1964)	1. Kentin Ninnisi (1973)
2. Gün Aydın (1964)	2. Anne Sevgisi Nedir (1973)
3. Güneşe Sevinelim (1964)	3. Baharın Ninnisi (1973)
4. Bizde Günler Nasıl Geçer (1964)	4. Mayıs'ın Ninnisi (1973)
5. Öğle Sıcığında Ne Olur Eşyalar, Ne Yapar Çocuklar (1964)	5. Yurt Nedir (1973)
6. Yatağımın Ninnisi (1964)	
7. Göl Üstünde Gül (1964)	

Ninniler adlı eserde yer alan şiirlerin klasik ninni formundan uzak olduğu yukarıdaki bölümlerde açıklanmıştır. Bununla birlikte “Nasıl Doğar Ninniler” ve “Ninniler Kimin Malıdır” adlı şiirlerde sanatçının ninni-anne ilişkisini kurduğu ve ninnilerin evrensel yönüne vurgu yaptığı görülmektedir.

Mektup alırım uzak diyardan
zenci dostumun yeşil yurdundan

ne fayda (neylersin) bir güneş düşer bayırdan
güneşi dağ yer karanlık boğar
anamın dilinde bir ninni doğar:

Ninni yavrum saçını ben öreyim
ninni yavrum yüzünü ben göreyim
ninni yavrum gözüne düş vereyim. (Zekeriya, 1964: 41; Zekeriya, 1973: 5)

Bu duruma ilişkin bir diğer şiirde ninnilerin tüm çocukların ve tüm ulusların malı olduğu anlatılmakta ve ninnilerin çocuklara düş vermekte cömert olduğu anlatılmaktadır.

Ninniler ninniler cömert ninniler
ninniler düş verir tüm çocuklara
ninniler ninniler sıcak ninniler
ninniler malıdır tüm anaların

Anam söylesin haydi bir duyun
anam söylesin haydi bir duyun. (Zekeriya, 1964: 5; Zekeriya, 1973:7).

Her iki baskıda toplam 31 adet farklı şiir bulunmaktadır. İlk baskıda 26 şiir, ikinci baskıda 24 şiir vardır. İlk baskıdaki 7 şiir, ikinci baskıda çıkarılmıştır. Buna karşın yeni baskıya 5 yeni şiir eklenmiştir. Aşağıda, şiir metinlerinin okunması ile oluşturulan temalar altında şiirler; konuları ve bakış açıları açısından değerlendirilmiştir. İhtiyaç duyulan yerlerde, konunun daha iyi anlaşılması adına şiirlerden alıntılar yapılmıştır.

3.1. Çocukluğa Dair İzler

Necati Zekeriya'nın bu kitaptaki şiirlerinde kendi çocukluk anılarının belirgin olduğu bazı şiirler vardır. Bu şiirlerde sanatçı, bir çocuk gözüyle günlük hayatın akışı içerisinde görülen durumları ustaca işlemektedir. Özellikle Dönüş (1964: 10) ve En Güzel Düş (1964: 11) şiirleri, doğrudan sanatçının anılarından hareketle kaleme alınmıştır.

Dönüş

Bak ne güzel
gene her şey yerli yerinde
hiç değişmemiş.

İşte körebe oynadığım çınar
kuzu koşturduğum meydanlık
başımı yardığım taş
işte şekerçi dükkanı, sinema
bak ne güzel!

İşte öpülesi doğup büyüdüğüm sokak
sokağa bakan odam
odama karşı okulum
ben biraz büyümüşüm
elimde kitaplarım
içimde anılarım
yanımda dostlarım
bak ne güzel! (Zekeriya, 1964: 10).

Sanatçının çocukluğundan izler bulunan ve çocuk gözü ile yapılan gözlemler ile çocukluk çağında geçirilen vakitlerin niteliğine dair unsurların bulunduğu şiir örnekleri şunlardır: Çamaşırlar (1964: 19) Bizde Günler Nasıl Geçer (1964: 37) Öğle Sıcığında Ne Olur Eşyalar Ne Yapar Çocuklar (1964: 38) Anne Sevgisi Nedir (1973: 20).

3.2. Çocuksu Meraklar

Necati Zekeriya'nın çocuklar için düşündüğü eserlerinde devrine göre ileri bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Sanatçı, kendi çocukluğu ile ilgili hatıralarını çocuk bakışını kaybetmeden edebî bir şekilde kaleme almıştır. Çocuksu meraklar başlığı altına girebilecek iki örnekten ilki Nasıl (Zekeriya 1964: 6) başlığını taşımaktadır. Çocukların sahip olduğu temel duygulardan merak unsuru, bu şiirde çocuğun annesine sorduğu sorular yoluyla öne çıkarılmıştır. Annesine kuşların nasıl telgraf tellerine çarpmadığını, kırlangıçların nasıl her yıl aynı yere yuva kurduğunu, güneş, ay ve yıldızların nasıl renklerini yitirmediğini sormaktadır.

İkinci örnekte ise çocuklara seslenen bir yetişkin bulunmaktadır. Bir Ozan olarak adlandırılan bu yetişkin, köydeki gelincik çiçeklerinin renkleri üzerinden çocukları yönlendirmektedir. Soru cevap şeklinde bir kurguya sahip olan bu şiirde gelinciklerin al rengi kahramanların kanı ile özdeşleştirilmektedir. Bu Köyde Çok Gelincik Var adlı şiirin ilk kısmı aşağıya alınmıştır.

Bu köyde çok gelincik var
Hepsi al al, hepsi kan kan.
Kim bunlara kan boyamış
Kim bunlara al renk katmış? (Zekeriya, 1964: 35).

3.3. İyi Dilekler

Sanatçının üzerinde durduğu ve kitapta geçen temalardan biri de iyi dileklerdir. Belirgin olarak iki şiirde geçen iyi dilekler, bir çocuğun yeni yılın gelmesi ile ilgili dilekleri ve çocuğu okula başlayan bir annenin çocuğu için duyduğu endişeden de etkilenen iyi dilekleridir.

İlk örnekte (Yeni Yıl Ninnisi) şiirde konuşan çocuk, yeni yılla ilgili dileklerini sıralarken tüm dünya çocukları adına savaşların olmamasını barış türküleri söylenmesini dilemektedir. Yeni yıldan eli dolu gönlü bol şekilde gelmesini istemektedir (Zekeriya, 1964: 34).

Yolu Açık Olsun

Çocuğu okula ilk gün giden bir ananın dileği
Yolu açık olsun
ne olur otomobiller, arabalar
işlemese bugün
kesmese yolunu
hiçbir şey çocuğumun.

Yolu açık olsun
sevinsin varlığına günün içi iyiliklerle dolsun
gülsün yüzü gözü okulda
kendini güzelliklerde bulsun.

Yolu açık olsun, yolu açık olsun!
Ne olur bir kuş, bir güvercin gibi
Yeni gülüşlerle yanıma dönsün! (Zekeriya, 1964: 7).

Yukarıya alınan şiirinde ise sanatçı, bir annenin ağzından, onun çocuğu için hissettiği duyguları anlatmaktadır. Bu duygular sevgi ile karışık endişeyi içermekle birlikte, evlat için dilenen iyilikleri anlatmaktadır.

3.4. Yaşama Sevinci

Necati Zekeriya'nın bu kitaptaki şiirlerinde ön planda olan temalardan biri de yaşama sevincidir. Sanatçı, hem kişilik olarak hem de eserlerinde işlediği konular açısından her zaman ümit vardır. Ona göre her şeye rağmen hayat güzel ve yaşamaya değerdir. Onun şiirlerinde özel zaman dilimleri, yaşama sevincinin daha güçlü duyumsandığı, çocukların daha neşeli olduğu vakitler anlatılmaktadır.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek Őirler Şunlardır: Tatilde Ben (1964: 9) Pazarlar Ah Pazarlar (1964: 13) Gün Aydın (1964: 17) Nasıl Olur Bayramlar (1964: 21-22) Gün Ne Vakit Güzeldir (1964: 23) Güneşe Sevinelim (1964:25) Gl stnde Gün (1964:42) Baharın Ninnisi (1973:21) Mayıs'ın Ninnisi (1973:22)

Pazarlar Ah Pazarlar

Pazarları ayrı bir güzel.
Gün çok erkenden çalar penceremize
pazarları.
Güzeldir.
her Şey daha renklidir
bundandır bayıldığım pazarlara.
Pazarları babam işe gitmez
söylenen masallar bize yetmez
odalarımız dar gelir, sıkar bizi
kıra çıkarız pazarları
babam beni arkasında taşır
vücutlarımız güneşe karşı
gerilir de gerilir
içimizde ısınma
içimizde sevinç
yeni baştan her Şeyi yaşamak isteriz
en güzel türküler söylenir pazarları
pazarlar ah pazarlar
ne olur sonsuz olsalar?!...

Yukarıya alınan Şiir, sanatçının hayata sıkı sıkı bağlı olduğunu gösteren iyi örneklerden biridir. Hayat dolu bir kişiliğe sahip olan Necati Zekeriya, ocuk Şiirlerine de yansıtığı bu özelliğini kendi çocukluğu ile de iliŐkilendirmektedir. Pazar günleri tüm ailenin bir arada olduğu bir zaman dilimidir. Evin babasının da o gün işe gitmemesi neşeli vakitlerin habercisidir.

3.5. ocukla İğisi Kurulan eŐitli Kavramlar

Necati Zekeriya'nın *Ninniler* adlı kitabında bazı kavramları ocuk dünyasına yakın bulmuŐ ve konu olarak Şiirlerinde kullanmıştır. Bu kavramlar: gece, düşler, rüzgâr, söğüt, mevsimler, hürriyet, renkler, yatak, gökkuşağı, kent ve yurt olarak sıralanabilir.

Renkler Benim Sevdığim

Karayı severim
anamın gözleri kara,

Sarıyı severim
ablamin saçları sarı,

Maviyi severim
göklerin yüzü mavi,

YeŐili severim
baharın gözü yeşil,

Al mor pembe bak kana kana
hepsi bir başka güzel bana,
nedense ak'ın tutkunuyum
ak de de geçme:

GniŐiđi ak
ninemin saçları ak
bebeğimin giysileri ak

zenci dostumun dişleri ak
dört nal koşan tahta atım ak
kanatlarında özgürlük
göklerde dolu dizgin uçan
kuşlar, güvercinler ak
ak, ak, ak... (Zekeriya, 1964: 32)

Yukarıya alınan şiirde benzetme yolu ile bir çocuğun ağzından sevilen renklerin sevilme sebepleri sıralanmaktadır. Burada aile sevgisi, doğa sevgisi renkler yolu ile anlatılmaktadır. Vurgu yapılan diğer unsurlar ise oyuncaklar ve kuşlardır. “Zenci dostumun dişleri ak” ifadesi ile de ayrımcılığın çocukların zihninde yeri olmadığı anlatılmaktadır.

Çocukla ilgili kavramlar çerçevesinde düzenlenen diğer şiirler ise şöyle sıralanmaktadır: Geceyle Düşlerin Ortak Ninnisi (1964: 14-15) Rüzgâr ile Çocuklar (1964: 27) Neden Ağlar Söğütler (1964: 28) Mevsime Göre Düşler Değişir (1964: 29) Kim Nereden Hürriyeti Satın Alır (1964: 31) Renkler Benim Sevdiğim (1964: 32) Yatağımın Ninnisi (1964: 40) Gökkuşağının Ninnisi (1964: 43-44) Kentin Ninnisi (1973: 19) Yurt Nedir (1973: 23).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İsen (2009: 132)'in vurguladığı gibi Necati Zekeriya çocuk dünyasına kolayca girebilmekte, bu da çocukların onun eserlerinde kendilerini bulmalarına, kahramanla özdeşleşmelerine sebep olmaktadır. Onun eserlerinde çocukların kaygıları, sevgileri, umutları, kısaca tüm dünyaları güzel bir şekilde anlatılmıştır.

Necati Zekeriya, çocuk edebiyatı alanındaki çabalarını yerelden evrensele doğru taşıyan ve dönemin Yugoslavyasını oluşturan coğrafyada tanınırlığı yüksek bir sanatçıdır. İki baskısı bulunan *Ninniler* adlı kitapta, çocuk dünyasına uygun hayaller ve yetişkin gözüyle çocukluğa özlem iç içedir.

Necati Zekeriya, altmış yıl süren kısa ömründe sadece hikâye ve şiir yazmamıştır. Eleştiri, deneme yazıp, birçok kültür olayını yorumlamıştır. Yeni çıkan kitapları tanıtmıştır. Onun özel olarak Türkçe üzerine çok değerli yazıları vardır. Türkçenin özellikle çocuklar-öğrenciler tarafından gerektiği gibi kullanılması için büyük çabalar harcamıştır (Kaya, 2009: 111). Sanatçıyı yakından tanıyan Kaya'nın vurgulamak istediği husus, Necati Zekeriya'nın çok yönlü bir yazar olması ve Makedonya Türklüğü ve Türkçe için gücünün yettiği ölçüde, geniş bir uğraşı alanında çaba göstermiş olmasıdır.

Makedonya'da Türkçenin ve Türk edebiyatının zengin bir birikimi mevcuttur. Bu zengin birikim sayesinde 1912'de Türk idaresinin çekilmesi, Türkçenin ve Türk edebiyatının devam etmesine engel teşkil etmemiştir. Bununla birlikte 1991 yılında bağımsız Makedonya devletinin ilanı ile Türk edebiyatı bir gerileme evresine girmiştir. *Birlik Gazetesi* kapanmış, *Sevinç* ve *Tomurcuk* çocuk dergileri ile *Sesler* adlı kültür sanat dergisi yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Yeni devlet Makedon ve Arnavutları önceliklemiştir. Bu durumun oluşmasında yeni nesil olarak adlandırılan üçüncü ve dördüncü kuşağın kabahati de olduğunu belirten İlhami Emin, (Sipahi, 2011: 163-164) yeni dergilerden olan *Köprü* dergisi etrafındaki kıpırdanmalara edebiyat diyemeyeceğini, bu faaliyetleri yalnız “edebiyat bocalaması” olarak adlandırdığını söylemektedir.

Makedonya'da Üsküp merkezli olarak devam ettirilmeye çalışılan Türk edebiyatının yurt dışındaki diğer Türk edebiyatlardan en önemli farkı Türkiye Türkçesi ile yapıyor olmasıdır. Yukarıda görüşleri aktarılan İlhami Emin'in de vurguladığı gibi; yazar, aydın ve entelektüellerin güç birliği yapması ve kuşaklar arası birikimin aktarımı bu edebiyatın varlığı için önem arz etmektedir.

Bu çalışmada değinilen *Ninniler*, Makedonya'daki Türkçe birikiminin en önemli isimlerinden Necati Zekeriya'nın çocuk şiiri alanında kaleme aldığı nitelikli bir eserdir. Bu eserin ve sanatçının diğer eserlerinin yeniden baskılarının yapılması ve Türkiye'de tanıtılması kültürel devamlılık açısından bir gerekliliktir. Benzer şekilde İlhami Emin, Fahri Kaya, Şükrü Ramo gibi isimler başta olmak üzere, Makedonya'da Türkçeye emek veren diğer isimlerin eserlerinin yeni kuşaklarla buluşturulması, bu eserler üzerine tezler, araştırmalar yürütülmesi Türkçenin ve Türk edebiyatının zenginliklerinin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H. Y. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*. İstanbul: İz.
- Hayber, A. (2001). *Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı*. İstanbul: MEB.
- İsen, M. (2009). *Varayım Gideyim Urumeline*. İstanbul: Kapı.
- Karahasan, M. (1995). *Eleştiriler*. Üsküp: Birlik.
- Kaya, F. (1994). *Seçme Yazılar*. Üsküp: Birlik.
- Kaya, F. (2009). *Gün Bugün*. Üsküp: Yeni Balkan.
- Kaya, F. (2008). *Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar*. Üsküp: Divan.
- Kaya, F. (Tarihsiz). *Şafak Sökerken*. Üsküp: Yeni Balkan.
- Özcan, R. (2015). *Bir Başka Tepeden Üsküp*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), ss: 323-343.
- Şirin, M. R. (2019). *Balkanlarda Türkçenin Çağdaş Çocuk Edebiyatçısı: Necati Zekeriya-Günlük-*. (1982-2019 Arası Tarihleri Kapsayan Yayınlanmamış Günlükler).
- Zekeriya, N. (1964). *Ninniler*. Üsküp: Destka Radost.
- Zekeriya, N. (1973). *Ninniler*. Üsküp: Sevinç.
- Zekeriya, N. (1988). *Orhan Üsküp*: Birlik.

MENZER NİYARLININ “İKİZLER VE ONLARIN FINDIKBURUN BACILARI” POVESTİNDE FOLKLOR MOTİFLERİ

Doç.Dr. Şehla HÜSEYNLİ*

Özet

Mekalede yazar Menzer Niyarlı'nın çocuklar için yazdığı hikayesinde çocukların hayelleri, davranışları, yazarın çocuklara karşı hassaslığı, onların küçük dünyası araştırılır. Eserdeki folklor motifleri baharın gelişini haber veren novruz çiçeği, karankuşla ilgili efsaneler masala çevrilir.

Anahtar Kelimeler: Kahraman, çocuk, folklor, motif, efsane, bahar.

FOLKLORE MOTIFS IN THE WORK “TWINS AND THEIR SISTERS WITH TURNED-UP NOSES” BY MANZAR NİYARLI

Abstract

In the article it is said about the novel “Ekizler ve onların findigburun bacıları” (“Twins and their sisters with turned-up noses”) by Manzar Niyarli dedicated to the children. The outlook of the

* Doç.Dr. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, shahla_huseynli@mail.ru

main heroes of the novel, their behaviour and the writer's sensibleness to the children and the children's little world are analyzed in the article. In the novel the folklore motifs, the legends about the news informers of the spring such as "Novruzgulu" (Primrose) and "Garangush" (Swallow) are changed into the tale.

Key Words: Hero, children, folklore, motif, legend, spring.

Mənzər Niyarlı "Əkizlər və onların findıqburun bacıları" povestini kiçik yaşlı uşaqlara həsr edib. Əsərin əsas qəhrəmanları əkizlər və onların findıqburun bacılarıdır. Əsər maraqlı süjet üzərində qurulmuşdur. Əkizlərin ad günü ərəfəsində nənələri onlara qonaq gəlir və ad günü üçün hazırlıq görəndə anaya mane olmasınlar deyərək uşaqları gəzməyə - dəniz sahilinə aparır. Burada onlar soyuqdan büzüşüb ətrafa hürkə-hürkə baxan bir itə rast gəlirlər və iti evə gətirirlər. Məlum olur ki, bu it şəhərdə konsert verməyə gələn Daşkənd sirkinin itidir. İtin qəribə davranışları, atanın qəzətdə itkin düşən it barədə məlumatı oxuması, iti aparıb sirkə təhvil vermələri, uşaqların mükafatlandırılması əsərin əsas süjetini təşkil edir.

Povestdə heyvanlara qayğı ön plana çəkilsə də, burada uşaqların davranışları, dəxəllikləri, ilk dəfə gördüklərinə, qavradıqlarına qarşı heyrətləri təsvir olunur. Əsərdə əsas diqqəti çəkən məqamlardan biri də povestin şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlılığıdır. Yazıçının əsəri nağıla xas elementlərdən olan "biri var idi, biri yox idi" başlanğıc formulu ilə başlaması sanki povesti nağıllaşdırmış, folklor təhkiyəsi üzərində qurulmuşdur. Azərbaycan nağıllarında "Biri var idi, biri yox idi" deyimindən yaranan formullar nağıl təhkiyəsinə uyğun və ən geniş yayılmış başlanğıc formullardır (1, 55). Nağılçı nağılı başlanğıc formulu ilə başlayır. Belə formullar söylənən əhvalatın başında gəlir. Başlanğıc formullarının müxtəlif ifadə vasitələri vardır. Bunlar sadə cümlələr, mürəkkəb cümlələr və təkərləməli sözlərdir. Bu formullar ritmik ahəngə malik olduğu üçün daha çox dinləyicinin diqqətini cəlb edir. Buna görə də nağılçı başlanğıc formulundan faydalanaraq sözə başlamağa üstünlük verir. Bildiyimiz kimi formullar qəlibləşmiş söz və ifadələrdir. Əgər nağıllarda formullardan istifadə olunmasa mətn necə alınar. Qısaca onu deyərək bilirik ki, belə halda sadəcə olaraq nağıl mətni yarana bilməz. Formulsuz şifahi xalq yaradıcılığında nağıl janrının mövcudluğunu xəyala gətirmək belə çətinidir. Nağılların formulsuz keçinə bilməməsi görünür bir də onun nəsr təhkiyəsi ilə yaranmasından irəli gəlir. Sadaladığımız bu xüsusiyyətlər yalnız şifahi təhkiyəyə aiddir, yazılı ədəbiyyat üçün isə bu qəlibləşən ifadələr demək olar ki yaddır. Yalnız folklorla daxilən qovuşan yazılı mətnin formul komponentindən yaxud əlamətlərindən bəhs etmək olur. Yazıçı da bu elementlərdən məharətlə istifadə etmişdir. Bu əsər eyni zamanda uşaqlarda mədəni keyfiyyətlərin formalaşması, dünyagörüşlərinin genişlənməsi, təlim-tərbiyəsinin düzgün qurulması baxımından da əhəmiyyətlidir. Müəllifin təbiət hadisələrinə uşaq gözü ilə baxması, onları mənalandırmağı bacarması həm onun təbiəti, həm də uşaq psixologiyasını gözəl bilməsindən xəbər verir. Əsərdə hadisələrin real həyatdan götürülməsi povesti daha da oxunaqlı edib. Bizə elə gəlir ki, uşaqlar üçün yazılan əsərlər onların maraq çərçivəsindən kənara çıxmamalıdır. Balaca qəhrəmanın düşdüyü situasiyalar onun yaşantıları, maraqları, düşüncələri dairəsində baş verməlidir. Müəllif bu əsərdə buna ustalıqla nail olmuşdur. Bir almanın iki parçası kimi bir-birinə oxşayan Şahinlə Şaiqi nəinki qohum – qonşu, hətta bəzən doğma valideynləri də onları ayırmaqda çətinlik çəkirlər. Firsət düşdükcə dəxəllik edən uşaqların hərəkətləri, söhbətləri oxucuda maraq doğurur. Əsərdə nənənin danışdığı Həmişəbaharla Novruzgülünün nağılı uşaqlar maraqla dinləyirlər. Nağılın qəhrəmanları həmişəbahar, novruzgülü və qaranquşdur. Bildiyimiz kimi novruzgülü şifahi xalq ədəbiyyatında-əfsanələrdə, bayatılarda geniş şəkildə işlənmişdir. Xalqımız baharın gəlişini müjdələyən, göz oxşayan, könül açan incə bir çiçəyə novruzgülü deyibdir. Novruz bayramı vaxtı oxunan nəğmələrdə Novruzu gətirən çiçək kimi novruzgülü tərənnüm olunmuşdur:

Günəş nurun saçıbdi,
Soyuq qorxub qaçıbdı
Meşələrdə bağlarda
Novruzgülü açıbdı. (6)

Azərbaycan folklorunda əfsanəyə görə Novruzgülü qızılgül ilə əbədi sevgilidirlər. Novruzgülü yazın əvvəllərində, qızılgül isə iki ay sonra açılır. Ona görə də onlar bir-birlərinə görə bilmirlər. Yazıçı

isə əfsanədə novruzgülü ilə bənövşənin bacı olması təsvir edilir. Anaları həmişəbaharın dilindən başa düşülür ki, novruzgülünü, laləni görə bilmir. Çünki lalə, bənövşə dağlarda bitəndə novruzgülü artıq solur. Baharın müjdəçisi novruzgülü türk dünyasında diriliyin, təzəliyin rəmzidir. İnanclara görə novruz çiçəkləri kitab və ya dəftər səhifələri arasında qurudularaq uğur gətirəcəyi inamı ilə saxlanılmışdır. Eyni zamanda bu gül insanları təkcə pis ruhlardan deyil, həm də bütün fəlakət və bədbəxtlikdən qoruyurmuş. Qırğızlar adətə görə mart ayını novruz adlandırmış və bu ayda anadan olan qızları Novruzgülü adlandırmışlar. Qazax türklərində novruzgülü “ bayşeşek” adlanır. Bay zənginlik, bərəkət, bolluq deməkdir. Eyni zamanda bərəkətin, gənc qızların simvoludur. Xalq arasında gənc qızları tərif edərkən “novruzgülü kimi gül açan” ifadəsi işlətmişlər. Qazax xalqının inancına görə novruzgülünü ilk görən adamın diləyi də hasil olar. Hətta inanclara görə novruzgülünü toplamağa ilk uşaqlar (günahsız olduqlarına görə) gedərlər. Maraqlıdır ki, əsərdə də yazıçı novruzgülünün ilk gəlişini uşaqların xəbər verdiyini göstərirdi. “Novruzgülünü ilk görən uşaqlar oldu. Sonra bütün kənd xəbər tutdu ki, novruzgülü dağlarda məskən salıb” (3, 33). Nağılda baharın gəlişini xəbər verən, novruzgülünü bacılarının gəzdirdiyi yerlərə apararaq qaranquş haqqında da bir çox əfsanələr, mahnılar mövcuddur. Məsələn, qaranquşun quyruğunun haçalı olması ilə bağlı “Qaranquşla ilanın dostluğu əfsanəsi”, qaranquşun xeyirxahlığını, zəhmətkeşliyini təcəssüm etdirən “Qaranquş və sərçə əfsanəsi” və s. Xalqımızın qədim inanclarına görə qaranquşu öldürmək günahdır. Kim onu öldürsə, başına iş gələr.

Qaranquşam qaranquş
Qanadlarım ayrıc–ayrıc
Məni vuran bəy oğlu,
Qan qussun ovuc-ovuc. (2,77)

Novruz bayramında qaranquşun gəlişi ilə bağlı oxunan nəğmələrdə qaranquş təsvir olunub:

Qaranquşam qaranquş,
Mənəm gözəl, zərif quş.
Belimdə ağ kəmər
Hər evdə yuvam yerim. (4, 83)

Yazıçı da nəql etdiyi nağılda qaranquşu Novruzgülünün arzusunu yerinə yetirən xeyirxah quş kimi göstərmişdir. Nağılda yazıçının yumurta boyanması, şəkərbura, paxlava bişirilməsi, səməni cücərdilməsi xonça bəzədilməsi kimi adətləri təsvir etməsi qədim bayramımız olan novruzu əks etdirir.

Nağıllarımızın ən məşhur sonluğu olan “göydən üç alma düşdü” formulu da nağılçının mükafatlandırılmasının zəruriliyi məqsədilə işləndiyini göstərir (1, 121). “Göydən üç alma düşdü” formulu şübhəsiz ki, ən əski dövrlərdən xəbər verir. Qədim inanclara görə alma ömrü uzadır, qocanı dərhal cavanlaşdırır, xüsusilə sonsuzlara övlad verir. Almanın bu qüdrətindən nağıllarımızda tez-tez söhbət açılır. Müəllif də povestdə nənənin dilindən nəql edilən bu nağılı göydən üç alma düşdü formulu ilə bitirir və nənə almaları nəvələri arasında bölüşdürür. Əsərdə təbiət hadisələrinə münasibət əkilərin suallarında əks olunmuşdur. Məsələn, balaca qızcığaz atası ilə gəzməyə gedəndə səmadan buludları görüb soruşur: “Ata göyə qar yağıb bəs onun rəngi niyə qaradır? Ata cavab verir ki, yox, qızım, buludlar yağışın yağacağını xəbər verir” (3, 21). Bu tipli sual-cavablar uşaqların təbiət haqqında biliklərinin artmasına səbəb olur. Povestdə ata obrazı-nümunəvi obraz kimi diqqəti cəlb edir. Ata işdən sonra vaxtının çoxunu uşaqlarına həsr edir, onlarla bir dost kimi davranır. Onlar arasında ayrıseçkilik salmadan qayğı göstərir, bilmədiklərini başa salır.

Uşaq ədəbiyyatının ən sevilən obrazlarından olan nənə obrazı nəvələrinin hər şıltağına dözən, özü də hərdən uşaqlaşan qayğıkeş nənə kimi verilmişdir. Bildiyimiz kimi, nağıllar uşaqların inkişafında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm yer tutur. Nağıllarımız xalqımızın həyatını, məişətini, adət-ənənəsini, dini görüşlərini əks etdirir. Əsərdə də nənə nağıl danışarkən uşaqlara xalqımızın mənəvi sərvəti olan adətlərimizi öyrətmiş olur.

Bir daha əmin oluruq ki, yazıçı povestdə folklorumuzu əks etdirmiş və uşaqlarda adət-ənənələrimizə sevgi aşılamışdır.

KAYNAKÇA

1. Şəhla Hüseyinli, Azərbaycan Folklorunda Epik Formullar, Bakı, 2019, 189 s.
2. Əsatirlər, Əfsanə və Rəvayətlər. Bakı, “Şərq - Qərb”, 2005
3. Mənzər Nigarlı, Əkizlər və onların fındıqburun bacıları, Bakı, 2011
4. Ramazan Qafarlı Azərbaycan Uşaq Folkloru Bakı, 2011
5. Sədnik Paşa Pirsultanlı, Azərbaycan Şifahi Xalq Şeiri və Heca Vəzninin İnkişaf Tarixi, 2013.
6. <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/mart/112601.htm>

GÜLAY SORMAGEÇ'İN ESERLERİ VE TÜRK HALKLARININ EDEBİYATINDAKİ YERİ

Arş.Gör. Yerkegöl ARYKKARA*

Özet

21. yy'ın ilk çeyreği boyunca yaşamış Türk halklarının, şiir alanında bilinç yenilenmesi ve tekrar canlanmış maneviyatta eski anlamıyla birlikte modern anlamı da değişmiş, yenilenmiş ve hatta yeni anlamlar kazanmış kelimelerin olmasıdır. Bu kelimelerden biri "bozkurt" kelimesidir.

Türk halkının çocuk edebiyatına önemli katkı yapan yazarlardan biri olan şair, Türk şiirinin şair - şiir - Türk halklarının edebiyatının şiirinde ve Kazak edebiyatında türetilmesi - "Türk ruhu", "ruh halı" - edebiyat türevini gündeme getirmiştir. uzayda birlik fikrini aramak uygun olur. .

Şairenin şiirinin üç ana noktasını, tanıştığımız bir mezmurdan, Gülay Sormageç şairi ile tanıştırdık. Dedi ki: İslami değerler - İmanik temasının en başarılı epik şiiri, yurtseverliğin pragmatik bir yükselişi, yurtseverliğin, saygılı ifadesi, anadili ve zihniyeti ve Türk ruhu fikirlerinin şiirsel ifadesi - şairin sadece Türk halklarının değil, aynı zamanda Türk halklarının da çocuklarının ve ergenlerinin şiirsel ifadesi. bunun önemli bir katkı olarak görülebileceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Şiir, şair, destan, "bozkurt" kelimesi", Türk ruhu.

*Arş.Gör. Kazakistan L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi Otırrar Kütüphanesi Araştırma Merkezi Kaynaklar ve Elyazmaları Bölümü, shaymardan.gul@mail.ru

Abstract

In the poetic space of the Turkic peoples created in the first quarter of the 21st century, modern meaning, along with its ancient meaning, revived, renewed, and even became even more significant - the word "Blue Bull".

The poet, one of the writers, who made a significant contribution to the children's literature of the Turkic people, has raised the issue of Turkic spirit in poetry of the poet - Turkic peoples' literature and its derivation in Kazakh literature - "Turkic spirit", "mood" - literary it is advisable to call the idea of unity in space.

We have acquainted with three main points of the poet's poet, from one of the psalms we have met, with Gülay Sormageç poet. He said: Islamic values - the most successful epic poem of the Imanic theme, a pragmatic rise in the patriotism, respectful expression of patriotism, native language, and mentality, and the poetic expression of the Turkic spirit ideas - the poet's not only the fraternal Turkic people but also the children and adolescents of the Turkic peoples we think it can be seen as a significant contribution.

Key Words: Poetry, poet, "blue breeze", Turkic spirit.

Türk Halklarında Şiir ve Bilinç Yenilenmesi

21. yy'ın ilk çeyreği boyunca yaşamış Türk halklarının, şiir alanında bilinç yenilenmesi ve tekrar canlanmış maneviyatta eski anlamıyla birlikte modern anlamı da değişmiş, yenilenmiş ve hatta yeni anlamlar kazanmış kelimelerin olmasıdır. Bu kelimelerden biri "bozkurt" kelimesidir.

Kazak Türkler'inin sonsuz zengin şiir mirasında " bozkurt" kelimesi; Kaskır, kökjal, tarlan börü, arlan, abadan vb. isimlerle anılır. Daima cesaret, kararlılık, güç ve özgürlük sembolü olarak karşımıza çıkan bu anlam, kardeş Türk halklarının yazarlarının sanatsal eserlerinde de son derece açık ve net bir şekilde betimlendiğini ve okuyucuya cesaret, ruh veren bir sembol olduğunun farkına varıyoruz.

Türk halkının çocuk edebiyatına büyük katkı yapan ve kişisel bir imza hazırlayan şair ve yazarlardan biri, Gülay Sormageç'tir. Şairenin çocuk edebiyatına: «Müslüman Türk çocuğu», «Bayrağıma selam dur», «Vatan Dediğin», «Ana Dilim», «Türk'ün İstiklal Marşı», «Vatan Sevgisi» gibi eserlerini sunmuştur. Şaire; şiirsel konuları farklı, fikirleri, dersleri olağanüstüdür.

Şaire Gülay Sormageç'in sosyo politik bir şiir olan: «Türk'üm Ben Bozkurt'um Hey!», «Mahzundur gök bayrak bahtı karalı» ve benzeri şiirleri onun sivil yaklaşımının şeffaflığını, toplumdaki çelişkilere tereddüt etmeden kendi sesini, duruşunu açık gösterebilen cesurluğunu, asla iki yüzlü olmayıp, etrafındaki olup bitenleri ihmal etmeyip, daima milletin sesini duyan, duygularını anlayan, fakir halkın sözünü söyleyebilen şiirsel erdeminin genişliğini, topluma, ademoğluna dürüstlüğünü, gerçekçiliğini göstermektedir.

Şaire Gülay Sormageç'in «Türk'üm ben bozkurt'um hey!» şiiri:

*«Kusur demez, hoş görür
Adaletle yol yürür,
Çirkinlikleri küür,
Türk'üm ben Bozkurt'um hey!*

*Zalim bana hasımdır;
Türk Dünyası yasımdır,
Bu kültür mirasımdır
Türk'üm ben Bozkurt'um hey!*

*Mazlumun yanındayım
Merhamet şanımdayım,*

*Soy veren kanındayım,
Türk'üm ben Bozkurt'um hey!*

*Türklüğün gür sesiyim,
Ruhunun imgesiyim,
Bayrağın simgesiyim,
Türk'üm ben Bozkurt'um hey!» [1].*

Gülây Hanım, «Türk'üm ben bozkurt'um hey!» adlı şiiri aracılığıyla tek babadan türemiş Türk halklarına seslenmektedir. Bu durum olayın sadece görülen /yaşanan yüzüdür. Bir diğer yüzü de yazarın bu olayı kullanma ustalığına yani yazarın edebi-estetik prensiplerine değinecek olursak şöyle ifade edebiliriz. “Bozkurt” bir semboldür. Bunu öz ama gerekli bir şekilde vermek ne kadar gerekliyse yazarlık sanatçılık ideallerine de bir o kadar gereklidir.

Bozkurt'a ilişkin mitler ve hikayeler, Uysun, Türk ve Moğol efsanelerinde, Türklerin ortak destanlarında çoktur. “Kök börü” hakkındaki çok sayıda efsanevi hikaye, tarihsel veriler ve onların ecdatlarımızın hayatındaki yeri hakkındaki bilgiler bize çok erkenden ulaşmıştır.

“Kök börü”, Türk mitolojisindeki kutsal kavramlardan biridir [2]. “Börü” kelimesinin, Türk halklarının folklor eserlerinde efsanevi bir resminin olması rastgele bir durum değildir. Kısaca ifade edecek olursak; Türk halklarının inançlarında bozkurt, kailenin totemi ya da nagual, Tanrıyı ve insanların arasındaki irtibatı sağlayan bir varlık veyahut şamanın ünvanıdır. Eski edebi mirasta kutsallık ile ilişkilendirilmiştir [2].

Bozkurt toteminin görüntüsü, Türklerin bir dalı olan Oğuz kabilelerinin de folklor mirasında korunmuştur. Örneğin, Oğuzların eski destanı Oğuznamede Oğuz Kağan tahta oturduktan sonra halkına şöyle seslenmiştir:

“Tüm Dünya bana itaat etmelidir. Bize gönüllü olarak itaat edenler vergi ödesinler. İtaat etmeyenleri düşmanımız sayacağız. Onlara karşı pek çok silahlı asker gönderip yok edeceğiz. Bizim rehberimiz, bozkurt olsun bize uran!” [3].

Altın Kağan hükümdarı, Oğuz Kağan'a bir elçi göndermiş pek çok mücevher ve gümüş sunmuştur. Urum Kağan tarafından yönetilen ülke, Oğuz Kağan'ın yarlığını (fermanını) dinlememiştir. Oğuz kağan hemen Urum'a karşı savaş açmıştır. Savaşa giderken Oğuz Kağan ve askerleri yolda istirahat etmek için mola vermiştir. Sabahleyin Oğuz Kağanın yattığı çadıra güneş gibi güçlü bir ışık girdi:

O ışıktan gök tüylü, gök yeveli büyük bir erkek kurt çıktı.

Kurt:

*“Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun;
Ey Oğuz ben senin önünde yürüyeceğim” dedi.
Gök tüylü, gök yeveli bu büyük kurt,
günlerce yol aldıktan sonra durdu.
Oğuz Kağan dahi çerisi (askeri) ile durdu.
Burada İtil Müren denen bir deniz vardı.
Bu İtil Müren'in yanında,
bir kara dağ önünde savaş (vuruşma, çarpışma) oldu.
Ok, kargı ve kılıçla vuruştular.
Askerlerin çoğu vuruldu
... Oğuz Kağan yendi.
Urum Kağan kaçtı [3].*

Orta Asya'nın göçebelere yaşamında, bozkurt kültürünün çok eski olduğunu biliyoruz. Ayrıca, bu şiirsel görüntü, Orhun ve Yenisey'deki anıtların Kültigin yazıtında yazılı olduğunu da biliyoruz:

“... Orhun ustası, anlatılanlara kutsal, gizemli bir anlam ve güzellik vermek için onu bir varlığa benzetmiş, yani metafor tekniğini kullanmıştır:

*Babam Kağanın askeri kurt gibi,
Düşmanı ise koyun gibiydi [4].*

Kazak Türkleri ulusal inancını, ruhunu korumuş ve ecdatları da bozkurt'u daima kutsal bir yol gösterici olarak görmüşlerdi.

Destanlardaki kahramanların bozkurt şeklindeki görüntüsü, savaşta düşmanlara karşı cesareti simgelemektedir. Türk halklarının karakterinin kendini bozkurda benzetmesinin farklı yolları destanlarda farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Kazak kahramanlık destanlarında "börüdey tidi" (bozkurt gibi yok etti), "börüdeyin tün qatıp" (bozkurt gibi gece gece yürüyor) gibi deyimler vardır.

Mahambet Ötemisuli'nin "Ben, ben idim, ben idim!" adlı eserinde şu satırlar vardır:

*"İsatay'ın zamanında
İki "tarlan börüydüm" (bozkurttum) [5].*

Bozkurt kavramı, Kazak şiirlerinde figüratif anlama sahip olmuş ve cesur, sert erkekleri tasvir etmiştir.

Kahramanlık destanlarında da börü idim, börü idi, börü imiş, üç börü, has börü vb. şeklindeki metaforlar çokça bulunmaktadır. "Börü" kelimesinin olumlu bir kavrama gelmesi, bu görüntünün, Kazakların ulusal bilincindeki totemlik yeri ile doğrudan ilgisi vardır.

Ayrıca, boz kurt imgesinin ideolojik ve sanatsal tartışması, edebiyatın içsel gelişim mantığına bağlı olarak, aynı zamanda sosyo-ekonomik durum nedeniyle değişmesi de doğal bir fenomendir. Eserlerin çoğunda o, toplumun yaşamının farklı yönlerini ortaya koyan, halkın dünya görüşünü, düşüncesini temsil eden sembol şeklinde sunulmaktadır.

Rus sömürge çağında, boz kurdun geleneksel imgesi bozulmaya yüz tutmuştur.

Ayaklanmada yenilgiye uğramış Mahambet'in depresyonunu anlatan "Munar kün" adlı şiirinde şu satırlar vardır:

*"Bakır tasmalı boz arlan
Bakır tasmadan ayrılmış
Av köpeğine dönüşmüştür" [5].*

İşte, bu satırlarda şair, benzetme yolu ile düşmana karşı durmadan savaşan yiğidi artık köy arasında dolaşan köpeğe benzetmiştir. Aynı anda, iyi anlama gelen bakır tasmalı deyiminin, bundan sonraki şiirlerde tam tersi olan kötü anlamda kullanıldığını görüyoruz.

K. Ömiraliyev, Dulat ve Abay şiirlerini incelemiş ve karşılaştırmış ve şu sonuçları çıkarmıştır: "Ayagöz" adlı şiirde Dulat, seçkin yiğitlerin bir özelliğini daha tespit etmiştir. "Bey, starşın (bir nevi ünvan) boynuna bakır tasma takılmıştır" diyerek onların (Rus) kralından aldıkları ünvanı it boynundaki tasmaya benzetmiştir. Ve devamında şöyle söylemiştir:

*"Evcilleşmiş mirzalar (beyler)
Beyaz baspak (giyim) bağlamış.
Ateşin etrafında dönen
İtler gibi ürüyorlar".*

Bu şiir Abay'ın şu satırlarına benzemektedir:

*"Köyde bolis (köy ağası)
Evdeki üren kopeklere benziyor", [6].*

Her neyse, kutsal boz kurdun (kökjal börü, abadan. kuba arlan) imajı, ufaklaşmış ve evcil köpeğe, evden üren ite dönüşmüştür. Bu, düşüncesini kalem ile yazıya dönüştürmüş halk ruhunun göstergesidir [6].

Yine de, insanların öz bilinci, kendini göstermek isterse bazı imajlar beyinde canlanmaktadır. Buna tarih şahitlik edebilir.

Türk halklarının bozkır yırtıcısı olan boz kurt (börü) imajı, Kazak Türklerinin düşmana karşı savaşında ruh veren bayrağına tasvir edilmiştir.

*"Börülüdür bayrağım,
Börülü bayrak kaldırılrsa*

Uyanır içimdeki al kanım” [7].

diye yazıyor meşhur şair Süyünbay.

Göçebe bir hayat kurmuş cesur, savaşçı, bağımsız Türk halkının soyundan gelen Kazak Türklerinin bayrağına boz kurt başının bir sembol olarak alınması, eski ruhun göstergesidir. Bu ruh, onların boz kurt nesli olduğunu göstermektedir.

Sonsuza kadar bağımsız olan ülke kurma fikri ile yaşamış Alaş aydınları eserlerindeki börü imajı, ebedi bağımsız ülke fikriydi.

XX. yüzyılın başlarındaki Alaş şairlerinden ünlü Mağcan Cumabayev’in “Tez baram” (Bir an önce gelirim) adlı şiirinde şu satırlar vardır:

*“At binip bayrağımı alayım,
Kılıcımı tutup savaşa da varayım.
Yer küre kim olduğumu tanısın
Genç börüdek biraz oyun oynayayım” [8].*

Genç kuşak yazar ve şairlerin eserlerindeki boz kurt teriminin yeniden canlanması, yeni zamanda Türklük ruhunun yeniden şaha kalkmasıdır. Bu, kardeşlik, Türklük düşüncesidir. Bu, kökünü çok derinlere yaymış dev bir ağacın dallarının özüne dönmesinin göstergesidir. “Altay ala bolsa auzdağı ketedi, törteu tügel bolsa töbedegi keledi” buyurmaktadır Kazak atasözü. Bunun anlamı da şudur; birlik, dayanışma, beraberlik olmazsa kardeşlerin arasına düşman girer, ülke bozulur, mahvolur. Tüm Yer Küreyi içine almış küreselleşme zamanında dahi Türklük fikri geleceğimizi kurtarabilir!

İşte; Gülay Hanımın çocuklar için yazdığı şiirlerde Türk ruhunun yükselişi, Türk halkları edebiyatının ve onun bir dalı olan Kazak edebiyatındaki Türklük ruh, kökbörü terimleri ile uyumda olmasını edebi alanda aynı fikirlilik diyebiliriz.

Modern eğitimin yanı sıra derin dinsel bilgiye sahip olan Gülay Hanımın halk geleceği, çocuklar ve gençler için yazdığı “Sen yarattın Allah’ım”, “Selam olsun”, “Şükür ederim Rabbime”, “Dua”, “Kurban Bayramı”, “Allah’tan hediye bize” vb. eserlerinden birçok iman meselesini gördüm. Onlar da aşağıdaki gibidir: Allah’ı tanımak, imanı öğrenmek, iman vesilesiyle Yaradana şükür etmek, sabırlı olmak, iyilik, insanlık, ahlak kavramlarını tanıtmaktadır.

Bu, şairenin bir başka özel yönüdür. Şairenin, genç nesle dini eğitim verip iman, ahlak, vicdan gibi değerleri şiirlerine katması, şairenin önemli bir özelliğidir.

Gülay Sormageç, çocuklar ve gençler için yazdığı şiirlerinde onları halkının namusuna, diline, dinine, düşüncesine saygı göstermeye çağırmaktadır. Bilgisi daha oluşmayan çocuk, genç nesiller için yerel ulusun geleceğini, milletin kaderini, milletin etnik kökenini oluşturan ilk faktör, dil, düşünce ve dindir. Şaire bu meselelere büyük bir özen göstermektedir.

Şairenin sivil lirizmi de “Türk’ün Ülküsü”, “Müslüman Türk Çocuğu”, “Bayrağıma Selam Dur”, “Vatan Dediğin”, “Ana Dilim”, “Türk’ün İstiklal Marşı”, “Vatan Sevgisi” şiirlerinin konusu ile ölçülmektedir.

Müslüman Türk Çocuğu

*Gözbebeğim, emeğim
Mevla’dan dileğim
Yarınım, geleceğim
Müslüman Türk çocuğu*

*Severim oğul, kızını
Onurlu Ay-Yıldızını
Kur’an’dan alır hızını
Müslüman Türk çocuğu*

*Bilgeliğe koş ve yarış
Doğruluğa tutar alkış*

*İşlediğim nakış nakış
Müslüman Türk çocuğu ...*

*Buğra Han'ın torunu
Ondan almış huyunu
Bozacak sinsî oyunu
Müslüman Türk çocuğu*

*Turan denen diyarlara
Güzel tatlı rüyalara
Uzanacak Altaylara
Müslüman Türk çocuğu [1].*

Bu şiirlerde Gülay Sormageç'in edebi ustalığa sahip olduğu farkedilebilmektedir. Benim vatanım, toprağım, halkım, milletim, ana dilim gibi kelimeleri kullanmak için büyük bir sevgiye, aşka sahip olmak gerekir. İnsan, sadece ve sadece toprağı, ülkesi, halkı, milleti olunca insan olur. Çünkü insanı insan yapan toprağı, ülkesi, milletidir.

Halk değerlerinden sayılan dil, din, gelenek ve göreneklere hakkında yazılmış şiirlerdeki mesajlardan milletini seven şairenin, kendi halkı için her zaman emek vermeye hazır olduğunu anlıyoruz. Onun Türk edebiyatına büyük katkılar sunacağı kanısını uyandırmakta.

Turan ülkemizin parlak bir geleceğinin garantisi olan çocukları ve gençleri iman bilinci ile eğitip insanın doğasındaki güzel özellikleri olan ahlâkı, iyilik ve merhameti, şiir ile tanıtır böylece dini ve ulusal eğitim veren gerçek şairdir.

Okuduğumuz Gülay Sormageç'in şiirlerinden şaireye ait üç ana fikri fark ettik: Bunlar da İslam değerleri, iman meseleleri, vatanseverlik konusu, kendi halkına, ana diline karşı sevgi ve Türklük ruh fikridir. Biz, şairenin kendi eserleri ile tüm Türklerin gençlik edebiyatına büyük katkı sağlamakta olduğunu düşünüyoruz. Bunun için eserlerini okuyup, inceleyip ve tanıtmak gerekmektedir. Bizim gayretimiz de bu istikamettir.

KAYNAKÇA

- 1- Sormageç G. Şiirler.
- 2- Köbeysinov E.B. Kazak Folklorındaki Kaskır Beynesi K.I. Stud.Kz
- 3- <https://www.ergenekun.net/oguz-kagan-destani.html>
- 4- Kelimbetov N. Ejelgi Davir Adebıyeti. Almatı: Ana Dili, 1991. – 264 S.
- 5- Mahambet. Ereuil Atka Er Salmai. Almatı Jazuşı, 1974. – 140 S.
- 6- Nurakıman E. Kazak Adebıyetindegi Kök Böri Beynesi
- 7- www.zharar.com/kz/olen/3389-bayrak.html
- 8- Cumabaev M. Ölenleri, Dastandar. – Almatı: Jazuşı, 2013. – 375 S.

GÜLAY SORMAGEÇ'İN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE YURTSEVERLİK MOTİFLERİ

Prof.Dr. Merziyye NECEFOVA *

Özet

Çocuk şiirleri yazmak aslında daha zor ve sorumluluk isteyen bir iştir. Her şeyden önce, çocukların psikolojisini bilmeniz gerekir. Bu, sadece şair olmak demek değildir. Çocuk dünyasına girmek ve onları yazdıkları konusunda ikna etmek önemlidir. Çocuklar, duyduklarını görmek isteyen saf ve samimi yaratıklardır. Her iki çocuk şair, çocuklarla ve çocuklarla samimi olmalıdır. Kısacası çocuklar, eylemde görmek istediklerini onlara gösterebilir. Terörizmin yaşandığı bir zamanda fâscesde yaşıyoruz. Çocuklarımızın karşılaştığı yüzler, bebek olsalar bile, dünyayı endişelendiriyor. Son zamanlarda tüm dünyada olanlar, çocuklarımızın omuzlarında acı çekiyor. Çocuklarımızın gözlerinde, masum çocukluktan daha fazla üzüntü, üzüntü ve daha fazlasını görüyoruz. Tüm bunlar, edebiyat ve edebiyatın en aktif kolu olan şiirin bir miktar azaltılabileceğini düşünüyorum. Bana öyle geliyor ki, çocuk şiirleri için bir konu seçerken, şiirlerini neşeli ruhlarla ovmak biraz

* Prof.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, necefova.merziyye@mail.ru

keyifli. Gülay Sormageç'in çocuklar için iyimser bir ruhla şiirler yazan yaratıcılığı, 20 şiire kadar şarkı besteledi.

20 Ekim 1965'te Isparta'da doğdu. Isparta'daki Atatürk okulunda okudu. 24 Ocak 1986'da Diyanet İşleri Kuran Eğitimci olarak başladı. Isparta'nın çeşitli semtlerinde görev yaptıktan sonra 1991 yılında Tekirdağ'ın Çorlu ilçesine atandı.

Farklı çocuk dergilerinde yazmaya başladı. Konya Çocuk dergisinde öyküler ve şiirler yayımladı. Diyanet İşleri Bakanlığı'nın eğitim materyali olarak hazırladığı CD'lerin yazılmasına katkıda bulundu. DIA tarafından çalışmaları için ödüllendirildi. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Yaz Kuran Kursları Etkinliği, yazım ekibine başkanlık etti. Hikayeler, şiirler yayınladı. Bir tiyatro eseri var. Yazma ve sahneleme çalışmaları aynı zamanda "Tiyatronun Dil Gelişimine Katkısı" başlıklı bir makale içeriyordu. Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği yönetim kurulu üyesidir. Uzun yıllardır yerel basında yazıyor. Basın kartı sahibidir. Makalede Gülay Sormageç'in eserlerinde vatanseverlik meselesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vatan, şiir, çocuk, Gülay sormageç, terbiye.

PATRIOTIC MOTİFS İN CHILDRENS POEMS BY GÜLAY SORMAGEÇ

Abstract

Writing children's poems is actually more difficult and responsible. First of all, you need to know the psychology of children .That is, it does not just mean being a poet. It is essential to enter the world of children and convince them that they are writing. Children are pure and sincere creatures who want to see what they hear. Both the child poet should be sincere, with children and children. In a word, children can show them what they want to see in action. We live in fasces at a time when terrorism is happening. Faces faced by our kids make the world worry, even though they are babies. What has happened all over the world lately becomes a pain in the shoulders of our children. In our children's eyes, we see more sorrow, sorrow, and more than the innocent childhood. All this, I think, poetry, which is the most active branch of Literature and Literature, can be somewhat diminished. It seems to me that when choosing a topic for children's poems, it is a little enjoyable to rub their poems with joyful souls. Gülay Sormakçın's creativity, which has written poems in an optimistic spirit for children, has composed songs for up to 20 poems.

Born October 20, 1965 in Isparta. He studied at the Atatürk school in Isparta.

He began his career as a Quran Tutor at the Ministry of Religious Affairs on January 24, 1986. After serving in various districts of Isparta, he was appointed to Çorlu district of Tekirdağ in 1991. Writing began writing in different child magazines. Children's magazine published stories and poems in Konya Çocuk magazine.

He contributed to writing CDs that he had drawn as a training material of the Ministry of Religious Affairs. He was rewarded by the DIA for his work. The Chair of the Summer Course Courses Activity, which was run by the Directorate of Educational Services General Directorate under the Presidency, chaired the writing team and published stories, poems in the book. There is a theater work. Writing and staging work also featured an article titled "Contribution of Theater to Language Development".

He is a member of the board of directors of Children and Youth Literature. He has been writing for many years in the local press. The owner of the press card. In my article, I will talk about the issue of Patriotism in the Gülay Sormageç.

Key Words: Homeland, poetry, child, Gülay Sormageç, finishing.

Çocuk şiirleri yazmak aslında daha zor ve sorumludur. Bunu yapmak için, önce çocukların psikolojisini bilmelisin. Tek şiir değil. Çocuk dünyasına girmek, onları yazdıklarına ikna etmek için bir önkoşuldur. Çocuklar, duyduklarını görmek isteyen saf ve samimi yaratıklardır. Bir çocuk şair

yazmadan önce, saf, içten ve tekrar çocuk olmalısınız. Bir kelimeyle, onlara kelimelerde değil görmek istediklerini gösterebilirler. Bir trajedi ve terör zamanında yaşıyoruz. Trajediler çocuklarımızı kararttı ve bebek olsalar bile onlara bakıyorlardı. Son zamanlarda, dünyadaki insanlar çocuklarımızın omuzlarında acı çekiyorlar. Çocuklarımızın gözündeki hüznün ve kederi masum çocuk tacizinden daha fazla görüyoruz. Edebiyatın ve edebiyatın en aktif dalı olan şiir, daha az oranda azaltılabilir. Bana öyle geliyor ki, çocuk şiirleri için bir tema seçerken, neşeli şiirlerle biraz yatıştırmak ve sevinmek mümkün. Çocuklar için iyimser şiirler yazan ve 20 yıla kadar şiirlerine güzel şarkılar besteleyen Gülay Sormageç'in çalışmaları hakkında çok tutkuluydum.

20 Ekim 1965 yılında Isparta'da doğdu. 1983 yılında Isparta İmam Hatip'ten ve Isparta Atatürk Okulu'ndan mezun oldu. Kariyerine 24 1986'da Din İşleri Bakanlığı'nda Kuran Öğretmeni olarak başladı. 1991 yılında Isparta'nın farklı semtlerine atandıktan sonra Çorlu Tekirdağ ilçesi atandı. Halen'in görevi canlandırmaktır. Yazı tahtası değişen çocuk odasında yazmaya başladı. Çocukluk Dergisi, Konya Hemşirelik Dergisi, hikaye ve şiirler yayımladı.

Diyanet İşleri Bakanlığı, eğitim materyallerini çizerek cdlere masası öğrenme senaryoları yazmaya katkıda bulunmuştur. Bu çalışma dolaylı olarak DEB tarafından verildi. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulan, Daire Başkanlığı başkanlığında, Yaz Kursları Ders Kitabı Yazım Kılavuzu, yazar kitap ve şiirleri Genel Müdürlüğü. Bir tiyatro koşusu var. Yazma ve sahnelenme çalışmaları artık "Tiyatro Salonunun Dil Gelişimine Katkısı" makalesinde de yer alıyor.

Yazarın, "Müslüman Türk Çocuğu" şiirindeki çocukların gururu üzerinde büyük etkisi vardır. Şiiri okuyan çocuk, Türklerin gayreti, saygınlığı ve adaletiyle gerçekten gurur duyuyor.

Gözbebeğim, emeğim
Mevla'dan dileğim
Yarımım, geleceğim
Müslüman Türk çocuğu

Şair, Tur şiirinin şiirsel dillerinde onur duyduğunu ve gurur duyduğunu söyler.

Çocuklar ana dillerinin güzelliğini şiirlerde anlarlar, ama aslında bu şiir bu güzellikleri baştan sona emmez. Ana dilimiz her anavatanla bağlantı kurduğunda, şiirimizden kırmızı bir çizgiyi geçiyoruz. "Ana Dilim" şiiri çocuklarımıza sadece Türkçeyi değil aynı zamanda güzelliği de sevmektedir.

Bebeğimin ninnisinde,
Nur ninenin öyküsünde
Genç kızımın türküsünde
Ana dilim, güzel Türkçem (2)

Gülay hanım sık sık folklora dönüşür, atalarımızın değerli düşünceleri ve sözleriyle çocuklarımızı gerçek Türk vatandaşları olmaya yönlendirir. Yalanları kaldırır. Bu açıdan yazarın "Doğruluk" şiiri çocuklarımızı gururlu, adil ve dürüst bir vatansever ile yetiştirmede önemlidir.

Doğru olanın;
Yüzü ak olur,
Dostu çok olur,
Sevgiyi korur.

Gerçek İslam böyle bir özgünlükle başlar. Bir vatandaş olarak haktan yana olmalısınız ve vatanınızı adaletle ve başkalarının haklarını çiğnemenin savunmalısınız. Çocuklarımız düşmanın düşmanıdır ve onları kandırmaca olarak yetiştiremiyoruz. Doğru yoldaysanız kazanabilmeniz için sizi eğitmemiz gerekir.

Yalanın mumu
Çabuk sönermiş,
Bir daha yanmaz
Işık vermezmiş.

Şair ayrıca köprülerimize vatandaş olmanın nasıl bir şey olduğunu da öğretiyor. Anavatanını sevmek söz konusu olduğunda dürüstlük ve dürüstlük de önemlidir. Anavatanınıza söyleyin "güzel

vatanımızın bir yansımasıdır. Tabii ki, bu açıklamadan sonra, bebek fidanları, vatanlarının anlayışından yeterince anlayabilecek ve onu korumak için sınırlar arayabilecekler.

Aşktır mayası;
Yiğit yuvası,
Hastır boyası
Vatan dediğin.

Ana duası,
Bitmez vefası
Hoştur sefası
Vatan dediğin.

Bu şiirlerde ülke için güçlü bir sevgi duygusu var. Şair, anavatanın güzelliğini açıklar. Ova, nehir ve dağ, vatanın bir cennet olduğu şiirsel dilin güzelliğini ifade eder. Bu güzellikleri sürdüremiyor ve sürdüremiyorsanız, bu güzellikten mahrum kalacaksınız. Şiirin son ısırlıklarında, korunan ve heyecanlandırılan vatan, çocukların gözlerine neşe getirir.

Ülke yükselsin
Millet dirlensin
Çocuk şenlensin
Vatan sevgisi.

Şiirlerinin güçlü bir disiplin anlayışı vardır. Birinin anavatanına olan sevgi de terbiye ile başlar, bu yüzden şiirleri, iş sevgisini ve şiir yazarken çok çalışmayı, evde ebeveynleri sevmeyi ve ev işlerinde onlara yardım etmeyi tekrar dürüst ve adil olmak istemez. Baba ve anneye sevgi, saygı, sevgi ve saygı duygusu, bu şiirlerde vatandaş olmanın anahtarlarıdır.

Çalışarak başarmak;
Sabırlıca yol almak,
Ülkü ve sevgi yüklü,
İyi bir insan olmak.

Bebeklerimizi iyi bir insan olarak yetiştirmek, iyi insanlarsa yürüdükleri toprakları koruyacak vatandaşları yetiştirmiştir. Bu şiirin ana fikri Vatandaş eğitmektir.

Gülay Hanım'ın kahramanlık konusundaki şarkıları ve şiirleri besteciler tarafından derlendi ve güzel şarkılar çocuklarımız tarafından söylendi. "Türk İstiklal Marşı" şiiri güzel bir kahramanlık şarkısı ve bu yürüyüşte besteleniyor.

Türk'ün İstiklal Marşı;
Bitmeyen birlik marşı,
Titretir dağı, arşı
Diyor; İstiklal Marşı.

İman dolu göğsünde;
Hile yoktur özünde,
Korku sinmez gözünde,
Diyor; İstiklal Marşı.

Şiirin dili gerçek olmak, adalet ya da inanç olmaktan çıkmaz. Bayrağımıza saygı, sevgi, şeref ve onur gibi nitelikleri ile çocuklarımızda gerçek bir vatanseverlik geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yurtseverlik sadece anavatan aşkı değil, aynı zamanda onu koruma mücadelesidir, aynı zamanda Gulay Khan'ın çocuk şiirlerinin temelidir. "Zaferin Şanzımanı" şiiri tüm dünya için tartışılmaz bir sevgidir, şiirde halkın hayatını, yıllarca süren şehitliği ve takas salgınlarını anlatması şiirseldir. Yazar önce bayrağı açıklar

Şan onda, şeref onda;
Yıkılmaz direk onda,

Sonsuz hürriyet onda,
Benim şanlı bayrağım

Bir sonraki paragraf tarih ile ilgilidir. Bana Türk bayrağının her zaman şanlı Türk oğullarının kanıyla boyandığını hatırlatıyor ve bu yüzden yüksek.

O göklere uzanmış;
Canlar ona adanmış,
Rengi kanla boyanmış,
Benim şanlı bayrağım

Diğer paragraflarda, tarihimizi hatırlayarak, binlerce kişiyi öldürdüğümüzü hatırlar. Bayraklarımız her zaman gökyüzünün yükselmesi için hatırlanacak.

Tarihimdir şahidi;
Binlercedir şehidi,
Gazi olmuş yiğidi,
Benim şanlı bayrağım

“Çanakkale Kahramanı” adlı şiirinde, yazar, Türk kahramanlığının anlarından bahseder ve Canakkale'ye büyük bir kahramandır diyor.

Çanakkale yurdun süsü
Türk'ün özgürlük türküsü
Dilden diledir öyküsü
Kahramandır Çanakkale

Şiirin bir dördlüğü Atatürk'ün adından bahseder. Atatürk'ün bağımsızlık anlayışına vurgu yapar.

Zafer nasip Atatürk'e
Dileği bağımsız ülke
Vermiştir aziz Türk'e
Kahramanlık Çanakkale

Şiirleri birçok antolojide yayınlandı. “Baba Şiirleri Antolojisi, babası hakkında bir şiirini içeriyor. Şiir çok etkili... Yazar, annelerini yarıya ve büyükbabalarına dağ diyerek etkileyici bir şiirsel ifade veriyor.

Analar yar, babalar dağ;
Böyle kurulur hoş otağ,
Baba gider söner çerağ,
Balam babasız kalınca...

Babanın ne olduğunu etkili bir şekilde yansıtır. Bu konuda şairin sayısız şiiri vardır. Şiirler gençlerin geleceğine ışık tutan rehberlerdir. Yetiştirilmelerinde önemli bir rol oynayacaktır. Şiirlerin dilinde halk motiflerine sıkça rastlanır. Basit ve anlaşılır bir dille yazılmışlardır ve kolay unutulmaz bir içtenliğe sahiptirler.

KAYNAKÇA

Baba Şiirleri Antolojisi, 2018

Türk Dünyası Şiir Seçkisi”, Antoloji, 3, 2015

Türk Dünyası Şiir Seçkisi, Antoloji, 4, 2016

BAĞIMSIZLIK DEVRİ ÇOCUK ŞİİRİNDE VATANSEVERLİK KONUSU

Dr. Leyla ALLAHVERDİYEVA*

Özet

Azerbaycan çocuk edebiyatı yıllarca sınavdan geçti. Klasik çocuk şiirimizin unutulmaz pek çok temsilcisi var, Azerbaycan'ın bağımsızlık dönemindeki çocuk şiiri bu muhteşem kaynaklar üzerinde gelişmekte ve şekillenmektedir.

Azerbaycan edebiyatında birçok çocuk edebiyatı yazarı var. Abdulla Shaig, Mirza Alakbar Sabir, Abbas Sahhat, Mirvarid Dilbazi, Tofiq Mahmud, Khaniman Alibeyli, Zahid Halil, Geşem Najafzade, Sevinj Nurigizi ve çocuk edebiyatına iyi örnekler yaratan diğer yazarlar, özellikle Azerbaycan'da

* Dr., Azerbaycan Sumgayit Devlet Pedagoji Üniversitesi, allahverdiyeva80@inbox.ru

vatansallıkta çocuk felsefesi yaratıyor. 90'lı yılların şiir örnekleri Azerbaycanlı çocuk edebiyatında daha da belirgindi. Bugün ülkemizin binlerce mülteci ve mülteciye ev sahipliği yaptığı günümüz Karabağ savaşında, yazarlarımız çok zor işlerle karşı karşıya kalıyor, en önemlisi çocuklarımızın sevgisini artırmak ve vatan nedir? Çocukların uygun inokülasyon sorunu sorudur. Çocuklar için yazılmış şiir, modern çağın nabzını tutmalıdır. Aynı zamanda, sadece yazılan eserlerin biçimine değil, içeriğin ve fikirlerin saflığına da vurgulanmalıdır. Araştırmalar, günümüz çocuk şiirinin bu konuda birçok gelişme kaydettiğini gösteriyor: Özellikle, Azerbaycan'ın şiirinde, Zahid Halil, Rafig Yusifoğlu, Sevinj Nourouqizi, Alemdar Guluzade, Geşem Najafzade, Teymur Elchi, Shovkat Horovlu ve Geşem Najafzade gibi vatanseverliğin tanıtılması yaratıcı eserinde. Makalemde, bu yazarların Azerbaycan'ın bağımsızlık dönemi şiirindeki yaratıcılığındaki vatanseverlik derecesinden bahsedeceğim ve vatanseverlik şiirlerinin bir analizini vereceğim.

Anahtar Kelimeler: Bağımsızlık, şiir, savaş, vatanseverlik, çocuk.

THE SUBJECT OF PATRIOTISM IN CHILDREN'S POETRY OF INDEPENDENCE

Abstract

Azerbaijani children's literature has passed years of testing. There are many memorable representatives of our classic children's poetry, namely, the children's poetry of Azerbaijan's independence period is developing and forming on these magnificent sources.

There are many children's writers in Azerbaijan literature. Abdulla Shaig, Mirza Alakbar Sabir, Abbas Sahhat, Mirvarid Dilbazi, Tofiq Mahmud, Khaniman Alibeyli, Zahid Khalil, Geşem Najafzade, Sevinj Nurigizi and other writers, who create good examples of children's literature are creating and creating pearls of our children's literature. Political childhood in Azerbaijan, especially patriotism The poetry samples of the 90s were even more prominent in Azerbaijani children's literature. Today, in today's Karabakh war, where our country is home to several thousand refugees and refugees, our writers face very difficult tasks, the most important of which is to increase our children's love for the homeland and what is the homeland? the problem of proper inoculation of children is the question. The poem written for children should hold the pulse of the modern era. At the same time, it should be emphasized not only the form of the works written, but also the purity of content and ideas. Research shows that today's child poetry has made many improvements in this regard. In particular, the introduction of patriotism in children's poetry in Azerbaijan's children's poetry, such as Zahid Khalil, Rafig Yusifoglu, Sevinj Nourouqizi, Alemdar Guluzade, Geşem Najafzade, Teymur Elchi, Shovkat Horovlu and other poets in his creative work. In my article, I will talk about the degree of patriotism in the creativity of these authors in the children's poetry of Azerbaijan's independence period. And I will give an analysis of patriotism poems.

Key Words: Independence, poetry, war, patriotism, child.

Bağımsızlık dönemi, çocuk edebiyatında her alanda olduğu gibi derin izler bıraktı. 1998'de Azerbaycan Yazarlar 10. Kongresinde çocuk edebiyatının sorunları, başarıları tartışıldı ve tartışma çok önemliydi. Azerbaycan'da bağımsızlıktan bu yana çocuk edebiyatının toplanmasında, yayınlanmasında, araştırılmasında pek çok şey yapıldı ve başarıldı. Çocuk edebiyatı kitapları (Bakü 2006, kara çocuk kitabı "Azerbaycan Çocuk Edebiyatı" (Bakü 2007) ve on çocuk edebiyatı, bilimsel makaleler, adaylık ve doktora tezi hakkında kitaplar Karabağ savaşının bağımsızlığı sırasında çocuk edebiyatı konularına değindi. Nargiz Jabbarli'nin kitabında, Azerbaycan Bağımsızlık Edebiyatı (Cilt 2) adlı kitabında zihniyeti ve psikolojisi nedeniyle derinden yaralandı: "İlk bağımsızlık yıllarından Karabağ savaşı. Çocuk refahı, büyümeye saygı, sadakat, dostluk, doğanın ve vahşi yaşamın güzelliği hakkında küçük bir okur kitlesinin gelişimi, çocuk edebiyatında Hocalı'nın trajedisi ile ilgili 20 Ocak ve sonrasında sürekli bir tema olmuştur. (1)

Bağımsızlık döneminde yüzlerce çocuk şiiri örneği bu yıllarda çocuk şiirinin etkinliğini göstermektedir.

Rafik Yusifoğlu, çocuklarımızı onlar hakkında düşündüren yazılarımızı yazan şairlerden biriydi. 1966'da liseden mezun oldu ve Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi'nin filoloji fakültesine girdi. 1970 yılında liseden mezun olduktan sonra Azerbaycan Bilimler Akademisi'nde lisansüstü dersine girdi ve tezini savundu ve böylece sanatsal alanın dışına çıkmadı. Rafig Yusifoglu, 1985-1992 yılları arasında Azerbaycan'ın en etkili çocuk dergisi olan Kukla dergisinin eski başkanıdır. Yıllardır, "Goyfer" yüksek kalitede baskı almak için çok çalışıyor. Çocuklarının şiirlerinin bu kadar canlı ve içten olmasının ve çocuklar tarafından memnuniyetle karşılanmasının birçok nedeni var. Rafig Yusifoglu, uzun yıllar çocuk dergisinin yaratıcısı, yazarı ve editörüdür. Her gün çocuklarla iletişim kurar, onlarla iletişim kurar. İstedığınız zaman çocuk yazarlarla tanışın, tavsiyelerini dinleyin ve tavsiyelerde bulunun. Rafig Yusifoglu, 80 kitabın yazarıdır. Bu kitapların her birinde, samimiyetini, sadeliğini ve kalbini buluyoruz. Her ne yazarsa yazsın, tatlı bir okuyucuyu yakalar ve bulmacalar. "Dağlarımız" şiiri dağların büyüklüğünü yansıtır. Bu şiir çocuklarımızı ülkelerini sevmeye ve güzelliklerini korumaya teşvik eder.

Zirvələri ağappaq,
Yamacları çiçəkli,
Dumanları tül kimi,
Buludları şimşəkdi.
Bənövşəsi utancaq,
Laləsi "əliqanlı"
Çəşmələri nəğməli,
Çayları dəliqanlı
Qoynu qartalı yuvalı,
Meşələri fıstıqlı,
Üstü günəş yorğanlı,
Başı bulud yorğanlı.(2,)

Elbette ki böyle tatlı bir resim, çocukların doğayı ve vatanı sevdiğidir. Görüntüler güzel ve doğal. Bunun nedeni de şairin yürek kırmasından kaynaklanıyor. Karabağ bölgesinde doğup büyüyen Rafig Yusifoğlu, görkemli Azerbaycan dağları boyunca şarkı söyledi ve şarkı söyledi. Bu şiirlerde sadece aşk değil, aynı zamanda küçük çocuklara varlıklarını korumalarını ve bunun için mücadele etmelerini tavsiye eder. Bunu açıkça ifade etmiyor. Bu sadece varlığımızı, değerimizi, değerimizi, güzellikimizi yansıtır. Çocuklar ayrıca gerçeği de biliyor - sahip olduklarınızı korumanız, bununla çıkmanız gerekiyor.

Rafik Yusifoğlu'nun birçok çocuk kitabı var ve çoğu zaman memleket konusunu gündeme getiriyor. "Yurdu", "Büyük Rüya", "Çiçek Yağmuru", "Parfüm", "Ay Işığı", "Tatlı Yağmur", "Zaman Treni", "Yollar", "Kelimeler", "Bulmacalar" ülke ", " Tatlı yuva ", " Ben bir çocuk bile değilim ", " Anadil ", " Altın harfler ", " Bulut filosu ". kitaplar yayınlandı. Aynı zamanda, Rafik Yusifoğlu'nun birçok eseri, okul çocuklarımızın eğitimi ve yetiştirilmesinde büyük rol oynayan orta öğretim okullarının kitaplarına dahil edilmiştir. "Menekşe, Düşme", "Üç Bayrak", "Alfabe", "Su", "Ağaç pes etmedi", "En Güzel Yer", "Öğretmen", "Böğürtlen El", "Anneler Odası", "Dünyamızı Dekore Et" "Şiirler", "Babam", "Dört Kardeş", "El", "Bölümler", Azerbaycan çocuk edebiyatının incileri olarak bu konuda yazılmış şiir örnekleri olarak kabul edilebilir.

Şairin şiirleri bir miktar ateş içerir. Karabağ'ın en güzel yerinde doğmuş ve boyanmış - Kubadli'nin doğuşu, köyün yıkılması ve toprağın saflığı, çocuklarla ilişkilerinde güzel bir iz bıraktı ve bu onun şiirlerine yol açtı.

Rafig Yusifoglu, çocuk edebiyatının bir ödülü. 1989 Sık Kullanılanlar Düğmeleri Kitabı, Azerbaycan Komsomol Merkez Komitesi, Azerbaycan Devlet Basın Komitesi ve Yazarlar Sendikası 'Yılın Kitabı' ödülünü ve 2000 Bahar Kitabı için Yazarlar Sendikası Tofig Mahmud'u aldı. 2016 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, en iyi çocuk edebiyatı yarışmasında şiirde ilk sırayı aldı.

Rafig Yusifoğlu'nun değerli eserleri, Azerbaycan'ın çocuk şiirinin daha mükemmel oluşumuna katkıda bulunur ve çocuk edebiyatının takdirine temel oluşturur.

Başka bir çocuğun şairi - İsmail İmanzadeh'in eserleri de vatanıyla ilgili şiirleriyle zengin ve akılda kalıcıdır. Bu açıdan şiir kitabı "Ben babamın kızıyım" en bağımsızlık eserlerinden biridir. İsmail

Imanzadeh'in bu şiirlerinde Karabağ savaşının sonuçlarına katlandığını görüyor. Aslen Jabrayil bölgesinden olan şairin hayatı, yetişkinler için yazdığı şiirlerde ve küçük çocuklarımıza yazılan şiirlerde görülebilir. Azerbaycan bayrağına adanmış şiir yazar;

Savalandı , Kəpəzdi
Şöhrəti eldə gəzdi.
Dağ kimi yenilməzdi,
Azərbaycan bayrağı

Haqqın dönməz yoludu,
Müqəddəsdi, uludu.
Azadlıq simvoludu-
Azərbaycan bayrağı (3)

Bayrağımız hakkında yüzlerce şiir yazılmasına rağmen, İsmail İmanzadeh'in şiirlerinin imgeleri resonatlıdır.

"Ana Yurt" şiirinde ülkemizin her bir köşesinin gözü ve Azerbaycan topraklarının benzersizliği vurgulanmaktadır. Şiirde, çocuklarımızın topraklarımızı sevmeleri ve onları korumaları da önemlidir.

Göz oxşayır yurdumun
Hər daçı, hər torpağı.
Gör necə də gözəldir
Azərbaycan torpağı.(3)

"Ben babamın kızuyım" şiiri çocuklarımız için en değerli vatanseverlik örneğidir. Şiirde, çocuklarımız Şuşa şehri hakkında çok iyi bilgilendiriliyor. "Ermenilerin kışkanç bir kalesi olan Şuşa, Azerbaycan topraklarının en güzel yeri olarak kabul edilir.

Ana yurdun sevimli,
Nazlı balası Şuşa,
Ərənlərin qıbləsi,
Qeyrət qalası Şuşa.

Bir gün yeni nəğmələr
Gəzib dolaşar dağı.
Dalğalanar Şuşada
Azərbaycan bayrağı.(3)

Alamdər Guluzadeh, günümüze ayak uydurabilen ve çocuk şiirlerinde kendilerini düşündüren özel bir yer veren şairlerden biridir.

1952 yılında Asgaran ilçesinin Hocalı yerleşiminde doğdu, Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü, Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nden mezun oldu. Azerbaycan radyosunda çocuk programlarının editörü Şair, onlarca çocuk programının yazarı ve sunucusudur. Alemdər Guluzadeh'in şiirlerini sevmenin ve ayırt etmenin birçok nedeni var.

İlk sebep çocuklu çocukları doğurmaktır. Onlara olağanüstü aşkı şiirlerinin çoğunda yansır. Diğer sebeplerden biri de şairin Azerbaycan'ın en güzel yerinde doğmuş olmasıdır. Karabağ'ın en güzel yerinde doğmuş ve boyanmış - Hocalı'nın doğuşu - köyün iyiliği ve toprağın temizliği çocuklarla ilişkilerinde güzel bir iz bırakmış ve bu onun şiirlerindeki güzelliğe yol açmıştır. Bu nedenle şiirlerinin dili halkın diline ait suyu içer. Şiirleri, geçmişi unutmadan, yeni bir şey yaratabilir. Şairin kendisi, "Geçmişten ders almayan, bugünden zevk almayan genç bir adam, yarının yaratıcısı değildir" diyor.

Yazarın gençliği Karabağ savaşından geçti. Memleketinden ayrılarak, babasının Ermeniler tarafından vahşice öldürülmesi, Ermeniler tarafından yüzlerce çocuğumuzun ve gencin acımasızca öldürülmesi, savaş şiirinde onlarca çalışmaya neden oldu. "Baş Komutanı" gençliğimizdeki en değerli çalışma olarak kabul edilebilir. Şiir, Azerbaycan milli kahramanı Şirin Mirzayev'in Karabağ savaşında nasıl savaştığını anlatıyor. Bu şiirde, şair genç insanlarımızı ve çocuklarımızı da anavatanı sevmeye ve korumaya hazır olmaları için teşvik eder.

Şair çocuklara “henüz kanmayan ve yanlış anlaşılan çocuklar” olarak bakmaz, yarının kahramanları olarak kabul eder. Bu şiirleri okurken şairin kendisinin "Çocuklar dünyamıza yaşamak için doğar" dediğini görebilirsiniz.

Uşaq gəlmir bu qoca
Dünyaya daş atmağa,
Uşaq gəlir bu qoca
Dünyanı yaşatmağa.(4)

Çocuklar hem gelecek, hem de vatanımızın gururlu vatandaşlarıdır.Çocuklarımızı sevmek ve takdir etmek de bir vatanseverdir. Şiirdeki eski dünya, gelecekteki çocuklarımızın seveceği ve koruyacağı bir vatan ve vatandır.

Çocuğun psikolojisini, düşünce tarzını bilen ve onunla ilgilenen olayları seçen yazar, sesini duyabilmek için yalnızca bir çocuk ve çocuk olmalıdır. Sanki çiçek ve çiçek dilini biliyorlardı. Sadece çocuklar için sevgi ve bu sevgiden doğan şiirler - sevilir, hatırlanır, farklıdır.

Alamdar Guluzadeh'in kendi Azərbaycanlı çocuk edebiyatı dizisi vardır. Şairin şiirleri, bugün Azərbaycan'da çocuk edebiyatının gelişiminin en değerli örneklerinden biridir.

Şiirleri, çocuklarımızdaki vatanseverlik duygusunu etkileyen şairlerden biri de Shovket Horovludur'dur. Shevkat khanum da iyi bir öğretmendir ve şiirlerinde, öğretmen seti sofistike ve yaratıcı yazının uyumlu bir birleşimidir. Şiirlerine bakalım. Yazarın "Yuvasız Karga" şiiri ilk bakışta kargalar hakkında bilgi sağlar. Kara karga ile kendi davranışlarını karşılaştırarak ve sonra kara kargayı bir anne kuzgun olarak tanımlayarak, bir kontrast yaratır. Literatürde bile şair, "Kara Domuz" un olumsuz özelliklerini şiirdeki ana leylekle karşılaştırır. Şiir, kuşları ve leylekleri yansıtan yazarla birlikte kuşlar dünyası hakkında bilgi sağlar. Kuzgunun tanımını yapan kuzgun, tüm özelliklerini çocuklara sunar.

Dolandı bağı,
Sözü,könlü şad,
Gözlərdən uzaq,
Tapdı bir budaq.
Boş-boş öyünüb,
Qar-qar edirdi,
Qonum-qonşunu
Ordan güdüdü. (5)

Şiirin diğer noktalarında, şair, çocuklara özellikleri sunarak leylek kuşunun tam bir görüntüsünü yaratır.

Əlinə düşsə,
Bir tikə çörək,
Tez qapıb alsın,
Onu hövlənək.
Uca budaqda,
Bir ana leylək,
Çör-çöp toplayır,
Ev tikmək üçün,
Olmuşdu həlak,
Qan-tər içində
Yuva qururdu,
Balalarını isti-soyuqdan,
O qoruyurdu.

Bu şiir hakkında, Filoloji Doktoru Merziyya Najafova yazıyor:

“Şiir, üç kuşun karakterini bir şiirde ortaya çıkarır ve kuzgunun şiirsel görüntüsünü açar. Aslında, kuzgun kendisinin alaycı ve kurnaz olduğunu ve hiçbir çaba göstermeden istediğini elde ettiğini ortaya koyuyor. Şiir, çocukları bir karga görüntüsünü göstererek çalışkan, arkadaş canlısı, sadık, saf, dürüst

olmaya çağırır. Karga kurnazca yuvayı ele geçirmeye çalışıyor olsa da, başarılı olamıyor. Kırlangıç yuvasını ilkbaharda gören kuzgun, ona yaklaştı ve tatlı dilini açtı. Kırlangıç zaman içinde yanıt verir.

Sənin kimisi məni aldatmaz,
Mənim yuvamda
Sənə yer çatmaz.

Şiirin sonunda kurnaz karga kapıları ezdi ama reddetti. Ve kurnaz karga hareketsiz kaldı. Bu şiirin kökeni yazarın Karabağ Savaşı'ndaki tecrübesinden etkilenir. Bizce Azerbaycan topraklarının Ermenilerce işgali ve kurnaz Ermeni imajı şairin karga imajını etkiledi. Elbette, çocuklarımız savaşmaya, savaşmaya, savaşmaya ya da ölmeye çalışmıyor, ancak sadece komplo ve komplo için hazır olmaya çalışıyorlar.”(6)

Çocuklarımızın şiirlerinde yurtseverlik ve yurtseverlik üzerine yüzlerce şiir vardır ve bunlar modern şiirimizin temelini oluşturur.

KAYNAKÇA

1. Aygün Bağırılı, Günay Garayeva "Bağımsızlık Yıllarında Çocuk Edebiyatı", "Bağımsız Dönem Çocuk Edebiyatı", 2. Cilt, "Bilim ve Eğitim, Bakü-2016"
2. Rafik Yusifoğlu "Çocuk Şiirleri", "Edebiyat" gazetesi, 3 Mart 2009.
3. İsmail İmanzadeh "Babamın Kızıyım" şiir kitabı, Bakü-2011
4. Eldar Guluzade "Ateş Yay", Bakü-2009
5. Shaukat Hhorov "Çocukların Şiiri", 8 Mayıs 2015, Edebiyat Gazetesi
6. Marziyya Najafova "Shovket Horovlu'nun Yaratıcılığında Çocuk Şiirleri", "Azerbaycan Bağımsızlık Edebiyatı", Bakü -2017

AHMET CEVAT'IN ÇOCUK ŞİİRLERİNE YANSIYAN MİLLÎ HASSASİYETİ

Doç.Dr. Atıf AKGÜN*

Özet

*Doç.Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı,
atifakgun@gmail.com

Azerbaycan millî marşının şairi Ahmet Cevat, kısa fakat oldukça faal bir hayat sürmüştür. Ahmet Cevat, kendisi gibi repressiya kurbanı olan veya sürgüne maruz kalan birçok Azerbaycan Türkü edebî şahsiyetle beraber, modern Azerbaycan edebiyatının kurucu kuşağında yer almayı hak eden isimlerden biridir.

Türkiye ve Azerbaycan edebî alâkaları bakımından temsil gücü oldukça yüksek bir şahsiyet olan Ahmet Cevat'ın edebî ve kültürel faaliyetlerini Turan fikrine ve Bağımsız Azerbaycan davasına olan bağlılığı belirler. Türkiye sahasında özellikle "Çırpınırdın Karadeniz, bakıp Türk'ün bayrağına..." dizeleriyle bilinen ve istiklâl şairi vasfıyla öne çıkan Ahmet Cevat'ın Azerbaycan'ın millî mücadele döneminde çocuklar için de şiirler kaleme almış olması dikkate değer bir husustur. Ahmet Cevat şiirlerini topladığı "Koşma" ve "Dalga" adlı kitaplarındaki ve döneminin muhtelif süreli yayınlarında gençleri ve çocukları merkeze alan bazı şiirleri ile Azerbaycan'da yeni gelişmekte olan çağdaş çocuk edebiyatının millî çizgisini temsil edenlerden biri olur. Ahmet Cevat'ın edebî şahsiyetini ele alan çalışmalarda onun çocuk edebiyatı dairesindeki faaliyetleri genellikle geri planda kalmıştır.

Bu bildiride Ahmet Cevat'ın çocukları kapsayan edebî tarafına odaklanılmıştır. Şairin tespit edilen şiirlerinden hareketle, edebî üslûbunda hâkim olan millî tavrın çocuk şiirlerindeki tezahürü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Çocuk Edebiyatı, Ahmet Cevat.

NATIONAL SENSITIVITY OF AHMET CEVAT REFLECTED IN CHILDREN'S POEMS

Abstract

Ahmad Javad, the poet of today's national anthem of Azerbaijan, lived a short and quite full life. Ahmad Javad is one of the names who deserve to be a part of the founding generation of modern Azerbaijani literature along with many Azerbaijani Turkic literary figures who are victims of repressions or who have been subjected to exile.

Turkey and Azerbaijan, which is a very characteristic literary figure Ahmad Javad relevance in terms of literary and cultural activities Turan commitment to Azerbaijan and determine the case. In Turkey "were fluttering Black Sea" has remained one of the many poems titled Ahmad Javad know that for children of Anatolia and Azerbaijan in the period of national struggle poems penned usually in the background. Ahmad Javad is one of the first representatives of the national line in the newly developing contemporary children's literature in Azerbaijan with his book "Koşma" and his national themed poems focusing on young people and children in periodicals such as "Kardas Kömeyi" journal.

This paper focuses on the side of Ahmad Javad's literary activity for children and young people. Based on the children poems of Ahmad Javad, the national lines in these poems were analyzed.

Key words: Azerbaijan, Children's Literature, Ahmad Javad.

GİRİŞ

Azerbaycan edebiyatında çocuklara hitap eden edebî ürünlerin ilk numunelerini kuşkusuz zengin şifahi halk edebiyatı ürünleri arasında aramak yerinde olacaktır. Laylalar, Tapmacalar, Ohşamalar, Nağıllar vb. daha birçok sözlü tür, Azerbaycan edebiyatında çocuklara yönelik ilk edebî ürünler arasındadır. Oldukça zengin bir geleneğe sahip olan şifahi Azerbaycan edebiyatı literatüründe bu türlerin önemli bir kısmının "çocuk folkloru" başlığı altında ele alınarak incelenmiş olması, Azerbaycan edebiyatında çocuğu merkeze alan edebî üretimin sözlü kültürde de belli bir geleneği olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. (Akgün 2018, s. 65)

Azerbaycan çocuk edebiyatının çağdaş anlamda teşekkülü için 19. Yüzyıldan itibaren hazırlayıcı adımların olduğunu belirtmeliyiz. Modern anlamda gelişmeye başlayan Az. çocuk edebiyatının, Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Kasımbey Zakir, Seyid Azim Şirvani gibi öncü isimlerle birlikte ilk numunelerinin verilmeye başlandığını söylemek mümkündür. (Yusifoglu 2006, ss.32-44)

İlerleyen dönemde ise “Debistan”, “Rehber”, “Mektep” gibi süreli çocuk yayınlarının da Az. çocuk edebiyatının müstakil manada gelişmesine hizmet ettiği görülür. 20. Yüzyılın başlarından itibaren ise Reşit Bey Efendiyev, Feridun Bey Köçerli, Sultan Mecid Ganizade, Mirza Elekber Sabir, Abbas Sehhet, Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaik, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Mikayıl Müşfik gibi temsilcilerin eserleri arasında, çağdaş çocuk edebiyatının muhtelif türlerinde günümüzde de ilgi gören başarılı örnekler verilir. (Hacıyev 2014, ss. 65-112, 126)

Azerbaycan çağdaş çocuk edebiyatının teşekkül evresi olarak ifade edilen dönem temsilcilerinin çağdaşı olan genç isimlerden biri de Ahmet Cevat’tır. Ahmet Cevat Azerbaycan edebiyatı tarihinde millî konulardaki hassasiyeti ile öne çıkmıştır. Öyle ki Azerbaycan’ın 1918-1920 yılları arasındaki bağımsızlık dönemi söz konusu olduğunda ilk akla gelen edebî isimlerden biri olan şairin, “vatan, istiklâl ve hürriyet” temalı şiirleri uzun yıllar Azerbaycan halkının sözlü hafızasında muhafaza edilmiş; Azerbaycan’da en beğenilen ve ezberlenen şiirler arasında yer almıştır. Ahmet Cevat’ın yaşadığı dönemde, Azerbaycan’daki sosyal ve siyasal hadiseler edebiyata derinden tesir etmiştir. Azerbaycan aydınları ülkenin istiklal mücadelesi noktasında aynı amaca hizmet eden faaliyetlerini bazen farklı metotlar kullanmış da olsalar özellikle edebiyat eserlerinde tatbik etmişler; bu suretle de fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Bu söz konusu durumların bir neticesi olarak Azerbaycan’da gelişen çağdaş çocuk edebiyatı ilk dönemlerinde maarifçi bir çizgide ve pedagojik yönü güçlü bir karakterle ortaya çıkmıştır. Özellikle 1920’ye kadar olan dönemde çocuklara yönelik üretilen edebî eserler ve eğitim alanında verilen eserlerde yeni yetişen nesli Türklük, bağımsızlık, vatanseverlik gibi değerler etrafında terbiye etmek amaçlanır. Bu dönemde okullar için hazırlanan ders kitaplarında M. Hadi, H. Cavid, A. Şaik, A. Sehhet gibi zirve şahsiyetlerin çocuklar için kaleme aldıkları eserler ile birlikte dönemin genç şair ve yazarları olarak anılabilecek A. Cevat, B. Mürşid, C. Cabbarlı, A. Dai’nin de millî konular etrafında yazdıkları eserleri yer alır. (İsmayilova 2012, s. 365)

Kısa ancak oldukça faal bir ömür süren Ahmet Cevat kaynaklarda gazeteci, öğretmen, şair ve tercüman gibi vasıflarıyla yer alır. Ancak onun bütün bu vasıflarını birleştiren yegâne unsur, fikriyatını şekillendiren Turan ülküsü ve Azerbaycan’ın istiklâl davasına olan bağlılığıdır. 1892 yılında Şemkir’in Seyfeli köyünde doğan Ahmet Cevat, sadece Azerbaycan edebiyatı tarihi için değil genel Azerbaycan tarihi bakımından da önemli bir şahsiyet olarak tanınır. Gence’de eğitim aldığı Müslüman Ruhani Seminaryası’nın verdiği eğitim ve buradaki öğretmenlerinin de büyük etkisi ile gençlik dönemlerinden itibaren kendisini Türkçülük, İslâmcılık ve millî bağımsızlık ülküleri etrafında yetiştirir. (Nəbiyev 2012, s. 9)

Ahmet Cevat yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmaya başladığı ve Azerbaycan Türklerinin Rusya ve İran arasında varlık mücadelesi ortaya koyduğu bir zaman diliminde faaliyetlerde bulunur. Nitekim onun sosyal faaliyetleri gibi şiirleri de devrinin toplumsal ve siyasal manzarasının bir yansıması olur. Onun Türk Dünyasına olan sevdası ve istiklâliyet düşüncesi Anadolu Türklerine duyduğu büyük muhabbetin de kaynağıdır. Ahmet Cevat’ın kısa ömrü 1937 yılında siyasal rejim tarafından repressiya kurbanları arasında şehit edilmesiyle son bulur. Ahmet Cevat, bir Azerbaycanlı Türk olarak Doğunun ilk müstakil Türk cumhuriyetini, 1918-1920 yılları arasında ömür süren Azerbaycan Halk Cumhuriyetini yaşamış olmaktan büyük bahtiyarlık duymuştur. Onun ömrünün bu döneminin belki de en aziz hatırası, günümüz Azerbaycan milli marşı ile günümüzde de yaşamaktadır. Onun şair kimliğini yansıtan en önemli şiiri Azerbaycan milli marşıdır. Ahmet Cevat Türkiye ve Türk Dünyasında ise “Çırpınırdın Karadeniz, bakıp Türk’ün bayrağına...” dizeleriyle bilinen şiiriyle meşhurdur.

Ahmet Cevat’ın şair yönü, döneminde yazdıklarının derli toplu korunamamış olması ve vefatından sonra uzun bir dönem rejim aleyhtarı olarak görülmesi nedeniyle yeterince incelenememiştir. Son dönemde onun edebî tarafı üzerindeki tetkikler artmıştır ve şiirleri yeni incelemelere konu olmaktadır.

Bu bildiriye Ahmet Cevat’ın çocuklara hasredilen şiirleri üzerinde durulmuştur. Yaşadığı devrin muhtelif hususiyetlerini başarıyla yansıtan bir şahsiyet olarak Ahmet Cevat’ın, edebî üretiminde çocukları neden ve nasıl ele aldığı konusu, aşağıda yer alan alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

1. Ahmet Cevat'ın Edebî Üreticiliğinde Çocukların Yeri

Ahmet Cevat 1912 yılındaki mezuniyeti sonrasında öğretmenlik diplomasına sahip olur. Ancak gazeteciliği ve sivil toplum kuruluşlarında aldığı görevler onun öğretmenlik vazifesini kesintiye uğratar. Ömrünün altın yılları olan 2 yıllık Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminden sonra Rus yanlısı idari yapılar tarafından tedricen Bakü'den uzaklaştırılan A. Cevat özellikle bu dönemlerde öğretmenlik vazifesinde bulunmuştur. Şair, 1920 yılından sonra tayinle Qusar'a öğretmen olarak gönderilir. Aynı dönemde eğitim yöneticiliği de yapan A. Cevat, bir süre sonra Bakü'de Yüksek Pedagoji Okulu'na girer. Eğitim bilimleri alanında ihtisas yapan Ahmet Cevat pedagoji sahasında profesör olur. Azerbaycan'ın maarif davasında giderek etkin yerlere gelen A. Cevat, yetiştirdiği genç öğretmenlerin gönüllerinde yer eder, mezun olup Azerbaycan'ın muhtelif bölgelerinde görevli olan bu öğrencileri ile irtibatını kesmez. Çocukların ve gençlerin millî ve manevî değerlerle mücehhez bir şekilde yetişmeleri onun öğrencilerine salık verdiği konular arasında öne çıkar. (Nəbiyev 2012, s. 15)

Ahmet Cevat Türk Dünyasında 19. Yüzyıldan itibaren güçlenen Ceditçilik akımının genel ilkelerine uygun olarak Azerbaycan'daki maarif davasının önemini keşfetmiştir. Bu itibarla Ahmet Cevat eğitim faaliyetlerinin yanı sıra şairlik yeteneğini de çocuklar için sergileyerek birçok şiir kaleme almıştır. 24 yıl öğretmenlik yapan Ahmet Cevat'ın takriben ömrünün 30 yılını eğitim faaliyetleri ve bu alandaki diğer hizmetleri teşkil eder. Bir dönem Azerbaycan'ın eğitim bakanı Nesib Bey Yusifbeyli'ye en yakın isimlerden biri olan Ahmet Cevat, Bakü Devlet Üniversitesi'nin ve birçok orta öğretim kurumunun açılmasında da etkin rol oynamıştır. (Əliyeva, Əhmədova 2017; s.10). Ahmet Cevat'ın Azerbaycan tarihinde sadece şairliği ile değil öğretmenlik kimliğiyle de edindiği yerin önemini ifade eden A. Aliyeva ve S. Ahmedova bu hususu Ahmet Cevat'ın anılarından iktibasla şu şekilde ifade ederler;

“Çox qəribədir ki, həmişə ondan nə işlə məşğul olduğunu soruşduqda, deyərmiş. Deyərmiş ki, müəllimlik onun ailəsi üçün bir “çörək ağacı”dır. Əhməd Cavad dərs vermiş müəllimlərin şan-şöhrəti respublikamızdan kənarlara yayılmışdı. Onların əksəriyyəti əqidə və məslək adamları idi. Şair müəllimlik sənətini çox yüksək tutur, məktəbə bir məbəd kimi baxırdı. Onun ayrı-ayrı şeirlərində müəllim obrazına müraciət edilmiş, bu obraza müxtəlif yönərdən işıq tutulmuşdur.” (...) O, ‘Mən bir müəllim babayam’ deməyi çox xoşlardı, evdə ailə üzvləri, kənddə həmyerliləri də ona belə baxardılar.’ (Əliyeva, Əhmədova 2017; ss. 30-32)

Azerbaycan'da 1920'li yıllardan itibaren yerleşen Sovyet telakkisi Ahmet Cevat'ın lâyığıyla anlaşılmasını uzun bir süre geciktirir. Bekir Nebiyev Ahmet Cevat'ın 120. doğum yıldönümüne ithaf ettiği çalışmada bu durumun şairin literatürde yer alan mevcut biyografisi noktasında da geçerli olduğunu belirterek halihazırda geniş kapsamlı bir biyografisinin hazırlanmadığını ve elde edilecek nesnel bilgiler neticesinde kapsamlı bir biyografisinin hazırlanmasının önemli bir vazife olduğunu belirtir. (Nəbiyev 2012, s. 6) Halihazırda Ahmet Cevat'ın biyografisine yer veren muhtelif kaynaklarda şairin eğitimci yönü dile getirilen hususlar arasındadır. Ancak söz konusu kaynaklarda Ahmet Cevat'ın genellikle aktivist kimliği öne çıkarılmış olsa da onun çalışma hayatındaki en büyük hisselerden biri esasen öğretmenlik vazifesidir. Mesleki anlamda icra ettiği öğretmenliğin yanında Ahmet Cevat'ın zihniyet bakımından da eğitime ve öğretime büyük değer verdiğini, düzyazılarında kaleme aldığı konular arasında öğretmenlik konulu makalelerin geniş yer tutmasında, yetiştirdiği öğrencilerle olan münasebetlerinde ve bir kısım şiirlerinde “mektep, muallim” vb. unsurları ele almasıyla da anlamak mümkündür. Bu bağlamda Ahmet Cevat'ın en baskın yönü olan şair kimliği dahilinde muhtelif çocuk şiirleri kaleme alarak çocuk edebiyatı dairesinde de hareket etmesinin en önemli nedeni onun eğitimci kimliği ile yakından ilgilidir.

2. Ahmet Cevat'ın Çocuklara Hasredilen Şiirleri Hakkında

Ahmet Cevat'ın hayattayken gün yüzü gören şiir kitapları Koşma (1916) ve Dalga (1919) adını taşır. Şair, idamına sebep gösterilen hadiselerden 1955 yılında beraat ettirilir. Ahmet Cevat hakkındaki sansür zayıflayınca dönemin ideolojik izlerini taşıyan “Ahmet Cevat-Şiirler” adlı bir şiir kitabı 1958 yılında M. Rahim'in redaktörlüğünde Azerbaycan Devlet Neşriyyatı tarafından yayınlanır. Redaktörü Memmed Rahim eserin girişinde Ahmet Cevat'ın edebî şahsiyetini ele alırken şairin 1920'ye kadar olan evresini adeta karanlık bir dönem olarak adlandırır. Söz konusu dönem, Ahmet

Cevat'ın "pantürkist ve mürtece" fikirləri nenediylə küçümsənirən 1920'lerden vefatına kadar olan dönm onun edebî yaraticılığında ümit vaadedən bir evre olaraq görölür. Ahmet Cevad şiirlerinin yer aldığı bir diğər çalışma uzun zaman sonra 1991 yılında "Sen Ağlama Men Ağlarım" adıyla Tefvik Mahmud ve Rahman Hasanov tarafından tertip edilerek yayınlanır. Ahmet Cevat'ın şiirlerine yer verilen eserler arasında onun çocuk şiirlerinin ayrı bir bölümde yer aldığı tek eser budur. Bugün Ahmed Cevat şiirlerinin topluca yer aldığı en bilinen eser ise Ali Seladdin tarafından hazırlanan ve ilk baskısı iki ciltte 1992 yılında kiril harfleriyle, ikinci baskısı ise 2005 yılında lâtin harfleriyle yapılan "Ahmed Cevad- Seçilmiş Şiirleri" adlı çalışmadır. Onun şiirlerini toplayan bir başka eser ise "Hakk Bağıran Ses" adıyla hazırlayıcısı Aybeniz Aliyeva tarafından yayınlanır. (Nəbiyev 2012, ss. 37-45) Hayatta olduğu dönemde birçok şiiri Anadolu sahasındaki bazı süreli yayınlarda da görülen şairin "İstiklal Uğrunda Şiirler" adlı bir kitabının 1928 yılında İstanbul'da yayımlandığı muhtelif kaynaklarda zikredilir. Türkiye'de onun şiirlerine yer veren ilk çalışma "Ahmet Cevat, Çırpınırdı Karadeniz, Şiirler I" adıyla 1990 yılında Servet Gürçan tarafından hazırlanır. 1992 yılında İrfan Murat Yıldırım tarafından yayınlanan "Selam Türkün Bayrağına" adlı eser de Türkiye'de Ahmet Cevat'ı ve şiirini tanıtan çalışmalar arasında öne çıkar.

Ahmet Cevat'ın şiirlerini okuyucuyla buluşturan söz konusu çalışmalardan tespit edebildiklerimiz kronolojik olarak tanıtılarak, bu bildiri dahilinde elde edilen çocuk şiiri örneklerinin kaynağını açıklamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda Ahmet Cevat şiirlerinin oldukça zor şartlar altında muhafaza edildiğini ve mevcut şiir külliyyatının günümüze ulaşabilen eserlerinden, şairin yakınlarından edinilen kaynaklar ile Azerbaycan Türklüğünün sözlü hafızasında korunan malzemelerden elde edildiğini bir kez daha hatırlamak gerekir. Aynı zamanda şairin bazı şiirlerinin "Mektep", "Şelale", "İkbal", "Açık Söz", "Yeni İkbal", "Azerbaycan", "Kurtuluş" vb. muhtelif süreli yayınlarda yer almak suretiyle günümüze ulaşabilmiş olduğunu belirtmeliyiz. Dolayısıyla ki çalışmamızda yer verilen şiir metinleri, edebiyat tarihi değeri oldukça yüksek olan söz konusu eserlerde tespit edilmiştir. Ahmet Cevat'ın çocuklara ve gençlere seslendiğini düşündüğümüz şiirleri yukarıda bilgilerine yer verdiğimiz kaynaklarda diğər şiirleriyle bir arada verilmiştir. Bu bağlamda Ahmet Cevat'ın mevcut şiirleri yanında henüz tespit edilmeyi ve yayınlanmayı bekleyen daha birçok şiiri olabileceği de dikkate sunulması gereken bir husustur. Onun çocuk şiirlerini "Guk Gulu Guk" adlı ayrı bir bölümde toplayan tek antolojide onun "Guk Gulu Guk, Uşaklarımın Eğlenmesi İçin, Men Tukayam, Kölgem ile Men ve Ayla Güneş" adlı beş çocuk şiirine yer verilmiştir. Oysa ki diğər çalışmalar da tetkik edildiğinde onun bilinen şiirleri arasında sekiz şiirin daha çocuk edebiyatı dairesinde değerlendirilebileceğini görmekteyiz.

Ahmet Cevat'ın çocuk edebiyatı dahilinde değerlendirilebilecek şiirlerini, eserlerde kendisi için tercih ettiğı konuma ve role göre ikiye ayırmak mümkündür. Onun bu tarz şiirlerinin bir kısmı doğrudan bir yetişkinin çocuklara ve gençlere seslendiğı şiirler olarak karşımıza çıkar. Onun öğretmen kimliği ve fikir dünyası bu tarz şiirlerinde temsil imkânı bulur. Özellikle millî değerler aktarımı noktasında işlev yüklenen bu tarz çocuk şiirlerinden biri "Balalarım" başlıklı şiirdir ve söz konusu üslûbu yansıtan bir örnektir:

Balalarım

Aydın olsun gözləriniz,
Gəldi bahar gülə-gülə!
Gedər qışdan qalmaz bir iz,
Gəldi bahar gülə-gülə!
Oldu bahar gülə-gülə!
(...)
Böyük dərdədir vətən dərdi,
Bu qış sizə ağır gəldi.
Gəlin, quşlar, yazdır indi,
Gəldi bahar gülə-gülə!
Oldu bahar gülə-gülə!

Toplayıb bir dəstə çiçək
Di gəlin məktəbə gedək

Tənbəlliə lənət edək,
Gəldi bahar gülə-gülə!
Oldu bahar gülə-gülə!¹

Ahmet Cevat'ın çocuk şiirlerinden önemli bir kısmında ise şairi bir çocuk duruşuyla görmekteyiz. Çocuk şiiri hususiyetlerini daha belirgin yansıtan bu tarz şiirlerinde ise çocuğa görelilik ve çocuk duyarlılığı gibi temel çocuk şiiri ilkeleri daha yetkin bir şekilde işlenmiştir. Bazı çocuk şiirlerinde onun edebî sanatların muhtelif türlerinden (Benzetme, Yineleme, Konuşturma vb.) istifadə ilə kiçük okurlarının zevkine hitap etməyi və təkdirini qazanmayı amaçladığı rahatlıkla hissedilir. Ahmet Cevat'ın yetişkinlere yönelik şiirlerindeki coşkun sesi və keskin üslubu çocuk şiirlerinde yerini müşfik və yumuşak bir edaya bırakır. Bu bağlamda A. Cevat'ın şiir dili dahilinde birbirinin tersi olan tarzları benimseyip başarıyla tətbiq edebilmesi önemlidir.

Ahmet Cevat'ın çocuk şiirindeki en önemli hususiyetlerden biri təhkiyəyi şiirdə başarıyla uygulamış olmasıdır. Onun "Ayla Günəş" və "Kölgəm ilə Mən" şiirleri təhkiyənin bir çocuk duyarlılığı ilə birləşdirildiği şiirler arasında yer alır. Söhbət tarzında gerçəkleşen təhkiyə, ses oyunları, soru-cevaplar və çocuk dünyasına hitap edən muhtelif bənzətmələrlə zənginləşdirilir:

Ayla Günəş

"Bir gün göydə gəzən Ay,
Sallanan Ay, süzən Ay
On dördünə girərkən,
Bir axşam çağı erkən
Nurlu altun tas kimi;
Parladı almas kimi.
Oğurlayıb bu qızı
Üfüq geydi qırmızı,
Buludlar da əyib baş.
Çəkildi yollar yavaş,
Külək aldı sazını,
Çəkdi onun nazını..."²
(.....)

Kölgəm ilə Mən

Bir gün beşdim, mən kölgəmə dedim ki:
- Bəşdir daha, əl götür bir yaxamdan!
Gecə-gündüz işin-peşən yoxmudur?
Çəkilməzsən bir dəqiqə arxamdan.
Uf demərəm aylar-illər uzununu,
Mən görməsəm o mübarək üzünü!

Kölgəm dedi: - Ey vəfasız, səninlə
Bir saatda gəlmədikmi dünyaya?
Dadsız ömrü nə eylərdim? Əzəldən,
Mən səninçün düşmədimmi qovğaya?!

Eh, bilsən də, bilməsən də, eyniyik
Mənə qalsa biz ayrılan deyilik"³

Şairin təhkiyə tarzında kaleme alınmış bu şiirleri anlatımdaki akıcılığı ilə de diqqəti çəker. Təhkiyə boyunca Ay və Günəş etrafında rüzgâr, bulut, yıldızlar, dağlar vb. təbiət unsurları şiirin mecazlarla örülü dünyasına samimi bir söhbət üslubuyla dahil edilir. Aynı şiirin son bölümündə şair

¹ Tofiq Mahmudov, Rəhman Həsənov; ss. 34-45

² Əli Saləddin (1992), s. 268

³ Əli Saləddin (2005), s. 223

kendi varlığını hissettirir ve bu çocuk şiirlerini şifahi geleneğe uygun bir tarzda sona erdirir. “Kölgem ile Ben” şiirinde zikrettiğimiz hususlara ek olarak “m” sesinin tekrarları ile yakalanan aliterasyon şairin fonetik unsurlardan da yararlandığını göstermektedir.

Azərbaycan çocuk edebiyatının ilk süreli yayınları arasında gösterilen *Mektep* dergisinde 1912 yılında yayınlanmış olan “Guk Gulu Guk” şiiri, Ahmet Cevat’ın çocuk şiirleri arasında ilk akla gelenlerden biridir. Bu şiirle aynı yılda yazılan “Uşaklarımın Eylenmesi Üçün” şiiri ve oğlu Tukay’ın ismine yer verilen “Men Tukayam” şiirleri de şairin daha önce sözünü ettiğimiz ve çocuklara yetişkin edasıyla seslenen şiirlerinden farklı olarak çocuk şiiri niteliklerini daha açık sergileyen örnekler arasında zikredilebilir. Bu şiirlerinde millî ve manevi değerlere bağlı iletiler doğrudan verilmez. Ancak söz konusu değerlerin şiirlerin duygu dünyasına başarıyla yerleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda çocuk şiirinin iki temel işlevi olan “terbiyevi” ve “estetik” işlev, Ahmet Cevat’ın çocuk şiirlerinde karşımıza çıkan hususlar arasındadır. Çocuk şiirlerinin, şeklen sahip olması beklenen (fonetik zenginlik, biçimde sadelik vb.) özellikleri yanında konularını çocuk dünyasından alan muhtevaları arasında millî ve manevi değerlerin de yer alması beklenen bir durumdur. (Əliyev 2012, ss. 325-328) Ancak Ahmet Cevat, küçük yaşlı çocuklar için somutlaştırılması zor olabilecek vatan ve hürriyyət gibi mevzuları çocuk şiirine taşıdığı gibi çalışmak, büyüklere saygı duymak, tabiatı sevmek gibi evrensel duyguları da sıklıkla çocuk şiirlerinde işlemiştir. Şairin bazı sözlü edebiyat unsurlarını çocuklara seslendiği şiirlerine taşınması, dil ve üslûp bakımından geleneksel kalıplara uygun söyleyişleri tercih etmesi bir bakıma çocuk şiirlerinde de millî olmaya çalıştığının göstergesidir. Bu tarz çocuk şiirleri onun özünə, bir başka deyişle Azərbaycan halkının ruh dünyasına seslenmeyi ölkü edindiğini de ifade etmektedir:

Uşaklarımın Əylənməsi Üçün

Toyuqlarım xoruzsuz
Dərdinə qalmağ gərək.
Bir kilo buğda verib
Bir xoruz almağ gərək.
Qışda soyuq güc eylər,
Qutuya salmağ gərək.
Sabah desin quqqulu qu,
Qalmasın səndə yuxu.¹

Quk-Qulu-Qu,

İlk işıqla xoruz ötər,
Bizə der ki, uyğu yetər!
Tənbəlləri sevməm əsla,
Haydı gedək iş başına!
Rəncbər qeyrə yollanmalı,
Çapa sapan qollanmalı.
Əkmək lazım buğda, arpa,
Dünya istər səndən qida.
Quk-qulu-qu, quq-qulu-qu!
Səhər oldu yetər uyğu!
Zərif cocuk, xoruz dinlə,
Nə xoş ötər, nə şən ötər.
Başla, xeyir dərslərinə,
Tənbəl olma uyğu yetər.
Quk-qulu-qu, quq-qulu-qu!
Gün uyğusu, fəna uyğu!²

¹ Məmməd Rahim, s. 57

² Tofiq Mahmudov, Rəhman Həsənov, s. 194

Mən Tuqayam

Mən Tuqayam, bir quşam,
Oynayıb yorulmuşam,
İstəməm yorğan-döşək,
Anamın qoynu göyçək.
Baxım onun gözünə,
Qulaq verim sözünə.
Mənə versin ağılı,
Çox söyləsin nağılı!¹

Belli bir söyleyiş ve tema birlikteliği olan söz konusu şiirler belli oranda eğitici misyon yüklenmişlerdir ancak şiir dili itibarıyla yukarıda yer verdiğimiz şiirler bir çocuk hassasiyetini daha belirgin bir tarzda taşımaktadır. Şairin çocuk dilini ve seviyesini başarıyla yakaladığı bu tarz şiirlerini genişleterek onun bayatılarının ve nevrüz şiirlerinin de çocukların benimseyeceği bir karakter taşıdığını söylemek mümkündür. Doğrudan çocuk şiiri olarak adlandırılmayacak olan nevrüz konulu şiirleri ve Azerbaycan folklorunda önemli yeri olan dört çarşambayı (Hava, ateş, su, rüzgâr) anlatan şiirleri; “Yel Baba”, “Hıdır Nebi” vb. başlıkları taşıyan şiirleri de Azerbaycan Türk kültürünü temsil eden eserler olmaları yanında çocuk diline ve dimağına yakın izler taşımaktadır. Bu itibarla şairin söz konusu şiirleri çocuklara söylenebilecek ya da çocukların söyleyebileceği tarzda şiirlerdir. Sözgelimi çocuk şiirlerinin tema dünyasında sıklıkla görülen “mevsimler”, sözünü ettiğimiz Ahmet Cevat şiirlerinde sıklıkla yer tutmuştur. Şifahi gelenekten beslenen, kısa dizelerden kurulu ve mevsimlerin işlendiği bu tarz şiirler sadeliği yanında söyleyişi itibarıyla adeta bir tekerlemeyi andırır:

Birinci Çərşənbə

Açıldı hava,
Qurtardı dava.
Getdi qış,
Gəldi yaz.
Doğdu günəş,
Bitdi ayaz.
Çölə çıxdıq
Qoyun – quzu
Güldü yenə
Yerin üzü.
(...)

İkinci Çərşənbə

Bulaqların gözü açıq,
Ormanların üzü açıq;
Durnalardır uçub gələn
Qaqqıl-daşa-qaqqıl-daşa!
Çaylar axır dəryalara
Şaqqıl-daşa-şaqqıl-daşa.
Duman qalxır göyə doğru
Meşələrin nəzərindən.
Buzlar düşür parça-parça
Şüşələrin üzərindən.
Puçuldayır yavaş-yavaş
Ağacların budaqları.
Mehlər əsir həzin-həzin
Gül-çiçəyin yarpaqları!
Dərədə sel qijildayır,

¹ Əli Saləddin (2005), s. 261

Şən arılar vızıldayır.
Hər yandan xoş avaz gəlir,
Sular deyir: Yaz.. Yaz gəlir!¹

Xızır Nəbi

Xızır Nəbi bölərək
Az ömürlü çilləni,
Çırpır onun üzünə
Tərsinə bir silləni.
Deyir on gün bəsindir,
Qırıb-çatdın aləmi
Sən qonaqsan, dünyanı
Dağıdarlar beləmi?
Qalan on gün mənimdir
Hər şey dönüb taxtaya.
Hansı canlı tab edər
Bu küləyə, şaxtaya?
Külək əsir, qoy əssin,
Qırılmasın ağaclar.
Qırılmasın meşələr,²
(...)

Yel Baba

Yel baba, dağıt çəni,
Qov dumanı çöllərdən.
Apar qarı, şaxtanı,
Bu soyuğu ellərdən.
Buludları parçala,
Qoy göy üzü görünsün.
Qışı çıxart dağ başına,
Qoy quzeyə sürünsün. –
Günəş daim gülsün bizə,
Camalımdan nur tökülsün!
Dan ulduzu işıq saçsın,
Fəcir aydın, qoy sökülsün!
Gündüz günə boyansın,³
(...)

Muhtelif antolojilerde Ahmet Cevat şiirlerinden bir kısmı “medrese şiirleri” başlıkları altında toplanmıştır. Hayatı boyunca Azərbaycan’ın maarif davasına gönül veren şairin çocuk şiirlerinde talim ve terbiye unsurları da sıklıkla yer bulur. Uzun yıllar öğretmenlik vazifesinde bulunan Ahmet Cevat’ın öğretmenlere verdiği değer onun çocuk şiirlerine de yansımıştır. Onun bu bağlamda kaleme aldığı şiirleri, kategorik olarak çocuk şiiri gibi değerlendirmek kuşkusuz bir başka çalışmanın konusudur. Ancak bu temayı işleyen şiirlerden önemli bir kısmının çocukların seveceği tarzda şiirler olduğu görülür. Onun bu konudaki şiirlerinden “Müəllim” başlıklı şiiri üç ayrı bölümden oluşur. İlk bölümden sonraki iki alt bölüm “On Yıl Sonra” ve “Beş Yıl Sonra” başlıklarını taşır.

Müəllim

Döşündə üç qızıl medal,
Gözlərində bir general,

¹ Əli Saləddin (2005), ss. 203-205

² Əli Saləddin (1992), ss. 202-203

³ Əli Saləddin (1992), ss. 203

Baxışı var, yüksək boylu,
Qalın bıqlı, köksü dolu,
Əllərində yun əldivən,
Kimdir bu sallanıb gedən?
Müəllimdir, bu müəllim,
Çox mükəmməl almış təlim.

On İl Sonra

İki medal daha artmış,
Lakin saç- saqqal ağarmış...
Başı əsir, bel bükülü...
Ah! Ey cavanlığın gülü,
Nə tez soldun, xarab oldun?
Nədir sənin bu tutuğun
Vəfasızlıq yolu bilməm!
Sənin ömrün nə qədər kəm!

Beş İl Sonra

“Ay qardaşlar, verin, verin!
Əvəzini Allah versin”.
Əlində bir baqlı yaylıq,
Qucaqlında onbir aylıq
Bir uşaqı bir müəllim
Gəzdirərkən, görüb dedim:
-Kimə məxsus bu ianə?
-Qucaqlımda uyyanə.
Babasını vərəm aldı,
Müəllimdən bir bu qaldı.¹

Ahmet Cevat'ın doğrudan çocuklara ithafen yazdığı şiirler de vardır. Şairin bu tarz şiirlerinde “çocuk” sadece bir objedir ve bu şiirlerde çocuğa seslenen bir yetişkinin hisleri yer bulur. Ahmet Cevat'ı bu şiirlerinde uzun bir anlatım ve duygu yüklü dizeleri ile görürüz. “Kızıma”, “Almasım Üçün” ve “Kızım Üçün” adlarını taşıyan şiirler bu tür şiirlerine örnektir. Şairin kendi tabiriyle söz konusu şiirler mersiye şiirlerine benzemektedir. Bu şiirler aynı zamanda şairin erken yaşta kaybettiği evladına olan üzüntüsünü dile getirir.

Şairin bir kısım şiirleri arasında çocuk dünyasındaki bazı kavram ve nesnelere sade bir dil, akıcı bir söyleyiş ve çocukların seviyesine uygun bir anlatımla dile getirildiği örnekler de vardır ve bu şiirleri de onun çocuklara hasredilen şiirleri arasında ele almak mümkündür. Bu tarz şiirlerinden olan “Beşik” şiiri “beşik’e seslenerek yazılmıştır ancak çocukların ruh ve hayal dünyasından büyük izler taşır:

Beşik

Yeni doğmuş bir körpəyə
Qul olur qollanır beşik
Necin sevinməsin, nəyə
Sevinir, sallanır beşik

Bizi gülüb dindirməyə
Gələn körpə ağlar niyə?
Bir at istər mindirməyə,
At olur, çullanır beşik!

¹ Tofiq Mahmudov, Rəhman Həsənov, ss. 120-121

(...)
Bacamızdan çıxan duman
Deyir halım deyil yaman.
Evdə uşaq doğan zaman
Şən olur, dallanır beşik!

Beşik baxmaz heç bir kəsə,
Qulaq verir gələn səsə.
Nənə bir nəğmə söyləsə,
Yel olur, yellənir beşik!¹

Ahmet Cevat'ın bazı şiirleri dili ve taşıdığı dəyərlər itibarıyla kiçik yaşdakı və okul çağındakı uşaqların yanı sıra gənclərə də hitap edir. Ahmet Cevat universitetlərdəki tətlimçilik fəaliyyəti və xüsusilə sahib olduğu milli həssasiyyəti nədəniylə gənclərə də seslənməyi istəmişdir. Onun "Koşma" adlı ilk şiir kitabının Gence'ye giden Osmanlı askerləri arasında böyük bir ilgiylə takip edildiyini Ziya Gökalp'ın yazıları arasında öyrənmək mümkündür. (Saraçlı 2008, s. 172) Ahmet Cevat'ın şiirlərinin bir kısmının uşaqlarla birlikdə gənclərə də hitap etdiyini ifadə edərkən gələcəkdə şairin yeni uşaq şiirlərinin təsbit ediləbiləcəyini bildirmək istəyir.

SONUÇ

Ahmet Cevat yaşadığı dönmə itibarıyla Azərbaycan çağdaş uşaq edebiyatının ilk nümunələrinin verildiği dönmədə fəaliyyət göstərir. Devrinin uşaq edebiyatı əsərləri ilə önə çıxan bir çox təmsilçisi yanında onu "uşaq şairi" kimliyi ilə tanımlamaq elbette mümkün deyildir. Ne var ki Ahmet Cevat yetişkilərə seslənən şiirleri yanında oldukça başarılı uşaq şiiri nümunələri vermişdir. Üstəlik şairin genel şiirleri ilə uşaqlara həsr edilən şiirləri arasındakı dil və üslub fərkini diqqət çəkicidir. O, yetişkilərə seslənən genel şiirlərindəki coşkun və kəskin üslubu, uşaq şiirlərində müşfik və yer yer eyləncəli bir edaya bərkəməsini bildirmişdir. Sadə və içtən uşaq şiirlərində sözlü kultürdən bəzi motifləri şiirine təşimə gəyreti gəzetərək yerli unsurları diriltməyə və bu surətlə də çağdaş uşaq şiirində yerli və milli olmaya çabalamışdır.

Sonuç olaraq Azərbaycan'da Turan və istiklal fikrinin savunucuları arasında simbolik bir şəxsiyyət olan Ahmet Cevat'ın "uşaq"un dünyasına girmə və ona seslənmə çabası oldukça dəğərliyədir. Ahmet Cevat'ın edebiyat fəaliyyətində uşaqlara yönəlmiş şiirleri, onun uşaqları gələcək nəsəl və böyük Azərbaycan'ın mimarı olaraq görməsiylə ilişkilidir. Zira A. Cevat uşaq şiirlərinin bir kısmında uşağa önəmli misyonlar yükləmişdir. Onun yetişkilərə seslənən şiirleri ilə uşaq şiirleri arasındakı ən təməl ortaklığın isə ölkü birligi olduğu açıqdır. Ancaq şairin bu nöqtədə səviyyə və idrak fərkini həssasiyyətlə gəzəttiyini şiirlərinin biçim və içerik dünyasından anlamak mümkün olduğu gibi, tətlimçi kimliyinin bu məziyyətində önəmli rol oynadığı da təsbitlərimiz arasındadır.

KAYNAKÇA

AKGÜN Atıf; "Bölüm 7: Azərbaycan Uşaq Edebiyatındaki Şifahi Türlerin Təsnifinə Dair Təsbit və Önerilər", Akademisyen Yayınevi Bilimsel Araştırmalar Kitabı -Dil və Edebiyat-, Akademisyen Yayınevi, Ankara, 2018, ss. 65-90.

ƏLİYEVƏ Aynurə, ƏHMƏDOVA Sevil; Şanlı vətənin qəhrəman övladı Əhməd Cavad, F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, Bakı, 2017.

ƏLİYEVƏ Aybəniz (Haz.); Haqq bağıran səs, Nicat nəşriyyatı, Bakı, 1991.

ƏLİYEV Pıralı; "Uşaq Şeirlərinin Təhlili Prinsipləri", II. Beynəlxalq Türk Xalqları Uşaq Ədəbiyyatı Konqresi Materialları, Bakı, 2012, ss.323-331.

¹ Memmed Rahim, ss. 44-45

- GÜRCAN, Servet (Haz.); Ahmet Cevat, Çırpınırdı Karadeniz, Şiirler-I, Göktuğ Yayınları, Ankara, 1990.
- HACIYEV Aydın; Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi, Təhsil nəşriyyatı, Bakı, 2014.
- İSMAYILOVA Nigar; “1918-1920-cı illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında milli istiqlal mövzusu”, II. Beynəlxalq Türk Xalqları Uşaq Ədəbiyyatı Konqresi Materialları, Bakı, 2012, ss. 364-370
- MAHMUDOV Tofiq; HƏSƏNOV Rəhman (Haz.); Sən ağılama, mən ağılam (Şe’rlər, poemalar), Azərbaycan Respublika Dövlət Mətbuat Komitəsi, Yazıçı nəşriyyatı, Bakı, 1991. (Kiril Harfli Yayın)
- NƏBİYEV Bəkir; Əhməd Cavad, Proqres nəşriyyatı, Bakı, 2012.
- SALƏDDİN Əli (Haz.); Əhməd Cavad, Seçilmiş əsərləri 1-2, Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı -Poliqrafiya Birliyi, Bakı, 1992. (Kiril Harfli Yayın)
-; Əhməd Cavad, Seçilmiş əsərləri, Bakı, Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2005.
- SARAÇLI Afina MEMMEDLİ; “Azərbaycanlı Şair Ahmed Cevad’ın Kars Serüveni”, Kafkas Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1, 2008, ss. 167-174.
- YILDIRIM, İrfan Murat; Selam Türkün Bayrağına (Ahmet Cevat’ın Hayatı ve Şiirleri), Gelecek Matbaacılık. İzmir, 1992.
- YUSİFOĞLU Rafiq; Uşaq ədəbiyyatı, Şirvanəşr, Bakı, 2006.

GEŞEM İSABEYLİ'NİN SANATSAL TARZI

Günay GARAYEVA*

* Doç.Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, gunaygarayeva@gmail.com

Özet

Azərbaycan çocuk edebiyatında özgün üslup, uyum, sadelik ve güçlü mizah anlayışı olan temsilcilerden biri de Geşem İsabeyli'dir. Çalışmalarının büyük bir kısmı farklı yıllar içinde çocuklar için yazdığı şiir, masal, hikaye ve povestlerden oluşmaktadır. Geşem İsabeyli'nin edebiyat dünyasına gelişi her ne kadar geçen yüzyılın sonuna denk gelmiş olsa da, ele aldığı konular, her döneme ait çocuk psikolojisini yansıtmak bakımından önem taşımaktadır. Onun eserleri tür bakımından geniştir: örneğin, masal, hikaye masal, povest masal vs.

Geşem İsabeyli halk edebiyatına, folklor örneklerine bağlı yazarlardandır. Halk edebiyatının tüm türleri - holavarlar, bilmeceler, ata sözü ve deyimler onun eserlerine ustaca yansımıştır. Bu özgün üslup ilk önce onun geleneksel konulara yaratıcı yaklaşımı ile ilgilidir. Bu nedenle halk edebiyatından gelen konular tamamen yeni anlam kazanmış olur. Şiirlerindeki uyum, oynaklık, çocuk psikolojisine uygun özlü, kısa deyim tarzı, doğallık, basit süjetli nesir eserlerinde geniş konulara, sosyal meselelere değinmek onun "Külək", "Çörək", "Abdul əmi", "Əriştə" vs. şiirleri, "Əkil-Bəkil", "Nənəm təkdi" poemaları, "Cin", "Üüü", "Elnur, Əkil və onların başına gələnələr" masal povestləri, "Bağban", "Köçərilər", "Aclıq dərsi", "Leyləyin intiqamı", "Qərib uşaqla qərib itin əhvalatı", "Şəhid bulud" vs. eserlerde bu özellikler kendini göstermektedir.

Sempozyuma sunulan bildiri de tüm bu bilgiler bildirimiz çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Geşem İsabeyli, çocuk edebiyatı, bədii üslup, şiir, masal, hikaye, povest.

ARTİSTİC STYLE OF GASHAM ISABEYLİ

Abstract

One of the representatives in the children's literature of Azerbaijan is Geşem İsabeyli, who is well-known for his original style, language harmony, simplicity and compactness, and strong sense of humor. Much of his creative work consists of poems, fairy tales, short stories and stories he wrote for children over the years. Although the advent of Geşem İsabeyli to the literary world dates back to the ending years of last century he maintains his contemporaneity with the themes he poses, problems he raises, and works which are suitable for children's psychology of every age. The genre possibilities of his creations is wide, including: poem, fairy tale, fairy tale-short story, fairy tale-story and others. Geşem İsabeyli is an author regarding folk literature and folkloric examples. In his poems, we can see that the sayaci sozler, holavarlar, ceremony songs, riddles, proverbs and parables taken from archaic folklore genres are masterfully infused into poetic verses. This originality stems primarily from his creative approach to the tradition and navigational method. It is just for this reason that even from the point of view of plot and motivation, points resulting from folklore gain specific new content and plot. In his poetry the harmony, playfulness, simple and compact style of writing suitable for child psychology, naturalness, and in his prose placing wider content within the ordinary prose, exaggerating social problems, approaching the child not from an outlook of a small world but as an individual and character, living imagery, and the interest in transforming folklore plot into a new theme in a broader context seems to be the key creative quality in his works. This feature is typical for his poetry like "Kulek", "Chorek", "Abdul Ami", "Arishte" and others, his poems like "Akil-Bakil", "Nanam Takdi", his fairy tale-story such as "Jin", "Uuu", "Elnur, Akil va Onların Bashına Galanlar", and short stories like "Baghban", "Kocheriler", "Ajlig Dersi", "Leylinin Intigami", "Garib Ushagla Garib Itin Ahvalati", "Shahid Bulud" and so on.

In the paper presented to the symposium, an extensive analysis of these issues will be conducted.

Key Words: Geşem İsabeyli, children's literature, artistic style, poetry, fairy tale, short story, story.

GİRİŞ

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında bənzərsiz üslubu, sadə, yığcam, tutumlu, orijinal deyim tərzii ilə seçilən nümayəndələrdən biri də Qəşəm İsabəylidir. O, yaradıcılığa keçən əsrin sonlarında

başlamış, janr imkanları geniş olan bədii yaradıcılığı ilə uşaq ədəbiyyatımızı şeir, poema, nağıl, hekayə və povestlərlə zənginləşdirmişdir. “Balaca – bapbalaca” adlı ilk şeirlər kitabı ilə 1982-ci ildə çap olunan müəllif müxtəlif illərdə bir-birinin ardınca “Heç nə istəmir ana”, “Nənəm təkdi”, “Elnur, Əkil və onların başına gələnələr”, “Ay külək, nə əsirsən”, “Leyləyin intiqamı” və s. kitabları ilə ədəbi ictimayətin diqqət mərkəzində olmuşdur. Əsərlərinin bədii dəyəri və sənətkarlıq keyfiyyətlərinə görə Qəşəm İsabəyli dəfələrlə yüksək mükafatlara layiq görülmüşdür.

Onun şeirlərində axıcılıq, ahəngdarlıq, oynaqlıq, təbii və heç bir qəlibə salınmamış sadə ifadə tərzii, yumor hissi ilk nəzərə çarpan cəhətlərdəndir. Qəşəm İsabəylinin şeirləri dil baxımından uşaqların qavrama bacarığına, hiss və duyum qabiliyyətinə uyur şeirlərdir. Burada yalnız dil xüsusiyyətləri deyil, eyni zamanda hər hansısa bir məfhum və yaxud predmet haqqında uşaqda təsəvvür yaradarkən onun fəlsəfi məzmununu açmaq, yeri gəldikcə sözün leksik mənası ilə fəlsəfi, mənəvi-əxlaqi mahiyyətini sintezləşdirmək baxımından da əhəmiyyətli və orijinaldır.

İki hecadır “Ana”,
İki hecadır “Ata”
İki hecadır “Vətən”
Bəs nədən;
İki analı olmur,
İki atalı olmur?!
Bəs nədən,
İki paradır Vətən?!(1,342)

Müəllif sadə, yığcam şəkildə predmetlər, məfhumlar arasında dialektik vəhdəti, zəncirvari bağlantını elə ustalıqla qurur ki, uşağı istər-istəməz düşünməyə sövq edir. Sözlərin bir-birilə uzlaşması, ritmiklik, oynaq ahəng, misralar arasında incə bağlantı uşaq təfəkkürünə uyğun sadə formada ifadə olunur. Qəşəm İsabəylinin şeirlərində yaz, yay, payız, qış fəsiləri və müxtəlif təbiət hadisələri haqqında məlumatlar genişdir. Bunlar yalnız təsviri yolla verilmir, güclü müşahidədən yaranan təsvir, təəssüratın məntiqi ümumiləşməsinə çevrilir. Bu cəhətdən şairin “Balaca, Bapbalaca”, “Külək”, “Ay qış”, “Payız”, “Torağaylar”, “Bulu – Bulu...”, “Daş”, “Abdul əmi”, “Xoş gördük” və s. şeirləri maraqlı nümunələrdir.

Ay qış, nə tez gedirsən,
Yağdırmadın qar bizə?!
Bəs nə gətirəcəkdir
Gələndə bahar bizə?! (2, 20)

Qış fəsli uşaqların ən çox sevdiyi fəsilərdəndir. Hər bir balaca bu fəsildə qartopu oynamaq, qar adamı düzəltmək, xizəklə sürüşmək kimi təbiətin əyləncəsindən yararlanmağa, zövq almağa çalışır. Varlıqda mövcud olanları, bir-birinə bağlı olan hadisələrin mahiyyətini sadə formada açmaq, uşaqlara dərk etdirmək Qəşəm İsabəyli şeirlərində əsas aparıcı xüsusiyyətlərdəndir. “Ay qış” şeirində qar yağdırmadan gedən qış fəslini təsvirə gətirməklə müəllif uşağın diqqətini fərqli istiqamətə yönəldir, baharda torpağın barsız, bərəkətsiz olacağına işarə edir, onun bu barədəki təsəvvürlərini genişləndirir. Bu üsul demək olar ki, şairin bir çox şeirlərində aparıcıdır.

Onun yaradıcılığında quru, çılpaq təsvir yoxdur. Məfhumun, predmetin, əşyanın görünüşü, zahiri effekti yox, daxili mahiyyəti, məzmunu və leksik mənanı uşaq təfəkkürünə uyğun səciyyələndirmək, tərtibat verməklə təqdim etmək əsasdır.

Böldüm hecaya “Vətən”i – “Və - Tən”,
Nə deməkdi “Və”, nə deməkdi “Tən”?
Bağlayıcıdır “Və”, dərsləkdə var.
Mın fikri, sözü açar, bağlayar.
Bəs “Tən”?
“Tən – bədən”, “Tən – düz”, “Tən – yarı;
Hansı uyardı bu mənaların?!
Əlbəttə “Yar”, “Yarı”, yəni “Tən”,
Eləysə onda nədir bəs “Vətən”?...
Vətən – yəni biz – bir qəlbə - canı...

Şair sözün alt qatlarına enir, misra-misra, bölgü-bölgü onu açır, mənalandırır. Bu cəhət onun “Vətən – yəni biz..”, “Bəs nədən”, “Çörək” və b. şeirləri üçün xarakterikdir. Qəşəm İsabəyli üslubunda söz oynatmaq, onu yerli-yerində işlətmək bacarığı, sözlə sərbəst davranmaq və leksikonumuzda az-az işlədilən sözlərə yeni ruh, can vermək ustalığı var. Şair Məmməd İsmayıl şairin obrazlı düçəncəsinin poetik imkanlarından danışarkən bu məqamlara diqqət yönəldərək qeyd edir: “...Fikrin uyarlı, yerində işlədilən sözlərlə əmin-ərxayın deyimi. Sözü, necə deyərlər, əyib bükmək, istədiyini axara salmaq bacarığı.... Əslində sənətkarlıq sirri deyilən bir şey varsa, o elə budur. Qəlbindən keçən qeyri-adi, çılğın fikirlərin boyuna uyğun söz və forma tapmaq bacarığı” (3,7).

Şair şeirlərini çox zaman dialoq, mükəllimə şəklində qurur. Müsahib kimi müəllim, öyrədici və öyrənən qarşılaşdırılır. Sual-cavablar, hiss-həyəcan, təəccüb, heyrət hissələri ritmik, oynaq ahənglə müşahidə olunur. Uşaqların təbiət hadisələri – ulduz, bulud, ay, külək və s. haqqında sorğularına çox zaman ətraflı, izahlı, yumoristik cavablar şeirlərdə maraqlı ahəng yaradır. Bu cəhət şairin “Külək”, “O”, “Çəngəl biçəq”, “Bəs”, “Ot...zəmi...” və s. şeirləri üçün xarakterikdir.

Qəşəm İsabəylinin həm poeziyasında, həm də nəsrində yumor hissi güclüdür. Onun “Anam çörək yapanda”, “Konsert”, “Şəhərli oğlan”, “Qonaq”, “Ay nənəli”, “Nənəngilə gəlmişəm”, “Toplan və sərəçə” kimi şeirlərində, ayrı-ayrı hekayə və povestlərində aparıcı olan bu xüsusiyyət situasiyanı, obrazı və eləcə də, uşaqların daxili aləmini açmaq, hadisəni sətiraltı şəkildə ifadə etmək yönündə diqqət kəsb edir.

Şairin şeirləri, nəsr nümunələri milli xammaldır, qarışığı olmayan xammal. Əlavə, özgə təsirlər, yapma misralar, qondarma, milli ruha uyğun olmayan, onunla uzlaşmayan məqamlar bu şeirlərdə demək olar ki, yoxdur. Onun poeziyasında xalq danışığı dilində işlədilən söz və ifadələrə, dialekt sözlərinə də rast gəlmək mümkündür. “Qac görməyir”, “ağac-uğac”, “məhəccər”, “şax-şəvəl toplamaq”, “kövşəy”, “gimge”, “kalafa”, “gəz”, “çəm-xəmdədi”, “gərmə”, “kirişi”, “hörükləmək”, “minbudaq”, “təzyə” və s.

Qəşəm İsabəylinin silsilə nağılları ilə yanaşı nağıl, hekayə arasında sərhədsizliyi yaradan nağıl texnikası üzərində qurulmuş hekayələrə də rast gəlmək mümkündür. Bu cür bəhrələnmə fikri daha sürəkli və qısa çatdırıla bilər.

Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə, doqquz saniyə hardan gəldi, hardan keçdi...Bircə onu bildilər ki, ata sevinir, ana sevinir, Baba day hamıdan çox sevinirdi....(2, 61). Hətta nağılın texniki xüsusiyyətlərini daşıyan hekayələrin əksəriyyətində şeir ahəngi, qafiyəsi də gözlənilir. “Səhər bilmədilər, axşam bilmədilər, nahar bilmədilər, şam bilmədilər. Əlləri ağzında oldu – balaca bala sünbül kimi boy atdı;cana verdi, yana verdi, qarına verdi, qana verdi....(2, 62). Bu isə əsərə bir şirinlik, doğmalığı qatır.

“Nənəm təkdi” poemasında nənə yaddaşın, dilin, ocağın, elin, ulusun obrazına çevrilir. Onun dilindən işlədilən alqış və qarğışlar, dualar dilimizin imkanlarını, hiss və həyəcana, emosiyaya bağlı texniki imkanlarını üzə çıxarır.

Xuda – Allah...Xudahifiz –
Allah səni saxlasın!
Ay bala, düşməni
Qara yer qucaqlasın!
Göyünə doğsun günəş,
Yoluna şəh çilənsin.
Səni istəməyən
Gözünə yaş bələnsin (4, 76, 77).

Qəşəm İsabəyli folklor örnəklərinə, xalq ədəbiyyatına, yaddaşa mənən və ruhən bağlı sənətkarlardandır. İstər poeziya, istərsə də nəsr nümunələrində bədii sənətinin mayası folklor üslubuna köklənir. Onun yaradıcılığında folklordan istifadə metodları müxtəlifdir. Ən çox nəsr əsərlərində təsadüf edilən bu bəhrələnməyə müəllif bəzən birbaşa şəkildə qoşulur, bəzən isə folklor təhkiyə üsulu, ayrı-ayrı janrların poetik imkanlarından istifadə edərək ənənəyə köklənən yeni navotor keyfiyyətləri üzə çıxarır. Folklor motivlərindən yararlanma xalq ədəbiyyatının forma, növ və eləcə də,

təhkiyə elementlərini özündə göstərir. Elə bir şair tapmaq çətindir ki, o bu və ya digər dərəcədə ənənəyə, xalq ədəbiyyatına müraciət etməmiş olsun. Qəşəm İsabəyli həm folklor ənənələrindən, həm də klassik ədəbiyyatımızdan və Avropa ədəbi ənənələrindən yaradıcılıqla istifadə etmişdir. Xüsusilə, uşaq folklorundan, arxaik folklor janrlarından, əfsanə, rəvayət, nağıl, mərasim və mövsüm nəğmələri, atalar sözləri, məsəllərdən bəhrələnərək omlardakı ovqatı sənətinin ruhuna hopdura bilmişdir. Ənənəvi mövzuya və yaxud sujetə yaradıcı şəkildə yanaşmaq, onu yeni ideya və mövzu predmetinə çevirmək Qəşəm İsabəyli yaradıcılığında nəzərə çarpan əsas əlamətlərdəndir.

Şairin şeir dilinə xas sərbəstliyi, ritmiklik, musiqi ahəngini nəsr əsərlərində də görmək mümkündür. Səslərin, sözlərin uyuşması, bir-birilə uzlaşması, daxili qafiyələndirmələr əsərdə maraqlı ahəng yaradır, mətnin daha tez qavranılması və mənimsədilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

- Ham-ham-ham!
- Yəni yerərəm sizi, çıxın qarıdan!

və yaxud:

- Ay Topuş, qocalmısan deyəsən, məni də tanımırısan?(5,481)

Aydın üslubu, dilinin və təhkiyə üsulunun şirinliyi, güclü müşahidə qabiliyyəti, obrazlı təsvir üsulu ilə seçilən Qəşəm İsabəyli yaradıcılığı sujeti orijinal təsvir üzərində qurmaq, obrazı dolğun, hərtərəfli canlandırmaq ustalığı ilə seçilir. Kiçik yaşlı uşaqlar üçün yazdığı “Bulud” hekayəsində təsvirə fikir verək: “Külək qalxmağıyla əllərini dörd eləyib, Dənizi yolub-yoluşdurmağa başladı. Dəniz ha sakit olmağa çalışdı...bacarmadı, bir də gördü, nəfəsi buğ verir. Buğ qalxdı-qalxdı, düz Dənizin başı üzərində bomboz ayı balasına döndü. Onu da külək qabağına qatıb apardı” (2,42).

Yazıçının hekayələri nəyi isə birbaşa təlqin etmək hissindən uzaqdır, təlqin olunan fikir süjetin məntiqi axarından doğur. Bu yazıçının əsasən nəsr əsərləri, “Bağban”, “Köçərilər” və s. hekayələri üçün xarakterik cəhətlərdəndir. Folklor üslubu bütün komponentləri: dil, təsvir, ifadə imkanları, təhkiyə üsulu ilə onun yaradıcılığında aparıcı yer tutur. Yazıçı “Bağban” hekayəsində adi hadisəyə maraqlı şəkildə yanaşaraq onu folklor süjetinə çevirir. Bu təbiətlə-insan arasında mənəvi bağları, harmoniyanı, münasibətlərin dərin köklərini tapmaq, əks etdirmək, göstərmək ustalığını, müasir mövzunu folklor süjetinə çevirmək bacarığını meydana çıxarır.

Qəşəm İsabəylinin uşaq adına yazılmış şeir, poema, nəsr nümunələrində əhatəli məsələlər qoyulur. Müəllif yalnız uşağı məlumatlandırmaq, onun zövqünü oxşamaq yolu ilə getmir. Təsvir, fon, süjet daxilində geniş mətləblər ifadə etmək, xalqın düçar olduğu bəlaları əks etdirmək, yaddaşı yeniləmək bu yaradıcılığın aparıcı xüsusiyyətlərindəndir. Bu cəhətdən yazarın “Nənəm təkdi”, “Əkil-Bəkil” poemaları, “Aclıq dərəsi”, “Leyləyin intiqamı”, “Köçərilər” hekayələri seçilir. “Aclıq dərəsi” hekayəsində müəllif müharibənin fəci ovqatını Xocalıdan didərgin düşmüş bir ailənin on yaşlı övladı Elatın mənəvi-ruhi iztirablarının fonunda verirsə, “Leyləyin intiqamı” hekayəsində mövcud ənənəvi süjetə yaradıcı mövqeyindən yanaşaraq leyləyin fədakarlığı ilə vətənə bağlılıq hissini əsərdə baş verən hadisələrin iştirakçı olan kiçik nəvənin müşahidələri və düşüncələri fonunda gerçəkləşdirir. “Qərib uşaq qərib itin əhvalatı” hekayəsində isə Naxçıvandan köçüb Türkiyədə məskunlaşan bir ailənin övladı Elgünün yaşantıları, iztirabları əsasında qəriblik, yurd həsrəti məsələsini qoyur. Qəşəm İsabəyli yaradıcılığında təsadüf olunan məqamlardan biri kiçik uşaqların obrazlarını yaradarkən onları mürəkkəb həyat gerçəkliklərinin fonunda heç bir çətinlikdən qorxmayan, mübariz, cəsur qəhrəmanlara çevirmək çox zaman fantaziyadan qaynaqlanan nağıl sujetlərinin identivliyini meydana çıxarır. Bu da müasir ədəbiyyatımızda nağılla hekayə arasında müəyyən bağlılıqlar və sərhədlərin açılmasına gətirib çıxarır.

Qəşəm İsabəyli yaradıcılığı qafiyə sistemi baxımından da zəngindir. Onun şeir və poemalarında daxili və qulaq qafiyələrindən daha geniş istifadə olunub. “Yay-hay-haray”, “saatam-yatam”, “iş-görməmiş”, “qapılar-var”, bulaşiq-çəngəl-qaşiq” və s. Şair Məmməd İsmayıl Qəşəm İsabəylinin üslubu, yaradıcılıq imkanlarından danışarkən onu getdiyi yolu, istiqaməti dəyərləndirərək yazır: “..dilimizin saqraq imkanlarından “topuq” çalmadan istifadə, feili qafiyələrin yeni deyim tərzindən bəhrələnmək Qəşəmin yazılarını mənalı və oxunaqlı edib. Yeni qafiyə axtarışının özü yeni fikirlərin yaranmasına səbəb olub” (6, 125).

SONUÇ

Beləliklə, Qəşəm İsabəylinin yaradıcılığı üzərində apardığımız təhliləri ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, o, müasir uşaq ədəbiyyatımızda orijinal üslubu, ifadə imkanları baxımından seçilən simalarındandır. Onun həm poeziyası, həm də nəsr əsərləri ilk növbədə ənənəyə, yaddaşa ruhi və mənəvi-psixoloji yönümdən bağlıdır. Müşahidə qabiliyyətinin güclüliyü, ən adi fakt və hadisəni böyük mövzuya çevirmək ustalığı, dil sərbəstliyi onun əsərlərində əsas yaradıcılıq keyfiyyəti kimi nəzərə çarpır. Bununla yanaşı, adi sujet daxilində geniş mətləblər qoymaq, ictimai-sosial problemləri qabartmaq, uşağa kiçik dünyanın gözü ilə deyil, bir fərd, şəxsiyyət kimi yanaşmaq, canlı və görümlü təsvirlər, folklor örnəklərindən birbaşa və ya dolayısı ilə istifadə etməklə ənənəvi süjeti, motivi bədiiləşdirərək yeni mövzuya çevirmək bacarığı onun yaradıcılığını şərtləndirən başlıca amillərdəndir.

KAYNAKÇA

- 1- Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası (Klassik və Müasir Uşaq Poeziyası). II Cild, Bakı, "Renessans-A", 2016
- 2- İsabəyli Qəşəm. Leyləyin İntiqamı. Bakı, Şirvanəşr, 2015
- 3- Məmməd İsmayıl. İlhamın İfadə İmkanları. ("Əkil-Bəkil" Kitabına Giriş). Bakı, Işıq, 1990
- 4- İsabəyli Qəşəm. Nənəm Təkdi. Bakı, Şirvanəşr, 2008
- 5- Füzuli Əsgərli. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı. Bakı, 2012
- 6- Məmməd İsmayıl. Əlvan Duyğular. Aysel Xəlilova. Qəşəm İsabəyli Kitabından. Bakı, Şirvanəşr, 2011
- 7- İsabəyli Qəşəm. Ay Külək, Nə Əsirsən. Bakı, Şirvanəşr, 2002
- 8- İsabəyli Qəşəm. Şamaxı – Şam Nağılı. Bakı, Cik-Cik, 1996

TEYMUR ELÇİN'İN ESERLERİNİN İDEOLOJİK İÇERİĞİNİN TEMEL YÖNLERİ

Özet

Azerbaycan çocuk edebiyatının yetenekli temsilcilerinden biri olan Teymur Elçin'in eserleri, çocuk edebiyatının ilkelerine uygun olarak, onların ilgi ve zevkine, zihin ve dil gelişimine, bakış açılarının şekillenmesine, bilgilenmelerine, doğru yönde ve milli ruhta büyümelerine hizmet etmektedir. Teymur Elçin, Azerbaycan çocuk edebiyatının zenginleşmesine katkıda bulunmakla birlikte, dünya edebiyatının birtakım örneklerini büyük ustalıkla Azerbaycan diline çevirmiştir.

Teymur Elçin'in çocuklar için kaleme aldığı ve çeşitli türleri kapsayan eserleri, ideolojik içeriğine göre farklılık arz etmesi açısından dikkat çekmektedir.

Takdim edilen makalede, Teymur Elçin'in eserlerinin ideolojik içeriğinin temel yönleri ayrıntılı şekilde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Teymur Elçin, Azerbaycan çocuk edebiyatı, ana konu, manevi/ahlâki keyfiyetler, bakış açısı, milli ve manevi değerler.

THE MAIN SUBJECT-MATTER AND IDEA OF THE CREATIVITY OF TEYMUR ELCHIN

Assoc.Dr.Prof. Aynur KHALILOVA**

Abstract

The creativity of Teymur Elchin, a talented representative of Azerbaijani children's literature, serves to promote their interest and pastime, mental development and speech, formation of their outlook, enlightenment, growth in the right direction and in national spirit in accordance with the principles of children's literature. Teymur Elchin made a contribution to the enrichment of Azerbaijani children's literature and translated many examples of world literature into Azerbaijani language.

The works written by Teymur Elchin for children and covering a wide variety of genres are noteworthy by their differences in subject matter and idea.

The presented article will broadly investigate the directions of subject matter and idea of Teymur Elchin's creativity.

Key Words: Teymur Elchin, Azerbaijan children's literature, directions of subject matter and idea, spiritual and moral values, outlook, national-moral values.

GİRİŞ

Teymur Elçin'in eserlerinin ana çizgisi, çocuk edebiyatı ile ilgilidir. Halk yazarı Elçin bu yöne dikkat çekerek şunları kaydetmektedir:

“Mirza Alekber Sabir, Abbas Sehhet, Süleyman Sani Ahundov ve özellikle de Abdulla Şaiq'in çocuklar için kaleme aldıkları klasik eserlerden sonra bir takım şair ve nasirlerimiz Azerbaycan çocuk edebiyatının yaranmakta olan gelenekleri açısından önemli örnekler ortaya koydular, bu alanı milli edebiyatımızın özel bir türü gibi şekillendirdiler ve geliştirdiler. Ancak Teymur Elçin bu sanatkarlar arasında az sayıda şairlerdendir ki, onun eserlerinin temelini, bedii-estetik mahiyetini çocuk edebiyatı oluşturmaktaydı ve çocuk edebiyatının talepleri onun yaratıcılık ilkesine dönüşmüştü...” (Elçin. Bak: Elçin, Teymur. 2014: 4)

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, aynurxalilovaa@gmail.com

** PhD in Philology, Associate Professor, Nizami Ganjavi Institute of Literature Azerbaijan National Academy of Sciences, aynurxalilovaa@gmail.com

Bu alanda kaleme aldığı eserler, çocuk şiirleri, çizgi film senaryosu, manzume, nağme, ninni, bulmaca, yanılmaç ve diğer türleri ihtiva etmektedir. Teymur Elçin'in eserleri çocukların farklı yaş evrelerini dikkate alması ve konu çerçevesi açısından da dikkat çekmektedir. O, yeni neslin doğru yönde yetişip şekillenmesi için gereken noktaları ustalıklı takdim etmekle, özellikle küçük yaşlı çocuklar tarafından ideolojik içeriğinin temel yönlerinin çabuk ve kolay şekilde kavranmasını sağlamaktadır.

Teymur Elçin'in Eserlerinin İdeolojik İçeriğinin Temel Yönleri

Vatan sevgisi, anadil sevgisi, büyüye saygı, eğitime teşvik, çalışkanlık, dostluk, mertlik, dürüstlük ve diğer bu gibi etkenler, Teymur Elçin'in eserlerinin ana konusunu oluşturmaktadır. Genel anlamda Teymur Elçin'in eserlerinde milli ve manevi değerlere önem verilmekte, çocuklara üstün manevi/ahlâki keyfiyetler aşılanmaktadır. Bunun için yazar, çocukların rahat şekilde kavrayabileceği çeşitli yöntemleri kullanmakta, özellikle de dil ve folklordan uygun ve ilginç metotlarla yararlanmaktadır. Genel olarak dil faktörü çocuk edebiyatı için temel etken olarak düşünülmelidir. Teymur Elçin'in eserlerinde de dil faktörü, özellikle çocuk edebiyatı için önem verilmesi gereken zorunlu etken olarak dikkat çekmektedir. Teymur Elçin, eserlerinde çocuklarla kendi dillerinde konuşmaktadır. Bu hem muhteva hem de şekil açısından ifadesini bulmaktadır. *Garip Dil* şiirinde yeni konuşmaya başlayan bebeklerin diline işaretler,

Kim bilir bu dili?
Dilciler gelsin.
Her yerden dil bilen
Elçiler gelsin,

diyen şair, sanki bebeklerin telaffuz ettiği tüm sözlerin sadece kendilerine özgü ve onların anlayacağı farklı bir etkiye neden olduğunu ilginç ve esprili bir dille takdim etmektedir:

Garip dil böyledir,
Yaratanın yaşı, bir.
İnanmasın inanmayan,
O en büyük dilcidir! (Elçin, Teymur. 2019: 266)

Bu bağlamda bilim akademisyen Tofik Hacıyev'in yaklaşımı ilgi çekicidir: "*Teymur Elçin'in çocuk şiirlerinin arkitektöniği teorik genellemeler için ilginç veriler takdim etmektedir. Dilcilikte, insan dilinin ortaya çıkmasıyla çocuğun dil açma sürecinin belli uygunlukları olduğu şeklinde bir düşünce mevcuttur. Teymur Elçin'in şiirlerinin yapısı ile ilk beşer şiirinin, örneğin eski Türk-Azerbaycan şiirinin unsurları arasında benzerlik görülmektedir.*"(Hacıyev, Tofik. Bak: Elçin, Teymur. 2014: 25-26)

Diğer bir etken ise genel olarak bedii eser için önemli olan folklordan ve sözlü halk edebiyatından yararlanmaktır. Teymur Elçin, folklordan çeşitli yönlerden yararlanmakla, çocukların zevkini okşayan ilginç bedii örnekler ortaya koymuştur. Bulmaca ve yanılmaçlardan örneklerle bakalım:

Bulmaca:

Küçücük bir kuşum ben
Budağa konmuşum ben.
Her tarafa kar yağmış,
Soğuktan donmuşum ben.
Yem ararım, cik-cirik,
Görmesin mestan pisik.

(Serçe) (Elçin, Teymur. 2019: 336)

Yanılmaç:

Karga kırdı kargıyı,

Kırgı¹ gördü kargayı.
Kırgı tuttu kargıdan,
Karga kaçtı kırgıdan.
Kovdu kırgı,
Sındı kargı.
Uçtu karga.
Garr, garr. (Elçin, Teymur. 2019: 333)

Folklordan kaynaklanan standart kalıplar temelinde ortaya konulmuş bu örnekler, yapı ve anlam/mahiyet açısından sözlü halk edebiyatının söz konusu türlerine uygun bir şekilde kurularak, aynı amaca/merama-bulmacalarda çocukların düşünme yeteneklerinin ve bakış açılarının şekillenmesine, yanılmaçlarda ise asıl olarak aynı ya da benzer ses ve söz oyunları aracılığıyla doğru ifade alışkanlığının yaranmasına ve dil gelişimiyle birlikte hafızanın güçlenmesine yöneliktir.

Teymur Elçin, ses ve söz oyunundan sadece yanılmaçlarda değil, diğer şiirlerinde de yararlanmışır. Burada ise amaç çocukların dikkatini eş sesli sözlerin anlam çeşitliliğine yöneltmektir:

Budağı tut,
Budağı tut!
Budak kaçtı,
Döküldü tut. (Elçin, Teymur. 2019: 155)

Basit ve akıcı dille, çocukların yaş özelliklerini, psikolojisini, ilgi alanını dikkate almakla ortaya konulan bu gibi örnekler, hedefe ulaşmak açısından daha etkilidir.

Teymur Elçin'in şiirlerinin dili o kadar ilginç ve açık, ahengi ritmiktir ki, musiki ile rahatlıkla birleşip nağmeye dönüşebilir. Şairin şiirlerinden bestelenmiş *Can Ninem*, *Serçe*, *Ben Kimim*, *Güzel Vatan*, *Gel*, *Bahar*, *Bip-bipin Nağmesi*, *Bizim Bahçe* vs. gibi nağmeler, çocukları eğlendirmekle birlikte, estetik zevklerin şekillenmesini olumlu yönden etkilemekte, kendilerine güzel manevi keyfiyetler kazandırmaktadır:

Kucağında nine sen,
Ninni dedin bana sen.
Benim mihriban ninem,
Aziz ninem, can ninem!

Büyümüşüm, nine, ben,
Bırak tutam ellerinden.
Benim mihriban ninem,
Aziz ninem, can ninem! (Elçin, Teymur. 2019: 170)

Genel olarak Teymur Elçin'in eserlerinde ebeveyn-evlat, nine-torun, dede-torun ilişkileri açık bir şekilde gözlemlenmektedir. *Anamın Ninnisi*, *Ninem Semeni Koydu*, *Nehrin Diğer Kıyısına Geçirdi Nine*, *Yaşlanmışır Bahar Nine*, *Bir Parça Ekmek*, *Gül Anası*, *Tuk-tuk, tak-tak!*, *Dağ* vs. gibi örnekler, ibret verici/eğitici karaktere sahip olup, çocuklara, büyüklere saygı ve ebeveyne sevgi duygusunu aşılamaktadır.

Teymur Elçin'in bazı şiirleri çocukları okula ve eğitime yönlendirmektedir:

Yaz gelmiştir. Ne zamandır
Okul kesmiş dersleri
Sınıfları terk etmiştir
Çocukların sesleri.
Kimdir orda zili çalan,
Her gün şaşıp, bocalıyor?
Yok. Yok! Okul hay veriyor,
Çocukları özleyiyor. (Elçin, Teymur. 2019: 92)

¹ Atmaca.

Şairin ana dilimizi sevmeye, onu yabancı unsurlardan korumaya çağırın, eğitimcilik açısından kaleme aldığı *Karganın Okulunda* şiiri, konu, fikir, anlam/mahiyet açısından Süleyman Sani Ahundov'un *Tutuguşu* hikayesini akla getirmekte ve bu bağlamda onunla aynı düzlemde birleşmektedir.

Teymur Elçin'in bu kabilden olan şiirlerinin bir kısmı da küçük okurlara matematiksel işlemlerin kolay yolla öğretilmesine yöneliktir. Çocukların ilgilerine uygun şekilde yazılan bu tür şiirler, hem onların eğlenmesine hem de matematik bilgilerinin şekillenmesine hizmet etmektedir. *Hesapla Bul, Artı, Çıkmacı, Çarpmacı, Bölme*ci gibi örnekler, işte bu amaçla yazılmıştır:

Bir serçe konu
Sabah balkona.
Yaşar getirip
Yem attı ona.
Üçü de geldi,
Yaptılar cik-cık,
– Bize de yem ver,
Biz de gelmişik.
Bulun, çocuklar,
Kaç serçeye
Yem verdi Yaşar? (Elçin, Teymur. 2019: 107)

Teymur Elçin çizgi filmi için kaleme aldığı *Kara Leylek* senaryosu, ilgili türün özelliklerini yansıtmaması ve birtakım yönleri ile dikkat çekmektedir. Uçup giden sürüden ayrı kalan kanadı kırılmış Kara Leyleği küçük çoban bulup iyileştirir. Kara Leylek, küçük çoban ve onun sadık dostları olan kuzu, oğlak ve Cavarla arkadaş olur, onlarla birlikte yaşar. Lakin zaman gelip yetişir ve bu leylek sürüsü geri döndüğünde Kara Leylek de uçup onlara katılır. Bu, ilk bakışta Kara Leyleğin arkadaşlığa karşı sadakatsizliği gibi anlaşılabilir da aslında gerçek anlam farklıdır. Kara Leylek küçük çoban ve dostlarından ne kadar ilgi görse de rahat ve huzurlu yaşam sürse de hemcinslerinden ayrı kalmıştır, yalnızdır. Leylek sürüsünün geri döndüğünü görünce, onun hasretine son verilir. Öyleyse yaratılmış her bir varlık kendi ortamında mutludur, onun için kendi yeri yurdu sevimlidir. Yazar bu duyguları ilginç ve etkili bir şekilde kaleme almıştır. “Birden Kara Leylek düşünceye daldı. Leyleklerin sesini duymuştu. Gökten onun önüne bir telek düştü. Leylek kendisini kaybetti, çırpındı, uçup giden kuşların sesine ses verdi. Kara Leylek ağlıyordu...”

Birkaç gün sonra ise sabah erkenden küçük çoban ilginç bir manzara ile karşılaştı. Kara Leylek çadırın önünde dans ediyor, dönerek kanatlarını çarpıyor, bazen de lalak diye ses çıkarıyordu. Küçük çoban, kuzu, oğlak ve Cavar leyleği izliyorlardı.

Aniden leylek kanatlarını çarparak havaya yükseldi, üç kez dostlarının üzerinde dolaştı, giderek yükseldi ve küçülüp gözden kayboldu.

Cavar havlayarak küçük çobanın yüzüne baktı. Oğlak da kuzu da melemeye başladı. Küçük çobanın gözleri yaşarmıştı. O göklere bakarak dedi:

– Eh, Kara Leylek ne yaptın, ne çabuk unuttun bizi?!

Kaydettiğimiz gibi, Teymur Elçin, eserlerinde sözlü halk edebiyatından faydalanmaya özel dikkat yetirmiştir. O, atasözleri ve darbımesellerden yararlanarak türün taleplerine uygun şekilde küçük ölçekli ibret verici örnekler ortaya koymuş, aynı şekilde çocuk edebiyatımızda mevcut geleneğe dayanarak halk masallarını mısralara dökmüştür. Bu eserde o, çocukları yalan ve hileye uymamaya, açgözlü ve tembel olmamaya, dürüst, hayırsever, yiğit ve korkusuz olmaya çağırılmaktadır.

Teymur Elçin'in folklorla başvurmakla ortaya koyduğu en ilginç eserlerden biri onun *Oğul Buğaç* şiiridir. Şiir, milli ve manevi varlığımızın temel göstergelerinden olan “Kitab-ı Dede Korkut” destanının *Dirse Han oğlu Buğaç Han Boyu* temelinde kaleme alınmıştır. Şiirde yazarın metne hassas yaklaşması, genel olarak *Kitab-ı Dede Korkut Oğuznamelerine* özgü folklor ruhunu, destan havasını, dil, üslup özelliklerini koruması, ilginç nokta gibi dikkat çekmektedir. Muhtevayı bozmadan kaleme alınan manzumede, söz konusu boyun mahiyeti ve aşıladığı ideoloji aynen yansımaları bulmaktadır:

mertlik, yiğitlik, korkusuzluk, vatanseverlik, sahip olduklarını korumak, anne-baba sevgisi, yalana, hileye uymama vs.

Çocuk psikolojisini ve ilgi alanlarını derinden hisseden, güçlü gözlem yeteneğine sahip Teymur Elçin, eserlerini sanki ruhen çocuk alemine girerek kaleme almıştır. Onun şiirlerini okuyan yahut dinleyen çocuklar, kendilerini yalnız kendilerine özgü dünyalarında hissetmekte, büyükler ise hayalen çocukluk dönemine geri dönmektedirler.

Genel olarak çocuk edebiyatı için önemli olan çocuk dünyasına, düşünce ve psikolojisine dahil olma becerisi, Teymur Elçin'in eserlerinin temel ustalık özelliklerinden biridir. İşte bu ve yukarıda takdim edilen diğer karakteristik etkenler, Teymur Elçin'in eserlerinin ana konusunun okurlara ulaştırılmasını sağlamaktadır.

SONUÇ

Gördüğümüz gibi Teymur Elçin'in eserlerinin ideolojik içeriğinin temel yönleri çeşitli olup, genel olarak yeni neslin vatana ve millete layık bir şekilde yetişip şekillenmesine hizmet etmektedir. Çocukların farklı yaş evreleri için kaleme alınan bu örnekler, onların zihin ve dil gelişimi, bakış açılarının şekillenmesi vs. ile birlikte, doğru yönde terbiye edilmesi, milli ruhta büyümesine yöneliktir. Genel olarak milli ruh ve folklorik renk uyumu, Teymur Elçin'in eserlerinin temel keyfiyet göstergelerindedir. Halk yazarı İlyas Efendiyev haklı olarak kaydetmekteydi ki, *"Onun küçük kahramanı... tüm doğası ile, tüm karakteristik çizgileri ile Azerbaycanlıdır!"* (Efendiyev, İlyas. Bak: Elçin, Teymur. 2014: 25)

Teymur Elçin'in çocuklar için kaleme aldığı eserlerinin ideolojik içeriğinin temelinde de işte bu etken dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

Elçin, Teymur, Könlüm Garabağ'dadır (Düzenleyen ve önsöz yazarı Aynur Halilova), Bakü, TEAS-Press, 2019.

Elçin, Teymur, Bibliografıya (Düzenleyenler: M.Veliyeva, M.İbrahimova, S.Esedova), Bakü, 2014.

AZERBAIJAN ÇOCUK ŞİİRİNDE HAYDAR ALİYEV

Doç.Dr. Aygün BAĞIRLI*

Özet

Tarihsel şahsiyetleri incelemek, faaliyetlerini araştırmak bilimsel tarihin vazifesi olduğu kadar edebiyatın da borcudur. Edebiyat tarihin yetirdiği kişilerin imajını yaratmakla, aynı zamanda dün, bu gün ve yarın arasında bir iletişim köprüsü oluşturuyor.

Halkın kaderi, manevi geçmişi, toplumun farklı zaman dönemlerinde ortaya çıkardığı şahsiyetleri tarih ve tarihçiler tarafından araştırılmakla beraber, edebiyatın da işığına ihtiyaç duyar.

Edebiyatın, geçmişin karanlık katlarını aydınlatmakla beraber, tarihsel şahsiyetlerin sanatsal görüntüsünü oluşturma sorumluluğu da vardır. Bu tarihi şahsiyetlerden biri de, Azerbaycan halkının ümummilli lideri Haydar Aliyev'dir.

Haydar Aliyev'in çocuk edebiyatındaki sanatsal görüntüsüne nazar yetirdikte, karşımıza bir kahraman, kurtarıcı, umut ve nicat vaat eden, Azerbaycan'ın ulusal devlet ve yönetim tecrübesini gösteren ve onaylayan bir kahraman, bunları sadece hemfikirlerine değil, aynı zamanda rakiplerine de kabul ettiren karizmatik lider, halkın kahramanı, milletin babası, ümummili önder gibi görünüyor.

Haydar Aliyev'in sanatsal imajını Azerbaycan çocuk şiirinde sık - sık görüyoruz. Ümummilli Lider hakkında çocuklar için çeşitli şiirler yazılmış ve yazılmaktadır. Refik Yusuf oğlu "Rehberin heykeli", "Ulu Önder", Zahit Halil "Haydar köprüsü", "Pınar", Nebi Hazri "İrade mücüzesi", Bahlul Atahanlı "Dünyanın Haydar oğlu", İlgar Dağlar oğlu "Haydar dede", Alemdar Kuluzade "Haydar dede, önder dede" v e ismini söylemediğimiz yüzlerle şiirde Ulu Önderin portresine farklı yönden ışık tutulur.

Sempozyuma sunacağımız bildiri de Ulu Önder Haydar Aliyev hakkında olan şiir örnekleri ele alınarak geniş şekilde tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, çocuk şiiri, Ulu Önder Haydar Aliyev, sanatsal görüntü.

THE SUBJECT OF HEYDAR ALIYEV IN CHILDREN'S POETRY OF AZERBAIJAN

Abstract

The study of historical figures and investigating their activities, is the duty of scientific history and at the same time a debt of fiction. Literature, by creating the images of figures grown up in history builds a bridge of communication between the past, present, and future.

The fate of people, their spiritual past, and the various figures that emerged at different stages of time, not only need to be studied by history and historians but also requires the light of fiction. Literature, besides clarifying the dark layers of the past, has also a responsibility to create artistic images of its historical figures. One of such historical figures is Heydar Aliyev, the national leader of the Azerbaijani people. Taking a look at the image of Heydar Aliyev in children's literature we can see a savior whose presence is a promise of hope and prosper, and is also the hero of his people, a wise leader, and a father of the nation who not only demonstrate and reaffirm Azerbaijan's own national statehood and governance practices to his compatibles, but also to his opponents. The image of Heydar Aliyev is often observed in poetry. Rafik Yusifoglu's "Statue of

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü Başkan Yardımcısı, mubariz.aqalar@gmail.com

the Leader", "Great Leader", Zahid Khalil's "Heydar Bridge", "Bulag", "Hand", Nabi Khazri's "Miracle of Will", Bahlul Atakhanli's "Heydar Son of the World", Ilgar Daglaroglu's "Heydar Baba", Alamdar Guluzade's portrayal of "Heydar Father, Leader Father" and the hundreds of unnamed poems illuminate the portrait of the Great Leader in various ways.

The paper we will present at the conference includes a detailed analysis of the artistic samples dedicated to the national leader Heydar Aliyev.

Key Words: Azerbaijan literature, children's poems, National Leader Heydar Aliyev, artistic image.

GİRİŞ

Tarixin elmi araşdırma ehtiyacı olduğu qədər "bədi tədqiqata" da ehtiyacı var. Xalqın taleyi, mənəvi keçmişi, onun zamanın müxtəlif dövrlərində meydana çıxardığı ayrı-ayrı şəxsiyyətləri tarix və tarixçilər tərəfindən araşdırılmaqla yanaşı bədi ədəbiyyatın da işığına ehtiyac duyur. Bədi fikrin tarixə müraciəti, tarixi keçmişdən bəhs etməsi böyük zərurətdən doğur. Ədəbiyyat keçmişin qaranlıq qatlarını aydınlatmaqla yanaşı, onun tarixi şəxsiyyətlərinin bədi obrazını yaratmağa da borcludur. Bu amil həm də ədəbiyyatın bu gün və sabahla bağlılığını şərtləndirir.

Nəzəri-estetik prinsiplərdə tarixi şəxsiyyətlərin həyatına müraciətin vacibliyi bir neçə amillə şərtləndirilir. Ən əsası ona görə vacib hesab edilir ki, tarix və onu yaradanlar ədəbiyyat vasitəsi ilə təbliğ olunur, böyük şəxsiyyətlərin, filosof və sərkərdələrin, söz və düşüncə adamlarının bədi təqdimi tarixin öyrənilməsində, yaşananlardan dərs alınmasında böyük rol oynayır. Bu şəxsiyyətlərin bədi surəti nə qədər monumental yaradılsa onlar öz xalqlarının milli obrazını, sahib olduğu dəyərləri o qədər aydın əks etdirmiş olurlar. Epoxaların, baş verən hadisələrin, təbəddülatların dərk prosesində bədi tarixin rolu elmi tarixin əhəmiyyətindən heç də az deyil və buna görə də tarixi həqiqətlərin bədi gerçəkləyə çevrilməsi böyük fəlsəfi – estetik dəyəri olan məsələ hesab edilir.

Heydər Əliyevin uşaq poeziyasındakı obrazına işıq saldıqda göz önündə xilaskar, varlığı ümid və nicat vəd edən, Azərbaycan'ın özünəqədərki milli dövlətçilik, idarəçilik təcrübəsini bir daha nümayiş və təsdiq etdirən, təkə həmfikirlərinə deyil, həm də opponentlərinə qəbul etdirən bir şəxsiyyət, xalqın qəhrəmanı, müdrik lider, milli öndər, millət atası kimi görünür. H.Əliyevin obrazına daha çox poeziyada rast gəlirik. Milli öndər haqqında uşaqlar üçün saysız-hesabsız şeirlər yazılmışdır. Nəbi Xəzri "İradə möcüzəsi", Valeh Mirzə "Ruhu canımızdadır", Şövkət Məmmədbəyli "Yaşayacaqdır", Uğurlu Xəlilov "Biri günəş, biri Heydər", Xıdır Alovlu "Vətənləşən vətəndaş", Aygün Bal "Heydərin davamçısı gərək ki, Heydər olsun", Bəhlul Ataxanlı "Dünyanın Heydər oğlu", İlqar Dağlaroglu "Heydər baba", Aynur Hüseynova "Körpələr babası sən, Heydər baba", Səmid Mövsümov "Qayəsi nur, özü də nur", Samir Səyyadoğlu "Haqqımızdır öyünmək", Əkbər Qoşalı "Ümitsiz ha deyilik", Əlaəmdar Quluzadə "Heydər baba, öndər baba", Rafiq Yusifoğlu "Rəhbərin heykəli", "Ulu öndər", Nəriman Hüseyn "Nur övladı", Fərid Ağamirzəyev "Heydər baba", Oqtay Zəngilanlı "Ulu Heydər", "Millət atası", "Bir millət, iki dövlət" və adını çəkmədiyimiz yüzlərlə şeirdə ulu öndərin portretinə müxtəlif yöndən işıq tutulur. Onu da qeyd edək ki, bu nümunələrin hamısından təbii ki, uğurlu mətn kimi söz açmaq olmur.

Bu şeirlərdə müşahidə edilən maraqlı dilemmalara diqqət yönəltincə görürük ki bədi nümunələrdə Heydər Əliyevdən həm tarixin və zamanın yetirdiyi, həm də tarixin özünü yaradan, onu idarə edən, yönləndirən kimi danışılır. Elə söykənən, elin söykəndiyi, yol açan, özü yol olan, xalqdan güc alan, xalqın güc aldığı, genetik yaddaşın, tarixi təcrübənin yetirdiyi və özü nümunəyə, məktəbə çevrilən, vətənin həm əsgəri, həm generalı... Bu dilemmalar bəzən eyni şeirdə, bəzən də ayrı-ayrı, tam fərqli nümunələrdə özünü göstərir:

Çağdaş Azərbaycan ölməz əsəri,
Vətənə məhəbbət tək amalıydı.
Heydər, öz yurdunun sadıq əsgəri,
Türkün ən qüdrətli generalıydı.

(Vahid Əziz)

Qəlbini bürüyüb Azərbaycan'a,
Qəlbinə bürüyüb Azərbaycanı.

(Məstan Günər)

Sən tarixi yazı-yaza
Özün də tarix oldun.

(Rafael Hüseynov)

Yollar açan qəhrəmanlar,
Özü də bir yol olanlar.

(Rafael Hüseynov)

Sən haqqa arxalandın,
Haqq sənə arxa durdu.

(Dursun Musayeva)

Sevimli uşaq şairi və yazıçısı Zahid Xəlilin milli öndərə həsr etdiyi silsilə – “Oxu, Surxay”, “Bulaq”, “O gecə”, “Əl”, “Heydər körpüsü”, “Azərbaycan xiyabarı”, “Uçaq”, “Dağlar” şeirləri var. Bu şeirlərdə bütün övladları öz balası kimi sevən, onlara qayğı və diqqət göstərən, uğurlarından fərəhlənən, qürur keçirən bir el babası kimi söz açılır. Müəllif el atasının adı verilən park və xiyabanlardan, bulaqlardan danışır, onların əsrarəngiz və gözəlliyinin sirrini adlarından alması ilə izah edir. Şair üçün Babadağdan da uca, buludlardan yuxarı bir zirvə olan milli öndərin saldıdığı yol – Heydər yolu kiçik oxuculara örnək göstərilir, bildirilir ki, bu yol xoş əmələ söykəndiyi üçün sonu uğura çıxır. “O gecə” şeirində 90-cı illərin əvvəllərində millətin taleyüklü məsələsinin həllində el dəstəyinə ehtiyac duyulanda bir çağırışı ilə xalqı meydana toplayan liderin sözünün, səsinin dağ qüdrətindən, müdrik addımlarından bəhs olunur. “Əl” şeirində əllərini bayrağa, məşələ döndərən el üçün yol göstərən, bir hərəkəti ilə dünyanı ayağa qaldıra bilən, “Yumulsa zindan, açılsa yaraşlıq olan”, əzəmətli, mayaka bənzər bir əldən bəhs olunur.

“Heydər körpüsü” şeirində Kürün göy sinəsində salınan bir körpünün adının haqlı olaraq onun adından aldığı qeyd olunur. Balacaların dilindən deyilir ki, axı Heydər baba da körpülər qurur. Gecələr yatmayıb işləməklə gündüzlə gecənin, Azərbaycanla uzaq-uzaq ellərin arasında körpü salındığını deyən kiçik poetik qəhrəman böyük inamla nə vaxtsa Aya, ulduza uzanan körpülərin də qurulacağına ümid bəsləyir.

Başqa bir şeirdə şair Heydər babayla Azərbaycanı eyniləşdirir. Uçaqda yol gedən ulu öndəri yerdə əl sallayan balacalar belə uğurlayır:

Əl edirlər uşaqlar,
Heydər baba, can baba,
Ey Azərbaycan baba,
Nə yorul, nə usan, baba!

Get dünyaya tanıtdır,
Qoca Azərbaycanı.
Kəpəzdən, Savalandan
Uca Azərbaycanı.

Qoy yayılsın dünyaya
İgid səsin, ər səsin.
Doğma Azərbaycan'a
Gətirsin zəfər səsin.

Uşaqların Gülzar nənə kimi tanıdığı Gülzar İbrahimova əsasən nağıllar yazsa da redaktoru olduğu “Sehrli xalat” jurnalında onun “Heydər babamız oldu”, “Ulu öndər”, “Heydər babanın nəsihətləri” adlı

şeyrlərinə də rast gəlinir. Bu şeyrlərdə müəllif kiçiklərin hər ilin gözəl yazında yığılıb el atasına al-əlvan çiçəklərdən çələng toxuduqlarını, şən nəğmələr oxumaqla onu yad etdiklərini, müdrik babalarının nəsihətlərinə daim əməl etməyə çalışdıqlarını diqqətə çatdırır.

Bu yerdə diqqəti Ulu öndərin nəvəsi Leyla Əliyevanın babasına həsr etdiyi şeyrə yönəltmək istəyirəm. Heydər Əliyevə istedadlı, tanınmış şairlərlə yanaşı uşaqlar da səmimi, içdən gələn şeyrlər həsr etmişlər. Bu şeyrlərin poetik qəhrəmanı uşaq dünyasından görünən Heydər Əliyevdir. Leyla Əliyevanın “Mənim babam” şeyrini bunların hamısından ona görə fərqləndirirəm ki, əgər digər şeyrlərdə müəlliflər öz qəhrəmanlarını böyüklərin söhbətlərindən, onun haqqında danışılardan, gördüyü işlərdən, televiziyadan, tədbirlərdən tanıyıblarsa, bu şeyrdəki təəssürat qəhrəmanı ilə daimi ünsiyyətdən, babanəvə münasibətindən, sıx müşahidələrdən yaranmışdır:

Mənim Babam

Mənim babam gözəl insan,
Sevimlidir, mehribandır.
Yüz il, min il yaşayasan
-
Desəm ona, yenə azdır.
İnsan var ki, qəlbi qara,
Bəd əməli, bəd niyyəti.

Onlar hara, babam hara...
Bir insandır ədalətli,
Öz xalqına sədaqətli,
Mənim babam.
Kömək edər, əl uzadar,
Dara düşsə bircə adam.
Bax, belə bir ömür yaşar.
Mənim məğrur,
Mənim əziz Heydər babam! (1)

Sadə sözlərdir. Çox nəvənin babası haqqında deyə biləcəyi sadə və səmimi... Amma nəzərə alaq ki, bu bir evin yox, elin babasına ünvanlanıb və bu kəlmələri ona doğma nəvəsinin təmsalında minlərlə mənəvi övladı deyir.

Heydər Əliyev'ə yazılan yüzlərlə şeyrin əksəriyyətində ona “Heydər baba”, bəzən “el atası” xitabı ünvanlanıb. Amma xalq şairi Mirvarid Dilbazi'nin ulu öndərə həsr etdiyi şeyrləri “Oğul” xitabı bir ananın səsi, xeyir duası kimi duyulur:

Xalqının misilsiz qayğılarını,
Öz çiyinə üstünə götürən oğul,
Var olsun bu oğul qeyrətin səninin!
Tarix nə üz görür, nə rüşvət alır...
Tarixdə tarixi həqiqət qalır.
Adın həqiqətlə birgə ucalır,
Xalqına xidmətdir – şöhrətin səninin...

“Aqıl mötəbər”, “ağlı ümman”, “ər oğlu ər” kimi tərif etdiyi böyük liderin bacara bildiyi, öhdəsindən gəldiyi çətin işləri, xalq üçün etdiklərini, tökülən qanların qarşısını kəsməsini, Azərbaycanı yadların cızdığı xəritəyə uyğun bölünməkdən qurtarmasını, Cavidin uzaq Sibirdən vətənə gətirməsini, S.Vurğunun, C.Cabbarlının ev muzeylərinin açılmasını, Vaqif üçün tikilən məbədi bir-bir xatırladan Mirvarid xanım silsilə şeyrlərini bu dəyərli ana sözü ilə bitirir:

Canında canımız, qanında qanımız olan oğul!
Dünya qarşısına çıxan mərdim,
Sənə bir çələng hörərdim.
El məhəbbətindən olardı çiçəkləri
Zaman soldurmayır,
El qoyduğu çələngləri...

Şeirir arxitektonikası sanki Burla Xatun'un əsrlərdən süzülüb gələn səsinə xatırladır.

Rafael Hüseynovun ulu öndərə həsr olunan "Sədaqət Dərsi", "Arzun", "Vəfa", "Zəriflik", Türkiyələ Azərbaycan", "Zirvələrdən Baxan Öndər", "Bahar Kimi Qayıtdın", "Davamçın Var" adlı şeirləri var. Bu şeirlərin hamısından uşaq ədəbiyyatının nümunələri kimi bəhs etməyəcəyik. Amma "Sədaqət dərsi", "Sən tarixi yaradan", "Arzun" şeirləri Heydər Əliyevin bədii portretini əks etdirmək baxımından uşaqlar üçün də uğurlu nümunələrdir. Bu poetik mətnlərdə ulu öndərdən bir məktəb, bir örnək kimi bəhs olunur. Bu məktəbdə vəfa dərsi var, ləyaqət, sədaqət dərsi var. Bu məktəb çətinliklər qarşısında mətanətli, dəyanətli olmağı, arzuların uğrunda əzmkar olmağı öyrədir. Bu bədii nümunələrdə poetik qəhrəmandan dönə-dönə oxunmalı kitab kimi danışılır. Bu kitabda "bir qəhrəmanın yenilməzlik hekayəti", "sadədən sadə insanın dahi olmaq şücaəti" yazılıb. Müəllif, sonda bu məktəbdə ən ali dərslər – məhəbbət dərslərinin olduğunu xüsusi vurğulayır. Fikrimizcə, bu məhəbbət vətənə, çevrəsinə, xalqına, onu sevənlərə, ona ümid edənlərə bəslənən məhəbbətdir.

Rafael Hüseynov'un şeirlərində ulu öndər "Millətin Bələdçisi", "Nurlu Mayak", "Tarixi Yöndən", "Uzağı Görən Memar", "Qalib Gəlib, Qalib Gedən", "Xalqın Könül Dəftərində Adı Başda Dayanan" kimi bədii təyin və ifadələrlə vəsf olunur. "Zirvələrdən Baxan Öndər" şeirində isə müəllifin fikrincə, öndəri zirvəyə aparən yol vətənə xidmətdən, torpağa əsgər olmaqdan, el üçün, millət üçün ürəyini alovlandırmaqdan keçib:

Torpaqları vətən edən
Ona qurban gedənlərdir.
Yerə-yurda həyat verən
**Onu gülşən edənlərdir,
Tumar çəkib sevənlərdir.**

Millətləri millət edən
Ürəyi od olanlardır.
Məmləkətə dayaq duran
**Elindən od alanlardır,
Bu eşqə odlananlardır.**

Millətləri dönməz edər,
Dövlətləri yenməz edər,
Amalları sönməz edər,
**Yurda əsgər olan rəhbər
Zirvələrdən baxan öndər.**

Ömürləri dastan edər,
Ruhunda güc qaynayanlar.
Əməliylə nağıllaşar,
**Yollar açan qəhrəmanlar,
Özü də bir yol olanlar. (2)**

Nəbi Xəzri isə "İradə möcüzəsi" şeirində Heydər Əliyev möcüzəsinin sirrini – Zəka iradəylə qovuşan zaman/ dönür iki əsrin tənənəsinə – kimi izah edir.

Dursun Musayevanın "Hələ Çiyimizdədir Uğurlu Əlin Sənin" şeiri də uğurlu poetik nümunələrdəndir. Müəllif qəhrəmanın həyatını dastanlara sığmayan hünər salnaməsi, tarix dərsi hesab edir. Onun fikrincə, bu ululuğun səbəbi H.Əliyev'in haqqa və xalqa arxalanmasında idi.

Haqqını yaşatdığı
Millət yaşadır səni.
Pillə-pillə ucaldıb, kərpic-kərpic qurduğun,
Bu ölkə, bu məmləkət, məmləkət boyda sevgi,
Dünya dolusu şöhrət, hörmət yaşadır səni.
Sənsiz keçən günlərin, hər ayında, günündə,
Hər kəsin həyatında, hər nəfərin ömründə,

Görünür yerin sənin.
Hələ çiyimizdədir
Uğurlu əlin sənin. (3)

Əkbər Qoşalı milli liderin anım günləri ərəfəsində yazdığı şeiri qəmli notlarla başlasa da, sonda – “İzin ilə yürüyürük, Ümitsiz ha deyilik” – deyə təsəlli yeri tapır.

İstedadlı şair Ələmdar Quluzadənin şeirində isə qəhrəman bu dünyanın yaddaşına Azərbaycan yaza bildiyi üçün, vətən torpağında Heydərbaba boyda dağ olduğu üçün, tarix qarşısında başıuca, üzü ağ olduğu üçün öyülür.

Heydər Əliyevin uşaq ədəbiyyatında görünən obrazı güclü və suveren dövlət qurmağı bacaran, Azərbaycan'ın əbədiliyini təmin edən, vətənə tuşlanan zərbələrə sinə gərən, 7-dən 77-yə hər kəsin qayğısını şəxsi problemi hesab edən “Heydər baba” kimi görünür. Düşünürəm ki, bundan sonra da enerjisini tarixdən alan və gələcəyə ötürən milli liderin həyat salnaməsini əks etdirən bədii əsərlər yazılacaqdır.

KAYNAKÇA

- 1- Əliyeva L. Mənim Babam // Günəşə Qovuşmaq İstəyirəm Mən! – Bakı, Çinar-Çap, 2008, S.5
- 2- R. Hüseynov Sədaqət Dərsi// Xalq Qəzeti. – 8 May 2009.
- 3- Bahar Bərdəli. Gözlərimdən Qan Axır... Bakı, Təknur, 2017, s.26

RAFİG YUSİFOĞLU'NUN YARATICILIĞINDA ÇOCUK ŞİİRLERİ (“Nağıl Kapısı” Kitabı ve “Kötük Şiiri” Esasında)

Prof.Dr. Mahire QULUYEVA*

Özet

Makalede şair, edebiyat eleştirmeni, profesör, Azərbaycan Cumhuriyeti Şərəfli Sanat İşçisi, "Güvercin" dergisinin genel yayın yönetmeni Rafik Yusifoğlu'nun çocuk edebiyatına yönelik "Masallar Kapısı" adlı kitabında yer alan bazı şiirler ve "Kötük Şiiri" incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şair, sanat işçisi, edebiyat eleştirmeni, "Güvercin" dergisi.

Abstract

In the article is studied some poems and the poem "Stub" included in the book "The Door of the Tale" dedicated to children's literature, by Honored Art Worker of the Republic of Azerbaijan, editor-in-chief of the journal "Pigeon", poet, literary critic, professor Rafiq Yusifoglu.

Key Words: Poet, art worker, literary critic, "Pigeon" magazine.

XX əsr Azərbaycan uşaq şeri bir tərəfdən şifahi ədəbiyyat xəzinəsindən, digər tərəfdən ölməz sənətkarların hikmətlə dolu nəsihətamiz əsərlərindən bəhrələnmiş, nəhayət əsrin demokratik məzmunlu ədəbi irsi zəminindən yeni inkisaf mərhələsinə daxil olmuşdur.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ilk kamil nümunələrini M.Ə.Sabir, A.Səhhət və A.Şaiq kimi görkəmli sənətkarlar yaratmışlar.

Əsrin əvvəllərindən başlayaraq A.Şaiq uşaq ədəbiyyatı ilə ardıcıl məşğul olmuş, uşaq ədəbiyyatının təməlini qoymuşdur. Onun yeni mündəricəli poetik yaradıcılığında gənc nəslin nəcib mənəvi keyfiyyətləri, ana vətənə sədaqət, əməyin qüdrəti bədii əksini tapmışdır.

Gənc müasir şairlər uşaq ədəbiyyatı nümunələri yaradarkən A.Şaiq'in açdığı çıxışla irəliləyirlər. M.Müşfiq, S.Rüstəm, S.Vurğun, R.Rza, M.Seyidzadə, H.Əlizadə, M.Dilbazi, O.Sarıvəlli, N.Rəfibəyli, M.Rzaquluzadə, Ə.Abbasov, Ə.Cəmil kimi şairlərin yeni uşaq şerinin yaranmasında misilsiz xidmətləri olmuşdur. (1, 4)

M.Dilbazi'nin uşaqlar üçün yazdığı bir şeiri xüsusi qeyd etmək istərdik:

*...Laylasında anam mənə
Belə demiş dönə-dənə;
– Bir anan mən, biri vətən,
Yadda saxla bunları sən. (1, 5)*

Şairə uşaqlara ana və Vətənin önəmliliyini, eyni mahiyyət daşdığını sevgi dolu həssaslıqla şeirinə gətirmişdir.

Doğma vətəni uşaqlara sevdirmək hissi özünü M.Rzaquluzadə, Ə.Abbasov, Z.Cabbarzadə, B.Azəroğlu, B.Vahabzadə, İ.Səfərli, N.Xəzri, H.Hüseynzadə, H.Abbasov, A.Babayev, M.Gülgün,

* Prof.Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Edebiyat Enstitüsü Erken Yeni Devir Azərbaycan Edebiyatı Şubesi Müdürü, mahirahamid@mail.ru, erken.yenidovr@bk.ru

Ə.Kərim və b. şairlərin şeir və poemalarında da öz əksini tapıb.

Bədii ədəbiyyatın üzvi tərkib hissəsi olan uşaq ədəbiyyatını dövrlər üzrə araşdırsaq, bu ədəbiyyatın, əsasən zamanın, ictimai-siyasi durumun çağırışına bağlılığının da şahidi olarıq. Bu anlamda 60-cı illər uşaq poeziyası, 50-ci illərin eyniadlı ədəbiyyatından fərqlənir. Belə ki, ənənəvi mövzular, qəhrəmanlıq – şücaətlə bağlı mövzularla yanaşı, qlobal hadisələr, zamanın yeni hadisə və tələbləri, kosmosun fəthi, ümumdünya hadisələri də uşaq təfəkkürünə, yaşına uyğun tərzdə ədəbiyyata sirayət edir. Beləliklə də, XXI əsr öz tələbləri, öz mövzuları çərçivəsində yeni uşaq şair və yazarlarını yetişdirir. Yetişən bu nəsil içərisində uşaq ədəbiyyatına qəlbən bağlılığı ilə seçilən Rafiq Yusifoğlunu xüsusi qeyd etmək istədim.

Şair, ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru Rafiq Yusifoğlu müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, “Qızıl kəlmə”, “İlin ən yaxşı kitabı”, “Vətən”, “Qızıl qələm”, “Araz” və s. ədəbi mükafatların laureatıdır. 2016-cı ildə Təhsil Nazirliyinin uşaq ədəbiyyatı üzrə elan etdiyi müsabiqədə poeziya üzrə birinci mükafata layiq görülmüşdür. Rafiq Yusifoğlu'nun indiyədək orta məktəb dərslərinə düşən əsərlərinin bibliografik göstəricisi dörd yüzə yaxındır. Onun əsərləri bir sıra dillərə tərcümə olunmuş, şeirlərinə xeyli sayda mahnılar bəstələnmişdir. Şairin “Yurdum-Yuvam”, “Ətirli Düymələr”, “Aylı Cığır”, “Çiçək Yağışı”, “Böyük Arzuya Gedən Yol”, “Söz Çəmənini”, “Yollar”, “Daha Uşaq Deyiləm”, “Quşlar Dünyası”, “Zamanın Qatırı”, “Sabahın Sorağında”, “Qızılı Məktublar”, “Bulud Fayton”, “Yaddaş Kitabı” və sair kitablarında toplanan şeirlər, poemalar Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələri sırasında. Bu il şairin “Nağıl Qapısı” kitabı “Qızıl Kəlmə” mükafatına layiq görülüb.

Zahid Xəlilin təklifi ilə uşaq ədəbiyyatı ilə məşğul olan şairin uşaq şeirləri haqqında ilk sözü isə Tofiq Mahmud yazmışdır. O, “Niyyəti saf, arzuları təmiz” adlı yazısında yazır: “Gənc şair Rafiq Yusifoğlu'nun şeirlərini oxuduqda duydum ki, uşaq ədəbiyyatına maraqlı və istedadlı bir şair gəlir... Rafiq Yusifoğlu ədəbiyyata həvəslə, məhəbbətlə, xeyirxahlıqla gəlmişdir... Kimin ki, məqsədi aydındır, ədəbiyyata gözəl arzularla gəlir, onun yolu uğurlu və mənalı olacaqdır”. (2)

Uşaq ədəbiyyatı sahəsində Rafiq Yusifoğlu'nun əməyinə verilən qiymət, söylənilən xoş fikir və yazılan təəssüratlar çoxdur. Bu, ayrı bir tədqiqat mövzudur. Biz, müəllifin şeir, poema, nağıl və həmçinin “Aylı cığır” və “Zamanın qatırı” kitablarındakı əsərləri özündə cəmləşdirmiş “Nağıl qapısı” kitabı və “Kötük” şeiri haqqında söz açmaq istədik.

“Uşaq dünyası – işıq dünyası” yarımbaşlığı ilə başlayan bu kitabın ilk şeiri “Bərəkət bayrağı” adlanır. Dövlətimizin rəmzi əlaməti olan bayrağımızla qürur duyan şair göyqurşağının belə Lələtəpə dağına endiyini qeyd edir və bunu sual üstündə qurmaqla Vətənimizin bayrağının möhtəşəmliyinə nəzər-diqqəti artırır. Kitabın məhz bayraqa bağlı şeirlə başlaması uşaq təfəkküründə, yaddaşında Vətən torpağına olan sevgini gücləndirmək məqsədi daşıyır:

*Hamı fərəhlə baxır
Yurdumun bayrağına...
Göyqurşağı enibdir
Lələtəpə dağına? (3, 3)*

Torpağımızın bərəkətli, ruzili olduğunu şeirində /**Sevindi torpaq ana, Taxıl çıxdı qurşağa, Sarı-sarı sünbüllər Döndü nura, işığa/...**, – yazan şair dalğalanan zəmilər və eyni zamanda dalğalanan bayraq arasında paralel aparır. Bərəkətli vətən torpağı ilə onun rəmzi olan bayraq arasında vəhdət yaradaraq Vətənimizi tərənnüm edir.

Kitabın növbəti şeirlərindən biri, Vətən mövzusunun ayrılmaz tərkib hissəsi olan analara həsr olunmuş “Ana şəkli” şeiridir.

Düşünürəm ki, hər kəsin uşaq vaxtı rəngli qələm və ya təbaşirlə çəkdiyi ana şəkli yadımdadır. Hələ uşaq və ata-ananın əl-ələ tutduğu şəkli demirəm... Təbaşirlə anasının şəklini çəkən və həmin şəklə sığınan bir uşağın xəyalına həsr olunmuş bu şeir bizim də hər zaman ehtiyacda olduğumuz ana-övlad sevgisinin tərənnümünə həsr olunub:

*Mən asfaltın üstündə
Bir qadın şəkli çəkdim.*

*Eynən mənim anamdı,
Görün necə qəşəngdi?! (3, 9)*

Uşağın dili ilə şəkli danışdıran şair anaları hər kəsdən fərqləndirən şirin-şəkər layladan söz açır. Bəlkə elə o an Rafiq Yusifoğlu'nun qulağında anasının oxuduğu layla səslənir, bəlkə də o, həmin laylanı sakit səslə zümzümə edərək aşağıdakı bəndini yazır:

*Şirin layla səslənir
Elə bil dodağında...
Ta mənə zaval yoxdu
Anamın qucağında... (3, 10)*

Bu fəsildə təbiətə, heyvanat aləminə sevgiyə də önəmli yer verilir. Uşaqlar heyvana qayğı göstərməklə qayğıkeş olmağı öyrənirlər. “Küçük” adlı şeir bu anlamda marağımıza səbəb oldu. Ağlayan uşağa yaxınlaşan itə uşaq bir parça çörək verir. Heyvanların ən sadıqı olan küçük ona belə deyir:

*...Bir tapşırıq ver mənə
Sənin üçün işləyim
Kim dəyibsə xətrinə
Gedib onu dişləyim. (3, 28)*

Bu kitabın maraqlı tərəflərindən biri də ondan ibarətdir ki, yarımbaşlıqlar – 1. Uşaq dünyası – işıq dünyası. 2. Tariximizdən gələn səslər, mənə doğma olan kəslər. 3. Şuşa nəğmələri. 4. Havam, suyum, torpağım, otum, gülüm, yarpağım. 5. Fəsilələr və nəsillər. 6. Sizdən hərəkət, bizdən bərəkət. 7. Qazaxıstan nağılları. 8. Sehrli aləm. 9. Poemalar-nağıllar. 10. Gül və bülbül. 11. Bacadan yağın qızıl. 12. Zamanın qatarı və s. bu sayaq şeirlər üstündə yazılaraq, mərhələ-mərhələ uşaq zəkasına aşılır.

Növbəti şeir ana-övlad sevgisinin tərənnümünə, isti ana nəvazişinə həsr olunub. “Anamın sözü” adlanan bu dərin mənalı, lakin sadədilli şeir əvvəl qeyd etdiyimiz mövzuların məbədi kimi çıxış edir və ana-övlad sevgisinin mənzərəsinə tamlıq gətirir:

*Nə var anaya
Övladdan əziz?
Körpə balama
Sevgim bir dəniz. (3, 10)*

Rafiq Yusifoğlu'nun uşaqlara həsr etdiyi şeirlərin ana axarında vətən, ana sevgisi önəmli yer tutur.

Həyatımızın ən ağırlı-acılı səhifəsi – Şuşanın işğalı, doğma torpaqlarımızın yadların ayağı altında qalmasıdır. Qarabağ – Azərbaycandır! Buna heç bir şübhə ola bilməz... Tarixin yaddaşına qanlı həflərlə həkk olunan baş vermiş bütün hadisələr, uşaqlara da, onlara xas bir dildə, aşılanmalıdır. Haqq, ədalət, ərəzi bütövlüyü, vətənə sevgi, uşaqların yaşları nəzərə alınmaqla, ədəbiyyatda hər zaman öz əksini tapmalıdır:

*...Deyirəm, təbiət necə
Əlvan çələng toxuyurmuş?!
Şuşada bitən çiçək də
Bülbül olub oxuyurmuş. (3, 62)*

Vəya

*Əlçatmaz zirvə olub
Cıdır düzü yadlar üçün.
Ancaq bu gün qəribsəyib,
Şahə qalxan atlar üçün. (3, 62)*

“Zamanın Qatarı” başlığı altında şair təbiəti, dörd fəslə özünəməxsus və eyni zamanda doğul şəkildə təsvir edir. Sanki şair hər misraya öz uşaqılıq illərinin xatirəsini də əlavə edir. Onun “Təbiətin Dörd Keşikçisi” adlı şeiri bu cəhətdən çox maraqlıdır:

*...Ay qış, hara gedirsən? –
Soruşub köks ötürdüm.*

*Gedirəm bahar gəlsin,
Mən növbəmi bitirdim...*

*Bahar, Yay, Payız və Qış –
Biz dörd qardaş, dörd fəsil,
Keşiyini çəkirik
Təbiətin müddəsil. (3, 62)*

Uşaqlarla yanaşı, gənc nəslin tərbiyəsi də ədəbiyyatın əsas mövzularındandır. Bu baxımdan hər bir tarixi dövərdə, o cümlədən klassik ədəbiyyatda gəncliyin sağlam ruhda yetişməsinə böyük yer verilib.

Qayəsi nəsihət-ibrət və tövsiyələrin məcmusu kimi çıxış edən bu mövzulara Sədi Şirazinin “Oğul tərbiyəsi”, Nizami Gəncəvinin “Oğlum Məhəmmədə nəsihət” və b. klassiklərin yaradıcılığında da rast gəlirik. Şairlər öz yaşadığı mühitdən narazılıqlarını oğullarına müraciətən yazsalar da, əslində öz notlarını cəmiyyətin bütün gənclərinə illətlər.

Gəncliyin əməli-saleh böyüməsində Rafiq Yusifoğlu'nun “Kötük” şeiri bir neçə yöndən nəzərdiqqətimizi cəlb etdi. Şeirə nəzər salsaq, ilk öncə bu şeir cocuqlar üçün təbiətin – ağacın təsviri, baba və nənələrə mütəşabeh tutulan simvolik rəmzdirsə, digər tərəfdən gəncliyə aşılana ailə bütövlüyü, ailə şəcərəsinin tərənnümüdür. Cəmiyyətin əsasını məhz sağlam ailə təşkil edir:

*Elə düşünmə ki, qocadır kötük,
İstəsən, sən ondan dəyanət istə.
Alçaq boyuyla da ucadır kötük,
Neçə şiv doğranar bir kötük üstə.
Ömrünün o ötən, itən çağını
Necə ki, lazımdır, yaşayıbdır o.
Bir ağac ömrünün ağırlığını
Bir zaman çiyində daşıyıbdır o.
Kiçik zoğlar çıxıb hər tərəfindən,
Bürüyüb ətrafı yaşıl bir örtük.
Elə bil babadır, nəvələrini
Toplayıb başına qocaman kötük...(4, 161)*

Haqqa doğru gedən karvanın yolçusu olmaq üçün kamillik zirvəsinə ucalmaq lazımdır. Əməli-salehliyin ilk təməli isə cocuqluq dövründə qoyular.

Bu anlamda Rafiq Yusifoğlu'nun çocuq şeirləri qayəsi baxımından düşündürəm ki, ədəbiyyatımıza qiymətli bir töhfədir.

KAYNAKÇA

- 1- Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası, 3 Cildə, II Cild. Bakı, “Öndər” Nəşriyyatı, 2004
- 3- Niyəti Saf, Arzuları Təmiz. “Pioner” Jurnalı, 1978
- 4- Rafiq Yusifoğlu. Nağıl Qapısı. Bakı, 2018
- 5- Rafiq Yusifoğlu. Bulud Fayton, Bakı, ADPU Nəşriyyatı, 2017.

GEŞEM NECEFZADE’NİN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE KONU RENGARENKLİĞİ

Neva ABDURAHMANOVA*

Özet

Geşem Necefzade, Azerbaycan şiirinde özel bir yere sahip modern şairlerimizden biridir. Eserleri hem yetişkin hem de çocuk şiirleri tarafından hatırlanır. Şiirleri birçok dünya diline çevrildi. Saygın bir kültürel işçidir. Azerbaycan Yazarlar Birliği’nde çocuk bölüm başkanıdır. Makalemde, çocuk şiirlerinde temaların çok renkliyinden bahsedeceğim. Felsefi düşünce, çocukların büyük Necefzade'nin şiirlerine özellikle dikkat çeker. Ona göre, çocuk şiirleri, çocukların dünyasını yansıtmalı ve çocuklar hakkında düşünmelidir. Bu anlamda Geşem Necefzade, temanın rengini kullanıyor ve çocuk dünyasına renk katıyor, şiirleri doğaya, hayvanlara, kuşlara, karaya, vatana ve denize olan aşkı hakim. Ve elbette bu şiirler küçüklerimizi doğa, insanlar, dünyamız hakkında bilgilendirir ve güzel fikirler oluştururlar. Örneğin meyvelerle ilgili şiirleri büyük ilgi görüyor. Bu konuda "Kestane", "Lahana", "Fındık", "Kekik" "Gelderar", "Karpuz", "Üzüm", "Fındık", "Tum", "Karpuz tarlası" şiirleri o kadar güzel gösteriliyor ki, bu şiiri okuyan her çocuk, konuşulan meyve ve meyvelerin tüm özelliklerini anlıyor. Şiirlerindeki kuşlar ve hayvanlar hakkındaki şiirleri ilgilendirir. Her kuş ve hayvanın şiirleri, şiirlerde doğal ve içten olarak şiirselleştirilir. Yazarın küçük görüntülerine verdiği eserlerde ilginçtir. Bu açıdan kız görüntülerine "Sevinç" ve oğlan - "Tural" diyor. Şairin özelliklerinden biri, şiirleri küçük olmasına rağmen, mantıklı olmalarıdır. Örneğin: "İsim" şiirinde, yazar çocuklarımızı bir şiirde düşünür ve kötü alışkanlıklardan kaçınır. Bu açıdan yazarın eğitim şiirleri ilgi çekicidir. Makalemde size Gasham Necefzade'nin şiirlerinin özelliklerini de anlatacağım.

Anahtar Kelimeler: Üzüm, çocuk, şiir, karpuz, lahana.

GAŞAM NECEFZADEH’S SUBJECT COLOR COLLECTION IN CHILDREN POEMS

Abstract

Geşem Najafzadeh is one of our modern poets who has a special place in Azerbaijani poetry. His works are remembered by both adult and children's poems. His poems have been translated into many world languages. He is a respected cultural worker. He is the head of the children's section of the Azerbaijan Writers' Union. In my article, I will talk about the multicolored themes in children's poems. Philosophical thought draws particular attention to the poems of the great Necefzade. According to him, children's poems should reflect the children's world and think about children. In this sense, Geşem Najafzadeh uses the color of the theme and adds color to the children's world, his poems dominate the love of nature, animals, birds, land, motherland and the sea. And of course, these poems inform our little ones about nature, people, our world, and create beautiful ideas. For example, his poems about fruit are of great interest. It is shown so beautifully that every child who reads this poem understands all the characteristics of the fruit and fruits spoken. It concerns poets about birds and animals in their poems. The poems of every bird and animal are poetically and naturally poetic. It is interesting in the works that the author

* Qusar Rayonu, Haydar Aliyev Merkezi Direktoru, neva.abdurahmanova@gmail.com

gives to small images. In this respect, the girl says "Sevinc" and the boy - "Tural". One of the characteristics of the poet is that although his poems are small, they make sense. For example: In the poem "Name", the author thinks of our children in a poem and avoids bad habits. In this respect, the author's educational poems are interesting. In this article I will also explain the characteristics of Gasham Najafzade's poems.

Key Words: Grapes, child, poetry, watermelon, cabbage.

GEŞEM NECEFZADE'NİN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE KONU RENGARENKLİĞİ

Geşem Necefzade 1 Nisan 1959'da İmişli bölgesindeki Aligulular köyünde doğdu. Kirovabad Devlet Pedagoji Enstitüsü Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Geşem Necefzade'nin pedagojik faaliyetleri çocuklarının şiirlerine yansır. Çocukların şiirindeki şiir benzeri şiirler şairin yaratıcılığına ışık tutmaktadır. Yaratıcılığı devlet tarafından değerlendirilen şair, yalnızca Azerbaycan'da değil, aynı zamanda dünyadaki bazı ülkelerde de değerlendirilmektedir. Eserleri, Türkçe, Rusça, Gürcüce, İngilizce, Lehçe, Özbekçe, Almanca ve diğerlere dillere çevrildi. Birçok yabancı ülkedeki kitaplar, yıllarca ortaokul ve üniversitelerde eğitim kaynağı olarak yayınlanmaktadır. Geşem Necefzade, Azerbaycan'ın kültürel bir çalışandır. Şiir dairesi başkanı, Azerbaycan Dergisinin çocuk edebiyatı bölümünün başkanı ve Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Radyo ve Televizyon Konseyi'nin uzman jüri üyesidir. Şair, Çocuk Şiirleri için Yazarlar Sendikası'ndan Tofiq Mahmud Ödülü'ne layık görüldü.

Geşem Necefzade'in çocuk şiirleri hakkında kendi fikir ve düşünceleri vardır. Şair yenilik arıyor ve zaman geçtikçe çocuklarımızın ilgisini değiştirebilecek şiirler yazmak istiyor. Bununla birlikte, çocuklarımız hala ülke sevgisi, doğa hakkındaki şiirleri okumak ve ebedi temalarımızı unutmamak zorundadır. Necefzade, çocuk dünyasına girebilen bir şairdir. Çocukları büyütme arzusunun şiirsel ifadesi gerçektir.

Səhər tezdən dururam,
Əl-üzümü yuyuram.
O qədər böyümüşəm ki,
10-a qədər sayıram

Kuklamı çimdindirəm,
Gözəl geyindirirəm.
O qədər böyümüşəmki,
Bağçaya da gedirəm.

Bu şiiri eski kardeşlerinden ve küçük olanlardan duyanlar, sabah erkenden uyanmak, önce ellerini yıkamak ve 10'a kadar saymak ve şairin ciddi isteklerinden ziyade şairin bu isteklerini yerine getirmeye çalışmak için bir ön şart olduğunu düşünüyor. ya da anaokuluna gitmek istemeyen çocuklar için kullanılan son örnek, "O kadar büyüdüm ki anaokuluna gidiyorum" ifadesi tembel çocukları da anaokuluna sürüklüyor.

Necefzade'nin şiirlerinde, büyük bir sevgi duygusuyla çocuksu bir görüntü yaratabilir. Günümüz çocuklarını, Adebیات gazetesinde yayınlanan çocuk şiirinde görüyoruz. Günümüz çocuklarının kendilerini korkusuzca özgürce ifade edebilecek fikirleri farklı ve ilginç.

Çocuğun anne ile diyalogu, modern çocuk düşüncesini canlandırır.

-Əlini yu
-Yumuşam
-Haçan?
-Səhər duranda
-Belə oturacaqsan?
-Necə?
-Əli bulaşığı
-Onda nəyə gərəkdimiş,
Ay ana, çəngəl-qaşığı?!

Aslında, birçok yazı ve konuşmasında, Geşem Necefzade'in çocukların yeni şiirler yazması için söylediği şey budur. Bu tür şiirlerde modern çocuklarımızı görebiliriz ve bir ilgi çemberi oluşturmak için onları aramalıyız.

Başka bir şiire bakalım. Hayvanlar ve kuşlar hakkındaki şiirler, çocuk şiirlerinde yazılmıştır. Bununla birlikte, Geşem Necefzade, fare-kedi şiirindeki farenin ve kedinin karakterini yansıtabilir. Şiir hiçbirinin korkaklığından ve acılığından bahsetmez. Sadece böyle yazıyor.

- Ay pişik,yeri get yat,
- Siçan yatmayıb axi.
- Ay siçan get yat,
- Pişik yatmayıb axı.

Şairin yarattığı fareler ve kediler klasik şiirlerden tamamen farklıdır. Ve kedinin bir köpek kabağından korktuğunu belirtiyor

- Ay pişik,miyoldama,
- Çəkilib yana dursansa!
- Ay it, mırıldama keç,
- Pişiği qorxudursan!

Çocuğun babasıyla konuşması da Geşem Necefzade şeklinde verildi.

Çocuğa yıldızın, bulutların veya ayın rengindeki özelliklerini açıklayabilmek ve birkaç soruyu cevaplayabilmek şairin becerisini gerektirir.

- O nədir?
- Ulduz
- Ata, dən yeyim?
- Yeməzsən
- Niyə?
- Yeməli deyil.

Bulut ayrıca şaire çocuklarımızın anlayabileceği dili de söyler.

- O nədir?
- Bulud
- Əl uzadıb, tut
- Tutsam dayanmaz,
- Od vursam yanmaz,
- Yerin barıdı,
- Su buxarıdı.

Son paragraf çocuğun düşüncelerine odaklanır. Ayın güzelliği ve dünyayı yukarıdan görme arzusu olumludur.

- O nədir?
- Aydır.
- Gedək aya biz
- Ordan boylanaq
- Bu dünyaya biz

"Çiçek" şiiri iki mısralı, ancak bu epik bir çocuğun bütün fikrini kucaklar.

- Nənəm xalçaya gül əkib.
- Xalçada güllərin ləki..

"Annenin Sorusu" çocuklarımızın zengin düşüncesini yansıtıyor. Dışarıdan çocukça görünmekle birlikte, bu sorular düşündürücü ve merak uyandırıcıdır.

- Ağacın balası var?
- Var.
- Budağındaki bar.
- Baban niyə dərdi bəs?

Bazara göndərdi bəs?

Çocuk ağacın meyvəsini bulamaz.

Anar akıllı bir çocuk. Her şeyi bilmək arzusu ilə birlikdə, eyni zamanda düşünür. Ve bu sorular şaşırtıcı, doğadakı hər şey bunun haqqında düşünür.

Bəs, küləyin ayağı var?
Yoxdur.
Neçə qaçır bəs?
Küləyin qanadı var?
Yoxdur.
Necə uçur bəs?!
Küləyin gözləri var?
Yoxdur!
Necə görür bəs?!
Küləyin əlləri var bəs?!
Yoxdur
Kepkamı götürür bəs!

Şiir "Kuzu" küçük bir çocuğun düşüncələrini yansıtır. Çocuk saflığı və samimiyet bir paragraftan oluşan bir şiirin ana fikridir.

Buz kimi soyuqdu hava,
Quzuya bax, arxa girib...
Ay quzu, ağzın üşüyər,
Dayan, gedim çay gətirim!

Geşem Necefzade'in iki şiiri hər zaman anlamlı, eyni zamanda şairin "Tek" unutulmaz və okunabilir olmuştur.

Qapını küləkdi döyən
Çöldə qalıb təkdi deyən?!

Şiirsel və şiirsel şiirler şairin yaratıcılığına diqqət çeker. "Herb .. Ekin .." şiiri çocuklarımız və toprakları haqqında hem düşünceli hem de bilgilendirici. Sarı toprağı gören çocuk yas tutar və otları sayaraq babasına döner:

Bu ot niyə saralıb?
Su içməyib, deyəsən?
Bel götürüb, ay ata,
Suvarıb, bəsləyəsən!
Bəsləməyin xeyri nə?
Yanıb yaralıb artıq!
Bir də yaşıllaşmağı,
Bahara qalıb artıq!

Diğər paragraf toprağın artıq ot olmadığını söylüyor, ancak hasattan sonra buğdayın yakıldığını hatırlıyor və içini çəkdi və annesine anlattı.

Bu zəmidir?
Hə..
Oy, Oy..
Hayıf, bundan yanacaq,
Gözləməyək suçunu,
Gəl, suvaraq, anacan!

Şairin meyvə və sebzələrlə ilgili şiirleri də diqqət çeker. "Kestane", "Ceviz", "Fındık", "Üzüm", "Elma Ağacı", "kekik", "Karpuz" vb. Meyvələrini və sebzələrini şiirlerinde görmeden bile, hər meyvenin güzelliğini, yararlarını, rengini və aromasını öğrenebilirler.

Şair "Kestane" şiirində yazıyor.
Üşümüştü şabalıd

Geyinmişdi çuxasını.
Qoydum peçin üstünə
O tez açdı yaxasını

Fındık şiirini okuduğunda, okuyucunun yüzü gülümser. Boş olan gevşek somunlar Tural'ı tahriş eder. Boş fındık yiyen birini düşünen Tural, fındıklara zarar verir.

Tural qırdı fındığı
Fındıq boşdu, lap boşdu.
Bu yoxluqdan qorxdı o,
Hələ rəngidə qaçdı.
Tulladı qabıqları,
Bucaqdakı ləyənə,
Ürəyində söydü onu,
Fındığını yeyənə.

Yazarın görüntüleri Sevinc, Tural. Her karakter tatlı, yaramaz bir çocuktur. Geşem Necefzade'nin şiirleri renkli ve ilginç. Şairin çocukluk samimiyeti ve saflığı, bu çocukların şiirlerinin yazım ve sevgisini etkiledi. Yaratıcılığı çok yönlü, dili basit, saf ve okunabilir. Yardızım hakkında birkaç şiir yazdık. Şiirleri yüzlerce ... Ve bu yazı şiirleriyle ilgilenecek ve çocuk şiiri üzerine yazılmış bilimsel yazı ve çalışmaları yazmasını etkileyecektir.

KAYNAKÇA

1. Qeşem Necefzade “Çocuk şiirleri”, “ EdebiyatDisput.AzForum”.
2. Qeşem Necefzade “Çocuk şiirleri” Yaprak.Az
3. Qeşem Necefzade “Çiçekli şiirler”, Bakü-2019
4. Qeşem Necefzade “Çiçekli halı”, Bakü-2019

TOFIQ MAHMUD'UN ÇOCUK ŞİİRİ

Doç.Dr. Solmaz HAYATOVA*

Özet

Tofiq Mahmud, edebiyatın her alanında geniş bir yaratıcılığa sahip bir sanatçıydı. Yetenekli bir yazar, yayıncı, tercüman, kişiliğine saygı duyan nazik bir adam olan çocuk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Mahmud, çocuklarına en yakın düşüncesiydi.

Uzun yıllar boyunca Güvercin dergisinin editörlüğünü yapan yetenekli şair Tofiq Mahmud, daha fazla sayıda çocuk şairinin yazarı olarak biliniyor.

"Güvercin" dergisinin eski genel yayın yönetmeni Tofiq Mahmud, yaşamını çocukluk dönemine, medya gelişimine, babalarımızın eğitimi, gençlerin ve bakış açılarının oluşumuna adanarak zengin bir edebi miras bıraktı.

Güvercin bir çocuk favori ve okuma dergisidir. Daha sonra, güvercin izleri bir hatıra bıraktı. Gelecek nesiller için "Güvercin" sayfalarında masallar, şiirler, peoemler tutuldu. Çocuklar ve yetişkinler için güzel kitaplarda yazdı. "" Dışarı çıktığımda ", " Dibçek ", " Pencereyi aç ", " Dağcılar ", " Düşünceler ", " Aşkım sır değil ", " Yağmur yağar ", " Yıldızlar ", " Anne bagajı ", " Gece Kapısı Dövüldü "ve diğer kitaplar.

Şiir zinciri içinde "Yağ, yağmur", "Azerbaycan topraklarında", "Küçük bir odada", "Absheron", "Işık", "Javanshir'in kalbi", "Asker masalı", "Hafif çocuk", "İyi adam" Hikayeler, anlatılar ve masallar, "dürüst fil", "bir dere sırrı", "güzel ve yerli", "peri masalı" gibi efsaneler, yazarın yaratıcı mirasının temelidir.

Şiirleri, şiirleri, efsaneleri, hikayeleri, gazeteciliği, makaleleri ve çocuk edebiyatı üzerine çalışmaları da özel bir araştırma konusu olup gelecekteki araştırmacılarını beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, şiir, güvercin, edebiyat, kitap.

THE SUBJECT OF HEYDAR ALIYEV IN CHILDREN'S POETRY OF AZERBAIJAN

Abstract

Tofiq Mahmud was an artist with extensive creativity in every field of literature. Mahmud, a talented writer, publisher, translator, one of the leading poets of children's literature, was a gentle person who respected his personality, closest to his children.

The talented poet Tofiq Mahmud, who has been editor of Goyarchin for many years, is known as the author of more and more children's poets.

Tofiq Mahmud, the former general director of the Goyenger magazine, has made a rich legacy of heritage by dedicating her life to childhood, media development, education of our fathers, and the formation of young people and perspectives.

The pigeon is a child favorite and read magazine. Later, the dove's tracks left a souvenir. In the "Pigeon" pages for future generations, tales, poems, peoems were captured. He wrote beautiful

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, necefova.merziyye@mail.ru

books for children and adults. "" When I go out "," Dibchek "," Open the window "," Mountaineers "," Thoughts "," My love is not secret "," Rain "," Stars "," Anne baggage "," Night Gate Badge " books.

In the poetry chain, "Oil, rain", "On the territory of Azerbaijan", "In a small room", "Absheron", "Light", "Heart of Javanshir", "Soldier Tale", "Light Child", "Good Man" , legends and tales, legends such as "honest elephant", "secretary of a stream", "beautiful and native", "fairy tale" are the basis of the author's creative heritage.

His poems, poems, legends, stories, journalism, articles and children's literature are also a subject of special research and are waiting for future researchers.

Key Words: Child, poetry, pigeon, literature, book.

GİRİŞ

Tofik Mahmud, edebiyatın her alanında geniş yaratıcı yeteneklere sahip bir sanatçıydı. Yetenekli Mahmud, yetenekli bir romancı, yayıncı, tercüman, iyi bir adam, çocuk edebiyatına, kişiliğine ve düşüncesine saygı duyan tanınmış bir şair olan çocuk, en çok sevilen şairdi. Uzun yıllardır Güvercinler dergisinin editörlüğünü yapan yetenekli şairimiz Tofig Mahmud, birçok çocuk şiirinin yazarı olarak biliniyor.

"Güvercin" dergisinin eski yayın yönetmeni Tofig Mahmud, bütün hayatını çocuk edebiyatına, basının gelişmesine, büyükanne ve büyükbabalarımızın ve gençlerimizin yetişmesine ve bakış açılarının oluşumuna adanmış.

Güvercin Dergisi, favori ve favori çocuk dergisidir. Sonuçta, Güvercin onun üzerinde kalıcı bir etki bıraktı. Masallar, şiirler ve şiirler, güvercin sayfalarında kalıcı bir iz bırakmıştır. Çocuklar ve yetişkinler için güzel kitaplar yazdı. "Yolda", "Kitap", "Açık Pencere", "Dağcılar", "Düşünceler", "Aşkım Sır Değil", "Yağmur Yağıyor", "Yıldızlar", "Anne Kucağı", "Uzak Dağlar", " Kapı Gece Dövdü" ve diğer kitapların yazarı. Bu kitaplarda toplanan şiirler, hikayeler, şiirler ve şiirler çocuklara ve gençlere örnek teşkil etmektedir. Şair uzun yıllardır edebi çeviri ile uğraştığından, yazarın çevirileri de kitapta yer almaktadır. Yaratıcı çalışmalarında uzun bir yol kat eden yazar, okuyucuların gönlünde rezonansa giren harika eserlerin yazarıdır. Şairin şiirsel yeteneği, doğası ve kişisel nitelikleri doğrultusunda gelişmiştir. Şairi iyi tanıyanlar, Tofik Mahmud'un ılımlı, doğal olarak mütevazı ama ilkeli bir yoldaş olduğunu hatırlıyorlar.

Şiir dizisinde "Yağ, Yağmur", "Azerbaycan Toprakları", "Küçük Bir Oda", "Abşeron" Şiirler, "Işık", "Cavanşirin kalbi", "Asker Masalları", "Işıklı Adam" "Adil adam", "Bir vadinin gizemi", "Güzel ve yerli", gibi hikayeler, öyküler ve masallar, yazarın yaratıcı mirasının temelidir.

T.Mahmud'un çalışmasının ana temaları anavatan aşkı, çalışkan insanlara karşı iş ve güven duygusudur. Yazarın çocukları nedeniyle, çocuklar için yayımlanan Güvercinler, bir yaşam aşkı haline geldi. İç ahlaki krizlerden acı çeken şiir, bazen şiirden uzaklaşmak için uğraştı, ancak geçici bir mola olsa bile şiirden kaçamadı. Garip bir şekilde, bu yıllarda bile şiir sevgisi azalmadı. Ne zaman iyi bir şiir görse, kalbi ile okur ve bütün gün onunla yaşardı.

Tofig Mahmud, Azerbaycan topuna derin sevgiyle bir şairdi. Harika bir adamdı ve şefkatli biriydi. Tüm bunların temelinde samimiyet, vatanseverlik ve alçakgönüllülük vardı. Tofig Mahmud kalem arkadaşlarını sevdi. Jamil Alibeyov, Jahangir Mammadov, Vasif Guliyev, Hacı Agaaddin Mansurzade, Mir Sabir, Tofig Mahmud'un çocuksu temizliği, sadeliği ve alçakgönüllülüğü ile yazarın hayatı ve yaratıcılığının yazılarında. Ayrıca iyi bir arkadaş ve şefkatli bir baba olduğunu söylediler.

Osman Mirzayev ve Tofig Mutallibov gibi unutulmaz yüzler ateşe her zaman şair düşkün olmuştur. Yazıların konuşmacıları, şiirleri, Fikret Eski nezaket, Kabil, Fikret Sadig, Revil Karimov, Ramiz Rovshan, Ali Samadlı, Halk Sanatçısı Rafik Mehdiyev, Tofig Mahmud'un kişiliği ve yaratıcılığı hakkında konuştu. gerçeğin dünyasında. Tofik Mahmud'un sevdiği ve yaşadığı dünya hala önceki çalışmalarında, geçmişinde...

Genclik eşqi, alovu
Elə tutub könlümü,

Görmürəm yaxınlaşan
Qocalığı, ölümü...

Tofiq Mahmud'un kalbi yaşam sevgisi, yaşam, insan sevgisi ve yazma tutkusuyla doluydu. Tofiq Mahmud'un kalbindeki ışıq şiirinde emilir ve bu şiirleri okuyan genç neslin karanlıkta kaybolma korkusu yoktur.

Bir uşaq oluram bahar gələndə,
Qaçıram dağlara güllər açanda.
Ürəyim nurlanır dan söküləndə,
Coşuram bulaqlar aşıb-daşanda.
Nədənsə qorxmuram, şəfqət içində
Baxıram, qüssəm də qar tufanına.
Həyəcan içində, heyrət içində
Baxıram göylərin həyəcanına.

Şair, her şeyden önce çalışmalarını, çocukların hayal gücü dünyasına açık ve anlaşılır bir dille uyan bir tarzda yazdı. Küçük bir şiirde, çocuklar için üzücü olan bir plak ya da fırsat bazen birkaç ayette bulunur.

Her zaman birçok durumda taklit etməye çalışan ve birçok yönden hayvanlar, kuşlar ve doğal fenomenlerle ilişkilerini taklit eden ve genç yetişkinlerin çevreye ve dünyaya meraklı, meraklı görüşlerini açan yetişkinlerin fetişleşmiş görüntülerini yaratırlar. o yazdı. Örneğin:

Qayıq Yarpaq

Göldə qayıq (yarpağa,
Mindi kiçik qurbağa.
Qayıq (yarpaq apardı
Qurbağanı uzağa!

Və yaxud «Bayram» şeirində

Yetişdi bayramımız,
Yelləndi bayrağımız!
Hər yer bəzəndi qəşəng,
Şüar, çiçək, şar, fişəng...

Xoruzlar

Bu dalaşqan xoruzlar,
Sözləri qan xoruzlar,
Bir-birinə sarı
Uzanıb boğazları.
Elə haray qoparıb,
Tükləri də qabarıb.
Elə qızgın olublar
Sanki quzğun olublar.

Bu yazıda serbestçe yazılmış ifadeler, özellikle dilin akıcılığı, şairin yaratılışında başarılı bir arayıştır.

Bir uşaq olurama bahar gələndə,
Qaçıram dağlara güllər açanda.
Ürəyim nurlanır dan söküləndə,
Coşuram bulaqlar aşıb-daşanda.

Faulkner, dünyaca ünlü kelime ustalarından çok güzel bir kelime var. Dünyadaki en büyük şeyin denediğini söylüyor. Bu girişimin Tofiq Mahmud'un doğasına çok yakın olduğu görülüyor. Hayatının sonuna kadar okuyor, çalışıyor, şiir yazıyor, hikaye, masal, hikaye anlatımı, makaleler ve edebi çeviriler okuyor.

Tofiq Mahmud kendisi hakkında yazıyor: “Şiir benim için her zaman bir mucize olmuştur. Bu ucuz çocuk beni her zaman müknatis gibi çekti. Modern klasiklerin ve şairlerin şiirlerini acı bir şekilde okudum. Düzenli olarak Azerbaycan, Rus ve Avrupa edebiyatı klasiklerini okudum, okudum ve çeviriyorum.”

Tofik Mahmud bu görevi ömrünün sonuna kadar yerine getirdi. Huta Berulawa'nın "Kuş Sütü" ve Isabek Isakov'un "Her Şeyi Öğrenmek İstiyorum" adlı kitabını Azerice'ye çevirdi.

Sanatta konuşabilen yetenekli bir sanatçının anavatanına, insan emeğine ve yeteneğine olan saygısı, doğal güzelliğe olan tutkusu, babaya, anneye, öğretmene ve genel olarak yetişkinlere olan saygısı, şefkat, nezaket, dostluk, gençlere duyulan sevgi ve şefkat vardır. Nefret gibi birçok umutsuz duyguya neden olur. Şair bütün bunları, küçük favorilerinin davranışlarına uygun renkli sanatsal ifadeler ve ifadeler ile sağlar. Küçük kahramanları, büyük ahlaki değerlerin taşıyıcılarıdır. Şair, bu yüksek nitelikleri, uzunluklarının değil, karakterlerin kendi psikolojik durumlarına atıfta bulunarak, kompakt, çok doğal ve inandırıcı bir şekilde göstermiştir.

Tofik Mahmud, şiirinde şiirinde çok önemli ahlaki ve manevi bir ders sağlayan şiirinde "Ahmed caddeye gidiyor" adlı bir nesir yapmayı başardı:

Əhməd gedir küçədə
Toz içində çəkməsi
Qırılmış pencəyinin,
Köynəyinin düyməsi.

Əhməd görür bu zaman
Bir qız gəlir qarşıdan
O, qıza baxıb deyir:
(Sən pintisən necə də...
Ayıb deyilmi, adam
Belə gəzməz küçədə.
Qız gələrək heyrətə,
Baxır, baxır Əhmədə.
Bizdə gözəl məsəl var,
Belə deyib babalar:
«Keçəl baxar güzgüyə,
Adın qoyar özgəyə .

20. yüzyıl Azerbaycanlı çocuk şiiri, bir yandan sözlü edebiyatın hazinesinden yararlanırken, diğer yandan ölümsüz sanatçıların bilgelik bilgelik eserlerinden yararlandı ve en sonunda 20. yüzyılın edebi mirasından yeni bir gelişim aşamasına girdi.

Azerbaycan'da çocuk edebiyatının en mükemmel örnekleri MA Sabir, Abbas Sahhat ve A. Shaig gibi önde gelen sanatçılardır.

Genç modern şairler, çocuk edebiyatı örnekleri oluştururken A. Shaig'in açtığı iz ile ilerliyor. M.Mushfiqin, S.Rustam, S.Vurgun, R.Rza, M.Seyidzadeh, H. Alizadeh, M.Dilbazi, O.Sarvalli, M.Rafibeyli, M.Rzaguluzade, T.Mahmud, A.Jemil gibi yeni şairler Çocuk şiirinin yaratılmasında büyük bir rolü vardı.

Küçük yaşta ilk kez çocuk şiirlerine hizmet eden ve bakım veren Tofik Mahmud, farklı yaşlardaki çocuklar için bir dizi şiir yazdı: "Ormanda Eğlence", "Misafir", "Duman", "Yağmur ve Güneş", "Yıldırım" Çekirge ve Kurbağalar, "Seni Büyükannem'i Seviyorum" ve şair birçok çocukla rezonans eden eserler yarattı. Şairin ayrıca çocuklar ve gençler için çeşitli nesir eserleri, hikayeleri ve hikayeleri vardır. Şairin anavatanını küçük çocuklara sevmeye yeteneği şiirinin özüdür. Şiirindeki şiirindeki şiirler, çocuk dünyasında, çalışmaya ilgi, topluluk, arkadaşlık, arkadaşlık için daha çekici ve daha etkilidir.

Tofiq Mahmud, Azerbaycan topraklarına derin sevgiyle bir şairdi. Güzel doğayı hissetmek, anavatan kahramanları, tüm dünya için büyük yetenekler gerektirir. Bu yetenek, çocukların kalbini bir

çelenk olarak ilham veriyor, tüm şiirlerini çağırıyor ve onları gelecek için büyük umutlara davet ediyor. "İki yay" şiiri, dünyayı ilginç ve yeni fikirlerle zenginleştiren şairin özellikleri ile ayırt edilir.

Şair şöyle yazar:

Öz gözümlə görmüşəm
Dağda iki bulaq var.
Biri buz kimi soyuq,
Biri od kimi qaynar.
Biri içmək istəsən
Dodağın yandırar.
O biri əl uzatsan
Barmağını dondurar.

En etkili sanatsal araçlardan birinin yaratıcısı olan Makhmud, çocukların zevkine uygun parçalar yaratıyor. Şairin Azerbaycan'a, doğasına, anavatanına ve anavatanına yaptığı vurgu, yaratılışında geniş çapta tanınır.

Azərbaycan (Odlar yurdu,
Qəhrəmanlar,
Sənətkarlar vətənidir.
Qara qızıl məskənidir.
Ulduz-ulduz çiçəklər var
Hər çölündə, hər dağında.
Məktəbliyəm,
«Ana» sözü, «Vətən» sözü
Yazılmışdır
Dəftərimin varlığında.

Anavatanın güzel doğasını çocuklara sevme yeteneği sadece bir yetenek değil, aynı zamanda Anavatan'ın kalbindeki sevgi hissini bir ürünüdür.

Hazar'ın eteklerinde altıncı bir taş ile güzel bir kenti olan anavatanlarının kahramanlarıyla gurur duyan şair, kalbini Mısır'a taşırken büyük bir neşe duygusu var. Azerbaycan topraklarının dünyada tanınmasıyla gurur duyuyor.

T.Mahmud'un şiiri "Şelale", toplumda ahenkli bir kanun olarak var. Genç kuşakların çalışmaları ve faaliyetleri, bir millete dönüşerek yaşamın akışıyla harmanlanır.

Həm gecə, həm gündüz axırsan,
Sallanan, ağaran cığırsan.
Bəlkə də sənsən göy qurşağı,
Enibsən dağlardan aşağı?
Bir duman, bir bulud kimisən,
Açılan paraşüt kimisən.
Ağ tülə bənzərsən, Şələlə,
Dağları bəzərsən, Şələlə!

Tofiq Mahmud, çocukların şiirleri için güzel, anlamlı şiirler yazarak çocukların manevi dünyasını zenginleştirdi. "Bir Çay Çalıştırmak" şiiri bu açıdan büyük ilgi çekmektedir.

Tofik Mahmud'un yaratıcı tecrübesi arttıkça, uzun ömürlülüğünden ve kelime hazinesi kullanmaktan kaçınır, geniş panolar oluşturur, kısacası ilginç bir arsa temelli imaj oluşturmak, övgüye değer örnekler:

Bir çay axır,
Elə gurdur,
Hər damlası
Sanki nurdur.
Ətirlidir
Güləb kimi

Mənalıdır
Kitab kimi.
Bir çay axır...
Elə gurdur,
Hər damlası
Sanki nurdur!

Tofik Mahmud, çalışmalarında aile ve okul eğitimi, çalışma alışkanlıkları ve doğal dünya gibi net kompozisyonlar yaratıyor.

«Dumanda», «Maral Göldə», «Sahildə xiyaban», «Kədərli nərgiz», «Məktəb yolu», «Xəzərim», «Bayram», «Xoruzlar», «Dağ üstündə Bağ» və s. şeirləri buna misal ola bilər.

Çocuk edebiyatı ile ilgili tüm tartışmaların merkezinde olan ve tartışan Mahmud, çok yetenekliydi. Çocuklar için yazdığı şiirleri, nesirleri ve efsaneleri olsun, masal dünyası çocukların ruhunu süsledi. Bu nedenlerden dolayı, sözlüğün sonuçları, güzel bir Tofik Mahmud portresinin çizimlerini yaptı. İnsanlığın zirvesinde duran şairin eserleri, çocuk ruhunun inceliklerini süslüyor. İnsanlığı yaratıcı yazı ile birleştiren Akademisyen SA İbragimov, Yüce Tanrı'nın en sevilen temsilcisi Tofik Mahmud'un ihtişamını şair hakkında yazıyor. "Tofik Mahmud, Azerbaycan tarihinin en güzel sayfalarında layık görülen güzel bir insan, vatandaş ve kişiliktir. Yaşamını toplumun ve çocukların geleceğine adanmıştır. 1988'de Azerbaycan Çocuk Fonu şehir şubesi başkanlığına seçilmesi tesadüf değildir. Aynı zamanda, yaşamının son dakikalarına kadar aktif olarak Azerbaycan Çocuk Fonu başkanlığında yer aldı". Tofik Mahmud şöyle yazar: Mezun olduktan sonra, servet beni gazeteciliğe yönlendirdi ve daha sonra güvercin dergisinde çocuk edebiyatı üzerine çalışmaya başladığım yıllarda şiir yazmaya başladı. Bununla birlikte, şiir benim için ana büyümlü güç olmuştur ve ona karşı tutumum değişmemiştir. Her zaman şiir yazdım, şiir yaşadım ve arkadaşlarımın ve meslektaşlarımın yaratıcılığına hiçbir zaman kayıtsız kalmadım. Aksine, yaratıcılıklarını düzenli olarak çalıştım ve oraya geldiklerinde şiirleri hakkında yürekten yazılmış yazılar yazdım. Ali Karim ve Memmed Araz'ın şiirini her zaman sevmişimdir ve tutumları değişmemiştir. Sadece kendi neslimin olumlu yönlerini değil diğer şairleri de görmeye ve takdir etmeye çalıştım. Bu duygularla akrabalarım Halil Rza, Jabir Novruz, Tofik Bayram, Nariman Hasanzadeh, Rufat Zaboğlu, Ramiz Haydar, Tofik Mitallibov'un çalışmalarına yaklaştım.

Şair kendisi hakkında yazıyor:

"Bazen kendimi kötü hissetmeme rağmen inciniyorum ve acım beni incittiğinde, beni yaşayan, ilham alan ve ilham alan şiir aşkı! Duygularımı şiir aşkı adı verilen küçük, lirik bir geçitle bile ifade ettim.

Nə qədər şair var dünya üzündə,
Hamısı evimin qonağı olub.
Odu ürəyimdə, nuru gözümdə,
Şeiri otağımın çırağı olub.

Bazılarına şiir, Tanrı'dan bir vergi olarak verildi. Benim değil Sahip olduğum şey okuma ve çalışmanın yaşamını öğrenmenin bir sonucudur.

Ünlü şair Mahmud'un yaratıcılığı, edebi cemaatin gözünde her zaman yer aldı, çok sayıda makale ve yorum yapıldı.

Yazarın şiiri "İyilik ve Kıskançlık", çocuklar için Fizuli'nin "Hattikatus-sauda" ifadesiyle yazılmıştır.

Uşaqlar, gəlin sizə
Danışım bir hadisə
Ötən zamandan deyim,
Başqa dövrandan deyim.
Vardı kənan elində
Yaqub adlı bir kişi,
Yaxşı deyildi işi.
Əziyyətlə yaşardı,

On bir uşığı vardı.

Şairin en iyi şiirlerinden biri olan "İyilik ve Kıskançlık" ciddi ahlaki ve manevi nitelikler yaratmayı başarır. Şiirin dili uyumlu, eğlenceli ve okunabilir. İçinde kullanılan sözcüklerden bahseden olayların içeriği ve ruhu ile tutarlıdır.

Şairin sanatsal gözü, sevgili çocukları olarak sevdiği vatan çocukları arasında, ailelerinde, bahçede, okulda, toplumda insanların umudunda bazı yalancılar, açgözlülük, korkaklık ve sahtekârlık görür. Bu çalışmada yazar, basitliğin, içeriğin ve metnin derinlemesine yansımaya müdahale etmemelidir, aksine, yazarın içeriğini ve amacını daha iyi anlamaya hizmet etmelidir.

Mahmud'un yaratıcı eserini biçimlendirmek, çocuklar için güzel, eğitici ve mükemmel eserler yazmak çok yönlüdür. Şiirleri, şiirleri, mitleri, masalları, yayınları, makaleleri ve çocuk edebiyatı hakkındaki edebi eserleri de özel araştırmanın konusu olup gelecekteki araştırmacıların yolunu beklemektedir.

Tofik Mahmud'un yaratıcılığının, genç bilim adamlarının ve dilbilimcilerin sıklıkla referans aldığı en saygın edebi kaynaklar arasında olacağını umuyoruz. Makalenin sonunda, Tofik Mahmud hakkındaki içten düşüncelerimi ifade etmek istiyorum.

Eski ve kutsal adı olan Tofik Mahmud, bildiğimiz kadarıyla, zaman zaman acı, acı ve kederde, işlerden, ayinlere, arınmaya, arınmaya, arınmaya ve kutsallaştırmaya kadar yaşadı. Dünyaya bir cesaret sembolü ve bir coşku sembolü olarak geldi. En Yüce Tanrının adına taptı, yolundan sapmadı, inancını reddetmedi, pes etmedi ve gerçeğin ışığı onu korudu.

Tofik Mahmud, yazdığı en basit şiirlerden, büyük şiirlere kadar, büyüklüğünü kanıtladı ve adını korudu. Nurani yaşlı piran, güzel bir şair.

AZERBAIJAN CHILD LITERATURE AND CHILD POETRY BANISH HANIMANA ALIBEYLI

Dr. Ruhengiz ALIYEVA*

Özet

Xanımana Alibeyli, 20. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde düşünce tarzı ve çeşitliliği ile ilgi çekmektedir. Nesir, şiir, drama, tanıtım, edebi eleştiri alanındaki zenginleştirme buna bir örnektir. Çocuk edebiyatı ayrıca son yıllarda dikkatleri üzerine çekerek yeni araştırmalara da sebep oldu. Azerbaycan edebiyatının, klasik düşünürlerin sanatsal alanlara, araştırmalara ve bulgulara özgün düşünürlerin gelmesiyle karakterize edilen klasik edebiyat açısından her zaman zengin olduğu iyi bilinmektedir

Azerbaycan edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Xanımana Alibeyli, zengin yaratıcılıklarıyla edebi-kültürel çevrenin merkezinde bulunan sanatçılardan biri idi. Xanımana Sabir gizi Alibaylı, 20 Nisan 1920'de Bakü'de, ilginç, ziyalı, kültürel geleneklere sadık bir ailede doğmuştur. Dört kız ve üç erkek çocuk yetiştirilen ailede ilk çocuk olarak büyümüştür. Öncelikle çocukluktan okumayı sever, ilk olarak Azerbaycan ve Rusça çocuk edebiyatını, ardından tutarlı ve potansiyel şiirler, poema ve roman okuruna çevrilir, ilk kez şiir denemesini ilkokulda yapmış, on yaşındayken annesine samimi mısralar hediye etmiştir. İlk şiirleri 1938 ci yıllardan periyodik olarak yayınlanmaya başlamış. "Balaca hâkim" adlı ilk kitabı ise 1955'te 30.000 kopya olarak basılmıştır. Genel olarak, o çocuklar için yüzlerce şiir, onlarca poema ve sahne hikayeleri, 30'dan fazla kitabın yazarıdır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, çocuk şiiri, Xanımana Alibeyli.

XANIMANA ELIBEYLI'S DIFFERENT FEATURES IN THE CHILDREN'S POEMS

Abstract

Xanımana Elibeyli draws attention with her style and diversity in the development of Azerbaijani literature in the second half of the 20th century. The enrichment in prose, poetry, drama, publicity and literary criticism is an example of this. Children's literature has also attracted attention in recent years and has led to new research. It is well known that Azerbaijani literature is always rich in classical literature, characterized by the arrival of original thinkers to artistic fields, research and findings of classical thinkers.

Xanımana Alibeyli, one of the leading representatives of Azerbaijani literature, was one of the artists at the center of the literary-cultural environment with her rich creativity. Xanımana Alibaylı was born on April 20, 1920 in Baku, in a family of interesting, devious, faithful to cultural traditions. He grew up as the first child in the family where four girls and three boys were raised. First of all, he likes to read from childhood, first of all, he translated Azerbaijani and Russian children's literature, then translated into coherent and potential poems, poema and novel readers. His first poems started to be published periodically from 1938. His first book, "Balaca hâkim", was published in 1955 in 30.000 copies. In general, he is the author of more than 30 books, hundreds of poems, dozens of poema and stage stories for children.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, aliyeva-72@mail.ru

Key Words: Azerbaijan literature, children's poems, Xanımana Alibeyli.

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişiminde XX. yüzyıl özel bir aşamayı oluşturmaktadır. Yüzyılın başlarından itibaren başlayan zenginleşme, neredeyse yüzyıl boyunca devam etmiş ve birbirinden ilginç bedii örneklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyo-kültürel ortamda yaşanan süreçler, düşünce okulları, mektep ve akımlar, doğal olarak özgün örneklerin yaranmasına ortam hazırlamıştır.

R. Efendiyev'in "Basiretli Etfal" (1901), "Türk Kıraati" (1918), A. Şaig'in "Çocuk Gözlüğü" (1907), "Gülşeni-Edebiyyat" (1910), "Gülzar" (1912), "Milli Kıraat Kitabı" (1918), N. Nerimanov'un "Türk-Azerbaycan Dilinin Muhtasar Sarf-Nahvi" (1907), A. E. Muhammedzade ve A. E. Mollazade'nin "İkinci Kitab" (1910), F. Ağazade'nin "Edebiyyat Mecmuesi" (1912), M. Mahmudbeyov ve A. Sehhet'in "Türk Edebiyatına İlk Adım" (1914) vs. derslik ve materyaller, bunun göstergesidir. "Debistan" (1906-1907), "Rehber" (1906-1907), "Mekteb" (1911-1920) vs. gibi basın kuruluşları, çocukların eğitim-öğretimi ve bilgilenmesi alanında gereken işlerin görülmesine karar verdi. S. M. Genizade, A. Sehhet, M. E. Sabir, S. S. Ahundov, A. Şaig, M. Hadi, H. Cavid, A. Divanbeyoğlu, A. Müznib, G. R. Mirzezade, E. Efendizade vd., çocuklar için yazdıkları eserleri burada yayınladılar. M. A. Sabir'in "Debistan"ın basılması dolayısıyla yazdığı "Mektep Şarkısı" bunun klasik örneğidir. Yüzyılın başlarında yaşanan uyanış, yüzyılın ikinci yarısında yeni içerik ve zenginleşme olgularıyla ile karakterize edildi. Önceki on yıllarda da bu süreç kendisini göstermekteydi, yalnız 60'lı yıllarda edebi/medeni alanda yaşanan dönüşüm, çocuk edebiyatıyla birlikte çocuk şiirinde de köklü niteliksel değişimlere neden oldu. Bunlar ilk başta milli hafıza, değer yasaları ve genetik hafıza kodlarını tercih etmede kendini gösterdi. R. Rza, M. Rzaguluzade, E. Abbasov, Z. Cabbarzade, G. İlkin, A. Kerim, T. Elçin, T. Mütellimov, İ. Tapdık, H. Alibeyli ve diğerlerinin eserleri zengin geleneğe dayanmaktaydı. Çocuk edebiyatı da önceki on yılların başarılarını ihtiva etmekle birlikte yeni arayışlara girmesiyle dikkat çekmekteydi. Ayrıca geniş tahlil ve açıklamalara imkân yaranmaktaydı.

Azerbaycan edebiyatının yetenekli temsilcilerinden olan Hanımana Alibeyli, zengin eserleriyle edebi/kültürel ortamın daim dikkat merkezinde olan insanlardandır. Hanımana Sabir kızı Alibeyli, 20 Nisan 1920 yılında Bakü'nün Keşle köyünde kültürel geleneklere sahip aristokrat ailede doğdu. O, dört kız ve üç erkek çocuğun büyüdüğü ailenin ilk evladıydı. Çocuk yaşlarından itibaren okumayı seven Hanımana, Azerbaycan ve Rus dillerinde önce küçük ölçekli çocuk edebiyatı örnekleri, sonralar ise ciddi şiirlerin devamlı ve potansiyel okuruna dönüşür. Şiire karşı ilgisi ilk okuldayken başlamış, on yaşında ise annesine samimi mısralar hasretmiştir. İlk şiirleri 1938 yılından itibaren dönemin basınında yayımlanmış, "Küçük Doktor" isimli ilk kitabı ise 1955 yılında "Uşaggençneşr" tarafından 30000 tirajla basılmıştır. Hanımana çocuklar için yazılmış yüzlerce şiirin, onlarca manzume ve sahne eserinin, 30'dan fazla kitabın yazarıdır. Henüz öğrenciyken doktor olmak arzusu kalbinde başkaldırmıştı. 16 yaşındayken Hanımana Bakü'de Tıp Enstitüsü'nü kazanmıştır. Çok sevdiği doktorluk sanatı ile uğraştığı yıllarda da kalbi şiirle dövünen Hanımana, bedii kitaplardan uzak kalmamış, şiir yazmaya devam etmiştir. Edebiyata, özellikle çocuklara karşı olan sevgi ve istek, onu kısa zamanda ikinci üniversite eğitimi almak için Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nin giriş sınavlarını vermeye itmiş, beş yıl sonra bu fakülteyi başarıyla bitirmiştir. 1945 yılında ünlü cerrah Hasan Abdullabeyov'la evlenmiştir. Şiir sever biri olan eşi de muhtemelen Hanımana'nın etkisiyle şiir yazmıştır.

Yazarın "Cunguş", "Dovşanın Ad Günü" "Aycan", "Güzeller" piyesi uzun süre genç izleyiciler tiyatrosunun sahnesini süslemiştir. Eserlerinde vatan sevgisi, doğanın güzelliklerine vurgunluk, insan emeği ve yeteneğine, anne-baba, öğretmenlere, genel olarak büyüklere saygı, toplumdaki iğrenç durumlara nefret, gücün birlikte olması ve insani keyfiyetleri terennüm eden H. Alibeyli'nin eserleri, geçmiş SSCB halklarıyla birlikte Çek ve Slovak dillerine çevrilmiştir. "Aycan" piyesinin başarısı dolayısıyla tüm kadroyla birlikte Hanımana, Azerbaycan SSC'nin Devlet Ödülüne layık görülmüştür. 1991 yılında "Emektar Sanat İnsanı", 1998 yılında "Yılın Kadını" ödülünü kazanmıştır. 1999 yılında ise kendisine Milli Liderimiz "Cumhurbaşkanlığı Bursu" tahsis etmiştir.

Hanımana Alibeyli, ömrünün yaşlı çağında, 7 Mayıs 2007 yılında vefat etmiş, Bakü’de toprağa verilmiştir.

Hanımana büyük arzular, yüksek hayaller şairi idi. O tüm vatan evlatlarını özgür, neşeli, akıllı, kültürlü, hazırcevap, terbiyeli, temizliği seven, çevresindekilere karşı dikkatli, hassas, ihtiyacı olanlara yardım elini uzatan, necip ve hayırsever insanlar olarak büyümesini istemekteydi. Yaklaşık 70 yıl devam eden edebiyat hayatında şair, daima bu amaca hizmet etmiştir. Lakin onun sanatkâr gözü çocuğu kadar sevdiği vatan evlatları arasında bazı yalancı, cimri, korkak ve hasetçileri de görmekteydi. Şair bu gibi örnekleri aile, anaokulu, okul ve toplumda terbiye olup yetişmeye, yaramaz özelliklerden uzaklaşmaya, halkın güvendiği vatandaşlar olarak yaşamaya davet etmekteydi. Bir çocuk şairi olarak Hanımana’nın diğer üstün tarafı ise, büyükler için yıllar önce basitleşmiş hayat olaylarını, insanlar arası ilişkilerin farklı renklerini, küçük okurlar için onların duygu ve düşünceleri düzleminde keşif ve takdim edebilmesiydi.

Bu da küçüklerin ve gençlerin bakış açılarının gelişmesi, ilgi alanlarının genişlenmesi, ahlak ve maneviyatının terbiyesi, karakterlerinin sağlamlaşması ve tüm bunların zemininde bedii zevklerinin cıalanmasında önemli rol oynamaktaydı. Hanımana Alibeyli, okul öncesi çocuklar ve okula yeni başlayan küçüklere okul hayatını tasvir etmektedir:

Yollar dünyada çoxdur,
Sayı-hesabı yoxdur.
Bostan yolu bağ yolu,
Aran yolu, dağ yolu.
Bir yol var ki, dünyada
Onu getmirsən hədər.
Həmişə düşür yada,
Qoca olana qədər.
Bax uşaqla doludur,
O, məktəbin yoludur.

Bu şiiri Hanımana Alibeyli’nin çalışma hayatı için kılavuz şiir olarak kabul edebiliriz. Yani o, çocukların birbirinden ilginç ve rengârenk dünyasından yazmış, okul hayatını tasvir etmiştir.

Hanımana Alibeyli’nin eserleri sadece bu konularla sınırlandırılmaz. Çünkü o, farklı yaş grubundan olan çocukların her birinin istek ve arzularına, kendilerini düşündüren sorulara cevap vermeye çalışmıştır. Çocuk dünyası, yavrunun dünyaya gelirken ilk çıktısından başlayarak, ortaöğretimi bitirinceye kadar, yani ilk gençlik dönemine ayak basıncaya kadar büyük bir zaman aralığını kapsamaktadır. Bu ise yazardan yetenek talep etmektedir.

Şunu da ilave edelim ki, Hanımana’nın eserleri çocuklarda vatana sevgi, doğal güzelliklere vurgunluk, insan emeğine ve yeteneğine, anne-babaya, öğretmene, genel olarak büyüklere saygı, küçüklere şefkat, sevecenlik, dostlukta sebat, kâmil insana yabancı olan, şanına, liyakatine eksiklik kazandıran iğrenç durumlara nefret gibi gerekli duyguları aşılacaktır. Şair tüm bunları küçük sevimlilerinin kavrayışına uygun elvan bedii tasvir ve ifade araçları ile takdim etmektedir. Onun küçük kahramanları büyük manevi değerlerin taşıyıcılarıdır. Hanımana, onların bu yüksek keyfiyetlerini bazı yazarların eserlerinde olduğu gibi çağrı ve slogan şeklinde, uzun uzadı ayrıntılarla değil, imgelerin kendisinin psikolojik durumundan hareket ederek, özet, muhtasar, yüksek derecede doğal ve inandırıcı göstermekteydi.

“Tavşanın Ad Günü” ve “Güzeller Güzeli” Hanımana’nın en popüler manzumelerinden biridir. Bu manzumeler, okul çağına gelmeyen çocuklar için kaleme alınmıştır. “Tavşanın Ad Günü” manzumesinde yazar, oğlak, kuzu, horoz, tilki, kirpi, maymunun alamet ve çizgilerini ustalıkla kaleme almıştır. Hayvanların simasında birbirine yardım etmek, destek olmak gibi keyfiyetlerle birlikte, açgözlülük ve ihanetin mevcut olduğunu okurlara açık bir şekilde gösterebilmiştir.

Eserin dili de ahenktar, oynak ve akıcıdır. Burada kullanılan sözcükler, bahsedilen olayların muhtevasına ve ruhuna uygundur. Sanki imgeler için biçilmiş, onların portre çizgilerini tamamlamaktadır.

Dovşana bax dovşana

Bu gün nə tez oyandı,
O hoppanıb-hoppanıb
Pəncərədə dayandı
Açılıb pəncərəsi
Bağ –baxcaya taybatay.
Tutuquşunun səsi
Salıb aləmə haray;
Dovşanın ad günüdür,
Dovşanın şad günüdür.

Hanımana'nın manzumelerinin biri de "Orman Doktoru" manzumesidir. Bu eser Azərbaycan'ın rengârenk təbiət təsvirleriyle zengindir.

Yamyaşıl bir meşədi ?
Odur: vələs, qovaq, şam,
Pıçıldaşmaq peşədir
Onlarda səhər, axşam.
Salıb meşəyə haray
Axır gümüş rəngli cay ?
Bir tərəfdə diz çöküb
Söyüd çaydan içir su,
Hörüklərini töküb
Cimir, qaçır yuxusu

"Küçük Doktor" isimli digər bir minyatür manzumesində de Hanımana'nın temel təsvir və terennüm objesi heyvanlar, onların bebek və oyuncaq varyantlarıdır. Durum öyle gelişmiş ki, onların tamamı aynı anda "hastalanmışlar". Bu hastaların "doktoru" /hamisi, zengin dahili aleminin, hareket, konuşma ve amelleri ile çevreye nur saçan son derece hassas ve dikkatli bir kız çocuğudur. O, gözünü açarken evlerinde daima anne şefkatinin bir parçası olan doktor ilgisi ile karşılaşmış, annesinin hastalarına evladı gibi şifa dağıttığının şahidi olmuş, bunun etkisi ile bu küçük kız çocuğu da evlerindeki kanepenin üzerinde kendi "hastanesini" kurmuştur. Sevimli dostlarının-bebeklerin, oyuncakların-özgürlüğünü gören küçük kız, büyük heves ve küçüklere özgü karşısı alınmaz bir çabayla tedavi tedbirlerine başlamaktadır:

Sağ koluma bağladı
Tez aypara nişanı,
Yavaşca qucaqladım
Atı, tili, dovşanı
Qoydum divanın üstə.
Uzandı coxlu xəstə:
Keçi,dəvə, qaz, toyuq ?
Çoxuna dəyib soyuq.

Doktor kızcağız kendisi hastalanırken gördüğü tedaviler ve annesinin bahsettiği "hastalık tarihçeleri" temelinde tek tek hastalarıyla ilgilenmekte, boğaz ağrısına müptela olmuş kaza gargara vermekte, sabaha kadar öksüren gri köpeğin beline kupa çekmekte, mestan kedinin şımarıklığı yüzünden suratı tırmalanmış keçinin yarasına ilaç sürmektedir. Bir az sonra kızcağızın aralarında fil, deve ve sevgili bebeği Güldeste'nin de olduğu tüm hastaları iyileşmektedir:

Təkcə darıxdım yaman,
Saydım düz ona qədər,
Verdiyim dava-dərman
Gördüm, getməyib hədər.
Hamı gözünü açdı
Birbaş yanıma qaçdı.
Tərtəmiz sağaldılar,
Sevinib əl caldılar!

Hanımana Alibeyli'nin şiirleri basit ve anlaşılırdır. Başka türlü olması imkansızdı. Çünkü çocuklarla onların anlayabileceği dilde konuşmak gerekir. Hatta o kadar basit ve anlaşılır ki, yazılan şiirleri ezberlemek zor olmasın. Onun şiirlerinde, çocukların okurken kekeleyeceği tek bir mısra bile bulunmaz. Şairin “Noğul” ve “Mercangulu Efsanesi” isimli kitabında şiirler çok önceden yazılmasına rağmen, zaman mesafesi burada eriyip kaybolmakta, okurken insanda, ekseriyetinin sanki bugün yazılmış gibi bir kanaat oluşmaktadır. Örneğin “Külek” şiirine bakalım. Sanki bugün yazılmıştır.

Axşamacan çalırsan
Teleqraf tellərini.
Sən necə səs salırsan
Görmürəm əllərini.
Gah olursan qızılquş,
Gah dönürsən kəhərə.
Sənin adın qoyulmuş
Bizim doğma şəhərə.

Hanımana Alibeyli küçüklere doğayı sevmeyi, anne-babaya saygı, Vatana vurgunluğu tebliğ etmektedir. Onun çocuk şiirlerinin tamamını bir noktada toplayacak olursak, yani “bu şiirlerin anlam ve mahiyeti nedendir?” gibi bir soru sorsak, cevabı şöyle olacaktır: Sevgi ve vatanseverlik. Tabiata, anne-babaya, öğretmene, okula en önemlisi Vatana sevgi.

Şairin kızı Güler Hanım Abdullabeyli ile Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü'nde birlikte çalışmaktayız. Güler Hanım'dan annesi Hanımana Alibeyli ile ilgili değerli bilgiler almak benim için son derece zevkli idi. Annesinin Kur'an okuduktan sonra öpüp gözlerinin üzerine koyması, Allah kelamına karşı samimi duygularıyla ilgili verdiği bilgiler, onun iman sahibi olduğunun ve 'Kur'an' isimli bir mısralık şiiri, Allah'a olan sevgisinin açık örneğidir:

Quran bütün kitabların tacıdır,
O, dünyada bütün dərdlərin əlacıdır.
Kim getsə Quranın saldığı yolu,
Açılar yollarda qanadı, qolu.
Quran ən müqəddəs, əziz kitabdır,
Quranı oxumaq böyük savabdır.

Hanımana Alibeyli'nin “Kapılar”, “Yalvardım Allah'a” şiiri, Kutsal Kur'an konusunun çocuklar için işlenmiş bir örneğidir.

Hanımana Alibeyli hak dünyasına kavuşmuştur. Amma biz kendisini unutmayacağız. Onun şiirleri ile büyümüş, şimdilerde çocuklarımıza, yarın torunlarımıza bu şiirleri okuyacağız. Sanatkarın ölümsüzlüğü de bundadır. Kendisi gitse de eserleri yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

- 1- Xanımana Əlibəyli. Seçilmiş Əsərləri. Bakı-2008
- 2- Uşaq Ədəbiyyatımızın “Xanım Anası” Bakı-2015
- 3- Qara Namazov. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Bakı-2007
- 4- Ədalət Qəzeti. 2015.14 May (7)
- 5- www. meneviservetimiz.az.item
- 6- <https://az.m.wikipedia.org>

MUALLİM NACİ’NİN BİR NİNNİSİ ÜZERİNE

Prof.Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN*

Özet

Ninniler genellikle kısa, sade bir dille, genellikle annenin (veya teyze, abla, dadı vb. başka bir kadın yakının) ağzından bebeklere hitaben söylenen anonim halk edebiyatı ürünleridir. Ninniler, asıl olarak ilk üreticileri ve söyleyicileri belli olmayan türler olmakla birlikte, Divan şiirinden başlayarak yazılı edebiyatta kimi şairlerin (özellikle kadın şairlerin) külliyatlarında söylenmekten çok okunmak üzere ninni formunda şiirlere yer verdikleri, bunun yanı sıra klasik müzik formunda bestelenmiş sözsüz / güftesiz ninniler olduğu da bilinmektedir. Bu çalışmada ele alınan ninni, Kitapçı Arakel tarafından yazılan ve düzeltmeleri Muallim Naci tarafından yapılan bir okuma kitabı olan Talim-i Kıraat adlı serinin 3. cildinde yer almaktadır. Ninni Muallim Naci’ye aittir. Son derece ağır bir dille ve bir kız bebeğe hitaben aruz ölçüsüyle yazılan ninni 14 beyitten oluşmaktadır. Muallim Naci’nin bu ninniye Divan edebiyatı geleneğinin bir devamı olarak söylenmek üzere değil okunmak üzere yazdığı dikkati çekmektedir. Nitekim Muallim Naci’nin bu ninniye aynı zamanda ezgiyle de söylenebilen bir sözlü edebiyat ürünü olarak düşündüğüne dair herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Bu çalışmada söz konusu ninninin tam metni araştırmacıların ilgisine sunulacak ve metinle ilgili tespitler sıralanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türkçesi, Tanzimat Edebiyatı, çocuk edebiyatı, çocuk şarkıları, ninni.

ON A LULLABY OF MUALLİM NACİ

Abstract

Lullabies are often anonymous folk literature products spoken in short, plain language, usually addressed to babies by the mother (or aunt, sister, nanny, etc.). Lullabies are mainly species whose early producers and singers are not known. However, it is known that some poets (especially female poets) in written literature, starting from Divan poetry, used poems in the form of lullabies to be read rather than being sung in their corpus, as well as non-verbal / non-lyrics lullabies composed in classical music form. The lullaby discussed in this study is included in volume 3 of Talim-i Kıraat, a reading book written by Kitapçı Arakel and edited by Muallim Naci. The lullaby, written with vocabular complexity and “aruz” prosody addressed to a baby girl, consists of 14 couplets. It is worth noting that Muallim Naci wrote this lullaby to be read, not to be performed as a continuation of the Divan literature tradition. As a matter of fact, there is no evidence that Muallim Naci thought this lullaby as a product of oral literature which can also be performed by melody. In this study, the full text of the lullaby will be presented to the attention of the researchers and the findings will be listed.

* Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mozezen@cu.edu.tr

Key Words: Ottoman Turkish, Tanzimat Literature, children's literature, songs of children, lullaby.

Bildiri konusuna geçmeden önce, konusu çocuk edebiyatı olan bu sempozyumda bu bildirinin ilham kaynağı olan *Talim-i Kıraat* adlı kitap hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır: *Talim-i Kıraat*, Kitapçı Arakel'in "kitapçı" ve "müessis", Muallim Naci'nin ise "musahhih" konumunda olduğu bir okuma kitabı serisidir. İlk cildi, ilk olarak muhtemelen 1886 yılında basılan seri, 5 kitaptan oluşmaktadır. Bu seri Cumhuriyet'e kadar onlarca kez geliştirilerek yeniden basılmıştır. *Talim-i Kıraat* 5 ciltten oluşmakla birlikte, her cilt bağımsız bir kitap görünümündedir. Hatta her yeni baskı, kitapları önceki baskılardan epeyce farklılaştıracak ölçüde genişletilmiştir. Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının prototipi olan ve dil ve edebiyat alanları kadar, sosyoloji, çocuk psikolojisi ve eğitim bilimleri bakımından da son derece önemli birer veri kaynağı olan bu okuma kitaplarının, yazarı ve düzeltmeni tarafından açıkça belirtilmemekle birlikte genel olarak 10-15 yaş arasındaki çocuklar bazan da daha ileri yaşlardaki okuyucular hedeflenerek yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu, günümüzde gelişimsel psikoloji alanında çocuk yaşı için üst sınırın 16 (Aydoğmuş Ördem, 2016, s. 49), hukukta ise 18 olmasıyla uyum içindedir. Kitaplarda daha çok "iyi ahlaklı, itaatkar, çalışkan, görgü kurallarına önem veren" çocuklar yetiştirilmesi amaçlanmış ve hem bu bağlamda hem de onların genel kültürlerini arttırmaya yönelik çeşitli türde ve büyüklükte okuma parçalarına yer verilmiştir (Yüceol Özezen, 2019).

Talim-i Kıraat'ın *Tenvir-i Efkar ve Tefhim-i İnsaniyyet* alt başlığını taşıyan 3. cildindeki okuma parçaları arasında Muallim Naci'ye ait bir ninni de yer almaktadır. İlk tespiti göre, *Talim-i Kıraat*'ın diğer serilerinde Muallim Naci'ye veya bir başkasına ait herhangi bir ninni bulunmamaktadır. Hedef kitlesinin 10-15, hatta zaman zaman daha ileri yaş çocukları olduğu düşünülen bir okuma kitabında bir ninninin yer alması hem ilginç hem de yersiz görünmektedir. Bu bakımdan, bu ninninin daha çok hedef kitlenin okuma becerilerini ve sözvarlıklarını arttırmaya yönelik olarak söz konusu kitaba konulduğu izlenimi doğmaktadır. Söz konusu ninninin *Talim-i Kıraat*'ın 96.-97. sayfasında yer alan tam metnin çeviri yazısı şöyledir:

NİNNİ

1. beyit: Hâher! Uyu artık eyle ârâm
El işleri çokçadır bu akşam
2. beyit: Gönlüm bu iki hoş arzûda
Ben iş göreyim, ol ğunûde
3. beyit: Mes'ûd olamaz muķîm-i bister
Hoş dirlik için çalışmak ister
4. beyit: İşsiz alınır mı hiç oyuncak
Devr etmez idâresiz fırıldak
5. beyit: Meşğûl faķaķ elem deĝildir
Pâyım da seniñle müştâĝildir
6. beyit: Gönlüm de maħabbetiñle mecbûl
Dâ'im o daħi onuñla meşğûl
7. beyit: Bir işten egerçi yok melâlim
Eñ tatlısıdır bu iştiĝâlim
8. beyit: Mâder gibi borcudur viķâyeñ
Hem-şîreñi sev ki oldu dâyeñ
9. beyit: Ben olmasam ey nihâl-i nev-ħîz
Gehvâreñi kim iderdi tehzîz
10. beyit: Hâher! Büyü bir güzel civân sev
Ma'mûr olacaķ seniñle bir ev
11. beyit: Bir 'â'ileyi sen etsen âbâd
Bir dîĝerini ben eylesem şâd
12. beyit: Her ħâlimizi beĝense 'âlem
Bizden beşeriyyet olsa ħurrem
13. beyit: Her 'â'ile bizden örnek alsa
Mes'ûd familyalar çoĝalsa
14. beyit: Her 'âyle¹ görölse pür-meserret
Yâ Rab ne kadar büyük sa'âdet!

Bu ninninin Türkiye Türkçesine aktarımı ise şöyledir:

NİNİ

1. beyit: *Kızkardeş! Uyu artık dinlen,
El işleri çokçadır bu akşam.*
2. beyit: *Gönlüm bu iki hoş arzuda,
Ben iş göreyim, sen ol uykuda.*
3. beyit: *Mutlu olamaz yatakta oturan,
Hoş dirlik için çalışmak ister.*
4. beyit: *İşsiz alınır mı hiç oyuncak,
Dönmez idaresiz fırıldak.*
5. beyit: *Meşguldür ancak üzücü deĝildir,*

Zihnim de seninle müştagildir.

- 6. beyit:** *Gönlüm de sevginle yaratılmıştır,
O da daima onunla meşguldür.*
- 7. beyit:** *Bir işten gerçi yok rahatsızlığım,
Bu meşguliyetlerimin en tatlısıdır.*
- 8. beyit:** *Anne gibi seni korumak borcudur,
Kızkardeşini sev ki o senin dadın oldu.*
- 9. beyit:** *Ben olmasam ey yeni yetişmiş fidan,
Beşiğini kim sallardı.*
- 10. beyit:** *Kızkardeş! Büyü bir güzel yiğit sev,
Bayındır olacak seninle bir ev.*
- 11. beyit:** *Bir aileyi sen mutlu etsen,
Bir diğerini ben sevindirsem.*
- 12. beyit:** *Her halimizi beğense alem,
İnsanlık olsa memnun bizden.*
- 13. beyit:** *Her aile bizden örnek alsın,
Mutlu familyalar çoğalsın.*
- 14. beyit:** *Her aile mutlulukla dolu görülse,
Ya Rab ne kadar büyük mutluluk!”*

Bilindiği gibi aslen sözlü halk kültürü ürünü olan ninni kavramını karşılamak üzere *Divanu Lügati't-Türk'te balu balu* sözü kullanılmıştır (Şimşek, 2016, s. 34). Ancak, söz konusu eserde herhangi bir ninni örneği yoktur. Bu bakımdan en eski Türkçede ninnilerin nasıl bir yapılanma içinde oldukları belli değildir. Ancak, anonim halk edebiyatındaki ninni türünün temel özellikleri bilinmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Ninniler sözlü halk edebiyatı ürünleridir.
- Ninniler anonim ürünlerdir.
- Ninniler daha çok kadın ağzından bebeklere ve çocuklara yönelik olarak söylenen ezgili sözlerdir.
- Ninni söyleyicisi kadınlar genellikle okuma yazma bilmeyen, yaşadığı bölgenin dışına çıkmamış kişilerdir.
- Ninniler çocuğun uyumasını, susmasını, sevilmesini ve oynatılmasını sağlarken, ninni söyleyicisi ile bebek arasında psikolojik bağ kurulmasına da yardım eder.
- Ninniler genellikle 1, nadiren de birkaç dördlükten oluşur. 1 dördlükten oluşan ninniler daha çok mani formunda söylenir. Ancak dize sayısı ve nazım biçimi konusunda tam bir standartlık yoktur.
- Ninnilerin dili sadedir.
- Ninnilerde kalıplaşmış sözlere yer verilir.
- Ninniler hece ölçüsüyle söylenir.
- Ninnilerin uyak düzeni de standart değildir. Ancak tek dördlükten oluşan ve bu görünümüyle mani formuna yakın olan ninnilerde genellikle dört dize de birbiriyle uyaklıdır (Şimşek, 2016, s. 36-38).

Divan edebiyatında ninni geleneği 18. yüzyıl itibarıyla yani geç dönem denilebilecek bir dönemde ortaya çıkmış ve tahmin edileceği üzere bu geleneğin ömrü kısa olmuştur. 18. ve 19.

yüzyıllarda 7 şaire ait 10 ninni tespit eden Ö. Öztekin'e göre Divan edebiyatı ninnilerinin genel özellikleri ise şöyledir (Öztekin, 2016, s. 45-68):

- Divan edebiyatında ninniler doğal olarak yazılı edebiyat ürünleridir ve dolayısıyla da yazarı belli üretimlerdir.
- Divan ninnileri daha çok erkek şairler tarafından ancak aşağı yukarı eşit oranda ya kadın ağzından ya da erkek ağzından yazılmıştır. Bu durum Divan edebiyatının erkek şair ağırlıklı olmasına paraleldir.
- Divan edebiyatı ninnileri ağırlıklı olarak murabba nazım biçimiyle (Tespit edilen 10 ninninin 4'ü murabba, 2'si şarkı, 2'si kıta-i kebire, 1'i tardiye ve 1'i muhammes biçimindedir.) söylenmiştir. Bu bakımdan Divan edebiyatı ninnileri Halk edebiyatında söylenen ninnilerin nazım biçimiyle benzerlik göstermektedir.
- Divan ninnilerinin dili, Osmanlı Türkçesi için tipik görünümüdür. Kullanılan sözcükler (gevhâre, bükâ, feryâd, mehd-i dil-beste vb.) ve sesleniş biçimlerinin (ey gül-i nâzük-beden, ey dürr-i bahr-ı merâm, ey gül-i nahl-ı murâd, ey neyyir-i tâbânım, ey güher-i tâc-dâr vb.) sade olduğu söylenemez.
- Ninnilerde kalıplaşmış sözlere yer verilir.
- Ninniler aruz ölçüsüyle yazılır. Tespit edilen 10 ninninin 1'i mef û lü / me fâ i lün / fe û lün, 1'i fâ i lâ tün / fâ i lâ tün, 1'i fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün, 2'i fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lün ve 4'ü müf te i lün / fâ i lün kalıbındadır.
- Divan ninnilerinde uyak düzeni nazım biçimlerinin çeşitliliğine paralel olarak çeşitli görünümündedir.

Muallim Naci'nin ninnisinin genel özellikleri ise şunlardır:

- Bu ninni yazılı edebiyat ürünüdür, genel görünümü itibarıyla Divan edebiyatı formunda kaleme alınmıştır.
- Ninninin yazarı bellidir.
- Ninni bir ablanın ağzından bir kızkardeşe yönelik olarak söylenmiştir (Bu durum 8., 10., 11., 12. ve 13. beyitlerden anlaşılmaktadır.). Ancak üreticisi bir erkektir. Üreticinin erkek olması, Divan edebiyatının erkek şair ağırlıklı bir edebiyat olmasıyla uyum içindedir.
- Ninninin üreticisi yaşadığı kırsal bölgenin dışına çıkmamış halktan bir kadın kişi değil, döneminin aydınlarından biridir.
- Ninni “uyu”, “dinlen” gibi uyutmaya yönelik sözcükler kadar, “çalış”, “bir yiğit sev”, “bir aileyi mutlu et”, “örnek ol” gibi öğütler de içermektedir. Ayrıca 8. beyitte “Ben kızkardeşin olduğum halde, sana dadılık ediyor ve seni korumayı anne gibi üzerime bir borç biliyorum.” ifadesiyle küçük kızkardeşle bir psikolojik bağ kurulmaya çalışılmıştır.
- Ninni bir veya birkaç dörtlükten değil beyitlerden oluşmaktadır.
- Ninninin sözcük varlığı bakımından da ilginç bir görünüm sunmaktadır. Ninnide toplam 134 sözcük vardır. Bunların 71'i Türkçe, 30'u Arapça, 28'si Farsça, 1'i Fransızca (*familya* sözcüğü), 1'i Ermenicedir (*örnek* sözcüğü). Her ne kadar, sadelik ve basitlik, ölçülebilir, nesnel olgular olmasa da bir kız bebeğe veya bir kız çocuğa yönelik olarak yazılan bu ninnin dilinin sade olduğu söylenemez: *gevhâre, hâher, gunûde, bister, nev-hîz, tehîz* gibi sözcükler, Osmanlı dönemi için bile olsa bir bebeğe veya çocuğa hitap edildiği düşünüldüğünde ağır görünmektedir.
- Bu ninnide de kalıplaşmış sözler vardır: *Uyu, ârâm eyle* gibi.
- Ninni aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Ölçü *mef 'û lü / me fâ 'i lün / fe 'û lün*'dür. 14. beyitteki *'â ile* sözcüğü vezin gereği *'âyile* olarak okunabilmektedir.
- Ninnide her beyit kendi içinde uyaklıdır. Bu görünümüyle mesneviye benzemektedir.

SONUÇ

Çocuk şarkıları çocuk ağızından çocuklara yönelik olarak söylenirken, ninniler büyük ağızla büyüklerden bebelere yönelik olarak söylenen çocuk şarkılarıdır. Yani her ikisinde üretici ve muhatap birbirinden farklıdır. Ayrıca çocuk şarkılarında muhatap da üretim sürecine katılabilirken, ninnilerde çocuk veya bebek karşılık vermez, üretime katılmaz, hatta belki henüz konuşma yeteneğinden bile mahrumdur. Bu bakımdan ninniler aslında çocuk dünyasından çok büyüklerin dünyasının ve değer yargılarının bir yansımasıdır. Ninnileri kültürel bellek ve kimlik bağlamında değerlendiren E. Kırıcı Uğurlu, “Toplumsal kabuller ve bu kabuller çerçevesinde oluşmuş değerler ilk olarak ninnilerle bebeğe verilmeye başlanır.” diyor (2014, s. 49). Bu da ninnileri salt çocuk edebiyatı ürünleri olmaktan daha öte bir noktaya taşır.

Muallim Naci'nin bu bildiri kapsamında ele alınan ninnisi ilk belirlemelere göre şiir kitaplarında (*Âteş-pâre* (1884), *Serâre* (1885), *Fürûzân* (1886), *Sünbüle* (1890) ve *Yâdigâr-ı Nâcî* (1896)) mevcut değildir. Buna göre, Muallim Naci bu ninniye *Talim-i Kıraat* kitabı için özel olarak kaleme almış olmalıdır.

Muallim Naci'nin bu ninnisi, anonim halk edebiyatı geleneğindeki ninni formundan büyük oranda farklı olmakla birlikte, 18. yüzyılda Şeyh Galip'le başlayan, yazılı bir edebiyat ürünü olarak gelişen ve 19. yüzyılda Şeref Hanım'la doruk noktasına ulaşan ninni formlarıyla büyük benzerlikler göstermektedir. Başka bir deyişle, bu ninni Divan edebiyatında gelişen ninni yazma geleneği için tipik bir örnektir. Öte yandan, Muallim Naci'nin bu ninniye salt yazılı edebiyat ürünü olarak mı tasarladığı yoksa aynı zamanda ezgiyle de söylenebilen bir sözlü edebiyat ürünü olarak mı düşündüğü açık değildir. Ancak dilindeki görece ağırlık ilk olasılığı daha güçlü hale getirmektedir. Buna göre, Muallim Naci'nin ninnisi, A. Çelebioğlu'nun Divan edebiyatı ninnilerinin çocuklara söylenmek için değil, Halk edebiyatını taklit ederek yazılan edebi bir ürünler olduğu tespitini (Çelebioğlu, 1995, s. 31) de doğrulamaktadır. Öte yandan, Halk edebiyatını takliden yine Halk edebiyatı formunda taklidi ninniler yazıldığını da belirtmek gerekmektedir. Bunlardan dikkat çekici olanları, Habibzade Ahmet Kemal'in (doğ. 1889- öl. 1966) *Vatan Yavrularına Ninni* adını taşıyan 16 sayfalık eserindeki hece ölçüsüyle yazılmış 7 ninnisi (ayrıntılı bilgi için bk. Fersahoğlu Eroğlu, 2010) ve Ziya Gökalp'in ninnisidir (ayrıntılı bilgi için bk. Filizok, 1991).

Ninniler genel olarak kız veya erkek bebelere veya çocuklara yönelik olarak üretilirler. Bu ninni 19. yüzyılın sonu itibarıyla bir kız bebeğe veya kız çocuğa yönelik olarak yazılmıştır. Bu bağlamda, “Neden kız çocuğu?” sorusu önemlidir ve bu soru bizi modernleşme çabası içindeki Osmanlılarda genelde çocuk sosyolojisi ve çocuk psikolojisi, özelde de kız çocuklarının sosyolojisi ve kız çocuklarının psikolojisi konularını düşünmeye itmektedir. Çünkü “Osmanlıda çocuğun ifade ettiği anlam Tanzimat dönemiyle birlikte değişim göstermiştir.” (Aydoğmuş Ördem, 2016, s. 51). Tanzimat'la birlikte, çocuğun farklı bir birey olduğu anlaşılmış ve çocuklara özel bir ilgi gösterilmeye başlamıştır. Tanzimat'la birlikte aile kavramı ve bunun yanı sıra kadınlara ve kız çocuklara yaklaşım da değişmiş, anne, dışarıda kol gücüyle olmasa da ev içinde “iyi ahlaklı” çocuklar yetiştirilmesinin ve evin idaresinin temel argümanı olarak görülmeye başlamıştır. Kadının da eğitim almasının gerekli olduğunun farkedilmesi, onun belirtilen görevlerini en iyi biçimde yapması biçimindeki modernist isteğe hizmet etmektedir. Muallim Naci'nin bu ninnisinde de bu modernist talepler açıkça görülmektedir: *Çok çalışmalıdır. Dirlilik için iş görmelidir. Çalışmadan hiçbir şey elde edilmez. Çocuklara bakmak kadının hiç rahatsızlık duymayacağı en tatlı meşguliyetidir. Çocuğu korumak annenin borcudur. Kadın olmasa çocuğun beşiğini sallayacak kimse bulunmaz. Kız çocuk büyüyünce evlenmeli, mutlu bir aile kurmalıdır. Toplum kadını [iyi ahlaklı, iyi anne olması, iyi eş olması vb. bakımlarından] beğenmeli, insanlık kadından memnun olmalıdır. Kadın örnek bir aile kurmalıdır. Kadın mutlu ailelerin çoğalmasının aracıdır.* vb. Bu talepler kadının, eş ve anne olmak dışında da bir birey olduğu biçimindeki modernizm sonrası gelişmelerin ilk adımlarıdır.

Buna göre, Muallim Naci'nin ninnisi biçimsel özellikleri bakımından Divan edebiyatı ninni geleneği için, içerik özellikleri bakımından da 19. yüzyıl modernleşme ve Batılılaşma çabası içindeki Osmanlı sosyolojisi için tipik bir örnektir.

KAYNAKÇA

Aydoğmuş Ördem, Ö. (2016). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Romanında Çocuk*. Adana: Karahan Kitabevi.

Çelebioğlu, A. (1995). *Türk Ninnileri Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Fersahoğlu Eroğlu, A. (2010). Habibzâde Ahmet Kemal'in Kahramanlık Temalı Ninni Şiirleri, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 44, 157-181.

Filizok, R. (1991). *Ziya Gökalp'in Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kırcı Uğurlu, E. (2014). Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni, *Millî Folklor*. S. 102, 43-52.

Öztekin, Ö. (2016). Ninniye Divan Şairlerinden Dinlemek, *Folklor / Edebiyat*. C. 22, S. 88, 45-68.

Şimşek, E. (2016). Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. S. 8, 33-64.

Yüceol Özezen, M. (2019). *Talim-i Kıraat 3. Kısım (Tenvir-i Efkar ve Tefhim-i İnsaniyyet)*. (Musahhihi: Muallim Naci, Müessisi: Kitapçı Arakel), Adana: Karahan Kitabevi.

ALİ BEY HÜSEYİNZADE'NİN ÇOCUK EDEBİYATININ İDEOLOJİ YÖNÜNÜN BELİRLENMESİNDE ROLÜ

Dr. Azer TURAN*

Özet

Makale, büyük Azerbaycan ideoloğu, İslami ve Türk bayraktarı, Azerbaycan ulusal ideolojisinin kurucusu Ali Bey Hüseyinzade'nin çocuk edebiyatının gelişimindeki rolünü vurgulamaktadır. Ali Bey Hüseyinzade yirminci yüzyılın ilk yarısında literatürde yapılan yeni düşünce yapılanması süreçlerinin en öncüsü olmuştur. Yazarın yaratıcı eserinin ana yönünün bir kısmı, çocuk edebiyatı hakkındaki sanatsal ve estetik tartışmasıdır. Makalede, bu konular sistematik olarak incelenmiştir ve Ali Bey Hüseyinzade'nin ulusal dil, ideoloji ve ulusal bilinç oluşumundaki rolü olgulara, sanatsal ve yayıncı örneklerle dayanmaktadır. Onun "Yazımız, dilimiz," ikinci yıl "imiz" adlı makalesinde çocuk edebiyatı ile ilgili bugün de değerini koruyan fikirleri, küçükler için yazdığı içerikli şiirler

* Filoloji İlimleri Doktoru, Edebiyat Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni, turan_1963@mail.ru

bazında kaydedilir ki, Ali Bey Hüseynzadə sadəcə çocuk edebiyatı məqalələri yazmaqla yetinməmiş, ayrıca bu alanın inkişafı və ideologiyasının təyinlənməsində də böyük bir misyon daşıyıcısı olmuşdur.

Anahtar Kelimələr: Çocuk edebiyatı, ideoloji, ulusal dil, şiir, yeni düşüncə.

ALI BEY HUSEYNZADE'S ROLE IN DETERMINING THE DIRECTION OF IDEOLOGY IN THE LITERATURE FOR CHILDREN

Dr. Azer TURAN**

Abstract

The article highlights the role of the great Azerbaijani ideologist, standard-bearer of Islam and Turkishness, the founder of the national ideology of Azerbaijan, Ali Bey Huseynzadeh in the development of literature for children. Ali bey Huseynzadeh was one of the foremost pioneers of new thinking processes in literature in the first half of the twentieth century. Part of the main direction of the writer's creative work is his artistic and aesthetic debate about the literature for children. In the article, these issues are systematically investigated, and the role of Ali Bey Huseynzade in the formation of national language, ideology, and national consciousness based on facts, artistic and publicist examples is formed. In his article namely "Yazımız, dilimiz, "ikinci il"imiz" (Our writing, our language, our "second year") on children's literature which today preserves its value, Based on the poems written for children, it is noted that Ali Bey Huseynzade was not only a writer of children's literature, but also a great missionary in the development of this field and in defining its ideology.

Key Words: Children's literature, ideology, national language, poetry, new thinking.

Əli Bəy Hüseynzadə'nin "Yazımız, Dilimiz, 'ikinci il'imiz" məqaləsi istər ədəbi-estetik anlamda, istərsə də XX yüzilin əvvəllərində milli pedaqoji istiqamətlərin araşdırılması, öyrənilməsi baxımından səciyəvidir.

Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, adı keçən və tənqid olunan dərslük "Səadət" məktəbinin şagirdləri üçün nəzərdə tutulub. Digər tərəfdən, 1909'da "Tərəqqi" qəzetində dərc edilmiş məqalənin müəllifi elə həmin "Səadət" məktəbinin müdiri Əli bəy Hüseynzadəydi.¹

Məqalə Bakı'da ən qızgın mübahisələrə səbəb oldu. "Yazımız, dilimiz "ikinci il"imiz" Birinci Müəllimlər Qurultayının tövsiyəsilə qeyd etdiyim kimi, "Səadət" məktəbi şagirdləri üçün dərs vəsaiti kimi nəşr olunmuş "ikinci il" kitabına həsr edilmişdi. Əli Bəy Hüseynzadə'nin ortağ ədəbi türkcənin yaradılmasına səsləyən həmin məqaləsi ideologiyada türkçülüğü deyil, azərbaycançılığı əsas götürən Cəlil Məmmədquluzadə, Firidun bəy Köçərli, eləcə də və daha kəskin şəkildə Ömər Faiq Nemanzadə kimi müəlliflər tərəfindən tənqidlərə məruz qaldı. Ancaq zaman göstərdi ki, Hüseynzadə bu məqaləsində də haqsız deyilmiş.

Əli bəyin həmin məqaləsi ilə əlaqədar A.Şaiq'in belə qeydləri var: "Süleyman Sani, Süleyman Əbdülrəhmanbəyov, Mahmud Mahmudbəyov, Fərhad Ağayev, Əlaəddin Əfəndiyev və mən yığışib yazdığımız "ikinci il" dərsliyinə Ə.Hüseynzadə istehza edərək: "Bu nə dildir? Bu savadsız müəllimlər uşaqlarımızı bədbəxt edir", – deyirdi. O, mətbuatda... məqalə ilə çıxış edərək Səhhətin və mənim sadə Azərbaycan dilində yazdığımız və həmin dərslükdə çap olunan şeirləri tənqid etmişdi. O, tələb edirdi ki, dilimizi "Füyuzat" jurnalının dilinə oxşadaq".²

** PhD in Philology, Editor-in-chief of the Edebiyat Gazeti, turan_1963@mail.ru

¹ Nesrin Sarıahmetoğlu: Azərbaycana İslamiyyətin geri dönüşü. Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları İnstitutu Dergisi. Sayı 15. s. 368. Erzurum, 2000

² Abdulla Şaiq «Xatirələrim», s. 201. Bakı, 1973

Əslində “Yazımız, dilimiz “İkinci il”imiz”i diqqətlə araşdırırlar Əli bəyin belə açıq bir təmənnada və tələbdə olmadığını görəcəklər. Əli bəy “Qaranquşlar, a quşlar!” misrası ilə başlayan şerin bir bəndini imlasını mühafizə edərək misal gətirir:

“Qaranquşlar, a quşlar!
Cəh cəh vurun buradə,
Gah yerdə, gah yuvadə
Çox getməyin uzağə...”

İndi qəribi şurasıdır ki (lar) yazılan bir yerdə (da) və (əlif) yerinə də (ə) yazılmışdır. Bu nə məntiqsizlik!

Lakin bilirsiniz burada imlanın doğruluğu nə üçündür? Qafiyələrin imladan irəli gələn sonunu gizlətmək üçündür”.

Əli bəyə görə mətn bu şəkildə oxunmalıydı:

“Qaranquşlar, a quşlar!
Cəh cəh vurun burada,
Gah yerdə, gah yuvada
Çox getməyin uzağa...”

Hüseynzadə haqlı deyildi mi?

Yaxud Hüseynzadə kitabda verilmiş:

Göy bağçada dallar üzrə bir quş
Çör-çöp yığıb aşıyan edirdi.
Gahi oquyurdu nəğmələr xoş
Gahi uçub ot saman çəkirdi,¹

Şeir parçasına münasibətini belə ifadə etmişdi: “Burada şu “aşıyan edirdi” ibarəsi düzmü? Və hələ əvvəli də farsca olan bu aşıyan kəlməsi insanı aldadır! Ancaq onun yerinə “yuva” qoyunuz, baxınız nə olur? Bütün yer kürəsində hansı türk “yuva edirdi”, “ev edirdi”, ya “Məktəb ediyordı” deyir? Sonra saman çəkirdi nə? Quş samanı araba iləmi çəkirdi?.. “Gahi” yerinə “gah” denilməzmi?..”

Və Əli Bəy Hüseynzadə'nin həmin yazısında Abdulla Şaiq'in dediyinə rəğmən, heç bir gənc Azərbaycan şairini “Füyuzat” dilində yazmağa dəvət, hətta bu bərdə kiçik bir işarət, eyham belə yoxdur. Əksinə, Azərbaycan Türkcəsinin qaydalarını pozan yuxarıdakı ədəbi nümunələrin qarşısına Əli bəy Türk ədəbiyyatından tutaq ki, “Qurani-Kərimin vəsfində” yazılmış:

Bu kitabdır hər insana için, dışın ögrətən,
Göydə, yerdə, təndə,
Canda bir yaradan sezdirən,
Bu kitabdır: Yürəkləri bəsləyən
El bağına girmə deyən, dost yarasın bağlatan
Bu anadır: hər öksüzə “yavrum”, deyə səsələnən.
Neçə qanlar qardaş edən biri-biriçün ağlatan...”

Kimi misalları nümunə gətirib, haqlı olaraq, “Anlamıyoram ki, bizim burada müəllimlərin də, müəlliflərin də Cığatay Və Osmanlı ədəbiyyatına qarşı bu inadi nə üçündür? Canım, Osmanlı ədəbiyyatında öylə nümunələr vardır ki, sizin bu kibi şeirlərinizdən daha Türkcə, daha Azərbaycanca və Qafqazcadır”,² deyə gənc həmkarlarını tənqid edirdi.

KAYNAKÇA

¹ Ə. Hüseynzadə. Seçilmiş əsərləri. s.286. Çayıoğlu, Bakı, 2007

² Ə. Hüseynzadə «Yazımız, Dilimiz, «İkinci il»imiz», “Tərəqqi” Qəzeti, 10 Fevral 1909

1. Nesrin Sarıahmetoğlu: Azərbaycan'a İslamiyyət'in Geri Dönüşü. Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı 15. s. 368. Erzurum, 2000
2. Abdulla Şaiq «Xatirələrim», s. 201. Bakı, 1973
3. Ə. Hüseynzadə. Seçilmiş Esərləri. s.286. Çarşoğlu, Bakı, 2007
4. Ə.Hüseynzadə «Yazımız, Dilimiz, «İkinci İl»ümüz», “Tərəqqi” qəzeti, 10 fevral 1909

ÇAĞDAŞ ÇOCUK ŞİİRİ: KONU VE FİKİR ARAMA

Dr. Gülnar QEMBEROVA*

Özet

Bu makale, çağdaş Azerbaycan çocuk şiirinin gelişmesine, konunun ve fikrinin araştırılmasını amaçlamıştır. Ülkemizin bağımsızlığa geçişi, ulusal fikirler, değerler, yeni bir yurtsever ve ulusal ideoloji neslinin oluşmasını gerektiriyordu. Ulusal Uyanış, meydana gelen siyasi olaylar,

* Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü,
ms.gulnar_babayeva@mail.ru

Azərbaycan'ın Sovyet iktidarından kurtarılması, elbette, uocukların edebiyatı üzerinde de etkili oldu. Klasik uocuk edebiyatı şiirleri ile birlikte, küreselleşmiş dünyanın anlayışına katkıda bulunan, ölkemizin yeni döneminde meydana gelen olayları, günün gerçeklerini tasavvur etməye neden olan yeni bir tür edebiyat örnekleri de oluşmaya başladı. yaptığımız değişiklikleri Hanımına Alibeyli, Mestan Güner, Qeşem İsabeyli, Sevinç Nuruqızı, Zahid Halil ve başkalarının uocuk edebiyatı mirasını incelerken tanık olabiliriz. Bu yazarların birkaç neslin oluşumundaki rolü inkar edilemez çünkü yaratıcılıkları hem Sovyet dönemine hem de bağımsızlık yıllarına denk geliyor. Ancak, her iki dönemde de yazılmış şiir örneklerine baktığımızda, konu ve fikir farklılığı olduğu açıktır. Makalede bahsettiğimiz konular yorumlanır, çağdaş uocuk şiirinin sorunları şairlerin yaratıcılığının arka planı üzerinde yapılan araştırmalara dahil edilir.

Anahtar Kelimeler: Uocuk şiiri, ulusal uyanış, çağdaş dönem, konu, fikir.

CONTEMPORARY POETRY FOR CHILDREN: SUBJECT AND IDEA SEARCH

Dr. Gulnar QƏMBƏROVA**

Abstract

This article is dedicated to the development of contemporary Azerbaijani children's poetry, search for subject and idea. Our country's transition to independence required the creation of national ideas, values, formation of a new generation of patriotic and national ideology. The National Awakening, the political events that took place, the liberation of Azerbaijan from the Soviet power, of course, had its impact on children's literature. In addition to classical children's poetry poems, new types of literature, which contributes to the understanding of the globalized world, and the events that took place in the new era of our country and the realities of the day, began to emerge. We can observe the changes we have made while examining the heritage of Khanimana Alibeyli, Mastan Gunar, Qasham Isabeyli, Sevinj Nuruqizi, Zahid Khalil and others' children's literature. The role of these writers in the formation of several generations is undeniable because their creativity coincides with both the Soviet period and the years of independence. However, as you look at the examples of poetry written in both periods, it is clear that there is a difference of theme and idea. The issues that we have mentioned in the article are interpreted, the problems of contemporary child poetry are involved in research on the background of the poets' creativity.

Key Words: Poetry for children, national awakening, contemporary period, subject, idea.

GİRİŞ

Azərbaycan'da Sovet hakimiyyətinin təcridən tənəzzülə uğraması, 80-ci illərin sonlarına yaxın baş vermiş siyasi hadisələr, Azərbaycan iqtisadiyyatına, sosial-mədəni həyatına ağır zərbə vurdu. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi, ölkədə yaratdığı nizam-intizam, sabitlik nəticəsində vəziyyət təcridən sabitləşməyə başladı.

Baş vermiş bu siyasi hadisələr ədəbiyyata da təsirsiz ötüşmədi. Xalqın tarixi, millətin yaşadığı sarsıntı, eyni zamanda, böyük çətinliklə, millətin qanı bahasına əldə olunan müstəqillik mövzusu, onun uğrunda gedən aparılan mübarizə ədəbiyyatın, poeziyanın əsas mövzusunə çevrildi.

Uşaq ədəbiyyatı nümunələri yaradan müəlliflər, əsasən, siyasi mövzulardan kənar qalsalar da, vətənpərvərlik mövzusu, bu ruhda yazılmış əsərlər həmişə ədəbiyyatın başlıca mövzusu olaraq qalıb. Görkəmli rus ədəbiyyatşünası Belinski yazırdı: "Uşaqlar son dərəcə həssasdılar, belə ki, onların xilas və həlak olması bu qabiliyyətdən asılıdır. Adam uşaqlıqda oxuduğu və və xoşladığı hər cür boş və mənasız bir şeyi bütün ömrü boyu yadında saxlayır". Tənqidçinin bu sözlərindən çıxış edib deyə bilərik ki, müstəqillik dövründə qələmə alınmış uşaq poeziyasının nümunələrini təhlil edərkən belə

** Institute of Literature Named After Nizami Ganjavi, Scientific worker of "Children's Literature" department, PhD in Philology, ms.gulnar_babayeva@mail.ru

qənaətə gəldik ki, bu dövrdə yazıb yaradılmış şeirlərdə müəlliflər uşaqların həssaslığını nəzərə alaraq, onların psixologiyasına zərbə vuracaq mövzularla yükləməyiblər.

Bu dövrdə qələmə alınmış şeirlərdə mövzu və ideya problemini araşdırmaq üçün ayrı-ayrı uşaq yazıçılarının əsərlərini tədqiqata cəlb etmişik.

Çağdaş Çocuk Şiirində Konu və Fikir Arama

Çağdaş dövrdə uşaqlar üçün poeziya nümunələrini yaradan sənətkarlar içərisində Qəşəm İsabəyli yaradıcılığı xüsusi tədqiqata layiqdir. Şairin şeirlərində Vətən anlayışı aparıcı mövqe tutsa da, uşaq psixologiyasına dərin bələd olan yazıçının yaradıcılığı bununla məhdudlaşmır. O, bir çox mövzulara müraciət etmişdir.

Vətən haqqında yazılmış “Vətən-yəni biz...” şeirində şair bu sözə elə açıqlama verir ki, bu üsulla balaca oxuculara “Vətən nədir?” sualına cavab tapmaqda yardımçı olur. Aydındır ki, uşaqlara yalnız obrazlı ifadələrlə “Vətəni sevmək, onu qoruyaq, Vətən yolunda canımızdan keçək” desək, uşaq bu sözün məna yükünü anlamayacaq, bizlər üçün Vətən nəyi ifadə edir bilməyəcək. Məhz bunu düşünən şair bu şeirdə balacaların anlayacağı dillə- sözü hecalara ayırır, hər hecanın mənasını açır və bu yolla Vətənin müqəddəsliyini, bölünməzliyini, doğmalığını izah etməyə çalışır:

Nə deməkdi “Və”, nə deməkdi “Tən”?
Bağlayıcıdır “Və”, dərsləkdə var.
Mən fikri, sözü açar bağlayar.
Bəs “Tən”?
Əlbəttə, “Yarı”, “Yarı”, yəni “Tən”,
Eləysə onda nədir bəs “Vətən”?
“Və”dən qabağa-onlar, sən və mən,
“Və”dən arxaya qalan yarı-tən. [2, 33]

Başqa bir şeirində şair ikiye bölünmüş vətənin acı taleyini ürək yanğısı ilə təsvir edir.

Qəşəm İsabəyli'nin şeirlərində təbiət təsvirləri, onlara uyğun bənzətmələr çoxdur. “Ədəbiyyat” qəzetinin ötən ilin iyun ayında çap olunmuş “Qış, yaz, yay” şeiri maraqlı süjet xəttinə malikdir. Şairin lirik qəhrəmanı babasını, atasını və özünü ilin müxtəlif fəsillərinə bənzədir. Bu bənzətmə isə təsadüfi deyildir. Babasının səhhəti ilə bağlı problemləri olduğundan uşaq onu gah sağlam, gah xəstə görür deyə öz təxəyyülünə uyğun olaraq “qar-yağışlı qış”a bənzədir. Atasını isə cavan, daha emosional, çılğın, enerjilidir:

Atam -
Al günəşli yay...
Mən də ki, yaz -
Hay-haray. [2,43]

Şeirdə müəllif bu bənzətmələri yaratmaqla həm uşaqların təfəkkürünün çalışmasına xidmət etmiş olur, həm də onların mənəvi aləminin zənginləşməsinə şərait yaradır. Şairin şeirlərində təbiət qüvvələrinə aid nümunələr çoxdur: “Qar”, “Günəş”, Külək, “Bulud” və s. “Ay qar”, “Ay qış” şeirlərində sanki qarın gəlişini səbirsizliklə gözləyən uşağın səsinə, çağırışlarını duyuruq.

Qəşəm İsabəyli poeziyasına incə bir yumor, gülüş xarakterikdi. “Yalan” şeirində xoruzu nallayan lirik qəhrəman onunla Şah dağına yola düşür, yolda nalı düşdüyündən qırt toyuqlar ona gülüşür və nəhayət, şeirin sonunda məlum olur ki bu nəql olunan hadisələr nəgillər imiş. Şairin yaradıcılığını geniş təhlil edən Aysel Xəlilova müəllifə həsr edilmiş monoqrafiyasında bu barədə yazır: “Elələri var ki, yumoru elə qəliz ifadələr, süjetlər arasından keçirirlər ki, adamın onu duymağa halı da qalmır. Nə yaxşı ki, Qəşəm İsabəyli sözün qədrini bilən, yığcamlığa fikir verən şairlərimizdəndir” (s.44).

Şairin şeirlərində gözəgörünməz bir sehr, uşaqları özünə cəlb edən bir mərhəmət, doğmalığ hissi hökm sürür bu da uşaqların qəlbini rəvnəqaləndirir, onları ədalətli, ləyaqətli bir insan kimi yetişdirmək üçün tərbiyələndirir:

Dağa-daşa qar ələnilib,
Evdə bülbül xəstələnilib.
Qar alında yeyir yalı,
Köpək gəzir ayaqyalın.
Çöldə yatır il uzununu,
Almayır da yuxusunu...[3, 44]

Ümumiyyətlə, Qəşəm İsabəyli yaradıcılığı haqqında apardığımız ümumi arşdırma nəticəsində belə qənaətə gəldik ki, şairin müraciət etdiyi hər bir mövzu gələcəyimiz olan uşaqların mənəviyyatca sağlam, yetkin şəkildə yetişməsinə, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına xidmət edir.

Şairin “Əlifba krossvord” şeirində tapmaca formasında yazılmış şeirlər uşaqların zehni qabiliyyətlərini yoxlamaq, inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır:

Boğazdan aşağıdır,
Amma bələdir başa.
Bizi əsir eləyib,
Salıbdır dağa, daşa.

Bal deyil, ancaq “balı”
Keçiribdir başa o.
Xırda-xırda doğranıb,
Qat-qatılar aş a. [3,24]

Çağdaş uşaq şeirləri sırasında mühüm yer tutan yazarlardan biri də Zahid Xəlildir. Onun yaradıcılığına nəzər salanda şairin Vətənə məhəbbət hissləri aşıl原因an şeirlərinin çoxluq təşkil etdiyinin şahidi oluruq. Bu şeirlərin əksəriyyətində uşaqlarda dərkətmə qabiliyyətini formalaşdırın motivlər aparıcı mövqe tutur. Zahid Xəlil uşaqların öyrənməyə cəhd etdikləri, həyat müşahidələrindən yaranan mövzuları ədəbiyyata gətirir və orijinal obrazlar silsiləsi yaratmağa çalışır.

Şairin şeirləri içərisində uşaqlara heyvanları sevdiren, onlara maraq, sevgi aşıl原因an şeirlər çoxdur. “Bildirçin”, “Qırqovul”, “Hacıleylek”, “Kəklük”, “Bülbül”, “Davakar sərçə” və sair şeirlərin elə adlarına nəzər salanda bunu aydın müşahidə etmək olar. Bu şeirlərin hər biri qısa, yığcam olmasına baxmayaraq, özünəməxsus mövzu, ideya və süjet xəttinə malikdir. “Davakar sərçə” şeirində öz aqressiv, təkəbbürlü xarakteri ilə seçilən sərçə gəzdidiy buzun altında başqa sərçənin olduğunu zənn edir, dimdiyi ilə buzu deşir, amma nəticədə qazdığı quyuya özü düşür, çünki o buzun üstünə düşən şəklin özünün olduğunu bilmir. Bu şeir ilk baxışdan sadə görünsə də, əslində müəllif az sözlə çox fikir aşıl原因mış olur. O, uşaqları bu cür lovğa, özündənrazı kimi mənfi xasiyyətlərdən uzaq olmağa səsləyir.

Zahid Xəlilin şeirlərinin problematikası, mövzu və mündəricəsi zənginliyi ilə seçilir. Belə ki, bu şeirlərin bəzilərində müəllif lirik qəhrəman kimi seçilən əsas obrazın-uşağın müəyyən obyektə müraciətini qələmə alır, məhz bu üsulla balaca oxucusuna ideyanı daha asan yolla çatdırmağa nail olur:

Köynəyi al lələdən,
Qırmızırəng qələmim!
Gəl mənim dəftərimə,
Xoruz çəkək qələmim.

Və yaxud “Keçi və Əziz” şeirində Əziz keçiyə müraciət edərək deyir:
-Mənim saqqalı keçim,
Bir badya süd ver içim. [1,89]

Bu müraciət formasında yazılmış şeirlərin hər birini təşkil edən söz və ifadələr sadə, dilə yatımlı, seçilmiş, poetik obrazlılıqda fərdiləşdirmə və tipikləşdirmə qüvvətli yaradılmışdır. Məhz bu səbəbdən uşaqlar bu şeirləri qısa zaman kəsiyində yadda saxlaya, əzbərləyə bilirlər. Bu şeirlərdə uşaq nitqinə məxsus olan spesifik, cilalanmış ifadələr, üslub və ideya axtarışları aydın nəzərə çarpır.

Şairin poeziyasına nəzər salanda yaradıcılığının ilk illərində qələmə aldığı şeirlərlə çağdaş dövrdə yazdığı şeirləri arasında mövzu, üslub, poetik tərz baxımından fərqi az olduğunun şahidi oluruq. Bu, onunla izah olunmalıdır ki, şair elə əvvəlki dövrlərdə də şeiriyyətə ciddi yanaşmış, yaratdığı hər bir nümunədə uşaqların istəklərini, maraqlarını, duyğu və düşüncələrini qələmə almağa çalışmışdır. Uşaqlar üçün yazılan hər bir əsər yaş, estetik zövq və anlam səviyyəsi müxtəlif olan minlərlə insan övladı tərəfindən oxunaraq dərk edilir. Bu şeirlərin əsas missiyası balacaların, məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşması, onların maraq dairəsinin genişlənməsinə, əxlaqi və mənəvi tərbiyəsi, xarakterlərin müsbət istiqamətdə inkişafıdır.

Şairin şeirlərinin üstün və maraqlı cəhətlərdən biri də onun incə yumor, poetik zarafat tərzində yazılmasıdır. Bu şeirlərdən “Yalançı meşə”, “Dovşan və canavar”, “Yalan-palan”, “Tülkü və beçələr” və digər şeirlər uşaqların təbəssümünə və gülüşünə səbəb olur. Bu şeirlərdə Zahid Xəlil bizi adət etdiyimizdən fərqli situasiya ilə qarşı qarşıya qoyur. Canavar dovşandan, tülkü xoruz-beçədən qorxur, müəllifin təsvir etdiyi meşədə canavarlar qorxaq, dovşanlar qoçaqdı, xoruzlar, qarşıqalar pəhləvandı. Şən əhvali-ruhiyyə, uşaq təbiətinə məxsus olan incə, şirin yumor bu şeir nümunələrində daha qabarıq nəzərə çarpır. Yazıçı hər şeirin sonunda yazılanların uydurma olduğunu oxucusuna xatırladır:

Qaçırdı boz canavar
Bir dovşanın əlindən.
Deyən patrondaş asıb
Həmin dovşan belindən.
Boz canavar bağırır,
Köməyinə çağırır.
Yoldan ötüb keçəni:
-Dovşanda insaf hanı,
Öldürəcəkdir məni! [1.98].

Zahid Xəlilin şeirləri içərisində uşaqların estetik zövqünün, mənəvi dünyasının formalaşmasına böyük təkan verən təbiət təsvirləri ilə zəngin olan poetik nümunələr də üstünlük təşkil edir. Bu şeirlərdə müəllif cilalanmış, bədii təsir qüvvəsinə malik söz və ifadələrdən istifadə edərək rəngarəng mənzərələr yaradır, təbiətin əsrarəngiz gözəlliyini uşaqlara daha çox sevdilir. Bu şeirlərdə təbiət gözəllikləri sadəcə sadalanmır, həm də peyzaj və mənzərələrin vəsfindən doğan vətən sevgisi uşaqlara geniş təbliğ olunur.

Zahid Xəlilin “Ədəbiyyat” qəzetində nəşr olunmuş “Nərgizgülü və Qız”, “Çinar”, “Çiçək və Qız”, “Qara Toyuq”, “Gecə Xoruzu” və s. şeirlərində təbiət qüvvələrinin təsviri yer almışdır.

“Nərgizgülü və Qız” şeirində şair nərgiz gülünü təsvir edir. Onun qışda açmasını bu gülün möhkəm, iradəli olması ilə əlaqələndirir.

“Bu şaxtaya, bu qara
Dözməz hər qız” dedilər.
Elə buna görə də
Ona “Nər qız” dedilər.
Öpdülər, oxşadılar,
“Nər qız”, “Nər qız” dedilər.
Lap axırda yorulub
Ona “Nərgiz” dedilər.

“Torpağın məhəbbəti”, “Qız getdi bahar gəldi”, “Yaz günəşi şairdi”, “Meşə nəğmə oxuyur” şeirlərində təbiət təsvirləri vardır.

Zahid Xəlilin 2018-ci ildə “Göyqurşağı” adlı şeirlər və mənzum nağıllardan ibarət kitabı çap olunmuş, bu kitabda həm müəllifin yeni, həm də köhnə şeirləri yer almışdır. Uşaqların marağına səbəb ola biləcək bir çox mövzular kitabda əks olunmuşdur: məktəbə, heyvanlara, quşlara, təbiətə aid olan şeirlər kiçikyaşlı balaların həmişə maraq dünyasını özünə cəlb edə bilib.

Çağdaş uşaq ədəbiyyatının inkişafında xüsusi xidmətləri olan qələm sahiblərindən biri də tanınmış şair, ədəbiyyatşünas, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, ədəbi mükafatlar laureatı, filologiya elmləri doktoru, professor Rafiq Yusifoğludur.

O, 1997-ci ildən bəri uşaqların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında, onların milli vətənpərlilik ruhunda böyüməsində xüsusi rolu olan “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru kimi fəaliyyət göstərir. Bundan başqa, yazıçı tez-tez uşaq şeirləri ilə mətbuatda çıxış edir, bir-birindən gözəl əsərlər yaradaraq onların bədii təxəyyülünün, estetik zövqünün inkişafında mühüm mövqe tutur.

Uşaq psixologiyasına yaxından bələd olan, daim onlarla ünsiyyətdə olan şairin bu vaxta kimi uşaqlara həsr etdiyi onlarla şeir kitabı dərc olunmuşdur. Bunlardan “Yurdum-yuvam”, “Ətirli düymələr”, “Aylı cığır”, “Şirin yağış” (rus dilində), “Böyük arzuya gedən yol”, “Çiçək yağışı”, “Söz çəmənini”, “Günlərimiz, aylarımız”, “Zamanın qatarı”, “Yollar”, “Daha uşaq deyiləm”, “Ana dilim”, “Quşlar dünyası”, “Qızılı məktublar” kitablarının adını çəkə bilərik.

Rafiq Yusifoğlu'nun 2018-ci ildə nəşr olunmuş “Nağıl qapısı” kitabında dərc olunan “Qaya kölgəsində göl”, “Dəniz darıxacaq”, “Qayalar”, “Suyu quruyan çay”, “Kəpənək”, “Buxarlanan qış” əsərləri belələrindəndir. “Arı və mən” [4,89] şeirində uşaq və arının canlı təması təsvir edən müəllif onların dostluğunu çizməklə uşaqlarda heyvanlara qarşı maraq, sevgi hissinin yaranmasına çalışır.

Çağdaş dövrdə Ələsgər Əlioğlu, Məmməd Namaz kimi tanınmış uşaq şairlərimiz də balaca oxucular üçün gözəl poeziya nümunələri yaradırlar. Ə.Əlioğlunun “Sapsız iynə”, “Dəniz qonaq gələ”, “Çıraqban küçəmizdə”, “Körpə qardaşım”, “Tıxbağanın çuxası”, “Armud ağacı” və s. şeirləri ötən ildə dərc olunmuşdur. Şairin “Ətirli arx” şeirində iyde ağacının gözəlliyi, onun ətri o qədər canlı, dolğun yaradılıb ki, sanki oxucu bu qoxunu özü duyur. Bu təsvirlər uşaqlara təbiətin gözəlliklərini duymağa şərait yaradır.

Məmməd Namazın Vətən sevgisi ilə süslənmiş “Azərbaycan”, eləcə də onlarla digər şeirlərində xalqımızın keçmişindən bu günümüzə qədər gəlib çıxan folklor ənənələri duyulmaqdadır. Şeirlər üslubi cəhətdən oxşamalara bənzəsələr də, əsas mövzusu Vətənə, xalqa olan məhəbbət, işğal olunmuş torpaqlarımıza qarşı həsrət duyğusudur.

İnqilab İsaqın ötən il dərc olunmuş “Nərgizin nərgizləri” kitabında müxtəlif məzmununda şeirlər toplanmışdır. Bu şeirləri oxuyarkən Vətən mövzusu, təbiət təsvirindən tutmuş uşaqların maraq və diqqətini çəkən bir çox məhfulmanın təsvirini görürük. “Ağacları bəzəyən qış”, “Cənnətin bağbanı”, “Cin atı” “Anamın adı ana” yazısının maraqlı şeirlərindəndir. “Babam deyir” şeiri formaca və üslubi cəhətdən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bundan başqa, əsl ideyası Vətənə məhəbbət olan bu şeirdə müəllif insanlara qarşı sevgi, məhəbbət, doğruluq, dürüstlük kimi müsbət keyfiyyətləri uşaqlara təlqin edir.

SONUÇ

Çağdaş uşaq şeirinin mövzu və problematikasına, ideya və mündəricəsinə nəzər salanda ötən əsrdən çox da fərqli meyarların olmadığını aşkar etdik. Belə ki, yenə də Vətən, təbiət mövzusu, əxlaqi-didaktik xarakterli şeirlər qələmə alınır. Lakin Qarabağ mövzusu bu faciəni gənc nəsle anlatmaq, yaşatmaq duyğusu şairlərə üstün gəldiyindən demək olar ki, poeziyanın aparıcı mövzusu çevrilib.

KAYNAKÇA

- 1- Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. Bakı, Renessans-A, 2016
- 2- İsabəyli Qəşəm. Əlifba-Krossvord. Bakı, Şirvanəşr, 1999
- 3- İsabəyli Qəşəm. Leyləyin İntiqamı. Bakı, Şirvanəşr, 2015
- 4- Yusifoğlu Rafiq. Bulud Fayton. Bakı, ADPU Nəşriyyatı, 2017
- 5- Yusifoğlu Rafiq. Daha Uşaq Deyiləm. Bakı, Şirvanəşr, 2006

**EDEBİ ESERLERİN TOPLUM DUYARLILIĞI VE DEĞERLERİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI**

Özet

"Edebiyat nedir ve ne içindir?" sorusu edebiyatın ortaya çıkışından günümüze kadar insanları düşündürmüştür. Herkes bu soruya kendi düşünce tarzı ve edebiyata bakış açısına göre cevap vermiştir. Edebiyata insan mimarlığıdır. Sanatın insan karakterini değiştirmeye muktedir yegane örneği edebiyattır.

Çocukların kişiliğinin şekillenmesinde edebiyatın yeri doldurulamaz rolü olduğu inkar edilemez. İlk olarak dinlediği masallar, sonra okuduğu hikayeler ve diğer edebi kaynaklar çocukların manevi dünyasını adım adım büyütüyor. Büyükanne ve büyükbabaların anlattığı masalların çocukların hayatındaki rolünün ne kadar olduğunu biliyor muyuz? Esas kahramanın mağlubiyetiyle ya da ölümüyle biten bir masal var mı?

Tüm haklı davaların sonunda kazanmaya duyulan güven olmasaydı, tabii ki, "hayat mücadeledir" deyişini de olmazdı. Çocuklar bunu masallardan öğreniyor. Tam da o eserler onların düşüncelerini, hayata karşı bakışlarını olgunlaştırıyor. Şöyle düşünün, yalnız bir ailenin, bir köyün, taşranın yetiştirdiği insan olmak ve ya okuduğun her eserin kahramanını yaratan ortamdan faydalanmak şansı olan bir insan olmak. Büyüdükçe, edebiyat onlara daha çekici hale geliyor, gençler manevi açıklıklarını kalın kitaplarda yer edinen romanlarla tatmin etmeye çalışıyorlar. İşte o zaman binlerce insanın huyunu öğrenmiş, binlerce insanın hayatını yaşamış olup ve binlerce insanın gözünden hayata baka biliyorsun. Tam da böyle insanlar her zor durumdan mükemmel bir şekilde kurtulmayı becerebilir muhtemelen. Dünyayı düşünceleriyle şaşırtmayı başaran bir dahinin edebiyatla bağlantısı olmadığını diye bilirmisiniz ? ? Gazi Mustafa Kemal Atatürk gibi, tüm ömrü cephelerde, devrimlerle, ulusunu kurtarmakla geçen askeri, diplomatik bir dahi, gelin görün ki, bu meşgul ömre dört bini aşkın kitabı okumayı neredeyse bir düzinesini de yazmayı sığdırmış bir bilge aynı zamanda.

Demek ki, bilgelik kazanmak olmak için önce düşünmeyi öğrenmek gerekir. Bunu öğrenmek için insanların kılavuzu edebiyattır. Genç yazar İlgar Kamilin kitaplarının üzerinde böyle bir cümle yazılı: "Düşünerek yaşayanlar için" açıkçası fazlasıyla dikkatimi çekti ve yazarın amacı beni bayağı bir düşündürdü. Daha sonra her bir insanın aslında sadece düşünceleri kadar olduğunu anladım. Kemale ermiş insan en iyi şekilde düşünme ve düşündürme bilmelidir, bunun için de en iyi araç edebiyattır. Zannımca, tam da bu sebeple edebiyatı insan mimarlığı olarak görmek yalnız sayılmaz.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, değerler, insan mimarlığı, bilgelik kazanmak.

INVESTIGATION AND COMPARISON OF LITERARY WORKS IN TERMS OF SOCIAL SENSITIVITY AND VALUES

Abstract

The question "What is literature and what is it for?" has made people think about it since the emergence of literature. As a teacher and literature-bound person, I call literature human architecture. Because literature is the only example of art capable of changing the human character.

In my opinion, no one can deny that literature has an irreplaceable role in shaping the personality of children. First of all, he reads tales, then reads stories and other literary sources, gradually expanding the spiritual world of children. Do you know how much the tales of grandparents play in children's lives?

Without the confidence to win at the end of all righteous cases, of course, "Life is a struggle" would not be said. Children learn it from fairy tales. It is precisely those works that mature their thoughts, their view of life. Think about it, being a person raised by a single family, a village, a country, or a person who has the chance to benefit from the environment that creates the hero

* Şair, Yayıncı, nezrin.c99@mail.ru

of every work you read. As they grow older, literature becomes more attractive to them, and young people are trying to satisfy their spiritual hunger with novels that take their place in thick books. That's when you learned the habit of thousands of people, lived the lives of thousands of people, and you know the life from the eyes of thousands of people. It is precisely such people who can manage to get out of every difficult situation perfectly. Do you know any genius who manages to surprise the world with his thoughts has no connection with literature? A military, diplomatic genius, like Gazi Mustafa Kemal Atatürk, who spent his whole life on the fronts, with revolutions and saving his nation, seems to be a wise man who has been able to read more than four thousand books in this busy life and write almost a dozen.

So, to mature, to be perfect, you must first learn to think. People's guide to learn it is literature. The young writer İlgar Kamil has written such a sentence on his books: " For those who live by thinking " frankly, it caught my eye, and the author's purpose made me think a lot. Then I realized that each person is actually just as much as his thoughts. The wise man should know and think in the best way, and the best tool for this is literature. In my opinion, it is not wrong to see literature as a human architecture for exactly this reason.

Key Words: Inwardness, morale, values, human architecture, to be perfect.

EDEBİ ESERLERİN TOPLUM DUYARLILIĞI VE DEĞERLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

"Edebiyat nedir ve ne içindir?" sorusu edebiyatın ortaya çıkışından günümüze kadar insanları düşündürmüştür. Herkes bu soruya kendi düşünce tarzı ve edebiyata bakış açısına göre cevap vermiştir. Bense öğretmen ve edebiyata bağlı bir insan olarak edebiyata insan mimarlığı derim. Çünkü sanatın insan karakterini değiştirmeye muktedir yegane örneği edebiyattır.

Kanımcı, çocukların kişiliğinin şekillenmesinde edebiyatın yeri doldurulamaz rolü olduğunu kimse inkar edemez. İlk olarak dinlediği masallar sonra okuduğu hikayeler ve diğer edebi kaynaklar çocukların manevi dünyasını adım adım büyütüyor. Büyükanne ve büyükbabaların anlattığı masalların çocukların hayatındaki rolünün ne kadar olduğunu biliyor musunuz? Esas kahramanın mağlubiyetiyle ya da ölümüyle biten bir masal var mı?

Tüm haklı davaların sonunda kazanmaya duyulan güven olmasaydı, tabii ki, "Hayat mücadeledir" deyimini de olmazdı. Çocuklar bunu masallardan öğreniyor. Tam da o eserler onların düşüncelerini, hayata karşı bakışlarını olgunlaştırıyor. Şöyle düşünün, yalnız bir ailenin, bir köyün, taşranın yetiştirdiği insan olmak ve ya okuduğun her eserin kahramanını yaratan ortamdan faydalanmak şansı olan bir insan olmak. Büyüdükçe, edebiyat onlara daha çekici hale geliyor, gençler manevi açıklıklarını kalın kitaplarda yer edinen romanlarla tatmin etmeye çalışıyorlar. İşte o zaman binlerce insanın huyunu öğrenmiş, binlerce insanın hayatını yaşamış olup ve binlerce insanın gözünden hayata baka biliyorsun. Tam da böyle insanlar her zor durumdan mükemmel bir şekilde kurtulmayı becerebilir muhtemelen. Dünyayı düşünceleriyle şaşırtmayı başaran bir dahinin edebiyatla bağlantısı olmadığını diye bilirmisiniz ? Gazi Mustafa Kemal Atatürk gibi, tüm ömrü cephelerde, devrimlerle, ulusunu kurtarmakla geçen askeri, diplomatik bir dahi, gelin görün ki, bu meşgul ömre dört bini aşkın kitabı okumayı neredeyse bir düzinesini de yazmayı sığdırmış bir bilge aynı zamanda.

Demek ki, bilgelik kazanmak için önce düşünmeyi öğrenmek gerekir. Bunu öğrenmek için insanların kılavuzu edebiyattır. Genç yazar İlgar Kamilin kitaplarının üzerinde böyle bir cümle yazılı: "Düşünerek yaşayanlar için" açıkçası bu fazlasıyla dikkatimi çekti ve yazarın amacı beni bayağı bir düşündürdü. Daha sonra her bir insanın aslında sadece düşünceleri kadar olduğunu anladım. Kemale ermiş insan en iyi şekilde düşünme ve düşündüre bilmelidir, bunun için de en iyi araç edebiyattır. Zannımcı, tam da bu sebeple edebiyatı insan mimarlığı olarak görmek yalnız sayılmaz.

Elbette temelde herhangi bir yanlışlık olmamalı, yanlış seçilmiş eserlerin çocuklar ve yeniyetmeler tarafından okunması da onların manevi aşınımlarına yol açabilir. Tabii ki, dilimizde "kötü kitap yoktur" deyimini var, ancak doğru yaşta ve düzgün bir şekilde okunamayan bir kitaplar da vardır. Örneğin, din hakkında hiçbir şey bilmeyen bir öğrenci Mirza Fatali Ahundzade'nin "*Kemalüddöyle Mektupları*"-nı okursa, elbette, en iyi ihtimalle bir din nefreti geliştirir. Aynı kitabı iyi

bir din bilgisi ile okumak, zararlı olmamakla beraber, aynı zamanda alternatif bir fikir olarak da faydalı olacaktır. Kısacası, kitabın ve okumanın koşulsuz propagandası, sınırsız ve çerçevesiz okuma özgürlüğü de tehlikelidir. Bu tür komplikasyonların olasılığından bugün kaçınılması mümkün değil bence, çünkü kitap basımı üzerinde hiçbir kontrolün olmadığı bir zamandayız ve çocuklarımızın herhangi bir ülkede, herhangi bir dilde basılmış bi esere ulaşması çok kolay. Bu yüzden, asıl yük toplum, ebeveynler ve en önemlisi öğretmenler üzerindedir. Edebiyat dersi veren bir öğretmen, hem edebiyatı sevmeli hem de öğrencileri kendisinin okuyup sevdiği eserlerin yükünden eksik bırakmamalıdır. Öğrencinin her zaman öğretmenin önerdiği, okumamış olduğu eserler olduğuna emin olmalı ki, başka kaynaklardan seçim yapmak imkanı olmasın. Öğretmen, öğrencinin dikkatini eserin en küçük inceliklerine bile çekebilmeli, küçük detaylara duyarlılıkla yaşamasına ve eserler ile karakterler arasında karşılaştırma yapma becerisinin gelişmesini başarmaya çalışmalıdır.

Peki ya aile?

Elbette, her ebeveynin çocuğunun okuduğu her eseri okumasını beklemiyoruz, ama en azından çocuklarının okuduğu eserin içeriğiyle ilgilenebilirler ve belirli derecede fikirlerini paylaşabilirler. Yeni yetme ve gençlerin maneviyatının şekillenmesinde ders kitaplarının yazarlarının sorumluluğu daha fazladır. Sanat eserleri hem öğrencilerin kişiliğini şekillendirmede önemli bir rol oynamalı, aynı zamanda zevk almalarını sağlamalı, yaşama uyumlu olmalı, dil ve tarz bakımından da zengin olmalıdır.

Günümüzde bazı insanlar “edebiyatın eğitimsel bir değeri olmadığını, sadece söz sanatı olduğunu” iddia ediyorlar, ancak biz bunun onların edebiyatı kendi tarzlarında kullanma isteklerinden kaynaklandığını anlamalıyız. Edebiyat kelimesinin kendisinden malum olan onun ahlaki, eğitimsel önemini inkar etmek bilinçli bir çarpıtma biçimidir.

Edebiyat tarafından ifade edilen değerler o kadar büyük ve önemlidir ki, onun zaman ve mekan sınırlarını belirlemek imkansızdır. Örneğin, bütün milletlerin literatüründe önemli bir yere sahip masallara bakarsak, hepsinin kötülüğe karşı bir zaferle bittiğini görebiliriz. Sanatsallığın, betimlemenin ilk ve en ufak örneği olan deyimlerin farklı milletlerin dilinde benzer örneklerinin olması insan tefekkürünün en derin katmanlarındaki bağlılığın göstergesidir, bence. Dönelim bugünümüze, en güncel edebi eserlerden iki örnek alarak mukayese edelim. Türk edebiyatından Alişan Kapaklıkayanın "*Siyah pantolon*", Azerbaycan edebiyatından Şerif Ağayarın "*Resim*" hikayesini ele alalım. Bu eserlerin her ikisi bir çocuğun dilinden anlatılıyor. Elbette, her çocuğun kendi dünyası vardır, her birinin kendi gerçeği ve kendi değerleri vardır. Her ikisi de çocukken yaptıkları bir hatanın acısını hayatları boyunca kalplerinde taşımak zorundadır. Bu acı fonunda onların akranlarına aynı mesajı verdiğini görüyoruz. Etrafımızda bize yakın olan insanlara karşı gerekli değeri vermemenin acısını ömür boyu taşımamak için onlara karşı dikkatli olmak zorundayız.

Bu, ders kitabı yazarlarının elinde dünyayı yeniden yaratma gücüne sahip bir silah olduğu anlamına gelir. Ancak bunu gerekli olduğu zamanda ve gerektiği şekilde kullanmak yeter ki, sayısız sivil toplum kuruluşlarının bile uzun zamandır başaramadığı görevleri kısa bir hikaye ile gerçekleştire bilelim.

Size hepimizin iyi bildiği eserlerden bir örnek vermek istiyorum ki, kendimi tam anlamıyla ifade edebileyim. Bu anlamda herhalde "*Dede Korkut*" destanları gibi muteşem bir söz abidesinden bahsetmemek suç olurdu. Aslında içindeki karakterlerin ve olayların pek çoğunu ezbere bilsek bile bu abidede öyle detaylar vardır ki, hassas bir şekilde göz attığımızda bu eserin mükemmel bir insan oluşturmak için tasarlandığını görürüz.

Destanın girişinde, Dede Korkut hakkında belirli fikirler oluşturma amacıyla onun dilinden birçok atasözü ve kadın hakkındaki düşünceleri yansıtılmaktadır. Büyük ozan, "Karılar dört türdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayığıdır. Birisi ne dersene bayağıdır" diyor. Bunun ne demek olduğunu ise sonra açıklıyor. Böyle ki, her birinin kendine has özellikleri olsa da onları birleştiren özellik, ailelerinin değerini bilmeden, ailenin yükünü taşımayı reddeden, sadece kendi rahatlıkları için evlenen kadın tipleri olmasıdır. Onlar hakkında konuşurken ozanın son cümlesi şu şekilde oluyor: "Bunun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin!"

Sadece "evin dayağı" dediği kadınlardan bahsederken, gönül rahatlığıyla hayır dua veriyor. Bu kadınlar ocağın ağırlığını omuzlarında taşımaya hazır, misafirperver, mert erkekler ile omuz omuza durmayı beceren kadınlardır. Ozan onlarla ilgili sözlerini böyle bitiriyor: "Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelsin!"

Böylece, Dede Korkutun kadını insan toplumunun temel taşı olarak gördüğü ve toplumun başarısının ve eksikliklerinin bu temelden kaynaklandığını düşündüğü açıktır. Destanın sonraki kısımlarında da bu düşüncenin kabuk edildiği açıkça görülmektedir

Genel olarak, bu destan türk dünyasının maneviyat kitabı olarak kabul edilebilecek bir eser olduğunu düşünüyorum ve hakkında ne kadar konuşulsa, kitaplar yazılsa bile daha ciddi araştırmalara ihtiyaç vardır. Eğer yeterince duyarlı, hassas davranırsak, "Dede Korkut" destanı dışında bir edebi örnek oluşturmamış olsak bile, bu eser sayesinde mükemmel bir insan modeli yaratabilirdik.

Hikayedeki kadın, kız ve ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi şeylere dikkat etmek, o zamanın insanının tam bir resmini oluşturmak için yeterlidir. Misal, Kazan han ile oğlu Uruzun diyaloglarına bakalım. Han, oğlunu kendisini cengaver olarak tanıtamaması yüzünden suçlarken Uruzun cevabı gecikmiyor: "A bey baba, deve kadar büyümüşsün yavrusu kadar aklın yok, tepe kadar büyümüşsün darı kadar beynin yok, hüneri oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ne zaman sen beni alıp kafir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestir, ben senden ne gördüm ne öğreneyim? "

Güçlü bir cevap, değil mi?

Bugün, tüm dünyada çocuk haklarından, eşitlikten ve çocuklara verilecek düşünce özgürlüğünden bahsediliyor, ancak türklerin yüzlerce yıl önce bu değerlere sahip olduklarının farkında değiller.

Başka bir kısımda, Kanturalının babasıyla, seçmek istediği hayat arkadaşı ile ilgili konuşmasını hatırlayalım, elbette Kanturalının hayalleri kendi devrine uygun idi; hayat arkadaşı atın üzerine ondan çabuk sıçramalı, o uyanmadan uyanmalıydı ve saire. Lakin gelin görün ki, evlat ile baba arasında nasıl arkadaşcasına bir ilişki var ki, bu konu konuşuluyor. Ne yazık ki, doğu dünyası şimdi bile bu stereotiplerin üstesinden gelemedi.

Oysa ki, yüzyıllar önce büyük büyükbabalarımız çocuklarıyla arkadaş olabilmiş ve Dede Korkut bizlere iyi bir örnek olması için bu hikayeleri anlatmış.

Destana yakından baktığımızda, Oğuz kabilelerinin kadınlar ile ilişkilerinde en yüksek ahlaki değerlere sahip olduğunu görebilirsiniz, destanı bilenlerin gözünden kaçmamıştır herhalde, Oğuzların meclislerinde sadece kafir kızları hizmet eder şarap dağıtır. Oğuz erkeği kendi kadınına içki sofrasında hizmet etmeye layık görmüyor. Bu onun kadınına verdiği üstün değerdir. (Bu noktaya her dokunduğumda, çocukluğumdan bir bölüm hatırlıyorum: ben dedemler tarafından büyütüldüm, dedem içki içmezdi, ancak rastgele konuklar geldiklerinde hediye olarak gelmiş süslü konyak şişelerinden birini getirip masaya koyar, bardakları bile kendi getirirdi. Yine bir seferinde misafir vardı ve dedem ilk önce bardakları masaya getirdi, ben de çok sevdiğim süslü şişelerden birini dolaptan almak istedim. Büyükbabam çok kızdı ve dedi ki, kadın kısmı masaya içki koymaz. Büyükbabamın ne dediğini o zamanlar anlamadım ama destanı okuduğumda tamamiyle anladım)

Eş seçimi konusu sadece Oğuz erenlerinin değil aynı zamanda kızlarının hayatları için de belirleyici bir durum olarak dikkat çekiyor, kızlar eşi olmak isteyen cesur erleri defalarca test ediyor. Bugün birçok doğu ülkesinde kızlar hala babaları ve erkek kardeşleri tarafından bir eşya olarak görülüp satılıyor, başışlanıyor. (Muhtemelen Varis Dirie tarafından yazılan "Çöl Çiçeği" ni okuyan okuyucular vardır. Ben o eseri okurken bir türk ailesinde doğduğum için milyonlarca kez şükür etmiştim.)

Türk kızları için kocasını seçme şekli, zamanının en iyi yöntemi idi. Aynı olaylara büyük Türk yazar Hüseyin Nihal Atsız'ın "Borkurtlar" romanında rastlayınca dandaki ya da romandaki ahlaki değerlerin yazar hayal gücünün ürünü değil, büyük bir halkın kendisine has ahlaki değerleri olduğuna emin oldum. "Borkurtlar" romanı türk halk edebiyatı açısından "Dede Korkut" destanları kadar zengindir, ders kitaplarına salınarak ve ahlaki değerlerini yeniyetmelere ve gençlere tanıtarak

mükemmel bir insan modeli yaratma isteğimizi başarabiliriz. "*Dede Korkut*" destanlarında ve ya "*Bozkurtlar*" romanında bir tane bile olumsuz kadın karaktere rastlamak mümkün değil. Kadını bu kadar kutsal ve kendinden emin olan bir milletin çocuklarının boyun eğen, köle olma hakkına sahip olduğunu düşünüyor musunuz? "*Dede Korkut*" destanının önsözünde ozanlar ozanının evin dayacağı adlandırdığı kadınlarla ilgili düşüncelerinin tam da Türk kadınları hakkında olduğunu açıkça görebiliriz. Bu kadınlar ahlaki nitelikleri bakımından tüm dünyadaki kadınlardan daha üstündür. Tarihe bakarsak gördük ki, arap kadınına düşkünlüğünden kurtaran islam dini türk kadınında herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek görmedi. İslam türk kadınında neyi değiştire bilirdi? Giyim dersek, türk kadınının elbisesi yüzü ve elleri dışında tamamen onu kapsıyordu zaten, hatta islamin ay-yıldız sembollü kadın giyim örneğini de eski türklerden aldığını düşünüyorum. Ahlaki olarak değişiklik dersek, deminden beri saydığımız ve ya saymadığımız yüzlerce örneğe bakmak yeter ki, türk kadının en yüksek ahlaki değerlere sahip olduğunu görelim. Sadece Burla hatunun namusu kirlenmesin diye oğlunun etini yemeye razı olması kalan herşeyi gölgede bırakabilir. Demek ki, Burla hatun, Banuçiçek, Almıla, Ayhanım gibi karakterler bir milletin onur, namus sembolü ola bilecek kadar yüksek insan karakterleridir. Ve bugüne kadar koruya bildiğimiz kutsal değerlerin özünde tam da onlar duruyor.

Bazen araştırmacılar "*Bozkurtlar*" eserini yalnızca geleceği korumak için sadece Türklere özgü 'kendini feda etme' romanı olarak düşünürler. Oysa bu eseri gerçek vatansever Türk gençliğinin mimarı olabilecek bir eser olarak adlandırabiliriz. Bu romanı Azerbaycan Türkçesine ilk çeviren Mehmet İsmail şöyle yazıyor: "Eğer siz bir-birinden çok uzak coğrafyalarda, bir-birinden habersizce yazılan H.N. Atsız'ın "*Bozkurtlar*" ve C. Aytmatovun "*Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*" romanlarını kıyaslayarak okursanız, bu eserlerdeki Türk fedakarlığının nasıl bir sevgi ile ifade edildiğini göreceksiniz.

"Herkesden yüksekte bir yerden tutunan yüzbaşı ara-sıra parlayan şimşeklerin ışığında Yamtarın yaptığı her şeyi görmüş ve sonra gözleri ile sessizlik içinde bir-birine tutunan bu insan zincirini gözleriyle izlemişti. Aniden parlayan şimşeklerin ışığında bir alay askerinin eski kemerini sivri kayanının durmadan artan bir hızla kestiğini gördü, şimşek hızıyla tekrar ne yapacağına karar verdi ve hemen yıldırımından daha keskin, gök gürültüsünden daha güçlü bir ses yükseldi: "Kurt Kaya, elini çöz!" diye haykırdı.

İşbara Alp tam zamanında gürlemişti... Kurt Kaya, Yamtar'ın ardına yapışan erlerin arkadan onuncusuydu. Yüzbaşının buyruğunu alınca bir an tereddüt etmedi ve kara, azgın sular bu on eri bir anda yuttu"

Cengiz Aytmatov'un eserinde de aşağı yukarı aynı olaylar cereyan ediyor. Denizde balık avına çıkan ve ani bir pusa yakalanan balıkçıların başına gelen olaylar da türk fedakarlığının bir başka örneğidir. Göz gözü görmeyen dumanda yolunu kaybeden balıkçılar yanlarına aldıkları erzak ve suyun biteceğini görerek ilk avına çıkan genci yaşatmak ümidiyle önce yemek yemeyi ve su içmeyi reddederler, sonra kendilerini birer-birer karanlık sulara atarlar, yeter ki, gelecek hayatın temsilcisi Kirsk yaşasın.

Birbirinden habersiz yazılan bu eserler aynı ideale, aynı düşünceye sahipler: türk fedakarlığı. Bu eserleri okuyan her türk genci, Göktürk döneminden, yedinci asırdan günümüze geçmek zorunda kalacak ve anlayacak ki, bir türk memleketini saf kan olmayanlar idare ederse orada özgürlük hakkında konuşmak boşuna uğraşmaktan başka bir şey değildir, çünkü eserler memleketleri gibidir. Şimdi yaşadıklarımız geçmişte düşündüklerimizin bir yansımasıdır. İnsan sadece sevdiği şeyler uğruna dövüşür. Ruh ise özgürlüktür, yaratıcılık, şahsiyet, sevgi ile tanışmaktır. Özgürlük, ruhun her şey üzerindeki egemenliğidir, - diyor Mehmet İsmail.

Demek ki, özgür ruhlu bir türk gençliği oluşturmak için onlara bu ruhu taşıyan eserleri vermemiz gerekir. Aksi takdirde onların manevi kaderinin dumanda kaybolan gemiden bir farkı olmayacaktır.

Bu noktada, büyük türk şairi Necip Fazılın dizelerini hatırlamadan edemiyorum:

Kader, beyaz kâğıda sütle yazılmış bir yazı;
Elindeyse beyazdan, gel de sıyr beyazı!..

Bizim bugün sorumluluğumuz beyazı beyazdan ayırmayı öğretmektir. Büyük dedelerimizin geçtiği kahramanlık tarihini kendi içinde yaşatan eserlerle gençleri tanıştırmak hafızamızı uyandıra biliyorsak, bunu yapmamak o ruhların karşısında en büyük, en affedilmez suç olur, bence.

Karanlık toprağa düşen tohum bir zamanlar gördüğü aydınlık dünyaya geri dönmek, kendisini güneşe göstermek için ona doğru can atar. Tarihin derinliklerine kök salmış bir ulusun kaderinde eninde sonunda gerçek köklerine geri dönme isteği baş kaldırmak zorundadır. Bu, süttten, kemikten, köklerden gelen öyle bir duygu, istektir ki, bizden sonraki nesillere bu isteği aktaramayı beceremiyorsak demek ki, bi yerde kendi köklerimizden kopmuş ve şecere zincirini kırmışız. O zaman, bizden mimar olamaz!

Güneş, doğudan doğup batıda battığı gibi, kültürler de doğuda boy gösterip batıya yayılıyor ki, yeniden doğuya dönebilsin. Edebiyat ve felsefe ilk kez doğu insanının fikrinden doğmuştur. Bugün avrupa insanı kitapseverliği ile önümüzde olmasından gurur duyuyorsa bunun faili yine bizleriz.

Son olarak, çok sevdiğim bir eserin önsözünü kendi fikirlerimle birleştirmek istiyorum: Gelin aydınlık yarınlar için, daha parlak bir gelecek için, başarılı bir ulus için, başarıları dünyaya yayılacak bir gençlik için, düşünerek yaşayanlar için, mutlu bir aile için, mutlu kalpler için, gülen yüzler için, hayat sayfalarımızı parlak imza sahiplerinin kalemi ile yazmak için edebiyatı sevelim ve sevdirelim.

KAYNAKÇA

Bozqurdlar, Hüseyin Nihal Atsız, Han Yayınevi, Bakü 2016

Dədə Qorqud Dastanları, Parlak İmzalar Yayınevi, Bakü 2002

Dəniz Kənarıyla Qaçan Alabaş, Çingiz Aytmatov, Kanun Yayınevi , Bakü 2006

Səmavi Mesajlar, İlgar Kamil, Parlak İmzalar Yayınevi, Bakü 2016

ÇOCUK EDEBİYATI - MEFKURE KAYNAĞIMIZ

Prof.Dr. Elnare AKİMOVA*

Özet

Makalede Azerbaycan Çocuk edebiyatının geçtiği yol aşamalı şekilde incelenir, daha çok yirminci yüzyılın başlarında çocuk edebiyatının oluşumu sürecinde yazarlarımızın mukavemet hissi, kaygılarla, hangi mücadele yürütmesi, ulusal dil ve azerbaycançılık ideolojisinin oluşumu yönünde attığı adımlar incelenir. Çocuk edebiyatının yeni bir dile, estetiğe, yeni görünüşe ve ifade katına adlama sürecinin bağımsızlık döneminde olduğu belirtildi. Bu dönem ayrıca, Azerbaycancılık ideolojisinin her alanda ve her yöne ilerlediği bir ünite olarak nitelendirilmektedir. Çocuklarımızda milli kesinlik, milli düşünce oluşturmak isteği, üç renkli bayrağımız, himnimizlə övünmek, vatan, hür, özgürlük duygulu metinlerin ağırlık teşkil etmesi çağdaş çocuk edebiyatının önde gelen yönleridir. Makalede amaç azerbaycançılık ideolojisinin şekillenmesini çocuk edebiyatı istikametinde meydana çıkarmaktır. Bu nedenle, 19. yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında aydınlanma dalgasının oluşumunda katkısı olan kişiler-M.F.Ahundzade, S.E.Şirvani, S.Velibeyov, H.Qaradagski, F.Köçerli, R.Efendiyev, S.M.Qenizade, M.T.Sidqi, A.Şaiq, A.Seheet, S.S.Ahundov, M.E.Sabir ve başkalarının zamanında sergilediği ulusal ruh ve bilişsel kaygı meselesi önemli bir araştırma konusuna dönüşüyor. Yeni tip okulların meydana çıkması, ana dilinde ders kitapları ve ders malzemelerinin oluşumu, aydınlanma dalgasının geniş intişarı, basın ağının genişlemesi, özellikle çocuklar için dergilerin yayına başlaması - tüm bunlar çocuk edebiyatının gelişmesine katkıda bulunan faktörler olarak yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mefkure, çocuk edebiyatı, Azerbaycancılık, ulusal dil, ideoloji.

CHILDREN'S LITERATURE - A SOURCE OF IDEOLOGY

Prof.Dr. Elnara AKİMOVA**

Abstract

The article examines the path through which Azerbaijan's children's literature is being studied, and in the early part of the twentieth century, the writers' reaction to the sense of resistance, enthusiasm, the struggle, the national language and the formation of the ideology of Azerbaijanism are examined. It is noted that the process of nomination of children's literature into a new language, aesthetics, new look and expression is in the period of independence. This period is also characterized as a unit when the ideology of Azerbaijanism goes forward in all areas and directions. Our national identity, national desire to shape our national identity, our tricolor flag, boast of our anthem, homeland, freedoms, and liberty are the dominant aspects of contemporary childhood literature. The main purpose of the article is to formulate the ideology of Azerbaijanism in the direction of children's literature. Therefore, people serving in the formation of the wave of enlightenment in the late 19th and early 20th centuries – M.F.Akhundzade, S.Shirvani, S.Valibeyov, H.Garadaghski, F.Kocharli, R.Efendiyev, S.M.Ganizade, M.T.Sidqi, A.Shaiq, A.Sahhat, S.S.Akhundov, M.A.Babir and others exhibited in their time, the issue of the national spirit and cognitive hypocrisy turns into a major subject of research. The emergence of new types of schools, textbooks and teaching materials in their mother tongue, the wave of enlightenment, the expansion of the media network, especially the launch of magazines for children - are all interpreted as factors promoting the development of children's literature.

* Prof.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölüm Başkanı, akimovaelnara@mail.ru

** Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Head of "Children's Literature" department, Doctor of philological sciences, akimovaelnara@mail.ru

Key Words: Social ideas, children's literature, Azerbaijani language, national language.

Uşaq ədəbiyyatının keçdiyi yol, inkişaf qanunauyğunluğu, mövzu və problem dairəsi haqda çox bəhs edilib. Bəs bu gün çağdaş uşaq ədəbiyyatının problemləri, mövzu dairəsi nədir, hansılardır? Sovet dövrü materiallarına nəzər yetirəndə daha çox vətən, yurd sevgisinin, məktəbə həvəs oyadan şeirlərin qabarıqlığı, eləcə də təbiət təsvirlərinin inci boyalarla təcəssümü nəzərdən qaçmır. Teymur Elçin, Zeynal Cabbarzadə, Xanımana Əlibəyli, İlyas Tapdıq, Hikmət Ziya, Fikrət Sadıq, Məstan Günər və başqalarının şeir, poema, hekayə, pyes və təmsillərində əsas mövzu bu sadaladıqlarıdır.

Müstəqillik dövrü ədəbiyyatı başqa imzaları önə çəkir. Zahid Xəlil, Rafiq Yusifoğlu, Məmməd Namaz, Ələmdar Quluzadə, Sevinc Nuruqızı, Qəşəm İsabəyli, Qəşəm Nəcəfzadə, Reyhan Yusifqızı, Mina Rəşid, Ələsgər Əlioğlu, İnkilab İsaq, İbrahim Yusifoğlu və b. Onlardan bir qisminin yaradıcılığı sovet dövrünə düşsə də, müstəqillik zamanında da prioritetləri dəyişməyib (bax:1). İllərdir uşaq ədəbiyyatı bu müəlliflərin yaradıcı ruhunda qorunur, yaşanır, ədəbi estafeti ləyaqətlə zamanın sonrakı axarına daxil edir.

Müstəqillik dövrü uşaq ədəbiyyatının mövzu dairəsi əvvəlki onilliklərdən fərqlənir. Bu, bəlkə də, uşaq ədəbiyyatının ideolojinin tələblərinə uymamaq, daha saf başlanğıcdan çıxış etmək əzminə bağlıdır. Hərçənd sovet dövrü ədəbiyyatında belə bir rakursun olması danılmazdır. Rəhbərə, zamana vurğu salan, dövrün yüksəlişini ifadə edən misraların olduğu şeirlər az çıxmır qarşımıza. Bu mənada, uşaq ədəbiyyatının yeni dil, yeni estetika, yeni baxış və ifadə qatına adlama prosesi müstəqillik dövrününə payına düşür. Bu dövr həm də azərbaycançılıq ideologiyasının bütün sahə və istiqamətlərdə önə keçdiyi zaman vahidi kimi səciyyəvidir. Uşaqlarımızda milli müəyyənlik, milli düşüncə formalaşdırmaq istəyi, üçrəngli bayrağımız, himnimizlə öyünmək, vətən, hürr, azadlıq duyğulu mətnlərin daha çox üstünlük təşkil etməsi çağdaş uşaq ədəbiyyatının aparıcı istiqamətləridir. Digər mövzu və obrazlar da oldu: Qarabağ faciəsi, işğal olunmuş yurd yerlərimizin, şəhid olan oğullarımızın obrazı, onların vəsfi, tərənnümü. Bir də dünyanı bürüyən texnoloji sivilisasiyanın uşaq baxışlarından dərk. Diqqət eləsək, bu, elə bizim müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatını qapsayan mövzulardır. Xalqın və millətin taleyində elə taleyüklü məqamların ifadə, vəsf, tərənnüm anı gəlir ki, bütün ədəbiyyatın ruhu, ovqatı eyni amala, eyni məramla qulluq etmiş olur.

Texnoloji sivilisasiya, informasiya partlayışı kimi məsələlər üzərində düşünərkən istər-istəməz bir neçə əsr öncələrə qayıdıram. Didaktikadan, öyüd-nəsihətdən maarifçiliyə yol alan uşaq ədəbiyyatının indi çağdaş dünyanın tələblərinə adaptasiya olunmaq cəhdləri məni XIX əsrin sonlarının maarifçi dalğasına aparır, hələ millət kimi formalaşmayan toplumun şüur oyaqlığı məsələsini qaldıran milli münəvvərlərimizin bu yöndə əvəzsiz xidmətlərini yada salır. “Ədəbiyyat qəzeti”ndə çap olunan Qan Turalının “Cümhuriyyətin qəmli hekayələri” yazısında maraqlı bir fikir yer almışdı: “İnsanları nə birləşdirir? Ordular? Yoxsa altınlar? Bəlkə bayraqlar? İnsanları hekayələri birləşdirir. Yer üzündə hekayədən güclü heç nə yoxdur. Onun qarşısını heç nə ala bilməz. Heç bir düşmən ona qalib gələ bilməz” (2). Bəli, bütün böyük əməllərin əsasında azad, böyük fikirlər dayanır. O fikirləri reallaşdırmaq əzmi, həyata keçirmək yolunda hekayə yaradacaq müqavimət hissi dayanır. Uşaq ədəbiyyatı da belə bir müqavimətin bəhrəsidir. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində maarifçilik dalğasının formalaşmasında xidməti (hekayəti!) olan insanların – M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, S.Vəlibəyov, H.Qaradağski, F.Köçərli, R.Əfəndiyev, S.M.Qənizadə, M.T.Sidqi, A.Şaiq, A.Səhhət, S.S.Axundov, M.Ə.Sabir və digərlərinin qüdrəti sayəsində uşaqlarımıza “Vətən dili”ndə xitab olundu. Dilçi alimimiz Tofiq Hacıyev yazır ki, “bizim bu gün işlədiyimiz ədəbi dil norması “Vətən dili”nin və onun yolunu gedən XX əsrin əvvəllərindəki dərslərlərin dil normasının üstündə durur” (3,8). Qürurverici faktır. Bu şərəfli tarix bizim uşaq ədəbiyyatımızın layiqli simalarının zamanında sərgiləmiş olduğu milli ruh və idrak təəssübkeşliyinə bağlıdır. Həmin illərdə milli aydınlar maarifi, oxumağın faydasını, elmlə ucalmağın zərurətini israrla ifadə edən mətnlərlə çıxış etmiş, bunu konseptual olaraq yaradıcılıqlarının amalına çevirmişlər: “Elmin izzəti payidar olur,/Cəhlin nıkbəti canşikar olur,/Hər kəs elm oxur, bəxtiyar olur,/Millət elmlə, bərqərar olur” (M.Ə.Sabir).

Bu gün Azərbaycan dövlətçiliyinin əsasında azərbaycançılıq məfkurəsinin dayandığı məlumdur. Uşaq ədəbiyyatında azərbaycançılıq amilinin inkişaf dövrü də ötən iki əsrə sirayət edir. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində meydana çıxan nümunələr bunun ilk cəhdi, nümunəsi kimi

maraqlıdır. O zaman Səid Ünsizadə, S.Ə.Şirvani, F.Köçərli uşaqların yaş və bilik səviyyəsinə, maraq dünyalarına uyğun əsərlər yaratmağı mühüm vəzifə kimi irəli sürməklə bəhəm bir məsələnin də vacibliyini vurğulayırdılar: Uşaqlar üçün yazılan bədii əsərlər ana dillərində qələmə alınmalı, azyaşlı və yeniyetmə oxucuların yaş səviyyələri, milli xüsusiyyətləri və anlama qabiliyyətləri nəzərdə tutulmalıdır. Uşaqlar üçün yazılmış əsərlərin süjeti sadə, dili aydın və xəlqi olmalıdır ki, bağça və məktəb yaşlı uşaqların nitqlərinin, bədii zövqlərinin və dünyagörüşlərinin inkişafına kömək etsin. O zaman meydana olan klassik əsərlərimizin – Ə.Xaqani, N.Gəncəvi, S.Şirazi kimi sənətkarların əsərləri, yaxud “Gülüstən”, “Bustan”, “Leyli və Məcnun” və s. kitabların heç biri Azərbaycan dilində deyildi. Bu əsərlərdə uşaq dünyası, onların yaş psixologiyası nəzərə alınmamışdı. Bu mənada, ziyalıların narahatlığı səbəbsiz deyildi. Məktəbin, maarifin faydasını anlatmaq, uşaqları oxumağa vərmiş etdirmək, mövhumat zəncirini elmin açarı ilə qırmaq əzminə inam hissi önə keçmişdir. XIX əsrin ortaları idi. Hələ meydana milli şüurdan, milli tərəqqidən, milli düşüncədən söhbət belə getmirdi, amma əvəzində buna aparən ağır yolun yolçuluğu başlanmışdı.

Mirzə Fətəli Axundzadənin Həsən bəy Zərdəbiyə ünvanladığı məktublarının birində belə fikirlər yer alırdı: “Əgər külli şəhər xalqı padşahlıq məktəbxanalarında oxusalar, yer tapılmaz. Deyəcəksən ki, şəhərlərdə məktəbxanalar bina edək... Çox yaxşı, şəhərlərdə məktəbxanalar açdıq, rus dilində elm öyrənməyə başladıq. Aya, ünəs və kənd əhalimiz necə etsinlər? Kəndlərdə də məktəbxanalar açaq və müəllim gətirək, ya yox?.. Əgər deyirsən ki, kənd əhli qalsın, ancaq şəhər xalqı elm öyrənsin, onda sənənin muradın əmələ gəlməz. Bir gül ilə bahar olmaz. Şəhər xalqı kənd əhlinə nisbətən qətrədir, dəryaya nisbət. Elmin mənfəəti o surətdə zahirdir ki, kafeyi nas, Prus xalqı kibi və Yengidünya xalqı kibi ünəsən və zükürən elmindən bəhrəyab ola... Sənənin muradın o vaxtdan kamala yetər ki, bizim, hətta çobanlarımız da Prus çobanları kibi oxumaq, yazmaq bilələr və ünəs tayfamız da oxumaq bilər” (4, 254-255).

Elə bir dövr gəlmişdi ki, ziyalılar Azərbaycan'da maarif və məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsinin, xalqın savadlanmasının vacibliyini aydın dərk edirdilər və hərəkət əlində qələm bu yolda milli mücadiləyə atılmışdı.

XX əsrin əvvəllərində maarifpərvər ziyalıları – müəllim və yazıçıları uşaq mətnləri yazmağa təhrik edən səbəblərdən biri də məktəblərdə şagirdlərin mütaliəsi üçün qıraət kitablarının yoxluğu idi. Ona görə maarifpərvər yazıçılar ana dilində yalnız dərsliklər deyil, sinifdən xaric oxu üçün kitabların yazılması qayğısına da qalırdılar. Bu ziyalıları uşaq ədəbiyyatının bütün əhatə və çalarlığında inkişafı düşündürürdü. Yəni necə yazmaqla yanaşı, həm də nə yazmaq, hansı janrda mətn meydana qoymaq barədə narahatlıqlarını izhar edirdilər. Yalnız uşaq şeirləri, təmsillər, nağıllar deyil, həm də güclü hekayələrin yazılması onları düşündürən səbəblər idi. S.M.Qənizadə M.T.Sidqiyyə yazırdı: “Hekayəsiz, nərsiz yeni ədəbiyyatı irəli aparmaq mümkün deyildir. Təəssüf ki, bəzi cavan şairlərimiz bu mətləbi düşünmür, hekayənəvisliyi şəni-şairliyə layiq görməyib baş qaçırdılar” (5, 52).

XX əsrin əvvəllərində bu sahədə azərbaycançılıq amilini gücləndirən amillərdən biri də uşaq mətbuatının yaranması olmuşdur. Bu yöndə atılan bütün addımlar nəticəsiz qalsa da, nəhayət, “Dəbistan” (1906-1908), “Rəhbər” (1906-1907) kimi jurnalların nəşrə başlaması prosesi baş tutdu. Yaradıcı fəaliyyəti qısa zamanda qapanan bu jurnallardan sonra isə 1911-ci ildə təşkil olunan “pedaqoji kurs”un iştirakçıları uşaqlar üçün “Məktəb” adlı jurnal təsis etməyə qərar verib, bu işi həyata keçirmək üçün icazə aldılar. “Hər üç jurnal Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaranmasında mühüm rol oynamışdır... Əsl uşaq əsərləri 1905-ci ilə qədər yox dərəcəsinə idi. Yeni-yeni məktəblər açan, qiymətli dərsliklər hazırlayan M.Ə.Sabir, A.Şaiq, A.Səhhət, S.S.Axundov, S.M. Qənizadə və başqa yazıçı, şair və maarif xadimləri uşaq ədəbiyyatının gözəl və rəngarəng nümunələrini Azərbaycan uşaq jurnallarının nəşrindən sonra yaratmışlar” (Ə.Məmmədov).

Yeni tipli məktəblərin meydana çıxması, ana dilində dərslik və dərs vəsaitlərinin yaranması, maarifçilik dalğasının geniş intişarı, mətbuat şəbəkəsinin genişlənməsi, xüsusilə uşaqlar üçün jurnalların nəşrə başlaması – bütün bunlar uşaq ədəbiyyatının inkişafına təkan verən amillər idi. Bütöv bir ziyalı zümərəsinin milli təəssübkeşliyi sayəsində yaradılan uşaq ədəbiyyatı məhz, sağlam və təməlli başlanğıcdan nəşət tapdığı üçün bu gün də yaşama və var olma gücündədir.

Ona görə bu gün qazandığımız müstəqillik həm də Onların hünəridir! İstiqlala gedən yolda usanmayıb bir də uşaq ədəbiyyatının Var olması istiqamətində qələm çalanların, gələcəyi quracaq

cümhuriyyətçi bir nəsil yetişdirənlərin! Uşaq ədəbiyyatından Vətən yaradanların yəni. Əlindən tutduğumuz, bayramını xoş keçirməyə, gününü maraqlı etməyə çalışdığımız uşaqlarımızın təbəssümündə həmin aydınlığın müqavimət, dirəniş və qazanc payı olduğunu unutmamalıyıq.

KAYNAKÇA

1. Zahid Xəlil, Füzuli Əsgərli. Uşaq Ədəbiyyatı (Dərslik). Bakı: 2007
2. Qan Turalı. Cümhuriyyət Hekayətləri. “Ədəbiyyat Qəzeti”, 25 May 2019
3. Vətən Dili. (1882 Və 1888-Ci illərdə A.O.Çernyayevski ilə S.H.Vəlibəyovun Müəllifliyi ilə Çıxmış “Vətən Dili” Kitabının Əski Əlifbadan Transfoneliterasiyasının, Ön Söz, Qeyd Və Cədvəllər, Şərhlərin Müəllifi Vüqar Qaradağlı). Bakı: 2007
4. Axundov M. F. Əsərləri. 3 Cildə, III Cild, Bakı, Elm, 1988, 388 S.
5. Talibzadə K.A. XX Əsr Azərbaycan Tənqidi. Bakı, Azərb. SSR EA Nəşriyyatı, 1966, 540 S.

ÇOCUKLARIN ŞİİRSEL ÇALIŞMALARINDA İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ VE ÇEVRE BİLİNCİ: PAKİSTAN BAKIŞ AÇISI

Doç.Dr. Abdul Fareed BROHI*

Özet

Çocuklar Yüce Allah'ın lütufları ve nimetleridir. Çocuklar çevrelerine bağlılık duygusu ile doğarlar. Modern sosyalleşme, bu çağdaki çocukların doğadan kopukluk hissi kazandıkları bir süreç gibi görünüyor. Şiirler, ninniler, çocuklar için şarkılar, İnsan-Doğa ilişkisini geliştirmede bir araç olabilir. Bu amaçla edebiyat bir araç olarak kullanılabilir. Çocuklar doğayı derelerde, ormanda, oyun alanında ve yakındaki alanlarda veya mahallede keşfettiklerinde, bu keşiflerin bu yerlerden ayrıldıkları zaman sona ermelerine gerek yoktur. . Çocuklara yönelik kaliteli literatür, bu özel deneyimi genişletmek için mükemmel bir araçtır. Bu açık hava deneyimlerine dayanan şiirsel çalışmalar, çocukların yakından bakmasına ve gözlemleri ve deneyimleri hakkında daha derinlemesine araştırma yapmasına yardımcı olabilir. Bu aynı zamanda değişim kavramını anlamalarına, bilgi edinmelerine ve çevrenin ve doğanın iyiliği hakkında endişelerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Araştırma sonucunda şiirin, doğayı ve çevreyi öğretmek ve konuşmak için iyi bir araç olduğu görülmüştür. Duyguları, duyguları ve yaşamı iletişim kurmanın ve ifade etmenin bir yolu olmuştur. En büyük edebiyatlardan bazıları şiir biçiminde üretilir ve yazılır. Bu şiirsel şaheserlerin birçoğunun hala edebiyat üzerindeki etkisi ve insanları etkilemesi. Şiirde büyük bir hazine var; sadeliği ve karmaşıklığı hikayeleri etkileyebilir ve anlatabilir ve sadece birkaç satırda duyguları uyarabilir. Kelimelerin ötesinde anlam verir. Şairler ve yazarlar, çocukların ve farklı yaşlardaki gençlerin psikolojik ihtiyaçlarına göre ilginç ve faydalı çocuk edebiyatı hazırlar. Pakistan'da, doğaya sevgi ve bağlılığı geliştiren çocuklar için güzel şiirler yazan bir dizi şair var. Bu şiirsel edebiyatın temel amacı, yeni nesilde değerleri ve ahlaki teşvik etmek ve doğa ve çevre için bir farkındalık ve sevgi yaratmaktır. Bu şairler, çocukların ve gençlerin gelişimine katılmıştır. Urduca'da farklı kitaplar, antolojiler, şiir ve şarkı koleksiyonu yapıldı ve yayınlandı. Bu şiirler aynı zamanda ülkenin müfredatının bir parçasıdır. Farklı yaşlardaki çocuklar için çok sayıda yayın var. Güçlü bir İnsan-Doğa ilişkisi, sadece vaazlardan, tavsiyelerden ve talimatlardan gelen çocuklarda değil, aynı zamanda iyi literatürden de gelişmiştir.

Bu yazının ve araştırmanın ana teması, Pakistan şairlerinin şiirsel literatürünün boyutlarına, bunların etkilerine ve gençlik ve çocukların gelişimindeki önemli etkilerine ve ayrıca dilin ilerleyişine odaklanacak. Şiir severlerin çoğunun, şiirleriyle hayatı yansıtabilecek ve deneyimlerini daha kısa metinlerle paylaşacak bir aracı olduğunu biliyoruz. Çalışma, kılavuz ilkeleri ve onlar tarafından benimsenen yeni yaklaşımları sınıflandırmaya çalışacaktır. Dahası araştırmacı, bu şiirlerin Pakistan toplumu ve milletin çocukları ve gençleri üzerindeki etkisi ve rolü hakkında araştırma yapmaya çalışacaktır.

HUMAN-NATURE RELATIONSHIP AND ENVIRONMENTAL AWARENESS IN THE CHILDREN'S POETIC WORKS: A PAKİSTANİ PERSPECTİVE

Assoc.Dr.Prof. Abdul Fareed BROHI**

* Doç.Dr., Uluslararası İslam Üniversitesi, İslamabad, Pakistan, abdul.fareed@iiu.edu.pk, fareedbrohi@gmail.com

** Assistant Professor at International Islamic University Islamabad Pakistan, abdul.fareed@iiu.edu.pk, fareedbrohi@gmail.com

Abstract

Children are the bounties and blessings of Almighty Allah. Children are born with a sense of affiliation to their environments. Modern socialization seems to be a process through which the children of this age feel to acquire a sense of disconnectedness from nature. Poems, lullabies, songs for children can be a tool for developing a Human- Nature relationship. Literature could be used as a vehicle for this purpose. When children explore nature at the streams, in the woods, on the playground, and in the nearby areas or neighborhood, this exploration need not to end when they leave these places. Quality literature for children is an excellent device to extend this particular experience. Poetic works based on these outdoor experiences can help children look closely and explore more deeply about their observations and experiences. That will also help them to understand the concept of change, acquire knowledge and develop concern about the well-being of the environment and nature. It has been observed through research that poetry is a good tool to teach and talk about nature and environment. It has been a way to communicate and express the feelings, emotions, and life. Some of the greatest literature are produced and written in the forms of poems. Many of this poetic masterpieces still have its impact on literature and influence people. There is a big treasure in poetry; its simplicity and complexity can fascinate and tell stories and stimulate feelings in just a few lines. It gives meaning beyond words.

The poets and writers prepare interesting and useful children literature according to the psychological needs of the children and youth of different ages. In Pakistan there are a number of poets who have written lovely poems for children which develop love and affiliation with nature. The main objective of this poetic literature is to promote values and morals in the new generation and to create an awareness and love for nature and environment. These poets involved in the development of children and youth. Different books, anthologies and collection of poems and songs have been produced and published in Urdu. These poems are also a part of the curriculum and syllabi of the country. There is a substantial number of publications for children of different ages. A strong Human-Nature relationship not only developed in children from sermons, advices and instructions but also from good literature.

The main theme of this paper and research will focus on the dimensions of the poetic literature of the poets of Pakistan, their impact and their significant influence in the development of youth and children and also for the progress of the language as well. As we know that many of the poetry lovers have got a tool to reflect upon life through their poetry and share the experiences in shorter texts. The study will make an attempt to classify the guidelines and new approaches which are adopted by them. Further the researcher will try to inquire about the impact and role of these poems on the Pakistani society and on the children and youth of the nation.

Human-Nature Relationship and Environmental Awareness in the Children's Poetic Works: A Pakistani Perspective

Nature is a source of learning. It teaches human beings life learning experiences. Playgrounds, open areas, forest tress, are the source of environment. These area could be designed for the children as well as youth. Human nature itself has also helped perpetuate this design paradigm, simply because we are creatures of our experience, and our common experiences usually shape the conventional wisdom, or paradigms, by which we operate. (White: 2004) The children's history of contact with the nature is very rich. Man has a long history of evolution and living in close contact with nature. Children grew with intimate contact with nature. The first choice of the children, when they were free to play, as history tells us, was to flee to the open and wild places near to them (Pyle 2002), These areas might be bushes, tress or areas where they could found watercourse or woody area (Pyle 2002). In the recent history it had been observed that most of the youth and the children spent their free times in those areas which were surrounded by trees, farms, fields or in the open wild environment (Chawla 1994). After the industrial revolution, the world changed rapidly and by the late twentieth century, most of the environment of the children has become urbanized. But even though the children of the 1970s and 1980s had free access to nature and the open environment. They spent most of their free time in parks and playgrounds (Moore 2004). With no or little supervision, children were free to explore, play and interact with the nature. They had the freedom. The lives of children today are much different.

Children today have few opportunities for outdoor free play and regular contact with the natural world. Their physical boundaries have shrunk due to a number of actors (Francis 1991, Kytta 2004). Poets and writers are those artisans that connects the new generation with the nature and environment through their masterpieces of writings. The culture of childhood that played outside is gone and children's everyday life has shifted to the indoors (Hart 1999, Moore 2004). Resulting less opportunities for children have a human – nature relationship and their lives shifted from outside to inside (Hart 2000) According to Kellert (2002) the today's society has become "so alienated and estranged from its natural origins, it has failed to recognize the basic dependence of the species on nature as a condition of growth and development." Today it is being observed that the lives of children are disconnected from the natural world and the natural environment. Media and virtual and visual experiences are predominately mediated (Chawla 1994). The 'Real' and the original is being replaced with the virtual (Pyle 2002). Children are losing the understanding that nature exists in their own backyards and neighborhoods, which further disconnects them from knowledge and appreciation of the natural world.

Not only does the loss of children's outdoor play and contact with the natural world negatively impact the growth and development of the whole child and their acquisition of knowledge, it also sets the stage for a continuing loss of the natural environment. The alternative to future generations who value nature is the continued exploitation and destruction of nature. Research is clearly substantiating that an affinity to and love of nature, along with a positive environmental ethic, grow out of children's regular contact with and play in the natural world (White 2004). This gap is filled with the works of the poets and writers who make the new generation connected with the natural environment.

The problem with most environmental education programs for young children is that they try to impart knowledge and responsibility before children have been allowed to develop a loving relationship with the earth (Sobel 1996, Wilson 1997). Children's emotional and affective values of nature develop earlier than their abstract, logical and rational perspectives (Kellert 2002). It is the need of time before asking the children to save the environment we may allow them to develop their love and affection for the Earth. Nature itself is the best teacher of the children and books of songs and stories could be a part of that awareness (Coffey 2001). Young children tend to develop emotional attachments to what is familiar and comfortable for them (Wilson 1996). The more personal children's experience with nature, the more environmentally concerned and active children are likely to become (Bunting & Cousins 1985, Harvey 1989).The oral traditions and tales of Pakistan, like other folklore and tales, is the result of an interaction of cultural, geographical and religious factors. The Pakistani culture and tradition itself is the result of different and vibrant combination of different cultures and traditions like the cultures of Sind, Punjab, Baluchistan, Pukhtun, and many others including the cultures of Kashmir, Gilgit and Baltistan and Kelash. There are many parameters and factors in the evolution of the Pakistani folklore and tales. First is the impact of the region or the geographical location of the people; and second is the Religion.

Geographically, Pakistan is a profound blend of landscapes varying from plains to deserts, forests, hills, and plateaus ranging from the coastal areas of the Arabian Sea in the south to the mountains of the Karakoram Range in the north. Pakistan geologically overlaps both with the Indian and the Eurasian tectonic plates where its Sind and Punjab provinces lie on the north-western corner of the Indian plate while Baluchistan and most of the Khyber Pakhtunkhwa lie within the Eurasian plate which mainly comprises the Iranian Plateau, Gilgit-Baltistan and Azad Kashmir. Pakistan is bordered by India to the east, Afghanistan to the west and Iran to the southwest while China borders the country in the northeast. The inhabitants of Pakistan are therefore river folk and desert dwellers, mountain persons, and plain tales and traditions. The rivers, deserts, mountains, plain and fertile land have their influence over the culture of the people of Pakistan.

The oral traditions of Pakistani literature, whether oral or written, owe its origin to Religion and popular belief inherent in its culture and traditions. The majority of the Pakistanis are Muslims by religion. Along with the traditional religious teaching there is an impact of the Sufi order primarily Islamic in its inspiration. Pakistani folklore and traditions is thus enriched by a religious tradition and the vast number of folk legends and fairytales. One can observe the Jinn and fairies, as ascribed in the Arabian Nights and *Qissa Chahar Dervish*, and on the other hand miracles and epics of saints like,

Shah Abdul Latif of Sindh, Baba Farid of Punjab, Rahman Baba of KPK and Mast Tawakulli of Baluchistan.

One of the most famous poets of Pakistan who had created wonderful poetry was Sufi Ghulam Mustafa Tabassum(d 1978). His pen name was Tabassum (تیسیم). His Urdu poems written for children are also included in the syllabus of school and in the text books. He also created a character named *Tot Batot* (ٹوٹ بٹوٹ), a kid depicted in his poems(Rauf Parekh: 2016). Here is a stanza from his famous character:

ایک تھا لڑکا ٹوٹ بٹوٹ باپ تھا اس کا میر سلوٹ
بیٹا تھا وہ سوڈا واٹر کھاتا تھا بادام اخروٹ
ایک تھا لڑکا ٹوٹ بٹوٹ

Tot Batot actually is a collection of poems written for children, based on the character with the same name. There are almost twenty nine (29) short poems which portrayed the character of *Tot Batot* in a very interesting manner which gives the children a sense of motivation. There are two more books of Sufi Tabassum in addition to *Totbatot* namely *Jhoolney* (جھولنے) and *Tolmatol*(ٹول مٹول) which are composed for children. Sufi Tabassum has written extensively many poems for children which reflects the human-nature relationship and gives an awareness about the environment in a very interesting way. In *Jholne* Sufi Tabassum used many sound in a very simple manner which amuses a child. For instance, *Tar Tar* (ٹر ٹر), is the sound of a motor car, as well as sound of a horse cart (*Cham Cham*: چہم چہم). Most of the poems consists of four lines in which Sufi Tabassum has created this melodious masterpiece for children which are rhyming like a song and easy to remember. Pitras Bukhari in the preface of this book applauded Sufi Tabassum:

Thank God, Sufi Tabassum has been given such wisdom that he has not lost the pleasure of ignorance yet. He knows that the mind of children is a strange world in which the trees dance and the cats eat the fruits. The sounds of motor and horse cart are amusing which delights in all the delights that are not even achieved by the wonders of Tansen. It is a world in which dolls and animals and birds and humans are friends with each other and share in each other's grief. As if all creations are the creations of One God. As a human being, the mind has barely reached this level even after thousands of philosophical struggles and ideas. (Pitras 1946)

Research shows that during the preschool years, it is important to help children discover the natural sense of a child which has a relation to the natural world (Phenice & Griffore 2003). Sufi Tabassum's poetry has the quality to develop this phenomena in children. Furthermore many of the researchers believe that due to the evolution of human being in the natural world, we possess nature-based genetic coding and instincts, that children are born with a natural sense of relatedness to nature and this innate and developmental tendency towards empathy, affiliation with nature needs to be nurtured starting in their earliest years. This phenomena could be observed in the poetic works of Sufi Tabassum.

Here is the translation of one of his poems from his book *Jholne*. The poem is titled as *Anda* (انڈا) means egg. It is another of interesting poems of Sufi Tabassum.

مرغے میں نے انڈا دیا مرغی تو نے خوب کیا
انڈے اتے چنگے ہیں پاؤں میرے ننگے ہیں
کیسی باتیں کرتی ہو؟ انڈے بیچو جوتا لو

Translation: A hen is telling a rooster that she has laid an egg. While she commends herself on this feat of laying beautiful eggs she also complains that despite producing beautiful eggs she remains bare feet. To this dilemma the rooster suggests to hen to sell her eggs and buy shoes for herself. A very simple story like this, told in rhyming Urdu makes people of all ages smile and remember this poem forever. This is what Sufi Tabassum is most famous for. He talks to children in their simple language. Other is called '*munna aur laddoo*' (منا اور لٹو). In very simple language it talks about a '*laddoo*' (sweets) which has attracted attention of two young boys (*munna(y)*). This books includes almost thirty six poems.

The collection of poems shared here come from his book called ‘*Jhoolne*’ which was first published in 1958 by Ferozesons Lahore. The books that he wrote for children include:

1. *Jhoolne*
2. *Suno gap shap*
3. *Tol matol,*
4. *Tot batot*
5. Bulbul Gana Gaye Gi

The Beauty of the poetry of Sufi Tabassum is that they are written in a very simple rhyming language that not only been learnt by the children and youth but they are very easy to memorize these poems. Most of the topics of these poems inculcate the message of love with the nature and environment.

Another famous name in the children poetry is of Qayyum Nazar. He wrote extensively for children other than his poetry. Khawaja Abdul Qayyum(d 1989) was born in Lahore in 1914. He did his education from Lahore in Urdu literature. He had a keen interest in literature since an early age. He wrote under the pen name, Nazar and became Qayyum Nazar (قیوم نظر). He wrote many poems for children and youth especially on human-nature relationship. One of his poem is *Mera Khuda* (میرا خدا) in which he described the creatures of the Creator, the nature and its signs, talks about the birds, trees, rivers and streams, seas and oceans. This is the significance of Qayyum Nazar that he teaches a child in a simple way about the world and the environment around it. For instance in this poem which is a *Hamd* (a poem in which praises of Allah is described).

سب کو بنا یا میرے خدا نے ہر ایک جانے ہر ایک مانے
پیڑ اور پودے شاخوں پہ پتے پھول اور خوشبو ہر سو جو پھیلے
جھیل اور دریا چاند اور تارے صحرا سمندر کہسار ٹیلے

In these verses Qayyum Nazar very beautifully describes the things which are related to nature. He tells the young generation that all these creatures are the blessings of the Almighty Lord. One of his poems which brings a man very near to nature and shows a bond between human and environment is about sowing tress (پیڑ لگائیں). He says sowing tress is beneficial for all people on the globe. In this poem he tells the kids that if we preserve the nature by planting trees then we would be able to preserve nature and also get benefits from our actions.

The extent to which an individual believes he or she is a part of nature, their connectedness to nature, has been shown to be correlated with positive environmental attitudes (Shultz, et al. 2004). Research has also proved that the positive encounters of children with nature can lead to development of an environmental ethic and values (Wilson 1997). The sense of self-needs among the youth and young children to develop in connection with and as a part of nature. Research indicates that children's understanding of the relationship of humans to nature is both partially complete and under construction during early childhood (Phenice & Griffore 2003). Qayyum Nazar had the ability to develop this quality through his poems in the children. *Chand* (چاند) is another poem of Qayyum Nazar which is about moon. Moon is always been a symbol of attraction for the poets as well as for the human beings on this planet. Kids want to catch the moon and wants to take it in their hands.

ہم کتنے خوش ہوتے تھے چاند کو دیکھ کے بچپن میں
”چندا ماموں“ کہتے تھے نانی اماں سے سن کر
اپنے پاس بلاتے تھے اس کو چھونے کی خاطر

The poet in these verses very sophisticatedly elaborates the beauty of moon. In Urdu diction, many of the poets depicts moon as the *Chanda Mamoon* (Urdu Mother’s brother). He says that moon is so much beautiful that everyone especially the younger children want to touch it and to take it in their hands. Qayyum Nazar penned many poems for children out of them is *Dhanak* (دھنک) which means rainbow. This is such a beautiful poems that its verses mesmerizes a reader. For instance look at the verses of this poem.

مینہ برس کے تھم چکا ہے دھوپ بے نکل رہی

ایک کمان تن گئی	آسمان پہ دفعتاً
خوش ہوا ہر اک کا جی	جس کا حسن دیکھ کر
سات نصف دائرے	اس طرف سے اُس طرف
جن میں رنگ ہیں بھرے	سرخ سبز لاجورد
چار رنگ ہیں بھرے	ان سے مل کے اور بھی
ایک راز تھا کبھی	کس طرح دھنک بنے
پھر یہ گرہ کھول دی	آدمی کی سوچ نے
اصل میں ہیں ایک ہی	رنگ اور روشنی

The poet in this poem which tells the children and teaches them that after rain one can observe rainbow on the sky which makes a half circle of seven colors. After seeing these colors on the heavens everyone become more happy and delighted because of the beauty of this scene. This also gives a lesson of observation. Another of his poems is *Sun* (سورج). It defines the characteristics of sun which shines over our heads and gives the people of this world light and heat which are essential elements for man on this globe. The verses teaches the significance of sun and also tells facts about the sun .he says:

روشنی ہے نور ہے	کھولتا ہوا یہ جسم
میل ہم سے دور ہے	نو کروڑ تیس لاکھ
زندگی اسی سے ہے	کائنات میں مگر
اور خوشی اسی سے ہے	زندگی میں دلکشی

How much nature and environment is important and significant for Qayyum Nazr could be observed in his poem *Water* (پانی). Water is essential for our life. It is the source of life. We cannot survive without water. People has many uses of water. Water is also necessary for all the living things like animals and plants. Qayyum Nazar tells the children about the benefits and sources of water; how water is made; how from gas it is made up of; how its changes into clouds and rains. The poet very beautifully tells the whole story in a rhyming style. Here are some of the verses of this poem:

مائع کی صورت میں بہے	دو گیسوں سے مل کے بنے
بھاپ بنے جس دم کھولے	برف بنے جب جم جسٹے
سطح رہے ہموار اس کی	بدلیں شکلیں ہزار اس کی
بادل ہے جب اڑتا ہے	جھیل ہے ، گاہے چشمہ ہے
بن کے سمندر پھیلا ہے	بہتا ہے تو دریا ہے
بھاری بھی ہے ، ہلکا بھی	کھارا بھی ہے ، میٹھا بھی
پانی خدا کی نعمت ہے	اس میں بھلا کی طاقت ہے

The poet says that water is made up of two gases and it flows like liquid. It becomes ice and melts when it is given heat. It changes into many shapes. It can be seen in many forms like rivers, lakes, streams and seas. When it evaporates it becomes cloud and after some time its rains. Water is sweet and sour, there is hard water and light water. At the end of the poem, Qayyum Nazar gives the children a lesson that there is too much strength in water and water is a blessing of Allah.

Ahmad Hatib Siddiqi one of the famous poets of Pakistan who writes stories, lullabies and songs for children. He a writer, poet, columnist, and a visiting faculty member in a university at Islamabad, Pakistan. Born in Karachi, Hatib started his career in a national organization. He wrote many books for children as well as for the youth.

Some of his works are a follows:

امام بخاری کا کارنامہ in this books he has written the biography of one of the Hadith Scholar Imam Bukhari and about his contribution towards the compilation of the Sayings of the Prophet in his famous book *Sahih Bukhari*. This books is published by Da'wah Academy International Islamic University Islamabad. For children Hatib wrote very wonderful poems which inspires the youth and motivates the children towards nature. Those poems motivates the new generations towards the awareness to environment. It is fact that good and positive literature should be designed to stimulate children's natural curiosity, imagination, wonder and discovery learning as well as nurture children's consecutiveness with nature (White & Stoecklin 1998). Hatib has these characteristics in his poetry. The name of his nursery rhymes is *Nath Kath Nazmen* (نٹ کھٹ نظمیں) means sweet n sour poems. These poems are written in a very simple way. Younger children learn more from these poems. Hatib wrote seven books containing Kids stories, published by Islamic Research Academy, Karachi. Titles are as under:

لڑکا گیا کہاں؟

کلاس روم

مس مانو کی مزے دار میاؤں میاؤں

تم تو لڑکی ہو

ٹنکو میں کی نیکیاں

بے چارے فکری ماموں

مسلمان مصیبت میں گھبرایا نہیں کرتے

One of his humorous learning book is . یہ بات سمجھ میں آئی نہیں. In this poem he depicts the astonishment of a little kid who with surprise asks many questions which he does not understand.

اور امی نے سمجھائی نہیں

یہ بات سمجھ میں آئی نہیں

جب میں نے مٹھائی کھائی نہیں

میں کیسے میٹھی بات کروں

پھر وہ بھی کیوں حلوائی نہیں

آپی بھی پکاتی ہیں حلوہ

یہ بات سمجھ میں آئی نہیں

دادی کے میاں بھی دادا ہیں

نانی کے میاں تو نانا ہیں

باجی کے میاں کیا باجا ہیں

جب آپا سے میں نے یہ پوچھا

اے بھائی نہیں اے بھائی نہیں

وہ ہنس ہنس کر یہ کہنے لگیں

یہ بات سمجھ میں آئی نہیں

بجلی کا بل آ جاتا ہے

جب نیا مہینہ آتا ہے تو

یہ بجلی مفت بناتا ہے

حالانکہ بادل بیچارہ

بادل سے کیوں لگوائی نہیں

پھر ہم نے اپنے گھر بجلی

یہ بات سمجھ میں آئی نہیں

تو ہم نے اسے کیوں پالا ہے

گر بلی شیر کی خالہ ہے

خالہ کو مار نکالا ہے

کیا شیر بہت نا لائق ہے

کیا ملتی دودھ ملانی نہیں

یا جنگل کے راجا کے ہاں

یہ بات سمجھ میں آئی نہیں

کیوں اس کی تٹھ کرائی نہیں

کیوں لمبے بال ہیں بھالو کے

یا اس کے ابو بھائی نہیں

کیا وہ بھی گندہ بچہ ہے

یا جنگل میں کوئی نائی نہیں

یہ اس کا پیر اسٹائل ہے

یہ بات سمجھ میں آئی نہیں

Khalid Bazmi(d 2013) was a renowned poet, writer and columnist. He also wrote several books such as:

- *Daraaz Palkoun Ke Saey Saey*
- *Aik Muthi Hawa*
- *Pehli Sada Parinday Ki*
- *Hathailyoun Par Chiragh*
- *Tashbeeb*
- *Jadeed Tar Pakistani Adab*
- *Num Grifta*
- *Kajol Ghar*

One of his poems which beautifully depicts the nature is *Barish* (بارش) which means rain. This poem is written especially for children. The tone, the rhyming and the vocabulary which he used in this poem is amazing and fascinating. It inculcates the sense of nature in the children. It amazes a reader in its trance. For instance look at the beginning of this poem how much it is amazing.

تو کتنے مزے ساتھ لاتی ہے بارش
انہیں اس گھڑی کتنی بہاتی ہے بارش

کبھی گرمیوں میں جب آتی ہے بارش
نہاتے ہیں جس وقت بارش میں بچے

The poet says that in the summer when its rains, it brings too much enjoyment and when the children play in rain water that makes them happy.

زمین ہی میں ساری سماتی ہے بارش
کبھی اپنا نغمہ سناتی ہے بارش

یہ قدرت کا کیسا عجب سلسہ ہے
ہمیں اپنی بوندوں کی ٹپ ٹپ کی صورت

Here the poet astonished at the cycle of nature that how much it is amazing that how the nature rains and all the rain water kept within the land. The sound of the rain drops fascinates the people and it feels like a song.

One of the major Urdu poets of the first half of the 20th century, Hafeez Jalandhari (d.1982) was an Indian -born Pakistani. Jalandhari wrote his first couplet at the age of seven. Later on he participated in the Pakistan Movement and used his writings to inspire people for the cause of Pakistan. One of his famous works in poetry is *Shahnam-e-Islam* (شہنامہ اسلام) which gave him incredible fame . After independence the Government of Pakistan constituted a committee on February 23, 1949, to get Pakistan's national anthem prepared. In 1954, the lyrics of Hafeez Jalandhari' were selected as national anthem of Pakistan (پاک سرزمین شاد باد) among the 723 entries (Rauf Parekh: 2017). He wrote many books some of them are:

Naghma zar (1925)

Soz-o-saaz (1932)

Talkhaba-i-shireen (1947)

Shahnama-i-Islam (four volumes, 1928-1947)

Chiragh-i-sahar (1974)

He also wrote many poems for children but I have selected one of his poems which gives a sense of human-nature relationship. It is about some animals, birds, plants and trees.

سو کر اٹھا اچھا لڑکا
بستہ اپنا بغل دبایا
راہ میں اس کو ملا اک مرغا
شور مچائیں اور ڈنڈر پھیلیں

صبح ہوا جب نور کا تڑکا
غسل کیا پھر ناشتہ کیا
پھر مکتب کا رستہ پکڑا
مرغا بولا آؤ کھیلیں

کھیلنے کا یہ وقت نہیں ہے

لڑکا بولا بھائی مرغے

میں اب پڑھنے جاتا ہوں

مرغا بولا ککڑوں کوں

The poem gives the message of getting education and also giving moral saying that in morning a boy gets up in the early morning, takes bath, have his breakfast, and gets ready to go to school. On his way to school a he meets a cock which asks him to play with it but the boy refuses to play as it is not the time to play.

جلدی جلدی چلنے لگا وہ

خیر سے پھر آگے بڑھا وہ

ارنے کو پر تول رہی تھیں

پیڑ پہ چڑیاں بول رہی تھیں

گُزرا تو بولی اک چڑیا

لڑکا ان کے پاس سے گُزرا

آج ذرا اسکول نہ جاؤ

آبا بھیا کھیلیں آؤ

کھیل سے بے پڑھنا ہی اچھا

لڑکا بولا پیاری چڑیا

چڑیا بولی چوں چوں

میں اب پڑھنے جاتا ہوں

The poet uses very simple and easy words to convey his message of learning. After the meeting with the cock, the little boy passes by a tree upon which there are sparrows and little bird which seeing the boy cheers and asks him to play with them. But the boy says in a polite manner that instead of playing at that time, education and going to school is much important.

Ahmed Nadeem Qasmi (d.2006) was a great poet, intellectual and lover of human beings. He was an Urdu language poet of Pakistan, a renowned journalist, a short story writer, a dramatist and a literary critic. He was the author of about fifty (50) books on different topics such as poetry, fiction, criticism, journalism and art and culture. In his early days of poetry he wrote many poems for children. Basic components of a naturalized play environments for young children include (White & Stoecklin 1998):

- Water
- Plentiful indigenous vegetation, including trees, bushes, flowers and long grasses that children can explore and interact with
- Animals, creatures in ponds, butterflies, bugs
- Sand, and best if it can be mixed with water
- Diversity of color, textures and materials
- Ways to experience the changing seasons, wind, light, sounds and weather
- Natural places to sit in, on, under, lean against, climb and provide shelter and shade

These are the things that could be observed in the poetry of Nadeem Qasmi. One of his interesting poems is *Badal ka Geet* (بادل کا گیت) means the 'Song of Clouds'. This is a very beautiful poetry by Nadeem Qasmi. Although it is a long poem but its rhymes, its words and the rhythm fascinates the reader and amuses as well.

میں رہتا تھا لہروں کی پرچھائیوں میں

مرا گھر سمندر کی گہرائیوں میں

کبھی سیپیوں میں کبھی کانپوں میں

پکاریں کہ آج تھ کو تاریں دکھائیں

مگر ایک دن شوخ تپتی شعائیں

اڑائیں گی تجھ کو نشیلی ہوائیں

ہواؤں نے شاخوں پہ مجھ کو بٹھایا

ستاروں کی دھن میں وطن چھوڑ آیا

سمندر سے اٹھا پہاڑوں پہ چھایا

وہ اکڑا، وہ گرجا، وہ بھپرا میں کھیلا

میں لپکا تو پریت نے مجھ کو دھکیلا

پر افسوس فانی ہے کھیلوں کا میلا

میں لپکا ، میں پلٹا ، میں گرجا میں چمکا
دھواں بن کے چھایا ، دیا بن کے دمکا
مرے آنسوؤں سے زمیں دھل چکی ہے
میری زندگی اس طرح گھل چکی ہے
مگر ایک گھٹی ، تو اب کھل چکی ہے
یہ سب نالے دریاؤں میں جا گریں گے
یہ دریا سمندر میں جا کر ملیں گے
سمندر سے مل کر مرے دن پھریں گے

Nadeem in this poem tells the story of a 'Cloud' that how it starts its journey from the depths of seas and oceans and when it evaporates and changes into a cloud, it flies over skies, reaches the mountains, fields. Air blows it from one place to another place and after a long journey, the clouds pour water over the land. This raining makes everyone happy and joyful. All the earth becomes clear and clean. The water flows from streams and entered into the rivers which ultimately meets the sea which is the place where it started its journey. Here I am giving the translation of this beautiful poem.

This story is a story of life. Apparently it is the story of a water drop cloud. Conversion is the cycle of life. But it is the story of the whole world. The story starts with: The depths of my house I was. I was jumping in waves, jumping and hopping. And I didn't have to worry about anything. I was happy and satisfied with myself. One day the sun was too bright. The hot rays showed me a green garden to walk the heights. Promised to show the stars of the sky and the trick to blow up the bank. I came up with hobbies, and said good-bye to my house and got on with them. The air honored me. Took me to heights, and I climbed the mountains. It seemed to me that I had a command. Suddenly a sharp breeze blew me up to the top of a high mountain and said to fight it off. I was a power drunk thief. Hit the top of the mountain. He bowed down in front of me. He too got angry. I started to tease him. But it is a bitter fact that the world is mortal. Everything loses itself. The mountains pick me up and throw me down. That I had a bad heart and I walked towards the fields. Now, the hobbies of the winds carried me all over the sky. I floated all over the sky. Fly from this part of the world to the other. Even I got tired and thieved. My body started to look. Finally, the lightning struck. It was another kind of drug. I was attacking, rolling, roaring and shining. Sometimes there was a cloud of smoke, sometimes shining like a lamp of lightning. But nothing could measure my grief. Finally I came close to the earth. I wanted to tell the world my grief and sorrow. The world will cry even when I see the cry. But the tears that I shed (the rain started to rain) then made people happy. My tears (rain) washed the earth. The pollution was eliminated. But a secret was revealed to me. "Will laugh, laugh with the world, sit alone and cry". And I also realized that my life is about to end like this. Now I will go through the rivers and get into the sea again.

The lesson which is for children and for youth as well is that a drop of water rises to the height of the sky due to the sun (vapors). It travels over mountains, rivers and plains. And finally remembers its past life. It rains. And then the drop of water gets into the sea. It's the story of a drop of water or a cloud.

One of the famous poets of Pakistan is Ibn e Insha (ابن انشاء). His real name was Sher Muhammad Khan. In Urdu world he is known as Ibn e Insha. He was born in Phillaur tehsil of Jalandhar District, Punjab. His father hailed from Rajasthan. He did B.A. from Punjab University in 1946 and M.A. from University of Karachi in 1953. Ibn e Insha was an eminent Pakistani Urdu poet, and columnist. Along with his poetry, he was regarded as one of the best humorists of Urdu. He was associated with various government services including Radio Pakistan, Ministry of Culture and National Book Centre of Pakistan. He also served UN for some time and this enabled him to visit a lot of places and was the reason of his subsequent travelogues. Insha got the mentors like Habibullah Ghazanfer Amrohvi, Dr. Ghulam Mustafa Khan and Dr. Abdul Qayyum. He died in London in 1978. (Rekhta) He wrote many poems for children and most of them are very interesting. *Billo ka Basta* (بلو کا بستہ) is one of his famous book of poetry.

Other than the above mentioned poets, there is a big number of Pakistani poets who wrote extensively for young children and youth.

CONCLUSION

Children, youth and society as a whole can benefit significantly by maximizing the role of poem, songs, lullabies play and learning opportunities that natural outdoor play environments offer young children. Established outdoor early childhood environments are places where children can regain the magic that is their birthright, the ability to grow and learn to their fullest in their unique experiential way through the joy of exploration and discovery in the natural world. But perhaps even more important, naturalized nature offer the hope that children will develop the environmental values to become the future stewards of the Earth who will preserve the diversity and wonder of Nature. Poetry is an effective tool to fulfill this requirement and to achieve the goal of making a strong bond of human-nature relationship. Pakistan is an ideological state. The society of Pakistan is very diverse in terms of religion, ethnicity, language and culture. The area and region where Pakistan lies are very significant historically and geographically. The poets of Pakistan as it is evident in this research paper introduced new themes and perspectives which is being followed by young children and the youth of Pakistan. Along with these achievements they are succeeded in the development of audio/visual products for the new generation. Although there are many persons who are progressing in the field of media in their personal capacity. Further it is analyzed that there is a large number of publications for children in Urdu as well as in the regional and local languages but there should be more publications in Arabic and English as well. It is concluded that the poets and writers of Pakistan could be the most influential people to serve the nation tremendously in their capacity. These are the people who can aware the nation especially the youth and the younger generation about the environment and can build a better Human-Nature relationship and awareness through their poetry and literary works. The poets and writers prepare interesting and useful children literature according to the psychological needs of the children and youth of different ages. In Pakistan there is a number of poets who have written lovely poems for children which develop love and affiliation with nature. The main objective of this poetic literature is to promote values and morals in the new generation and to create an awareness and love for nature and environment. These poets involved in the development of children and youth. Different books, anthologies and collection of poems and songs have been produced and published in Urdu. These poems are also a part of the curriculum and syllabi of the country. There is a substantial number of publications for children of different ages. A strong Human-Nature relationship not only developed in children from sermons, advices and instructions but also from good literature.

REFERENCES AND BIBLIOGRAPHY

1. Chawla, Louise, Children's Concern for the Natural Environment, Children's Environments, (5)3 1988
2. Moore, Robin. Compact Nature: The Role of Playing and Learning Gardens on Children's Lives, Journal of Therapeutic Horticulture, 8, 72-82, 1996
3. Pyle, Robert The thunder trees: Lessons from an urban wildland. Boston: Houghton Mifflin. 1993
4. Pyle, Robert Eden in a Vacant Lot: Special Places, Species and Kids in Community of Life. In: Children and Nature: Psychological, Sociocultural and Evolutionary Investigations. Kahn, P.H. and Kellert, S.R. (eds) Cambridge: MIT Press, 2002
5. Zaidi, Khushaal. *Urdu Main Bachoon Ka Adab*. Delhi: Maktaba Urdu Academy, 1989.
6. Adeeb, Mirza. *Bachon Ka Adab: Aik Jaiza*. Lahore: Maqbool Academy, 1998.
7. Areeb, Asad. *Bachoon Ka Adab: Tazjeye Aur Tajaweez*. Multan: Maktaba Kitab Ghar, 2002
8. Francis, Mark (interview) au Kathryn Devereaux "Children of Nature", U. C. Davis Magazine, 9(2) University of California, Davis. 1991
9. Farogh, Raees , *Geet Khilone*, Hijri Matboohat Committee, University Grants Commission Building, Islamabad Pakistan, 1980
10. Rahman, Mahmood ur. *Urdu Main Bachoon Ka Adab*. Islamabad: Muqtadara Qaumi Zaban 1992.
11. Hart, Roger Children's Participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care, Earthscan Publications Limited, UK, 1997
12. Kellert, Stephen . Affective, evaluative and cognitive perceptions of animals. In I. Altman & J. Wohlwill (eds.), Behavior and the Natural Environment. New York: Phenom Press, 1983

13. Kytta, Marketta, The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments, *Journal of Environmental Psychology*, 24(2), 179-198 , 2004
14. Sobel, David *Children's Special Places: Exploring the Role of Forts, Dens, and Bush Houses in Middle Childhood*, Detroit, MI: Wayne State University Press, 2002
15. Sobel, David , *Place-Based Education, Connecting Classrooms & Communities*, Great Barrington, MA: The Orion Society. 2004
16. Wilson, Ruth *Fostering a sense of wonder during the early childhood years*. Columbus, OH: Greyden, 1993
17. Wilson, Ruth, *Environmental Education at the Early Childhood Level*. Washington, D.C: North American Association for Environmental Education. 1994
18. Wilson, Ruth A. *Starting Early Environmental Education During the Early Childhood Years (ERIC Digest)*. Columbus, OH: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics and Environmental Education, 1996.
19. Wilson, Ruth A. . *The Wonders of Nature - Honoring Children's Ways of Knowing*, *Early Childhood News*, 6(19). 1997
20. Wilson, Ruth A., *Outdoor Experiences for Young Children (ERIC Digest)*. Charleston, WV: ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools , 2000
21. Bunting, T.E. & L.R. Cousins , *Environmental dispositions among school-age children*. *Environment and Behavior*, 17(6) 1985
22. Malik, Fateh Muhammad Nadeem Shanasi (*Literary Criticism*) Sang-e-Meel Publications, Lahore
23. منتخب نظمیں ، شائع کردہ خیبر پختونخوا ٹیکسٹ بک بورڈ ، پشاور
24. <https://www.dawn.com/news/1238041> accessed 09142019
25. Coffey, Ann, *Transforming School Grounds*, in *Greening School Grounds: Creating Habitats for Learning*, (eds) Grant, Tim and Littlejohn, Gail., Toronto: Green Teacher and Gabriola Island, BC: New Society Publishers, 2001
26. <https://oll.libertyfund.org/titles/spencer-the-principles-of-psychology-1855>

GÜNEY AZERBAJYCAN'DA ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİMİ YAZINSAL SÜRECİN TEMEL ÖNCELİKLERİNDİR

Doç.Dr. Esmira FUAD*

Özet

Edebiyatımızın, ulusal kültürel mirasımızın, ayrıca da soyumuzun devamlıları, aydın sabahımızın güvencesi, geleceğimiz dediğimiz çocukların sağlıklı ruhlu, saf düşünceli, yetenekli ve her taraflı gelişmiş asil vatandaş olarak yetişip erseye gelmesi için çocuk edebiyatı örneklerine tüm zamanlarda büyük ihtiyaç duyulmuştur. Fakat Azerbaycan'da çocuk edebiyatının yazılması ve baskısı alanında her zaman belirli boşluklar kendisini göstermiş, genel edebiyatdan farklı olarak çocuk edebiyatının gelişim yolu her zaman başarılı, düzgün ve verimli olmamıştır. Uzun asırlar boyunca çocuk edebiyatının gelişimi yavaşlamış, "Bustan", "Gülüstan", "Divani-hafiz", "Ebvabül-sinan" "Nanü-halva", "Tarihi-Nadir", "Serbaz" vb. karşılığında Azerbaycan türk-le-rine kendi öz dillerinde çocukların kıraatı için eser oluşturmak için geniş olanaklar verilmemiştir. O yüzden de eski ve orta asırlar edebiyat hazinesi de çocuk mutalaası için öngörülerek yazılan kitaplar açısından fakirdir. Bu anlamda, aslında Azerbaycan çocuk edebiyatı mahfumu da yeni döneme - XIX y.y.'a aiy yazınsal-pedagoji olaydır...

XIX ve XX y.y. başlarında yeteri kadar toplumsal ve dini içeriğe, ahlaki-didaktik coşkuya, estetik etki gücüne sahip olan çocuk oku örneklerinin oluşumuna rağmen, bu zengin hazine şimdiye kadar toplanıp, tam şekilde incelenmemiş, baskısı yapılarak halka ulaştırılmamıştır. Raslantı değil ki, bugün Kuzey Azerbaycan'da bile Abbasgulu Ağa Bakıxanov, Seyid Azim Şirvani, Mirze Alekber Sabir, Abbas Sehhet, Abdulla Şaig, Süleyman Sani Ahundov istisna edilirse, onun gelişim yolunda büyük çaba sarfetmiş, Mirze Nesrullah, Hacı Seid ve Celal Ünsizadeler, Hasanali Ağa Han Karadaği, Aleksey Osipoviç Çernyayevski, Seferali bey Velibeyov, Ahmed bey Cavanşir, Mehemedtaği Sidgi, Abdulla bey Efendizade, Mahmud bey Mahmudbeyov ve diğer ünlü temsilcileri hakkında geniş fikir bulunmamaktadır. Onların bazılarının isimleri duyulmuş olsa bile, eserleri tanınmamaktadır. Bu anlamda çocuk edebiyatımızın gelişim tarihinde, çocuklar için öngörülen baskıların oluşturduğu manzere beyaz lekeler sık sık dikkat çekmektedir. Fakat bu politik durum, övey munasebet artık arkada kalmıştır. Bugün Vatanın hem Kuzeyinde, hem de Güneyinde tarihin türlü aşamalarında halkın oluşturduğu manevi zenginliği hiç bir istisnaya yol vermeden tam şekilde araştırıp ortaya çıkarmak, propagandasını yaparak geniş okucu kitlesinin gıda kaynağına dönüştürmek yazarları en fazla düşündüren konulardandır.

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, esmirafuad@mail.ru

Bu gerçeğin içeriğini Tebrizli büyük düşünür, kendi döneminde pedagog, sosyo-politik konularda yazan yazar, eğitim, din adamı, politikacı ve düşünür gibi ün kazanmış Mirze Hasan Rüşdiyye ise daha XIX y.y. II yarısından itibaren derinden anlamıştır. İran'da ilk modern eğitim-öğretim yöntemlerini uygulayan eğitim adamı ve "İran eğitiminin babası" olarak değerlendirilen Mirze Hasan Rüşdiyye'nin XIX y.y. sonlarında büyük zorluklar pahasına açtığı "Medreseye-Rüşdiyye", "Rüşdiyye-ye müzefferiyye" adlı yeni tip okullar "Sefeviler dönemi sonrası Güneyde ana dilinde faaliyette bulunan ilk Azerbaycan okulu idi". Ve doğal olarak bu yeni tip Azerbaycan okullarında eğitim alan çocukların okuyup yüksek eğitim almaları için öz dilinde, özbeöz türkçemizde ders kitaplarının ortaya çıkması ve bedii eserlerin yazılması gerekliliğini doğurmaktaydı. Mirze Hasan Rüşdiyye her kesden önce bu kutsal işe başlıyor ve az yaşlı öğrenciler için bir çok ibret verici eserler-öykü, temsil ve ders kitapları da dahil olmakla, Türk ve farsça 30'u aşkın kitap yazmaktadır.

"Vatan dili" ve "Ana dili" ders kitapları ile yanısıra, "Bidayetüt-telim", "Kifayetüt-telim", "Nehayetüt-telim", "Nesihetül-telim", "Tekmilüs-sert", "Tehsili-hesab", "Üsuli-eqaid ve ya ittihad-i-beşer", "Elifbayi-sövti", "Elifbayi-Rüşdiyye", "Tarixi-şifahi", "Coğrafiyai-şifahi", "Şerieti-ibtidai" vb. değerli eserleri ile İran ve Güney Azerbaycan'da asıl aydınlatma eyleminin başlanmasına start vermektedir. Bilimsel-sosyo-politik ve yazınsal-sanatsal nitelik taşıyan aynı eserler M.H.Rüşdiyyenin ictimai-siyasi ve maarifçilik faaliyeti ile yanaşı, geniş elmi ve sanatsal yaratıcılıkta da uğraşmış olduğunun kanıtıdır...

Bu da bir gerçeklik ki, M.H.Rüşdiyye'nin yazınsal mirası Azerbaycan edebiyatının nadir örneği sayılmaktadır. Onun alegorik hikayeleri çok derin anlam ve amaçları anlatmaktadır. "Bir aslan ile iki öküz", "Maral", "İki horoz", "Köpek ve çaylan", "Şir ve siçan", "Dözümsüz aslan" temsil-öykülerinde eğitici yazar insanlara-azyaşlı okucularına anlatmak istiyor ki, her kes kendi ektiyini biçer. İnsan yaşamı boyunca neler yapmış olursa, hangi hareketleri yaparsa, ömür yolunda onlarla karşılaşmış olur, iyi, ya pis işlerin taşıyıcısı olmuşsa, asıl aynı hareketlerle yüz-yüze kalır.

Kaydetmek gerekir ki, Güney Azerbaycan'da ve İran'da çağdaş dönem çocuk edebiyatının temelini Semed Behrengi ve onun ulusal siyasi eyleme etkin şekilde katılan meslektaş ve kalemtaşı Merziye Üskülü Dalğa birlikde koymuşlar. Bugün Güney aydınları "Çocuklarınızın göz yaşlarını koruyun, bırakın kendi çağında onlar sizin kabrinizin üzerine dökülmek için yarayabilsin" (Pifagor), gerçeğini anlıyor ve gerçekleşmesi için çocuk edebiyatı örneklerinin oluşumuna ve araştırılmasına daha fazla önem vermekteler. Aynı örnekler sırasında Ekber Azad'ın "Firengiz ile kırmızı don", Ramin Cahangirzade'nin "Ay suda", "Nar", Uşaq qoşuqları, Zöhre Vefayinin "El-ele. Çocuk okulu-3, "Ana. Çocuk okulu-5, Mesume Ejderinin "Biz kurduz", Perviz Firuher'in "Xoruzun pulu", Yagub Vilhem Qireym-Semed Cabbarpurun "Mutlu oğlan", Ruyiyye Aliguluyan'ın "Lay-lay çaldım yatınca", V.Sutayev ve Eldar M.Sadiğin "Miyov eleyen kimdir?", Mehmed Abidinpurun "Alqış emi", "Yağış", Fatime Mir Hesenpurun "Derse geden bir uşaq", "Şir ve siçan", "Molla Nesreddin yolda" ve "Şehirli torba", Haşım Terlanın "Uşaq dünyası", Murtuza Mecidferin "İşler ve uşaq: Bax gör kimdir? Neçidir?", Feride Dadxahın "Göyqurşağı (Farsca)", Zehra Velizade ve M.Şimşeyin "Açıl çetirim, açıl", Mehmedrza İsmayılzade-G.Mehmeddelinin "Meyvelerin Söhbeti-Söhbətül Esmar Çeşmesin-den", Günay Garaağac ve Halil Açıkgöz'ün "Azerbaycan bayatıları" (1998) ve başkaları Urmu Turuzsitesinde yayımlanmıştır.

Çağdaş Güney Azerbaycan edebiyatının verimli yaratıcılığa sahip temsilcilerinden biri olan Ramin Cahangirzade III ciltlik "Peşeler" ve "Aileler" adlı çocuk şiir toplusunun baskısını yapmış, "Doymuram seni içmekden" (yeni satirik şiirler), "Mayallaq" (satirik nesir eserleri), "Minimal satirik şiir ve nesir eserleri" - I ve II cilt, ayrıca çocuklar için yazdığı "Sel kızı", "Nazlı", "Elifba", "Dörd fesil", "Xallı ve allı", "Qarışqam", "Reqemler", "Boyalor", "Çiyelek", "Elay ve İlkay", "Heyvanlar" (3 ciltte), "Küçe", "Tiraxtur basdı qaza", "Dörd fesil" şeir, "Orxan ve mani" hikaye toplularını ise baskı için hazırlamıştır. Bugün Resul Gadiri, Süsen Nevadeye Rezi, Habib Ferşbaf, Seher Xiyavi, Mehmed Abedinpur, Nureddin Mügeddem, İsmayıl Efxemi, Hosrov Barışan, Hamidrza Hüseyini, Azeryar Danişver, Melihe Ezizpur, Feride Dadxah, Rüyeyye Eliquliyani, Mehri Zare, Mürtezi Mecidfer, Ali Ferzizade ve b. kendi eserlerinde çocukluk çağlarını, çocukları saflığın, temizliğin kay-na-ğı olarak gösterir, onlara karşı dikkatli ve merhametli olma gerekliliğini öne sürüyor, okucularına "Çocuklar gibi olun!" nasihatini-mesajını aktarmaktalar. Düşünüyorlar ki, her kes çocuklar gibi saf, temiz, çıkarsız, dostlukta sıkı, barışsever olursa, belki de yer yüzünde "cennet kurulmuş olur..."

THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S LITERATURE IN SOUTH AZERBAIJAN IS ONE OF THE PRIORITIES OF THE LITERATURE PROCESS

Abstract

Our literature, national cultural heritage as well as followers of our descendants, the guaranty of our bright future, and the formation of our future, our children who are well-developed, educated, healthy personalities needs in samples of Children's literature for growing up as true citizens. However, in Azerbaijan, there have always been some gaps in the writing and publishing of children's literature, and the development of children's literature has not always been successful, smooth and productive in contrast to overall. For many centuries the development of children's literature has been delayed, such as "Bustan", "Gulustan", "Divan-e-Hafiz", "Abvabul-sinan" "Nanu-halva", "Tarihi-Nadir", in contrast, the Azerbaijani Turks were not given the opportunity to create a work for their children in their native languages. Therefore, the treasury of ancient and medieval literature is incomplete in terms of books written for children. In this sense, in fact, the concept of Azerbaijani children's literature is a literature and pedagogical event of the new era - XIX century...

Despite the creating of literature for children which were full with enough social and religious content, moral and didactic pathos, and aesthetic influence at the beginning of the 19th and early 20th centuries, till our days this not entirely investigated rich treasure was collected, published and distributed to the public. It is no coincidence that today, even in North Azerbaijan, if to exclude Abbasgulu Agha Bakikhanov, Seyed Azim Shirvani, Mirza Alakbar Sabir, Abbas Sahhat, Abdulla Shaig, Suleyman Sani Akhundov, there is no idea about Mirza Nasrullah, Haji Said and Jalal Unsizadalar, Hasaneli Agha Khan Garadaghi, Aleksey Osipovich Chernyayevski, Safarali bey Valibeyov, Ahmed bey Javanshir, Mahammadtaghi Sidqi, Abdulla bey Afandizade, Mahmud bey Mahmudbeyov and others who have made great efforts to develop it. Although some of these names are heard, their works are not known. In this sense, in the history of our children's literature, white spots are intense in the scene created by children's publications. However, this political atmosphere, the unfamiliar attitude is behind. Today, one of the most thought-provoking questions for both authors in the south and north of the motherland, at the various stages of history, is to explore and propagate the spiritual wealth created by the people without any exception, and to convey it to the source of the broad masses of readers.

The essence of this reality is deeply understood by the great intelligent who was known as educator, publicist, illuminer, spiritual figure, political figure and editor from Tabriz Mirza Hasan Rashdiyya. The illuminer introducing the first modern teaching methods in Iran and the "father of Iranian illumination", Mirza Hasan Rashdiyya who in the late 19th century with the great difficulties opened the new schools called "Madrasah-Rashdiyya" and "Journey to Rushdiyye". It were the first Azerbaijani schools teaching at the mother tongue in the South after the Safavid era.

GÜNEY AZERBAIJAN'DA ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİMİ YAZINSAL SÜRECİN TEMEL ÖNCELİKLERİNDİR

*"Məni elə yerdə dəfn edin ki, məktəblilər hər gün qəbrimin
üzərindən keçərkən ruhumu şad etsinlər..."*
Mirzə Həsən Rüşdiyyə

Ədəbiyyatımızın, milli mədəni irsimizin, eləcə də nəslimizin davamçıları, gələcəyimiz dediyimiz uşaqların sağlam ruhlu, əqidəli, savadlı və hərtərəfli inkişaf etmiş əsl vətəndaş kimi yetişib formalaşması üçün uşaq ədəbiyyatı örnəklərinə bütün zamanlarda böyük ehtiyac olmuşdur. Lakin Azərbaycan'da uşaq ədəbiyyatının yazılması və nəşri sahəsində həmişə müəyyən boşluqlar özünü göstərmiş, ümumədəbiyyatdan fərqli olaraq uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolu həmişə uğurlu, hamar və məhsuldar olmamışdır. Uzun əsrlər boyu uşaq ədəbiyyatının inkişafı ləngimiş, "Bustan", "Gülüstən", "Divani-hafiz", "Əbvabül-sinan" "Nanü-halva", "Tarixi-Nadir", "Sərbaz" və s. kitabları müqabilində

Azərbaycan türklərinə öz doğma dillərində uşaqların oxuması üçün əsər yaratmağa geniş imkan verilməmişdir. Ona görə də qədim və orta əsrlər ədəbiyyat xəzinəsi də uşaq oxusu üçün nəzərdə tutularaq yazılan kitablar baxımından kasaddır. Bu mənada, əslində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı məfhumu da yeni dövrə - XIX əsrə aid ədəbi-pedaqoji hadisədir...

XIX və XX əsrin əvvəllərində kifayət qədər ictimai və dini məzmunu, əxlaqi-didaktik pafosa, estetik təsir gücünə malik olan uşaq oxusu nümunələrinin yaranmasına baxmayaraq, bu zəngin xəzinə indiyə qədər toplanıb, bütöv halda araşdırılmamış, nəşr edilərək xalqa çatdırılmamışdır. Təsadüfi deyil ki, bu gün bizim Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Ələkbər Sabir, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, Süleyman Sani Axundov istisna edilərsə, onun inkişafı yolunda böyük əmək sərf etmiş, Mirzə Nəsrullah, Hacı Səid və Cəlal Ünsizadələr, Həsənəli Ağa Xan Qaradaği, Aleksey Osipoviç Çernyayevski, Səfərəli bəy Vəlibəyov, Əhməd bəy Cavanşir, Məhəmmədağlı Sidqi, Abdulla bəy Əfəndizadə, Mahmud bəy Mahmudbəyov və digər görkəmli nümayəndələri haqqında təsəvvürümüz belə yoxdur. Onların bəzilərinin adlarını eşitmiş olsaq da, əsərlərindən xəbərsizik. Bu mənada uşaq ədəbiyyatımızın inkişaf tarixində, uşaqlar üçün nəzərdə tutulan nəşrlərin mənzərəsində ağ ləkələr sıx-sıx nəzərə çarpır. Lakin bu siyasi ab-hava, ögey münasibət artıq arxada qalmışdır. Bu gün Vətənin həm Quzeyində, həm də Güneyində tarixin müxtəlif mərhələlərində xalqın yaratdığı mənəvi sərvəti heç bir istisnaya yol vermədən bütöv halda araşdırıb üzə çıxarmaq, təbliğ edib geniş oxucu kütləsinin mənəvi qida mənbəyinə çevirmək yazarları, ziyalıları düşündürən əsas məsələlərdəndir.

Bu gerçəkliyin mahiyyətini dövrünün böyük aydını, Cənubi Azərbaycan'ın baş şəhəri Təbrizdən Şərq dünyasına günəş təkin doğan görkəmli maarifpərvər, pedaqoq, publisist, ruhani, siyasətçi və mühərrir kimi tanınmış Mirzə Həsən Rüşdiyyə isə hələ XIX əsrin II yarısından etibarən dərinəndən anlayıb. İranda ilk müasir təlim-təhsil üsullarını tətbiq edən maarif xadimi və "İran maarifinin atası" kimi dəyərləndirilən Mirzə Həsən Rüşdiyyənin XIX əsrin sonlarında böyük çətinliklər bahasına açdığı "Mədrəsəyə-Rüşdiyyə", "Rüşdiyyə-ye müzəffəriyyə" adlı yeni tipli məktəblər "Səfəvilər dövründən sonra Cənubda ana dilində fəaliyyət göstərən ilk Azərbaycan məktəbi idi"¹. Və təbii olaraq bu yeni tipli Azərbaycan məktəblərində təhsil alan uşaqların oxuyub yüksək savad almaları üçün ana dilində, özbəz türkçəmizdə dərslərlərin yaradılması və bədii əsərlərin yazılması zərurətini də doğururdu. M.H.Rüşdiyyə hər kəsdən öncə bu qutsal işə başlayıb və kiçikyaşlı öyrəncilər üçün bir sıra ibrətamiz əsərlər-öykü, təmsil və dərsləklər, türk və fars dillərində ümumilikdə 30-a yaxın kitab qələmə alıb. "Vətən dili" və "Ana dili" kimi dərsləkləri ilə yanaşı, bir-birindən dəyərli "Bidayətüt-təlim", "Kifayətüt-təlim", "Nəhayətüt-təlim", "Nəsihətül-təlim", "Təkmilüs-sərt", "Təhsili-hesab", "Üsuli-əqaid və ya ittihadı-bəşər", "Əlifbəyi-sövti", "Əlifbəyi-Rüşdiyyə", "Tarixi-şifahi", "Coğrafiyəi-şifahi", "Şəriəti-ibtidai" və b. əsərləri ilə İranda və Güney Azərbaycan'da əsl maarifçilik hərəkatının başlanmasına start verib. Elmi-publisistik və ədəbi-bədii xarakter daşıyan həmin əsərlər M.H.Rüşdiyyənin ictimai-siyasi və maarifçilik fəaliyyəti ilə yanaşı, geniş elmi və bədii yaradıcılıqla da məşğul olduğunu kənatdır...

M.H.Rüşdiyyə'nin, daha sonra Cabbar bəy Bağçaban, Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, Haşım Tərhan, Səməd Behrəngi, Mərziyyə Üskülü, Əlirza Nabdil Oxtay, Həsən Fərşəf və digərlərinin bədii irsinin özəlliklərindən biri əsərlərini əsasən sadə dildə, uşaqların anlama biləcəyi tərzdə yazmalarıdır. Onların amacı üz tutduqları mövzuları bədii müstəvidə işləməklə xalqın maariflənməsinə, körpə fidanların gözlərinin açılmasına xidmət etmək idi. Maarifləndirmə isə əhalidə yeniyetmə dövrlərindən başlamalıdır. Güney yazarları bilirdilər və bu gün də o fikirdədirlər ki, uşaqları elmə, təhsilə həvəsləndirmək, savadlı, bilikli vətəndaş kimi yetişdirmək üçün onlarda kitab oxumağa maraqla oyatmaq lazımdır. Əgər belə olmasa, uşaqların elmə, təhsilə maraqları itər, mədəni-maarif işlərinə meyl etməzlər. M.H.Rüşdiyyə də bu gerçəyi dərinəndən anladığından uşaqların zövqünü oxşaya biləcək, onların bəsirət gözünün açılmasına yardımçı ola biləcək əsərlər, öykülər, duzlu-məzəli şeir və kiçik həcmli təmsillər yazır, böyük sənətkarlıq nümayiş etdirirdi. Kamil pedaqoqun məqsədi o idi ki, uşaqların zehni yorulmasın, uzun mətni oxumaqdan bezməsinlər. Ədibin ədəbi irsi, didaktik ədəbiyyatın ən gözəl örnəklərindən sayılan təmsilləri o taylı-bu taylı Azərbaycan ədəbiyyatının misilsiz örnəkləridir. Onun alleqorik hekayələri dərin fəlsəfi mənalara ilə diqqət çəkir. Yazıcının uşaqlar üçün yazdığı və "Vətən dili" dərsləyinə də daxil etdiyi həmin hekayələr günümüzədək uşaq

¹ Mənbə: Misir Mərdanov. Azərbaycan'ın Təhsil Tarixi. "Təhsil" Nəşriyyatı, 2011-Ci İI. Bakı, I cild, 295 s.

ədəbiyyatında öz əhəmiyyətli mövqeyini qoruyub saxlayır. “Aslan və İki Öküz”, “Tısbəgə və Dovşan”, “Maralın Qıçları və Buynuzları”, “Köpəklər və Tülkü”, “İki Xoruz”, “Köpək və Qurd”, “Köpək və Çaylan”, İnsan və Aslan”, “Şir və Siçan”, “Dözümsüz Aslan” təmsil-öykülərində böyük pedaqoq insanlara anlatmaq istəyir ki, hər kəs öz əkdüyünü biçir. Lovğalıq, təkəbbür, yersiz qürur insana baş ucalığı gətirən cəhətlər deyil...İnsan yaşamı boyunca nələr edirsə, hansı əməlləri həyata keçirirsə, məhz onlar zaman keçdikcə qarşısına çıxır, yaxşı, ya pis əməllərin daşıyıcısı olubsa, elə həmin əməllərlə də qarşılaşır.

Mən təəssüflər ki, Mirzə Həsən Rüşdiyyənin “bu qədər zəngin yaradıcılıq irsi olmasına baxmayaraq, əsərləri Quzey Azərbaycan'da nəinki ayrıca nəşr olunmamış, hətta antologiyalara belə çox cüzi bir hissəsi salınmışdır. O da acınacaqlı haldır ki, türkçülüynün tarixinə aid bir çox əsərlərdə türklük üçün bu qədər böyük işlər görmüş bu şəxsiyyətin adı belə çəkilməmişdir”¹.

Ancaq Güneydə onun açdığı mütərəqqi yolla mətən addımlarla irəliləyən davamçıları yetişdi. Onlar yeni üsullu məktəb açma bilməsələr də, möhtəşəm uşaq ədəbiyyatı nümunələri yaratdılar. Qeyd edək ki, Güney Azərbaycan'da və İranda çağdaş dövr uşaq ədəbiyyatının təməlini M.H.Rüşdiyyənin xələfi - Səməd Behrəngi qoymuş, onun faciəli ölümündən sonra isə bu qutsal işi milli siyasi hərəkətdə fəal iştirak edən məsləkdaşları Mərziyə Üskülü Dalğa və Əlirza Nabdil Oxtay birlikdə davam etdirmişlər.

Bu gün Güneydə “Uşaqlarınızın göz yaşlarını qoruyun, qoy öz çağında onlar sizin qəbrinizin üstünə tökülməyə yaraya bilsin” (Pifaqor), gerçəyini anlayır və həyata keçməsi üçün uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin yaranmasına və araşdırılmasına daha çox əhəmiyyət verirlər. Tanınmış şair və tənqidçi Hümmət Şahbazi Azərbaycan ədəbiyyatında ilk uşaq şeiri kimi Məhəmməd Füzulinin iki yüz beytdən ibarət “Söhbətül-əsmar” (“Meyvələrin söhbəti”) alleqorik məsnəvisini qəbul edir və yazır ki, bu kitabı 1958-ci ildə Bakı'da “Həmid Araslı” nəşr etdirib. Kamil Mirbağirov tərəfindən nəsrə çevrilərək uşaqlar üçün hazırlanıb və Təbrizdə 1376 (1997)-ci ildə “Əsmər” nəşriyatı tərəfindən yayımlanıb. Əsərin böyüklər üçün yazıldığını duyuruq. Ancaq dərinə fikirləşdikdə, yeni çağda cizgi filmləri, təmsili (alleqorik) biçimdə uşaqlar üçün hazırlanmasını görəndə, “Söhbətül-əsmar”-nə uşaqlar üçün təmsili bir dil ilə yazıldığını duyursan. Buna görə Azərbaycan'ın ilk uşaq şeiri (bəlkə də mən deyərdim ki, bütün Şərqdə) Füzuliyə aiddir. Hümmət Şahbazinin fikrinə yüzəyüz qatılır və təsdiqləyirəm, çünki 1958-ci ilədək “Söhbətül-əsmar” (“Meyvələrin söhbəti”) əsəri S.Mümtaz, H.Araslı, M.Rzaquluzadə və Ə.H.Qəhrəmanov, H.Əfəndiyev və digərlərinin tərtibatı və müqəddimələri ilə Təbrizdə və Bakı'da dəfələrlə çap olunmuşdu: “Kitabi Söhbətül-əsmar. Təbriz, 1927, 15 s.; Yemişlərin öyünməsi və yaxud söhbətül-əsmar. S.Mümtazın müqəddiməsi ilə. Bakı, 1935; Söhbətül-əsmar (Meyvələrin söhbəti). Araslı H. Ədəbiyyat xristomatiyası: Natamam orta və orta məktəbin 5-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1938, s.101-105; Söhbətül-əsmar (Meyvələrin söhbəti). Bədii oxu kitabı: Natamam orta və orta məktəbin 5-ci sinfi üçün /Tərtib edən: H.Araslı. Bakı: Azərnəşr, 1939, s.110-114; Söhbətül-əsmar. Araslı H. Ədəbi oxu kitabı: Natamam orta və orta məktəbin 5-ci sinfi üçün: ikinci stereotip çapı. Bakı: Azərnəşr, 1941, s.92-96; Söhbətül-əsmar. Araslı H. Ədəbi qiraət kitabı: Natamam orta və orta məktəbin 5-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1944, s.102-105; Söhbətül-əsmar (Meyvələrin söhbəti) /İşləyəni: H.Araslı. Uşaq ədəbiyyatı: Pedaqoji məktəblər üçün müntəxəbat /Tərtib edənləri: M.Rzaquluzadə və Ə.H.Qəhrəmanov. Bakı: Azərnəşr, 1948, s.37-40; Söhbətül-əsmar (Meyvələrin söhbəti). Əfəndiyev H. Ədəbi qiraət: Yeddiillik və orta məktəbin 7-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1949, s.108-111; Söhbətül-əsmar (Meyvələrin söhbəti). Əfəndiyev H. Ədəbi qiraət: Yeddiillik və orta məktəbin 7-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1950, s.75-79; Meyvələrin bəhsi. Məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün. /İşləyəni: S.Qafarlı; Rəssamı: S.Vlasova. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1951, 15 s. Şəkilli; Meyvələrin söhbəti. Rəcəbov Ə.Qiraət kitabı: Rus orta məktəbinin 8-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1951, s.82-84; Söhbətül-əsmar (Meyvələrin söhbəti). Əfəndiyev H. Ədəbi qiraət: Yeddiillik və orta məktəbin 7-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1951, 1952, s.27-30; Meyvələrin söhbəti. Əfəndiyev H. Ədəbi qiraət: Yeddiillik və orta məktəbin 7-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1953, s.22-25; Meyvələrin söhbəti. Əfəndiyev H. Ədəbi qiraət: Yediillik və orta məktəbin 7-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1954, s.15-18; Meyvələrin söhbəti. Əfəndiyev H. Ədəbi qiraət: Yeddiillik və orta məktəbin 7-ci sinfi üçün. Bakı: Azərnəşr, 1955, 1956, 1957, s.21-24; 1958, 1959, 1960, s.12-15; Meyvələrin söhbəti. /Uşaqlar üçün nəsrə işləyəni: Kamil Mirbağirov. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1960, 16 s. Şəkilli.)². Göründüyü kimi,

¹ Şirvani Ədilli, “Türküstan qəzeti”, 29.08.2017; kolani.az/.../print:page,1,225-milli-maarifchilik-fedaisi-mirze...

² Məhəmməd Füzuli. Biblioqrafiya. Tərtib Edən: Tarix Üzrə Fəlsəfə Doktoru Aydın Xəlilov, Redaktoru: Arif Ramazanov,

onlarla nəşr variantlarının hamısında əsərin orta və natamam orta məktəblərin əsasən beşinci, sonra isə VI-VII sinif şagirdləri üçün tədris olunacağı qeyd olunur. Deməli, dahi Füzuli “Söhbətül-əsmar” (“Meyvələrin söhbəti”) məsnəvisini daha çox uşaq və yeniyetmələri düşünərək qələmə almışdır. Hümmətin də bu məsnəvinin mahiyyətinə varması, dahi Füzulinin hədəflərini bəirləməsi, mənəm-mənəmlik düşüncəsinin, lovğalıq və təkəbbürün dünyanın ən ləziz neməti olan meyvələrdən deyil, insanlardan belə qaçışa gətirib çıxardığını, dolayısı ilə insanların birliyə nə qədər ehtiyacları olduğu halda, bu gerçəyi anlamaması məsələsini incələməsi də düşündürücüdür: “Şair bu kitabda meyvələrin dili ilə, öz öyüdsəl (nəsihətə) sözlərini deyir və hər bir meyvə özünün xasiyyətindən danışır. Şeirdə meyvələrin xarakteri vardır. Füzuli meyvələrin xasiyyətlərinə uyğun sözlərdən faydalanır. Şairin bu vəsflərində bütün meyvələr özü-özlüyündə taysızdır. Heç bir meyvə, başqa meyvələrin yaxşılığını görmək istəmir və hər biri özünü yaxşılardan ən yaxşısı bilir. Sonda başa səyahətə çıxan adam da elə onların yaratdığı bu uyumsuz dünyalarından qaçmaq fikrinə düşür. Bu meyvələr arasında heç bir fikir və duyğu birləşməsi yoxdur. Onların hər birisinin davranışı “Burda mənəm, Bağdadda kor xəlifə” zərbül-məsəlini yada salır”.

İctimai şüurun formalaşması, yeni insan tərbiyəsi, maarif və mədəniyyətin inkişafı, körpə fidanların sağlam ruhda böyüməsi və doğma dildə mükəmməl təhsil alması uğrunda yorulmadan çalışan, böyük maarifpərvər şair və fəal ictimai xadim kimi tanınan Cabbar Əsgərzadə Bağçabanın (1885-1966) yaradıcılığında da uşaqlar üçün yazılan bir-birindən maraqlı şeir və hekayələr mühüm yer tutur. “Qızılı yarpaq, yaxud zəkali Ənvər” poemasının da qəhrəmanları dərslərini yaxşı və pis oxuyan, çalışqan və tənbel məktəblilərdir. Uşaq auditoriyasının qavrama səviyyəsini diqqətdə saxlayan şair-pedaqoq əsəri şifahi xalq ədəbiyyatından gələn sadə süjet əsasında qələmə almış və poemasında ölkənin, cəmiyyətin və insanların inkişafının, yüksəlişinin təhsildə, elm və maarifdə olduğu fikrini təbliğ etmişdir¹. Əsərin baş qəhrəmanı Ənvəri yoldaşlarından ayıran çalışqanlıq, oxumağa olan həvəsi, “veyil-veyil bazar-küçəni gəzməməsi və sakit təbiətidir”². Mükəmməl tərbiyəsi və dərslərinə hər gün ciddi hazırlaşması, bunun müqabilində müəllimlərindən “əla” qiymət, üstəlik də dəftər, qələm hədiyyə alması, dəcəl uşaqlara qoşularaq vaxtını boş və səmərəsiz oyunlarda keçirməməsini, üst-başını batırmamasını, bir sözlə, nümunəvi davranışı ilə Ənvərin evdə, məktəbdə və yaşadığı məhəllədə hamının sevimlisinə çevrilməsini C.Ə. Bağçaban kiçik yaşlı oxucularının başa düşəcəyi sadə, anlaşılıqlı bir dillə təsvir edir:

*Oxumağa meyl eləyən cocuqlar
Anaları çağırcağın tez durar.
Gedər, yuyar əl-üzünü tərtemiz,
Olar ana yanında o, çox əziz.
Həyatı, bağçanı dolanar, gəzər
Çiçək dərib, kəsaləti məhv edər.
Açar kitabını bir də əzbərlər,
Dərsi əzbər, hesabı hazır edər.³*

Ancaq Ənvəri sevməyən, ona paxıllıq edən, uğurlarını gözü götürməyən və vaxtını oyun oynamaqla keçirən tənbel yoldaşları da az deyil. Onlar Ənvərin “Bütün günü oyun oynamaqdansa, dərs oxuyun, imtahanlara az qalır” kimi çağırışlarına rişxəndlə yanaşaraq: “Ənvər, Ənvər, can Ənvər, Oyundan qorxan Ənvər!” - kimi xitab edərək məsxərəyə qoyurlar. Lakin Ənvərin yoldaşlarına ağıllı, düşüncəli cavabı iki qütbə bölünmüş uşaqların səviyyəsini, elm və maarifə münasibətini müəyyən edir⁴:

*Uşaq, uşaq, can uşaq,
Gəlir imtahan, uşaq.
Mənə rişxənd edərsiz,
Belə atılıb-düşərsiz.*

Bakı: Nurlan, 2011, 392 S., S.83-86.

¹ Esmira Fuad. XX Əsr Güney Azərbaycan Epik Şeiri. “Elm və Təhsil”, Bakı-2016, S. 109.

² İslam Qəribli. Ədəbiyyat Sərhəd Tanımır, “Elm və Təhsil”, Bakı-2014, 288 Səh., S.111

³ Sözdən Asılan Arzular. Güney Azərbaycan Şairlərinin Oemalarından Seçmələr (XX əsr), Tərtib edən və nəşrə hazırlayan Esmira Fuad, “Elm və Təhsil”, Bakı-2016, s.35.

⁴ Esmira Fuad. XX əsr Güney Azərbaycan Epik Şeiri. “Elm və Təhsil”, Bakı-2016, s. 109.

*Sonra sözümlü bilərsiz,
Onda başa düşərsiz*¹.

Çox keçmədən başlanan imtahanlarda Ənvər məntiqli və tutarlı cavabları ilə müəllimlərini heyran qoyur. Onun oyunçu sinif yoldaşları isə suallara cavab verə bilmir, acizlikləri, bilgisizlikləri ilə müəllimlərinin qarşısında pərt olur, peşimançılıq çəkir və ürəklərində Ənvərə haqq qazandırır. Sonda, hətta xorla ucadan: - Sağ ol, zəkali Ənvər! Var ol, zəkali Ənvər!-nidaları ilə onu alqışlayırlar. Əsərdə obrazları səciyyələndirən bənzətmə və bədii təyinlər məzmunla uyğunluq tapır, poetik mənə kəsb edir.

Əxlaqi-didaktik məzmunu ilə seçilən “Qızıllı Yarpaq, Yaxud Zəkali Ənvər” poemasında “müəllim-şagird münasibətləri, valideynlərin uşaqlarını oxutmaq üçün onları həvəsləndirməsi, çəkilən zəhmətin öz bəhrəsini verməsi həm bir şair, həm də müəllim-öyrədici ustalığı ilə öz bədii əksini və həllini tapmışdır”².

Poemanın tərbiyəvi-didaktik ruhu güclüdür, buna görə də uşaqların mənəviyyatına etkisi qaçılmazdır. Sözsüz ki, əsəri oxuyan hər bir uşaq Ənvərə oxşamaq, onun kimi ağıllı və çalışqan olmaq istəyəcəkdir.

Ədəbiyyat aləmindən məlumdur ki, bir çox yazarlar uşaqlar haqqında sentimental-əxlaqi ədəbi üsullarla, ən yaxşı halda, böyüklərin zərif yumorunu qatmaqla əsərlər qələmə alırlar, ancaq onların iç dünyasının alt qatlarına, mənəviyyatının dərinliyinə nüfuz edə bilmirlər. Çağdaş dövr Güney Azərbaycan uşaq nəsrinin yaradıcısı olan Səməd Behrəngi isə öz əzərlərində uşaq ruhuna daha da yaxınlaşmaqla, onların daxili dünyasına yol tapmağa nail olan yazıçılardandır. O, kamil pedaqoq olmaqla yanaşı, həm də orijinal dəst-xəttə malik istedadlı öykü yazarı, peşəkar tərcüməçi, XX əsr İran və Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli adlarından biri idi. Güney Azərbaycan'da çağdaş dövr uşaq ədəbiyyatının-nəsrinin yaranması və inkişaf etməsi məhz onun şərəfli adı ilə bağlıdır. Uşaqlar üçün nağıllar, həmçinin baş qəhrəmanları əsasən ünsiyyətdə olduğu şagirdləri olan və onların başına gələn olaylardan bəhs edən son dərəcə maraqlı hekayələr qələmə alır, özəlliklə “alleqoriya və təşxislərə yer verməklə örtülü şəkildə ən orijinal yolla öz fikir və düşüncələrini yayırdı”³.

Səməd Behrəngi əsərlərini ”Biz uşaqlara: - Oğurluq etmə, yalan danışma! - kimi məsləhətlər vermək əvəzinə, onların doğru olmalarının səbəbini açıb göstərməliyik. Çünki insanları yetişdirən mühitdir. Yaxşı insan yetişdirmək istəyiriksə, mühiti də yetişdirməli və insaniləşdirməliyik”, - əqidəsi ilə yazıb-yaradırdı... Uşaq təbiətini anlayan təcrübəli pedaqoq kimi körpə fidanlara yalnız doğruya inam, həqiqətə sevgi, şərə, pisliliyə və xəyanətə, ağa qara, yalana həqiqət, göz yaşlarını sevinc şölaləsi, hıçqırığı gülüş, məhrumiyətləri tanrının qisməti kimi qələmə verənlərə nifrət aşılayırdı. Bu nifrətin onların yaşanı üçün, yaxşını pisdən ayıra bilməsi üçün gərəkliliyi olduğunu düşünürdü”⁴.

"Adət", "Binam//Adsız", "Narınc qabığı", "Balaca qara balıq", "Ulduz və qarğalar", "24 saat yuxuda və ayıqlıqda", "Çuğundursatan oğlan", "Bir hulu, min hulu", "Məhəbbət nağılı", "Təlxun", "Ləbi satan uşaq", "Qoca arvad və qızıl cücəsi", "Koroğlu və keçəl Həmzə", "Ulduzla danışan gəlincik", "Çox bəxtiyar ağa" və s. kimi hekayələrində o, bulaq suyu kimi dumduru, saf uşaq dünyasından böyüklərin bulunduğu aləmə bir pəncərə açır və açdığı pəncərədən toplumu bütün cizgiləri, xüsusiyyətləri ilə yaşlıların gözləri önündə canlandırırdı... Və böyüklər, yaşlılar da həmin əsərlərə maraq göstərirdilər...

Güney yazarları oxucularını dünyaya uşağın gözündən baxmağa yönləndirir, öyrədir, dərslər verir. Səməd Behrəngi yaradıcılığında “uşaqlıq mövzusu”nun işlənməsi və yaratdığı bir-birindən fərqli obrazlar digər yazarların sunduğu obrazlardan seçilirdi. Çünki kamil bir öyrətmən olan və uşaqları canı qədər sevən S.Behrəngi uşaq mövzusunun işləyərək ənənəvi anlayış və baxış müstəvisindən sıyrılaraq çıxır, uşaqlıq probleminə öz orijinal, fərqli baxış bucağından baxmağın örnəklərini yaradırdı. Onun yaradıcılığında vahid və tamamlanmış bədii-fəlsəfi uşaqlıq konsepsiyası zəncirinin ayrı-ayrı halqalarına nəzər saldıqda iki məsələ diqqət çəkir. “Yazıçı uşaqlıq mövzusunun müraciət edərək, bir tərəfdən qəhrəmanlarının həyat mənzərəsini daha geniş aspektdə təqdim edir, xarakterlərin böyümə mühitindən və situasiyalardan asılı olmasını çatdırır, digər tərəfdən uşaqlıq mövzusunun - saflıq,

¹ CAƏA, s.159

² İslam Qəribli. Ədəbiyyat Sərhəd Tanınır, “Elm və təhsil”, Bakı-2014, 288 səh., s.111

³ [http://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2019/may/651399\(meqale\).pdf](http://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2019/may/651399(meqale).pdf)

⁴ <http://artkaspi.az:8080/az/adas-guney-azerbaycan-usaq-edebiyatının-yaradıcısı-esmira-fuad-yazir/>

təmizlik, məsumluq və pozitivlik qaynağı kimi müraciət edir. Bundan başqa uşaqlıq mövzusu yazığının əsərlərində həm də metafora-alleqorik çalara bürünür (“Bütün insanlar uşaqlıqlar”)¹.

“O, yasaq olunmuş Ana dilini uğrunda öləcək qədər çox sevirdi... Ana dilində təhsil almaq imkanının olmaması və bu durumdan çıxış yollarının axtarılması məsələsi Səməd Behrəngini ən çox düşündürən problemlərdən biri idi. Öz dövründə bu problemin çıxış yollarından biri kimi Ana dilində dərslərlərin yazılıb çap edilməsində, ana dilində mədrəsələrin açılmasında görürdü. S.Behrəngi Mir Mehdi Etimad, Mirzə Həsən Rüşdiyyə, Həbib Sahir kimi öndərlərin qutsal işini davam etdirməyə qalxışdı, uşaqların anlama biləcəyi sadə türkcədə “Əlifba” kitabı yazdı, lakin İranın rəsmi qurumları bu dərsləyin çapına icazə vermədi və İslam-i İrşad idarəsi tərəfindən geri qaytarıldı... Bu etirazın əsas səbəbi isə Azərbaycan türklərinin Ana dilində təhsil almasının qarşısına çəkilən keçilməz sədd idi. Bu addımı Səmədin böyük qardaşı Əsəd Behrəngi vaxtilə siyasi akt kimi qiymətləndirmişdi. Çünki qardaşın ona ünvanladığı: “Mən imzamı xalqın zehninə cəfəngiyat verən bir çox müəlliflər kimi kitabın üstünə yaza bilmərəm. Mən ömrümdə bircə dəfə də olsun “Ş” hərfini uşaqlara “Şah” sözü ilə öyrətməmişəm. “Şahbanu” və “Vəliəhd” sözlərinin üstündən atılıb keçmişəm. Mən kitabımın birinci səhifəsini onlara necə həsr edə bilərəm? Qoy evimizin damı uçsun. Mən “Ş” hərfini “Şah”, “Şahbanu” sözləri ilə, “ə” hərfini “Vəliəhd” kəlməsi ilə öyrədə bilmərəm. Bəli, qardaşım, onlar mənə bunu təklif edirdilər. De görüm, nə etməliyəm? Bütün həqiqətləri və şərəfimi bu kitabın yolundamı qoyum? Bəs onda şagirdlərimə, uşaqlara nə cavab verə bilərəm? “24 saat yuxuda və ayıqlıqda” hekayəmi məşğuliyyət üçün yazmamışam. Ona görə yazmışam ki, sən dünyanın hər yerində yaşayan öz balaca qardaşlarını yaxşı tanıyasan. Onların dərdlərinin çarəsi haqqında düşünəsən...”²” - sözlərində, təbii, həmin qadağanın sirri və hansı mətləbin gizləndiyi aydın olur... Bütün yaradıcılığını əsasən uşaqlara həsr edən və dünyaya onların gözü ilə, məhz onların pəncərəsindən baxmağa qeyrət göstərən S.Behrənginin Uşaqlıq mövzusu oxucunu bütövlükdə onun bədii konsepsiyasını dərk etməyə yaxınlaşdırır.

Güneydə uşaq ədəbiyyatı yazarlarının düşüncələrinə görə, bir ulusun gələcəyi uşaqlarının necə eyitilməsi/tərbiyə olunması, formalaşması ilə bağlıdır. Uşaqlar üçün çalışmaq olduqca zövqlü, eyni zamanda çətin və həssas, həm də məsuliyyətli bir işdir. Çünki uşaqları aldatmaq çətin, inandırmaq isə mümkündür.

M.H.Rüşdiyyə'nin digər xələfi Əlirza Nabdil Oxtayın “Mən kiçik bir çəiyrdək idim”, “Yağdı yağışlar”, “Yaşıl”, “Əl-ələ”, “Qaynarca”, “Axmaca” “Sığırçın”, “Oğlan Oxu”, “Qurd və Şəhər” kimi şeirləri uşaq və yeniyetmələrə ən dəyərli töhfəsidir. Nağılvəri süjetə, təhkiyəyə malik “Qılınc nağılı” şeirində Oxtay elin söz-sov boxçasından qədim bir el məsələni çağdaş dövrün düşüncə biçimində oxucuya təqdim edir. “Ata ölüm ayağında ikən: Mənim vardan, yoxdan bir qılıncım qalib təkə, Gətirin vidalaşım. Hər bir kişi ölümə də qılınc ilə getməlidir, - deyə oğlanlarını yanına çağırır. Onlara babalarından miras qalmış qılıncı qorumağı vəsiyyət edir. Lakin nə böyük, nə də ortancıl oğul qılınca yiyə durmur. Lakin kiçik qardaş kiçik əllərini uzadaraq: - Mənim olsun bəs elədə, deyir”³. Şairin təsvirində kiçik qardaşın qılınca sahib çıxması həm də onun-kiçik qardaşın timsalında bütün yurd, milli dəyər sevdalılarının vətənə, ana torpağa, tarixi yurd yerlərimizə sahib çıxacağı kimi dərk olunur. Bu hərəkət-jest Vətən, yurd sevgisinin hələ də var olduğunun göstəricisidir. Ə.N.Oxtayın kiçikyaşlı oxucularına aşılamaq istədiyi qənaət şeirin misraları arasından açıq görünür: “Nə qədər ki, keçmişə, xalqın qəhrəmanlıq tarixinə bugünkü və gələcək nəsillər, gənclər hörmətlə yanaşacaq və onlardan öyrənəcək, o qədər də millətin sabahı, gələcəyi etibarlı, davamlı və özgür olacaq”⁴.

Yaradıcılığının leytmotivi, əsas ideya-bədii istiqaməti aydın duyulan “Tozlu piano” şeirində də Əlirza Nabdil Oxtay uşaqlara ünvanlanan fikirlər, ismarışlar sərgiləyir. Şeirin başlanğıcında ceviz/qoz ağacından hazırlanan, çox qiymətli, ancaq qapıları “matəmsiz ölümdən bəri bağlanan”, dilləri insan barmaqlarının zərif toxunuşunu özləyən, toz basmış bir piano təsvir edilir. Elə isə bəs bu pianonu kim çalacaq, bu həsrətə kim son qoyacaq, şirmayı dilləri kim dilləndirəcək və sabaha ümid aşılaman, hər şeyin yaxşı olacağına inam yaradan nəğmələri səsləndirəcək? Sualın məntiqli cavabını verən şair şeiri

¹ <https://kayzen.az/blog/edebiyat/22787/f.m.-dostoyevski-yaradıcılığında-uşaqlıq-mövzusu.html>

² <http://www.artkaspi.az/adas-guney-azerbaycan-usaq-edebiyatının-yaradıcısı-esmira-fuad-yazır/#.XbaTHJozbIU>

³ Əlirza Nabdil Oxtay Əsərləri. Toplayan, ərəb əlifbasından transliterasiya və tərcümə edib çapa hazırlayanlar: İslam Qəribli və İlham Qəribli Redaktoru, ön sözün, izah, şərhlərin müəllifi f.e.n., İslam Qəriblidir.s.17.

⁴ Yenə orada, s.54.

uşaqlara müraciətlə - sabaha ümidlə baxdığını yansıdan uğurlu sonluqla tamamlayır və ifadə etdiyi məzmunu uyğun mükəmməl bədii təsvir yarada bilir:

*Uşaqlar, əlizi mənim qəlbimin
İstiliyi ilə qızdırın, gedin,
Yoxsa soyuq əllər nə edə bilər?
Sazaq dan yerində bizi gözləyir,
Soyuq əllər ilə açma bilmərik
Gələcək günlərin qızıl qapısını.
Soyuq əllər ilə çala bilmərik¹.*

Ə.N.Oxtay “Səttarxan atlıları” şeirində “Gələcək günlərin qızıl qapısını” kimlərin açacağını, dan yerinin sökülməsinə, günəşin də doğmasına bənzətdiyi azadlığı kimlərin əldə edib qazanacağını, xalq əsarətdən kimlərin qurtaracağını da bəyan edir. Göstərir ki, həmin xilaskarlar bu gün “Səttarxan atlıları”dırsa, sabah Zeynəb Paşa, Səriyyə Şahsevənqızı, Firudin İbrahimi, Əlirza Nabdil Oxtay, Mərziyyə Üskülü, Səməd Behrəngi, Bulud Qərəçurlu Səhənd, İbrahim Savalan, Mübariz İbrahimovlar, Çingiz Mustafayevlərdir. Adından da görüldüyü kimi, şeir İranda və Güney Azərbaycan’da dalğalanan Məşrutə inqilabına, hərəkətin lideri Səttarxana və onun silahdaşlarına-atlılarına ünvanlanaraq qələmə alınsa da, aktuallığı ilə Güney xalqının bu gününə də tamamilə uyğun gəlir. Məşrutə inqilabı faktını-tarixi hadisəni böyük bir ədəbi mövzuya çevirən Ə.N.Oxtay heç nəyin dəyişmədiyini, yurdunun yenə də yağuların əlində olduğunu, zülmün ərsə dirəndiyini oxucularına anladır, onları ölkəni yadların əlindən almağa çağırır. Döyüşkən şair içindəki sızıltı ilə bildirir ki, əgər bu qurtuluşu mənsub olduğu nəsil gerçəkləşdirməzsə, gələcək nəsil-indiki balalar həyata keçirəcək, “gədiklərin qurdların tutub boğacaqdır”:

*Sübh azanı olmamış, gümüş ulduz solmamış,
Tüfəngim kürəyimdə, qatarlar belimdəykən,
Qızıl atım yel kimi, götürülür dağlara.
Onu bir qaşovlayın, yəhərin hazırlayın.
İstibdad qoşununa gedirik qırğın salaq.
Gedirik ölkəmizi, yadlar əlindən alağ!
Gedirik gədiklərin, qurdların tutub boğaq.
Bəlkə gələcəkdə siz, Balalar, dincələsiz.
Qızıl atın belində dağlara yüksələsiz².*

Balaca oxuculara böyük mətləbləri onların öz dilində anladan Ə.N.Oxtay “Qurd və şəhər” şeirində Güney Azərbaycan’da yaşayan uşaqlara konkret olaraq anladır ki, bölük-bölük, para-para, tikə-tikə olan və gedər-gəlməz yollara sürüklənən yurdumuz, şəhərlər şəhəri Təbriz azğınlaşmış qurdun ağzındadı:

*Hər açışqa qabağından biz keçəndə açılırdı:
-Qurd var, qurd var, Yeyin olun, ay uşaqlar...
Dalımızca bağlanardı.
Sabahki gün mən gördüm ki,
Qoca şəhər bölük-bölük, tikə-tikə,
Gedər-gəlməz kamyonlara mindirilir...
Mən evimizə qayıdanda
Açısqalar yenə bir-bir açılırdı:
-Qurd var, qurd var, adamcıl qurd,
Evlər yıxan, ağ birçəkli anaları
Ağlar qoyan adamcıl qurd.
Bizə silah, silah verin!*

¹ Əlirza Nabdil Oxtay. İşıq, “Rüfət” nəşriyyatı, Birinci çap, Zimistan (qış), 57 (miladi tarixlə 1978-ci ilin qışı- İ.Q.)

² Əlirza Nabdil Oxtay Əsərləri. Toplayan, ərəb əlifbasından transliterasiya və tərcümə edib çapa hazırlayanlar: İslam Qəribli və İlham Qəribli Redaktoru, ön sözün, izah,şərhələrin müəllifi f.e.n., İslam Qəriblidir.s27.

*Üçüncü gün Mən evimizə qayıdanda
Açışqalar yenə bir-bir açılırdı:
- Sakit-sakit, asta gedin,
Səs çıxmasın dodaqlardan.
Qurquşum tək hava ağır,
Danışcağın dolur ağız....
Şəhər qurdun ağzındaydı ¹.*

Üsyankar ruhlu əksər şeirlərində silahdaşı Ə.N.Oxtayın ideallarını onaylayan Mərziyə Üskülünün “İftixar” adlı əsərində isə gənc şairin həyata, dünyaya baxışını, qadına, anaya, adi əmək adamına yanaşması müşahidə olunur. Fars dilindən tərcümə etdikdə “Mən anayam, mən bacıyam, mən sədaqətli həyat yoldaşıyam, mən qadınam... Mən şimalın kiçik kəndindənəm. Düyü plantasiyalarında, çay tarlalarında gücüm çatana qədər əmək sərf etmişəm... Mən fəhləyəm, mən kəndliyəm. Mənim bütün varlığım əməklə yoğrulmuşdur. Aclığımın qondarma, lütlüyümün əfsanə olduğunu iddia edənlər nə qədər şərəfsizdir. Mən bir qadınam ki, onun varlığını ifadə edən heç bir məfhum sizin bədnam mədəniyyətinizdə öz əksini tapmamışdır... Mən bir qadınam ki, zəhmət, əmək ona silah tutmaq qabiliyyəti də bəxş edib” mənasını verən şeir uşaqlar, özəlliklə də qız cocuqları üçün necə yaşamağın manifesti siqlətindədir. Mərziyə xanımın “Mən günəşi sevirəm” şeirini oxuyan kiçik yaşlı oxucu, əlbəttə, Günəşi sevcək, qəlbinə süzülən günəş işığı, şüaları altında tərtəmiz könül dünyasında yeni sevgilər cücərib boy atacaq:

*Ata-baba söyləyən “dəmir çarıq” köhnəlib,
İndi bu çətin yolda dəmir ayaq lazımdır.
Dəmir əsa atılıb, nağıllara qatılıb,
İndi poladdan tüfəng, hədsiz-hesabsız fişəng,
Xalqın sönməz eşqindən bir də dayaq lazımdır.
Hər kəs sevsə günəşi başqa sevgisin atar,
Yorulub yolda qalmaz, unudar özünü də.
Uzaq dağlar dalından gedib günəşi tapar.
Uca səslə deyirəm: Mən günəşi sevirəm!
Mən günəşi sevirəm! ²*

Əsas ideyanın açılmasına xidmət edən orijinal deyim tərzilə “adi əhvalatlarda böyük həqiqətlər”i ustalıqla əks etdirən sələflərin qutsal yolunu çağdaş dövrdə onların layiqli xələfləri davam etdirirdilər. “Vətən”, “Səşələ”, “Durnalar”, “Qaranquş”, “Fil”, “Xoruz”, “Dovşanın nağılı”, “Günəş”, “Buludlar”, “Əsin, küləklər”, “Bizim dağlar”, “Sarmaşiq”, “Bənövşə”, “Mən bir qızam”, “Ceyran bala”, “Uşaqların dünyası” kimi maraqlı şeirlər yazan və bu poetik mətnlər vasitəsi ilə uşaqlara təbiəti, doğma Azərbaycanın zəngin flora və faunasını onların öz dili ilə öyrədən Haşım Tərhan da həmin xələflərdən biridir. Şairin yaradıcılığında balaca oxucular al-əlvan rənglərin və parlaq günəş işığının oluşturduğu əsrarəngiz bir uşaq dünyasının ağuşuna düşürlər. Onlar bu dünyada görürlər ki, sarmaşiq adi bitkidir, lakin digər bar verən tərəvəz bitkilərinə sarmaşanda onları inkişafdan saxlayır, yəni, təbiətə və insanlara ziyan verir.

Haşım Tərhan sarmaşığa fərqli rakursdan baxır, onu obrazlı şəkildə tək, yalqız ağacın simsarı, həmdəmi, ümidi, tənhalığının qənimi kimi mənalandırır. Sevgililərin görüş zamanı qollarını bir-birinin boynuna dolması adi haldır, ancaq sarmaşığın ağaca sarılmasının yar boynuna dolanan qollara bənzədilməsi və ona yaraşlı olması orijinal bir poetik tapıntıdır. “Sarmaşiq”da təsvirlə mənə bir-biri ilə o qədər sıx vəhdətdədir ki, nəinki kiçikyaşlı oxucuları, elə böyükləri də heyrətə salır:

*Tək ağaca oldu yar,
Öz ömrünə ümidvar.
Silindi təklik qəmi,*

¹ Əlirza Nabdil Oxtay Əsərləri. Toplayan, ərəb əlifbasından transliterasiya və tərcümə edib çapa hazırlayanlar: İslam Qəribli və İlham Qəribli Redaktoru, ön sözün, izah, şərhlərin müəllifi f.ə.n., İslam Qəriblidir.s.68.

² Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası, IV cildə, IV c., “Bakı-Elm”, 1994.

*Bir-birinin həmdəmi.
Adət üzrə sarmaşıq,
Yara oldu yaraşıq.
Sarıldı yar boynuna,
Dolandı yar boynuna.
Könlünə nur saçıldı,
Çiçəkləri açıldı.
Bəxtinə gəldim dedi:
Oxay, dincəldim, - dedi ¹.*

Əli Daşqın isə bu bitkinin özəllikləri sırasına sevgi ilə eşit olaraq şəfqət hissləri də qatır. Sarmaşığı qızcıgazın qoşa hörüklərinə bənzədir və ruhundan qopan orijinal tərənnümü ilə qoşahörüklü şirin-şəkər qızlara sevinc, bir az da qürur duyğuları yaşadır:

*Bizim kiçik bağçada
Vardır iki sarmaşıq,
Biri birinə aşıq.
Biri sarı, biri al,
Gül açarlar dalbadal.
Söyləyirəm onları
Bütün gördüklərimə.
Söyləməyim, neyləyim?
Axı onlar bənzəyir
Mənim hörüklərimə!..*

Əli Daşqın'ın uşaqlıq mövzusunda qələmə aldığı əsərlər içərisində “Əlifba” şeiri öyrədici, maaarifləndirici funksiyasına görə xüsusilə maraq doğurur. Şairin 32 hərfdən oluşan latın əlifbasının hər hərfinə aid qoşduğu beyt və misralar körpə oxuculara əlifbanın uğurla, həm də böyük maraqla öyrədilməsinin ən parlaq örnəyidir:

*“A” ananı göstərər,
O da mənəm səslilər!
“U” ulduza baxırdı,
Əriyirdi, axırdı.
“Ü” üzümdən danışdı
Gördü hamı tanışdı.
“V” vurdu, qab calandı
Dedi: Bunlar yalandı!
“Y” yalanı sevmədi
Səssiz, səslilər! - dedi.
“Z” züydü ağır-ağır
Göyə qalxdı çal-çağır.
Səslilər əyləndilər,
Uşaqlar öyrəndilər...²*

Gənc yazar Ramin Cahangirzadə bu tendensiyanı “Əlifba” və “Rəqəmlər” (Tehran-2017) adlı silsilə şeirlərində davam etdirir. Türk kökənli öyrəncilərə rəqəmlərin Fars dilində öyrədilməsinə göz yuma bilməyən təəssübkeş şair onların adlarını şeir dili ilə Azərbaycan Türkçəsində kiçikyaşlı oxucularının yaddaşına hopdurur. Ramin'in rəqəmlərə poetik yanaşması həm maraqlı, həm də çox düşündürücüdür. Rəqəmlərlə bağlı şairin vəsfləndirmələri kiçikyaşlı oxucunu onları sevməyə və möhkəm yadda

¹ Haşım Tərhan. Uşaqlar dünyası. Ördəbil-Saray. 1387//2008.

² Əlyazması məndədir.

saxlamağa yönləndirir, eyni zamanda da maarifləndirir. “Beş” rəqəmi ilə bağlı yazdıqlarında olduğu kimi:

*Bədənlərin forması
bir cüt əl, bir cüt ayaq
bunların başında baş
gəl yeni forma quraq*

*işıqlığın ünsürü
torpaq, yel, su və işıq
alovu qat bunlara
bu ünsürə yaraşır*

*görmək, iyləmək, dadmaq
eşitməklə lamisə
bunlar bizim duyğular
gələrik biz həvəsə*

*dediyimin hamısı
bu rəqəmdə yerləşir
bu rəqəmin içində
dediklərim cəmləşər*

*bunlar bir yerdə olar
tez canlanar bu rəqəm
iki üstə gəlsən üç
beş adlanar bu rəqəm*

*beş daşımız var bizim
bir az beşdaş oynayaq
saat beşi işləyir
bu oyuna son qoyaq¹*

“Peşələr (1)” (Urmu-2014), “Peşələr (2)” (Urmu-2014), “Peşələr (3)” (Urmu-2014) kitablarında isə adından da görüldüyü kimi, sənət, peşə adamlarının xarakterini açır, gördüyü işləri sadə, şirin türkcədə anladır...

Dirili Aşiq Qurbaninin yaz gülü, həsrət gülü boynubükük bənövşəyə həsr etdiyi “Bənövşə” şeirindən sonra bu mövzu ədəbiyyatımızda əbədiyaşarlıq qazandı. İnsanla doğanın əsrarəngiz gözəllikləri arasındakı vəhdəti, əbədi bağı əsərlərində böyük ustalılıqla yaradan və vəsf edən Güney şairlərindən Haşım Tərən, Əli Daşqın, Azəryar Danişvər və b. ustad aşiqdən bəhərlənərək qələmə aldıkları “Bənövşə” adlı şeirlərində mənə, mahiyyət təxminən saxlansa da, forma və üslub baxımından fərqli poetik mətn yaratmışlar. Əli Daşqının “Bənövşə”si sərbəst şeir biçimində, H.Tərənla A.Danişvərin “Bənövşə”ləri isə Azərbaycan aşiq şeirinin ən klassik növlərindən birində-gəraylı formasındadır. Haşım Tərəninin bir az da fərqli məzmununda yazdığı “Bənövşə” gəraylısına diqqət yetirək:

*Məlul-məlul baxma mənə,
Bağrım oldu qan, bənövşə.
Yoxsa bahar həsrət ilə
Olubsan giryan, bənövşə.*

*Tələsirsən nədən, danış!
Bəlkə olum sənə tanış.
Söylə səni kim qarğamış,
Boynun olub yan, bənövşə.*

¹ Ramin Cahangirzadə. Rəqəmlər. Tehran-1396//2017.

*Bir adın da qar çiçəyi,
Çiçəklərin ən göyçəyi
Aç üzündən ağ ləçəyi,
Gülsün bu dövrən, bənövşə¹.*

“Uşaqların marşı” şeirində isə Güney Azərbaycan’da iki əsrə yaxın bir müddətdə soydaşlarının ana dilinin yasaq olduğunu anladır, ana dilində məktəbi, kitabı olmayan dilsiz insanın çəkdiyi acıları incə bir şəkildə başa salır və “Yad gözünə ox dilimiz”, - deyir.

Bu gün Güney Azərbaycan’da Uşaq ədəbiyyatının durumu könülaçandır. Bu yöndə araya-ərsəyə gəlmiş əsərlərin çapı sahəsindəki gəlişmə isə gələcəyə ümidlə baxmağa imkan verir. Çap məhsullarını incələyərkən bu sonuca vardığımız ki, uşaq ədəbiyyatı mövzusu Güney yazarları üçün çox aktual, həm də prioritetdir. Ramin Cahangirzadə, Xosrov Barışan, Məhəmməd Abidinpur, Səhər Xiyavi, Leyla Kəhalı, Məlihə Əzizpur, Murtuza Məcidfər, Ruqiyyə Əbdili Sazaq, Ruqiyyə Əliquliyən, Süsən Nəvadərəzi, Rəsul Qədri və başqa yazarlar uşaqların qəlbinə yol tapan, ruhunu oxşayan əsərlər qələmə alırlar. Fərəh hissi ilə deyə bilərəm ki, Ramin Cahangirzadə, Rəsul Qədri, Xosrov Barışan, Ruqiyyə Əliquliyən, Məhəmməd Abidinpur və Səhər Xiyavinin çap olunmuş və son dövrlərdə çapa hazırladıkları kitablar uşaqlara böyük sevinc hissi yaşadacaqdır.

Fikrimi bu sahədə çox məhsuldar işləyən Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatının zəngin yaradıcılığa malik nümayəndələrindən olan Ramin Cahangirzadənin təmsalında əyaniləşdirmək istəyirəm. Vurğulamaq istərdim ki, Ramin Cahangirzadə artıq uşaq yazarı kimi püxtələşmişdir. Onun özəlliklə uşaqlar üçün yazdığı və çap etdirdiyi 1. “Ulduz” (Təbriz, 2003; Tehran, 2007, İkinci çap); 2. “Gözləri gül açıbdır” (Ərdəbil, 2006); 4. “Ay suda” (Təbriz-2011); “Nar” (Təbriz -2010; Təbriz-2011, İkinci çap); 7. “Dörd fəsil” (Ərdəbil-2014); 8. “Xallı və Allı” (Ərdəbil-2014) 9. “Peşələr (1)” (Urmu-2014); 10. “Peşələr (2)” (Urmu-2014) 11. “Peşələr (3)” (Urmu-2014); 12. “Aylə və Qohumlar” (Urmu-2014); 13. “Tırxatır basdı qaza” (Ərdəbil-2015); 14. “Rəqəmlər” (Tehran-2017); 15. “Əlifba” (Tehran-2017) adlı kitabları öz çoxsaylı oxucularını tapmışdır. O, “Nazlı”, “Qarışqam”, “Qaranquş”, “Boylar”, “Çiyələk”, “Elay və İlkay”, “Heyvanlar” (İki cildlə), “Küçə”, “Çərpələng” şeir məcmuələrini isə nəşr üçün hazırlamışdır.

Güneydə “uşaqların böyümə və inkişaf, xəyal, duyğu, düşüncə və duyarlılıklarına, zövqlərinə əylərkən əylənmələrində iştirak etmək məqsədilə reallaşdırılan çocuksu bir ədəbiyyat”a son dövrlərdə marağın bu dərəcədə artması və inkişafının təmini ilə bağlı çalışmalar üzərinə Nadir Əzhərinin yazdığı fikirlər tam bir gerçəkdir: “İndiki vaxtda, gözəl bir kitabçı dükənina girən bir uşaq böyük bir ehtimalla istədiyi kitabı tapa bilər. Şəkilli, rəsmisiz macərə romanları, pəri nağılları və əfsanələr, fantastik, özyaşam əhvalatları, tarix kitabları, təbiətlə əlaqədar kitablar, şeirlər, qısaca, yer üzündə var olan hər şeylə əlaqədar düzünlərlə kitab rəfləri doldurar. Bu gün kitab oxuyan uşaq sayı köhnəsinə görə çox artdı”. Kitab satın almağa gücü çatmayan uşaqlar üçün Xalq kitabxanalarının uşaq kitabları hissəsindən davamlı olaraq borc kitab alına bilər. Bir çox məktəbin də öz xüsusi kitabxanası vardır. İndiki vaxtda uşaq kitablarının həm təlimçi, həm də əyləndirici olmasına əhəmiyyət verilir. Amma köhnədən belə deyildi, üstəlik uşaqların oxuyacaq kitab tapmaları asan olmurdu. XVIII əsrin əvvəlində yaşamış bir uşaq bu mövzuda konuşa bilsəydiniz, oxumuş olduğu kitabların azlığına və bunların yalnız bir neçəsinin uşaqlar üçün yazılmış olmasına şaşardınız. Bundan 150 il əvvəlində qədər kitab deyilincə, uşaqların ağılına, başdan sona yaxşı davranmış qaydaları ilə dolu dərs kitabları gəlirdi. Təlimçi kitabların yanında uşaqlar üçün maraqlı, əyləndirici kitablar yazılmağa başlanılı çox olmadı...”²

Xosrov Barışanın uşaqlar üçün qələmə aldığı şeirlərin toplandığı “Gözəl quşum” kitabından “Ulduz” adlı şeiri fikirlərimə söykək ola bilər. Səma cismi ulduzla bu adı daşıyan qızın mükəlliməsi əsasında yaranan şeirdə Xosrov çox maraqlı bədii müqayisə yaradıb. Ulduz adlı qızcağız səmadan ona baxıb göz vuran, yanib sönən, dağın başındaymış kimi görünən ulduzu nərdivanla dağa çıxıb dərmək və

¹ Haşım Tərhan. Uşaqlar Dünyası. Ərdəbil-Saray. 1387-2008.

² Nadir Əzhəri www.tenqid.blogfa.com

anasına hədiyyə vermək istəyir. Kiçikyaşlı oxucular bu istəyin mümkünlüyünə inanır, onların bapbalaca ürəyindən bu arzu keçir:

*Çıxsam əyər dağa mən;
Əlim çatarmı sənə?!
Nərdüvan qoyub dağa,
Mən səni dərəcəyəm.
Anama sonra səni
Hədiyyə verəcəyəm¹.*

Beləliklə, bir cəhəti vurğulamaq gərəkdir ki, uşaqlar üçün yazılan bədii əsərlər ana dilində qələmə alınmalı, azyaşlı və yeniyetmə oxucuların yaş səviyyələri, milli xüsusiyyətləri və anlama qabiliyyətləri nəzərə alınmalı, süjet xətti sadə, dili aydın və xəlqi olmalıdır ki, bağça və məktəb yaşlı uşaqların nitqlərinin, bədii zövq və dünyagörüşlərinin inkişafına kömək etsin...

Ana təbiətin flora və faunası, ilin fəsilləri mövzusu Güney şairlərinin yaradıcılığında, çağdaş dövr uşaq ədəbiyyatında əsas yer tutur. Həbib Fərşəf, İsmayıl Əfxəmi, Ramin Cahangirzadə, Xosrov Barışan və Bəhram Əsədi ilin dörd fəslinin özəlliklərini vəsf etdikləri silsilə şeirlərini uşaqların anlama biləcəyi sadə türkcədə qələmə almış, onlara gözlərinin qarşısında doğanın necə növbə ilə dondan-dona girdiyini, dağların, çəmənlərin, düzlərin ağappaq qarla örtüləndən sonra yamyaşıl don geyindiyini, yayın, payızın ətəyinin min bir naz-nemətlə – meyvə və tərəvəz məhsulları ilə dolduğunu, toy-düyün, çal-çağır, bayramlar fəslə olduğunu sadə dillə anlatmağı və sevdirməyi bacarmışlar. İsmayıl Əfxəminin “Yaz”, “Yay”, “Payız”, “Qış” adlı şeirlərini örnək gətirməklə Güney şairlərinin uşaqların gözləri önündə yer üzünü və doğma yurdu necə cəlvələndirdiklərinin müşahidə etmiş olarıq:

*Məndə bitər çiçəklər,
Uçar naz kəpənəklər,
Gələr quşların səsi,
Yeni həyat nəfəsi.
Yağış yağar çay dolar,
Yerin üz-gözüün yuyar,
Yoxumdur kinəm-kinim,
Üç aylıq ömrüm, günüm.
Nə soyuq, nə istiyəm,
Təbiətin dostuyam,
Qışdan sonra mən varam,
Əvvəl günümdür Bayram.
Al-əlvanam, yaşılam,
Gəldim sizə qoşulam,
Fəsillərin nazıyam
Mən Tanrının Yazıyam (“Yaz”).*

*Məndə nələr var, nələr
Məndə çıxar meyvələr:
Qov un, qarpız, üzüm, nar,
Alma, armud, gilənar.
Sərinlik axtarar yer,
İşlənər yelpik, kuler,
Uşaqlar getməz dərəcə,
Tətil olar mədrəsə.
Oynamaq, deyib, gülmək,
Öyrənmək, bilgi bilmək,
Uşaqlara əyləncə,*

¹ Xosrov Barışan. Gözəl Quşum. Təbriz, 1349(2013).

*Hələ payız gəlincə,
Mənəm isti nəfəsli,
Gəzib, dolanmaq fəsli,
Ömrüm azdır – üç ayam,
Yaxşı bildiz, mən Yayam (Yay).*

*Yavaş-yavaş havalar,
Soyumağa başlayar,
Buludlar çilər yağış,
Sonra gələr qırov, qış.
Çay-dərədən sel axar,
Göydən ildırım şaxar,
Köçəri quşlar köçər,
Ağaclar yapraq tökər.
Sarı, yaşıl, qırmızı,
Gəlir şaxtanın izi,
Dərs oxumaq başlanar,
Yeni-yeni yoldaşlar.
Bəh-bəh, savad və bilim,
Kitab, dəftər, müəllim,
Məni də tanıdınız?
Mən Payızam, ya da Güz (“Güz (Payız)”).
Həmişə danlaqdayam,
Soyuqqanlı, şaxtayam,
Məndə yağar qar-külək,
Yatar bütün bör-böcək.
Yemək tapanmaz quşlar,
Hamı istini xoşlar,
Donar sular, donar yer,
Ağ geyinər çöl-bayır.
Üşüyər əl-ayaqlar,
Sonra deyər uşaqlar:
Gəlin gedək düzəldək
Qar adamı, züüyüldək.
Gecələr yuxu şirin,
Portağal, lumu şirin,
Gəldim sizə danışam,
İstədim deyəm Qışam (“Qış”).*

İstedadlı yazar Əziz Səlamı “Uçanlar” silsiləsindən yazdığı şeirlərlə balaca oxuculara, eyni zamanda böyüklərə quşların, təbiətin möcüzəli aləminin sirli dünyasının qapısını açır. “Hələ insan toplumundan çox uzaqlarda olan mağara insanların nə arzuları ola bilərmiş?! Mağaralarının önündə oturub uçan quşları seyr etmək, onların birdən qanadlarını açaraq bu ağacdən o biri ağaca, ormanlardan göllərə, göllərdən dağlara uçması onlarda çox dərin bir maraq oyatmamışmı?! İnsanların miflər dünyasına gəlib çatmaları, tanrı və tanrıçalarının qartal və başqa quşlar biçimində uça bilmələri, onlarla insanlar arasında uçuşan mələklərin qanadlı olmaları və bütün bunların heç biri insanların uça bilmə arzusunun yanğısını azalda bilməmişdir: - Qanadlanmaq, quşlar kimi uça bilmək, yerdən qopmaq, qurtulmaq, hasarsız, divarsız havaya qarışib sonsuzluğun içində nəfəs ala bilmək!”¹ hər kəsin arzusudur, desək, yanılmazıq. Şair kiçik və böyükyaşlı oxucularını həmin o hasarsız, divarsız sonsuzluğun içində nəfəs ala bilməyin mümkün olduğu dünyaya aparır və onlara o zövqü yaşadır.

¹ www.bulaq.info; E-mail: bulaq@bulaq.info

Azərbayar Danışvərsə uşaqları nəinki heyvanlar və quşlar, bitkilər aləminə aparmaqla kifayətlənmir, hətta onları şəhər nəğmələrinin qanadları üstünə də ala bilir. “Təbriz bazarı“ şeirində Təbriz şəhərinin ən qədim bazarını gəzdirdiyi kimi:

*Uzun-uzun xiyavanda,
Böyük şəhər bazarında.
Dolandırdı atam bizi,
Dedi görün bu Təbrizi.*

*Tağ-tağ örtülü bir bazar,
Timçə, dalan, rasta, gūzar.
Taxta böyük qapıları,
Gəlib gedən adamları.*

*Atam bizə tükanların
Sayırdı tez-tez adların
Seyyid Əttar, ətir satan,
Yerdə düzüb çətir satan.*

*Atmalılar, tutmalılar,
Rəngbərəng oynatmalılar.
Ağ, qırmızı, yaşıl, sarı,
Başmağı, börkü, paltarı.*

*Yüz danadan çox tükanı,
Təlis-təlis girdəkanı,
Atam bizi o bazarda
Gəzdirdi, nəm haralarda!*

*Börkçü bazar, dəbbəxana!
Kefiydi hər bir baxana.
Çox şey aldı atam bizə,
Verdi bizim əlimizə...*

*Fışqa, tütək, börk, mazalaq!
Bilmirdik heç nəyi alacaq!
Yorulsaqda biz özümüz,
Doyan dəyildi gözümüz...*

*Çox böyükdür bizim bazar,
Kitabların çoxu yazar:
- Böylə böyük bazar indi
Dünyada bir Təbrizindi!¹*

Uşaq ədəbiyyatı örnəklərinin çapı və oxuculara çatdırılması işində “Urmu Turuz“ saytı böyük rol oynayır. Əkbər Azadın “Firəngizlə Qırmızı Don”, Ramin Cahangirzadənin “Ay Suda”, “Nar”, “Uşaq Qoşuqları”, Zöhrə Vəfayinin “Əl-Ələ. Uşaq Məktəbi-3”, “Ana. Uşaq Məktəbi-5, Məsumə Əjdərinin “Biz Qurduq”, Pərviz Firuhərin “Xoruzun Pulu”, Yaqub Vilhem Qıreyim-Səməd Cabbarpurun “Xoşbəxt Oğlan”, Ruqiyyə Əliquliyanın “Lay-Lay Çaldım Yatınca”, V.Sutayev, Eldar M.Sadıqın “Miyov Eləyən Kimdir?”, Məhəmməd Abidinpurun “Alqış Əmi”, “Yağış”, Fatimə Mir Həsənpurun “Dərsə Gedən Bir Uşaq”, “Şir Və Siçan”, “Molla Nəsrəddin Yolda” Və “Şehirli Torba”, Haşım Tərlanın “Uşaq Dünyası”, Murtuza Məcidfərin “İşlər Və Uşaqlar: Bax Gör Kimdir? Nəçidir?”, Fəridə Dadxahın “Göyqurşağı (Farsca)”, Zəhra Vəlizadə Və M.Şimşəyin “Açıl Çətirim, Açıl”, Məhəmmədrza İsmayılzadə-Q.Məhəmmədəlinin “Meyvələrin Söhbəti-Söhbətül Əsmar Çəşməsin-

¹ Əlyazması məndədir – E.F.

Dən”, Rəsul Rzanın “Quş Yuvası”, Günay Qarağac Və Xəlil Açıqgözün “Azərbaycan Bayatıları” (1998) Kimi Kitabları Urmu Turuz sitəsində yayımlanmış, balacaların mühakiməsinə verilmişdir.

Son çağlarda uşaqlar üçün maraqlı, əyləndirici kitablar yazan şair və yazıçılar sırasında Ramin Cahangirzadə, Məsumə Əjdəri, Əkbər Azad, Məhəmməd Abidinpur, Fatimə Mir Həsənpur, Rəsul Qədri, Əli Daşqın, Aqşın Ağkəmərli, Süsən Nəvadeye Rəzi, Murtuza Məcidfər, Həbib Fərşəbaf, Fəridə Dadxah, Zöhrə Vəfayinin və b. çap məhsulları, heç şübhəsiz, öz oxucularının maraq və rəğbətini qazanmışdır. Bu müəlliflər arasında uşaqlar üçün təkcə şeir deyil, həm də düz yazı-nəsr nümunələri, bir-birindən maraqlı öykülər yazanlar da vardır. Əli Daşqın “Kənd gəlini”, “Sarışın”, “Çəkmə yarası”, “Bayraq kölgəsi”, Aqşın Ağkəmərli “Dondurmaçı”, “Quru göl”, “Qışla gələn ilk bahar”, “İmamzadə hekayəsi”, Səhər Xiyavi “İki yalqız ayı balası, Rübabə Quluzadə “Dairə”, “Cüccüldəyən qarğa balası”, Vida Həşməti “Ucuz olmayan dadlı özgürlük”, “Kiçik Yasəmənin böyük sevinci”, Məniyə Müvəffəq “Birinci payız”, “Qarı nənin cılıqqası”, Sara Turi “Bir ağacda iki quş”, “Balaca su damlası”, Seyyid Rza Hüseyini “Ayı və siçan nağılı” Mərziyə Tului Əsl “Düşüncə gücü”, Rəsul Qədri “Birlik ninni/hini” adlı bir sıra öyküləri ilə kiçikyaşlı oxucuların diqqət mərkəzində olmuşlar. Uşaq ədəbiyyatı örnəklərinin yayımı və yayımı sahəsində vaxtilə “Dədə Qorqid” və “Birlik” dərgilərinin gördüyü gərəkli işi Süsən Nəvadeye Rəzi və “Sancaq” dərgisinin ayrıca “Muncuq” əlavəsinin yaradıcı kollektivi bu gün Güneydə ən layiqli şəkildə davam etdirir. “Kəpənək” dərgisinin fəaliyyəti də ürəkaçandır.

Maraqlı cəhət budur ki, məktəb müəllimi işləyən yazar Məhəmməd Abidinpur çox ilginç və yeni-yeni uşaq ədəbiyyatı örnəklərinin yaranması üçün maraqlı bir eksperiment həyata keçirmişdir. Gənc pedaqoq şagirdlərin bədii təfəkkür gücünü yoxlamaq, eyni zamanda da inkişaf etdirmək üçün onlara görüb müşahidə etdiklərini qələmə almağı tövsiyə etmişdir. Eksperimentin sonucunda isə o, uşaq ədəbiyyatı dünyasına Sədra Əhmədi (13 yaşında, Mərənd), Məhəmmədrza Təvəkülipur (13 yaşında, Mərənd), Sədra Əhmədi (13 yaşında, Mərənd), Aytək Arvini, Dəniz Əmani, Araz Əmani (11 yaşında), Əmirrza Purxəlil (13 yaşında, Mərənd), Məhəmməd Risməni (11 yaşında, Mərənd), Məhəmmədmoin Rəcəbi Kəndələci (14 yaşında, Mərənd), Əmirrza Purhəsən (13 yaşında, Mərənddən), Ümid Abdullahzadə (11 yaşında, Mərənd) kimi kiçikyaşlı yeni müəlliflər qazandırmışdır. Eksperimenti gerçəkləşdirən gənc müəllimin bununla bağlı ilk addımı necə atması ilə bağlı düşüncələri digər öyrətmən və öyrəncilər üçün də maraqlı olduğu qənaətinə deyəm: “Dörd yaş yarımında olan Sonay çəkdiyi rəsmi mənə görsədib belə dedi: “Ata! Az qaldım pis adam çəkəm!” Pis adamdan təkcə iki barmağını çəkmişdi mənim dinqılı Sonayım! Sonayın sözündən fikrimdə bu soru yarandı: - Uşaqların baxışında pis adam necə olur? Və ya uşaqlara görə pis necə bir şeydir? Mən bu fikri bir projə sürəcində işləmək üçün 5 yaşdan 14 yaşadək uşaqların sorağına gedərək onlardan istədim: Pisi və ya pis adamı mənə çəksinlər və ya onlara görə bir inşa və öykü yazsınlar. Sonuc mənə ilginç idi. Bunların bir neçəsini sizinlə paylaşırım; ardıcıl olaraq yenə də paylaşacağam. Məhəmməd Abidinpur...”¹ Eksperimentə Mərənd şəhərindən qatılan 13 yaşlı Əmirrza Purxəlilin öyküsündə “pis adam” anlayışına çox məntiqli yanaşma, həm də sonucavarma özünü göstərir: “Yaxşı dostum Əmirrza! Səni düzgün alqışlayıb afərin demək istəyirəm; çünki pisi görsətməkdə başarisən. Qorxunc filmlərə meydan oxuyaraq nəfəs daldıran, bağrımı çatladan təsvirlərlə məni oturduğum yerdə qurudaraq addım-addım qorxu ilə dəhşətin lap içinə atmağı başarmısən. Oysa yazının tənzi sonunda idi; onda ki, bildim o bağrımı yaran yaratıq öz batınımdır!!

Bizi əxlaqsız və insandışı işlərin görülməsinə yönləndirən biz insanların pis və qorxunc batınlarımızdır. Belə bir batınla çox rahat, çəkinmədən acımasızcasına uşaqları incidib əziyyət edərək, onların göz yaşlarına baxmadan gəlinciklərini, qolçaqlarını paramparça edirik! Və... bəllidir ki, həm kitab oxuyursan, həm də təxəyyül və yazmağa marağın var. Sənə verilən azacıq fürsətdə yaxşı bir dənəmə yazmısən. Bunların hamısının yanında “Muncuq” üçün dəyərli və önəmli olan budur ki, həm sən, həm isə Məhəmmədlə Ümidin yazdığı, habelə Şayanın nəqqaşısı² yalnız və yalnız özünüzdə aiddir. Onlar öz zəhnizin meyvası, barıdır. Müncüq üçün bu, çox gözəldir”³.

¹ “Sancaq” dərgisinin “Muncuq” əlavəsi. Bazar günü- 15-Xəzəl-1397//2018.

² Nəqqaşı – rəsm

³ Muncuq- Bazar günü- 22-Xəzəl-1397, Uşaq Ədəbiyyatı, Uşaqların Qələmindən, Hazırlayan: Məhəmməd Abidinpur.

Körpə fidanların hərtərəfli böyüyüb yetişmələri üçün bədii ədəbiyyatın nə qədər önəmli olduğunu gözəl anlayan uşaq yazarı onların anlayacağı bir dildə dram əsərləri-pyeslər də qələmə almış və iki pyesi - “Torpaqdan Bitən Gülüş” (Ərdəbil-2018) və “Elay Durur Ayağa” (Ərdəbil-2018) artıq çapdan çıxmışdır. Son çağlarda istər Quzey Azərbaycan’da, istərsə də Güneydə uşaqlar üçün dram əsərlərinin, demək olar ki, yazılmadığı, uşaq dramaturgiyasında durğunluğun hökm sürdüyü bir dövəmdə bir müəllifin üç pyesinin səhnələşdirilərək teatr salonlarında nümayiş olunması böyük hadisədir. “Torpaqdan Bitən Gülüş” (Ərdəbil-2017), “Elay Durur Ayağa” (Ərdəbil-2017) və “Pinti” (Ərdəbil-2019) pyeslərinin kiçik qəhrəmanlarının sərgüzəştlərini səhnədən tamaşa edən kiçikyaşlı tamaşaçıların duyduğu sevinc hissini təsəvvür etmək çətin deyil. İstedadlı yazarın “Pinti”, “Şunqar”, “Bulud və Buludlar”, “Çəkiş-bəkiş”, “Balaca şahzadə” piyesləri isə yayın sırasını gözləməkdədir.

Çağdaş dövrdə istedadlı şair və tərcüməçi Nigar Xiyavinin çevirisdə oxuduğum ən mükəmməl dram əsəri ünlü yazar Qulamhüseyn Səidinin “Dünyanın ən yaxşı atası”dır. Əsər bu ilin sonunda yayına verəcəyim “Günümüzün Güney Uşaq Ədəbiyyatı Antolojisi”ndə çap olunacaqdır. Fikrimizcə, “Dünyanın Ən Yaxşı Atası” dram əsəri səhnəmizin örnək uşaq tamaşalarından birinə çevriləcəkdir. Aqşın Ağkəmərlinin Ata mövzusunda yazılmış “Dondurmaçı” hekayəsi də səhnələşdirilsə, maraqlı doğura bilər.

Fyodor Dostoyevski yazır ki, əgər məni inandırsalar ki, “İsa Məsih həqiqətən kənardır, mən yenə də İsa Məsihlə qalmaq istərdim, nəinki həqiqətlə. Yəni, İsa onun üçün həqiqətdən də üstündür, ən böyük həqiqətdir. Dostoyevski həqiqəti elmdə yox, fəlsəfədə yox, məhz dində tapır¹. Onun düşüncəsinə görə, din insanı yaşamağa sövq edir. Elm ölümün labüdlüyünü, din isə həyatın əbədiliyini kanıtlayır. Elm həyatı, din isə ölümü unutturur. Dostoyevskini də dinə bağlayan məhz bu yönü idi. Bu nədəndən də dini həqiqət onun üçün fəlsəfəyə dayalı elmi gerçəklikdən üstün idi.

Uşaq dünyasının da öz həqiqətləri, gerçəkləri var. Qar kimi tərtəmiz olan bu dünyada ölümə, pisliyə, xəbisliyə yer yoxdu, həyat eşqi, yaşama sevgi hissələri bulaq təkin çağlayır. Uşaqlar həmişə əbədi yaşayacaqlarını düşünür, ölümü yaxına buraxmırlar. Hətta öz doğmalarının nə vaxtsa öləcəyi, dünyanı və onları tərk edəcəyi düşüncəsi belə, uşaqlar üçün yaşamın ən böyük faciəsidir.

İncələdiyimiz uşaq ədəbiyyatı örnəklərindən də bu tendensiyanı izlədik. Ona görə də uşaq yazarları diqqətli olmalı, azyaşlıların qarşısında ihiqat məsuliyyət daşımali, doğıal düşünməli, içdən gələn səmimiyyətlə onlar üçün yeni-yeni əsərlər qələmə almalıdırlar. “Biz uşaqların qarşısında özümüzü çəkməməliyik, biz onlardan daha kötüyük. Onlar bizə çox şeyi öyrədirlər və... sadəcə bir ünsiyyətlə bizə yaxşı təsir edirlər. Aramızda olmaqla ruhumuzu insaniləşdirirlər. Ona görə də onların mələkliyinə, məsumluğına, hətta ən qüsurlu vərdişinə, məsuliyyətsizliyinə və mütəəssir edən müdafiəsizliyinə hörmət etməliyik”².

Yaşamı gözəlləşdirdiklərinə, dünyanı yaxşıliğına doğıru dəyişdirdiklərinə, insan ruhunu paklaşdırdıqlarına görə uşaqlar daha çox sevgini, dəyəri və bütün bu dəyərləri içəriyinə alan ədəbiyyatı haqq edirlər...

KAYNAKÇA

Misir Mərdanov. Azərbaycanın təhsil tarixi. “Təhsil” nəşriyyatı, 2011-ci il. Bakı, I cild, 295 s.

Məhəmməd Füzuli. Bibliografiya. Tərtib edən: tarix üzrə fəlsəfə doktoru Aydın Xəlilov, Redaktoru: Arif Ramazanov, Bakı: Nurlan, 2011, 392 s., s.83-86.

Esmira Fuad. XX əsr Güney Azərbaycan Epik Şeiri. “Elm və Təhsil”, Bakı-2016, s. 109.

İslam Qəribli. Ədəbiyyat Sərhəd Tanımır, “Elm və təhsil”, Bakı-2014, 288 səh., s.111

Sözdən asılan arzular. Güney Azərbaycan şairlərinin oemalarından seçmələr (XX əsr), Tərtib edən və nəşrə hazırlayan Esmira Fuad, “Elm və Təhsil”, Bakı-2016, s.35.

[http://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2019/may/651399\(meqale\).pdf](http://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2019/may/651399(meqale).pdf)

¹ Məmməd Qocayev - Kaspi.az qəzeti, 2017, 11 mart.

² <https://kayzen.az/blog/edebyyat/22787/f.m.-dostoyevski-yaradiciliginda-ushaqliq-movzusu.html>; Yazı-çının gündəliyi, fevral sayı, 1876-cı il.

<http://artkaspi.az:8080/az/adas-guney-azerbaycan-usaq-edebiyatinin-yaradicisi-esmira-fuad-yazir/>
<https://kayzen.az/blog/edebiyat/22787/f.m.-dostoyevski-yaradiciliginda-usaqliq-movzusu.html>
[http://www.artkaspi.az/az/adas-guney-azerbaycan-usaq-edebiyatinin-yaradicisi-esmira-fuad-yazir/
#.XbaTHJozbIU](http://www.artkaspi.az/az/adas-guney-azerbaycan-usaq-edebiyatinin-yaradicisi-esmira-fuad-yazir/#.XbaTHJozbIU)

Əlirza Nabdil Oxtay Əsərləri. Toplayan, ərəb əlifbasından transliterasiya və tərcümə edib çapa hazırlayanlar: İslam Qəribli və İlham Qəribli Redaktoru, ön sözlük, izah, şərhlərin müəllifi f.e.n., İslam Qəriblidir.s.17-27-68. Yenə Orada, S.54.

Əlirza Nabdil Oxtay. İşıq, “Rüfət” Nəşriyyatı, Birinci Çap, Zimistan (qış), 57 (miladi tarixlə 1978 qışı- İ.Q.) Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı Antologiyası, IV cildə, IV c., “Bakı-Elm”, 1994.

Haşım Tərən. Uşaqlar dünyası. Ərdəbil-Saray. 1387//2008.

Ramin Cahangirzadə. Rəqəmlər. Tehran-1396//2017.

Nadir əzhəri www.tenqid.blogfa.com

Xosrov Barışan. Gözəl quşum.Təbriz, 1349(2013).

www.bulaq.info; E-mail: bulaq@bulaq.info

“Sancaq” dərgisinin “Muncuq” əlavəsi. Bazar günü- 15-Xəzəl-1397//2018.

Muncuq- Bazar günü- 22-Xəzəl-1397, Uşaq ədəbiyyatı, uşaqların qələmindən,Hazırlayan: Məhəmməd Abedinpur.

<https://kayzen.az/blog/edebiyat/22787/f.m.-dostoyevski-yaradiciliginda-usaqliq-movzusu.html>; Yazı-çının gündəliyi, fevral sayı, 1876-cı il.

Şirvani Ədilli, “Türküstan qəzeti”, 29.08.2017; kolani.az/.../print:page,1,225-milli-maarifchilik-fedaisi-mirze.

Məmməd Qocayev - Kaspi.az qəzeti, 2017, 11 Mart.

NAHXIVAN'DA ÇOCUK EDEBİYATI VE BEDİİ HUSUSLARI

Doç.Dr. Nezaket İSMAYİLOVA*

Özet

Bu elmi məqalədə adından da göründüyü kimi Naxçıvan'da yaşayıb yaranan şair və yazıçıların uşaqlarla və yeniyetmələrlə bağlı yazılmış əsərləri araşdırılaraq tədqiqatə cəlb edilmişdir. Məqalədə göstərilədiyi kimi uşaqlar üçün bədii əsər yazmaq çətin, məhsuliyətli eyni zamanda humanist bir işdir. Uşaq ədəbiyyatına müraciət edən hər bir sənətkar uşaq ailəsinə dərin bələd olmalı, uşaq psixologiyasını, təfəkkürünü, zehni, qabiliyyətini öyrənməli sonra əsərini yazmalıdır. Yoxsa yazılan əsər öz ünvanına düzgün gedib çata bilməz. Uşaq ədəbiyyatı gənclərin dünyagörüşünün formalaşmasında maraqlı dairəsinin genişlənməsində uşaqların mənəvi -əxlaqi və estetik fəaliyyətində böyük əhəmiyyəti var.

Anahtar Kelimələr: Ədəbiyyat, şeir, əsər, Naxçıvan, mühit, uşaq.

IDEOLOGICAL DIRECTION AND ARTISTIC PECULIARITIE OF CHILD LITERATURE IN NAKHCHIVAN LITERARY ENVIRONMENT

* Doç.Dr. , Naxçıvan Devlet Üniversitesi, nezaket.ismayilova@yahoo.com

Abstract

In this scientific article works dedicated to children and teenagers by poets and writers have been involved into investigation. As it is noted in the article writing a literary work for children is hard, responsible and humanist work as well. Every writers and poets who appeals to child literature should acquire child world profoundly and should write it after learning psychology, thinking and mind of child. Otherwise written works are unable to reach its destination. Child literature has great importance in the enlarging interest and forming outlook of the youth.

Key Words : literature, poem, work , Nakhchivan, environment , child.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tarixi çox qədimdir. Fikrimizcə, elə sənətkar tapmaq olmaz ki, yaradıcılığı boyu yeniyetmələrin təlim- tərbiyəsi sahəsində mənəvi-əxlaqi psixoloji durumu ilə bağlı mövzulara toxunmasın.

Uşaq ədəbiyyatı anlayışı, bilavasitə uşaqlar üçün yazılan bədii, elmi -bədii və elmi- kütləvi əsərləri özündə birləşdirən yaradıcılıq sahəsi olsa da, yalnız bunlarla məhdudlaşmır. Buraya həmçinin, böyüklər üçün yazılan, lakin uşaqların da mütaliə edə biləcəyi əsərlər də daxil edilə bilər. Bu əsərlər uşaqların mənəvi -əxlaqi və estetik fəaliyyətində, dünya görüşlərinin genişlənməsi və formalaşmasında əsaslı rol oynayır. Bu aspektdən yanaşıldıqda uşaq ədəbiyyatı sahəsində böyük xidmətləri olan, Naxçıvanda yaşayıb- yaradan M. T. Sidqi, Əli Səbri, H. Cavid, C. Məmmədquluzadə, Əyyub Abbasov, Tofiq Mahmud, T.Mütəlibov, M.Araz, H.İbrahimov, C.Cavadlı və başqalarının əsərlərində pədaqoji tərbiyənin əsasını anlatmaq baxımından dəyərli nümunələr vardır. Məsələn: H. Cavidin “Qız məktəbində” şeirini bilməyən yoxdur. Bu oxucuların hədsiz marağına səbəb olmuş ibratəmiz, sadə və aydın bir dillə yazılmış şeirdə böyük müddəalar irəli sürülmüşdür. Məsələn: C. Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” povesti, “Saqqalı uşaq”, “Poçt qutusu”, Ə. Səbrinin “Qaraçılar” , “Firuzun kədəri”, Ə. Abbasovun “Çal, Ülkərim birdə çal”, “Ana Vətən”, “Ana torpaq”, “Ömrümüzün zirvəsi”, “Bu torpağın məhəbbəti”, “Danışan qayalar pyesi”, M.Arazın “Müharibə olmasa”, “Araz nəğməsi”, “Kəndim balacasan, çox balacasan”, “Vətən mükafatı” , “ Yəqin, dağlar küsüb məndən” T. Mahmudovun “Yerə dağılan muncuqlar” T. Mutəllimovun “Kəklilər oxuyanda” , “Gözəllikdən doymur ürək”, “Mənim əzizlərim” , “Vüqarın nəğmələri”, “Durnaların qanadında” və s. şerləri göstərmək olar.

Bəzən belə yanlış təsəvvür yaranır ki, adi həyat hadisələrindən sadə və aydın bir dildə danışmaqla uşaq əsəri yaratmaq mümkündür. Bu heç də belə deyildir.

Məşhur pədoqoq V. Q. Belinskinin sözləri ilə desək “ adi yazıcıya bir, uşaq yazıcısına isə iki istedad lazımdır. Çünki bu ədəbiyyatın başlıca xüsusiyyəti onun öyrədici xarakter daşmasıdır.”

Son illərdə Naxçıvanda “Əcəmi” nəşriyyatında çap olunmuş “Uşaqlar və günəş” şeirlər, poemalar, hekayə və povestlər toplusunda ,əsasən, Naxçıvanda yaşayıb- yaradan şair və yazıçıların əsərləri toplanmışdır. Bu əsərlərin hamısı uşaq ədəbiyyatının inkişafına və zənginləşməsinə xidmət edir.

Hər bir uşaqdan insan, vətəndaş tərbiyə etməliyik ki, o aydın və işıqlı sabahını görə bilsin. Buna görə də hər bir yazıçı və şair əsərini yazarkən uşaq kitablarının dilinə xüsusi əhəmiyyət verməli, ətrafımızda baş verən yenilikləri, kəşfləri ixtiraları, elmi nailiyyətləri, tarixdə baş vermiş hadisələri və s. asan və maraqlı dillə nəql etməyi bacarmalıdır.

İnsanın gələcək həyatının təməli körpəlikdən başlayır. Bu təməl nə qədər möhkəm, nə qədər etibarlı olarsa, övladlarımız da psixoloji cəhətdən bir o qədər sağlam, gümrah böyüyər, onların gələcəyi də fərəhli olar. Bu isə ciddi təlim-tərbiyə ilə mümkündür. Dünya inkişaf edir: texnologiya, əyləncə, təlim- təhsillə birlikdə düşüncə tərzimizdə sürətlə dəyişilməli və inkişaf etməlidir.

Onu da qeyd etməliyik ki, uşaq ədəbiyyatına müraciət edən hər bir yazıçı və şair öncə uşaqların dünyasını, psixologiyasını dərinlən öyrənməli və bələd olmalıdır. Bundan sonra onların yaş xüsusiyyətlərini, maraq dairəsini, estetik zövqünü öyrənməli onu müəyyən bir istiqamətə doğru yönəltməli, fərdi şəkildə inkişaf etdirməlidir.

Böyüklər üçün əsər yazmaq, uşaqlar üçün əsər yazmaqdan çox asandır. Çünki böyüklər üçün yazılan əsərin mövzusu istənilən şəkildə, formada, ölçüdə ola bilər unutmayaq ki, uşaqlarda bu belə deyil. Eyni zamanda uşaq ədəbiyyatına aid olan, hər bir yazılan əsər onların yaş xüsusiyyətlərinə görə nəzərə alınmalıdır.

Məlumdur ki, bağçayaşlı uşaqların təlim- tərbiyəsində əyanilik üsulu mühüm yer tutur. Çünki onlar oxuma, yazma qabiliyyətlərinə malik deyillər. Ancaq əyani vəsaitlərlə söz ehtiyatlarını, cümlə qurmaq qabiliyyətlərini, bir sözlə nitqlərini, zəhinlərini, təfəkkürlərini inkişaf etdirmək olar. Həm də bağçayaşlı uşaqlar rəngli qələmlə də rəngarəng şəkillər çəkməyə həvəslidirlər. Deməli, uşaqlar ilk təlimlərini bax beləcə şəkillər çəkməklə, rəngli şəkllə baxıb düşüncələrini ifadə etməklə alırlar. Bağçayaşlı uşaqlara əyani vasitələrlə təlim keçmək, emosiya və hissi həvəslə bədii zövqünü tərbiyə etmək uşaq ədəbiyyatının əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Göründüyü kimi onu da qeyd etmək lazımdır ki, bağçayaşlı uşaqları nəzərdə tutub şeir yazan şair onu da düşünməlidir ki, yazdığı bədii əsərin dili olduqca sadə, konkret, məzmunu aydın olmalıdır. Həm böyüklər, həm də uşaqlar üçün yazan şairlərimizdən biri də İbrahim Yusifogludur. Onun “Bulaqda yazdır” şeirinə diqqət edək:

*Qışın oğlan çağında
Hər yana ələlib qar.
Ağaclarsa, şaxtadan
Sırsıra bağlayıblar.*

Burada yeddi hecalı şeir yazılmış, qışın gəlişi təsvir olunur. Kiçik yaşlı məktəblilər üçün nəzərdə tutulub, dörd fəsilədən biri olan qışın orta ayıdır, hər tərəf qarla örtülüb, ağaclarda qarın altında qalıb, sırsıra bağlayıb, yəni buza dönüb. Bu müəllifin qış fəslini təsvir üsuludur. Kiçik yaşlı məktəblilərə aid yazılan əsərlər artıq əvvəlkilərdən tamamilə fərqlənir.

Ümumiyyətlə, bu yaş qrupuna aid olanlar bağçada öyrəndiklərinin üstünə məktəbdə öyrəndikləri də gəldikdə artıq ətraf aləmlə tanışlıq yaranmışdır. Get- gedə müstəqil olaraq oxu vərdişlərinə yiyələnmişlər. Bədii əsərlərdə uşaqların anlama bildiyi məzmun bitkinliyi, maraqlı hadisələr, alleqorik surətlər geniş yer tutur.

Uşaqlar yaşa dolduqca sinifdən- sinfə keçdikcə daha məzmunlu, daha dolğun nisbətən mürəkkəb süjetli bədii əsərlərlə qarşılaşırlar. Bu yaş üçün yazılan bədii əsərlərdə əsasən lirizmə üstünlük verilməli, əsərin dili sadə və səlis olmalı yoruculuqdan kənar yığcam süjet xətti olmalıdır.

Təbii ki, yaşadığımız cəmiyyətdə yazıçı uşaqların yaşına, maraq və imkanlarına uyğun olaraq süjetini dəyişir. Çünki orta yaşlı məktəblərə aid edilən bədii əsərlər nisbətən dəyişilərək hadisələr çoxplanlı şəkildə verilməli həyat materiallarının zənginliklərindən istifadə edilməlidir. Deməli, kiçik yaşlı məktəblilərə nisbətən orta yaşlı məktəblilərin oxuduğu bədii əsərlər öz məzmun və mündəricə baxımından daha geniş məsələləri əhatə etməlidir.

Bəs böyük yaşlı məktəblilər necə olmalıdır? Bunlar artıq gənclik yaş dövründədirlər, orta məktəbin son sinfində oxuyurlar. Gənclik illəri böyük arzularla coşub- qaynayır sənəd, seçim qarşısındadırlar. Ətraf aləmdə baş verən hadisələrə aydın münasibət, elmə maraq gördükləri, oxuduqları, öyrəndikləri hər bir şeylə maraqlanırlar. Bütün bunlara münasibətlə bilmədiklərini də öyrənməyə çalışırlar.

Göründüyü kimi, bu qənaətə gələrək deməliyik ki, uşaq ədəbiyyatına meyli olan, bu sahədə qələmini sınayan hər bir sənətkar əgər istəyirsə, əsəri aktual, əhatəli, dolğun yadda qalan olsun, bu yuxarıda deyilənlərə, sözsüz, əməl etməlidir.

Uşaq ədəbiyyatı mənəvi- əxlaqi və ideoloji tərbiyə məktəbinə çevrilməlidir. Uşaq ədəbiyyatı uşaqları, gəncləri, əməksevər, namuslu, vətəninə, xalqına məhəbbət, torpağına, el- obasına səadət, mətinlik, mübarizlik ruhunda tərbiyə etməlidir.

Öz qaynaqlarını əsrlərin dərinliyindən alan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı həmişə tərəvətli, təsirli, aktual və uzunömürlü olmuşdür. Çünki uzun əsrlərdən bəri xalq folkloru uşaqlar üçün pedaqoji və bədii- estetik tərbiyə metodunun ideal nümunələrini yaratmışdır.

Bu baxımdan son illər Naxçıvan ədəbi mühitində uşaq ədəbiyyatı sahəsində böyük irəliləyiş hiss olunur. Bu ədəbiyyatın zənginləşməsi və təsir dairəsi xeyli artmış, bədii dəyəri ilə seçilən əsərlər ortaya qoyulmuşdur.

Bəli, Naxçıvan dünya xəritəsində miqyasa gəlməz qədər kiçik bir ölkədir, vilayətdir. Amma hər dəfə bu ölkənin mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, tarixinə nəzər salarkən, onun təbii və mənəvi zənginliyi hər bir azərbaycanlıda qürur, iftixar və fərəh hissi doğur.

Göründüyü kimi bu vəsaitdə yalnız Naxçıvanda yaşayıb-yaradan sənətkarların, yəni yazıçı və şairlərin uşaq əsərləri araşdırıb təhlil edilir. Lakin indiyədək naxçıvanlı şair və yazıçıların uşaq ədəbiyyatına xidmət edən əsərləri bütövlükdə elmi təhlilini tapmayıb.

Demək olar ki, Azərbaycan ədəbiyyatının həmçinin onun tərkib hissəsi olan uşaq ədəbiyyatının da inkişafında layiqli töhfələr vermiş belə sənətkarlardan Məmmədağlı Sidqi, Əli Səbri, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Əyyub Abbasov, T.Mahmud, T.Mütəlibov, M.Araz, və müasir dövrdə Hüseyn İbrahimov, Cavad Cavadlı, Elman Həbib, İbrahim Yusifoğlu, Sultan İsmayıl, Budaq Təhməz, Əbülfəz Ülvü, Zaur Vedili, Məmməd Tahir, Qafar Qərib və başqaları öz əsərlərində tam bir tərbiyə sistemi formalaşdırmaqla maraqlı və ibrətamiz əsərlər yazmışlar.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, elə sənətkarlar var ki, tək-cə böyüklər üçün yazır Ancaq elə sənətkarlar da var ki, ancaq uşaqlar üçün yazır. Elə sənətkarlar da var ki, hər iki nəslə xidmət edir.

Müasir dövrdə Naxçıvanda yaşayıb yaradan sənətkarlar içərisində İbrahim Yusif oğlu, Məmməd Tahir, Sultan İsmayıl, Zaur Vedili, Budaq Təhməz, Əbülfəz Ülvü və. s kimi sənətkarlar uşaqlar üçün gözəl əsərlər yazmaqla uşaqların mənəvi aləmini zənginləşdirərək onların estetik tərbiyəsi və humanizm ideyaları ruhunda böyüməsi qayğısına qalaraq onları gələcək nəslin davamçısı kimi tərbiyə etməyə çalışmışlar. Belə ki, müxtəlif mövzulara müraciət edən bu sənətkarların yaradıcılığında təbiət təsviri mövzu etibarlı ilə uşaq şeirlərində mühüm yer tutur. Çünki gülləri, çiçəkləri sevmək, təbiət hadisələrini öyrənmək, fəsilləri, müxtəlif mənzərələri görmək uşaqlar üçün maraqlıdır. Bu baxımdan B.Təhməzin “Gülün səhvi” İ.Yusifovunun “Ağlayan güllər”, “Bənövşə”, “Nar çiçəyi”, “Badam ağacı”, M.Tahirin “Yaz nağılı”, “Kəpənəklə oynayan qız”, “Şeh düşəndə”, “Bahar nənə”, “Günəş harda yatır bəs?” “Meşə armudu”, “Ağ göbələk”, S.İsmayılın “Kələm”, “Qələm”, “Ağ şam”, “Şabalıd”, “İstiot”, “Bülbül”, “Yasəmən”, “Zirinc”, Ə. Ülvinin “Ülvinin günəşi”, “Elşən və ay”, “Qızılgül”, “Üç alma düşəndə”, “Yurduma bahar gəlir” və. s şeirlərində təbiət təsvirlərinə geniş yer verilmişdir. Burada təbiətin əsrarəngiz gözəllikləri sadəcə təsvir olunmur, onları sadələşdirib şeirə oynaqlıq verərək təbiəti uşaqlara sevdirmək, onların nəzərini təbii gözəlliyə, onu əhatə edən mühitə cəlb etməklə təbiəti, vətən torpağını sevdirməyə çalışmışlar. Təbii ki, bu gün uşaq ədəbiyyatına xidmət edən, ədəbi yaradıcılıqla məşğul olan hər bir sənətkar yazdığı əsərin məhsuliyətini daşmalı, elə əsərlər yazmalıdır ki, bugünkü zamanla ayaqlaşa bilsin. Zaman çox dəyişilmiş, çoxlu dəyişiklik etmək günün tələbinə çevrilmişdir.

Bədii yaradıcılıqla məşğul olan elə bir yaradıcı ziyalı tapmaq olmaz ki, gənc nəslin tərbiyəsi ilə bağlı mövzulara toxunmasın. Bunu tapmaq çox çətindir. Çünki bugünkü nəsil sabahkı millətdir. Sabahkı milləti dünya sivilizasiyası səviyyəsinə qaldırmaq üçün dünyada baş verən ən yeni ictimai-siyasi prosesi, elmi-texniki yenilikləri bütün bunlarla yanaşı tarixi keçmişimizi bugünkü nəsilə aşılmalıyıq. Bir uşaq öz keçmişini bilmirsə, o, öz ata –anasına, böyüklərinə laqeyd qalacaq. Çünki daxilimizdə gedən ideoloji təxribat iqtisadi çətinlikdən istifadə edib, yeniyetmələri yolundan azdırır, onları başqa dinlərə, təriqətlərə təhrik edir. Buna görə də, biz həm ulu keçmişimizin maddi və mənəvi sərvətlərini araşdırıb, üzə çıxarmalı, həm də sabahkı yenilikləri öyrənməli və öyrətməliyik.

Müstəqillik dövründən bəri tarixi mövzulara daha çox üstünlük verilir. Bu, yaxşı əlamətdir. Çünki bu mövzulara daha çox ehtiyacımız var. Tariximiz yenidən yazılır araşdırılır və tədqiq edilir. Sovetlər dönməsində yazılmış tariximizə yenidən baxılır. Əlbəttə, tarixdə xidmətləri olan hər bir elm, maarif, sənəd adamları haqqında yazmaq vacibdir. Lakin bununla yanaşı bugünkü uşaqların həyatından, taleyindən, problemlərindən keçdikləri ağır sınaqlardan da yazmaq lazımdır. Adətən, müraciət olunan mövzuların əksəriyyətində nənə-nəvə, baba-nəvə söhbəti çılpaq tərbiyə

məsələləri ənənəvi qaydada bir-iki epizodda təsvir olunur. Bu gün biz hiss və duyğularımızı oxuyub –yazan kompyuter zamanında yaşayırıq. Bəşəriyyətin ən yeni kəşflərini elmə bələd olan qələm sahibləri adi anlaşılan hekayələr vasitəsilə yeniyetmələrə öyrətməlidirlər. Dünya gündü-gündən dəyişir, dünənki yenilik bu gün köhnədir, insanlar daha yenisini gözləyir. Bizim azyaşlı nəslimiz bu yeniliyə bələd olmasa, ümumbəşəri dəyərlərdən məhrum olar.

Azərbaycan'ın müstəqilliyi getdikcə möhkəmlənir, indi ümumi ədəbiyyatla birlikdə uşaq ədəbiyyatının inkişafına real zəmin yaradılır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının son illər meydana gəlmiş ədəbi yaradıcılığını nəzərdən keçirdikdə belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, uşaqlar üçün yazan qələm sahiblərimiz öz imkanları çərçivəsində balaca oxucuların təlim-tərbiyəsinə mənəvi dəyərlərin inkişafına və formalaşmasına təsir edən əsərlər yazmağa çalışmışdılar.

Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi müstəqillikdən sonra uşaq ədəbiyyatı sahəsində az da olsa, yeni səpkili əsərlərin yazılmasına meyil artmışdır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının son onilliklərdəki nailiyyətlərinə diqqət yetirdikdə bir daha bizə aydın olur ki, söz sənətimizin bu sahəsinin məhsuldarlığı inkişaf edir. Biz bu mənada uşaq ədəbiyyatının ilkin cürcətilərini görürük.

İnsanın gələcək həyatının təməli körpəlikdən başlayır. Təməl nə qədər möhkəm, nə qədər etibarlı olarsa, övladlarımız da psixoloji cəhətdən o qədər sağlam, gümrəh böyüyər, onların gələcəyi də fərəhli olar. Bu isə ciddi təlim-tərbiyə ilə mümkündür. Dünya inkişaf edir. Texnologiya, əyləncə təlim-təhsillə birlikdə düşüncə tərzimiz də sürətlə dəyişməli, inkişaf etməlidir.

Belə bir zamanda yaranan uşaq ədəbiyyatı müasir dövrün tələbləri baxımından qurulmalı, bu dövrü əhatə edən istiqamətdə mövzularla yenilənməlidir. Uşaq ədəbiyyatı ictimai və sosial məzmunu ilə öz ərazisini genişləndirməli, ümumiyyətlə, uşaq ədəbiyyatı dövrün tələbinə abı - havasına uyğunlaşarsa, onda həmin əsəri oxuyarkən bilinməlidir ki, bu əsər hansı zamanı əhatə edir. 1980-ci ildə yazılıb yaxud 2000-ci ildə. Əvvəlki dövrlərdə yazılmış ədəbiyyatda bu fərqi görmək mümkündür. Bu fikirlərlə şərikəm ki, şeir öz zamanına oxşamalı və bütün dövrlərdə öz bədiiliyini qoruyub saxlamalıdır.

Son ilin uşaq ədəbiyyatının ədəbi mənzərəsinə diqqətlə baxanda bir çox ədəbi hadisələri aydın görmək olar. Həmin ədəbi hadisələrdən biri ölkə prezidenti tərəfindən 2009-cu il “Uşaq ili” elan olundu. Bu qərardan sonra uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı məsələlər gündəmə gəldi. Bundan sonra dəyirmi masalar, konfranslar keçirildi. Dövrün ictimai-siyasi və sosial iqlimi uşaq ədəbiyyatına da təsir etdi. Bundan sonra uşaq ədəbiyyatı sahəsində inkişaf bir-birinin ardınca maraqlı, zəngin, parlaq səhifələr aydın görünməkdədir.

Təbii ki, bu baxımdan uşaq tamaşalarının da mühüm əhəmiyyəti var. Bu tamaşalar inkişafa xidmət edir, sosiallığı inkişaf etdirir. Belə uşaq teatrlarından biri də Naxçıvan şəhərində Məmməd Tağı Sidqi adına kukla teatridir. Uşaqların düşüncə şəklini formalaşdırmaq, öz maraqlı repertuarları ilə balacaların fikir dünyasına nüfuz etmək uşaq teatrinin əsas vəzifələrindən biridir. Bu uşaq teatri də Azərbaycan xalq nağılları əsasında hazırlanmış pyeslərə daha çox üstünlük verir. Çünki nağıllarımızın unudulmağa üz tutduğu, kitab oxumaq vərdisinin getdikcə azaldığı, insan əlaqələrinin zəiflədiyi bir dövrdə uşaqlarımız bir çox şeyi kitablardan yox, saatlarla sərf etdikləri televiziya və uşaq teatrlarından öyrənə bilərlər.

Uşaqlar üç yaşında zəngin bir xəyal təxəyyülünə sahib olur, dörd yaşında isə davamlı ətrafi tanımaq vərdisləri qazanırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövrdə uşaqlar prototip olaraq baxdıqları tamaşaların qəhrəmanlarını unutmur, onları düşünürlər.

Yaxşı olar ki bu gün xarici cizgi filmlərinə “Pepe”, “Leliko” və s. baxdıqlarını Azərbaycan cizgi filmlərinə baxsınlar. 2008-ci ilin sentyabrından Heydər Əliyev fondu Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə bigə Azərbaycan cizgi filmləri toplusunu hazırlayıb. Azərbaycan animasiyasının 75 illiyi münasibətilə işıq üzü görən DVD diskinə müxtəlif illərdə çəkilmiş və Azərbaycan dilində bərpa olunmuş doqquz film daxildir. Bunlardan başqa, müxtəlif internet saytlarında yerləşdirilən və milli dəyərlərimizi nümayiş etdirən Azərbaycan cizgi filmlərini: “Balaca Çoban”, “Şah və Xidmətçi”, “Kitabi Dədə Qorqud”, “Humayın Yuxusu”,

“Cavanşir”, “Çətin Məsələ”, “Basat və Təpəgöz”, “Tıq-Tıq Xanım” və sairə övladlarımıza seyr etdirə bilərik.

Milli dəyərlərimizi nümayiş etdirən digər vasitələr nağıllar, hekayələr, qaravəllilər və lətifələrdir. Bunlar xalqımızın zəngin yaradıcılığının bir qismidir. Bu gözəl sənət nümunələrində Azərbaycanın tarixi, ictimai əlaqələri, xalqımızın arzu və diləkləri ilə birlikdə etiqadı, milli dəyərlərimiz yer almaqdadır.

Belə bir zamanda yaranan uşaq ədəbiyyatı müasir dövrün tələbləri baxımından qurulmalı, bu dövrü əhatə edən istiqamətdə mövzularla yenilənməlidir. Neçə ildir ki, uşaq şeirindəki obrazlar eynidir. Biz zamanla ayaqlaşmalı bu zamandan geri qalmamalıyıq. Beləki, uşaq ədəbiyyatı ictimai və sosial məzmunu ilə öz ərazisini genişləndirməli, uşaq ədəbiyyatının fəlsəfəsi, dili inkişaf etməli, uşaq şeiri uşaq folkloruna söykənməlidir. Eyni zamanda da qədim yurd yerlərimizin şəhidlərimizin, milli qəhrəmanlarımızın obrazını uşaq ədəbiyyatına gətirməliyik.

Son ilin uşaq ədəbiyyatının ədəbi mənzərəsinə diqqətlə baxanda bir çox ədəbi hadisələri aydın görmək olar. Həmin ədəbi hadisələrdən biri də ölkə prezidenti tərəfindən 2009-cu il “Uşaq ili” elan olundu. Bu qərardan sonra uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı məsələlər gündəmə gəldi. Bundan sonra dəyirmi masalar, konfranslar keçirildi. Dövrün ictimai-siyasi və sosial iqlimi uşaq ədəbiyyatına da təsir etdi. Bundan sonra uşaq ədəbiyyatı sahəsində inkişaf, bir-birinin ardınca maraqlı, zəngin, parlaq səhifələr aydın görünməkdədir.

Təbii ki, burada uşaq tamaşalarının da mühüm əhəmiyyəti var. Uşaqların düşüncə şəklini formalaşdırən öz maraqlı repertuarları ilə uşaqların fikir dünyasına nüfuz etmək baxımından ən önəmli sahədir. Bu inkişafa xidmət edən sosiallığı inkişaf etdirən ünsürlərdən biri də Naxçıvan şəhərində Məmməd Tağı Sidqi adına Kukla teatridir. Bu teatr Azərbaycan xalq nağılları əsasında hazırlanmış əsərlərə daha çox üstünlük verir. Çünki nağıllarımızın unudulmağa üz tutduğu, kitab oxumaq vərdişinin getdikcə azaldığı, insan əlaqələrinin zəiflədiyi bir dövrdə uşaqlarımız bir çox şeyi gündə ən azı neçə saatlarını sərf etdikləri televiziya və uşaq teatrlarından öyrənə bilirlər.

Uşaqlar balaca yaşlarından, yəni üç yaşından zəngin bir xəyal təxəyyülünə sahib olur, dörd yaşında isə davamlı ətrafı tanıma səyində olduğunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, bu dövrdə uşaqlar prototip olaraq baxdıqları tamaşalardakı qəhrəmanları unutmur onları düşünür.

KAYNAKÇA

1. Axundov A., Əfəndiyev E. Işıqlı Adamlar. (Naxçıvanın Görkəmli Adamları Haqqında) Bakı “Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı” 2000, 480 s.
2. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. Üç Cildə. II Cild. Bakı: Öndər Nəşriyyatı, 2004, 264s
3. Yusifoğlu İ. Bu Həyat Mənimlə Yola Getmədi (Şeirlər). Bakı: Şirvan Nəşriyyatı. 1997, 93s
4. Abbasov Ə. Seçilmiş Əsərləri. Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı. Bakı: 1962, 266s
5. Camalov K. H. Cavidin Uşaq Şeirlərində Təlim və Tərbiyə Məsələlərinə Müfəssəl Baxış. “Şərq Qapısı” Qəzeti. 2007, 30 Avqust.
6. Həbibəyli İ. Ədəbiyyat və Mətbuat Sahəsində Bakı: Nurlan Nəşriyyatı, 2006, 52s
7. Həşimli H. Əli Səbri. Bakı: Nurlan 2007, 141s.
8. M. Cəlil, Hüseynov F. XX Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı. Ali Məktəb Üçün Dərslik Bakı: Maarif Nəşriyyatı, 1982, 42s
9. Namazov Q. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı, Ali Məktəb Üçün Dərslik, Bakı: Maarif Nəşriyyatı, 1984, 325s
10. Sultan İ. Ağgül, Ağagül, Aygül. Bakı: Gənclik. 1998, 24s
11. Tahir M. Yaz Nağılı. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı 2000, 32s.
12. Təhməz B. Mən Vətən Oğluyam (Şeirlər). Bakı: Səda Nəşriyyatı, 1997, 70s

13. Yusifoğlu İ. Arpaçayın Uşaqları (Şeirlər). Bakı: Şirvan Nəşriyyatı, 2001, 28s.

ÖMER SEYFETTİN'İN ÇOCUK HİKAYELERİNDE MİLLİ VE MANEVİ DEĞERLERİN SANATSAL YANSIMASI

Öğr. Üyesi Aynur NOVRUZOVA *

Özet

Türk edebiyatının yetenekli bir ustası olan Ömer Seyfettin, toplumda gördüklerini, duyduklarını, hayat materyallerini mecazi şekilde yansıtmakla, ait olduğu milletin folkloruna, kan hafızasına, tarihine de başvuran yazarlarından biridir. Ulusal kimliklerin derki, hümanizm, beşerilik, bilgelik, sosyal adaletin yayılması, insan onurunun korunması, barış, emek ve diğer özellikleri onun toplumsal ve felsefi görüşlerini kapsayan hikayelerini oluşturan esas faktörlerdir. Yazıcının çocuk

* Öğretim Üyesi, Azerbaycan Gence Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü, ashukurova@rambler.ru

mütaliesi için önerdiği hikayelerinde derin ahlaki-manevi duyguları aşlayan örnekler çoğunluk oluşturur. Yazarın amacına bağlı olarak, bu hikayeler tamamen ahlaki-didaktik karakterlidir.

Ömer Seyfettin'in hikayeleri her şeyden önce örnek hikayeler olup çocuklar ve gençleri kendi manevi dünyalarına bakınmaya çağırıyor. Bu eserlerinde ahlak ve terbiye, içsel zenginlik, sosyal ve bireysel talep, zevkler, insanlık onuru ve vicdan gibi manevi değerler için güçlü bir çağrı motifi vardır.

Halk tefekküründen süzülüp gelen süjetler ve tarihi rivayetler temelinde kaleme alınmış "Üç nasihat", "Kurumuş ağaçlar", "Pembe incili kaftan", "Başını vermeyen şehit", "At", "And", "Beyaz lale", "İlk namaz", "Çanakkale'den sonra", "Ferman", "Gizli Mabed", "Kaşığı", "Topuz", "Yalnız Efe", "Perili köşk" ve diğer hikayelerinde yazar genç okuyucularına yurt sevgisi, iman, cesaret, sadakat, devlete bağlılık, irade sağlamlığı, korkmazlık, mücadele etmek gibi ahlaki nitelikler telkin ediyor.

Ömer Seyfettin hikayelerinde tarihi, efsanevi şahsiyetlerin hayatına, halkın hayatı ve yaşamına, geçmişine, adet ve geleneklerine müracaat etmiştir. Bu açıdan seçtiği konular çocuklarda dünya ve toplumla ilgili hayal gücünü artırıyor ve bakış açılarını genişletiyor. Yazar bu amacına ulaşmak için bazen tarihi şahsiyetlerin hayatı ile ilgili konuları da tercih ediyor. Bu şahsiyetleri idealize etmeyi amaçlamayan Ömer Seyfettin, öncelikle Türk folklorunda ve klasik edebiyatında zaten geleneksel konulara çevrilmiş süjetleri seçip onu genç okuyucularına ibret olsun diye sunmuştur.

Bu hikayeler derin fikri, terbiyevi önemi, yüksek sanatsal özellikleri, olağanüstü güzel tarif ve tasvir araçları, imgeler sistemi ile de dikkat çekmektedir. Zulüme karşı nefret ve ona karşı çıkabilmek yeteneğinin, cesaretinin tebliği, sexavetin, yardımseverliğin ve iyiliğin pozitif insanlığa özgü olan kalite olarak takdiri ve terennümü Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı eserlerin başlıca fikrini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, hikaye, milli bilinç, folklor, tarih.

Abstract

Omer Seyfettin, who is a talented master of Turkish literature, is one of the writers who applied to the folklore, blood memory and history of the nation to which he belonged metaphorically by reflecting what he saw, what he heard, and the materials of life. The sayings of national identities, humanism, humanity, wisdom, the spread of social justice, the protection of human dignity, peace, labor and other characteristics are the main factors that form the stories of his social and philosophical views.

Omer Seyfettin's stories are primarily exemplary stories and invite children and young people to look at their spiritual worlds. In these works, there is a strong call motif for moral values such as morality and decency, inner wealth, social and individual demand, tastes, human dignity and conscience.

In written stories, based on historical narratives and subjects and filtered from public contemplation, "Three counsels", "Dead trees", "Pink pearly robe", "Martyr who does not give his head", "Horse", "And", "The white tulip", "First prayer", "After Canakkale", "Ferman", Secret Temple, "Kasagi", "Topuz", "Lonely Hector", "Haunted Mansion" the author suggesting to his young readers the moral qualities of love, faith, courage, loyalty, commitment to the state, strength of will, fear, struggle.

In his stories, Omer Seyfettin has applied to the life of legendary personalities, the life and life of the people, his past, customs and traditions. The topics he chooses in this respect increase the imagination and widen the perspectives of children and the world. To achieve this goal, the author sometimes prefers subjects related to the life of historical figures. Omer Seyfettin, who did not aim to idealize these personalities, firstly selected subjects that were already translated into traditional subjects in Turkish folklore and classical literature, and presented it as an example for young readers.

These stories draw attention with their deep intellectual, decisive importance, high artistic features, extraordinarily beautiful description and depiction tools, and a system of images. The main idea of the works written by Omer Seyfettin is the appreciation of hatred and the ability to oppose the persecution, the courage of the bravery, the affection of generosity, benevolence and goodness as a quality specific to positive humanity.

Key Words: Child, story, national consciousness, folklore, history.

Türk ədəbiyyatında hekayə janrının inkişafında bütöv bir mərhələ yaradan Ömər Seyfəddin cəmiyyətdə gördüklərini, eşitdiklərini, həyat materiallarını obrazlı şəkildə əks etdirməklə yanaşı, aid olduğu millətin folkloruna, qan yaddaşına, tarixinə də müraciət edən yazarlardandır. Milli kimliyin dərkini, humanizm, bəşəriyyət, müdriklik, sosial ədalətin təbliği, insan ləyaqətinin müdafiəsi, sülh, zəhmət, insan ideyası və s. kimi keyfiyyətlər onun ictimai-fəlsəfi görüşlərini əhatə edən hekayələrinin əsas istiqamətləridir.

Cəmi 36 il ömür sürməsinə baxmayaraq özündən sonra böyük bir ədəbi irs qoyub getmiş Ömər Seyfəddin Sami Paşazadə və Xalid Ziyadan sonra Türk hekayəçiliyinə yeni nəfəs gətirdi. Həyat hadisələrini bütün incəliklərinə qədər təsvir edən, onları bədii təhlil süzgecindən keçirib ümumiləşdirərək, səlis, təbii dillə oxuculara çatdıran ədib Əhməd Mithəd, Hüseyn Rəhmi kimi dilinə və bədii üslubuna görə tənqidə məruz qalsa da hər yaşdan olan oxucunun bəyənərək oxuduğu sənətkarlardan biri idi. Onun əsərlərinin sevilərək oxunmasının başlıca səbəblərdən biri də ədibin sadə, təmiz türkcədə yazması idi.

Milliyyət qavramına verdiyi dəyər yazıçının “Osmanlıca Türkləşdirmə” hərəkatının ən öndər simalarından birinə çevirmişdi. “Gənc qələmlər” dərgisinin birinci sayında çap olunan “Yeni dil” başlıqlı məqaləsində ədib bu haqda düşüncələrini belə ifadə edir: *“Osmanlılık bir devlettir. Asla bir millet değildir. Osmanlılık bir milliyet olmayınca tabii “osmanlıca” diye bir lisan da olamaz. Osmanlı devletinin ülkesindeki Arap yurdunda oturan Arap milletinin lisanı nasıl Arapça ise Türklerin lisanı da türkçedir, Osmanlıca değildir. Arapça Osmanlı devletinin haricindeki Türklerin, bütün Türk Milletinin lisanıdır”*. (Önertoy:1972, 143)

Qələmini müxtəlif janrlarda sınaqdan keçirən Ömər Seyfəddin yaradıcılığı boyu öz fikirlərini hekayə janrında daha rahat çatdırma biləcəyinə inanmışdı. Ona görə də ədibin 140-a yaxın müxtəlif mövzulu hekayələri mənə yükünə, ideyasına, əxlaq-tərbiyəvi əhəmiyyətinə, bədii xüsusiyyətlərinə, obrazlar sistemində görə müasir romanlardan heç də fərqlənmir.

Əslində, Ömər Seyfəddin hekayə yazmağa Fransız ədəbiyyatı ilə tanışlıqdan sonra başlamışdı. “İnsana həqiqəti öyrətdiyinə, onu həqiqəti görməyə və düşünməyə vadar etdiyinə görə” Gi de Mopassandan təsirlənən ədib ilk qələm təcrübəsini 1911-ci ildə “Gənc qələmlər”dərgisində çap etdirməklə gerçəkliyin sədlərini aşma bilən böyük ədəbiyyat yaratmağın təkrarsız nümunəsini göstərmişdir. Yaradıcılığına xas bu özəlliyi ədibin xatirə dəftərindən alınan aşağıdakı sətirlər bir daha təsdiqləyir: *“Ben her şeyden, en ehemiyetsiz bir fikradan, bir cümleden bir hikaye, koskoca bir roman çıkarabilirim. Sanat, o hikayeyi, o romanı çıkardığım ehemiyetsiz şey değil, benim o şey etrafında canlandırdığım hayattır”*. (Önertoy:1972, 139)

Məlumdur ki, uşaqların ən çox faydalandıqları janrlardan biri məhz hekayədir. Ömər Seyfəddinin qələmindən çıxan müxtəlif mövzulu hekayələr böyüklər üçün yazılan əsərlərin ifadə tərzindən fərqli olmasa da burada gənc nəslin mənəvi-əxlaq tərbibəsi üçün əhəmiyyətli məqamlar çoxluq təşkil edir. Bu hekayələrin dil və təhkiyə baxımından uşaq mütaliəsinə uyğunluğu ətrafında bu günə qədər davam edən müəyyən mübahisələrə tədqiqatçı İbrahim Doyumğaç belə cavab verir: *“Ömer Seyfettin'in hikayelerinde çocukluk anılarına yer vermiş olması, Ömer Seyfettin hikayelerinin çocuklar tarafından zevk içerisinde okunmasını sağlamaktadır. Analiz edilen bu hikayelerin içinde “And” adlı hikaye bu duruma örnek verilebilecek hikayelerden biridir. “Bir Çocuk Aleko” adlı hikayede geçen “Adam anası, babası için her türlü fedakarlığı etmeli. Hatta canını bile vermeli. Öksüzlerin anası və babası milletleridir. Her öksüz, millet için en büyük hizmetlere hazır olmalı. Öksüze bakan, büyüten millettir. Millet, evladından yardım ister”* (Ömer Seyfettin: 2010:49), *türevindən bu ifadələr çocuğun*

duyğu ve düşünce dünyası açısından önemlidir. Bu acıdan düşünüldüğünde Ömer Seyfettin hikayeleri çocuklar için önemlidir.

“İlk Namaz” hikayesinde geçen: “Öncelikle Müslüman olduğum için ey yüce Allah'ım sana hamd ederim, de... Sonra, vatanımın düşmanlarını perişan etmeni senden dilerim, de... Sonra bütün acı çeken, hasta olan, felakete uğrayan, fakir olan Müslümanların sağlık və kurtuluşlarını senden isterim, de...” (Ömer Seyfettin: 2015:13). Bu cümleler ve iletiler çocukların kendi toplumunun değerlerini benimsemesi açısından önem taşımaktadır. Bu tür iletileri taşıyan hikayelerin çocuklara okutulması, çocukların kendi toplumun değerlerini benimsemesini sağlayacaktır”. (Doyumğaç: 2016, 230)

Ömər Seyfəddinin hekayələrində ilk nəzərə çarpan özəllik mövzu genişliyidir. Ədibin uşaq mütaliəsi üçün əhəmiyyətli olan hekayələri qaynağına görə aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılır:

1. Osmanlı tarixinin qəhrəmanlıq səlnaməsindən alınan, Türklərdə milli şüurun qüvvətlənməsinə xidmət edən hekayələr(Topuz, Başını Verməyən Şəhid, Forsa, Fərman, Nəzlə, Bomba, Qızıl alma haradır?, Təkə Tək, Diyet, Primo-Türk Cocuğudur, Aleko Bir Cocuq və S.);
2. Cəmiyyətdə mövcud nöqsanları həcv edən hekayələr(Miniləcək Şey, Qurbağa Duası, Gizli Məbəd və S.);
3. Sosial və siyasi mövzularda işlənən hekayələr(Fon Sadriştaynın Oğlu, Zeytun Çörək, Hürriyyət Gecəsi, Gurultu, And Və S.);
- 4.Uşaqlıq xatirələrindən alınmış hekayələr(And, Kaşağı, İlk Namaz, Falaqqa, İlk Cinayət və S.);
- 5.Anadolu əfsanələrindən və Türk folklorundan alınmış hekayələr(Tənha Efe, Üz Ağı, Qurumuş Ağaclar, Çaxmaq, Dəvə, Düşüncə Zamanı,Pərili Köşk, Kəramət və s.). (Dilidüzgün: 2012, 285)

Bu hekayələr mahiyyət etibarilə böyüklər üçün yazılmış əsərlərdən fərqlənməsələr də burada uşaq və gənclərin həyata hansı meyar, tələb və ideallarla yanaşması Ömər Seyfəddinin dünyagörüşünü müəyyənləşdirir və hər nəsilədən olan oxuculara xitab edə bilmək qabiliyyətini üzə çıxarır.

Ədibin ən ciddi və hətta siyasi mövqeli əsərlərində də birinci yerdə maarifçilik dayanır. Müəllif konkret zamanla milli gerilik arasındakı təzadın səbəbini savadsızlıqda, cəhalətdə, təhsil sistemindəki qeyri-normal və neqativ hallarda görürdü. And, Falaqqa, Qurbağa Duası, Gurultu və b. hekayələrində məktəb, müəllim və şagird həyatının canlı lövhələri verilmiş, təhsil müəssisələrinin problemləri öz əksini tapmışdır. Təhsildə cəza mövzusunə toxunan müəllif “And” hekayəsində üstü örtülü həyəti, kiçik və ağacsız bir bağçası olan, qızlar və oğlanların birlikdə təhsil aldığı bir məktəb təsvir edib. Yaşlı bir qadın və oğlunun müəllimlik etdiyi bu məktəbdə yeganə cəza üsulu kötdür. Müəllif bu əsərində müəllimlərin hərəkət və davranışlarındakı nöqsanlara (sillə, sopa) özünün ziyalı münasibətini bildirmişdir. Ədib psixoloji təsvirlərdə özünü insan ruhunun dərin bilicisi kimi göstərir.

Ümumiyyətlə, Ömər Seyfəddinin hekayələrində ictimai bərabərsizlik mühitində mübarizə aparan, parlaq uşaq obrazı yoxdur. Görkəmli ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayevin təbircə desək: “...qüvvətli müsibət qəhrəman istisnasız olaraq hər əsərdə olmaya da bilər, lakin qüvvətli insan ideyası istisnasız olaraq hər əsərdə olmalıdır”.(Qarayev:1985,9) Bu mənada Ömər Seyfəddin cəlbədicü sūjet qurmaqdan daha çox diqqətçəkici ideyalara fikir vermişdir. O, əsərlərində qoyduğu əsas, mərkəzi məsələni konkret şəkildə irəli sürür, canlı obrazlar yaradır və mücərrədləyə yer vermir. Təbiidir ki, uşaq ədəbiyyatında konkretlik, faktik materiallar əsas məsələlərdən biridir. Bu məsələ uşaq əsərlərinin inandırıcılığını təmin edən şərtlərdəndir. Ömər Seyfəddinin qələmindən çıxan hekayələr də müəllifin məqsədindən asılı olaraq sırf nəsihət xarakterlidir.

“Kaşağı” hekayəsində kiçik qardaşına iftira atıb, onun ölümündən sonra vicdan əzabı ilə yanıb tutuşan bir uşaq təsvir olunub. O, yalanını etiraf etmək istəsə də gecikir. Kiçik qardaşı dünyasını dəyişir. Eyni ideya “İlk Cinayət” hekayəsində də davam edir. 4 yaşlı uşaq gəmidə əlinə keçən bir qağayı balasını bilərəkdən əli ilə sıxaraq öldürür. Aradan 30 il vaxt keçməsinə baxmayaraq o harda bir gəmi, qağayı görsə kədərlənir, balacılıqda əlindən çıxan xəta hafizəsindən silinmir. Törətdiyi ilk cinayət həmişə onun qəlbini incidir.

“Təbii ki, əsərlərdəki müsbət surətlərin də bəzi nöqsanları olur, onlar ictimai həyatda, hərəkət və davranışlarında müəyyən qüsurlara yol verirlər. Lakin bu qüsurlar obrazı mənfi qütbü təmsil edən insanlar sırasına salmur, çünki onlar zaman keçdikcə peşimançılıq çəkir, öz səhvlərini anlayır, onu aradan qaldırır, getdikcə kamilləşirlər”.(Məmmədov:2015,16)

Xalq nağıllarına məxsus epik təhkiyə, söyləm tərz, folklor-rəvayət üslubu Ömər Seyfəddinin “Qurumuş ağaclar”, “Üç nəsihət”, “Miniləcək şey”, “Üz ağrı”, “Çaxmaq”, “Rüşvət” və c. kimi hekayələrinin ən səciyyəvi, bədii-estetik məziyyətləridir. Ədibin folklor ənənələrinə istinadən qələmə aldığı bu hekayələrində uşaqlara dərin əxlaqi-mənəvi hisslər aşılaraq örnəklər çoxdur. Qələmini müxtəlif janrlarda sınaq müəllif folklor örnəklərini sadələşdirərək öz nağıllarını yaratmışdır. Ömər Seyfəddinin bu hekayələri ilk növbədə ibrətamizliyi ilə diqqəti cəlb edir, uşaq və gəncləri öz mənəvi dünyalarına nəzər salmağa səsləyir. Bu hekayələrdə nağılların əsas elementləri, priyomları gözlənilib. Hekayələr uşaqlara qorxmazlıq, mübarizlik, çətinliyə mərdliklə sinə gərmək, iradə möhkəmliyi kimi əxlaqi sifətlər təlqin edir. Ədib hekayələrində uşaq fikrinə və psixologiyasına güclü, silinməz təsir etmək üçün əlvan, cazibəli bədii boyalardan istifadə etmişdir. Ömər Seyfəddin fikirlərini xalq yaradıcılığından qaynaqlanan nəsihətçilik yolu ilə ifadə edir. Bu baxımdan da onun qələmindən çıxan hekayələri XX əsr türk uşaq nəsrinin ən mükəmməl didaktik materialları hesab etmək olar. “Üç nəsihət” adlı hekayədə böyük sözünü dinləməyin faydalarından bəhs olunur. Mürşidinin nəsihətlərinə əməl edən Durmuş malını, canını və ailəsinin xoşbəxtliyini qorumuş olur, sonda zəngin birinə çevrilir.

Ömər Seyfəddin hekayələrində tarixi, əfsanəvi şəxsiyyətlərin həyatına, xalqın həyatı və məişəti, keçmişi, adət və ənənələrinə də müraciət edib. Bu baxımdan onun seçdiyi mövzular uşaqlarda dünya və cəmiyyət haqqında təsəvvürlər oyadır, onların dünyagörüşünü genişləndirir. Ədib bu məqsədinə nail olmaq üçün bəzən tarixi şəxsiyyətlərin həyatı ilə bağlı süjetlərə də üstünlük verir. Bu şəxsiyyətləri heç də idealizə etmək məqsədi güdməyən Ömər Seyfəddin ilk növbədə türk folklorunda və klassik ədəbiyyatında artıq ənənəvi mövzulara çevrilmiş süjetləri seçib onu gənc oxucularına ibrət olsun deyər təqdim etmişdir.

Bu hekayələr öz dərin ideyası, tərbiyəvi əhəmiyyəti, yüksək bədii xüsusiyyətləri, qeyri-adi gözəl ifadə və təsvir vasitələri, obrazlar sistemi ilə də diqqəti cəlb edir. Zülmkarlığa qarşı nifrət və ona qarşı çıxmağa qabiliyyətinin, cürətinin təbliği, səxavətin, xeyirxahlığın və yaxşılığın müsbət insani keyfiyyət kimi təqdir və tərənnümü Ömər Seyfəddinin qələmə aldığı əsərlərin əsas ideyasını təşkil edir.

“Aleko bir cocuqdur”, “Primo-türk cocuğudur”, “Cəsarət”, “Düşünmə zamanı”, “Təkə tək”, “Topuz” və b. hekayələrinin mövzusu tarixdən alınmışdır. Bu əsərlərdə uşaqları yoran mövzu və məsələlər yoxdur. Zəruri təfərrüatlar, konkret, yaddaqalan həyat materialları var. Burada axıcılıq və ahəngdarlıqdan çox fikir və məqsəd var. “*Ömər Seyfəddin yaradıcılığının yüksək keyfiyyətlərindən biri də bu sənətin milli dəyərlərinin ölçüyəgəlməz dərəcədə yüksək olmasından ibarətdir. Türk birliyinin, sabahkı turançılığın təbliği, Türk birliyinin gələcəyinə inam Ömər Seyfəddin yaradıcılığının emblemidir.*”.(Quliyev:2011,196)

Ədibin “Cəsarət”, “Başını verməyən şəhid”, “Təkə tək” və b. hekayələri soykökü, milli-mənəvi dəyərləri, Türklük məfkurəsini qorumağa çağırışdır. Bu hekayələr mövzu rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Burada fərqli hadisələrdə fərqli yanaşmalar Ömər Seyfəddinin əhatəli dünyagörüşünə, səlis intellekt və həssas yazıçı müşahidəsinə dəlalət edir. Yurd sevgisi, milli dəyərlər, iman və cəsarət, sədaqət, dövlətə bağlılıq, milli varlığa sahib çıxmaq, qəhrəmanlığın təqdir və tərənnümü bu hekayələrin əsas ideyasını təşkil edir.

Ədibin Türklük şüuru və vətənpərvərlik duyğularının orijinal bədii ifadəsi olan “Primo türk cocuğudur” adlı hekayəsi müəllifin bütün Türk millətlərinə xitabıdır. I Dünya müharibəsindən əvvəl İtalyan bir xanımla ailə quran mühəndis Kənan avropalıları görə “mədəniyyətsizliyə”, yəni türklüyə nifrət edir. O, öz oğluna İtalyan adətlərinə uyğun olaraq Primo(İlk) adını qoyur. Primo adlı bu uşaq 10 yaşına çatanda atasında türklük və vətənpərvərlik duyğuları oyatmağa və onun bununla qürur hissi duymasına müvəffəq olur. Xanımından ayrılan Kənan oğluna Oğuz adını verir.

Uşaqlar cəmiyyətin gələcəyidir. Onların mənəvi-əxlaqi, etik və estetik cəhətdən daha sağlam və düzgün tərbiyələnməsi bədii ədəbiyyatın qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biridir.

Şəxsiyyəti etibarilə yaşamaqdan zövq alan, kədərdən daim qaçma yolları arayan, nikbin düşüncəli Ömər Seyfəddin ədəbiyyatı bu yöndən önəmli köməkçi vasitə kimi qəbul etdiyini yaxın dostu Əli Canipə yazdığı məktubunda belə açıqlayır:

“Ben, edebiyata, yalnız sanata kaail olamam. Yalnız sanata kaail olsam, edebiyatı çok küçük görmüş olacağım. Halbuki o, benim nazarımda o kadar büyüktür ki...Cehaleti, nasuti(dünyalık) duyguların alçalttığı beşeriyet için onu bir haris(muhafız) addederim. Nazarımda edipler, insanlara, adiliklere karşı nefreti talim ettiren mürşitlerdir...”.(Önertoy:1972, 139-145)

SONUÇ

Yazıçı anlayışı nəyi yazmaq və onu necə təqdim etmək konteksti ilə doğulur. Bu mənada Ömər Seyfəddin tipli yazıçılar çox deyil. Dərin ictimai məzmun, maraqlı kompozisiya, yığcam süjet, orijinallıq və səmimiyyət, həyat həqiqətləri haqqında tam təsəvvür yaratmaq məsələlərində Ömər Seyfəddinin öz dəst-xətti, öz mövqeyi var.

Ömər Seyfəddinin yaradıcılığında uşaqların mütaliəsi üçün əhəmiyyətli sayıla biləcək hekayələr çoxdur. Bu nümunələrin hər birində oxucu bədiiliyin əsas əlamətlərindən olan sadəliyə rast gəlir. Bu hekayələr uşaqların şüuruna asanlıqla yol tapır. Ömər Seyfəddinin hekayələri ilk növbədə ibrətamizliyi ilə diqqəti cəlb edir, uşaq və gəncləri öz mənəvi dünyalarına nəzər salmağa səsləyir. Bu əsərlərdə əxlaq və tərbiyə, daxili böyüklük, ictimai və fərdi tələb, zövqlər, insanlıq şərafəti və vicdan kimi mənəvi dəyərlərə güclü bir çağırış motivi vardır.

KAYNAKÇA

Ferman. Ankara:Akçağ Yayınları, 2010

İlk Namaz. İstanbul:Timaşyayınları, 2015

Seçilmiş Öyküleri.Ön Söz Doç Dr. Selahattin Dilidüzgün. Say Yayınları 100 Temel Eser-7. Topkapı-İstanbul, 2012 (Kurtiş Matbaası)

Doyumğaç İbrahim. *Ömer Seyfettin Hikayelerinin Hikaye Haritası Yöntemeni, Metin Elementlerine Ve Çocuk Edebiyatına Göre İncelenmesi*. Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 2016, S. 8, S. 211-234

Qarayev Yaşar. *Ədəbi Üfüqlər*. Bakı, Gənclik, 1985

Quliyev Elman. *Türk Xalqları Ədəbiyyatı (Dərslük)*. Bakı, 2011

Məmmədov Rövşən. *Müasir Uşaq Nəsr (1970-80-Ci illər)*. Fil. Ü. F. D. Dissert.Avtoreferatı. Bakı, 2015, Amea-Nın Mətbəəsi.

Önertoy Olcay. *Küçük Hikaye Yazarı Olarak Ömer Seyfettin*.Türkoloji Dergisi,1972, C.Iv, S.1,S.137-145

**KIRGIZ NESRİNDE ÇOCUK KAHRAMANLARIN MİTOLOJİ DÜNYASI
(CENGİZ AYTMATOVUN ESERLERİ ESASINDA)**

Doç.Dr. Aytaç ABBASOVA*

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Folklor ve Yazılı Edebiyat Bölümü, folklogirl@mail.ru

Özet

Kırgız çocuk edebiyatı Sovyet iktidarı dönemi yıllarında oluşmuştur. Çocuk edebiyatının ana kaynağı ise folklordur. Eserlerde konuların içeriği, gerçek hayatın çeşitli yansımaları, kahramanların iç dünyası ortaya çıkarılmaktadır. Bilindiği gibi Cengiz Aytmatov'un eserlerinde özellikle çocuklar dikkat çekecek derecede ön plandadır. Bu çocuk kahramanlar, Aytmatov'un eserlerinin birçoğunda âdeta yazma sebebidir. Farklı hikayesi olan bu çocuklar acı, keder, özlem, sevgi yüklüdür. İnsan, karamsar ve ümitsiz olmamalıdır; bunlar amaçsızlığı doğurur. Amaçsızlık ise Aytmatov'a göre ölümden beterdir. Bunu için eserlerde çocuklar hep umutlu ve amaçlıdır.

Aytmatov'un çocuk kahramanları dünyayı olduğu gibi görür, etrafına yabancı değildir. Bundan dolayı şaşırılmaz. Yetişkinlerin, dünyayı çocuğun gözüyle görebilmesi önemlidir. O, birçok eserinde bunu yapmaya çalışmış ve kâinatı daha doğru algılamıştır. Çocuk kahramanların kendilerine özgün mitoloji dünyadan gelen bir gücü vardır. Bu gücü yazar bazen masal, efsane, hatıra ve tecrübeyi kullanarak dolaylı bir biçimde bizlere yansıtır ve kahramanının düşüncelerini aktarır. Semboller vasıtasıyla gerçeği yakalayıp ifade edebilen Aytmatov, bunun için de çocuk kahramanlardan etkili bir şekilde faydalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, edebiyat, kırgız, mitoloji, Aytmatov.

MYTHOLOGY WORLD OF CHILDREN HEROES IN KIRGIZ PROSE (BASED ON C.AYTMATOV'S WORKS)

Abstract

Kırgız children's literature was formed during the Soviet period. The main source of children's literature is folklore. The content of the subjects, various reflections of real life and the inner world of heroes are revealed. As it is known, especially in the works of Cengiz Aytmatov, children are remarkably important. These child heroes are almost the reason for writing in many of Aytmatov's works. These children with different stories are full of pain, grief, longing, love. Man should not be pessimistic and hopeless; they give rise to aimlessness. Aimlessness is worse than death according to Aytmatov. For this purpose, children were always hopeful and purposeful.

Aytmatov's child heroes see the world as it is, and are no stranger to it. He wouldn't be surprised. It is important that adults see the world through the eyes of the child. He tried to do this in many of his works and perceived the universe more accurately. Child heroes have a power from their original mythology world. Sometimes the author reflects this power to us indirectly by using fairy tales, legends, memories and experiences and conveys the thoughts of his hero. Aytmatov, who was able to capture and express the truth through symbols, effectively benefited child heroes.

Key Words: Child, literature, Kyrgyz, mythology, Aytmatov.

GİRİŞ

Kırgız temsilçisi Cengiz Aytmatov dünya edebiyatının en büyük yazarlarından biridir. Kırgız kültürün çok canlı yaşandığı bu topraklardaki hayatı anlatılarında anlatır. Eserlerinin küçük ancak büyük yürekli, kendi hayal dünyası olan çocuk kahramanları da yazarın kendisi gibi tanınmıştır.

Aytmatovun çocuk kahramanlarının, çoğu ise oğlan çocuğu olması, “babalarının ölmesi”, “babalarından ayrı yaşamaları”, “çocukluklarını yaşayamamaları”, “yaşlarına göre olgun davranmaları” gibi ortak özellikleri vardır. “Al Yazmalım Selvi Boylum” - Samet, “Asker Çocuğu”- Ayalbek, “Beyaz Gemi”- adsız çocuk, “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” - Kirisk, “Erken Gelen Turnalar” - Sultanmurat, “Gün Olur Asra Bedel”- Sabitcan, “İlköğretmen” - Altınay adlı eserlerinde, çocuk kahramanları etkin bir şekilde kullanmıştır.

Araştırmada Aytmatovun eserlerinde çocuk kahramanlar ve onların mitoloji dünyası gerçek dünya ile karşılaştırılmış ve özellikleri ortaya çıkarılmıştır.

Aytmatov'un eserlerinde insanlarla ilgili - çocuklar ve kadınlar, hayvanlarla ilgili - at, köpek, geyik, kurt, deve; doğayla ilgili - dağ, yol, su, ağaç dikkat çekecek derecede öne çıkar. Bu kahramanlardan özellikle çocuklar, Aytmatov'un eserlerinin birçoğunda âdeta yazma sebebidir. Çocuk kahramanlarında, yazarın kendi çocukluğunun bir parçasını bulmak mümkündür. Bu parçalar çoğunlukla acı, keder, özlem, sevgi yüklüdür. Çocukta insanlığın gelişimi bulunmuştur. İnsan, karamsar ve ümitsiz olmamalıdır, bunlar umutsuzluk doğurur. Aytmatovun eserlerinde umut yokdursa, yaşam da yoktur.

Dünya, gerçekte olduğu gibi Aytmatov'un eserlerinde de bir çocuğun kalbinde onun hayal dünyası ile yeniden dirilir, tazelenir, canlanır. Çocuğun dünyası, hayal kurduğu gibi temiz ve aydındır. Orada kötülük ve keder yoxdur. Çocuğun dünyası masallarda olduğu gibi renglidir. Yazarın eserlerinde çocuklar, dünyayı olduğu gibi görür, etrafına yabancı değildir. Bundan dolayı şaşırmazlar. Yetişkinlerin, dünyayı çocuğun gözüyle görebilmesi önemlidir. O, birçok eserinde bunu yapmaya çalışmış ve kâinatı daha doğru algılamıştır. Ona göre çocuğun neyi, nasıl görebildiği hakkında bir fikir sahibi olmaya çalışılmalıdır. Bu, sadece yazarlar için değil herkes için ve özellikle bilim adamları için de ilgilenilmesi gereken bir konudur. Çocuklar bazen gerçeği daha iyi görür ve korkmadan söyleye bilir.

Aytmatov, mutlu insanların, mutsuz insanları şuurulu olarak aşağılamamaları; çocuklarda şursuz olarak, öğretilmemiş bir davranış olarak ortaya çıkmasını eserlerinde ortaya koyar. Aytmatov kendi hayat hikayesinde anlatır: 1937 yılının Ağustos sonlarında, Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov, siyasi baskılardan ailesinin de etkileneceğini düşünüp onları Kırgızistan'a, Şeker köyüne Kazan Garı'ndan yolcu eder. Küçük Cengiz, bu vedalaşmanın ebedî olduğunu anlamıştır (Aytmatov, 2002: 35). Babasıyla henüz çocuk yaşlarda ayrılması, onu ailesinin diğer fertlerine daha çok bağlamıştır. Tekrar köyüne, akrabalarının yanına dönmesi, onun millî kültür anlamında daha da bilinçlenmesini sağlamıştır (Güneş 2013: 24). Babası komünist rejimin düşmanı olarak alınıp götürüldükten sonra, okulda her gün babasının vatan haini olduğu için cezalandırıldığını söylemeye mecbur tutulur. Çocuk ruhu, babasının vatan haini olabileceğini kabullenemez, isyan eder. Yaşadığı hayatın zorlukları, babasını erken yaşta kaybetmesinin verdiği masumiyet, çocukların rejim tarafından faal olarak iş hayatında kullanılmasının ortaya çıkardığı sorunlar, Komünist rejimin baskıcı politikaları, savaşın çocuklar üzerindeki etkisi gibi çocukluk döneminde yaşadığı birçok olay, onun hayata bakışına yön vermiştir. Bundan dolayı, çocuk kahramanlar onun için vazgeçilmez öneme sahiptir.

Aytmatov, çocukluğunun çoğunu oba ve köylerde geçirmiş, büyükannesi ve annesinin anlattığı masal ve destan, söylediği şarkılarla kendi masalsı çocuk dünyasını kurmuştur. Böylece düğün dernek, örf âdet ve aile geleneğini gözlemleyip öğrenmek imkânını bulmuştur (Akmataliyev 1998: 11). Çocukluktan itibaren çalışma hayatına atılması da ileride yazacağı eserler için kaynak teşkil etmiştir.

Aytmatov, Kırgızlarda çocuk eğitiminden bahsederken soyla, geçmişle ilgili bilgi sahibi olmanın önemi üzerinde durur. Bu bilgideki amaç, nesillerin toplum hayatındaki ahlaki sorumluluklarını bilmeleri ve devam ettirmeleridir. "Gün Olur Asra Bedel" romanında, mankurta dönüşmüş Jolomanın annesi ona tekrar-tekrar sorar: Kimlerdensin? Baban kimdir? İsmi nedir? Ve bunların cevabını kendi vererek oğlunu uyandırmaya, hafızasını geri kazanmasına çalışır.

Aytmatov, çocukluk döneminde biriktirdiği kültürel öğelerden eserlerinde sıkça faydalanmıştır. Hem çevresinden edindiği bilgiler hem de gözlemci yeteneği sayesinde kendisinin bizzat ulaştığı bilgiler, gelecekteki yazarlık hayatı için ona bol miktarda kaynak oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda kayıpların artması ve erkeklerin büyük çoğunluğunun cephede olması, Aytmatovun çocuk yaşta önemli sorumluluklar almasına sebep olmuş, hikâyelerinin bir kısmının konusunu bunlar oluşturmuştur (Akmataliyev 1998: 13). Aytmatov hatıralarında, bu yılları şöyle anlatıyor: "Vergi memurunu da silahaltına almışlardı. Gitti ve bir daha da geri dönmedi. O sıralarda yaralı bir asker çıkagelmişti. Koltuk değneğiyle yürüyordu. Şöyle bir karar alınmıştı: O sekreter olsun. Gerçi zorlukla hareket edebiliyor ama bu işi yürütebilir. Bana ise şu görev verildi: Şu andan itibaren maliyecisin, vergileri sen toplayacaksın. Söz konusu olan savaş vergisiydi, o dönemde her şeyden önemliydi" (Aytmatov 2002: 56).

O sırada Aytmatova başka bir görev de verilir. O savaşta bir yakınının öldüğünü bildiren “kara kâğıt”ı (kara haber) ailelere ulaştırmaktan da sorumluydu. Bu, çok üzücüydü. Hayatın korkunç gerçekleriyle genç yaşta yüzleşen yazarın karşılaştığı her durum, eserlerinin konularının ana kaynağını oluşturmuştur. Bu tecrübeler, ilk hikâyelerinden olan “Cemile”, “Göz Göze”, “Kovan Çiçeğinin Altın İzi” ve “Elveda Gülsarı”ya konu olmuştur. Kara kâğıdı alan ailelerin tepkisini şöyle anlatıyor: “Kadın ve çocuklar ağlar, çılglık koparırlardı. Ben de orada durur, o korkunç sahneye şahit olurum. Kendi kendime şöyle düşünürdüm: Niçin özellikle ben bu kâğıdı getiriyor ve haberi iletirim? Haberi göstermek, okumak ve açıklamak için neden uzun süre kalmam ve gördüklerime katlanmam gerekiyordu?” (Aytmatov 2002: 63).

Aytmatov’un, dönemin baskıcı rejiminden dolayı millî meselelere doğrudan müdahale etme imkânı yoktur, ama masal, efsane, hatıra ve tecrübeyi kullanarak dolaylı müdahale ile baskıya direnir. Semboller vasıtasıyla gerçeği yakalayıp ifade edebilen Aytmatov, bunun için de çocuk kahramanlardan etkili bir şekilde faydalanmıştır.

Aytmatov’un eserlerinde çocuk kahramanlarının, “babalarının ölmesi”, “babalarından ayrı yaşamaları”, “çocukluklarını yaşayamamaları” gibi ortak özellikleri vardır. Bu özellikler onun gerçek hayatında da vardır. Savaşta babasını kaybeden çocuklarla ilgili yazılacak bir şey kalmadı diye düşünülürken Aytmatov anlatılarıyla bu konuya bambaşka bir boyut kazandırmıştır. Sadece Kırgız çocukları değil, diğer sovyet ülkelerinde yaşayan, baskıcı rejimde büyüyen çocukların hikayesi de aynıydı.

“**Samet**”, “Al Yazmalım, Selvi Boylum”da çocuk kahramanı gerçek babasından ayrı kalır ve başka birini babası bilir. Diğer eserlerinde farkı, çocuğun baba olarak tanıdığı birini yanında büyümüş olmasıdır. Çocuk, eserin sonunda yine “baba yokluğu” yaşayacak ve gerçek babası ile onu büyüten babası arasında kalacaktır. Samet, gerçek babasını tercih etmemiştir ve yazar, bu tercihle sahip olmak için emek vermek, güven duymak gerektiğini vurgulamıştır. Beyaz Gemi’deki çocukta olduğu gibi bu eserde de çocuk, şoför olmak istemektedir. Aytmatov’un da küçüklüğünde şoförlüğe hevesi olduğu bilinmektedir.

Ayalbek adlı çocuk, “Asker Çocuğu” adlı eserde savaşta babasını kaybetmiştir ve baba özlemi, hayatın zorlukları çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır. Genelde İkinci Dünya Savaşı’nda Ruslarla Almanlar arasındaki mücadelede çocuğun üzerinden Rus ordusunun kahramanlıkları, özelde ise vatan savunmasının kutsallığı anlatılır. Ayalbek, babasının ölümüne, seyrettiği bir savaş filminden dolayı sevinir hâle gelmiş ve bunu gururla anlatmaktadır. Çocuk, bu yolla toplum içinde kendine bir yer edinip başını dik tutabilecektir, artık onun bir kahramanı vardır.

“Beyaz Gemi”deki **Adsız** çocuk, sekiz yaşlarında, anne ve babasından ayrılmış, hayalperest, mutsuz ama tabiatla dosttur; en büyük zevki, “tank, kurt, eyer ve deve” adlarını verdiği kayalarla konuşmak, dedesinden “Boynuzlu Ana Maral” adlı kutsal geyiğin hikâyesini dinlemektir. Bu arada, dedesinin gördüğü zulme isyan eder, daha doğrusu sevdiklerinin hor görülmesine isyan eder. Çocuğun saflığı ve geleceği temsil etmesinin yanında yazar, çocukla birlikte hayatın acı ve gerçek yüzünü okuyuculara olduğu gibi aktarmak istemiştir. Çocuğun hayali babasına kavuşmak ama bunun için de feda edilecek şeyler var. Yazar, hayalin de fedakârlığın da en büyüğünü çocukta yaşatır ve çocuk balık olma hayaliyle gölde can verir. Çocuk aslında, dedesinin yapamadığını yapmış ve isyan bayrağını açmıştır. Bu çocuğun şahsında, Aytmatov’un kendisinin baba özlemi açıkça görülmektedir. Ayrıca yazarın, çocukluk hayali olan şoförlüğü, bu roman kahramanının hayalleri arasına katmıştır. Çocuğun diğer kahramanlarla ilişkilerinden, yazarın mevcut rejimde aksayan yönleri semboller üzerinden eleştirdiği görülür. Beyaz Gemi, isimsiz bir çocuğun hikayesidir. Eserde bir peri masalı olarak sunulan “Ana Maral” hikayesi, soğuğu koruma ihtiyacının sanatsal bir ifadesidir. “Kitaptaki “Beyaz Gemi” hikayesi, büyük zorluklar, irade ve idealler karşısında yaşama ümidini yansıtır” (Hebibbeyli 2018:5).

Aytmatovun halk efsaneleri ile güçlü bir bağlantısı olduğunu biliyoruz. Eserlerinin her birinde, bu konuya harika bir yer ayırıyor. “Beyaz Gemi”deki kelimeler çocuğun dilinden gelen kelimelerdir. Babası tarafından atılan, büyükbabası dışında kendisiyle sevgisi olmayan, gerçek hayatta mutlu olmaktan uzak, ama rüyasında mutlu olmaya çalışan tatlı bir çocuk. Hala çocuk olmasına rağmen, anne babasının yokluğunu hissediyor ve üzgündür, ama umut onu hayatta tutuyor. Babasının

bir gün geri döneceği umudu her zaman bir rüyadır. İssik, gölün kıyısındaki beyaz gemide denizcinin babası olacağını düşünüyor. Babasına anlatacak birçok hikayesi var. Çocuk olmasına rağmen, büyükbabasının baskılarını görüyor, yaşamdaki yetersizliği ve güçsüzlüğü yüzünden hayal kırıklığı içinde bağıyor. O Maral'ın efsanesine inanıyor. Ancak, insanlar Ana Maralın – Geyikin çürümesini gördüklerinde, balık olmanın ve suda yaşamının daha iyi olduğunun farkındalar. Bunun için de çocuk babasına gitmek yerine hayallerinin dünyasına sürüklenerek İssik Gölü'nün sularına girdi.

Bir çocuğun kalbi bu kadar zulmü kaldırmaz. Yalnızlık onu boğmasa da, sevgiden başka hiçbir şeye sahip olmasa da, rüyalarında sevdiği tek yaratık olan Maral Ana'nın ölümüne tahammül etmez. Her şey masal ve umut bir çocuğun ölümü ile bitiyor.

Kirisk “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek”, Aytmatov'un mekân olarak bozkır gibi geniş ufuklu olan denizi seçtiği bir eserin çocuk kahramanıdır. Kirisk on iki yaşındadır ve babası yaşamaktadır, ama hikâyenin sonunda bu çocuk da babasını kaybedecektir. İlk defa çıktığı fok avında, teknedekiler onun yaşaması için kendilerini feda etmişlerdir. Gerçek bir hikâyeyi yazan Aytmatov, farklı bir coğrafyanın olayını ve insanların anlatmadaki başarısı için şöyle demiştir: “Herkesin başına gelebilecek bir olayı aldım, kendi felsefemin içine oturttum. İnsanın evrensel özünü yakaladım o hikâyede, beşerî olanı yakaladım. Her usta yazar, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, bütün insanlar arasında müşterek olan noktayı yakalar ve o noktayı hedef alarak eserlerini kaleme alır” (Kolcu 2008: 160).

Sultanmurat “Erken Gelen Turnalar”da da Aytmatov, okuyucuya kendi hayatının bir kesitini sunar. O, on beş yaşındadır ve babası savaşa gitmiştir. Arkadaşlarının çoğunun da babası ölmüştür. Sultanmurat gibi gençler, savaş dolayısıyla babalarını kaybetmelerine rağmen hem savaşın arkada bıraktığı zor hayatı düzeltmeye çalışmakta hem de rejimin kendilerinden istediklerini yerine getirmeye gayret etmektedirler. Yazar böylece gençler üzerinden büyüklere “Ümitsizlik yok!” demektedir.

Aytmatov'un eserlerindeki baba tipi, genel olarak çocuklarının çok bağlı olduğu, iyi baba tipidir ama bu babalara çocuklar hep hasret kalmıştır. Onların yolunu gözler ve hep gelmeleri umutu ile yaşarlar.

Sabitcan “Gün Olur Asra Bedel” eserinin çocuk kahramanıdır. Sovyet rejiminin baskısından dolayı kendi kültüründen koparılan insanların çabaları eserin merkezini oluşturmaktadır. Özellikle dini kaygılar dikkat çeker. Romanın kahramanlarından Sabitcan, Sovyet yatılı okullarında okumuş, kendi kültür ve geleneklerinden uzaklaşmıştır. Aytmatov'un “mankurt” tanımına uymaktadır. Ayrıca bu romandaki Abutalip'in bir iftira ile cezalandırılması, yazarın babası Törekul Aytmatov'un başına gelenlerle benzerlik göstermektedir. Aytmatov gibi, Abutalip'in çocukları da babalarından dokuz yaşında ayrılmışlardır. Yazar böylece Sovyet rejiminin uygulamalarındaki yanlışları göstermiş ve onları eleştirmiştir.

Genellikle erkek çocukları kahraman olarak tercih eden Aytmatov'un bir eserdeki kahramanı kız çocuğudur ve yanlış gelenekçiliği kız çocuk vasıtasıyla eleştirir. Çocuk kahramanlarının çoğunun erkek olması tesadüf değil. Bunun nedeni ise erkek çocukların daha fazla yaşanan olaylarla yakından ilgili olmasıdır. Ama “İlköğretmen” adlı eserin kahramanı Altınay on dört yaşında, okumaya hevesli, anne ve babası ölmüş bir kız çocuğudur. Yazar, Altınay üzerinden öğretmeni Düüşön'ü ve eğitim politikasını anlatır. Köye gelen öğretmeni köylülerin komutan sanmaları, halk ile yönetim arasındaki ilişkinin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Altınay'ın şu sözleri, Sovyet rejiminin öğretmenleri nelerle donattığını göstermektedir. Alfabeyi iyice öğrenince ilk olarak ana, baba kelimeleri yazmazlar. Bakmayarak ki, anne, baba kelmelerini duymak ve yazmak hasretini çekiyorlar.

SONUÇ

Aytmatov, eserlerinde çocuk kahramanlar ve onların iç dünyasını, parçalanmış aileler, anasız ve babasız kalan çocuklar gibi savaş ve rejimin baskıları yüzünden zarar gören insanları daha çok işlemiştir. Yazar, savaş sonunda özellikle babasız kalan çocukları ve parçalanmış aileleri anlayışla karşılamış ama rejimin baskı yoluyla, keyfi uygulamaları sonucunda sebep olduklarını eleştirmiştir. Eserlerdeki çocuklar yazarın kendisini ve çocukluğunu, hayal dünyasını yansıtır. Ona göre de hemin karakterler bu kadar içten ve bize yakın olur. Yazarın babasını küçük yaşlarda kaybetmesiyle yaşadığı

travma, eserlerinin konusunu ve kullandığı üslubu belirlemede önemli bir unsur olmuştur. Yazar, kendisi gibi benzer sıkıntıları yaşayan Kırgız halkının sorunlarını da bu küçük ama güçlü kahramanların vasıtasıyla eserlerine bütün gerçekliğiyle yansıtmıştır. Parlak bir geleceğe sahip olmak ve mutlu çocuklar yetiştirmek istiyorsak, önce yaşadığımız ortamı – aileleri, toplumu ve rejmi düşünerek yapmalıyız.

KAYNAKÇA

Akmataliyev, Abdıldacan, 1998, Cengiz Aytmatov'un Dünyası, AKM Yay., Ankara.

Aytmatov Cengiz (2013), Seçilmiş eserleri, Şerk-Karb yayın evi, Bakü.

Aytmatov, Cengiz, 2002, Çocukluğum, Da Yay., İstanbul.

Aytmatov, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara: 381-391.

Güneş, Bayram, 2013, Cengiz Aytmatov'un Türkiye Türkçesine Aktarılan Eserlerindeki Çocuk Kahramanlar, GÜ, Sos. Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi.

Hebibeyli, İsa, 2018, "Ebedi Mogikan", 525-ci dergi, 29 Eylül, Bakü: 5.

Kolcu, A. İhsan, 2008, Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov, Salkımsöğüt Yay., Erzurum.

Korkmaz, Ramazan, 2009, "Türk Dünyası Yazarları Aytmatov'u Tartışıyor", (Yön. B. Aslan), Cengiz.

**ESKİ HARFLİ ÇOCUK DERGİLERİNİN SONUNCUSU:
“ÇOCUK YILDIZI (1927-1928)” ***

Arif Şevket METE**

* Bu çalışma Dr.Öğr. Üyesi Yasin Mahmut Yakar danışmanlığında Arif Şevket Mete tarafından hazırlanan aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Özet

Çalışma, eski harfli çocuk dergilerinin sonuncusu olan “Çocuk Yıldızı” adlı dergiyi tanıtip eski harflerle yayımlanmış olan dergiyi Latin harflerine aktarmak, dergide yer alan metinlerin türlerini ve iletilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Doküman incelemesi deseniyle kurgulanan çalışmanın kapsamını 1927-1928 yılları arasında İzmir’de on sayı olarak yayımlanan “Çocuk Yıldızı” adlı dergideki metinler oluşturmaktadır. Öncelikle derginin Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesindeki tam koleksiyonuna ulaşılmış, ardından eski Türkçe harflerle basılmış dergi Latin harflerine aktararak metinlerle ilgili analizler yapılmıştır.

Çalışma sonucunda Çocuk Yıldızı adlı derginin çocuklar için metin türleri bağlamında zengin bir içeriğin yer aldığı hacimli bir dergi olduğu, dergide yer alan metinlerin çocuklar için olumlu iletiler içerdiği, ayrıca derginin dönemin siyasal/politik ikliminden önemli oranda etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, “Çocuk Yıldızı” dergisi, eski harfli çocuk dergisi.

THE LAST OF THE KIDS MAGAZINES WITH OLD LETTERS: “ÇOCUK YILDIZI (1927-1928)”

Abstract

The study was carried out to introduce “Çocuk Yıldızı” which was the last of the kids magazine with old letters and to determine the level of contribution to children and children’s literature with the text in it, in terms of form and context. The scope of the study which was carried out with the document analysis model consist of the texts in “Çocuk Yıldızı” which was issued ten times in İzmir from 1927 to 1928. It is learnt from the book “Eski harfli Çocuk Dergileri” by Okay (1999) that Seyfettin Özege library in Erzurum University has the full collection of the magazine and then it is taken from the library via a usb drive.

In conclusion, it is determined that “Çocuk Yıldızı” is a comprehensive magazine which has rich content for children and the content of the magazine has positive messages for children and these messages are presented in a didactic way. Moreover it is detected that the magazine was highly affected by the policy of the period.

Keywords: Children’s Literature, “Çocuk Yıldızı” magazine, kids magazine with old letters.

GİRİŞ

Dergi, TDK (2005: 504) tarafından siyaset, edebiyat, teknik, ekonomi vb. konuları inceleyen ve belirli aralıklarla çıkan süreli yayın, bülten, mecmua olarak tanımlanmaktadır. Dergiler, gerek bilgi aktarımında gerekse değer aktarımında önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle dergiler, bireylerin zihinlerine hitap ettiği gibi onların ruhsal dünyalarına da dokunmaktadır. Bireylerin kişilik gelişmelerinin temellerinin çocukluk döneminde atıldığı göz önüne alındığında dergilerin çocukların gerek bilişsel gerek duyuşsal gelişimleri üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır.

Süreli çocuk yayınları, çocukları içinde yaşadıkları topluma hazırlayan önemli kitle iletişim araçlarıdır (Akbaşrak, 2014). Çocuklara yönelik süreli yayınlar, çocuklarda olayları izleme ve değerlendirme yeteneğini geliştirir. Ders konuları ile güncel olaylar arasında ilişki kurmaya yarar. Çevre ve okul arasındaki uzaklığı giderir. Toplumsal hayat ve okul arasında köprü kurmaya zemin hazırlar. Güncel olayları ve sanat etkinliklerini izleme ve yorum yapma alışkanlığı kazandırır (Şimşek’ten akt. Yakar 2018: 63). Dergiler içerisindeki farklı yazı türleriyle çocukların serbest okuma alışkanlığı kazanmaları, kelime dağarcıklarının zenginleşmesi ve verilen mesajlarla olumlu değerleri kazanmaları gibi çok

** MEB, Türkçe Öğretmeni, tm_li_87@hotmail.com

*** Doç.Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ymyakar@erzincan.edu.tr

yönlü işlevleri bünyelerinde barındırır (Taşdemir, 2007: 2-3). Çocuk dergi ve gazeteleri, çocukların güncel olayları öğrenme ihtiyaçlarını karşıladığı gibi birtakım yazıları ve resimleriyle onların bilgi ve kültür seviyelerinin yükselmesinde yardımcı olur. Belli aralıklarla çıkarılan ve zamanında öğrencilere ulaştırılabilen kaliteli dergiler, türlü konulara değinen yazıları ve ilginç resimleri ile öğretimin zenginleşmesini, kolaylaşmasını ve öğrencinin belli bilgi alanında derinleşmesini de sağlayabilir (Oğuzkan, 2006: 346). Özellikle çocuklara yönelik edebî içeriği ön plana çıkaran süreli yayınlar tüm bu faydaların yanı sıra çocukta estetik beğenin gelişmesine ve çocuğu okuduğu metinlerin benzerlerini yazmasına teşvik eder. Bu açıdan çocuklara yönelik süreli yayınların çocuklar için önemli ve vazgeçilmez olduğu tespiti yapılabilir (Yakar, 2018: 63).

Çocukların, yetişkinlerin küçültülmüş hali olmadıkları, kendilerine has bir dünyaları olduğu, zihinsel yapılarının yetişkinlerden farklı olduğu bugün bilinen bir gerçektir. Bu yüzden çocuklar için hazırlanan dergilerin de kendine has bir yapıya sahip olması gerekir. Çocuk dergileri, çocukların zevk alarak okudukları, okurken eğlendikleri yayınlardır. Çocuklar için çıkarılan eserlerde vazgeçilmez özellikler, “eğlendiricilik” ve “eğiticilik”tir. Eğlendiriciliğin eğiticilikten bir adım daha önde olması gerekir. Bunun nedeni çocuğun ilgi, ihtiyaç ve gelişim özelliklerinde aranmalıdır (Öğüt, 2006: 1).

Çocuk dergileri; evrensel nitelik taşıyan, çocukların ruhsal özelliklerini göz önünde bulunduran, onların dünyasına ayrı bir renk katan özelliklere sahiptir. Ayrıca konuların milli kültür değerlerini, içinde yaşanan toplumun benimsediği ahlak kurallarını, gelenek ve görenekleri de içerdiği görülür. Dergide yer alan metinler, eğlendirirken düşündüren, okuma ve öğrenme isteğini arttıran, çocuğun ilgisini çeken ve merak duygusunu uyandıran metinler olmalıdır. Çocuk dergisi oluştururken metinlerin seçimine çok dikkat edilir. Çünkü dergilerde yer alan her unsur çocuğun gelişiminde önemli rol oynar. Çocuklar, metinlerde karşılaştıkları kahramanlarla kendilerini kıyaslayarak onları model alabilir (Dedik, 2011: 1). Bu açıdan bakıldığında kahramanların doğru davranışları teşvik etmeleri son derece önemlidir. Ayrıca çocuğun kahramanı rol model alabilmesi için okuduğunu anlayabilmesi, bunun için de dergilerin dilinin çocuğun düzeyine uygun olması gerekmektedir.

Çocuk dergiciliği bir iletişim formu olarak görülüp çeşitli söylem ve pratiklerin dolaşıma sokulduğu bir alandır. Bu bağlamda ideolojik ve politik söylemler çocuk dergiciliğinde de bulunmaktadır (Aydın, 2015: 1). Modern çocukluk paradigması, bir yönden de modern yetişkinliğin sınırlarını çizen, yaşamın rutin akışını değiştiren bir tahayyül biçimidir. Çocuklar için hazırlanan hiçbir metin, sadece ve sadece çocuklara hitap etmez; aynı zamanda onların yetişmesinden sorumlu olanlara açık ya da örtülü mesajlar gönderir (Öztan, 2013: 4). Çocuk dergileri, çocukları eğitip eğlendiren konumunun yanı sıra çocukları yetiştirmede birinci derecede sorumlu olan ebeveynlere de dokunan bir yapıya sahiptir. Bu da nitelikli çocuk dergilerine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Ülkemizde Tanzimat’la başlayan çocuklara yönelik dergicilik faaliyetleri, Cumhuriyet’in ilanı ile ivme kazanır. Bu dönemde “*Haftalık Resimli Gazetemiz*” (1924), “*Resimli Dünya*” (1924), “*Sevimli Mecmua*” (1925), “*Mektebliler Âlemi*” (1925), “*Türk Çocuğu*” (1926), “*Çocuk Dünyası*” (1926), “*Çocuk Yıldızı*” (1927) (Okay, 1999: 217) dergileri yayın hayatına başlar. Cumhuriyet’in ilanını ülkemizdeki çocuk dergileri açısından bir milat olarak kabul etmek gerekir. Çünkü bu dönemde çocuk dergilerine yeni bir misyon daha yüklenmiştir. Bu misyon çocuk dergilerinin sadece çocukları eğlendirici ve eğitici değil, bununla beraber ülkede yapılan yeniliklerin çocuklara benimsetilmesini öngörmektedir.

Yayım hayatına iddialı cümlelerle giriş yapan Çocuk Yıldızı, manifestosuna şöyle başlamaktadır: “*Her hafta seve seve okuyacağınız, resimlerine bakacağınız “Çocuk Yıldızı” size sahici bir yıldız olmak niyeti ile çıkıyor. Çocuk Yıldızı sizin müşküllerinize çareler bulacak, karanlık gecelerinizde size nurlar saçacak.*” (Okay, 1999: 212)

1927 Ekim’inin ikinci haftası ilk sayısını çıkaran haftalık dergi 10 sayıdan oluşmaktadır. İzmir’de İkinci Beyler Sokağı’nda Türk Kitabevinde Bilgi Matbaacılıkta basılan dergi sekizinci sayısından sonra kendi matbaasını kurarak Türk Kitabevinde Çocuk Yıldızı Matbaasında basılmıştır. Derginin sahibi ve müdürü Hocoğlu (Hocaoğlu) Sâlim’dir. Derginin adet fiyatı 5 kuruştur; yedinci sayıya kadar altı aylık aboneliği 130, senelik aboneliği 250 kuruş iken sekizinci sayıdan itibaren altı aylık abonelik 210, senelik abonelik de 120 kuruşa düşürülmüştür.

Dergide sorulan bilmecelere doğru yanıt verenlere saat, boya takımı, kalem takımı, kartpostal, senelik ve altı aylık abonelik, isimlerinin dergide neşredilmesi gibi ödüller verilmektedir. Ayrıca okurlardan da yayımlanmak üzere belirli kıstaslar getirerek yazılar istenmiştir. Dergide çeşitli şiirlere, hikâyelere, fabllara, masallara, romanlara, fıkralara, bilmecelere, makale ve bilgilendirici yazılara yer verilmiştir.

Dergide Osmanlı'nın ilk dönem yöneticileri hakkında olumlu ifadeler yer alırken son dönem yöneticilerinin zevk ve sefa içinde yaşadıkları, saraylarından dışarı çıkmayarak sürekli eğlendikleri, halka ağır vergiler koyarak zulmettikleri ve beceriksiz olduklarına yönelik ithamlar vardır. Yine Türk milliyetçiliğinin net bir şekilde vurgulandığı görülmektedir. Bilhassa Yunan, Çin, Bulgar ve Arap milletlerinin küçümsendiği ve bunlara yönelik hakaret sayılabilecek ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Dergide genel olarak eğitilmiş olmanın, anne babanın sözünü dinlemenin, insanlara yardım etmenin, kimsenin kötülüğünü istememenin, erdemli insan olmanın önemi üzerinde durulmaktadır.

Literatürde eski harfli çocuk dergileriyle ilgili pek çok çalışmanın olduğu görülmektedir. Kür (1991), Okay (1999), Balcı (2002), Öğüt (2006), Taşdemir (2007), Esmer (2007), Tanrıkulu (2008), Küçük (2008), Karaca (2010), Dedik (2011), Kıymaz (2011), Akdağ (2012), İnan (2012), Yıldırım (2013), Över (2013), Öztan (2013), Koyuncu (2014), Akbayrak (2014), Aydın (2015), Kıymaz (2015), Nacak (2018), Yılmaz (2018) ve Yakar (2018) bunlar arasında sayılabilir.

Ancak eski harfli çocuk dergileriyle ilgili yapılan literatür taramasında Çocuk Yıldızı dergisiyle ilgili tek çalışmanın Karayazı'ya ait olduğu görülmektedir. Karayazı (2017)'nin "*Cumhuriyet Dönemi Çeviri Çocuk Masallarında Kültürel Değişim (Eski Harfli Çocuk Yıldızı Dergisi Örneği)*" adlı çalışmada derginin tamamının Latin harflerine çevrildiğini ifade edilmiş olmasına karşın çalışmanın ekler bölümünde sadece "*Çocuk Yıldızı*" dergisinde yer alan masal türündeki metinlere yer vermiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle dergide yer alan tüm metinlerin çevirisine yer verilen bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı, "*Çocuk Yıldızı*" dergisiyle ilgili başka akademik çalışmalara da zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla çalışmada "Eski harfli çocuk dergilerinden sonuncusu olan Çocuk Yıldızı dergisinin Latin harflerine aktarılmış hâli ve içeriği nedir?" problemine cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Çalışma doküman incelemesi yöntemiyle yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Doküman analizi, diğer araştırma metotlarına göre daha az zaman alması, daha az maliyetli olması ve detaylı incelemelere fırsat vermesi yönüyle işlevseldir (Bowen, 2009: 27). Çalışmada Çocuk Yıldızı adlı eski harfli çocuk dergisi inceleneceği için doküman analizi deseninin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

İncelenen Dokümanlar

Araştırmanın kapsamını 1927'nin sonları ve 1928'in başlarında İzmir'de on sayı olarak yayımlanan "*Çocuk Yıldızı*" dergisi oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen "*Çocuk Yıldızı*" dergisinin sayıları, çıkış tarihleri ve sayfa sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

SAYISI	YAYIM YERİ	YAYIM TARİHİ	SAYFA SAYISI
1. SAYI	İkinci Beyler Sokağı Türk Kitaphanesi, İzmir	Birinci Teşrin İkinci Hafta	29
2. SAYI	İkinci Beyler Sokağı	Birinci Teşrin Üçüncü	30

	Türk İzmir	Kitaphanesi,	Hafta			
3. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı Dördüncü Hafta	Birinci	Teşrin	24
4. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı Hafta	İkinci	Teşrin	Birinci 24
5. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı Hafta	İkinci	Teşrin	İkinci 24
6. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı Hafta	İkinci	Teşrin	Üçüncü 24
7. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı Dördüncü Hafta	1927	İkinci	Teşrin 24
8. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı İkinci Hafta	1927	Birinci	Kanun 16
9. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı Birinci Hafta	1928	Birinci	Kanun 24
10. SAYI	İkinci Türk İzmir	Beyler Kitaphanesi,	Sokağı İkinci Hafta	1928	İkinci	Kanun 19

Verilerin Toplanması ve Analizi

Cüneyd Okay'ın "Eski Harfli Çocuk Dergileri" adlı eserinden "Çocuk Yıldızı" dergisinin tam koleksiyonunun Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesinde olduğu öğrenilmiş olup söz konusu kütüphaneyle iletişime geçilerek derginin elektronik ortama aktarılmış hâli seyyar bellek aracılığıyla temin edilmiştir. Daha sonra dergilerdeki metinlerin tamamının Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Aktarım yapılırken okunamayan veya emin olunamayan kimi kelimelerde uzman yardımına başvurulmuştur. Aktarım sırasında mümkün olduğu kadar derginin orijinal şekline bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Daha sonra metinlerin türleri ve iletileri tespit edilmiş, bu konuda uzman

görüşüne başvurularak teyit alınmıştır. Sonuçlar tablolaştırılarak gösterilmiştir. Tefrika olarak yayımlanan metinler tek metin olarak ele alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Toplamda 10 sayı yayımlanan Çocuk Yıldızı dergisindeki metinler türlerine göre incelendiğinde; 25 hikâye, 15 masal, 1 roman, 4 fabl, 16 bilmece, 1 deneme/söyleşi, 31 duyuru, 7 şiir, 2 öğüt, 9 fıkra, 1 efsane, 6 makale, 2 de tarif türünde metin yer aldığı görülmektedir. Bu dağılımdan derginin olay içerikli metinlere ağırlık verdiği söylenebilir.

Verilere göre metinlerin %20,83'ü hikâye, %12,5'i masal, %0,8'i roman, %3,3'ü fabl, %13,3'ü bilmece, %0,8'i deneme/söyleşi, %25,83'ü duyuru, %5,83'ü şiir, %1,6'sı öğüt, %7,5'i fıkra, %0,8'i efsane, %5'i makale ve %1,6'sı da tariftir. Derginin satış ve iletişim bilgilerine yönelik duyuru içerikli metinlerin ağırlıkta olmasını derginin ticari kaygısıyla açıklamak mümkündür.

Ana iletiler göz önüne alındığında “Kötülük edenler cezalarını mutlaka çekerler.” iletilerinin 11 kez, “İyilik edenler mükâfatlandırılır.” iletilerinin toplamda 8 kez, “Her söze inanılmamalı söylenenler akıl süzgecinden geçirilmeli.” iletilerinin 6 kez, “Verilen sözde durmak gerekir.” iletilerinin 5 kez, iletilerinin 4 kez, “Kimseyle alay edilmemelidir.” iletilerinin 3 kez, “Pratik zekalı ve hazırcevap olanlar müşkül durumlardan kurtulabilir.” iletilerinin 3 kez, “Gayret edilirse hayaller gerçekleştirilebilir.” iletilerinin 3 kez “Dürüst olunmalıdır.” iletilerinin 2 kez, “Maceraya atılmaktan çekinilmemelidir.” iletilerinin 2 kez, “Hangi şartta olunursa olunsun onurlu duruştan vazgeçilmemelidir.” iletilerinin 2 kez, “Sabırlı olunmalıdır.” iletilerinin 2 kez, “Çocuklar ebeveynlerinin sözünü dinlemelidir.” iletilerinin 2 kez, “Kimsesizlere sahip çıkılmalıdır.” iletilerinin 2 kez, “Eğitilmiş olanlar kendilerine ve çevrelerine faydalı olurlar.”, “Her iş zamanında yapılmalıdır.”, “Rüya ve fal gibi batıl şeylere inanılmamalıdır.”, “Söylenen söz kısa ve anlaşılır olmalıdır.”, “Hırsızlık yapılmamalıdır.”, “Uslu ve düzenli olunmalıdır.”, “Sağlıklı beslenilmelidir.”, “Cumhuriyet rejimi insanları özgürleştirir.”, “Düşman tanınırsa onunla mücadele etmek kolay olur.”, “Kişi geçmişini unutmamalıdır.”, “İyiliğe karşılık beklenilmemelidir.”, “İletişimde karşdakini doğru anlamak önemlidir.”, “Ülkemiz bugünlere kolay gelmemiştir.”, “Küçük kardeşler ev için mutluluk kaynağıdır.”, “Elde edilemeyenler bazen değersiz gösterilmeye çalışılabilir.”, “İş birliği yapılırsa zorlukların üstesinden gelinebilir.”, “Akdeniz güzel, sevilesi ve Türkler için önemli bir denizdir.”, “Türk olmak övünülecek bir şeydir ancak bu yetmez, Türklüğü yüceltmek için çalışmak gereklidir.”, “Sevmek ve sevilme insanlar için önemli duygulardır.”, “Kişi dikkatli olmazsa kar etmeye çalışırken önündeki fırsatları kaçırabilir.” “Uçaklar bir memleket için önemlidir ve memlekete güven verirler.” “Gerçekler bazen tesadüfle ortaya çıkabilir.” iletilerinin de metinlerde ana fikir olarak birer kez tekrar edildiği görülür. Dergilerde yer alan metinlerdeki iletiler incelendiğinde çocuk okura daha çok dürüstlük ve iyi insan olma ile ilgili iletilerin sunulduğu görülmektedir. Bununla beraber dergideki Türklüğe, cumhuriyet yönetim şeklinin erdemlerine ve Osmanlı Devleti'nin son zamanlardaki padişahlarına yönelik olumsuz ifadelerin derginin yayımlandığı yıllardaki toplumsal durumla açıklamak mümkündür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yayım hayatına 6 Ekim 1927 tarihinde İzmir'de başlayan Çocuk Yıldızı 12 Ocak 1928 tarihli 10. sayısından sonra sessiz bir şekilde yayım hayatını sonlandırmıştır. Hem çocukları aydınlatmak hem de çocuklara hoşça vakit geçirtmek amacı güttüğünü ifade eden dergi eski harfli çocuk dergilerinin sonuncusu olma özelliğini taşımaktadır.

Çocukları bilişsel ve duyuşsal dünyalarına olumlu katkılar sağlamaya çalışan derginin aynı zamanda çocukların sosyal açıdan da gelişmelerine yardımcı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin muhtelif yerlerinden dergiye yazı gönderen, dergideki ödüllü bulmacalara cevap gönderen öğrenciler, öğretmenler başta olmak üzere diğer meslek gruplarındaki kişiler duygularını, düşüncelerini ifade etme olanağı bulmuşlardır. Günümüzdeki kadar çeşitli ve yaygın sosyal medya araçlarının bulunmadığı o dönemde de derginin önemli bir sosyal iletişim ağı kurduğu söylenebilir. Dergiye gelen mektuplardan derginin yurt dışından da takip edildiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanmış çocuk dergilerine genel olarak bakıldığında belirli ortak özellikler bulmak mümkündür (Akbaşrak, 2014: 36). "Bu dergilerde, Cumhuriyet devrimlerinin savunulduğu fikirlerin yayılmasına özen gösterilmiştir. Gelecek kuşak Türk gencini daha çocukluktan başlayarak tarih bilinci, vatan sevgisi, ilerleme aşkına sahip, bilgili, sıhhatli bir kişi olarak yetiştirmek amaç edinilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 'ideal Türk çocuğu' imgesi yaratılmaya ve çocuklara örnek olarak verilmeye çalışılmıştır. Bu anlayışla, çocuklardan küçük bir büyük adam ciddiyeti içinde makul yaratıklar olmaları beklenmiştir." (Gençel'den aktaran Akbaşrak, 2014: 36).

Çocuk Yıldızı dergisinin de bu bağlamda bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Dergide çoğunlukla görülen ve çocuklara doğrudan öğüt veren, ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini çocuklara söyleyen bir üslubu bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Çalışmada elde edilen bulguların bu yönüyle Akbaşrak (2014), Kıymaz (2011) ve Esmer (2007) ile örtüştüğü, Tulumcu (2015) ile farklılaştığı görülmektedir.

Osmanlı'nın ilk dönem devlet adamlarından, komutanlarından saygıyla söz eden dergide, cumhuriyet döneminin haklılığını gösterme adına son dönem padişahlarının, devlet adamlarının kötülendiği görülmektedir. Bu durumu yeni rejimi kabul edilebilir temellere oturtma çabası olarak görmek mümkündür. İlgili literatüre bakıldığında bulguların Akdağ (2012), Akbaşrak (2014), Kıymaz (2015), Dedik (2011) ve İnan (2012) ile örtüştüğü; Över (2013) ile farklılaştığı görülmektedir.

Dergide genel olarak çocuklardan yardımsever olmaları, kimseye kötülük etmemeleri, söylenen her söze inanmamaları, akıllarını kullanmaları, anne babalarının sözünü dinlemeleri, onurlu olmaları, hayallerini gerçekleştirmek için çalışmaları ve söz konusu vatan olunca her türlü tehlikeyi göze almaları istenmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular Durmuş (2007), Balcı (2002), Esmer (2007) ve Koyuncu (2014) ile örtüşmektedir. Verilmek istenen iletilere bakıldığında günümüzde de çocuklara kazandırılmak istenen değerler olduğu görülür. Bu durum dergi açısından olumlu bir özellik olmakla beraber çocuk okura doğrudan iletiler sunması açısından olumsuz bir özellik olarak değerlendirilebilir. Bunu da dönemsel bir özellik olduğunu söylemek mümkündür.

Metinlerde bilhassa kötülük yapanların cezalandırılması sırasında yer alan şiddet unsurlarının ayrıntılarıyla anlatılması da çocuklar üzerinde olumsuz etki yapacak niteliktedir. Bunu da dönem özellikleriyle açıklamak mümkündür. Bu yönüyle bulgular Akdağ (2012) ve Kıymaz (2015) ile örtüşmektedir.

Tür olarak geniş bir yelpazeye sahip olan derginin geniş bir okur kitlesine hitap ettiği söylenebilir. Masal, fabl, oyun/oyuncak tarifi gibi hayal dünyaları zengin olan, gerçekleri hayalleriyle anlamlandıran küçük yaş grubuna seslenen yazıların yanı sıra roman, makale gibi türlerin daha realist olabilecek ileri yaş grubuna seslenen yazıların birlikte fıkra gibi daha genel kitleye seslenen yazıların da olduğu görülmektedir. Nitekim Karayazı (2017) Çocuk Yıldızı dergisindeki masalların çocuk okur için önemli olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda çalışmada elde edilen bulgular Karayazı (2017) ile aynı doğrultudadır. Ancak söz konusu çalışmada fabl olduğu düşünülen "Kurtla Kuzu", efsane olduğu düşünülen "Dağdaki Ak Kapı" gibi metinlerin de masal olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktada çalışmada elde edilen sonuç, Karayazı (2017)'den ayrılmaktadır. Bununla birlikte dergide farklı türlerde metinlere yer verilmesinin her yaş grubuna hitap etme gayretinin bir sonucu olduğu çıkarılabilir. Tabi burada derginin ticari kaygı dolayısıyla böyle bir yola gittiğini söylemek de mümkündür.

Okurlardan gelen yazıların paylaşılması derginin ilgi çekiciliğini artırır niteliktedir. Bulgular bu çerçevede Balcı (2002), Taşdemir (2007), Akdağ (2012), Kıymaz (2011), Öğüt (2006) ve İnan (2012) ile örtüşmektedir. Ne var ki dönemdeki diğer dergilerde de görülen kimi metinlerdeki doğrudan öğüt vericilik, çocuğun kurguda özne değil nesne konumunda olması olumsuz bir durum olarak nitelenebilir. Ancak dönem özellikleri düşünüldüğünde bunu anlaşılabilir bir durum olarak açıklamak mümkündür.

Dönemdeki kimi dergilerde kendine yer bulan Batı hayranlığı oluşturabilecek ve olumsuz örnek oluşturabilecek (alkol gibi) söylemlerin Çocuk Yıldızı'nda bulunmaması derginin olumlu yönleri arasında sayılabilir. Ancak diğer milletlere hakaret, onları aşağılama –özellikle Araplar, Çinliler, Yunanlar ve Bulgarlar- ifadeleri dergi için olumsuzluk teşkil eden yöndür. Bu tercihte Osmanlı

Devleti'nin çok uluslu bir toplumsal yapıya sahip olması ve devleti oluşturan farklı milletlerin özellikle son dönemde isyanlarla anılmasının etkisi büyüktür.

Kişilerin içinde buldukları toplumu sevmeleri, kendi milletlerini yüceltmek için gayret etmeleri olağan bir durumdur. Aksi halde toplumdaki aidiyet duygusunun, birlikteliğin oluşmayacağı bilinmektedir. Dergide sürekli olarak Türklük, gurur duyulacak bir durum olarak yansıtılmaktadır. Bulgular Taşdemir (2007), Durmuş (2007), Demircan (2006), Kıymaz (2015), Kıymaz (2011), Yılmaz (2018), Öğüt (2006), İnan (2012) ve Esmer (2007) ile örtüşmektedir. Söz konusu durumu Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk kimliğinin ön plana çıkarılmasının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Derginin Maarif Vekâleti gibi resmi bir kurum tarafından tetkik edilerek faydalı bulunması ve okullara da tavsiye edilmesi Çocuk Yıldızı'nın toplumun ve devletin öncelik ve değerleriyle uyumlu bir çizgi içerisinde yayın hayatını sürdürdüğü sonucuna ulaşmak mümkündür. İlgili literatüre bakıldığında benzer sonuçlar görülmektedir (Balcı, 2002; Taşdemir, 2007).

Dil olarak dergiye bakıldığında genellikle anlaşılır sözcüklerin tercih edildiği, cümlelerin uzunluk ve yapı olarak hitap ettiği kitleye uygun olduğunu söylemek mümkündür. Derginin yayımlandığı 1927-28 dilin sadeleştirilmesi konusunda hayli yol alındığı yıllardır. Ancak Çocuk Yıldızı'nın dili, aynı dönemde çıkmakta olan çocuk dergilerinininkinden biraz daha sadedir (Kür, 1991: 543). Çalışmadaki bulguların Durmuş (2007), Balcı (2002), Taşdemir (2007), Yıldırım (2013) ve İnan (2012) ile örtüştüğü görülmektedir.

Tefrika olarak yayımlanan kimi metinlerin de merak unsurunu uyandırarak derginin takibini artıracak nitelikte olması da derginin olumlu yönleri arasında olduğu söylenebilir. Dergi yönetimi böylece okur kitlesinin dergiyi satın almaya devam etmesini amaçladığı, aynı zamanda çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında önemli bir unsur olan merak duygusunu canlı tutmayı hedeflediği söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde de benzer bulgulara rastlanır (Balcı, 2002; Öğüt, 2006).

Dergideki görseller genellikle tıpkı çizim şeklinde, özgün olmamakla birlikte dönem şartları göz önüne alındığında hem özellikle küçük yaş grubu çocuklar için metinleri tamamlayan hem de ilgi çekiciliği artıran unsurlar olarak görülmektedir. Ancak çocuk okur için önemli olan görsel unsurların nicelikçe az olduğu gözden kaçmamaktadır. Dergide görsel kullanımı maliyeti artıran bir unsur olduğu için dergi yönetiminin bu yolu seçtiği söylenebilir. Çalışmadaki bulguların Akdağ (2012), Nacak (2018), Demiryürek (2009) ve Yıldırım (2013) ile örtüştüğü; Balcı (2002) ve Kıymaz (2015) ile farklılaştığı görülmektedir.

Çalışma sonucunda Çocuk Yıldızı adlı derginin çocuklar için zengin bir içeriğin yer aldığı hacimli bir dergi olduğu, dergide yer alan içeriğin çocuklar için olumlu iletiler içerdiği ancak bu iletilerin öğretici bir tavırla sunulduğu, ayrıca derginin dönemin siyasal/politik ikliminden önemli oranda etkilendiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- 1- AKBAYRAK, Kübra (2014). "Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Olarak Süreli Çocuk Yayınları", Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 2- AKDAĞ, Erhan (2012). "Sevimli Mecmua Adlı Çocuk Dergisi (Çeviriyazı, İnceleme)", Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 3- AYDIN, Kenan (2015). "Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi", Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 4- BALCI, Ahmet (2002). "Çocuklara Rehber Dergisinin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi", Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 5- BOWEN, Glenn A. (2009). "Document Analysis As A Qualitative Research Method", Qualitative Research Journal, S 9 (3), s.27-40.
- 6- DEDİK, Burcu (2011). " 'Afacan' Çocuk Dergisindeki Metinlerin Türk Aydınlanması Açısından İncelenmesi", Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- 7- DEMİRCAN, Candemir (2006). “Mektepli Gazetesinde Yer Alan Metinlerin İçeriğinin, Çocukların Bilişsel ve Ahlaki Gelişimlerine Katkısı (1-148. sayılar)”, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 8- DEMİRYÜREK, Gökçe (2009). “Türkiye Çocuk, Diyanet Çocuk ve Ebe Sobe Çocuk Dergilerinin Yapısal Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi”, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 9- DURMUŞ, Abdulkadir (2007). “1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine”, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 10- ESMER, Seyhan Kübra (2007). “Cumhuriyet Dönemi’nin İlk Yıllarında (1923-1928) Yayımlanan Çocuk Dergilerindeki Tahkiyeli Çocuklara Değer Aktarımı Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 11- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 1. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 12- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 2. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 13- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 3. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 14- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 4. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 15- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 5. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 16- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 6. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 17- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 7. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 18- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 8. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 19- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 9. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 20- HOCAOĞLU, Salim (1927). “Çocuk Yıldızı”, 10. sayı, İzmir: Türk Kitabevi yayınları.
- 21- KARACA, Gülay (2010). “Edebi Çocuk Dergisi Kırmızıfıfere’deki Metinlerin Değer Aktarımına Katkıları (1-26. ve 94-106. sayılar)”, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 22- KARAYAZI, Nurgül (2017), “Cumhuriyet Dönemi Çeviri Çocuk Masallarında Kültürel Değişim (Eski Harfli Çocuk Yıldızı Dergisi Örneği)”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6, 5, s.3326-3397.
- 23- KIYMAZ, Mustafa Said (2011). “İleri Yavrutürk Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi [1976-1977]”, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 24- KIYMAZ, Mustafa Said (2015). “Sürelî Çocuk Yayınlarında Edebi Türler ve Bu Türlerin Türkçe Öğretimine Katkıları (2011-2012)”, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- 25- KÜÇÜK, Hüseyin (2008). “Talebe Defteri Çocuk Dergisi (İndeks, Seçme Metinler, Değerlendirme ve Sözlük)”, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 26- KÜR, İsmet (1991). “Türkiye’de Sürelî Çocuk Yayınları”, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- 27- KOYUNCU, Ziya (2014). “Musavver Çocuk Postası Adlı Çocuk Dergisi (Çeviriyazı, İnceleme)”, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 28- NACAĞ, Fatih (2018). “Arkadaş Adlı Çocuk Dergisi (Çeviriyazı-İnceleme)”, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 29- OĞUZKAN, A. Ferhan (2006). “Çocuk Edebiyatı”, 8. Baskı, Ankara: Anı Yay.
- 30- OKAY, Cüneyd (1999). “Eski Harfli Çocuk Dergileri”, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- 31- ÖĞÜT, Nilüfer (2006). “Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi”, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 32- ÖVER, Sevilay (2013). “‘Çocuk Dostu’ İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabeye Aktarımı ve İncelenmesi”, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 33- ÖZTAN, Güven Gürkan (2013). “Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası”, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- 34- ŞİMŞEK, Tacettin (2014). “Çocuk Edebiyatı Tarihine Ön Söz”, Türk Dili, CVII, 756, s.15-55.
- 35- TANRIKULU, Fatih (2008). “ Mehmet Şemseddin’in Çocuk Dergiciliği”, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 36- TAŞDEMİR, Ahmet Durmuş (2007). “ ‘Mektepli’ Çocuk Dergisi (İndeks, Seçme Metin ve Değerlendirme)”, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 37- TDK (2005). “Türkçe Sözlük”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 38- TULUMCU, Feride İdi (2015). “Güncel Çocuk Dergilerinde Yer Alan Değerler”, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 39- YAKAR, Yasin Mahmut (2018). “2005’ten Günümüze Çocuk Dergileri”, Hece, 2. Baskı, S.104-105, s. 63-72.
- 40- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2013). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- 41- YILDIRIM, İlker Ozan (2013). “Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Resimli Dünya Dergisi”, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- 42- YILMAZ, Mehmet (2018). “TRT Çocuk Dergisinde Milli Değerler”, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇOCUK YILDIZI
Sahibi ve Müdürü: Hocaoglu Salim

ÇOCUK YILDIZI
Her hafta Perşembe günleri çıkar
Fiyatı 5 kuruştur
İdarehanesi: İzmir İkinci Beyler Sokağı Türk Kitaphanesi

ÇOCUK BASIN ORGANLARI VE SANATSAL PUBLİSİSTİKA

Doç.Dr. Seba NAMAZOVA*

Özet

Pedagojik düşüncenin gelişiminde, çocukların yetiştirilmesinde, ulusal edebiyatın gelişmesinde ve tanıtımında, Azerbaycan'da kültür üzerinde doğrudan etkisi olan faktörlerden biri de Azerbaycan'da çocuk basın ajanslarının oluşturulması olmuştur. Bu anlamda, ilk çocuk dergisi "Debistan" ı (1906-1908) Ə.İ.Ceferzade ve M.H.Efendizade, sonradan "Rehber" i (1906-1907) Mahmut bey Mahmudbeyov, bunlara oranla daha uzun ömürlü olan "Mekteb" (1911-1920) ise Qafur Rashad Mirzazade ve Abdurrahman Efendizadeh tarafından üretilmiştir. Hatta, "Mekteb" yayıncıların özel Matbaası vardı, "Debistan" ve "Rehber" ise büyük zorluklarla çap olunurdu.

İlk milli çocuklar jurnalımız sayılan "Debistan" a ek şeklinde "Valideyne mahsus kart" de çıkıyordu ki, orada ev terbiyesinden söz açılırdı.

Okuryazarlığı çoğunlukla küçük çocuklar olduğundan, burada yayınlanan materyaller - bilimsel, edebi ve halkçı, folklor - küçük, kompakt, anlamlı bir şekilde açık, basit, dil ve üslubca anlaşılır yazılardan oluşuyordu.

Büyük doğa bilimci Hasan Bey Zerdabi "Qarınca", "Bal arısı" gibi hayvanat âleminde bahsedilen ilginç yazılarla "Debistan" da makaleler yayımlar, bileşik doğa olaylarını çocuklara başa düşürmekle birlikte, onlarda emeğe muhabbet hissi aşılayırdı.

"Rehber" dergisinin esas meramı da okul ve maarif meselelerinin tebliği olmuş, dergideki baş makalesinde de bu amacını okuyuculara iletmişti.

"Okul" dergisi ise ilk numarasından başlayarak ülkede okulların artmasına işaret ediyor, çocukları okumaya teşvik ediyor, ayrıca sanat ve edebiyata dair ilginç çerçöklərə sayfalarında yer ayırıyordu.

Anahtar Kelimeler: Çocuk basını, publisistika, dergi, makale, Mekteb.

CHILDREN'S MEDIA OUTLETS AND LITERARY PUBLICİSİSM

Abstract

The establishment of children's media outlets was one of the factors that had a direct impact on the development of pedagogical thinking, the upbringing of children, the development and promotion of national literature, culture in Azerbaijan. In this sense, the first children's magazine was "Dabistan" (1906-1908) by A.I. Jafarzadeh and M.H. Fandizadeh, later "Rahbar" (1906-1907) by Mahmud Bey Mahmudbeyov, a much older "Maktab" (1911-1920) by Qafur Rashad Mirzazadeh and Abdurrahman Efendizadeh. Even the "Maktab" had its own printing press, and "Dabistan" and "Rahbar" were printed with great difficulty.

"The leaflet for parents" which outlined home education, was also attached to our first children's magazine "Dabistan". As his readership was mainly children, the materials published here (scientific, literary and publicist, folklore) were compact, understandable with simple storylines, clear in language and style. The creative forces of children's media outlets were mainly literary figures, teachers, writers and students.

The great natural scientist Hasan bey Zardabi had provided fascinating writings on wildlife such as "Ant" and "Honey bee" in "Dabistan", explaining the complex nature events to children and instilling them a love for work.

* Doç.Dr., Gence Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü, seba8080@mail.ru

The "Rahbar"'s main goal was promotion of school and education issues, and in the main article the magazine conveyed this message to its readers.

The "Maktab" starting with the first issue pointed to the growing number of schools in the country, encouraged children to read, publishing interesting essays about art and literature on its pages.

Key Words: Children's media, publicisism, magazine, article, "Maktab" (School).

GİRİŞ

Azərbaycan milli mətbuatının əsas istiqamətlərindən birini də uşaq mətbuatı təşkil edir. Bu sahənin yaranması və inkişafında Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Abdulla Şaiq, Üzeyir Hacıbəyli, Süleyman Sani Axundov, Rəşid bəy Əfəndiyev, Abbas Səhhət, Mahmud bəy Mahmudbəyov kimi fikir, düşüncə nəhənglərinin, görkəmli yazarların misilsiz xidmətləri olmuşdur. Qeyd edək ki, onlar bədii yaradıcılıqla yanaşı, müəllimliklə də məşğul olmuş, dərslük, dərs vəsaitləri və proqramlar hazırlamış, dövrü mətbuat səhifələrində çoxsaylı bədii-publisistik nümunələrlə çıxış etmişlər. O dövrün qələm əhlini düşündürən ən önəmli məsələlərdən biri də yeni üsullu məktəblərin açılması, zamanın tələblərinə uyğun səviyyədə uşaq əsərlərinin yaradılması idi. O cür məktəblərdə tədris olunan dərslüklərdə uşaqların bədii zövqünə uyğun ədəbi əsərlərə geniş yer verilməsi diqqət mərkəzində saxlanılırdı.

Beləliklə, demokratik ruhlu, realist ideyaları təbliğ edən nəşrlərlə ("Molla Nəsrəddin", "Babayi-Əmir", "Məzəli" və s.) yanaşı, ilk uşaq jurnalları – "Dəbistan" (1906-1908), "Rəhbər" (1906-1907), "Məktəb" (1911-1920) uşaq mətbuatının inkişafına hərtərəfli təkan oldu.

AZƏRBAYCAN UŞAQ MƏTBUATININ YARANMA PROSESİ

Göründüyü kimi, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tarixi öncəki dövrlərdən başlasa da, uşaq mətbuatının təməli 1906-cı il aprel ayının 16-da qoyulmuş, həmin gün Bakı'da "Dəbistan" adlı uşaq dərgisinin ilk nömrəsi çap edilərək oxuculara ünvanlanmışdır.

Yeri gəlmişkən, "Dəbistan" adlı ilk pedaqoji jurnalın naşiri və mühərriri Əlisgəndər Cəfərzadə idi. 1908-ci ilin martınadək nəşr olunmuş jurnalda pedaqoji məsələlər, uşaqların təlim-tərbiyəsinə dair bədii əsərlər, elm sahəsindəki digər yenilikləri əks etdirən yazılar dərc edilirdi. Jurnalın fəaliyyətində Nəriman Nərimanov, Həsən bəy Zərdabi, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Abdulla Şaiq, dövrün digər tanınmış ziyalıları iştirak etmiş, onun nəşrini davam etməsi üçün yaradıcı səylərini əsirgəməmişlər.

Hələ Qori Müəllimlər Seminariyasında işlədiyi müddətdən mətbuatla sıx şəkildə əlaqədar olan Sultan Məcid Qənizadənin yazıları ən çox "Dəbistan" jurnalında çap olunardı. Belə ki, 1906-cı ildə "Dəbistan" jurnalında çıxmış Sultan Məcidin "Allah xofu" hekayəsi müəllifin yaradıcılığında önəmli yer tutur.

Maarifçi-demokratik ruhlu "Dəbistan" jurnalı maddi çətinliklə qarşılaşdığı zaman onun nəşrini davam etdirməsi üçün xeyriyyəçi Zəkəriyyə bəy Aslanov da öz köməyini əsirgəməmişdi.

Üç il boyunca (1906-1908) dərginin 27 sayı işıq üzü görmüşdü. Onu da qeyd edək ki, 1907-ci ildə "Dəbistan"ın 8 nömrəsi çapdan çıxmışdır. 1908-ci ildə cəmi bir nömrəsi nəşr olunan "Dəbistan" görkəmli təbiətşünas alim, 1875-1877-ci illərdə "Əkinçi" qəzetinə redaktorluq etmiş, "Dəbistan"ın fəal müxbiri Həsən bəy Zərdabinin xatirəsinə həsr olunmuşdu.

Məlumdur ki, "Dəbistan"ın naşir və redaktorları Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində özünəməxsus mövqeyi olan Əlisgəndər Cəfərzadə (1875-1941) və Məhəmməd Həsən Əfəndizadə (1886-1918) idi. Qısa müddət sonra naşir və redaktorluq işini Ə.Cəfərzadə öz üzərinə götürmüşdür. "Dəbistan"ın ətrafına dövrün bir çox ziyalı adamları, tanınmış pedaqoqlarının toplanması onun cəmiyyətdəki nüfuzundan soraq verirdi. Bununla yanaşı, Həsən bəy Zərdabi, Sultan Məcid Qənizadə,

Süleyman Sani Axundov, Abbas Səhhət, Məhəmməd Hadi kimi böyük ədəbi simaların “Dəbistan”da iştirakı dərginin əhəmiyyətini xeyli dərəcədə artırmışdı.

Təsadüfi deyil ki, Mirzə Ələkbər Sabir “Dəbistan”da bilavasitə çıxış etməsə də, onun nəşrinin dayandırılmasından doğan narahatlığını “Molla Nəsrəddin” jurnalının 29 iyul 1907-ci il tarixli 28-ci nömrəsində dərc etdirdiyi “Əlminnətü-lillah ki, “Dəbistan” da qapandı” şeiri vasitəsilə özünəməxsus şəkildə belə bildirmişdir:

“Rəhbər” yorulub, yuxladı “İrşadü-ü “Təkamül”

Aslanlara ox dəydi, neyistan da qapandı.

Meydani-rəqabətdə bizim himmətimizdən

Dəva qapanıb Rüstəmi-dastan da qapandı.

Ətfali -vətən qoy bağırıb ölsün acından

Yandı analar sinəsi, püstan da qapandı! ..

Qoy köhnələrin daş ürəyi gültək açılsın

Darüzzəfəri-tazəpərəstan da qapandı (“Molla Nəsrəddin” jurnalı: 1907).

Eyni zamanda, Sabir bu şeirin dərcindən təxminən ay yarım əvvəl “Molla Nəsrəddin” dərgisinin 8 iyul 1907-ci il tarixli 25-ci sayında “Ədəbiyyat” başlığı altında 10 beytlik “...Ölübə” rədifli qəzəlini dərc etdirmişdir. Məzmun etibarilə bu şeirin də iyunun 4-dən sonra bağlanan “Dəbistan”a aid olması qənaətinə gəlinir. Şeirdə deyilir:

Pah atonan nə ağır yatdı bu oğlan, ölübə!

Nə də tərpnəməyir üstündəki yorğan, ölübə!

Bu qədər qasırğa durdu qonum-qonşu tamam

Dəbərişməz də veribdir deyəsən can, ölübə! (“Molla Nəsrəddin” jurnalı: 1907)

Cəlil Məmmədquluzadə'nin jurnalın həmin sayında yer alan “Dəbistan” sərlövhəli felyetonu da bu ehtimalın güclü olduğuna dəlalət edir. “Dedim-Dedin” şəklində yazılmış bu felyetondan sətirlərə diqqət edək:

“Necədir, dadaş? İndi gəldin mənim sözümə? İndi bu qoca Mollanın qədrini bilərsən.

Bir il bundan qabaq sən başlayırdın “Dəbistan” jurnalı çıxartmağa və məndən məsləhət soruşdun.Yadımdadır, mən sənə nə dedim? Yoxsa yadımdan çıxıb? Həyə yadımdan çıxıb qoy yadına salım:

Mən sənə dedim, “dəli olma”. Sən dedin “yox, “Dəbistan” çıxardacağam”. Mən sənə dedim “başına soyuq dəyib”. Sən dedin, “yox , çıxardacağam”. Mən sənə dedim ki, “görükür ki, çox pulun var”. Sən dedin ki, “yox, çıxardacağam

Sonra sən mənə dedin “pəs nə qayıırım?”

Mən sənə cavab verdim ki, “həyə istəyirsən müsəlman içində bir qazanlı iş başlayasan, bir qədər pul götür, özünü ver Zəngəzur və Qarabağ aclarının içinə, adını qoy Hacı Əli İskəndər və ac kəndlilərə beş manat ver, on beş manatlıq hüccət al və bir il çəkməsin ki, Qaracadağın anbar sahibi mollasından da dövlətli ol”.

Sən dedin “yox, “Dəbistan” çıxardacağam ki, məktəb uşaqları oxusunlar və qabağa gəlsinlər” (“Molla Nəsrəddin” jurnalı: 1907).

“Dəbistan”ın iki həftədə bir dəfə nəşr olunan, millətin tərəqqisinə xidmət edən jurnal olduğu bəyan edilmişdir. Jurnalın idarəsi isə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin Bakı'da Nikolayev küçəsindəki binasında yerləşirdi. Jurnalın oxuculara ünvanlanan, ön söz sayıla bilən sütununda qeyd edimişdir ki, “göndərilən yazıların sadə türkcə olmaları təmənna olunur”. Bu xahişə “Dəbistan”ın bütün yazarları riayət etmişdilər.

Jurnalın üz qabığında üç rəsm kollaj edilmişdir. Rəsmlərin ikisində rəsm müəlliflərinin adına işarə edilmişdir. Adı hələ bəlli olmayan P.M. və V.S. kriptoqramları şəkillərdə (ad və soyadlarının baş hərfi) aydın görünür. Həmin rəsamlardan birinin çəkdiyi şəkildə məscidin önündən keçərək nəvəsini məktəbə aparən nurani bir qoca ilə qoltuğunda dəftəri olan nəvə təsvir olunmuşdur.

“Dəbistan”ın hər nömrəsinin sonunda dərc olunmuş yazıların içərisindəki çətin sözlərin lüğəti də verilmişdir. “Dəbistan”ın hər ay 8 səhifəlik əlavəsi çıxırdı və bu əlavələrdə ayrı-ayrı siniflər üzrə müəllimlərə metodiki göstərişlər verilir, dərs cədvəllərinin tərtibi qaydaları izah olunurdu.

“Dəbistan” jurnalında klassik ədəbiyyatımızın öyrənilməsinə də diqqət göstərilirdi. Onun silsilə məqalələrin bir çoxunun müəllifi Qoridə yerləşən Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasında çalışan Firdun bəy Köçərli idi. Hətta, istedadlı romantik şair Məhəmməd Hadi də “Dəbistan”da şeir və tərcümələrini dərc etdirmişdi.

Uşaq jurnallarından “Rəhbər” aylıq pedaqoji jurnal idi və 1906-1907-ci illərdə Bakı’da nəşr olunmuşdu. Müsəlmanlarının məişətindən, ədəbiyyatından, tərbiyə məsələlərindən bəhs edən jurnalın cəmi 5 sayı çıxmışdır. Jurnalın naşiri və redaktoru isə Mahmud bəy Mahmudbəyov idi. “Rəhbər” jurnalında təlim-tərbiyə, ictimai məsələlərə dair məqalələrlə yanaşı, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatından nümunələr dərc olunurdu. Jurnalda F.Köçərli, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, R.Əfəndizadə, S.Qənizadə və başqa dəyərli qələm sahibləri fəal iştirak etmişlər.

Göründüyü kimi, maarifpərvər Mahmud bəy Mahmudbəyovun naşiri olduğu “Rəhbər” jurnalının əsas məqsəd və məramı yeniyetmələrin təlim və tərbiyəsinə xidmət etmək idi. Görkəmli ədəbiyyatşünas Firdun bəy Köçərlinin Vidadi, Vaqif, Zakir, Nəbati və başqa sənətkarlarla bağlı ədəbi-tənqidi oçerklərinə, Sultan Məcid Qənizadənin “Körpə uşaqların tərbiyəsi” adlı təlim-tərbiyə məsələlərini əhatə edən silsilə məqalələrinə jurnal öz səhifələrində geniş yer ayırmış, Mirzə Ələkbər Sabir və Abbas Səhhətin dünya ədəbiyyatından etdikləri tərcümələr mətbu orqanın səhifələrindən oxuculara təqdim olunmuşdu.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı “Bəşarət” başlıqlı felyetonunda “Rəhbər”in məqsəd və məramını yüksək qiymətləndirmiş, buna rəğmən “İrşad”, “Həyat” və “Dəbistan”ın qarşılaşdıqları abunəçi azlığının onu da gözlədiyini öncədən təəssüf hissi ilə bəyan etmişdi. “Rəhbər” jurnalı elə maddi çətinlik ucbatından da nəşrini dayandırmışdı.

Elmi-pedaqoji, ədəbi-bədii, demokratik yönlü jurnal olan “Məktəb” Bakı’da rəsmən iki həftədə bir dəfə Azərbaycan dilində nəşr olunurdu. İlk nömrəsi 1911-ci il noyabrın 29-da, sonuncusu 1920-ci il martın 21-də (cəmi 95 nömrə olmaqla) çıxmışdır. Jurnalın ilk sayında Nəriman Nərimanovun “Əziz balalar!” başlığı ilə uşaqlara müraciəti də verilmişdir.

“Dəbistan” və “Rəhbər”lə müqayisədə “Məktəb” (1911-1920) jurnalının ömrü nisbətən uzun olmuşdur. İstedadlı mühərrirlər Qafur Rəşad Mirzəzadə və Əbdürrəhman Tofiq Əfəndizadənin təşəbbüsü ilə nəşr olunmuş “Məktəb” jurnalının fəaliyyət istiqaməti haqqında baş məqalədə belə qeyd edilmişdi:

“Bu gün ən möhtac olduğumuz şeylərdən biri də uşaqlara məxsus bir məcmuə olduğu şübhəsizdir... Bizim bu “Məktəb”i nəşr etməkdə məqsədimiz məktəb şagirdlərinin irəliləmələrinə acizənə bir xidmətdir. “Məktəb”i oxuyacaq şagirdlərin biliyi geniş bir dairə olarsa, o vaxt biz də məqsədimizə yetişmiş oluruq” (“Məktəb” jurnalı: 1911).

“Məktəb” jurnalı elə ilk sayından etibarən yeniyetmələrin təhsil, təlim və tərbiyəsinə xidmət etmişdir. Jurnalın səhifələrində dərc edilən yazıların əksəriyyətində elmin və məktəbin rolu təqdir olunmuş, gənc nəslin formalaşmasına mühüm təsir edəcək amillər diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Jurnalda yer almış “Məktəbə dəvət” adlı məqalədən oxuyuruq:

“Məktəb ən böyük, ən qiymətli və ən sevimli bir binadır. Ən gözəl keçirilən ömür, ən ləzzətli vaxt məktəb günləridir. İnsan oraya gözləri qapalı, zehni örtülür girir... Gözləri işıqlı, zehni açıq çıxar... Məktəb həyatın nizamnaməsidir...”

“Məktəb” jurnalının səhifələrində müəllimlər, ədəbiyyat həvəskarları, maarifpərvər ziyalılarla bərabər, dövrünün tanınmış ədib və şairləri də əsərlərini dərc etdirmiş, onunla müntəzəm surətdə

əməkdaşlıq etmişdilər. Hüseyn Cavid, Əli Nəzmi, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq “Məktəb” jurnalında vaxtaşırı yazılarıyla çıxış edirdilər. Hətta, böyük şair Sabirin vəfatından sonra onun uşaqlar üçün yazdığı şeir və mənzumələri “Məktəb” jurnalında yer almışdı.

Bununla yanaşı, tanınmış nasir Süleyman Sani Axundov “Qorxulu nağıllar”ını məhz “Məktəb” jurnalı üçün yazmış, 1912-1914-cü illərdə mətbu orqanda silsilə şəkildə onun hekayələri dərc olunmuşdu.

1920-ci ilə qədər nəşrinə davam edən “Məktəb” məcmuəsi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaranması və təşəkkülünə rəvac vermişdir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan uşaq nəsrinin formalaşması da əslində uşaq mətbuatının yaranması ilə əlaqədar olmuşdur.

SONUÇ

Onu da qeyd edək ki, uşaq mətbuatına dair ”Maarif”, “Qırmızı günəş”, “Aydınlıq”, “Qızıl Şərq”, “Qızıl gənclik”, “Gənc işçi”, “Məktəb”, “Pioner” və s. qəzet və jurnallar öz ətrafına xeyli sayda yazıçı, müəllim, tələbələrdən ibarət çoxlu ədəbiyyat həvəskarlarını cəm etmişdi. Hətta, müstəqillik dövründə də Azərbaycan uşaq mətbuatı sürətli inkişaf yolu keçmiş, “Göyərçin”, “Elli”, “Bala dili” , “Yuva”, “Göy qurşağı” və s. kimi jurnallarla daha da zənginləşmişdi.

KAYNAKÇA

- 1- “Məktəb” Jurnalı. 29 Noyabr 1911
- 2- “Molla Nəsrəddin” Jurnalı. 8 İyul 1907, № 25
- 3- “Molla Nəsrəddin” Jurnalı. 29 İyul 1907, № 28

**ÇOCUK SÜRELİ YAYINCILIĞINDA MİLLİ VE MANEVİ DEĞERLERİN ÇOCUK
MÜZİĞİ, ÇOCUK ŞARKILARI, NİNNİLER VE ŞİİRLERDE İŞLENİŞİ:
MİLLİ ÇOCUK ÖRNEKLEMİ**

Esra KAN*

Bican Veysel YILDIZ**

Özet

Çocuk edebiyatı olarak tanımlanabilecek bir edebiyatın başlangıç noktasından, başladığı en ilk dönemden, itibaren Türk edebiyatında çocuk edebiyatına yaklaşımlar içerisinde en temel bakış açılarından biri de çocuk edebiyatının ideal çocuk modeli yetiştirmek için önemli bir aracı olarak görülmesidir. Bu yaklaşım Türk edebiyatının ve Türk siyasi hayatının temel yaklaşımları olarak varlığını devam ettirmiştir. Bugün de birçok çocuk edebiyatı yayını ve birçok çocuk dergisi ideal çocuk yetiştirme endişesi ile yayınlanmaktadır. Bizim örneklem olarak alıp üzerinde çalıştığımız Milli Çocuk isimli çocuk dergisi de Türkiye'de Milli Görüş veya İslamcı düşünce diye tanımlanacak düşünce çizgisinin, Türkiye standartlarında toplum geneline kıyasla daha dindar kabul edilen bir kitlenin, en önemli yayın organlarından biri olan Milli Gazete'nin ilavesi olarak yayın hayatına başlamış daha sonra bağımsız bir dergi olarak yayınlanmıştır. Milli Gazete'nin okur kitlesine, Milli Görüş camiasına, dindar ve muhafazakâr kitlelere hitap eden ve ideal çocuk anlayışına uygun çocuklar yetiştirme kaygısıyla yayın yapan Milli Çocuk dergisi, çocuklara milli ve manevi duyguları verirken çocuk müziğini, çocuk şarkılarını, ninnileri ve bestelenmiş çocuk şiirlerini, sayısmacaları ne derecede ve ne biçimde kullanıyor? Milli Çocuk dergisi örneği üzerinden çocuk dergiciliğinde çocuk müziği, çocuk şarkıları, ninniler ve bestelenmiş çocuk şiirleri, sayısmacalar ne derecede yer alıyor? Bu türler ne biçimde kullanılıyor? Bu sorulara cevap aradığımız çalışmamızda Milli Çocuk dergisinin yayına başladığı ilk günden itibaren bütün sayıları incelenecektir.

Bildiride Milli Çocuk Örneği üzerinden çocuk edebiyatında didaktik yaklaşımlar ve ideal nesil yetiştirme endişesi ile yayınlanan eserlerde sıkça rastlanan "edebiyatın mesaj veren yanı" ile daha edebi nitelik kazanmış ve çok daha derin dünya görüşü mesajları vermeyi planlayan eserlerde rastlanan "edebiyatın ilham veren yanı" arasındaki ilişki de ele alınacaktır. İncelenecek dergi örneğindeki edebi ürünler ve bunların işleniş biçimleri din anlayışı, dil anlayışı, edebi anlayış, dünya görüşünü aktarma biçimi, hedeflenen çocuk ideali, ideal çocuk tipi ve mesaj verme yöntemi bakımından incelenecektir.

Yapılan çalışmanın akademik tez üretmenin ötesinde somut bir yarar sağlaması için bildiride örneklem olarak incelenecek derginin yönetim kuruluna ve editörlerine de bu bildiri gönderilecektir. Hem üzerinde görüşler ortaya koyduğumuz bu yayın organını yayınlayan kurumsal yapının içinde var olan editör, yayın yönetmeni, yayın kurulu üyesi, şairler, yazarlar, çizerler bizim görüşlerimiz hakkında görüşlerini bize ileterek bizim yaklaşımımızı irdelesinler hem de bizim kendileri hakkında ortaya koyduğumuz görüşlerden kendileri adına bazı mesajlar çıkararak çalışmalarını bizim ışık tutmaya çalıştığımız yönlerden sorgulayarak daha iyi bir yayın politikası geliştirsinler istiyoruz.

Bu bildiriye esas olan çalışma genişletilerek kitaplaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk dergisi, dini yaklaşım, didaktik yaklaşım, süreli yayın.

* Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, kanesra574@gmail.com

** Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı, bicanveyselyildiz@hotmail.com.tr

THE PROCESS OF NATIONAL AND SPIRITUAL VALUES IN CHILDREN MUSIC, CHILDREN'S SONGS, LULLABIES AND POEMS IN CHILD TIME PUBLISHING

Esra KAN*

Bican Veysel YILDIZ**

Abstract

From the starting point of a literature which can be defined as children's literature, from the first period it started, one of the most basic perspectives of Turkish literature in children's literature is that children's literature is seen as an important tool for raising ideal children's model. This approach has continued to be the main approaches of Turkish literature and Turkish political life. Today, many children's literature and many children's magazines are published with the concern of raising ideal children. We are working on taking as our sample National Children is a children's magazine at the National Opinion or Islamist thought he will be defined line of thought in Turkey, Turkey's standards in society in general compared to more religious accepted an audience's most important publications in national newspapers, one of the bodies added as broadcasting and then published as an independent journal. The National Children's magazine, which appeals to the readers of the National Newspaper, the National Vision community, religious and conservative masses, and with the concern of raising children appropriate to the ideal understanding of children, gives the children national and spiritual feelings while giving children's music, children's songs, lullabies and children's poems, degree and how? To what extent do children's music, children's songs, lullabies and children's poems and recitals take place in children's magazines through the example of Milli Çocuk magazine? How are these species used? In this study, which we are looking for answers to all these questions, all the issues will be examined from the first day of the publication of the National Children's Magazine.

The paper will be examined as a sample in order to provide a concrete benefit beyond the production of an academic thesis, and this paper will be sent to the board of directors and editors of the journal. Both the editor, editor, editorial board member, poets, writers, illustrators, who are present in the institutional structure that publishes the publication organ on which we have expressed opinions, let us examine their approach by conveying their opinions to us and also by extracting some messages on behalf of themselves. We want them to develop a better publishing policy by questioning their work from the aspects we try to shed light on.

The study, which is the basis of this declaration, will be expanded and published.

Key Words: Children 's literature, children' s journal, religious approach, didactic approach, periodical.

1. GİRİŞ

*“Çocuk dergilerini anmadan çocuk edebiyatı tamamlanmış olmaz.
İz bırakan eserlerden çoğu bu dergilerde doğmuştur.”
Cemil Meriç*

Sanatın insan karakterini değiştirmeye en çok muktedir olan örneği edebiyat, bir anlamda insan mimarlığıdır. Edebiyatı insan mimarlığı olarak kabul ettiğimizde insanın en çok eğitilebilir olduğu yaşlarda muhatap olduğu çocuk ve gençlik edebiyatı, bu mimarlığın kimlik ve kişiliği en çok etkileyen, dolayısı ile en çok insan mimarlığı sayılan alanıdır. Bu yüzden hem bizde hem diğer uluslarda çocuk ve gençlik edebiyatı ürünlerinin birçoğunda eğitme, öğretme, şekillendirme, mesaj verme, inanç ve değer aktarma kaygılarını görürüz. Bu kaygıyı çocukları hedef kitle olarak gören çocuk süreli yayınlarında daha belirgin bir biçimde görmek mümkün oluyor.

Cemil Meriç, Jurnal adlı eserinde “Dergilerin garip bir kaderi var. Bir nesle hitap ederler çok defa. Sonra meşin türbelerinde ebedi istirahate çekilirler. Bir ölen heyecanlar mezarlığı. Ama bir devrin

* Cyprus International University. Communication Faculty. Journalism, kanesra574@gmail.com

** Child and Youth Literature Writers Association Chairman, bicanveyselyildiz@hotmail.com.tr

çehresini makyajsız olarak dergilerinde bulabiliriz, kitaplarında değil. Kitap daha yapmacıklı. Orada düşünceler gelecek asırlara yollanan birer mektup. Kitaplar çok defa mumyalanmış fikirler. Dergi ve gazete, bir devri, terlik ve sabahlığı ile teşhir eder. Bunun için dergilerde seyahati, kitaplarda seyahate tercih ederim. Daha mahrem, daha samimi bir yolculuk. Şehrin iç sokaklarına daha çok sokulabilirsiniz. Müzeden çok antikacı dükkânı, hatta Kapalı Çarşı'daki, Bit Pazarı'ndaki külfetsizlik, en kabadayılarında en çatık kaşlılarında bile insanı gülümseten, bazen ağlamamak için gülümseten çocukça bir saffet ve hayal sefahati. Şöhreti fethe koşan bir aydınlar ordusu, heyecanlı, ümitli, çoğu yarı yolda kalmış, kimi yol değiştirmiş, hedefe varan birkaç kişi” (Meriç, 1992: 183) sözleri ile dergilerin edebiyat tarihine ve toplumların edebiyat anlayışlarındaki değişim süreçlerine tanıklık etmelerine vurgu yapar. Dergiler edebiyatın her alanında olduğu gibi çocuk edebiyatı tarihi için de yayımlandıkları dönemlere tanıklık eden en önemli unsurlardır şüphesiz. Dergiler, toplumların sosyal ve siyasal tarihine de tanıklık eden, bu tanıklıktan da öte delil olan ürünlerdir. Bütün süreli yayınlarda olduğu gibi dergilerde de yayımlandıkları dönemin sosyal ve siyasal değişimlerine, ekonomik gelişmelerine göre evrilme söz konusudur. Bu bakımdan her süreli yayın, genel olarak dünyanın ve yayımlandığı ülke ve toplumun değişiminin bir göstergesi iken diğer taraftan en özelde kendi değişiminin ve hitap ettiği hedef kitlenin yaşadığı değişimin de hem tanığı hem delilidir. İncelediğimiz Milli Çocuk dergisi de başta çocuğa ve çocuk edebiyatına bakış olmak üzere hem yayımlandığı dönemin sosyal yapısına, hem hitap ettiği kitlenin çocuğa ve çocuk edebiyatına bakışındaki değişimin tanığı ve delilidir. Milli Çocuk örneği iyi incelendiğinde genelde Türkiye'nin, özelde ise özellikle Milli Görüş camiası başta olmak üzere muhafazakâr, dindar kitlelerin çocuğa ve çocuk edebiyatına bakışındaki değişime dair birçok ayrıntıyı yakalamak mümkün olacaktır. İncelemelerimizde önem derecelerine göre hem dünyada hem bizde çocuk süreli yayıncılığının gelişimini gösteren farklı örnekler üzerinde de durulacaktır. Bu sayede hem tarihi süreç, hem bu tarihi süreç içerisinde Milli Çocuk incelenmiş ve bu örneklemeden hareketle başlangıçtan günümüze çocuk dergiciliğinde milli ve manevi değerlerin çocuk müziği, çocuk şarkıları, ninniler, sayışmacalar ve şiirlerde işleniş incelenmiş olacaktır.

Teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte küreselleşen dünyada bireyler arası iletişimin daha da kolaylaştığı günümüzde her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da gelişmeler her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra bireyselleşmenin ve buna paralel çekirdek ailelerin sayısındaki artış sonucunda artık aileler çocuklarına gereken değeri vermeye başlamışlardır. Bu önem edebiyata da yansımış ve çocuklar için çocuklara özel bir edebiyat doğmuş ve gelişmiştir.*

Çocuk edebiyatı terimi 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Çocuk edebiyatının tanımını yapabilmek için öncelikle bu kelime grubunu meydana getiren çocuk ve edebiyat kavramlarının ne anlama geldiğini bilmemiz gerekmektedir. Türkçe Sözlük'te çocuk, “bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan”; edebiyat ise, “olay, düşünce, duygu ve imajların dil aracılığı ile biçimlendirilmesi sanatı” olarak tanımlanmaktadır. Tamlamayı oluşturan sözcüklerden de anlaşılacağı üzere, çocuk edebiyatı deyimiyle, 2-14 yaşları arasındaki kimselerin ihtiyacını karşılayan bir edebiyat alanı anlatılmak istenmektedir (Akbaş, 2009, s.2).

Demirel, Çeçen vd. (2010) çocuk edebiyatını; “*çocuğun gelişim özelliklerini dikkate alan, onların hayal dünyalarına hitap eden, onların anlama, kavrama ve yorumlama yeteneklerine katkıda bulunan, onları eğlendiren yazılı ve sözlü eserlerin bütünüdür*” şeklinde tanımlamıştır. Çocuk edebiyatı, temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan; ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında edebiyat, sanat ve estetik yönden gelişmesine katkı sağlayan, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatıdır (Şirin, 2007, s.16).

Edebiyat, çocuğun zevk ve güzellik duygusunu geliştirir. Onu oyalama, eğlendirme ve eğitime işlevi görür. Duygu ve düşünce dünyasını dilsel ve görsel iletilerle zenginleştirir (Sever, 2003, s.9). Hayatı,

* Ungan, Suat ve Demir, Elif, Günümüz Çocuk Edebiyatı Yazarları ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Eğitim Dergisi 2016, Cilt 1, Sayı 1, s. 40-65

insanı ve çevreyi tanıma imkânı sağlar. Çocuk, kendisi için yazılmış edebiyat eserinde, yaşadığı ortamın benzerini bulur. Yazılanlarla yaşananlar arasında ilişki kurar, karşılaştırmalar yapar (Şimşek, 2014, s.15). İyi bir çocuk edebiyatının yalnızca eğitici ve öğretici olması, ahlaki değer yargılarını içermesi yeterli değildir; aynı zamanda onun edebi değer taşımasına, estetik zevk ve düşünce içerisinde kaleme alınmasına ihtiyaç vardır (Yalçın ve Aytas, 2008, s.16-17).

Çocuk edebiyatı kavramı ise bu noktada devreye girmekte; çocukların ilgilerine, bilgi düzeylerine yönelik edebiyat ürünleri çocuğa kendi kısıtlı çevresinde daha fazlasını kazanmasına olanak sağlamaktadır (Demircan, 2008, s.166). Çocuk edebiyatı ana dili eğitiminde, çocukların zihin güçlerini geliştirerek; yapıcı, yaratıcı bireyler olmalarını sağlamalıdır (Güleryüz, 2006, s.34). Çünkü çocuklar okumaya başladıktan ve bu konuda ilerlemeler gösterdikten sonra sürekli olarak edebi eserlerden yararlanma ihtiyacı duyarlar (Oğuzkan, 2001, s.5). Bu noktada kullanılacak yazınsal/edebi metinler çocuğu biçimlendiren, onu nesne olarak görmeyen, adam yerine koyan ve yaşadıklarını, kaygılarını anlatan, kendini anlatabilmesine köprü oluşturabilecek nitelikte olmalıdır (Neydim, 2003, s.94). Çocuğa verilecek metinlerdeki dilin, ana dilin zenginliklerini, imkânlarını yansıtacak yeterlilikte olması gerekir (Sağır, 2002, s.15).

Çocuk edebiyatına doğuşu ve gelişimi açısından bakıldığında çocuk dergilerinin önemli bir yeri bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede çocuk edebiyatı üzerinde olduğu kadar çocuk dergileri hakkında da araştırma, yorum hatta envanter çalışmaları bile Türkiye’de son senelere kadar ihmal edilmiş alanlar arasında yer almaktaydı. Ancak özellikle üniversitelerde bu alanlarda yapılmaya başlanan lisansüstü tezlerle beraber -istenilen seviyede olmasa da- durum değişmeye başlar gözükmektedir.*

Cemil Meriç “Kültürden İrfana” adlı eserinde kültür ve irfan meselesindeki önemine binaen çocuk dergileri için “*Çocuk dergilerini anmadan çocuk edebiyatı tamamlanmış olmaz. İz bırakan eserlerden çoğu bu dergilerde doğmuştur.*” der. Çocuk dergileri başta olmak üzere çocuk süreli yayınlarının incelenmesi, bunlardan hareketle çocuk edebiyatının gelişiminin incelenip irdelenmesi gerekmektedir. Çocuk kitaplarında kitabın bir defaya mahsus yazılıp yayınlanıyor olması –her ne kadar yenilenen baskılarında düzeltme imkânı varsa da- bu yayınların okurlardan gelen geri bildirimler ile düzenlenip gelişme gösterme imkânını kısıtlamakta iken çocuk süreli yayınlarının süreç içerisinde okurlardan ve eleştirmenlerden gelen çeşitli geri bildirimlerle, -ülkelerin yaşadığı siyasal değişimler ve benzeri etkiler başta olmak üzere- içinde bulunulan zamanın ve çevrenin genel şartlarından kaynaklanan diğer dış etkenlerden gelen etkilerle, ayrıca yayıncı ve yazar kadrosunun tecrübelerinden ve deneyimlerinden kaynaklanan gelişme süreçlerinin etkisi ve diğer etkilerle süreç içerisinde bir değişim ve gelişme göstermesi daha muhtemeldir. Bu açıdan çocuk süreli yayınları, çocuk edebiyatının gelişme ve evrilme süreçlerinde daha aktif rol üstlenen edebiyat ürünleridir. Çocuk edebiyatını yönlendirmedeki etkileri göz önüne alındığında çocuk süreli yayınlarının incelenmesi ve irdelenmesi, çocuk edebiyatına katkı sağlayacak çalışmalardır.

Yaptığımız çalışmanın akademik tez üretmenin ötesinde somut bir yarar sağlaması için örneklem olarak incelenecek Milli Çocuk dergisinin yönetim kuruluna ve editörlerine de bu makale gönderilecektir. Hem üzerinde görüşler ortaya koyduğumuz bu yayın organını yayınlayan kurumsal yapının içinde var olan editör, yayın yönetmeni, yayın kurulu üyesi, şairler, yazarlar, çizerler bizim görüşlerimiz hakkında görüşlerini bize iletterek bizim yaklaşımımızı irdesinler hem de bizim kendilerinin ürünü olan dergi hakkında ortaya koyduğumuz görüşlerden kendileri adına bazı mesajlar çıkararak çalışmalarını bizim ışık tutmaya çalıştığımız yönlerden sorgulayarak daha iyi bir yayın politikası geliştirsinler istiyoruz.

2. Dünyada Çocuk Süreli Yayıncılığı

Avrupa’da 17. Yüzyılda yayıncılık alanında çok hızlı bir gelişme söz konusudur. Bu yüzyılın ardından çocuk dergiciliği 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve hızla gelişmiştir. Avrupa’da yayınlanan ilk çocuk dergilerinde eğitim amaçlı yazılar önceliklidir. Bu dergilerde genellikle anne babalara ve çocuklara yönelik ahlaki öğütler yer almıştır.

* Okay, Cüneyd, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Say 7, 2006, 511-518.

1722'de Almanya'nın Leipzig şehrinde yayımlanan Leipziger Wochenblatt für Kinder (Leipzig'in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi) Avrupa'nın ve dünyanın ilk çocuk dergisi kabul edilir. Bu derginin içeriğinde genellikle hikâyeler, fabllar, tabiat bilgisi konuları, mektuplar ve birtakım temsiller öne çıkmaktadır. Daha sonra aynı yıl içinde bu dergiye rakip olarak yayınlanmaya başlayan Niedergaschisches Wochenblatt für Kinder (Niedergaschisches'in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi), 1724'te Moralisce Wochenschirift (Ahlaki Haftalık Yayın), yine aynı yıl içinde yayınlanan Patriot (Vatansever), 1759'da yayınlanmaya başlayan Wochenblatt Zum Esten der Kinder (Çocukların Yararına Haftalık Dergi) ve 1771'de yayınlanan Wochenschirift zum Besten der Erziehung der Jugend (Gençlerin Eğitimi Yararına Haftalık Mecmua) Avrupa'da ilk sayılabilecek çocuk süreli yayınlarıdır. Daha sonra 1788'de İngiltere'de yayımlanmış Juvenile Magazine ile 1789'da ABD'de yayınlanan The Children's Magazine iyi bir şöhret yapmalarına rağmen kısa ömürlü olmuşlardır. 1824'te yayımlanmaya başlayan The Child's Companion ise 100 yıla yakın bir süre yayın hayatını sürdürmüştür.

Genel olarak dönem dergileri bilgi verici ve öğretici niteliktedir. Hayal gücüne ve yaratıcılığa dayalı yazıların sıklıkla yer aldığı dergiler The Charm ve The Boys Of Magazine'dir. Aunt Judy's Magazine (1866), Boys of England (1866), Chatterbox (1866), Good Words for the Young(1869), Young Folks (1871)bu dönemde yayımlanan diğer dergilerdendir. (Oğuzkan, 1987, 25.) Amerikan çocuk edebiyatına yönelik ilk ürünler de, öğretici nitelikler taşımaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında romantik yaklaşımın etkisiyle, A.B.D.'de, çocuk dergilerinin biçim ve içeriğinde gelişmeler olmuştur. Çocuk dergiciliği alanında büyük ilerlemeler 2. Dünya Savaşı sonrası görülmeye başlanmıştır. Çocuk dergileri, geliri orta seviyedeki ailelerin çocuklarının okuma ihtiyacını karşılayan, onların ilgi ve beğeni düzeyine uygun yazılara öncelik tanımaya başlamışlardır.(Oğuzkan, 25-26.)

Ekonomik açıdan çocuğun, tüketim hedef kitlesi olarak keşfi özellikle ellili yıllarda başlar. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik sistem tüketim toplumu üzerine kurulu olduğu için çocuk da hedef kitlesi olarak yerini almıştır. Bu hedef kitlesini tüketime çekmek için çocuk kitapları ve görsel medya önemli işlevler yüklenmiştir. İşte bu süreçte popüler kitaplar ve programlar çocuklara seslenmeye başlamıştır. Kitle iletişim teknolojileri baskın ideolojiye dayalı olarak yapılandırılan popüler kültür imgelerini iletmekte ve bu ileti de yeniden yapılandırılmaya çalışılan sosyolojik anlayışın yerleşmesini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçları olmaksızın gerçekleştirilmesi on yıllar alacak bu süreç bu araçların devreye girmesiyle kısa sürede bir altüst oluşu gerçekleştirmiştir (Neydim, 2004 s: 78). 1950-1970 yıllar tüketici bireylerin yetiştirilmesi için üretilen dergilerde farklılaşmanın arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönem çocuk dergilerinde Amerikan kökenli çizgi romanların etkinliği yoğun olarak görülür. Hatta öyle ki 1960 sonrası tüm içeriği çizgi roman olan çocuk dergilerinin popülerliği tartışılmaz boyutlara varmıştır. Konuları, kahramanları ve adları bile yabancı olan bu dergilerin yayıncılarının kısa sürede ticari başarıya ulaştıkları söylenebilir. Ofset baskının getirdiği kolaylık ve ucuzluk, bu tür yayınların piyasaya sürülmesini cazip kılmıştır. Daha önceleri yazı ağırlıklı olan dergiler, çocuklar için önemli bir araç olan televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte, bundan doğrudan etkilenmiş, görüntü ve magazin ağırlıklı bir yayıncılığı benimsemek durumunda kalmışlardır. Çizgi roman ve magazine daha çok yer vererek tirajlarını yükseltmek istemişlerdir (Yiğitbaşı, 2014: 42-43).

1980-1990'larda enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin iletişim sektöründe görsel basını ön plana geçirdiği bu dönemde, yazılı basın televizyonların tahakkümü altında gelişme savaşı vermiştir. Dünya genelinde haber kaynağı ve eğlence aracı olarak görsel basının geniş bir yer bulması; yazılı basının (ve dergilerin) çokuluslu televizyon şirketlerine entegre olmasına ya da sermaye bağı kurmasına, yayın politikası bağlamında kontrollü alternatif yaklaşımını benimsemesine ve eğlence sektörüne hizmet ederek tüketicilerin psikolojik doyumunu desteklemesine yol açmıştır (Güngör ve Tellan, 2000: 177). Bu dönemde baskı teknolojilerinde bilgisayarlı sistemler kullanılmaya başlanması da dergi sayılarının artmasına sebep olmuştur. 1990'larda çocuk dergilerine genel olarak bakıldığında ise eğitim işlevinden çok eğlendiriciliğin ve bunun da ötesinde tüketiciliğin öğretilmesinin hiçbir dönemde olmadığı kadar yoğun olduğu görülmektedir. Çocukların bilgilendirilmesine ayrılan sayfa sayısı, reklam ve eğlenceye ayrılan sayfa sayısından çok daha azdır. Bu da çocukların yazılı kültürden giderek uzaklaştığı ve bilişsel düzeyde bir okuma gerektirmeyen, bakmaya dayalı görsel kültürle başa kalmalarına sebep olmaktadır. Yazılı kültürden uzaklaşılmasının görselliğin önem kazandığının en

gözle görülebilecek göstergesi dergilerde, uzun öyküler yerine kısa çizgi romanların, resimlerin, posterlerin yoğunluk kazanmış olmasıdır. 1990'dan sonra “Donald Amca”, “Disney Dünyası”, “Şirinler”, “Barbie”, “Power Rangers”, “Batman”, “Swing”, “Red Kit” gibi çocukların tutkun oldukları çizgi film karakterlerinin sunduğu öyküler, bilmeceler ve boyama, çıkartma bölümleri ile süslü dergiler yayımlanmıştır (Ungan ve Yiğit, 2014:192-195).

2000'lerde internet teknolojilerinden sonra dergiler, tek başlarına ayakta durmakta zorluk çektikleri için, genelde diğer iletişim biçimlerinden ve ortamlarından kaynaklanan konuları ele almadıkları zaman yok olma, yayınlarını sürdürmemeye tehlikesi ile karşılaşmaktadırlar. Derginin, kitap gibi yalnızca belli bir okuma ve bilgilenme amacı taşıyan okuyucu kitlesi yoktur. Özellikle çocuk dergileri söz konusu olduğunda, derginin, sürekliliğini koruyabilmesi yayının çocuk okuyucu ve elbette yetişkin okuyucuyu da ne denli mutlu ettiği ne denli güncel kıldığı sorgulanacaktır. Bu yüzden dergiler diğer iletişim organlarının birebir etkilerini yansıtan (sinema-çocuk, televizyon-çocuk, internet-çocuk, reklam-çocuk) bir yapıda karşımıza çıkmaktadırlar (Öcel, 2002: 320).

3. Osmanlı Döneminde Çocuk Süreli Yayıncılığı

Gazetecilikte çocuklara yönelik çalışmalar Tanzimat Dönemi'ndeki yenileşme ve değişim çabalarıyla başlamıştır. Çocuk dergiciliğinin doğuşu Tanzimat'la birlikte hız kazanan sosyal değişimin bir devamıdır. Yeni nesil değişime en açık kitle olarak görülmüştür. Bu düşünce, dönemin aydınlarını çocuklara daha iyi ulaşma yollarının arayışına götürmüştür. Başlangıçta çeşitli edebiyat eserleri yayımlanmış; ancak bunun yanı sıra basında çocuklara yönelik sınırlı yazılar yer almıştır. Ancak doğrudan çocuklara yönelik ürünlerin ortaya çıkması 19. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmıştır (Bayram, 2005). Bu dönemde ‘dergi’ kavramının net bir anlam kazanmadığı görülmektedir. Bu nedenle çocuklar için hazırlanan yayınlar “gazete, mecmua, ceride, risale” adları altında haftalık, on beş günlük veya aylık sürelerde yayımlanmıştır (Gençel, 1984).

Ülkemizde çocuk dergiciliğinin doğuşu Tanzimat'la hız kazanan sosyal değişimin bir devamı niteliğindedir. Batılılaşma çabalarının halk arasında yerleşmesine yönelik pek çok yöntem başvurulmuş; kadınların, gençlerin ve çocukların toplumsal hayatta varlık göstermeleriyle birlikte yayın dünyası bu kesimlere kayıtsız kalmamıştır. 1869-1928 yılları arasında yayımlanan toplam 54 dergi tespit edilmiştir. Tanzimat döneminde ilk çocuk dergileri günlük gazetelerin haftalık ekleri olarak neşredilmiş ancak uzun ömürlü olamamışlardır. Bunların en uzun ömürlüsü, ilk çocuk dergisi unvanına da sahip *Mümeyyiz*'dir (Kasap, 2019).

Çocuklar için hazırlanan ilk dergi olan *Mümeyyiz*, biçim olarak gazeteden çok dergi biçiminde yayınlanmıştır. *Mümeyyiz*'in ilk sayısı 28 Temmuz 1869 Çarşamba (15 Teşrinievvel Frenki 1869) tarihinde yayınlanmıştır. Son sayısı 14 Teşrinievvel 1870'te (Hicri 19 Recep 1287) yayımlanmıştır. 41 sayı 4 sayfa, 8 sayı ise 8 sayfa yayımlanan dergi toplam 49 sayı çıkarılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan dergiler içerisinde en uzun süre yayında kalmayı başaran dergi olmuştur. Derginin büyük harflerle yazılı adının altında, “Çocuklar için gazetedir.” ifadesi yer almaktadır. İlerleyen sayılarda biçim olarak da biraz daha gazete biçiminde yayınlandığı dönemler olmuştur. Bu bakımdan *Mümeyyiz*'i Türk edebiyatında yayınlanmış ilk çocuk gazetesi ve aynı zamanda ilk çocuk dergisi olarak kabul etmek doğru olur.

Mümeyyiz

Türkiye’de “çocuk gazetesi” kavramı ilk olarak Mümeyyiz ile birlikte kullanılmıştır. Eski harfli ilk Türkçe çocuk dergileri büyük oranda dergi özellikleri göstermelerine rağmen “gazete” olarak nitelendirilmişlerdir. Bu çelişki en açık şekilde Çocuklara Mahsus Gazete adlandırmasında görülmektedir. Çocuklara Mahsus Gazete, ilk dönem çocuk dergileri ile ikinci dönem çocuk dergileri arasında bir köprü işlevi görmesi ve en uzun süreli Osmanlı çocuk dergisi olması bakımından önem taşımaktadır (Emiroğlu, 1992: XIII).

Sıtkı Efendi’ye ait olan Mümeyyiz, dönemin Sıbyan Mektepleri’nde (ilkokul) verilen eğitime ek olarak çocuklara, daha çağdaş daha Batılı eğitimle destek vermeyi ve bu yolla uzun vadede de olsa Türk toplumunun daha eğitilmiş ve daha çağdaş bir konuma gelmesi hatta Batılı ülkelere karşı yitirdiği eski itibarını ve gücünü yakalaması için çözüm üretmeyi hedeflemiştir.**

Mümeyyiz dergisinin dil konusunda tutumu önemlidir. Çünkü dergi sadece sade dili kullanmakla kalmamış, gücü yettiğince dil konusunda uyarılarda da bulunmuştur. Dergi kimi yerlerde “lisan” yerine “dil” sözcüğünü kullanmayı yeğlemiştir.***

Mümeyyiz’in üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği, hayal mahsulü birtakım faydasız sözlerden ibaret olduğu gerekçesiyle şiire yer verilmeyişidir. Dergide, şiir yerine matematik, coğrafya ve açık bir Türkçe ile yazılmış ahlak kitapları ile gerçek tarihi söz konusu eden eserlerin okunması ve yabancı dil öğrenilmesi tavsiye edilir. (Yaşar, 2001: 14) Okullarda dayanın hükümet tarafından yasaklandığı, eğitimin yalnızca erkek çocuklar için değil, kız çocuklar için de kaçınılmaz olduğu vurgulanır. Çocuklardan, aralarında cinsiyet, din ve ırk ayrımcılığı yapmamaları özellikle beklenir. Dergi, çocukların okumalarını kolaylaştırmak için bir süre harekeli olarak da basılmış, maliyet artışı yüzünden bu uygulamadan vazgeçilmiştir. (Acaroğlu, 1970: 459; Emiroğlu, 1992: 1-18; Yaşar, 2001: 12-20; Duman, 2000: 632; Bayram, 2005: 484-499)**

Eski harfli çocuk gazetelerinden biri olan Sadâkat/Etfâl, 1875 yılında İstanbul’da Tahsin tarafından çıkarılmıştır. Çocuklara özel olarak haftada bir çıkarılan bu gazete, yayımlandığı dönemde oldukça ilgi görmüştür. “Sadâkat” ismiyle altı sayı çıkan gazete, daha sonra “çocuklar” anlamına gelen “Etfâl” ismini almış ve yeni ismiyle on yedi sayı daha çıkmıştır. Toplamda yirmi üç sayı yayımlanmıştır.*

Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası (1910) dönemin iz bırakan dergilerindendir. Derginin bir sayısında tanınmış eğitimcilerden Sâti Bey, küçük okul çocuklarının kendileri için yazılmış şiir ve şarkılardan yoksun olduklarını belirterek zamanın şair ve bestecilerini göreve çağırıyordu. Dergi, 19. sayısından itibaren Tedrisat Mecmuası adıyla yayını sürdürür ve 1926’ya kadar 69 sayı çıkar. Dergi, eğitim ve öğretimin kuramsal çerçevesini çizen yazılar yanında, edebî metinlere de yer verir.

Talebe (1911), Çocuk Bahçesi (1911), Türk Yavrusu (1911), Çocuk Yurdu (1911), Çocuk Duygusu (1911), Mektepli (1911), Çocuk Dünyası (1913), Çocuk Dostu (1914), Hür Çocuk (1918) adlı dergiler kayda değer ürünlerdir.

4. Cumhuriyet Döneminde Çocuk Süreli Yayıncılığı

Cumhuriyet Dönemi’nde yeni harflerin kabul edilmesinden sonra çocuk dergilerinin hem sayısı hem de baskı sayıları çoğalmıştır. Ancak daha önceki dönemlerde olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi’nde de yayın hayatını uzun ve kesintisiz sürdüren çocuk dergileri azdır (Yalçın – Aytaş, 2003).

Çocuklara yönelik kitapların az olduğu yıllarda Çocuk Sesi, Arkadaş ve Çocuk gibi dergilerin çocukların gelişimini sağlama açısından faydalı olduğu söylenebilir. Cumhuriyet Dönemi’nde yayımlanmış bazı dergiler ise şunlardır: Çocuk Postası (1923), Yeni Yol (1923), Talebe Mecmuası (1923), Haftalık Resimli Gazetemiz (1924), Sevimli Mecmua (1925), Çocuk Dünyası (1926), Çocuk Yıldızı (1927), Diyanet Çocuk Dergisi, Elma Şekeri, Şeker Çocuk, Milliyet Kardeş, Milliyet Çocuk

** Nalcıoğlu, Belkıs Ulusoy Mümeyyiz: İlk Türkçe Çocuk Gazetesi (1869-1870)

*** Kür, İsmet; Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları.

** Yaman, Sena, Eski Harfli Dergilerden Çocuklara Mahsus Gazete Tahlili Fihrist-İnceleme-Metin, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.

* Ercan, Aliye Nur, “Etfâl Gazetesinin Metin ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” (2014), Necmettin Erbakan Üni. A.K. Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. Yüksekisans Tezi.

Dergisi, Vakıf Çocuk, Türkiye Çocuk, Yeni Can Kardeş, Tercüman Çocuk Dergisi, Kandil Çocuk, Çocuğa Selam, Kumbara, Başak Çocuk, Başaralım, Yavru Türk (Pınarcı).

1869-1928 yılları arasında yayımlanan çocuk dergilerinde eğitici ve öğretici içeriğin amaçlandığı söylenebilir. Ayrıca bu dönemin dergileri içeriklerinde bulmaca, bilmece ve fıkralara yer vererek çocukları eğlendirirken bilgilendirmeye çalışmıştır. 1928 yılında gerçekleşen oldukça uzun bir hazırlık dönemi gerektiren harf devrimi; beraberinde getirdiği etkin bir yaygın ve örgün eğitim seferberliği nedeniyle okuyan çocuk sayısı artmıştır (Pınarcı).

1928-1945 yılları arasında yayın yaşamına 23 çocuk dergisi katılmıştır: Çocuk Sesi (1928), Gençlik (1928), Şen Çocuk (1932), Afacan (1934), Çalışkan Çocuk(1934), Mektepli Gazetesi (1934), Oklahoma (1935), Olgun Çocuk (1935), Çocuk (1936), Gelincik (1936), Yavrutürk(1936), Cumhuriyet Çocuğu (1938), Çocuk Gazetesi (1938), Asrın Çocuğu (1938), Binbir Roman (1941),Çocuk Romanları (1941), Bilmece (1943), Çocuk Dünyası (1943), Çocuk Haftası (1943), Türk Çocuğu(1944), Çocuk Gözü (1945), Doğan Kardeş (1945), Şen Çocuk (1945), Can Kardeş (1947), Çocuk Alemi(1947), Küçük Kardeş (1947), Armağan (1950). Bu dergiler arasında çocuk haklarını savunan bir dergi bulunması, Cumhuriyet Dönemi aydınlarının çocuğa karşı toplumsal sorumluluklarını yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir.(Meral Alpay, Türk Çocuk Edebiyatı) Bu yıllarda yayımlanan dergilerdeki yazarlarının ve yayıncılarının çoğu öğretmenlik mesleğinden gelmiştir. 1940'lerden sonra en çok dikkati çeken çocuk dergileri Çocuk Haftası(1943) ve Doğan Kardeş(1945) olmuştur. 1960'lerden sonra Doğan Kardeş sayfalarını yavaş yavaş çizgi romanlara bırakmaya başlamış ve 1978 yılında da grev nedeniyle kapanmıştır (Pınarcı).

1950 yıllara gelindiğinde çocuk dergilerinin sayfalarında Amerika'dan alınan çizgi romanlar dikkat çekmiştir. Pekos Bill, Koca Teks, Oklahoma, Bill Kid, Deyvi Kroket, Tom Miks, Zagor, Zembra, Tarkan, Kansas vb. gibi çizgi romanlar dergi sayfalarında bolca yer almıştır. Bu çizgi romanlar dönemde yayımlanan birçok dergiye de isim olmuşlardır. Bu yıllarda yayımlanan dergiler şunlardır: Pekos Bill (1951), Pekos Bill'in Harikulade Maceraları (1951), Ateş (1952), Harika (1952), Karınca (1952), Kelebek (1952), Resimli Tomurcuk (1952),Yurt Çocuğu (1952), Çocuk ve Yuva (1953), Koca Teks (1953), Oklahoma (1953), Çocuk Dünyası(1954), Genç Ay (1954), Bill Kid (1955), Dedektif Nik'in Maceraları (1955), Deyvi Kroket (1956), Roket(1956), Teksas (1956), Tom Miks (1959), Rodeo (1957), Süperman (1958), Dakota (1959), Dirik Daring(1959), Jim Tora (1959), Kansas Kid (1959), Kinova (1959), Kit Taylor (1959), Red Kit (1959), Tom ve Miki (1959), Kovboy (1960), Zagor (1962), Zoro Kara Süvari (1963), Tarkan (1970)... vb. Ofset baskısının kolaylığında ve maliyetinin düşük olmasından dolayı yayıncıların tercih ettiği bu tarz çocuk dergileri günümüzde de mevcuttur.

Günümüz dergiciliğine bakıldığında görülecektir ki teknolojik olanaklar ve dergi anlayışındaki değişimle bol fotoğraflı, büyük yazılı ve çocukları yeni yeni gelişmelerden haberdar eden bir anlayış yerleşiyor. Bu yerleşen anlayışın çocukların gelişimsel özelliklerine ne kadar uygun olduğu psikolog ve çocuk gelişimcilerin konusu olduğu için çok girmemekle birlikte bunun Tanzimat'tan gelen kültürel birikime sekte vurduğunu söylemek yerinde olacaktır. Tabii ki değişen dünyayı görmezden gelmemek koşuluyla yenilik kavramı ve bunun sonucu olan değişim kavramı anlaşılabilir olgulardır; ancak bunların Ziya Gökalp'in dediği muasırlaşmak mı yoksa kültürel birikimi koruyarak muasırlığın gereken yönlerini mi almak noktasında çelişkiler taşıdığı açıktır. Çocuk aile kurumlarının en değerli varlığı olma görevini Tanzimat'tan beri edinmeye başlamış ve bugünlere kadar gelmiştir. Çocuk dergiciliğinden hareketle varacağımız noktada ise görüyoruz ki günümüzde çocuğa verilen önem birikimli bir kültürel belirlemeciliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Pınarcı).

Cumhuriyet döneminde 1970'li yıllar ve sonrasında çıkan dergilerden bazıları şunlardır: Doğan Kardeş, Mavi Kırılgaç, Elma Şekeri, Şeker Çocuk, Kumbara, Başak Çocuk, Pamuk Çocuk, Can Kardeş, Tercüman Çocuk, Milliyet Kardeş, Türkiye Çocuk, Mavi Kuş, Kırmızı Bisiklet, Kervan, Bando, Milli Çocuk, Miço, Gonca, Kırmızı Fare, Mobidik, Bilim Çocuk, Altın Çocuk, Logilife Kids, Sincap, Ana Okulu Dergisi, Çocuksu, Şirin Kalem, Diyanet Çocuk, Meraklı Minik, Somuncu, Birdirbir, Ebe Sobe, Tolga Abi, Bizim Bahçe, NG Kids, TRT Çocuk, Beyaz Bulut, İnzar Çocuk, Öncü Çocuk, Bon Bon Kids, İyilik Postanesi, Rüzgargülü, Ümit adları anılması gereken dergilerdir.

5. Yayın Yıllarına Göre Eski Harfli Çocuk Süreli Yayınları

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde eski harflerle yayınlanan çocuk süreli yayınlarını yayımlandıkları yıllara göre liste halinde sıralamak gerekirse genel olarak aşağıdaki şekilde bir sıralama doğru olur:

Mümeyyiz 1869-1970	Talebe Defteri 1913-1918
Hazine-i Etfal 1873	Çocuk Duygusu 1913
Sadakat 1875	Türk Yavrusu 1913
Etfal 1875	Çocuklar Âlemi 1913
Ayine 1875-1876	Kırlangıç 1913
Arkadaş 1876-1877	Çocuk Bahçesi 1914
Tercüman-ı Hakikat 1880	Çocuk Kalbi 1914
Aile 1880	Çocuk Dostu 1914
Bahçe 1880-1881	Mini Mini 1914
Mecmua-i Nevresidegân 1881	Küçükler Gazetesi 1918
Çocuklara Arkadaş 1881	Hür Çocuk 1918
Çocuklara Kıraat 1881-1882	Haftalık Çocuk Gazetesi 1919
Vasıta-i Terakki 1882	Lâne 1919-1920
Etfal 1886	Hacıyatmaz 1920
Numune-i Terakki 1887-1888	Bizim Mecmua 1922-1927
Debistan-ı Hired 1887	Yeni Yol 1923-1926
Çocuklara Talim 1887-1888	Musavver Çocuk Postası 1923
Çocuklara Mahsus Gazete 1896-1908	Çıtı Pıtı 1923
Çocuklara Rehber 1897-1901	Ağabey 1924
Çocuk Bahçesi 1905	Haftalık Resimli Gazetemiz 1924
Musavver Küçük Osmanlı 1909	Resimli Dünya 1924-1925
Mekteblilere Arkadaş 1910	Sevimli Mecmua 1925
Çocuk Dünyası 1913-1918	Mektebliler Âlemi 1925
Ciddi Karagöz 1913	Türk Çocuğu 1926-1928
Çocuk Yurdu 1313	Çocuk Dünyası 1926-1927
Mektebli 1913	Çocuk Yıldızı 1927

6. Çocuk Süreli Yayıncılığında Çocuğu Eğitim ve Çocuğa Öğretme Yaklaşımı

Avrupa'nın ve dünyanın ilk çocuk dergisi kabul edilen Leipziger Wochenblatt für Kinder (Leipzig'in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi) ile başlayan çocuk süreli yayınlarında çocuğu eğitim, çocuğa öğretme, çocuğu yetiştirme endişesi en belirgin özelliklerden biridir. Batı'da çıkan ilk örnekler gibi bizde de çocuk süreli yayıncılığının ilk örnekleri çocukların eğitimini ve ahlaki gelişimlerini hedef alan içeriklerle yayınlanmışlardır.

Türk edebiyatı için ilk çocuk gazetesi ve çocuk dergisi kabul edilen Mümeyyiz'in çıkarılış amacı, ilk sayıda "Maksûd" başlığı altında, "Bu hâlde maksûdumuz, ancak birinci derecede müstehak-ı hizmet olan çocuklara haftada bir defa yani Cuma günleri işbu gazeteyi çıkarmak ve hüsn-i ahlâk u terbiyeye vü tahsil-i maarif ü kemâlât-ı insaniyeye dair büyüklerimizin telifatında gördüğümüz bahsleri çocukların anlayabileceği ibârelerle yazmaktır. Umarız ki hulûs-ı niyet, sayımızı meskûr u

*kusûrumuzu mazûr eder ve tezâyüd-i sevk ü gayretimizi mûcib olacak sûrette kabûl-i 'âmmeye mahzar kılar.”**

şeklinde ifade edilmiştir.

Özellikle XIX. yüzyıl çocuk dergileri söz konusu olduğunda bu süreli yayınların büyükler için yayımlanan diğer dergilerin çoğu gibi temel amacının “eğitmek ve yönlendirmek” olduğu ve sayfalarında yer verdikleri hikâye ve hatta şiirlerin “didaktik” taraflarının ağır bastığını söylemek gerekir. Başta *Mümeyyiz* olmak üzere ilk dergilerdeki hikâyeler ya da kısa “kıssa”lar edebiyat kaygısı taşımayan, çocuklara ahlâklı, çalışkan, faziletli insan olmayı öğütleyen bir çeşit “nasihatname” hüviyetindedir. “Edebî ürün” açısından bakıldığında bu türün ilk iptidâî numunelerini görmek için Mehmed Şemseddin’in *Arkadaş* dergisini beklemek gerekecektir. Mehmed Şemseddin “çocuklar için yazma”nın farklı bir kavram ve onlara yönelik ürünler vermenin değişik bir alan olduğunun bilincindedir. *Arkadaş*’ın ilk sayısının (28 Eylül 1292/10 Ekim 1876) “Mukaddime”sinde çocuklara

hitaben “*şimdiye kadar birkaç kişi size mahsus gazete çıkardı. Fakat hiçbirisi gazetesini size beğendiremedi. Çünkü devam edemediler. Eğer beğendirecek bir şey yapmış olsa idiler siz rağbet ederdimiz. (...) Size söyleyeceğim şeyleri daima böyle lakırdı eder gibi söyleyeceğim. Ta ki okuduğunuzu kendi kendinize anlayabilesiniz. Yazacağım şeyler ise asla can sıkmaz. Sizi hem eğlendirir hem de size fayda verir*” der. Daha önce ve sonraki senelerde de çocuklara edebî ürünler verme gayretinde olan Mehmed Şemseddin’in burada çocuklar için farklı bir edebiyat anlayışının var olması gerektiğini anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Yine de buradan yola çıkarak Mehmed Şemseddin’in dergide yer alan yazıları hakkında “edebî” hükmü henüz erken olmakla beraber hem dergiyi hem de yazarını bu doğrultuda adım atan “ilkler” arasında kabul etmek daha isabetli olur. Kemal Efendi’nin imtiyaz sahibi, Nihal Avni’nin de yazı işleri müdürü olduğu, 40 sayı yayımlanan *Bahçe de çocuk dergilerinde* artık edebiyatın daha fazla yer tutacağına işaret sayılabilecek dönüm noktalarındandır. İlk sayıdaki (10 Teşrin-i Evvel 1296/22 Ekim 1880) “Mukaddime”de “edebiyata ayırdığımız sahifede” eğlenceli hikâyeler yazılacağı belirtilir. Nitekim ilerleyen sayılarda bunun gerçekleştiği görülür (Okay, 2006).

Çocuklara Arkadaş (Cilt:1, Sayı:1)

7. Adında Eğitim, Öğretim ve Siyasal İdealleri Çağrıştıran Çocuk Süreli Yayınları

Çocuk gazete ve dergilerinin birçoğunda eğitim ve öğretim amacı doğrudan derginin, gazetenin adında yer almıştır. Batı’daki örneklerde de bizdeki örneklerde de bunu görmek mümkündür. Avrupa’nın ve dünyanın ilk çocuk dergisi kabul edilen *Leipziger Wochenblatt für Kinder* (Leipzig’in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi)’in ve daha sonra aynı yıl içinde bu dergiye rakip olarak yayınlanmaya başlayan *Niedergaschisches Wochenblatt für Kinder* (Niedergaschisches’in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi)’in adlarında derginin yayınlandığı şehrin ve bölgenin adına vurgu yapılarak

* Bayram, Yavuz (2005, Ağustos-Eylül), “Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869-1870)”, Hece (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), S. 104-105, s. 484-500.

çocuklara yaşadıkları şehre-bölgeye dair aidiyet, bir nevi hemşerilik ve vatanseverlik duygusu verilmeye çalışılmıştır.

Avrupa'nın ilk süreli yayımlarından *Moralisce Wochenschrift* (Ahlaki Haftalık Yayın), *Patriot* (Vatansever), *Wochenblatt Zum Esten der Kinder* (Çocukların Yararına Haftalık Dergi) ve *Wochenschrift zum Besten der Erziehung der Jugend* (Gençlerin Eğitimi Yararına Haftalık Mecmua) adında eğitimi, öğretimi ve düşünce aktarımını çağrıştıran çocuk gazetelerine örnek verilebilir.

Türk edebiyatının ilk çocuk dergisi *Mümeyyiz*'in adı da aslında eğitimi çağrıştıran bir addır. *Mümeyyiz*, “iyiyi kötüden ayıran” demektir. Gazetenin/derginin adı, eğitimin insana kazandıracığı en temel vasıf olan “iyiyi kötüden ayırma”yı telkin etmektedir. 1875'te yayına başlayan *Sadâkat*'ın adı da temel ahlak ilkelerinden biridir. *Sadâkat* adının anlamı Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde “1. İçten bağlılık, 2. Sağlam, güçlü dostluk.” Olarak verilmektedir. Her iki anlamda da ahlak ilkesi söz konusudur.

1875 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan “*Ayine*” dergisinin adında da bir anlamda dürüstlüğü çağrıştıran bir anlam vardır. “*Ayine*, ayna: Kendisine aksedeni olduğu gibi gösteren veya bildiren şey.” anlamına gelmektedir. Özel bazı türleri dışında genel olan ayna, olduğu gibi gösteren özelliktedir ki bir şeyi olduğu gibi göstermek de bir tür dürüstlüktür.

1883 yılında yayımlanan “*Çocuklara Kıraat*”, yani “*Çocuklara Okuma*” doğrudan öğretim anlamı taşıyan bir adla yayınlanmıştır.

Adında eğitim, öğretim ve ideal anlamı taşıyan dergilere bir örnek de *Vâsıta-yi Terakki*'dir. 1883 yılında yayımlanan derginin adındaki “*terakki*: Gelişme, ilerleme, yükselme” anlamlarını taşımaktadır. Derginin adını günümüz Türkçesi ile “*Gelişme/İlerleme/Yükselme Vasıtası/Aracı*” olarak ifade edebiliriz ki bu seçeneklerin tümünde çocuklara bir ideal telkini söz konusudur.

1887 yılında yayınlanmaya başlayan *Çocuklara Tâlim* dergisi de adında doğrudan öğretim ve yetiştirme anlamlarını taşımaktadır. “*Talim: Öğretim, yetiştirme.*”

Cumhuriyet öncesinde yayınlanan Osmanlı çocuk dergileri içinde en uzun ömürlü ikinci dergi olan *Çocuklara Rehber* de adında eğitim, öğretim ve ideal anlamı olan dergilere örnektir. Selanik'te yayınlanan *Çocuklara Rehber*, 10 Nisan 1313/1897-10 Ağustos 1316/19001 yılları arasında, Muallim Ahmed Midhat tarafından toplam 173 sayı yayınlanmış bir çocuk dergisidir. ***

Meşrutiyet Dönemi'nde 1909'da çıkan *Musavver Küçük Osmanlı*'nın adında da saydığımız kelime ve kavramları çağrıştıran bir anlam vardır. *Kubbe Altı Lügati*'nde “*musavver*” kelimesi iki anlamda verilmektedir. Bunlardan biri “*Resimlerle süslenmiş, resimli*” anlamıdır. Diğer anlam ise Arapça tasvir “*şekil vermek, şekillendirmek*”ten *musavver*, yani “*Bir şekle, bir biçime konulmuş, şekil ve sûret verilmiş.*” anlamıdır. Bu derginin adındaki “*musavver*” kelimesinin “*resimli*” anlamında kullanılmış olması ihtimali çok yüksek olsa da “*musavver*” kelimesinin “*şekle sokulmuş*” anlamının da kastedildiği düşünülebilir ki *Musavver Küçük Osmanlı* adında “*Osmanlı*” kelimesi ile çocuklara ile aidiyet hissi ve vatan sevgisi, Osmanlı ideali verilmek istendiği kesindir.

1913 senesinde *Tevfik Nureddin* idaresinde çıkan *Çocuk Dünyası*, *Türk Yurdu Cemiyeti* tarafından *Türk Yurdu* dergisinin kardeş yayını olarak çocuklara yönelik çıkmıştır. Dergi, çocukların fikirlerinin gelişmesine yardımcı olmayı ve onların Türklük duygusunu benimsemelerini amaç edinmiştir. Dergide *İttihad* ve *Terakki*'nin ünlü ideoloğu *Ziya Gökalp*'in yazıları da yer almıştır. (Karakışla, 1998: 123-126)

Çocuk gazete ve dergilerinin eğitim ve öğretim amacı önceliği ile yayınlanmış olmalarının bir başka göstergesi de dünyanın birçok ülkesinde çocuk süreli yayımlarının kurucularının, yayıncılarının ve yazar kadrosundaki isimlerin birçoğunun eğitimci olmasıdır. Eğitimciler tarafından çıkarılan, yayın hayatı eğitimciler tarafından desteklenen bu yayımların yazar kadrosundakilerin çoğunluğu da ya doğrudan eğitimcidir ya da eğitime ilgi duyan, eğitime dair teorileri, görüş ve düşünceleri olan,

*** Balcı, Ahmet (2017). “*Çocuklara Rehber*” Dergisinin Kütüphane Kataloglarında Görülmeyen 168, 169 ve 173. Sayılarının İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 986-1001.

çocuk gazete ve dergilerindeki yazılarının dışında yetişkinler için yazdıkları yazılarda da eğitim meselelerine dair görüşlerini kaleme almış kişilerdir.

Mümeyyiz, Yahya Akyüz'ün ifadesiyle: "Usûl-i Cedîd hareketinde emeği geçen Kırımlı Türk eğitimcilerinden" olan Sıdkı Efendi adında bir eğitimci-gazeteci tarafından çıkarılmıştır.

8. Çocuk Süreli Yayıncılığında İdeal Nesil Yetiştirme Anlayışı

Dünyanın ilk çocuk dergisi kabul edilen Leipziger Wochenblatt für Kinder (Leipzig'in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi)'den başlayarak çocuklara bir takım duygu ve düşünceler yüklenerek çocuk süreli yayınları aracılığı ile ideal nesil yetiştirilmeye çalışılmıştır. Leipziger Wochenblatt für Kinder (Leipzig'in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi) adından da anlaşılacağı gibi Leipzig şehrinin çocuklarını hedef kitle olarak alan ve onlara aidiyet yükleyen bir dergi iken bu dergiye rakip olarak yayınlanmaya başlayan Niedergaschisches Wochenblatt für Kinder (Niedergaschisches'in Çocuklar İçin Haftalık Gazetesi), Leipzig'i de içine alan Aşağı Saksonya Bölgesi'nin tümünü hedef alan ve Aşağı Saksonya Bölgesi'ne aidiyete vurgu yapan bir ad ile yayınlanmıştır. Yine Moralische Wochenschrift (Ahlaki Haftalık Yayın) ve Patriot (Vatansever) dergileri de adlarında dahi ideal nesil anlayışını çağrıştıran ilk örneklerdir.

Çocuk edebiyatı olarak tanımlanabilecek bir edebiyatın başlangıç noktasından, başladığı en ilk dönemden, itibaren Türk edebiyatında çocuk edebiyatına yaklaşımlar içerisinde en temel bakış açılarından biri de çocuk edebiyatının ideal çocuk modeli yetiştirmek için önemli bir aracı olarak görülmesidir. Bu yaklaşım Türk edebiyatının ve Türk siyasi hayatının temel yaklaşımları olarak varlığını devam ettirmiştir. Bugün de birçok çocuk edebiyatı yayını ve birçok çocuk dergisi ideal çocuk yetiştirme endişesi ile yayınlanmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Osmanlı coğrafyasında en belirgin siyasi yaklaşımlar olan Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık akımlarının tümünün en önde gelen sembol isimlerinin hayatlarının belirli bir döneminden sonra çocuk edebiyatına yönelmiş olmaları ve çocuklara yönelik eserler vermiş olmaları ilginç bir tevafuktur. Ziya Gökalp, Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret'in çocuklara yönelik verdiği eserlerin tümünde bir anlamda büyüklerden umudunu kesen düşünce adamlarının çocuklar üzerinde kendi düşüncelerine zemin bulma ve ideallerindeki nesli yetiştirmek için çocuktan işe başlama düşüncesi dikkat çekicidir. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde İsmail Gaspıralı, Nazım Hikmet Ran, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Ekrem Bolayır, Fuad Köprülü, Akagündüz, Edhem Nejad, Hüseyin Ragıp Baydur, Ali Ulvi Elöve, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kazım Nami Duru, Rezaizade Mahmut Ekrem, Şinasi, Ahmet Cevat Emre, Sabri Cemil Yalkut, İbrahim Aşki Tanık, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve benzeri birçok ünlü edebiyatçının çocuklara yönelik eserler verdiğini veya tercüme ettiğini bilmekteyiz. Bu dönemde Mehmet Akif Ersoy'un Asım'ı ve Tevfik Fikret'in Haluk'u ile iki farklı ideal genç ve ideal çocuk sembolü oluşmuştur. Asım ve Haluk sembolleri üzerinde somutlaşan her iki cenahın da kendi adına sembolleştirdiği ideal çocuk modeli incelenmeye değer. Bu iki sembol dışında Ziya Gökalp'in eserlerinde idealize ettiği çocuk ve genç karakterini de zikretmekte yarar var.

Ziya Gökalp bir ideologdur. Bu sebeple fikirlerini emanet edebileceği ve bu fikirleri uygulamaya geçirecek yeni bir nesle ihtiyaç duyar. Bu nesil, çağının çocukları ve gençleridir. Fikirlerinin özeti olarak kabul edilebilecek olan Türkçülüğün Esasları adlı eserinin son cümlesinde: "Ey, bugünün Türk genci! Bütün bu işlerin yapılması, yüzyıllardan beri seni bekliyor." (Ziya Gökalp, 1970, s. 188) diyerek gençliğe seslenmekte, onları göreve çağırılmaktadır. Aynı şekilde çocukları da ideolojisinin geleceği olarak görür. Bundan dolayı Gökalp, çocuk eğitimine özel bir değer vermiştir. Çocukları devletin ve milletin devamı, geleceğin teminatı olarak görmektedir. Gelecekte sağlıklı bir millet hayatı oluşturabilmek için, çocukların millî değerler, millî duygular ve modern ilimler çerçevesinde eğitilmesi gerektiğini düşünür. Onun bu yaklaşımlarını çocuklar için yazdığı eserlerin hemen hemen tamamında görmek mümkündür.

Diğer görüşlerinde olduğu gibi çocuk eğitimi konusunda da Ziya Gökalp'in düşünce merkezi milliliktir. O, modern bir eğitim anlayışını savunur ve bunun temelini millî eğitimde görür. Konuyla

ilgili olarak Millî Terbiye isimli makalesinde şu görüşlere yer verir: “*Hulâsa, modern cemiyetlerde, çocuklara millî terbiye verilmesiyle, aynı zamanda, modern terbiye de verilmiş olur. Hâlbuki modern olmayan cemiyetlerde çocuklara modern terbiye vermeye çalışmakla ne modern terbiye ne de millî terbiye verilebilir. Tam tersine, çocukların karakersiz, muvazenesiz, gayr-ı millî bir surette yetişmesine sebebiyet verilmiş olur. Hususiyyle, biz modern bir cemiyet olduğumuz için, terbiyemizin yalnız millî olmasını temine çalışmak kâfidir. Terbiyemiz millî olduğu gün, ister istemez modern de olacaktır. Bizim için millî terbiyenin gayesi, aynı zamanda modern terbiye gayesinin de içinde vardır.*” (Ziya Gökalp, 1973, s. 62-63).

Ziya Gökalp eğitim hakkındaki görüşlerini üç ana prensip üzerine kurar. Bunlar; ***Türk Eğitimi, İslam Eğitimi ve Çağdaş Eğitimidir.*** Bu üç eğitimin birbirine yardımcı, birbirini tamamlayıcı ve yol gösterici olması gerektiğini savunur. Bu yardımlaşma ve irtibat olmazsa eğitimin birbiriyle çelişen ve faydasız bir iş olacağını söyler.*

Çocuk süreli yayıncılığında ideal nesil yetiştirme amacına yönelik çalışmalar ve siyasi eğilimlerin çocuk dergi ve gazetelerinde yayınlanmaları konusunda başlangıçtan günümüze kadar yaşanan tecrübeleri ve dünden bugüne sürecin nasıl geliştiğini anlamak için Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk döneminde yayınlanmış örnekler başta olmak üzere çocuk süreli yayıncılığımızdaki önemli yayınları gözden geçirmek gerekiyor. Sürecin gelişimini, yaşanan dönemin şartlarının çocuk süreli yayınlarına etkilerini ve yayınların değişimini daha iyi anlatabilmek için mümkün olduğunca kronolojik bir sıralama ile dergileri inceleme tercih edilmiştir.

Sadâkat/Etfâl, 1875 yılında yayımlanır. Dönemin siyasi Sadâkat gazetesi tarafından çocuklar için özel olarak çıkarılmıştır. Ertuğ (1970: 228-229) ve İnuğur (2005: 249)'un eserlerinde açıkça belirtildiği üzere siyasi gazete olan Sadâkat, 1875 yılında Mehmet Efendi tarafından çıkarılmıştır. Günlük bir gazetedir ve İslâmî nitelik taşımaktadır. Yazarlar gazetenin çocuklar için de ayrıca bir yayın yaptığından ve bu yayının büyük ilgi gördüğünden bahseder. Yine Emiroğlu (1992: 19)'nun çalışmasında “Sadâkat de Mümeyyiz gibi siyasî bir gazetenin aynı adla çocuklar için çıkardığı bir ektir” bilgisine ulaşılabilir.*

20. yüzyılın hemen başlarında Selanik'te yayınlanmaya başlayan Çocuk Bahçesi, bizde çocuk edebiyatında siyasallaşmanın ilk zirvesidir. Birinci sayısı 13 Kânun-ı Sâni 1320/26 Ocak 1905'te çıkan dergi her geçen gün ilerleyen siyasallaşma eğilimi ile her geçen sayısında büyük ölçüde rejim muhalifi bir dergi kimliğine bürünür. Bu sebeple ilk önce iki hafta müddetle yayını tatil edilir. Daha sonra da süresiz olarak kapatılır. Tevfik Fikret, Mehmed Emin Yurdakul, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Hüseyin Cahid Yalçın, Raif Necdet Kestelli, Ali Ulvi Elöve, Celal Sahir Erozan, Nigar Binti Osman'ın da aralarında bulunduğu yazar kadrosundaki isimlerin birçoğu dönemin siyasi konularında görüşlerini yazan, fakat çocuklar için eser vermemiş şair ve yazarlardır.

Yayımlandığı dönemimin bütün özelliklerini barındıran çocuk süreli yayınlarından biri de Çocuk Dünyası'dır. Balkan harplerinin ve Türkçülük akımının etkilerinin en yoğun yaşandığı dönemde çıkan derginin ilk sayısı 27 Mart 1913 tarihini taşımaktadır. Türk Yurdu dergisinin çocuk versiyonu görünümündeki Çocuk Dünyası'nda dönemin önde gelen şöhretli edebiyatçıların değişik alanlarda eserleriyle yer aldığı görülür. Bu eserlerin ortak teması “milliyetçilik/ millilik”tir. Müdürlüğünü Tevfik Nureddin'in yaptığı derginin (...) Ziya Gökalp, Akagündüz, Edhem Nejad, Mehmed Emin Yurdakul, Hüseyin Ragıp Baydur, Ali Ulvi Elöve, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kazım Nami Duru, Ömer Seyfeddin yazı kadrosunda yer alan isimlerin önde gelenleri. (...) Çocuk Dünyası, çocuk edebiyatına “politika”yı sokan bir süreli yayın da olmuştur. Özellikle derginin sayfalarında “millî hikâye”, “millî masal” üst başlıklarıyla Ziya Gökalp'ın “Alageyik”, “Türk'ün Tufanı” Edhem Nejad'ın “Kahraman Nuri”, imzasız “Türk Serencamları” ya da Nazım'ın “Ben Türk'üm” başlıklı şiirlerini Balkan harplerinin etkisiyle hız kazanan milliyetçilik, çerçevesinde değerlendirmek gerekir (Okay, 2006).

* Ateş, Murat. Ziya Gökalp ve Çocuk Edebiyatı, Selçuk Üniversitesi

* Ercan, Aliye Nur, “Etfâl Gazetesinin Metin ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” (2014), Necmettin Erbakan Üni. A.K. Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. Yüksekisans Tezi.

Çocuk Dünyası'nın en güçlü rakibi olan Çocuk Duygusu da özellikle yayımladığı şiirlerle Meşrutiyet döneminde çocuk edebiyatına önemli katkı yapan bir dergi olmuştur. Leon Lütfi'nin sahibi olduğu Çocuk Bahçesi'nin "sermuharriri" de dönemin ünlü felsefecilerinden Baha Tevfik'tir. Yine Balkan harplerinin tesiri altında "öç, kin, intikam" şiirleri yayımlanan dergi, Baha Tevfik'in genç yaşta ölmesiyle sönükleşmiş ve 61. sayısı ile yayın hayatından çekilmiştir (Okay, 2006).

Meşrutiyet döneminde üzerinde durulması gereken süreli yayınlardan biri de "ileri yaş"taki (12-15 yaş) çocuklar için çıkarılan Talebe Defteri'dir. Çocuk Dünyası'nın bu yaş grubu için çıkardığı Talebe Defteri, yine Çocuk Dünyası tarafından "ağabey" olarak görülmektedir ve yukarıda bahsedilen çerçevede bir yayın politikası takip etmektedir. (...) Rıza Tevfik Bölükbaşı, Nafi Atuf Kansu, Hüseyin Ragıp Baydur, Ahmed Cevad Emre, Yusuf Akçura, Celal Sahir Erozan, Enis Behiç Koryürek, Fâik Âli Ozansoy, Osman Fahri, Abdülfeyyaz Tevfik Yergök, Suad Fahir gibi isimler yazı ve şiirleriyle dergiyi hedef okuyucu kitlesi için "edebî ve fikrî" bir süreli yayın konumuna getirmiştir. 68 sayı yayımlanan dergi 1918'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür (Okay, 2006).

Mütareke-Millî Mücadele-Cumhuriyet Öncesi yıllarında iki dergi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, ilk sayısı 5 Nisan 1922'de yayımlanan ve Hulusi'nin sorumlu müdürlüğünü yaptığı Bizim Mecmua'dır. (...) Dönemin diğer dergisi Yeni Yol'dur. Sahibi Nedim Tuğrul'la beraber yayın yerini (Bolu, Akhisar, İstanbul) değiştiren derginin ilk sayısı 1 Şubat 1923'te çıkar ve toplam 113 sayısı ile uzun ömürlü çocuk dergilerinden biri olur. Edebiyat ürünlerinin ve edebiyat kaygısının ön planda olmadığı dergi, yayın politikasını ağırlıklı olarak Millî Mücadele, yeni kurulan Cumhuriyet ve yeni rejimin yaptığı yenilikleri anlatmak üzerine kurgulamıştır (Okay, 2006).

Cumhuriyet döneminde -1928'de yeni harflerin kabulüne kadar geçen zaman zarfında- yayımlanan çocuk dergileri -yeni rejimin kendisini kabul ettirme çabalarının da en yoğun devresi olduğu dikkate alınarak- genellikle edebiyatı ikinci plana itmişlerdir. Daha doğru bir ifade ile geçmiş döneme göre daha az rastlanan edebî ürünler ağırlıklı olarak yeni rejimi ve onun yeniliklerini benimsetmek amacını gütmüştür. Bu amaç çocuk dergilerinin ana temasını oluşturmaktadır ve çocuklar için edebiyatın ikinci plana itilmesindeki öncelikli sebep de budur. (Okay, 2006)

Osmanlı ve Batı tanımlaması içerisinde yer almasa da o dönemlerde Rusya işgali altında bulunan Kırım'da İsmail Gaspıralı tarafından çıkarılan Tercüman'ın 8 Ekim 1910/ 17 Şevval 1328 tarihli 41. sayısından itibaren gazeteye ek olarak yayınlanan ve ilk başlarda "Mekteb-i Sıbyan" olarak adlandırılırken sonradan Tercüman'ın 45. sayısından başlayarak adı "Âlem-i Sıbyan" olarak değiştirilen dergiyi mutlaka anmak gerekir. İlâve *Sıbyan kıraatına ve muallimlerin istifadesine, tedrisata ve mektep ahvaline müteallik*" (İsmail, 1910:1) bir neşirdir. *** "Dilde, fikirde, işte birlik" idealinin ideoloğu olan İsmail Gaspıralı, yaşadığı dönemde özellikle dilde birlik alanında en geniş ufuklu düşünce ve mücadele adamı olarak bu dergi ile dilde, fikirde, işte birlik için mutlaka çocuk edebiyatının imkânlarından yararlanmak gerektiğinin farkındadır ve bu alanda çok ciddi çalışmalar yapmıştır. Yayınladığı dergilerle başta Kırımlı çocuklar olmak üzere Türk dünyasının tüm çocuklarına "dilde, fikirde, işte birlik" idealini anlatmaya çalışmıştır.

9. Türk Çocuk Süreli Yayıncılığında Çocuk Edebiyatına Yönelme Süreci

Daha önce de belirttiğimiz gibi dünyada ve bizde çocuk süreli yayıncılığının ilk örneklerinin neredeyse tamamının yayınlanmasında öncelikli sebep ve temel yaklaşım çocukları eğitmek, çocuklara öğretmek, çocuklara inanç ve düşünce aşılama, ideal telkin etme amacı olmuştur. Çocuk süreli yayıncılığının bizdeki ilk önemli gelişim sürecini 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile başlayan Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) oluşturmaktadır. Mümeyyiz'in yayımlandığı 1869'dan 1908'e kadar geçen 39 yılda şu ana kadar tespit edilebildiği kadarıyla toplam 19 çocuk dergisi ve gazetesi yayınlanmıştır. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) diye adlandırdığımız bu on yılda çocuklar için 18 dergi ve gazete yayımlanmıştır. Meşrutiyet Dönemi'nde sadece çocuk süreli

*** İsmail Gaspıralı'nın "Âlem-i Sıbyan" İlâvesi ve Kırım Tatar Çocuk Edebiyatının Gelişimi, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği V. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri Kitabı: 256

yayıncılığında değil, tüm süreli yayınlarda yayınlanan ürün sayısında ve yayınlanan ürünlerin tirajlarında artış söz konusudur.

Edebiyatın ve özellikle çocuk edebiyatının çocuk süreli yayınlarda hissedilmesi Mehmed Şemseddin'in *Arkadaş* dergisi ile başlar. Çocuk edebiyatı açısından "edebî ürün" sayılacak ilk ürünler Arkadaş'ta yayınlanır. Mehmed Şemseddin "çocuklar için yazma"nın, çocuklara yönelik ürünler vermenin bilincindedir. "Çocuk edebiyatı" kavramını kullanmasa da çocuklar için oluşturulan edebiyatın yetişkin edebiyatından farklı ve değişik bir alan olduğunun farkındadır. *Arkadaş*'ın 10 Ekim 1876 tarihli ilk sayısının "Mukaddime"sinde çocuklara kendileri için gazete çıkarınların onların beğenilerini kazanamadığı için çocuk gazete ve dergiciliğini devam ettiremediklerini söyler. Bunu söylerken aslında o dönem çocuk süreli yayıncılığında henüz "çocuğa görelilik" ilkesine uygun eserler verilemediğine vurgu yapmıştır. Kendi gazetesinde yayınlanacak yazıların niteliğini anlatırken de "*Yazacağım şeyler ise asla can sıkmaz. Sizi hem eğlendirir hem de size fayda verir*" der. Çocuklar için edebî ürünler vermeye çalışan Mehmed Şemseddin, doğrudan doğruya ifade etmese de çocuklara özel bir edebiyat anlayışının var olması gerektiğini, çocuğa görelilik ilkesine uygun bir çocuk edebiyatının gerekliliğini dile getirmektedir.

Mehmed Şemseddin'in dergide yer alan yazıları hakkında "edebî" hükmü henüz erken olmakla beraber hem dergiyi hem de yazarını bu doğrultuda adım atan "ilkler" arasında kabul etmek daha isabetli olur.**

Mehmed Şemseddin ilk sayısı 1 Nisan 1881'de yayımlanan Çocuklara Arkadaş adıyla yeni bir süreli yayın çıkarmıştır. Bu dergi, "edebiyat"ın giderek, çocuk dergileri için özellikle vurgulanan ve olması gereken unsurlarından biri -zaman zaman birincisi- konumuna geldiğini belirginleştirmektedir. İlk sayının "İbtida" başlıklı ilk yazısında Mehmed Şemseddin "Çocuklara Arkadaş ismiyle etfal-i vatanın tahsil ve ilme hâhişlerini arttırır bir yolda, edebiyattan güzel güzel makaleler ve hikâyeler yazmak üzere" bir dergi çıkarmaya karar verdiğini söyler. Uzun sayılabilecek "Mukaddime"sinde (23 Aralık 1881) edebiyattan bahsetmediği halde çocuk edebiyatında öncü sayılabilecek bir dergi de Çocuklara Kıraat'tir. Mehmed Ziya tarafından yayımlanan dergiye Selanik'ten -daha sonra başka dergilerde de adına rastlanacak- Sadi'nin gönderdiği bir mektup kayda değerdir. Selanik'te Şemsi Efendi Mektebi'nin modern usullerle öğrenim yaptığından bahseden Hacı Yusuf Efendizade Sadi bu okulun öğrencileri için yazdığı bir şarkıyı göndermiştir ki çocuk dergilerinde çocuklar için yazılmış dikkate değer ilk telif çocuk şiirlerinden biri olma özelliğini taşımaktadır (sy. 11, 19 Mayıs 1882).

Biz mektebi takdis ederek Kâbe deriz hep

Çün biz küçücük hâcıların Kâbe'si mekteb

(...)

Candan ileri biz severiz mektebi zîrâ

Bin cana degecek feyz eder canımız ihya

(...)

Mekteb yoludur gittiğimiz rah-ı hakikat

Biz mektebi cennet biliriz mektebi cennet...

Sadi, bu şarkısının okulun öğrencileri tarafından düzenli ve disiplinli bir şekilde söylendiğini de ekliyor.(Okay, 2006) Bizim şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla Hacı Yusuf Efendizade Sadi'nin sözlerini yazdığı bu şarkı, Türk çocuk süreli yayınlarda yayımlanan ilk çocuk şarkısıdır.

Kemal Efendi ve Nihal Avni'nin de yazı işleri müdürü olduğu, 40 sayı yayımlanan Bahçe de çocuk dergilerinde artık edebiyatın daha fazla yer tutacağına işaret sayılabilecek dönüm noktalarındandır. 22 Ekim 1880 tarihli ilk sayısındaki mukaddimedede edebiyat için özel sayfa ayıracaklarını ve ayırdıkları sahifede eğlenceli hikâyeler yayınlayacaklarını ilan etmişler ve bu yayın anlayışlarını derginin tüm sayılarında gerçekleştirmişlerdir.

** Okay, Cüneyd, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Say 7, 2006, 511-518

Derginin çıkış amacı gazeteciliğin gelişmesi ve ülkenin ilerlemesi ülküsüne bağlanır. Bilim ve fenni önceleyen ve resimli olan dergide çocukların canlarının sıkılmaması amacıyla edebiyat ve faydalı eğlence sayfalarına da yer verileceği ifade edilmiş, dergi “ulûm ve fûnûn ve edebiyattan bahis...” takdimiyle yayımlanmıştır. “Mütenevvia” başlığı altında verilen anlatılarda hikâyeye ve masal unsurları yer alır. Soru cevap yöntemi bu dergide de uygulanmıştır. Eğitici, bilgilendirici ve eğlendirici ürünleri ve Batı dillerinden çeviri hikâyeleriyle Avrupalı bir dergi görünümündeki Bahçe, önemli çocuk dergilerindedir. Çocuklara yönelik dergilerin önemine değinilerek okur sayısını artırmak amacıyla derginin fiyatının yarıya indirilmesi kayda değerdir. Çeşitli ülkelerin okuma yazma oranlarını gösteren, fakat Osmanlı Devleti’nin yer almadığı çizelge de Bahçe’nin dikkat çeken sayfalarındadır. (Emiroğlu, 1992: 47- 55; Okay, 1991: 53)

Eski harfli çocuk dergilerinin en uzun ömürlüsü 627 sayı yayımlanmış olan Çocuklara Mahsus Gazete XIX. yüzyılın son yıllarında 21 Mayıs 1896 günü ilk sayısı ile yayına başlamış, son sayısını 13 Ağustos 1908’de çıkarmıştır. On iki yıl aralıksız yayımlanarak altı yüz yirmi yedi sayıya ulaşan Çocuklara Mahsus Gazete’nin imtiyaz sahibi İbnü’l- Hakkı Mehmet Tahir’dir.

Dergi Avanzade Mehmed Süleyman ve Dr. Cemil Haveri ile başlayarak -tanınan/tanınmayan-değişik imza sahiplerine sayfalarında yer vermiştir. Bu kişiler dilbilgisinden sağlık konularına, spor ve fenden terbiye ve ahlâka kadar değişik konularda yazılar yazmışlardır. Burada vurgulanmak istenilen husus yazıların edebî muhtevası ya da edebiyatla olan ilişkisi değil ancak belirli çevrelerde tanınan isimlerin artık çocuk dergilerinde de yazmaya başlamalarıdır. O zamana kadar genellikle imzasız olan yazılar ve belki de çocuk edebiyatının “çocukça” bir iş olarak algılanması, yerini tanınmış kişiler tarafından çocuklar için ürünler verilmesi gereğine bırakmıştır ki bu önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir (Okay, 2006).

Çocuklara Mahsus Gazete ve benzeri birkaç yayında dönemin önemli şair ve yazarlarının yayın kadrosunda yer alması, edebiyatçılarımızın çocuk edebiyatına bakış açılarının değişmesi bakımından çok önemli bir aşamadır. Özellikle Çocuklara Mahsus Gazete ve Çocuk Bahçesi bu konuda en önemli yayınlardır.

Çocuklara Mahsus Gazete, çocuk edebiyatının bir ürünü olan ilk çocuk tiyatrosu metnini yayımlayan dergi olması ile de bir ilki gerçekleştirmiştir. Derginin 31. sayısında (5 Kânun-i Evvel 1312/17 Aralık 1896, s. 3-6) “Çocuklara Mahsus Tiyatro: Namus ve Zaruret” başlığıyla yayımlanan metnin yazarı Charles Lauren, mütercimi ise Selanikli İsmail Ata’dır (Okay, 2006).

XIX. yüzyılda yayımlanan son çocuk dergisi gerek sayfa düzeni, gerek baskı tekniği ve gerekse muhteva bakımından dönemin çağdaş Avrupa çocuk dergilerini andıran, Selanik’te çıkan Çocuklara Rehber’dir. İlk sayısı 22 Nisan 1897’de çıkan ve Selanikli bir öğretmen Ahmed Midhat tarafından toplam 167 sayı yayımlanan dergi çocuk edebiyatının hemen her alanından eserlere sayfalarında yer vermiştir. Anaokulu çocukları için yazılmış “valide sınıfına mahsus manzumeler”, ilkokul çocukları için yazılmış “mekteb şarkıları”, okullarda sahnelenmek üzere yazılan çocuk piyesleri, hikâyeler, şiirler Çocuklara Rehber’in sıkça yer verdiği edebiyat ürünleri olmuştur (Okay, 2006). Çocuk edebiyatı ürünleri tür zenginliği bakımından Çocuklara Rehber, yayımlandığı döneme göre edebiyatımızda en önemli süreli yayındır. Tür çeşitliliği açısından öncü olmuştur.

20. yüzyılın ilk çocuk dergisi olan Çocuk Bahçesi, aşırı derecede siyasallaşmış olmasının ötesinde döneminin en önde gelen edebiyatçılarından bir araya geldiği bir süreli yayındır. Her ne kadar aralarından birçoğu çocuklar için eser vermemiş olsa da bizim çocuk edebiyatı tarihimize ilk kez bu kadar çok sayıda yüksek şöhretli edebiyatçı bir çocuk dergisinde bir arada görülmüştür. Tevfik Fikret, Mehmed Emin Yurdakul, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Hüseyin Cahid Yalçın, Raif Necdet Kestelli, Ali Ulvi Elöve, Celal Sahir Erozan, Nigar Binti Osman ve benzeri dönemin en önde gelen edebî şahsiyetlerine sayfalarında yer vermiştir. Bu açıdan Çocuk Bahçesi, o dönemde çocuk edebiyatının çocuk süreli yayıncılığında iyiden iyiye zemin bulmaya başladığının en somut ifadesidir.

Meşrutiyet Dönemi’nde çocuk edebiyatına katkı açısından ilk önemli dergi Mekteblilere Arkadaş’tır. İlk sayısı 5 Kânun-ı Sâni 1325/18 Ocak 1910’da yayımlanan dergi için belki de “edebiyat ağırlıklı” ilk dergi olduğu değerlendirmesini yapmak yanlış olmaz. Cenab Şehabeddin’in kardeşi olan Osman Fahri’nin şiirleri ve diğer kardeşi Ali Nusret’in de yazılarıyla katkıda bulunduğu Mekteblilere

Arkadaş'ın müdürü de Midhat Sadullah Sander'dir. Mecmuada Comtesse de Ségur'ün Bir Eşeğin Hatıratı isimli ünlü çocuk romanı "Hımâr-ı Âkıl: Kadışon" başlığıyla tefrika edilmeye başlanmıştır (Okay, 2006).

27 Mart 1913 tarihinde yayınlanmaya başlayan Çocuk Dünyası'nda dönemin önde gelen şöhretli edebiyatçıların değişik alanlarda eserleriyle yer aldığı görülür. Bu eserlerin ortak teması "milliyetçilik/ millîlik"tir. Müdürlüğünü Tevfik Nureddin'in yaptığı derginin ilk sayısında o ana kadar çıkan çocuk dergilerinin istenilen düzeye çıkamayıp sürekliliği sağlayamamaları "çocuk psikolojisini, çocuk ruh ve ihtiyacını tamamıyla tayin edemeyerek, küçüklerin anlayamayacakları yahut güç hazmedebilecekleri mevzular üzerinde yürümüş olmalarına haml" ediliyor. Mecmua belki de bu konulardaki boşluğu doldurmak iddiasıyla çok geniş bir yazar kadrosuyla yayım hayatına başlıyor ve devam ediyor. Ziya Gökalp, Akagündüz, Edhem Nejad, Mehmed Emin Yurdakul, Hüseyin Ragıp Baydur, Ali Ulvi Elöve, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kazım Nami Duru, Ömer Seyfeddin yazı kadrosunda yer alan isimlerin önde gelenleri. Bu kadar ünlü ismin bir çocuk dergisinde yazıyor olması hiç şüphe yok ki, çocuk edebiyatına bakış açısını kökten değiştirme yolunda çok önemli bir adım oluşturmuş, yeni isimlerin de çocuk dergilerinde eser vermesini teşvik etmiş ve çocuk edebiyatı ürünlerinin yaygınlaşmasında hızlandırıcı bir unsur olmuştur. Çocuk Dünyası edebiyatın hemen her alanında çocuklar için eser vermiştir. Masal, hikâye, şiir, bilmece, fıkra, monolog ve fabl türlerinin yanında Andersen'den Masallar ya da Gülliver'in Seyahatnamesi gibi tercüme de yayımlanmıştır. (...) Dergi, "Çocuk Dünyası Kitapları" adı altında hem dünya çocuk edebiyatından tercüme (Giyom Tel, Gülliver) hem de telif üzere bazı kitaplar yayımlamıştır ki bu kitapların çocuk edebiyatına önemli bir katkı sağladığını belirtmek yerinde olur (Okay, 2006).

Çocuk Dünyası'nın en güçlü rakibi olan Çocuk Duygusu da özellikle yayımladığı şiirlerle Meşrutiyet döneminde çocuk edebiyatına önemli katkı yapan bir dergi olmuştur. (Okay, 2006)

İlk sayısı 5 Haziran 1913'te çıkan Talebe Defteri, Meşrutiyet döneminde üzerinde durulması gereken süreli yayınlardan biridir. İlk gençlik/ergenlik yaşındaki (12-15 yaş) çocuklar için çıkarılan Talebe Defteri, Çocuk Dünyası'nın ilk gençlik yaşı için çıkardığı Talebe Defteri'nin yazar kadrosu, ünlü edebiyatçıların çocuk edebiyatını önemsemeye başladıklarının yeni bir delili niteliğindedir. Yusuf Akçura, Celal Sahir Erozan, Enis Behiç Koryürek, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Nafi Atuf Kansu, Hüseyin Ragıp Baydur, Ahmed Cevad Emre, Fâik Âli Ozansoy, Osman Fahri, Abdülfeyyaz Tevfik Yergök, Suad Fahir ve benzeri dönemin en ünlü isimleri yazı ve şiirleriyle Talebe Defteri'nin hem edebî hem fikrî yönden önemli bir çocuk ve ilk gençlik edebiyatı süreli yayını olmasını sağlamışlardır. 1918'e kadar yayın hayatını sürdüren Talebe Defteri toplam 68 sayı yayımlanmıştır.

İlk sayısı 9 Mayıs 1918'de yayımlanan ve toplam 8 nüsha çıkabilen Küçükler Gazetesi ilk bakışta sıradan bir dergi görünümü vermekle beraber çocuk edebiyatı açısından "edebiyat kısmı" başlığı altında hikâye ve şiirlere yer vermesi itibarıyla dikkate değerdir. Böyle bir köşe ayırmış olmasına karşılık asıl şöhretini daha ileriki dönemlerde yapacak olan Yaşar Nezihe Bükülmez haricinde genellikle ismi duyulmamış amatör imzalara yer verilir. (Okay, 2006)

Mütareke - Milli Mücadele - Cumhuriyet Öncesi yıllarında iki dergi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, ilk sayısı 5 Nisan 1922'de yayımlanan ve Hulusi'nin sorumlu müdürlüğünü yaptığı Bizim Mecmua'dır. Aralıklarla toplam 74 sayılı bir yayın hayatına sahip olan dergi çocuk edebiyatı sahasında görülen büyük boşluğu doldurmak amacıyla çıktığını belirtmektedir ki, çocuklar için edebî ürünler verme çabalarının üstünden 60 sene geçmiş olmasına rağmen hâlâ bu alandaki üstelik "büyük boşluk"tan bahsedilmesi dikkat çekicidir. Bununla beraber bir iki hikâye dışında dergi için hedeflerini tutturmuş demek yanlış bir değerlendirme olur. Dönemin diğer dergisi Yeni Yol'dur. Sahibi Nedim Tuğrul'la beraber yayın yerini (Bolu, Akhisar, İstanbul) değiştiren derginin ilk sayısı 1 Şubat 1923'te çıkar ve toplam 113 sayısıyla uzun ömürlü çocuk dergilerinden biri olur. Edebiyat ürünlerinin ve edebiyat kaygısının ön planda olmadığı dergi, yayın politikasını ağırlıklı olarak Millî Mücadele, yeni kurulan Cumhuriyet ve yeni rejimin yaptığı yenilikleri anlatmak üzerine kurgulamıştır. (Okay, 2006)

Cumhuriyet'in kuruluşundan Harf Devrimi'nin ilanına kadar 1923-1928 arası dönemde yayımlanan çocuk dergileri, çocuk edebiyatı ve çocuk duyarlılığından çok Cumhuriyet'i kabul ettirme endişesi

ile yayın yapmış ve çoğu zaman edebiyatı ikinci planda görmüşlerdir. Osmanlı dönemine göre edebi ürünler daha az görülmüş, bunlar da edebiyat üretmekten çok yeni rejimi ve devrimleri benimsetme gayretiyle kaleme alınmışlardır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki çocuk dergilerinde edebiyat ikinci plana itilmiş, rejimi benimsetme gayreti ön plana çıkmıştır. Bu yüzden çocuk süreli yayınlarında çocuk edebiyatı alanında bir gerileme yaşanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan çocuk süreli yayınları içerisinde çocuk edebiyatı açısından dikkate değer iki dergi vardır. Bunlardan ilki Ahmed Halid Yaşaroğlu'nun çıkardığı Çocuk Dünyası'dır. Yazı kadrosunda Yusuf Ziya Ortaç, Necdet Rüştü Efe, Yaşar Nabi Nayır, İrfan Emin Kösemihalıoğlu, Mehmed Faruk Gürtunca, Abdullah Ziya Kozanoğlu gibi güçlü isimlerin var olması, Çocuk Dünyası'nın dönemin çocuk süreli yayınlarından daha özgün bir çizgide yayın yapmasını sağlamıştır. İkinci olarak M. Zekeriya Sertel'in öncülüğünde 1925'te yayımlanan Sevimli Mecmua da o dönemin genel karakterinden farklı ve kaliteli yayın yapmayı başarmıştır.

Osmanlı ve Batı tanımlaması içerisinde yer almasa da o dönemlerde Rusya işgali altında bulunan Kırım'da İsmail Gaspıralı tarafından çıkarılan Tercüman'ın 8 Ekim 1910/ 17 Şevval 1328 tarihli 41. sayısından itibaren gazeteye ek olarak yayınlanan ve ilk başlarda "Mekteb-i Sıbyan" olarak adlandırılırken sonradan Tercüman'ın 45. sayısından başlayarak adı "Âlem-i Sıbyan" olarak değiştirilen dergiyi mutlaka anmak gerekir. İlâve *Sıbyan kıraatına ve muallimlerin istifadesine, tedrisata ve mektep ahvaline müteallik*" (İsmail, 1910:1) bir neşirdir.***

Türkiye'de "çocuklar için edebiyat" ya da "çocuk edebiyatı"nın XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme geldiğini ve giderek artan bir biçimde yaygınlaştığını belirtmek gerekir. Zaman zaman politize olan bir saha durumuna gelen çocuk edebiyatı için süreli çocuk yayınları önemli bir zemin oluşturmuştur. Özellikle bu dergilerde şöhretli isimlerin çocuk edebiyatının şiir, hikâye, masal ve saire gibi değişik alanlarında eser vermeleri gelişme için ayrı bir itici güç olmuştur.(Okay, 2006)

10. Çocuklara Mahsus Gazete'de Çocuk Edebiyatı Türlerinin İşlenişi**

Mümeyyiz'den Milli Çocuk'a gelinceye kadarki çocuk edebiyatı tarihimizde yaşanan Türk çocuk süreli yayıncılığında çocuk edebiyatına yönelme sürecini daha iyi tahlil edebilmek ve Mümeyyiz'den Çocuklara Mahsus Gazete'ye kadar ilk dönemlerde yayınlanmış en uzun ömürlü çocuk süreli yayını olan Çocuklara Mahsus Gazete'de çocuk edebiyatı türlerinin işlenişine bakmak yararlı olacaktır. Burada yapılacak karşılaştırma ve tespitler için Çocuklara Mahsus Gazete'yi tercih etmemizin birkaç sebebi var:

- Mümeyyiz'den (1869) Çocuklara Mahsus Gazete'ye kadar (1896) yirmiden fazla çocuk dergisi yayınlanmış olmasına rağmen ilk örnekler içerisinde en uzun soluklu olan Çocuklara Mahsus Gazete'dir. Çocuklara Mahsus Gazete, adındaki "gazete" ifadesinin tersine haftalık bir yayın organı olması, haber ağırlıklı yayın yapmaması dolayısıyla daha çok dergi özellikleri gösterir.
- İlk dergiler, işledikleri konu ve kullandıkları teknikler açısından birbirlerine çok benzediği halde Çocuklara Mahsus Gazete daha özgün bir yayın çizgisi yakalamış olması bakımından daha incelenmeye değer ve karşılaştırmaya daha uygun bir yayındır.
- Çocuklara Mahsus Gazete, profesyonel ve ilkeli yayın anlayışı ve istikrarlı çizgisiyle ilk örneklerin en önde gelenidir.
- Çocuklara Mahsus Gazete'de şiir, fabl, hikâye, roman, tiyatro, anı, biyografi, gezi yazısı ve mektup gibi birçok türde eserler yer almıştır.
- Başlangıçta konu ve mesaj öne çıkmış, metinlerde sanatsallık çoğu zaman geri planda kalmıştır. Fakat sekizinci ciltten itibaren yoğunlaşan çeviri metinlerle daha nitelikli ürünler ortaya konulmuştur. İlk 356 sayısı ile sonraki sayılar arasında belirgin bir farklılık vardır.

*** İsmail Gaspıralı'nın "Âlem-i Sıbyan" İlâvesi ve Kırım Tatar Çocuk Edebiyatının Gelişimi, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği V. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri Kitabı: 256

** Bu başlıkta Çocuklara Mahsus Gazete'ye ait değerlendirmelerde genel olarak Sena Küçük'ün İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve "Çocuklara Mahsus Gazete" başlıklı makalesinden yararlanılmıştır. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2010, Sayı: 24, Sayfa: 221-257

Dergi zamanla kendini geliştirmiştir. Bu bakımdan Çocuklara Mahsus Gazete, kendi içerisinde de gelişme ve değişme süreci yaşamış bir yayındır.

- f) Çocuklara Mahsus Gazete, ilk dönem çocuk dergileriyle ikinci dönem çocuk dergileri arasında bir köprü, bir geçiş işlevi görmesi ve en uzun süreli Osmanlı çocuk dergisi olması bakımından da Milli Çocuk ile kıyaslamaya en uygun örnektir.
- g) Çocuklara Mahsus Gazete, bazı kaynaklarda Hanımlara Mahsus Gazete'nin eki olarak geçmekteyse de iki dergi arasında, aynı kişi tarafından çıkarılması, dışında organik bir bağ yoktur. Bununla birlikte Hanımlara Mahsus Gazete yazarlarının yazıları zaman zaman Çocuklara Mahsus Gazete'de yayımlanmış, Çocuklara Mahsus Gazete'de Hanımlara Mahsus Gazete'nin ilanlarına yer verilmiştir. Biri çocuklara, diğeri kadınlara hitap eden iki süreli yayının sahipleri aynıdır ve yazı kadroları sürekli iletişim halindedir. Milli Çocuk da kadın dergisi olan Maaile dergisi ile aynı yayıncı kuruluşa aittir ve iki yayının yazı kadroları da birbirleri ile sürekli iletişim -ister istemez etkileşim- halindedir.

Şiir:

Çocuklara Mahsus Gazete'de iki yüz otuzdan fazla manzum metin vardır. Bunlar arasında çocuk şiirlerinin ve fablların yanı sıra manzum bilmece ve bilmece cevapları, doğum ve tahta çıkış yıldönümleri dolayısıyla Padişah'a yazılan methiyeler, tevhit, münacat ve dua gibi dinî içerikli manzumeler, küçük kıtalar, manzum tarihler, resim altı manzumeleri, ninni, şarkı güfteleri ve mevzun atasözleri de bulunmaktadır. Bütün bunlar çıkarıldığında çocuk şiiri olarak geriye yüz seksen kadar şiir kalmaktadır. Bunların da bir kısmı başta Rehber olmak üzere başka dergilerden alınmıştır. Bu şiirlerin çoğunluğu Sirozlu Sadi ve Necip Vecdi'ye aittir. Sirozlu Sadi'ye ait ilk kez Çocuklara Mahsus Gazete'de yayımlanan şiirler de vardır. Bunlar, özellikle Rehber yayına başlamadan önceki ve kapandıktan sonraki şiirlerdir.

Çocuklara Mahsus Gazete'deki şiirlerde vezin ve kafiye ritim ve ahenk elde etmede önemli işlevlere sahiptir. Vezin, ağırlıklı olarak aruzdur. Aruzun oldukça başarıyla kullanıldığı şiirler yanında vezin kusurlarının çok olduğu örnekler de rastlanmaktadır. Çocukların algılama düzeyine uygun olarak kısa vezinler kullanıldığı gibi uzun vezinlerle şiirler de yazılmıştır. Serbest müstezat örnekleri de vardır. Manzumelerin çoğunluğu beyit düzenindedir.

Bestelenerek öğrenciler tarafından seslendirilmesi için kaleme alınmış ve "Mektep Şarkısı" başlığıyla yayımlanan manzumeler, azımsanmayacak sayıdadır. Bu bakımdan Çocuklara Mahsus Gazete'de birçok çocuk şarkısının yayımlandığını söylemek gerekir.

Çocuklara Mahsus Gazete'de yayımlanan çocuk şiirlerinin çoğunluğu serbest kafiye düzenine dayanan manzum hikâyelerdir. Duygu ve hayalleri daha etkili anlatmak için çocuğun anlayabileceği söz sanatları kullanılmıştır. Çocuğun algılama sınırlarına uygun olarak anlaşılması güç söz sanatları yerine daha basit ve genelde soyut kavramların somut nesnelere anlatılmasına dayanan teşbih (benzetme), insan dışı varlıkların insan gibi konuşturulması yöntemine dayanan teşhis (kişileştirme) ve intak (konuşturma) en çok başvurulan sanatlardır. Şiirlerde en çok rastlanan edebî sanatlar içinde benzetmeler genelde çocuklukla, okulla ilgilidir. Örnek göstermeye de sıklıkla başvurulur. Çocuklara Mahsus Gazete'de yer alan manzumelerde genellikle hikâye etme özelliği ağır basar. Manzumelerde diyaloglar ve fiil cümleleri fazladır. Hitap edilen okur düzeyi de dikkate

alındığında diyaloglarda ve cümlelerde basitlik, somutluk, yalınlık dikkati çeker. Genellemeye dayanan hüküm cümleleri ve gereklilik kipi yoğundur.

Nitelikli çocuk edebiyatında temel ölçüt, anti otoriter bakış açısı ile yazılmış olması iken burada “otoriter” bir yaklaşım söz konusudur. Çocuğa doğru- yanlış doğrudan gösterilir. Çocuğa öğüt yoluyla ulaşılmaya çalışılması pedagojik anlayışa aykırı ise de bu tavrı dönemin bir gerçeği olarak görmek gerekir. Çocuklara yönelik yazılan manzum hikâyelerde eğitici amaç belirgindir. Bu nedenle çoğu zaman doğrudan çocuklara seslenildiği, sohbet eder gibi konuşulduğu, çocuklara çeşitli uyarılarda bulunulduğu görülür. Zaman zaman ara cümlelere yer verilmesi akıcılığı bozmaktadır. Dilin çocuk düzeyine göre ağırlaştığı ve konuşma dilinin dışına çıktığı örnekler azdır. Genelde dil sade, anlatım açıktır. “Mini Mini Belkis’a” ve “Mini Mini Hayriye’nin Sabahı” gibi daha küçük yastaki çocuklara yönelik şiirlerde dil daha da yalınlaşır.

Tahkiyeli manzume niteliği taşıyan bazı metinlerde bentler arasında nesir cümleleri de görülmektedir. Manzumelerde vezin ve kafiye düzeninin elverdiği ölçüde ifadeler nesre çok yakındır. Mısra ortasında yeni bir cümlenin başlaması, mısra sonunda kelime gruplarının bölünmesi gibi uygulamalar yaygındır. (Akay, 1998: 169-170) Konuşma (diyalog) ve hitabet üslubunun yanında coşkun bir üslupla ve dua üslubuyla yazılan şiirler de vardır. Lirik şiirlerde tasvirî anlatım kullanılmıştır. Tasvirî, öğütlü, tahkiyeli anlatımların iç içe geçtiği şiirler de bulunmaktadır. Nazım türü olarak didaktik şiir bütün ağırlığıyla kendini hissettirmektedir. Az sayıdaki kahramanlık ve vatan şiirleri ise epik türe dâhildir. Lirik şiir örnekleri de genellikle öksüz veya yetim çocukların, fakir dilencilerin dilinden yazılmış, onların durumlarını arz eden parçalardır.

Çocuklara Mahsus Gazete’deki şiirlerde işlenen konular, çoğunlukla parçanın başlığından anlaşılmaktadır. Şiirlerde ele alınan temalar, temel çocuk meseleleriyle ilgilidir. Şiirler temalarına göre şöyle gruplandırılabilir: Ahlaki, eğitici şiirler; çalışmayı öğütleyen, okumanın önemini telkin eden şiirler; tabiat ve hayvanları ele alan şiirler; anne, çocuk ve kardeş sevgisini isleyen şiirler; sosyal içerikli şiirler; ölümün izlerini yansıtan şiirler; çocuk sağlığını konu alan şiirler; dinî şiirler; vatan ve kahramanlık şiirleri; fennî ve coğrafi şiirler.

Şiirler, Çocuklara Mahsus Gazete’deki edebiyat ürünleri içinde önemli bir yer tutmakta ve önceki çocuk dergilerinde fazla örneği bulunmayan bu türün ilk örnekleri olmak bakımından değer taşımaktadırlar.

Fabl:

Hayvan masalı olan fablın hem manzum hem mensur örneklerine rastlamak mümkündür. Çocuk edebiyatı ürünleri içinde masalımsı eserler kapsamında incelenen fabl, şiir sanatında, sanat değeri bakımından en alt düzeyde görülen didaktik türe dâhildir. Çocuklara Mahsus Gazete’de yedisi manzum, on dördü mensur olmak üzere yirmi bir fabl örneğine rastlanmaktadır. Bu, altı yüz yirmi yedi sayıya ulaşan bir çocuk dergisi için oldukça az bir sayıdır. Oysa fabl, çocuk edebiyatında önemli ve tarihi oldukça eski bir türdür. Tamamen fabl özellikleri göstermese de hayvanların konuşturulduğu az sayıda şiir de vardır. Bu şiirlerde, fablda bulunan “olay” ögesine rastlanmaz; hayvanlar ya kendi aralarında münakasa ederler ya da sahipleriyle konuşur, sohbet ederler.

Tiyatro:

Çocuklara Mahsus Gazete’de telif oyun bulunmazken, üç çeviri oyun yayımlanmıştır. Oyunlarda zaman ve mekân belirtilmemiştir. Dili çocukların anlayacağı düzeydedir. Çocuk eğitimi konusundaki diktece yüzeysel tavrın dışına çıkılarak davranış bozukluklarının kaynağına inilmesi, çocuktan önce anne babanın eğitilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

İlk telif çocuk hikâye ve romanları ile çocuk şiirlerinin bu dergide yayımlandığı görülmektedir. İlk ürünler nitelik yönünden belli bir düzeyi asamamışsa da, ikinci dönemde nitelikli çocuk edebiyatı örnekleri çeviri yoluyla edebiyatımıza kazandırılmıştır. Telif nitelik taşıyan ağırlıklı tür şiirdir. Çocuklara Mahsus Gazete’nin edebiyat yönünün zayıf kalması, yayımlanma amacının öncelikle

çocukların güzel ahlak edinmelerini, derslerinde daha başarılı olmalarını ve dünya hakkında yeni ufuklar edinmelerini sağlamak olmasıyla yakından ilgilidir. Bu da derginin fenne ağırlık vermesine yol açmıştır.

Çocuklara Mahsus Gazete’de çocuk şiiri olarak yüz seksen kadar metin bulunmaktadır. Bunların çoğu tahkiyeli bir üslupla ve aruz vezniyle yazılmıştır. Şiirlerin bir kısmı Çocuklara Rehber dergisinden aktarılmıştır. Çocuklara Mahsus Gazete’deki edebiyat ürünlerinde konu ve ileti önem kazanmış, bu özellik metinlerin başlıklarına da yansımıştır. Çoğunluğu okuyuculara ait olan ilk telif hikâyelerde basit bir kurgu söz konusudur. Bu türde zamanla ilerleme kaydedilmiş, ikinci dönemde özellikle çeviri hikâyelerle nitelikli eserler okura aktarılmıştır. “Millî hikâye” olarak verilen telif eserler konu ve kuruluş yönünden dönemin edebî yönelimiyle koşutluk gösterirken “fennî hikâye/roman” olarak sunulan eserler de önemli bir yer tutmaktadır.

Anı türünde eserler diğer türlere oranla daha fazladır. Telif ve çeviri anıların sayısı dengededir. Özellikle Recaizade Ercüment Ekrem’e ait anılar edebî değer taşıyan metinlerdir. Tefrika olarak yayımlanan uzun anılar da yer almıştır. Büyük bir kısmı çeviri olmak kaydıyla biyografi ve gezi yazısı türlerinde eserler de bulunmaktadır. Dergide çoğunluğu öğrencilere ait olan okuyucu mektuplarına ikinci dönemde neredeyse hiç rastlanmaz.

Derginin en dikkat çekici özelliği, çocuk edebiyatında çok önemli bir yeri bulunan “masal”a ve masalsı, fantastik öğelere hiç yer verilmemesi, çocukların mutlak “gerçek”in çemberinde tutulmasıdır. Tek yönlü bakış açısı, çocukların hayal güçlerini geliştirmeye yönelik eserlerin sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Katı gerçekliğin hikâye, roman, şiir, anı, fabl, makale, sohbet gibi türlerle çocuklara sunulmaya çalışıldığı edebî ürünlerde ise temel amaç, çocukların çalışkan, uslu, terbiyeli olmalarını, büyüklerinin sözlerini daima dinlemelerini sağlamaktır.

Çocukların kendilerini buldukları bölüm, çoğunluğu çeviri olan, gemilerle yapılan seyahatleri konu alan çocuk romanlarıdır. İlk yedi yılda telif ve çeviri oranı dengede iken sekizinci ciltle birlikte çeviri ağırlık kazanmıştır. Bu, çocuk edebiyatımızın gelişmesine ket vurmakla birlikte derginin niteliğini yükseltmiştir.

Çocuklara Mahsus Gazete’nin son sayısı 13 Ağustos 1908 tarihli dir. Yayında kaldığı sürece yayın akışına ilişkin en ufak değişikliklerin bile önceden duyurulduğu dergi, II. Meşrutiyet’in ilanının ardından, yayın hayatından çekileceğine dair herhangi bir ifadeye yer vermeksizin kapanmıştır. Yayınını on iki yıl aksatmadan sürdüren ve altı yüz yirmi yedi sayıya ulaşan Çocuklara Mahsus Gazete, bu yönüyle ilk dönem çocuk dergilerinden belirgin şekilde ayrılır. Çocuklara Mahsus Gazete, çocuk dergiciliğinde olduğu gibi çocuk edebiyatının gelişmesinde de önemli bir aşamadır.

MİLLİ ÇOCUK DERGİSİNDE ÇOCUK MÜZİĞİ, ÇOCUK ŞARKILARI, NİNNİLER, SAYIŞMACALAR VE ŞİİRLERİN YER ALMA DURUMU

SAYI	İNCELENEN TÜRLERE YER VERİLİP VERİLMEDİĞİ	TÜR	ŞAİR	TEMA	İŞLEDİĞİ DEĞER-HEDEFLEDİĞİ KAZANIM	SİYASAL-DİNSEL MESAJ İÇERİP İÇERMEDİĞİ
1	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Güzel ahlak	Anneye saygı-büyüklerle saygı ve sevgi	Dinsel mesaj içeriyor.
2	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Yardımselverlik	Yaşlı ve yoksul insanlara yardım etme, farkındalık oluşturma	Dinsel mesaj içeriyor.
3-4-5-6	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
7	Elimizde dergi örneği yok.					
8	Masal, tekerleme biçiminde verilmiş.	Masal / Tekerleme	Zekiye Çoban	Renkler ve gökkuşağı	Çocuğa problem çözebilme becerisi kazandırma	Dinsel mesaj içeriyor.
9	Masal çalışılmış, masalın girişi dörtlükle yapılmış. Bir paragraf sonrasında tekrar bir dörtlüğe yer verilmiş.	Masal	Zekiye Çoban	Ramazan	Oruç ibadetinin toplumdaki etkisine dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
10	Masal dörtlükler halinde çalışılmış.	Masal	Zekiye Çoban	İyilik	Sabırlı olmayı aşılama	Dinsel mesaj içeriyor.
11	Manzum masal ile giriş yapılmış.	Masal	Zekiye Çoban	Ramazan orucu	Oruç tutmanın önemini aşılama	Dinsel mesaj içeriyor.
	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Teravih namazında gülen çocuklar	Çocukların cami içerisindeki davranışlarının normal karşılanmasının gerekliliği	Dinsel mesaj içeriyor.
12	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
13	Masal başlangıcı iki dörtlük ile yapılmış.	Masal	Zekiye Çoban	Ramazan	Ramazan orucunun önemine vurgu yapma	Dinsel mesaj içeriyor.
14	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
15	Elimizde dergi örneği yok.					
16	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
17	Sunulan masal içerisinde yer yer kafiyeli dörtlüklere yer verilmiş.	Masal	Zekiye Çoban	Öğrencilik / güzel ahlak	Tembellikten arınmak gerektiği, azimli öğrenci olmayı aşılama	Dinsel mesaj içeriyor.
18	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
19	Masal içerisinde dörtlüklere yer verilmiş.	Masal	Zekiye Çoban	Ahret inancı / ölüm sonrası dirilme	Yaşam ve ölümün olağan olduğunu aşılama	Dinsel mesaj içeriyor.
20	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Bestami Yazgan	Anne	Anne sevgisi	Dinsel veya siyasal mesaj içermiyor.

21	Masal başlangıcı dörtlük ile yapılmış.	Masal	Zekiye Çoban	Bayram	Bayram gününün önemine dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
22	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum Masal	Zekiye Çoban	Pazar günü	Bilinç aşılama, farkındalık yaratma	Dinsel mesaj içeriyor.
23	Masal, tekerleme biçiminde verilmiş.	Masal / Tekerleme	Zekiye Çoban	Yardımlaşma	Kış aylarında sokak hayvanlarına yardım	Dinsel mesaj içeriyor.
24	Masalın sonunda dörtlüğe yer verilmiş.	Masal	Zekiye Çoban	Alfabe / öğretmen	Öğretmenlik mesleğinin önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
25-26-27-28-29-30	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
31	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum Masal	Zekiye Çoban	Namaz	Beş vakit namazın önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
32-33	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
34	Elimizde dergi örneği yok.					
35	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
36	Şiire yer verilmiş	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Dede sevgisi	Aile bağlarının önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
37	Şiire yer verilmiş	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Heyecan	Çocuklarda stres ve heyecan durumunun olağan olduğuna dikkat çekme	Siyasal veya dinsel mesaj içermiyor.
38	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
39	Masal içerisinde kafiyeli tekerleme kullanılmış.					
40	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
41	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mahmut Bıyıklı	İyilik ve hayaller	Çocuklara iyiliği aşılama	Dinsel mesaj içeriyor.
42-43-44-45-46-47	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
48	Bestami Yazgan'ın Bir Büyüsem adlı şiirine yer verilmiş.	Şiir	Bestami Yazgan	Büyüme isteği	Bebeklik ve yetişkinliğin farkına dikkat çekme	Siyasal ya da dinsel mesaj içermiyor.
49-50-51	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
52	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Teravih namazı	Camide çocuklara hoşgörülü davranılması	Dinsel mesaj içeriyor.
53	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Kerem Emre Tat	Dede sevgisi	Dede torun bağının önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
54-55	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
56	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mahmut Bıyıklı	Bayram sevinci	Bayramların önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
57-58-59-60-61	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
62	Şiire yer verilmiş.	Şiir	M. Said Kadıoğlu	Öğretmen sevgisi	Öğretmenlik mesleğinin önemini vurgulama	Siyasal veya dinsel mesaj içermiyor.
63	Şiire yer verilmiş.			Camide namaz		

64-65-66-67	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
68	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Eflatun	Bebek sevgisi.	Çocuklarda bebeklerin masumiyetlerinin farkındalığını oluşturma	Dinsel mesaj içeriyor.
69	Şiire yer verilmiş.	Şiir	M. Said Kadroğlu	Öğretmen sevgisi	Öğretmenliğin önemine vurgu yapma	Siyasal veya dinsel mesaj içermiyor.
70	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Zekiye Çoban	Bir kız çocuğunun hafızlık hayali	Çocukları hayallerinin peşinden gitmeye teşvik etme	Dinsel mesaj içeriyor.
71-72-73-74-75	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
76	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum masal	İnci Karaman	Anne Babaya iyilik	Allah rızası için iyilik etmenin, kötülükten sakınmanın önemini vurgulama	Dinsel mesaj içeriyor.
77-78-79	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
80	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Mücahit Taha Mecek	Necmettin Erbakan	Necmettin Erbakan'ın şahsiyeti	Dinsel mesaj içeriyor.
81-82	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
83	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum Masal	Zekiye Çoban	Namaz	Beş vakit namazın önemine dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
84	Bestami Yazgan'ın Bir Büyüsem şiirine yer verilmiş.	Şiir	Bestami Yazgan	Büyüme isteği	Bebeklik ve yetişkinliğin farkına dikkat çekme	Siyasal ya da dinsel mesaj içermiyor.
85	Elimizde dergi örneği yok.					
86	Elimizde dergi örneği yok.					
87-88-89-90	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
91	Elimizde dergi örneği yok.					
92-93-94-95-96-97-98	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
99	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum Masal	Aysun Kocaman	Tembellik / çalışmanın gerekliliği	Çocukları çalışkanlığa teşvik etme	Siyasal veya dinsel mesaj içermiyor.
100-101-102-103-104-105	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
106	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Aysun Kocaman	Bayrak ve vatan sevgisi	Vatanseverlik	Siyasi mesaj içeriyor.
107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
118	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum Masal	Ömer Çetinkaya	Arkadaşlık / paylaşımcı olma	Paylaşımcı olmanın farkındalığını oluşturma	Dinsel mesaj içeriyor.
119-120-121-122-123	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					

124	Elimizde dergi örneği yok.					
125-126-127-128-129-130-131-132-133	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
134	Şiire yer verilmiş.	Şiir	M. Said Kadıoğlu	Camide namaz	Cemaat namazına özendirme	Dinsel mesaj içeriyor.
135	Şiire yer verilmiş.	Şiir	Ali Hakkoymaz	Savaş çocukları	Savaşın çocuklarda oluşturduğu tahribata dikkat çekme	Siyasi mesaj içeriyor.
136	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
137	Şiire yer verilmiş.	Şiir	M. Said Kadıoğlu	Karne sevinci	Memleket özlemini hissettirme	Siyasi ve dinsel mesaj içeriyor.
138-139-140	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
141	Şiire yer verilmiş.	Şiir	?	Çalışan anne/ çocuğun anne özlemi	Çalışan annelerin çocuklarında oluşan tahribat	Siyasal veya dinsel mesaj içeriyor.
142-143-144-145	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
146	Elimizde dergi örneği yok.					
147	Elimizde dergi örneği yok.					
148	Elimizde dergi örneği yok.					
149	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
150	"Ben Filistinli Çocuk" şiirine yer verilmiş. "Suriyeli Çocuk" şiirine yer verilmiş.	Şiir	Hayati Otyakmaz	Filistin ve savaş Suriye savaşı	Savaş coğrafyalarında çocukların yaşadığı zorluklar	Dinsel mesaj içeriyor.
151	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
152	Derginin arka kapağında "Kudüs ey Kudüs" şiirine yer verilmiş.	Şiir	Dominique Lapierre Larry Collins-1974	Kudüs	Kudüs'ün bağımsızlığının önemini hissettirme	Dinsel mesaj içeriyor.
153	Elimizde dergi örneği yok.					
154-155-156	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
157	Arka kapakta Filistin Marşı'na yer verilmiş.	Marş	-	Mücadele	Zulüm karşısında sabır ve sebat gösterme	Dinsel mesaj içeriyor.
158-159-160-161-162-163-165	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
165	Derginin arka kapağında Yunus Emre'nin bir dörtlüğüne yer verilmiş.	Şiir	Yunus EMRE	İlim	Ahlaklı olmanın ilim sahibi olmaktan daha önemli olduğuna dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
166-167	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
168	"Teravihte Gülen Çocuklar" adlı şiire yer	Şiir	Anonim	Teravîh namazı	Teravîh namazında çocuklara karşı tutumun	Dinsel mesaj içeriyor.

	verilmiş.				hoşgörülü olması gerektiği	
169-170-171	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
172	Manzum masala yer verilmiş.	Manzum Masal	Asuman Kocaman	İyilik	Kötülüğün karşılıksız kalmayacağı	Dinsel mesaj içeriyor.
173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
184	Derginin arka kapağında Arif Nihat Asya'nın bir dördlüğüne yer verilmiş.	Şiir	Arif Nihat ASYA	Bayrak	Vatan sevgisi ve bayrağın önemi	Siyasi mesaj içeriyor.
185-186-187-188-189-190-191-192-193	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
194	Derginin arka kapağında Arif Nihat Asya'nın bir dördlüğüne yer verilmiş.	Şiir	Arif Nihat ASYA	Bayrak	Vatan sevgisi ve bayrağın önemi	Siyasi mesaj içeriyor.
195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
208	Kar ve Kuşlar isimli şiire yer verilmiş.	Şiir	Hayati Otyakmaz	Hayvan sevgisi	Soğuk havalarda dışarda kalan hayvanlara yardım etme bilinci	Dinsel mesaj içeriyor.
209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
239	Derginin arka kapağında üç ayrı kıta sunulmuş.	Dörtlükler	Anonim	Ramazan sevinci / ramazan orucu / iyilik	Şükür bilinci, ezanın kutsallığı, iyiliğin önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
240-241-242	İncelemeye esas türlere yer verilmemiş.					
243	"Canım Ailem" şiirine yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Aile	Aile kavramının önemine vurgu	Dinsel mesaj içeriyor.
244	"Bayram Sevinci" şiirine yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Bayram	Bayramların toplumsal etkisini kavratma	Dinsel mesaj içeriyor.
245	"Besmeleyle Başlarım" şiirine yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Besmelenin güzelliği	Besmelenin önemine vurgu	Dinsel mesaj içeriyor.
246	Manzum hikâyeye yer verilmiş/ nesir biçimde yazılmış.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Aşure ayı	Aşurenin tarihçesi	Dinsel mesaj içeriyor.
247	"Merhamet" adlı şiire yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Merhamet	Merhamet duygusu	Dinsel mesaj içeriyor.
248	"Hava Biraz Soğuktur" şiirine yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Hastalık ve soğuk / alternatif tıp	Soğuk havalarda dikkatli olma bilinci	Siyasal ve dinsel mesaj içeriyor.
249	"Abur Cubur" adlı manzum hikâye ve "Sırlarla Dolusun Allah'ım" adlı şiir verilmiş.	Manzum Hikâye, Şiir	Şevval Andiç SümeYYe Yıldız	Esmâ-ül Hüsna	Sağlıklı beslenme alışkanlığının önemi Allah'ın varlığına ve birliğine iman	Dinsel mesaj içeriyor.
250	"Öğretmenim'e" adlı şiire yer verilmiş.	Şiir	Rıfki Kaymaz	Öğretmen	Öğretmenlik mesleğinin önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
251	"Dua" isimli manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Rıfki Kaymaz	Dua etmek	Dua etmenin önemi	Dinsel mesaj içeriyor.
252	"Bayram Gibi Bayramlar" adlı manzum hikâye sunulmuş.					

253	"Başarı Şerbeti" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Disiplinli olmak / çalışmak	Düzen, disiplin ve gayretli olmanın başarıya etkisine dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
254	"Kış Örtüsü" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Kar	Kar, yağmur, rüzgâr vb. doğa olaylarının Allah'ın hikmetiyle olduğuna dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
255	"Uçsuz Bucaksız Bir Diyar" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Uzay / galaksi	Evrenin kusursuz yaratılışına dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
256	"Beyaz Takım Elbiseli Süper Kahraman" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Necmettin Erbakan	Necmettin Erbakan'ın şahsiyeti	Siyasi ve dinsel mesaj içeriyor.
257	"Vatanım Benim" isimli manzum hikâyeye yer verilmiş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Vatan / bayrak	Vatan sevgisi	Siyasi mesaj içeriyor.
258	"Var mı Su Gibisi?" adlı manzum hikâyeye yer verilmiş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Su (önemi)	Tasarruflu olma bilinci	Dinsel mesaj içeriyor.
259	"Nasıl Bir Şey Bu Adalet" adlı manzum hikâyeye yer verilmiş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Adalet kavramı	Adalet kavramının önemine vurgu	Dinsel mesaj içeriyor.
260	"Teknoloji" adlı manzum hikâyeye yer verilmiş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Teknoloji ve televizyon / çocuklarla olan bağı	Teknoloji konusunda bilinçlendirme	Siyasi ve dinsel mesaj içermiyor.
261	"Ramazan Manisi" adlı şiire yer verilmiş.	Şiir	-	Yardımlaşma / İyilik	İyiliğin önemine dikkat çekme, çocuklarda iyilik yapma bilinci oluşturma	Dinsel mesaj içeriyor.
262	"Kumandan Mehmet" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Anonim	Fatih Sultan Mehmet / İstanbul'un Fethi	Fatih Sultan Mehmet'in kişiliği	Dinsel mesaj içeriyor.
263	"İşte Geldi Karne Vakti" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Karne sevinci	Tatil dönemini değerlendirilme bilinci	Dinsel mesaj içeriyor.
264	"Bir Yaz Antlaşması" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Mevsimler / Yaz	Donanımlı birey olmaya yönelme	Dinsel mesaj içeriyor.
265	"Bir Şükür Şiiri" adlı manzum hikâye sunulmuş.	Manzum Hikâye	Şevval Andiç	Şükür / Kâinat	Evrenin kusursuzluğuna dikkat çekme	Dinsel mesaj içeriyor.
266	"Vatanımın İncisi" adlı şiire yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Kıbrıs	Kıbrıs Ada'sının önemine dikkat çekme	Dinsel ve siyasi mesaj içeriyor.
267	"Bayram Sevinci" adlı şiire yer verilmiş.	Şiir	Şevval Andiç	Bayram	Bayramların önemine vurgu	Dinsel mesaj içeriyor.
268	"Temelimiz Tevhidimiz" adlı şiir verilmiş.	Şiir	Beyzanur Kömürcü	Kelime-i Tevhit	Allah'ın varlığı ve birliğine iman	Dinsel mesaj içeriyor.

11. Milli Çocuk Dergisi Editörleri Rahmi Yolcu ve Sümeyye Abatay ile Yapılan Röportajlar

Çocuğun edebiyatla buluştuğu noktada çocuğa verilen mesajın önemszenmesi gerekiyor. Bu nedenle çocuk süreli yayıncılığında editörler, oyun kuran bir öneme sahipler. Editörlerin ve editörlüğün çok önemszenmesi gerekir. Bu yüzden editörlüğün öneminin hissedilmesine yönelik çalışmalar da yaptık. Özelden Milli Çocuk'un yayın hayatında, genelde ise süreli çocuk yayıncılığında editörlerin bir süreli yayının yayın politikalarını ne kadar etkilediğine dair fikir sahibi olmak amacıyla halef selef olarak derginin eski ve yeni editörleri Rahmi Yolcu ve Sümeyye Abatay ile röportaj yaparak iki editörün yönetim dönemlerine ait farklılıkları tespit etmeye çalıştık. Her iki editörün editörlük dönemleri arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ve bu süreç içerisinde Türkiye ekonomisinde ve Türkiye medya hayatında meydana gelen değişiklikleri incelemeye çalıştık.

a) Rahmi Yolcu ile Yapılan Röportaj:

— *Sayın Yolcu, özelden Milli Çocuk'un yayın hayatında, genelde ise süreli çocuk yayıncılığında editörlerin bir süreli yayının yayın politikalarını ne kadar etkilediğine dair fikir sahibi olmak amacıyla halef selef¹ olarak hem sizinle hem Sümeyye Abatay ile röportaj yapmak istedik. Çocuk yayıncılığında editörün orta sahada top çeviren ve oyun kuran bir öneme sahip olduğunu biliyor ve editörlüğü çok önemsiyoruz. Bu yüzden editörlüğün öneminin hissedilmesine yönelik çalışmalar da yapıyoruz. VI. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nda sunacağımız bildiride de bunu vurgulamaya çalışacağız. Bizimle röportaj yapmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz.*

Rahmi YOLCU: Çocuklar... Elbette hepimizin ortak noktası olması sebebiyle gündemde tutma sorumluluğunu omuzlarımızda taşıdığımız en önemli konularımızdan birisi olarak karşımıza çıkıyor. Bundan ötürü böyle önemli bir konuda kendimi yetkin kabul etmememe rağmen benimle röportaj yapmayı talep ettiğinizden dolayı size ve Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği'ne teşekkür ederim. Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

— *Çocuk okurlarınızdan, görüş ve öneri almak için kullandığınız geri bildirim kanalları var mıydı? Eğer bu tür kanalları kullanıyordusanız derginin içeriği belirlenirken çocuk okurlardan aldığınız geri bildirimler ne kadar etkili oluyordu?*

Rahmi YOLCU: Geri bildirim hususunda gerek okuyucu kitlemiz olan çocuklarımızdan gerek velilerinden gerekse sınıflarında Milli Çocuk dergisini öğrencilerine okutan öğretmenlerimizden zaman zaman geri dönüşler alıyorduk. Bu dönüşler genellikle dergimizin mail adresine, sosyal medya hesaplarına veya bizzat telefonla bizlere iletilen görüşlerdi. Bize yapılan olumlu veya olumsuz eleştiriler derginin yayınlarına direkt olarak etki ediyordu. Çünkü Milli Çocuk okuyucularından kopuk, ulaşılamaz ve eleştirilemez bir dergi değildi.

— *Geri dönüşler nasıldı? Örneklendirecek olursak "Rahmi abi, bu sayıda şöyle bir şey yapsanız nasıl olur? Ya da bu böyle olmasaydı. Daha farklı olsaydı. Şu çalışma neden şu şekilde değil? Ya da şu da olsaydı" dedikleri geri bildirimler aldınız mı? Aldıysanız bu geri bildirimler sizin yayın politikanızı ne kadar etkiledi. Gelen eleştiri ve önerilerdeki fikirleri ne kadar uygulayabiliyordunuz?*

Rahmi YOLCU: Tabii ki gelen her eleştiriye dikkate alma gayreti içerisindeydik. Gelen istekleri ve önerileri imkânlar dâhilinde çok hızlı bir şekilde derginin yayınlarına yansıtıyorduk. Takdir edersiniz ki derginin hitap ettiği yaş aralığı henüz uzun uzun yazıları okumayı alışkanlık edinmemiş, daha çok soyut düşünebilen ve görsel dikkati ön plânda olan çocuklarımızdan oluşuyor. Dolayısıyla çocuklarımızdan gelen talepler genellikle bulmaca ve oyun sayılarının artması yönünde oluyordu. Biz de dengeyi bozmadan bu konuya dikkat etmeye çalışıyorduk. Dergiyi takip eden çok dikkatli öğretmenlerimiz de vardı. Onların dergide gördüğü eksiklikler hususunda bize yaptıkları uyarılar, süreç içerisinde derginin yayın kalitesinin artmasında bizlere ciddi katkılar sundu.

— *Derginin içeriğinde yer alan hangi tür daha çok dikkat çekiyordu? Yayınlanan içerikler içerisinde çok belirgin olarak okurun dergiye olan bağlılığı güçlendiren içerikler var mıydı? Tek bir içeriğe duyulan ilgi, dergiye olan bağlılığı güçlendiriyor diyebileceğiniz örnekler var mıydı?*

halef selef olmak: Bir işte, görevde iki kişinin birbirini izleyerek bir göreve gelmiş olması, birinin ötekini yerine geçmesi.

Rahmi YOLCU: Milli Çocuk'ta bölümler halinde yayınladığımız çizgi romanlar ve yine macera içerikli dizi hikâyeler çocukların dikkatini çeken içeriklerdi. Bu yayınlar hem dergiyi sürüklüyordu hem de çocuklarda bir sonraki sayı için bir heyecan uyandırıyordu.

— *Derginin biçim ve içeriği ile ilgili almış olduğunuz eleştiri ve öneriler nelerdi?*

Rahmi YOLCU: Milli Çocuk dergisi herhangi bir ticari kaygı gütmeyen, iyi bir niyetle ortaya çıkarılmış, alanında ciddi bir boşluğu doldurmuş bir yayındır. Aslında bu kadar uzun süren bir yayın hayatının olmasının altında yatan temel sebep de tam olarak bu diyebiliriz. Derginin yazarlarından, çizerlerinden, editöründen, operatörüne kadar herkes bu işi karşılıksız olarak yaptı ve yapmaya devam ediyor. Dergi yayınlarını zenginleştirmek adına özellikle velilerden ve öğretmenlerden içerik önerileri ve bizzat yayın katkıları alarak Milli Çocuk dergisini okuyucunun bir parçası haline getirmek için çabaladık. Bunu kısmen de olsa başardığımızı düşünüyorum.

— *Derginin uzmanlarca pedagojik olarak incelenip daha sonra yayına sunulduğu oluyor muydu? Bu tür incelemeler yapılmıyorsa bu incelemeler yapılsın diye bir girişiminiz oldu mu? Yayın ekibinden ve yöneticilerden bu yönde nasıl geri bildirimler aldınız?*

Rahmi YOLCU: Benim dönemimde dergi bünyesinde görevli bir pedagog bulunmuyordu. Fakat biz dergiyi baskıya vermeden önce bu hususlara azami ölçüde dikkat ediyorduk. İlerleyen süreçte bu hususta dışarıdan destek olan pedagog arkadaşlarımız oldu.

— *Derginin uzmanlarca pedagojik olarak incelenip daha sonra yayına sunulduğu oluyor muydu? Bu tür incelemeler yapılmıyorsa bu incelemelere rağmen gözünüzden kaçan ve daha sonra eleştiri olarak karşınıza çıkan herhangi bir durum oldu mu?*

Rahmi YOLCU: Elbette... Tüm incelemelerimize rağmen muhakkak gözümüzden kaçan ve hatta sırttan hatalarımızın olduğu oluyordu. Ama çok şükür ki çocuklarımızın zihin dünyasını olumsuz yönde etkileyecek bir yayınının olduğunu en azından ben hatırlıyorum.

— *Türkiye'de ve dünyada çocuk edebiyatı genellikle sözlü kültürden etkilenir. Ve masal, destan, atasözleri vb. sözlü edebiyat ürünlerinden beslenir. Sizin yayın politikanızda sözlü kültür ne derece yer tutuyordu?*

Rahmi YOLCU: Masallar, destanlar, atasözleri gibi sözlü edebiyatın ürünü olan içerikler dergide sıkça yer alıyordu. Türk edebiyatı bu konuda bize oldukça geniş ve zengin bir içerik sunuyor. Biz bu zenginlikten çokça faydalanıyorduk. Dergi, bu yönüyle sözlü edebiyata ait birçok içeriği okuyucularına sundu ve sunmaya devam ediyor.

— *Milli Çocuk okurları sözlü edebiyat ürünlerine ve sözlü edebiyat ile beslenen çocuk edebiyatı ürünlerine ne derecede ulaşabiliyorlardı?*

Rahmi YOLCU: Biz sözlü edebiyata ait içeriklerin dergide yer almasına özen gösteriyorduk. Ailelerin de bu hususta hassas olduğunu umuyorum.

— *Dergilerinizde yer alan hikâyeleri inceledim. Siz hikâyeleri yayınlarken edebi bir kaygı taşıyor musunuz? Yoksa imgesel mi çalışıyorsunuz? Sözcüklere yüklenen anlamlar ve iletilmek istenen mesajlar daha mı önde sizin için?*

Rahmi YOLCU: İçerik belirlerken daha çok çocuklarımızın duygu ve düşünce dünyasına hitap etmeye çalışıyoruz. Açıkçası edebi kaygıdan ziyade bu alanda çocuklarımızın ufkunu genişletmek daha bir anlam ifade ediyor. Bu bağlamda kullanılan kelimeler, seçilen hikâyeler daha çok çocuk okuyucularımızın zihin dünyasını doğru bir şekilde yönlendirme üzerine kurulu.

— *Bizim sempozyum bildirimizle ilgili çalışmada ana konumuz ninniler, çocuk müziği, çocuk şarkıları, sayışmacalar. Dolayısıyla biz sizin derginizi bu türler bakımından inceliyoruz. Bir editör olarak bu türleri önemseme bakımından kendi yayın anlayışınızı sorguladınız mı? Sözlü edebiyat ürünlerine ne derecede önem verdiniz?*

Rahmi YOLCU: Bu saydığınız içerikler bir çocuk dergisinin olmazsa olmazlarıdır. Çocukların duygu ve düşüncelerini doğru bir yöne kanalize etmek üzere çaba sarf ederken, aynı zamanda onlar için dergiyi eğlenceli bir hale getirmek de önemli. Bu yüzden saydığınız türden içeriklere azami ölçüde dergimizde yer vermeye çalışıyoruz.

— *Görselliğin, çocukta yazılı metinlerden daha etkili olduğunu biliyoruz. Görsel mesajlara ne derece yer verdiniz? Ya da bununla ilgili bir çalışma yaptınız mı? Görsel olarak nasıl bir çalışma yaptınız?*

Rahmi YOLCU: Aslında bakarsanız görsel konusu bizim en dikkat ettiğimiz fakat aynı zamanda en çok zorlandığımız konulardan bir tanesi. Çizerlerimiz bu hususta oldukça hassaslar. Konu bütünlüğü içerisinde çizerlerimizin hazırlamış olduğu görseller işimizi gerçekten kolaylaştırıyor. Bazı içerikler için hazır görseller kullanma durumunda kaldığımızda ise gerçekten zorlanıyoruz. Çünkü burada ince eleyip sık dokumamız gerekiyor. Konu ile alakalı, dikkat çekici ve yayına uygun görselleri seçmemiz gerekiyor. Bu da oldukça zor olabiliyor.

— *Gizem... Yani merak uyandıran kareler. Zannediyorum manşetlerden daha çok resim dikkat çekiyor. Çok dikkat çekici bir manşet kullandığınızda aynı etkiyi bırakmayabiliyor. Ama görsel anlamda kullanılan görsel ile çocukların dikkatini daha fazla çektiğini söyleyebilir miyiz?*

Rahmi YOLCU: Elbette söyleyebiliriz. Bazen bir fotoğraf karesi, bazen de küçük bir karikatür sayfalarca metnin ifade edeceği anlamı tek başına ifade edebilir. Özellikle çocuk yayıncılığında bu husus daha bir önem arz ediyor. Çocuklar uzunca sürüp giden yazılardan ziyade görsel içeriklere yöneliyorlar. Bu da bizim görsel seçiminde hassas davranmamızın en temel sebebi.

— *Çocuk edebiyatı alanında bir süreli yayın yönettiniz. Belli bir süresi var. Bir yetiştirme telaşı... Aynı zamanda çocuk edebiyatı alanında akademik gelişmeleri izliyor muydunuz? Çocuk edebiyatına dair okumalar yapıyor muydunuz? En önemlisi bu... Yani siz birebir içerik hazırlıyorsunuz, alıntı değil, içerik üretiyordunuz, dolayısıyla bir altyapının var olduğu aşikâr. Ama bunu ileriye taşımak, desteklemek adına çocuk edebiyatına dair ne yapıyordunuz? Okumalar yapıyor muydunuz? Araştırmalar yapıyor muydunuz?*

Rahmi YOLCU: Çocuk yayınları ile alakalı daha çok bizim gibi çocuklara hitap eden dergileri takip etmek önem arz ediyor. Neler söylendi, neler söyleniyor, neler söylemek lazım, ya da neleri söylememek lazım? Bütün bunları tamamen olmasa da kısmen takip etmek, içerik kalitesini artırmak açısından bizlere fayda sağlıyor.

— *Bir çalışma yapıyorsunuz ancak sizin çalışmanıza benzer çeşitli çalışmalar var piyasada. “Bizim dışımızdaki dergiler acaba ne yapmıştır, sosyal medyada ne olmuştur, bunlar mesaj olarak ne veriyor, biz ne yapıyoruz, diğerleri ne yapıyor?” gibi sorgulamalar yapıyor muydunuz?*

Rahmi YOLCU:

— *Diğer çocuk yayınlarında edebi anlamda şiir, çocuk şarkıları vs. bunları gözden geçirdiğinizde yeteri kadar var mı? İnceleyen bir insan olarak baktığınızda kendi derginizle kıyaslama demeyeyim de, ister istemez bir analiz yapıyorsunuz. Sizce edebi açıdan yeterli miydi yaptıklarınız? Şiir olur. Çocuk şarkısı olur.*

Rahmi YOLCU: Piyasadaki diğer çocuk dergilerini incelediğimizde herkesin kendi yayın politikası çevresinde bir içerik üretimi gerçekleştirdiğini görüyoruz. Dolayısıyla teknik olarak elbette bir kıyaslama yapıyorsunuz fakat içerik politikası anlamında bir kıyaslama yapmanın çok objektif olmayacağı kanaatindeyim.

— *Çocuk edebiyatı alanında takip ettiğiniz okumalar var mıydı? Özellikle izlediğiniz hangi yayınlar, hangi kitaplar ve hangi yazarlar, akademisyenler vardı? Var mı böyle özellikle “Esra Hanım ben kesinlikle bunu öneririm, çocuk edebiyatı adına kaliteli bir kitap, bize ışık tutuyor” diyebileceğiniz?*

Rahmi YOLCU:

— *Medya kuruluşu olarak Millî Çocuk’un görüşünü biliyoruz. Bakış açınızı ve vermek istediğiniz mesajı tahmin ediyoruz. Hazırlamış olduğunuz örneklerde de az çok bunu hissettik. Bizim tam olarak öğrenmek istediğimiz şey şu; bağımsız bir düşünce olarak sizi gerçekten destekleyen iyi ki biz bu insanlarla tanıştık ya da bu yayınlara bu kuruluşla tanıştık da bize ışık oldu diyebileceğiniz bir kurum veya kuruluş oldu mu?*

Rahmi YOLCU:

— *Millî Çocuk’taki görevinizden ayrıldıktan sonra çocuk edebiyatı ve çocuk yayıncılığı ile ilgili uğraşlarınız ve ilginiz devam ediyor mu?*

Rahmi YOLCU:

— *Millî Çocuk’ta kullandığınız hiçbir sözcüğün gelişi güzel seçilmediğini anlıyoruz. Hepsi ince elenip sık*

dokunmuş. Tebrikler. Siz editörlüğe başladıktan sonra dergide ne gibi şeyleri değiştirme çabasında oldunuz? Yazı olur, şiir olur ya da farklı bir tür olur, kapak olur, tasarım olur... Bu böyle olmasın da ben bunu zaman içerisinde şu noktaya getireyim dediğiniz neler oldu? Bu şekilde değiştirmeyi düşündüğünüz şeyleri değiştirmede ne derece başarılı oldunuz? Aklınızdan geçen değişikliklerin ne kadarını yapabildiniz?

Rahmi YOLCU: Dergide editörlüğü devralmam ile birlikte kadro ve içerikte de ciddi değişimler oldu. Aramızdan ayrılan değerli yazar çizer arkadaşlarımız olduğu gibi, bizimle çalışmaya başlayan yeni arkadaşlarımız da oldu. Tasarım da dâhil olmak üzere birçok şey değişti. Kullandığımız kelimelere azami ölçüde özen gösterdik. İmkânları göz önüne aldığımızda bu hususta hiç de fena bir yol almadığımızı söyleyebilirim.

— *Milli Çocuk'taki görevinizden ayrıldıktan sonra eski derginizi izlemeye devam ediyor musunuz? Merak ettiğimiz ve öğrenmek istediğimiz bir şey daha var; siz editörlüğü bıraktıktan sonra dergide ne gibi şeylerin değiştiğini gözlemlediniz? Yazı olur, şiir olur ya da farklı bir tür olur, kapak olur, tasarım olur... Bu böyle olmamalıydı, ben olsaydım şöyle şöyle yapardım dediğiniz oldu mu? Sizden sonra yapılan işlerden, olumlu değişikliklerden "bu işi benden daha iyi yapmışlar" dediğiniz oldu mu?*

Rahmi YOLCU: Kesinlikle "Bu işi benden daha iyi yapmışlar" diyebileceğim birçok örnek verebilirim. Benden sonra görevi devralan Sümeyye arkadaşımın bu konudaki çabasını görebiliyorum. Ben ayrıldıktan sonra dergide tasarım ve içerik olarak değişiklikler oldu. Dergiyi takip etme fırsatım oluyor ve bence arkadaşlarım gayet iyi götürüyorlar.

— *Şiirler, hikâyeler, masallar... İçerik bakımından sıfırdan hazırlanıyordu değil mi? Yani hazır kullanılmıyordu?*

Rahmi YOLCU: Bazı yazarlarımız kendi özgün içerikleriyle hikâye, masal gibi yayınlarla bizleri destekliyordu. Özgün karakterler, özgün hikâyeler dergimizde yer alıyordu. Sözlü anlamda oldukça zengin bir mirasa sahip olduğumuz için, bu alanda artık klasikleşmiş ve kültürümüzün bir parçası haline gelmiş içeriklere de yayınlarımızda yer veriyorduk.

— *Siz dergide konu bütünlüğü adına bir değişikliğe gittikten sonra geri dönüşler aldınız mı? "Böyle daha iyi oldu ya da bu olsa daha farklı olurdu?" gibi bir geri bildirim aldınız mı? Bu sadece okurlarınız tarafından değil, çalışma arkadaşlarınızdan, yöneticilerinizden, düşüncelerine önem verdiğiniz dostlarınızdan "Rahmi Bey böyle yapsanız daha mı iyi olur?" şeklinde geri bildirimler oldu mu?*

Rahmi YOLCU: Genellikle olumlu geri dönüşler aldık. Tabii ilk dikkati çeken tasarımdaki değişikliklerdi. Eskiye göre daha canlı ve daha iyi olduğu hususunda bize görüşlerini belirten velilerimiz olduğu gibi, içerik anlamında eskiye nazaran daha nitelikli içerikler ürettiğimize dair de eleştiriler aldık.

— *Siz editörlüğe başladıktan sonra baskı sayısı konusunda bir değişiklik oldu mu, yoksa aynı seyirde devam mı etti?*

Rahmi YOLCU: Ben başladığımda haftalık olarak çıkan dergimiz aynı aralıklarla düzenli olarak çıkmaya devam etti. Dergicilikte en zoru haftalık olarak okuyucuya ulaşabilmektir. Özellikle çocuk okuyucularımızla düşünsel anlamda kopmamak adına dergimizi hemen hemen her hafta çıkarttık. Bu hem telaşlı hem de oldukça zorlu bir süreç. Fakat bunun üstesinden geldiğimizi düşünüyorum.

— *Milli Çocuk istikrar konusunda Türkiye ortalamasının üstünde bir ömür sürmüş ve 270 sayıyı geçmiş. Yani çok ciddi bir sayıya ulaşmış. Umuyoruz ki devamı da gelecek. Günümüzde baktığımız zaman bu ekonomik şartlarda, şu anki yayıncılık sürecinde çocuk dergilerinde çok büyük sıkıntılar var. Birçok kuruluş bırakıyor işi. Buna rağmen istikrarla devam ediyor Milli Çocuk. Bunun sebebi nedir? Sırrı nedir?*

Rahmi YOLCU: Bunun altında yatan üç sebep sayabiliriz: Birincisi dergimizin yayınında, baskısında emeği olan arkadaşlarımızın sarf ettiği üstün gayret. İkincisi sadık bir okuyucu kitlesi var. Üçüncüsü ise her daim derginin çıkması için her türlü fedakârlığı yapan Milli Gazete yönetimi.

— *Sosyal medya basılı yayıncılığı çok fazla etkiledi. Geniş kitleleri yönlendiren sosyal medya derginizin tirajını etkiledi mi? Sizler de teknolojiyi, sosyal medyayı, dergi odaklı kullanmayı düşündünüz mü? Kullandınız mı? Sosyal medyaya olan talep sizin basılı olan derginizin tirajını etkiledi mi?*

Rahmi YOLCU: Bizim sadık bir okuyucu kitlemiz var. Amiyane bir tabirle kemik kitle diyebileceğimiz bir okuyucu kitlesi. Elbette 21. Yüzyıl'da teknolojinin hızla gelişmesinde matbu yayınları ciddi anlamda etkiledi. Dergicilik de bundan nasibini aldı. Sosyal medyanın insan hayatındaki yadsınamaz varlığı, okuyucuların gazete,

dergi gibi geleneksel yayın organlarından daha ziyade, dijital yayınlara yönelmesine yol açtı. Muhakkak ki istatistiklerle açıklayamasam da bir matbu yayının olmasından dolayı bu durum Milli Çocuk'u da etkiledi. Cümlemin başında da ifade ettiğim gibi bizim her zaman destekçimiz olan o kemik okuyucu kitlemiz sayesinde bugünlere kadar gelindi. Dergimizin birer sosyal medya hesabı var. Buralardan dergi ile alakalı yayınlar yapılıyor. Bu şekilde sosyal medyayı da boş geçmemeye çalıştık.

— Çocuk üzerine çalışılan bir dergi ama birçok okuyucuya da hitap ettiğini biliyoruz. Velilerden şöyle bir dönüt aldınız mı? İşte “Bu mesajı çok güzel aldı çocuğumuz. Şu davranış değişikliği oldu. Sizin derginizi okuduktan sonra, işte şu sayıyı okuduktan sonra şu davranışında bir değişiklik gözlemledik.” dedikleri oldu mu?

Rahmi YOLCU: Esasen bu bir süreç... Çocuklar çok kırılabilir ve korumasız. Dış dünyadan çok hızlı bir şekilde etkilenip, dönüşebiliyorlar. Bizim dergiyi haftalık çıkartma sebebimiz de aslında buydu. Çocuklarla aramızı açmamak... Her hafta çocuklarımızın hayatına dokunmak, onların zihninde iz bırakmak, bütün çaba bunu başarmak için. Çocuk okuyucularımızın ebeveynlerinden dergiye yönelik bu yönüyle olumlu dönüşler aldığımız oluyordu. Bu da bizim motivasyonumuzu artıran bir unsurdur.

— Sizin söylemek istediğiniz bir şey var mı? Bunların dışında “Ben şuna değinmek istiyorum. Ben bu dergide emek sarf ettim, bunları yaptım. Çocuklara bunları vermek istiyordum ama şunlar da bilinmeyenler. Bunların da bilinmesi gerekiyor.” dediğiniz.

Rahmi YOLCU:

— Bize zaman ayırdığınız ve görüşlerinizi paylaştığınız için çok teşekkür ederiz.

Rahmi YOLCU: Ben teşekkür ederim. İyi çalışmalar diliyorum.

b) Sümeyye Abatay ile Yapılan Röportaj:

— Çocuk okurlarınızdan, görüş ve öneri almak için kullandığınız geri bildirim kanalları var mı? Eğer bu tür kanalları kullanıyorsanız derginin içeriği belirlenirken çocuk okurlardan aldığınız geri bildirimler ne kadar etkili oluyor?

S. SÜMEYYE ABATAY: Sizden gelenler köşemiz var. Kendi yaptıkları çalışmalarını gönderdikleri, bizim onları yayınladığımız bir köşemiz var. Aynı zamanda sosyal medya üzerinden bize ulaşabiliyorlar. Mail hesaplarımızdan ulaşabiliyorlar. Ne kadar etkili oluyor?

— Evet. Yani geri dönüşler nasıl? Örneklendirecek olursak Sümeyye abla bu sayıda şöyle bir şey yapsanız nasıl olur? Ya da bu böyle olmasaydı. Daha farklı olsaydı. Şu çalışma neden şu şekilde değil? Ya da şu da olsaydı dedikleri.

S. SÜMEYYE ABATAY: Biten şablon köşelerimiz var mesela. Biten bir çalışma olduğunda, “Ya niye bitti? Devamı gelsin, biz bunu çok seviyorduk.” gibi geri dönütler alıyoruz. Çalıştığımız şablonu sonlandırılı iki yıl olmuştur ancak hâlâ daha talep eden okurlarımız var.

— Derginin içeriğinde yer alan tek bir içeriğe duyulan ilgi dergiye olan bağlı güçlendiriyor diyebilir miyiz?

S. SÜMEYYE ABATAY: Diyebiliriz. Okullarda özellikle öğretmen arkadaşlarımızdan çok özenle takip eden, bütün sayılarımızı arşivleyen öğretmen arkadaşlarımızı tanıyoruz. Onlardan da dönüş oluyor. “Şu şekilde bir çalışma yapsanız da biz de dersimizde işlese bu” diye. Hatta kendi isimleri hikâyenin içinde geçtiğinde mutlu olan, diğer çocuklar da mutlu olsun diye “Hocam, bu çocuklarımızın da ismini hikâyemizde kullanabilir misiniz?” şeklinde dönüşler oluyordu. O isimleri kullanarak onlara destek vermeye çalışıyorduk. Çalışıyoruz da hâlâ daha.

— Derginin biçim ve içeriği ile ilgili almış olduğunuz eleştiri ve öneriler nelerdir? Derginin pedagojik olarak incelendiğini ve daha sonra yayına sunulduğunu ifade etmişsiniz. Bu incelemelere rağmen gözünüzden kaçan ve daha sonra eleştiri olarak karşınıza çıkan herhangi bir durum oldu mu?

S. SÜMEYYE ABATAY: Bir çizimimizde bu oldu. Şöyle, Kirpi Pamuk köşemiz var. Kirpi Pamuk'ta meslekleri inceliyoruz. Her sayıda bir mesleği anlatıyor Kirpi Pamuk. Polis mesleğini incelerken orda gayri ihtiyari polis olduğu için bir silah konulmuş. Aslında görsel olarak pedagojik incelemelerden de geçtiği halde bu gözden kaçtı. Zaten polislik mesleği bununla bağlantılı olduğu için çok büyük bir sorun olacağını düşünmeden biz bunu

yayınladık. Fakat çocuklarımızdan değil, büyük okurlarımızdan, üniversite döneminde olan ya da farklı alanlarla ilgilenip takip eden okuyucularımız da var. “Ya keşke tabancayı çizmeden yayınlaysaydınız” gibi. “sadece bir şapka da olabilirdi” dediler. Çok büyük bir sorun olacağını düşünmedik ama bu şekilde de hassas olan okuyucularımız var. Geri dönüş yapıyorlar.

— *Türkiye’de ve dünyada çocuk edebiyatı genellikle sözlü kültürden etkilenir. Ve sözlü edebiyat ürünlerinden beslenir. Sizin yayın politikanızda sözlü kültür ne derece yer tutuyor?*

S. SÜMEYYE ABATAY:

— *Milli Çocuk okurları sözlü edebiyatı ürünlerine ve sözlü edebiyat ile beslenen çocuk edebiyatı ürünlerine ne derecede ulaşabiliyor?*

S. SÜMEYYE ABATAY:

— *Dergilerinizde yer alan hikâyeleri inceledim. Siz hikâyeleri yazarken edebi bir kaygı taşıyor musunuz? Yoksa imgesel mi çalışıyorsunuz? Sözcüklere yüklenen anlamlar ve iletilmek istenen mesajlar daha mı önde sizin için?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Bir çocuğun yetişmesi daha çocuk anne karnındayken başlıyor. Ve edebiyatın çocuk üzerinde, eğitim üzerinde çok fazla etkisi olduğunu; medyanın, televizyonun, tabletin ya da şu anda youtube gibi farklı mecraların çocukların daha çok dikkatini çektiğini biliyoruz. Aslında sözlü edebiyat bu açıdan çok fazla zorlanıyor. Çünkü bir çocuk için saniyede yirmi dört kareden bahsediyoruz ki gelişen teknolojiye bu karelerin sayısının arttığı söyleniyor. Ki saatlerce televizyon izleyen çocuğumuz var. Yemek yerken bile bir görsel izletilen çocuklarımız var. Hıza alışıyorlar bu sebeplerden dolayı ve sözlü edebiyat ürünlerini okumakta zorlanıyorlar. Aslında biz yola çıkarken çocuklarımıza bir şeyler verebilme “önce ahlak ve maneviyat” düsturuyla yola çıkığımız bir dergi. Şiarımız da bu haliyle. Çocuklara şuur kazandırabilmek. Millî ve manevî değerleri çocuklarımıza verebilmek gibi kaygılarımız var. Buna yönelik çalışmalarımızı yapıyoruz. Şöyle bir algı var şu anda malumunuz. Şu dönem çocuk edebiyatının çok fazla gündemde olduğu, çok fazla çocuk yazarının çıktığı ve şöyle bir şeyle dönüyor bazıları; ya çocuk edebiyatı kolay zaten, çocuğun anlaması ne ki! Basit cümleler kurduğunuzda anlayabilir yani. Çocuk edebiyatı dediğin basit cümleler kurarak vermek istediğin şeyi verebilirsin gibi bir anlayışa sahip. Aslında öyle değil. Çocuk için daha fazla emek harcaman lazım. Çocuk için yazılan eserlerin çoğunun dili çok basite indirgediğini daha basit cümleler kurulduğunu edebiyatın çok fazla önemsenmediğini söylemek ne kadar doğru bilmiyorum. Ama daha sıradanlaştırdığını gözlemliyoruz. Biz olabildiğince çocukların anlamasını zorlaştırmadan onların da anlayabilmesini ve dil dünyalarının da gelişebilmesini sağlıyoruz. Yazım kurallarına özellikle dikkat ediyoruz. Bu bir kere milli medya kuruluşu olarak gazetemizin ve dergilerimizin öncelikle dikkat ettiği bir şey. Çünkü çocuk edebiyatında özellikle çocuk dergiciliği yapıyoruz. Ne kadar temiz bir yazın sunarsak onlara, yazım kurallarına ne kadar dikkat eden çalışmalar sunarsak onların da dili doğru kullanma yetenekleri gelişecek. Çünkü şu an biliyoruz sosyal medyanın, gelişen internet ortamının getirmiş olduğu şeylerle Türkçemizi de kaybediyoruz. Türkçeyi kaybetmekle beraber çok kelimeleri bölerek kesik kesik kullanıyoruz işte “bay bay, hadi görüşürüz” diyoruz ama aradaki harfleri yutuyoruz.

— *Ünlü harfler nerde?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Ya da düzgün yazsak bile -de, -da, -ki eklerini yanlış kullanıyoruz. Özellikle yazılarımızı incelerken de bu kurallara dikkat ederek çalışmalarımızı yürütmeye çalışıyoruz. Yani şöyle diyebilirim, sözlü edebiyat yaparken biz, hem şuur noktasında çocuklarımıza bir şeyler verme kaygısındaız ama bunu yaparken de edebiyatı kesinlikle geri arka plana atmıyoruz. Hem edebiyatı hem yazım kurallarına uyararak özellikle -de ve -ki eklerine dikkat ederek bunu yapmaya çalışıyoruz. Çünkü birçok büyüğümüzün bile kaçırıldığı (dikkat etmediği) bağlaç kuralları bunlar. Şöyle de diyebilirim mesela karışık cümleler, bazen de bir metin geliyor. Bir cümle bir paragraf ediyor. Bizim için bu hiçbir şey değil ama çocuk için de bir cümleye başlıyor sonuna gelene kadar ilk cümleyi unutuyor. Cümlelerimizi ona göre çocuğun anlayabileceği şekilde de uzun cümleler değil, bölerek cümle cümle vermeye çalışıyoruz.

— *Yani şunu diyebilir miyiz? Biz sözlü edebiyatı çalışırken yazılı edebiyatı da kaçırmıyoruz.*

S. SÜMEYYE ABATAY: Evet.

— *Peki. Size daha önce de açıkladım. Bizim sempozyum bildirimizle ilgili çalışmada ana konumuz ninniler, çocuk müziği, çocuk şarkıları, sayışmacalar. Dolayısıyla biz sizin derginizi bu türler bakımından inceliyoruz. Biz*

bu türlerle ilgili çalışmamızı sizlerle paylaştıktan sonra siz, bir editör olarak bu türleri önemseme bakımından kendi yayın anlayışınızı sorguladınız mı?

S. SÜMEYYE ABATAY: Şöyle. Görevi aldığım ilk günden beri bir karın ağrımıdır. Çok fazla metne yer verdiğimizizi düşünüyordum. Nedeni de bazen çocuklarla bir araya geldiğimizde dergiyi verdikleri. Az önce de bahsettim ya çok hızlı bir dünya, çünkü daha bebeğin eline bile telefon verebiliyoruz. Çok hızlı bir dünya ile tanışıyorlar. Kitap ve dergiler onlar için çok yavaşlatıcı oluyor ve sıkılıyorlar. Ellerine bir kitap ya da dergi verdiğimde özellikle kendi dergimizi verdiğimde daha hareketli sayfaları okuduklarını fark ediyorum. Yani karikatür tarzı çalışmaları, görsel çalışmaları daha çok incelediklerini fark ediyorum. Masallar hikâyeler ve düz yazılar açısından dergimizin fazla bile çalışma yaptığını düşünüyorum, çünkü genellikle bu tarz. Siz de incelediğinizde görmüşsünüzdür. Daha fazla hikâyemiz var. O yüzden özellikle şiire önem veriyorum. En azından bir tane bile olsa bir şiirle uzun süredir çıkıyoruz. Şiir köşemiz Allah'a şükür hiç eksik olmadı, başladığımız günden itibaren. Görsele yönelik daha çok çalışmalar. İşte nasıl diyebilirim arka kapağımızda hadisler üzerinden bir kompozisyon çalışması yaparak bir afiş resmediyoruz. Yani vermek istediğimiz mesajı biraz daha görsellikle beslemeye çalışıyoruz.

— Siz görselliğin, çocukta yazılı metinlerden daha etkili olduğunu ifade ettiniz. Bu ve bundan sonra ki sayılarınız da görsel mesajlara daha geniş yer verir misiniz? Ya da bununla ilgili bir çalışma yapmayı düşünüyor musunuz?

S. SÜMEYYE ABATAY: Şöyle, her sayıda biraz daha görsellikle alakalı iyi olabilmek için bir çabamız var. Zaten incelediğinizde bir metnimizi iki sayfadan daha fazlaya geçmiyor. Çünkü biz çocuğun dikkat süresini de dikkate alıyoruz. Birçok dergide iki sayfadan fazla çalışmaya yer veriyorlar. Bir hikâye sığmıyor üç sayfaya dört sayfaya doğru gidiyor bu çalışma. Haliyle görselliğe yer verebilmek için sözcük sayısını azaltmamız gerekiyor. Bu kötü bir şey olarak addediliyor aslında ilk baktığınızda. Ama az sözcükle çok şey söylemek çok daha zor ve çok daha fazla emek isteyen bir şey. Çünkü yazının başına oturduğunuzda inanın sözcükler birbirini götürüyor. Yazıyorsunuz yazıyorsunuz... Onu azaltabilmek çok zor. Yazarlarımızın en büyük şikayeti de belki de bu. "Ya yetmiyor sözcükler yetmiyor, daha fazla yazmak istiyoruz, biz daha fazla betimleme yapmak istiyoruz." Ama biz az sözcükle daha çok etkili çalışmalar çıkarmaya çalışıyoruz. Bu yüzden sözcük sayısında bir kısıtlamamız var. Görselliğe de yer verebilmek için ve kalabalık gözükmemesi için. Tasarımla ilgili belki bir değişikliğe gidebiliriz. Bununla ilgili bir görüşme halindeyim. Daha etkili nasıl sayfayı kullanabiliriz şeklinde. Dikkat ettiyseniz bazı görselleri arka plan olarak kullanıyoruz. Metni üzerine giydiriyoruz. Bu şekilde yaptığımızda sözcükler çok fazla sıkışmıyor. Çocuğun okuması daha kolaylaşıyor görsel açıdan. Buna özen göstermeye çalışıyoruz. Özgün çizimler yapmaya çalışıyoruz. Ki yazardan daha çok çizerliğin zor olduğu bir mecra. Çocuk çizerliği gerçekten çok zor. Dergi ile bağım yazarlıkla başladı. Dolayısıyla hamdolsun bu noktaya pişerek geldim. Yazar olarak devam ettiğimde de editör olarak başladığımda da en çok sorguladığımız görselliği daha iyi nasıl meydana getirebiliriz. Daha özgün bir çalışmayı nasıl ortaya koyabiliriz. Çünkü dediğim gibi çocuğun önüne verdiğimizde çok kaliteli bir yazı koyabilirsiniz ama görsel olarak onu cezbetmediğiniz sürece o çocuk o yazıyı okumuyor. Çok kaliteli bir yazıyı görselliği sıfır derecede verdiğinizde okunmuyorsa yazara da haksızlık ediliyor. Burada çalışan, onun peşinden koşan arkadaşlara da haksızlık edilir. O yüzden tasarıma en başından beri dikkat etmeye, o dönemden beri "Ya burası şöyle değil de böyle olsaydı daha mı iyi olurdu? Resmi bu şekilde değil de şu şekilde koysaydık daha mı etkili olurdu? Şimdi mesela kenarlıklarımız var. Tasarımda bu kenarlıkları ek olarak değil de resme gömseydik daha mı iyi olurdu?" gibi soru işaretlerimiz var. Ya da kapaktan sonra "Kapakla kapak hikâyemiz aynı görseli taşıyor. Onu biraz daha içeri atsak? Daha mı iyi olur?" gibi.

— Şunu merak ediyorum, görsellik bu kadar önemli ya, çocuğa edebiyatı aşılama için görselliği nasıl kullanabiliriz? Mesela ne yapılabilir? Bir şiirle bir hikâye ile, işte bir sayısmaca ile çocuğa edebi mesajlar veriyoruz. Evet, ama görselliğin çok etkili olduğu üzerinde duruyoruz. Görsel olarak nasıl bir çalışma yapılabilir? Düşündük mü?

S. SÜMEYYE ABATAY: Şimdi. Çizimi. Aslında şu sıra yazar arkadaşlarımızla da istişare ettiğimizde sanırım mayıs ya da haziran toplantılarımızdan birinde konuşulmuştu. Yine kapağımız çok dikkat çekti. Sayıyı veremeyeceğim ama.

— Tasarımı hatırlıyor musunuz?

S. SÜMEYYE ABATAY: tabi tabi. Tasarım şöyle, hayvan sevgisine yönelik, hayvanlara dikkat etmeye yönelik bir çalışmaydı. Kapağımızda ve hikâyemizde karıncaları bile ezmemekle alakalı. Onlara da dikkat etme ile alakalı bir metindi. Çizerimiz şöyle bir kapak ile geldi. Bir ayakkabı ve altında karıncalar var. Bu çok dikkat çekmişti. Ne

anlatıyor bu hikâye? Şeklinde sunduğunuzda mesela bazı anaokullarına gidiyor dergimiz. Ya da bazı okullarda oluyor. Bekleme salonunda olduğunu ve öncelikle o sayının ele alınıp incelendiğini söylüyorlar. Çünkü bir soru işareti var. Acaba bu hikâyede ne anlatılıyor? Mesela bazı çalışmalarımızda kış çalışması yapmışız. Kış taşımışız tamamen. Kış teması var, bu belli kışa yönelik bir şeyler anlatıyor. Bu o kadar ilgi çekmiyor.

— *Gizem... Yani merak uyandıran kareler. Zannediyorum manşetlerden daha çok resim dikkat çekiyor. Belki de hani böyle çok dikkat çekici bir manşet kullandığınızda aynı etkiyi bırakmayacaktır. Ama görsel anlamda insanları cezbedtiğini ve kullanılan görsel ile çocukların dikkatini daha fazla çektiğini söyleyebiliriz değil mi?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Evet. Mesela okumayı yazmayı bilmeyen çocuklarımızın bile. Bile demeyelim. Okuma yazmayı bilmeyen ama Millî Çocuk'u takip eden çocuklarımız var. Kendileri resimleri anlatarak hikâyeyi kurguluyorlar. Yani bu şekilde takip eden çocuklarımız da var. O açıdan görselliğin evet edebiyat tabii ki önemli, sözlü edebiyat tabii ki önemli ama bunu görsellekle desteklemediğimiz sürece yaptığımız işi istediğimiz seviyede sunamıyoruz.

— *Çocuk edebiyatı alanında bir süreli yayın yönetiyorsunuz. Belli bir süresi var. Bir yetiştirme telaşesi. Aynı zamanda çocuk edebiyatı alanında akademik gelişmeleri izliyor musunuz? Şöyle sorayım, bu çalışmayı yapıyorsunuz ancak sizin çalışmanıza benzer çeşitli çalışmalar var piyasada. İşte şu dergi acaba ne yapmıştır? İşte sosyal medya da ne olmuştur? Bunlar mesaj olarak ne veriyor? Biz ne yapıyoruz? Bunlar ne yapıyor? Gibi sorgulama yapıyor musunuz? Ve çocuk edebiyatına dair okumalar yapıyor musunuz? En önemlisi bu. Yani siz şu anda birebir içerik hazırlıyorsunuz. Alıntı değil, içerik üretiyorsunuz dolayısıyla bir altyapının var olduğu aşkâr. Ama bunu ileriye taşımak, desteklemek adına çocuk edebiyatına dair ne yapıyorsunuz? Okumalar yapıyor musunuz? Araştırmalar yapıyor musunuz?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Şöyle diyelim. Bir kere bu alanda bir yetkinliğinizin olması lazım çalışma yapabilmemiz için. Bazı okumaları kestiğimde hazine gidiyor, yani yazamıyorum. Çünkü bir alt yapınız olması lazım. Ve kaliteli eserler okumanız lazım bir şeyler sunabilmek için. Bazen hayat meşgalesinden. Eğitimim vardı, aynı zamanda işte buranın koşturmacası gibi şeylerden okumayı kestiğimi ve yazamadığımı hissediyordum. Hemen okumalıyım falan. Daha fazla kitap okumalıyım moduna giriyorum. Hatta arkadaşlarımızdan da ya şeye döndü mevzu. Millî Çocukların Sümeyye Ablası. Sümeyye abla, yazamıyorum falan diye yazarlardan şikâyet geliyor. Poşetle onlara kitap götürdüğümü hani bunları oku sonra otur yazının başına gibi şekilde aramızda şeyler var. Hatta seninle buluşmam lazım. Neden? Çünkü senden kitapları alacağım, diğer yazara vereceğim. Aramızda bir kitap dönüşümü var. Hatta düzenli şekilde hepimizin aynı zamanlı kitap kritikleri. Kitap okuyup bunun kritiğini yapma gibi bir isteğimiz de var. Daha uygulamaya koymadık. İnşallah böyle bir çalışma da yapacağız. Diğer dergileri tabii ki takip ediyoruz. Diğer çalışmalarını. Şu an gündemde olan niye bu kadar okunuyor? Niye bu kadar ilgi çekti? Gibi izlenimlerimiz tabii ki var. Onları takip ediyoruz. Güzel bir çalışma ise belki ondan ilham alarak tabii ki kopyala yapıdır değil bu. İlham alarak ne yapabiliriz? Biz daha farklı neyi sunabiliriz? Çocuklarla ilgili bir düşünceyle yola çıkıyoruz. Farklı şeyler. Çünkü istişare. Çünkü çoğu diğer mecradaki arkadaşlarla görüştüğümüzde çoğuna konu gidiyor. Bu konuda yazmanı istiyoruz diyoruz ve o konuda yazıyorlar ama bizde konunun kesinlikle önceden belli olması gibi bir şeyimiz yok. Toplantımız yapıyor. Toplantı yapılamadı o ay diyelim ki telefon vasıtasıyla tek tek hepsiyle istişare ediliyor. Ortaya çıkan dökümden en uygunları seçiliyor. Uygunsa bunlardır diye. Arkadaşlara ilan ediyoruz ve onun üzerine herkese iş paylaşımı yapılıyor. Hani bir istişare yöntemiyle ilerlediği için istişarenin bereketini görüyoruz. Beyin fırtınasının bereketini gerçekten görüyoruz.

— *Peki, bu çocuk edebiyatı alanında takip ettiğiniz okumalar, araştırma yaptığınızı ifade ettiniz, çeşitli kitap alışverişi yaptığınızı. Özellikle hangi yayınları, hangi kitapları takip ediyorsunuz? Var mı böyle özellikle Esra Hanım ben kesinlikle bunu öneririm, çocuk edebiyatı adına kaliteli bir kitap, bize ışık tutuyor diyebileceğiniz?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Çok zor bu. Zor yerden geldiniz. Son çıkanlardan kesinlikle bu diyemem. Çünkü dedim ya az önce de herkesin yazarlığa çıkış yolu farklı. Bunu dersem belki kaliteli çıkan arkadaşlara da haksızlık etmiş olur muyum bilemiyorum ama bizim amacımız çocuklara bir şeyler verebilmek. Millî ve manevi duyguları aşılayabilmek. Önce ahlak ve maneviyat düsturunu onlara kazandırabilmek. Karıncadaki o karıncanın önemini bile onlara. Hani diyor ya bile de deme incinir. Yapraktaki o küçük şeyi bile. O hassasiyeti kazandırabilmek. Bu yolla. Bu düsturla yola çıkıyoruz. Şu an piyasada belki böyle var. Çok. İlla da şu diyemem.

— *Zaten medya kuruluşu olarak Millî Çocuk adına sizin görüşünüzü biliyoruz. Bakış açınızı ve vermek istediğiniz mesajı tahmin ediyoruz. Hazırlamış olduğunuz örneklerde de az çok bunu hissettik. Bizim tam olarak öğrenmek istediğimiz şey şu; biz bağımsız bir düşünce olarak yani her insan grubu belli bir sentezden sonra*

düşüncesini paylaşır. Belki de bir isim verilemeyebilir ama sizi gerçekten destekleyen böyle iyi ki biz bu insanlarla tanıştık ya da bu yayınlara bu kuruluşla tanıştık da bize ışık oldu diyebileceğiniz bir kurum var mı?

S. SÜMEYYE ABATAY: Siyer vakfının çalışmaları şuan çok güzel. Siyer çocuk çalışmalarını yakından takip etmeye çalışıyorum. Oradan arkadaşlarımızla iletişimdeyiz. Onların da gerçekten çünkü bir vakıf olarak zor şartlar altında belki çalıştığını ve hani dedim ya bir amaç doğrultusunda çünkü şuan da görüştüğümüzde ya meşhur olmak yazar diye anılabilmek ya maddi sebeplerle bu yola girmiş çok fazla insan var. Özellikle sosyal medyada birtakım paylaşımlar yaptıktan sonra bunları kitaplaştıran ve çok satan insan maalesef ki çok fazla var. Ama bunun haricinde işin bilinciyle çocuklara bir şeyler verebilme bir amaç doğrultusunda yayın yaptığını düşündüğümüz siyer çocuk yayınları diyebilirim.

— Peki, diğer çocuk yayınlarında edebi anlamda şiir, çocuk şarkıları vs. bunları gözden geçirdiğinizde yeteri kadar var mı? İnceleyen bir insan olarak baktığınızda kendi derginizle kıyaslama demeyeyim de, ister istemez bir analiz yapıyorsunuz. Sizce edebi anlamda yeterli mi bu anlamda? Şiir olur. Çocuk şarkısı olur.

S. SÜMEYYE ABATAY: Siyer çocuk dergisinin son sayılarını incelemedim açıdan bilemeyeceğim. Ancak şiir gibi çalışmalara yer verdiklerini biliyorum. Hatta ilk çıktığında ya bu niye benim aklıma gelmedi? Ben de yapsaydım diye kendileriyle de paylaştım. Hem orda çizen hem bizde çizen, yazan bir arkadaşımız da var zaten aramızda.

— Ortak çalışıyorsunuz?

S. SÜMEYYE ABATAY: Ortak çalışıyor demeyelim ama birbirimizden haberdarız. Bu da olsaydı dediğim çalışmalar oldu.

— Mesela hangi çalışma? Ne gibi bir çalışma size bunu dedirtti?

S. SÜMEYYE ABATAY: Mesela "Kusva'nın Günlüğü" diye bir çalışmaları vardı. Biliyorsunuz Peygamber Efendimiz'in devesinin adı Kusva. Kusva karakteri bir deve yoluna. Peygamber efendimizin hayatı anlatılır. Çok tatlı gelmişti bu bana. Bunun gibi çalışmalar.

— Verilmek istenen mesajı imgelerle, imgelere yükleyerek vermek cazip geliyor anladığım kadarıyla size bir yazar olarak. Daha ilgi çekici ve heyecanlı.

S. SÜMEYYE ABATAY: Evet, mesela Safa ve Merve diye bir karikatür köşeleri vardı. Daha sonra takip edemedim şuan hangi konumda bilmiyorum ama ilk çıktıklarında Safa ve Merve ile çıktılar işte. Bir Safa bir de Merve çocuk karakterlerinde karikatürler üzerinden bir şeyler vermeye çalışıyorlardı. Bu imgeleri kullanıyor olmaları hoşuma gitmişti. Özellikle ilk ben de bu alana girdiğimde Çelebizadeleri ortaya çıkartırken çok karın ağrısı yaşamıştım. Tamam, iki karakter çıkacak Çelebizade kardeşler demiştik çünkü gezgin olacak bu kardeşler, ülkeleri gezecekler ve İslam birliği gibi bir derdimiz var bunu anlatacaklar.

— Çok güzel. Mesela benim dergiyi incelerken dikkatimi çekmişti. Zannediyorum her sayıda da vardı, şehirlerin tanıtımı.

S. SÜMEYYE ABATAY: Evet. Coğrafya köşemiz var, bir de gezi bölümümüz vardı.

— Çok güzel düşünülmüş. Bir çocuğun temelde öğrenmesi gereken bilgiler hoş ve sıkmadan hani zevkli bir şekilde sunuluyor. Bunu düşünmek ve uygulamak da cesaret ister. Devamı gelecek mi? Nasıl olacak?

S. SÜMEYYE ABATAY: Şöyle diyebilirim. Çocukluğumda ailemin belki bunda çok katkısı var. Her ramazanda babam elimizden tutardı ve Sultan Ahmet Camii'nin önünde açılan fuara giderdik. Ve ciddi manada babam orada kitap alışverişi yapardı bize. Kitap kurduyudum diyebilirim. Her gece muhakkak bir kitap okumadan yatmazdım. İlkokulda böyle bir alışkanlığım vardı. Orda okuduğum kitapların okul hayatımda etkisi olduğunu fark etmiştim. Mesela mikrobu kim buldu? İşte Louis Pasteur buldu diye biliriz ama babamın bana aldığı kitapta bunu Ak Şemsettin'in bulduğu yazıyordu. Öğretmenimiz işte çocuklar mikrobu kim buldu diye sorduğunda ben Ak Şemsettin demiştim. Hocamız şöyle bir durmuştu çünkü bunu sınıfta başka kimse bilmiyordu. Evet, kızım haklısın ama hani Pasteur. Çünkü bilim bunu kabul ediyor. Sistem bunu söylüyor. Şok olmuştu hocamız da hani bunun gibi böyle şeylerim vardı. Ve çalışmaya başlarken, bu alana girerken isimlerin, imgelerin benim çocukluğumda çok önemli olduğunu ve bu yolla onlara bir şeyler verebileceğimi düşünüyordum. Çünkü ben bununla kavuştum bazı şeylere bazı değerleri bu şekilde öğrenmiştim. Bununla verebilirdim. Çelebizadeler yola çıktığında okuduğunuzda siz de şahit olmuştunuzdur, Sümeyye Abla var bir de Yaman var. Sümeyye Abla benim. "Yaman kardeşin mi?" diyorlar. Hayır. Yaman kardeşim değil. Benim

kardeşimin adı Hasan. “Niye kardeşinin adını vermedin?” diyorlar. Ben uzun süre isim düşündüm. Dikkat çekici bir isim olmalıydı. Belki mesela gezgin çalışmalarını incelediğimde çoğu Evliya Çelebi, Batu Tağ gibi isimleri kullanmışlar. Ülkeleri anlatırken. Bir isim olmalıydı ve Yaman benim rüyama girdi. Bana isimler sayılıyor sayılıyor en sonunda “Yaman olsun Yaman olsun” dediler. Ve ben o rüyamda gördüğüm şeyin üzerine tamam dedim Yaman olacak bunun adı. Bayağı düşündüm rüyalarımaya girecek kadar düşündüm. Küçük Osman’ı yine aynı şekilde planlarken de adabı muâşeret köşesi yapacaktık. Madem adabı muâşeretten bahsedeceğiz. Çünkü maalesef birçok örfümüz âdetimiz sünnetullahta olan birçok şey hadiste olan birçok şey uygulanmıyor artık. Hani bir suyun bile oturarak içildiğinde insan sağlığına ne kadar faydası olduğunu bilim bugün açıklarken Peygamberimiz bunu yüzyıllar önce söylemiş ve bizim insanımız şu an uygulamıyor. Bunu yurtdışında farklı dinlere mensup insanların uyguladığını bildiğimiz halde bizim kendi insanımız uygulamıyor. Tekrar bu değerlere geri dönmemiz gerekiyordu. Bunu vermemiz gerekiyordu. Bunu yaparken de bir imgeden yola çıkmam gerekiyordu. Hz. Osman adabıyla, ahlakıyla, utangaçlığıyla hayâsıyla bilinirdi. O zaman dedim bu karakterimin adı da Osman olmalı. Hani bu şekilde. Yazarlarımızla görüşürken de “acaba karakterimi nasıl tasarlasam, bu çalışmayı yapmak istiyorum ama ne yapsam” dediklerinde onlarla da hani bir şeyi olsun onun. Belki bunu okuyan anlamayacak çünkü Hz. Osman’ı anlatmıyorum ben hikâyelerimde. Hz. Osman öyledir böyledir demiyorum. Belki konusu geldiğinde değineceğim bir şey. Fakat ona yüklediğim bir misyon var. Yazarın karakterlerine yüklediği bir misyon olsun. Ona göre seç, ona göre şekillendir şeklinde istişarelerimiz oluyor hamdolsun.

— *Kullandığınızı hiçbir sözcüğün gelişi güzel seçilmediğini anlıyoruz buradan. Hepsini ince elenip sık dokunmuş. Tebrikler. Merak ettiğimiz ve öğrenmek istediğimiz bir şey daha var; siz editörlüğe başladıktan sonra dergide ne gibi şeyleri değiştirme çabasında oldunuz? Yazı olur, şiir olur ya da farklı bir tür olur, kapak olur, tasarım olur... Bu böyle olmasın da ben bunu zaman içerisinde şu noktaya getireyim dediğiniz ne oldu?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Bir kere görevi alır almaz bir pedagojik destek almamız gerekiyordu. Yine Maail dergisinde de tanıştığımız bir arkadaşımızla görüştük. Bir psikologla. Cemile Hanım. Onunla istişare ederek hikâyelerimiz bir pedagojik denetimden geçmeye başladı. İlk zamanlarda tabi hepsini inceletme mümkün olmuyordu. Ama zamanla şuan yüzde yüzüne yakın bir şekilde pedagojik denetimden geçmesi önemli bir aşama. Bizim pedagoğlarımız ve psikologlarımız da Peygamber Efendimiz’in düsturunu rehber edinmiş İslam pedagojisi üzerine çalışan arkadaşlar. Bu konuda bir destek aldık. Az önce de çok uzun bir şekilde bahsettiğim görselliğe çok önem verdik. Görselliği değiştirdik. Yazı karakterini değiştirdik, daha sevimli, daha okunabilecek, daha hoş bir karakter seçmeye çalıştık. Büyük dergileri gibi değil de daha çocuğa uygun bir yazı karakteri seçmeye, onun puntosunu ona göre tutmaya çalıştık.

Benden önce dikkat edilmiyor diyemeyiz ancak, özellikle bunun vurgulanması ve talep ettiğimiz şeyler benimle beraber yani ilk göreve geçişimle beraber belki bir kısmı yazar olduğum dönemde bunu böyle yapalım diye editörüne söylediğim, kısmen hayata geçirilmiş kısmen hayata geçirilememiş şeyler. Özellikle görevi devraldığımdan itibaren pedagojik denetim ve bununla ilgili istişarelerimiz. Karakter değişimi, punto ayarlanması ve önceden söylediğim halde imkânlar sebebiyle, insan azlığı sebebiyle çok düzeltilememiş. Çünkü şöyle bir durum vardı; ben yazar olarak başladığımda haftalık çıkan bir dergiydi. Bu bizi diğer dergilerden ayıran çok önemli bir özelliğimiz. Çünkü süreli bir yayın yapıyoruz çocuklara. Sürekli evlerine gidiyor. Ki bir gün bile geç kaldığında sosyal medyamıza mesaj atılıp, işte telefon açılıp benim dergim niye gelmedi diye sorulan bir yayın. Çünkü her hafta gidiyorsun ve çocuk her hafta seni bekliyor. Ama o dönemde yaşanan hem maddi sıkıntılar, hem kâğıtla alakalı sıkıntılar vardı. Biliyorsunuz ülkemizde birçok gazetenin yayın hayatını bıraktığı bir dönemde biz on beş günlüğe geçiş yaptık. On beş günde çıkan bir dergi olduk. Bunun vermiş olduğu sıkıntılar oldu. Bazı sebeplerden dolayı yerine getirilemeyen sayfa tasarımı ile alakalı şeyleri de yapabilme gayretinde olduk. Daha özgün çizimlere yer vermeye çalıştık. Bununla alakalı arkadaşlarla iletişime geçmeye başladık. Tasarım diyebilirim, şiir, sizin de dile getirdiğiniz şekilde. Pedagojik anlamda uygun olmayan çalışmalarını elemeye geçtik.

— *Şiirler içerik bakımından sıfırdan hazırlanıyor değil mi? Yani hazır kullanılmıyor?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Hayır, sadece bir sayımızda Rıfki Kaymaz Hocamızın bir şiirini Öğretmenler Günü münasebetiyle uygun bulunduğu için onun ismiyle yayınladık. Onun haricindeki bütün şiirlerimizi bizim arkadaşlarımız kendileri özel olarak yazıyorlar. Şöyle diyebilirim buna özellikle değinmem lazım. Fuarlara çıktığımızda özellikle bazı velilerin dergi bütünlüğüne dikkat ettiğini fark ettim. Bu konuda görüşmelerimiz var zaten. Evvelinde siz de incelediğinizde görmüşsünüzdür. Kapak konusu ayrı, içerisindeki çalışmalar ayrı olabiliyordu. Bağımsız çalışmalar oluyordu. Şablonlarımız var, şablonlarımız haricinde kapak konumuza uygun çalışmalar gidiyor. Hatta şablonlarımız da mümkün olduğunca kapak konumuza tamamına uygun bir şekilde

çıktırıyor, bütünlüğü yakalamaya çalışıyoruz. Mesela şu an beslenme üzerine bir çalışma hazırlıyoruz. Helal beslenme üzerine. Şimdi helal haramı bir hikâyede anlatabilirsin bir çocuğa ama bunda şifalı gıdalar var. İşin içine girecek helal kazanç var. Alt başlıkları çoğaltıyor. Bunu tek bir hikâyede tek bir şiiirle veremezsin. Bir bütünlük yakalanması lazım. Bir ana başlık seçiliyor. Bu başlık altında özellikle vurgulamak istediğimiz kapak hikâyesi oluyor. Altında da şiiirlerimiz. Meslek olarak da bunu işleyebileceksek Öğretmenler Gününde öğretmenlerimizin önemine uygun bir kapak konusu çalışırken öğretmenlik mesleğini de inceleyen bir Kirpi Pamuk'umuz var. Bununla ilgili atasözleri deyimler hadisler var. Bunu inceleyen bir Sadık'ın Günlüğü var. Konuyla bağdaştırarak diğer çalışmalarımızı da devam ettiriyoruz.

— *Siz dergide konu bütünlüğü adına bu değişikliğe gittikten sonra geri dönüş aldınız mı? “Böyle daha iyi oldu ya da bu olsa daha farklı olurdu?” gibi bir geri bildirim aldınız mı? Bu sadece okurlarınız tarafından değil hani çalışma arkadaşlarınızdan da “Sümeyyəciğim böyle yapsak daha mı iyi olur?” şeklinde geri bildirimler oldu mu? Ayrıca baskı sayısı konusunda da bir değişiklik oldu mu, yoksa aynı seyirde devam mı ediyor?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Şimdi maddi manada zor bir dönemden geçtiğimiz için bunun tirajı etkileyecek bir etkisi olmuyor. Çünkü zaten kendi camiamız içerisinde genellikle tanınan bir dergiyiz. Aslında bazı yerlerde satışa sunma gibi birkaç girişimimiz oldu. İnşallah olur diye de bekliyoruz. Tiraj özellikle doların fırlamasından sonra bildiğim kadarıyla düştü. Bu konuda tam net bir bilgim yok ki dediğim gibi birçok gazetenin de yayın hayatını bıraktığı bir dönemdeyiz. Zor şartlar altında yayıncılık yapıyoruz. Yazar arkadaşlarımız için daha kolay oluyor bütünlüğü sağlamak. Daha kolay geliyor. Çünkü bağımsız bir şekilde çalıştığımızda daha iyi oluyor. Fatmanur ne yazacaksın bu sayıda? Şevval ne yazacaksın bu sayıda? Yani onlara bırakıyoruz konuyu. Çünkü bir seri yazıyorlar ve bağımsız bir şekilde onların düşünüyor ve onların yazıyor olması lazım. Hep beraber aynı anda düşünülüyor. Hepimizin ortak bir kararı doğrultusunda onu pay ediyoruz kendi aramızda. Bu onların işini kolaylaştırıyor. Bu anlamda onların mutlu olduğunu düşünüyorum. Çünkü bazen kendi şablonuna uymayınca o konu uymuyor. Her konuyu atasözlerine uyduramazsın. Sonuç itibarıyla sayıda acaba ne çalışsam boşluğu olabiliyor.

— *Sümeyyə Hanım, istikrar olayına gelelim. En önemli noktalardan biri bu 269. sayı. Yani çok ciddi bir sayıya ulaştınız. Maşallah. Umuyoruz ki devamı da gelecek. Günümüzde baktığımız zaman çocuk dergilerini hele bu ekonomide şu anki yayıncılık sürecinde bizim sektörde çok büyük sıkıntılar var. Kendiniz de bahsettiniz, birçok kuruluş bırakıyor işi. Buna rağmen istikrarla devam ediyorsunuz. Bunun sebebi nedir? Sırrınız nedir?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Çok zor bir çalışma gerçekten. Arkada büyük bir emek var. Yani her gün düzenli bir şekilde takip etmediğiniz takdirde işin ucunun kaçtığı ve toparlanmasının çok zor olduğu bir çalışma. Bir takip gerekiyor. O yüzden de bizi tanıyanlar ve çalışmamızı izleyenler “Sümeyyə Hanım iyi takip ediyor” diyorlar zaten. Takip noktasında herkesi iyi sıkıyorum.

— *Sümeyyə Hanım, sosyal medya basılı yayıncılığı çok fazla etkiledi. Geniş kitleleri yönlendiren sosyal medya derginizin tirajını etkiliyor mu? Sizler de teknolojiyi, sosyal medyayı, dergi odaklı kullanmayı düşündünüz mü? Kullanıyor musunuz?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Birçok kitabın sosyal medya vasıtasıyla satışlarını yaptığını biliyoruz. Sosyal medyayı daha aktif kullanma gibi bir hedefimiz var. Sosyal medyaya yönelik bir içerik, sosyal medyada görselleri daha etkili paylaşabileceğimiz bir içerik planlaması yapmak istiyoruz. Zaten bununla alakalı sosyal medya paylaşımlarımız var. Ama yeterli bulmuyoruz. Düzenli bir şekilde paylaşım yapılması sürekli aktif bulunması gerekiyor. İsmi duyurabilmek için hani. Bu konuda yeterli bulmuyorum açıkçası. Yeterli olabilmesi için neler yapmalıyız? Şu an bununla alakalı çalışmalarımız devam ediyor. Son dönemlerde daha düzenli ve daha istikrarlı bir şekilde kullanıyoruz sosyal medyayı. Sosyal medya hesapları üzerinden çok fazla dönüş alabiliyoruz. Okur kitlemizin çoğu sosyal medya üzerinden bize ulaşıyorlar. Aynı şekilde ki sizinle iletişimimiz de sosyal medya üzerinden oldu. Aynı şekilde medyanın gücünü kullanabilmek açısından, az önce sizin de dediğiniz gibi basılıdan daha çok internet ortamında bulunan çalışmaları incelemek istiyorlar. Bir e-dergi uygulaması hazırlıyoruz. Çalışmalar hâlâ devam etmekte. Altyapı çalışmalarının devam ettiğini biliyorum. Zaten Milli Gazete'nin kendi internet sayfası var. Aynı zamanda Milli Gazete'nin uygulaması da var. Bunu e-uygulamaya çevireceğimiz, e-abonelik yapacağımız bir çalışma olacak inşallah. Yani talep edenler hem basılı bir şekilde alırken hem de e-uygulama olarak alabilirsin. E-abone sistemini açmış olacağız. Üç dergimizin ayrı şekilde Maaile, Fikri ve Milli Çocuk'un ayrı ayrı abonelikleri olan bir uygulama çalışması yapıyoruz. Daha verimli daha çok insana ulaşabilecek çalışma olduğunu düşünüyorum. Aynı şekilde Milli Çocuk'un zaten internet sayfası var. Milli Çocuk için de böyle bir talebimiz var ancak ne konumda bilmiyorum. Oyunların olduğu, çocukları içine daha çok çeken bir uygulama yapma isteğindediz ve çalışıyoruz.

— *Sosyal medyanın etkisi tirajınızı etkiledi mi? Sosyal medyaya olan talep sizin basılı olan derginizin tirajını etkiledi mi? Çünkü zannediyorum beş yıl olmuştur değil mi Milli Çocuk dergisi?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Tabi. Yanlış hatırlamıyorsam 2013'ten bu yana. Sosyal medya aracılığıyla dergimizi duyan, bizi arayıp abonelik yaptırmak isteyen insanların varlığını biliyoruz ama ne derecede etkili olduğunu açıkçası bilmiyorum. Ancak yazın yürüttüğümüz bir kampanya vardı. Sesli elifba hediyemiz vardı. Bunun kampanyasını internet üzerinden yürüttük. Aynı zamanda televizyonumuzda reklamımız oldu. TV 5'de. Reklamlar vasıtasıyla tirajımızın ciddi bir şekilde etkilendiğini geri dönüşlerin olduğunu tanımayan çok insanın abone olduğunu biliyorum.

— *Bu özendirme oyuncak bir önceki sayıya göre satışta etkili oldu mu?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Abonelik ile gittiğimiz için abonelik sayımızda artışın olduğunu biliyoruz. Yani güzel bir dönüş aldık. Yapmak istediğimiz birçok çalışma var. Birçok hediye vermek istiyoruz ama hem maddi nedenlerle hem de her şeyi hediye olarak veremezsiniz. Çok ince eleyip sık dokumanız gereken bir çalışma. O yüzden düşünüyoruz. İnşallah uygulamaya koyacağımız bazı çalışmalarımız da olacak. Planlarımız da var.

— *Sizin söylemek istediğiniz bir şey var mı? Bunların dışında "Ben şuna değinmek istiyorum. Ben bu dergide emek sarf ediyorum, bunları yapıyorum. Çocuklara bunları vermek istiyorum ama şunlar da bilinmeyenler. Bunların da bilinmesi gerekiyor." dediğiniz.*

S. SÜMEYYE ABATAY: Oraya gelelim. Ondan önce konuşurken yarım kaldığını hissettiğim. Mesela ilk yazdığım hikâyeyi okuttum komşu çocuğuna. Fakat zevk almadığını düşündüğüm bir hikâye vardı. Daha sonra anlattım ya hani benim de okuduğum kitabın öğretmenimde etkisini gösterdiğini. Aynı şekilde sınıfta geçen bir hadisede "hocam öyle değil böyle" şeklindeki hani abone olmayan. Milli çocuğu takip etmeyen bir çocuğumuzdu. Sadece o hikâyeyi okumuştur. Ve sınıfta hocasına hocam bu şekildeymiş aslında biliyor musunuz? Hikâyeden aldığı mesajları sınıfta öğretmenine ve arkadaşlarına söylediğini biliyoruz. İşte ara ara dergiyi biz kendisine ulaştırmaya çalışıyoruz. Bırakıyoruz. Bu şekilde de hani güzel dönüşler oluyor. Hani dedim ya bu işin en güzel yanı çocuk kalbine dokunabilmek. Bir etki bırakabilmek. Bunu görüyor olmak çok hoş.

— *Çocuk üzerine çalışılan bir dergi ama birçok okuyucuya da hitap ettiğini biliyoruz. Velilerden şöyle bir dönüt aldınız mı? İşte "Bu mesajı çok güzel aldı çocuğumuz. Bu davranış değişikliği oldu. Sizin derginizi okuduktan sonra işte şu sayıyı okuduktan sonra şu davranışında bir değişiklik gözlemledik." dedikleri oldu mu?*

S. SÜMEYYE ABATAY: Aslında ülkemizin bir yarısına dokunmuş oldunuz. Daha doğrusu şimdiki anne babaların bir özelliği. Biz genellikle dergileri alırız, kitapları alırız, çocuğumuzun önüne yığılır okusun diye. Ama o kitap, o dergi çocuğa ne mesaj veriyor bunu incelemeyiz. Şu anda birçok uzman da siz inceleyin sonra çocuğunuza sunun diyor. Böyle bir dönüş almadım. Tabi ki çok titiz velilerimizin olduğunu titizlikle okuduğunu biliyoruz. Ancak düzenli bir şekilde okuyup takip eden bir velimize şu ana kadar rastlamadım. Yani bu sadece bizim için değil birçok yayın için de böyledir diye düşünüyorum. Maalesef çok üzücü. Hatta bunu da belki parantez içinde yeri gelmişken söyleyebilirim; Milli Çocuk varken Maaille ve Fikri daha başlamamış bir dergiydi. Velilerimize mesajın olduğu bölümlerimiz de vardı. İncelediğinizde göreceksiniz. Velilerimize yönelik çalışmalar var. Biz bunları çıkardık, çünkü artık Maaille var. Yani veliye, anneye babaya ulaştırmak istediğimiz çalışmaları Maaille üzerinden veriyoruz. Ve iki sayfada olsa o çocuğumuz için çok kıymetli. İki sayfa çocuğumuza ayırdığımız. Maaille vasıtasıyla ulaşmaya çalıştığımız bir çalışma şekline dönüştürdük. Ayrıca anneler babalar kırtasiyeden gelişigüzel kitap alıyor ve çocuğun okuması için zorluyor. Yanlış bir algımız var. Çocuk kitap okumalı evet, ama kitabın içeriği de kitap okuması kadar önemli. Buna dikkat edilmiyor maalesef.

— *Aslında sizinle çok önemli bir noktada buluştuk. Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği olarak biz de çocuğun edebiyatla buluştuğu noktada çocuğa verilen mesajı önemsiyoruz. Röportaj ve çalışmalarımıza sunduğunuz tüm diğer destekleriniz için teşekkür ederiz.*

12. Sonuç ve Değerlendirme

Cemil Meriç'in dönemin anlaşılmasında dergilerin aydınlatıcı olduğuna dair görüşü hiç kuşkusuz çok doğrudur. Güncelin sayfalarına yansıdığı dergiler yaşanan dönemle paralellik seyretmek zorundadır. Derginin alınıp satılmasıyla ve sahiplerine sağladığı kazançla ekonomik; içeriği ve savunduğu görüşlerle politik; fikir akımlarını ve ideolojileri yönlendirmesiyle sosyolojik; reklamlar

ve okuyucu algılaması üzerindeki etkisiyle psikolojik boyutlar içerdiğini (Güngör ve Tellan, 2000: 161) göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu açıdan maddi toplumsal sürecin temel gerçekliği kapitalizmin, gündelik yaşamın her noktasında olduğu günümüzde, dergiler tüketim kültürü ideolojisini yansıtmaktadır (Akçay ve Kobaza, 2017). Bu tüketim kültürüne rağmen az da olsa ticari endişelerden uzak, bazı ideallerin gerçekleşmesi ve ideal bir neslin yetişmesi için yayın yapan çocuk dergileri mevcut. Milli Çocuk da bu dergilerden biridir.

Çocuk dergilerinin ortaya çıktığı ilk yıllarda, bu dergiler hedef kitle olarak seçtikleri çocukların eğitim ve eğlence alışkanlıklarına odaklanmışlardır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren verimliliğin artırılması ile birlikte aşırı tüketim olgusu kitleler için bir ideolojiye dönüştürülmüş, bu bağlamda medya da farklı bir boyuta taşınmıştır. Çocuk dergiciliğinde de öncelik artık, eğitim ve bilgilendirmek değil, sunulan değerler çerçevesine uygun tüketici bir birey yetiştirmek olmuştur (Taşdelen, 2016: 809-810). Çocuk dergiciliğinin endüstrileşme serüveninin dışında kalmaya gayret eden Milli Çocuk, gelişme çağındaki çocukların duyu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenmede biraz daha profesyonelleşmeye ihtiyaç duymaktadır.

Örneklem olarak üzerinde çalıştığımız Milli Çocuk dergisi, Türkiye'de Milli Görüş veya İslamcı düşünce diye tanımlanacak düşünce çizgisinin, Türkiye standartlarında toplum geneline kıyasla daha dindar kabul edilen bir kitlenin en önemli yayın organlarından biri olan Milli Gazete'nin ilavesi olarak yayın hayatına başlamış daha sonra bağımsız bir dergi olarak yayınlanmıştır. Milli Gazete'nin okur kitlesine, Milli Görüş camiasına, dindar ve muhafazakâr kitlelere hitap eden ve ideal çocuk anlayışına uygun çocuklar yetiştirme kaygısıyla yayın yapan Milli Çocuk dergisi, çocuklara milli ve manevi duyguları verirken çocuk müziğini, çocuk şarkılarını, ninnileri ve bestelenmiş çocuk şiirlerini, sayışmacaları yeteri derecede ve çocuk edebiyatındaki gelişmeler uygun biçimde kullanmada, çağdaşlarının birçoğundan çok daha iyi kullanıyor. Fakat Çocuklara Mahsus Gazete ile daha önceden yayınlanmış örnekler ve günümüzde yayınlanmakta olan dergi örnekleri üzerinden bakıldığında Milli Çocuk dergisi çocuk müziği, çocuk şarkıları, ninniler ve bestelenmiş çocuk şiirleri ve sayışmacaları kullanmada tam anlamıyla yetkindir denilemez. İncelemeye çalıştığımız türler Milli Çocuk sayfalarında ne derecede yer alıyor? Bu türler ne biçimde kullanılıyor? Bu sorulara cevap aradığımız çalışmamızda Milli Çocuk dergisinin yayına başladığı ilk günden itibaren bugüne kadarki bütün sayıları incelenmiş, yapılan tespitlerde çocuk müziği, çocuk şarkıları, bestelenmiş çocuk şiirleri ve çocuk sözlü edebiyatının ürünü olan ninnilerin, sayışmacaların yeterli derecede kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Milli Çocuk örneği üzerinden çocuk edebiyatında didaktik yaklaşımlar ve ideal nesil yetiştirme endişesi ile yayınlanan eserlerde sıkça rastlanan “edebiyatın mesaj veren yanı” ile daha edebi nitelik kazanmış ve çok daha derin dünya görüşü mesajları vermeyi planlayan eserlerde rastlanan “edebiyatın ilham veren yanı” arasındaki ilişki de ele alınmıştır. İncelenen dergi örneklerindeki edebi ürünler ve bunların işleniş biçimleri din anlayışı, dil anlayışı, edebi anlayış, dünya görüşünü aktarma biçimi, hedeflenen çocuk ideali, ideal çocuk tipi ve mesaj verme yöntemi bakımından incelendiğinde Milli Çocuk'un yayıncılarının ve yayın ekibinin bir ideal nesil yetiştirme ideali uğrunda hiçbir fedakarlıktan kaçınmadan çalışmayı sürdürdükleri çok net olarak görülmektedir. Bunca gönüllülük ve amatör yaklaşıma rağmen çocuk edebiyatı alanındaki gelişmeleri ve değişimi gözlemede, günceli izleyip yenilikleri öğrenmede, hatta yayın yapma amacının arkasındaki zihniyet açısından bakıldığında asıl rakip sayılması gereken yayınların çocuğa, aileye, eğitimcilere ulaşma yollarının araştırılmasında, bu alanlarda rekabette biraz eksik kalındığı görülmektedir.

Milli Çocuk dergisinde hem çocuk edebiyatı kriterlerine ne kadar uyulduğuna baktık hem de başta çocuk müziği, çocuk şarkıları, tekerlemeler, ninniler, sayışmacalar olmak üzere çocuk edebiyatı türlerinin ne derece kullanıldığı bakımından dergiyi gözden geçirdik. Burada şuna dikkat etmemiz gerekiyor ki ister süreli yayın olsun, ister yayınlanmış kitap, isterse bir başka nitelikte eser olsun bir çocuk edebiyatı eserinin gerçek anlamda kaliteli ve başarılı sayılabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir:

1. Anlatılan konu her ne biçimde işlenmiş olursa olsun çocuğa göre olmak zorundadır.
2. Çocuk için yazılmış Çocuklar tarafından beğenilmiş her eser büyükler tarafından da beğenilir nitelikte olmalıdır. Yani yetişkinlerin okuduklarında beğendikleri zevk aldıkları eserler çocuk edebiyatı açısından başarılı eserlerdir.

3. Dünyanın her neresinde yazılmış olursa olsun gerçek anlamda başarılı bir çocuk edebiyatı ürünü ait olduğu milletin çocukları dışında dünyanın herhangi bir ülkesinde ki çocuklar tarafından da okunduğunda beğenilir nitelikte olmalıdır.

Bu ölçüler açısından baktığımızda Milli Çocuk dergisinin yayın hayatında başlangıçta büyüklerin bakış açısı ve büyüklerin düşünme biçimi derginin yayın hayatına daha çok hâkim olmuştur. Zamanla çocuklardan ve velilerden gelen geri bildirimler neticesinde derginin yayın hayatında çocuk bakış açısı daha çok öne çıkmaya başlamıştır.

Çocuk bakış açısı ve çocuğa görelilik ilkesi öne çıktığı oranda dergi daha başarılı olmaya ve daha çok okumaya başlamıştır.

Türkiye’de ve dünyada sosyal medyanın basılı yayın organlarını kapanmaya zorladığı bir süreçte milli çocuk dergisinin sosyal medyayı çok fazla kullanıyor olmamasına rağmen ayakta durabilmiş olması tirajını koruması ve yayın hayatını istikrarlı bir şekilde sürdürüyor olması birazda onun birçok gönüllüsünün olmasına bağlı bir durumdur.

Yüz yılı aşkın bir süredir çocuk süreli yayıncılığı ile tanışmış olmamıza rağmen, Türkiye medyası henüz gereken ciddiyette çocuk süreli yayıncılığında beklenen yolu kat edememiştir. Her ne kadar çok başarılı sayılacak örnekler var ve özellikle baskı ve kağıt kalitesi bakımından dünya ile yarışacak ölçüde örnekler yayınlanıyor olsa da birçok ciddiyetsiz ürün de yayınlanıp pazarlanmaya devam ediyor. Birçok gazete, çocuklar için yayınladıkları ilaveleriyle çocuk dergiciliğini daha çok maddi değerlere dayandırarak sürdürüyor. Özellikle ‘boyalı basın’ yakıştırması ile anılan gazetelerin ellerindeki imkânlarla kıyaslandığında çocuklara yönelik ürünlerde kalitesi tartışılır nitelikte yayıncılık yaptığı göz ardı edilemez bir gerçektir. Çocuk ve kadınların günümüz tüketim toplumunda en kolay ürün satılabilir hedef kitlelerden kabul edilmesi, çocuk süreli yayıncılığında en önemli endişenin pazarlama endişesi olması sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşımla yayınlanan ve ilk bakışta ürün tanıtım kataloğunu andıran bol reklamlı çocuk dergileri, çocuğa dair hassasiyetin ve çocuğun iyi bir birey olarak yetişmesi endişesini ciddiye almamaktadır. Çocuk, kendisine güzel ve yararlı şeylerin sunulması gereken okur olmaktan çok kendisine oyuncak sanayiinin veya diğer üretici sektörlerin ürünlerinin pazarlanacağı potansiyel müşteri olarak görülmektedir.

Ülkemizde çocuğa görelilik ilkesine bağlı, çocuk edebiyatını ve çocuğu ciddiye alan, dil ve içerikte estetik endişesi taşıyan çocuk dergiciliğinde bir açık bulunmaktadır. “Dindar” tanımlaması içerisinde yer alacak ve bu yaklaşımın getirdiği öncelikler ve endişelerle yayın yapacak çocuk dergilerinde de çocuğa görelilik ilkesi, dil ve estetik endişesi istenen seviyede ciddiye alınmamaktadır. Çocuk edebiyatının alanı, çocukların yaş gruplarına göre öğrenme durumları, çocuk hassasiyetleri henüz istenen seviyede ciddiye alınmamaktadır.

Çocuk edebiyatını öğrenme, bu alanla ilgili akademik çalışmaları, Türkiye’deki ve dünyadaki örnekleri izleme konusunda daha dikkatli olunması gerekmektedir. Özellikle Kur’an’dan alınan kıssaların, tasavvuf kültüründen beslenen darb-ı mesellerin ve kıssaların, tarihi örneklerin çocuğun ilgisini, bilgisini, hassasiyetlerini, öğrenme seviyesini dikkate alarak süzgeçten geçirilmesi her şeyden önce çocuğa aktarılmak istenen inançların zarar görmemesi açısından bir zarurettir.

Nitelikli bir çocuk dergisi birçok bölüm içermelidir. Bu bölümlerin her birinde farklı bir konu ele alınır. Okur, canının istediği, ilgisini çeken bölümü okur. Yani bir çocuk derginin başına geçtiğinde baştan başlayıp sonuna kadar okumak zorunda hissetmez kendisini. Nitelikli bir çocuk dergisinde ele alınan bir konunun genel çerçevesi, en çekici yanları sunulur okura. Alışılmışın dışında bir bakış açısıyla ya da yerinde birkaç soruyla konuya lezzet katılır. Okur, ilginç bir konuya dair ilginç bilgiler edinmiş olmaktan keyif alır. Konu ilgisini çok çekerse okur da daha derin kaynaklar arayacaktır nasıl olsa. Bu nedenle çocukların hayal dünyalarına hitap eden dergiler doğal olarak okuma ve öğrenmeye karşı bir motivasyon aracı olacaktırlar (Akçay ve Kobaza. 2017).

Derginin 270’den fazla sayısı üzerinde yaptığımız inceleme ve karşılaştırmalar ile şu durumları tespit ettik:

1. Milli Çocuk dergisinin bir gazetenin eki olarak verildiği dönemde elde ettiği başarı ile bağımsız bir dergi olarak yayınlandığı dönemde elde ettiği başarı karşılaştırıldığında bağımsız dergi olarak yayınlandığı dönemde çok daha başarılı bir yayın hayatı yaşamıştır.

2. İncelemeye esas olan türler bakımından dergi incelendiğinde derginin hem gazete eki olarak çıktığı dönemde hem de daha klasik yaklaşımla yayın yaptığı dönemde mesaj verme endişesi, hiçbir zaman sanat ve edebiyat endişesinin gerisinde kalmamıştır.
3. Derginin yayın politikasındaki dini mesaj verme, ideal gençlik yetiştirme, dünya görüşünün çocuğa aktarma gayreti tüm sayılarda sanat ve estetik kaygısının önüne geçmiştir.
4. Milli Gazete'nin eki olarak yayınlandığı dönemde yayınlanan sayılarda sözlü edebiyattan yararlanma ve şiir türü eserleri yayınlama çok daha alt seviyede olmuştur.
5. Derginin sanat ve estetik kaygısını öne çıkardığı dönemlerde somut olarak derginin tirajında bir artışın olduğunu tam olarak söylemek mümkün değil. Buna rağmen Türkiye'de yayın sektöründe meydana gelen ekonomik sıkıntıların birçok süreli yayının kapanmasına veya tirajının düşmesine sebep olduğu bir döneme denk gelen bu süreçte milli çocuk tiraj kaybetmemiştir. Tiraj kaybetmemiş olması dahi derginin sanat ve estetiği önemsedikçe etki alanını genişlettiğini, rekabet gücünü artırdığı görülmektedir.
6. Tam olarak böyle bir iddiayı belki kesin çizgileri ile ortaya koymak mümkün olmasa da bir çocuk yayınının editörlüğünü kadın ve özellikle anne olmuş editörlerin yürütmesi derginin estetik açıdan daha fazla çocuk bakış açısı kazandığını görmekteyiz.
7. Çocuk edebiyatının en temel ilkelerinden birisi olan çocuğa görelilik ilkesi bakımından baktığımızda dergi sanat ve estetik kaygısını öne çıkardığı oranda çocuğa görelilik bakımından da somut bir şekilde daha kaliteli bir yayın haline gelmiştir.
8. Her ne kadar adının başında "milli" kelimesi bulunuyor olsa da Milli Çocuk dergisi Türk çocuk edebiyatının daha fazla milli nitelikler taşıyan sözlü edebiyat ürünlerinden yararlanma noktasında çok eksik kalmıştır. Bu türleri öne çıkaracak ve bu türleri gerçekten nitelikli çocuk edebiyatı ürünü olarak işleyecek şair ve yazarlara daha fazla kapılarını açmak zorundadır.
9. Görsellik açısından her geçen gün biraz daha estetik hale gelen Milli Çocuk dergisinin aynı hassasiyeti çocuk edebiyatının diğer türleri açısından dikkate alması ve çocuk şarkıları, çocuk müziği, şiir, sayısmaca ve benzeri türleri biraz daha öne çıkarması gerekmektedir.
10. Çocuklara dini bilgiler veren ve bunu kendisi için en önemli iş sayan bir süreli yayın organında çocukların kendi milli edebiyat kodlarını almasına da özen gösterilmesi gerekmektedir.
11. Dergi yöneticilerinin ve editörlerin yeterli derecede çocuk edebiyatı alanına ait akademik bilgileri ve bu alanda çok başarılı ürünler veren (Bestami Yazgan dışında) şair ve yazarları yeterli derecede takip etmedikleri dikkat çekmektedir. Çocuk edebiyatı alanındaki gelişmeleri takip etme noktasında da eksiklikler göze çarpmaktadır.
12. Derginin sosyal medya alanını kullanma oranı ile çocuklardan ve velilerden geri bildirim alma oranı doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir.
13. “Muhafazakâr kesimde önemli bir boşluk olan milli ve manevi değerlerin geri planda kalmasını ortadan kaldırmak” amacıyla yayımlanmakta olan bir çocuk dergisinin hedeflenen amaçları gerçekleştirebilmesi için daha geniş ve daha profesyonel bir kadroya ihtiyaç duyduğu muhakkaktır.
14. Yapılan işe, amaçlanan hedefe ve kendisine ulaşılmaya çalışılan hedef kitleye bakıldığında tam bir başarı ve rakiplerle maddi-manevi yarışabilirlik açısından bilgi ve bilincin at başı gittiği ve aynı derecede önemsendiği bir yönetim anlayışına da ihtiyaç duyulduğunu söylemekte yarar var.

KAYNAKÇA

1. ACAROĞLU, Türker (1970, 1 Eylül), “Çocuklar İçin Süreli Yayınlar”, Türk Dili, S. 228, s. 459-462.
2. AKAY, Hasan (1998), Servet-i Fünûn Şiir Estetiği, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

3. AKBAŞ, Onur. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Edebiyatının Gelişimi, Sayfa: 2.
4. AKÇAY, Zeynep Gültekin ve KOBAZA, Oğuz Selim (2017), Tüketilen Edebiyat: Çocuk Dergileri, IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sayfa: 461.
5. AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi Yayınları.
6. ALPAY, Meral (1980), “Türk Çocuk Edebiyatı”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S. 8-9, s. 167-191.
7. ATEŞ, Murat. Ziya Gökalp ve Çocuk Edebiyatı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, s. 95-114.
8. BALCI, Ahmet (2017). “Çocuklara Rehber” Dergisinin Kütüphane Kataloglarında Görülme 168, 169 ve 173. Sayılarının İncelenmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6(2), 986-1001.
9. BAYRAM, Yavuz (2005, Ağustos-Eylül), “Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869-1870)”, Hece (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), S. 104-105, s. 484-500.
10. DEMİR, Kenan, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 9, Nisan 2016.
11. DEMİRCAN, Candemir (2008). Çocuk Edebiyatına Yönelik Bir Bibliyografya Denemesi (1960-1980). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 165-187.
12. DEMİREL, Ş., ÇEÇEN, M. A. vd. (2010). Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
13. DİLİDÜZGÜN, Selahattin (1996), Yazın Eğitime Atılan İlk Adım – Çağdaş Çocuk Yazını, İstanbul: YKY.
14. DUMAN, Hasan (2000), Osmanlı – Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828 – 1928), Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
15. EMİROĞLU, Öztürk (1992), Tanzimattan 1928’e Kadar Yayınlanan Çocuk Gazete ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
16. ERCAN, Aliye Nur, “Etfâl Gazetesinin Metin ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” (2014), Necmettin Erbakan Üni. A.K. Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. Yüksek Lisans Tezi.
17. GENÇEL, Seyma (1984), “Çocuk Dergileri”, Türkiye’de Dergiler, Ansiklopediler (1849-1984), İstanbul: Gelişim Yayınları.
18. GÖKALP, Ziya (1973) Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I, (haz. Rıza Kardaş), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
19. GÖKALP, Ziya (1970) Türkçülüğün Esasları,(haz. Mehmet KAPLAN), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
20. GÜLERYÜZ, Hasan (2006). Yaratıcı Çocuk Edebiyatı. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.
21. GÜNGÖR, Nazife ve TELLAN, Tolga (2000) Neo-Liberalizmin İzlerini Dergilerde Sürmek, *Medya ve Kültür 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri*, ss.161- 192.
22. İNUĞUR, M. Nuri (2002), Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul: DER Yayınları, İslâm Ansiklopedisi (1965), 13 Cilt, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
23. KARAKIŞLA, Yavuz Selim “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Çocuk Dünyası Dergisi (1913-1914; 1918-1919; 1926-1927)”, *Müteferrika*, S:13, Yaz 1998, ss. 119-191.
24. KASAP, Ayşe: Derin Tarih, Sayı: 85 - Nisan 2019
25. KASAP, Ayşe (2011), Evvel Zaman İçinde Çocuk Dergileri 1869-1928 Yılları Arasında Yayınlanan Osmanlıca Çocuk Dergileri, Sultanbeyli Belediyesi, İstanbul.
26. KÜR, İsmet (1991), Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
27. KÜÇÜK, Sena (2010) İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve “Çocuklara Mahsus Gazete, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2010, Sayı: 24, Sayfa: 221–257.
28. MEMETOVA, Lilya (2018) İsmail Gaspıralı’nın “Alem-i Sibyan” İlâvesi ve Kırım Tatar Çocuk Edebiyatının Gelişimi, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği V. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Sayfa: 256

29. MERİÇ, Cemil (1992) Jurnal 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, Sayfa: 183.
30. NALCIOĞLU, Belkıs Ulusoy (2006) Mümeyyiz: İlk Türkçe Çocuk Gazetesi (1869-1870), İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
31. NEYDİM, Necdet (2003). Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Bu Yayınevi.
32. NEYDİM, Necdet (2004) Popüler Çocuk Kitapları ve Medyasının Çocuk Kültürüne Etkilerine Sosyolojik Gerçeklikler Açısından Bakış, Eğitim, Sayı: 57, ss.76-80.
33. OĞUZKAN, A. Ferhan (2001), Çocuk Edebiyatı, Ankara: Anı Yayıncılık.
34. OKAY, Cüneyd (1999), Eski Harfli Çocuk Dergileri, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
35. OKAY, Cüneyd (2006) Eski Harfli Çocuk Dergileri Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Say 7, 2006, 511-518
36. ÖCEL, Nilüfer (2002) İletişim ve Çocuk İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
37. PINARCI, Gülden Aydın. İlk Çocuk Dergisi Mümeyyiz, <https://docplayer.biz.tr/4190135-Ilk-cocuk-dergisi-mumeyyiz.html>
38. SAĞIR, Mukim (2002). Türkçe Dilbilgisi Öğretimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
39. SEVER, Sedat (2003). Çocuk ve Edebiyat, Ankara: Kök Yayıncılık, Sayfa: 9.
40. SWİNGEWOOD, Alan (1996) Kitle Kültürü Efsanesi, Çev. Aykut Kansu, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
41. ŞİMŞEK, Tacettin (2007) Çocuk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi, Edt. Talat Sait Halman, Cilt: 4, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 540- 561.
42. ŞİMŞEK, Tacettin, Arıcı, Ali Fuat., Arslan, M. A., Karatay, H., Stebler, M. Z., Urgan, S., Yakar, Y. M., Yurt, S. U. (2012). Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
43. ŞİRİN, Mustafa Ruhi (2007). Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış. Ankara: Kök Yayıncılık, Sayfa: 16.
44. UNGAN, Suat ve YİĞİT, Fadime (2014) Geçmişten Günümüze Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, Sayı: 10, Sayfa: 184-198.
45. UNGAN, Suat ve DEMİR, Elif, Günümüz Çocuk Edebiyatı Yazarları ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Eğitim Dergisi 2016, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa: 40-65
46. YALÇIN, Alemdar ve AYTAŞ, Gıyasettin (2003). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
47. YAMAN, Sena, Eski Harfli Dergilerden Çocuklara Mahsus Gazete Tahlilî Fihrist-İnceleme-Metin, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
48. YAŞAR, Şeyma (2001), İlk Çocuk Dergilerinden Mümeyyiz, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
49. YİĞİTBAŞI, Kübra G. (2014) Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: TRT Çocuk Dergisi Örneği, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 5, ss. 37-56.

ÇOCUK EDEBİYATININ ÖĞRENİLMESİ VE AVANTAJINDA KÜTÜPHANELERİN GÖREVLERİ

Doç.Dr. Şerebani MEMMEDOVA*

Özet

Makale, kütüphanelerin çocuk edebiyatı öğretimindeki rollerini ve sorumluluklarını incelemektedir. Dünyagörüş, ahlaki ve estetik terbiye, yurtseverlik, hayırseverlik ve vatanına bağlılık gibi olumlu özelliklerin oluşumu çocuk yaşlarından başlamaqdadır. Bu niteliklerin aşılarda okumanın rolü vazgeçilmezdir. Küçüklerin okumaya katılımı çok ciddi bir meseledir, bu yüzden kütüphanelere bu kadar önemli bir alışkanlığı benimseme zorunluluğu getirildi. Bu nedenle, kütüphaneler de bu önemli görevi belirli bir iş prensibine dayanarak almalı ve diğer çocuk bakım kurumları ile etkileşimde doğru yönü seçmelidir. Her yaşın kendi edebiyatına sahip olması gerektiğini bir konuyu vurgulamak önemlidir. İlkokul öğrencileri, orta okul öğrencileri, orta yaştaki çocuklar ve ergenler ile erken yaşta olan çocuklar aynı değildir. Edebiyat örnekleri her yaşın özelliklerine göre oluşturulmalıdır. Çünkü yaşa bağlı farklı çocukların ve psikolojik durumların anlamı ve çıkarları önemli ölçüde farklıdır. Ancak, ne yazık ki, çocuk edebiyatı dediğimizde, sadece ilkokul çocukları için yazılmış eserler göz önüne gelmektedir. Makalenin temel amacı, çocuklar için yazılan eserlerin öğretilmesine kütüphanelerin sorumluluklarını belirlemektir. Bu konu, çağdaş kütüphane bilimi ve pedagojisinin en acil konularından biridir. Makale karşılaştırmalı, bilimsel özetleme ve sistematik analiz yöntemlerine dayanmaktadır. Makale, Azerbaycanlı kütüphanecilerin ve eğitimcilerin deneyimlerini ve Azerbaycandeki çocuk kütüphanelerinin etkinliklerine dayanarak özetlendi. Bu arada, teorik analiz ve sınıflandırma yöntemleri de kullanılmıştır. Sonuç olarak, kütüphanelerin çocuk edebiyatını savunmada ve öğretmede, çocuklarda ve gençlerde kültürel, sanatsal, etik ve estetik hazın geliştirmesi için değerli bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, kütüphane, okuma, yazma ve estetik, kültürel hizmet.

LEARNING OF CHILDREN LITERATURE AND THEIR DUTIES OF LIBRARIES IN ADVANTAGE

Abstract

The article analyses the roles and responsibilities of libraries in teaching children's literature. The formation of positive features such as worldview, moral and aesthetic training, patriotism, philanthropy and loyalty to the homeland begin from the ages of children. The role of reading

* Doç. Dr., Filoloji Üzere Felsefe Doktoru Nahçıvan Devlet Üniversitesi, sherebani@gmail.com

in vaccines of these qualities is indispensable. The participation of minors in reading is a very serious issue, so an obligation to embrace such an important habit is given to libraries. Therefore, libraries should take this important task on the basis of a specific business principle and choose the right direction to interact with other childcare institutions. It is important to emphasize a topic that each age should have its own literature. Primary school students, middle school students, middle-aged children and adolescents are not the same as early-age children. Literature samples should be created according to the characteristics of all ages. Because the meaning and interests of different age-related children and psychological situations are significantly different. However, unfortunately, when we say children's literature, only works written for primary school children come to mind. The main purpose of the article is to determine the responsibilities of libraries to teach the works written for children. This is one of the most urgent issues in contemporary library science and pedagogy. The article is based on comparative, scientific summary and systematic analysis methods. The article was summarized on the basis of the experiences of Azerbaijani librarians and educators and the activities of children's libraries in Azerbaijan. In the meantime, theoretical analysis and classification methods were also used. As a result, it has been concluded that libraries are a valuable tool for the development of cultural, artistic, ethical and aesthetic pleasure in the defense and teaching of children's literature and in children and young people.

Key Words: Children's literature, library, reading, writing and aesthetics, cultural service.

GİRİŞ

Modern çağda bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi nedeniyle, genç insanlar sanatsal estetik ve diğer yandan sahte kültürün sapkınlıkları ile çevrilidir. Sürekli olarak dünyanın güzel ve iğrenç, korkunç ve saçma tezahürleriyle karşı karşıya kalıyorlar, iyilik ve kötülük ile gerçeği birbirinden ayırmak zorundalar. Gençler bu bilgi akışlarının kalitesini doğru bir şekilde değerlendirmeyi ve eleştirel olarak analiz etmeyi zor buluyorlar. Görünümün doğru şekilde düzenlenmesi ve içlerinde estetik terbiye, bu çelişkilerin ve tutarsızlıkların üstesinden gelmelerini sağlar. Ulusal liderimiz, büyük lider Haydar Aliyev “*Geleceğimiz gençliğimize neyi ve nasıl öğrettiğimize bağlıdır*” (Aliyev, 2002:360) deyerek bizleri uyarmıştır. Bu açıdan genç okuyucuların estetik eğitiminde kitapların rolünün incelenmesi ve bu alandaki kütüphanelerin sorumluluklarının belirlenmesi modern kütüphane bilimi ve pedagojide en önemli konulardan biridir.

Okumanın, her insanın kimlik oluşumunda önemli bir rol oynadığı iyi bilinmektedir. Okumanın doğası, özellikle az okuma tecrübesi olan çocuklar, her gün değişiyor. Genellikle, çocuklar ne istediklerini ve ya okuduğunu bilmiyorlar. Okuma bilgi alanları henüz oluşmadığından kütüphaneye, sorgulama yerine belirsiz bir sorgulama ile gelirler. Çünkü “ne okuruz, nasıl okuruz” sorusu karşısında çaresizler, yetkin, pedagojik bir akıl hocalarına ihtiyaçları var. Okuyucu, kütüphaneyi belirli bir okul ödeviyle veya belirli bir taleple ziyaret ettiğinde sorun olmaz, ancak bağımsız okuma sırasında bir kitap seçmek kolay değildir ve uzman yardımına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlar kitabın konusunu tanımlamayı, onu doğru bir şekilde yönlendirebilmeyi, kitabın sistematik ve tutarlı bir şekilde okunmasına dikkat etmeyi ve aynı zamanda hangi kitabı seçmeyi ve diğerlerini içerir. Bu durumda, okuyucuların kişiliği ve ilgisi dikkate alınmalıdır.

Çocuk Edebiyatının Öğrenilmesi ve Avantajında Kütüphanelerin Görevleri

Bir kütüphanecinin temel özelliklerinden biri okuyucuyu okumaya teşvik etmek, doğru yönlendirmektir. Bu alanda görev yapan kütüphanecilerin çocuklara derin bir sevgi duymaları gerekir. Çocukluğun gizemli hisler ve hayallerle dolu bir yaşam aşaması olduğunu hatırlamak önemlidir. Onlarla çalışan kütüphaneci, hümanist düşünce, yüksek sanatsal zevkler ve en önemlisi, çocuklar için ulusal ve dünya edebiyatı örneklerine aşina olmalıdır. Çocukları ve ergenleri yönetirken pedagojik ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışma erken yaşta başlamalıdır. Kütüphanecinin kütüphaneye ilk girişinde okurla konuşması okuyucuyu daha yakından tanıma, ilgi alanlarını öğrenme ve onu kişisel bir yaklaşımla yönlendirmeye yönelik bir adımdır. Küçük yaşta oluşan çıkarlar genç neslin alışkanlıkları ve ihtiyaçları haline gelir. Kütüphaneciler ile öğretmenler

ve veliler arasındaki etkileşim çok önemlidir. Önemli olan, okuyucuların, derslere hazırlanırken veya herhangi bir serbest konu üzerinde çalışırken kütüphaneye gelmenin önemini anlamalarıdır.

Cocukları okumaya teşvik etmek gelecekte kültürel iletişimi, doğru kariyer seçimlerini ve faydalı çalışmaları sağlayacak olan entelektüel gelişimin önemli bir göstergesidir. Çocuklara, ergenlere ve genç kuşaklara, kitapların tüm bilgi ve manevi değerlerin birincil kaynağı olduğunu açıklamak gerekir. Bir şeyler öğrenmek ve tüm sorularımızı cevaplamak istiyorsak kitaplar bize yardımcı olabilir. Kitapların ve okumaların tanıtımı her kütüphanenin ana odak noktasıdır. Kütüphaneler, gençlerin manevi dünyasını toplumun manevi potansiyeli olarak iyi bir şekilde yönlendirmeye yardımcı olmaktadır. Kütüphanecilerin kitapların elektronik dünyasını tanımaları, hayal güçlerinin gelişmesi çocukları eğitmeye hizmet edecektir. “*Bütün bunlar bir kütüphanecinin iyi eğitilmiş ve yetenekli olması, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilmesi ve güncel kalmasını gerektiriyor*” (Ahmedov, 2006: 78). Modern kütüphaneci, sadece çocuk edebiyatının, bilimsel baskı ürünleri ve bilgileri uzmanı değil, aynı zamanda bilgi kaynakları oluşturma ve kullanma teknolojisinde bir uzman, internette gezici, bilgi ve kütüphane sektörünün yöneticisi, kitap yayıncılık pazarının aktif temsilcisidir.

Cocuk okuyucuyu kütüphaneye çekmek için kütüphanenin iç yapısına özellikle dikkat edilmesi gerekir. Bunun nedeni modern zamanlarda kütüphanelerin keyifli tasarımının, okuyucuların kütüphaneye çekiciliğini etkileyen ana faktörlerden biri olmasıdır. Bu çalışmada ilk şart binanın estetik görüntüsünü, uygun ekipmanı ve tasarımı sağlamaktır. Kütüphanenin lobisinde daha canlı bir resim oluşturmak için çeşitli içerik reklamları kullanılır. Bu reklam, kütüphanenin hizmet özellikleri, işletme dernekleri ve ilgi kulüpleri hakkında bilgi sağlar. Bu nedenle, kütüphaneler bilimsel ve estetik bakış açısını iyileştirmeye ve halkı eğitmeye hizmet eder.

Kulüp etkinlikleri, konuşmalar, tartışmalar, edebiyat ve sanat partileri ve b. dahil olmak üzere kütüphanelerde düzenlenen tüm ders dışı etkinlikler okuyucuların boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirmeleri için harika bir fırsat sunuyor. Birlikleri aracılığıyla okuyucular yeteneklerini, sanatsal ve estetik tadı ve manevi özlemlerini, sanat özlemlerini ve yırtık ve eskimiş kitapların restorasyonunu keşfederler. Medya aracılığıyla, çocukları zararlı uygulamalardan uzak tutmak ve gerçek bir kimlik kazanmalarına yardımcı olmak için çeşitli konularda dernekler ve sergiler düzenlemek mümkündür. Pedagojik faaliyetlerin perspektifinin önemi ve olumlu sonuçlar okul personeli ve öğretmenlerle tartışılmalıdır.

Kütüphanede çocukları ve gençleri yönetmek bilimsel ve eğitimsel bir süreçtir. *Bir okuyucuyu yönlendirmek kavramı farklı kütüphaneciler tarafından farklı şekillerde açıklanmaktadır* (Abdullayeva, 2017: 9). Kütüphanede yapılan tüm çalışmalar bu konseptte dayanmaktadır. Kütüphanelerin temel amacı, çocukları ve gençleri birey olarak eğitmektir. Bu amaçla, okumalarına öncülük ederler ve çok az deneyime sahip okuyucular üzerinde amaçlı bir etkiye sahiptirler.

Kütüphane öğrencilerde okumaya ilgi oluşturuyor, bu ilgiyi geliştiriyor, okuyucuların sorgulamalarını oluşturuyor, edebi zevk ve ilgiyi besliyor ve edebiyatla sürekli temas kurmaya teşvik ediyor. Çocukların okumalarını yönetmek bu tür entelektüel, ahlaki, estetik, sanatsal gelişim, görünüm, yurtseverlik, bilgi ve özen için isteklerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Genç neslin yetiştirilmesi alanındaki kütüphanelerin temel görevleri farklı faaliyet yönlerini belirler. Bunlardan en önemlisi, kültürel, tarihi ve ahlaki değerler temelinde çocukların eğitimi, anavatanlarıyla gurur duymak duygusudur. *Çocuklar için aktif bir yaşam tarzı teşvik etmek, ülkelerine ve halkına ait olma duygusunu geliştirmek, anadilleri, edebiyatları ve kültürleri için bir sevgiyi geliştirmek de önemli eylem alanları olarak düşünülmelidir* (Mirzezade, 2006: 27). Başlıca faaliyet alanlarından biri, doğa, yaşam ve bitki yaşamı hakkındaki bilgileri teşvik ederek çevre eğitimi teşvik etmek, estetik entrika ve görünümü teşvik etmektir. Kütüphaneler, genç kuşağı modern hayata adapte etmeye yardım etmek, bilgi toplumunun temsilcileri olan çocuklar ve gençler için bir ortam yaratmaya çalışmalı, günün ve toplumun ihtiyaçlarına göre hareket etmelidir.

Çocuk ve okul kütüphanelerinde bu konuya özel dikkat gösterilmelidir. Böylece çocuklarda düşünme ve diğer kişisel niteliklerin oluşumu okuma sürecinde ortaya çıkar. Yani, çocuk

kütüphanelerinde okuma sistematik ve tutarlı bir şekilde yapılmalıdır. Bu aynı zamanda çocuklar düşündükleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çocukların düşüncesi henüz tam olarak oluşturulmadığından okumalarını izlemek, yönlendirmek ve yönlendirmek gerekir. Çocukluktan ergenliğe ve diğer yaş gruplarına geçiş sırasında, çocuklar kütüphanenin doğrudan katılımıyla karşılaşabilecekleri çeşitli sorunları çözmek için gereken becerileri ve deneyimi kazanırlar. Bu nedenle, kültürdeki çocukların eğitimi hem aile, hem de pedagojik düzende okullarda ve kütüphanelerde öğretilmelidir. Çünkü bugünün çocuğu gelecekte bu kaynakların kullanıcısıdır ve çocuğun gelecekte bu kaynakları nasıl kullanacağı doğrudan kütüphaneciye bağlıdır. Çocuklara farklı davranmak önemlidir.

Kütüphanelerin çocuklarla olan eğitim çalışmalarının özel önemi, çocukluklarındaki her kitabın ciddiye alınması ve derin bir izlenim bırakmasıdır. Bilinen bilim ve kültür figürleri, çocukluklarında okudukları kitapların etkisini vurgulamıştır. Pedagojik kurallar temelinde çocuk eğitiminin uygun şekilde düzenlenmesi konusu devletin ve toplumun dikkatini çeken bir zorluk olarak algılanmaktadır. Devletin okurların okuma taleplerini karşılaması için özel bir özen gösterilmesi sayesinde, en uzak bölgelerden merkez şehirlere kadar geniş bir ağ bağlantısına sahip bir çocuk ve gençlik kütüphanesi ağı oluşturulması tesadüf değildir. Şu anda yeterince bağımsız bir çocuk ve okul kütüphanemiz var.

Kütüphaneciler, eğitimciler, psikologlar ve sosyologlar, yeni neslin ve büyüyen neslin yeni gereksinimlerinin öğrenilmesi için yeni formlar ve yöntemler bulma konusunda önemli bir görev üstlenmektedir. Kütüphane ortamında bu önlemlerin tümü, bireysel yeteneklerini göz önünde bulundurarak, her okuyucuya bireysel yaklaşım uygulamak en iyisidir. Okul çocuklarının estetik eğitimi, çocukların ahlaki eğitimi ile ilişkili olduğundan, çocukların genel olarak yetiştirilmesinde dikkate alınmalıdır. Bu etkinlikler, okulların entelektüel gelişimi ile ilgilidir.

Çocuk edebiyatının yüksek kaliteli bilim kitapları büyüyen bir nesilde ahlaki değerleri ve estetik görünümü beslemenin en iyi yollarından biridir. Öyrenci okumalarını yönlendiren her kütüphaneci, her şeyden önce, sanatsal çocuk eserlerinin okunmasını tafsiyetmelidir, aynı zamanda uygulamalıdır. Estetik eğitim, okul çocukları ile yapılan kütüphane çalışmalarında asla unutulmamalıdır. Estetik terbiye, edebiyatın ve sanatın etkisiyle çocuklara estetik çekicilik duygusu kazandırmayı, çalışanların ve doğanın güzelliğini anlamalarını sağlamanın yanı sıra ilkel çevrede ve kamusal yaşamda da amaçlamaktadır. Bu görevleri yerine getirmek için, kütüphaneci, çocukların dikkatini edebi eserin şiirsel yüzüne, kelimenin güzelliğine, imajına ve yazarın ve sanatçının yaratıcılığına yönlendirmelidir. Okul çocuğuna edebi eserlerin dilinin, doğanın ve insanın tasviri, yaratıcı ve mücadele eden insan imajının güzelliğinin ne olduğunu açıklamalıdır. Bütün bunlar, okul çocuklarıyla yapılan düzenli bireysel çalışmalarla sağlanabilir.

Çocukların öğrenmesinde nezaret, her okuyucuya kişisel bir yaklaşım gerektirir. Bir kütüphanecinin kesinlikle her öğrencinin kişiliğini hesaba katması gerekir. Okunacak eser, çocukların kendi dünya görüşleri bağlamında seçilmeli, böylece ordaki görüntüler, karakterler çocuklar üzerinde olumlu bir etki yaratabilir. Eserdeki arco ve slang sözler, okuma kuralları yerine getirilmediğinde çocukların konuşmalarında kusurlara neden olabilir. Her şeyden önce, çocukların okuması için daha basit bir edebiyat önerilmesi önemlidir. Okunulacak eser seçerken, uzun ve sıkıcı olmadığı gerçeğine özel dikkat gösterilmelidir. Her hangi bir kitabı çocuğa vermek, " hadi oku" demek kesinlikle olamaz. Kütüphaneci, çalışmalarının metnini iyi bilmeli, küçük çocuklar resimli kitapları kullanmaya teşvik edilmelidir. Bir sanat eseri seçerken, çocuğun bakış açısı, ilgi alanı, olumlu ve olumsuz karakterler ve aile koşulları dikkate alınmalıdır. Çocuğun ebeveynlerinden biri veya ikisi olmayabilir. Önerilen eser mutlu bir aileyi tarif ederse, çocuk üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Okuyucunun bir kız veya erkek olması, yaş özellikleri de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, okul çocuklarının okumalarında, halk kütüphanelerinde olduğu gibi çocuk kütüphanelerinde de yönetimi, gelecek nesillerin olgun ve zeki bir kişi olarak yetiştirilmesinde belirleyici bir rol oynamalıdır.

Genç neslin eğitime dahil olan her kütüphaneci, her gencin ihtiyacını karşılamak için gerekli bilgi ve becerileri kazanabilmesi için çalışmalıdır. Öğrencilerin hem fiziksel, hem de ruhsal olarak zamanlarını verimli kullanmaları önemlidir. Büyüyen bir neslin yetiştirilmesinin sadece ailelerin ve okulların çalışmaları ile ilgili olmadığı unutulmamalıdır. Kütüphaneler, çocuk edebiyatı

yazarları çocukları çalışkan, zeki ve sağlıklı olmaları konusunda eğitmekle de aynı derecede ilgilenmek zorundalar. Gelişim beklentileri olan çocukların ve gençlerin entelektüel ihtiyaçlarını ve okumaya olan ilgilerini geliştirme, karşılama ve genişletme yeteneği kütüphanecilerin çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Əliyev H.(2002).Təhsil millətin gələcəyidir, Bakı, “*Təhsil*”, S.580

Abdullayeva A. (2017). Mütaliə mədəniyyəti, kitabla rəftar və kitabxanadan istifadə qaydalarına dair metodik tövsiyələr, Bakı, S.35

Əhmədov E. (2016). Uşaq və gənclərin kitabxana-informasiya təminatı. Bakı, *Mürtəcim*, S.410.

Mirzəzadə A.(2006) Aşağı sinif şagirdlərinin mütaliəsinə rəhbərlik (Uşaq mütaliəsinə rəhbərlik edənlər üçün metodik vəsait), Bakı, *Mədəni-maarif*, S. 53

ŞAİR KİŞİLİĞİNİN ÇEVİRİYE YANSIMASI (Robert Minnullin'in Edebi Eserlerinin Çevirileri Örneğinde)

Prof.Dr. Leila MINGAZOVA*

Özet

Araştırma konusu Tataristan'ın Halk Şairi Robert Minnullin'in edebi eser çevirileridir: Türk, Azerbaycan, Kazak, Karakalpak, Türkmen, Gürcü, Ermeni, Litvanyalı, Moldovalı, Oset, Rus, Mari, Çuvaş ve Udmurt gibi farklı halkların şiirsel mirasından çocuk şiirlerini Tatarcaya çevirileri üzerine bir bakış.

XX-XXI yüzyıllar arasında çevirilerin tarihi teorik tecrübeleri üzerinde çalışmalar, herkese malum olduğu gibi ideolojik kısıtlamalardan özgür olan yeni ortamda devam etmektedir. Yeni yapılan gözetimler tercüme talimatı konularının ön plana çıktığını ve bu bilimsel çalışma sahasına değişik sahadaki çok sayıda bilim insanlarının başvurduğunu göstermektedir.

Tercüme eserler, türlerine bakılmaksızın değişik milletteki halkların manevi hazinelerinin değişimine, iletişimine ve yeni bilgilerin toplanmasına hizmet etmektedir. İşte bundan dolayı dil, edebiyat tarihi ve bugünkü hali ile ilgili güncel konular son zamanlarda tarih, dilbilimi ve psikoloji ile ilgili araştırmaların merkezinde durmaktadır.

Şiirsel çevirinin, estetik bir işlevi yerine getiren şiirsel metinlerin biçimsel ve anlam özelliklerinden dolayı en zor çeviri faaliyetlerinden biri olduğu bilinmektedir. Sanatsal metin dünyadaki öznel tabloyu temsil ettiğinden, bu dünyayı yorumlamanın bir yolu olarak çevrilen eserin sembolünün tercüman tarafından yapılan bireysel okumasına dayanan zihinsel modelleme kullanılır. Edebi metnin ve Tatar diline çevirisinin karşılaştırmalı bir analizi, şairin çeviri becerisinin sembolik anlamdaki çeviri alanındaki düzeyini tespit etmeyi mümkün kılar.

Makalede ayrıca farklı dillerdeki dilbilgisi yapısındaki farklılıklardan kaynaklanan çeviri zorlukları da ele alınmaktadır. Dilbilgisi konularının anlam taşıdığı bazı örnek edebi metinler üzerinde çeşitli çeviri seçenekleri ve tahlilleri de sunulmuştur.

Yazar, çeviri yapılan dilde orijinal dilin yapılarıyla uyummadığı durumlarda sözcüksel ve gramer dönüşümlerinin kullanımının etkili bir yol olduğunu örnekleri ile göstermektedir. Metin işlevini

* Prof.Dr., Tataristan Kazan Volga Region Federal Üniversitesi, leila69@inbox.ru, leila.kfu@inbox.ru

ve bağlamını dikkate alan bu tür dönüşümler, edebi çeviride kaçınılmaz olan stilistik değişimleri telafi etmeyi mümkün kılar.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, edebi eser, gramer kategorisi, Robert Minnullin, şiir, Türki dilller.

ROBERT MINNULLİN: HİS İMAGE İN HİS TRANSLATION FOR CHILDREN

Prof.Dr. Liailia MINGAZOVA

Abstract

The object of the study is Robert Minnullin's literary translation: a review of the Tatar translation of poems dedicated to children, from the poetic heritage of different nations: Russian, Karakalpak, Turkmen, Georgian, Armenian, Kazakh, Lithuanian, Moldovan, Ossetian, Mari, Chuvash, Udmurt and others.

It is known, poetic translation is one of the most difficult types of translation, due to the formal and substantive peculiarities of poetic texts performing an aesthetic function.

Whereas the literary text represents the subjective picture of the world, a mental model, based on interpreter's individual reading the symbols of the translated works, is used as a method of world interpretation. A comparative analysis of the literary text and its translation into the Tatar language allows detecting the level of poet's translation competence in the field of showing symbolic meaning.

The article also discusses the translation difficulties caused by the mismatch of grammatical categories in different languages. The authors give the examples of literary texts, in which grammatical categories are semantic means.

Key Words: Robert Minnullin, poetry, translations, word-for-word, work, Tatar, Russian, the Turkic languages.

At the turn of 20th and 21st centuries the generalization of historical and theoretic practice of translating was released from ideological dimension. The analyses of the new researches shows the translating issues moved to a new level and many different scholars focused toward this research.

Translational works, whatever there types are, contribute cultural heritage of different nations interaction and help to collect new information. For this reason, the issues on history of the language and literature, it's today's status are taking center stage in the researches connecting with linguistics, psychology for over the past ten years.

But nevertheless, not everyone is good at understanding the characters and the way of living of different nations, and different mental world and, the most important, at using the best ways to describe those peculiarities in his own language. Except historical and cultural meaning, the translator should feel the different nations writers' worldview and language peculiarities, also penmanship. It is that feeling which makes the translation sound real. According to some works, Robert Minnullin tries to translate the works of the writers who he knows privately.

Literary translation means transferring a work written in one language to another, trying to save all its stylistic peculiarities, meaning, and idea, in other words, it is explaining the idea said or written in one language using means of another language correctly and abundantly [Yusupov 1975:14]. Literary translation can be freewheeling, accurate and similar.

According to L.S. Barkhudarov, the aim of translation is making a connection between people speaking different languages [Barkhudarov 1975:14]. This idea is reasonable. The scholars who are with the translation today often take the process of translation to be in the theoretic model of the act of communication. For example, E.B. Breus [Breus 2002], F.G. Galimullin [Galimullin: 2014], R.A. Yusupov [Yusupov 1975], M.M. Khabutdinova [Khabutdinova 2017] and others.

At the same time, literary translation differ from the other types of translations. According to V.N. Komissarov who worked in the field of translation theory, “the literary and artistic or communicatory aim plays the pivotal role in literary works. This type of artistic line differ the literary speech from other speeches where the informative component is more important” [Komissarov 1990:95].

If we base on the scholar who searched the history of translation, E.V. Breus’ opinion, we should identify this line of research more broadly: “While translating not only language modes, but also general concept of culture and the attributes which are unrelated to the language and connected with world perception and communication” [Breus 2002:625].

Today translation plays an important role in Tatar literature and it gets a big part of national literature.

If we conduct a review of history, we see that most of translations in Tatar are translations of Russian works. Its first examples are given in “Tatar literature anthology” (1842) compiled by M. Ivanov. Among Russian writers, the works of A. Pushkin, M. Gorky, N. Ostrovsky, and V. Korolenko were translated a lot into Tatar, and were popular among the readers.

Then, at the second half of the 19th century, due to dealing with Russian and West European, Arabic and Farsi scholars’ works and pedagogy, the last ones’ influence on Tatar children’s literature became clear. The works “One Thousand and One Nights” and “Kalila and Dimna” were translated. The great scholar Kayum Nasiri (1825 – 1902), who lived and worked that period and who knew the Russian, Arabic and Farsi languages and literatures, promoted the educational ideas in keeping with Eastern traditions, and wrote edificatory works.

K. Nasiri’s “Story of Avicenna”, “Gulrukh and Kamardan’s Fairytales” and “Story of 40 Vizirs” are still not irrelevant today. One of the most popular works among them is “Story of Avicenna”. K. Nasiri translated the work “Kanzhinan khikmat” by Turk writer Ziatdin Saed in 1972 and published it under the name “Story of Avicenna”.

K. Nasiri translated this work not coincidentally. He agreed with the topic and idea of the work. As an educator, he strained after the knowledge all his life and tried to prove the knowledge is great and important, and to show the educated person’s advantage.

At the beginning of the 20th century translation was being developed more. Russian, French, English and German works, as well as the works by N. Gogol, A. Pushkin, L. Tolstoy, M. Gorky, D. Mamin-Sibiriyak, I. Turgenev, A. Kuprin were translated by I. Bogdanov, D. Gobaydi, S. Sunchalay, N. Khalfin and others. Such translators as F. Sayfi, S. Rakhmankulov, S. Zhalal translated works by the foreign writers H.C. Andersen, W. Hauff, O. Wilde, V. Hugo, and R. Kipling and L. Tolstoy’s works among Russian writers. It had a succesful effect, because translated works “helped to bring the variety of genres and forms to the Tatar literature, enladge the topics, intensify the psychologic analyses and loan the literary styles” [Zagidullina 2000:100].

One of the most talented writers in the 20th century who wrote for children was Gabdulla Tukay. His translations were highly praised that time and today, because he could translate the most successful works of different nations closely to Tatar worldview and spirit. The poet’s “A Child and a Butterfly” (L.N. Modzalevsky, “Butterfly”), “Trust Allah” (I.S. Nikitin, “A Child’s Pray”), “Stairs” (A.E. Izmaylov, “Stairs”), “Good News” (A.N. Plescheev, “A Raindrop”), “Rain” (A.N. Maykov, “Summer Rain”), “Swallow” (I.S. Nikitin, “Swallow’s Nest”) and other poems and plenty of fables were translated freewheelingly. It proves G. Tukay’s talent for being a great poet and good translator. His poems are full of symbols related to the Tatar literature and culture, and the most important thing, that they are at high artistic level.

We also can highly valued the translations by R. Minnullin, a poet who contributed a lot to a children’s literature. He is a person who approved himself a talented translator and writer of interesting and meaningful poems for the last decades. According to the poet I. Yuzeev: “... Robert Minnullin is interested in his nation’s life, traditions, and customs. But if the poet was not interested in other nations’ heritage, he would create parochially. Robert understood that and also learned related nations’ lives” [Yuzeev 1978:186].

Tatar reader knows R. Minnullin's translations of the Russian, Karakalpak, Turkmen, Mari, Chuvash, Georgian, Armenian, Kazakh, Udmurt, Lithuanian and other nations' poets' works. National poet translated the next writer's works with pleasure: Agniya Barto, Sergey Mikhalkov, Mikhail Yasnov, Gennadiy Paushkin among Russians; Vladimir Romanov among the Udmurts; Anatliy Timirkaev among the Mari; Raisa Sarbi, Vasiliy Davydov-Anatri among the Chuvash; Ojars Vacietis, Leon Briedis among the Latvian; Grigore Vieru among the Moldovan; Yuozas Nekroshus among the Lithuanian; Zholdas Saetnazarov among the Karakalpak writers; Mozaffar Alimbaev among the Kazakh; Kayum Tanrekuliev, Agageldy Allanazarov among the Turkmen; Silva Kaputikyan among the Armenian writers; Nodar Dumbadze among the Georgians, and others. All of them are talented. Certainly, translating the poems of such well-known authors, Robert Minnullin makes a great contribution to the enrichment of the Tatar children's literature through translated works. The poet understands that and he considers it his duty to acquaint Tatar children with children's writers of other nations and with their works. Reflecting on the field, in one of his memoirs, the poet writes, "In every corner of the Earth children's writers are living. Only their countries, places of birth, names are different, but the poems, the characters and their actions, behavior, thoughts, joys and sorrows are the same. A child is everywhere is a child, and a children's writer is always a children's writer" [Minnullin 2004:223].

We'll continue our idea with the works of Agniya Barto, whose works the author loved to translate.

According to some scholars, in the formation of Agniya Barto as a poet a great role was played by V.V. Mayakovsky. His influence is evident in satiric content of her works and her quest for stylistic experimentation. A. Barto dramatically changes the idea in one poem ("Oh, the plank ends, / Now I will fall"), sometimes she brings pun to the fore ("Mne kogda" – "nekogda" ("I when" – "once"); "Lida, mol" – "vydumal" ("Lida, they say" – "invented")), or, she refers to the unexpected expressive rhymes. (It was often criticized!). Apparently, these ideas, something common in creative work attracted R. Minnullin's attention. Images of children revealed in the satirical and humorous plans in A. Barto's poems. For example, the poem "Dad Got Angry":

I got "a two" –
You are familiar with that.
Dad got angry,
But he didn't scold.
... That ignorance makes me worried,
There is something behind that! [Minnullin 2007:301].

The highest degree of translation is the translation poems. Translating poems, the translator should convey poet's idea, express the national characteristics of the work and often keep the meter. While translating a literary work, different cultures come into contact – the literature and the culture of the original work and the translator's national literature and culture, and the personalities – the author of the original work and the translator's personality, their worldview and various traditions. Based on this, giving an assessment of the poem presented above, it can not be unambiguously said that this is a translated work. As our long-standing practice in the field of children's literature shows, language, imagery, rhythm and rhyme, the features of the structure of the poem for children are central to the national heritage of each nation and, as a result, it gives the opportunity to distinguish the people, with different ethno-national thinking. And in this case we face the peculiarities inherent in Tatar children's literature and R. Minnullin's work. In other words, a poet's particular style, nationality, and creativity dominate in translation. We will try to develop and prove this idea then. It should also be noted, that Robert Minnullin selects the works for translation carefully: they differ in ideological content and high morals, and they can observe the images and structure of the poem inherent in the poet's own creativity. For example, translation of the poem "drawing" by Armenian poet Silva Kaputikyan reminds R. Minnullin's poem "Smiling wolves":

I drew a little mouse.
She huddled in a corner.
But she huddled in a corner for nothing –
Because no enemy scares it.
But if I see her stealing,

I'll take her quickly. –
I'll draw right in front of her.
A big cat! [Minnullin 2007:335].

According to some researches, function of a game plays an important role in Robert Minnullin's own works [Mingazova 2014:423]. Robert Minnullin uses poetic game form in his poetry as a way to reveal the character, convey the psychological state, a way to resist adults' "unfair" decision. Such examples are important in terms of the development of children's ability to think and gain new knowledge. The author's using the same word or similar sounding words, as is customary in folklore, is a very good technique. This technique, of course, helps children to understand the meaning of the work faster, and to remember new words easier. This technique is also used by the author in translation activities:

A cabbage is tasty-tasty,
Because it's layer-layer [Minnullin 2007:347. Yuozas Nekroshus. "Hares are Dreaming"].

Or,
– Go meat to the cutter!
Go meat to the cutter!
Go right to the cutter!
Get right the cutter!
Go right there... Go! [Minnullin 2007:336. Mikhail Yasnov. "In the kitchen. Helping Mom"].

Some specific features related to child psychology, Robert Minnullin does not forget in translation activities: when a children's writer begins to play with his reader, he reaches his goal quickly, lyrical game works are easier to remember, and children's discoveries are made more unexpectedly and surprisingly:

Granny can't see well,
That's why she can't thread a needle.
However, granny doesn't know that.
She doesn't give me her needle [Minnullin 2007:334. "Needle" Nadar Dumbadze].

Robert Minnullin deliberately seeks to turn his poems into a game. For young and middle-aged children, for example, he combines words in poetic form and a play: short or long poetic lines, rhythm, rhyme, repetition of the same or similar sounds, the use of antonyms, homonyms, synonyms, etc. The author actively uses this method in practice of translation.

As you know, lyrical works in the form of question-answer, first of all, are aimed at the manifestation of joy, happiness, surprise, experience, and interest. Moreover, the thoughtfulness of the storyline of such works, the focus on bringing certain information – all this is due to the basis on the laws of folklore and children's literature [Mingazova 2014:416]. There are many similar examples in R. Minnullin's translations. In a poem by the Udmurt writer Vyacheslav Ar-Sergi "Children's selection rhyme", some important issues raise by means of a child's question and child's speech:

- Mom, mom, maybe we
Are not good enough?-
Why does not the rich like
Our own language?
- Mom, mom, in cities
Why do they laugh at us?-
At our faces, clothes,
The language we speak... [Minnullin 2007:310].

Through these poetic lines Robert Minnullin shows children some social problems. Some boldly expressed thoughts are still relevant for the Tatar society.

Another advantage of translation is that of Robert Minnullin considers the child a part of nature. This is understandable, for translation Robert Minnullin selects the topics similar for himself, and poems

with topics which are interesting to children. The nature, its surroundings, native village, animal life, growth and change of plants are included in R. Minnullin's work, also as a result of centuries of evolution in folklore. Therefore, in translations of works by Oyar Vatsietis "Funny things", "Taste of the Sun", "Song about a Berry", Grigore Vieru "Tell the Sun", "A Piglet", "Cloud and Rainbow", Sergey Mikhalkov "Chaffinch", Yuožas Nekrošus "Hares are Dreaming", "Poor Crow", "Violinist Grasshopper" Zholdas Saetnazarov "Near Birch", Irena Sergeevna "Swan", Maksim Tsagarev "The Sun" and others Robert Minnullin managed to portray the child as an integral part of nature.

All its seven colours are shining
And they are seen from far away.
All seven are very nice!

Ah, if I could touch them [Minnullin 2007:379. Mozaffar Alimbaev. "Rainbow"].

Or,

Birches are running along the road,
They are running towards us.
Why are they in a hurry?

They should be quite tired [Minnullin 2007:363. Raisa Sarbi. "Birches – runners"].

In this regard, it is worth dwelling on the poem of the Ossetian poet Alexander Tsurukaev "Autumn forest". This poem was so naturally translated by Robert Minnullin that it is perceived by the poet's own poem. Most interesting, the subtext of the lyrical work is put on the picture of nature:

Autumn forest

A snowy white snow is staring at my eyes
From the top of the mountain...

The nests are weltering

On the bare trees...

Nightingale's nests

Are already in snow [Minnullin 2007:305].

Robert Minnullin didn't translate a poem from one language into another word by word. His translations are imbued with the national spirit, they reflect the spiritual values of the Tatar people. This is due to the fact that Robert Minnullin skillfully and often uses figurative and expressive means of his native language. Our thoughts are confirmed by another piece – a poem Dušan Jurishich "Wind of January," which the author loved to translate:

'It's too cold', whistles

January wind, –

Winter wind is

Trembling.

Trembling, as if

It is hiccupping.

It's better to enter the house

And get warm [Minnullin 2004:135].

Or, continuing our idea, it would have sounded like this: landscape lyrics is not only the transfer of any phenomenon of nature, the image created in the soul of the poet thanks to the feelings and desire to create, but also the presentation the familiar world and the environment in a slightly different perspective to the children.

The translation of the poem by the famous Chuvash poet Yuri Semender "Before the rain" is also of interest. Frequent repetition of sounds [d], [p], [t] creates a special sound:

Dober-dober

Doberdi –

Boten donya

Dererdi.

Tusham isheler kebek

Tusham tisheler kebek [Minnullin 2007:369].

While reading such lyrical works, the child pays attention to the sound of the language, tries to hear the rhythm of words, shows interest. Aesthetic impact of the usual description in the poem is also strong. Repeating “d” sound is similar to thunder rolls and lightning flashes. As a result, the poet creates a whole phenomenon within a short period of time. Repeating the same sounds also ensures the melody of the poem.

Children’s literature is, of course, the poetization of phenomena of ordinary life, ordinary objects, the surrounding reality, giving them special importance, beauty, it is a fabulous convention, and fabulous transformation. As it was noted earlier, the poet, who is not indifferent to Tatar oral folk art, tries to turn to fairy-tale techniques in translations when it is possible:

Boys waited for a day...

They waited for two days...

And on the third day...

One seed pecked its way out [Minnullin 2004:103. Leon Briedis. “What is on the Apple tree”].

It is proved that during the life every young man of each ethnic group assimilates the surrounding reality – the historical memory of a particular society, traditions, customs, spiritual values, and norms of life. In this process, the native language and its rules are studied. That is why every representative of his people praises the beauty and musicality of his language in the works for children:

The singing bird isn’t singing today.

Maybe it’s exhausted.

No, it is in silence

Listening to our speech.

If it’s necessary

Let this bird take

The most tuneful and beautiful words

Of our native language! [Minnullin 2007:329. Grigore Vieru. “Mother-tongue”].

Tatar poet was able to successfully convey the Moldovan poet Grigore Vieru’s the love and respect to his native language. In translation into the Tatar language, the author uses the word “mon”, which cannot be accurately translated into other languages. It is characteristic only of the Tatar people and includes a deep meaning. It helps to convey the importance of the native language for everyone.

All R. Minnullin’s translations are free translations. They can be divided into two groups, as in the original and the translation which is a little modified of the original. In part, they reflected the poet’s own ideas. Translation is possible in different ways. If the translation can touch the reader’s soul and impress him, that means this is a good translation. The translator can show the reader different literature and culture from different sides and, if he considers it necessary, can expand the meaning. We faced this phenomenon and in the poem “Mother tongue”.

Agageldy Allanazarov’s poem “Meeting the Herd” is written in a joking manner. It’s funny and interesting to describe how the little hero learns to count – but if the animals in the herd more than a decade, he is confused:

Dear animals,

Just wait a little.

Let me ask my granny –

Be patient, please [Minnullin 2007:292].

Translated works by Robert Minnullin were written in easy language. The secret of this is that the poet is familiar with child psychology, as well as in his natural talent and diligence. The author is always in search, he thinks. He is looking for the new forms for showing their heroes. There are many a little bit boastful, disobedient, but sincere and pure heroes in his own work. Perhaps that is why, he often refers to such characters in translated works.

As it was mentioned earlier, the success of translation lies in proximity to the original text subject. In this regard, G.T. Nikitchenko identifies the following qualities of the interpreter: a) social skills; b) personal characteristics; c) linguistic knowledge and skills; g) compatibility of the personalities of the original author and the translator (proximity or similarity, a strong difference of personalities) [Nikitchenko 2000:11]. Therefore, we should once again note Robert Minnullin's friendly relations with the representatives of other peoples and the similarity of their inner worlds.

In the practice of translation, Robert Minnullin often refers to Tatar folklore – phraseological units, proverbs and sayings, words in everyday life. This, on the one hand, is used as an artistic way of influencing the reader, on the other hand, helps the reader to understand the meaning of the work. The poet prepares the reader for the perception of the work. As you know, children may not be ready for the perception of literal translation, because they do not know the culture of the people, in which language the original text is written, they are not brought up according to their traditions. Often they are strangers to imagery, irony, figurative meanings peculiar to another language, it can only be a set of meaningless words for them. “Don't tell what people won't believe, even if it's true!”, “He is ten feet tall” and other examples of folklore, firstly, helps to make short and precise insights as in proverbs. Secondly, the poet introduces readers to proverbs and sayings, and phraseological units of the Tatar language.

Yes, yes, he is a real sailor,
He is ten feet tall.

A stormy sea doesn't scare

Him at all [Minnullin 2004:35. Dušan Jurishich. “My Father is a Sailor”].

Such phraseological units as “not to turn a hair”, “one's heart sank into one's boots” also make the structure of the poem and its content special.

So, the works chosen by Robert Minnullin for translation emphasize the individuality of the images, and promote the ethical and moral standards. Many of them were translated and transferred into our national culture, and enriched the national colors. This is reflected in the names of the characters and in their manner of conversation and the description of reality. However, the style of other literatures still remains there.

As the result, for the foregoing reasons, children's literature of each nation plays not only a key role in the formation of children's consciousness, worldview, but it is also a national cultural phenomenon. As it is known, for centuries the national literature created by the national ideals and moral principles. At different historical stages, depending on the geographical conditions with the help of national traditions, customs and morals are created the psychological conditions for the impact on children's souls, which is the basis for the formation of children's national identity. In such conditions, naturally, these indicators should be the basis of translated works. However, the similarity and equivalence of thoughts and desires of children of different nationalities reveals by means of Robert Minnullin's successful translations. In other words, we can conclude that in the process of translation Robert Minnullin also tried to use all the inner possibilities of the Tatar language.

According to E.V. Breus, translation process can continually change itself and it is based on 3 subjects – Person, Text and Time. A person deals with a text in two ways: Author/Reader, and he deals with a translation in three ways: Author/Translator/Reader [Breus 2002 :23].

Hereof, the following natural connection appears: how strong the creative energy of the translator will be, so his creative ideas will appear in his translation. According to this theory, moving on to the work of the poet, who was the object of our study, all Robert Minnullin's translations are free translations. They can be divided into two groups: close to the original and far from it. The first is found in the translations close to the original, with detailed commentary, second one has various works. Among them there are many partial translations, with the poet's own verses, and in which some lines that do not fit the life of the Tatar people or to the poet were deleted. In other words, basing on E.V. Breus' theory, we conclude that due to Robert Minnullin's strong creative energy, his own ideas reflected in the material he translated.

KAYNAKÇA

1. Barkhudarov L.S. Yazyk I Perevod. M., 1975.
2. Breus E.V. Perevod Kak Act Mezhyazykovoy Kommunikatsii // Vzaimodeistvie Yazykov V Protsesse Perevoda Kak Factor Mezhkulturnoy Kommunikatsii. Krasnodar, 2002. – Pp. 21-26.
3. Guluza Ilyasovna Gimadieva, Liailia Ihsanovna Mingazova, Galib Amiruglu Sayilov, Fleura Sagitivovna Sayfulina. General Roots, General Spirituality: Literary Interrelations Of Literatures In The Aspect Of Cultural Dialogue // Journal Of History Culture And Art Research. Vol. 6, No. 4, September 2017. 497-504.
4. Zagidullina D. Adabiyat Kanunnary Ham Zaman. – Kazan: Tatar. Kit. Nashr., 2000. – 272 P.
5. Zinnatullina, Zulfiya, Khabutdinova, Milyausha, Gaynullina, Gulfiya. The Specifics Of The Interpretation William Shakespeare's Hamlet On The Stage Of Tatar // Turkish Online Journal Of Design Art And Communication. Vol.: 6 .Pp. 3454-3459.
6. Komissarov V.N. Teoria Perevoda (Lingvisticheckie Aspecty). – M.: Vyssh. Shk., 1990.
7. Liailia Mingazova And Rustem Sulteev. Tatar And English Children's Folklore Education In Folk Traditions // Western Folklore 73.4 (Fall 2014): 410-431.
8. Khabutdinova M., Mukhametshina R. Slavomir Mrozhek Na Tatarskoy Stsene: Metamorfozy Polskogo Teksta // Przegląd Wschodnioeuropejski. 2017. VIII /2. Pp.309-318.
9. Minnullin R. Duslashasym Kila. Selected Works: Poem For Children, Literary Critics, Literary Portraits, Reviews: V.2. – Kazan: Magarif, 2004.
10. Minnullin R.M. Works. In 7 Vol. V.7. – Tatar. Kit. Nashr., 2007.
11. Nikitchenko T.G. Subektivnyi Factor V Khudozhestvennom Tekste: Lingvisticheckiy I Psikhologicheskii Aspecty (Na Materiale Perevoda): Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk. Krasnodar, 2000.
12. Nagumanova E.F, Gainullina G.R, Shemshurenko O.V., Tatar National Concepts Mon And Bakhillek In The Original Text And The Translation // Xlinguae. – 2017. – Vol.10, Is.1. – P.98-108
13. Foat G. Galimullin, Alfiya F. Galimullina, Liailia I.Mingazova. Common Roots, Common Spirituality: Literary Relationships Of The Tatar And Azerbaijani Literature In The Context Of The Dialogue Of Cultures// The Social Sciences. Year: 2016 | Volume: 11 | Issue: 16 | Page No.: 3940-3945.
14. F.G. Galimullin, A.F. Galimullina, L.I. Mingazova. The Development Of The Literatures Of The People Of The Volga Region In Multi-Ethnic Russia. Journal Of Language And Literature 2014; 5(3), 248-252. DOI: 10.7813/Jll.2014/5-3/42.
15. Yuzeev I. Bezenen Safka. Robert Minnullin // Kazan Utlary, 1978. – № 3. – P. 186.
16. Yusupov R. Terzhema Masalalare. – Kazan: Tatar. Kit. Nashr., 1975.

AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE IN THE HISTORY OF ABDULLA ŞAIK

Doç.Dr. Arzu Ahmet HACİYEVA*

Özet

Azerbaycan çocuk edebiyatını Abdulla Şaik imzası olmadan tasavvur etmek mümkün değildir. Abdulla Şaik yaratıcılığı milli çocuk edebiyatı tarihinde özel bir aşama teşkil etmektedir. XX yüzyılın başlarında - çarlık Rusyası'na tebaa olan Azərbaican milli değerlerinden tamamen mahrum edilmiş, ulusal dili ve kültürü gözden düşürülmüş olduğu bir dönemde Abdulla Şaik Talıbzade tüm potansiyelini harcayarak ana dilinde derslikler, programlar tertip etti, derslikler için çocukların yaş ve ilgi alanına uygun eserler yazdı, aynı zamanda çocuk eserlerinin tercüme ve tebdili ile uğraştı.

Anahtar Kelimeler: Abdulla Şaiq, uşaq ədəbiyyatı, Şaiq Nümunə Məktəbi, milli təhsil, dərslik.

ABDULLAH SHAIG IN THE HISTORY OF AZERBAIJANI CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

It is impossible to imagine Azerbaijani children's literature without the signature of Abdullah Shaig. The work of Abdullah Shaig is an important milestone in the history of children's literature in Azerbaijan. At the beginning of the XX century, when the national values of Azerbaijan were ruled by Tsarist Russia, and the national language and culture were infringed, Abdullah Shaig spent all his potentialities on compiling textbooks and programs in his native language, wrote works for textbooks taking into account the age and interest of children,

* Doç.Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Yeni Devir Azərbaycan Edebiyatı Şubəsi, arzuhaci@gmail.com

translated many works for children. Abdullah Shaig and several of his advisers laid the foundation for national education in Azerbaijan. Later, the Shaig Model School, named after its creator, became the first educational institution in the mother tongue to educate a nation of educated intellectuals.

Key Words: Abdullah Shaig, children's literature, Shaig Model School, national education, textbooks.

GİRİŞ

“Şaiq bəyin ən böyük məziyyətlərindən biri işlə bu şimalın soğuc rüzgarları qarşısında donmaq üzrə bulunan Türk qanını coşdurmaq, ölməkdə olan Türkcəyi diriltməkdir. Şaiq yazılarını adi qələmlə kağıza yazmamış, qüdsi bir əllə qəlblərə qazmışdır. Onu hər çocuğun yalansız dilində, hər yavrunun təmiz qəlbində bulursunuz”(1,28-29). Bu, ömrünün böyük bir parçasını pedaqoji işlə sərfləmiş Abdulla Şaiq'in tələbələrindən Atababa Musaxanlı'nın fikirləridir.

Artıq bir əsrdir ki, “Xoruz”, “Keçi”, “Dovşan” Şeirleri, “Tıq-Tıq Xanım”, “Yaxşı Arxa”, “Tülkü Həccə Gedir” mənzum nağılları, demək olar ki, hər bir nəslin nümayəndəsinin – dil açmağa başlayan körpədən ahıl yaşlı adamlara qədər hamının dilinin əzbəridir. Bəs bunun sirri nədədir? Bizcə, bu, həmin əsərlərin müəllifinin uşaq dünyasına varla biləcəklər qədər pak, munis ruha malik olması və təbii ki, istedadı ilə əlaqədardır. Müasirlərinin dediyinə görə, A.Şaiq qohum-qonşu uşaqlarını ətrafına toplayar, yazdığı hekayələri, nağılları onlara özü danışarmış. Bu zaman o, əsl aktyor kimi rola girər, bitkiləri, heyvanları öz dili ilə danışdırarmış. Artıq ahıl yaşına çatmış müasirlərinin bu ecazkar səhnələri, şeirleri unutmamasının, hər zaman göz önündə canlandırma bilməsinin səbəbi uşaq ədəbiyyatının klassiki səviyyəsinə yüksələn ədibin individuallığı, ruhunun gəncliyi, uzunmüddətli müşahidələri və zəngin iş təcrübəsinin nəticəsi olsa gərəklər. Uşaq dünyasına varmaqlar, onun bir parçası olmaqlar üçün azyaşlıların hiss-həyəcanlarını, arzu-istəklərini, sevimli-sevmədiklərini dərinləndirən duymaqlar, bilməklər lazımdır. Abdulla Şaiq məhz belə bir təbiətə malik ustad idi. O, uşaqları çox sevirdi və bir aydın kimi dərk edirdi ki, uşaqlar millətin gələcəyidir; gələcəyini, gələcək inkişafını təmin etməklər arzusunda olan bir millət öz tarixini bilməli, ana dilinə, milli mədəniyyətinə sahib çıxmalıdır. Abdulla Şaiq bütün fəaliyyətini məhz bu ideya ətrafında cəmləşdirdi. Onun çoxşaxəli fəaliyyəti apardığı ideoloji işlən tərkib hissələridir.

Azərbaycan'da Milli Təhsil Şaiq Nümunə Məktəbindən Başlayır

Abdulla Şaiq Azərbaycan'da milli ideologiyaların təməlini qoyan aydınlarımızdan biridir. Onun yaratdığı Şaiq Nümunə Məktəbi ilə Azərbaycan'da anadilli təhsilin əsası qoyulmuşdur. Bu məktəblər ölkəmizin sonrakı inkişafında xüsusi xidmətləri olan ilk milli təfəkkürlü ziyalı nəslini yetişdirmişdi. Cəfər Cabbarlı, Mikayıl Müşfiq, Tağı Şahbazi Simurq, Ruhulla Axundov, Niyazi, Əfrasiyab və Şəmsi Bədəlbəylilər və başqaları Şaiq məktəbinin yetirmələridir.

“İyirminci əsr ziyalılarımızın bir neçə nəslinin uşaqlığı, məktəblər illəri məhz bu xidmətlərin işığında (Şaiq Nümunə Məktəbi – A.Ə.Hacıyeva) qanad və pərvaz tapdı. Bu böyük xidmətləri sonralar həmin ziyalılığın gəncliyi çağdaş elmin və incəsənətin rifahı naminə davam və inkişaf etdirdi. Onun uşaqlar üçün etdiklərini sonralar uşaqlar böyüyüb daha geniş miqyasda xalq və Vətən üçün etdilər. Bu, Şaiqə ən böyük mükafat oldu”.(78)

1917-ci ildə çar hökumətinin sözdə verdiyi “Məktəblərin milliləşdirilməsi” haqqında qərarın ardınca A.Şaiq onsuz da gizli şəkildə həyata keçirdiyi missiyaları leqallaşdırdı. O, tədrisi rus dilində aparılan Bakı realni məktəbinin 49 sinfindən birini milliləşdirdi. Milliləşmə böyük zəhmətlər hesabına başla gəldi. A.Şaiq valideynlərlə tək-tək görüşüb onları övladlarının ana dilində təhsil almalarına razı salmağa çalışırdı. Çar hökuməti hələ də milli dilin və mədəniyyətin təbliğ olunmasının qarşısını almaqlar üçün müxtəlif üsullara əl atırdı. Məsələn, məktəblərdə ana dili dərsləri məcburi deyildi və şagird istədiyini vaxt ərizə yazıb həmin dərslərdən azad ola bilirdi. Digər tərəfdən, ana dili müəllimlərinə başqa fənləri tədris edən müəllimlərdən beş dəfə az maaş verildirdi. Başqa bir problem proqram və dərslərlik qıtlığı ilə bağlı idi. A.Şaiq'in ardıcıl və gərgin zəhmətləri nəticəsində

təhsildə milliləşmə böyük çətinliklər hesabına həyata keçdi. Bu işdə ona məsləhətləri M.Mahmudbəyov, H.S.Səyyah, X.Fikrət və başqaları yardım etdilər. Tədrisən milliləşən siniflərin sayı artırıldı və həmin məktəb sonralar Şaiq Nümunə Məktəbi adını aldı. A.Şaiq təhsildə milliləşmə prosesinin çətinliklərindən özünün “Xatirələrim” adlı memuarında kifayət qədər ətraflı bəhs edir. (7)

“Bir ziyalı, pedaqoq və ədib kimi Abdulla Şaiq’in yaradıcılığını və şəxsiyyətini başqa müasirlərindən yalnız ona məxsus, bənzərsiz özəlliklər ayırır. Konkret ünvan kimi sabitləşən “Şaiq məktəbi” istilahının təkə onun dərs dediyi binaya yox, həm də təhsil etdiyi pedaqoji üsluba və ədəbi-bədii təmayülə dəxli var. Bu sahələrin hamısında ədib və pedaqoq, müəllim və şair bir-birinə qarışır”.(3,76)

1906-1907 – ci illərdə Bakı’da keçirilən müəllimlərin I və II qurultayında Abdulla Şaiq ana dilində dərs proqramlarının hazırlanması həvalə olundu. Tədrisin ana dilində aparılmasına nail olan Şaiq ana dilində proqram və dərslik hazırlanması işinə başladı. Bu məqsədlə o, uşaqların yaş və maraq dairəsinə uyğun əsərlər yazmağa, Avropa ədəbiyyatından təbdil və tərcümələr etməyə başladı. Dərslikdə ədəbiyyat tarixinin əks olunması üçün tədqiqat aparılmalı, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri təqdim olunmalı, milli yazılı ədəbiyyatın başlanması və dövrləşməsi məsələləri aydınlaşmalı, şair və yazıçıların yaradıcılığı tədqiq olunmalı idi. Zəif vücuda, lakin böyük qəlbə sahib olan ustad bu çətinliyin öhdəsindən gəldi. O, 11 adda 30-a qədər dərsliyin çoxunun müəllifi, bəzilərinin həmmüəllifi oldu. “Uşaq Çəşməyi”(1907), “Uşaq Gözlüyü”(1910), “Gülzar”(1912), “Milli Qiraət Kitabı”(1919), “Türk Çələngi”(1919), “Ədəbiyyat Dərsləri”(1919, H.Cavidlə Birlikdə), “Türk Ədəbiyyatı”(1920) və s. dərsliklərində Şaiq uşaqlara ümumtürk mədəniyyətinin bütöv mənzərəsini təqdim edirdi. Dərsliklərdə M.Füzuli, Y.İmrə, S.Ə.Şirvani, M.P.Vaqif, M.F.Axundzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Hüseynzadə, Ə.Hikmət, Z.Göyalp, X.Ziya, T.Fikrət, M.Ə.Rəcəzadə kimi türkdilli ədiblərin əsərləri və bioqrafiyası yer alırdı. Seçdiyi nəzəri və əyani mətnlərdə şagirdlərə milli tarixə, milli mədəniyyətə sevgi, vətənpərvərlik duyğuları aşılayan müəllif, həm də vətənin təbiətini, flora və faunasını azyaşlılara tanıdır və sevdirdi.

“Müəllim Şaiq də, nasir və şair də ilk gündən bir ata qayğısı ilə cocuqluğa ana dili öyrədirdi. İndi bu nəcib xidmətin ən yaxşı yadigarı yaradılmasında və inkişafında Şaiq’in canla-başla iştirak etdiyi böyük uşaq ədəbiyyatıdır. Ana yurdun çiçək və güllərindən, oğul və qızlarından, təbiət və folklor sərvətindən doğma dilimizdə yazılan dərslik və oxu əsərlərini o illər ən çox Şaiq yaradırdı. Məktəbdə cocuqların əzab çəkdiyi bir qəribliyi, dil qəribliyini və qütbətini o illər ən çox Şaiq’in bu ilk dərslikləri və tədris islahatları əritməyə başlayırdı”.(3,77)

Təsadüfi deyil ki, A.Şaiq’in ilk məqalələrinin mövzusu da məhz uşaq təlim tərbiyəsi ilə əlaqədardır. Onun ikinci mətbu məqaləsi “Atalara aid” “Həyat” qəzetinin 31 mart, 1906-cı il, 72-ci sayında “Mirzə Abdulla Talıbzadə” imzası ilə çap olunub. Abdulla Şaiq bizdə uşaqların təhsilə gec – 12-13 yaşlarından yönləndirilməsindən şikayətlənir.

Abdulla Şaiq Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatının Klassikidir

Abdulla Şaiq’in ədəbi bədii yaradıcılığı və pedaqoji fəaliyyəti bir-birini tamamlayır. O, bütün həyatını ədəbi, elmi yaradıcılığı və pedaqoji fəaliyyəti ilə böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsinə, savadlanmasına həsr etmişdir. İstər dərsliklər üçün yazdığı, istərsə seçdiyi bədii mətnlərdə didaktik-əxlaqi motivlər üstünlük təşkil edir. Yazıcının hər bir yaş dövrünə uyğun olaraq yazdığı uşaq əsərləri dilinin sadəliyi və oynaqlığı, tərbiyəvi ideyası, öyrədici olması baxımından əhəmiyyətlidir. Digər tərəfdən, uşaqların ruhuna yaxın, həm də yaddaqalan olması bu əsərlərin xalq ədəbiyyatından qaynaqlanması ilə əlaqədardır. Ədib uşaq əsərlərini yazarkən Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının süjet və motivlərindən, obrazlarından sıx-sıx bəhrələnmişdir.

Abdulla Şaiq’in yaradıcılığı sinkretik mahiyyət daşıyır. Bu irsdə müxtəlif janrlara, mövzulara, ideya-estetik təmayüllərə təsadüf etmək olar. Ədib əruz və heca vəznində şeirlər, mənzum nağıl, felyeton, hekayə, povest, roman, pyes, poema, təmsil kimi janrlarda əsərlər yazmış, insan həyatının müxtəlif tərəflərini əks etdirən mövzuları ədəbi müstəviyə gətirmişdir.

Abdulla Şaiq yaradıcılığa təmsil ilə başlayıb. 1893-cü ildə Abdulla Talıbzadə anası, bacı və qardaşı ilə birlikdə Xorasana köçürlər. Əslən Urmiyalı, Misirdə təhsil almış, Bağdadda, İstanbulda

müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş qabaqcıl görüşlü ziyalı Yusif Ziyadan dərs alan zamanlar A.Şaiq İ.V.Krılovun “Sazəndələr” təmsilini, ardınca şairin “Qurd və Pişik”, “İki Öküz”, “Meymun və Gözlük”, “Qarğa və Pendir” təmsillərini rus dilindən fars dilinə çevirir. Tərcüməni bəyənən Yusif Ziya balaca Abdullaya onları ana dilində yazmağı tövsiyə edir.

Sonralar təmsil janrına Abdulla Şaiq tez-tez müraciət edir. Ədibin aşağı sınıflar üçün tərtib etdiyi dərsliklərində özünün yazdığı və Avropa ədəbiyyatından tərcümə və təbdil etdiyi təmsillər yer alırdı. O, alleqoriyalar, rəmzlər vasitəsilə insana məxsus hər hansı xüsusiyyətin heyvanlar və ya əşyalar üzərinə köçürərək mətnaltı mənanı uşaqların qavrama səviyyəsinə uyğunlaşdırır və onlar əsərdən doğru nəticələr çıxara bilirlər. Bununla da yazıçı balacaları ibrətəmə bir həyat hadisəsi ilə tərbiyələndirir, həm də əşyalarla, bitki və ya heyvanat aləmi ilə tanış edirdi.

Böyük pedaqoq Uşinskinin dediyi kimi, səslər, duyğular, formalarla düşünən uşağı başqa cür düşünməyə vadar etmək əbəsdir. Abdulla Şaiq peşəkar pedaqoq-psixoloq kimi məsələyə məhz bu nəzər nöqtəsindən yanaşır, azyaşlıların ruhunu oxşayan obrazlı, canlı, ritmik, rəngarəng bədii nümunələr yaradırdı. Belə şeirlərdə nəsihətçilik, quru mühakimə ilə rastlaşmırıq, onlar sadə, aydın, səmimi bir dildə yazılır.

Abdulla Şaiq epik növün daha geniş imkanlarından yararlanaraq yuxarı yaşlı uşaqlar üçün də əsərlər yazır. “Oyunçu bağalar”, “Kələkbaz Albert”, “Köç”, “Məktub Yetişmədi”, “Xasay”, “Əsrimizin Qəhrəmanları” kimi nəsr əsərləri həyat hadisələrinə daha şüurlu yanaşa bilən, onlardan nəticə çıxarmaq qabiliyyəti formalaşan yeniyetmələr, gənclər üçün nəzərdə tutulmuşdu.

“Məktub Yetişmədi” hekayəsini Abdulla Şaiq 1908-ci ildə yazmışdır. Balaxanı məktəbində müəllimlik edən həssas qəlbli ədib mədənlərdəki fəhlələrin həyat tərzini müşahidə edir və onların ağır əməklərinə, çətin həyatlarına laqeyd qala bilmir. Hekayənin adı artıq baş verəcək faciədən sanki xəbər verir. Əsərin qəhrəmanının Qurban adlandırılması da təsadüfi görünür. Qurban – XX əsrin əvvəllərində Bakı'nın neft buruqlarında ağır şəraitdə çalışan və çox vaxt ağır şəraitin qurbanına çevrilən minlərlə fəhlənin ümumiləşdirilmiş obrazıdır.

İlk dəfə 1912-ci ildə “Bəxtiyarlığım” adı ilə “Gülzar” dərsliyində çap olunan “Köç” hekayəsi Abdulla Şaiq nəsrinin maraqlı nümunələrindəndir. Təbiət, onun toxunulmazlığı, təbiəti təşkil edən ayrı-ayrı ünsürlər – bitkilər, quşlar, heyvanlar, onların rəmzləşdirilməsi Abdulla Şaiq yaradıcılığının əsas leytmotividir. Təbiəti bir rəssam həssaslığı və dəqiqliyi ilə təsvir edən yazıçının məqsədi böyüməkdə olan nəsle Azərbaycan təbiətini tanımaq və sevdirmək idi. Kərim babanın pələngə münasibəti, öldürükdən sonra ona qarşı duyğuları nəinki uşaqları, böyükləri də təsirləndirməyə bilməz: “O igid heyvanı öldürdüyümə peşman oldum, ürəyim köyrəldi, gözlərim yaşardı. Tüfəngimi bir tərəfə atıb, qabağında diz çöktdüm. Başını qollarım arasına alıb, üzündən-gözündən öpdüm”- deyən Kərim babanın timsalında müəllif təbiətin munisliyini, saflığını, bu saflığa əl uzadanların cəzalanacaqalarını xatırladır.

İctimai-sosial həyatda nöqsanları görəndən Abdulla Şaiq bu nöqsanların aradan qaldırılması yollarını bir pedaqoq-psixoloq kimi dəyərləndirir. Abdulla Şaiq “Xasay” povesti, “Əsrimizin qəhrəmanları” romanı ilə fərdin şəxsiyyət olaraq formalaşmasında təhsil və tərbiyənin əhəmiyyətli rolunu vurğulayır. Tərbiyədə mühit – məktəb vacib olduğu kimi, uşaq, valideyn, müəllim üçbucağı da əsasdır - əsərin tələqini etdiyi əsas ideya budur.

Abdulla Şaiq dramaturji yaradıcılığa hələ XX əsrin əvvəllərində başlasa da, onun bu sahədəki daha məhsuldar fəaliyyəti Gənc Tamaşaçılar Teatrında işlədiyi dövrə təsadüf edir. Doğrudur, ədib 1911-ci ildə “Bir saat xəlifəlik”, “Aydöğdü”, 1913-cü ildə “Kimdir haqlı?”, 1916-cı ildə “Şair və qadın” dramlarını qələmə almışdı. Abdulla Şaiq'in 1937-ci ildə GTT-də bədii-pedaqoji hissə rəhbəri vəzifəsinə təyin olunmasından sonra həm ədibin yaradıcılığında məhsuldar dövr başlayır, həm də repertuar qıtlığı yaşayan teatrda tamaşaların sayı artır. Gənc Tamaşaçılar Teatrının repertuarı dramaturqun ard-arda yazdığı pyeslərlə zənginləşir. 1939-cu ildə “Xasay”, 1943-cü ildə “Vətən”, 1945-ci ildə “Ana”, 1947-ci ildə “Fitnə”, 1948-ci ildə “Qaraca qız” tamaşaları teatrın səhnəsində oynanılır.

“Azərbaycan uşaq şeiri və nəsr, dramaturgiyası bütöv və müstəqil bir klassik məktəb səviyyəsində məhz onun (A. – A.Ə.Hacıyeva) yaradıcılığında kamala çatmışdır. Azərbaycan'da

uşaqlar üçün ilk milli səhnə əsərini, ssenarini o yazmışdır. Gənc Tamaşaçılar Teatrı milli dramaturqlardan ən çox onun adı ilə bağlı olmuşdur”. (3,78-79)

Abdulla Şaiq'in uşaq pyeslərində təbiət hadisələri öz əksini simvolik şəkildə tapır. Ülkər – onun sevimli ulduzu, həyat kredosudur. Araz və Kür çayları ehtiraslı, coşqun təbiətin, qızıl alma – vahid, mənəvi, bölünməz Turanın simvoludur. Türk mifologiyasında göy cisimlərinin simvolik obrazları – Oğuz xanın oğlanları –Gün xan, Ay xan, Ulduz xan, Göy xan, Dəniz xan, Dağ xan Abdulla Şaiq'in “Aydoğdu” pyesinin qəhrəmanlarıdır. Ədib “Gözəl bahar” pyesində yaranışın əsasını təşkil edən dörd ünsürü – Torpaq, Su, Od, Hava obrazlarını alleqorik tərzdə təqdim etmişdir.

Abdulla Şaiq “Gözəl Bahar” pyesi ilə Azərbaycan'da uşaq dramaturgiyasının əsasını qoymuşdur. 1910-cu ildə yazılan pyes ədibin özünün rəhbərliyi və şagirdlərin iştirakı ilə dəfələrlə məktəb səhnəsində oynanılmışdır. Xeyirin şər üzərində qələbəsi ideyası ilə səciyyələnən “Gözəl bahar” pyesində Gözəl Bahar, Günəş, Qaranquş, Bülbül xeyirin, Qış, Boran, Bulud, Külək şərin rəmzidir.

Ədib piyesi əlyazması şəklində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yorulmaz təbliğatçısı Firidun bəy Köçərli'yə göndərmiş, onun əsərə münasibətini öyrənmək istəmişdi. F.Köçərli Abdulla Şaiqə göndərdiyi 14 iyun 1911-ci il tarixli məktubunda yazırdı:”Qızlara bir pərdədə “Bahar xanım” ünvanında yazdığınız mənzumə bəd deyil. Ondan yaxşı operetto əmələ gələr. Keçən sənə mən Tiflisdə padşahlıq teatrında bunun mislini gördüm. Sizin yazdığınız hekayə dəxi də gözəldir və belə zənn edirəm ki, ondan çox gözəl operetto çıxar. Bu barədə Ü.Hacıbəyov ilə məsləhət ediniz”.(7,68) Məktubdan görüldüyü kimi, ilkin variantında “Bahar Xanım” adlandırılan pyes həm də bir pərdədən ibarət imiş.

Məlumdur ki, Abdulla Şaiq böyük Nizami Gəncəvinin ”İsgəndərnamə” poemasının “Şərəfnamə” hissəsini dilimizə çevirmişdir. Nizami dünyasının, sənətinin sehrinə düşən ədib onun əsərlərinin süjet və motivlərindən istifadə edərək “Nüşabə”, “Fitnə” pyeslərini yazmışdır.

SONUÇ

Milli ideologiyanın təməlini qoyan aydınlarımızdan biri kimi Abdulla Şaiq yazdığı uşaq əsərləri, tərtib etdiyi dərsləkləri, pədaqoji fəaliyyəti ilə Azərbaycan'ın gələcəyi olan uşaqların fikri inkişafında, milli təfəkkürlə yetişməsində böyük xidmətlər göstərmişdir.

Abdulla Şaiq'in yaradıcılığında gənclərə vətənə, təbiətə, insanlara məhəbbət, öz soy-kökünə, milli mədəniyyətinə, milli dilinə və tarixinə ehtiram hissləri aşılır.

26 iyul 1974-cü ildə Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrına uşaq ədəbiyyatının inkişaf tarixində xüsusi xidmətləri nəzərə alınan Abdulla Şaiq'in adı verilmişdir. Afişalara diqqət yetirsək, görürük ki, Abdulla Şaiq'in əsərləri XXI əsrdə də Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının, Gənc Tamaşaçılar Teatrının repertuarından düşməyib. Deməli, onlar bu gün də balacalar üçün maraqlı, böyükklər üçün aktualdır.

KAYNAKÇA

1. Abdulla Şaiq – 20. Bakı. Ağrıdağ – 2001;
2. Əgər Şaiq Olmasaydı (Məqalələr, Məruzələr, Xatirələr). Bakı, Təhsil-2012;
3. Qarayev Yaşar. Min İlin Sonu...Bakı, “Elm”, 2002;
4. Şaiq Abdulla. Əsərləri. 5 cildə, I c., Bakı, Azərnəşr – 1966;
5. Şaiq Abdulla. Əsərləri. 5 cildə, III c., Bakı, Azərnəşr – 1972;
6. Şaiq Abdulla.Əsərləri. 5 cildə, IV c, Bakı, Azərnəşr-1977;
7. Şaiq Abdulla. Əsərləri. 5 cildə, V c., Bakı, Yazıçı – 1978;
8. Şaiq Abdulla. Türk Çələngi. Hökumət Mətbəəsi. 1919

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA SANATSAL EDEBİYATTA ÇOCUK EDEBİYATININ YERİ

Doç.Dr. Seadet BAYRAMOVA*

Özet

Masal Azerbaycan sözlü halk edebiyatında önemli bir yer tutan ve çeşitli araştırma problemi olan janrdır. Hem dünya, hem de Azerbaycan çocuk edebiyatında bununla ilgili yeterince ciddi araştırmalar yapılmış, toplanması, yayınlanması ile ilgili gerekli çalışmalar yapılmıştır. Hele bundan çok önce klasiklerimiz masalların arsa, motif ve düşüncelerinden mümkün olduğunca ustaca yararlanmışlardır.

Yirminci yüzyılın başında Y.V. Çemenzemli, A. Şaiq, S. Ahundov, A.Hagverdiyev, M.A.Sabir, A.Sahhat, S.Huseyn, Ü.Hacıbeyov, F.Köçerli ve diğerleri önemli olarak etnik öz farkındalık, maariflenmesini öncülük etmişlerdir. Amacın gerçekleştirilmesi için halk tefekküründen gelen modelleri tercih etmişler.

Yirminci yüzyılın başında, gerçek aydınların fikirlerinden ve onların kavramlarından gelen aydınlanma fikirleri, çocuk edebiyatında önemli bir rol oynamıştır. Çocuk edebiyatında aydınlanma sadece gerçeklik, yaşamın kendisi, efsane, anlatı, masal, destan, bayati ve diğer örneklerimizde yansıtılır.

20. Yüzyıl Azerbaycan çocuk edebiyatında bu dönem sanat düşüncesi için karakteristik özelliklerden biri olan masal konusundan faydalanmakla ortamı geliştirmek, yazılı edebiyatta bu

* Doç.Dr. , Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü, saadat.bayramova.ss@mail.ru

tarza başvuru belirgin şəkildə ifadə etmişdir. Görüldüğü gibi, bu amaçla edebi ortamda yaratıcı kişilerin hemen hepsi masallar da dahil olmak üzere, halk sanatı örneklerini yaygın olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Masal, çocuk edebiyatı, aydınlanma, destan, halk düşüncəsi.

PLACE OF LITERATURE FOR CHILDREN IN THE ARTISTIC LITERATURE IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Assoc.Dr.Prof. Seadet BAYRAMOVA**

Abstract

The fairy tale is a genre, which plays an important role in the oral folk literature of Azerbaijan and a problem of various studies. There have been quite a number of serious investigations, collections and publications related to it in the world and in the Azerbaijani children's literature. More than ever before, our classics have been able to benefit the plot, motif and ideas of tales as skillfully as possible.

At the beginning of the twentieth century Y.V. Chamanzaminli, A. Shaig, S. Akhundov, A.Hagverdiyev, M.A.Sabir, A.Sahhat, S.Huseyn, U.Hajibeyov, F.Kocharli and others substantiated the essence of ethnic self-awareness, their enlightenment. For the realization of the purpose, they preferred the models from folk thought.

At the beginning of the twentieth century, ideas of enlightenment from realist intellectuals' ideas and their concepts have played an important role in children's literature. Enlightenment in children's literature is merely the reality, life itself, and reflected in the legends, narration, tales, dastan, bayati and other examples.

Developing the environment through the use of the theme of fairy tales, which is one of the characteristic features of this period's artistic expression in the 20th century Azerbaijani children's literature, in the written literature, the appeal to this genre was vividly expressed. Apparently, for this purpose, almost all creators in the literary environment widely used examples of folklore, including fairy tales.

Key Words: Fairy tales, literature for children, enlightenment, dastan, folk thought.

Uşaq ədəbiyyatı mövcud həyat və cəmiyyət haqqında ilkin təsəvvürlər yaradır. Burada xeyirlə şərin, çirkinliklə gözəlliyin daimi mübarizəsi və ikincilərin qələbəsi öz əksini tapır.

Uşaq ədəbiyyatının məqsədi balacaların qəlbində həyat eşqi yaratmaq, cəmiyyət və təbiət qanunları ilə onları tanış etmək, pisi yaxşıdan fərqləndirməklə onlara kömək etməkdən ibarətdir.

Uşaq ədəbiyyatında vətən məhəbbəti, insan əməyinə, istedadına və ləyaqətinə ehtiram, təbiət gözəlliklərinə vurğunluq, valideynə, müəllimə, ümumən böyüklərə hörmət, kiçiklərə mehribanlıq, şəfqət, dostluqda dəyanət kimi keyfiyyətləri əks etdirməkdir.

Azərbaycan folkloru dünyanın ən zəngin və qədim xalq ədəbiyyatlarından biridir.

Bir-birinə bənzəməyən folklor nümunələri formalaşmağa başladıqca, onların əhatə etdikləri mövzu dairəsi də zaman keçdikcə genişlənmiş, xalqın ideya və fikri öz bədii həllini həmin janrlarda tapmışdır. Bu janrlardan biri də nağıllardır.

Yazıçı folklorşünas alim Yusif Vəzir Çəmənəminli yazırdı: “Bu mədəniyyətin əsrarını bilmək üçün xalq ədəbiyyatımız, bilxassə nağıllarımız qiymətli vasitə ola bilər. Nağıl xalq ədəbiyyatının mühüm bir qismini təşkil eləyən hekayələrdir ki, çox vaxt zahirən xəyali göründüyü halda, dərin bir fəlsəfəyə istinad edir.”

** Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Scientific worker of "Children's Literature" department, PhD in Philology, saadat.bayramova.ss@mail.ru

Azərbaycan folklorşünaslığında nağılla bağlı kifayət qədər ciddi araşdırmalar aparılmış, toplanması, nəşri ilə əlaqədar (16) gərəklili işlər görülmüşdür. Hələ bundan çox çox əvvəl klassiklərimiz nağılların sujet, motiv və ideyalarından kifayət qədər bəhrələnmişlər. Nizami Gəncəvinin (1), Qul Əlinin (2), Əssar Təbrizinin (3), Fədainin (4) və başqalarının yaradıcılığı buna nümunədir.

Milli uşaq ədəbiyyatını yaratmaq uğurunda mübarizə aparılanların demək olar ki, əksəriyyəti folklorlardan istifadə yolu ilə əsərlər yaratmağı təklif edir, əməli fəaliyyət göstərirdilər. Firudin bəy Köçərlinin “Balalara Hədiyyə” adlı müntəxəbatı məhz bu istəyin nəticəsi olmuşdur. Bu kitabda kiçik həcmdə nağıllar, yanılmaclar, düzgülər və s. toplanmış və milli uşaq ədəbiyyatımızın inkişafı üçün çox əhəmiyyət kəsb etmişdir.

XX əsrin əvvəlində realist maarifçiləri düşüncəsində, onların konsepsiyasında gələnlər maarifçilik ideyaları uşaq ədəbiyyatında da mühüm rol oynadı. Uşaq ədəbiyyatında yer alan maarifçilik sırf reallıqdan, həyatın özündən gələnlərdir, əfsanə, rəvayət, nağıl, dastan, bayatı və s. nümunələrində öz əksini tapmışdır. XX əsr əvvəllərində Yusif Vəzir Cəmənzəminli (5), Abdulla Şaiq (6), Süleyman Sani Axundov (7), Əbdürrəhim bəy Haqqverdiyev (8), Mirzə Ələkbər Sabir (9), Abbas Səhhət (10), Seyid Hüseyn (11), Firudin bəy Köçərli (12) və başqaları mühüm olaraq etnosunun özünüdərkini, maariflənməsini əsas götürürdülər. Məqsədinin reallaşması üçün xalq təfəkküründən gələnlər modellərə üstünlük verirdilər.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında o cümlədən uşaq ədəbiyyatında yeni inkişaf dövrü kimi bir mərhələnin başlanğıcı oldu. Bunun bir sıra səbəbləri vardı: birinci maarifçilik ideyalarının geniş yayılması, mütərəqqi məktəblərin çoxalması, milli dərslərlərin yaranması idisə, ikincisi millətə xidmət etmək, gələcək nəslin qayğısına qalmaq arzusu olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində ictimai, siyasi situasiyanın ziddiyyətli və təlatümlü durumu nə qədər mürəkkəbliyə doğru istiqamətlənsə də, ədəbi prosesi inkişaf etdirən sənətkarları öz mütərəqqi fikirləri ilə xalq oyadır, onun mədəni səviyyəsini yüksəltmək üçün yeni yollar axtarırdı. Bu xeyirxah işə maarifçi- yazıçılar müxtəlif adda nəşr olunan mətbuatın ətrafında cəmlənmiş ziyalılar və müəllimlər qoşulur, mütərəqqi tipli məktəblər üçün dərslərlər tərtib edir, yeni nəslin mənəvi, əxlaqi tərbiyəsində önəmli yer tutan bədii əsərlər qələmə alırdılar. XX əsrin ilk onilliyində Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində əsaslı rol oynayan uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə və bilik səviyyəsinə uyğunlaşan ilk dərslərlər və əsərlər meydana gəldi: Rəşid Əfəndizadənin “Bəsiratül Ətfal”, Abdulla Şaiq’in “Uşaq Çəsməyi”, “Gülşəni-Ədəbiyyat”, “Gülzar”, Nəriman Nərimanovun “Türk-Azərbaycan Dilinin Müxtəsər Şərf-Nəhvi”, A. Ə. Məhəmmədzadə və A. Ə. Mollazadənin “İkinci Kitab”, S. Əbdürrəhmanbəyov, Mahmud Mahmudbəyov, S. Axundzadə, Fərhad Ağazadə, Abdulla Talıbzadənin “İkinci II” və s. dərslərlər və əsərləri göstərmək mümkündür.

Mirzə Ələkbər Sabirin “Məktəb Şərqisi”, “Məktəbə Təğrib”, “Uşaq və Buz”, Abbas Səhhətin “Cücələr”, “Quşlar”, “İlk Bahar”, “Ana və Bala”, Abdulla Şaiq’in “Tıq-Tıq Xanım”, “Yaxşı Arxa”, “Tülkü Həccə Gedir”, M. Nəsehin “Hədiyyətül Ətfal”, Cabbar Əsgərzadənin “Qızıl Yarpaq Yaxud Zəkali Ənvər”, A. Ə. Hafizin “Divanə Tapdığı Hekayəti”, K. İsmayılovun “Nağıllar Məcmuəsi” və s. kitablarda toplanmış uşaq şeir və nəsrilərini buna misal göstərmək olar.

Keçən əsrin 20-30-cu illərini uşaq ədəbiyyatının tədqiqində və nəşrində ayrıca bir mərhələ kimi qeyd etməliyik. Sərt sovet rejiminin, sosialist rejiminin, inqilabi estetikanın siyasi-ideoloji çərçivəsi şəraitində ədəbiyyat mütəxəssislərimiz mövcud qaydalara, çətinliklərə baxmayaraq uşaq və yeniyetmələrin qayğısına qalır, onların ideya-estetik tərbiyəsində böyük tarixi missiya həyata keçirirdilər. Sultan Məcid Qənizadə “Tülkü və Çaq-çaq bəy”, Süleyman Sani Axundov “Qorxulu nağıllar”, “Qaraca qız”, Rəşid Əfəndizadənin “Uşaqların meşədəki əhvalatı” buna misal göstərmək olar.

20-30-cu illərdə ədəbiyyatın bütün janrlarında əsərlər qələmə alınır. Bu illərdə B. Talıblının “Dirək”, “Xortdan”, T.S. Simurqun “Qeyrət”, “Zərifə”, Ə. Vəliyevin “Nənəmin Cəhrəsi”, “Madarın Dastanı”, Mir Cəlalın “Nənəmin Hünəri”, “Kimya Tələsi”, “Bostan Oğrusu”, Ə.Məmmədخانlının “Burulğan”, Ə.Cəmilin “Can Nənə Bir Nağıl De”, M. Müşfiqin “Qaya”, “Şəngül, Şüngül, Məngül” adlı povest, şeir və poemaları öz bədii sənətkarlıq xüsusiyyəti ilə seçilirdi.

40-50-ci illər uşaq ədəbiyyatında Böyük Vətən müharibəsi ədəbi mühitdə çox ciddi sınaqların əsasını qoydu, A. Şaiq, M. Rzaquluzadə, M. Dilbazi və başqaları yeni tarixi şəraitdə dövrün, müharibə şəraitinin tələbləri ilə səsleşən uşaqlarda vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq duyğuları oyadan, onların bədii zövqünü cilalayan, ətraf aləm haqqında təsəvvürlərini genişləndirən əsərlər yaradırdılar. Uşaq bədii düşüncəsində müharibə, Vətəni müdafiə haqqında bitkin təsəvvür oyatmaq üçün yeni uşaq pyesləri meydana çıxmasına və onların tamaşaya qoyulmasına, gözəl, şən, nikbin ruhlu uşaq şeirləri və mahnılarının yaranmasına diqqət yetirirdilər. Odur ki, müharibənin ilk illərində A.Şaiq'ın "Vətən", "Eloğlu" pyesləri S. Vurğun, S. Rüstəm, M. Rahim, M. Seyidzadə, Ə. Cəmil, N. Rəfibəyli və başqalarının uşaq pyesləri, poema və şeirləri, yeni nəğmələri yarandı.

40-cı illərin sonu 50- ci illərin əvvəllərində sovet ədəbiyyatşünaslığı və ədəbi tənqidində sovet adamlarının qəhrəmanlığı, komsomol və pioner təşkilatlarının izini dolğun, əhatəli əks etdirən uşaq ədəbiyyatı nümunələri yarandı. M. Dilbazinin "Yoldaşlıq Hekayəsi", Q. Musayevin "Qara", "Maisənin Hədiyyəsi", "Poçtalyon Hekayəsi", M. Seyidzadənin "Firəngiz", "Qaranquşlar", "Kolxoz Bağında", Əyyub Abbasovun "Sevinc" pyesi sovet yeniyetmələri və gənclərində yüksək ideyalılıq, bədii zövq yaratmaq məqsədinə istiqamətləndirilmişdir.

T. Şahbazi'nin, S. Vurğun'un, S. Rəhimov'un, M. İbrahimovun, M. Rzaquluzadə'nin, M. Təhməsinin (14), O. Sarıvəlli'nin, M. Dilbazi'nin (15) və başqalarının yaradıcılığında bu bir xətt kimi müşahidə olunur.

SONUÇ

Nağıl Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında mühüm yer tutan və müxtəlif tədqiqatların problemi olan janrdır. Həm dünya, həm də Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında onunla bağlı kifayət qədər ciddi araşdırmalar aparılmış, toplanması, nəşri ilə əlaqədar gərəklı işlər görülmüşdür. Hələ bundan çox-çox əvvəl klassiklərimiz nağılların süjet, motiv və ideyalarından lazımi qədər ustalıqla bəhrələnmışdirlər.

XX əsrin əvvəllərində Y.V.Çəmənşəminli, A.Şaiq, S.S.Axundov, Ə.Haqverdiyev, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, S.Hüseyn, Ü.Hacıbəyov, F.Köçərli və başqaları mühüm olaraq etnosun özünüdərkini, maariflənməsini əsas götürürdülər. Məqsədin reallaşması üçün xalq təfəkküründən gələn modellərə üstünlük verirdilər. XX əsrin əvvəllərində realist maarifçilərin düşüncəsindən, onların konsepsiyasından gələn maarifçilik ideyaları uşaq ədəbiyyatında da mühüm rol oynadı. Uşaq ədəbiyyatında yer alan maarifçilik sırf reallıqdan, həyatın özündən gələnlərdir, əfsanə, rəvayət, nağıl, dastan, bayatı və s. nümunələrimizdə öz əksini tapmışdır.

XX əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında bu dövr bədii düşüncəsi üçün xarakterik xüsusiyyətlərdən biri olan nağıl mövzusunun bəhrələnməklə mühiti inkişaf etdirmək, yazılı ədəbiyyatda bu janra müraciət özünü qabarıq şəkildə ifadə etmişdir. Göründüyü kimi, bu məqsədlə ədəbi mühitdə yaradıcı şəxslərin, demək olar ki, hamısı məhz xalq yaradıcılığı nümunələrindən, o cümlədən, nağıllardan geniş şəkildə yararlanmışlar.

KAYNAKÇA

1. N. Gəncəvi, Seçilmiş Əsərləri, Bakı: Zaman, 1999, Səh.420
2. Fədai "Bəxtiyarname". Bakı: Şərq-Qərb, 2004, Səh 168
3. Y. V. Çəmənşəminli Əsərləri 3 Cildə, II Cild. Bakı: Avrasiya Press, 2005, Səh. 664
4. A. Şaiq, Seçilmiş Əsərləri, 3 Cildə. I Cild Bakı: Avrasiya Press, 2005, Səh. 408
5. S. S. Axundov. Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, Səh. 448
6. Ə. Haqverdiyev. Seçilmiş Əsərləri. II Cild. Bakı: Azərnəşr, 1957, Səh. 389-392
7. M. Ə. Sabir. "Hophopname". Bakı: Yazıçı, 1992, Səh. 558
8. A. Səhhət. Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Lider, 2005, Səh. 456

9. S. Hüseyin "Balalara Hədiyyə Yaxud Qafqazda Birinci Kitab". İqbal Qəzeti, 1913 № 366
10. F. Köçərli. Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası, 1963, Səh. 341
11. M. Müşfiq. Seçilmiş Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, Səh. 352
12. M. H. Təhmasib "Çiçəkli Dağ". Bakı: Azərneşr, 1965, Səh. 91
13. M. Dilbazi "Ana Qanadı". Bakı: Gənclik, 1972, Səh. 489
14. Azərbaycan Nağılları. 5 Cildə. I Cild Toplayanlar Ə. Axundov, M. Təhmasib, N. Seyidov. Bakı: Çıraq 2004, Səh. 376
15. Y. V. Çəmənəminli. Əsərləri. III Cild. – B., 1977, Səh 45
16. Əli Quliyev "Qusseyi Yusif". Bakı: Şərq-Qərb, 2006, Səh. 216
17. Ə. Təbrizi "Məhr və Müştəri", Bakı: Şərq-Qərb, 2006, Səh. 312

FİZİKSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR VE MİMARİ

Doç.Dr. Samira ABDULLAYEVA*

Dr. Ferid KERİMOV**

Özet

Bu gün şəhər məkanının son inkişaf tendensiyaları ilə əlaqədar olaraq, əlil insanların sosial inteqrasiyasına daha çox diqqət yetirilir. Məhdud imkanlı insanlar üçün ahəngdar, sağlam və rahat yaşayış sahəsi yaratmaq artıq urbanizasiya proseslərinə alternativ olur. Bu baxımdan son illər xüsusi olaraq fiziki qüsurly uşaqlar üçün reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılması prioritet məsələlərdəndir. Onlar üçün bütün norma və tələblərə uyğun müyəssər məkanların yaradılması memar və dizaynerlərin qarşısında qoyulan əsas məsələlərdən sayılır.

Anahtar Kelimələr: Əlil uşaqlar, memarlıq məkanı, reabilitasiya, komfort, modernləşmə, müyəssərlik, inklüziv dizayn.

GİRİŞ

* Doç.Dr. , Azərbaycan Milli İlimlər Akademiyası Mimarlıq və Güzəl Sanatlar Enstitüsü Şəhər Planlama Bölümü Başkanı, memar_s@mail.ru

** Dr., Azərbaycan Mimarlıq və İnşaat Universiteti Peyzaj Mimarlığı Bölümü Ögretim Üyesi, farid.kerimov483@gmail.com

Uşaqlar – bizim gələcəyimizdir. Məhdud imkanlı uşaqlara münasibət hər bir dövlətin inkişaf səviyyəsinin göstəricisidir. Belə uşaqların tərbiyəsi, müalicəsi və təhsili sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf potensialını müəyyən edən hər bir dövlətin sosial mühitinin vacib prioritetlərindən biridir. Bu gün müasir cəmiyyət əlil uşaqların maraqlarını nəzərə alaraq müyəssərlik prinsiplərini rəhbər tutur və memarlar, inşaatçılar, dizaynerlər qarşısında yeni məqsədlər qoyur. Son zamanlar Azərbaycan'da məhdud hərəkət qabiliyyəti olan insanlar üçün maneəsiz məkanların yaradılması prosesinə xüsusi fikir verilir.

Bu, digər vətəndaşların müvafiq imkanlarını pozmadan əlillərin ehtiyacları üçün əlçatanlıq, təhlükəsizlik, maneəsizlik, rahatlıq və məlumat meyarlarına görə memarlıq mühitinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması deməkdir.

Məhdud İmkanlı Uşaqlar Üçün Reabilitasiya Mərkəzinin Layihəsi

Məhdud imkanlı uşaqlar dedikdə biz nəyi başa düşürük:

- əzələ-sümük sisteminin pozulması olan uşaqlar;
- eşitmə qüsurlu uşaqlar;
- görmə qüsurlu uşaqlar;
- əqli qüsurlu uşaqlar;
- digər azhərəkətli qrup nümayəndələri. Bura əl arabasından istifadə edən əlillər də daxildir.

Məhdud imkanlı uşaqlar üçün genişmiqyaslı inklüziv tədbirlərin həyata keçirilməsi və onlar üçün müyəssər mühitin yaradılması kompleks tədbirlər tələb edir. Bu baxımdan əlil uşaqlar üçün müxtəlif məqsədli müəssisələr və xüsusilə də reabilitasiya mərkəzləri yaradıldıqda aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınmalıdır:

- Fiziki məhdud uşaqlar üçün funksional və rahat memarlıq - maneəsiz mühitin formalaşdırılması;
- Fiziki məhdud uşaqların həyatı üçün optimal şəraitin yaradılması;
- reabilitasiya müəssisələrinin innovativ modellərinin işlənilib hazırlanması və tətbiqi;
- çoxşaxəli reabilitasiya sisteminin formalaşdırılması və bunun nəticəsi olaraq reabilitasiya xidmətlərinin genişlənməsi;

- yaşından və əlillik dərəcəsiindən asılı olmayaraq müxtəlif fiziki qüsurlu uşaqlar üçün maneəsiz mühitinin təşkili;

- Obyektlərin fiziki müyəssərlik prinsiplərini güdərək layihələrdə universal dizaynın tətbiqi.

Yuxarıda sadalananlar dövlətin və cəmiyyətin dəyişən tələbləri əsasında əlilliyi olan uşaqlar üçün yeni

qurumların yaradılmasının, burada göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasının, mövcud olanların modernləşdirilməsinin, eləcə də bu uşaqların həyat fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasının vacibliyini təsdiqləyir. Əlillər üçün yaşayış mühitinin formalaşmasında həyata keçirilən əsas prinsip – fiziki qüsurlu insanların cəmiyyətin bütün sahələrinə mümkün olan inteqrasiyasıdır: iş, həyat, təhsil, istirahət, reabilitasiya. Son illərdə ölkəmizdə bu problemə daha çox diqqət yetirilir. Söhbət fiziki qüsurlu uşaqlardan gedirsə, bu məsələnin aktuallığı daha da artır. Bir çox ölkələrdə belə uşaqların yaşaması və böyüməsi üçün xüsusi müəssisələr fəaliyyət göstərir. Bu müəssisələrin işinin əsas istiqamətləri uşaqlarda psixoloji və pedaqoji diaqnostika, inkişafın korreksiyası və kompensasiyası, onları ümumtəhsil məktəblərinə və ya xüsusi təhsil ocaqlarına hazırlamaqdan ibarətdir.

Fiziki məhdud uşaqların həyat səviyyəsini və reabilitasiyasının yaxşılaşdırılması proqramına əsasən biz tərəfdən eko-reabilitasiya mərkəzinin layihəsi hazırlanmışdır. Bu məqsədlə Azərbaycan'ın ən mənzərəli guşələrindən birində - Mərdəkan'da 13,7 ha ərazi seçilmişdir. Buranın iqlimi əsasən mülayim isti və quru subtropikdir. İl ərzindəki günəşli zamanın həcmi 2200-2400 saatdır. Ən soyuq ayın orta temperaturu qışın sərtliyi ərazi üçün yumşaq (0;-5°C), çox yumşaq (2.5-0°C) və həddən çox yumşaq (5-2.5°C) şəraitdə keçir. Ölkənin ən az yağıntılı (200-400 mm) və ən küləkli ərazilərindəndir. İsti dövrlərdəki (aprel-oktyabr) mümkün buxarlanma 1000 mm tərtibindədir. İyun-sentyabr aylarında quraqlıq keçən günlərin sayı 5-25 gün ətrafında tərəddüd edir.

Belə əlverişli iqlim şəraiti burada fiziki məhdudiyətli uşaqlar üçün müalicə və reabilitasiya mərkəzi (kompleksi) yaratmağa imkan verir. Layihənin əsasını müalicə və sanatorium korpusu, xüsusi təchiz olunmuş müalicəvi hovuz, işçilər üçün inzibati bina, təsərrüfat sahəsi, avto dayanacaq təşkil edir. Həmçinin uşaqların istirahəti və reabilitasiyası üçün xüsusi avadanlıqlarla təchiz olunmuş kompleksin ətraf ərazisi abadlaşdırılmışdır.

Müalicə-sanatorium binası üç korpusdan (blokdan) ibarətdir: müalicə, stasionar və idman-məişət korpusu. Müalicə korpusunda qəbul şöbəsi, laboratoriya, həkim, fizioterapiya, müalicəvi idman alətləri, dərs və əyləncə otaqları layihələndirilmişdir.

Müalicə - Reabilitasiya Otaqları

Stasionar korpusda yataq, istirahət və məişət otaqları yerləşdirilmişdir. İdman-məişət korpusunda isə idman zalı, yeməxana, konfrans zalı nəzərdə tutulmuşdur. Mərkəzdə fizioterapiya və psixoloji korreksiya, tibbi-sosial, reabilitasiya və funksional diaqnostika şöbələri var. Bura müasir fizioterapiya aparatları, skelet dartması üçün tranksion masa və müasir kineterapiya avadanlıqları və qurğuları ilə təmin olunması nəzərdə tutulmuşdur. Burada robot aparatları da quraşdırılmışdır. Bu robot aparatlar vasitəsilə hərəkət funksiyası məhdud olan xəstələr hərəkət edirlər. Yataq otaqların hamısında fiziki məhdudiyətli uşaqların rahat yaşaması üçün lazımi şərait yaradılmışdır. Dərnəklərin daxilində fiziki məhdudiyətli uşaqların vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün rəsm otaqları, stolüstü oyunlar (şahmat, stolüstü tennis, dama, domino və s.) layihələndirilmişdir.

Fiziki məhdudiyətli uşaqlar üçün oyun meydançaları

Eko-kompleksin ərazisində uşaqların istirahəti və reabilitasiyası üçün yaşıllıq sahəsi layihəsi nəzərdə tutulur. Burada xüsusi avadanlıqlarla təchiz olunmuş oyun və əyləncə, idman meydançaları, sakit istirahət güşələri, xüsusi uşaqlar üçün “taktil zonalar” və s. nəzərdə tutulub. Gəzinti yolları və meydançalar normalara uyğun olaraq pandus və taktil döşəmə plitələri ilə təchiz olunmuşdur.

Taktil Zonalar

Lahiyədə onların sağlamlığı ilə yanaşı, boş vaxtlarını daha səmərəli keçirtmələrinə dair güşələr də nəzərdə tutulmuşdur.

Ərazidə mövcud şam ağaclarından əlavə müxtəlif dekorativ bitki və kollardan istifadə olunub. Burada həmişə yaşıl, yarpaq tökən və mövsümi güllərdən kompozisiyalar nəzərdə tutulmuşdur. Oyun-əyləncə meydançaları həmişəyaşıl bitki çəpərlərlə dövrəyə alınmışdır. Taktil qavrama üçün tikansız bitkilərdən müxtəlif formalı fiqurlar yaradılmışdır.

YEKUN

Təklif olunan layihənin əsas məqsədi fiziki məhdudiyətli uşaqlar üçün daha rahat və özlərini daha sərbəst hiss etmələrinə yardım etməkdir. Yaşadığımız dövrdə fiziki məhdudiyətli uşaqlara qarşı hələ də müsbət fikirlərə çox az hallarda rast gəlinir. Bu layihənin onların həyat şəraitini asanlaşdırmaq və onların digər insanlardan utanmasının, çəkinməsinin qarşısını almaqdır.

КАУНАКҶА

1. Голдворс, Л. Некоторые проблемы социальной работы с инвалидами / Л. Голдворс, пер. с англ. – М.: Издательство Московского государственного социального университета, 1993.
2. Орлов, П.А. Особенности общественного восприятия темы «инвалидность» / П.А. Орлов. [elektron mənbə] URL: http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_research/analytics/document355.shtml.
3. СП 59.13330.2012. Свод правил. Доступность зданий и сооружений для маломобильных групп населения. Актуализированная редакция СНиП 35-01-2001: Утвержден Приказом Министерства регионального развития Российской Федерации (Минрегион России) от 27.12.2011 г. № 605.
4. Орлов П. А., Крайнова Н. В. О проекте исследования актуального состояния общественной (публичной) городской инфраструктуры как «безбарьерной среды» для людей с ограниченными возможностями и других маломобильных групп населения — 2016. — №10.5.
5. Шерстникова Т. А. Особенности адаптации маломобильных групп граждан в городской среде // Молодой ученый. — 2012.—№6.

BAKÜ'DE ÇOCUK PARKLARI

Doç.Dr. Rahibe ALİYEVA*

Özet

Makalede, çocuk parklarının tasarımına, yeşilliklerin, mikro bölge ve mahalle bahçelerinin yanı sıra, evlerin etrafındaki farklı tarlaların tasarımının, sanitasyon, rekreasyon ve sporun iyileştirilmesine yönelik yerlerin oluşturulması ile ilgili bilgi verilir.

Bakü ve Abşeron'da her çocuğun eğlence alanı ile aynı çizgide olmasada, çocuk parklarının yönetmeliklerine uyumlu büyük ve küçük parklarda çocuk ve gençler için oyun alanları, çocuk ve gençler için spor ve dinlenme alanları, rekreasyon alanları mevcuttur. Bunun bir örneği Bakü ümumşehir ve milli parklarıdır:-Bakünün Sahil Bulvarı, Khagani, Subaylar ve Absheron'daki "Haydar" Parkı buna örnektir.

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Mimari Anıtları Koruma ve Restorasyon Şube Müdürü, rahibe_eliyeva@mail.ru

Bakü'de tasarlanan ayrı bir çocuk parkları- "Koala" Parkı, "Luna Parkı", Narimanov İlçesi-Çocuk Parkı, "Aida" Parkı, Heydar Aliyev caddesi boyu salınmış Bina ve Surakhani köylerinde Çocuk Parkları, Bakü Hayvanat Bahçesi, Absheron'da "Kobuland" eğlence ve dinlenme alanları ile diqqət çekiyor. İç mekanlarda çocuk eğlence için tasarlanmış çocuk eğlence merkezlerine örnek olarak: Metropark, Olimpiyatlar, Meghafan ve Amburan Rekreyasyon Merkezleri göstere bilerik.

Anahtar Kelimeler: Çocuk parkları, Bakü, tasarım, Sahil Bulvarı, "Koala" Parkı.

CHILDREN'S PARKS IN BAKU

Abstract

In this paper attention is paid to the standards for the creation of places such as, designing children's parks, kinds of greeneries, micro-district and neighborhood gardens, as well as various plantations around the houses, improving hygienic sanitation –conditions, for recreation and sports.

Although children's parks do not have as many recreational areas as per child, children's playgrounds in large gardens and parks, sports and recreation areas for children and young people in Baku and Absheron can be seen. For an example can be shown city and republic Parks of Baku - Baku Seaside Boulevard, Khagani Park, Officers Park, Heydar Park in Absheron. Particular designed children's parks such as, Koala Park, Luna Park, children's park in Narimanov region, Aida Park, children's parks along the Heydar Aliyev Avenue in the villages of Bina and Surakhani, Baku Zoo, Gobuland in Absheron attracts attention with its entertainment and recreation areas.

These parks are subdivided into different functional zones and are divided into areas where entertainment, sports and service facilities are located. Children's entertainment centers, especially those indoors, are designed to have fun. For instance, can be shown Metropark, Olympic star, Megaphan and others in Baku. In recent years, the Amburan Recreation Center, which is designed for summer recreation on the Absheron peninsula should also be mentioned.

Key Words: Children's parks, Baku, standards, greenery, Seaside Boulevard, Koala Park.

Uşaq parkları əlverişli sanitariya-gigiyenik şəraiti olan yaşıllaşdırılmış ərazidir ki, uşaqların oyunları, əyləncələri, bədən tərbiyəsi ilə məşğul olmaları və məktəb yaşlı uşaqlarla məktəbdən kənar asudə vaxtlarında mədəni-maarif işlərinin aparılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada pedaqoqların nəzarəti altında məktəbə qədər yaşda olan uşaqlarla da oyunlar kiçirilir və əyləncəli məşğələlər aparılır.

Uşaq parklarının sahəsi 1-3 ha olmaqla, böyüklər üçün olan parklarda ayrıca ərazilərdə, yaxud xüsusi olaraq ayrılmış sahələrdə də yaratmaq olar. Parkın əsas özəyi əyləncə zonası və atraksion olmalıdır.

Uşaq parklarının layihələşdirilməsi və tikintisi göstərir ki, onların tutduqları ərazi heç də eyni deyildir. Başqa parklarda olduğu kimi uşaq parklarının layihələşdirilməsində ərazinin düzgün balansı, hər vahid sahəyə düşən ağac və kolluqların sayı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Normaya görə əkililər üçün 60-70%, ərazi ayrılır, meydançalar və yollar üçün isə 27-30 %. Təcrübədə əkililərin xüsusi çəkisi çox vaxt bu normadan aşağı olur. Binaların nomenklaturası və sayı, meydança və çox növlü mədəni - maarif və bədən tərbiyəsi işlərinin aparılması üçün zəruri olan bir sıra qurğular, hər şeydən əvvəl mövcud park üçün ayrılmış sahənin ölçüsündən asılıdır. Uşaq parkının planlaşmasının spesifik prinsipləri aşağıdakılara gətirib çıxarır: parkın xarici perimetrinə görə ağac və kolluqların sıx zolağı yerləşdirilir. (ərazinin tozdan, küləkdən, səsdən qorumaq üçün), birbaşa gedən yolların ərazini kəsməsindən qaçırılar: parka girişin sayını minimuma endirirlər; məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş sahələri tikanlı və zəhərli bitkiləri xaric etməklə maksimum geniş miqdarda assortimenti olan bitkilərin əkilməsi ilə təcrid edirlər. (1) Uşaq bağçaları və körpələr evlərinin yanındakı müxtəlif əkililər, sahəni yaxınlıqda yerləşən ərazilərdən təcrid etmək məqsədilə oyunlar, idman məşğələləri və uşaqların yuxusu üçün kölgəli və açıq müydançaların yaradılmasıdır.

Çoxmənzilli evlər tikilmiş yaşayış mikrorayonları və məhəllələrin əkililəri - mikrorayon və məhəllə daxili bağlar, həmçinin yaşayış evlərinin ətrafındakı müxtəlif əkililər sanitar - gigiyenik şəraiti yaxşılaşdırmaq, uşaqlara istirahət etmək və idmanla məşğul olmaq üçün yerlərin yaradılmasıdır.

Uşaq Müəssisələri Sahəsində Əkililər

Uşaq müəssisələri və müalicə obyektlərinin həcmi və bitki assortimentləri (növləri) ekstremal iqlimi olan rayonlardan, şəhər tikintilərinin ölçüsü və sıxlığından, əhalisi sıx olan yerlərdən asılı olaraq xeyli dəyişə bilər. Uşaqlar üçün olan müəssisələrdə meydançanın sahə norması bir yerə 35-40 m²-dir. Uşaq bağçaları yanında sahənin planlaşdırılması və yaşıllaşdırılması, əsasən uşaqların rejimi və onların havada olmaları qrafiki ilə müəyyən edilir ki, belə müəssisələrdə uşaqlar vaxtlarının qışda 33%-ni, yaz və payız aylarında 49%-ni, yay aylarında isə 90%-ni havada keçirirlər. Çoxsaylı tədqiqatlar uşaqlar üçün müəssisələrin yerləşəcəyi sahələrdə meydança və qurğuların təqribi siyahısını müəyyən etməyə imkan verir: ayrı - ayrı uşaq qrupları üçün onun meydançaları, köşklər, yuxu və kölgədə oyunlar üçün talvar, heyvanlar və quşlar üçün güşə, bostan, gilə - meymə bağı, hovuz, təsərrüfat həyatı və s. Bu ərazilərdə yaşıl əkililərin məqsədli təyinatları orada yerləşdirilmiş meydança və qurğuların funksiyalar ilə, həmçinin, sahənin pedaqoji məqsədlərlə istifadə xarakterinə görə müəyyən edilir.

Uşaq bağçaları sahəsində əkililərin köməyi ilə daha əlverişli mikroiklim və sanitar - gigiyenik şərait yaradılır. Bir sıra bitkilərlə müxtəlif meydançaları və qurğuları bir - birindən təcrid edirlər.

Hər qrup uşaqlar üçün memar - planlaşma təşkilində 130 m² ölçüdə, digər ərazilərdən ağaclar və kolluqlarla təcrid olunmuş ayrıca meydança nəzərdə tutulur və həmin qrupun olduğu yerin girişinin yaxınlığında yerləşən, hər meydançada-kölgəlik sahə (əyər meydança böyük uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşsa 30 m² ölçüdə, məktəblilər üçün isə 50 m² ölçüdə) nəzərdə tutulur. Kölgəliklər tentlərlə, qollu-budaqlı sıx çətirlərlə, yaxud, sarmaşıqlarla bürünmüş talvarların qurulması ilə təmin oluna bilər. Bundan başqa, burada idmanla məşğul olmaq üçün meydançaları ölçüsü 250 m² olan avadanlıqlarla təchiz edirlər (hər uşağa 3 m² hesabla), onun yaxınlığında isə məqsədyönlü olaraq hovuzlar qurulur. Heyvanlar və quşlar üçün ölçüsü 20 m² olan meydança, adətən, sahənin dərinliyində, təsərrüfat həyatının yaxınlığında yerləşdirilir.

Uşaq bağçaları sahəsində velosipedlə gəzmək üçün dairəvi və yarım dairəvi yolların salınması məsləhət görülür, bu şərtlə ki, uşaqlar üçün ayrılmış gəzinti vaxtı yollar meydança ilə kəsişməsinlər. Sahənin xarici sərhədində iki sıra ağaclardan, iki sıra kolluqlardan ibarət olan mühafizə zolaqları qurulmalıdır. Bunlardan ağaclara qədər olan məsafə 5 metrədən az olmamalıdır. Cənub şəhərlərində bu məsafəni azaltmaq olar.

Bitkilərin assortimentində zərərli meyvə və yarpaqları olan ağaclar, kolluqlar və güllərin, həmçinin tikanlı bitkilərin olmaması çox vacibdir. Ağac və kolluqların əkilməsinin sıxlığı, təxminən aşağıdakı kimi olmalıdır: 1 hektar sahə - meydanında 150-180 ağac və 2,5-3 min kolluqlar. Məktəb sahəsi meydanında ağacların tutumu aşağıdakı uyğunluqda olmalıdır: əgər məktəbin tutumu 640 yerdirsə, onun üçün 2 hektar sahəsi olan meydança, 960 yerdirsə-2,8ha, 1280-3ha, 1600-3,4 hektar yer ayrılması məqsədəuyğun hesab olunur.

Əksər hallarda yaşıllıqlar yolların, istirahət və oyun meydançalarının ümumi sahəsinin 70%-ni tutur. Nə qədər ki, yeni tikililərdə böyük məktəblər üstünlük təşkil edir, buna uyğun olaraq sahələr böyük ölçüdə olacaqdır, o zaman, əsaslı olaraq, əkililərin xüsusi çəkisinin ümumi sahəsinin 15%-ni təşkil etməsi qəbul olunandır. Məktəbin sahəsində əsas binadan əlavə, adətən uyğun avadanlıqlarla tədris və idman zonaları da yerləşdirilir. (2)

Şəhərdə çox sıx tikintilər yarandığı üçün məktəb sahələrinin planlaşmasının daha kompleksli həlli mümkündür. Sahənin abadlaşdırılması böyük diqqət tələb meydançalarının düzgün qurulması.

Uşaq müəssisələrinə uşaq yaradıcılığı evləri də daxildir. Onların ərazilərinin planlaşdırılması və yaşıllaşdırılması, hər şeydən əvvəl, sahənin ölçüsü və orada qurğular və meydançaların təyinatı üzrə yerləşdirilməsi ilə müəyyən olunur.

Bakının uşaq parklarına nəzər salsaq onların o qədər də qənaətbəxş olmadığını şahidi olarıq. Bu da əhalinin sıxlığı, yerli coğrafi-iqlim faktorlarından irəli gəlir. Bildiyimizə görə Abşeronun quru, çöl iqlimi burada bağ və parkların əkintilərinə qulluğu daha da çətinləşdirir. Bakı və Abşeronda uşaq parklarının normativlərə uyğun, hər bir uşağa düşəcək qədər istirahət sahələrinə təsadüf olunmasa da, böyük bağ və parklarda uşaq meydanşalarına, uşaq və gənclər üçün nəzərdə tutulmuş idman, istirahət zonalarına təsadüf olunur. Buna misal olaraq, Bakının ümumşəhər və respublika parklarını-Bakının Dənizkənarı bulvarını, , Xaqani parkını, Zabitlər parkını, Abşerondakı Heydər parklarını göstərmək olar.(2)

Aida Uşaq Parkı

Bakı'da layihələndirilmiş əlahiddə uşaq parklarından olan Koala park, Luna park, Nərimanov rayon-uşaq parkı, Aida park, Heydər Əliyev prospekti boyu salınmış Binə və Suraxanı kəndlərindəki uşaq parkları, Bakı zooparkı, Abşeronda Qobu-lənd özünün əyləncə və istirahət məkanları ilə diqqəti cəlb edir. Bu parklar müxtəlif funksional zonalara bölünməklə, əyləncə-atraksion, idman, xidmət obyektlərinin yerləşdiyi sahələrə ayrılmışdır.

Koala Uşaq Parkı

Xüsusilə qapalı məkanlarda uşaqların əyləncəsi üçün nəzərdə tutulmuş uşaq-əyləncə mərkəzləri diqqəti cəlb edir. Bunlara misal olaraq Bakı'da “Metropark”, “Olimpik-star”, “Meqafan” və s. göstərmək olar. Son illərdə Abşeron yarımadasında yay istirahəti üçün nəzərdə tutulmuş “Amburan” istirahət mərkəzi də qeyd olunmalıdır.

İctimai uşaq parklarına ehtiyacını qarşılayan daha bir məkanlar yaşayış massivlərinin daxilindəki uşaq, əyləncə və istirahət mərkəzlərinin təşkilidir. Belə ki, son illərdə Dövlətin nəzarəti altında yeni inşa olunmuş yaşayış massivləri ilə yanaşı, köhnə yaşayış məhəllələrinin həyətəni sahələri bərpa olunaraq, kiçik yaşlı uşaqlar üçün atraksionlar, məktəb yaşlı uşaqlar üçün idman meydançaları yaradılmışdır ki, bu da məhəllədə bütün yaş qrupunda olan insanların istirahəti ilə yanaşı, uşaqların da istirahətini təmin etmişdir.

Uşaqların gələcək inkişafını təmin etmək üçün onların normal istirahətini, sağlamlığını düşünmək bu gün dövlətin qarşıya qoyduğu əsas məsələlərdəndir. Uşaq bağ və parklarının artırılması, hər uşağa düşən yaşılıqların genişləndirilməsi sağlam həyatın rəmzidir.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan'ın bağ və parkları, Həsənova A.A., Bakı 1996
2. Bakı parkları.-Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi-Bakı 2015
3. Rekreasiya memarlığının yaranması və spesifik xüsusiyyətləri, Əliyeva Rahibə Az.MİU.Beynəlxalq elmi-praktik konfransının materialları.Bakı 2010

TÜRKİYE’DE GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARINDAN “AŞIK” OYUNU VE BU OYUNUN TÜRK DÜNYASINDAKİ GENETİK KODU ÜZERİNE

Doç.Dr. Necdet TOZLU*

Özet

Oyun insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İlk çağdan bu güne kadar insanlar oyunlar oynamışlar ve bununla eğlenmişlerdir. Oyun ekseriyetle çocuklara mahsus düşünülse de genç yaşlı herkesin ilgi duyduğu, pratik yaptığı, bizzat katıldığı bir etkinliktir. Hoş vakit geçirmek, zevk almak, eğlenmek amacına yönelik bir etkinlik olmakla beraber bezende kumar olarak karşımıza çıkar.

Türk dünyasında oyun kelimesi yaygın, eski ve bilindik bir kelimedir. Türkiye, Azerbaycan, Türkmen ve Uygurlarda “oyun”, Kazak, Başkurt ve Tatarlarda küçük bir ses değişmesiyle “oyın” (oynav, oynışık) şeklinde telaffuz edilir.

Türkiye’de oynanan “aşık” oyununun, bütün Türk dünyasında bilinen ve oynanan bir oyun olduğunu belirtmeliyiz. Türkiye’de bugün itibarıyla çocuklarımız tarafından unutulmaya yüz tutmuş, ama 20-30 yıl evveline kadar, benim de dahil olduğum eski kuşaklarda çocuklar tarafından oynanan yaygın bir oyundur.

Aşık, koyun keçi gibi küçük baş hayvanların arka bacaklarından çıkan eklem kemiğidir. Yaşamını büyük ölçüde tarım ve hayvancılıkla sürdüren bir toplumda her çocuğun bulabileceği bir materyaldir. Oyun, Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunu Beyan Eder hikâyesinde de geçmektedir (Ergin 2018; 81).

Erkek çocuklar, aşık oyunlarını daha ziyade evin dışında, açık alanlarda oynarlar. Bazı oyunlarda karşılıklı tekerlemeler de söylenir. Aşıkla oynanan oyunlardan “dökmeli”, “vurmalı”, “karışık” olmak üzere 40’i aşkın oyun çeşidi tespit edilmiş olup bu çalışmada her biri birer örnekle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşık, çocuk oyunu, Türk dünyası.

GİRİŞ

Oyun insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İlk çağdan bu güne kadar insanlar oyunlar oynamışlar ve bununla eğlenmişlerdir. Oyun ekseriyetle çocuklara mahsus düşünülse de genç yaşlı herkesin ilgi duyduğu, pratik yaptığı, bizzat katıldığı bir etkinliktir. Hoş vakit geçirmek, zevk almak, eğlenmek amacına yönelik bir etkinlik olmakla beraber bezende kumar olarak karşımıza çıkar.

Türk dünyasında oyun kelimesi yaygın, eski ve bilindik bir kelimedir. Türkiye, Azerbaycan, Türkmen ve Uygurlarda “oyun”, Kazak, Başkurt ve Tatarlarda küçük bir ses değişmesiyle “oyın” (oynav, oynışık) şeklinde telaffuz edilir.

Türkiye’de oynanan “aşık” oyununun, bütün Türk dünyasında bilinen ve oynanan bir oyun olduğunu belirtmeliyiz. Türkiye’de bugün itibarıyla çocuklarımız tarafından unutulmaya yüz tutmuş, ama 20-30 yıl evveline kadar, benim de dâhil olduğum eski kuşaklarda çocuklar tarafından oynanan yaygın bir oyundur.

Aşık, koyun keçi gibi küçük baş hayvanların arka bacaklarından çıkan eklem kemiğidir. Yaşamını büyük ölçüde tarım ve hayvancılıkla sürdüren bir toplumda her çocuğun bulabileceği bir materyaldir. Oyun, Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunu Beyan Eder hikâyesinde de geçmektedir (Ergin 2018; 81).

* Doç.Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ntozlu@erzincan.edu.tr

TOHAN, ŐEG, ZİL, DAMAK

Erkek çocuklar, oyunlarını daha ziyade evin dışındaki geniş mekânlarda, meydanlarda, bacalarda ve sokaklarda oynarlar. Hava durumuna göre, mercekler, ahırlar, damlar, samanlıklar vb. kapalı mekânlar aşık oyunlarının oynandığı yerlerdir. Aşıkla oynanan oyunları; “dökmeli” , “vurmalı” ve “karışık” olmak üzere üç başlıkta toplayabiliriz. Kaya, 15 dökmeli, 13 vurmalı ve 5 karışık aşık oyunu tespit etmiştir (Kaya 2011;61).

AŞIK KEMİŐİYLE OYNANAN OYUNLAR¹

Aşık oyunları Türklerin yüzyıllardan beri süregelen oyunlarından biridir. Bugün başta Kırgızistan, Kazakistan, Altaylar, Özbekistan olmak üzere pek çok Türk ülkesinde sadece küçüklerin değil büyüklerin de büyük bir istek, azim ve ciddiyet içinde oynadığı bir oyundur. Türkiye’de Doğan Kaya’nın sadece Sivas’tan derlediğı 33 kadar aşık oyununa bakılırsa; Türkiye genelinde bu oyunun nüanslarıyla beraber çok daha fazla sayılara ulaşacak zenginlikte olduğu söylenebilir.

Anadolu’da yapılan kazılardan elde edilen kemiklerden hareketle Etilerin de aşık oyununa vakıf oldukları, Ankara Hitit Müzesindeki bazı Hitit kabartmalarında aşık oyunu oynayan çocukların nakşedilmesi, aşık oyununun eskiliğine delalettir.

Türkiye’de aşık oyunlarını sadece erkek çocukları ve gençler oynar. Oyunlar, hemen her mevsimde oynanır. Aşık oyununa genellikle 7-8 yaşında başlanır. Çocuklar harman ve arsa gibi açık alanlarda; gençler de biraz daha gözlerden ırakta olan ahırlarda, toprak bacalı evlerin üstünde, tandırlıkta, samanlıkta, ahırda, merekte oynarlar. Aşık oyunları daha ziyade toprak zeminde oynanır.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumda bir oyun materyali olarak çocuğun kolay ulaşabileceğı bir emtiadır aşık. Gelenek ve kültür içinde büyüklerinden gördüğü aşık kemiği, çocuğun zevk, heyecan ve oyun dünyasında çok önemli yere sahiptir. Aşıkların renk renk boyanması, sakaların içine kurşun

¹ Bu bildiriği hazırlarken, Çocuk oyunları konusunda kapsamlı çalışması bulunan “Çöm Çöm Çömbelek Sivas’ta Çocuk Oyunları” Doğan Kaya’dan önemli ölçüde yararlandım. Kendisine şükran borçluyum. N.T.

dökülmesi ve başkaca işlemlerden geçirilmesi çocukta hem merakı artırır hem de maharet isteğini kamçılar.

Bu ilişki, çocuğun aşığa karşı sevgi ve ilgisini geliştirir. Kurşun dökmek için önce kızgın tel yahut şişle aşığın çukur (çık / aç) tarafından birkaç yerden delinir. Eritilen kurşun buradan dökülür. Deliklerden çıkan kurşun biraz soğuyunca ileride düşmemesi için perçinlenir. Bazı çocuklar da kurşun dökülmüş aşığı karasakız yahut balmumu ile beslerler (Kaya 2011;62).

Kurşun dökülen aşıklar, genellikle eneke ya da saka olarak kullanılır. Sakalar, oynanacak oyuna göre hazırlanır, delikler ona göre delinir, aşığın ağırlık merkezi oyuna göre ayarlanır. Bundan dolayı enekeler oyun çeşidine göre "talar enekesi", "zil enekesi", "zar enekesi" ve "daire enekesi" gibi adlarla adlandırılırlar. Enekelerin bu özelliğe kavuşması için uygun yerine tel sararak ağırlaştırılır. Aşıklar kumaş boyası ile renklendirildiği gibi kaynar suya bırakılıp epey bekletilerek krem renginde

de olurlar. Boyanın çıkmaması için suya bir miktar tuz atılır. Bu muamelenin bir faydası daha vardır ki; aşığı sağlamlaştırır. Bu aşıklara "Kurs aşık" denir. Boyalı aşık diğerlerine nazaran iki üç misli daha kıymetlidir (Kaya 2011;62).

Aşıkla kumar da oynanır. Bu, ceviz, yumurta veya karşılığı olur. Kumar 2-15 kişi tarafından oynanır. Sağ baştan sola doğru şahıslar bir sofra tahtasının üzerine aşıkları atar. İki sakka, ciğler birbirine yapışık olarak tutulur. Birinci şahıs, yanındakinden başlamak suretiyle sıra ile herkesle tek tek oynar. Atmadan evvel rakibi, mesela; "Denem üçer." der. Bu söz; "Elimde sakladığım aşıklardan tanesi başına üç ceviz." anlamına gelir. Aşığı atan "Artırma yok." derse, artırılmaz. Oyunda kazanma veya kaybetme durumu şu şekildedir: Tohan +alçı, bök+cik+tohan "Kırık" demektir. yani, atan kaybeder. Bök+tohan, cik+alçı, tohan+tohan, alçı+alçı "Sağ" demektir. Yani, atan kazanır. Cik+bök "Boş" demektir. aşıklar böyle gelirse şahıslar atma hakkını kaybeder, yanındakine verir. Atan adam "kon aşık" der, göğsüne sertçe vurduktan sonra atar (Kaya 2011;62).

Aşık oyunları ülke genelinde; 1. Vurmalı 2. Dökmeli/Atmalı 3.Karışık olmak üzere 3 grupta toplanır:

1. VURMALI OYUNLAR

Beceri, nişancılık isteyen bu oyunlar, diğer grup oyunlara göre daha zordur. Aşıkların saka (sakka, eneke) ile vurulup dairenin dışına çıkarılma esasına dayalı oyunlardır. Bunların bazıları daire içinden çıkarılır; bazıları daire olmadan aşıkların toplu olarak bir yere konulmasıyla gerçekleşir.

Cızı

Türkiye'nin pek çok yerinde bazı nüanslarla oynanan oyun Gümüşhanenin –Tarhanas köyünden derlenmiştir (k.1). En az iki kişi tarafından oynanabildiği gibi 5-6 kişi tarafından da oynanan bir oyundur. Önce bir daire, onun iki karşılıklı tarafına 3-4 metre mesafede birer çizgi çizilir. Bu çizgiye emen denir. Oyuncular eşit sayıda aşıkla oyuna iştirak ederler. Aşıklar önce dairenin çapına sıra ile dizilir. Oyuna başlayacak kişi saka ile tayin edilir. Başçılı seçmek için dairenin içinden emen çizgisine sakalar atılır. Kimin sakası çizgiye en yakın düşerse başçıl olur. Diğerleri de buna göre sıralanır. Başçıl, oyuna başlarken emen çizgisinden dairenin içindeki aşıklara atış yapar. Dairenin dışına aşık çıkarmayı başarırsa onu alır ve sakasının düştüğü yerden dairedeki aşıklara atış yapmaya devam eder. İlk atışta dairenin dışına aşık çıkaramazsa atış sırası ikinciye gelir. Başaramadığında oynama sırası diğerine geçer. İkinci oyuncu ise atışını daire çizgisinin dışından yapar. Oyun daire içindeki aşıkların tamamının alınmasına kadar devam eder.

Daire ile saka arasındaki mesafe bir ayakkabı boyuna düşerse çirtma hakkı doğar. Çirtma ile usta bir oyuncu bütün aşıkları daire dışına çıkarıp alabilir. Çünkü çirtma aşığa dibinden saka ile vurma imkanı sağlar.

2. DÖKMELİ/ ATMALI OYUNLAR

Dökmeli oyunlar aşıkların istenilen şekilde düşmesi amacıyla atılma esasına dayalı oyunlardır. Bir kısmı atmalı özellik gösterir. Atmalı oyunlarda aşık zar gibi kullanılır, atıldığında talar veya zil düşürmeye çalışılır. Bir bakıma kumar niteliği taşırlar. Dökmeli oyunlar, bu tarzda değildir ve atmalı oyunlara göre daha zevkli oyunlardır.

Oyuna başlanmadan önce ilk oyuncu seçilir. Oyuna birinci oyuncu olarak başlamak önemlidir, çünkü kimi oyuncular oyuna başladığında diğerlerine sıra gelmeden bütün aşıkları toplayabilmektedir. Oyuncular enekelerini atar, içlerinden aşığı ilk defa talar veya zil gelen birinci oyuncu olur.

Atmalı oyunlarda oyuncu sayısı çoksa atma işlemine devam edilir, II., III. ve IV. gelenler uçma işlemini gerçekleştirirler. Kimin aşığı daha önce çizilen çizgiye yakın düşerse o başçıl olur. İlk oyuncuya "başçıl" denilir. Diğerleri de buna göre sıralanırlar.

Pak Alçı

Gümüşhane'nin Tarhanas köyünden derlenen oyun, daha ziyade iki kişi tarafından oynanır. Önce başçıl ve dipçil belli edilir. Başçıl dipçilden belli sayıda (3-5) aşık alır. Kendisi de o kadar aşık dahil eder ve bu aşıkları avuçlarında çalkaladıktan sonra, yere atar. Bu aşıkların içinde her iki oyuncunun sakaları da vardır. Başçılın sakası alçı gelirse, yerdeki bütün aşıkları alır. Sakası token düşerse, oyun karşı tarafa geçer. Sakalardan kimin sakası çig düşerse yerdeki aşıkların hepsini o alır ve aşıkları da yine o atar. Sakası tok düşen oyuncu, aşıklardan sadece tok olanları alır. Atan oyuncunun sakası damak düşerse, aynı oyuncu tekrar atış yapar. Özetle, alçı düştüğünde aşıkların hapsi, çig veya tok düştüğünde yerdeki benzer aşıklar alınır. Tohan düştüğünde ise, oyun sırası karşı tarafa geçer (k.2).

3. KARIŞIK OYUNLAR

Vurulmaç

Altınyayla'nın Deliilyas bucağında oynanır. İki kişi ile oynanan oyundur. Oyuncular bir karış mesafe ile karşılıklı olarak sıra ile eşit sayıda aşıkları dikerler. Aşık sayısı 5-1 O arasında değişir. Önce başçıl ve dipçil tayin edilir. Oyuna başçıl başlar. Başçıl!, enekesini atar, enekesi talar gelirse, karşı taraftan iki aşık, zil gelirse bir aşık alır. Aç veya tok gelirse, oyun karşı tarafa geçer.

Başçıl, enekesini dizili olan aşıklara atarak da oyuna başlayabilir. Bu durumda aşıkları vurup dağıttığında enekesi talar gelirse yerdeki karşı tarafın bütün aşıklarını, zil gelirse bir aşığını alır. Şayet enekesi aç veya tok gelirse oyun karşı tarafa geçer. Oyun yerdeki aşıkların tamamen bitmesine kadar devam eder.

Yummaç-Açmaç

Altınyayla'nın Deliilyas bucağında oynanır. Oyuncu sayısı 2-8 arasında değişir. Tek aşık ile oynanır. Önce başçıl-dipçil belirlenir. Bu oyunda aşığın zil tarafı teklik, talar tarafı çiftlik sayılır. Başçıl aşığı attığında zil gelirse tek parmağını, talar düşerse iki parmağını kapattıktan sonra aşığı tekrar atar. Aşığın talar veya zil düşmesine göre parmaklarını tek veya çift kapatmaya devam eder. Öyle olur ki oyuncunun bir elindeki, sonra da diğer elindeki parmakları kapanır. O vakit aşığı iki yumruğu arasında atmak mecburiyetinde kalır. Aşık aç veya tok düşerse sırasını kendisinden sonraki oyuncuya bırakır. İki eli de kapanmış olan oyuncu şayet aşığı talar getirirse iki parmağını, zil gelirse tek parmağını açar. Oyunu bütün parmaklarını en önce açan oyuncu kazanır.

DEĞERLENDİRME

Günümüze gelinceye kadar Türk kültüründe çocuk, iki önemli kaynaktan beslenerek yetişmiştir. Bunlardan biri masallar, diğeri çocuk oyunlarıdır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte Z kuşağı, alfa kuşağı isimleriyle adlandırılan günümüz çocukları, masal ve oyun dünyasının sona erdiği ekranların hâkim olduğu bir yetişme dönemine girmiştir. Bu iki kaynaktan yoksun büyüyen çocukların ne yazık ki kişilik gelişiminde sorunlar olduğu, uzmanlarca da ifade edilmektedir. Sosyalleşmenin teknolojiye kurban edildiği, psikolojik bunalım örneklerinin had safhaya çıktığı, ebeveynlerin kendilerini çocuklarına karşı yetersiz gördükleri, otorite ve kural tanımazlıkta sınırsız çocuklar alabildiğine artmaya devam etmektedir.

Çocuk oyunlarının, bedensel ve ruhsal yönüyle faydaları sıralanacak olursa: Çeviklik, atiklik, denge, direnme, dayanıklılık, güç, hız, kabiliyet, ritm kazanımları yanında, karar verme, liderlik, hoş görü, hak, muhakeme, espri anlayışı, yardımlaşma, dayanışma, birlik, birlikte başarma azmi, dikkat vb. yönden yararlar sağladığı aşikârdır.

Bundan 25 yıl önce ağabeyim Kırgızistan seyahatinden döndüğünde, bizim ata köklerimiz gerçekten Türkistan'dır demişti. Onu bu kanaate ulaştıran olay, bir Kırgız köyünde çocukların oynadığı aşık oyunuydu. Oyunun kurallarının bile kendi çocukluğunda oynadığı oyunun kurallarıyla aynı olduğunu

söylemişti. Yüz yıllardır süregelen Türk dünyasının ortak çocuk oyunu aşık, kültür kodlarımızın aynı olduğunun da delilidir.

Aşık oyunlarının 2017 yılında Kazakistan tarafından UNESCO'nun kültür mirası içinde tescil edilişi, 2010 yılında Kazakistan'da Aşık oyunları federasyonunun kurulması, 78 okulda aşık derslerinin uygulamalı okutulması (k.3) her türlü taktirin üstündedir. Geleneklerimiz ve kültürümüz milletimizin genetik kodudur” diyen Ata yurttaki duyarlılık, Türk dünyasının ortak duyarlılığıdır.

SONUÇ

Çocuk oyunları; fiziksel, psiko-motor gelişim, dil gelişimi, duyuşsal algılama, zihinsel gelişim, sosyal gelişim ve duyuşsal gelişme yönüyle çocukları besleyen kazanımlar oluştururlar. Bu oyunlar içinde aşık oyunu gibi öyle kadim oyunlar var ki, kültür kodumuz, genetik kodumuz ve gelenek hafızamızdır. Türkiye’de 40’tan fazla çeşidiyle oynanan aşık oyunu, Türk dünyasının ortak değeri olarak köklerimizde olduğu gibi, halihazırda ve geleceğimize de birliğin işaret fişegi olmalı ve unutulmamalıdır. Çocuk oyunlarının derlenmesi, yorumlanması, yaygınlaştırılması, geniş çocuk kitlelerince oynatılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Doğan KAYA (2011), Çöm Çöm Çömbelek Sivas'ta Çocuk Oyunları” Sivas

Nebi ÖZDEMİR (2006), Türk Çocuk Oyunları, Ankara

k.1, Azim TOZLU, 1950 Tarhanas doğum, Emekli öğretmen, Görüşme:10.10.2019

k.2, Kazım TOZLU, 1951 Tarhanas doğumlu, işçi emeklisi, ilkokul, Görüşme:06.10.2019

k.3, Aıgerim KADIRBEYAVA, Kazakistan doğumlu, YL öğrenci, Görüşme: 12.10.2019

ÇOCUK KİTAPLARINDA ÇOCUK KARAKTERLER ARACILIĞIYLA SUNULAN MESLEKLER VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BU MESLEKLERE İLİŞKİN ALGILARI*

Zeliha SERTTAŞ**

Doç.Dr. Oğuzhan YILMAZ***

Özet

Çocuk kitaplarındaki mesleklerin sunuluş biçimi çocukların meslekler hakkında fikir edinmesi ve bu meslekleri icra eden kişilerle özdeşim kurması bakımından önemlidir. Bu sebeple çalışmada kurgusal nitelikli metinlerde yer alan çocuk karakterler aracılığıyla sunulan meslekler ve ortaokul öğrencilerinin mesleki yönelimleri incelenmeye çalışılmıştır. Böyle bir çalışma yapılmasının sebebi, literatürde meslekleri çocuk karakterler ve ortaokul öğrencileri açısından ele alan bir çalışmanın bulunmamasıdır. Doküman analizi ile kurgulanan çalışmada veriler iki aşamada toplanmıştır. Öncelikle çalışmanın amacı doğrultusunda incelenmek için belirlenen eserler temin edilmiş ve herhangi bir kayıt tutulmadan okunarak bütün hakkında fikir edinilmiştir. Ardından çocuk karakterler aracılığıyla sunulan mesleklere odaklanılarak eserler ikinci kez okunmuştur. Böylelikle çocuk karakterlerin kurgu içinde ne şekilde anlatıldığı, hangi yönleri ile verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler öncelikle betimsel analize sonrasında içerik analizine tabi tutularak derinleştirilmiştir. Daha sonra ise ortaokul öğrencilerinin gelecekte yapmak istedikleri meslekleri belirlemek amacıyla onlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda mesleklerin sunumunda çocuk karakterlerin cinsiyet durumları açısından birtakım kalıplamalar yapıldığı, özdeşim kurulan ve hayal edilen mesleklere ilişkin çocuk karakterlerin genellikle olumlu duygu ve davranışlarının öne çıkarıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca çocuk karakterlerin daha çok kişisel yetenek gerektiren edebiyat, spor ve sanat alanındaki mesleklere, ortaokul öğrencilerinin ise genellikle kamusal alandaki mesleklere yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk, çocuk karakter, meslek algısı, özdeşim kurma.

PROFESSIONALS PRESENTED IN CHILDREN BOOKS THROUGH CHILD CHARACTERS AND SECONDARY SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS ABOUT THESE PROFESSIONALS

Abstract

The presentation of the professions in children's books is important for children to get an idea about the professions and to identify them with the people who perform these professions. For this reason, in this study, it is tried to examine the occupations and vocational orientations of secondary school students which are given through child characters in fictional texts. The reason for such a study is that there is no study in the literature dealing with occupations in terms of child characters and secondary school students. The data were collected in two stages in the study, which was designed with document analysis. First of all, the works determined for the purpose of the study were obtained and readings were obtained without any recordings and the whole idea was obtained. Then the works were read for the second time by focusing on the occupations given through child characters. In this way, it is tried to determine how the child characters are told in the fiction and in which aspects they are given. The data obtained in

* 24.07.2019'da kabul edilen yüksek lisans tezi çalışmasından üretilmiştir.

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Mezunu, zelis.serttas@gmail.com

*** Doç.Dr. , Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, oyilmaz@erzincan.edu.tr

the study were firstly subjected to descriptive analysis and then content analysis. Afterwards, semi-structured interviews were conducted with secondary school students in order to determine their future occupations. As a result of the study, it was found that some characters were created in terms of gender status of child characters in presentation of occupations, and positive emotions and behaviors of child characters related to identified and imagined occupations were emphasized. In addition, it has been concluded that children's characters tend to occupations in literature, sports and arts, which require more personal skills, and secondary school students tend to occupations in the public sphere.

Key words: Child literature, child, child character, professional perception, identification.

1. GİRİŞ

Çocuk kitaplarındaki karakterler, çocuk okurun edebî zevkini geliştirmekle beraber, çocuk okura yeni yaşantılar kazandırmak ve onun kişilik özelliklerini geliştirmek açısından önem taşımaktadır. Çocukların kitaplarda karşılaştıkları karakterlerle özdeşim kurabileceği ve onları kendilerine model olarak seçebileceği düşüncesinden hareketle çalışmada çocuk karakterler incelenmiştir. Çocuk karakterlerin çalışmaya konu olmasının sebebi bu karakterler aracılığıyla sunulan meslekleri cinsiyet, duygu, düşünce ve davranış değişkenleri açısından inceleyen bir çalışmanın bugüne kadar Türkiye’de yapılmamış olmasıdır. Ayrıca çocuk karakterlerin ve bu karakterlerin mesleklere ilişkin algılarının kıyaslandığı bir çalışmanın bulunmaması da araştırmanın yapılmasının bir diğer nedenidir.

Çocuklar okudukları metinlerde çok çeşitli karakterlerle karşılaşır. Her karakter çocuk okurun kendini ve başkalarını anlamasına (Ural, 2015: 45); yeni düşsel arkadaşlar edinmesine, insan ve toplum yaşamını belirleyen kural ve değerleri tanımaya (Sever, 2010: 76); yeni yaşantılar kazanmasına ve farklı deneyimler elde etmesine (Karatay, 2011) imkân sağlar. Aytekin’e (2016: 52) göre kendi yaşlarındaki kahramanların serüvenlerine büyük ilgi duyan çocuk, farklı özellikleri ile yansıtılan kitap kahramanı ile kendisini özdeşleştirir. Benzer bir bakış açısı ile Erdem (2011: 614) de çocuk kitaplarındaki kahramanların çocuğun kitapla etkileşim içine girdiği ilk andan itibaren bir kahraman olmaktan çıktığını dile getirmiş ve çocuk okurun kahramanları arkadaş edindiğini belirtmiştir. Kitaplardaki karakterlerden etkilenen ve karakterlere yakınlık duyan çocuk okur bir noktada karakterler aracılığıyla sunulan mesleklere de ilgi gösterecektir. Bu ilginin oluşmasında karakterlerin cinsiyet durumları, fiziksel özellikleri, duygu ve davranış şekilleri önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü çocuklar; fiziksel ve kişilik özellikleri gerçekçi, inandırıcı, sağlam yapıya ve kurgudaki olaylara yön verebilen karakterlerin eylemlerinden ve konuşmalarından etkilenerek onlar gibi duymaya, düşünmeye ve hareket etmeye öykünmektedir (Sever, 2013: 34-35). Böylece çocuklar karakterlerin özelliklerinden, eylemlerinden ve konuşmalarından etkilenirken, örtük bir şekilde mesleklerinden de etkilenebilmektedir (Turhan, 2018).

Çocuk okurun mesleklerden etkilenmesini ve mesleklere yönelmesi sağlayabilecek bir başka husus da çocuk karakterler aracılığıyla verilen mesleklerdir. Çocuk karakterlerin yapmayı düşledikleri meslekler çocukların merak duygusunu harekete geçirebilir ve böylelikle çocuklar öğrenme, araştırma, keşfetme arzusuyla mesleklere yönelebilirler. Bunda çocuk bireyin etkilenme çağında olmasının, çocuk karakterlerin çocuğa özgü nitelikleri taşımasının ve akran etkileşiminin büyük bir rolü bulunmaktadır. Bu hususta Karatay “Çocuğun kitaptaki olumlu karakterle/kahramanla özdeşleşmesi, bütünleşmesi anlatının içine girebilmesi için, yazarın eserde betimlediği karakterin inandırıcı, güvenilir, gündelik yaşamdaki kadar gerçekçi ve çocukla aynı yaş düzeyinden olması gerekir (2011: 99).” diyerek çocuk kitaplarındaki karakterlerin hayatın içinden seçilmesini ve çocuklarla aynı yaş grubunda olmaları gerektiğini açıklar. Özetle çocuk kitaplarındaki çocuk/yetişkin karakterlerle sunulan meslekler, çocukları kahramanlarla özdeşim kurmaya isteklendirmekte, çocuklara yaşam ve insan gerçekliğini sezdirmekte (Sever, 2013: 35), rehberlik kaynağı olabilmekte (Oğuzkan, 2013: 7), çocukların kendilerini ifade etmesine, yeteneklerini ortaya koymasına, geniş bir bakış açısı ve zengin bir dünya görüşü kazanmasına (Şimşek, 2007: 27) imkân tanıyabilmektedir. Bu sebeplerle çocuk kitaplarında karakterler aracılığıyla sunulan meslekler önemli bir yere sahiptir.

İlgili literatür gözden geçirildiğinde farklı çalışma disiplinlerinde meslek kavramı etrafında birçok çalışmanın ele alındığı görülmüştür (Balçın ve Yavuz Topaloğlu 2018; Çağlar 2007; Karaca 2018; Tzampazi 2013; Yorgancı 2008). Özelde çocuk edebiyatı alanında ise bazı değişkenler etrafında birtakım çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Dilek (2014), Göl (2011), Heintz (1987), Hillman (1974), Özkanca (2018), Ünelöz (2017), Yılmaz ve Yakar (2016) meslek kavramını cinsiyet faktörü açısından ele almış; Turhan (2018) ise Türk çocuk romanlarındaki mesleklerin görünümünü incelemiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak çocuk karakterler aracılığıyla verilen mesleklerin analiz edildiği çalışmalarda çocuk karakterlerin daha çok geçim kaygısı, yoksulluk, kimsesizlik gibi nedenlerle çalışmaya mecbur kaldıkları üzerinde durulmuştur. Örneğin Karabudak (2015) çocuk roman ve çizgi romanlarını tematik olarak incelediği araştırmasında, meslek hayatında yer alan çocuk karakterlerin iş hayatı hakkındaki merakını gidermek için değil de geçim kaygısında oldukları için çalıştıklarını, bu sebeple okullarını ihmal ettiklerini ve genellikle mutsuz olduklarını söylemiştir. Benzer bir şekilde İşyar'ın (2007) çalışmasında 70'lerde ve 80'lerde yoksulluk teması ile yazılan çocuk romanlarındaki çocuk karakterlerin kendi istekleriyle bir meslekte çalıştıklarından aynı zamanda ebeveynleri veya akrabaları tarafından zorlanarak çalışmak durumunda kaldıklarından söz edilmiştir. Yine Yalanız'ın (2013) Kemalettin Tuğcu'nun eserlerini incelediği araştırmasında çocuk karakterlerin oyun oynamak yerine ağır işlerde çalıştıkları, arabalar kırmızı ışıkta durduğu zaman cam sildikleri, mendil sattıkları, ayakkabı boyadıkları ve çöpten karton topladıkları ifade edilmiştir.

Literatürde de görüldüğü üzere Türkiye'de ve yurt dışında meslekleri çocuk odaklı inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Fakat çocuk kitaplarında çocuk karakterler aracılığıyla sunulan meslekleri ve ortaokul öğrencilerinin mesleklerle ilgili düşüncelerini ayrıntılı olarak ele alan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı yapılan bu çalışma, çocuk karakterlerin ve ortaokul öğrencilerinin mesleklere ilişkin algılarının tespit edilip karşılaştırılması ve literatüre yeni bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

- 1- Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında çocuk karakterler aracılığıyla hangi meslekler sunulmuştur?
- 2- Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarındaki çocuk karakterlerin mesleklere ilişkin duygu, düşünce ve davranışları nelerdir?
- 3- Ortaokul öğrencileri hangi mesleklere ilgi göstermektedir?
- 4- Ortaokul öğrencilerinin mesleklere ilişkin duygu ve düşünceleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Deseni

Çalışma, doküman analizi deseni ile kurgulanmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217) bu desen Bowen'ın (2009: 27) belirttiği gibi detaylı incelemelere imkân tanımaktadır. Çalışmada çocuk kitaplarında çocuk karakterler aracılığıyla sunulan meslekler derinlemesine incelenmeye çalışıldığı için doküman analizi deseninden yararlanılmıştır.

2.2. İncelenen Kitaplar ve Çalışma Grubu

Çalışmada veri kaynağı olarak ortaokul dönemindeki çocuklara hitap eden hikâye ve roman türlerindeki çocuk kitaplarından yararlanılmıştır. Çalışma için eser seçiminde ilgi eserlerin hedef kitlesinin genellikle ortaokul düzeyi olması, çok sayıda kurgusal metne ve karaktere yer vermesi, çocuklara gerçek yaşamı ve insanları tanıtmaya belirleyici olmuştur. Ayrıca bu eserlerin içeriği çalışma için seçilmelerinde diğer bir önemli nedendir. Bu bakımdan çalışmaya konu olan kitapların çalışmanın amacına hizmet ettiği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada çocuk karakterler aracılığıyla sunulan mesleklerin farklılığını görebilmek ve bilgi çeşitliliği sağlayabilmek adına her yazardan bir kitap seçilmiştir. Çalışmada karakter incelemesi derinlemesine yapıldığı için kitap sayısı on bir adet ile sınırlandırılmıştır. Seçilen kitaplar Can Çocuk, Bu Kitap, Günışığı Kitaplığı, Bilgi, Tudem, Doğan Egmont ve Yapı Kredi gibi Türkiye'nin

önde gelen yayınevleri tarafından yayınlanmıştır. Çalışmaya konu olan kitapların künyesine ve metin içindeki kısaltmalarına ilişkin bilgiler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: İncelenen Kitapların Künyelerine ve Kısaltmalarına İlişkin Bilgiler

<i>Yazar</i>	<i>Kitabın Adı</i>	<i>Yayınevi</i>	<i>Kısaltma</i>
<i>Ayşe Yamaç</i>	Kuşlar Nereye Gitti?	Bu Kitap	KNG
<i>Ayhan Bozırat</i>	Sokakta Tek Başına	Günüşiği Kitaplığı	STB
<i>Koray Avcı Çakman</i>	Gülen Sakız Ağacı	Tudem	GSA
<i>Mavisel Yener</i>	Dolunay Dedektifleri-Dehşet Mektuplar	Bilgi	DDDM
<i>Miyase Sertbarut</i>	Sınıfta Kalanlar Okul Açtılar	Tudem	SKOA
<i>Necati Tosuner</i>	Keleş Osman	Günüşiği Kitaplığı	KO
<i>Sevim Ak</i>	Gökte Biri Var	Can Çocuk	GBV
<i>Seza Kutlar Aksoy</i>	Düşler Tramvayı	Tudem	DT
<i>Toprak Işık</i>	Rüyanda Çözersin!	Doğan Egmont	RÇ
<i>Yalvaç Ural</i>	Tembeller Orkestrası-Sakız Ağacı Çocukları	Yapı Kredi	TOSAÇ
<i>Zeynep Cemali</i>	Öykü Öykü Gezen Kedi	Günüşiği Kitaplığı	ÖÖGK

Çalışmada incelenecek kitaplar belirlendikten sonra ortaokul öğrencilerinin (5. 6. 7. ve 8. sınıf) ilgi duydukları ve gelecekte tercih edecekleri mesleklere ilişkin görüşleri alınmıştır. Öğrenci görüşlerindeki farklılığı görebilmek ve zengin veri elde edebilmek amacıyla sınıf seviyelerinin farklı olmasına dikkat edilmiştir. Cinsiyet eşitliği ve bilgi çeşitliliği sağlayabilmek adına ise 50 kız ve 50 erkek olmak üzere toplam 100 öğrenci ile çalışılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veriler iki şekilde toplanmıştır. İlk olarak çalışmanın amacı doğrultusunda hikâye ve roman türlerindeki çocuk kitapları taranmıştır. Tarama yapılırken araştırmacı tarafından yayınevlerinin internet adreslerindeki kitap tanıtım katalogları incelenmiş, araştırma amacına hizmet edebileceği düşünülen kitaplar temin edilmiştir. İkinci olarak ise ortaokul öğrencilerinin mesleklere ilişkin düşüncelerini belirlemek amacıyla onlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir Bunun için kilit bilgi sağlayıcı rolündeki bir öğretmen aracılığıyla ortaokul öğrencilerine ulaşılmıştır. Öğrencilere çalışmanın amacı doğrultusunda bilgi verilmiş ve akabinde öğrencilerden elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır.

Çalışmanın verisini oluşturan kitaplar analiz edilirken öncelikle herhangi bir kayıt tutulmadan okunmuştur. Ardından çocuk karakterlere ve çocuk karakterler aracılığıyla sunulan mesleklere odaklanılarak kitaplar ikinci kez okunmuştur. Böylelikle çocuk karakterlerle verilen mesleklerin kurgu içinde ne şekilde anlatıldığı, hangi yönleri ile verildiği betimsel analiz yoluyla tespit edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'in (2011: 227) de belirttiği gibi betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu gerçekten hareketle ikinci aşamada veriler içerik analizine tabi tutularak ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmiştir. Verilerin analizi sırasında meslek alanları, cinsiyet durumları, duygu ve davranış biçimleri olmak üzere farklı başlıklardan oluşan gruplandırmalar analiz birimi olarak belirlenmiştir.

Ortaokul öğrencileriyle yapılan görüşmelerin verileri analiz edilirken ise öncelikle tercih edilen meslekler ve cinsiyet durumları tasnif edilmiştir. Bu işlemde sonra elde edilen veriler ile nitel araştırma yaklaşımının gerektirdiği şekilde okunan veri seti kıyaslanmıştır.

2.4. Verilerin Güvenirlik ve Geçerliliği

Çalışma sürecinde geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması için çocuk edebiyatı alanında nitel çalışmalar yapan bir uzmana başvurulmuş ve çeşitli aşamalarda görüşleri alınmıştır. Uzman görüşünün alınması araştırma probleminin belirlenmesinden bulguların raporlanmasına dek olan bütün sürece katkı sağlamıştır. Böylelikle nitel gelenekten faydalanılarak yapılan çalışmanın sağlam bir zemine oturtulması amaçlanmıştır.

Çalışmada inandırıcılığı sağlamak adına verilerin toplanması sürecinde kitaplar birkaç kez okunarak veri hâkimiyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Yine çalışmayı inandırıcı kılabilmek adına kitap isimleri bulgular kısmında parantez içinde gösterilmiş ve zaman zaman ilgili verilerden doğrudan alıntılar yapılarak bu konuda bir şeffaflık sağlanmıştır. Bunun dışında çalışmada incelenen kitapların nasıl seçildiğine ve künyelerine ilişkin bilgilere açıkça yer verilmiş ve kitaplardan elde edilen veriler öğrencilerle yapılan görüşmelerle desteklenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitaplarında Çocuk Karakterler Aracılığıyla Sunulan Meslekler

Tablo 2: Çocuk Karakterler İle Sunulan Meslekler				
Meslek Alanları	Meslekler	Kız	Erkek	Frekans (f)
Sanat	Müziyen, şarkıcı, solist, film yönetmeni	2	9	11
Güvenlik	Dedektif, itfaiyeci	4	2	6
Spor	Jimnastikçi, futbolcu, hakem	1	2	3
Sosyal Bilimler- İletişim Bilimleri	Yazar, gazeteci	-	2	2
Seyahat	Kaptan	-	2	2
Eğitim	Bilim insanı	-	1	1
Ticaret	Çaycı	-	1	1
Sanayi	Boyacı	-	1	1
Diğerleri	Çırac, küfeci	-	2	2
	Toplam	7	22	29

Çocuk karakterler aracılığıyla sunulan meslekler ve bu mesleklerin frekans dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır. Elde edilen verilere göre incelenen eserlerde toplam yirmi dokuz çocuk karakter ile on yedi farklı mesleğin verildiği tespit edilmiştir. Bu meslekler “sanat, güvenlik, spor, sosyal bilimler-iletişim bilimleri, seyahat, eğitim, ticaret ve diğerleri” olmak üzere dokuz başlık altında gösterilmiştir. Tablo 2’deki veriler incelendiğinde çocuk karakterlerin en fazla sanat alanıyla ilgili mesleklerle öne çıktığı görülmektedir. Sanat alanıyla ilgili olarak müziyen, şarkıcı, solist ve film yönetmeni olmak üzere dört mesleğe rastlanılmış ve bu mesleklerin on bir çocuk karakter ile sunulduğu görülmüştür. Çocuk karakterler aracılığıyla verilen meslekler içinde en az rastlanan

meslekler ise eğitim (f=1), ticaret (f=1) ve sanayi (f=1) alanları ile ilgili mesleklerdir. Nitekim eserde bilim insanı, çaycılık ve boyacılık meslekleri sadece üç çocuk karakter ile sunulmuştur.

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde çocuk karakterlerin 22’sinin erkek ve 7’sinin kız olduğu görülmektedir. Bu verilere göre şarkıcı, solist ve jimnastikçi meslekleri kız çocuk karakterlerle; bilim insanı, yazar, gazeteci, itfaiyeci, müzisyen, yönetmen, futbolcu, hakem, çaycı, kaptan, boyacı, çırak ve küfeci meslekleri ise erkek çocuk karakterler aracılığıyla sunulmuştur. Bu verilerden anlaşılacağı gibi erkek çocuk karakterlerle ön plana çıkan meslek çeşitliliği kız çocuk karakterlerden daha fazladır.

3.2. Kurgusal Nitelikli Çocuk Kitaplarındaki Çocuk Karakterlerin Mesleklere İlişkin Duygu, Düşünce ve Davranışları

Tablo 3: Çocuk Karakterlerin Mesleklere İlişkin Duygu, Düşünce ve Davranışları

<i>Meslekler</i>	<i>Duygu, Düşünce ve Davranışlar</i>
<i>Müzisyen</i>	Çalışkan olma, öğrenmeyi sevme, özdeşim kurma, hayal etme, arkadaşlarına özenme, kendini geliştirme, başarılı olma, kendini değerli hissetme, akıl yürütme, enstrüman ile duygusal bağ kurma, mutlu olma, sosyalleşme, para kazanma, paylaşma duygusu, yardımlaşma, ünlü olma arzusu
<i>Şarkıcı</i>	Şarkı söyleme, hayal etme, ünlü olma arzusu, gösteriş yapma, beğenilme arzusu
<i>Solist</i>	Ünlü olma arzusu
<i>Film Yönetmeni</i>	Hayal etme, kendini kanıtlama isteği
<i>Dedektif</i>	Heyecanlı, altıncı hissi kuvvetli, girişken, hareketli, aceleci, cana yakın, inatçı, gizemli durumları sevme
<i>İtfaiyeci</i>	Hayal etme
<i>Jimnastikçi</i>	Kararsız kalma
<i>Futbolcu</i>	Hayal etme, başarılı olma arzusu, ünlü olma isteği
<i>Hakem</i>	Sinirli, düdük çalma, oyunu başlatma
<i>Yazar</i>	Hayal etme, öykü yazma, yeteneğini keşfetme
<i>Gazeteci</i>	Özdeşim kurma
<i>Kaptan</i>	Özdeşim kurma, hayal etme
<i>Bilim insanı</i>	Özdeşim kurma, hayal etme, korkularıyla yüzleşme, araştırma yapma, hesap yapma, yeteneklerini keşfetme
<i>Çaycı</i>	Kaygılanma
<i>Boyacı</i>	Özdeşim kurma, kaygılanma, üzülme
<i>Çırak</i>	Korku duygusuna kapılma, çocukluk haklarından mahrum kalma, kendini geliştirememe, çaresiz
<i>Küfeci</i>	Fedakâr, çaresiz, yorgun, mecburiyet duygusu yaşama, geçim kaygısı gütme, eğitimini ihmal etme, kavga etme, yalan söyleme

Çocuk karakterlerin mesleklerle ilgili duygu, düşünce ve davranışları Tablo 3’te gösterilmiştir. İncelenen eserlerde müzik ve sinema gibi sanat dalları ile ilgilenen çocuk karakterlerin duygu, düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde bazı faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Örneğin Tembeller Orkestrası adlı eserde müzisyen olmak isteyen çocuk karakterlerin müziğe yönelmesinde aile faktörü önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveynleri ile özdeşim kuran çocuk karakterler müziğe yönelmelerini “*Annem, okuldan arkadaşı olan müzik öğretmeni Şevki Bey’den ud dersleri alıyordu* (TOSAÇ, 18).”, “*...biraz da müziğe yatkın olan babam, bir ders sırasında Şevki öğretmenden bizlere de mandolin dersi vermesini istemişti* (TOSAÇ, 18).” şeklinde dile getirmiştir. Çocukların müziğe yönelmesinde etkili olan ikinci faktör ise onların entrüman ile ödüllendirilmeleridir. Örneğin çocuk karakterin “*Babam hemen ertesi gün Konya’ya gitti ve kız kardeşimle benim için bir mandolin alıp geldi* (TOSAÇ, 18).”, “*Sınıfı geçme armağanı ilk gitarım* (TOSAÇ, 20).” ve “*...gitar almak için babamla birlikte Pangaltı’nın yolunu tuttuk* (TOSAÇ, 21).” şeklindeki cümleleri onun kendini değerli hissettiğini göstermektedir. Yine çocukların müziğe ilgi duymalarındaki diğer bir faktör olarak akran grubunun olumlu etkisinden bahsedilebilir. Nitekim çocuk karakterin “*Ama ben okul arkadaşlarım Cahit (Berkay) ve Fikret (Kızılök)’ten öylesine etkilenmişim ki... Yumuşak bir sesle, ‘Gitar istiyorum!’ dedim* (TOSAÇ, 20).” şeklindeki ifadesi, onun arkadaşları gibi gitar çalmak istediğini göstermektedir. Bu arzusuna yönelik çalışmalar yapan ve başarılı olmanın hayalini kuran çocuk karakterin “*Artık gitar benim trençkotum, yani anlayacağınız montum haline gelmişti. O olmadan bir yere gitmiyordum. Daha doğrusu, gitarım her gün benimle birlikte geziyordu. Sonunda gitarla gezmek yerine çalışmanın daha doğru olduğu düşüncesi kafama yerleşmeye başladı* (TOSAÇ, 23).” gibi sözleri, onun enstrümanı ile duygusal bir bağ kurduğunu ve çalışmaya önem verdiğini izah etmektedir. Son olarak çocuk karakterlerin müziğe yönelmelerinde ünlü olma arzusunun belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmüştür. Örneğin solist ve müzisyen olmak isteyen çocuk karakterlerin bu arzu içinde oldukları “*Gül adında, sarşın ama teni biraz esmer, ince, zayıf bir kızcağız çıktı geldi. O da bizim gibi ünlü olmak istiyordu* (TOSAÇ, 63).” şeklindeki cümlelerle ifade edilmiştir. Yine Kuşlar Nereye Gitti isimli eserdeki çocuk karakter de ünlü olma hayalini “*Şarkıcı ve dansöz olmaya karar verdim, hatta düşlerimde oldum bile. Büyük otellerde sahneye çıkıyor, hem şarkı söylüyor, hem de dans ediyordum. Çok güzel giysilerim vardı. Hepsi de ışıl ışıl parlıyor ve bana da çok yakışıyordu. Makyaj da yapıyordum. Yüksek topuklu ayakkabılarım. Onları çok seviyordum. Beni uzun boylu gösteriyordu. Garsonlar çevremde dolanıyor, herkes bana çiçek vermek için yarış yapıyordu. Her gece başka bir otelde sahneye çıkıyordum* (KNG, 55-7).” şeklindeki sözleriyle dile getirmiştir.

Resim 1-2-3-4: Müzisyen ve şarkıcı olmak isteyen çocuk karakterler

TOSAÇ: 22

TOSAÇ: 33

TOSAÇ: 106

KNG: 56

Sinema alanıyla ilgili olarak ise Levent isimli çocuk karakterin film yönetmeni olmak istediği anlatılmıştır. Kendini ispatlamak için film yönetmeni olmak isteyen çocuk karakter bunu “*Gereken tüm okulları bitirsem, film yönetmeni olsam... Madem inanmak istiyor insanlar, onlara gerçekten inanmalarını istediğim filmler çekip göstersem* (SKOA, 58).” şeklinde ifade etmiştir.

Yine Tablo 3’teki verilere göre çocuk karakterler aracılığıyla dedektiflik ve itfaiyecilik gibi mesleklerin verildiği görülmektedir. Söz konusu mesleklerle ilgili olarak çocuk karakterlerin birtakım duygu, düşünce ve davranışları mevcuttur. Örneğin Dolunay Dedektifleri Dehşet Mektuplar adlı eserdeki Birce, Ece, Oğuz, Bilgecan ve Ada isimli çocuk karakterlerin dedektifler gibi gizemli olaylar peşinden gittikleri ve bu olayların çözülmesine yardımcı oldukları anlatılmaktadır. Çocuk

karakterlerin oldukça heyecanlı ve meraklı oldukları ayrıca gizemli olayları çözmek için sürekli soru sordukları “İçimdeki ses bunların büyük bir sır sakladığını söylüyor (DDDM, 9).” ve “Her yanıyla sıradışı olan bu yapının aradıkları adres olduğunu öğrenince şaşkınlıktan küçük dillerini yutacaklardı (DDDM, 94).” gibi ifadelerden anlaşılmaktadır. Bunlardan farklı olarak Keleş Osman adlı eserde ise Hasan isimli çocuk karakter itfaiyeci olma hayalinden bahsetmiştir (KO, 14).

Futbolcu, hakem ve jimnastikçi olmak isteyen çocuk karakterler bu mesleklerle ilgili duygu ve düşüncelerini genellikle oyun oynarken ifade etmişlerdir. Örneğin Levent isimli çocuğun sokakta futbol oynarken söylediği “Bütün gün sokakta, yaşıtırlarımla top koşturuyordum, kendimi en büyük futbol takımının en hızlı oyuncusu sanıyordum. Yıldız futbolcu havalara girip oyuna katılıyor, dünyayı unutuyordum (SKOA, 11).”; “Top, kaleciyi aşır gol olunca kim tutar beni. Oynadığımız arsayı dört dönüyor, dünyanın en ünlü stadyumunda kimsenin göremediği seyircilere zafer işareti yapıyordum (SKOA, 8).” şeklindeki sözleri onun futbolculuğu bir hayli sevdiğini ve gelecekte popüler bir futbolcu olma istediğini anlatmaktadır. Bir başka çocuk karakter ise sokakta arkadaşları ile futbol oynarken hakemlik yapması ile dikkat çekmektedir. Bu çocuk karakterin de yine hakemler ile özdeşim kurduğunu oyun esnasında düdük çalmasından, oyuncu arkadaşlarını ikaz etmesinden ve oyunu başlatmasından anlamak mümkündür (GBV, 13). Bu sayılanlara ek olarak Rüya da Çözersin isimli eserdeki kız çocuk karakterin de jimnastikçi olmaya dair bazı düşünceleri mevcuttur. Söz konusu düşünceler “...jimnastikçi olmayı çok arzularım ama yeterli zamanı yoktu. Bir müzik aleti çalmak için ölürdü, ne var ki yeteneksizdi. İleride seçeceği meslek konusunda da durmadan fikir değiştirdiğinden evde ona çok takılıyorlardı (RÇ, 149).” şeklindeki cümlelerle izah edilmiştir.

Tablo 3’teki veriler gözden geçirildiğinde gazetecilik ve yazarlık gibi mesleklere yönelen çocuk karakterlerin bu meslekleri yapan kişilerle özdeşim kurdukları ve hayal kurmayı sevindikleri görülmektedir. Örneğin çocuk karakterin “Günlerdir elimde defterim sürekli yazıyorum. Bu halimle tıpkı bir gazeteciye benzedim (GSA, 58).” şeklindeki ifadelerinden onun gazetecilerle özdeşim kurduğunu anlaşılmaktadır. Yazarlık mesleğine duyduğu ilgi ile dikkat çeken çocuk karakter ise yazı yazma konusunda oldukça yeteneklidir. Çocuk karakterin öykülerini dinleyen öğretmeni “Olağanüstü güzel bir öykü anlattın. Başka denemelerin var mı? Büyüyünce yazar olacaksın sen, eminim. Çok yeteneklisin. (DT, 26).” diyerek öğrencisini yazar olabileceği konusunda heveslendirmektedir.

Resim 5-6-7: Yazar olmak isteyen çocuk karakterin hayal kurduğunu gösteren kareler

DT: 23

DT: 24

DT: 25

Gazetecilik ve yazarlık mesleklerinde olduğu gibi kaptanlık mesleği de çocuk karakterlerin ilgi duydukları bir meslektir. Çocuk karakterler kaptan olmak ile ilgili hayallerini “Ben kaptan olacaktım (KO, 14).”, “Ak giysilerimiz ve önü işlemeli şapkalarımız vardı. Elimizde dürbünler, kaptan köşkünden uzakları gözliydük. Haritalar üstünde pergellerle ölçüyor, rota çiziyorduk (KO, 25).” şeklinde anlatmışlardır. Yine başka bir ifade de çocuk karakterlerin gelecekte bu mesleği yapmak istedikleri “Hasan’la birbirimize anlattığımız düşlerde, şöyle yetişkin adamdık biz: Ben kaptandım. Hasan ikinci kaptandı. Ardından köpükler bırakarak denizi yaran, koca bir geminin kaptan köşkünde, dümen başındaydık (KO, 24).” cümleleriyle izah edilmiştir. Kaptan olmak isteyen bir diğer çocuk karakter de yine “Rüyamda koskoca bir gemide kaptandım. Dümenine oturmuş,

gemimi okyanusta keyifle sürüyordum ki... (GSA, 90)." gibi ifadeleri ile bu mesleğe olumlu algılar beslediğini dile getirmiştir.

Bilim insanları ile özdeşim kuran Meriç isimli çocuk karakter ise matematik bilimi ile ilgilenmekte ve bu alanda başarılı olmak istemektedir. Bunun için Meriç matematik öğrenmek için sürekli araştırma yapar (RÇ, 63-112), hayal kurar (RÇ, 63), hatta rüyalarında dahi matematik problemlerini çözmeye çalışır (RÇ, 86-92,120-126,173-177). Meriç isimli çocuk karakterin rüyalarında Ahmes (RÇ, 72), Hippasus (RÇ, 135), Zenon (RÇ, 152), Arşimed (RÇ, 163-166) gibi ünlü bilim adamlarının kimliği ile tanınması ve onların yaptığı hesap ve teorilerle uğraşması ise onun bilim insanları ile özdeşim kurduğunu göstermektedir. Nitekim eserde geçen "Meriç, adının Ahmes olduğunu hatırlayınca kafasını kaldırdı (RÇ, 72).", "Meriç böylece bu rüyada Hippasus olarak boy gösterdiğini öğrendi (RÇ, 135).", "Arşimet sen misin? (RÇ, 166)." gibi ifadeler bu duruma açıklık getirmektedir.

Resim 8-9-10-11: Çocuk karakterin matematik bilimi ile ilgilendiğini gösteren kareler

RÇ: 64

RÇ: 122

RÇ: 67

RÇ: 163

Yukarıda sayılanlardan farklı olarak çocuk karakterlerin olumsuz düşünceler beslediği mesleklere de rastlanılmıştır. Örneğin Barış isimli çocuk karakterin boyacılıkla ilgili düşünceleri "...babası çok yoruluyordu. Sabahtan akşama kadar fırça sallamak hiç kolay değildi. Onun için, asla boyacı olmayacaktı (ÖÖGK, 72)." şeklinde açıklanmıştır. Yine çaycılık mesleğiyle ilgili olarak Levent isimli çocuk karakter "Ben de mi böyle olacaktım? Okuyamazsam büyük hayaller de kuramayacaktım. Babamın yanında çay hesabı yapan bir yardımcı ya da başka birinin yanında çırak... (SKOA, 16)." diyerek kaygısını dile getirmiştir. Her iki ifadeden de anlaşılacağı gibi çocuk karakterler, babalarının yaptıkları boyacılık ve çaycılık mesleğini gelecekte yapmak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Küfecilik ve çıraklık ise çocuk karakterlerin mecbur kaldıkları için yapmak zorunda kaldıkları mesleklerdir. Eserlerde çocuk karakterlerin bu mesleklere geçim sıkıntısı yaşadıkları için yönel(til)dikleri anlatılmıştır. Örneğin Sokakta Tek Başına adlı eserde babasının vefatı üzerine ailenin sorumluluğunu üstlenen Osman isimli çocuk karakterin küfecilik yaptığından söz edilmiştir. Bunu "Çalışıp para kazanacak, annesine yardım edecekti. Artık annesi eskisi kadar yorulmayacaktı. Kendisinden gizli çalıştığı için annesi ona kızardı ama kazandığı paraları götürüp eline verince bir şey demezdi. O yüzden çalıştığını annesine söylemeyecekti. Bir süre çalışacak, kazandığı paraları biriktirecekti. Ondan sonra annesine verirdi (STB, 37)." ifadelerinden anlamak mümkündür. Yine Sınıfta Kalanlar Okul Açtılar adlı eserde Celo isimli çocuk karakterin çıraklık yaptığından bahsedilmiştir. Bu çocuk karakter de babası tarafından okuldan alınmış ve pidedcinin yanına çırak olarak gönderilmiştir. Eğitim hayatı sekteye uğrayan Celo isimli çocuk karakter bir bakıma çocukluk haklarından da mahrum kalmıştır. Bu durumu Celo'nun arkadaşı "...Celo çalışacaktı; yerleri süpürecek, pide paketlerini verilen adreslere götürecekti, çay dağıtacak, yağlı masaları silecekti. İşini iyi yapmazsa azar işitecekti, kocaman adamların arasında kafasına göre iki laf edemeyecek hiç şakalaşamayacaktı. Başkaları konuşacak, o hep dinleyecekti. Hiçbir kızın saçını çekemeyecekti, hiç resim çizemeyecekti. Bozuk Türkçesi bir süre sonra değişecekti ama düzelmeyecekti, yine bozuk konuşacaktı, kocaman adammış gibi çıkacaktı cümleler ağzından (SKOA, 40)." şeklindeki cümleleriyle açıklamıştır. Söz konusu ifadelerden anlaşılacağı üzere çocuk karaktere istemediği bir

iş yaptırılmış, onun kendini ifade etmesine izin verilmemiş ve bir çocuk olarak yapmak istediği türlü şeylere set çekilmiştir.

Özetle, çocuk karakterlerin büyük bir kısmının sözü edilen mesleklerle ilgili duygu, düşünce ve davranışları olumlu nitelik taşımaktadır. Bu durum çocuk karakterin düşledikleri, özdeşim kurdukları meslekler için geçerlidir. Örneğin bilim insanı, yazar, gazeteci, itfaiyeci, müzisyen, şarkıcı, solist, yönetmen, futbolcu ve kaptan olmayı düşleyen çocuk karakterlerin genellikle araştırma yapma, hesap yapma, öykü yazma, hayal etme, şarkı söyleme gibi duygu, düşünce ve davranışları mevcuttur. Öte yandan boyacı, çırak ve küfeci olmak istemeyen çocuk karakterlerin duygu, düşünce ve davranışlarının olumsuz nitelik taşıdığı görülmüştür. Bu duygu ve davranışlar incelendiğinde ise çocuk karakterlerin kaygılandıkları, çaresiz kaldıkları, çocukluk haklarından mahrum kaldıkları, kavga ettikleri ve yalan söyledikleri tespit edilmiştir.

3.3. Ortaokul Öğrencilerinin İlgilendiği Meslekler

Tablo 4: Ortaokul Öğrencilerinin İlgilendiği Meslekler

Meslek alanları	Meslekler	Kız	Erkek	Frekans (f)
Adalet ve Güvenlik	Polis	5	13	
	Asker	2	6	
	İtfaiyeci	-	2	37
	Avukat	4	-	
	Hâkim	2	-	
	Savcı	1	2	
Sağlık	Doktor	8	5	19
	Veteriner	-	3	
	Hemşire	3	-	
Fen ve Teknik Bilimler	Mühendis	3	5	16
	Kimyager	2	-	
	Mimar	4	2	
Eğitim	Öğretmen	10	4	14
Seyahat	Futbolcu	-	4	4
	Pilot	1	-	3
Sanat	Şoför	-	2	
	Ressam	2	-	3
Sosyal Bilimler	Fotoğrafçı	1	-	
	Yazar	1	-	1
Sanayi	Marangoz	-	1	1
	Aşçı	1	-	2
Diğer	Astrolog	-	1	
	Toplam	50	50	100

Ortaokul öğrencilerinin ilgi duyduğu meslekler Tablo 4’te gösterilmiştir. Verilen bilgiler incelendiğinde 100 öğrencinin eğitim, adalet ve güvenlik, sanat, seyahat, sosyal bilimler, sanayi, sağlık, fen ve teknik bilimler ile sporla ilgili mesleklere ilgi gösterdikleri görülmektedir. Bu mesleklere daha detaylı bakıldığında öğrenciler “öğretmen, polis, asker, itfaiyeci, avukat, hâkim, savcı, ressam, fotoğrafçı, pilot, şoför, yazar, marangoz, doktor, veteriner, hemşire, mühendis, kimyager, mimar, futbolcu, aşçı ve astrolog olmak istediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4’teki verilere göre öğrenciler en çok adalet ve güvenlik, sağlık, fen ve teknik bilimler ile eğitim alanındaki meslekleri tercih etmiştir. Söz konusu alanlarla ilgili olarak 86 öğrenci polis (f=18), öğretmen (f=14), doktor (f=13), asker (f=8), mühendis (f=8), mimar (f=6), avukat (f=4), savcı (f=3), veteriner (f=3) hemşire (f=3), hâkim (f=2), kimyager (f=2) ve itfaiyeci (f=2) olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin en az yöneldikleri meslek alanları ise sanayi, sosyal bilimler, seyahat ve sanat alanlarıdır. Bu alanlarda ise 8 öğrenci pilot (f=1), marangoz (f=1), fotoğrafçı (f=1), yazar (f=1), şoför (f=2) ve ressam (f=2) olmak istediklerini dile getirmişlerdir.

Öğrencilerin yapmak istedikleri meslekler cinsiyet durumlarına göre incelendiğinde kız öğrencilerin en çok öğretmen (f=10) ve doktor (f=8) olmak istedikleri görülür. Erkek öğrencilerin tercih ettikleri mesleklere bakıldığında ise polislik mesleği ilk sırada yer alır. Bu mesleği yapmak isteyen erkek öğrenci sayısı 13’tür. Polislik mesleğinden sonra erkek öğrenciler en fazla asker (f=6) olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Kız ve erkek öğrencilerin en az tercih ettikleri mesleklere bakıldığında ise kız öğrencilerin en az yazar, savcı, fotoğrafçı, pilot ve aşçı; erkek öğrencilerin ise en az marangoz ve astrolog olmak istedikleri görülmektedir. Sözü edilen meslekler yalnızca bir öğrenci (f=1) tarafından tercih edilmiştir.

Yine Tablo 4’teki verilere göre öğrencilerin yöneldikleri meslek alanlarındaki meslek çeşitliliği de dikkat çekmektedir. Tablo 4 incelendiğinde meslek çeşitliliğinin en fazla olduğu meslek alanının adalet ve güvenlik olduğu görülür. Bu alanda tercih edilen meslekler gözden geçirildiğinde öğrenciler daha çok polis, asker, itfaiyeci, avukat, hâkim ve savcı olmak istediklerini belirtmişlerdir. Adalet ve güvenlikten sonra meslek çeşitliliğinin fazla olduğu alanlar ise fen ve teknik bilimler (mühendis, mimar, kimyager) ile sağlık (doktor, veteriner, hemşire) alanlarıdır. Meslek çeşitliliğinin en az olduğu meslek alanlarına bakıldığında ise eğitim, sosyal bilimler, spor ve sanayi alanlarında sadece bir mesleğin tercih edildiği görülmektedir. Bu alanlarda tercih edilen meslekler ise öğretmenlik, yazarlık, futbolculuk ve marangozluktur.

3.4. Ortaokul Öğrencilerinin Mesleklere İlişkin Duygu ve Düşünceleri

Öğrencilerin gelecekte yapmayı düşledikleri mesleklere ilişkin duygu ve düşünceleri genellikle olumludur. Örneğin polislik mesleğini yapmak isteyen öğrenciler bu mesleğin ideal bir meslek olduğunu belirtmiş (Ö12) ve polis olmanın kişiyi onurlandırdığını (Ö20) ifade etmiştir. Yine polislik mesleğini olumlu bir bakış açısıyla değerlendiren öğrenciler polislerin görev ve sorumluluklarına değinerek bu mesleği zihinlerinde nasıl konumlandıklarını göstermişlerdir. Örneğin öğrencilerden biri “*Polis milletin güvenliğini sağlar. Kötüleri hapse atar, adaleti sağlar. Dünyayı kötülerden temizler (Ö5).*” şeklindeki cümlesinde polislerin huzuru ve güvenliği sağladığını dile getirmiştir. Benzer bir şekilde 1 numaralı öğrenci de “*Polisler insanların hayatlarını kurtarır, suçluları yakalar ve güvenliğini sağlar.*” diyerek polislerin görevlerini sıralamıştır.

Polislik mesleği gibi tercih edilen ve gelecekte yapılması hedeflenen diğer meslekler ise öğretmenlik ve mimarlıktır. Öğretmenlik mesleğine ilgi duyan 10 numaralı öğrenci “*Öğretmenlik mesleği çok güzel bir meslektir. Öğretmenimiz bizi çok seviyor. Ben de öğretmen olunca öğrencilerimi çok severim.*” diyerek öğretmeniyle özdeşim kurduğunu izah etmiştir. Yine 17 numaralı öğrenci de “*Ben resim ya da müzik öğretmeni olmak istiyorum. Öğretmenlerimizin tattığı o duyguyu ben de tatmak istiyorum. Ben de öğrencilerime bilgi vermek ve ders anlatmak istiyorum.*” şeklinde fikirlerini ifade ederek öğretmenin izinden gideceğini ve gelecekte bu mesleğe yöneleceğini söylemiştir. Mimarlık mesleğini yapmak isteyen 9 ve 18 numaralı öğrenciler ise bu meslekle ilgili düşüncelerini “*Mimarlık güzel bir meslektir ve çok eğlencelidir. Bu sebeple*

büyüyünce mimar olmak isterim. Çünkü gelecek mimarların elindedir.” şeklindeki cümlelerle ifade etmiş ve mimarlık mesleğini tercih etme sebebini açıklamıştır.

Öğrencilerin daha az tercih ettikleri yazarlık, ressamlık ve şoförlük mesleklerine ilişkin düşünceleri ise hem olumlu hem de olumsuz nitelik taşımaktadır. Örneğin 19 numaralı öğrenci *“Yazarlık benim hep olmak istediğim bir meslektir. Ben de düşüncelerimi bir kitaba yazmak istiyorum.”* diyerek yazarlar ile özdeşim kurduğunu dile getirmiştir. 14 numaralı öğrenci ise *“Yazarlık da ne? Hiç güzel bir meslek değil. Asla yazar olmak istemem. Değişik, sıkıcı, boş ver gitsin!”* şeklindeki cümlelerle bu mesleğe ilgi duymadığını söylemiştir. Benzer bir şekilde gelecekte ressam olma hayali kuran 6 numaralı öğrenci *“Ben de ressam olmak istiyorum. Resim yapmak konusunda çok yetenekliyim.”* şeklinde cümleler kurmuş, 12 numaralı öğrenci ise *“Ressamın işi çok kolaydır... Benim hiç sevmediğim bir meslek... Ressam olmak istemezdim!”* gibi ifadelerle bu mesleğin kendisi için uygun bir meslek olmadığını belirtmiştir. Yine şoförlük mesleğini iyi bir meslek olarak görmelerine rağmen olumsuz düşüncelerini ifade eden öğrenciler de bu mesleğin oldukça yorucu (Ö8) ve tehlikeli (Ö5, Ö11, Ö15) olduğundan söz etmişlerdir. Bu konuda öğrencilerden biri *“İyi bir meslek değil. Çünkü şoförler kaza yapıp hayatlarını kaybedebilir (Ö5).”* biçiminde cümleler kurarak kaygısını dile getirmiş, başka bir öğrenci ise *“İyi bir meslek olabilir ama çok yorucu ve zordur (Ö8).”* diyerek şoförlüğün külfetli bir meslek olduğunu vurgulamıştır.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada çocuk kitaplarında çocuk karakterler aracılığıyla sunulan mesleklerin görünüşleri ve ortaokul öğrencilerinin bu mesleklere ilişkin algıları incelenmiştir. Çocuk kitaplarındaki mesleklerin sunuluş biçimi çocukların meslekler hakkında fikir edinmesi ve bu meslekleri icra eden kişilerle özdeşim kurması bakımından önemlidir. Bu sebeple yapılan inceleme sonucunda aşağıda verilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmada dikkat çeken hususlardan ilki çalışmaya konu olan on bir kitaptaki mesleklerin görünüşleridir. Kitaplarda tespit edilen mesleklerin ve çocuk karakter sayısının en fazla olduğu meslek alanı sanattır. Değerlendirilen eserlerde on bir çocuk karakterin müzisyen, şarkıcı, solist ve film yönetmeni olmaya dair birtakım tasavvurları bulunmaktadır. Örneğin müzisyen olmayı düşleyen ve müzisyenlerle özdeşim kuran çocuk karakterlerin başarılı olma, enstrüman çalmayı öğrenme ve tanınma arzusu mevcuttur. Bu görünüm çocuk karakterlerin kendini tanıma, yaparak yaşayarak öğrenme, düşsel ve düşünsel serüvenlere çıkabilme konusunda çocuk bireylere örnek olması sebebiyle önemli görülebilir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde ise öğrencilerin çocuk karakterlerden farklı mesleki yönelimlerinin olduğu tespit edilmiştir. Nitekim yüz öğrenci ile yapılan görüşmede öğrencilerin büyük bir kısmı polis, öğretmen, doktor, asker, mühendis ve mimar olmak istediklerini; az sayıda öğrenci ise pilot, marangoz, fotoğrafçı ve yazar olmak istediğini dile getirmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde Balçın ve Yavuz Topaloğlu (2018), Çağlar (2007), Karaca (2018), Turhan (2018), Tzampazi (2013) tarafından öğrencilerin meslek algıları incelenmiş ve onların gelecekte sahip olmak istedikleri mesleklere değinilmiştir. Örneğin Karaca'nın (2018) yaptığı çalışmada öğrencilerin öğretmen, doktor, polis, asker, mühendis ve mimar olmak istedikleri dile getirilmiştir. Benzer bir şekilde Turhan (2018) da araştırmasında öğrencilerin en çok öğretmen, tıp doktoru, hukukçu (avukat, savcı, hâkim vb.), mühendis ve mimar olmak istediklerini belirtmiştir. İlgili çalışmalarda ve öğrencilerle yapılan görüşmelerde daha çok kamusal alandaki mesleklerin ön plana çıktığı, çocuk kitaplarında ise çocuk karakterler aracılığıyla genellikle sanat alanındaki mesleklerin verildiği görülmektedir. Bu durum çocuk karakterlerin kurgusal bir metin içinde hayali bir kahraman olarak yansıtılmasından ve ortaokul öğrencilerinin yaşam ve gerçeklikten beslenerek karar vermelerinden kaynaklı olabilir.

Cinsiyet faktörü açısından meslekler incelendiğinde erkek çocuk karakterlerin kız çocuk karakterlerden daha fazla olduğu göze çarpmıştır. Kız çocuk karakterlerle sunulan mesleklerin erkek çocuk karakterlerden sayıca az olması toplumsal cinsiyet algısının kitaplara yansıtıldığını ortaya koymaktadır. Çocuk kitaplarına akseden bu algı bir noktada çocuk okurun düşüncelerini de şekillendirebilir ve onların meslekleri “kadın mesleği” veya “erkek mesleği” olarak görmelerine neden olabilir. İlgili literatüre bakıldığında Dilek (2014), Göl (2011), Heintz (1987), Hillman (1974),

Özkanca (2018), Ünelöz (2017), Yorgancı (2008) ile Yılmaz ve Yakar'ın (2016) tespitleri toplumsal cinsiyet rollerinin kitaplara yansıtıldığını göstermesi bakımından çalışma bulgularını desteklemektedir. Çocuk kitaplarında belirgin bir şekilde görülen toplumsal cinsiyet algısı ortaokul öğrencileriyle yapılan görüşmelerde de kendini göstermiştir. Görüşme sonucu erkek öğrenciler daha çok polis ve asker; kız öğrenciler ise en fazla öğretmen ve doktor olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bütün bu veriler dikkate alındığında öğrencilerde de toplumsal cinsiyet algısının mevcut olduğu ve bu algının oluşmasında çocuk kitaplarının kayda değer bir rol oynadığı söylenebilir.

Yapılan çalışmada öne çıkan son husus ise çocuk karakterlerin ve öğrencilerin mesleklerle ilgili duygu, düşünce ve davranışlarıdır. Hem çocuk karakterlerin hem de öğrencilerin yapmayı düşledikleri mesleklerle ilgili duygu ve düşünceleri genellikle olumludur. Bu görünüm öğrencilerle çocuk karakterlerin düşüncelerinin birbirine benzediğini ortaya koymaktadır. Öte yandan bazı çocuk karakterlerin mesleklere dair duygu, düşüncelerinin ve sergiledikleri davranışlarının olumsuz nitelikte olduğu görülmüştür. Örneğin babaları çaycı ve boyacı olan çocuk karakterler bu mesleklerin çok yorucu olduğunu gözlemledikleri için asla bu meslekleri yapmak istemezler ve hiçbir şekilde babalarıyla özdeşim kurmazlar. Benzer bir şekilde geçim kaygısı nedeniyle bazı mesleklere yönelen/yöneltilen çocuk karakterlerin de yapmak zorunda oldukları meslekleri olumsuz gördükleri ve bu meslekleri yaparken hoş olmayan davranışlar sergiledikleri tespit edilmiştir. Örneğin küfecilik yapan çocuk karakter okulunu ihmal eder, çocuklarla kavga eder ve yalan söyler. Babasının zorlamasıyla çıraklık yapan çocuk karakter de yine eğitimini yarıda bırakarak fırında çalışmaya yöneltilir. Bu durum çocuk okura hayatın gerçekleri hakkında fikir vermesi bakımından önemli görülebilir. Ancak çocuk karakterlerin çaresizlik içinde olmaları çocukları duygusal anlamda umutsuzluğa yönlendirebilir hatta onların çocuk karakterlerden doğru olmayan davranışlar öğrenmelerine neden olabilir. Çocuk kitaplarında çocuk karakterler aracılığıyla mesleklerin ele alındığı çalışmalara bakıldığında ise araştırmacılar çocuk karakterlerin daha çok geçim kaygısı, yoksulluk, kimsesizlik gibi nedenlerle çalıştıklarını veya çalıştırıldıklarını dile getirmiştir. Söz gelimi Karabudak (2015) meslek hayatında yer alan çocuk karakterlerin iş hayatı hakkındaki merakını gidermek için değil de geçim kaygısında oldukları için çalıştıklarını; bu sebeple okullarını ihmal ettiklerini ve genellikle mutsuz olduklarını belirtir. Benzer bir şekilde İşyar (2007) çocuk romanlarındaki çocuk karakterlerin hem kendi istekleriyle çalıştıklarını hem de ebeveynleri veya akrabaları tarafından zorlanarak çalıştırıldıklarını ifade etmiştir. Yine Yalanız (2013) da yaptığı çalışmada çocuk karakterlerin oyun oynamak yerine ağır işlerde çalıştıklarını, arabalar kırmızı ışıpta durduğu zaman cam sildiklerini, mendil sattıklarını, ayakkabı boyadıklarını ve çöpten karton topladıklarını belirtmiştir. Söz konusu çalışmalar çocuk karakterlerin çocukluk haklarından mahrum kaldıklarını ve erken yaşlarda meslek hayatı içinde olduklarını göstermesi açısından çalışma bulgularını desteklemektedir.

Çalışma sonucunda mesleklerin sunumunda çocuk karakterlerin cinsiyet durumları açısından birtakım kalıplamalar yapıldığı, özdeşim kurulan ve hayal edilen mesleklere ilişkin öğrencilerin ve çocuk karakterlerin genellikle olumlu duygu ve düşünceler besledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca çocuk karakterlerin daha çok kişisel yetenek gerektiren edebiyat, spor ve sanat alanındaki mesleklere, ortaokul öğrencilerinin ise genellikle kamusal alandaki mesleklere yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- 1- AK, S. (2018). Gökte Biri Var (10. Baskı). İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- 2- AVCI ÇAKMAN, K. (2016). Gülen Sakız Ağacı (10. Baskı). İzmir: Tudem Yayınları.
- 3- AYTEKİN, H. (2016). Çocuk ve Gençlik Edebiyatı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- 4- BALÇIN, M. D. ve Yavuz TOPALOĞLU, M. (2018). Gelecekte Seçmek İstedikleri Mesleklere İlişkin Öğrenci Görüşleri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (3), 1331-1359.
- 5- BOZFIRAT, A. (2018). Sokakta Tek Başına (20. Baskı). İstanbul: Gümüşü Kitaplığı.
- 6- BOWEN, G. A. (2009). Document Analysis As A. Qualitative Research Method. Qualitative Research Journal, 9-2, 27-40.

- 7- CEMALİ, Z. (2018). Öykü Öykü Gezen Kedi (17. Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- 8- ÇAĞLAR, E. (2007). Çocuk Gözüyle Polis: Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Uygulamaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- 9- DİLEK, A. (2014). 4-6 Yaş Çocuk Öykülerindeki Kadın Kahramanların Mesleki Analizi. Journal Of Qafqaz University- Philology And Pedagogy. 2 (1). 94-102.
- 10- ERDEM, A. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Çocuk Kitaplarındaki Kahramanlar. 3. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (613-620). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- 11- GÖL, M. (2011). Çocuk Edebiyatında Cinsiyet Rollerini: Mustafa Ruhi Şirin ve Ayla Çınaroğlu'nun Eserleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- 12- HEİNTZ, K. E. (1987). An Examination Of The Sex-Role And Occupational-Role Presentations Of Female Characters In Award-Winning Children's Picture Books. Journal Of Women's Studies In Communication. 10, 67-68.
- 13- HİLLMAN, J. S. (1974). An analysis of male and female roles in two periods of children's literature. Journal of Educational Research, 68, 84-88.
- 14- IŞIK T. (2018). Rüya da Çözersin! İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- 15- İŞYAR, N. (2007). 1970-2005 Yılları Arasında Yazılan Sosyal İçerikli Çocuk Romanlarımızda Aile. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- 16- KARABUDAK, N. (2015). Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Tarafından Yayımlanan Çocuk Roman ve Çizgi Romanlarının Tematik İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- 17- KARACA, A. (2018). Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Çeşitli Meslek Grupları Hakkındaki Algılarının Kelime İlişkilendirme Testi (Kit) Aracılığıyla İncelenmesi Ve Öğrencilerin Gelecekte Meslek Seçiminde Rol Oynayan Faktörlerin Belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- 18- KARATAY, H. (2011). Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler. Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı. Ed. Tacettin Şimşek. s.77-123. Ankara: Grafiker Yayınları.
- 19- KUTLAR AKSOY, S. (2011). Düşler Tramvayı (2. Baskı). İzmir: Tudem Yayınları.
- 20- OĞUZKAN, A.F. (2013). Çocuk Edebiyatı. (10. Basım). Ankara: Anı Yayıncılık
- 21- ÖZKANCA, M. (2018). Çocuk Dergilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
- 22- SERTBARUT, M. (2017). Sınıfta Kapanlar Okul Açıklar (4. Baskı). İzmir: Tudem Yayınları.
- 23- SEVER, S. (2010). Çocuk ve Edebiyat. (5. Basım). İzmir: Tudem Yayınları.
- 24- SEVER, S. (2013). Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü. İzmir: Tudem Yayınları.
- 25- ŞİMŞEK, T. (2007). Çocuk Edebiyatı. (4. Basım). Gümüşhane: Suna Yayınları
- 26- TURHAN, O. (2018). Türk Çocuk Romanlarında Meslekler Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- 27- TOSUNER, N. (2008). Keleş Osman (1. Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- 28- TZAMPAZİ F. (2013). What Will I Be When I Grow Up?' Children's Preferred Future Occupations And Their Stereotypical Views. International Journal of Social Science Research. 1 (1).
- 29- URAL, S. (2015). Okul Öncesi Çocuk Kitaplarının Tanıtımı. Çocuk Edebiyatı. Ed. Mübeccel Gönen s.33-55. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- 30- URAL, Y. (2018). Tembeller Orkestrası Sakız Ağacı Çocukları (5. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- 31- ÜNELÖZ, G. (2017). Ödüllü Çocuk Romanlarının Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları Bağlamında İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- 32- YALANIZ, T. (2013). Kemalettin Tuğcu'nun Eserlerinde Kurgu ve Gerçeklik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- 33- YAMAÇ, A. (2015). Kuşlar Nereye Gitti? (1. Baskı). İstanbul: Bu Yayınevi
- 34- YENER, M. (2015). Dehşet Mektuplar Dolunay Dedektifleri-2 (8. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

- 35- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- 36- YORGANCI, F. (2008). İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyon.
- 37- YILMAZ, O., & YAKAR, Y. M. (2016). "Mother" In Aytül Akal's Stories With İn The Context Of Social Gender Perception. International Journal Of Higher Education. 5(2), p213-221.

CUMHURİYET'İN BAŞLANGICI TÜRK ROMANINDA ÇOCUK KARAKTERİ

Doç.Dr. Eşgane BABAYEVA*

Özet

20. yüzyılın başında, Türk romanı zengin ve renklidir. Bu dönemin önde gelen yazarları arasında Halide Edip Adivar, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mithat Cemal Kuntay, Peyami Safa ve diğerleri vardı.

Bu dönem Türk romanları çocuk karakterleri bakımından da dikkat çekiyor. Genel olarak, çocuk romanlarını iki gruba ayırmak mümkündür:

- 1) Çocuklar için yazılmış çocuk romanları
- 2) Romanlarda çocuk kahramanlar.

Bildiride, XX. yüzyılın başlangıcı Türk romanında çocuk karakterleri üzerinde durulacak ve çocuk kahramanlar üzerine inceleme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk edebiyatı, çocuk romanı, aile, eğitim, çocuk karakteri.

CHILD CHATACTER IN TURKISH NOVEL IN THE BEGINNING OF THE REPUBLIC PERIOD

Abstract

At the beginning of the 20th century, the Turkish novel is rich in facts and colorful. Among the prominent writers of this period were Khalida Adib Adwar,, Husein Rahmi Gurpinar, Midhat Jamal Kuntay, Peyami Safa and others.

Child characters also attract attention in these period novels. Generally, it is possible to divide children's novels into two groups.

- 1) Children's novels written for children
- 2) Child karakter`s in novels.

The article explores children's images in early 20th century Turkish novels.

Key Words: Turkish Literature, child novel, family, education, child karakter.

XX. yüzyılın başlangıcı Türk romanının büyük gelişme sürecine başladığı bir dönemdir. Bu romanlar konu ve muhteva bakımından farklılık arz etmekte. Bu dönem çocuk edebiyatı büyük gelişme göstermese de, birçok romanda çocuk karakterlerine rastlamaktayız. Meşrutiyet döneminde,

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Genç Alimler ve Uzmanlar Konseyi Başkanı, eshqane@mail.ru

Türk aile yapısında büyük oranda geniş ve geleneksel aile tipinin değerlerini devam ettirmenin yanı sıra milli değerlere dayalı düşüncelerin de yerleşmeye başladığı görülmektedir. Meşrutiyet dönemi farklı bir değişim süreci olduğu için aile ve çocuk olgusu milliyetçilik değerleri etrafında yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Bu dönem romanlarda Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu*, Mahmut Yesari'nin *Bağrıyanık Ömer*, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* vs. gibi romanlarda çocuk kahramanlarına rastlıyoruz. Bundan başka, Peyami Safa'nın Server Bedii takma adıyla yazdığı *Cingöz Recai* serisi, *Oduncunun kızı* (1925), *Cesur Çocuklar* (1926) öyküsü, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kızıl Tuğ* (1923), *Türk Korsanları* (1926), *Seyit Ali Reis* (1927) gibi tarihsel romanları, Rakım Çalapala'nın *Oğuz* (1933), *Mustafa* (1944) vs. çocuk romanları vardır. Bunlara Halide Nusret Zorlutuna'nın *Bir Devrin Romanı* ve *Benim Küçük Dostlarım* anı kitaplarını da ekleyebiliriz. Bu iki eser anı türünde olsa da çocuklara ithafen yazılmıştır. *Benim Küçük Dostlarım* eserinde Halide Nusret çocuklarla ilgili anılarını dile getirmiştir. Eserinin isminden de anlaşılacağı üzere bu eser küçük dostlara yani çocuklara hitaben yazmıştır. Halide Nusret, eserinde öğrencilerine yönelik anılarını anlatırken aynı zamanda onların kişiliğinde çocuklara örnekler sunmuştur. Yazar, vatan sevgisi, aile sevgisi, dürüstlük ve çalışkanlık gibi birçok temayı işlediği bu eserinde çocukları doğru davranışlara yönlendirerek edebiyatın eğitici yönünü de ön plâna çıkarmıştır. Yeri geldikçe, yazar çocuklara tarihi olaylarla ilgili bilgiler de sunmuştur. Halide Nusret Zorlutuna'nın çocuklara hitap eden diğer anı kitabı ise, *Bir Devrin Romanıdır*. Yazar, bu eserinde kendi kişiliğinde çocuklara ideal bir çocuk ve genç tipi sunmuştur. Bu nedenle, Zorlutuna'nın anı eserlerini de çocuk edebiyatı olarak nitelendirebiliriz.

Çocuk romanlarını esasen iki kısma ayırıp inceleyebiliriz:

- 1) Çocuk kahramanı olan romanlar. Bu romanlar çocuklara yönelik değildir. Psikoloji felsefi nitelik taşıyan bu tür romanlarda çocuk kahramanlara da yer verilir.
- 2) Çocuklar için yazılmış romanlar. Bu çocuk romanları çocuklar için mesajlar iletmekte, yurt vatan sevgisi çağrıştırmaktadır. Bu romalar çocukların anlaya bildikleri üslupta onların çocuk dünyasını yansıtmaktadır. Bu eserler esasen öğretici karakter taşır.

Cumhuriyetin başlangıcı Türk romanlarında çocuk karakterleri de dikkat çekmektedir. I Dünya Savaşının getirdiği yoksulluk, açlık çocukların da hayatını etkilemekte. Çocuğun psikolojik durumunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu romanlarda çocuk karakteri figüratif değil de önemli bir karakter olarak gösterilmiştir. Peyami Safa'nın, Yakup Kadri'nin, Halide Edip Adıvar'ın, Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında çoğunlukla çocuk karakterlerine rastlamaktayız. *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* (Peyami Safa), *Sinekli Bakkal*, *Tatarcık* (Halide Edip Adıvar), *Çalığışu* (Reşat Nuri Güntekin) vs. romanlarda çocuk aile ortamında, sevgi içinde büyütülüyor. Ama savaş vs. olaylar dolayısıyla bu çocuklar çoğunlukla öksüz. Örneğin; Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* romanında, Feride annesini erken yaşta kaybetmiştir, ardından babasını kaybetmiştir. Ne kadar sevgiyle büyütülmesine rağmen hep anne-baba özlemi dile getirilmekte, anne-baba bahsi geçer geçmez büyük üzüntü duymaktadır. Hatta çocuk aklıyla kuşların bile annesi olduğunu düşünmektedir. Feride, büyükannesinin konağında sevgi görmüş ve sağlıklı bir şekilde büyümüş, yatılı okulda eğitim almıştır. Eserde diğer bir küçük kahraman Munise'dir. Munise'nin anne ve babası ayrılmıştır ve ikisi de başka eşler bulmuştur. Üvey annesi Munise'ye iyi davranmamakta, küçük Munise çocukluğunu yaşamadan acı çekmektedir. Feride'nin bu çocuklar için mücadele ettiğini, Munise'ye sahip çıktığını görüyoruz. Anne-babası olsa da, sahipsiz kalan, üvey anne tarafından itilen bir küçük çocuğun dramını görmekteyiz. Mahmut Yesari'nin *Bağrıyanık Ömer* romanında da bu sorunla karşılaşırız. Eserin başkahramanı olan Ömer Bakır Efe ile Emine'nin oğludur. Anne babası arasında şiddetli geçimsizlik, sürekli annenin dövülmesi Ömer'i son derece üzmette.

“Ömer'in bakışları, sözleri hiç de beş yaşında bir çocuk bakışı, sözü değildi. Babası ile anası arasındaki geçimsizlik sanki onu beşikte iken kendi yaşında çocukların bilmeyecekleri, bilmeleri lazım gelmeyen şeyleri öğretmişti. Hayat acılarının insanları terbiye etmesi gibi, anasının densizlikleri, babasının huysuzlukları, Ömer'in manevi yaşını umulmayacak kadar artırmıştı. Bir yandan anasını korumak, bir yandan babasının suyuna gitmek kolay mıydı?” (Yesari, 1930, s.39).

Anne babası ayrılınca kendilerine yeni eş bulurlar. Ömer'e babasının yanında üvey annesi, annesine giderken üvey babası kötü muamele yapmaktadır. Küçük Ömer çoğu zaman bahçedeki küçük kulübede gecelemede aç susuz kalmaktadır. Bir tarafta üvey baba, diğer tarafta üvey anne Ömer'e yüz vermiyor. Anne baba hasreti, açlık susuzluk, sevgisizlik küçük Ömer'i intihara sürükler. Efsaneye göre Kızılıpınar o gece taşar. Ömer'in elinde söğüt dalıyla kayalıklardan atlayarak intihar ettiği yere Söğütçük denir:

“Derler ki, Ömer'in susuzluktan dili, damağı: ana baba hasretinden bağı yanarken elinde bir söğüt dalı ile kendini boşluğa bırakıverdiği Kızılıpınar, o gece taşıtı...

Ve gene derler ki, Söğütçük: Bağrıyanık Ömer'in elinde söğüt dalı ile kaybolduğu yerdir...” (Yesari, 1930, s. 168).

Yazarın *Tipi Dindi* romanında çocuk karakterleri tüm acılarıyla resmedilmekte. Bu eserde iki çocuk karakterine rastlıyoruz. Eserde, babalarının vefatından sonra ağabeyleri Macit'in eve dönerek kardeşlerine sahip çıkmak istemesi, ama çaresizlik, yoksulluk içindeki trajedisi yer almaktadır. Devamlı evin eşyalarını satarak ve kirası daha ucuz evlere taşınarak zor bela geçimlerini sağlamaktalar. Macit bir arkadaşının yardımı ile kardeşi Niyazi'yi yatılı okula yazdırmakla kurtarsa da, diğer kardeşi Müzehher'i hastalığın ve yoksulluğun pençesinden kurtaramaz. Bir hafta sonra güzel temiz elbiselerde abla ve abisini ziyarete gelen Niyazi'yi yadırgar fakirliklerinden utanırlar:

“Onu küçük kardeşim Niyazi değil de, fakir akrabalarının hatırını sormak için gelmiş iyi kalpli bir aile çocuğu zannediyorum!

Müzehher! Niyazi'yi dinlerken niçin vakit vakit gözlerini kapıyorsun? Sen de yadırgadın değil mi? Sen de benim gibi Niyazi'ye karşı fakirliğinden utanıyorsun... Evet, kardeşimizin yüzüne bakmaktan utanıyoruz” (Yesari, 1974, s.238).

Eser boyunca, Macit'in Müzehher'i kurtarmak için çaba gösterdiğini, paltosunu, elbisesini bile satarak, kardeşini yumurta ve sütsüz koymamağa çalıştığını görüyoruz. Bütün yollara başvuran Macit, kardeşini hastanede yatırmağa çalışsa da muvaffak olamaz ve onu kaybeder. Şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki, art arda savaşların olması, kendisi ile öksüzlük, yoksulluk, açlık ve çaresizlik getirdi. Tüm bunlar dönemin romanlarına yansımıştır. Öksüz çocukların yatılı okullara verilmesiyle de ilgili bir takım sorunlar vardır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında iyice artan kimsesiz çocuklar sorununun çözümünde başvurulmuş Darüleytamlara gönderilme çözümünün esas olarak erkek çocukları kapsadığı kız çocuklarının devlet kurumlarında koruması ise son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu dönemde, ailesi olmayan kız çocukları kurumlara yerleştirilmek yerine evlatlık olarak ailelere verilmekte olduğu görülmektedir (Karataş, 2007). Özbay, kimsesiz ve korunması gereken çocuklara karşı cinsiyete dayalı bir politika söz konusu olduğunu ve kız çocuklarının görünmez alanda kalmasını esas alan bir derin politikaya tabi tutulduklarını belirtir. (Özbay, 2003). Reşat Nuri'nin Feride'si ve Halide Edip'in Aliye'si bu bakımdan şanslılar. Halide Edip Adıvar, Vurun Kahpeye romanında Aliye'nin küçük yaşta yalnız kalmasını şu şekilde belirtir:

“Anasını çok küçükken kaybetmiş ve bütün çocukluğu, Kız Öğretmen okulunun tahta sıraları arasında geçmişti. Bütün yetim kızlar gibi şifasız bir şefkat ve sevgi ihtiyacı, yine bütün kimsesizler gibi her bakıştan kendi ruhuna kaçan, gömülen çekingen ve sessiz bir ruhu vardı. Annesi öldükten sonra babasının izini Kafkaslarda kaybetti ve bütün sevmek ihtiyacını baş hademe Güllü kadının ihtiyar ve tembel kedisine bağladı” (Adıvar, Vurun Kahpeye, s. 5-6). Aliye'nin Feride gibi çocukken yaşadığı bu olumsuz deneyime rağmen aldığı eğitim aracılığı ile öğretmen olarak köye atanmıştır. Ancak aynı durumda olan annesiz-babasız çocuklar için devlet tarafından tesis edilmiş bir kurumun olmadığı toplumun arka planında bir eksiklik olarak görülmektedir (Özlem ÖRDEM, 2015, yayınlanmamış tez, s.145).

Toplumda olan aksaklıklar, hastalık, öksüzlük vs. çocuk dünyasına psikoloji etkisi Peyami Safa'nın “Dokuzuncu Hariciye Koğuşu” romanının başkahramanında da görmekteyiz. Hastalığı ile uğraşan, acılar içinde çırpınan, bacağına kesilmesi fikrini kendi ölümünden daha feci bulan Hasta Çocuk. Bu eser esasen ruh labirentleri üzerinde durulmakta, hasta bir çocuğun acılarını dile

getirmektedir. (Babayeva Eşgane, II Uluslararası Gençlik ve Çocuk Edebiyatı sempozyumu bildirileri, 2015 s.159-163).

Savaş, öksüzlük, hastalık vs. gibi olumsuz olaylar çerçevesinde ele alınan çocuk karakterlerinin yanı sıra, Türk edebiyatında Milli Mücadele için savaşan, yurt, vatan sevgisini ifade eden çocuk karakterleri de vardır. Halide Edip Adivar'ın *Vurun Kahpe*'ye romanındaki Durmuş karakteri buna bir örnektir. Bu çocuk karakterleri çocuklarda cesaret, vatan sevgisi gibi ulvi duygular uyandırmaktadır. Örneğin, Burhan Bilbaşar'ın "Bin Yağıya Bir Mustafa" isimli çocuk romanına dikkat edelim. Eserin kahramanı küçük Mustafa cesaretli bir çocuktur. İzmir'in işgali sırasında Yunan askerlerinin öldürdüğü annesi, babası ve kız kardeşinin intikamını almaya ant içerek savaşa katılan küçük Mustafa, Mustafa Kemal'i görmeye şok istiyor. Yanında savaştığı Binbaşı Turgut'tan izin alarak Ankara'ya "onun bakışlarından yanmağa, onun yüce varlığından benliğine bir pay katmaya" gider. Buraya meclisin açıldığı gün ulaşır. Büyük kalabalıklar arasından meclis binasına geçen Mustafa Kemal'i görmek için bir adamın omuzlarına çıkar ve "ulu önderini" "büyük Atasını" çok yakından görür. O'nu gördüğünde içindeki mücadele aşkının fazlaştığını hissederek: "Mustafa artık kendisinde her işi görececek güç ve varlığı duymuştu. O artık yurdunun ve obasının öcünü alacak, büyük işler başarabilecek bir varlıktı. Çünkü ulu önderinden, ulus Atasından ışık ve güç katmıştı benliğine o". Daha sonra savaş sırasında yaralanan Mustafa "varsın Mustafa unutulsun. Benim gibi binlerce Mustafalar unutulur" der.

Bu eserlerin yanı sıra serüven romanlar da vardır ki, bunlar da macera niteliği taşırlar. Peyami Safa'nın Server Bedi imzalı polisiye-macera türündeki eserlerinin ismini zikredebiliriz. Bunlardan, *Cingöz Recai Maceraları*, *Çekirge Zehra Maceraları* ve *Kartal İhsan Maceraları*'ni kaydedebiliriz. *Cingöz Recai Maceraları*, içinde 47 hikâyenin yer aldığı 7 hikâye ve 4 tanesi 2'şer kitaptan oluşmak üzere 9 roman kitabını kapsar. *Çekirge Zehra Maceraları* serisinde 8 hikâyeden oluşan bir hikâye kitabı yer alır. *Kartal İhsan Maceraları* serisi ise her biri 5'şer hikâyeden oluşan iki hikâye kitabını kapsar. Şunu kaydetmemiz gerekir ki, Cingöz Recai Maceraları serisinde yer alan; *Elmaslar İçinde*, *Tiyatro Baskını*, *Mişon'un Definesi*, *Esrarlı Köşk*, *Kaybolan Adam* ve *Cingöz Kafeste* isimli kitapların iç kapak ön yüzünde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun Tebliğler Dergisi'nde ilk ve ortaokul öğrencileri için tavsiyeleri yer alır. *Cingöz Recai Maceraları* serisinde yer alan on altı kitaptan yedisi (*Elmaslar İçinde*, *Tiyatro Baskını*, *Mişon'un Definesi*, *Esrarlı Köşk*, *Kaybolan Adam*, *Şeytanî Tuzak*, *Cingöz Kafeste*) polisiye-macera türündeki toplam kırk yedi küçük hikâyeden oluşur. Geriye kalan dokuz kitap ise, (*Sultan Aziz'in Mücevherleri*, *Kral Faruk'un Elmasları 1*, *Kral Faruk'un Elmasları 2*, *Cingöz'ün Esrarı 1*, *Cingöz'ün Esrarı 2*, *Zeyrek Cinayeti 1*, *Zeyrek Cinayeti 2*, *Arsen Lüpen İstanbul'da 1*, *Arsen Lüpen İstanbul'da 2* - polisiye-macera romanıdır.

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi Türk romanında çocuk karakterlerini incelerken bu konuya 1) çocuklar için yazılmış çocuk romanları ve 2) yetişkinler için yazılan romanlarda çocuk karakteri bağlamında incelemenin makbul olduğu kanaatine geldik. Her iki grupta çocuk karakterleri önemli yere sahiptir. Çocuk romanları esasen eğitici, öğretici nitelik taşıyor. Bu romanlar çocuklara onların anlaya bildiği tarzda vatan, toprak sevgisini öğretiyor. İkinci gruba dâhil ettiğimiz romanlarda toplumun aksaklıklarının, anne baba duyarsızlığının çocuk dünyasına etkisini görüyoruz. Araştırma sonucunda, tüm bu olumsuzlukların çocuk dünyasında acı yankılar uyandırdığını, karamsarlığa götürdüğünü (*Bağrıyanık Ömer* örneğinde) görüyoruz.

KAYNAKÇA

Adivar, Halide Edip. (1966). *Vurun Kahpeye*, İstanbul: Yükselen Yayınevi.

Babayeva Eşgane, "Peyami Safa'nın "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" Romanında Çocuk Psikolojisi", II Uluslararası Gençlik ve Çocuk Edebiyatı sempozyumu bildirileri, 2015 s.159-163

Enginün, İnci. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ercilasun, Bilge. (1997) *Yeni Türk edebiyatı üzerine incelemeler*. Ankara.

Güntekin, Reşat Nuri. (2010). Çalıkuşu, İstanbul: Özgür Yayınları.

Karatay, Abdullah. (2007). “Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu”, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Örдем, Özlem. (2015). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Modernleşmesi Bağlamında Türk Romanında Çocuk, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

Özbay, Ferhunde. (2003). Millî Mücadele Döneminde Öksüz ve Yetimler: 1911-1922 Yıllarında Anadolu’nun Kimsesiz Kız Çocukları, Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler, (der). Emine Gürsoy-Naskali ve Aylın Koç, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Peyami Safa (1995). Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. İstanbul: Ötügen

Toker, Şevket. (1996). Romancı Yönüyle Mahmut Yesari. İzmir.

Yesari, Mahmut. (1930). Bağrıyanık Ömer. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Yesari, Mahmut. (1974). Tipi Dindi. İstanbul: Neşriyat TAŞ.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ	
VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI	
1. GÜN 18 EKİM 2019 CUMA Saat: 09.00 SERGİ AÇILIŞI	
Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Çocuk Resimleri Sergisi	
Saat: 10.00-10.40 AÇIŞ KONUŞMALARİ	
Prof.Dr. İsa Habibbeyli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Müdürü) Bican Veysel Yıldız (Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı) Prof.Dr. Gülin Ögüt Eker (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Üyesi) Prof.Dr. Merziyye Necefova (Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Azerbaycan Temsilcisi)	
Saat: 10.40-11.30 Şef Dr. Terane YUSUFOVA Yönetiminde	
Azerbaycan Milli Konservatuarı Çocuk Korosu Çocuk Şarkıları Konseri	
18 EKİM 2019 CUMA 1. Oturum Saat: 11.30-12.30	
Tarih/Saat	1. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 1. Oturum 11.30-12.30	Oturum Başkanı: Prof.Dr. Feyzan Göher VURAL Doç.Dr. Aliye MEMMEDOVA / Muasır Azerbaycan Musikisinde Gençler Doç.Dr. Ülker TALİBZADE / Azerbaycan Çocuk Şarkı Folkloru Doç.Dr. Semengül GAFAROVA / Uşak Nağmeleri Harun KOMAN / Çocuk Müziği ve Ninni Bağlamında Tamburi Cemil Bey
Tarih/Saat	2. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 1. Oturum 11.30-12.30	Oturum Başkanı: Doç.Dr. Aygün BAĞIRLI Doç.Dr. Aygün BAĞIRLI / Azerbaycan Çocuk Şiirinde Haydar Aliyev Prof.Dr. Merziyye NECEFOVA / Gülay Sormageç’in Çocuk Şiirlerinde Yurtseverlik Motifleri Dr. Leyla ALLAHVERDİYEVA / Bağımsızlık Devri Çocuk Şiirinde Vatanserverlik Konusu Doç.Dr. Atif AKGÜN / Ahmet Cevat’ın Çocuk Şiirlerine Yansıyan Millî Hassasiyeti
Tarih/Saat	3. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 1. Oturum	Oturum Başkanı: Doç.Dr. Abdul Fared BROHİ Büşra İNAL / Ninniler ve Dil Gelişimi Prof.Dr. Hanife Dilek BATİSLAM / Mir’Atü’l-Beyt’te Çocuk ve Bir Ninni Örneği

11.30-12.30	Doç.Dr. Zakire ALİYEVA / Şiirlere Dönüşen Laylalar-Ninniler Dr. İlhame AĞAZADE / Çocuk Şiirinde Ninni
Tarih/Saat	4. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 1. Oturum 11.30-12.30	Oturum Başkanı: Dr. Fatima HOCİN Öğr. Üyesi Aynur NOVRUZOVA / Ömer Seyfettin'in Çocuk Hikayelerinde Milli ve Manevi Değerlerin Sanatsal Yansıması Doç. Dr. Şehla HÜSEYİNLİ / Menzer Niyarının "İkizler ve Onların Fındıkburun Bacıları" Povestinde Folklor Motifleri Doç.Dr. Günay GARAYEVA / Geşem İsabeyli'nin Sanatsal Tarzı Doç.Dr. Aynur HALİLOVA / Teymur Elçin'in Eserlerinin İdeolojik İçeriğinin Temel Yönleri

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI 1. GÜN 18 EKİM 2019 CUMA 2. Oturum Saat: 13.30-14.30	
Tarih/Saat	1. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 2. Oturum 13.30-14.30	Oturum Başkanı: Doç.Dr. M. Abdullah ARSLAN Doç.Dr. Nazile ABDULLAZADE / Çocukların Ahlaki-Manevi Terbiyesinde ve Vatanseverlik Ruhunda Yetişmelerinde Şarkı-Marşların Psikolojik Rolü Doç.Dr. Terane HEŞİMOVA / Azerbaycan ve Özbek Şiirinde Vatan Konusunda Enlemler; Ulusal Marşların Kimlik Bilincinin Gelişmesinde Rolü Doç.Dr. M. Abdullah ARSLAN-Doç.Dr. Necdet TOZLU / Marşlarımızda Çocuk ve Gençler Uygur ÖNALAN / Bican Veysel Yıldız'ın Çocuklar İçin Bestelenmiş Eserlerinde Vatan ve Karabağ Sevgisinin İşlenişi ve Çocuklara Acıyı Hissettirme
Tarih/Saat	2. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 2. Oturum 13.30-14.30	Oturum Başkanı: Prof.Dr. Lale HÜSEYNOVA Prof.Dr. Ramil ALİYEV / Çocuk Masallarının Sanatsal Dil Özellikleri Doç.Dr. Pervane MEMMEDLİ / Samed Behrengi'nin Öykü ve Masallarında Toplumsal Duyarlılık, Kültür ve Değer Algısı Doç.Dr. Hazar ZEYNALOV / Azerbaycan Halk Masalları İçin Çizilmiş İllüstrasyonların Çocukların Sanatsal ve Estetik Dünya Görüşlerine ve Psikolojik Gelişimine Etkisi Doç.Dr. Meleyke MEMMEDOVA / Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Masal Tekerlemeleri
Tarih/Saat	3. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 2. Oturum 13.30-14.30	Oturum Başkanı: Doç.Dr. Aynur HALİLOVA Arif Şevket METE- Doç.Dr. Yasin Mahmut YAKAR / Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Sonuncusu: "Çocuk Yıldızı" Doç.Dr. Seba NAMAZOVA / Çocuk Basın Organları ve Sanatsal Yayıncılık Esra KAN- Bican Veysel YILDIZ / Çocuk Süreli Yayıncılığında Milli ve Manevi Değerlerin Çocuk Müziği, Çocuk Şarkıları, Ninniler, Sayışmacalar ve Şiirlerde İşlenişi: Milli Çocuk Örnekleme Doç.Dr. Şerebani MEMMEDOVA / Çocuk Edebiyatının Öğrenilmesi ve Avantajında

	Kütüphanelerin Görevleri
Tarih/Saat	4. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 2. Oturum 13.30-14.30	<p>Oturum Başkanı: Dr. Azer TURAN</p> <p>Prof.Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN / Muallim Naci'nin Bir Ninnisi Üzerine</p> <p>Dr. Azer TURAN / Ali Bey Hüseyinzade'nin Çocuk Edebiyatının İdeoloji Yönünün Belirlenmesinde Rolü</p> <p>Dr. Gülnar QEMBEROVA / Çağdaş Çocuk Şiiri: Konu ve Fikir Arama</p> <p>Reşide CEFİYEVA / Edebi Eserlerin Toplum Duyarlılığı ve Değerleri Açısından İncelenmesi ve Karşılaştırılması</p>

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI 1. GÜN 18 EKİM 2019 CUMA 3. Oturum Saat: 14.40-15.40	
Tarih/Saat	1. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 3. Oturum 14.40-15.40	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. Ali Fuat ARICI</p> <p>Prof.Dr. Ali Fuat ARICI-Öğr.Gör. Yusuf GÜNAYDIN / TRT Çocuk Şarkıları Repertuar Kitabında Kavramlar Dünyası</p> <p>Gülşay SORMAGEÇ / Türkülerde Çocuk Duyarlılığı</p> <p>Nevin Nesrin SOYSAL / Türkiye'de Çocuk İlahi Gruplarının Gelişimi ve Eserlerinin Eğitsel İletiler Açısından İncelenmesi</p> <p>Dr. Fatima HOCİN / Makedonya Çağdaş Türk Edebiyatı Şairi Nusret Dişo Ülkü'nün Şiirleri Üzerine İnceleme</p>
Tarih/Saat	2. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 3. Oturum 14.40-15.40	<p>Oturum Başkanı: Doç.Dr. Fidan QASIMOVA</p> <p>Prof.Dr. Mahire QULUYEVA / Rafiq Yusifoğlu'nun Yaratıcılığında Çocuk Şiirleri</p> <p>Neva ABDURAHMANOVA / Geşem Necefzade'nin Çocuk Şiirlerinde Konu Rengarenkliği</p> <p>Doç.Dr. Solmaz HAYATOVA / Tofiq Mahmud'un Çocuk Şiiri</p> <p>Dr. Ruhengiz ALİYEVA / Hanımana Elibeyli'nin Çocuk Şiirlerinde Farklı Özellikler</p>
Tarih/Saat	3. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 3. Oturum 14.40-15.40	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. Hanife Dilek BATİSLAM</p> <p>Zeliha SERTTAŞ - Doç.Dr. Oğuzhan YILMAZ / Çocuk Kitaplarında Çocuk Karakterler Aracılığıyla Sunulan Meslekler ve Ortaokul Öğrencilerinin Bu Mesleklere İlişkin Algıları</p> <p>Doç.Dr. Eşgane BABAYEVA / Cumhuriyetin Başlangıcı Türk Romanında Çocuk Karakteri</p> <p>Ayşe Gül KARA ZORLU / Kitap Okumayı Sevdiren Kahraman 'Şakrak'</p> <p>Doç.Dr. Aytac ABBASOVA / Kırgız Nesrinde Çocuk Kahramanların Mitoloji Dünyası</p>

Tarih/Saat	4. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 3. Oturum 14.40-15.40	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. Elnare AKİMOVA</p> <p>Prof.Dr. Elnare AKİMOVA / Çocuk Edebiyatı – Mefkûre Kaynağımız</p> <p>Doç.Dr. Abdul Fareed BROHİ / Çocukların Şiirsel Çalışmalarında İnsan-Doğa İlişkisi ve Çevre Bilinci: Pakistan Bakış Açısı</p> <p>Doç.Dr. Esmira FUAD / Güney Azerbaycan'da Çocuk Edebiyatının Gelişimi Yazınsal Sürecin Temel Önceliklerindedir</p> <p>Doç.Dr. Nezaket İSMAYİLOVA / Nahçıvan'da Çocuk Edebiyatı ve Bedii Hususları</p>

<p style="text-align: center;">ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ</p> <p style="text-align: center;">VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI</p> <p style="text-align: center;">1. GÜN 18 EKİM 2019 CUMA 18 EKİM 2019 CUMA 4. Oturum Saat: 15.50-16.50</p>	
Tarih/Saat	1. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 4. Oturum 15.50-16.50	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. Leila MİNGAZOVA</p> <p>Prof.Dr. Leila MİNGAZOVA / Şair Kişiliğinin Çeviriye Yansıması (R. Minnullin'in Edebi Eserlerinin Çevirileri Örneğinde)</p> <p>Çağatay Ege ŞAHİN-Prof.Dr. Feyzan Göher VURAL / Türk ve Japon Ninnilerinin Sözel ve Müzikal Analizi</p> <p>Doç.Dr. Arzu Ahmed HACIYEVA / Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Tarihinde Abdulla Şaik</p> <p>Doç.Dr. Seadet BAYRAMOVA / 20. Yüzyılın İlk Yarısında Sanatsal Edebiyatta Çocuk Edebiyatının Yeri</p>
Tarih/Saat	2. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 4. Oturum 15.50-16.50	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA</p> <p>Prof.Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA / Modern Çocuk Şiirimizin Ritmi ve Ahengi ("Leyla'nın Türküleri" Çocuk Şiirleri Esasında)</p> <p>Prof.Dr. Ali Fuat ARICI- Öğr.Gör. Yusuf GÜNAYDIN- Öğr.Gör. Hikmet DEGEÇ / Çocuk Oyunlarının Dile Yansıyan Yönü: Tekerlemeler</p> <p>Doç.Dr. Fidan QASIMOVA / Çocuk Oyunları ve Şarkılarının Eğitimsel Önemi</p> <p>Dr.Öğr. Üyesi Beytullah KARAGÖZ / Çocuk Oyunları İlgili Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Analizi</p>
Tarih/Saat	3. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 4. Oturum 15.50-16.50	<p>Oturum Başkanı: Dr. Mehman HESENİ</p> <p>Prof.Dr. Lale HÜSEYNOVA / Oktay Zulfuqarov'un Çocuk Şarkı ve Şiirleri</p> <p>Doç.Dr. Terane YUSİFOVA/ Oktay Kazım'ın Çocuk ve Öğrenci Şarkıları</p> <p>Dr. Mehman HESENİ / Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Çocuk İmgeleri</p>

	Dr. Saadet AĞAKIŞIYEVA / Hanımana Alibeyli'nin Şiirlerine Bestelenmiş Şarkılar
Tarih/Saat	4. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 4. Oturum 15.50-16.50	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. İseyyar ZAKİROVA</p> <p>Prof.Dr. İseyyar ZAKİROVA / Tatar Türklerinde Bişek Cırları (Ninniler)</p> <p>Lamiye NECEFOVA / Üvey Annenin Laylasındaki Şefkat ve Bilgelik ("Üvey Anne" Filmindeki Şarkılara Dayanarak)</p> <p>Dr.Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY / Sosyal ve Kültürel Değerlerin Bir Aktarıcısı Olarak Çizgi Film Müzikleri</p> <p>Zeynep Sati YALÇIN / Cennetin Rengi Filminde Göstergesel İmge ve Değerler</p>

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI YAZARLARI BİRLİĞİ VI. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU PROGRAMI 1. GÜN 18 EKİM 2019 CUMA 18 EKİM 2019 CUMA 5. Oturum Saat: 17.00-18.00	
Tarih/Saat	1. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 5. Oturum 17.00-18.00	<p>Oturum Başkanı: Dr.Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY</p> <p>Doç.Dr. Samira ABDULLAYEVA- Dr. Ferid KERİMOV / Fiziksel Engelli Çocuklar ve Mimari</p> <p>Doç.Dr. Rahibe ALİYEVA / Bakü'de Çocuk Parkları</p> <p>Dr.Öğr. Üyesi Hülya YOLASIĞMAZOĞLU / Çizgi Film Şarkıları ve Değerler</p> <p>Arş.Gör.Dr. Şeyda ÖZCAN- Arş.Gör. H. Merve ALTIPARMAK YILMAZ / Çocuk Şiirleriyle Yapılandırılmış Yaratıcı Drama Etkinlikleri</p>
Tarih/Saat	2. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 5. Oturum 17.00-18.00	<p>Oturum Başkanı: Arş.Gör. Yerkegöl ARYKKARA</p> <p>Dr.Öğr. Üyesi Mustafa Said KIYMAZ / Balkanlarda Türk Çocuk Edebiyatının Sembol İsmi Necati Zekeriya'nın Ninniler Adlı Kitabı Üzerine Bir Araştırma</p> <p>Arş.Gör. Yerkegöl ARYKKARA / Gülay Sormageç'in Eserleri ve Türk Halklarının Edebiyatındaki Yeri</p> <p>Öğr.Gör. Tuba BENLİ / TRT'nin "Bizim Ninnilerimiz" Adlı Ninni Albümü Üzerine Değerlendirme</p> <p>İbrahim Erkan MANAVOĞLU / Kıbrıs Türk Ninnileri, Çocuk Oyunları ve Tekerlemelerinin Ezgileri</p>
Tarih/Saat	3. SALON
18 EKİM 2019 CUMA 5. Oturum 17.00-18.00	<p>Oturum Başkanı: Prof.Dr. Işıl ALTUN</p> <p>Prof.Dr. Işıl ALTUN- Prof.Dr. Ağaverdi HALİL / Çocuk Oyunları: Körebe - Gözbağlıca Oyunlarının Yapısal Özellikleri ve Pragmatik Boyutları</p> <p>Dr.Öğr. Üyesi Dilshoda MUBARAKOVA / Özbekistan'da Çocuk Folkloru-Şarkılar</p>

	Dr.Öğr. Üyesi Lilya MEMETOVA / "Alem-i Sıbyan" Dergisinde Türk Dünyası Çocuk Şiiriyeti İç ve Dış Yapı Özellikleri
18.00-18.30 DEĞERLENDİRME	
2. GÜN 19 EKİM 2019 CUMARTESİ 12.00 Azerbaycan Devlet Çocuk Filarmoni Orkestrası Çocuk Şarkıları Konseri	
14.00-18.00 BAKÜ GEZİSİ	

VI. BEYNƏLXALQ UŞAQ VƏ GƏNCLİK ƏDƏBİYYATI SİMPOZİUMU MƏRUZƏLƏRİ

**18-19 Oktyabr 2019
Bakı - Azərbaycan**

Uşaq Musiqisi və Uşaq Nəğmələri

Laylalar

Sanamalar

Musiqili Uşaq Tamaşaları

Ritmli və Nəğməli Uşaq Oyunları

ÇOCUK VE GENCLİK
EDEBİYATI
YAZARLARI
BİRLİĞİ

AZƏRBAYCAN
MİLLİ İLMLER AKADEMİYƏSİ
NİZAMİ GENCEVİ
EDEBİYAT ENSTİTÜSÜ

AZƏRBAYCAN MİLLİ
İLMLER AKADEMİYƏSİ
MİMARLIK VE GÜZEL
SƏNƏTLƏR ENSTİTÜSÜ

AZƏRBAYCAN
MİLLİ
KONSERVATUVARI

AZƏRBAYCAN
MİLLİ İLMLER
AKADEMİYƏSİ

BİRLEŞMİŞ MİLLETLƏR
EĞİTİM, BİLİM VƏ KÜLTÜR
KURUMU
UNESCO TÜRKİYƏ
MİLLİ KOMİSYONU

Uşaq və Gənclik Ədəbiyyatı Yazıçıları Birliyi